032:3M942:12
F7.1

തുളസീദാസരാമായണം.

ഭാഷാഗദ്യം.

(ഒന്നാം ഭാഗം.)

UNIVERSITY
8th MAR. 1932
MADRAS

പരിഭാഷകൻ,

കാവുങ്ങൽ നീലകണ്ഠപ്പിള്ള അവർകൾ.

പ്രകാശകൻ,

കെ. ജീ. പരമേശ്വരൻപിള്ള,

“ശ്രീരാമവിലാസം” പ്രസ്സ്—കൊല്ലം.

൧-ാം പതിപ്പ്—കാപ്പി ൧൦൦൦.

പകൎപ്പവകാശം പ്രകാശകന്

66846

032 : 3[illegible]

UNIVERSITY LIBRARY
3 - 1 MAR. 1932
MADRAS

ശ്രീരാമനും, തുളസീദാസമഹർഷിയും.

പ്രസ്താവന.

ഗംഗാനദി, തുളസിച്ചെടി, കാശിപ്പട്ടണം ഇത്യാദിപോലെ ദിവ്യത്വം അന്തർഭവിച്ച സജാതീയ ശ്രേഷ്ഠമായ ഒരിതിഹാസമാണ്, രാമായണം. ഇതു്, വേദവേദാന്തധർമ്മശാസ്ത്രാദികളെല്ലാം ഉൾപ്പെട്ട വിദ്യാസാഗരത്തെ ശ്രീവാല്മീകിമഹർഷി ബുദ്ധിരൂപമായ മന്ഥദണ്ഡത്താൽ മഥിച്ച് സാരോദ്ധാരംചെയ്ത ഒരമൃതകലശമായി വിളങ്ങുന്നു. സന്ന്യാസിക്കും, സംസാരിക്കും, പണ്ഡിതനും, പാമരനും ഒരുപോലെ പ്രിയപ്പെട്ട ഒരുത്തമമതഗ്രന്ഥമുണ്ടെങ്കിൽ അതു രാമായണമത്രേ. ബ്രഹ്മചാരിക്കും ഗൃഹസ്ഥനും ഇതൊരു പാഠപുസ്തകമാകുന്നു. പുരുഷാർത്ഥങ്ങൾ ഇച്ഛിക്കുന്നവർക്ക് വേണ്ട ഉപദേശങ്ങൾ നൽകി, വിദ്യാലയത്തിലേക്കും വീട്ടിലേക്കും കാട്ടിലേക്കും ഇതു വഴി കാണിക്കുന്നു. വാസിഷ്ഠരാമായണവും രാമഗീതയുമുൾപ്പെടുത്തി പാരായണം ചെയ്യുന്നവർക്ക് രാമായണം എന്തൊരു പ്രബന്ധമാണെന്നു മനസ്സിലാകും. മരച്ചുവട്ടിൽ മറഞ്ഞുനിന്നു മരഞ്ചാടിയെ എയ്തുകൊന്നതും തപസ്സുചെയ്തുനിന്ന ശൂദ്രന്റെ കഴുത്തറുത്തതുമല്ല രാമായണത്തിൽനിന്നു നമുക്കു പഠിക്കാനുള്ളതു്. മുഹമ്മദും ക്രിസ്തുവും ശങ്കരാചാര്യന്മാരും ശ്രീബുദ്ധനും ഉപദേശിച്ച നീതിപാഠങ്ങൾ മുഴുവൻ ഇതിൽ അന്തർഭവിച്ചിരിക്കുന്നു. സത്യമേതു്, മിഥ്യയേതു് എന്നു വെളിപ്പെടുത്തി ജനസാമാന്യത്തെ മനസ്സിലാക്കാൻ പ്രപഞ്ചീകരിക്കുന്ന നൂറെറട്ടു ഉപനിഷത്തുകളിലേയും രത്നസാരം സമാഹരിച്ചാണ് രാമായണത്തിനു നിറമാടിയിരിക്കുന്നതു്. ലോകത്തെ സകല പരിഷ്കൃതഭാഷകളിലും ഈ മഹാഗ്രന്ഥം പരാവർത്തനം ചെയ്യപ്പെട്ടിരിക്കുന്നതുതന്നെ അതിന്റെ പ്രഭുസ്ഥാനത്തിന് ഒരുത്തമമുദ്രയാകുന്നു.

ഈദൃശമായ രാമായണത്തെ തുളസീദാസമഹർഷി ഹിന്ദിഭാഷയിൽ പാടിയതിന്റെ ഒരു മലയാളതർജ്ജിമയത്രേ എനിക്കു മഹാജനസമക്ഷം സമർപ്പിക്കേണ്ടിയിരിക്കുന്നതു്. സംസ്കൃതത്തിൽ വാല്മീകിയുടേയും തമിഴിൽ കമ്പരുടേയും, ഒട്ടക്കൂത്തരുടേയും രാമായണം ഞാൻ വായിച്ചിട്ടുണ്ടെങ്കിലും തുളസീരാമായണംപോലെ അവ എന്നെ വിസ്മയിപ്പിക്കയും വിഷമിപ്പിക്കയും ചെയ്തില്ല. മലയാളം സംസ്കൃതം, ഇംഗ്ലീഷ്, തമിഴ് എന്നീ നാലുഭാഷകളിലേയും സാഹിത്യസമുദ്രങ്ങളിൽ നിർഭയമായി സാമാന്യം സഞ്ചരിച്ചിട്ടുള്ള എനിക്കു തുളസിയുടെ 'രാമചരിതമാനസസരസ്സിൽ' വഴിപിഴച്ചോ പിഴയ്ക്കാതെയോ ഒരു കര പററാൻ വളരെ ശ്രമം നേരിട്ടു. അധികവും എ

ന്നു വിഷമിപ്പിച്ചതു്, ആ മഹാപുരുഷന്റെ അനൎഗ്ഗളമായ ഭക്തിരസപ്രവാഹത്തുള്ളലിലെ നീർച്ചുഴികൾപോലെ നിരന്തരമായി കാണപ്പെടുന്ന ആഭിധേയശബ്ദാവൎത്തനങ്ങളും അസാമാന്യമായ വാച്യവക്രതയുമാണു്.

തുളസീരാമായണം പുരാതനഹിന്ദിഭാഷയിൽ എഴുതപ്പെട്ടിട്ടുള്ള ഗഹനാൎത്ഥമായ ഒരു പദ്യപ്രബന്ധമാകുന്നു. ഇക്കാലത്തെ ഹിന്ദിനിഘണ്ടുക്കളിൽ പോലുമില്ലാത്ത അനവധിവാക്കുകൾ ഇതിൽ അടങ്ങിയിരിക്കുന്നു. ഉത്തരഇൻഡ്യയിൽത്തന്നെ ഈ രാമായണത്തിനു അൎത്ഥം പറയാൻ കഴിയുന്ന വിദ്വാന്മാർ വളരെ ചുരുക്കമാണെന്നും അപൂൎവ്വം ചില ഭട്ടുകളെ ഗ്രാമങ്ങൾതോറും എതിരേററുകൊണ്ടുപോയി അൎത്ഥം പറയിച്ചു തദ്ദേശവാസികൾ സഭകൂടികേട്ടു രസിക്കുകപതിവാണെന്നും പറയപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു. ഈ ഗ്രന്ഥം ഏകദേശം നാലുശതവൎഷങ്ങൾക്കു മുമ്പാണു് എഴുതപ്പെട്ടതെങ്കിലും ക്രിസ്തുവൎഷം ൧൮൭൭-ൽ ഇദംപ്രഥമമായി ഒരിതരഭാഷയിലേയ്ക്കു—ഇംഗ്ലീഷിലേയ്ക്കു പകൎത്തപ്പെട്ടതുവരെ മിക്കവാറും ഒരു വനകുസുമം പോലെ ജനസാമാന്യത്തിനു ഉപയോഗപ്പെടാതെ കിടന്നിരുന്നു.

തുളസീദാസരുടെ പ്രതിപാദനരീതി മറെറാരു കവിയേയും അനുകരിച്ചിട്ടുള്ളതല്ല. മണിപ്രവാളകവി ഉണ്ണായിവാൎയ്യരെപ്പോലെ തനിക്കു തോന്നിയ ഒരു പുതിയ രീതിയാണു് അദ്ദേഹം കവിതയിൽ സ്വീകരിച്ചിരിക്കുന്നതു്. അൎത്ഥഗൗരവവും അലങ്കാരപ്രൗഢിയും ഇതുപോലെ ചേൎന്ന മററു കവിതകൾ വളരെ ചുരുക്കമായിട്ടേ കണ്ടിട്ടുള്ളു. ഉപമയും ഉൽപ്രേക്ഷയും രൂപകവും പ്രാധാന്യേന അദ്ദേഹം തന്റെ കവിതാവനിതയെ ആഭൂഷിച്ചിരിക്കുന്ന അലങ്കാരങ്ങളാണു്. പ്രാകൃതികതത്വങ്ങളെ സൂക്ഷ്മദൃഷ്ട്യാ നിരീക്ഷണം ചെയ്തു സാലങ്കാരമായോ സാമാന്യമായോ കവിതയിൽ പ്രദൎശിപ്പിക്കാൻ ഇദ്ദേഹം സൎവ്വദാ ബദ്ധശ്രദ്ധനാണു്. ആ വിഷയത്തിൽ സാക്ഷാൽ കാളിദാസനെപ്പോലും പലപ്പോഴും ഇദ്ദേഹം അതിശയിക്കുന്നില്ലയോ എന്നു തോന്നിപ്പോകും. സൎവ്വോപരി തുളസീരാമായണത്തിനു ലോകോത്തരമായ യശഃപ്രകാശം വീശിക്കൊണ്ടിരിക്കുന്നതു് ആപാദചൂഡം അതിൽ അമുഴ്ത്തിച്ചേൎത്തിരിക്കുന്ന ഉപദേശരത്നങ്ങളാണു്. ഈ രത്നങ്ങളുടെ ശ്രേഷ്ഠതയാൽ ഉത്തരഇൻഡ്യയിൽ ഇതിനെ ഒരു വേദപുസ്തകം പോലെകരുതി പാരായണംചെയ്തുവരുന്നു. പണ്ഡിതന്മാൎക്കും പാമരന്മാൎക്കും പഠിക്കാൻ ഉതകുന്ന തത്വങ്ങളും രസിക്കുന്ന ഉപകഥകളും രുചിക്കുന്ന കല്പനകളും ഇതിൽ ധാരാളമാണു് കവിയുടെ അന്യാദൃശമായ ഭക്ത്യതിശയവും, കവിതാചാതുൎയ്യവും

വിജ്ഞാനഗാംഭീൎയ്യവും ഒന്നുചേൎന്ന ത്രിമൂൎത്തികളെപ്പോലെ ഈ കാവ്യപാരായണപരായണന്മാരെ പരമാനന്ദപദം നൽകിയനുഗ്രഹിക്കുന്നു.

മിക്കവാറും കഥാഗതിയിൽ ഇദ്ദേഹം വാല്മീകിയെത്തന്നെ അനുകരിച്ചിരിക്കുകയാണെങ്കിലും കഥാതന്തു വായനക്കാൎക്കു പുതുമ തോന്നത്തക്ക രീതിയിൽ ആസൂത്രിതമാക്കി പരിഷ്കരിക്കുകയും പല ഉപകഥകളും ഉല്ലേഖങ്ങളും വിശേഷാൽ കലൎത്തുകയും ചെയ്തിട്ടുണ്ട്. കാവ്യാരംഭത്തിൽനിന്നും കഥാരംഭത്തിലേക്കുള്ള യാത്ര വിജ്ഞാനരത്നവിതരണങ്ങളാലും മംഗളസ്തുതിപാഠങ്ങളാലും വിശിഷ്ടമാക്കി ദീൎഘിപ്പിച്ചിരിക്കുന്നു. ഇതിനും പുറമെ പലൎക്കും അജ്ഞാതങ്ങളായ പല അനുപാഖ്യാനങ്ങളും കഥാരംഭത്തിൽ ഘടിപ്പിക്കയാൽ ബാലകാണ്ഡം, പുസ്തകത്തിന്റെ മൂന്നിലൊന്നായി വൎണ്ണിച്ചിട്ടുണ്ട്. അയോദ്ധ്യാകാണ്ഡത്തിലും മന്ഥരയോടും, രാജാവിനോടും, ഭരതനോടുമുള്ള കൈകേയിയുടെ സംവാദം, വനസ്ഥലിയിലെ രാമഭരതന്മാരുടെ സമാഗമം മുതലായവ ക്രമത്തിലധികം വിസ്തരിച്ചിരിക്കുന്നു. ഇതു നിമിത്തം പുസ്തകത്തിൽ പകുതിയിലധികം ഭാഗവും ആദ്യത്തെ രണ്ടു കാണ്ഡങ്ങൾകൊണ്ടു വ്യാപ്തമാണ്. ഉത്തര ഇൻഡ്യയിൽ മുഖ്യമായി പാരായണത്തിനു വിഷയീഭവിച്ചിരിക്കുന്നതു് ഈ കാണ്ഡങ്ങൾ രണ്ടുമാണെന്നു പറയപ്പെടുന്നു.

ഭരതന്റെ ഭ്രാതൃസ്നേഹം, ത്യാഗം, ഗുരുഭക്തി മുതലായ ഗുണഗണങ്ങളെ തുളസീദാസൻ അവയുടെ പരമകാഷ്ഠയിൽ എത്തിച്ചു വൎണ്ണിക്കുന്നു. ഭരതഗുണങ്ങളെ എത്ര വൎണ്ണിച്ചാലും, രാമഭക്തന്മാരിൽ ഭരതൻ ഉത്തമോത്തമനാണെന്ന് എത്രതവണ പറഞ്ഞാലും, തുളസീദാസനു മതിവരികയില്ല. "രാമ" എന്നു രണ്ടക്ഷരം പറകയോ ഓൎക്കയോ ചെയ്യുന്നവൎക്കെല്ലാം തുളസി, ആനന്ദരോമാഞ്ചകഞ്ചുകം അപ്പഴപ്പോൾ സമ്മാനിക്കുന്നു. ഈ സമ്മാനബാഹുല്യം നിമിത്തം വായിക്കുന്നവൎക്കും അന്യഭാഷയിലേക്കു പകൎത്തുന്നവൎക്കും ഏതാണ്ടൊരു വിരസതതന്നെ തോന്നാൻ പലപ്പോഴും സംഗതിവരുന്നു. എന്നാൽ ആ കഞ്ചുകം സമ്മാനിക്കുന്ന കൈകൾ രാമചന്ദ്രനിലുള്ള പ്രേമവും ഭക്തിയുമാണെന്നോൎക്കുമ്പോൾ ആസ്തികനായ ഒരു ഗുണദോഷചിന്തകനു കവിയെ ബഹുമാനിക്കയല്ലാതെ അവമതിക്കാൻ നിൎവ്വാഹമില്ല.

ആകപ്പാടെ ഭരതനെക്കുറിച്ചുള്ള വൎണ്ണനാവൈശിഷ്ട്യം നോക്കിയാൽ അയോദ്ധ്യാകാണ്ഡത്തിനു ഭരതകാണ്ഡമെന്നല്ലേ പേരു കൊടുക്കേണ്ടതെന്നു സംശയിച്ചുപോകും. എന്നല്ല, ഭരതനെന്നോ

രു പാത്രം ഇല്ലെങ്കിൽ രാമായണകഥാനടിയുടെ മംഗല്യസൂത്രംപൊ ട്ടിപ്പോയതുപോലെയും തോന്നും.

തുളസീദാസൻ ഒരു സാമാന്യബാലനായിവളൎന്ന് ഒടുവിൽ രാമഭക്തനായി സൎവ്വജനപൂജ്യസ്ഥാനത്തെ പ്രാപിച്ച ഒരു മഹാത്മാവാണ്. അമാനുഷകമായ അദ്ദേഹത്തിൻെറ പ്രഭാവത്തെപ്പററി പലകഥകളും ഉണ്ടു. മലയാളത്തിൽ അച്ചടിച്ചിട്ടുള്ള തുളസീദാസചരിത്രത്തിൽനിന്നും അൎത്ഥവാദങ്ങൾനീക്കി ബാക്കി സ്വീകരിച്ചാൽ, അദ്ദേഹത്തെ സംബന്ധിച്ച ഒരു സാമാന്യജ്ഞാനം ലഭിക്കുന്നതാകകൊണ്ടു് ആ കഥകളുംമററും ഇവിടെ വിസ്തരിക്കണമെന്നു വിചാരിക്കുന്നില്ല. രാമഗീതാവലിമുതലായി മററു നാലഞ്ചുപദ്യകൃതികളും തുളസീദാസൻ എഴുതീട്ടുണ്ടെങ്കിലും രാമചരിതമാനസമെന്നപേരിൽ അദ്ദേഹത്താൽ പ്രണീതമായ ഈ രാമായണത്തെപ്പോലെ മാഹാത്മ്യം അവയ്ക്കൊന്നിനുമില്ല.

ഇനി ഈ മലയാളതൎജ്ജിമയെക്കുറിച്ചിവിടെ നാലുവാക്കു പറവാനുണ്ടു്. ഹിന്ദിരാമായണവും അതിൻെറ ഇംഗ്ലീഷുതൎജ്ജിമയും നോക്കിപ്രസിദ്ധസംസ്കൃതപണ്ഡിതൻ മഹോപാദ്ധ്യായൻ ശ്രീമാൻ, ചേൎത്തല എൻ. രാമൻപിള്ള അവൎകളും ഞാനുംകൂടിയാണ് ഈ പുസ്തകത്തിൻെറആദ്യഭാഗം ൧൨൮-പേജുകൾഎഴുതിത്തീൎത്തിട്ടുള്ളതു്. ഹിന്ദിഭാഷയിൽ അദ്ദേഹത്തിനു എന്നെക്കാൾ കൂടുതൽ പരിചയമുണ്ടായിരുന്നു. അദ്ദേഹം ചെറിയചെറിയ വാക്യങ്ങളാക്കി ആശയങ്ങൾ തുടരെപ്പകൎത്തിത്തരികയും ഞാൻ അവയെ കൂട്ടിച്ചേൎത്തു ഗദ്യരചനനിൎവ്വഹിക്കുകയും ചെയ്തുവന്നു. ൧൧൭-ാമത്തെപേജിൽ പദ്യകൃതിയുടെ ആവശ്യം നേരിട്ടപ്പോൾ അതു് അദ്ദേഹംതന്നെ എഴുതിച്ചേൎത്തു. ൧൨൦-ാമതുപേജുവരെത്തീൎന്നപ്പോൾ അദ്ദേഹത്തിനു കൃത്യാന്തരങ്ങളിൽ ഏൎപ്പെടേണ്ടിവരികയാൽ പ്രസ്തുത പുസ്തകത്തിൻെറ തൎജ്ജിമ ഞാൻതന്നെ കയ്യേററുവാങ്ങി- ശേഷംഭാഗം ബാലകാണ്ഡവും അയോദ്ധ്യാകാണ്ഡം മുഴുവനും എൻെറ തൎജ്ജിമയാണ്.

തൎജ്ജിമക്കാൎക്കു സഹൃദയന്മാർ അനുവദിച്ചിട്ടുള്ള സ്വാതന്ത്ര്യം ആശയവിശദീകരണത്തിനായി ചിലദിക്കിൽ ഞാൻ ഉപയോഗിച്ചിട്ടുണ്ടെങ്കിലും ആദ്യഭാഗത്തെ അനുകരിച്ചു് മിക്കവാറുംവാക്യാനുവാക്യതൎജ്ജിമയാണു് നിൎവ്വഹിച്ചിട്ടുള്ളതു്. ഹിന്ദിഭാഷയിൽ നല്ലപരിജ്ഞാനമില്ലായ്കനിമിത്തം ഇംഗ്ലീഷിനെത്തന്നെ പ്രാധാന്യേന ഞാൻ അനുകരിച്ചിരിക്കയാണ്. എന്നാൽ തൎജ്ജിമ ശരിയായോ എന്നു അപ്പഴപ്പോൾ ഹിന്ദിയോടൊത്തുനോക്കാതെ

ഒരുശീലുപോലും വിട്ടിട്ടുമില്ല. ചിലദിക്കിൽ ഇംഗ്ലീഷുതർജ്ജമ്മ ലത്തിന്റെ വിപരീതംതന്നെയെന്നു സ്പഷ്ടമായിത്തോന്നിട്ടുള്ളിടത്തു ന്ദിയേത്തന്നെ ഞാൻ അനുകരിച്ചിരിക്കുന്നു. ഇംഗ്ലീഷുതർജ്ജക്കാരൻതന്നെ കുഴപ്പത്തിൽ അകപ്പെട്ടിട്ടുള്ള ചില ഗഹനഭാഗങ്ങൾ അയോദ്ധ്യാകാണ്ഡത്തിൻെറ ഒടുവിൽ രാമഭരതസമാഗമഘട്ടത്തുണ്ട്. അവിടെ ചിലദിക്കിൽ ഇംഗ്ലീഷുതർജ്ജിമ അസംഗതമാണെന്നുതോന്നിയെങ്കിലും അതിനെ അനുകരിക്കയല്ലാതെ നിവൃത്തിയില്ലെന്നുവന്നിട്ടുണ്ട്. ഇങ്ങനെ ഒന്നുരണ്ടുഭാഗംമാത്രം ഉള്ളതു് സഹൃദയന്മാൎക്കു സ്പഷ്ടമായിക്കാണാവുന്നതുമാകുന്നു.

പുസ്തകം തീൎന്നതിൽപിന്നെ അച്ചടിസ്ഖലിതങ്ങൾ വല്ലതുമുണ്ടായെന്നു പരിശോധിക്കാൻ എൻെറ ഒരു വത്സലശിഷ്യനെക്കൊണ്ടാണു് ആദ്യവസാനം വായിപ്പിച്ചതു്. അയാൾ സ്ഖലിതങ്ങൾ ഗണ്യമായവിധത്തിലൊന്നും കാണാതെ രണ്ടുമൂന്നുപ്രമാദങ്ങൾ അടയാളപ്പെടുത്തി എന്നെ കാണിച്ചു. ൯൪-ാംപുറം ൰൨-ാം വരിയിൽ "ശിവനായി" എന്നുവേണ്ടതിനുപകരം "വിഷ്ണുവിനായി" എന്നും ൬൦-ാംപുറം ൪-ാംവരിയിൽ "നിന്തിരുവടിയും" എന്നുവേണ്ടതിനുപകരം 'നിന്തിരുവടിയുടെ" എന്നും ൨൩൭-ാംപുറം ൰൨-ാംവരിയിൽ "രാജാവിനെ" എന്നുവേണ്ടതിനുപകരം "ഭവതിയെ' എന്നും സ്ഥലം പിടിച്ചിരിക്കുന്നു. ഇവയെ മാന്യവായനക്കാർ സദയം തിരുത്തിവായിച്ചുകൊള്ളണമെന്നപേക്ഷിക്കുന്നു.

സൎവ്വദാപൂജ്യവും ഗഹനാൎത്ഥവുമായ ഈ മഹാഗ്രന്ഥം നിസ്സാരമായ എൻെറ തൂലികയ്ക്കു ഒരുപ്രകാരത്തിലും വിഷയീഭവിക്കത്തക്കതല്ല എങ്കിലും "അന്ധകാണന്യായേന" ഇതിനു മഹാജനങ്ങൾ മേന്മകല്പിച്ചു് എന്നെ അനുഗ്രഹിക്കുമെന്നു വിശ്വസിക്കുന്നു.

എന്നു്, വിദ്വജ്ജനവശംവദൻ;

പരിഭാഷകൻ.

തുളസീദാസ രാമായണം

ബാലകാണ്ഡം.

ഹരിഃ ശ്രീ ഗണപതയേ നമഃ

അവിഘ്നമസ്തു.

അകാരാദിവൎണ്ണങ്ങൾക്കും ശബ്ദങ്ങളുടെ അൎത്ഥങ്ങൾക്കും, എന്നല്ല, ശൃംഗാരാദിരസങ്ങൾക്കും ഉക്താദിഛന്ദസ്സുകൾക്കും അതുപോലെ സൎവ്വമംഗലങ്ങൾക്കും, കൎത്താക്കളായ ശാരദാദേവിയേയും വിഘ്നേശ്വരനെയും ഞാൻ വന്ദിക്കുന്നു. സിദ്ധന്മാൎക്കുപോലും തങ്ങളുടെ ഹൃദയത്തിൽ സ്ഥിതിചെയ്യുന്ന ഈശ്വരനെ കാണുന്നതിന്ന് അത്യന്താപേക്ഷിതമായ ശ്രദ്ധയും വിശ്വാസവും മൂൎത്തിഭവിച്ചിരിക്കുന്ന പാൎവ്വതിപരമേശ്വരന്മാരെയും ഞാൻ ഭക്തിപൂൎവ്വം നമസ്കരിക്കുന്നു. സാക്ഷാൽ ശംകരരൂപനായ എന്റെ ഗുരുനാഥനെ ഞാൻ പാദപ്രണാമം കൊണ്ടാരാധിക്കുന്നു. അദ്ദേഹം ജ്ഞാനസ്വരൂപനും നാശരഹിതനുമാകുന്നു. ആ മഹാത്മാവിനെ ആശ്രയിക്കകൊണ്ടാണല്ലോ കുടിലനായ ചന്ദ്രൻപോലും എല്ലായിടത്തും വന്ദ്യനായിത്തീൎന്നിരിക്കുന്നതു്. വിശേഷിച്ചും, സീതാദേവിയുടെയും ശ്രീരാമചന്ദ്രന്റെയും, ഗുണഗണങ്ങളാകുന്ന പുണ്യവനത്തിൽ വിഹരിക്കുകയാൽ നിൎമ്മലമായ ആത്മജ്ഞാനം സിദ്ധിച്ചിട്ടുള്ള * കവിശ്വരനെയും കപീശ്വരനെയും, ഞാൻ വന്ദിക്കുന്നു. സൃഷ്ടിസ്ഥിതി സംഹാരകാരിണിയായ ശ്രീരാമപത്നിയും വിനയപൂൎവ്വകമായ എന്റെ ആരാധനയ്ക്കു പാത്രീഭവിക്കട്ടെ. ആ ദേവി ക്ലേശനാശിനിയും, സൎവ്വശ്രേയസ്സുകൾക്കും കാരണഭൂതയുമത്രേ. സൎവ്വലോകങ്ങളും ബ്രഹ്മാവു മുതലായ ദേവന്മാരും യാതൊരുദേവന്റെ മായയ്ക്കു വശംവദരായിരിക്കുന്നുവോ, രജ്ജുവിന്റെ സാന്നിദ്ധ്യത്താൽ സൎപ്പഭ്രാന്തിഭവിക്കുന്നതുപോലെ, യാതൊരു ചൈതന്യസ്വരൂപന്റെ സത്താവൈഭവത്താൽ പ്രപഞ്ചം വാസ്തവമാണെന്നു തോന്നുന്നുവോ, സംസാരസമുദ്രത്തെ തരണംചെയ്യാൻ ആഗ്രഹിക്കുന്നവൎക്കു യാതൊരു ഭക്തവത്സലന്റെ പാദങ്ങളാകുന്ന തോണിയല്ലാതെ മറെറാരാശ്രയവുമില്ലയോ, എല്ലാകാരണങ്ങൾക്കും കാരണമായ ആ

---

* കവീശ്വരൻ വാല്മീകിമഹൎഷിയും കപീശ്വരൻ ഹനുമാനുമാകുന്നു.

വിഷ്ണുഭഗവാനെ, രാമനെന്നുള്ള തിരുനാമത്തിൽ ഞാൻ വന്ദിക്കുന്നു. നാലുവേദങ്ങൾക്കും ആറു ശാസ്ത്രങ്ങൾക്കും, പതിനെട്ടു പുരാണങ്ങൾക്കും, സമ്മതമായവിധത്തിൽ വാല്മീകി മഹർഷിയാൽ രാമായണത്തിൽ പ്രതിപാദിക്കപ്പെട്ടിട്ടുള്ളതും, ഗ്രന്ഥാന്തരങ്ങളിൽ നിന്നു് എടുത്തിട്ടുള്ളതും, ചേർത്തു തുളസീദാസൻ തന്റെ മനഃസുഖത്തിനായിട്ടു്, അതിമനോഹരമായ ശ്രീരാമചരിതം ഭാഷാകാവ്യം ഉണ്ടാക്കുവാൻ തുടങ്ങുന്നു.

ധ്യാനമാത്രത്താൽ സർവസിദ്ധികളെയും പ്രദാനം ചെയ്യുന്നവനും, ജ്ഞാനനിധിയും സദ്ഗുണഗണങ്ങൾക്കു നിവാസസ്ഥാനവുമായ അല്ലയോഗജാനന! നിന്തിരുവടി എന്നിൽ കരുണാമൃതത്തെ വഷിച്ചാലും! കലിയുഗത്തിലെ മാലിന്യങ്ങളെ അഗ്നിയെപ്പോലെ ദഹിപ്പിക്കുന്ന ഹേ! ശാരദാദേവീ! ഭവതിയും എന്നിൽ കരുണാവതിയായി ഭവിക്കണമേ! ഭവതിയുടെ അനുഗ്രഹത്താൽ മൂകൻ വാചാലനായും മുടവൻ അത്യുന്നതപർവതത്തെ ആരോഹിക്കാൻ സമർത്ഥനായും തീരുന്നു. നീലോല്പലശ്യാമളകളേബരനും നവമായി വികസിച്ച ചെന്താമരപ്പൂവിന്റെ ഇതൾപോലെ, സുന്ദരങ്ങളായ നേത്രങ്ങളോടുകൂടിയവനും പാലാഴിയിൽ പള്ളികൊള്ളുന്നവനുമായ ഭഗവാനേ, നിന്തിരുവടി എന്റെ ഹൃദയത്തിലും എല്ലാപ്പോഴും കുടികൊള്ളണമേ! അല്ലയോ പാർവതീവല്ലഭ! കാമനാശന! കുന്ദേന്ദുധവളശരീര! കരുണാനിധേ! ദീനദയാലോ! അങ്ങും എന്നിൽ കൃപാലുവായിരിക്കണമേ. അഭേദ്യമായ അജ്ഞാനാന്ധകാരപടലത്തെ, വചനങ്ങളാകുന്ന കിരണങ്ങളെക്കൊണ്ടു നശിപ്പിക്കുന്ന സൂര്യനും, കരുണാവാരിധിയും മനുഷ്യവേഷം ധരിച്ച വിഷ്ണുഭഗവാനുമായ ആചാര്യവര്യന്റെ പാദപങ്കജങ്ങളെ ഞാൻ വന്ദിക്കുന്നു.

പ്രകാശമേറിയതും സുരഭിലവുമായ ഗുരുപാദപാംസുക്കളെ ഞാൻ ശ്രദ്ധാഭക്തിപുരസ്സരം പ്രണാമംചെയ്യുന്നു. ആ പാംസുക്കൾ, സരസവും മധുരവും അമൃതസാരസർവസ്വവും, സകല സംസാരരോഗശാന്തിക്കുള്ള സിദ്ധൌഷധവും, ശംഭുശരീരത്തിൽ അണിയുന്ന നിർമ്മലഭസ്മംപോലെ മനോഹരവും, മംഗലപ്രദവും ആനന്ദകരവുമാകുന്നു. അതു് ഒരു തിലകമായി നെററിയിൽ ധരിച്ചുകൊണ്ടാൽ മനോദപ്പണത്തിന്റെ മാലിന്യങ്ങൾ നീങ്ങി അതിനു സകലഗുണഗണങ്ങളും സിദ്ധിക്കുകയും ചെയ്യും. ഗുരുപാദങ്ങളിലെ നഖങ്ങളാകുന്ന മണിഗണങ്ങളുടെ കിരണങ്ങളെ ധ്യാനിച്ചാൽ, ദിവ്യദൃഷ്ടിസിദ്ധിക്കുകയും, സൂര്യപ്രകാശത്താൽ ഇരുട്ടെന്നപോലെ അജ്ഞാനം നീങ്ങുകയും ചെയ്യും. അതിനെ ഹൃദയത്തിൽ ധരിച്ചുകൊണ്ടിരിക്കുന്നവൻ എത്രയോ ധന്യൻ! അവന്റെ മനോവീക്ഷണം വിശ

ദവും വിശാലവുമായിത്തീരുന്നു. സംസാരമാകുന്ന രാത്രി അതിലെ ദുഃഖങ്ങളോടും ദോഷങ്ങളോടുംകൂടി മറഞ്ഞുപോകുന്നു. അവന്, ശ്രീരാമചന്ദ്രന്റെ ഗൂഢചരിതങ്ങളാകുന്ന വൈരക്കല്ലുകളും പ്രകടചരിതങ്ങളാകുന്ന മാണിക്കങ്ങളും, ഏതുവഴിക്കു ഖനി തെളിച്ചാലും തെളിഞ്ഞു കാണുന്നു.

സിദ്ധാഞ്ജനം കണ്ണിലെഴുതിയാൽ സാധകന്, സിദ്ധിയും ജ്ഞാനവും ലഭിക്കുകയും ശൈലങ്ങളിലും വനങ്ങളിലും കൌതുകകരങ്ങളായ കാഴ്ചകൾ കാണുന്നതിനും ഭൂമിക്ക് അടിയിലുള്ള അനവധി നിധികളെ കണ്ടുപിടിക്കുന്നതിനും സാധിക്കുകയും ചെയ്യുന്നു.

അതുപോലെ, ഗുരുപാദപത്മരേണുക്കളാകുന്ന മൃദുമഞ്ജുളമായ അഞ്ജനം, നയനാമൃതവും സകലദൃഷ്ടിദോഷങ്ങളെയും നശിപ്പിച്ച് ദിവ്യദർശനങ്ങളെ നൽകുന്നതുമാകുന്നു. ആ അഞ്ജനം കൊണ്ടു്, എന്റെ വിവേകദൃഷ്ടിയെ ശുദ്ധമാക്കി സംസാരമോക്ഷപ്രദമായ രാമചരിതത്തെ ഞാൻ വർണ്ണിക്കാൻ തുടങ്ങുന്നു. അജ്ഞാനജന്യങ്ങളായ സകലസംശയങ്ങൾക്കും നിവൃത്തിവരുത്തുന്ന ബ്രാഹ്മണോത്തമന്മാരുടെ പാദങ്ങളെ ഞാൻ വന്ദിക്കുന്നു. സൽഗുണങ്ങൾക്കു വിളനിലങ്ങളായ സജ്ജനസദസ്സുകൾക്കും, ഞാൻ മാനസമായും വാചികമായുമുള്ള നമസ്കാരത്തെ ചെയ്യുന്നു. അവരുടെ സൽപ്രവൃത്തികൾ പഞ്ഞിച്ചെടിപോലെ * നീരസങ്ങളെങ്കിലും നിർമ്മലഗുണമയങ്ങളായ ഫലങ്ങളെ പ്രദാനം ചെയ്യുന്നു. ദുഃഖങ്ങളെ സഹിച്ചുകൊണ്ടും പരച്ഛിദ്രങ്ങളെ മറയ്ക്കുകയും യശശ്ചന്ദ്രികകൊണ്ടു ലോകത്തെ വെളുപ്പിക്കുകയും തണുപ്പിക്കുകയും ചെയ്യുന്നവരായ സജ്ജനങ്ങളുടെസന്തോഷപൂർണ്ണവും മംഗലമയവുമായസമാജം,സർവ്വത്രസഞ്ചരിക്കുന്ന പുണ്യപ്രയാഗതീർത്ഥം തന്നെയാണ്. അതു സർവ്വവന്ദ്യമാകുന്നു. ആ പ്രയാഗത്തിൽ, ശ്രീരാമചന്ദ്രഭക്തിയാകുന്ന ഗംഗാപ്രവാഹവും, ബ്രഹ്മധ്യാനമാകുന്ന സരസ്വതീനദിയും കലികാലത്തെ കല്മഷങ്ങളെ നശിപ്പിക്കുന്നതും വിധിനിഷേധമയവും, അതായതു്, ഇന്നതുചെയ്യണം ഇന്നതുചെയ്യരുതു് എന്ന വിധത്തിലുള്ളതും, ആയകർമ്മയോഗപ്രസംഗമാകുന്ന ശ്രേഷ്ഠയായ യമുനാനദിയും, സംഗമിക്കുന്നു. ശ്രോതാക്കൾക്കു സകലസുഖങ്ങളേയും ശ്രേയസ്സുകളെയും പ്രദാനം ചെയ്യുന്ന ഹരിഹരകഥ ത്രിവേണിയുടെ സ്ഥാനം വഹിക്കുന്നു. സ്ഥിരമായസ്വധർമ്മനിഷ്ഠ

* സജ്ജനങ്ങളുടെ പ്രവൃത്തികൾ നീരസങ്ങളായിരിക്കുമെന്നു പറഞ്ഞതു്, തൽക്കാലം സന്തോഷ[illegible] ചെയ്യുന്നവയാകുന്നു എന്നർത്ഥത്തിലാണ്. പരുത്തിയിൽ ഗുണമയത്വം കല്പിച്ചതു് അതിൽനിന്നു [illegible] എന്ന അർത്ഥത്തിലാണ്. ഗുണം [illegible] ഇവിടെ [illegible] ചാറില്ലാത്തതുകൊണ്ടു് നീരസങ്ങളെന്നുപറഞ്ഞു

യും വിശ്വാസവും ആകുന്ന അക്ഷയവടവും അതിന്റെ സമീപത്തിൽ സ്ഥിതിചെയ്യുന്നു. ഇങ്ങനെയുള്ള സജ്ജനസമാജമാകുന്ന മഹാതീർത്ഥം, എല്ലാവർക്കും എല്ലാദിക്കിലും എന്നും സുലഭവും, സാദരം സേവിക്കുന്നവർക്കു സകല ക്ലേശങ്ങളെയും ശമിപ്പിക്കുന്നതും ആകുന്നു. അനിർവ്വാച്യവും അലൌകികവുമായ ഈ പുണ്യതീർത്ഥം, സദ്യഃ ഫലപ്രദമായ പ്രകടപ്രഭാവത്തോടുകൂടിയതത്രേ.

സജ്ജനസമാജമാകുന്ന ഈ പ്രയാഗത്തിൽ അവരുടെ ഉപദേശങ്ങളെ കേൾക്കുകയും ധരിക്കുകയും ആകുന്ന സഭക്തികമായ സ്നാനംകൊണ്ടു്, ഈ ജന്മത്തിൽത്തന്നെ പുരുഷാർത്ഥങ്ങൾ നാലും ലഭിക്കും.

അതിൽ സ്നാനം ചെയ്യുന്നതിന്റെ ഫലം അപ്പോൾതന്നെ കാണാവുന്നതാണ്. കാകം അതിൽ മുങ്ങിയാൽ കുയിലാകും. കൊക്കു് അരയന്നമായിത്തീരും. ഇതു് അതിശയോക്തിയാണെന്നു് ആരും വിചാരിക്കരുതു്. എന്തെന്നാൽ, സജ്ജനസമാഗമത്തിന്റെ മാഹാത്മ്യം ഒട്ടും രഹസ്യമല്ല. വാല്മീകിയും നാരദനും കുംഭസംഭവനായ അഗസ്ത്യനും സജ്ജനസമാഗമത്തിന്റെ ഫലം അവരവർക്കു് അനുഭവപ്പെട്ടതു വർണ്ണിച്ചിട്ടുണ്ടു്. *

---

* വാല്മീകി ആദ്യം ഒരു വേടനായിരുന്നു. നിരപരാധരായ പലരെയും അക്കാലത്തു കൊന്നു് അവരുടെ സ്വത്തു് അപഹരിച്ചു തന്റെ കുടുംബവും പോററി ജീവിച്ചുവന്നു. ഒരിക്കൽ വഴിമേൽ ഏതാനും ഋഷികളെ യദൃച്ഛയാ കണ്ടെത്തി. അവരുടെയും പ്രാണനാശം വരുത്തുവാൻ ആരംഭിച്ചപ്പോൾ, 'നീ ഇത്തരം മഹാപാപങ്ങൾ ചെയ്തു സംരക്ഷിച്ചുപോരുന്ന ആളുകൾ നിന്റെ പാപവും പങ്കുകൊള്ളുമോ" എന്നു് അവർ ചോദിച്ചു. അവൻ ഈ വർത്തമാനം അവന്റെ കുടുംബത്തോടു ചെന്നു ചോദിച്ചതിൽ, "അവരവർ ചെയ്യുന്ന പാപം അവരവർതന്നെ അനുഭവിക്കുകയേ ഉള്ളൂ" എന്നു് അവർ മറുപടി പറഞ്ഞു. ഈ മറുപടി കേട്ടു് ഉൾക്കണ്ഠയുണ്ടായ വേടൻ, വീണ്ടും ഋഷികളുടെ സമീപത്തെത്തി ക്ഷമായാചനം ചെയ്തു. അവർക്കു കരുണ തോന്നി, മരാ, മരാ എന്നുച്ചരിച്ചുകൊണ്ടു് ഒരിടത്തിൽ ഇരുന്നുകൊള്ളാൻ അവനോടു പറഞ്ഞു. വേടൻ അപ്രകാരം ചെയ്കയും അവ രാമനാമമന്ത്രത്തിലെ വർണ്ണങ്ങളാകകൊണ്ടു്, ഒടുവിൽ അവൻ ഒരു മഹർഷിയായി തീരുകയും ചെയ്തു. ഈ കഥ ശ്രീരാമനോടു വാല്മീകി തന്നെ പറഞ്ഞിട്ടുണ്ടു്.

നാരദൻ, ആദ്യം ഒരു ദാസിയുടെ പുത്രനായിരുന്നു. അവന്റെ അമ്മയുടെ യജമാനന്റെ വീട്ടിൽ സജ്ജനങ്ങൾ കൂടക്കൂടെ വരാറുണ്ടായിരുന്നു. അപ്പോൾ അവരുടെ ഉച്ഛിഷ്ടം ഭക്ഷിക്കയും, അവരെ ശുശ്രൂഷിക്കാൻ ഇടയാകയും ചെയ്തതിനാലാണു് അവന്റെ ബുദ്ധി നിർമ്മലമായിത്തീർന്നതു്. അമ്മ പരലോകം പ്രാപിച്ചതിൽപിന്നെ, തപസ്സു ചെയ്തു് ഒടുവിൽ ശരീരത്തെ ഉപേക്ഷിച്ചു ബ്രഹ്മപുത്രനായി ജനിച്ചു. ഇതു വ്യാസനോടു നാരദൻതന്നെ പറഞ്ഞ കഥയാണു്.

മിത്രാവരുണന്മാർ ആകാശത്തിൽക്കൂടിപ്പോയ രംഭയുടെ ശൃംഗാരവേഷം കണ്ടു കാമപരവശരായിത്തീർന്നു. അപ്പോൾ സ്രവിച്ച രേതസ്സു് ഒരു കുടത്തിൽ സൂക്ഷിച്ചതിൽ നിന്നാണു് അഗസ്ത്യന്റെ ജനനം. ഇങ്ങനെ നീചസ്ഥാനത്തു ജനിക്കകൊണ്ടു നീചബുദ്ധിയായിത്തീർന്ന അദ്ദേഹം സജ്ജനസംഗം ഒന്നുമാത്രം കാരണമാണു് ഋഷീശ്വരനായി ഭവിച്ചതു്. ഈ വസ്തുത അഗസ്ത്യൻതന്നെ മഹാദേവനോടു് പറഞ്ഞിട്ടുണ്ടു്.

ഭൂമിയിലൊ, ജലത്തിലൊ, ആകാശത്തിലൊ, ഉള്ള സ്ഥാവരമോ ജംഗമമോ ആയ ഏതെങ്കിലും ജീവി, ജ്ഞാനമോ കീൎത്തിയോ ഐശ്വൎയ്യമോ ശക്തിയൊ മോക്ഷമോ, എന്തുപ്രയത്നംകൊണ്ടെങ്കിലും, എവിടെയെങ്കിലും എപ്പോഴെങ്കിലും പ്രാപിച്ചിട്ടുണ്ടെങ്കിൽ, അതു സജ്ജനസംഗം ഒന്നുമാത്രംകൊണ്ടാണ്. വേദത്തിലാകട്ടെ, ലോകത്തിലാകട്ടെ, ശ്രേയസ്സിനു മറ്റൊരുപായവുമില്ല. സൽസംഗംകൂടാതെ വിവേകം ഉണ്ടാകയില്ല. രാമചന്ദ്രകരുണാമൃതലേശം ലഭിക്കാതെ സൽസംഗമം ഉണ്ടാകയുമില്ല. അതു സകലവിധമായ സന്തോഷത്തിനും മംഗലത്തിനും മൂലകാരണമാകുന്നു. സകലസൽഫലങ്ങൾക്കും പുഷ്പസ്ഥാനം വഹിക്കുന്നതു് ഇതൊന്നുതന്നെയാണ്. ഇരുമ്പു മുതലായ മറ്റുലോഹങ്ങൾ രസപ്രയോഗംകൊണ്ടു സ്വൎണ്ണമായിത്തീരുന്നതുപോലെ, ദുൎജ്ജനങ്ങൾ സത്സംഗത്താൽ സജ്ജനങ്ങളായിത്തീരുന്നു. ഭാഗ്യദോഷത്താൽ ഒരു സുജനത്തിനു ദുൎജ്ജനങ്ങളോടു സംസൎഗ്ഗംഉണ്ടായാലും സൎപ്പശിരസ്സിലെ രത്നം എന്നപോലെ അവൻ തന്റെ ഗുണത്തെ കൈവിടുന്നില്ല. ത്രിമൂൎത്തികളും കവികുലകൂടസ്ഥന്മാരും, സജ്ജനങ്ങളുടെ മാഹാത്മ്യത്തെ പൂൎണ്ണമായി വൎണ്ണിക്കുന്നതിനു ശക്തന്മാരായിട്ടില്ല. ആ സ്ഥിതിക്കു്, അല്പജ്ഞനായഞാൻ അതിലേയ്ക്കു് ഒരുമ്പെടുന്നതു് ചീരയിലക്കച്ചവടക്കാരൻ രത്നവില നിൎണ്ണയിക്കാൻ ഒരുങ്ങുന്നതുപോലെയല്ലേ?

ഇറുത്തെടുക്കുന്നതും വച്ചു സൂക്ഷിക്കുന്നതുമായ ഇടത്തും വലത്തും കൈകൾക്കു് ഒരുപോലെ സുഗന്ധത്തെക്കൊടുക്കുന്ന പുഷ്പംപോലെ, ശത്രുക്കൾക്കും ബന്ധുക്കൾക്കും നിൎഭേദമായി ജ്ഞാനപ്രദാനം ചെയ്യുന്ന സമചിത്തന്മാരായ സജ്ജനങ്ങളെ ഞാൻ വന്ദിക്കുന്നു. നിഷ്കളങ്കമാനസന്മാരും ലോകോപകാരികളും സ്നേഹശീലന്മാരുമായ സുജനങ്ങളെ! നിങ്ങൾ വിനയപൂൎവ്വകമായഈ ബാലന്റെ പ്രാൎത്ഥന കേൾക്കണമേ! കൃപചെയ്യണമേ! ശ്രീരാമപാദഭക്തി എനിക്കു നൽകണമേ!

അകാരണമായി സജ്ജനങ്ങളെ ഉപദ്രവിക്കുന്നതിൽ സന്തോഷമുള്ളവരായ ദുൎജ്ജനങ്ങളെ ഞാൻ വീണ്ടുംവീണ്ടുംവന്ദിക്കുന്നു. അവർ അന്യന്റെ നഷ്ടത്തെ ലാഭമായിക്കരുതുന്നു. അന്യന്റെ ആപത്തുകണ്ടാൽ സന്തോഷിക്കയും സമ്പത്തുകണ്ടാൽ ദുഃഖിക്കയുംചെയ്യുന്നു. ഹരിഹരന്മാരുടെ യശശ്ചന്ദ്രനു് അവർ രാഹുക്കളാകുന്നു. അകാരണമായി പരോപദ്രവം ചെയ്യുന്നതിനു് ആയിരം കൈകൾ അവൎക്കുണ്ടു്. അന്യദോഷങ്ങളെ കാണുന്നതിനു കണ്ണുകളുമായിരമുണ്ടു്. എന്നാൽ അവർ, അന്യന്റെ ഗുണങ്ങളോടു് ഇടപെടുന്നതു്, പാററ നെയ്യിനെ എന്നപോലെ അവയെ മലിനപ്പെടുത്തു

വാനായിരിക്കും. ദൂക്ഷിച്ചുപെരുമാറിയില്ലെങ്കിൽ അവർ, അഗ്നിയെപ്പോലെ സൎവ്വം നശിപ്പിക്കുന്നവരും, കോപിച്ചാൽ കാലനെപ്പോലെ നിർദ്ദയമായി പ്രവൎത്തിക്കുന്നവരും പാപങ്ങളും ദുൎഗ്ഗുണങ്ങളുമാകുന്ന ധനങ്ങളാൽ കുബേരന്മാരും ആകുന്നു. ഈ ദുഷ്ടന്മാർ ലോകഹിതത്തിനു ധൂമകേതുക്കളാണെന്നുതന്നെ പറയാം. സൽകാൎയ്യങ്ങളിൽ അവർ, കുംഭകൎണ്ണനെപ്പോലെ ബോധഹീനന്മാരായി ഉറങ്ങുന്നു. തങ്ങളുടെ ശരീരമുപേക്ഷിച്ചും അന്യനു ദോഷം ചെയ്യാൻ അവസരമുണ്ടെന്നുകണ്ടാൽ ഉരുകിയിറങ്ങി വിളവുനശിപ്പിക്കുന്ന മഞ്ഞുകട്ടകളെപ്പോലെ, അവർ അതിലേയ്ക്കു സന്നദ്ധരാകുന്നു. മററുള്ളവരുടെ ദോഷങ്ങളെ പറയുന്നതിന് ആദിശേഷനെപ്പോലെ അവൎക്ക് ആയിരം നാവുകളുണ്ട്. കേൾക്കുന്നതിനു പൃഥുരാജനെപ്പോലെ ആയിരം കാതുകളുമുണ്ട്. ഇവരിൽ ചിലർ ഇന്ദ്രനെപ്പോലെ * സുരൌഘപ്രിയന്മാരും പരന്മാരെ നശിപ്പിക്കാൻ വാഗ്വജ്രം പ്രയോഗിക്കുന്നവരും, പരദോഷനിരീക്ഷണത്തിൽ ആയിരം കണ്ണുകളുള്ളവരുമാണ്. അവരെയും വിനയപൂൎവ്വം ഞാൻ നമസ്കരിക്കുന്നു. ശത്രുക്കളിൽ നിന്നോ മിത്രങ്ങളിൽനിന്നോ ഉദാസീനന്മാരിൽ നിന്നോ നന്മകേട്ടാൽ കോപിക്കുക ദുൎജ്ജനങ്ങളുടെ സ്വഭാവമാകുന്നു. ഞാൻ അവൎക്ക് ഒരിക്കൽക്കൂടി സാഷ്ടാംഗപ്രണാമം ചെയ്യട്ടെ!

ഇപ്രകാരം വിനയപൂൎവ്വകമായ വന്ദനപരമ്പരയെ ഞാൻ സമൎപ്പിച്ചുവെങ്കിലും, ഖലന്മാർ അവരുടെ ദുഃസ്വഭാവം കൈവിടുമെന്നു തോന്നുന്നില്ല. ഒരുകാക്കയെ എത്ര വാത്സല്യപൂൎവ്വം വളൎത്തിയാലും അതു മാംസം തിന്നുകയും മോഷ്ടിക്കുകയും ചെയ്യുന്ന കാക്കതന്നെ ആയിരിക്കും. സജ്ജനങ്ങളെപ്പോലെതന്നെ ദുൎജ്ജനങ്ങളെയും ഞാൻ വന്ദിക്കുന്നതിനു കാരണം രണ്ടുകൂട്ടരും ഒരുപോലെ ദുഃഖപ്രദന്മാരാകകൊണ്ടാണ്. ഒരുകൂട്ടർ, അവരുടെ വേർപാടുകൊണ്ടു നമുക്കു പ്രാണസങ്കടത്തെ ഉണ്ടാക്കുന്നുവെങ്കിൽ മറേറക്കൂട്ടർ തങ്ങളുടെ സാന്നിദ്ധ്യത്താൽ നമുക്കു ദാരുണമായ ദുഃഖത്തെ തരുന്നു. സുഗന്ധമേറിയ താമരയും വൃത്തികെട്ട നീരട്ടയും വെള്ളത്തിൽതന്നെയാണുണ്ടാകുന്നതു്. അമൃതും മദ്യവും ഉണ്ടായതു് അഗാധമായ ഒരേസമുദ്രത്തിൽനിന്നുതന്നെയാണ്. അതുപോലെ ഈ ലോകത്തിൽ സുജനങ്ങളും ദുൎജ്ജനങ്ങളും ഉത്ഭവിച്ചിരിക്കുന്നു. രണ്ടുകൂട്ടരും അവരവരുടെ പ്രകൃതിയനുസരിച്ചു പ്രവൎത്തിക്കുന്നു. ഒരുകൂട്ടർ സൽകീൎത്തിയുടെയും മററവർ ദുഷ്കീൎത്തിയു

* സുരൌഘപ്രിയ എന്നതിനു സുരൌഘത്തിൽ, അതായതു ദേവസമൂഹത്തിൽ പ്രിയം എന്നും, സുരയുടെ (മദ്യത്തിന്റെ) ഓഘത്തിൽ (ഒഴുക്കിൽ) പ്രിയമെന്നും അൎത്ഥം

ടെയും പരമകാഷ്ഠയെ പ്രാപിക്കുന്നു. സജ്ജനങ്ങളെ അമൃതിനോടോ, ചന്ദ്രനോടോ, ഗംഗയോടോ, ഉപമിക്കാമെങ്കിൽ ദുർജ്ജനങ്ങളെ കാളകൂടത്തോടോ ബഡവാഗ്നിയോടോ, കർമ്മനാശാനദിയോടോ, ഉപമിക്കാം. നന്മയും തിന്മയും എല്ലാവക്കും അറിയാവുന്നതാണ്. വാസനയനുസരിച്ച് ഓരോരുത്തനു് ഓരോന്നിൽ അഭിരുചി ജനിക്കുന്നു. സജ്ജനങ്ങൾ നന്മയേയും ദുർജ്ജനങ്ങൾ തിന്മയേയുമാണു ലാക്കാക്കുന്നതു്. അമൃതം അമൎത്ത്യത്വത്തെ ഉണ്ടാക്കുന്നു. വിഷം മരണത്തിനു കാരണമായിരിക്കുന്നു.

ഇങ്ങനെ സജ്ജനങ്ങളുടെ നന്മയേയും ദുർജ്ജനങ്ങളുടെ തിന്മയേയും പറഞ്ഞുതുടങ്ങിയാൽ അവസാനമില്ല. രണ്ടും അതിരററ രണ്ടു മഹാസമുദ്രങ്ങളിൽ നീന്താനിറങ്ങുന്നതുപോലെയാണ്. നന്മതിന്മകളെ ഒരുസമയം തെററിദ്ധരിച്ചുവെന്നുവരാം. വിവേകം കൊണ്ടു മാത്രമേ നല്ലതിനെ തിരിച്ചറിഞ്ഞു സ്വീകരിക്കുവാൻ സാധിക്കൂ. രണ്ടും ദൈവസൃഷ്ടങ്ങളാണ്. വേദമാണ്, ഒന്നു സ്വീകാൎയ്യമെന്നും മററതു സ്വീകാൎയ്യമല്ലെന്നും നിൎണ്ണയിച്ചിട്ടുള്ളതു്. ഇതിഹാസങ്ങളും പുരാണങ്ങളും വേദങ്ങളെപ്പോലെ നന്മതിന്മകളെ ഈശ്വരസൃഷ്ടങ്ങളാക്കിക്കല്പിക്കുന്നു. സുഖം, ദുഃഖം; പുണ്യം, പാപം; പകൽ, രാത്രി; സുജനം, ദുർജ്ജനം; ശ്രേഷ്ഠജാതി, നികൃഷ്ടജാതി; ദേവൻ, അസുരൻ; സുകൃതി, പാപി; വലുതു, ചെറുതു്; അമൃതു, മദ്യം; ജീവിതം, മരണം; ബ്രഹ്മം, മായ; പരമാത്മാവു, ജീവാത്മാവു; ദൃശ്യം, അദൃശ്യം; രാജാവു, ദരിദ്രൻ; കാശി, മഗധം; ഗംഗ, കർമ്മനാശം; മാളവം, മരു; ബ്രാഹ്മണൻ, ചണ്ഡാളൻ; സ്വർഗ്ഗം, നരകം; അനുരാഗം, വിരാഗം; നിഗമം, ആഗമം; ഗുണം, ദോഷം ഇങ്ങനെയുള്ള വിഭാഗങ്ങളെല്ലാം ദൈവസൃഷ്ടങ്ങളാണെന്നു പറഞ്ഞിരിക്കുന്നു.

സർവേശ്വരൻ, ജഡചേതനമായും ഗുണദോഷസമ്മിശ്രമായുമാണ് ഈ ലോകത്തെ സൃഷ്ടിച്ചിട്ടുള്ളതു്. അരയന്നം, പാൽ വേർതിരിച്ചെടുത്തു വെള്ളത്തെ ഉപേക്ഷിക്കുന്നതുപോലെ, സജ്ജനങ്ങൾ ഗുണങ്ങളെ സ്വീകരിച്ചുകൊണ്ടു ദോഷങ്ങളെ പരിത്യജിക്കുന്നു. ദൈവാനുഗ്രഹത്താൽ വിവേകം സിദ്ധിക്കുമ്പോൾ, മനുഷ്യൻ ദോഷങ്ങളെ വെറുക്കുകയും ഗുണങ്ങളെ ഇഷ്ടപ്പെടുകയും ചെയ്യുന്നു. സജ്ജനങ്ങൾപോലും, കാലബലത്താലോ, സ്വഭാവഗതിയാലോ, കർമ്മശക്തിയാലോ മനുഷ്യപ്രകൃതിക്കു വശപ്പെട്ടു തെററുകൾ ചെയ്തുപോകാം. അങ്ങനെ വരുന്ന ഘട്ടങ്ങളിൽ സജ്ജനസംഗം കൊണ്ടു സകല ദുഃഖങ്ങളും പാപങ്ങളും നശിച്ചു, നിർമ്മലമായ കീർത്തി ലഭിക്കുന്നു. ഒരു പക്ഷേ ദുർജ്ജനങ്ങൾ സജ്ജനങ്ങളുടെ സംസർഗ്ഗം കൊണ്ടു് അവരെ അനുകരിച്ചാലും അവരുടെ മലിനമായ സ്വഭാ

വം മാറുകയില്ല. ഒരു വഞ്ചകൻ, ഭംഗിയായി വേഷം ധരിച്ചു മാന്യന്മാരുടെ മട്ടിൽ നടന്നാൽ ആരംഭത്തിൽ ജനങ്ങൾ അവനെ മാനിച്ചു എന്നു വരാം. എന്നാൽ ഒടുവിൽ അവന്റെ വഞ്ചനം വെളിപ്പെടുകയും ഉദ്ദേശം ഫലിക്കാതെ പോകയും ചെയ്യും. ഇതിലേക്കു കാലനേമി, രാവണൻ, രാഹു ഇവരെ ഉദാഹരിക്കാം. വേഷം എത്ര നികൃഷ്ടമായിരുന്നാലും, ജാംബവാൻ, ഹനുമാൻ ഇവരെ എന്നപോലെ സജ്ജനങ്ങളെ ലോകം പൂജിക്കതന്നെ ചെയ്യും. ദുസ്സംഗം ഹാനികരവും സത്സംഗം സുഖകരവുമാണ്. ഇതു വേദത്തിലും ലോകത്തിലും സമ്മതിക്കപ്പെട്ടിട്ടുള്ള ഒരു വാസ്തവമാകുന്നു. ഭൂമിയിലെ പൊടി വായുവോടു ചേർന്നാൽ ആകാശത്തിലേക്കു ഉയരുകയും, വെള്ളത്തിൽ കലർന്നാൽ മുങ്ങി ചെളിയായിത്തീരുകയും ചെയ്യും. ഒരു തത്തയോ, പൈങ്കിളിയോ അതിനെ വളർത്തുന്ന വീട്ടിലുള്ളവരുടെ സ്വഭാവമനുസരിച്ചായിരിക്കും വാക്കുകളെ ഉച്ചരിക്കുന്നതു്. സജ്ജനഗൃഹത്തിലാണെങ്കിൽ, രാമനാമങ്ങളെയും, ദുർജ്ജനഗൃഹത്തിലായാൽ അസഭ്യവാക്കുകളെയും അതു ശീലിക്കും. അജ്ഞജനങ്ങൾക്കു പുക, നിരുപയോഗമായ ഒരു പദാർത്ഥമാണ്. എന്നാൽ അതു പുരാണങ്ങളും മററും എഴുതുന്നതിനു മഷിയാക്കി ഉപയോഗിക്കാവുന്നതാണ്. അതു വെള്ളം, വായു, അഗ്നി, ഇവയോടു ചേർന്നാൽ, ജീവനദാതാവായ മേഘമായി പരിണമിക്കുന്നു.

ഗ്രഹങ്ങൾ, ഔഷധങ്ങൾ, വെള്ളം, വായു, വസ്ത്രം ഇവ അവയോടു ചേരുന്ന വസ്തുക്കളുടെ ഗുണദോഷംപോലെ നല്ലതോ ചീത്തയോ ആകാം. ജനങ്ങൾ ഈ ഭേദം അറിയുകയും ചെയ്യുന്നു. പക്ഷങ്ങൾ രണ്ടിലും ഇരുട്ടും നിലാവെളിച്ചവും ഒരുപോലെയാണെങ്കിലും ചന്ദ്രൻ ഏറുകയും കുറയുകയും ചെയ്യുന്നതനുസരിച്ചു, ജനങ്ങൾ അവയ്ക്കു മേന്മയും താഴ്മയും കല്പിച്ചു ബുദ്ധിപൂർവം പ്രത്യേകനാമങ്ങൾ വിധിച്ചിരിക്കുന്നു. ഇക്കാണപ്പെട്ട ചേതനാചേതനങ്ങളായ സകല ജീവജാലങ്ങളും രാമമയമാണെന്നുള്ള ബോധത്താൽ ഞാൻ കൈകൾ രണ്ടും കൂപ്പി ദേവന്മാർ, ദാനവന്മാർ, നാഗങ്ങൾ പക്ഷികൾ, പ്രേതങ്ങൾ, പിതൃക്കൾ, ഗന്ധർവന്മാർ, കിന്നരന്മാർ, രാക്ഷസന്മാർ ഇവരുടെ എല്ലാം പാദപത്മങ്ങളെ വന്ദിക്കുന്നു. അല്ലയോ ദേവാദികളെ! നിങ്ങൾ എല്ലാവരും എന്നിൽ കരുണാലോലന്മാരായി ഭവിക്കുവിൻ!

ഭൂമിയിലും ആകാശത്തിലും ജലത്തിലുമായി ജരായുജം, അണ്ഡജം, സ്വേദജം ഉദ്ഭിജ്ജം ഈ നാലിനങ്ങളിലായി ൮൪ ലക്ഷം വിധത്തിലുള്ള ജീവജാലങ്ങൾ ഉള്ളതായി പറയപ്പെടുന്നു. ലോകമെല്ലാം സീതാരാമമയമാണെന്നുള്ള ബോധത്താൽ ഞാൻ ബദ്ധാ

ഞ്ജലിയായി, ഈ ജീവജാലങ്ങൾക്കെല്ലാം പ്രണാമം ചെയ്യുന്നു. നിങ്ങൾ ദയാപൂർവം എന്നെ ഭൃത്യകോടിയിൽ ഗണിച്ച്, ഇനി നിമിഷനേരംപോലും വഞ്ചിക്കാതെ കൃപ ചെയ്യുവിൻ. എൻെറ ബുദ്ധിബലത്തിൽ എനിക്കു വിശ്വാസമില്ലായ്ക കൊണ്ടത്രേ ഞാൻ നിങ്ങളോടെല്ലാം സഹായമപേക്ഷിക്കുന്നതു്. എനിക്കു രഘുരാജൻെറ കഥാമൃതം പാടുന്നതിന്നു് ആഗ്രഹമുണ്ടു്. എന്നാൽ ഏററവും അഗാധമായ ആ കഥാരസത്തിൽ മുഴുകുന്നതിന്നു നിസ്സാരമായ എൻെറ ബുദ്ധിക്കു ശക്തി പോരാ. കഥാരചനയിൽ നൈപുണ്യമോ ശക്തിയോ ലവലേശം എനിക്കില്ലെന്നും അറിയാം. എൻെറ മനസ്സ്, ദരിദ്രം മനോരഥം രാജകീയവുമാകുന്നു. അമൃതു കുടിക്കണമെന്നു ഞാൻ ആഗ്രഹിക്കുന്നു. കേവലം മോരിന്നുപോലും വകയില്ലതാനും. സജ്ജനങ്ങളെ! നിങ്ങൾ എൻെറ ഔദ്ധത്യത്തെ ക്ഷമിച്ചു, മാതാപിതാക്കൾ അവരുടെ കുഞ്ഞുങ്ങളുടെ അവ്യക്തവചനങ്ങളെ സന്തോഷപൂർവം കേൾക്കുന്നതുപോലെ, എൻെറ ബാലിശങ്ങളായ വചനങ്ങളെ ശ്രദ്ധിക്കുവിൻ! ദുർജ്ജനങ്ങൾ പരിഹസിച്ചു കൊള്ളട്ടെ. അവർ പരദൂഷണങ്ങളെ തിരഞ്ഞെടുത്തു് തങ്ങൾക്കു ദൂഷണങ്ങളാക്കുന്ന കുടിലന്മാരും ക്രൂരന്മാരുമാണല്ലോ. അവനവൻെറ കൃതി മാധുര്യവും സാരസ്യവും ഇല്ലാത്തതായിരുന്നാലും, എല്ലാവൎക്കും സന്തോഷകരമായിരിക്കും. എന്നാൽ അന്യൻെറ കവിതയെ പുകഴ്ത്തുന്ന ഉത്തമപുരുഷന്മാർ ലോകത്തിൽ ചുരുക്കമാണു്. വൎഷജലംകൊണ്ടു പരിപുഷ്ടങ്ങളാകുന്ന പൊയ്കകളും ആറുകളും പോലെയാണു ലോകത്തിൽ അധികമാളുകളും. ചന്ദ്രൻെറ പൂൎണ്ണത കണ്ടു സന്തോഷിച്ചു വൎദ്ധിക്കുന്ന സമുദ്രം പോലെയുള്ള സജ്ജനങ്ങൾ അത്ര അധികമില്ല.

എൻെറ ഭാഗ്യം ചെറുതും ആഗ്രഹം വലുതുമാണെങ്കിലും ഒരു സമാധാനമെനിക്കുണ്ടു്. അതായതു്, ദുർജ്ജനങ്ങൾ പരിഹസിക്കുമെങ്കിലും സജ്ജനങ്ങൾ കേട്ടു സന്തോഷിക്കതന്നെ ചെയ്യും. ദുർജ്ജനങ്ങളുടെ പരിഹാസം ഒരു വിധത്തിൽ എനിക്കു ഗുണകരമാണെന്നുതന്നെ പറയാം. എന്തെന്നാൽ, അവർ സൽകവിതയെ ദൂഷിക്കുക ശീലമുള്ളവരാകുന്നു. കാക്ക കുയിലിൻെറ ശബ്ദം കഠോരമാണെന്നു പറയുന്നു. കൊക്കു് അരയന്നത്തിനെ ദൂഷിക്കുന്നു. തവള വേഴാമ്പലിനെ പരിഹസിക്കുന്നു. അതുപോലെയാണു് അധമന്മാരായ ദുർജ്ജനങ്ങളുടെയും സ്വഭാവം. അവൎക്കു കവിതാവാസനയാകട്ടെ രാമഭക്തിയാകട്ടെ ഇല്ല. അന്യന്മാരെ പരിഹസിക്കുന്നതാണു് അവൎക്കു സന്തോഷം. ശബ്ദസംസ്കാരമില്ലാത്ത എൻെറ കവിതയേയും അല്പബുദ്ധിയേയുമാണു് അവർ പരിഹസിക്കുന്നതെങ്കിൽ ആയിക്കൊള്ളട്ടെ. അതു് എൻെറ കുററമല്ലല്ലോ. വി

ശേഷിച്ചും, ഭഗവൽ ഭക്തിയില്ലാത്ത ഇക്കൂട്ടൎക്കു കഥയെ സംബന്ധിച്ചു നീരസം കൂടും. സാക്ഷാൽ ഹരിഹരഭക്തന്മാൎക്കു കുതൎക്കബുദ്ധി ഉണ്ടാകയില്ല. അവൎക്കു രാമകഥ തേൻപോലെ മധുരിക്കും. സജ്ജനങ്ങൾ കേൾക്കുകയും പുകഴ്ത്തുകയും ചെയ്യുന്നതിനു ഗാഥാഗായകനു രാമചന്ദ്രനിലുള്ള ഭക്തി ഒന്നു മാത്രം മതിയാകുന്നതാണ്.

ഞാൻ കവിയല്ല; കവിതാചാതുൎയ്യമോ വൈദഗ്ദ്ധ്യമോ എനിക്കില്ല. സകല കലകളും വിദ്യകളും എനിക്കു് അജ്ഞാതങ്ങളാണ്. പലവിധത്തിലുള്ള ശബ്ദമോ അൎത്ഥമോ അലംകാരമൊ, വിവിധങ്ങളായ ഛന്ദസ്സുകളോ, അനന്തങ്ങളായ ഭാവരസഭേദങ്ങളൊ, ഉച്ചാവചങ്ങളായ കാവ്യഗുണദോഷങ്ങളൊ എനിക്കറിഞ്ഞുകൂടാ. കവിതാവിവേചനശക്തിയും എനിക്കില്ല. ഈ വസ്തുത ഞാൻ ഇവിടെ സത്യം ചെയ്തു രേഖപ്പെടുത്തിക്കൊള്ളുന്നു.

എന്റെ ഈ പ്രബന്ധത്തിനു മററു യാതൊരു ഗുണവും ഇല്ലെങ്കിലും വിശ്വവിദിതമായ ഒരു ഗുണമുള്ളതു്, വിമലവിവേകശാലികളായ ബുധജനങ്ങൾക്കു കേൾക്കുന്ന മാത്രയിൽ അനുഭവപ്പെടാകിരിക്കയില്ല. എന്തെന്നാൽ, ശ്രേഷ്ഠവും പരമപാവനവും, പുരാണങ്ങളുടെയും വേദങ്ങളുടെയും സാരസൎവ്വസ്വഭൂതവും മംഗലകരവും അമംഗലഹരവും, പാൎവ്വതീദേവിയോടുകൂടി നിത്യവും രാമചന്ദ്രനാൽ ജപിക്കപ്പെടുന്നതും ആയ ശ്രീരാമചന്ദ്രന്റെ തിരുനാമമന്ത്രം ഇതിൽ അടങ്ങിയിട്ടുണ്ടു്. രാമതിരുനാമമില്ലെങ്കിൽ, ശബ്ദാൎത്ഥങ്ങളെക്കൊണ്ടു വിചിത്രവും മഹാകവിയാൽ ഉണ്ടാക്കപ്പെട്ടതും ആയ കൃതിയാണെങ്കിലും അതിനു വാസ്തവമായ ശോഭയില്ല. സൎവ്വാംഗസുന്ദരിയായ ഒരു സ്ത്രീ ആപാദചൂഡം ആഭരണങ്ങളണിഞ്ഞിരുന്നാലും വസ്ത്രമുടുക്കാഞ്ഞാൽ വിലക്ഷണയായിരിക്കുമല്ലോ. ശ്രീരാമചന്ദ്രന്റെ തിരുനാമത്താലൊ കീൎത്തിയാലൊ, അലംകൃതമാണെങ്കിൽ, ക്ഷുദ്രകവികൃതവും ഗുണരഹിതവും ആയ പ്രബന്ധം ആയിരുന്നാലും, ബുധജനങ്ങൾ അതിനെ ശ്രവിക്കയും പഠിക്കയും വണ്ടുകൾ പുഷ്പങ്ങളിൽനിന്നു തേൻ എടുക്കുന്നതുപോലെ അതിലുള്ള ഗുണങ്ങളെ ആസ്വാദിക്കയും ചെയ്യും.

ഇതുതന്നെയാണു ഗുണരഹിതമായ എന്റെ കാവ്യത്തെക്കുറിച്ചും എനിക്കുള്ള സമാധാനം. അതിൽ രാമചന്ദ്രന്റെ പ്രതാപങ്ങൾ സ്പഷ്ടമായി വൎണ്ണിക്കപ്പെട്ടിട്ടുണ്ടല്ലോ. സൽസംസൎഗ്ഗം ഏതു നന്മയെയാണു വൎദ്ധിപ്പിക്കാത്തതു്? പുക, അകിൽ മുതലായ സുഗന്ധദ്രവ്യങ്ങളോടു ചേരുമ്പോൾ, അതിന്റെ രൂക്ഷത കൈവിടുകയും മോഹനമായ സൌരഭ്യത്തെ പുറപ്പെടുവിക്കയും ചെയ്യും. അതുപോലെ എന്റെ ഭാഷ തീരെ ശുദ്ധിയില്ലാത്തതാണെങ്കിലും അ

തിനു വിഷയീഭവിച്ചിരിക്കുന്നതു മഹാശ്രേഷ്ഠവും സർവ്വലോകമംഗലകരവുമായ രാമകഥയാകുന്നു.

സർവ്വമംഗലകാരിണിയും കലികാലകല്മഷഹാരിണിയുമായ രാമചന്ദ്രകഥയാകുന്ന നദി അദ്ദേഹത്തിൻെറ സ്വച്ഛയശസ്സാകുന്ന പരിശുദ്ധ ജലം നിറഞ്ഞു പ്രവഹിക്കട്ടെ. എൻെറ കാവ്യം, രാമയശസ്സോടുള്ള സംബന്ധത്താൽ, മഹനീയവും സഹൃദയന്മാൎക്ക് ആസ്വാദ്യവുമായിത്തീരും. ശ്മശാനഭസ്മംപോലും ശിവൻെറ ശരീരത്തിൽ ചേൎന്നിരിക്കുമ്പോൾ. മംഗലകരവും ശുദ്ധിപ്രദവുമായിട്ടാണല്ലോ ഗണിക്കപ്പെടുന്നത്.

മലയപൎവ്വതത്തിൽനിന്നു കൊണ്ടുവരുന്ന തടികൾ എന്തു ജാതിയാണെന്ന് അന്വേഷിക്കാതെ എല്ലാം ഒരുപോലെ ആദരിക്കപ്പെടുന്നതുപോലെ, രാമമാഹാത്മ്യത്തിൻെറ സംബന്ധത്താൽ, എൻെറ കാവ്യത്തെ എല്ലാവരും സന്തോഷപൂൎവ്വം സ്വീകരിക്കും. ഒരു പശു കറുത്തതായിരുന്നാലും അതിൻെറ പാൽ വെളുത്തതും, ഗുണമുള്ളതുമായിരിക്കുന്നു. അതിനെ എല്ലാവരും കുടിക്കുകയും ചെയ്യുന്നു. അതുപോലെ രാമകഥാമൃതം നിറഞ്ഞ എൻെറ കാവ്യത്തെ സഹൃദയന്മാർ സന്തോഷപൂൎവ്വം ആദരിച്ച് ആസ്വദിക്കാതിരിക്കുമോ?

മാണിക്കരത്നം, സൎപ്പമസ്തകത്തിൽ സ്ഥിതിചെയ്യുമ്പോൾ അതിന് ആകൎഷകത്വമില്ല. അതുപോലെ, സുവൎണ്ണരത്നങ്ങൾ പൎവ്വതശിഖരത്തിൽ സ്ഥിതിചെയ്യുമ്പോഴും മുത്തുമണികൾ ആനയുടെ മസ്തകത്തിൽ ഇരിക്കുമ്പോഴും അവയ്ക്കും പ്രകാശമില്ല. എന്നാൽ ഈ രത്നങ്ങൾ ഒരു രാജാവിൻെറ കിരീടത്തിലൊ, ഒരു സുന്ദരിയുടെ ശരീരത്തിലൊ ചേൎന്നിരിക്കുമ്പോൾ അവ വളരെ മനോഹരങ്ങളായി ശോഭിക്കും. അതുപോലെ കവിത ഒരാളിൽനിന്നു ജനിക്കുകയും മറെറാരാളിൽനിന്നു ശോഭ ലഭിക്കുകയും ചെയ്യുന്നുവെന്ന് മഹാത്മാക്കൾ പറയുന്നു. ഭക്തന്മാർ സ്മരിക്കകൊണ്ടാണു സരസ്വതി സത്യലോകത്തുനിന്നു ഭൂമിയിലേക്കു അവതരിക്കുന്നത്. രാമചരിതമാകുന്ന സരസ്സിൽ മുഴുകാതെസരസ്വതിയെ പ്രസാദിപ്പിക്കാനുള്ള ശ്രമം ഫലപ്രദമാകയില്ല. ബുദ്ധിമാനായ ഒരു കവി ഈ വസ്തുത മനസ്സിലാക്കി കലിമലഹരങ്ങളായ ഹരിഗുണങ്ങളെത്തന്നെ ഗാനം ചെയ്യുന്നുള്ളു. പ്രാകൃതജനങ്ങളെക്കുറിച്ചു കവിത ചമയ്ക്കുന്നതു വൃഥാശ്രമമാകുന്നു. അതിനു സരസ്വതിയുടെ അനുഗ്രഹം ഉണ്ടാകയില്ല. ബുദ്ധി,തുലാവൎഷമാകുന്നസരസ്വതീപ്രസാദത്തെകാത്തുകൊണ്ട്, ഹൃദയമഹാസമുദ്രത്തിൽ കിടക്കുന്ന ഒരു മുത്തുച്ചിപ്പിയാകുന്നു. അനുഗ്രഹവൎഷമുണ്ടാകുമ്പോൾ, അതിലെ ഓരോ ബിന്ദുവും, ഓരോ കവിതാമുത്തുമണിയായി പരിണമിക്കുന്നു. ആ മണി

കളെ വിവേകപൂർവ്വം തുളച്ചു രാമകഥയാകുന്ന ചരടിൽ കോർത്താൽ, അതു സജ്ജനങ്ങളുടെ നെഞ്ചിൽ അണിയാനുള്ള ഒരു മനോഹര ഹാരമായിത്തീരും.

ശപിക്കപ്പെട്ട ഈ കലിയുഗത്തിലെ ആളുകൾ മിക്കവാറും, അരയന്നത്തിൻെറ വേഷംകെട്ടിയ കാക്കകളാണ്. അവർ കാപഥങ്ങളിൽ സഞ്ചരിക്കുന്നവരും, വേദത്തെ ധിക്കരിക്കുന്നവരും, കപടമൂർത്തികളും, കലിമല പാത്രങ്ങളും വഞ്ചകന്മാരും, രാമഭക്തന്മാരെന്നു നടിക്കുന്നവരും വാസ്തവത്തിൽ ധനത്തിൻെറ അടിമകളും കാമക്രോധങ്ങൾക്ക് അധീനന്മാരുമാകുന്നു—അക്കൂട്ടത്തിൽ ഒന്നാമത്തെ സ്ഥാനം എനിക്കുതന്നെയാണ്. ഞാൻ ഒന്നാന്തരം ഒരു കപടഭക്തൻതന്നെ. സംശയമില്ല. എൻെറ ദോഷങ്ങളെ പറവാൻ തുടങ്ങിയാൽ ഒരിക്കലും അവസാനിക്കയില്ല. അതുകൊണ്ടു വളരെ കുറച്ചുമാത്രമേ പറയുന്നുള്ളു. എന്നാൽ ബുദ്ധിമാന്മാർക്ക്, ഒരു വാക്കു പറയുമ്പോൾ, അതിൽനിന്നു മുഴുവൻ കാര്യം ഗ്രഹിക്കാനുള്ള ശക്തിയുണ്ടു്. ഞാൻ ഇങ്ങനെ അവസാനമില്ലാതെ ക്ഷമായാചനം ചെയ്യുന്നതിനെക്കുറിച്ച് ആരും കുററപ്പെടുത്തരുത്-അതു നിമിത്തം വല്ലവർക്കും അസഹ്യത തോന്നുന്നുണ്ടെങ്കിൽ അവർക്ക് എന്നോളംതന്നെ യോഗ്യതയില്ലെന്നു ഞാൻ വിചാരിക്കുന്നു. ഞാൻ ഒരു കവിയല്ല; സമർത്ഥനാണെന്നുള്ള ഭാവവുമെനിക്കില്ല. എങ്കിലും യഥാശക്തി രാമഗുണങ്ങളെ ഞാൻ ഗാനംചെയ്യുന്നു. അപാരമായ രാമചരിതം എവിടെ? സംസാരവലയിൽ കെട്ടുപെട്ട എൻെറ അല്പബുദ്ധി എവിടെ? മഹാമേരുപർവ്വതത്തെ അടിച്ചുപറത്തുവാൻ ശക്തിയുള്ള കൊടുങ്കാററത്തു കേവലം ഒരു പഞ്ഞിക്കെട്ടായ എൻെറ കഥ എന്തായിരിക്കും? ശ്രീരാമചന്ദ്രൻെറ അളവററ മാഹാത്മ്യത്തെക്കുറിച്ചു ചിന്തിക്കുമ്പോൾ, കഥാനിർമ്മാണത്തിൽ ഞാൻ ഭയവിഹ്വലനായി ഭവിക്കുന്നു.

നിർഗ്ഗുണനും നിരാകാരനുമായ ആ മഹാത്മാവിനെ, സരസ്വതിയും ആദിശേഷനും ശിവനും ബ്രഹ്മാവും ശാസ്ത്രങ്ങളും വേദങ്ങളും പുരാണങ്ങളും "അതല്ലാത്ത, ഇതല്ലാത്ത," എന്നിങ്ങനെ നിഷേധരൂപത്തിൽ നിർദ്ദേശിച്ചു ഗാനംചെയ്യുന്നു.

അദ്ദേഹം, ഇങ്ങനെവാക്കുകൊണ്ടു പരിച്ഛേദിക്കത്തക്കവനല്ല എന്ന് എല്ലാവരും അറിയുന്നുവെങ്കിലും ആരും അദ്ദേഹത്തെ വർണ്ണിക്കാൻ ശ്രമിക്കാതിരിക്കുന്നില്ല. ഇക്കാരണത്താൽ തന്നെ, വേദം, വിവിധങ്ങളും സഫലങ്ങളുമായ അനേകം പൂജാവിധികളെ പ്രഖ്യാപിച്ചിട്ടുണ്ടു്. നിരീഹനും നാമരൂപരഹിതനും, അനാദിയും സച്ചിദാനന്ദരൂപനും സർവ്വവ്യാപിയും ജഗന്മയനും ആയ ആ

പരമാത്മാവു, ഭക്തവാത്സല്യത്താൽ അനേകം അവതാരങ്ങൾ എ
ടുത്തു, പലലീലകളും നടത്തുന്നു. അങ്ങിനെയുള്ള അവതാരങ്ങ
ളിൽ ഒന്നാണു, കരുണാനിധിയും ഭക്തവത്സലനും ഭക്തന്മാരിൽശാ
ന്തനും ആർത്തത്രാണപരായണനും സരളനും സർവ്വശക്തനുമായ രഘു
രാജൻ. ഈ വിശ്വാസത്താൽ വിദ്വാന്മാർ ഹരിയുടെ കീർത്തനങ്ങ
ളെപാടി, തങ്ങളുടെ വാക്കുകളെ പരിശുദ്ധവും സഫലവും ആക്കീട്ടു
ണ്ടു്. അതുകൊണ്ടുതന്നെയാണു തൃപ്പാദങ്ങൾ വന്ദിച്ചുകൊണ്ടു ര
ഘുപതിയുടെ കീർത്തനങ്ങളെ ഗാനംചെയ്യുന്നതിനു ഞാൻ ധൈര്യ
പ്പെടുന്നതു്. ആദികവികളായ വാല്മീകി മുതലായ മുനിശ്രേഷ്ഠ
ന്മാർ, ഹരികീർത്തിയെ ഗാനംചെയ്തിട്ടുള്ളതുകൊണ്ടു്, ആ മാർഗ്ഗ
ത്തിൽ കൂടി ഗമിക്കുന്നതു് എനിക്കു വളരെ എളുപ്പമായിരിക്കും.

ഒരു രാജാവു, സമുദ്രത്തിൽ ചിറകെട്ടിയാൽ ക്ഷുദ്രജീവിയായ
ഒരു ഇറുമ്പിനും യാതൊരു പ്രയാസവും കൂടാതെ അതിൽ കൂടി അ
ക്കരെ കടക്കാമല്ലൊ. ഇങ്ങിനെ മനസ്സിനെ സ്ഥിരീകരിച്ചുകൊണ്ടു
ഞാൻ ശുഭമായ രാമചരിതത്തെ വർണ്ണിക്കുവാൻ തുടങ്ങുന്നു:—അല്ല
യോ വ്യാസപ്രഭൃതികളായ കവിപുംഗവന്മാരേ! ഹരിചരിതത്തെ വ
ർണ്ണിക്കുവാൻ, ഭാഗ്യം സിദ്ധിച്ചിട്ടുള്ള നിങ്ങളുടെ എല്ലാവരുടേയും ച
രണകമലങ്ങളെ ഞാൻ വന്ദിക്കുന്നു. പല മാതിരിയുള്ള എന്റെ
മനോരഥങ്ങളെല്ലാം സദയം നിങ്ങൾ പൂരിപ്പിക്കണമെന്നു ഞാൻ
അഭ്യർത്ഥിക്കുന്നു. ഈ കലിയുഗത്തിലും, ശ്രീരാമചന്ദ്രന്റെ ശ്രേഷ്ഠ
ങ്ങളായ ഗുണഗണങ്ങളെ വർണ്ണിച്ചു; സംസ്കൃതത്തിലോ, പ്രാകൃത
ത്തിലോ, ദേശഭാഷയിലോ കാവ്യങ്ങൾ ചമച്ചിട്ടുള്ള കവികൾക്കും
ഞാൻ പ്രണാമം ചെയ്യുന്നു. എന്നുവേണ്ടാ, മുമ്പു് ഉണ്ടായിരുന്ന
വരോ, ഇപ്പോൾ ഉള്ളവരോ, ഇനി ഉണ്ടാകാൻ പോകുന്നവരോ ആ
യ രാമായണകർത്താക്കന്മാർ എല്ലാവരെയും ഞാൻ നിർവ്യാജമായി
വന്ദിക്കുന്നു. മഹാത്മാക്കളെ! നിങ്ങൾ പ്രസന്നന്മാരായി, സാധു
സമാജം എന്റെ കാവ്യത്തെ ആദരിക്കത്തക്കവണ്ണം, അനുഗ്രഹി
ക്കുവിൻ! സജ്ജനസമ്മതി ലഭിക്കാത്ത കവിയുടെ പ്രയത്നം നിഷ്ഫ
ലംതന്നെയാണു്. കീർത്തിയാകട്ടെ, കവിതയാകട്ടെ, ഐശ്വര്യമാക
ട്ടെ, മാനനീയമാകണമെങ്കിൽ ഗംഗാജലംപോലെ അതു് എല്ലാവ
ർക്കും ഹിതമായിരിക്കണം. രാമചന്ദ്രന്റെ കീർത്തിവൈഭവത്തിനും
എന്റെ അസമഞ്ജസമായ ദേശഭാഷയ്ക്കും തമ്മിലുള്ള അന്തരം
എന്നെ ഭയതരളിതനാക്കുന്നു. പരുത്തതുണിയും പട്ടുനൂൽവേല
കൊണ്ടു മോടിപിടിക്കുമല്ലൊ. അതുപോലെ സജ്ജനങ്ങളു
ടെ അനുഗ്രഹമുണ്ടെങ്കിൽ എല്ലാം ഭംഗിയായി കലാശിക്കും. കൃ
പാലുക്കളായ ഹേ സുജനങ്ങളെ! നിങ്ങൾ, ഈ വസ്തുത വിചാരിച്ചു,
ഞാൻ പ്രതിപാദിക്കാൻ പോകുന്ന വിഷയത്തിനു് ഉചിതങ്ങളായ

പദങ്ങൾ എനിക്കു ലഭിക്കുമാറ് അനുഗ്രഹിക്കണമേ! ശ്രേഷ്ഠമായ വിഷയവും സരസമായ കവിതയും യോജിച്ചാൽ അതു മഹാത്മാക്കളുടെ ആദരത്തിനു പാത്രമായിഭവിക്കും. അവർ അതിനെ സശ്രദ്ധം കേൾക്കുകയും പാടുകയുംചെയ്യും. എന്നാൽ അപ്രകാരമുള്ള കാവ്യം ചമയ്ക്കുന്നതിന് അസാധാരണമായ ബുദ്ധിശക്തികൂടിയേ തീരു: എനിക്കൊ, ബുദ്ധിസാമർത്ഥ്യം ലേശവുമില്ലതാനും. എങ്കിലും വീണ്ടുംവീണ്ടും നിങ്ങളോടു ക്ഷമായാചനം ചെയ്തുകൊണ്ടു, ഞാൻ ഹരിയശസ്സിനെ പാടുന്നു. നിങ്ങൾ എല്ലാവരും എന്നിൽ കരുണാരസം വർഷിക്കുവിൻ!

രാമചരിതമാകുന്ന മാനസസരസ്സിൽ വിഹരിക്കുന്ന മഞ്ജുളഹംസങ്ങളായ കവികോവിദന്മാരേ! സദുദ്ദേശത്തെ ലാക്കാക്കി പ്രവർത്തിക്കുന്ന ബാലനായ എന്റെ വിനയപൂർവ്വമുള്ള പ്രാർത്ഥനകളെ കേട്ട് എന്നെ അനുഗ്രഹിക്കുവിൻ! മഹാത്മാവായ ഏതൊരു മുനിശ്രേഷ്ഠൻ * സഖരമെങ്കിലും കോമളവും * സദൂഷണമെങ്കിലും ദോഷരഹിതവും ആയ രാമായണത്തെ നിർമ്മിച്ചുവോ, അദ്ദേഹത്തിന്റെ പാദപങ്കജങ്ങൾ എന്റെ സവിശേഷമായ ആരാധനത്തിനുപാത്രീഭവിക്കട്ടെ. ശ്രീരാമചന്ദ്രന്റെ നിർമ്മലകീർത്തികളെ വാഴ്ത്തുന്നതിൽ യാതൊരലംഭാവവുമില്ലാത്തവയും, സംസാരസമുദ്രതരണത്തിനു തോണിയായിവിളങ്ങുന്നവയും ആയ ചതുർവേദങ്ങളെ ഞാൻ വന്ദിക്കുന്നു. സജ്ജനങ്ങളാകുന്ന പീയൂഷവും ചന്ദ്രനും കാമധേനുവും ദുർജ്ജനങ്ങളാകുന്ന വിഷവും മദ്യവും ഉത്ഭവിച്ച സംസാരസമുദ്രത്തിന്റെ സ്രഷ്ടാവായ ബ്രഹ്മദേവന്റെ പാദരേണുക്കളേയും ഞാൻ വന്ദിച്ചുകൊള്ളട്ടെ.

ഞാൻ അഞ്ജലിബന്ധത്തോടുകൂടി, ദേവന്മാർ, ബ്രാഹ്മണർ, വിദ്വാന്മാർ ഗുരുക്കന്മാർ, ഇവരുടെ പാദപത്മങ്ങളെ പ്രണമിച്ചുകൊണ്ട് എന്റെ ശുഭങ്ങളായ എല്ലാ മനോരഥങ്ങളെയും പൂരിപ്പിക്കുന്നതിനായി പ്രാർത്ഥിക്കുന്നു. സകലാഭീഷ്ടദായനികളായ സരസ്വതിയും ഗംഗയും എന്റെ സാഷ്ടാംഗനമസ്കാരത്തെ അർഹിക്കുന്നു. രണ്ടുപേരും ശുഭചരിതകളും ശുദ്ധിപ്രദായിനികളുമാണ്. ഒരാൾ കഥനംകൊണ്ടും ശ്രവണംകൊണ്ടും അവിവേകത്തെ നശിപ്പിക്കുന്നു. മറേറ ആൾ സ്നാനപാനങ്ങളാൽ പാപത്തെ ഹരിക്കുന്നു. ഇനി എന്റെ ഗുരുഭൂതനും മാതാപിതാക്കളുമായ പാർവ്വതീപരമേ

* സഖരം എന്നതിനു ഖരൻ എന്ന രാക്ഷസനോടുകൂടിയതെന്നും, പരുഷപദങ്ങളുള്ളതെന്നും അർത്ഥം; * സദൂഷണം എന്നതിനു ദൂഷണൻ എന്ന രാക്ഷസനോടുകൂടിയതെന്നും ദോഷത്തോടുകൂടിയതെന്നും അർത്ഥം. ഖരൻ ദൂഷണൻ എന്നീ രാക്ഷസന്മാരുടെ കഥകൾ പറഞ്ഞിട്ടുണ്ടെങ്കിലും കോമളപദവും ദോഷരഹിതവും ആണെന്നാശയം.

ശപരന്മാരെ ഞാൻ പ്രണമിച്ചുകൊള്ളട്ടെ. അവർ ദീനബന്ധുക്കളാകുന്നു. എന്നല്ല, ദിനംപ്രതിരക്ഷിക്കുന്നവരും രാമചന്ദ്രന്റെ സേവകപ്രധാനരും, സഖാക്കളും തുളസിക്കു സകല കാൎയ്യങ്ങളിലും ഹിതോപദേഷ്ടാക്കളുമാണ്. കലികാലകാലുഷ്യത്തെ കണ്ടിട്ടു ദയാലുക്കളായ അവർ ലോകഹിതത്തിനായി അനവധി ശാബരമന്ത്രങ്ങളെ സൃഷ്ടിച്ചിരിക്കുന്നു. ആ മന്ത്രങ്ങളിലുള്ള പദങ്ങൾക്കു പരസ്പരസംബന്ധമോ അൎത്ഥമോ ഇല്ല. അവയെ ജപിക്കുന്നവൎക്കു, ശിവന്റെ മാഹാത്മ്യത്താൽ, വലുതായ ഐശ്വൎയ്യങ്ങൾ സിദ്ധിക്കുന്നു. അങ്ങിനെയുള്ള മഹേശന്റെ അനുഗ്രഹത്താൽ ഞാൻ എന്റെ കഥയെ രസപ്രദമാക്കി, രാമചരിതത്തെ സന്തോഷകരമായ വിധത്തിൽ വൎണ്ണിക്കാൻ തുടങ്ങുന്നു. പൂൎണ്ണചന്ദ്രന്റെ സാന്നിദ്ധ്യത്താൽ രാത്രി എന്നപോലെ, അദ്ദേഹത്തിന്റെ അനുഗ്രഹത്താൽ എന്റെ കവിത ദോഷരഹിതമായി വിളങ്ങട്ടെ. ഈ കഥയെ ശ്രദ്ധാഭക്തിപുരസ്സരം കേൾക്കയോ പഠിക്കയോ ചെയ്യുന്നവൻ, ശ്രീരാമഭക്തന്മാരിൽ അഗ്രഗണ്യനായി, കലിമലങ്ങൾ നശിച്ചു് മോക്ഷാൎഹനായിത്തീരും. ഞാൻ ഉറങ്ങുമ്പോഴാകട്ടേ, ഉണൎന്നിരിക്കുമ്പോഴാകട്ടെ, പാൎവ്വതീശങ്കരന്മാരുടെ അനുഗ്രഹമുണ്ടെങ്കിൽ, എന്റെ കാവ്യം, അപരിഷ്കൃതഭാഷയിലുള്ളതാണെങ്കിലും, അതിനു പ്രഭാവം നൽകത്തക്ക വാക്കുകൾ മാത്രമേ എനിക്കു നാവിൽ ഉദിക്കുകയുള്ളൂ.

ദിവ്യനഗരിയായ അയോദ്ധ്യയേയും കലിമലങ്ങളെ നിശ്ശേഷം നശിപ്പിക്കുന്ന സരയൂനദിയേയും ഞാൻ സേവിക്കുന്നു. സീതയെനിന്ദിച്ചു പറഞ്ഞ രജകനുപോലും, മാപ്പുകൊടുത്തു് അവന്റെ പാപങ്ങളെല്ലാം നശിപ്പിച്ചു്, ദിവ്യലോകം കൊടുക്കത്തക്കവണ്ണം ശ്രീരാമചന്ദ്രനു് അത്യന്തം പ്രിയപ്പെട്ട അയോദ്ധ്യാവാസികളായ സ്ത്രീപുരുഷന്മാരെയും ഞാൻ പ്രണമിക്കുന്നു. ലോകം മുഴുവൻ പരന്ന അകളങ്കകീൎത്തിക്കു് ഉത്ഭവസ്ഥാനമായ കൌസല്യയാകുന്ന കിഴക്കേദിക്കിനെ ഞാൻ വന്ദിക്കുന്നു. അതിൽനിന്നാണല്ലോ ഖലന്മാരാകുന്ന കമലങ്ങൾക്കു നാശകരമായ തേജസ്സുപരത്തിയും ലോകത്തെ ആഹ്ലാദിപ്പിച്ചും വിളങ്ങിയ രാമചന്ദ്രൻ ഉദയംചെയ്തതു. ദശരഥമഹാരാജനേയും സുകൃതസുമംഗലമൂൎത്തികളായ അദ്ദേഹത്തിന്റെ രാജ്ഞികളേയും ഞാൻ മനസാ വാചാ കൎമ്മണാ നമസ്കരിക്കുന്നു. അല്ലയോ മഹാമഹിമശാലികളും ലോകസ്രഷ്ടാവിന്റെ സ്രഷ്ടാക്കളുമായ ശ്രീരാമജനകജനനിമാരേ! നിങ്ങളുടെ പുത്രന്റെ ഒരു ദാസനെന്നുകരുതി എന്നിൽ കരുണാകടാക്ഷം ചെയ്‌വിൻ.

ദീനജനബന്ധുവായ രാമചന്ദ്രനോടു വേർപെട്ടപ്പോൾ തന്റെ പ്രിയപ്പെട്ട ശരീരത്തെ തൃണംപോലെ കൈവെടിയത്തക്കവ-

ള്ളനം, അദ്ദേഹത്തിൻെറ പാദങ്ങളിൽ സത്യമായി പ്രേമം ഉണ്ടായിരുന്ന അയോദ്ധ്യാധിപനെ ഞാൻ വീണ്ടും ആരാധിക്കുന്നു. തനിക്കു രാമപാദങ്ങളിൽ ഉണ്ടായിരുന്ന പരമ പ്രേമത്തെ രാജഭോഗങ്ങളനുഭവിക്കുമ്പോൾ മറച്ചു വച്ചിരുന്നുവെങ്കിലും, രാമദൎശനത്തിൽ അതു തനിയേ പ്രകടീഭവിച്ച വിദേഹരാജനെ പരിജനസഹിതം ഞാൻ പ്രണമിക്കുന്നു. അടുത്തതായി എൻെറ പ്രണാമത്തിനു പാത്രമാകുന്നതു്, അവൎണ്യമായ സ്ഥിരനിശ്ചയത്തോടും, പ്രതിനിഷ്ഠയോടും, രാമചന്ദ്രപാദപങ്കജങ്ങളിൽ തൃഷ്ണാകുലമായി അവയുടെ സമീപം സഞ്ചരിച്ചുകൊണ്ടിരുന്ന മാനസഭൃംഗത്തോടും കൂടിയ ഭരതൻെറ പാദങ്ങളാണു്. ശ്രീരാമചന്ദ്രൻെറ സൽകീൎത്തിപതാകയുടെ ധ്വജസ്ഥാനത്തിൽ വിമലയശസ്സോടുകൂടിയ ലക്ഷ്മണൻെറ ശീതളങ്ങളും സുഭഗങ്ങളും, ഭക്തസുഖദങ്ങളുമായ പാദപങ്കജങ്ങളും എൻെറ പ്രണാമപരമ്പരയ്ക്കു ലാക്കായിത്തീരട്ടേ. ലോകാനുഗ്രഹബുദ്ധ്യാ, സുമിത്രാപുത്രനായി അവതരിച്ച, സഹസ്രശീൎഷനായ ആദിശേഷ! കരുണാകര! ഗുണഗണനിധേ! എന്നിൽ സദാ അങ്ങേടെ പ്രസാദമുണ്ടായിരിക്കണമെ! ഭരതാനുഗാമിയായ ശത്രുഘ്ന! ശൂരനും സുശീലനുമായ അങ്ങേടെ അനുഗ്രഹത്തിനായും ഞാൻ നമസ്കരിക്കുന്നു. രാമചന്ദ്രനാൽതന്നെ പുകഴ്ത്തപ്പെടുന്ന കീൎത്തിയോടുകൂടിയ, മഹാവീരനെ—ഖലകുലമാകുന്ന ഘോരകാന്താരത്തിനു ദാവപാവകനായ വായുപുത്രനെ—ശരചാപധരനായ രാമചന്ദ്രൻ എപ്പോഴും വിളങ്ങുന്ന ഹൃദയഭവനത്തോടുകൂടിയ ഭക്തശിരോമണിയായ ആ ഹനുമാനെ—ഞാൻ വന്ദിക്കുന്നു.

കപിരാജനായ സുഗ്രീവൻ, ഋക്ഷനാഥനായ ജാംബവാൻ, രാക്ഷസാധിപതിയായ വിഭീഷണൻ അംഗദൻ മുതലായ വാനരശ്രേഷ്ഠന്മാർ, ഇവരുടെ സുഖപ്രദങ്ങളായ ചരണങ്ങളിലും ഞാൻ എൻെറ നമസ്കാരങ്ങളെ സമൎപ്പിച്ചുകൊള്ളുന്നു. അധമശരീരന്മാരായിരുന്നുവെങ്കിലും അവരെല്ലാവരും രാമചന്ദ്രദൎശനം സിദ്ധിച്ച പുണ്യശാലികളാണല്ലോ. സ്വാൎത്ഥഹീനന്മാരായി രാമചന്ദ്രനെ അനുഗമിച്ച അദ്ദേഹത്തിൻെറ പാദസേവകന്മാർ, നരന്മാരോ, സുരന്മാരോ, അസുരന്മാരോ, പക്ഷികളോ, പശുക്കളൊ, ആരായിരുന്നാലും, അവരുടെ പാദപത്മങ്ങൾ എനിക്കു വന്ദ്യങ്ങളാണു്.

ശുകൻ, സനകാദികൾ, നാരദൻ, മുതലായ വിജ്ഞാനവിശാരദന്മാരായ എല്ലാ ഋഷീശ്വരന്മാരെയും ഞാൻ, ശിരസ്സു ഭൂമിയിൽ ചേൎത്തു നമസ്കരിച്ചുകൊണ്ടു്, അവരുടെ കിംകരനായ എന്നിൽ ദയാദൃഷ്ടി ചേൎക്കണമെന്നു പ്രാൎത്ഥിച്ചുകൊള്ളുന്നു. രാമചന്ദ്രനു അത്യന്തം പ്രിയപ്പെട്ട ജഗജ്ജനനിയായ ജാനകീദേവി പാദാരവിന്ദ

ങ്ങളെ, എപ്പോഴും എന്റെ ഹൃദയപീഠത്തിൽ ഉറപ്പിച്ചുകൊണ്ടു ദയാപൂർവ്വം എനിക്കു നിർമ്മലമായ ജ്ഞാനത്തെ പ്രദാനം ചെയ്യട്ടെ. അല്ലയൊ രഘുനായക! അരവിന്ദസുന്ദരനയനനും, ചാപബാണധരനും, ഭക്തജനസുഖദായകനും സർവ്വോത്തമനും ആയ നിന്തിരുവടിയുടെ പാദപങ്കജങ്ങളെ ഞാൻ വീണ്ടും മനോവാക്കായങ്ങളെക്കൊണ്ടു വന്ദിക്കുന്നു.

വാക്കും അർത്ഥവും എന്നപോലെയും വെള്ളവും ഓളവും എന്നപോലെയും രണ്ടായിക്കാണപ്പെടുന്നുവെങ്കിലും വാസ്തവത്തിൽ ഒന്നായിട്ടുള്ളവരും, ദീനദയാലുക്കളും ആയ സീതാരാമന്മാരുടെ, ദിവ്യചരണസരോജങ്ങളെ ഒരുമിച്ചു ഞാൻ ആരാധിക്കുന്നു.

ഏതു തേജോനിധിയിൽനിന്നാണോ സൂര്യൻ, ചന്ദ്രൻ, അഗ്നി മുതലായ സകല തേജസ്സുകൾക്കും തേജസ്സു ലഭിക്കുന്നതു്, ബ്രഹ്മവിഷ്ണുമഹേശ്വരന്മാർ, സർവ്വദേവമയനായ ആരുടെ പിരിവുകളാണോ വേദത്തിന്റെ സാരസർവ്വസ്വമായി വിളങ്ങുന്നതു്, ഏതു വിജ്ഞാനസ്വരൂപനാണോ. അനുപമനും വികാരവിഹീനനും, ഗുണഗണനിധിയുമായ, ആ രഘുവരന്റെ രാമൻ എന്ന ദിവ്യതിരുനാമത്തെ, ഞാൻ വന്ദിക്കുന്നു. ഈ മഹാമന്ത്രത്തെയാണു മഹേശ്വരൻ ജപിക്കുന്നതു്. ഇതിന്റെ ഉപദേശത്താലാണു്, കാശിയിൽ മുക്തി ലഭിക്കുന്നതു്. * ഈ ദിവ്യമന്ത്രത്തിന്റെ പ്രഭാവത്താൽ പ്രഥമപൂജയ്ക്കു അർഹനായിത്തീർന്നിരിക്കുന്ന ഗണനാഥനു്, ഈ മന്ത്രരത്നത്തിന്റെ മാഹാത്മ്യം നല്ലവണ്ണം അറിയാം. ഈ ദിവ്യമന്ത്രം മറിച്ചു ജപിച്ചിട്ടും ശുദ്ധനായിത്തീർന്ന ആദികവിക്കും അതിന്റെ മാഹാത്മ്യം അനുഭവപ്പെട്ടിട്ടുണ്ടു്. + സഹസ്രനാമങ്ങൾക്കു

---

* ഒരിക്കൽ ദേവന്മാർ തമ്മിൽ ആരാണു പ്രഥമപൂജയ്ക്കു യോഗ്യൻ. അതായതു്, സർവ്വോത്തമൻ എന്നുള്ളതിനെക്കുറിച്ചു കലഹമുണ്ടായി. ഇതിന്റെ സംശയനിവൃത്തിക്കായി ബ്രഹ്മദേവൻ അവരോടു് എല്ലാവരും ഭൂപ്രദക്ഷിണം ചെയ്തിട്ടുവരുവാൻ പറഞ്ഞു. ആദ്യം തന്റെ അടുക്കൽ എത്തുന്നവനു പ്രഥമപൂജ്യതയാവും എന്നു നിശ്ചയിച്ചു. ഇതുകേട്ടു ദേവന്മാർ എല്ലാവരും അവരവരുടെ വാഹനങ്ങളിൽ കയറി പുറപ്പെട്ടു. ഗണപതിയുടെ വാഹനം എലിയായിരുന്നതിനാൽ, വേഗത്തിൽ അദ്ദേഹം മറ്റുള്ളവരുടെ പിന്നിലായി, അതിനാൽ വ്യാകുലനായി നിൽക്കുമ്പോൾ നാരദമഹർഷിയെക്കണ്ടു, വ്യാകുലതയ്ക്കുള്ള കാരണം കേട്ടു് ആ മഹർഷി രാമനാമത്തെ മണ്ണിൽ എഴുതി അതിനു പ്രദക്ഷിണം ചെയ്തിട്ടു ബ്രഹ്മാവിന്റെ അടുക്കൽ ചെല്ലുവാൻ പറഞ്ഞു. ഗണപതി അതുപോലെ ചെയ്തിട്ടു ബ്രഹ്മാവിന്റെ അടുക്കൽ വരികയും പ്രഥമപൂജ്യസ്ഥാനം ലഭിക്കയും ചെയ്തു എന്നാണു കഥ.

+ ഒരിക്കൽ താൻ ആഹാരം കഴിച്ചതിന്റെ ശേഷം പാത്രത്തിലിരുന്നതു തണുത്തു പോകുന്നതിനു മുമ്പായി അതു കഴിച്ചുകൊള്ളുന്നതിനു പരമേശ്വരൻ പാർവ്വതിയെ വിളിച്ചു. തനിക്കു പതിവുള്ള വിഷ്ണുസഹസ്രനാമജപം കഴിഞ്ഞില്ലെന്നു പാർവ്വതി സമാധാനം പറഞ്ഞതുകേട്ടു് ആയിരം നാമങ്ങൾക്കു പകരം 'രാമാ'എന്നു ഒരു നാമം ജപിച്ചാൽ മതിയെന്നു ശിവൻ അരുളിച്ചെയ്തു. അതിൻപ്രകാരം ചെയ്തിട്ടു പാർവ്വതിചെന്നപ്പോൾ, അവരുടെ ഭക്തിവിശ്വാസങ്ങൾ കണ്ടു സന്തുഷ്ടനായ ശിവൻ അവൾക്കു തന്റെ ശരീരത്തിന്റെ അർദ്ധഭാഗം കൊടുത്തു.

സമമാണ്, രാമനാമമെന്ന്, ശിവൻ ഉപദേശിച്ചതനുസരിച്ച് അതു ജപിച്ച പാർവ്വതിയിൽ സന്തുഷ്ടനായ ശിവൻ, ആ സ്ത്രീരത്നത്തെ തന്റെ ശരീരാർദ്ധമാക്കി അലംകരിച്ചു. ×കാളകൂടത്തെ അമൃതസമമാക്കിയ ആ തിരുനാമത്തിന്റെ പ്രഭാവം ശിവൻ നല്ലവണ്ണം അറിഞ്ഞിട്ടുണ്ട്.

തുളസീദാസനാകുന്ന ശാലിക്ഷേത്രത്തിനു ശ്രീരാമഭക്തി വർഷർത്തുവാകുന്നു. രാമനാമത്തിലുള്ള അക്ഷരങ്ങൾ രണ്ടും വർഷർത്തുവിലെ മാസങ്ങൾ, ആതായത്, ആവണിയും പുരട്ടാശിയുമത്രെ.

മധുരങ്ങളും മനോഹരങ്ങളുമായ ആ അക്ഷരങ്ങൾ ജനങ്ങളുടെ ജീവാത്മാക്കൾക്ക്, രണ്ടു കണ്ണുകൾപോലെയാകുന്നു. അവ ഓർമ്മിക്കുവാൻ യാതൊരു പ്രയാസമില്ലാത്തതും സുഖപ്രദവും. ഈ ലോകത്തിൽ ശ്രേയസ്സിനെയും പരലോകത്തിൽ നിത്യസുഖത്തെയും തരുന്നതുമാകുന്നു. ഉച്ചരിക്കാനും കേൾക്കാനും ഓർമ്മിക്കുവാനും സുഖമുള്ളതാണ്. അവ, രാമനെയും ലക്ഷ്മണനെയുംപോലെ തന്നെ, തുളസീദാസനു പ്രിയപ്പെട്ടവയാണ്. ഈ വർണ്ണങ്ങളെപ്പററി വർണ്ണിക്കുമ്പോൾ എന്റെ ഹൃദയം ഭക്തിരസസമ്പൂർണ്ണമായിഭവിക്കുന്നു. ജീവാത്മാവിനും പരമാത്മാവിനും തമ്മിലെന്നപോലെ, അവയ്ക്കുള്ള ബന്ധം അത്യന്തം അടുത്തതും സ്വാഭാവികവുമാണ്. ഈ അക്ഷരങ്ങൾ നരനാരായണന്മാരെപ്പോലെ ഇരട്ടപെററ സഹോദരങ്ങളും, ലോകത്തെ നിലനിർത്തുന്നവയും ശിഷ്ടജനങ്ങളെ രക്ഷിക്കുന്നവയുമത്രേ. ഭക്തജനങ്ങളുടെ ചെവികൾക്ക്, അവ, മനോഹരരത്നഭൂഷണങ്ങളാണ്—തെളിവുള്ള സൂര്യചന്ദ്രന്മാരെപ്പോലെ ലോകഹിതത്തെ ചെയ്യുന്നവ; സന്തോഷപ്രദങ്ങൾ; രുചികരങ്ങൾ അമൃതുപോലെ സുഖപ്രദങ്ങൾ; ആദികൂർമ്മത്തെയും അനന്തനെയുംപോലെ ഭൂമിയെ താങ്ങുന്നവ, ഭക്തജനങ്ങളുടെ മനസ്സാകുന്ന ഭൃംഗങ്ങൾക്കു മനോഹരപത്മങ്ങൾ. യശോദയ്ക്കു ബലരാമനും കൃഷ്ണനും എന്നപോലെ നാക്കിനു പ്രിയപ്പെട്ടവ.

രാജാവിന്റെ ഛത്രകിരീടങ്ങൾ എന്നപോലെ, സകലവർണ്ണങ്ങൾക്കും മേൽ ആണു *തുളസിയുടെ സ്വാമിയായ രാഘവന്റെ തിരുനാമത്തിന്റെ വർണ്ണങ്ങൾ രണ്ടും വിളങ്ങുന്നത്.

× പാലാഴിമഥനം ചെയ്തപ്പോൾ, പതിന്നാലുരത്നങ്ങൾ പൊങ്ങിവന്നവയിൽനിന്നും ഓരോ ദേവന്മാർ ഇഷ്ടംപോലെ എടുത്തു. പതിനാലാമത്തെ കാളകൂടം എടുക്കുവാൻ ആരുമുണ്ടായില്ല. അതിന്റെ ജ്വാലയാൽ ലോകം മുഴുവൻ ദഹിച്ചുപോകുമെന്നു ഭയം തോന്നിയതിനാൽ ദേവന്മാർ എല്ലാംകൂടി ശിവനെ സ്തുതിച്ച് അദ്ദേഹത്തോടു വിവരമറിയിച്ചു. അദ്ദേഹം ശ്രീരാമനാമത്തെ ഉച്ചരിച്ചുകൊണ്ട് ആ വിഷത്തെ പാനംചെയ്തതിനാൽ അമൃതപാനത്തിന്റെ ഫലം ലഭിച്ചു.

* നാഗരത്തിൽ രേഫത്തിന്റെയും മകാരത്തിന്റെയും ചിഹ്നങ്ങൾ വരിയുടെ മുകളിലാണ് എഴുതുന്നത്.

എന്നിക്ക രാമ എന്ന തിരുനാമം, അതിനാൽ കുറിക്കപ്പെട്ടുന്ന പരമാനന്ദമയദിവ്യവിഗ്രഹത്തെപ്പോലെ, ദിവ്യമാകുന്നു. അതായതു്, ശ്രീരാമചന്ദ്രവാചകമായ ഈ ശബ്ദം, വാച്യമായ രാമചന്ദ്രനെപ്പോലെ ദിവ്യത്വമുള്ളതാകുന്നു. വാച്യവാചകങ്ങൾക്ക്, അൎത്ഥത്തിനും ശബ്ദത്തിനും തമ്മിലുള്ള ബന്ധം, പ്രഭുവിനും ഭൃത്യനും തമ്മിലുള്ളതുപോലെയാണ്. ശരിയായി അറിയുമ്പോൾ, നാമവും രൂപവും, വാചാമഗോചരനും, അനാദിയുമായ ഈശ്വരന്റെ ഉപാധികൾ മാത്രമാണ്. അവയ്ക്കുതമ്മിൽ വലിപ്പച്ചെറുപ്പമുണ്ടെന്നു പറയുന്നതു തെററാണ്. അവ തമ്മിലുള്ള വ്യത്യാസത്തെ ഞാൻ പറയുന്നതു സജ്ജനങ്ങൾ കേൾക്കട്ടെ. നോക്കുക! രൂപജ്ഞാനം നാമാധീനമാണ്. എന്തെന്നാൽ രൂപജ്ഞാനമുണ്ടാകുമ്പോൾ, നാമസ്മൃതി ഉണ്ടാകാതിരിപ്പാൻ പ്രയാസം. അതുപോലെതന്നെ കൈയിൽ ഇരിക്കുന്ന സാധനമായാലും, പേരറിഞ്ഞുകൂടെങ്കിൽ, നിങ്ങൾക്ക് അത് എന്തെന്നറിവാൻ സാധിക്കയില്ല. രൂപം കാണാതെതന്നെയും നാമത്തെ സ്വീകരിക്കുക! ഹൃദയം സ്നേഹത്താൽ നിറയും. നാമരൂപങ്ങളുടെ രഹസ്യം വാചാമഗോചരവും ഞാൻ പറഞ്ഞറിയിക്കാൻ ശ്രമിച്ചാൽ, സുസാധ്യമല്ലാത്തതുമാകുന്നു. എങ്കിലും അവയെപ്പററി ചിന്തിക്കുന്നതു സുഖകരമത്രേ. നാമം ഈശ്വരന്റെ സഗുണരൂപത്തിന്റേയും, നിൎഗ്ഗുണരൂപത്തിന്റെയും മദ്ധ്യത്തിൽ സാക്ഷിയായി നിന്നുകൊണ്ടു്, ചതുരനായ ഒരു ദ്വിഭാഷിയെപ്പോലെ രണ്ടുപേൎക്കും പരസ്പരം കാൎയ്യങ്ങൾ ധരിപ്പിച്ചുകൊടുക്കുന്നു.

രാമനാമമാകുന്ന രത്നദീപത്തെ, നിങ്ങളുടെ ദേഹമാകുന്ന ഗൃഹത്തിന്റെ ദ്വാരത്തിൽ പ്രതിഷ്ഠിക്കുവിൻ! എന്നാൽ അകത്തും പുറത്തും പ്രേമമാകുന്ന പ്രകാശം വേണ്ടിടത്തോളം കിട്ടും.

ഏതു യോഗിയുടെ നാവു്, രാമനാമത്തെ ജപിക്കുന്നുവോ, അവൻ, ഉണൎച്ചയുള്ളവനായും വിരക്തനായുംതീൎന്നു പ്രപഞ്ചൈശ്വൎയ്യത്തെയെല്ലാം വെടിഞ്ഞു്, അനുപമവും അവാച്യവും അനാമയവും, നാമരൂപരഹിതവുമായ ബ്രഹ്മത്തോടു ഐക്യംപ്രാപിച്ചു് ആനന്ദിക്കും. രഹസ്യങ്ങൾ അറിവാൻ ആഗ്രഹിക്കുന്നവർ, ഈ തിരുനാമം ജപിച്ചാൽ അവയെ അറിയും. ധ്യാനനിഷ്ഠനായ സാധകനു്, ഈ തിരുനാമംകൊണ്ടു് അത്ഭുതശക്തികളും അണിമാദ്യൈശ്വൎയ്യങ്ങളും സിദ്ധിക്കും. ദുഃഖഭാരത്താൽ ക്ലേശിക്കുന്നവർ, ഈ ദിവ്യനാമത്തിന്റെ ഉച്ചാരണമാത്രത്താൽ, സകലസങ്കടവിമുക്തന്മാരായി സു

ഖിക്കുന്നു. ലോകത്തിൽ രാമഭക്തന്മാർ നാലുവിധത്തിലുണ്ട് + എല്ലാവരും സുകൃതികളും അനഘന്മാരും ഉദാരന്മാരുമാണ്. എന്നാൽ തിരുനാമത്തെ ആശ്രയിക്കുന്ന ജ്ഞാനികളാണ്, രാമചന്ദ്രനു ഏററവും പ്രിയപ്പെട്ടവർ. നാലുവേദങ്ങളിലും നാലുയുഗങ്ങളിലും, അദ്ദേഹത്തിൻെറ ദിവ്യനാമം മാഹാത്മ്യമേറിയതുതന്നെ. ഈ കലിയുഗത്തിൽ വിശേഷിച്ചും അതല്ലാതെ മറെറാരു രക്ഷയുമില്ല.

സകല കാമഹീനന്മാരും, രാമഭക്തിരസലീനന്മാരും, ആയിട്ടുള്ളവരുടെ മനോമീനം, രാമനാമത്തിലുള്ള പ്രേമമാകുന്ന പീയൂഷഹ്രദത്തിൽ അനവരതം കളിയാടുന്നു.

സഗുണമെന്നും നിർഗ്ഗുണമെന്നും ബ്രഹ്മത്തിനു രണ്ടുരൂപമുണ്ട്. ആ രണ്ടു രൂപത്തിലും, ബ്രഹ്മം അനിർവ്വാച്യവും, അഗാധവും- (അവിജ്ഞേയവും) അനാദിയും അനുപമവുമാകുന്നു. രാമനാമം, അതിനെ രണ്ടിനേക്കാളും വലുതെന്ന് എനിക്കു തോന്നുന്നു. എന്തെന്നാൽ, അതിന്, ആ സഗുണനിർഗ്ഗുണരൂപങ്ങൾ രണ്ടും തൻെറ അധീനതയിൽ കൊണ്ടുവരാൻ സാധിച്ചിരിക്കുന്നു. ഇതു് ഒരു അതിശയോക്തിയായി പ്രൗഢജനങ്ങൾ കരുതിയേക്കാം. എന്നാൽ ഞാൻ പറയുന്നതു് അവ്യാജമായ ഭക്തിയോടും വിശ്വാസത്തോടും കൂടിയാണ്. അഗ്നി, ദാരുക്കളിൽ മറഞ്ഞിരിക്കുന്നതും കാണത്തക്കതും എന്നു രണ്ടുവിധമുണ്ടല്ലോ അതുപോലെയാണു ബ്രഹ്മത്തിൻെറ സഗുണനിർഗ്ഗുണരൂപങ്ങൾ. രണ്ടുംഅപ്രാപ്യമാണെങ്കിലുംനാമദ്വാരാ സുപ്രാപമാണ്. അതുകൊണ്ടാണു ബ്രഹ്മത്തെക്കാളും രാമനെക്കാളും നാമം വലുതെന്നു ഞാൻ പറയുന്നതു്. സർവ്വവ്യാപകമായ ബ്രഹ്മം നിത്യവും സച്ചിദാനന്ദസ്വരൂപവുമാകുന്നു. വികാരഹീനനായ ആ പരമാത്മാവ്, നമ്മുടെ ഹൃദയത്തിൽതന്നെ ഉണ്ടെങ്കിലും, സകല ജീവജാലവും സംസാരബന്ധത്തിൽ അകപ്പെട്ടു ദുഃഖം അനുഭവിക്കയും ചെയ്യുന്നു. ഒരു രത്നത്തിനുള്ള വില ശരിയായി വെളിപ്പെടണമെങ്കിൽ, ചാണയുക്കുവയുക്കുക മുതലായ സംസ്കാരങ്ങൾ അത്യാവശ്യമാണല്ലോ. അതുപോലെ, നമ്മുടെ ഹൃദയസ്ഥിതനായ സർവ്വേശ്വരൻ, നാമനിരൂപണമാകുന്ന പ്രയത്നത്താൽ, സ്വന്തമായ അഖണ്ഡരൂപത്തിൽ പ്രകാശിക്കുന്നു.

ഇപ്രകാരം നാമത്തിൻെറ പ്രഭാവം അതിരില്ലാത്തതാണ്. അതു്, നിർഗ്ഗുണബ്രഹ്മത്തെക്കാൾ വലുതാകുന്നു. അതുപോലെ രാ

+ ആൎത്തൻ, ജിജ്ഞാസു, അൎത്ഥാൎത്ഥി, ജ്ഞാനി, ഇങ്ങനെ നാലുവിധം "ചതുർവിധാ ഭജന്തേ മാം ജനാഃ സുകൃതിനോർജ്ജുന! ആൎത്തോ ജിജ്ഞാസുരൎത്ഥാൎത്ഥീ ജ്ഞാനീ ച ഭരതൎഷഭ!"—എന്ന ഗീതാവാക്യം ഇതിനു പ്രമാണമാകുന്നു.

മനാമം, രാമനെക്കാൾ വലുതാണെന്നു എന്റെ വിചാരമനുസരിച്ചു ഞാൻ പറയുന്നു.

തന്റെ ഭക്തന്മാരുടെ സുഖത്തിനുവേണ്ടി രാമൻ മനുഷ്യശരീരം കൈക്കൊണ്ടു പല സങ്കടങ്ങളും സഹിച്ചു് സാധുക്കൾക്കു സുഖംവരുത്തി: അദ്ദേഹത്തിന്റെ തിരുനാമത്തെ ഭക്തിപൂൎവ്വം ജപിക്കുന്ന ഭക്തന്മാർ, സന്തോഷത്തിനും മംഗലങ്ങൾക്കും നിവാസസ്ഥാനങ്ങളായിത്തീരുന്നു. രാമൻ തന്നിയെ ഒരു താപസിക്കുമാത്രമെ, പാപമോചനം നല്കിയുള്ളു. എന്നാൽ, അദ്ദേഹത്തിന്റെ നാമം അനേകകോടിപാപികളെ ഉദ്ധരിച്ചിട്ടുണ്ടു്. വിശ്വാമിത്രമുനിയെ തൃപ്തിപ്പെടുത്താനായി, സുകേതുപുത്രിയേയും അവളുടെ പുത്രനായ മാരീചനേയും സൈന്യത്തെയും രാമൻനശിപ്പിച്ചു. എന്നാൽ അദ്ദേഹത്തിന്റെ തിരുനാമം, സൂൎയ്യൻ, രാത്രിയേയും അതിലുള്ളദോഷങ്ങളെയും തീക്കുന്നതുപോലെ, ഭക്തന്മാരുടെ ദുഃഖത്തെയും ദുരാശയേയും സകലദോഷങ്ങളോടുകൂടി നശിപ്പിക്കുന്നു. രാമൻ, നേരിട്ടു് ഒരു ഭവചാപത്തെ മുറിച്ചതേയുള്ളു. നാമത്തിന്റെ പ്രഭാവമാകട്ടെ, സകലഭവഭഞ്ജനമാണു്. രാമൻ ദണ്ഡകവനത്തെ മാത്രമേ ഉജ്ജീവിപ്പിക്കയുണ്ടായുള്ളു. തിരുനാമം എത്രയോ തലമുറയായിട്ടു് അനവധി ജനങ്ങളുടെ മനസ്സുണത്തി ശുദ്ധമാക്കുന്നു. രഘുനന്ദനൻ രാക്ഷസനാശകനായിരുന്നതേയുള്ളു. രാമനാമം കലികാലകാലുഷ്യം മുഴുവൻ നശിപ്പിക്കുന്നതാകുന്നു.

ശബരി, ജടായു, മററുസേവകന്മാർ, ഇവൎക്കൊക്കെ രഘുനാഥൻ പരഗതികൊടുത്തു. വേദാന്തത്തിൽവൎണ്ണിക്കപ്പെട്ടിട്ടുള്ള ഗുണഗണങ്ങളോടുകൂടിയ നാമം, എത്രയെത്ര ഖലന്മാരെ ഉദ്ധരിച്ചിരിക്കുന്നു. ശരണാഗതന്മാരായ രണ്ടാളെ, അതായതു്, സുഗ്രീവനെയും വിഭീഷണനെയും രാമൻ രക്ഷിച്ചിട്ടുള്ളതായി. എല്ലാവൎക്കും അറിയാം. എന്നാൽ ലോകത്തിലും വേദത്തിലും അത്യന്തമാഹാത്മ്യത്തോടുകൂടി വൎണ്ണിക്കപ്പെടുന്ന നാമം, അനവധി ശരണാഗതന്മാരെ രക്ഷിച്ചുകൊണ്ടു വിളങ്ങുന്നു. രാമൻ കപികളുടെയും കരടികളുടെയും ഒരു മഹാസൈന്യത്തെ സജ്ജീകരിച്ചുകൊണ്ടു്, സമുദ്രത്തിൽ സേതുബന്ധിക്കുന്നതിനു സാമാന്യത്തിലധികം ശ്രമപ്പെട്ടു. തിരുനാമമാകട്ടെ, സംസാരസാഗരത്തെ നിഃശേഷം ശോഷിപ്പിച്ചുകളയുന്നു. അല്ലയോ സുജനങ്ങളേ! മനസ്സിൽ വിചാരിച്ചു നോക്കുവിൻ! രാമൻ രാവണനെ രണത്തിൽ സകുലം കൊലചെയ്തു്, സീതാസഹിതനായി രാജധാനിയായ അയോദ്ധ്യയിൽ തിരികെ എത്തി ദേവന്മാരാലും ഋഷികളാലും സംസ്തൂയമാനനായി. രാജ്യം വാണു. എന്നാൽ അദ്ദേഹത്തിന്റെ തിരുനാമത്തെ ഭക്തി

പൂവം സ്മരിക്കുന്ന ഭക്തന്മാർ ശ്രമലേശം കൂടാതെ മോഹമഹാവാഹിനിയെ സംഹരിച്ച്, ആനന്ദമഗ്നരായി, സ്വപ്നത്തിൽപോലും, ശോകലേശം അറിയാതെ ജീവിക്കുന്നു. അപ്രകാരമുള്ളതാണ് നാമത്തിന്റെ പ്രഭാവം. രാമനാമം ബ്രഹ്മത്തെക്കാളും രാമനെക്കാളും മാഹാത്മ്യമേറിയതാണ്. വരദായകന്മാർ നൽകുന്ന ഏററവും നല്ല വരവും അതുതന്നെ. ശതകോടി രാമായണത്തിൽ നിന്ന് ഇതു തന്നെ തിരഞ്ഞെടുത്ത ശിവൻ ഇതു നല്ലവണ്ണം അറിഞ്ഞിരുന്നു. അമംഗലവേഷധരനായ ശിവൻ മംഗലനിധിയും അവിനാശിയും ആയിത്തീർന്നിരിക്കുന്നത്, ഈ നാമത്തിന്റെ പ്രഭാവത്താലാണ്. ശുകൻ, സനകാദികൾ, മുതലായ സിദ്ധന്മാരും, യോഗികളും ബ്രഹ്മാനന്ദത്തെ അനുഭവിക്കുന്നതും ഇതിന്റെമാഹാത്മ്യത്താൽതന്നെയാകുന്നു. ഹരി, ജഗൽപ്രിയനായിരിക്കുന്നതുപോലെ ഹരിഹരന്മാക്ക് പ്രിയനായിരിക്കുന്ന നാരദനും ഇതിന്റെ ദിവ്യമാഹാത്മ്യത്തെ അംഗീകരിച്ചിരിക്കുന്നു. ഈ ദിവ്യനാമത്തെ ജപിക്കയാലാണ് പ്രഹ്ലാദൻ ഭഗവൽകൃപയാൽ ഭക്തശിരോമണിയായിത്തീർന്നത്, * ധ്രുവന്, ഹരിനാമജപത്താൽ, അചലവും അനുപമവുമായ ദിവ്യസ്ഥാനം ലഭിച്ചു. പാവനമായ ഈ നാമത്തെ സ്മരിക്കയാലാണ്, ഹനുമാൻ രാമപ്രീതിയേ സ്വാധീനമാക്കിയതും നിലനിത്തിയതും. അജാമിളനും, അഗസ്ത്യശാപത്താൽ ഗജേന്ദ്രനായിത്തീന്ന ഇന്ദ്രദ്യുമ്നനും, പിംഗല എന്ന വേശ്യയും ഹരിനാമപ്രഭാവത്താൽ മുക്തന്മാരായിത്തീൻ. എന്തിനു വളരെ?—സാക്ഷാൽ രാമചന്ദ്രനുപോലും അദ്ദേഹത്തിന്റെ നാമമാഹാത്മ്യം പറഞ്ഞുതീക്കാൻ സാധിക്കയില്ല.

രാമനാമം ഒരു കല്പവൃക്ഷമാകുന്നു. കലിയുഗത്തിൽ സകലമംഗലങ്ങളും ഒരുമിച്ചു പാക്കുന്ന ഭവനവും അതുതന്നെ. അതിനെ സ്മരിക്കുന്നോവൻ ആരായിരുന്നാലും ഒരു വയ്ക്കോൽത്തുരുമ്പു തുളസിയായിത്തീരുന്നതുപോലെ ഉയരുമെന്നു തുളസീദാസൻ പറയുന്നു. കൃതത്രേതാദ്വാപര കലിയുഗങ്ങളിലും ഭൂതഭവിഷ്യദ്വത്തമാനകാലങ്ങളിലും, ഭൂസ്വൎഗ്ഗപാതാളങ്ങളിലും, ഈ നാമത്തെ ജപിക്കുന്ന ജീവാത്മാ

---

* സ്വായംഭുവമനുവിന്റെയും ശതരൂപയുടെയും പുത്രനായ ഉത്താനപാദനു രണ്ടു ഭാൎയ്യമാർ ഉണ്ടായിരുന്നവരിൽ മൂത്തറാണിയുടെ പുത്രനായ ധ്രുവൻ ഒരിക്കൽ രാജാവിനു ഏററവും പ്രിയപ്പെട്ട ഇളയറാണിയാൽ പിതാവിന്റെ മടിയിൽനിന്നു വെളിക്കാക്കപ്പെട്ടുകയും അധിക്ഷിപ്തനാകയും ചെയ്കതിനാൽ വളരെ സംകടപ്പെട്ട്, അമ്മയുടെ അടുക്കൽ വിവരം അറിയിച്ചു അവരുടെ ഉപദേശപ്രകാരം എട്ടുവയസ്സു പ്രായമുള്ള ആ ബാലൻ, വിഷ്ണുഭജനത്തിനായി പട്ടണംവിട്ടു വനത്തിലേക്കു പുറപ്പെട്ടു വഴിക്കു നാരദനിൽനിന്നു ഉപദേശം ലഭിച്ചു കഠിനമായ തപസ്സു ചെയ്തു ഒരുസംവത്സരംകൊണ്ടു ഭഗവാനെ പ്രത്യക്ഷപ്പെടുത്തി, അനവധിവരങ്ങളും അവസാനത്തിൽ ശാശ്വതമായ പദവും ലഭിച്ചു എന്നു കഥ—ധ്രുവനക്ഷത്രമായിക്കാണുന്നത് ആ ധ്രുവനാണത്രേ.

ട്ട്, വിശോകനായിത്തീരുന്നു. രാമഭക്തി സകല സുകൃതങ്ങളുടേയും ഫലമെന്നാണ്, വേദങ്ങളും പുരാണങ്ങളും സജ്ജനങ്ങളും പറയുന്നതു്. ഒന്നാമത്തെ യുഗത്തിൽ ധ്യാനം, രണ്ടാമത്തെ യുഗത്തിൽ യാഗം, ദ്വാപരയുഗത്തിൽ പൂജ, ഇവയാണ് ഈശ്വരപ്രീതിക്കു വിധിച്ചിട്ടുള്ളതു്. എന്നാൽ, മലകലുഷസങ്കുലമായ ഈ കലികാലത്തിൽ, ജനമനോമീനങ്ങൾ, പാപപയോനിധിയിൽ വിഹരിക്കുന്ന ഈ ഭയങ്കരവേളയിൽ, രാമനാമമാകുന്ന കാമതരു, സ്മരണമാത്രത്താൽ കാലത്തിന്റെ കരാളതയെ ശമിപ്പിച്ച്, ശാന്തിസുഖത്തെ നൽകുന്നു.

കലികാലത്തിൽ ഇഹലോകത്തിലും പരലോകത്തിലും, അച്ഛനമ്മമാരെപ്പോലെ നന്മനൽകുന്നതും, സകലാഭീഷ്ടങ്ങളും നിറവേറ്റിത്തരുന്നതും,രാമനാമമത്രേ. സൽകർമ്മമോ,ഈശ്വരഭക്തിയോ, ആത്മജ്ഞാനമോ ഒന്നും ഇക്കാലത്തു രക്ഷനൽകാൻ പര്യാപ്തമാകയില്ല. രാമനാമം ഒന്നുമാത്രമെ, അവലംബ്യമായിട്ടുള്ളൂ. കലികാലകാലുഷ്യമാകുന്ന കാലനേമിയെ നശിപ്പിക്കുന്നതിന്, രാമനാമസ്മരണം ആകുന്ന ഹനുമാനുമാത്രമേ കഴിയുകയുള്ളൂ.

കലികാലം കനകകശിപുആണെങ്കിൽ രാമനാമം നരഹരിയാണ്. അതിനെ ജപിക്കുന്നവർ പ്രഹ്ലാദന്മാരത്രെ. ഈഹിരണ്യകശിപുവിനെക്കൊന്ന്, ഭക്തന്മാരെ തീർച്ചയായും ആ ദേവൻ രക്ഷിക്കും. അതായതു കലികാലമാകുന്ന കനകകശിപുവിനുകാലനായ രാമനാമമാകുന്ന നരഹരി, അതിനെ ജപിക്കുന്ന ജനങ്ങളാകുന്ന പ്രഹ്ലാദന്മാരുടെ, സകല സങ്കടങ്ങളും തീർത്ത് അവരെ ആഹ്ലാദിപ്പിക്കും.

ഖേദത്തിലൊ വിഷാദത്തിലൊ, അസൂയയിലൊ ആലസ്യത്തിലൊ, സന്തോഷത്തിലോ സങ്കടത്തിലൊ, എപ്പോഴായാലും, ഏതുദിക്കിലായാലും, രാമനാമജപം മംഗലകരമാകുന്നു. ഞാൻ അപ്രകാരമുള്ള നാമത്തെസ്മരിച്ച്, രഘുനാഥനെ നമസ്കരിച്ചുകൊണ്ട് അദ്ദേഹത്തിന്റെ ഗുണങ്ങളെ ഗാനം ചെയ്വാൻ പോകുന്നു. എന്റെ ന്യൂനതകളെല്ലാം അദ്ദേഹം തീർക്കും. അദ്ദേഹത്തിന്റെ കൃപപോലെ അഗാധമായ കൃപയില്ല. അല്ലയോ രഘുനായക! നിന്തിരുവടി ഉത്തമനായ ഒരു സ്വാമിയാണ്. എന്നാൽ ഞാൻ ഒരു കുസേവകനത്രേ. അല്ലയോ ദയാനിധേ! നിന്തിരുവടിതൃക്കണ്ണുകൾകൊണ്ട് ഈ എളിയഭൃത്യനെ ഒന്നു നോക്കിരക്ഷിക്കണേ. നല്ല യജമാനന്മാരുടെ രീതി, നല്ല ഭൃത്യന്മാരുടെ പ്രാർത്ഥനകളെ കേൾക്കുകയും അവയെ കൈക്കൊള്ളുകയുമാണെന്ന്, ലോകവും വേദവും പറയുന്നു. ധനികനും ദരിദ്രനും, ഗ്രാമീണനും, നാഗരികനും, പ

ണ്ഡിതനും പാമരനും, സുകവിയും കുകവിയും, എന്നുവേണ്ട, ശുചിയും അശുചിയും, നരനും നാരിയും എല്ലാവരും യഥാമതി, തങ്ങളുടെ രാജാവിനെ, സുജനമെന്നും സുശീലനെന്നും ഈശാംശഭവനെന്നും പരമകൃപാലുവെന്നും, മററും സ്തുതിക്കുന്നു. അദ്ദേഹം അവരുടെ സൂക്തിഗാനങ്ങൾ എല്ലാം സ്വീകരിച്ചു്. അവരുടെ ഭക്തിയും ബുദ്ധിശക്തിയും മനസ്സിലാക്കി അവരെ സമ്മാനിക്കുന്നു. ഇതാണു്, പ്രാകൃതരാജാക്കന്മാരുടെ സ്വഭാവം. കോസലരാജൻ രാജശിരോമണിയാകുന്നു. അദ്ദേഹം എന്നേക്കാളും മന്ദനും മലിനബുദ്ധിയും ആയിട്ടുള്ള ഒരുത്തനിൽപോലും കാണപ്പെടുന്ന കേവല ഭക്തികൊണ്ടു മാത്രം പ്രസന്നനായിത്തീരും.

പാറകൊണ്ടു കപ്പലും, കപികളേയും കരടികളേയും കൊണ്ടു മതിമാന്മാരായ സചിവന്മാരെയും ഉണ്ടാക്കിയ, കരുണാനിധിയായ രാമൻ, സേവകന്മാരുടെ ഭക്തിയും സ്നേഹവും മാത്രമേ നോക്കുകയുള്ളു. ഞാൻ എല്ലാവക്കും പരിഹാസപാത്രമാണു്. രാമനും പല വിധത്തിൽ പരിഹാസഭാജനമായിട്ടുണ്ടെന്നു എല്ലാവരും പറയുന്നു. സീതാനാഥനാകുന്ന യജമാനനു തുളസീദാസൻ ചേരുന്ന ഭൃത്യൻതന്നെ.

എന്റെ ശാഠ്യം മഹത്തരവും കുററങ്ങൾ ഭയങ്കരങ്ങളുമാണു്. എന്റെ പാപങ്ങൾകേട്ടാൽ നരകംപോലും അറപ്പും വെറുപ്പുംകൊണ്ടു മുഖം പൊത്തും. ഇതെല്ലാം ഓക്കുമ്പോൾ ഞാൻ ഭയംകൊണ്ടു വിറയ്ക്കുകയും ചെയ്യുന്നു. എന്നാൽ രാമൻ ഇതൊന്നും സ്വപ്നത്തിൽപോലും വകവച്ചിട്ടില്ല. അദ്ദേഹം എന്റെ പ്രാത്ഥനകളെ ശ്രവിക്കയും, സശ്രദ്ധം, തൃക്കണ്ണുകൾകൊണ്ടു്, എന്റെ ഭക്തികണ്ടു്. എന്റെ സദുദ്ദേശ്യത്തെ അഭിനന്ദിക്കയും ചെയ്തിരിക്കുന്നു. ഞാൻ രാമകഥ പറഞ്ഞു വഷളാക്കുകയാണെങ്കിലും ഉദ്ദേശ്യം നല്ലതാകയാൽ രാമൻ അതിനെ നല്ലതായി ഗണിക്കും. അദ്ദേഹത്തിനു് അതു തൃപ്തികരവുമായിരിക്കും. വല്ലെടത്തും യദൃച്ഛയാ ഒരു പിഴവരുന്നതിനെ അദ്ദേഹം ഗണിക്കയില്ല. എന്നാൽ, ഹൃദയസ്ഥിതിയെ എപ്പോഴും ശ്രദ്ധിക്കും. ഏതുകുററത്തിന് ഒരു കാട്ടാളനെപ്പോലെ അദ്ദേഹം ബാലിയെക്കൊന്നുവോ, അതേകുററംതന്നെ പിന്നെ സുഗ്രീവനും വിഭീഷണനും ചെയ്തുവെങ്കിലും, അദ്ദേഹം സ്വപ്നത്തിൽപോലും അവരെ കുററപ്പെടുത്തീട്ടില്ല. എന്നു മാത്രമല്ല, ഭരതനുമായുള്ള കൂടിക്കാഴ്ചയിലും, രാജസദസ്സിലും, അവരെ പ്രശംസിക്കയും ബഹുമാനിക്കയും ചെയ്തിട്ടുമുണ്ടു്.

സ്വാമി എഴുന്നള്ളി, തണലിൽ തറയിൽ ഇരിക്കുമ്പോൾ, ആ മരത്തിന്റെ കൊമ്പുകളിൽ കയറിയിരുന്ന കപികളെക്കൂടി അദ്ദേ

ഹം തന്നെപ്പോലെതന്നെ സ്നേഹിച്ചിരുന്നു. അദ്ദേഹത്തെപ്പോലെ ശീലനിധിയായിട്ടുള്ള ഒരു യജമാനൻ ഇല്ലെന്നു തുളസീദാസൻ പറയുന്നു. അല്ലയോ രാമചന്ദ്ര! നിന്തിരുവടിയുടെ നന്മ എല്ലാവക്കും നന്മയായിരിക്കുന്നു. അങ്ങനെയാകകൊണ്ടു്, തുളസിക്കും നന്മതന്നെ. ഞാൻ ഇപ്രകാരം, വേണ്ടതുപോലെ എന്റെ ഗുണങ്ങളും ദോഷങ്ങളും വെളിപ്പെടുത്തീട്ടു്, എല്ലാവരെയും വീണ്ടും ശിരസ്സുകൊണ്ടു നമസ്കരിച്ചിട്ടു്, രഘുവരന്റെ വിശദയശസ്സുകളെ വണ്ണിക്കുവാൻപോകുന്നു. അതു കേട്ടാൽ കലികലുഷങ്ങളുടെ കഥപോലും ശേഷിക്കയില്ല.

യാജ്ഞവല്ക്യൻ ഭരദ്വാജനു പറഞ്ഞുകൊടുത്തതായി ഞാൻ കേട്ടിട്ടുള്ളതനുസരിച്ചു് ആ കഥ ഞാൻ പറവാൻപോകുന്നു. അല്ലയോ സുഹൃത്തുകളായ സജ്ജനങ്ങളെ! നിങ്ങൾ എല്ലാവരും ശ്രദ്ധിച്ചുകേൾക്കുവിൻ! ഇതു് ആദ്യമായി ശിവൻ നിമ്മിക്കുകയും കൃപാപൂവ്വം പാവ്വതിക്കു്, ഉപദേശിച്ചുകൊടുക്കയും ചെയ്തു. അനന്തരം, രാമഭക്തന്മാരിൽ അഗ്രഗണ്യനെന്നു പ്രസിദ്ധനായ കാകഭുശുണ്ഡിക്കു വെളിപ്പെടുത്തിക്കൊടുത്തു. അദ്ദേഹത്തിൽനിന്നു് അതു യാജ്ഞവല്ക്യനുലഭിക്കയും ആ മുനി പിന്നെ ഭരദ്വാജനു നൽകുകയും ചെയ്തു. ഈ വക്താക്കളും ശ്രോതാക്കളും സമശീലന്മാരും സമദർശികളും, ഹരിലീലാരഹസ്യങ്ങളെ ഒരുപോലെ അറിഞ്ഞിട്ടുള്ളവരുമാണു്. അവക്കു ഭൂതഭവിഷ്യദ്വത്തമാനങ്ങൾ, കരതലാമലകംപോലെ പ്രത്യക്ഷമായിരുന്നു. മററു ഭക്തന്മാരും പലവിധത്തിൽ ഈ കഥ കേൾക്കയും അറികയും പറകയും ചെയ്തിട്ടുണ്ടു്.

ഞാൻ ഈ കഥ, * സൂകരക്ഷേത്രത്തിൽവച്ചു് എന്റെ ഗുരുജനം പറഞ്ഞാണു കേട്ടിട്ടുള്ളതു്. അന്നു്, തീരെ ബാലനായിരുന്നതിനാൽ എനിക്കു് അതു മനസ്സിലാക്കത്തക്ക ബുദ്ധി ഉണ്ടായിരുന്നില്ല. രാമകഥ ഗൂഢഗൂഢമാണു്. മുമ്പു് അതിനെ പറഞ്ഞവരും കേട്ടവരും ജ്ഞാനനിധികളുമാണു്. കലിമലഗ്രസ്തനും ജഡനും ആയ ഒരു കൃമിക്കു് അതെങ്ങനെ മനസ്സിലാകും?

എന്നാൽ ഗുരുനാഥൻ അതു വീണ്ടും വീണ്ടും പലപ്പോഴും പറഞ്ഞുതന്നതിനാൽ എനിക്കു കുറേ കാലം കഴിഞ്ഞപ്പോൾ എന്റെ അന്നത്തെ സ്ഥിതിക്കനുസരിച്ചു് കുറേശ്ശെ മനസ്സിലായി. അതു്, എനിക്കു മനസ്സിലായതുപോലെ ഭാഷാപ്രബന്ധമായി നിമ്മിക്കുവാൻ പോകുന്നു. ഹരിയുടെ പ്രേരണയാൽ

* വരാഹക്ഷേത്രം അയോദ്ധ്യക്കു മൂന്നുയോജന പടിഞ്ഞാറോട്ടുമാറി സരയൂതീരത്തിൽ ഉള്ള ഒരു ഗ്രാമമാണു്. ഇപ്പോൾ അതിനെ 'സോറോൺ' എന്നു വിളിച്ചുവരുന്നു.

എനിക്കുള്ള അല്പമായ ബുദ്ധിയും വിവേകവും ശക്തിയും അതിൽ ഞാൻ ഉപയോഗിക്കും. ഞാൻ പറവാൻപോകുന്ന കഥ, എൻെറ സകലസന്ദേഹങ്ങളേയും മോഹങ്ങളേയും ഭ്രമങ്ങളേയും ഹരിക്കയും സംസാരസരിത്തിൻെറ തരണത്തിന്, തരണിയായിപ്പരിണമിക്കയും ചെയ്യട്ടെ. രാമകഥ ജ്ഞാനികൾക്ക്, വിശ്രമസ്ഥാനവും, സാമാന്യജനങ്ങൾക്ക് ആനന്ദപ്രദവും, കലികലുഷങ്ങളെ ഭഞ്ജിക്കുന്നതുമാകുന്നു. കലികാലസർപ്പത്തിൻെറ വിഷത്തിന് അതൊരു പ്രത്യൗഷധമാണ്. വിവേകപാവകനെ ജനിപ്പിക്കുന്ന അരണിയുമാണ്. അതിനു തുല്യം കലികാലകാമധേനുവും സുജനങ്ങൾക്കു ഹർഷപീയൂഷധാരയെ വർഷിക്കുന്നതുമായി മറെറാന്നില്ല. അത്, വസുധാതലത്തിലെ സുധാതരംഗിണിയും, സംസാരതാപമാററുന്ന കാദംബിനിയും, മിഥ്യാബോധമണ്ഡൂകങ്ങൾക്കു ഭുജംഗിനിയുമാണ്. സുജനങ്ങളാകുന്ന ദേവന്മാരുടെ ഹിതത്തിനായി, നരകമാകുന്ന അസുരസൈന്യത്തെ സംഹരിക്കുന്ന ദുർഗ്ഗാദേവിയും ആ കഥതന്നെ. അത്, സല്പമാജസുധാപയോധിയിൽനിന്ന് ഉൽഭവിച്ച ലക്ഷ്മിയാകുന്നു. ഭൂമിയെപ്പോലെ സകലലോകങ്ങളുടെയും ഭാരത്തെത്താങ്ങുന്നതും അചലയുമാണ്. അത്, യമുനയെപ്പോലെ യമദൂതന്മാരെ ഭയാകുലന്മാരാക്കുന്നു. കാശിയെപ്പോലെ ജീവന്മുക്തിനൽകുന്നു. പരിശുദ്ധമായ തുളസിപോലെ രാമനും, സ്വന്തമനോരഥം പോലെ തുളസീദാസനും, മേഖലസുതയെ(നർമ്മദയെ)പ്പോലെ ശിവനും പ്രിയപ്പെട്ടതും, സകല സിദ്ധിപ്രദയും സർവ്വസമ്പൽകരിയും സൽഗുണസുരഗണങ്ങൾക്ക് അദിതിയും, ശ്രീരാമനിലുള്ള ഭക്തിയുടെയും പ്രേമത്തിൻെറയും പരിപൂർണ്ണനിർഗ്ഗമവുമാകുന്നു.

രാമകഥ മന്ദാകിനിയും, എൻെറ ഹൃദയം ചാരുവായ ചിത്രകൂടവും, ഭക്തിയിൽ സീതാരാമന്മാർ വിഹരിക്കുന്ന പുണ്യാരണ്യവുമാകുന്നു. രാമചരിതചിന്താമണി, സുജനങ്ങളുടെ സുമതിയാകുന്ന സുന്ദരിക്ക്, ശൃംഗാരഭൂഷണമാണ്. ധർമ്മധാമമായ രാമൻെറ ജഗന്മംഗലമായ ഗുണഗ്രാമം മുക്തിധനത്തെ നൽകുന്നു. അത്, ജ്ഞാനവൈരാഗ്യയോഗങ്ങളെ ഉപദേശിക്കുന്ന സൽഗുരുവാകുന്നു. ഭയംകരമായ സംസാരരോഗത്തിനു വിബുധവൈദ്യനുമാണ്. സീതാരാമഭക്തിക്കു ജനനിയും സകല വ്രതധർമ്മനിയമങ്ങൾക്കു ബീജവും അതുതന്നെ; പാപസന്താപശോകങ്ങളെ അതു ശമിപ്പിക്കുന്നു. ഈ ലോകത്തിലും പരലോകത്തിലും വത്സലനായ ഒരു രക്ഷകനെപ്പോലെ ഉപകരിക്കുന്നു, അദ്ധ്യാത്മചിന്തയാകുന്ന രാജാവിനു സേനാപതിയും സചിവനുമാകുന്നു. അപാരമായ ലോഭാംഭോധിക്കു കുംഭസംഭവനും, കേൾക്കുന്നവരുടെ മനസ്സാകുന്ന കാട്ടിലുള്ള കാമക്രോധങ്ങളും കലിമലങ്ങളുമാകുന്ന ഗജങ്ങൾക്കു കേസരിയുമാണ്.

പരമേശ്വരൻ ഒരു ഉത്തമാതിഥിയെപ്പോലെ അതിനെ ഇഷ്ടപ്പെട്ടുന്നു. അതു ദാരിദ്ര്യമാകുന്ന കാട്ടുതീ കെടുത്തുന്ന മഴക്കാറാകുന്നു. വിഷയവിഷധരങ്ങളെ മന്ത്രമഹാമണിപോലെ അതു സ്തംഭിപ്പിക്കുന്നു. ശിരോലിഖിതത്തിലുള്ള അനിഷ്ടരേഖകളെ മാററി, തൽസ്ഥാനത്തിൽ ഇഷ്ടരേഖകളെ ചേക്കാനുള്ള ദിവ്യപ്രഭാവം അതിനുണ്ടു്. അതു മായാമോഹക്രൂരിരുളിനു സൂൎയ്യരശ്മിയും, ഭക്തജനങ്ങളായ സസ്യങ്ങൾക്കു മഴവെള്ളവുമാണു്. കല്പവൃക്ഷംപോലെ ഇഷ്ടങ്ങളെ തരുന്നതാണു്. ഹരിഹരന്മാരുടെ അനുഗ്രഹംപോലെ, സേവിക്കുന്നവൎക്കു സുലഭവും സുഖദവുമായി വിളങ്ങുന്നു. സുകവികളുടെ മനോഗഗനമണ്ഡലത്തെ അലംകരിച്ചുകൊണ്ടിരിക്കുന്ന നക്ഷത്രങ്ങളും അതുതന്നെ. രാമഭക്തന്മാൎക്കു ജീവനദാനംചെയ്യുന്ന മേഘവും മററൊന്നുമല്ല. സകലസുകൃതഫലമായ നിരതിശയാനന്ദവും, സാധുസമാജംപോലെ ലോകങ്ങൾക്കു് അവ്യാജബന്ധുവും, ഭക്തജനമാനസമാകുന്ന മാനസസരസ്സിൽ കളിയാടിക്കൊണ്ടിരിക്കുന്ന അരയന്നവും രാമന്റെ ആ ഗുണഗ്രാമം തന്നെയാണു്. അതു ഗംഗാതരംഗപരമ്പരപോലെ പരമപാവനവുമാകുന്നു.

രാമന്റെ ഗുണഗ്രാമം, കുപഥങ്ങളെയും കുതൎക്കങ്ങളെയും. വഞ്ചനകളെയും കലഹങ്ങളെയും, കപടങ്ങളെയും ദംഭങ്ങളെയും നാസ്തികതയെയും, പ്രചണ്ഡാനലൻ ഇന്ധനരാശിയെ എന്നപോലെ വേഗത്തിൽ ദഹിപ്പിക്കും. രാമചരിതമാകുന്ന പൂൎണ്ണചന്ദ്രന്റെ രശ്മികൾ എല്ലാവൎക്കും ഒരുപോലെ സുഖപ്രദമാണെങ്കിലും, സജ്ജനങ്ങളാകുന്ന കുമുദങ്ങൾക്കും ചകോരങ്ങൾക്കും വിശേഷിച്ചും ഏററവും ഹിതമായിരിക്കും.

പാൎവ്വതി ചോദിച്ച എല്ലാചോദ്യങ്ങളും അവയ്ക്കു ശംകരൻ കൊടുത്ത ഉത്തരങ്ങളും സംഗ്രഹിച്ചു്, വാക്യരീതിമാത്രം ഭംഗിക്കുവേണ്ടി ഭേദപ്പെടുത്തി, ഞാൻ കഥാപ്രബന്ധനിൎമ്മാണത്തിനു് ഉദ്യമിക്കുന്നു. ഇതിൽ വല്ല പ്രത്യേകകഥകളും ഇതിനുമുമ്പു കേട്ടിട്ടില്ലെന്നു വിചാരിച്ചു് ആരും ആശ്ചൎയ്യപ്പെടേണ്ടാ. രാമായണസംബന്ധമായ അലൌകികകഥകൾകേട്ടാൽ, ഒരു തത്വജ്ഞാനിക്കു് ആശ്ചൎയ്യം അശേഷം തോന്നുകയില്ല. എന്തെന്നാൽ, രാമകഥയ്ക്കു ലോകത്തിൽ അതിരുമതിലുവുമില്ലെന്നും രാമൻ പല രൂപത്തിൽ അവതരിച്ചിട്ടുണ്ടെന്നും രാമായണം നൂറുകോടിഗ്രന്ഥങ്ങളുള്ള ഒരു അപാരഗ്രന്ഥമാണെന്നും, ഓരോകല്പങ്ങളിൽ അവ പ്രത്യേകമായുണ്ടെന്നും മുനിമാർ അവയെ പ്രത്യേകമായി പാടിയിട്ടുണ്ടെന്നും അദ്ദേഹത്തിനു് അറിയാമായിരിക്കും. അതിനാൽ നിങ്ങൾ അശേഷം സംശയിക്കാതെ ഭക്ത്യാദരബഹുമാനങ്ങളോടുകൂടി ഈ കഥ കേൾക്കുവിൻ!

രാമൻ അനന്തനും അദ്ദേഹത്തിന്റെ ഗുണങ്ങൾ അനന്തങ്ങളുമാകകൊണ്ടു് വിമലമതികൾ ഇതുകേട്ടു് അത്ഭുതപ്പെടുകയില്ല.

ഞാൻ ഇപ്രകാരം സകല സംശയങ്ങളേയും ദൂരീകരിച്ചു്, ഗുരുപാദപങ്കജപരാഗങ്ങളെ ശിരസ്സിലണിഞ്ഞു്, എന്റെ കഥയിൽ തെററുപററാതിരിക്കാനായി സാഞ്ജലിബന്ധം സകലൎക്കും വന്ദനം ചെയ്തു ശിവപദങ്ങളെ ഭക്ത്യാദരസമേതം നമസ്കരിച്ചുകൊണ്ടു് രാമഗുണഗണങ്ങളെ ഗാനരൂപത്തിൽ വൎണ്ണിക്കുവാൻ തുടങ്ങുന്നു. ഈ ആയിരത്തിഅറുനൂററിമുപ്പത്തൊന്നാം സംവത്സരത്തിൽ ശിരസ്സുകൊണ്ടു് ഹരിചരണപ്രണാമം ആചരിച്ചു്, മനോഹരമായ മധുമാസം ഒൻപതാംതീയതി ചൊവ്വാഴ്ച അയോദ്ധ്യയിൽ രാമചന്ദ്രൻ അവതരിച്ചതായി വേദങ്ങൾ പറയുന്ന ദിവസത്തിൽ, സകല തീൎത്ഥങ്ങളും സുരാസുരനരന്മാരും നാഗങ്ങളും ഖഗങ്ങളും മുനിമാരും രഘുനാഥസേവയ്ക്കായി എത്തുന്ന പുണ്യദിനത്തിൽ, സുജനങ്ങൾ രാമചന്ദ്രന്റെ തിരുനാൾമഹോത്സവം കൊണ്ടാടുകയും, അദ്ദേഹത്തിന്റെ മഞ്ജുളയശസ്സിനെ ഗാനംചെയ്കയും ചെയ്യുന്ന മംഗലാവസരത്തിൽ, ഞാൻ എന്റെ കഥ എഴുതിത്തുടങ്ങുന്നു.

സരയൂനദിയുടെ പാവനപാഥസ്സിൽ അനവധി സജ്ജനവൃന്ദം മജ്ജനംചെയ്കയും രാമചന്ദ്രന്റെ ശ്യാമസുന്ദരകളേബരം ധ്യാനത്താൽ ഹൃദയത്തിൽ ധരിച്ചുകൊണ്ടു് രാമനാമത്തെ ഭക്തിപൂൎവ്വം ജപിക്കയും ചെയ്യുന്നു.

പാവനസരയൂജലത്തിന്റെ ദൎശനവും സ്പൎശനവും പാനവും പാപഹരമെന്നു വേദങ്ങളും പുരാണങ്ങളും ഉദ്ഘോഷിക്കുന്നു. അതിന്റെ അമിതമായ മാഹാത്മ്യം വൎണ്ണിക്കുന്നതിന്, നിൎമ്മലബുദ്ധിശാലിനിയായ ശാരദപോലും ശക്തയല്ല. * രാമധാമദമായ നഗരം, സുന്ദരവും ഭുവനപാവനവുമാണെന്നു സൎവ്വലോകവിദിതമാണു്. ലോകത്തിൽ ജരായുജം, അണ്ഡജം, സ്വേദജം, ഉദ്ഭിജ്ജം ഇങ്ങിനെ നാലുതരത്തിലുള്ള അവസാനമില്ലാത്ത ജീവജാലങ്ങൾക്കും അയോദ്ധ്യയിൽ ശരീരത്യാഗംചെയ്താൽ സംസാരബന്ധമററുപോകും. അതു എല്ലാവിധത്തിലും മനോഹരമാണെന്നും സകലസിദ്ധിപ്രദമാണെന്നും മംഗലങ്ങളായ മണികൾക്കു ഖനിയാണെന്നും അറിഞ്ഞു്, ഞാൻ അവിടെവച്ചു്, ശ്രോതാക്കളുടെ കാമമദദംഭങ്ങളെ നശിപ്പിക്കുന്ന ഈ കഥ ആരംഭിക്കുന്നു. ഈ കഥയുടെപേർ രാമചരിതമാനസമെന്നാണു്. ഇതു കേൾക്കുന്നവൎക്കു് ചെവിക്കു ഉന്മേഷം

---

* രാമധാമദം—രാമന്റെ സ്ഥാനമായ വൈകുണ്ഠം നൽകുന്നതെന്നും, രാമാനുഗ്രഹം നൽകിയതെന്നും, നഗരം, അയോദ്ധ്യാനഗരം

നൽകും. വിഷയങ്ങളാകുന്ന തീപിടിച്ച കാട്ടിൽകിടന്നു് വെന്തുരുകുന്ന മാനസമാകുന്ന ആന ഈ സരസ്സിൽവന്നുമുഴുകിയാൽ സുഖപ്പെടും. രാമചരിതമാനസം, മുനികൾ ബഹുമാനിക്കുന്നതും. ശംഭുവിനാൽ നിർമ്മിക്കപ്പെട്ടിട്ടുള്ളതും, സുന്ദരവും പരിശുദ്ധവുമാകുന്നു. കാമക്രോധലോഭങ്ങളെയും ദുഃഖത്തെയും ദാരിദ്ര്യത്തെയും ദഹിപ്പിക്കും. കലികാലകലുഷതകളും കലഹങ്ങളും കല്മഷങ്ങളും എല്ലാം നശിപ്പിക്കും. ഇതു്, ആദ്യം മഹാദേവൻ രചിച്ചു്, ഒരു ശുഭമുഹൂർത്തത്തിൽ പാർവ്വതിക്കു് ഉപദേശിച്ചുകൊടുത്തതുവരെ, തന്റെ അഗാധമായ മനസ്സിൽ സൂക്ഷിക്കയും, ആ സമയങ്ങളിൽ ഹൃദയത്തിൽനോക്കി ഹർഷിച്ചുകൊണ്ടു്, രാമചരിതമാനസവരമെന്നു് ഇതിനുപേർ കൊടുക്കുകയും ചെയ്തു. ഇങ്ങനെ സുഖദവും സുന്ദരവുമായ കഥയാണു ഞാൻ പറവാൻപോകുന്നതു്. സുജനങ്ങൾ ആദരപൂർവ്വം ശ്രദ്ധിച്ചുകേൾക്കുവിൻ!

അതു മാനസമാകുന്നതെങ്ങനെയെന്നും അതു ഉണ്ടാക്കിയിരിക്കുന്നതു് ഏതുവിധത്തിലാണെന്നും അതുലോകത്തിൽ പ്രചരിക്കുന്നതിനുള്ള കാരണമെന്താണെന്നും മററുമുള്ള എല്ലാ സംഗതികളും ഉമാമഹേശ്വരന്മാരെ സ്മരിച്ചുകൊണ്ടു ഞാൻ പറയാം.

ശംഭുപ്രസാദത്താൽ, തുളസീദാസകവിയുടെ ഹൃദയത്തിൽ, രാമചരിതമാനസത്തെപ്പററി, ഒരു നല്ല ആശയം ഉദിച്ചിരിക്കുന്നു. അതു്, എനിക്കു കഴിയുന്നപോലെ ഭംഗിയായി, ഞാൻ പറയാം. സജ്ജനങ്ങൾ സശ്രദ്ധംകേട്ടു്, അതിൽ തെററുണ്ടെങ്കിൽ തിരുത്തട്ടെ. സൽബുദ്ധികൾ ഭൂമിയും ഹൃദയം അവിടെയുള്ള ആഴമേറിയ ഒരു സ്ഥലവുമാകുന്നു. വേദങ്ങളും പുരാണങ്ങളും സമുദ്രങ്ങളത്രെ. സജ്ജനങ്ങൾ മേഘങ്ങളാണു്. അവ രാമയശസ്സുകളാകുന്ന മധുരങ്ങളും മനോഹരങ്ങളും മംഗലകരങ്ങളുമായ വരവാരിധാരകളെ ചൊരിയുന്നു. ആ മഴവെള്ളത്തിന്റെ മലഹരണത്തിനും ശുചീകരണത്തിനുമുള്ള ശക്തിപോലെയാണു്, അതിൽ അടങ്ങീട്ടുള്ള രാമലീലാഗുണവർണ്ണനം. അവർണ്ണ്യമായ പ്രേമവും ഭക്തിയും, അതിന്റെ മധുരതയും ശീതളതയുമാകുന്നു. ആ ജലം * സുകൃതശാലികൾക്കു്, ഹിതകരവും രാമഭക്തന്മാരായ ജനങ്ങൾക്കു്, ജീവനവുമാകുന്നു. മേഘങ്ങളിൽനിന്നു ഭൂമിയിലെത്തുന്ന ആ പാവനജലം എല്ലാം ഒരുമിച്ചുകൂടി, കാതുകളാകുന്ന കുല്യകൾവഴി, സുന്ദരമായി ഒഴുകി, ശോഭനമായ മാനസംനിറഞ്ഞു്, അവിടെ ഉറച്ചു്, എന്നെന്നേക്കും സുഖദവും ശീതളവും മധുരവുമായി വിളങ്ങുന്നു.

---

* സുകൃതികൾക്കു് എന്നും സുകൃതമാകുന്ന ആരാമമെന്നും അർത്ഥം,

ഈ പരിപാവനവും സുഭഗവുമായ സരസ്സിന്, നാലുകടവുകൾ ഉണ്ടു്. അവ, ദിവ്യജ്ഞാനത്താൽ വിരചിതങ്ങളായ *നാലുവരസംവാദങ്ങളാകുന്നു.

ഏഴുകാണ്ഡങ്ങൾ, അതിന്റെ സുന്ദരസോപാനങ്ങളും, മനസ്സിന്റെ ജ്ഞാനമാകുന്ന കണ്ണിനു സന്തോഷപ്രദങ്ങളുമാകുന്നു. കൃത്രിമപ്പെരുപ്പും കലപ്പും കൂടാത്ത രഘുപതിയുടെ മാഹാത്മ്യവർണ്ണനം, അതിന്റെ അഗാധമായ നിർമ്മലജലവിസ്താരമാകുന്നു. സീതാരാമന്മാരുടെ യശസ്സ്, അമൃതസമമായ ജലമാണു്. ഉപമകൾ അതിലെ മനോരമമായ ചെറുതിരമാലയാണു്. ചരണങ്ങൾ തിങ്ങിനിറഞ്ഞ താമരകളത്രേ. മനോഹരയുക്തികൾ സുന്ദരശുക്തികളാകുന്നു. ഛന്ദസ്സുകളും പല്ലവികളും ഈരടികളും പലനിറത്തിലുള്ള താമരകൾ തന്നെ. അനുപമമായ അർത്ഥം പൂമ്പൊടിയും, ഭാവം മകരന്ദവും, സുഭാഷ സൌരഭവുമാകുന്നു. സുകൃതപുഞ്ജം മഞ്ജുളമധുകരമാലയത്രേ. ജ്ഞാനവൈരാഗ്യങ്ങളും തത്ത്വവിചാരവും മരാളങ്ങളുടെ സ്ഥാനം വഹിക്കുന്നു. ധ്വനിയും വക്രോക്തിയും മററു കവിതാഗുണങ്ങളും പലജാതി മനോഹരമത്സ്യങ്ങളെപ്പോലെയാണു്. ധർമ്മം, അർത്ഥം, കാമം, മോക്ഷം, എന്നീ നാലു പുരുഷാർത്ഥങ്ങളുടെ കഥനവും, ജ്ഞാനം, വിജ്ഞാനം, തത്ത്വവിചാരം, ഒൻപതു രസങ്ങൾ, ജപം തപസ്സ്, യോഗം, വൈരാഗ്യം മുതലായതെല്ലാം തടാകത്തിലെ മററുള്ള ചാരുജലചരങ്ങളാണു്. സുകൃതികളുടെയും സാധുക്കളുടെയും രാമഗുണഗാനമെല്ലാം ജലവിഹംഗങ്ങൾക്കു സമമാകുന്നു. സാധുസമാജങ്ങൾ ചുററുമുള്ള മാന്തോപ്പുകളത്രേ. അവരുടെ ഭക്തി വസന്തകാലവും, ഭക്തിയുടെ വിവിധനിരൂപണവിധികൾ—ക്ഷമ, ദയ, മുതലായവ—ദ്രുമലതാവിതാനങ്ങൾക്കുസദൃശവുംതന്നെ. സംയമവുംനിയമവും,പുഷ്പങ്ങളും, ജ്ഞാനം, ഹരിപാദഭക്തി. പ്രേമം, വേദപാരായണം, ഇവ ഫലങ്ങളുമാണു്. അനവധി കഥാപ്രസംഗങ്ങൾ, ശുകങ്ങളും പികങ്ങളും പല നിറത്തിലുള്ള മററുപക്ഷികളുമാകുന്നു.

ഈ പുഷ്പവാടികയെ, സുപക്ഷികൾ സുഖമായി വിഹരിക്കുന്ന ഈ പൂന്തോട്ടത്തെ, സുജനങ്ങളാകുന്ന ഉദ്യാനപാലന്മാർ. കൺകുടങ്ങളിൽ പ്രേമജലം നിറച്ചു്, അതുകൊണ്ടു ദിവസംപ്രതി നനയ്ക്കുന്നു.

ഭക്തിപൂർവ്വം ഈ ഗാനങ്ങളെ, ചൊല്ലുന്നവർ ആ സരസ്സിന്റെ ചതുരരക്ഷകന്മാർ ആകുന്നു കേൾക്കുന്ന നരന്മാരും നാരികളും അതിന്റെ അധികാരികളുമാണു്. വിഷയാസക്തന്മാരായ

* ശ്രീരാമൻ ലക്ഷ്മണനേടും താപ്രേട്ടും ഗാരു [illegible] സംവാദങ്ങളെയാണ് സൂചിപ്പിക്കുന്നതു്.

മഹാഖലന്മാർ, കാക്കകളും കൊക്കുകളുമാണ്. ഭാഗ്യഹീനന്മാരായ അവർ ഈ സരസ്സിന്റെ സമീപത്തിൽ വരികയില്ല. എന്തെന്നാൽ ഇതിൽ പലമാതിരി വിഷയകഥാരസങ്ങളാകുന്ന നത്തയ്ക്കുകളോ മണ്ഡൂകങ്ങളോ ജലമലങ്ങളോ ഇല്ല. കാമിയായ കാക്കയും കൊതിയനായ കൊക്കും ഇവിടെ വന്നാൽ ആശാഭംഗം സഹിക്കേയുള്ളൂ. ഈ സരസ്സിൽ എത്തുകയെന്നതു വളരെ പ്രയാസമുള്ള കാര്യമാണ്. രാമന്റെ കൃപകൂടാതെ ഇവിടെ ആരും വരികയില്ല. ദുർജ്ജനസംസർഗ്ഗം, മാർഗ്ഗത്തെ ദുർഘടവും ദുർഗ്ഗമവുമാക്കുന്നു. അവരുടെ ദുർവാക്കുകൾ കടുവായും സിംഹവും സർപ്പവുംപോലെയാണ്. ഗൃഹകാര്യബന്ധങ്ങൾ, അതിദുർഗ്ഗമവിശാലശൈലങ്ങളത്രേ. വിഷയാസക്തി ഘോരാരണ്യവും, മോഹവും മദവും മാനവും അതിലുള്ള ചുഴലികകളുമാണ്. നാനാവിധമായ കുതർക്കങ്ങൾ ദുസ്തരനദിയാകുന്നു. ശ്രദ്ധയാകുന്ന പാഥേയമോ, സജ്ജനങ്ങളുടെ സഹായമോ, രഘുനാഥന്റെ കൃപയോകൂടാതെ ഈ മാനസത്തിൽ ആർക്കും എത്താൻ കഴികയില്ല. ഒരുപക്ഷേ, അങ്ങനെയല്ലാതെ ആരെങ്കിലും കഷ്ടപ്പെട്ട് അങ്ങോട്ടു ചെല്ലുകയാണെങ്കിൽ തന്നെ, അവർ നിദ്രയാലും ജ്വരത്താലും വിവശന്മാരായിത്തീരുകയും, അവരുടെ മനസ്സ്, മരവിക്കുയും സ്തംഭിക്കയും ചെയ്യും. അവിടെ എത്തിയാലും ഭാഗ്യഹീനരായ ആ മഹാപാപികൾക്ക്, ആ പുണ്യതീർത്ഥത്തിൽ സ്നാനം ചെയ്യാൻ സാധിക്കയില്ല. അവർ ഈ സരസ്സിൽ സ്നാനമോ പാനമോ ചെയ്യാതെ അഹംഭാവത്തോടേ പൊയ്ക്കളയും; ആരെങ്കിലും അതിനെപ്പറ്റി ചോദിച്ചാൽ അവർ ആ സരസ്സിനെ നിന്ദിച്ചു പറഞ്ഞുകേൾപ്പിക്കും. എന്നാൽ രാമകൃപയ്ക്കു പാത്രീഭൂതന്മാരായവരെ, വഴിയിൽ യാതൊരു വിഘ്നവും ബാധിക്കയില്ല. അവർ, ഭക്തിപൂർവ്വം സരസ്സിൽ സ്നാനംചെയ്തു്, ഘോരമായ താപത്രയത്തിൽനിന്നു മുക്തന്മാരായിത്തീരുന്നു. ശ്രീരാമഭക്തിയാകുന്ന അമൃതരസത്തിൽ വിഹരിക്കുന്ന ആ പുണ്യശാലികൾ, ആ സരസ്സിനെ ഒരിക്കലും വിട്ടുപിരിയുകയില്ല. അതിനാൽ ഈ സരസ്സിൽ മജ്ജിക്കുവാൻ ആഗ്രഹിക്കുന്നവർ മനസ്സുവച്ചു് സത്സംഗഭാഗ്യം സമ്പാദിക്കട്ടെ.

ഞാൻ അതിനെ മാനസചക്ഷുസ്സുകൊണ്ടു വീക്ഷണം ചെയ്തിട്ടുള്ളതിനാൽ എന്റെ കാവ്യനിർമ്മാണശക്തി, വിമലവും അവഗാഹിയുമായി ഭവിച്ചിരിക്കുന്നു. എന്റെ ഹൃദയം ആനന്ദപൂർണ്ണമായി വികസിക്കുന്നു. ഭക്തിയും പ്രേമവും ഹൃദയംകവിഞ്ഞു ഒഴുകുകയും ചെയ്യുന്നു. രാമചന്ദ്രന്റെ വിമലയശസ്സാകുന്ന മംഗലജലം നിറഞ്ഞു സുഭഗയായ കവിതാസരിത്തു പ്രവഹിക്കുന്നു. അതു്, സരയൂനദിപോലെ സകലമംഗലങ്ങൾക്കും മൂലമായി, വേദത്തിന്റെയും ലോകത്തിന്റെയും മതങ്ങളാകുന്ന രണ്ടുമനോഹരകൂലങ്ങളോടുകൂടി,

*സുമാനസനന്ദിനിയായി, കലിമലങ്ങളാകുന്ന തടതരുക്കളെ അടിയോടെ പുഴക്കി വീഴിക്കുന്നതായി, ഒഴുകി ലോകത്തെ ശുദ്ധമാക്കും.

ശ്രോതാക്കളുടെയിടയിൽ, ഉത്തമമദ്ധ്യമാധമഭേദേനയുള്ള മൂന്നുതരക്കാർ, അതിന്റെ തീരത്തിലുള്ളപുരം, ഗ്രാമം, നഗരം, ഇവയ്ക്കുസമന്മാരാണ്. സജ്ജനസമാജം സകല മംഗലങ്ങൾക്കും ആസ്പദവും, അനുപമവുമായ അയോദ്ധ്യയാകുന്നു.

രാമകീർത്തിയാകുന്ന ഈ സുഭഗയായ സരയൂനദി, രാമഭക്തിയാകുന്ന ഗംഗയുമായി സമ്മേളിക്കുന്നു. ശോഭനവും പാവനവുമായ ശോണമഹാനദംപോലെ രാമലക്ഷ്മണന്മാരുടെ സംഗ്രാമകീർത്തി അവയെ പോഷിപ്പിക്കുന്നു. വൈരാഗ്യവും തത്വജ്ഞാനവുമാകുന്ന സരയുവിന്റെയും ശോണനദത്തിന്റേയും മദ്ധ്യത്തിൽ ഭക്തിയാകുന്ന ദേവഗംഗാപ്രവാഹം ശോഭിക്കുന്നു. ഈ മൂന്നും ചേർന്ന പ്രവാഹം മൂന്നുവിധത്തിലുള്ള താപങ്ങളേയും നശിപ്പിച്ചുകൊണ്ടു രാമനാകുന്ന മഹാസമുദ്രത്തിൽ ചെന്നുചേരുന്നു. മാനസത്തിൽനിന്നു ജനിച്ച ഈ സരയൂനദി ഗംഗയോടുചേൎന്ന് ശ്രോതാക്കളായ സുജനങ്ങൾക്ക്, ആത്മശുദ്ധിനൽകുന്നു. മദ്ധ്യേ മദ്ധ്യേ കാണുന്ന പലതരത്തിലുള്ള കഥകൾ, ഇരുകരകളിലുമുള്ള തോട്ടങ്ങളും ഉദ്യാനങ്ങളുമാകുന്നു. ഉമാമഹേശ്വരന്മാരുടെ വിവാഹവൎണ്ണനവും മററും ഈ നദീജലത്തിലുള്ള പലമാതിരി മത്സ്യങ്ങളത്രേ. രാമാവതാരം സംബന്ധിച്ച ആനന്ദഗാനങ്ങൾ, നദിയുടെ ഉപരിഭാഗത്തു സഞ്ചരിക്കുന്ന ഭൃംഗങ്ങളുടെയും തരംഗങ്ങളുടേയും ധ്വനിയത്രേ.

നാലുസഹോദരന്മാരുടെ ബാലചരിതം പല നിറത്തിലുള്ള വലിയ വനജങ്ങളാകുന്നു. സുകൃതികളായ രാജാവും പത്നികളും പരിജനങ്ങളുംമധുകരങ്ങൾക്കും വാരിവിഹംഗങ്ങൾക്കും സദൃശങ്ങളുമാണ്.

ശോഭനമായ സീതാസ്വയംബരകഥ, ഈ സുന്ദരതരംഗിണിയുടെ ഫളഫളായമാനമായ കാന്തിവിശേഷമാണെന്നു പറയാം. സമ്പ്രശ്നകാരികളുടെ അനേകപ്രശ്നങ്ങൾ, നദിയിലുള്ള നൌകകളും അവയ്ക്കുള്ള കുശലങ്ങളും വിവേകപൂൎവങ്ങളുമായ ഗുരുക്കന്മാരുടെ ഉത്തരങ്ങൾ കൎണ്ണധാരന്മാരുമാണ്. പരസ്പരമുള്ള വാദപ്രതിവാദങ്ങൾ, ആ സരത്തിൽ തിരക്കിക്കൂട്ടുന്ന പഥികസംഘങ്ങളത്രേ. പരശുരാമന്റെ ഘോരകോപം ഒഴുക്കത്താണ്. രാമന്റെ മൃദുവാണികൾ സുബന്ധങ്ങളായ ഘട്ടങ്ങളായി ശോഭിക്കുന്നു. രാമലക്ഷ്മണന്മാരുടെ വിവാഹോത്സവം സൎവസുഖപ്രദവും ശുഭവുമായ

* സജ്ജനമാനസങ്ങളെ നന്ദിപ്പിക്കുന്നതെന്നും നല്ലമനസ്സത്തിൽ പുത്രിയെന്നും അൎത്ഥം.

വേലിയേററമാകുന്നു. വക്താക്കളുടെയും ശ്രോതാക്കളുടേയും ഹർഷപുളകങ്ങറം, സ്നാനം ചെയ്യുന്ന സുകൃതികളുടെ ആനന്ദപൂരമാണ്. രാമന്റെ തിരുനെററിയിൽ മംഗലതിലകമിടുന്നതിനുള്ള ഒരുക്കങ്ങൾ പർവകാലത്തിൽ കൂടുന്ന ജനസംഘങ്ങളത്രേ. പല ആപത്തുകൾക്കും കാരണമായ കൈകേയിയുടെ ദുരാലോചന, നദീതലത്തിലുള്ള പങ്കമാണ്. അഭിഷേകവിഘ്നം സംബന്ധിച്ചുണ്ടായ കലഹങ്ങളെല്ലാം ശമിച്ച ഭരതചരിതമെല്ലാം ജപങ്ങളും യാഗങ്ങളുമാണ്. കലിമലങ്ങളും ഖലാപവാദങ്ങളും ജലമലങ്ങളും ബകകാകങ്ങളുമത്രേ.

ഈ കീർത്തിസരിത്ത്, ആറു് ഋതുക്കളെക്കൊണ്ടു്, ശോഭിച്ചു് എല്ലാസമയങ്ങളിലും പാവനമായും ശോഭനമായും വിളങ്ങുന്നു. ശിവനും പാർവതിയും തമ്മിലുള്ള വിവാഹം ഹേമന്ത ഋതു: ശ്രീരാമജന്മമഹോത്സവം സുഖദമായ ശിശിരം: രാമവിവാഹഘോഷവർണ്ണനം മംഗലമോദപ്രദമായ വസന്തം: രാമവനഗമനം ദുസ്സഹമായ ഗ്രീഷ്മം: വഴിക്കുള്ള വൈഷമ്യങ്ങൾ ഉഷ്ണസൂര്യകിരണങ്ങളും ധൂളിപടലംകലർന്നകൊടുങ്കാററുകൾ: അദ്ദേഹത്തിനു രാക്ഷസന്മാരുമായുണ്ടായ ഘോരസമരങ്ങൾ, ദേവസംഘമാകുന്ന നെൽച്ചെടികൾക്കു സുഖകരമായ വർഷഋതു: രാമന്റെ രാജ്യഭാരവും അന്നത്തെ സുഖവും അദ്ദേഹത്തിന്റെ വിനയവും വിശദമായി ശോഭനമായി സുഖദമായിരിക്കുന്ന ശരത്തു. സതീകുലമൌലിമാലികയായ മൈഥിലിയുടെ ഗുണഗണഗാനങ്ങൾ അതുലവും വിമലവുമായ ജലമാകുന്നു. എപ്പോഴും ഏകരസമായും അവർണ്ണ്യമായുമുള്ള ഭരതന്റെ ശീലഗുണം ശീതളതയാണ്. നാലുസഹോദരന്മാരുടേയും പരസ്പരമുള്ള സമ്മേളനങ്ങളിൽ അവരുടെ നോട്ടം, സംഭാഷണം, പരസ്പരഹാസം, നിർവ്യാജമായ സൌഭ്രാത്രം, ഇവയെല്ലാം ജലത്തിന്റെ മാധുര്യവും സൌരഭ്യവുമാണ്

എന്റെ വന്ദനങ്ങളും ആർത്തിയും വിനയവും ദീനതയും ജലത്തിന്റെ അസാമാന്യമായ ലഘുതയാകുന്നു. ഈ അദ്ഭുതസലിലം ശ്രവണമാത്രത്താൽ ഗുണത്തെച്ചെയ്യുന്നതും പിപാസയേയും മനോമലത്തെയും ഹരിക്കുന്നതുമാണ്. ഈ ജലം രാമപ്രേമത്തെ പോഷിപ്പിക്കയും, സകല കലികലുഷതകളേയും നശിപ്പിക്കയും ചെയ്യും. സംസാരതാപത്തെ അകററി സന്തോഷത്തെ വർദ്ധിപ്പിക്കും. പാപകോടികളെ പാടേ സംഹരിക്കും. ദാരിദ്ര്യദോഷശമനത്തിന് അദ്വിതീയമാണെന്നു മാത്രമല്ല. കാമക്രോധമദമോഹങ്ങളെ നീക്കി, നിർമ്മലവിവേകത്തെയും വിരാഗതയേയും പോഷിപ്പിക്കും. ഭക്തിപൂർവം, കുളിക്കുകയോ കുടിക്കുകയോ ചെയ്യുന്നവരുടെ പാപവും പരിതാപവും പരിമാർജ്ജനം ചെയ്യും. ഈ പുണ്യ

ജലത്തിൽ തങ്ങളുടെ മാനസപുഷ്പത്തെ പരിമാർജ്ജനം ചെയ്യാത്തവർ, കലികാലഹതന്മാരാകുന്നു. സംസാരദുഃഖമാകുന്ന ദാഹത്താൽ ം രാ.ശങ്ങളായ ഈ മനുഷ്യമൃഗങ്ങൾ, വിഷയസുഖങ്ങളാകുന്ന കാനൽജലങ്ങളിൽ ഭ്രമിച്ചു്, ഇതിൽനിന്നു പിൻതിരിഞ്ഞു്, സങ്കടങ്ങൾ അനുഭവിക്കുന്നു.

ഞാൻ, എൻെറ ബുദ്ധിശക്തിക്കനുസരിച്ചു്. ഈ പുണ്യജലത്തിൻെറ ഗുണഗണങ്ങളിൽ മനസ്സിനെ ക്ഷാളനംചെയ്തു്, ഭവാനീശങ്കരന്മാരെ സ്മരിച്ചുകൊണ്ടു്, സുഭഗമായ കാവ്യതല്ലജത്തെ കഥിക്കുവാൻ ആരംഭിക്കുന്നു. രഘുപതിയുടെ: ദപങ്കേരുഹങ്ങളെ ഹൃദയത്തിൽ ധ്യാനിച്ചുറപ്പിച്ചു് അദ്ദേഹത്തിൻെറ പ്രസാദത്തെ ലഭിച്ചുകൊണ്ടു്, ഭരദ്വാജൻേറയും യാജ്ഞവല്ക്യൻേറയും സമ്മേളനത്തെയും സുഭഗമായസംവാദത്തെയും, ഭരദ്വാജമുനി യാജ്ഞവല്ക്യൻെറ അടുക്കൽ ചോദിച്ച ചോദ്യങ്ങളേയും, ഞാൻ പറവാൻ പോകുന്നു. ആദ്യമായി ആ സംവാദത്തിനുള്ള ഹേതു വെളിപ്പെടുത്തുന്നു.

ഭരദ്വാജൻ പ്രയാഗത്തിലാണു പാക്കുന്നതു്. അദ്ദേഹത്തിനു രാമപാദങ്ങളിൽ അനുരാഗം കലശലാണ്. അദ്ദേഹം ശമദമദയാനിധിയായ ഒരു താപസനാണ്. ദിവ്യജ്ഞാനം സിദ്ധിച്ചിട്ടുള്ള മഹാത്മാക്കളിൽ അഗ്രേസരനുമത്രേ. മാഘമാസത്തിൽ സൂൎയ്യൻ മകരംരാശിയെ പ്രാപിക്കുമ്പോൾ, ആ പുണ്യമഹാതീൎത്ഥത്തിൽ, ദേവന്മാർ, ഉപദേവന്മാർ, അസുരന്മാർ, നരന്മാർ മുതലായവരെല്ലാം സംഘംസംഘമായി വരികയും, ഭക്തിപൂർവ്വം ത്രിവേണിയിൽ സ്നാനംചെയ്കയും, മാധവപാദജലങ്ങളെ പൂജിക്കയും, അക്ഷയവടത്തെ സ്പർശിക്കയും, സന്തോഷപരീതന്മാരായി കീൎത്തനങ്ങളെ ഗാനംചെയ്കയും ചെയ്യുന്നു. മുനിവരന്മാരുടെ മനസ്സിനെപ്പോലും ആകൎഷിക്കത്തക്കവണ്ണം, അതിരമ്യവും പരമപാവനവുമായിട്ടുള്ളതാണ് ഭരദ്വാജാശ്രമം; അവിടെ തീൎത്ഥരാജനിൽ മജ്ജനത്തിനായി വരുന്ന ഋഷികളുടെയും മുനികളുടെയും സമാജങ്ങൾ എപ്പോഴും ഉണ്ടായിരിക്കും. അവർ പ്രഭാതത്തിൽ സ്നാനംകഴിഞ്ഞു്, ഉത്സാഹപൂർവ്വം പരസ്പരം ഹരിഗുണകഥാപ്രസംഗം ചെയ്യുന്നു.

ബ്രഹ്മസ്വരൂപനിരൂപണം, വൎണ്ണാശ്രമധൎമ്മവിധി, തത്വവിഭാഗം, ജ്ഞാനവൈരാഗ്യയുക്തമായ ഭഗവൽഭക്തി, ഇതൊക്കെയായിരിക്കും അവരുടെ സംവാദവിഷയം.

ഇപ്രകാരം മകരമാസം മുഴവൻ സ്നാനാനുഷ്ഠാനങ്ങൾ നിൎവ്വഹിച്ചശേഷം, അവരെല്ലാം അവരവരുടെ ആശ്രമങ്ങളിലേക്കു പോകുന്നു. എല്ലാ ആണ്ടിലും ഇങ്ങനെ മകരസ്നാനത്തിനായി വരുന്ന

മുനിമാരുടെ സമ്മേളനങ്ങൾ ഉണ്ടാകാറുണ്ട്. ഒരിക്കൽ മകരസ്നാനം കഴിഞ്ഞു, മുനിസംഘങ്ങളെല്ലാം പിരിഞ്ഞുപോയ അവസരത്തിൽ, ഭരദ്വാജൻ പരമജ്ഞാനിയായ യാജ്ഞവൽക്യമുനിയുടെ പാദഗ്രഹണം ചെയ്ത്, ആശ്രമത്തിൽ താമസിച്ച് അദ്ദേഹത്തിന്റെ പാദപത്മങ്ങളെ ഭക്തിപൂർവം പ്രക്ഷാളനം ചെയ്കയും, അതിപുണ്യമായ ആസനത്തിൽ ഇരുത്തി പൂജിക്കയും ചെയ്തശേഷം, അദ്ദേഹത്തിന്റെ സുയശസ്സിനെ കീർത്തനം ചെയ്തുകൊണ്ടു വിനയപൂർവം മൃദുവായും വ്യക്തമായും പറഞ്ഞു. അല്ലയോ ഭഗവൻ! എനിക്കു വലുതായ ഒരു സംശയമുണ്ട്. നിന്തിരുവടിക്കു വേദതത്വങ്ങളെല്ലാം കരതലഗതങ്ങളാണല്ലോ. പറയുന്നതിന്നു എനിക്കു ഭയവും ലജ്ജയുമുണ്ട്. എന്നാൽ പറയാതിരുന്നാൽ നല്ല ഒരവസരം എനിക്കു നഷ്ടപ്പെട്ടുപോകും.

ഗുരുക്കന്മാരിൽനിന്ന് എന്തെങ്കിലും മറച്ചുവയ്ക്കുന്നവന്റെ ഹൃദയത്തിൽ ഒരിക്കലും വിമലമായ ജ്ഞാനം ഉണ്ടാകയില്ലെന്നുള്ളതു വേദങ്ങളിലും പുരാണങ്ങളിലും ഘോഷിക്കപ്പെട്ടിട്ടുള്ളതും, സജ്ജനങ്ങൾ അംഗീകരിച്ചിട്ടുള്ളതുമായ ഒരു തത്വമാണ്.

"ഇതു വിചാരിച്ചു ഞാൻ എന്റെ മോഹത്തെ—അഥവാ അജ്ഞാനത്തെ—വെളിപ്പെടുത്തിക്കൊള്ളുന്നു. ഹേ ഭഗവൻ! ഭക്തനായ ഈ ഭൃത്യനിൽ ദയയുണ്ടായി അതു തീർത്തു തരേണമേ! രാമനാമത്തിന്റെ പ്രഭാവം, അമിതമാണെന്നു സജ്ജനങ്ങളും പുരാണങ്ങളും, ഉപനിഷത്തുകളും ഉദ്ഘോഷിക്കുന്നു. അവിനാശിയും ജ്ഞാനഗുണരാശിയും ഐശ്വര്യനിധിയും സർവലോകശിവങ്കരനുമായ ശംഭു, അതിനെ നിരന്തരം ജപിക്കുന്നു. അദ്ദേഹത്തിന്റെ പട്ടണമായ ശ്രീകാശിയിൽ മരിച്ചാൽ, ലോകത്തിലുള്ള നാലു ജാതി ജീവജാലങ്ങളും മുക്തരായിത്തീരുന്നു. അതും രാമനാമത്തിന്റെ മാഹാത്മ്യത്താൽ മാത്രമാണ്. ഈ ദിവ്യനാമത്തെ ശിവൻ ദയാപൂർവം ഉപദേശിച്ചു കൊടുക്കുന്നു. അല്ലയോ മുനിശ്രേഷ്ഠ! നിന്തിരുവടിയോടു ഞാൻ ചോദിക്കുന്നു. ഈ രാമൻ ആരാണ്? സദയം എന്റെ സംശയത്തെ തീർത്തു തരണമേ! അയോധ്യാധിപതിയുടെ പുത്രനായി ഒരു രാമനുണ്ട്. അദ്ദേഹത്തിന്റെ ചരിത്രം ലോകത്തിൽ പ്രസിദ്ധമാണ്. അദ്ദേഹം നാരീവിരഹത്താൽ വളരെ ദുഃഖിക്കയും, കോപാകുലനായി യുദ്ധത്തിൽ രാവണനെ കൊല്ലുകയും ചെയ്തിട്ടുണ്ട്.

ഹേ ഭഗവൻ! ശിവൻ ജപിക്കുന്ന രാമനാമം അദ്ദേഹത്തിന്റെയോ മററാരുടെയെങ്കിലുമോ? അങ്ങ്, സത്യനിധിയും സർവജ്ഞനുമാണല്ലോ. നല്ലവണ്ണം ആലോചിച്ച് അരുളിച്ചെയ്യണമേ! എ

ൻെറ മോഹഭ്രമങ്ങളുടെ ഭാരം നീങ്ങത്തക്കവണ്ണം ആ കഥ വിസ്തരിച്ചു പറയണമേ!

ഇതുകേട്ടു യാജ്ഞവല്ക്യൻ മന്ദസ്മിതപൂൎവ്വം പറഞ്ഞു:—നിനാക്കു രഘുപതിയുടെ പ്രഭാവം എല്ലാം അറിയാം. നീ മനസ്സിലും വാക്കിലും കൎമ്മത്തിലും രാമഭക്തനാണ്. നിൻെറ ചാതുൎയ്യം എനിക്കറിയാം. രാമൻെറ ഗൂഢഗുണങ്ങളെ കേൾക്കുന്നതിനുള്ള ആഗ്രഹത്താൽ ആണ്, നീ അതിമൂഢതഭാവിച്ചുകൊണ്ടു ചോദ്യംചെയ്തതു്. അല്ലയോ വത്സ! ഭക്തിപൂൎവം ശ്രദ്ധിച്ചു കേട്ടുകൊള്ളുക! മഹാമോഹമാകുന്ന ഭയങ്കര മഹിഷാസുരനു കരാളകാളിയും, സജ്ജനചകോരങ്ങൾക്കു രാകാശശികിരണവുമായ, രാമകഥയെ കേട്ടുകൊള്ളുക! ഇപ്രകാരംതന്നെ ഒരിക്കൽ പാൎവ്വതിക്കു് ഒരു സംശയം ഉണ്ടായപ്പോൾ, മഹാദേവൻ അതു തീൎത്തു കൊടുത്തിട്ടുണ്ടു്.

ഉമാശംഭുസംവാദത്തെത്തന്നെ അതിൻെറ സമയവും സന്ദൎഭവും കാണിച്ചു, യഥാമതി ഞാൻ പറയാം. അതു കേട്ടാൽ ഹേ മുനിശ്രേഷ്ഠ! സകല വിഷാദങ്ങളും തീരും.

ത്രേതായുഗത്തിൽ ഒരിക്കൽ ശംഭു അഗസ്ത്യമഹൎഷിയുടെ അടുക്കൽ പോയിരുന്നു. അദ്ദേഹത്തോടൊന്നിച്ചു, ജഗജ്ജനനിയായ ഭവാനിയും എഴുന്നള്ളിയിരുന്നു. ഭവാനീശംകരന്മാരെ പൂജിച്ചതിൻെറ ശേഷം, ആ ഋഷിവൎയ്യൻ രാമകഥ അരുളിച്ചെയ്തതുകേട്ടു മഹേശൻ വളരെ സന്തോഷിച്ചു. അനന്തരം ഋഷി, ഹരിഭക്തിയെപ്പററി ചോദിക്കയും, അദ്ദേഹം അതിനധികാരിയാണെന്നു കണ്ടു, മഹാദേവൻ അതു് ഉപദേശിച്ചുകൊടുക്കയും ചെയ്തു. രഘുരാജഗുണഗാഥകളെ പറഞ്ഞും, കേട്ടും, ഭഗവാൻ അവിടെ ഏതാനും ദിവസങ്ങൾ കഴിച്ചു. അനന്തരം മുനിയോടു യാത്ര പറഞ്ഞു, സതീദേവിയോടുകൂടി സ്വസ്ഥാനത്തിലേക്കു മടങ്ങി. ആ അവസരത്തിൽ ഭൂഭാരഹരണത്തിനായി മഹാവിഷ്ണു രഘുവംശത്തിൽ അവതരിച്ചിരുന്നു. അവിനാശിയായ അദ്ദേഹം, പിതൃവചനത്താൽ രാജ്യം ഉപേക്ഷിച്ചു വിജനമായ ദണ്ഡകവനത്തിൽ സഞ്ചരിക്കയുമായിരുന്നു.

ശിവനു പോകുന്ന വഴിക്കു ഒരു വിചാരം തോന്നി; എനിക്കു രാമചന്ദ്രനെ കാണ്മാൻ എന്താണു വഴി? ഭഗവാൻ ഗുപ്തരൂപനായിട്ടു് അവതരിച്ചിട്ടുണ്ടെന്നു് എല്ലാവൎക്കും അറിയാം. ഞാൻ അദ്ദേഹത്തെ ചെന്നു കാണുകയാണെങ്കിൽ അദ്ദേഹം ആരാണെന്നു് എല്ലാവരും അറിയും.

ശങ്കരൻെറ മനസ്സു കലശലായി ക്ഷോഭിച്ചു. എന്നാൽ സതി ആ രഹസ്യം അറിഞ്ഞില്ല. രാമനെ കാണ്മാനുള്ള ആഗ്രഹം

മനസ്സിൽ നിറഞ്ഞു കണ്ണുകളും ഉൽകണ്ഠിതങ്ങളായി എന്നു തുള സീദാസൻ പറയുന്നു.

"മനുഷ്യനിൽ നിന്നല്ലാതെ മരണം ഉണ്ടാകയില്ലെന്നുള്ള വരം, രാവണൻവാങ്ങീട്ടുണ്ട്. ബ്രഹ്മാവിന്റെ വാക്കു സത്യമാക്കണമെന്നു ഭഗവാൻ നിശ്ചയിച്ചിരിക്കുന്നു. അദ്ദേഹത്തെക്കാണ്മാൻ ഞാൻ ഇപ്പോൾ പോകാതിരുന്നാൽ, അതിനെപ്പററി എനിക്ക് എന്നും പശ്ചാത്തപിക്കേണ്ടിവരും." ഇങ്ങനെ ഒക്കെ ആലോചിച്ചിട്ടും മഹാദേവനു രാമനെക്കാണ്മാൻ ഒരു ഉപായം തോന്നിയില്ല. അതിനാൽ അദ്ദേഹം ചിന്താമഗ്നനായി ഭവിച്ചു. അതേ സമയം തന്നെ രാവണൻ, നീചനായ മാരീചനെ കൂട്ടിക്കൊണ്ടു പോയി, അവനെ വേഗത്തിൽ പൊന്മാനിന്റെ വേഷം ധരിപ്പിച്ചു വ്യാജം പ്രയോഗിച്ചു മൂഢതപത്താൽ വൈദേഹിയെ അപഹരിച്ചു കൊണ്ടു പോയി. അവൻ സ്വാമിയുടെ പ്രതാപം അറിഞ്ഞിരുന്നില്ല. രാമൻ മായാമൃഗത്തെ വധിച്ചതിന്റെ ശേഷം അനുജനോടുകൂടി തിരിച്ചുവന്ന്, ആശ്രമത്തിൽ നോക്കിയപ്പോൾ അതു ശൂന്യമായിക്കണ്ടു കണ്ണുകളിൽ ജലം നിറഞ്ഞു. ഒരു പ്രാകൃതമനുഷ്യനെപ്പോലെ വിരഹാതുരനായി, രഘുരാജൻ അനുജനോടുകൂടി സീതയെ അന്വേഷിച്ചു കാട്ടിലെല്ലാം അലഞ്ഞു, യോഗവും വിയോഗവുമില്ലാത്ത അദ്ദേഹം വിരഹദുഃഖമെല്ലാം വെളിപ്പെടുത്തി.

രഘുപതിചരിതം വളരെ ആശ്ചര്യകരവും ഗൂഢവുമാണ്. പരമജ്ഞാനികൾക്കേ അതു മനസ്സിലാക്കുവാൻ കഴിയുകയുള്ളു. മന്ദന്മാരും മോഹവശന്മാരുമായവർ അതു വേറൊരു വിധത്തിലാണു ധരിക്കുന്നതു്. ശംഭുഭഗവാൻ ശ്രീരാമനെ വന്നുകണ്ടതു് ഈ അവസരത്തിലാണ്. അദ്ദേഹത്തിനു രാമദർശനത്താൽ മഹത്തായ ഒരു ഹർഷവിശേഷം ഉണ്ടായി. അദ്ദേഹത്തിന്റെ ലോചനമീനങ്ങൾ, സുന്ദരമായ ഒരു ദിവ്യകാന്തിവാരിധിൽ കളിയാടി. എന്നാൽ തന്റെ പരമാത്മം രാമചന്ദ്രനെ അറിയിക്കുന്നതിനു് അതു നല്ല അവസരമായിരുന്നു. അതിനാൽ 'ജയ സച്ചിദാനന്ദ! ജഗൽപാല' എന്നു പാടിക്കൊണ്ടു് ആ കാമവൈരി സതീദേവിയോടുകൂടി അവിടെനിന്നുപോയി. പോകുംവഴിക്കു് അദ്ദേഹത്തിന്റെ തിരുമേനിയിൽ കൂടെക്കൂടെ രോമാഞ്ചമുണ്ടായിക്കൊണ്ടിരുന്നു. ശംഭുവിന്റെ ആ ദശാവിശേഷം കണ്ടു സതിയുടെ ഹൃദയത്തിൽ വലിയ സംശയം തോന്നി. ശങ്കരൻ ജഗദ്വന്ദ്യനും ജഗദീശനുമാണ്. അദ്ദേഹത്തെ സുരന്മാരും, നരന്മാരും, മുനികളും എല്ലാവരും ശിരസ്സുകൊണ്ടു വന്ദിക്കുന്നു. അദ്ദേഹം ഈ രാജകുമാരനെ സച്ചിദാനന്ദപരധാമത്തെ എന്നപോലെ പ്രണമിച്ചുവല്ലോ. ഇദ്ദേഹം ആ ക

മാരന്റെ സൌന്ദര്യം കണ്ടു ഭ്രമിച്ചിരിക്കുന്നു. ഇപ്പോഴും സന്തോഷം മനസ്സിൽ നിന്നു പോയിട്ടില്ല.

സർവ്വവ്യാപിയും, രജോഹീനനും, അജനും നാമരൂപരഹിതനും, ഭേദഹീനനുമായ പരമാത്മാവു, വേദങ്ങളാലും അറിയപ്പെടാത്ത ആ സച്ചിദാനന്ദസ്വരൂപൻ, മനുഷ്യാകൃതിയെ അവലംബിച്ചിരിക്കുമോ?—ത്രിപുരാരി പറയുംപോലെ, വിഷ്ണു സുരഹിതത്തിനു വേണ്ടി നരതനുവിനെ ധരിച്ചിരിക്കയാവാമെങ്കിലും, സർവ്വജ്ഞനായിരിക്കണമല്ലോ. ഇവിടെ അദ്ദേഹം പ്രാകൃതനെപ്പോലെ ഭാര്യയെ അന്വേഷിച്ചു നടക്കുന്നു. ജ്ഞാനധാമം, ശ്രീപതി! അസുരാരി!—എന്നാൽ ശംഭുവിന്റെ വാക്കു് ഒരിക്കലും മിഥ്യയാവുകയില്ല. അദ്ദേഹം സർവ്വജ്ഞനാണെന്നു് എല്ലാവർക്കും അറിയാം! എന്റെ മനസ്സിൽ അപാരമായ ഒരു സംശയമുണ്ടാകുന്നു. അതു തീർക്കുന്നതിനു് ഒരു വഴിയും കാണുന്നില്ല."

ഇങ്ങനെ പാർവ്വതിയുടെ വിചാരധാരയ്ക്കു വിഷയീഭവിച്ച സംഗതികളെല്ലാം സർവ്വാന്തര്യാമിയായ മഹാദേവൻ അറിഞ്ഞു. എന്നിട്ടു താഴെപ്പറയുംപ്രകാരം പറഞ്ഞു:—"സതീ! കേൾക്കുക! ഇതു നിന്റെ സ്ത്രീസ്വഭാവമാണു്. എന്നാൽ മനസ്സിൽ സംശയം വച്ചുകൊണ്ടിരിക്കേണ്ടാ. ഇദ്ദേഹം എന്റെ ഇഷ്ടദേവനായ രഘുവീരനത്രേ. ഇദ്ദേഹത്തിന്റെ കഥയാണു കുംഭസംഭവൻ ഗാനം ചെയ്തതു്. എന്നിൽനിന്നു മഹർഷി ശ്രവിച്ചതും ഇദ്ദേഹത്തിലുള്ള ഭക്തിയെയാണു്. ഋഷികളും മുനികളും പൂജിക്കുന്നതും ഇദ്ദേഹത്തെത്തന്നെ.

ഏതൊരു പരിശുദ്ധാത്മാവിനെ, സിദ്ധന്മാരും, മുനിമാരും, യോഗികളും, ഋഷികളും പരിശുദ്ധമായ അന്തഃകരണത്തിൽ ധ്യാനിക്കുന്നുവോ, ആരുടെ സ്വരൂപത്തെ വേദങ്ങൾ 'അതല്ല ഇതല്ല, എന്നിങ്ങനെ ഇതരവ്യാവൃത്തികൊണ്ടു വിവരിക്കുന്നുവോ, ആഗമങ്ങളും പുരാണങ്ങളും ആരുടെ കീർത്തിയെ ഗാനം ചെയ്യുന്നുവോ, സർവ്വവ്യാപിയും സകലഭുവനനാഥനും മായാപതിയുമായ ആ പരബ്രഹ്മസ്വരൂപൻ, സ്വഭക്തന്മാരുടെ നന്മയ്ക്കായി യോഗബലത്താൽ രഘുവംശത്തിൽ മനുഷ്യനായി അവതരിച്ചതാണു് ഈ രാമൻ.

ഇപ്രകാരം രാമപ്രഭാവത്തെ ശിവൻ പലവുരു അരുളിച്ചെയ്തുവെങ്കിലും അവയൊന്നും സതിയുടെ ഹൃദയത്തിൽ പതിഞ്ഞില്ല. ഒടുവിൽ, മഹാദേവൻ അതു ഹരിമായാബലമാണെന്നു മനസ്സിലാക്കി, ചിരിച്ചുകൊണ്ടു പറഞ്ഞു.

'നിൻെറ മനസ്സിലുള്ള സന്ദേഹം വളരെ വലുതാകയാൽ, നീ തന്നെ പോയി പരീക്ഷിച്ചറിയുക! നീ തിരിച്ചു വരുന്നതുവരെ ഞാൻ ഈ വടവൃക്ഷച്ഛായയിൽ ഇരിക്കാം. വിവേകപൂർവ്വം വിചാരിച്ചു നിൻെറ മോഹഭ്രമഭാരം നീങ്ങുന്നതിനു തക്കവണ്ണം പ്രയത്നിക്കുക!' ശിവൻെറ ആജ്ഞ അനുസരിച്ചു പോകുമ്പോൾ സതി ഞാൻ എന്താണു ചെയ്യേണ്ടതു്, എന്നിങ്ങനെ സംശയഗ്രസ്തയായി ഭവിച്ചിരുന്നു. അപ്പോൾ ശംഭു, മനസ്സിൽ വിചാരിച്ചു—"ദക്ഷസുത ചെയ്യുന്നതു നല്ലതല്ല. ഞാൻ എത്ര പറഞ്ഞിട്ടും അവളുടെ സംശയം തീരുന്നില്ല. വിധിവിപരീതമായിരിക്കുമ്പോൾ നന്മ വരാൻ പ്രയാസം. രാമൻ നിശ്ചയിച്ചതെല്ലാം അതുപോലെതന്നെ നടക്കും. അതിനാൽ വാദം നീട്ടിക്കൊണ്ടു പോകുന്നതെന്തിനു്?" ഇങ്ങനെ ഹൃദയത്തെ ശാന്തമാക്കി രാമനാമം ജപിച്ചുകൊണ്ടിരുന്നു. സതിയാകട്ടെ, സുഖധാമമായ രാമചന്ദ്രൻെറ അരികിലേക്കു പോയി.

അവർ വീണ്ടും വീണ്ടും ആലോചിച്ചതിൻെറ ശേഷം സീതയുടെ രൂപം ധരിച്ചു ചെന്നു രാമൻ വരുന്ന വഴിയിൽ നിന്നു. സീതയെപ്പോലെ വന്നുനിന്ന സതിയെക്കണ്ടു ലക്ഷ്മണൻ ഭ്രമത്താൽ അത്യന്തം തരളിതചിത്തനായിത്തീർന്നു. അതിഗംഭീരനായ അദ്ദേഹത്തിനു് ഒന്നും പറവാൻ കഴിഞ്ഞില്ല. ശ്രീരാമചന്ദ്രൻെറ പ്രഭാവം ബുദ്ധിമാനായ ലക്ഷ്മണനു നല്ലവണ്ണം അറിയാമായിരുന്നു. സമദർശിയും സർവ്വാന്തര്യാമിയുമായ രഘുരാജൻ സതിയുടെ കപടം അറിഞ്ഞു. ആരെ സ്മരിച്ചാൽ സർവ്വ അജ്ഞാനങ്ങളും നീങ്ങുമോ, സർവ്വജ്ഞനായ ആ ഭഗവാനാണല്ലൊ രാമൻ. അദ്ദേഹത്തെപ്പോലും വഞ്ചിക്കുന്നതിനു സതി ശ്രമിച്ചു. സ്ത്രീസ്വഭാവത്തിൻെറ ദുർബ്ബലത്വം നോക്കുക! രാമചന്ദ്രൻ തൻെറ മായാബലത്തെ മനസ്സിൽ അഭിനന്ദിച്ചുകൊണ്ടു സാഞ്ജലിബന്ധം, അവരെ * പിതാവിൻെറയും തൻെറയും നാമം പറഞ്ഞു നമസ്കരിച്ചിട്ടു മന്ദസ്മിതപൂർവ്വം മുഖവായി അരുളിച്ചെയ്തു. "ഭഗവാനായ വൃഷകേതു എവിടെ?—നിങ്ങൾ തനിച്ചു് ഈ കാട്ടിൽ ചുററി നടക്കുന്നതെന്തുകൊണ്ടു്?

മൃദുവും എന്നാൽ ഗംഭീരവുമായ ഈ രാമവചനം കേട്ടു, സങ്കോചത്തോടും ഭീതിയോടും ശോകാകുലമായ ഹൃദയത്തോടും, സതി മഹാദേവൻെറ അടുക്കലേക്കു തിരിച്ചുപോയി.

ശംകരൻ പറഞ്ഞതൊന്നും ഞാൻ മാനിച്ചില്ല. എൻെറ അറിവില്ലായ്കയാൽ രാമചന്ദ്രനെ പരീക്ഷിക്കാൻ ഒരുങ്ങി. ഇനി അ

---

* ദശരഥപുത്രനായ രാമൻ ഇതാ നമസ്കരിക്കുന്നു എന്നു പറഞ്ഞുവെന്നു സാരം.

വിടെച്ചെന്ന് എന്തുപറയും?' എന്നോരോ വ്യാകുലവിചാരങ്ങളോട്ടുകൂടി പൊയ്ക്കൊണ്ടിരുന്നു. സതിയുടെ ഹൃദയത്തിൽ അതിദാരുണമായ ഒരു സന്താപം ഉണ്ടായി. അതറിഞ്ഞു രാമചന്ദ്രൻ തൻെറ പ്രഭാവത്തിൻെറ ഒരംശം അല്പം വെളിപ്പെടുത്തിക്കൊടുക്കണമെന്നു നിശ്ചയിച്ചു.

സതി ഭർത്തൃസവിധത്തിലേക്കു പോകുംവഴി ഒരു വിസ്മയജനകമായ കാഴ്ചകണ്ടു. രാമൻ ലക്ഷ്മണനോടും സീതയോടുംകൂടി അവരുടെ മുമ്പിൽ നിൽക്കുന്നു. പുറകോട്ടുതിരിഞ്ഞു നോക്കിയപ്പോഴും അവിടെയും സുന്ദരവേഷത്തിൽ രാമനെയും സീതയേയും കണ്ടു. ഏതുദിക്കിൽ കണ്ണുതിരിച്ചാലും അവിടെയെല്ലാം സിദ്ധന്മാരാലും മുനീശ്വരന്മാരാലും ബുധസമൂഹത്താലും സേവിതനായി അദ്ദേഹം ഇരിക്കുന്നു. അനേകം ശിവന്മാരും ബ്രഹ്മാക്കളും വിഷ്ണുക്കളും പരസ്പരം അതിശയിക്കുന്ന പ്രഭാവവിശേഷത്തോടുകൂടി, രാമചരണങ്ങളെ വന്ദിക്കുകയും സേവിക്കുയും ചെയ്യുന്നു. വിവിധവേഷത്തിൽ ദേവന്മാരും എല്ലാമുണ്ട്. അതുപോലെതന്നെ സതിസരസ്വതീ ലക്ഷ്മി ഇവരുടെ സമൂഹത്തേയും ആശ്ചര്യകരമായ വിധത്തിൽ കാണുന്നു. ആ ദേവിമാർ ബ്രഹ്മാവു മുതലായ ദേവന്മാർ ധരിച്ചിരിക്കുന്ന വേഷത്തിനു അനുരൂപമായ വേഷത്തിൽ അവിടവിടെ സ്ഥിതിചെയ്യുന്നു.

എവിടെയെവിടെ രഘുപതിയുണ്ടോ അവിടെയവിടെ വെവ്വേറെ തങ്ങളുടെ ഭാര്യമാരോടുകൂടി എല്ലാ ദേവന്മാരും ലോകത്തിലുള്ള അനേകം പ്രകാരത്തിലുള്ള സകല ജീവജാലങ്ങളുമുണ്ട്. സ്വാമിയെ പൂജിക്കുന്ന ദേവന്മാരുടെ വേഷം പലവിധത്തിലാണെങ്കിലും, രാമൻെറ രൂപം എല്ലായിടത്തും ഒരുപോലെതന്നെ. വളരെ രാമന്മാരെയും സീതകളെയും കാണുന്നുണ്ടെങ്കിലും വേഷം പലതില്ല. രാമൻ അതുതന്നെ, ലക്ഷ്മണനും സീതയും അതുതന്നെ. സതി, ഇതെല്ലാം കണ്ട് അത്യന്തം ഭയാകുലയായിത്തീൎന്നു. നെഞ്ചുകലശലായിടിച്ചു. ശരീരം തീരെ സ്തംഭിച്ചു. കണ്ണുകൾക്കു കാഴ്ച ഇല്ലാതായി. ക്ഷണനേരം പരവശയായി ഭൂമിയിൽ ഇരുന്നു. വീണ്ടും കണ്ണുതുറന്നു നോക്കിയപ്പോൾ സതി യാതൊന്നും കണ്ടില്ല. അവർ വീണ്ടും വീണ്ടും ശിരസ്സുകൊണ്ടു രാമപാദങ്ങളെ വന്ദിച്ചിട്ടു ശിവൻ കാത്തിരുന്ന സ്ഥലത്തേക്കു പോയി. അവിടെ എത്തിയപ്പോൾ, അദ്ദേഹം ചിരിച്ചുകൊണ്ടു കുശലം ചോദിച്ചതിനുശേഷം 'എങ്ങനെയാണു രാമനെപ്പരീക്ഷിച്ചതു്. സത്യമെല്ലാം പറയൂ!' എന്നരുളിച്ചെയ്തു.

സതി, പരുങ്ങലിലായി. രാമപ്രഭാവത്തെ ഓൎത്തു് ഭയപരവശയായിരുന്ന ആ ദേവി സത്യത്തെ മറച്ചുകൊണ്ടു്:—ഞാൻ ഒരു

പരീക്ഷയും നടത്തിയില്ല. അങ്ങു ചെയ്തതുപോലെ രാമനെ നമസ്കരിച്ചു അത്രേയുള്ളൂ. അങ്ങു പറഞ്ഞതു കള്ളമായിരിക്കയില്ലെന്ന് എനിക്കു തോന്നി—എന്നുപറഞ്ഞു. ഇതുകേട്ടു ശിവൻ ധ്യാനിച്ചുനോക്കി, സതിയുടെ ചരിത്രമെല്ലാം മനസ്സിലാക്കി സതിയെക്കൊണ്ടു കള്ളം പറയിച്ച രാമമായയ്ക്കു പലപ്രാവശ്യവും ശിരസ്സുകൊണ്ടു നമസ്കാരം കഴിച്ചു. ഹരിയുടെ ഇച്ഛ ബലവതിയാണ്; അതു നടക്കാതിരിക്കയില്ല എന്ന് ജ്ഞാനനിധിയായ അദ്ദേഹം മനസ്സിൽ വിചാരിച്ചു. സതി സീതയുടെ രൂപം ധരിച്ചതോർത്ത് അദ്ദേഹത്തിന്റെ ഹൃദയത്തിൽ കലശലായ ഭയവും വിഷാദവും ഉണ്ടായി. സതിയിൽ സ്നേഹവും പ്രീതിയും വച്ചുകൊണ്ടിരുന്നാൽ, ഭക്തിപാദം തുന്ന പോകുകയും അനീതി നടക്കുകയും ചെയ്യുമെന്ന് അദ്ദേഹത്തിന്നുതോന്നി.

'എനിക്ക് ഇവളോടുള്ള പ്രേമം വളരെ വലുതാണ്. അതു മാറുന്നില്ല. എങ്കിലും ഇവളെ സ്നേഹിക്കുന്നതു മഹാപാപമാണ്'. ഇങ്ങനെ വിചാരിച്ചുവെങ്കിലും ശിവൻ ഒന്നും വെളിക്കു പറഞ്ഞില്ല. ഉള്ളിൽ കലശലായ സന്താപം ഉണ്ടായിരുന്നു.

അനന്തരം ശിവൻ രാമപാദങ്ങളെ ശിരസ്സുകൊണ്ടു വന്ദിക്കുകയും അദ്ദേഹത്തിന്റെ നാമത്തെ സ്മരിക്കയും ചെയ്തു. സതി, ഈ ശരീരത്തോടുകൂടി ഇരിക്കുന്നിടത്തോളംകാലം ഞാൻ അവളെ സ്പർശിക്കയില്ല എന്നു ശപഥം ചെയ്തുകൊണ്ടു ധീരഹൃദയനായ ശങ്കരൻ രഘുവീരസ്മരണത്തോടുകൂടി സ്വവാസസ്ഥാനത്തേക്കു മടങ്ങി. മാർഗ്ഗമദ്ധ്യേ ശോഭനമായ ഒരു ആകാശവാണി ഉണ്ടായി. 'മഹേശ! ജയിച്ചാലും! അങ്ങേ ദൃഢഭക്തി വലുതുതന്നെ. അങ്ങു രാമന്റെ ഭക്തനും മഹാത്മാവുമാകുന്നു. അങ്ങല്ലാതെ ഇപ്രകാരമൊരു പ്രതിജ്ഞ ആരുചെയ്യും'. ഈ നഭോവാണികേട്ടു സതിയുടെ ഹൃദയത്തിൽ പരിതാപം ഉദിക്കയാൽ അവർ, സങ്കോചസമേതം ശിവനോടു ചോദിച്ചു. "അല്ലയോ കൃപാനിധേ! സത്യധാമമേ! ദീനദയാലോ! അങ്ങ് എന്തൊരു പ്രതിജ്ഞയാണു ചെയ്തത്?" ഇങ്ങനെ പലവുരു ചോദിച്ചിട്ടും ശിവൻ വസ്തുത പറഞ്ഞില്ല.

സതി അനുമാനിച്ചു—സർവ്വജ്ഞനായ ഇദ്ദേഹം, ഞാൻ അദ്ദേഹത്തെ വഞ്ചിച്ചുവെങ്കിലും, എല്ലാം അറിഞ്ഞിരിക്കുന്നു: സ്ത്രീകൾ സ്വഭാവേന അജ്ഞകളും, ജഡകളും തന്നെ. പാലും വെള്ളവും കലർന്നി രണ്ടും പാലായിട്ടു വിൽക്കപ്പെടുന്നു. ഭാര്യാഭർത്താക്കന്മാരുടെ പരസ്പരാനുരാഗൈക്യത്തിനും ഇതിനും തമ്മിൽ വലിയ സാദൃശ്യമുണ്ട്, കപടമാകുന്ന ഒരുതുള്ളി പുളിവെള്ളം അതിൽ കലർന്നാൽ രണ്ടും രണ്ടായിപ്പിരിയും.

താൻ ചെയ്യതെല്ലാംവിചാരിച്ചു സതിയുടെ ഹൃദയം ശോകാകുലമായിത്തീൎന്നു. അവൾക്കു അപ്പോഴുണ്ടായ ചിന്താശതങ്ങൾ അവൎണ്ണ്യങ്ങളാണ്. കൃപാസിന്ധുവും പരമഗംഭീരനുമായ ശിവൻ എന്റെ അപരാധങ്ങളെ വെളിപ്പെടുത്തിപ്പറയുന്നില്ല. എങ്കിലും അദ്ദേഹം എന്നെ ത്യജിച്ചുവെന്നു കാണുന്നു എന്നു വിചാരിച്ച് അവരുടെ ഹൃദയം അത്യന്തവ്യാകുലമായി. സ്വാപരാധത്തെ ഓൎത്തപ്പോൾ അവൾക്ക് ഒന്നും പറയാൻ സാധിച്ചില്ല. എന്നാൽ ഹൃദയം അഗ്നികുണ്ഡംപോലെ തപിച്ചു. സതിയുടെ സംകടം മനസ്സിലാക്കി ശിവൻ സുന്ദരവും സുഖഹേതുവുമായ കഥകൾ പറഞ്ഞു. വിവിധങ്ങളായ ഇതിഹാസങ്ങൾ വൎണ്ണിച്ചുകൊണ്ട് ആ വിശ്വനാഥൻ കൈലാസത്തിലെത്തി. പിന്നെ ശംഭു തന്റെ പ്രതിജ്ഞയെ ഓൎത്ത് വടതരുവിന്റെ ചുവട്ടിൽ കമലാസനം ബന്ധിച്ച് ഇന്ദ്രിയങ്ങളെയെല്ലാം അടക്കി അഖണ്ഡവും അപാരവുമായ സമാധി സ്വീകരിച്ചു.

സതി ദുഃഖാകുലമാനസയായി കൈലാസത്തിൽ പാൎത്തു. അവൾക്ക് ഓരോ ദിവസവും ഓരോ യുഗമായിട്ടാണ കഴിഞ്ഞത്. ഈ രഹസ്യം ആരും അറിഞ്ഞില്ല. സതിയുടെ ഹൃദയത്തിൽ ശോകഭാരം വൎദ്ധിച്ചുതന്നെ വന്നു. 'ഞാൻ ഈ അപാരമായ ദുഃഖസാഗരത്തെ എപ്പോൾ കടക്കും. രഘുപതിയെ അപമാനിക്കാനും ഭൎത്തൃവാക്യത്തെ അവിശ്വസിക്കാനും എനിക്കു സംഗതിയായി. അതിനു ഫലവും ദൈവം തന്നു. ഉചിതമായ ശിക്ഷതന്നെയാണ് എനിക്കു കിട്ടിയത്. അല്ലയോ ജഗദീശ! ശങ്കരനെക്കൂടാതെ എനിക്കു ജീവിക്കുന്നതിനു കഴിയുമെന്ന് അങ്ങ് വിചാരിക്കരുതേ! എന്റെ ഹൃദയവ്യഥ അവൎണ്ണ്യമാണ്. ദീനദയാലുവെന്നു ജനങ്ങൾ കീൎത്തിക്കയും ആൎത്തിഹരനെന്നു വേദങ്ങൾ പുകഴ്ത്തുകയും ചെയ്യുന്ന രാമനെ സ്മരിച്ചാണ് ഞാൻ ആശ്വസിക്കുന്നത്. അദ്ദേഹത്തെ സാഞ്ജലിബന്ധം വന്ദിച്ചുകൊണ്ട് എന്റെ ശരീരം വേഗത്തിൽ നശിക്കണമേ! എന്നു പ്രാൎത്ഥിക്കുന്നു. ശിവചരണങ്ങളിൽ എനിക്കുള്ള ഭക്തി മനസ്സിലോ വാക്കിലോ കൎമ്മത്തിലോ തെററിയിട്ടില്ലാത്തതിനാൽ എന്റെ ഈ വാക്കു ഫലിക്കാതിരിക്കയില്ല.

നിഷ്പക്ഷപാതിയായ സ്വാമിൻ! എന്റെ പ്രാൎത്ഥനകളെ സദയം സ്വീകരിച്ചു ശ്രമപ്പെടാതെ ദേഹംവെടിഞ്ഞു ദുസ്സഹമായ ഈ വിപത്തിനെ ഒഴിക്കുന്നതിനുള്ള ഉപായം ഉണ്ടാക്കണേ!'

ഇപ്രകാരം ദാരുണദുഃഖഭാവത്താൽ ആകുലയായ ദക്ഷപുത്രി എൺപത്തേഴായിരംവൎഷം അവൎണ്ണ്യമായ സംകടം സഹിച്ചു കഴിച്ചുകൂട്ടി. അക്കാലത്ത് അവിനാശിയായ ശംഭുഭഗവാൻ സമാധി

യിൽനിന്നു വിരമിച്ചു് രാമനാമജപം തുടങ്ങി. ജഗൽപതി ഉണൎന്നതറിഞ്ഞു് സതി ചെന്നു് അദ്ദേഹത്തിൻെറ പാദങ്ങളിൽ വന്ദിച്ചു. ഭഗവാൻ തൻെറ മുമ്പിലായി അവൾക്കു് ഒരാസനം കൊടുത്തിരുത്തി. എന്നിട്ടു് രസപ്രദങ്ങളായ ഹരികഥകളെ വൎണ്ണിക്കാൻ തുടങ്ങി. അക്കാലത്തെ പ്രജാപതി ദക്ഷനായിരുന്നു. ബ്രഹ്മാവു് അയാളെ സൎവ്വയോഗ്യതകളും കണ്ടു്, പ്രജാപതികളുടെ നായകനാക്കി. വലിയ അധികാരങ്ങളെല്ലാം കിട്ടിയപ്പോൾ ദക്ഷൻ അത്യന്തം അഹംകാരിയായിത്തീൎന്നു. പ്രഭുത്വംകൊണ്ടു മദിക്കാത്ത ഒരുവനും ലോകത്തിൽ ജനിച്ചിട്ടില്ലല്ലൊ.

അക്കാലത്തു മുനിവചനമനുസരിച്ചു ദക്ഷൻ ഒരു യാഗംചെയ്യാനാരംഭിച്ചു. യജ്ഞാംശഭോജികളായ ദേവന്മാർ എല്ലാവരും സാദരം ക്ഷണിക്കപ്പെട്ടു. കിന്നരന്മാരും നാഗശ്രേഷ്ഠന്മാരും സിദ്ധന്മാരും ഗന്ധൎവ്വന്മാരും ഭാൎയ്യമാരോടുകൂടി സകല ദേവന്മാരും—ബ്രഹ്മാവും വിഷ്ണുവും ശിവനും ഒഴിച്ചു്—അവരവരുടെ വാഹനങ്ങളിൽ കയറി പുറപ്പെട്ടു. നാനാവിധത്തിൽ ഉള്ള അലങ്കാരവിശേഷങ്ങളോടുകൂടിയ, അനവധി വിമാനങ്ങൾ ആകാശമാൎഗ്ഗേണ പോകുന്നതും മുനിമാരുടെ ധ്യാനനിഷ്ഠമായ മനസ്സുപോലും ഇളകത്തക്കവണ്ണം അവയിലിരുന്നു് സുരസുന്ദരിമാർ മധുരമായി ഗാനം ചെയ്യുന്നതും കണ്ടും കേട്ടും വിസ്മയാകുലയായ സതീദേവി, എന്തൊരു ആഘോഷം പ്രമാണിച്ചാണു് അവർ പോകുന്നതെന്നു ശിവനോടു ചോദിച്ചു. തൻെറ അച്ഛനായ ദക്ഷൻ തുടങ്ങിയിരിക്കുന്ന യാഗത്തിനായിട്ടാണു് അവർ പോകുന്നതെന്നു ശിവൻ പറഞ്ഞറിയുകയാൽ സതി വളരെ സന്തോഷിച്ചു. മഹേശൻ അനുവദിക്കുന്ന പക്ഷം തനിക്കു് ഏതാനും ദിവസം ഇക്കാരണം പറഞ്ഞു് പിതൃഗൃഹത്തിൽ പോയി താമസിക്കണമെന്നു സതി വിചാരിച്ചുവെങ്കിലും പരപരിത്യാഗത്താൽ ഹൃദയത്തിലുള്ള ദുഃഖഭാരത്താലും തൻെറ അപരാധത്തെപ്പറ്റിയുള്ള വിചാരത്താലും വളരെനേരത്തേക്കും ഒന്നും പറവാൻ ആ ദേവിക്കു കഴിഞ്ഞില്ല. ഒടുവിൽ ഭയത്തോടും സങ്കോചത്തോടും എന്നാൽ, പ്രേമരസത്തോടുംകൂടി മൃദുവും മനോഹരവുമായ വിധത്തിൽ ഇപ്രകാരം ഉണൎത്തിച്ചു.

‘പിതൃഭവനത്തിൽ മഹോത്സവം നടക്കുന്നു. കൃപാനിധിയായ സ്വാമിയുടെ അനുവാദമുണ്ടെങ്കിൽ എനിക്കു അവിടെപ്പോയി അതുകണ്ടാൽ കൊള്ളാമെന്നുണ്ടു്.’

മഹാദേവൻ പറഞ്ഞു—“എനിക്കു് അതുസമ്മതം തന്നെ. എന്നാൽ ഒരു വൈഷമ്യമുണ്ടു്. നിന്നെക്ഷണിച്ചിട്ടില്ല. ദക്ഷൻ മറുപുത്രിമാരെയെല്ലാം വിളിച്ചിട്ടുണ്ടു്. എന്നോടുള്ളവിരോധത്താ

ലാണു് നിന്നെ അറിയിക്കാഞ്ഞതു്. * ബ്രഹ്മസഭയിൽവച്ചുള്ള എന്റെ പെരുമാററം അയാൾക്കു രസിച്ചില്ല. ആ പരിഭവംവച്ചുകൊണ്ടു് ഇന്നു് അയാൾ എന്നെ അപമാനിക്കുന്നു. ക്ഷണിക്കാതെ നീ പോകുന്നതായാൽ. അതു ശീലത്തിനും സ്നേഹത്തിനും മര്യാദയ്ക്കും വിപരീതമാണു്. മിത്രങ്ങളുടെയോ സ്വാമിയുടെയോ, പിതാവിന്റെയോ ഗുരുവിന്റെയോ ഗൃഹത്തിൽ ക്ഷണിക്കാതെ പോകുന്നതിനു വിരോധമില്ലെന്നുള്ളതു ശരിതന്നെ. എങ്കിലും ഒരു വിരോധിയുടെ സാന്നിദ്ധ്യമുള്ളിടത്തു പോകുന്നതു് കല്യാണകരമായിരിക്കയില്ല."

ഇങ്ങനെ ശിവൻ പലപ്രകാരത്തിൽ അനിഷ്ടസൂചനചെയ്തിട്ടും, ഭവിതവ്യതയ്ക്കു അധീനമായ അവളുടെ മനസ്സിനു് അതൊന്നും സമ്മതമായില്ല. പിന്നെയും അദ്ദേഹം പറഞ്ഞു—"ക്ഷണിക്കാതെപോകുന്നതു ശരിയല്ലെന്നാണു് എന്റെ അഭിപ്രായം"

വളരെയൊക്കെപ്പറഞ്ഞുനോക്കീട്ടും സതിയെ സമ്മതിപ്പിക്കാൻ വിഷമമാണെന്നു കാണുകയാൽ, ഭഗവാൻ, ഗണപ്രധാനന്മാരെ അകമ്പടിയാക്കിപ്പോയ്ക്കൊള്ളാൻ അവരെ അനുവദിച്ചു.

ഭവാനി, പിതൃഗൃഹത്തിൽ എത്തിയപ്പോൾ എല്ലാവരും വിമുഖതയാണു കാണിച്ചതു്. ദക്ഷനെക്കുറിച്ചുള്ള ഭയത്താൽ ആരും തന്നെ അവരെ ബഹുമാനിച്ചില്ല. മാതാവുമാത്രം, സൽകാരവാക്യങ്ങളെക്കൊണ്ടു സാദരംസ്വീകരിച്ചു. സഹോദരിമാരെല്ലാം കേവലം പുഞ്ചിരിതൂകുകമാത്രമേ ചെയ്തുള്ളു. ദക്ഷൻ യാതൊരുകുശലപ്രശ്നവും ചെയ്തില്ലെന്നുമാത്രമല്ല, സതിയെക്കണ്ടപ്പോൾ കോപംകൊണ്ടു്, ശരീരം മുഴുവൻ ഉജ്ജ്വലിക്കയും ചെയ്തു—അവൾ, യാഗം കാണ്മാൻ ചെന്നപ്പോൾ ശംഭുവിനു് യാതൊരുഭാഗവും അവിടെക്കണ്ടില്ല. ഉടനേ, ഭഗവാന്റെ വാക്കുകളെല്ലാം ഓർമ്മയിൽവന്നു. ഭർത്താവിനെ അപമാനിച്ചിരിക്കുന്നതുകണ്ടു്, ആ ദേവിയുടെ ഹൃദയം ദഹിച്ചു. മുമ്പിൽ അവൾക്കുണ്ടായിരുന്ന ദുഃഖം ഇതുപോലെ തീവ്രമായിഹൃദയത്തിൽ വ്യാപിച്ചിരുന്നില്ല. ലോകത്തിൽ ദാരുണങ്ങളായ ദുഃഖങ്ങളുണ്ടെങ്കിലും സ്വജനങ്ങളിൽനിന്നുണ്ടാകുന്ന അപമാനം എല്ലാററിലും കഠിനമായിട്ടുള്ളതാണു്. അതിനെപ്പററിവിചാരിച്ചു വിചാരിച്ചു് ദേവിക്കു ക്രോധംജ്വലിച്ചു. മാതാവു്, അവളെ പ്രശാന്തയാക്കാൻ ചെയ്തശ്രമങ്ങൾ വിഫലങ്ങളായതേയുള്ളു.

---

*ബ്രഹ്മസഭയിൽ വിഷ്ണു മുതലായ എല്ലാംദേവന്മാരും കൂടിയിരിക്കുമ്പോൾദക്ഷൻ ചെന്നു ശിവനും ബ്രഹ്മാവും വിഷ്ണുവും ഒഴിച്ചുള്ള ദേവന്മാരെല്ലാം എഴുന്നേററു പുത്രിയുടെ ഭർത്താവായിരുന്നിട്ടും ശിവൻ എഴുന്നേററില്ലല്ലോ എന്ന കോപത്താൽ ശിവനു ഹവിർഭാഗമില്ലാതെ പോകട്ടെ എന്നു ദക്ഷൻ ശപിച്ചു. ഇതാണു കഥ.

ശിവനെ അപമാനിച്ചതു്, തെല്ലും സഹിക്കാഞ്ഞദേവിയുടെ ഹൃദയത്തിൽനിന്നു് ഉജ്ജ്വലിച്ച കോപാനലദീപ്തികണ്ടു് സഭാവാസികൾ ഭയപ്പെട്ടു. അവരെയെല്ലാം ബലാൽ തള്ളിമാററിക്കൊണ്ടു്, അവൾ രോഷഭീഷണമാകുംവണ്ണം പറഞ്ഞു. 'ശങ്കരനെ നിന്ദിച്ചുപറകയും കേൾക്കയും ചെയ്ത സഭ്യരായ മുനീന്ദ്രന്മാരെ! കേട്ടുകൊൾവിൻ! നിങ്ങൾക്കു് ഇതിൻെറ ഫലം വേഗത്തിൽ അറിയാറാകും—എൻെറ പിതാവും പലവിധത്തിൽ പശ്ചാത്തപിക്കും. സജ്ജനങ്ങളെയോ ശംഭുവിനെയോ ശ്രീപതിയെയോ അപവദിക്കുന്നതുകേട്ടാൽ കഴിയുമെങ്കിൽ അപവദിക്കുന്ന നാവുപിഴുതുകളകയൊ, അല്ലെങ്കിൽ തങ്ങളുടെ ചെവിപൊത്തുകയൊ, അവിടെനിന്നു് ഓടി ഒഴിയുകയൊ ചെയ്യേണ്ടതാണു്. ത്രിപുരാരിയായമഹേശൻ ജഗദാത്മാവും ജഗജ്ജനകനും, സർവ്വഹിതകാരിയുമാണു്. മന്ദമതിയായ എൻെറ പിതാവു് അദ്ദേഹത്തെ നിന്ദിക്കുന്നു. അതിനാൽ, പിതൃഭവമായഈശരീരത്തെ, ചന്ദ്രമൌലിയായ വൃഷകേതുവിനെ ഉരസ്സിൽ ധരിച്ചുകൊണ്ടു് ഞാൻ വേഗത്തിൽ പരിത്യജിക്കും, ഇത്രയും പറഞ്ഞുതീൎന്ന നിമിഷത്തിൽ തന്നെ ആ ദേവി, യോഗാഗ്നിയിൽ തൻെറ ശരീരത്തെ ദഹിപ്പിച്ചു. യാഗശാലയിൽക്രൂടിയിരുന്ന ജനസംഘം ഈ ഭയംകരസംഭവം കണ്ടു്, ഹാ ഹാകാരം മുഴക്കി.

സതിയുടെ നാശവൃത്താന്തമറിഞ്ഞു്, ഉഗ്രവിക്രമരായശംഭുഗണങ്ങൾ യാഗഭംഗം ചെയ്വാൻ ഒരുങ്ങി. ഭൃഗുമുനി ഭൂതഗണങ്ങളുടെ ധ്വംസത്തിൽനിന്നും യാഗത്തെ രക്ഷിച്ചു.

വൃത്താന്തങ്ങൾ കേട്ടറിഞ്ഞ ശംഭുഭഗവാൻ രൌദ്രകരാളനായ വീരഭദ്രനെ സൃഷ്ടിച്ചയച്ചു. ആ ഭയംകരമൂൎത്തി യാഗശാലയിലെത്തി സംഭാരങ്ങൾ മുഴവൻ നശിപ്പിക്കയും, എല്ലാദേവന്മാൎക്കും അവരവരുടെ ധിക്കാരത്തിനുതക്കഫലം കൊടുക്കുകയുംചെയ്തു. ദക്ഷൻെറ ഗതി എല്ലാവരും അറിഞ്ഞിട്ടുള്ളതും ശംഭുദ്വേഷം കൊണ്ടുണ്ടാകുന്ന ദോഷത്തിനു് ഒരു ഉത്തമോദാഹരണവുമാണു്. ഈ ഇതിഹാസം സകലജഗൽജ്ഞാതമാകയാൽ ഞാൻഇവിടെചുരുക്കിപ്പറഞ്ഞു. സതി, മരണസമയത്തിൽ എല്ലാജന്മത്തിലും ശിവപാദാനുരാഗമുണ്ടായിരിക്കണമെന്നുള്ള വരം ഹരിയോടുവാങ്ങിയിരുന്നു. അക്കാരണത്താൽ ആ ദേവി അനന്തരകാലത്തിൽ ഹിമവൽപുത്രിയായ പാൎവ്വതിയായി അവതരിച്ചു. അവരുടെ ജനനത്താൽ ഹിമവദ്ഗൃഹം സകലൈശ്വൎയ്യങ്ങളും സമ്പത്തും കൊണ്ടുപരിപൂൎണ്ണമായി ശോഭിച്ചു. മുനികൾ, അതിനുസമീപം ശൈലരാജദത്തങ്ങളായ ആശ്രമങ്ങൾ ഉണ്ടാക്കിപ്പാൎത്തു. എല്ലാസമയത്തും പുഷ്പഫലപൂൎണ്ണങ്ങളായ പലതരം

രം പുതിയമരങ്ങളും അനേകം നിറത്തിലുള്ള രത്നാഖനികളും, ആ സുന്ദരമായപൎവ്വതത്തിൽ ആവിർഭവിച്ചു.

സരിത്തുകളെല്ലാം പാവനനിർമ്മലജലത്തോടുകൂടി ഒഴുകി. ഖഗങ്ങളും മൃഗങ്ങളും ഭൃംഗങ്ങളുമെല്ലാം ഒരുപോലെ സുഖികളായിത്തീൎന്നു. എല്ലാജന്തുക്കളും ജാതിവൈരംവെടിഞ്ഞു് ആ പൎവ്വതത്തിൽ പരസ്പരസ്നേഹത്തോടുകൂടി വൎത്തിച്ചു. രാമഭക്തിലാഭത്താൽ നരൻ എന്നപോലെ, ആ ശൈലഗൃഹം പാൎവ്വതിയുടെ സാന്നിദ്ധ്യത്താൽ അത്യന്തം വിളങ്ങി. ഹിമവദ്ഗൃഹത്തിൽ ദിവസംതോറും പുതിയ പുതിയമംഗലങ്ങൾ ഉണ്ടായിക്കൊണ്ടിരുന്നു. ബ്രഹ്മാവുമുതലായദേവന്മാർ അതിന്റെ യശസ്സിനെ ഗാനംചെയ്തു. ഈ വൃത്താന്തങ്ങൾ അറിഞ്ഞു, നാരദൻ കൌതുകത്തോടുകൂടി ഒരിക്കൽ ഹിമഗിരിഗേഹത്തിലെത്തി. ശൈലരാജൻ അദ്ദേഹത്തെ പരമാദരപൂൎവ്വം പാദപ്രക്ഷാളനം ചെയ്തു വരാസനം നൽകി ഇരുത്തി. മുനീശ്വരപാദങ്ങളെ സ്ത്രീജനസഹിതനായി ശിരഃപ്രണാമംചെയ്തു വന്ദിക്കയും, ആ പാദങ്ങൾ കഴുകിയ തീൎത്ഥം, ഗൃഹത്തിലെല്ലാം തളിക്കുകയുംചെയ്തു. അനന്തരം, ആ ഗിരീശ്വരൻ തന്റെ സൌഭാഗ്യത്തെ വളരെ വൎണ്ണിച്ചതിന്റെ ശേഷം, പാൎവ്വതിയെവരുത്തി മുനിപാദങ്ങളിൽ സമൎപ്പിച്ചു പറഞ്ഞു;—

നിന്തിരുവടി ത്രികാലജ്ഞനും സൎവ്വജ്ഞനുമാണു്. സൎവ്വലോകസഞ്ചാരിയുമാണു്. ഹേമുനീശ്വര! നല്ലപോലെ ചിന്തിച്ചു് എന്റെ പുത്രിയുടെ ഗുണദോഷങ്ങളെ അരുളിച്ചെയ്യണമേ!

മഹൎഷി, മൃദുവും ഗൂഢവുമായ സ്വരത്തിൽ പറഞ്ഞു. നിന്റെ പുത്രി സകലഗുണ രത്നഖനിയും സുന്ദരിയും സുശീലയും ബുദ്ധിമതിയുമാണു്. ഇവൾക്കു് ഉമയെന്നും അംബികയെന്നും ഭവാനിയെന്നും പേരിടാം. ഈ കുമാരിക്കു സൎവ്വലക്ഷണങ്ങളും തികഞ്ഞിട്ടുണ്ടു്. ഇവൾ ഭൎത്താവിനു് എപ്പോഴും പ്രിയതമയായിരിക്കും. ഇവളിൽ സൌമംഗല്യം എന്നും അഭംഗുരമായിരിക്കും. മാതാപിതാക്കൾക്കു ഈ പുണ്യവതിയിൽനിന്നു് യശസ്സുലഭിക്കും. ഇവൾ സൎവ്വജഗൽപൂജ്യയായും ഭവിക്കും. ഇവളെ സേവിക്കുന്ന സുകൃതികൾക്കു സൎവ്വാഭീഷ്ടങ്ങളും സിദ്ധിക്കും. ഇവളുടെ പാവനനാമത്തെ സ്മരിച്ചു്. ലോകത്തിൽ സ്ത്രീകൾ അസിധാരാവ്രതംപോലെ ദുഷ്കരമായ പതിവ്രതാധൎമ്മം അനുഷ്ഠിക്കുന്നതിനു ശക്തകളായിത്തീരും. അല്ലയോ ശൈലരാജ! ഇവയൊക്കെയാണു നിന്റെ പുത്രിയുടെ സുലക്ഷണങ്ങൾ— ഇനി, അവളുടെ ഏതാനും ന്യൂനതകൾ, അഥവാ, അവഗുണങ്ങളും കൂടി കേട്ടുകൊൾക.

ഇവളുടെ ഭർത്താവായിത്തീരുന്നതു്, അഗുണനും മാനഹീനനും, ഉദാസീനനും, യാതൊരുസംശയവുമില്ലാത്തവനും യോഗിയും ജടിലനും അകാമനും നഗ്നനും, അമംഗലവേഷനുമായ ഒരുവനാണെന്നു് ഇവളുടെ കൈത്തലത്തിലുള്ള രേഖകൾ കൊണ്ടുകാണുന്നു.

മുനിയുടെ വാക്കുകൾ സത്യമായല്ലാതെ തീരുകയില്ലെന്നറിഞ്ഞു് ആ ദമ്പതികൾ ദുഃഖിച്ചു. അടുത്തുനിന്നവർക്കെല്ലാം ഭാവഭേദമുണ്ടായി. പാർവ്വതിയും സകലസഖികളും ഹിമവാനും മേനാദേവിയും അവരുടെ തോഴിമാരും ആകപ്പാടേ, പുളകിതശരീരരായി കണ്ണുനീർവാർത്തുകൊണ്ടിരുന്നു. എന്നാൽ പാർവ്വതിക്കു് അങ്ങനെ സംഭവിച്ചതു് ഹർഷംകൊണ്ടാണു്. മററുള്ളവർക്കെല്ലാം ദുഃഖംകൊണ്ടും; നാരദൻ പോലും ഈ വ്യത്യാസം അറിഞ്ഞില്ല. ദേവർഷിയുടെ വാക്കു് അസത്യമാവുകയില്ല എന്നുവിചാരിച്ചു് പാർവ്വതി ആ വാക്കുകൾ ഹൃദയത്തിൽ സൂക്ഷിച്ചു. അവൾക്കു ശിവപാദകമലസ്നേഹംഉദിച്ചു. അദ്ദേഹത്തെ കണ്ടുപിടിക്കാനുള്ള വിഷമതവിചാരിച്ചു് മനസ്സിൽ കഠിനമായ സന്ദേഹവുമുണ്ടായി. എന്നാൽ അതൊന്നും വെളിപ്പെടുത്താനുള്ള ശരിയായ അവസരമല്ലെന്നുവിചാരിച്ചു്, അതെല്ലാം മറച്ചു പിന്നെയും പോയി സഖിയുടെ മടിയിൽ ഇരുന്നു ദേവർഷിപറഞ്ഞതു്, സത്യമായിപ്പരിണമിക്കുമെന്നുള്ള വിചാരത്താൽ, ആ ദമ്പതിമാരും വൃദ്ധസഖികളും വളരെ ദുഃഖിച്ചു. ഒടുവിൽ ഒരുവിധത്തിൽ ധൈര്യമവലംബിച്ചുകൊണ്ടു്, ഗിരിരാജൻ, 'അല്ലയോ, ഭഗവാനേ, ഇതിനെന്താണുചെയ്യേണ്ടതു്? വല്ലതും ഒരൊഴികഴിവുണ്ടോ അരുളിച്ചെയ്യണമെ' എന്നു പറഞ്ഞു.

നാരദൻപറഞ്ഞു:—ഹേ ഗിരീശ്വര! കേൾക്കൂ! ശിരോലിഖിതം മാററുന്നതിനു്, ദേവന്മാരോ, ദനുജന്മാരോ നരന്മാരൊ, നാഗങ്ങളൊ, മുനികളൊ, ആരുവിചാരിച്ചാലുംസാദ്ധ്യമല്ല. എങ്കിലും, ഞാൻ ഒരു ഉപായം പറയാം. അതു് ദൈവസഹായത്താൽ ഫലിക്കട്ടെ. ഉമയുടെ വരൻ നിന്നോടു വിവരിച്ചുപറഞ്ഞതുപോലെയുള്ള ഒരാൾ തന്നെ ആയിരിക്കും അതിനുസംശയം അശേഷമില്ല. എന്നാൽ വരനിൽ ആരോപിക്കപ്പെട്ട ആ ദോഷങ്ങൾ എല്ലാം, ശിവനിൽ ഉണ്ടെന്നു ഞാൻ കാണുന്നു. ശംകരനുമായി ഇവളുടെ വിവാഹം നടത്താൻ സാധിക്കുന്നപക്ഷം അദ്ദേഹത്തിന്റെ ദോഷങ്ങളെ ഗുണങ്ങളായിത്തന്നെ ജനങ്ങൾ ഗണിക്കും. ശേഷതല്പത്തിൽ ശയിക്കുന്നതിനാൽ അറിവുള്ളവരാരും വിഷ്ണുവിനു കുററംപറയുന്നില്ലല്ലോ; ഭാനുവും കൃശാനുവും സർവ്വരസങ്ങളെയും ഭക്ഷിക്കുന്നതുകൊണ്ടു് അവർ മന്ദന്മാരെന്നു് ആരെങ്കിലും പറയുന്നുണ്ടോ; ശുഭമോ അശുഭമോ ആയ സകലസലിലത്തെയും വഹിക്കുന്ന സുരസരിത്തിനു്

ആരും അപാവനത്വം കല്പിക്കുന്നു. മഹാത്മാക്കളായ സിദ്ധന്മാൎക്കും സൂൎയ്യനെയും അഗ്നിയേയും ഗംഗയെയും പോലെ യാതൊരുദോഷവുമില്ല.

ആരെങ്കിലും ജ്ഞാനിയെന്നുള്ള അഭിമാനത്താൽ ഈശനെപ്പോലെചെയ്വാൻ തുടങ്ങിയാൽ, ആ മൂഢൻപിന്നെ അനേകകല്പകാലം നരകത്തിൽ കിടക്കേണ്ടിവരും.

മദ്യം, ഗംഗാജലംകൊണ്ടു് ഉണ്ടാക്കപ്പെട്ടതാണെന്നറിയാമെങ്കിലും, ഒരിക്കലും സജ്ജനങ്ങൾ അതു കുടിക്കുന്നില്ല. എന്നാൽ അതോടുചേൎന്ന ഗംഗ എപ്പോഴും പാവനയായിത്തന്നെ ഇരിക്കയും ചെയ്യുന്നു. ഇതുപോലെയാണു് ഈശനും അനീശനും തമ്മിലുള്ള ഭേദം.

ശംഭു, സൎവ്വശക്തനായ ഭഗവാനാണു്. അദ്ദേഹവുമായുള്ള വിവാഹം എല്ലാവിധത്തിലും മംഗലകരമായിരിക്കും. അദ്ദേഹത്തിന്റെ ആരാധനദുഷ്കരമാണു്. ദുരാരാധനാണദ്ദേഹം. എങ്കിലുംതപസ്സുകൊണ്ടു് ആ മഹാത്മാവിനെ എളുപ്പത്തിൽ സന്തോഷിപ്പിക്കാം. അതിനാൽ, നിന്റെ പുത്രി തപസ്സുചെയ്യുകയാണെങ്കിൽ, ത്രിപുരാരി അവളുടെ ഭവിതവ്യതയെ മാററുന്നതിനു ശക്തനായിരിക്കും. ലോകത്തിൽ അനവധിവരന്മാർ ഉണ്ടെങ്കിലും അവൾക്കു ശിവൻ ഒരാളല്ലാതെ യോഗ്യനായവരൻ വേറെയില്ല. അദ്ദേഹം വരദായകനും പ്രണതാൎത്തിഭഞ്ജനനും, കൃപാസിന്ധുവും സേവകമനോരഞ്ജനനുമാകുന്നു. അനേകകോടിയാഗങ്ങളോ ജപങ്ങളോ ഒക്കെ അനുഷ്ഠിച്ചാലും, ശിവാരാധനകൊണ്ടല്ലാതെ ഇച്ഛിച്ച ഫലം ലഭിക്കയില്ല.

ഇപ്രകാരം അരുളിച്ചെയ്തിട്ടു, നാരദൻ ഹരിയെ സ്മരിച്ചുകൊണ്ടു പാൎവ്വതിക്കു് അനുഗ്രഹം കൊടുത്തു. അനന്തരംഹിമവാനെ നോക്കി-ഹേ ശൈലരാജ! നിനക്കു് എല്ലാം കല്യാണമായിപ്പരിണമിക്കും. ഭയം വേണ്ടാ-എന്നു് ആശീൎവ്വദിച്ചു ബ്രഹ്മഭവനത്തിലേക്കു പോയി.

ഈ കഥയുടെ പരിണാമം കേട്ടുകൊള്ളുക! മററാരും ഇല്ലാത്ത അവസരം നോക്കി മേന ഭൎത്താവിന്റെ അടുക്കൽ ചെന്നു്:—"മുനി പറഞ്ഞതെന്താണെന്നു് എനിക്കു മനസ്സിലായില്ല. വരനും, അവന്റെ ഗൃഹവും, കുലവും പുത്രിക്കു് അനുരൂപമാണെങ്കിൽ വിവാഹം നടത്തണം. അല്ലെങ്കിൽ അവൾ കന്യകയായിത്തന്നെ ഇരുന്നുകൊള്ളട്ടെ. ഉമ എനിക്കു പ്രാണനെപ്പോലെ പ്രിയപ്പെട്ടവളാണു്. അവൾക്കു് അനുരൂപനായ ഒരുവനെ ലഭിച്ചില്ലെങ്കിൽ ഗിരിരാജനു ഒരു സഹജജഡനാണെന്നു ലോകം പഴിക്കും. അതിനാൽ അല്ലയോ നാഥ! വിവാഹം വിചാരിച്ചു ചെയ്യണം. പി

ന്നിട്ട മനസ്താപത്തിന് ഇടയാകരുത്'' എന്ന പറഞ്ഞിട്ട് ഭത്തൃ പാദത്തെ ശിരസ്സുകൊണ്ടു നമസ്കരിച്ചു. ഹിമവാൻ സസ്നേഹം മറുപടി പറഞ്ഞു 'ചന്ദ്രനിൽനിന്ന് അഗ്നി പുറപ്പെട്ടാലും നാരദ വചനം അന്യഥാ ഭവിക്കയില്ല. പ്രിയേ! നിന്റെ ശോകമെല്ലാം കളയുക. ശ്രീഭഗവാനെ സ്മരിക്കുക! അദ്ദേഹമാണു പാവ്വതിയെ സൃഷ്ടിച്ചതു്. അദ്ദേഹംതന്നെ അവൾക്കു മംഗലം നൽകി രക്ഷിച്ചുകൊള്ളും. നിനക്കു പുത്രിയോടു സ്നേഹമുണ്ടെങ്കിൽ അവളുടെ അടുക്കൽ ചെന്നു മഹേശനെ ലഭിക്കുന്നതിന്നു തപസ്സു ചെയ്യണമെന്നു് ഉപദേശിക്കുക! തപസ്സൊഴിച്ചു ക്ലേശപരിഹാരത്തിന്നു മറ്റൊരു ഉപായവുമില്ലെന്നും, നാരദന്റെ വാക്കുകൾ അത്ഥഗർഭങ്ങളും ഫലപൂർണ്ണങ്ങളുമാണെന്നും പറയണം. വൃഷകേതു വാസ്തവത്തിൽ സുന്ദരനും സവ്വഗുണനിധിയുമാണെന്നുള്ള കാൎയ്യത്തിൽ സംശയിക്കേണ്ടെന്നും ശങ്കരൻ സവ്വദാ അകളങ്കനാണെന്നും അവളോട് അറിയിക്കണം.'

ഭർത്തൃവാക്യം കേട്ടു, മേന സന്തുഷ്ടമാനസയായി എഴുന്നേറ്റു വേഗത്തിൽ പാവ്വതിയുടെ സമീപത്തിലെത്തി. ഉമയെക്കണ്ടപ്പോൾ അവളുടെ കണ്ണിൽ വെള്ളം നിറഞ്ഞു. അവൾ പ്രിയപുത്രിയെ, സ്നേഹപൂവ്വം മടിയിൽ എടുത്തിരുത്തി, പലവുരു മാറോടണച്ചു് ആലിംഗനം ചെയ്തു. ഗദ്ഗദത്താൽ വാക്കുകൾ പുറപ്പെട്ടില്ല. ജഗന്മാതാവും സവ്വജ്ഞയുമായ ഭവാനി, മാതാവിനെ ആശ്വസിപ്പിച്ചുകൊണ്ടു മൃദുസ്വരത്തിൽ പറഞ്ഞു. 'അമ്മേ! ഞാൻ ഒരു സ്വപ്നം കണ്ടു. പറയാം. സുന്ദരനും ഗൌരശരീരനുമായ ഒരു ബ്രാഹ്മണശ്രേഷ്ഠൻ, എന്നോടു് ഇപ്രകാരം ഉപദേശിച്ചു. അല്ലയോ ശൈലകുമാരി! നാരദന്റെ വാക്കുകൾ ഏററവും സത്യമാണെന്നു വിശ്വസിച്ചു പോയി തപസ്സു ചെയ്യുക. അച്ഛനമ്മമാരും സന്തോഷപൂവ്വം അതിന്നു സമ്മതിക്കും.

തപസ്സു സുഖദായകവും, ദുഃഖദോഷനാശകവുമാണു്. ബ്രഹ്മാവു പ്രപഞ്ചത്തെ സൃഷ്ടിക്കുന്നതും, വിഷ്ണു രക്ഷിക്കുന്നതും, ശിവൻ സംഹരിക്കുന്നതും, അനന്തൻ ഭൂഭാരം വഹിക്കുന്നതും തപോബലത്താലാണു്. ഹേ ഭവാനി! സവ്വസൃഷ്ടിക്കും ആധാരം തപസ്സുതന്നെ. അതിനാൽ നീയും പോയി തപസ്സു ചെയ്യുക' മേന ഇതുകേട്ടു വളരെ ആശ്ചൎയ്യപ്പെട്ടു. ക്ഷണേന ശൈലരാജനെ ആളയച്ചു വരുത്തി ഈ കഥ അദ്ദേഹത്തെ ധരിപ്പിച്ചു. ഉമ മാതാപിതാക്കന്മാരെ പലവിധത്തിൽ ആശ്വസിപ്പിച്ചിട്ടു സന്തോഷത്തോടുകൂടി തപസ്സിന്നാരംഭിച്ചു. അവളുടെ പ്രിയപ്പെട്ട പരിജനങ്ങളും മാതാപിതാക്കന്മാരും വിഷാദത്താൽ മ്ലാനമുഖന്മാരായിത്തീൎന്നു. അവൎക്കു പരസ്പരം ഉരിയാടാൻപോലും കഴിഞ്ഞില്ല

ആ അവസരത്തിൽ വേദശിരസ്സ് എന്ന ഋഷി അവിടെ വ ന്നു. അദ്ദേഹം അവരെയെല്ലാം പാർവ്വതിയുടെ മഹിമ പറഞ്ഞു മന സ്സിലാക്കി ആശ്വസിപ്പിച്ചിട്ടു മടങ്ങിപ്പോകയും ചെയ്തു.

ഉമ, പ്രാണനാഥൻെറ ചരണങ്ങളെ ഹൃദയത്തിൽ ധരിച്ചു കൊണ്ടു വനത്തിലെത്തി തപസ്സു തുടങ്ങി. അതിസുകുമാരിയായ അവളുടെ ശരീരം തപോയോഗ്യമല്ലായിരുന്നുവെങ്കിലും, അവൾ പതിപാദങ്ങളെ സ്മരിച്ചുകൊണ്ടു സകല ഭോഗങ്ങളേയും ത്യജിച്ചു. ദിവസം ചെല്ലുംതോറും തപസ്സിലുള്ള അവളുടെ താല്പര്യം വർദ്ധിച്ചു വന്നു. ദേഹം മറന്നു തപസ്സിൽ തന്നെ മനസ്സു ലയിച്ചു. ആയിരംവ ർഷക്കാലം അവൾ ഫലമൂലാദികൾ മാത്രം ഭുജിച്ചു. അനന്തരം നൂറു വർഷം ശാകങ്ങൾ മാത്രമായിരുന്നു അവളുടെ ആഹാരസാധനം. പിന്നെ ഏതാനും ദിവസം ജലവും വായുവും ഭക്ഷിച്ചു. അതിനു ശേഷം ചിലനാൾ കഠിനമായ ഉപവാസം തന്നെ അനുഷ്ഠിച്ചു. മൂ വായിരം സംവത്സരം പഴുത്തുവീണ കൂവളത്തില തിന്നുകൊണ്ടു ജീ വിച്ചശേഷം, ആ പർണ്ണവും ഉപേക്ഷിച്ചതിനാൽ, അവൾക്ക് അ പർണ്ണയെന്നു പേരുണ്ടായി. ഉമയുടെ ശരീരം തപസ്സുകൊണ്ടു ക്ഷീ ണിച്ചതു കണ്ടു ബ്രഹ്മാവിൻെറ വാക്ക് ഇപ്രകാരം ഗംഭീരസ്വര ത്തിൽ ആകാശത്തിൽ മുഴങ്ങി: —

അല്ലയോ ഗിരിരാജകുമാരി! നിൻെറ മനോരഥം സഫലമാ യിരിക്കുന്നു. കേൾക്കുക! ദുസ്സഹമായ ക്ലേശമെല്ലാം മതിയാക്കുക! നിനക്കു താമസിയാതെ ത്രിപുരാരിയെ ലഭിക്കും. 'ഹേ ഭവാനി! ധീരന്മാരും ജ്ഞാനികളുമായി അനേകം മുനിമാർ ഉണ്ടായിട്ടുണ്ടെ ങ്കിലും അവരിൽ ആരും ഇപ്രകാരം ഒരു തപസ്സു ചെയ്തിട്ടില്ല. എ ൻെറ വാക്കു സത്യമെന്നും നിരന്തരശുചിയെന്നും അറിഞ്ഞു വിശ്വ സിക്ക! നിൻെറ അച്ഛൻ വന്നു നിന്നെ വിളിക്കുമ്പോൾ, നീ തട സ്സം പറയാതെ അദ്ദേഹത്തോടൊന്നിച്ചു ഗൃഹത്തിലേക്കു പോക ണം. സപ്തർഷികൾ നിൻെറ അടുക്കലേക്കു വരുമ്പോൾ, എൻെറ വാക്കു സത്യമാണെന്നു നിനക്കു ബോദ്ധ്യമാകും.' ഇപ്രകാരം ആ കാശത്തുനിന്നു പുറപ്പെട്ട ബ്രഹ്മവാക്യം കേട്ടു, ഗിരിസുത ഹർഷ ത്താൽ പുളകിതാംഗിയായിത്തീർന്നു.

പുണ്യപ്രദമായ ഉമാചരിതം തൽക്കാലം ഇവിടെ നിൽക്കട്ടെ. ഇനി സുഖവും സമ്പത്തും നൽകുന്ന ശംഭുചരിതം കേൾക്കുക!

സതി ശരീരത്യാഗം ചെയ്തതുമുതൽ ശംഭുവിൻെറ മനസ്സു വി രക്തമായിത്തീർന്നു. അദ്ദേഹം രാമനാമങ്ങളെ സദാ ഉച്ചരിച്ചും അ ങ്ങിങ്ങും നടന്നു രാമഗുണഗാനങ്ങളെ ശ്രവിച്ചും, ഹൃദയത്തിൽ ഹ

66846

രിയെ ധ്യാനിച്ചും, ചിലപ്പോൾ മുനികൾക്കു ജ്ഞാനോപദേശം ചെയ്ക, ചിലപ്പോൾ രാമഗുണകീർത്തനം ചെയ്ക, ഈ വിധത്തിലും ലോകങ്ങളിൽ സഞ്ചരിച്ചുകൊണ്ടിരുന്നു. ചിദാനന്ദപരമസുഖധാമവും, മദമോഹകാമാദിദോഷങ്ങളോട്ടു വേർപെട്ടവനുമായ ആ മഹാദേവൻനിർവ്വികാരനും സർവ്വഗുണപരിപൂർണ്ണനുമാണെങ്കിലും, ഒരുഭക്തജനത്തിൻെറവിരഹദുഃഖത്താൽ ദുഃഖിതനായിവളരെക്കാലം കഴിച്ചുകൂട്ടി.ദിവസംചെല്ലുംതോറുംഅദ്ദേഹത്തിനുരാമഭക്തിവർദ്ധിച്ചു. അപ്പോൾഅദ്ദേഹത്തിൻെറ ഹൃദയപ്രതിഷ്ഠിതമായഅവിചലഭക്തിയും-നിയമനിഷ്ഠയും കണ്ടു കൃതജ്ഞനും, കൃപാലുവും, വിശാലതേജസ്സും,രൂപശീലനിധിയുമായ രാമചന്ദ്രൻ, പ്രത്യക്ഷനായി, അദ്ദേഹത്തെഅനുഗ്രഹിക്കയുംഅനുപമമായ പ്രതിജ്ഞാനിർവ്വഹിച്ചതിന് അഭിനന്ദിക്കുയും ചെയ്തു. അനന്തരം പല വിധത്തിൽ ജ്ഞാനോപദേശം ചെയ്തതിൻെറ ശേഷം, പാർവ്വതിയുടെ ജന്മവും പവിത്രങ്ങളായ കർമ്മങ്ങളും ആ കൃപാനിധി വർണ്ണിച്ചു കേൾപ്പിച്ചു. അനന്തരം അഭിസംബോധന പൂർവ്വകം ഇങ്ങനെ അരുളിച്ചെയ്തു—ഹേ! ശംഭുദേവ! അങ്ങ് എൻെറ പ്രീതിക്കായി പോയി, പാർവ്വതിയെ വിവാഹം ചെയ്യണം. ശിവൻ പറഞ്ഞു:—'അതു് ഉചിതമാണെന്ന് എനിക്കു തോന്നുന്നില്ലെങ്കിലും, സ്വാമിവചനം അലംഘ്യമാണല്ലൊ. അങ്ങ ആജ്ഞായ ശിരസാ വഹിക്കുകയാണ് എൻെറ മുറ. ഭൃത്യന്മാരുടെ പരമധർമ്മം ആജ്ഞാനുസരണമാണല്ലൊ. മാതാവിൻെറയും, പിതാവിൻെറയും, ഗുരുവിൻെറയും, യജമാനൻെറയും വാക്കുകളെ ശ്രേയസ്സിനാഗ്രഹിക്കുന്നവർ ഗുണദോഷവിവേചനം ചെയ്യാതെ അനുഷ്ഠിക്കേണ്ടതത്രെ. അങ്ങ് എല്ലാ പ്രകാരത്തിലും എനിക്കു പരമഹിതകാരിയാകുന്നു. ഭഗവൻ! തിരുവടിയുടെ ആജ്ഞ ഇതാ ഞാൻ ശിരസാ വഹിക്കുന്നു.'

ഭക്തിരസാർദ്രവും വിവേകധർമ്മയുക്തവുമായ ശംകരവചനം കേട്ടു രാമചന്ദ്രൻ സന്തോഷിച്ച് 'ഹേ ഹര! അങ്ങേ പ്രതിജ്ഞ നിർവ്വഹിച്ചു കഴിഞ്ഞു. ഇനി ഞാൻ പറഞ്ഞതുപോലെ ചെയ്ക' എന്ന് അരുളിച്ചെയ്തിട്ട് അന്തർദ്ധാനം ചെയ്തു. എന്നാൽ ശിവൻ അദ്ദേഹത്തിൻെറ തിരുമേനി മനസ്സിൽ സൂക്ഷിച്ചിരുന്നു. സപ്തർഷികൾ ആ അവസരത്തിൽ ശിവനെ സന്ദർശിക്കുവാനായി വന്നു. അദ്ദേഹം ശോഭനസ്വരത്തിൽ അവരോടു പറഞ്ഞു—നിങ്ങൾ പാർവ്വതിയുടെ അടുക്കൽ പോയി അവളുടെ ഭക്തി പരീക്ഷിച്ചശേഷം അവളെ ഗൃഹത്തിലേക്കു കൂട്ടിക്കൊണ്ടുപോകുന്നതിനു ഹിമവാനെ പ്രേരിപ്പിക്കണം.' അദ്ദേഹത്തിൻെറ സന്ദേഹങ്ങളെ ദൂരീകരിക്കയും വേണം

ശിവൻ അരുളിച്ചെയ്തതു കേട്ടു തങ്ങൾക്കു പരമാനുഗ്രഹമെന്ന് അതിനെ ബഹുമാനിച്ചിട്ടു സപ്തൎഷികൾ ഭവാനിയുടെ അടുക്കൽ എത്തി. മൂൎത്തിമതിയായ തപശ്ചൎയ്യ എന്നപോലെ അവളെക്കണ്ടു. അവർ പറഞ്ഞു:—"അല്ലയോ രാജകുമാരി! കേൾക്കുക! നീ ഈ വിധം ദുഷ്കരമായ തപസ്സുചെയ്യുന്നതെന്തിനാണ്. ആരെയാണു നീ ഇതുകൊണ്ടാരാധിക്കുന്നതു് നിന്റെ ആഗ്രഹമെന്തു്? എല്ലാം രഹസ്യങ്ങളും സത്യമായി ഞങ്ങളോടു പറയുക!"

ഋഷികളുടെ വാക്കുകേട്ടു ഭവാനി മൃദുവും മധുരവുമായസ്വരത്തിൽ പറഞ്ഞു- രഹസ്യകാൎയ്യങ്ങൾ പ്രസ്താവിക്കുന്നതിന് എനിക്കു വളരെ സങ്കോചമുണ്ട്. എന്റെ വിഡ്ഢിത്തങ്ങൾ കേട്ടു നിങ്ങൾ ചിരിച്ചേക്കാം. എന്നാൽ എന്റെ മനസ്സു ശാഠ്യത്തോടു കൂടി അതിൽ ഉറച്ചിരിക്കുന്നു. ശിക്ഷണങ്ങളൊന്നും അതു ശ്രവിക്കയില്ല. ഞാൻ വെള്ളത്തിനുമീതേ ഭിത്തികെട്ടുവാനും ചിറകില്ലാതെ പറക്കുവാനും ശ്രമിക്കുന്നതുപോലെ ആയിരിക്കാം നാരദന്റെ വാക്കുമാത്രം വിശ്വസിച്ചുകൊണ്ടു ശ്രമപ്പെടുന്നതു്? ഹേ മുനീശ്വരന്മാരേ! എന്റെ അവിവേകം നോക്കുക! ഞാൻ അവികാരനായ ശംകരനെ ഭൎത്താവായി ലഭിക്കുവാനാണാഗ്രഹിക്കുന്നതു്.

ഈവാക്കുകൾ കേട്ടു ചിരിച്ചുകൊണ്ടു മഹൎഷിമാർ പറഞ്ഞു വാസ്തവത്തിൽ(1)നീ ശൈലപുത്രിതന്നെ. നാരദന്റെ ഉപദേശം കേട്ടവരിൽ ആരു ഗൃഹത്തിൽ പാൎത്തിട്ടുണ്ട്. അദ്ദേഹം(2)ദക്ഷസുതന്മാൎക്ക് ഉപദേശം കൊടുത്തില്ലേ! പിന്നെ അവർ പിതൃഭവനം കണ്ടിട്ടുണ്ടോ? (3)ചിത്രകേതുവിന്റേയും 4 ഹിരണ്യകശിപുവിന്റേയും കുടുംബം നശിപ്പിച്ചതു് അയാളല്ലേ?.

---

1) കല്ലിന്റെ മകൾ എന്നൎത്ഥം. അതുകൊണ്ടു ബുദ്ധിയില്ലെന്നു സാരം.

2) ദക്ഷന് അനേകം പുത്രന്മാരുണ്ടായിരുന്നു. അവരോടു പ്രജാസൃഷ്ടി ചെയ്വാൻ പിതാവു ആജ്ഞാപിച്ചതനുസരിച്ച് അവർ അതിനായി തപസ്സുചെയ്വാൻ കാട്ടിൽ പോയി. അവിടെവെച്ച് നാരദൻ അവൎക്കു ജ്ഞാനോപദേശം ചെയ്തു. അതിനാൽ വിരക്തന്മാരായിത്തീൎന്നു തപസ്സുചെയ്തുകൊണ്ടു കാട്ടിൽതന്നെ താമസിച്ചു, പിന്നെ ഒരിക്കലും അവർ ദക്ഷഗൃഹത്തിൽ വന്നില്ല. അതിനാൽ ക്രുദ്ധനായ ദക്ഷൻ, രണ്ടു നാഴിക തികച്ച് ഒരിക്കലും ഒരിടത്തും ഇരിക്കാൻ ഇടയാകാതെ പോകട്ടെ എന്നു നാരദനെ ശപിച്ചു.

3) ചിത്രകേതുവിന് ആയിരം ഭാൎയ്യമാരുണ്ടായിരുന്നുവെങ്കിലും സന്താനമൊന്നുമുണ്ടായില്ല. ഒടുവിൽ ഒരു മുനിയുടെ അനുഗ്രഹത്താൽ ഒരു ഇളയറാണിക്കു ഒരു പുത്രനുണ്ടായി. ആ ശിശുവിന് ഒരു വയസ്സായപ്പോൾ സപത്നികളെല്ലാംകൂടി അതിനെ വിഷംകൊടുത്തുകൊന്നു. രാജാവ് അതിനെ മടിയിൽ വെച്ചു കരഞ്ഞുകൊണ്ടിരിക്കുമ്പോൾ നാരദൻ അവിടെയെത്തി, വളരെ ജ്ഞാനോപദേശങ്ങളെല്ലാം ചെയ്തുവെങ്കിലും, രാജാവിനു ജ്ഞാനമുണ്ടായില്ല. ഒടുവിൽ നാരദൻ ആ ശിശുവിനെ ജീവിപ്പിച്ചു ശോകാതുരനായ പിതാവിനെ ആശ്വസിപ്പിക്കാൻ പറഞ്ഞു, ഉടനെ ആ ശിശു—'ആര്' ആരുടെ പുത്ര

നാരദന്റെ ഉപദേശം കേൾക്കുന്നവർ സ്ത്രീയായാലും ശരി, പുരുഷനായാലും ശരി, തീർച്ചയായും ഭവനമുപേക്ഷിച്ചു ഭിക്ഷാശികളായിത്തീരും. കപടമാനസവും സജ്ജനവേഷവും ഉള്ള അയാൾ എല്ലാവരേയും തന്നെപ്പോലെയാക്കിത്തീർക്കുവാനാണ് ആഗ്രഹിക്കുന്നതു്. അയാളുടെ ഉപദേശം അനുസരിച്ചു നീ ഇപ്പോൾ ഒരാളെ ഭർത്താവായിക്കിട്ടുവാൻ ആഗ്രഹിക്കുന്നില്ലേ?—ആ ദേഹം സ്വതേ ഉദാസീനനും, നിർഗ്ഗുണനും നിർല്ലജ്ജനും, കപാലമാലാലംകൃതനും, കുലവും ഗൃഹവും ഇല്ലാത്തവനും, ദിഗംബരനും സർപ്പഭൂഷണനും, അല്ലേ? പറയൂ! ഇപ്രകാരമുള്ള വരനിൽ നിന്നു ഭവതിക്കു് എന്തു സുഖമാണു കിട്ടുവാൻ പോകുന്നതു്. ആ വഞ്ചകന്റെ പ്രലാപനങ്ങൾ മറന്നുകളകയാണു നല്ലതു്. ശിവൻ സതിയെ വിവാഹം ചെയ്തതു് അവളുടെ മനസ്സോടുകൂടിയല്ല. ബന്ധുക്കൾ നിശ്ചയിച്ചതുകൊണ്ടാണു്. എന്നിട്ടും അയാൾ അവളെ ഉപേക്ഷിച്ചു മരിക്കുവാൻ ഇടവരുത്തി. അപ്രകാരം ആ സാധ്വി മരിച്ചതിനെക്കുറിച്ചു് ഇപ്പോൾ അയാൾക്കു ദുഃഖമുണ്ടോ? അതുമില്ല. തെണ്ടിത്തിന്നും ഉറങ്ങിയും അങ്ങുമിങ്ങും തോന്നിയവഴി നടക്കുകയാണു്. വീടും കൂടുമില്ല. ഉറ്റോരും ഉടയവരുമില്ല. ആ യാചകനോടൊന്നിച്ചു് ഒരു മാന്യസ്ത്രീ എങ്ങനെ പാർക്കും?

ഇപ്പോൾ ഞങ്ങൾ പറയുന്നതു കേൾക്കാമെങ്കിൽ, നിനക്കു ഞങ്ങൾ ഒരു ഉത്തമനായ ഒരു വരനെ ആലോചിച്ചിട്ടുണ്ടു്. അദ്ദേഹം അതിസുന്ദരനും ശുചിയും, സുഖദനും സുശീലനുമാണു്. ദേവകൾ അദ്ദേഹത്തിന്റെ യശസ്സുകളേയും ലീലകളെയും ഗാനംചെയ്യുന്നു. യാതൊരുകുറവും പറവാനുമില്ല. എല്ലാഗ്ഗുണങ്ങളുംതികഞ്ഞ ഉത്തമപുരുഷനാണു്. അദ്ദേഹം ആരാണെന്നും പറയാം. വൈ

നാണു്! കർമ്മാനുസാരിയായ ഈ സംസാരത്തിൽ ആരും ആരുടെയും പിതാവല്ല—പുത്രനുമല്ല. ഞാൻ കഴിഞ്ഞജന്മത്തിൽ ഒരു രാജാവായിരുന്നു. ഒടുവിൽ വൈരാഗ്യംവന്നിട്ടു രാജ്യംവിട്ടു വനത്തിൽപോയി. അവിടെ ഹരിഭജനം ചെയ്തുവസിക്കുമ്പോൾ, ഒരുദിവസം ഒരുസ്ത്രീ എനിക്കു് ഒരുകെട്ടു വിറകുതന്നു, അതിൽ അനവധി എറുമ്പുകൾ ഉണ്ടായിരുന്നതറിയാതെ, ഞാൻ തീയിൽവച്ചെരിച്ചതിനാൽ, അവയെല്ലാം നശിച്ചു. ആ എറുമ്പുകളാണു നിന്റെ ഭാര്യമാരായി വന്നിരിക്കുന്നതു്. ആ വിറകുതന്നസ്ത്രീ എന്റെ മാതാവായിരിക്കുന്നു. ഞാൻ അവരുടെ ഉദരത്തിൽ ജനിച്ചു. ഞങ്ങൾ രണ്ടുപേരും ആ പാപത്തിന്റെ ഫലം അനുഭവിച്ചു. എന്നു പറഞ്ഞറിയിച്ചു പെട്ടന്നു മരിച്ചുപോയി. ഉടനെ രാജാവായ ചിത്രകേതു രാജ്യത്തെ ഉപേക്ഷിച്ചു തപസ്സിനായി വനത്തിൽ പോകയും ചെയ്തു.

4) ഹിരണ്യകശിപുവിന്റെ ഭാര്യയായ കയാധു ഗർഭവതിയായിരിക്കുമ്പോൾ, നാരദൻ അവൾക്കു ജ്ഞാനോപദേശം ചെയ്തു. അതു ഗർഭസ്ഥനായ പ്രഹ്ലാദൻ പഠിച്ചു. അതുകൊണ്ടാണു വിഷ്ണു നരസിംഹരൂപംധരിച്ചു ഹിരണ്യകശിപുവിനെ കൊന്നു പ്രഹ്ലാദൻ രാജ്യം കൈക്കൊള്ളാൻ ഇടയായതു്. ഇങ്ങനെ നാരദന്റെ ഉപദേശത്താൽ അന്നു ദൈത്യകുലം മുടിഞ്ഞു.

കുണ്ഡപുരവാസിയായ ശ്രീപതിയാണ്. നിനക്കു പതിയായി അദ്ദേഹത്തെക്കൊണ്ടുവരാം.

ഈ വാക്കുകൾ കേട്ടു ഭവാനി ചിരിച്ചുകൊണ്ടു മറുപടി പറഞ്ഞു. എന്റെ സ്വഭാവം ശൈലപുത്രിയുടേതാണെന്നു നിങ്ങൾ പറഞ്ഞതു സത്യം തന്നെ. ഞാൻ എന്റെ സ്ഥിരതയെ ഉപേക്ഷിക്കുകയില്ല. ദേഹം ത്യജിച്ചേക്കാം. കനകവും ശിലയിൽനിന്നു് ഉണ്ടാകുന്നതാണ്. അതിനെ എത്ര പഴുപ്പിച്ചാലും അതിന്റെ സ്വഭാവം മാററാൻ കഴിയുകയില്ല. നാരദവചനത്തിലുള്ള എന്റെ വിശ്വാസം ഞാൻ ത്യജിക്കയില്ല. എന്റെ ഭവനം വദ്ധിച്ചാലും നശിച്ചാലും എനിക്കു ഭയമില്ല. ഗുരുവചനത്തിൽ വിശ്വാസമില്ലാത്തവക്കു, സ്വപ്നത്തിൽപോലും സുഖസിദ്ധി സുഗമമല്ല.

മഹാദേവൻ ദുർഗ്ഗുണഭവനവും വിഷ്ണു സൽഗുണധാമവും ആയിരിക്കാം. എന്നാൽ ആരുടെ മനസ്സ് ആരിൽ രമിക്കുന്നുവോ, ആ ആൾക്ക് ആ ആളിൽ കാമമുണ്ടാകും. മുനീശ്വരന്മാരേ! നിങ്ങൾ കുറേ മുൻപിൽ വന്നു് എന്നോടു് ഉപദേശിച്ചിരുന്നുവെങ്കിൽ ആ ഉപദേശത്തെ ഞാൻ ശിരസാ ബഹുമാനിക്കുമായിരുന്നു.

എന്നാൽ ഇപ്പോൾ എന്റെ ജീവിതം ഞാൻ ശിവന്നായി സമപ്പിച്ചുപോയി. ഇനി അതിന്റെ ഗുണദോഷവിചാരം ചെയ്തിട്ടു പ്രയോജനമൊന്നുമില്ല. നിങ്ങൾക്കു് ഒരു വിവാഹഘടന ചെയ്തേ തീരു എന്നു നിർബന്ധമാണെങ്കിൽ നിങ്ങൾ അല്പസമന്മാരായി ഇവിടെ ഇരിക്കേണ്ടാ. ലോകത്തിൽ എത്രയോ വരന്മാരും കന്യകകളുമുണ്ടു്. എനിക്കു കോടി ജന്മങ്ങൾ ഭവിച്ചാലും ഞാൻ ശംഭുവിനെ വരിക്കുകയോ അല്ലെങ്കിൽ കന്യകയായിത്തന്നെ ഇരിക്കയോ ചെയ്കേയുള്ളു. മഹാദേവൻ തന്നെ പലവുരു പറഞ്ഞാലും നാരദന്റെ വാക്കിനെ ഞാൻ നിരസിക്കയില്ല. ജഗദംബ എന്നു കീത്തിതയായ ഞാൻ നിങ്ങളുടെ പാദങ്ങളിൽ പതിച്ചുകൊണ്ടു പറയുന്നു. നിങ്ങളുടെ ഗൃഹങ്ങളിലേക്കു മടങ്ങുവിൻ! താമസം ഒട്ടും അരുതു്!

ജ്ഞാനികളായ ആ മുനിശ്രേഷ്ഠന്മാർ പാവ്വതിയുടെ പ്രേമോൽക്കഷം കണ്ടു "ഭവാനി! ജഗദംബ! ജയജയ! ശക്തിമായ നിന്തിരുവടിയും ഭഗവാൻ മഹാദേവനും സകല ലോകങ്ങളുടേയും മാതാപിതാക്കന്മാരാകുന്നു." ഇപ്രകാരം സ്തുതിച്ചു് ആ ദേവിയെ ശിരസ്സുകൊണ്ടു നമസ്കരിച്ചിട്ടു കൂടക്കൂടെ ആനന്ദപുളകിതഗാത്രന്മാരായി തിരികെപ്പോയി.

അനന്തരം അവർ ഹിമവാന്റെ സമീപത്തിൽ ചെന്നു പാവ്വതിയെ കൂട്ടിക്കൊണ്ടു പോരുവാനായി അദ്ദേഹത്തെ പറഞ്ഞയ

ച്ചു. പിതാവായ ഹിമവാൻ തന്നെ പറഞ്ഞിട്ടും തപസ്സിൽ നിന്നു വിരമിക്കുന്നതിന്ന് ആദ്യം പാർവ്വതി അനുവദിച്ചില്ല. വളരെയൊക്കെ യുക്തികൾ പറഞ്ഞു് അപേക്ഷിച്ചതിൽ പിന്നെ, സമ്മതിച്ചു ഗൃഹത്തിലേക്കു പോയി. സപ്തർഷികൾ ശിവന്റെ സന്നിധിയിലെത്തി പാർവ്വതിയുടെ കഥകളെല്ലാം പറഞ്ഞു കേൾപ്പിച്ചപ്പോൾ, അവളുടെ സുസ്ഥിരമായ പ്രേമത്തെക്കുറിച്ചു ശിവൻ വളരെ സന്തോഷിച്ചു. സപ്തർഷികൾ മുദിതചിത്തന്മാരായി സ്വഗൃഹങ്ങളിലേക്കു മടങ്ങുകയും ചെയ്തു.

അനന്തരം പരമജ്ഞാനിയായ ശിവൻ, മനസ്സിനെ സ്ഥിരീകരിച്ചു, ഏകനായ ധ്യാനത്തിന്നാരംഭിച്ചു. അക്കാലത്തു താരകൻ എന്ന അസുരൻ മഹത്തായ ഭുജബലവും തേജസ്സും പൌരുഷവും കൊണ്ടു, സകലലോകപാലന്മാരേയും ജയിച്ചു ദേവന്മാരുടെ സമ്പത്തും സുഖവും അപഹരിച്ചു. അജരനും അമരനും ആയിരുന്നതിനാൽ അവനെ ആൎക്കും ജയിക്കുവാൻ സാധിച്ചില്ല. അവൻ പലേ യുദ്ധങ്ങളിൽ ദേവന്മാരെ തോല്പിച്ചോടിച്ചു. ഒടുവിൽ അവരെല്ലാം ബ്രഹ്മാവിന്റെ അടുക്കലെത്തി സങ്കടം പറഞ്ഞു. ബ്രഹ്മാവ് അവരെക്കണ്ടു വളരെ ദുഃഖിച്ചു് ഇപ്രകാരം അരുളിച്ചെയ്തു.

ഹേ ദേവന്മാരെ, താരകൻ അജയ്യനാണ്. ശംഭുവീൎയ്യസംഭവനായ ഒരു കുമാരനാലല്ലാതെ ഇവന്നു മരണം ഉണ്ടാകയില്ല. അപ്രകാരം ഒരു സ്വാമിയുണ്ടാകുന്നതിന്നു വേണ്ട ഉപായങ്ങൾ നിങ്ങൾ പ്രവൎത്തിക്കുവിൻ! ദക്ഷയാഗത്തിൽ ദേഹത്യാഗം ചെയ്ത സതി, ഹിമാലയഗൃഹത്തിൽ ഇപ്പോൾ ജനിച്ചിട്ടുണ്ട്. അവൾ ശംഭു പതിയാകുന്നതിന്നു വേണ്ടി തപസ്സു ചെയ്യുന്നു. ശിവൻ സൎവ്വസംഗപരിത്യാഗിയായി സമാധിയിലിരിക്കയാണ്. അവരെ തമ്മിൽ ഘടിപ്പിക്കുന്നതിന്നാണു നിങ്ങൾ ശ്രമിക്കേണ്ടതു്. ഇതു വളരെ പ്രയാസമുള്ള ഒരു കാൎയ്യമാണെങ്കിലും, ഞാൻ പറയുന്നതു കേൾക്കുക! കാമനെ ശിവന്റെ അടുക്കൽ അയയ്ക്കണം. അവൻ ശങ്കരന്റെ മനസ്സിൽ ക്ഷോഭമുണ്ടാക്കട്ടെ. അപ്പോൾ ഞാൻ ശിവസന്നിധിയിലെത്തി, പ്രണാമപൂൎവ്വകം വിവാഹത്തിന്നു വേണ്ട ഏൎപ്പാടുകളൊക്കെ ചെയ്യാം.

ഈ ഉപായം ദേവന്മാൎക്കെല്ലാം വളരെ രസിച്ചു. അവരെല്ലാം ഹൃദയപൂൎവ്വം അതിനെ അഭിനന്ദിച്ചു മടങ്ങിപ്പോരുകയും ചെയ്തു. അനന്തരം ദേവന്മാർചെയ്ത സ്തുതിയാൽ മകരകേതുവായ വിഷമബാണൻ ആവിർഭവിച്ചു. ദേവന്മാർ തങ്ങളുടെ സങ്കടങ്ങളെല്ലാം പറഞ്ഞതുകേട്ടു് കാമദേവൻ അല്പം ആലോചിച്ചതിന്നുശേഷം മന്ദഹാസപൂൎവ്വം പറഞ്ഞു:—ശംഭുവിന്റെ അപ്രീതി എനിക്കു കുശലകരമായിരിക്കയില്ല. എന്നാലും നിങ്ങളുടെ കാൎയ്യം നടത്തുന്നതിന്നു

ഞാൻ ഒരുങ്ങാം. പരോപകാരം പരമധൎമ്മമാണെന്നും വേദങ്ങൾ പറയുന്നു. പരഹിതത്തിനുവേണ്ടി ശരീരം ഉപേക്ഷിക്കുന്നവനെ സജ്ജനങ്ങൾ പ്രശംസിക്കയും ചെയ്യുന്നു.' ഇപ്രകാരം പറഞ്ഞിട്ടു്, എല്ലാവൎക്കും ശിരസ്സുകൊണ്ടു വന്ദനംചെയ്തശേഷം അദ്ദേഹം തന്റെ പുഷ്പധനുസ്സുമെടുത്തു്, വസന്തം മുതലായ ബന്ധുജനങ്ങളുമായിത്തിരിച്ചു. ശിവനോടുള്ള വിരോധം തനിക്കു് തീൎച്ചയായും മരണകരമായിരിക്കുമെന്നു്, മാൎഗ്ഗമദ്ധ്യേ കാമദേവൻ വിചാരിക്കാതിരുന്നില്ല. അനന്തരം അദ്ദേഹം തന്റെ പ്രഭാവത്തെ പ്രകടീകരിച്ചു കുറേനേരത്തേക്കു സകലലോകത്തെയും കീഴടക്കി. മകരകേതു കോപിച്ചാൽ ശ്രുതിസേതുക്കളെല്ലാം പെട്ടെന്നു മാഞ്ഞുപോകും. ബ്രഹ്മചൎയ്യം, പലവിധത്തിലുള്ള വ്രതാനുഷ്ഠാനങ്ങൾ, സംയമങ്ങൾ ക്ഷമ, ധൎമ്മം, ജ്ഞാനവിജ്ഞാനങ്ങൾ, സദാചാരം, ജപം യോഗം, വൈരാഗ്യം ഇവയെല്ലാം ഭയപ്പെട്ടു പലായനംചെയ്യുന്നു. വിവേകവും സഹായികളായ സുഭടന്മാരും പരാജിതന്മാരായിത്തീരുന്നു. അതിന്റെ രക്ഷകന്മാർ ആ അവസരത്തിൽ സദ്ഗ്രന്ഥപൎവ്വതകന്ദരങ്ങളിൽ ഒളിക്കുന്നു. ദൈവമേ, ഇപ്രകാരമുള്ള ഈ ഭയങ്കരകാലട്ടത്തിൽ, ഈ ലോകത്തെ ആരുരക്ഷിക്കും. സൎവ്വസഹായങ്ങളും നശിച്ചിരിക്കുന്ന മനുഷ്യഹൃദയത്തെ, ചാപശരധരനായ കാമദേവൻ, യാതൊരുപ്രയാസവുംകൂടാതെ കീഴടക്കുന്നു.

ഈ അവസരത്തിൽ, ചരവും അചരവും സ്ത്രീയും പുരുഷനും എന്നുള്ള ഭേദമൊന്നുംകൂടാതെ, ലോകത്തിലുള്ള സകല ജീവജാലങ്ങളും തങ്ങളുടെ മൎയ്യാദകളെല്ലാംവിട്ടു്, കാമവശഗന്മാരായിത്തീൎന്നു. എല്ലാവരുടെയും ഹൃദയത്തിൽ മദനാഭിലാഷം ഉദിച്ചു. ലതകളെ ആലിംഗനംചെയ്യാനായി തരുക്കൾ ശാഖകളെ നമിപ്പിച്ചു; നദികൾ ഉത്സാഹത്തോടെ അംബുധിയിലേക്കു ത്വരിതഗമനം ചെയ്തു. വാപികളും തടാകങ്ങളും സംഗമിച്ചു. അചേതനങ്ങളുടെ അവസ്ഥ ഇപ്രകാരമായിരിക്കുമ്പോൾ, സചേതനങ്ങളുടെ കഥ എന്തുപറവാനാണു്? സ്ഥലത്തിലും ജലത്തിലും നഭസ്സിലും സഞ്ചരിക്കുന്ന പശുപക്ഷ്യാദി സകലജീവികളും, സമയംമറന്നു കാമവശരായിത്തീൎന്നു. സൎവ്വലോകവും മദനാന്ധവും വ്യാകുലവുമായി, ചക്രവാകങ്ങൾ പകലെന്നോ രാത്രിയെന്നോ നോക്കിയില്ല. ദേവന്മാർ, ദനുജന്മാർ, നരന്മാർ, കിന്നരന്മാർ, വ്യാളങ്ങൾ, വേതാളങ്ങൾ, പ്രേതങ്ങൾ ഭൂതങ്ങൾ പിശാചങ്ങൾ, ഇവരുടെയെല്ലാം അവസ്ഥ വൎണ്ണിക്ക പ്രയാസം എല്ലാവരും കാമകിങ്കരന്മാരായിത്തീൎന്നു. സിദ്ധന്മാർ, യോഗികൾ, മുനിമാർ മുതലായവർപോലും അവരുടെ യോഗം വെടിഞ്ഞു കാമവശഗന്മാരായ സ്ഥിതിക്കു്, പാമരന്മാരുടെ കഥ എന്താണുപറവാനുള്ളതു്. ചരാചരങ്ങളെ ബ്രഹ്മമയമായിക്കണ്ടിരുന്നു

വർ ഇപ്പോൾ നാരീമയമായിക്കണ്ടു. സ്ത്രീകൾക്ക സൎവ്വലോകവും പുരുഷമയമായും പുരുഷന്മാൎക്ക സ്ത്രീമയമായും തോന്നി. രണ്ടുനാഴികനേരം ബ്രഹ്മാണ്ഡംമുഴുവൻ കാമകൃതമായ കൌതുകം അപ്രതിഹതമായിഭരിച്ചു. ഒരുത്തൻപോലും ലോകത്തിൽ ധീരനായി ഉണ്ടായിരുന്നില്ല. എല്ലാവരുടേയും മനസ്സിനെ കാമദേവൻ അപഹരിച്ചു—ആ സന്ദർഭത്തിൽ രഘുനാഥൻ രക്ഷിച്ചവർ മാത്രമെ, ആ ബാധയിൽനിന്നു വിമുക്തന്മാരായിരുന്നുള്ളു.

ഇപ്രകാരം രണ്ടുനാഴിക കഴിഞ്ഞപ്പോൾ കാമൻ ശംഭുസമീപത്തെത്തി. ഉഗ്രമൂൎത്തിയായ മഹാദേവനെ കണ്ട മാത്രയിൽ കാമൻ സാശങ്കനായി. ലോകം യഥാസ്ഥിതമാകയും ചെയ്തു. ജീവജാലങ്ങളെല്ലാം, വേഗത്തിൽ, മദ്യപന്മാർ മദത്തിൽനിന്നു വിമുക്തരാകുന്നതുപോലെ, സ്വാസ്ഥ്യത്തെ പ്രാപിച്ചു. ദുരാധൎഷനും ദുൎഗ്ഗമനുമായ രുദ്രഭഗവാനെ നോക്കിനോക്കി കാമദേവന്റെ ഭയം വൎദ്ധിച്ചു. അന്ധമായ തന്റെ ആരംഭത്തെക്കുറിച്ചു ലജ്ജിക്കയും ചെയ്തു. മരണംതന്നെ വന്നാലും വരട്ടെയെന്നു ധൈൎയ്യപ്പെട്ടുകൊണ്ടു ശിവനെ ആക്രമിക്കുന്നതിനുള്ള ഉപായം നിശ്ചയിച്ചു. ഉടനെ മനോഹരമായ വസന്തം ആവിർഭവിക്കയാൽ തരുരാജികൾ കുസുമിതങ്ങളായി വിളങ്ങി. വനങ്ങളും ഉപവനങ്ങളും തടാകങ്ങളും സകല ദിഗ്ഭാഗങ്ങളും, പരമസുഭഗങ്ങളായിത്തീൎന്നു. കാമന്റെ ദൃഷ്ടി പതിച്ചേടത്തെല്ലാം അനുരാഗം നിറഞ്ഞുകവിഞ്ഞു.

മൃതപ്രായന്മാരായവരുടെ മനസ്സിനെപ്പോലും കാമദേവൻ ഉണൎത്തിയെന്നു പറഞ്ഞാൽ പിന്നെ, വനത്തിന്റെ സുഭഗത അതിനപ്പുറം പറവാനുണ്ടോ? ശീതളനും സുഗന്ധിയുമായ മന്ദമാരുതൻ മദനാനലനെ ജ്വലിപ്പിച്ചു. സരസ്സുകളിൽ സരോജകുലം വികസിച്ചു. മഞ്ജുളമധുകരപുഞ്ജങ്ങളുടെ, മധുരമധുരമായ നാദം കാതുകൾക്കു കൌതുകകരമായി മുഴങ്ങി. അരയന്നങ്ങളും പൈങ്കിളികളും കുയിലുകളും, സരസശബ്ദങ്ങളാൽ ഗാനം ചെയ്തു. അപ്സരസ്സുകൾ നൃത്തം ചെയ്തു. പല പ്രകാരത്തിലും സകല ഉപായങ്ങളും പ്രയോഗിച്ചിട്ടും കാമനും സൈന്യവും തോററുപോയതേയുള്ളു. ശിവന്റെ അചലമായ സമാധി ഇളകിയില്ല. അതു കണ്ടു കാമദേവനു കോപം സ്ഫുരിച്ചു.

മാനസമൌഢ്യത്താൽ മദനൻ, അവിടെക്കണ്ട ശാഖാവിതാനമുള്ള ഒരു തേന്മാവിന്റെ മുകളിൽ കയറി പുഷ്പചാപത്തിൽ തന്റെ ശരം തൊടുത്തു്, കോപത്താൽ ആകൎണ്ണാന്തം ആകൎഷണം ചെയ്തു്, ശിവന്റെ ഹൃദയത്തെ ലക്ഷ്യമാക്കി പ്രയോഗിച്ചു. പെട്ടെന്നു ഭഗ്നസമാധിയായി മഹാദേവൻ ഉണൎന്നു. അദ്ദേഹത്തിന്റെ ഹൃദയം അത്യന്തം ക്ഷുബ്ധമായിഭവിച്ചു. കണ്ണു തുറന്നു സകല

ദിക്കുകളിലും നോക്കിയപ്പോൾ തേന്മാവിന്റെ തളിരുകളുടെ ഇട യിൽ കാമദേവനെ കണ്ടു.

അപ്പോൾ അദ്ദേഹത്തിനുണ്ടായ കോപം ലോകത്തെകിടുകി ടെവിറപ്പിച്ചു. ഝടിതിയിൽ മൂന്നാംതൃക്കണ്ണുതുറന്നു. അതിൽനിന്നും പുറപ്പെട്ട ഭയങ്കരമായ അഗ്നിജ്വാലയിൽ കാമദേവൻ ഭസ്മാവശേ ഷനായി; ലോകത്തിൽ ഹാഹാകാരംനിറഞ്ഞു സുരന്മാർ ഭയാക്രാന്ത ന്മാരാകയും അസുരന്മാർ സന്തോഷിക്കയും ചെയ്തു- കാമസുഖങ്ങ ളുടെ അഭാവത്തെ വിചാരിച്ച്. ഭോഗികൾ ശോകിച്ചു. സാധ കന്മാരായ യോഗികൾ അകണ്ടകന്മാരായിത്തീൎന്നു.

രതി, ഭൎത്തൃഗതിയെ ശ്രവിച്ചു മൂൎച്ഛിതയായി. അവൾ പ ലവിധത്തിൽ അതികരുണമായി കരയുകയും പറയുകയും ചെയ്തു കൊണ്ടുപോയി ശങ്കരപാദങ്ങളിൽ അത്യന്തഭക്തിയോടുകൂടി നമ സ്കരിച്ച് അദ്ദേഹത്തെ പ്രസാദിപ്പിച്ചു. ക്ഷിപ്രപ്രസാദിയും കൃപാ നിധിയുമായ ആ സ്വാമി അവളുടെ ദയനീയാവസ്ഥകണ്ട്, അലി വോടുകൂടി അരുളിച്ചെയ്തു.

'രതീ, ഇന്നുമുതൽ നിന്റെ ഭൎത്താവിന് അനംഗൻ എന്നായി രിക്കും പേര്. അവൻ ശരീരം കൂടാതെതന്നെ സകലത്തിലുംവ്യാ പിക്കും. ഇനി നിനക്ക് അവനെ ഒരിക്കൽ ലഭിക്കാൻ ഇടയാക യുംചെയ്യും. അതെങ്ങനെയെന്നു കേൾക്കുക ഭൂഭാരഹരണത്തിനാ യി യദുവംശത്തിൽ കൃഷ്ണാവതാരമുണ്ടാകുമ്പോൾ, നിന്റെ ഭൎത്താ വ്, കൃഷ്ണതനയനായി ജനിക്കും. എന്റെ വാക്ക് അന്യഥാഭവി ക്കയില്ല.'

ശംകരൻ അരുളിച്ചെയ്തതുകേട്ട് രതി ആശ്വസ്തയായിമടങ്ങി. കഥകളെല്ലാം അറിഞ്ഞ് ബ്രഹ്മാദിദേവന്മാർ വൈകുണ്ഠത്തിൽചെ ന്ന്, അവിടെനിന്നു വിഷ്ണുവിനോടുകൂടി ശിവന്റെ സമീപത്തിലെ ത്തി എല്ലാവരും പ്രത്യേകംപ്രത്യേകം അദ്ദേഹത്തെ സ്തുതിച്ചു. ച ന്ദ്രാവതംസൻ പ്രസന്നനായി. അല്ലയോ അമരന്മാരേ! നിങ്ങൾ വന്നതിനുള്ളകാരണമെന്ത്? എന്ന് ആ കൃപാനിധി ചോദിച്ചതി നു ബ്രഹ്മാവ് ഉത്തരംപറഞ്ഞു. നിന്തിരുവടിഅന്തൎയ്യാമിയാണ ല്ലോ. എങ്കിലും ഭക്തവത്സലനായനിന്തിരുവടിയുടെ കല്പനയനുസ രിച്ച്, ഞാൻ തിരുമനസ്സറിയിച്ചുകൊള്ളുന്നു. അല്ലയോ ഭഗവാനേ, എല്ലാസുരന്മാൎക്കും ഉള്ള ഒരഭിപ്രായമാണിത്. നിന്തിരുവടിയുടെ വിവാഹമഹോത്സവം കണ്ട് ഞങ്ങളുടെ നേത്രങ്ങളെ ചരിതാൎത്ഥങ്ങ ളാക്കുന്നതിന്, ഞങ്ങൾ ആഗ്രഹിക്കുന്നു. അല്ലയോ മദനനാശന! ഞങ്ങൾ ആ ഉത്സവം കണ്ട്, നേത്രാനന്ദം അനുഭവിക്കട്ടെ. കാമ നെ ദഹിപ്പിച്ചതിനുശേഷം, പുനൎജ്ജീവിപ്പിക്കന്നതിനു കൃപാനിധി യായ നിന്തിരുവടി രതിക്കുവരം കൊടുത്തത്, അത്യുത്തമമായി. ക

ററത്തിനുശിക്ഷിച്ചതിനുശേഷം പ്രസാദിക്കുന്നതു് സൽപ്രഭുക്കന്മാരുടെ സഹജസ്വഭാവമാണ്. പാവ്തി അപാരമായ തപസ്സുചെയ്യുന്നു. അവളെ അങ്ങു് അംഗീകരിക്കണം.

വിധിവചനംകേട്ടു്, അല്പം ആലോചിച്ചു്, അങ്ങനെയാകാം എന്നു മഹാദേവൻ അരുളിച്ചെയ്തു. ആ അവസരത്തിൽ ദേവന്മാർ സന്തോഷിച്ചു് ദുന്ദുഭിധ്വനിമുഴക്കുകയും, പൂമഴപൊഴിക്കയും ജയജയ ശബ്ദം ഘോഷിക്കയും ചെയ്തു. അവസരം അറിഞ്ഞു സപ്തഷികൾ അവിടെ എത്തി. ബ്രഹ്മാവ് അവരെ വേഗത്തിൽ ഹിമാലയ പവ്തത്തിലേക്കു അയച്ചു. അവർ അവിടെയെത്തി ആദ്യമായി പാവ്തിയെക്കണ്ടു, മൃദുമധുരമായ സ്വരത്തിൽ വ്യാജം കലന്നവാക്കുകറം പറഞ്ഞു. ഞങ്ങറം പറഞ്ഞതു നീവകവച്ചില്ല. നാരദൻെറ വാക്കുകളെയാണു വിശ്വസിച്ചതു്. ഇപ്പോറം നിൻെറ പ്രതിജ്ഞ വ്യത്ഥമാണെന്നു തെളിഞ്ഞിരിക്കുന്നു. മഹേശൻ കാമദേവനെ ദഹിപ്പിച്ചു കളഞ്ഞ കഥ അറിഞ്ഞില്ലേ?

പാവ്തി ചിരിച്ചു കൊണ്ടു് ഉത്തരം പറഞ്ഞു - 'അല്ലയോവിജ്ഞാനനിധികളായ മുനിവരന്മാരെ! നിങ്ങറം പറഞ്ഞതു വളരെശരിയാണ്. കാമദേവനെ അദ്ദേഹം ദഹിപ്പിച്ചുവെന്നല്ലേ പറഞ്ഞതു്? അതിൻെറ അത്ഥം ഇതുവരെ അദ്ദേഹം കാമാസക്തനായിരുന്നുവെന്നാണല്ലൊ. എന്നാൽ ഞാൻ മനസ്സിലാക്കിയിരിക്കുന്നതു് സദാശിവൻ യോഗിയും, അജനും, അനവദ്യനും അകാമനും അഭോഗിയുമെന്നാണ്. ഇപ്രകാരം അറിഞ്ഞുകൊണ്ടുതന്നെയാണ് അദ്ദേഹത്തെ മനോവാക്കായ കമ്മങ്ങളെക്കൊണ്ടു്, ഞാൻ ഭക്തിപൂവ്ം സേവിച്ചതെങ്കിൽ, ഹേമുനിശ്രേഷ്ഠരേ! കൃപാനിധിയായ ഈശൻ എൻെറ പ്രതിജ്ഞയെനിറവേററാതിരിക്കയില്ലെന്ന് അറിയുവിൻ! അദ്ദേഹം കാമനെ ദഹിപ്പിച്ചുകളഞ്ഞുവെന്നു നിങ്ങറം പറഞ്ഞതുവലിയ അവിവേകമാണ്. എന്തെന്നാൽ അഗ്നിക്കു് ഉഷ്ണസ്വഭാവം സഹജമത്രേ. മഞ്ഞുകട്ടി ഒരിക്കലും അതിൻെറ സമീപത്തു സ്ഥിതിചെയ്കയില്ല സമീപത്തു കൊണ്ടുചെല്ലുകയാണെങ്കിൽ അതു് അവശ്യം നശിക്കും. ഇതുപോലെതന്നെയാണു ശിവസന്നിധിയിൽ മന്മഥൻെറ സ്ഥിതിയും.'

ഈ വാക്കുകറംകേട്ടും, അവളുടെ ഭക്തിവിശ്വാസങ്ങറംകണ്ടും മുനിമാർ സന്തുഷ്ടരായി, അവളേ നമസ്കരിച്ചിട്ടു്, പോയി സകലകഥകളും ശൈലരാജനെ കേറംപ്പിച്ചു. കാമദഹനംകേട്ടു് അദ്ദേഹം വളരെ ദുഃഖിച്ചു. പിന്നെ രതിക്കു വരംകൊടുത്ത കഥ കേട്ടപ്പോറം അദ്ദേഹത്തിനു വളരെ ആശ്വാസം തോന്നി ശംഭുവിൻെറ പ്രഭുതയെപ്പററി വിചാരിച്ചുകൊണ്ടു്, ഗിരിരാജൻ ചില മുനിവരന്മാരെ സാദരം ക്ഷണിച്ചുവരുത്തി; വേദവിധിയനുസരിച്ചു്, നല്ല

നക്ഷത്രവും ശോഭനമായ ഗ്രഹസ്ഥിതിയുമുള്ള ഒരു സുദിനത്തിൽ അവർ ലഗ്നം നിശ്ചയിച്ചു. അതനുസരിച്ച് മുഹൂർത്തച്ചാർത്തെഴുതിച്ച്, സപ്തർഷികളുടെ പക്കൽകൊടുത്തു വിനയപൂർവ്വം ഹിമവാൻ പാദപ്രണാമം ചെയ്തു.

സപ്തർഷികൾ ആ ചാർത്തുകൊണ്ടുപോയി ബ്രഹ്മാവിൻെറ പക്കൽകൊടുത്തു. ആദ്ദേഹത്തിന് അതു വായിച്ചപ്പോൾ ഉണ്ടായസന്തോഷം ഹൃദയത്തിൽകൊള്ളാതെ കവിഞ്ഞു എന്നുതന്നെപറയാം. ഉടനേ അദ്ദേഹം അതു എല്ലാവരേയും വായിച്ചുകേൾപ്പിക്കുകയും സകല സുരസമുദായവും, അതു കേട്ടു ഹർഷാകുലമായി ഭവിക്കയുംചെയ്തു. ആകാശത്തിൽനിന്നു പുഷ്പവർഷം ഉണ്ടായി. വാദ്യഘോഷങ്ങൾ സർവ്വത്രമുഴങ്ങിയെന്നു മാത്രമല്ല ദിക്കുകൾതോറും മംഗലകലശങ്ങൾ സ്ഥാപിക്കപ്പെടുകയും ചെയ്തു.

എല്ലാദേവന്മാരും തങ്ങളുടെ വിവിധവാഹനങ്ങളേയും വിമാനങ്ങളേയും മോടിപിടിപ്പിച്ചുതുടങ്ങി: മംഗലങ്ങളും സുഭഗങ്ങളുമായശകുനങ്ങൾ എല്ലാദിക്കിലും വെളിപ്പെട്ടു. അപ്സരസ്സുകൾ ഗാനം ചെയ്തു. ശിവൻെറ ഗണങ്ങൾ ശംഭുവിനെ ഭംഗിയായി ശൃംഗാരവേഷം ചമയിച്ചു. ജടാമകുടവും സർപ്പമാകുന്ന ശിരോഭൂഷണവും മിന്നക്കിട്ട് വ്യാളങ്ങളെക്കൊണ്ടു കുണ്ഡലങ്ങളും കങ്കണങ്ങളും ധരിപ്പിച്ചു. ശരീരത്തിൽ ഭസ്മംപൂശി പുലിത്തോലുടുപ്പിച്ചു. ലലാടത്തിൽ സുന്ദരശശിയേയും ശിരസ്സിൽ ഗംഗയേയും ശരിപ്പെടുത്തിവച്ചു. മൂന്നു തൃക്കണ്ണുകളും സർപ്പമാകുന്ന യജ്ഞോപവീതവും; കഴുത്തിൽവിഷവും ഉരസ്സിൽ നരശിരോമാലയും ഇങ്ങനെ, അശിവവേഷത്തെയാണ്, ശിവധാമവും കൃപാലുവുമായ ശിവൻ കൈക്കൊണ്ടിരുന്നതു്. തൃക്കൈകളിൽ ത്രിശൂലവും ഡമരുവും ധരിച്ച് കാളപ്പുറത്തുകയറി പുറപ്പെട്ടു. ആ സമയത്തു വാദ്യങ്ങൾ മുഴങ്ങിക്കൊണ്ടിരുന്നു.

ശിവനെക്കണ്ടു്, ദേവസ്ത്രീകൾ മന്ദഹാസപൂർവ്വം ഈ വരനു യോഗ്യയായ വധു ലോകത്തിൽ ഇല്ല എന്നു പറഞ്ഞു. വിഷ്ണു, വിരിഞ്ചൻ മുതലായ സകല ദേവന്മാരുടെയും സംഘം, അവരവരുടെ വാഹനങ്ങളിൽ കയറി ആ വരയാത്രയെ അനുഗമിച്ചു. സുരസംഘങ്ങളെല്ലാം അനുപമങ്ങൾതന്നെ. എങ്കിലും, വരാനുയായികൾ, വരനു് ഒട്ടും അനുരൂപരല്ലായിരുന്നു.

അപ്പോൾ വിഷ്ണു ചിരിച്ചുകൊണ്ടു് എല്ലാ ദിക്പാലന്മാരോടും അരുളിച്ചെയ്തു. 'എല്ലാവരും അവരവരുടെ അകമ്പടിക്കാരോടുകൂടി വെവ്വേറെ യാത്രചെയ്യുവിൻ! അല്ലെങ്കിൽ വധൂപുരത്തിൽ ചെല്ലുമ്പോൾ, വരയാത്ര വരനു് അനുരൂപമല്ലെന്നു പറഞ്ഞു് ആളുകൾ പരിഹസിക്കും'.

വിഷ്ണുവചനംകേട്ടു്, ദേവന്മാർ ചിരിച്ചുകൊണ്ടു് അവരവരുടെ അകമ്പടിക്കാരോടുകൂടി, വെവ്വേറെ പിരിഞ്ഞു യാത്രചെയ്തു. വിഷ്ണു പറഞ്ഞതിൻെറ വ്യംഗ്യാർത്ഥം മനസ്സിലാക്കാതെ മഹാദേവൻ ചിരിച്ചു. അതിപ്രിയമായ ആ വാക്കുകേട്ടു്, ക്ഷണംതന്നെ സകലഗണങ്ങളെയും വരുത്തുവാൻ ഭൃംഗിയോടു അദ്ദേഹം ആജ്ഞാപിച്ചു. ശിവൻെറ അനുശാസനം കേട്ടറിഞ്ഞു് എല്ലാവരും വന്നു്, സ്വാമിപാദാരവിന്ദങ്ങളെ ശിരസ്സുകൊണ്ടു നമിച്ചു.

നാനാവേഷന്മാരും, നാനാവാഹനന്മാരുമായ ഈ കൂട്ടരെക്കണ്ടു് ശിവൻ ചിരിച്ചുപോയി. ചിലരുടെ മുഖം വളരെച്ചെറുതു്. തീരെയില്ലെന്നുതന്നെ പറയാം. ചിലരുടെ മുഖം നേരേമറിച്ചു് അതിവിശാലം. ചിലൎക്കു കാലേ ഇല്ല; മററുചിലൎക്കു കൈ ഇല്ല. അതിനുപകരം പിന്നെ ചിലൎക്കു കാലുംകൈയും അനവധി; ചിലൎക്കു വളരെ വളരെ വലിയകണ്ണു്. ചിലൎക്കു കണ്ണേയില്ല. ഒരുത്തൻ വളരെത്തടിച്ചിരിക്കുന്നു; മററൊരുത്തൻ തീരെ മെലിഞ്ഞവൻ.

പാവനന്മാരും അപാവനന്മാരും തടിച്ചവരും മെലിഞ്ഞവരും എല്ലാവരും യാത്രതുടങ്ങി; എല്ലാവരും കരാളഭൂഷണധരന്മാരാണു്. ഉടൻ എടുത്തചോര, തലയോട്ടിൽ കയ്യിൽധരിച്ചിട്ടുണ്ടു്. കഴുത, പട്ടി, പന്നി, കുറുനരി, എലി, ഇങ്ങനെഗണങ്ങളുടെ വേഷം ആൎക്കു ഗണിക്കുവാൻ കഴിയും? ഭൂതങ്ങൾ, പ്രേതങ്ങൾ, പിശാചങ്ങൾ, യോഗിനികൾ, ഇവ എത്രയെത്ര?—എന്നുവേണ്ടാ, പലവിധത്തിലുള്ള ആ ഗണങ്ങളെ വൎണ്ണിക്കുവാൻ വാക്കുകളില്ല.

അവരെല്ലാം പാട്ടുപാടിയും, ആട്ടമാടിയും, ചാടിത്തുള്ളിമറിഞ്ഞു്, ഭയങ്കരമായി നോക്കിയും പലമാതിരി വാക്കുകൾ ഉച്ചത്തിൽ പറഞ്ഞും ആർത്തുവിളിച്ചും കൂകിയും പുറപ്പെട്ടു. വരനുചേരുന്ന വരയാത്രയായിരുന്നു അതു്. ആ യാത്ര മാൎഗ്ഗത്തിൽ കൌതുകകരമായ ഒരു കാഴ്ചയായിരുന്നു. അവിടെയെല്ലാം അതിവിചിത്രങ്ങളും ആവശ്യങ്ങളുമായ വിതാനങ്ങൾ ചെയ്തിരുന്നു. ഹിമവാൻലോകത്തിലുള്ള വലുതും ചെറുതുമായ എല്ലാ പൎവ്വതങ്ങളേയും, വനങ്ങൾ, സാഗരങ്ങൾ, നദികൾ, തടാകങ്ങൾ ഇവയേയും എല്ലാം ക്ഷണിച്ചിട്ടുണ്ടായിരുന്നു. അവരെല്ലാം ഇഷ്ടംപോലെയുള്ള സുന്ദരമായ ശരീരം ധരിച്ചു്, ആണും പെണ്ണും അവരവരുടെ അകമ്പടിക്കാരോടുകൂടി, വേഗത്തിൽ ഹിമാലയഗൃഹത്തിൽ വന്നുകൂടി, സന്തോഷപൂൎവ്വം മംഗലഗാനങ്ങൾ ചെയ്തു.

ശൈലരാജൻ മുമ്പേതന്നെ, പലമാതിരിയുള്ള അതിഥിമന്ദിരങ്ങൾ അവിടവിടെ പണിചെയ്യിച്ചിരുന്നു. ശോഭനമായ ആ പട്ടണത്തിൻെറ സുഭഗതകണ്ടാൽ ബ്രഹ്മാവിൻെറ സൃഷ്ടിചാതു

ധ്യം വളരെ നിസ്സാരമെന്ന് ആക്കും തോന്നുമായിരുന്നു. വനങ്ങൾ, ഉദ്യാനങ്ങൾ, വാപികൾ, കൂപങ്ങൾ, തടാകങ്ങൾ, തടിനികൾ, ഇവയുടെ രമണീയത വാചാമഗോചരമത്രേ. ഓരോ ഗൃഹത്തിലും, മംഗലങ്ങളും വിപുലങ്ങളുമായ തോരണങ്ങളും കൊടികളും കൊടിമരങ്ങളും ശോഭിക്കുന്നു. സൌന്ദര്യവും ചാതുര്യവുമുള്ള സ്ത്രീപുരുഷന്മാരുടെ കാന്തിവിശേഷം കണ്ട് മുനിമാനസംപോലും മോഹിക്കുന്നു. ജഗദംബ അവതരിച്ചിരിക്കുന്ന ആ പുരവരം വണ്ണിക്കാൻ ആക്കുകഴിയും. അവിടെ സകല സിദ്ധികളും സമൃദ്ധികളും, സമ്പത്തുകളും എന്നും നവനവമായി വദ്ധിച്ചുകൊണ്ടിരുന്നു.

വരയാത്ര, സമീപത്തിലെത്തിയപ്പോൾ, പട്ടണം ആകെ ഒന്നിളകി വശായി; അലങ്കാരകൃതികൾ ത്വരിതമായി നടന്നു. ഭംഗിയായി ഉടുത്തൊരുങ്ങി പലമാതിരി വാഹനങ്ങളെയും സജ്ജീകരിച്ചു, എതിരേല്പുസംഘം സാദരം പുറപ്പെട്ടു. ദേവസൈന്യത്തെക്കണ്ട് എല്ലാവരും സന്തോഷിക്കയും, ഹരിയെക്കണ്ട് ആനന്ദഭരിതരാവുകയും ചെയ്തു. എന്നാൽ ശിവൻെറ അകമ്പടിക്കാരെക്കണ്ടപ്പോൾ, ആന, കുതിര മുതലായ വാഹനമൃഗങ്ങൾ വിരണ്ടു നാലുപാടും ഓടി. പ്രായംചെന്ന ആളുകൾ ധൈര്യമവലംബിച്ചു നിന്നു. എന്നാൽ ബാലന്മാരെല്ലാം പ്രാണപരായണന്മാരായി വീട്ടിലേക്കു ഓട്ടംപിടിച്ചു. അവിടെ എത്തിയതിനുശേഷവും ശരീരം കിട്ടുകിടെ വിറച്ചുകൊണ്ടു പറഞ്ഞു. ഞങ്ങൾക്കു പറവാൻ സാധിക്കയില്ല. ഞങ്ങൾ എങ്ങനെ പറയും? വരയാത്രയിൽ ഉള്ളതെല്ലാം കാലസൈന്യമാണ്. വരൻ ഒരു ഭ്രാന്തൻ കാളയുടെ പുറത്തുകയറി, പാമ്പുകളും തലയോട്ടികളും ധരിച്ചു ചാമ്പൽകൊണ്ടലങ്കരിച്ചിരിക്കുന്നു. ആഭരണങ്ങളുടെ കഥ അങ്ങനെയായി. വസ്ത്രമാണെങ്കിൽ ഇല്ലതന്നെ. തലമുടി ജടപിരിച്ചുവച്ചിരിക്കുന്നു. അമ്പോ! കണ്ടാൽ പേടിയാകും! കൂടെ, ഭൂതപ്രേതങ്ങളും പിശാചങ്ങളും ഭയങ്കരമുഖന്മാരായ രാക്ഷസന്മാരും! ആരെങ്കിലും വരയാത്രകണ്ടാൽ ഉടനേ പേടിച്ചു മരിക്കാതിരുന്നാൽ അതു് അവൻെറ വലിയ ഭാഗ്യമെന്നു പറയണം' ഇങ്ങനെ ഉമാവിവാഹാവസരത്തിൽ, ആ വരയാത്രകണ്ടു വീടുതോറും പത്തുക്കെപ്പെത്തുകെ സംസാരമുണ്ടായി.

ശിവൻെറ അകമ്പടിക്കാരെപ്പററിയാണു കുട്ടികൾ പറയുന്നതെന്നു മനസ്സിലാക്കി, മാതാപിതാക്കന്മാർ ചിരിച്ചുകൊണ്ട് പലപ്രകാരത്തിൽ കുട്ടികളെ ആശ്വസിപ്പിച്ചു. നിങ്ങൾ ഭയപ്പെടേണ്ട, പേടിക്കാനൊന്നുമില്ല എന്ന് അവർ വീണ്ടും വീണ്ടും പറഞ്ഞു. എതിരേൽപുകാർവന്നു വരസംഘത്തെ സൽക്കരിച്ചു കൂട്ടിക്കൊണ്ടുപോയി സുഖപ്രദമായ വാസസ്ഥാനം നൽകി.

മേന, ദീപാരാധനയ്ക്കു വേണ്ട ഭംഗിയായ ഒരുക്കുകളുമായി സ്വർണ്ണപാത്രത്തിൽ അരത്തവെള്ളവുമെടുത്ത്. മംഗലഗാനങ്ങൾ പാടുന്ന സ്ത്രീകളുടെ അകമ്പടിയോടുകൂടി സന്തോഷപൂർവ്വം ശിവന്റെ അടുക്കലേക്കു ചെന്നു. എന്നാൽ ശിവന്റെ ഭീഷണവേഷം കണ്ടപ്പോൾ ആ സ്ത്രീകളെല്ലാം അത്യന്തം ഭയാകുലകളായി കിടുകിടവിറച്ചുകൊണ്ട് ഓടി ഗൃഹത്തിനുള്ളിൽ കയറിക്കളഞ്ഞു. മഹാദേവൻ അതിഥിമന്ദിരത്തിൽ പ്രവേശിച്ചു.

മേന, ദുഃഖഭാരാക്രാന്തമായ ഹൃദയത്തോടുകൂടി മകളെ വിളിച്ചു വാത്സല്യപൂർവ്വം മടിയിലിരുത്തി; നീലാംബുജ സദൃശങ്ങളായ നയനങ്ങളിൽ ജലം നിറഞ്ഞു, നിനക്കു ഇപ്രകാരമുള്ള സൌന്ദര്യംതന്ന ദൈവം തന്നെ, ഇപ്രകാരമുള്ള ഒരു പിച്ചനെ വരനായി കല്പിച്ചുവല്ലൊ. കല്പകവല്ലിയെ മുൾച്ചെടിയിൽ പടർത്തുകയോ? അഥവാ, കല്പവൃക്ഷത്തിനപേക്ഷിച്ചു നമുക്ക് മുൾച്ചെടിയാണോ ദൈവം തന്നതു്? ഞാൻ നിന്നെയുംകൊണ്ടു മലമുകളിൽനിന്നു കീഴോട്ടു വീണോ തീയിൽ ചാടിയോ സമുദ്രത്തിൽ മുങ്ങിയോ ജീവൻ കളയും. ഗൃഹം നശിക്കട്ടെ—ദുഷ്കീർത്തിവരട്ടെ. ഞാൻ ലോകത്തിൽ ജീവിച്ചിരിക്കുമ്പോൾ ഈ വിവാഹം നടത്തുകയില്ല.

ആ ഗിരിരാജപത്നി വിലപിക്കുന്നതും പുത്രീസ്നേഹം ഹൃദയത്തിൽ നിറഞ്ഞു കരയുന്നതും പറയുന്നതും കണ്ടു സകല സ്ത്രീകളും ദുഃഖാകുലകളായിത്തീർന്നു. മേന, പിന്നെയും ഓരോ വിധത്തിൽ പരിദേവനം ചെയ്തുകൊണ്ടിരുന്നു.

ഞാൻ നാരദന് എന്തുദോഷം ചെയ്തിട്ടാണ് എന്റെ ഭവനം നശിപ്പിച്ചതും, ഇങ്ങനെയുള്ള ഒരു ഭ്രാന്തനായ വരനുവേണ്ടി തപസ്സുചെയ്വാൻ ഉമയോടു ഉപദേശിച്ചതും അദ്ദേഹത്തിനു മോഹവുമില്ല. മായയുമില്ല, ധനവും ധാമവും ജായയും ഒന്നുംവേണ്ട. അതിനാൽ അന്യന്റെ ഗൃഹം നശിപ്പിക്കുന്നതിനു ലജ്ജയോ അധൈര്യമോ തീരെയില്ല. മലടിക്കു പ്രസവവേദന അറിയാമോ?

മാതാവിന്റെ ദുഃഖപാരവശ്യം കണ്ടു ഭവാനി മൃദുസ്വരത്തിൽ വിവേകപൂർവ്വം പറഞ്ഞു. അമ്മേ! ഇതൊന്നുംവിചാരിച്ചു വ്യസനിക്കാതിരിക്കണം. ദൈവനിശ്ചയം മാററാൻ കഴിയുകയില്ല. ഒരു ഭ്രാന്തനെ ഭർത്താവായി ലഭിക്കുവാനായിരിക്കാം എന്റെ ശിരോലിഖിതം. അതിന് അന്യരെ കുററം പറയുന്നതെന്തിന്? ദൈവം, എഴുതിയതു അമ്മയ്ക്കു മാററുവാൻ കഴിവുണ്ടോ? അതിനാൽ പ്രയോജനശൂന്യമായ ശകാരത്തിൽ നിന്നുവിരമിക്കണം. എന്റെ വിധിയെപ്പററിയും ശോകിക്കേണ്ടാ. അതിനുള്ള അവസരവും ഇതല്ല; എവിടെ സുഖമോ ദുഃഖമോ വിധിച്ചിരിക്കുന്നിടത്തു ഞാൻ പോകണം?

വിനീതകോമളങ്ങളായ ഉമയുടെ വാക്കുകൾ കേട്ടു സ്ത്രീകളെല്ലാം ശോകാകുലകളായി കരഞ്ഞുംകൊണ്ടു്, ദൈവത്തെ ഓരോ പ്രകാരത്തിൽ കുററം പറവാൻ തുടങ്ങി.

ആ അവസരത്തിൽ നാരദൻ സപ്തർഷികളുമായി അവിടെ എത്തി, അവിടുത്തെ സമാചാരങ്ങളെല്ലാംകേട്ടു് വേഗത്തിൽ ഹിമവാൻെറ ഗൃഹത്തിലേക്കു ചെന്നു. ദുഃഖപരവശരായ മേന മുതലായവരെ ആശ്വസിപ്പിക്കുന്നതിനായി നാരദൻ പൂർവ്വകഥകൾ മുഴുവൻ പറഞ്ഞു കേൾപ്പിച്ചു. മേനേ! കേൾക്കുക, എൻെറ വാക്കുകൾ സത്യമാണു്. നിൻെറ പുത്രി ഭവാനിയുംജഗദംബയുമാണു്. അവൾക്കു ജനനമരണങ്ങളും ആദ്യന്തങ്ങളുമില്ല. എപ്പോഴും ശംഭുവിൻെറ അർദ്ധാംഗത്തിൽ നിവസിക്കുന്ന ശക്തിയും ജഗൽസൃഷ്ടിസ്ഥിതിലയകാരണിയുമാണു്. സ്വേച്ഛയാൽ ലീലാവപുസ്സിനെ ധരിക്കുന്നവൾ; ആദ്യം ഇവൾ സതി എന്ന പേരോടുകൂടി ദക്ഷപ്രജാപതിയുടെ പുത്രിയായി ജനിച്ചു. ആ അവസ്ഥയിൽ സതി എന്ന നിലയിൽ ശിവനെ വിവാഹം ചെയ്കയും മററും ചെയ്തകഥ സുപ്രസിദ്ധമാണു്: സതീദേവി ഒരിക്കൽ ശിവനോടുകൂടി രഘുകുലകമലദിവാകരനെക്കണ്ടു: അന്നു് അജ്ഞാനത്താൽ ശിവവാക്യത്തെ വകവയ്ക്കാതെ സീതയുടെ വേഷം സ്വീകരിച്ചു പോയി രാമചന്ദ്രനെസന്ദർശിച്ചു. ആ അപരാധത്താൽ ശിവൻ അവളെ ഉപേക്ഷിച്ചു് സമാധിയെ സ്വീകരിച്ചു. സതി വളരെക്കാലം ശങ്കരവിരഹം സഹിച്ചതിനു ശേഷം പിതാവിൻെറ യജ്ഞഭൂമിയിൽവച്ചു് യോഗാഗ്നിയിൽ ശരീരം ദഹിപ്പിച്ചു. ഇപ്പോൾ നിൻെറ ഭവനത്തിൽ ജനിച്ചു് തൻെറ ഭർത്താവായ മഹാദേവനെ ലഭിക്കുവാനായി കഠിന തപസ്സുചെയ്തു. ഇതെല്ലാം മനസ്സിലാക്കി സർവ്വസംശയങ്ങളും ത്യജിക്കുക! ഗിരിജ എപ്പോഴും ശങ്കരപ്രിയതന്നെ!

നാരദൻെറ വചനം കേട്ടപ്പോൾ എല്ലാവർക്കും വിഷാദം അസ്തമിച്ചു. ക്ഷണത്തിൽ ഇക്കഥ പട്ടണംമുഴുവൻ വ്യാപിക്കയും ഗൃഹംതോറും ഇതിനെപ്പററിയുള്ള സംഭാഷണങ്ങൾ പരക്കുകയും ആയി.

മേനയും ഹിമവാനും ആനന്ദത്തോടുകൂടി വീണ്ടും വീണ്ടും പാർവ്വതീപാദങ്ങളെ വന്ദിച്ചു. ആ പട്ടണത്തിലുള്ള സ്ത്രീയും പുരുഷനും യുവാവും ശിശുവും എന്നുവേണ്ടാ- എല്ലാവരും അത്യന്തം ഹർഷിച്ചു. തെരുവുകളിൽ മംഗലഗാനങ്ങൾ മുഴങ്ങിത്തുടങ്ങി. കനകകലശങ്ങൾ സർവ്വത്ര സജ്ജീകൃതങ്ങളായി. പാകശാസ്ത്രവിധി അനുസരിച്ചു പല വിധത്തിലുള്ള പലഹാരങ്ങൾ നിർമ്മിക്കപ്പെട്ടു. ലോകമാതാവായ ഭവാനിയുടെ വാസഭവനത്തിലുള്ള സദ്യയുടെ വട്ടങ്ങൾ, അവർണ്ണനീയങ്ങളെന്നേ പറവാനുള്ളു. വരയാത്രയിൽ ഉൾപ്പെട്ടവരെ

ല്ലാം വിഷ്ണു ബ്രഹ്മാവു ദേവന്മാർ തുടങ്ങിയസകലരും പല പന്തിയായി സദ്യയ്ക്കിരുന്നു. സമർത്ഥന്മാരായ വിളമ്പുകാർ വിളമ്പിത്തുടങ്ങി. സദ്യയ്ക്കു ദേവന്മാർ ഇരിക്കുന്നതറിഞ്ഞു് നാരികൾ സന്തോഷകരങ്ങളായ വിനോദങ്ങൾ പറഞ്ഞുതുടങ്ങി.

സുന്ദരിമാർ സുരന്മാരെ ഭംഗിയായ വിധത്തിൽ കളിയാക്കുകയും വ്യംഗ്യവചനങ്ങൾകൊണ്ടു രസിപ്പിക്കുകയും ചെയ്തു. അതുകേട്ടു രസിച്ചും സുഖിച്ചും ദേവന്മാർ സമയംപോയതറിയാതെ വളരെ നേരം ഇരുന്നു ഭോജനം കഴിച്ചു. ദേവന്മാർക്കു് അന്നത്തെഭോജനംകൊണ്ടുണ്ടായ തൃപ്തിയെ വർണ്ണിക്കാൻ ഒരു കോടി മുഖങ്ങളെക്കൊണ്ടും സാധിക്കയില്ല. ഒടുവിൽ എല്ലാവരും കടിക്കുനീരുവാങ്ങി ആചമിച്ചതിന്റെ ശേഷം അവരവരുടെ വാസസ്ഥലങ്ങളിലേക്കു മടങ്ങി.

അനന്തരം. ഹിമവാൻ ഋഷികളുടെ വാക്കിനാൽ വിവാഹമുഹൂർത്തമായി എന്നറിഞ്ഞു്. ദേവന്മാരെയെല്ലാം ആളയച്ചുവരുത്തി സ്സൽക്കരിച്ചു് ഉചിതങ്ങളായ ആസനങ്ങളിൽ ഉപവേശിപ്പിച്ചു. വേദവിധിയനുസരിച്ചു് വിവാഹവേദി ഒരുക്കപ്പെട്ടു. നാരികൾ മധുരങ്ങളായ മംഗലഗാനങ്ങൾ പാടി. ബ്രഹ്മദേവനുപോലും വർണ്ണിക്കാൻ കഴിയാത്ത ശില്പവൈചിത്ര്യംവിളങ്ങുന്ന അതിസുന്ദരമായ ദിവ്യസിംഹാസനം അവിടെ വയ്ക്കപ്പെട്ടു. ശിവൻ ബ്രാഹ്മണരെ ശിരസ്സുകൊണ്ടു വന്ദിച്ചതിന്റെശേഷം സ്വസ്വാമിയായ രഘുരാജനെ ഹൃദയത്തിൽ സ്മരിച്ചുകൊണ്ടു് അതിന്മേൽ ഇരുന്നു. അനന്തരം മുനീന്ദ്രന്മാർ വിളിപ്പിച്ചതനുസരിച്ചു് ഉമയെ സഖികൾ ശൃംഗാരവേഷം ചമയിച്ചുകൊണ്ടുവന്നു. അവളുടെ സൌന്ദര്യകല്ലോലങ്ങളിൽ കാണികളായ ദേവാദികളുടെ നേത്രമീനങ്ങൾ കളിയാടി ഉല്ലസിക്കയും, ശിവവാമാംഗസ്ഥിതയായ ജഗദംബികയാണെന്നുള്ള ബോധത്താൽ അവർ എല്ലാപേരും അവളെ മനസ്സുകൊണ്ടു നമസ്കരിക്കയുംചെയ്തു.

ദേവിയായ പാർവ്വതിയുടെ സൌന്ദര്യത്തെ വർണ്ണിക്കുന്നതിനു് കോടി കോടി മുഖങ്ങളുണ്ടായാലും സാധിക്കയില്ല. വേദാന്തങ്ങളെല്ലാം ചകിതചകിതമായിട്ടാണു് അതിനെപ്പററിപ്പറയുന്നതു്! സാക്ഷാൽ വാഗ്ദേവിപോലും ആ വിഷയത്തിൽ മന്ദമതിയാണു്. തുളസിയുടെ കഥ പിന്നെപ്പറയണമോ?

കാന്തിപുഞ്ജനിധിയായ ആ ലോകമാതാവു്, ലജ്ജയാൽ അധോമുഖയായി മദ്ധ്യമണ്ഡപത്തിൽ ഇരുന്നരുളുന്ന ശിവന്റെ സമീപത്തെത്തി, അദ്ദേഹത്തിന്റെ പാദകമലങ്ങളിൽ മധുകരിയെപ്പോലെ പതിച്ചു

അനന്തരം മുനിമാരുടെ അനുശാസനത്താൽ, ശംഭുവും ഭവാനിയും ഗണനാഥനെ പൂജിച്ചു. ഇതുകേട്ട് ആരും അത്ഭുതപ്പെടേണ്ട. ഗണപതി അനാദിയായ ദേവനാണെന്ന് അറിഞ്ഞുകൊള്ളുക.

വേദവിധിപ്രകാരം അനുസരിച്ച് വിവാഹകർമ്മമെല്ലാം മഹർഷിമാർ മംഗളമായി നടത്തിയതിനുശേഷം ഹിമവാൻ കുശപ്പുല്ലുകളെയും കന്യകയേയും കയ്യിലെടുത്ത്, ശിവനു ഭാര്യ എന്നു പറഞ്ഞു സമർപ്പിച്ചു. മഹേശൻ പാണിഗ്രഹണം നടത്തിയപ്പോൾ സകലസുരന്മാരും സന്തോഷപരവശരായി; മുനീന്ദ്രന്മാർ വേദമന്ത്രങ്ങളെ ഉച്ചരിച്ചു. ദേവന്മാർ 'ജയ ജയ ശങ്കര' എന്നു ഭഗവന്നാമങ്ങളെ ഘോഷിച്ചു. പലവിധത്തിൽ വാദ്യഘോഷങ്ങൾ മുഴങ്ങുകയും ആകാശത്തിൽ നിന്നു പലതരത്തിലുള്ള പൂമഴ പൊഴിയുകയും ചെയ്തു. ഇപ്രകാരം ലോകപാവനമായ ഹരഗിരിജാവിവാഹം നിർവ്വഹിക്കപ്പെട്ടു. സകല ഭുവനങ്ങളും ആനന്ദപൂർണ്ണങ്ങളായി. ഹിമവാൻ, സ്വപുത്രിക്ക സ്ത്രീധനമായി ദാസികൾ, ദാസന്മാർ, ആനകൾ കുതിരകൾ തേരുകൾ പശുക്കൾ, വസ്ത്രങ്ങൾ, രത്നങ്ങൾ, എന്നുവേണ്ട, വിവിധധാന്യങ്ങൾ, കനകഭാജനങ്ങൾ, മുതലായി ആർക്കും വിവരിക്കാൻ കഴിയാത്തവിധത്തിലുള്ള സമ്പത്തുകൾ കൊടുത്തു.

അനന്തരം, ഹിമവാൻ ബദ്ധാഞ്ജലിയായിപ്പറഞ്ഞു. പൂർണ്ണകാമനായ ശങ്കര! അങ്ങേക്ക ഞാൻ എന്തുതരുന്നു? നിന്തിരുവടിയുടെ ചരണപങ്കജം തന്നെ എനിക്ക ഗതി—എന്നെ രക്ഷിച്ചുകൊള്ളണമേ!

ശ്വശുരാഭ്യർത്ഥനംകേട്ടു ശിവൻ പലപ്രകാരത്തിൽ അദ്ദേഹത്തെ സന്തോഷിപ്പിച്ചു. അനന്തരം മേനാദേവി, ഭക്തിപൂർണ്ണയായി ശിവപാദങ്ങളെ ഗ്രഹിച്ചുകൊണ്ടു പറഞ്ഞു—"ഭഗവാനേ, ഉമ എനിക്ക പ്രാണപ്രിയയാണ്. നിന്തിരുവടി, അവളെ ഗൃഹകിങ്കരിയാക്കി അനുഗ്രഹിക്കണേ. അവൾ വല്ല അപരാധവും ചെയ്താൽ അതെല്ലാം നിന്തിരുവടി ക്ഷമിച്ചുകൊള്ളണേ. അനുഗ്രഹബുദ്ധ്യാ ഈ വരം എനിക്ക നൽകണമെന്നപേക്ഷയുണ്ട്."

ശംഭു അപേക്ഷയെ സ്വീകരിച്ച്, ശ്വശ്രുവിനെ പലപ്രകാരത്തിൽ ആശ്വസിപ്പിച്ചു. അവൾ വീണ്ടും വന്ദിച്ചു സ്വഭവനത്തിലെത്തിയതിനുശേഷം, പാർവ്വതിയെ വിളിപ്പിച്ചുവരുത്തി, മടിയിൽ ഇരുത്തിക്കൊണ്ട്:—

"മകളേ! ശംകരപാദപൂജയിൽ സർവ്വദാ ശ്രദ്ധയുള്ളവളായിരിക്കു, ഒരു സ്ത്രീക്ക ഭർത്താവുതന്നെയാണ് ദൈവം". ഇത്രയും പറഞ്ഞപ്പോൾ അവളുടെ കണ്ണുകളിൽ അശ്രുക്കൾ നിറഞ്ഞു. പുത്രി

യെ വീണ്ടും വീണ്ടും മാറോടുചേൎത്തു മുറുകെപ്പുണൎന്നു:—'എന്തിനാണു ദൈവം ഇങ്ങനെ എപ്പോഴും പരാധീനകളും സുഖലേശമില്ലാത്തവരുമായിട്ടു സ്ത്രീകളെ സൃഷ്ടിച്ചതു്" എന്നു സഗദ്ഗദം ഉച്ചരിച്ചു. പുത്രിയോടുള്ള അതിവാത്സല്യത്താൽ പരവശയായിരുന്നുവെങ്കിലും, അതു കാണിക്കാനുള്ള അവസരമല്ലെന്നോൎത്തു് അവൾ ധൈൎയ്യത്തെ അവലംബിച്ചു.

ഭവാനി, അമൎണ്യമായ പരമസ്നേഹത്താൽ പലവുരു ഭൂമിയിൽവീണു മാതാവിന്റെ പാദഗ്രഹണംചെയ്തു. അനന്തരം എല്ലാ സ്ത്രീജനങ്ങളോടും യാത്രപറഞ്ഞിട്ടു് വീണ്ടും വന്നു മാതാവിന്റെ വക്ഷസ്സിൽ പററിച്ചേൎന്നു്, ബാഷ്പാകുലാക്ഷിയായി ആശ്ലേഷിച്ചു. ഭൃത്യവൎഗ്ഗത്തിന്നും ദയാപൂൎവ്വമായ ഉചിതവാക്കുകൾകൊണ്ടു് ആശ്വാസംനൽകി വീണ്ടും വീണ്ടും ജനനിയെ നോക്കിക്കൊണ്ടു്, സകല സഖികളോടുകൂടി ശിവസന്നിധിയിലെത്തി വന്ദിച്ചു. ആ ദിവ്യദമ്പതിമാർ, യാചകന്മാൎക്കെല്ലാം തൃപ്തിവരുമാറു് ഇഷ്ടാൎത്ഥങ്ങളെ കൊടുത്തു സന്തോഷിപ്പിച്ചിട്ടു്, അചിരേണ, കൈലാസത്തിലേക്കു പുറപ്പെടുകയും ചെയ്തു. ആകാശത്തിൽ ദേവയോനികളുടെ സംഗീതം മുഴങ്ങി; പുഷ്പവൃഷ്ടിയുമുണ്ടായി. സ്നേഹപൂൎവ്വം അനുയാത്രചെയ്ത ഹിമവാനെ, ഭഗവാൻ പലവിധത്തിൽ ആശ്വസിപ്പിച്ചു തിരികെ അയച്ചു. ആ ഗിരിരാജൻ സ്വഭവനത്തിലെത്തി, സകല ശൈലങ്ങളെയും സരസ്സുകളെയും യഥാവിധി സൽക്കരിച്ചു്, ദാനംകൊണ്ടും പ്രിയവചനംകൊണ്ടും സന്തോഷിപ്പിച്ചു യാത്രപറഞ്ഞയച്ചു.

ഭഗവാൻ, പാൎവ്വതീസമേതനായി അചിരേണ കൈലാസത്തിൽ എത്തിച്ചേൎന്നു. കൃതകൃത്യരായ ദേവന്മാരും അവരവരുടെ വാസസ്ഥാനങ്ങളിലേക്കുമടങ്ങി; ലോകപിതാക്കളായ പാൎവ്വതീശങ്കരന്മാരുടെ പിന്നീടുള്ള ശൃംഗാരചേഷ്ടകളൊന്നും ഞാൻ ഇവിടെ വൎണ്ണിക്കയില്ല. അവർ വിവിധങ്ങളായ ഭോഗങ്ങളോടും വിലാസങ്ങളോടുംകൂടി, ഗണങ്ങളുമൊരുമിച്ചു കൈലാസത്തിൽ വസിച്ചു; നിത്യവും പുതിയപുതിയ സുഖങ്ങൾ അനുഭവിച്ചുകൊണ്ടിരുന്നു.

കാലം വളരെക്കഴിഞ്ഞു. പാൎവ്വതീശങ്കരന്മാരിൽനിന്നു ഷൺമുഖനായ കുമാരൻ ജനിക്കയും, താരകാസുരനെ ആ കുമാരൻ യുദ്ധത്തിൽ നിഗ്രഹിക്കയും ചെയ്തു. ഷൺമുഖന്റെ ജന്മവും കൎമ്മവും പ്രതാപവും യശസ്സും എല്ലാം ലോകത്തിൽ വിദിതമായതുകൊണ്ടാണു്, ഞാൻ ഇവിടെ അതു വിസ്തരിക്കാത്തതു്. സൎവ്വമംഗളകരമായ ഈ ഉമാശംഭുവിവാഹവൃത്താന്തത്തെ നരനാകട്ടെ, നാരിയാകട്ടെ, കേൾക്കുകയൊ പാടുകയൊ ചെയ്താൽ ശ്രേയസ്കരമായ ദാ

ശ്വത്യസുഖം അനുഭവിക്കാൻ ഇടവരികയും ആയുരാരോഗ്യൈശ്വൎയ്യങ്ങൾ വൎദ്ധിക്കയും ചെയ്യും; ഉമാമഹേശചരിതമാകുന്ന സമുദ്രത്തിൻെറ മറുകര വേദങ്ങൾപോലും കണ്ടിട്ടില്ല. അങ്ങനെയിരിക്കെ, അത്യന്തം മന്ദമതിയായ തുളസീദാസമനുഷ്യകൃമി എങ്ങനെ അതിനു ശക്തനാകും!

സരസവും സുഖാവഹവുമായ ശംഭുചരിതം കേട്ട്, സന്തുഷ്ടനായ ഭരദ്വാജൻ, ശേഷം കഥകളും കേൾക്കുന്നതിനു വളരെ ആഗ്രഹിച്ചു. അദ്ദേഹത്തിൻെറ നയനങ്ങൾ അശ്രുപൂൎണ്ണങ്ങളായി. ദേഹം മുഴുവൻ രോമാഞ്ചംകൊണ്ടു ഭക്തിപാരവശ്യത്താൽ വാക്കുകൾ തടഞ്ഞു. ഈ അവസ്ഥാവിശേഷം കണ്ടു്, ജ്ഞാനിയായ യാജ്ഞവല്ക്യൻ സന്തോഷിച്ചു പറഞ്ഞു.

ഹേ മുനിശ്രേഷ്ഠ! അങ്ങേ ജന്മം ധന്യമാണ്. എന്തെന്നാൽ, അങ്ങ്, ഗൌരീശനെ പ്രാണനിർവിശേഷം സ്നേഹിക്കുന്നു. ശിവപാദകമലങ്ങളിൽ നിർവ്യാജഭക്തി ഇല്ലാത്തവനു സ്വപ്നത്തിൽപോലും രാമപ്രസാദം ലഭിക്കയില്ല. വിശ്വനാഥപാദങ്ങളിൽ ഉള്ള നിർവ്യാജമായ സ്നേഹം, രാമഭക്തിയുടെ ഉത്തമലക്ഷണമാകുന്നു. ശിവനെപ്പോലെ രഘുപതിവ്രതം ധരിക്കുന്നവർ മററില്ലതന്നെ. അദ്ദേഹം യാതൊരു കുററവുംകൂടാതെ ഭാൎയ്യയായ സതിയെ രഘുപതിപദഭക്തിദാർഢ്യത്താൽ ഉപേക്ഷിച്ചു പ്രതിജ്ഞചെയ്തു. നീ ഒരു യഥാൎത്ഥ രാമസേവകനാണെന്നുള്ള രഹസ്യം നല്ലവണ്ണം അറിഞ്ഞിട്ടാണ്. ഞാൻ ആദ്യംതന്നെ ശിവചരിതം പറഞ്ഞതു്. നിൻെറ ഗുണങ്ങളും ശീലങ്ങളും മുമ്പേതന്നെ ഞാൻ ധരിച്ചിരിക്കുന്നു. നിന്നോടുള്ള സമാഗമത്താൽ എനിക്കുള്ള മനഃസുഖം അവർണ്ണ്യമാണ്. രാമചരിത്രത്തിനു യാതൊരു അതിരുമില്ല. നൂറുകോടി ആദിശേഷന്മാർ വിചാരിച്ചാലും അതു പറഞ്ഞുതീർക്കാൻ സാധിക്കയില്ല. എങ്കിലും ധനുഷ്പാണിയായ പ്രഭുവിനെ—സരസ്വതീനാഥനെ—സ്മരിച്ചുകൊണ്ടു ഞാൻ കേട്ടിട്ടുള്ള പ്രകാരം പറയാം. ശാരദ ഒരു മരപ്പാവ മാത്രമാണ്. അന്തൎയ്യാമിയായ രാമസ്വാമിയാണു സൂത്രധാരൻ. യഥാൎത്ഥ ഭക്തന്മാരാണെന്നു കണ്ടാൽ, അദ്ദേഹം കൃപയാൽ അവളെക്കൊണ്ടു്, അവരുടെ, മനോരംഗത്തിൽ നൃത്തം ചെയ്യിക്കും. ആ കൃപാനിധിയായ രഘുനാഥനെ ഞാൻ വന്ദിച്ചുകൊണ്ടു്, അദ്ദേഹത്തിൻെറ ഗുണങ്ങളെ വൎണ്ണിക്കുവാൻ പോകുന്നു.

പൎവ്വതങ്ങളിൽവച്ചു് ഏററവും മനോഹരമായിട്ടുള്ളതു കൈലാസമാണ്. അതിനാലാണു ശിവൻ ഉമയോടുകൂടി എപ്പോഴും അവിടെ വസിക്കുന്നതു്. സിദ്ധന്മാർ, തപോധനന്മാർ, യോഗികൾ, സുരന്മാർ, കിന്നരന്മാർ, മുനിവൃന്ദങ്ങൾ, മുതലായ പു

ന്യശാലികളായ എല്ലാവരും, സുഖകന്ദമായ ശിവനെ സേവിച്ചുകൊണ്ടു് അവിടെപ്പാൎക്കുന്നു. എന്നാൽ ഹരിഹരവിമുഖന്മാൎക്കും ധൎമ്മപരരല്ലാത്തവൎക്കും സ്വപ്നത്തിൽപോലും അവിടെപ്പോകുവാൻ സാധിക്കയില്ല. ആ ഗിരിവരനിൽ നിത്യനൂതനവും, സൎവ്വകാലസുന്ദരവും വിശാലവുമായ ഒരു വടവിടപിയുണ്ടു്. ശൈത്യമാന്ദ്യസൌരഭ്യങ്ങളോടുകൂടി വായു എപ്പോഴും വീശിക്കൊണ്ടിരിക്കുന്ന ശീതളഛായയും അതിനുണ്ടു്. ശംഭുവിന്റെ വിശ്രമവിടപി എന്നു വേദങ്ങൾ അതിനെ ഗാനം ചെയ്യുന്നു. ഒരിക്കൽ മഹേശൻ അവിടെപ്പോയി ആ വൃക്ഷത്തെക്കണ്ടു വളരെ സന്തോഷിച്ചു. തന്റെ കൈകൊണ്ടു തന്നെ ആനത്തോൽ തറയിൽ വിരിച്ചു്, ആത്മപാനിധിസ്വസ്ഥനായി അവിടെ ഇരുന്നു. കുന്ദേന്ദുശംഖധവളമായ കളേബരം, ആജാനുലംബികളായ പീനഭുജങ്ങൾ, മരവുരിയാകുന്ന ഉടയാട, പുതുച്ചെന്താമരയൊളി കളിയാടുന്ന കാലിണ, ഭക്തഹൃദയതമസ്സിനെ അകററുന്ന നഖമയൂഖങ്ങൾ, ഭുജംഗങ്ങളും ഭൂതിയുമാകുന്ന ഭൂഷണങ്ങൾ, ശാരദശശിസങ്കാശമായ ആനനം, ജടയാകുന്ന മകുടം, ശിരസ്സിൽ സുരസരിത്തു്, നളിനദളവിശാലങ്ങളായ ലോചനങ്ങൾ, ശോഭാനിധാനമായ നീലകണ്ഠം, ഫാലത്തിൽ സുന്ദരനായ ബാലചന്ദ്രൻ ഇങ്ങനെ അനംഗരിപു, മൂൎത്തിമത്തായ ശാന്തരസംപോലെ ശോഭിച്ചു. അപ്പോൾ ലോകമാതാവായ ഭവാനി അതൊരു നല്ല അവസരമാണെന്നറിഞ്ഞു, ശംഭുസമീപത്തിൽ എത്തി. ഭഗവാൻ പ്രിയപത്നിയായ പാൎവ്വതിയെ വളരെ ആദരിച്ചു വാമഭാഗത്തു് ആസനം നൽകി. ദേവി ഹൎഷാകുലയായി ഭൎത്തൃസമീപത്തിൽ സ്ഥിതി ചെയ്തു. അപ്പോൾ പൂൎവ്വജന്മകഥ മനസ്സിൽ ഓൎമ്മ വന്നു. സൎവ്വലോകഹിതകാരിയായ കഥ കേൾപ്പാൻ ആഗ്രഹിച്ചു ഭൎത്താവിന്റെ ഹൃദയഗതി നല്ലവണ്ണം ഊഹിച്ചുകൊണ്ടു ദേവി മന്ദസ്മിതപൂൎവ്വം മധുരസ്വരത്തിൽ പറഞ്ഞു. "വിശ്വനാഥനായ നാഥ! നിന്തിരുവടിയുടെ മഹിമാവു ത്രിഭുവനവിദിതമാണു്. നാഗങ്ങളും നരന്മാരും സുരന്മാരും എന്നുവേണ്ടാ സകല ചരാചരങ്ങളും, നിന്തിരുവടിയുടെ പാദപങ്കജസേവ ചെയ്യുന്നു. സ്വാമി സൎവ്വശക്തനും, സൎവ്വജ്ഞനും, മംഗലമയനും, സകലകലകൾക്കും ഗുണങ്ങൾക്കും ധാമവും, യോഗജ്ഞാനവൈരാഗ്യനിധിയും, പ്രണതകല്പതരു എന്നു പ്രസിദ്ധനുമാണു്. അല്ലയോ ആനന്ദനിധേ! നിന്തിരുവടി എന്നിൽ പ്രസന്നനാണെങ്കിൽ, എന്നെ ഭക്തയായ സ്വന്തം ദാസിയെന്നു നിന്തിരുവടി വിചാരിക്കുന്നുവെങ്കിൽ, രഘുനാഥന്റെ പല പ്രകാരത്തിലുള്ള കഥകൾ പറഞ്ഞു് എന്റെ അജ്ഞാനത്തെ നീക്കണം. സുരതരുതലനിവാസിയായ ഒരുത്തൻ ദാരിദ്ര്യപീഡിതനാകുന്നതെങ്ങനെ? ഹേ ചന്ദ്രചൂഡ! ഇതു വിചാരിച്ചു എന്റെ മതിഭ്രമത്തെ

നശിപ്പിക്കണമേ! സ്വാമി! പരമാത്മബ്രഹ്മവാദികളായ മുനികൾ രാമനെ അനാദിയായ ബ്രഹ്മമെന്നു പറയുന്നു. ശേഷനും ശാരദയും വേദങ്ങളും പുരാണങ്ങളുമെല്ലാം രഘുപതിയുടെ ഗുണഗണങ്ങളെ ഗാനം ചെയ്യുന്നു. നിന്തിരുവടിയുടെ രാമനാമത്തെ രാപ്പകൽ ഭക്തിപൂർവ്വം ജപിക്കുന്നു. ആ രാമൻ അയോദ്ധ്യാധിപൻെറ പുത്രനോ അജനും അഗുണനും അലക്ഷ്യഗതിയുമായ വേറെ ആരെങ്കിലുമോ?

ഭാര്യാവിരഹത്താൽ ആതുരമാനസനായ ആ രാജപുത്രൻ, എങ്ങനെയാണ് ബ്രഹ്മമാകുന്നതു്? അദ്ദേഹത്തിൻെറ ചരിത്രങ്ങളെ കാണുകയും അവയ്ക്കു് അനുഗുണങ്ങളല്ലാത്ത മാഹാത്മ്യങ്ങളെ കേൾക്കുകയും ചെയ്യുമ്പോൾ, എൻെറ ബുദ്ധി വല്ലാതെ ഭ്രമിക്കുന്നു.

നാഥ! അനീഹനും സർവ്വവ്യാപകനുമായ വിഭുവിനെപ്പററി എനിക്കു് അറിവുണ്ടാകത്തക്കവണ്ണം വസ്തുത മറയ്ക്കാതെ അരുളിച്ചെയ്യണം. ഞാൻ ഒരു അജ്ഞയാണെന്നു വിചാരിച്ചു കോപിക്കരുതേ! എൻെറ അജ്ഞാനം നീങ്ങുന്നതിനും നിന്തിരുവടിതന്നെ ഒരു ഉപായം ചെയ്യണം. പൂർവ്വജന്മത്തിൽ വനത്തിൽവച്ചു രാമൻെറ പ്രഭാവം കണ്ടു് അത്യന്തം ഭയാകുലയായിത്തീർന്നിരുന്നതിനാൽ, അതു നിന്തിരുവടിയെ കേൾപ്പിച്ചില്ലെന്നേയുള്ളു. എങ്കിലും എൻെറ മലിനമായ ഹൃദയത്തിന് ബോധം ഉണ്ടായില്ല. എൻെറ പാപത്തിനു തക്ക ഫലം എനിക്കു ലഭിക്കയും ചെയ്തു. ഇപ്പോഴും എൻെറ മനസ്സ് സംശയഗ്രസ്തമായിത്തന്നെയിരിക്കുന്നതുകൊണ്ടു് എന്നിൽകൃപചെയ്താലും! ഞാൻ സാഞ്ജലിബന്ധം വന്ദിക്കുന്നു. എനിക്കു പലപ്രകാരത്തിൽ അന്നു പറഞ്ഞതു ഫലിച്ചില്ല എന്നു വിചാരിച്ചു് അങ്ങു കോപിക്കരുതേ. അന്നുണ്ടായിരുന്ന മതിമോഹം എനിക്കിപ്പോൾ ഇല്ല. രാമകഥ കേൾക്കുന്നതിനു മനസ്സിൽ കുലശലായ ആഗ്രഹമുള്ളതുകൊണ്ടു സശിരഃപ്രണാമം, ഞാൻ നിന്തിരുവടിയുടെ പദങ്ങളെ വന്ദിച്ചു പ്രാർത്ഥിക്കുന്നു. വേദാന്തപ്രതിപാദിതങ്ങളായ രഘുവരൻെറ യശസ്സുകളെ വർണ്ണിച്ചാലും! സ്ത്രീകൾക്കു് അതിന് അധികാരമില്ലെന്നാണെങ്കിൽ ഞാൻ മനോവാക്കർമ്മങ്ങളിലും നിന്തിരുവടിയുടെ ദാസിയാണല്ലോ. സജ്ജനങ്ങൾ ആർത്തരായ ഭക്തജനങ്ങളിൽ നിന്നു ഗൂഢതത്വങ്ങൾ മറയ്ക്കാറില്ല. ഹേ ഭക്തദാസ! അത്യന്തം ആർത്തയായിട്ടു ചോദിക്കുന്ന എനിക്കു രഘുപതികഥകളെ ദയചെയ്തു പറഞ്ഞുതരണമേ! ആദ്യമായി നിർഗ്ഗുണബ്രഹ്മം സഗുണവപുസ്സിനെ ധരിച്ചതിനുള്ള കാരണം വിവരിച്ചു പറയുക! പിന്നെ സ്വാമി രാമാവതാരവും ഉദാരമായ ബാലചരിതവും, ജാനകീവിവാഹവും, ഏതു കുററത്താൽ രാജ്യം ത്യജിച്ചുവെന്നും, കാനനവാസകാലത്തിലുള്ള അപാരങ്ങളായ ചരിതങ്ങളും

രാവണനെ കൊന്നതു് എങ്ങനെയെന്നും, രാജ്യഭാരകാലത്തുള്ള ബഹുലീലകളും, അല്ലയോ സുഖശീല! ശങ്കര! എല്ലാം അരുളിച്ചെയ്യണമേ! പിന്നെ അദ്ദേഹത്തിൻെറ ആശ്ചര്യകരങ്ങളായ കർമ്മങ്ങളും, പ്രജാസഹിതനായി ആ രഘുവരമണി, നിജധാമത്തെ പ്രാപിച്ചപ്രകാരവും പറഞ്ഞുതരണം. അനന്തരം ജ്ഞാനികളായ മുനികൾ; ഏതിൻെറ വിജ്ഞാനത്തിൽ മഗ്നന്മാരായിരിക്കുന്നുവോ ആ തത്വസാരവും, ഭക്തി, ജ്ഞാനം, വിജ്ഞാനം, വൈരാഗ്യം ഇവയും അതതിൻെറ വിഭാഗങ്ങളോടുകൂടി വിസ്തരിച്ചു പറയണം. അല്ലയോ അതിവിമലവിവേകനായ നാഥ! ഇനിയും ഞാൻ വല്ലതും ചോദിക്കാൻ വിട്ടുപോയിട്ടുണ്ടെങ്കിൽ അതും ഉൾപ്പെടുത്തി, രാമൻെറ എല്ലാ രഹസ്യങ്ങളും എനിക്കു പറഞ്ഞു തരണമേ! നിന്തിരുവടി ത്രിഭുവനഗുരുവെന്നു വേദങ്ങൾ പറയുന്നു. മററു പാമരന്മാരായ ആളുകൾക്കു് എന്തറിയാം?

ഇപ്രകാരമുള്ള പ്രകൃതിമധുരങ്ങളും നിർവ്യാജങ്ങളുമായ പാർവ്വതിയുടെ പ്രശ്നങ്ങൾ കേട്ടു ശിവൻ സന്തുഷ്ടനായിത്തീൎന്നു. അദ്ദേഹത്തിൻെറ ഹൃദയത്തിൽ രാമചരിതം മുഴുവൻ പ്രകാശിച്ചു. ഭക്തിയാൽ ശരീരം പുളകിതമാകയും നയനങ്ങളിൽ ആനന്ദാശ്രുക്കൾ തിളങ്ങുകയും ചെയ്തു. ശ്രീരഘുനാഥരൂപം ഹൃദയത്തിൽ തെളിഞ്ഞുവിളങ്ങി. അദ്ദേഹം അളവററപരമാനന്ദവും സംതൃപ്തിയും അനുഭവിച്ചു. മഹേശൻ രണ്ടുമുഹൂൎത്തസമയം ധ്യാനരസത്തിൽ മഗ്നനായി ഇരുന്നു. അനന്തരം ഉണൎന്നു് ഹർഷപൂൎണ്ണനായി, രഘുപതിചരിതം വൎണ്ണിക്കുവാൻ ആരംഭിച്ചു.

സത്യവും മിഥ്യയും വേർതിരിച്ചറിയാതിരിക്കുന്നതു്, കയറിനെ പാമ്പായിതെററിദ്ധരിക്കുന്നതുപോലെയാണു്. ലോകം ഒരു തെററിദ്ധാരണയുടെ ഫലമാണെന്നറിയുന്നതു്, സ്വപ്നഭ്രമത്തിൽനിന്നു് ഉണരുന്നതിനൊപ്പമാകുന്നു. രാമപാരായണപരായണന്മാൎക്കു് എല്ലാവിധത്തിലും സുലഭനായ ബാലരൂപനായ ആ രാമനെ, മംഗലഭവനവും അമംഗലഹാരിയുമായി ദശരഥൻെറ അങ്കണത്തിൽ വിഹരിച്ച ആ കോമളകളേബരനെ, ഞാൻ വന്ദിക്കുന്നു. ഇപ്രകാരം രാമപ്രണാമം ചെയ്തിട്ടു് ത്രിപുരാരി സുധാധാരാമധുരമായി അരുളിച്ചെയ്തു:—അല്ലയോ ഗിരിരാജകുമാരീ! നീ ധന്യധന്യയാകുന്നു. ഗംഗയെപ്പോലെ സകലലോകപാവനിയായ രഘുപതികഥ കേൾപ്പാൻ ആഗ്രഹിച്ചു ചോദിച്ചനിന്നെപ്പോലെ ലോകോപകാരപ്രവൎത്തകരില്ല. രാമകൃപയാൽ നിൻെറ മനസ്സിൽ, സ്വപ്നത്തിൽപോലും ശോകം, മോഹം, സന്ദേഹം ഭ്രമം ഇതൊന്നും ഉണ്ടായിട്ടില്ലെന്നു് എനിക്കറിയാം. എങ്കിലും നീ ചോദിച്ചതു്, പറയുന്നവൎക്കും

കേൾക്കുന്നവൎക്കും ഹിതകരവും ലോകോപകാരകവുമായ കഥാമൃത
ത്തെ പ്രകാശിപ്പിക്കണമെന്നുള്ള ഉദ്ദേശ്യത്താലാണ്. ഹരികഥ
കേൾക്കാത്തവന്റെ കൎണ്ണരന്ധ്രങ്ങൾ പാമ്പിൻപുനങ്ങൾക്കു സദൃ
ശങ്ങളാണ്. ഹരിഭക്തദൎശനം ലഭിക്കാത്ത കണ്ണുകൾ, മയിൽപീ
ലിക്കണ്ണുകൾപോലെ നിരുപയോഗങ്ങളുമത്രേ. ഹരിഭക്തന്മാരാ
യ ആചാൎയ്യന്മാരുടെ ചരണമൂലത്തിൽ നമസ്കരിച്ചിട്ടില്ലാത്ത ശിര
സ്സുകൾക്കു കയ്ക്കുന്ന ചുരയ്ക്കയെക്കാൾ കൂടുതൽ ശ്രേഷ്ഠതയില്ല. ഏ
തു പ്രാണിയുടെ ഹൃദയത്തിൽ ഹരിഭക്തി ഉദിച്ചിട്ടില്ലയോ, ആ
പ്രാണി ജീവനുള്ള ഒരു ശവംതന്നെ. രാമഗുണങ്ങളെ ഗാനംചെയ്യാ
ത്ത നാവിനും തവളയുടെ നാവിനും തമ്മിൽ യാതൊരു ഭേദവുമി
ല്ല. ഹരിചരിതങ്ങൾ കേട്ടാൽ ഹൎഷിക്കാത്ത ഹൃദയം കലിശം
പോലെ കഠോരവും നിഷ്ഠൂരവുമാണ്. അല്ലയോ ഗിരിജേ! സുര
കുലശോഭനവും ദനുജവിമോഹനവും ആയ ശീലത്തോടുകൂടിയ രാ
മന്റെ ലീലകളെ കേട്ടുകൊള്ളുക.

സേവിക്കുന്നവൎക്കു സൎവ്വസുഖദായകമായ രാമകഥ, കാമധേ
നുവിനെപ്പോലെയും, സജ്ജനസഭ സുരലോകംപോലെയുമാകുന്നു.
അതു സകലസംശയവിഹംഗങ്ങളെയും ഓടിക്കുന്നതിനുള്ള കൈമ
ണിയത്രേ. കലിവിടപിയെ ഛേദിക്കുന്നതിന്നു സമൎത്ഥമായ ഒരു കുഠാരവു
മാണ്. ഉള്ളിൽ അറിവുള്ള ഏതൊരുത്തനാണ് ഈ കഥ
ഭക്തിപൂൎവ്വം ശ്രവിക്കാത്തതു്? ഭദ്രേ, ഭവതി ഭക്തിപൂൎവ്വം കേൾക്കൂ!

രാമചന്ദ്രന്റെ നാമങ്ങളും ഗുണങ്ങളും ചരിതങ്ങളും ശോഭന
ങ്ങളാണ്. അനന്തങ്ങളായ അദ്ദേഹത്തിന്റെ ജന്മങ്ങളെയും കൎമ്മ
ങ്ങളെയും ശ്രുതികൾ ഗാനംചെയ്യുന്നു. രാമഭഗവാനെപ്പോലെത
ന്നെ അദ്ദേഹത്തിന്റെ പലവിധത്തിലുള്ള കീൎത്തികളും, ഗുണങ്ങ
ളും അനന്തങ്ങളാണ്. എങ്കിലും നിന്റെ ഭക്തികണ്ടു സന്തോഷി
ക്കയാൽ, ഞാൻ വേദങ്ങളിൽ പറഞ്ഞിട്ടുള്ളതനുസരിച്ചു് യഥാമ
തി പറവാൻതുടങ്ങുന്നു. ഭവാനീ! നിന്റെ ചോദ്യങ്ങൾ ശോഭനങ്ങ
ളും സുഖദങ്ങളും സൽസമ്മതങ്ങളുമാണ്. എന്നാൽ, വേദങ്ങൾ
സ്തുതിക്കയും മുനികൾ ധ്യാനിക്കയും ചെയ്യുന്ന ഭവരോഗ രാമനാ
ണോ എന്നു നീ ചോദിച്ചചോദ്യംമാത്രം അക്കൂട്ടത്തിൽ അസംഗ
തമാണെന്നു പറയേണ്ടിയിരിക്കുന്നു.

മോഹപിശാചഗ്രസ്തന്മാരായ അധമനരന്മാരാണ് ഇങ്ങനെ
വ്യത്യാസംകല്പിച്ചു പറയുകയും കേൾക്കുകയും ചെയ്യുന്നതു്. അവർ
പാഷണ്ഡന്മാരും ഹരിപദവിമുഖന്മാരും, സത്യവും മിഥ്യയും തിരി
ച്ചറിയാത്തവരുമത്രെ. എന്നല്ല അജ്ഞന്മാരും അകോവിദന്മാരും

അഭാഗ്യന്മാരുമാണ്. അവരുടെ മനോമുകുരം വിഷയമാകുന്ന മലത്താൽ മലിനമാകുന്നു. അക്കൂട്ടർ ലമ്പടന്മാരും വഞ്ചകന്മാരും അത്യന്തം കുടിലന്മാരുമാണെന്നുള്ളതും നിഃസംശയമാണ്. സ്വപ്നത്തിൽപോലും സജ്ജനസമാജം അവർ കണ്ടിട്ടില്ല. വേദനിഷിദ്ധങ്ങളായ വാക്കുകൾ പറവാൻ അവൎക്ക മടിയില്ല. ലാഭമോ നഷ്ടമോ നന്മയോ തിന്മയോ അവർ നോക്കുകയുമില്ല. അവരുടെ കണ്ണാടി മലിനവും കണ്ണുപൊട്ടിയതുമാണ്. ദയനീയരായ ആ പുഴക്കൾ രാമരൂപത്തെ എങ്ങനെയാണുകാണുക! അഗുണസഗുണ വിവേകം ലേശമില്ലാത്ത അവർ വായിൽ തോന്നിയതെല്ലാം പുലമ്പുന്നു. ഹരിയുടെ മായയ്ക്കുവശപ്പെട്ട്, ലോകത്തിൽ അലഞ്ഞുതിരിയുന്നു. അവൎക്കെന്താണു പറഞ്ഞുകൂടാത്തത്? ഉന്മത്തന്മാരും ഭൂതാവിഷ്ടന്മാരും, മഹാമോഹമാകുന്ന മദ്യപാനംചെയ്ത്, മത്തന്മാരുമായ അവർ പറയുന്നവാക്കുകൾക്ക് എന്തൊരുവിലയാണുള്ളത്? ആരും ആ വാക്കുകളെ ചെവിക്കൊണ്ടുകൂടാ. ഹേ ഗിരിരാജനന്ദിനി! ഈ വസ്തുത ഹൃദയത്തിൽ വിചാരിച്ചുനോക്കി സംശയത്തെ ത്യജിച്ച് രാമപദത്തെ ഭജിക്കുക! ഭ്രമങ്ങളാകുന്ന ഇരുൾക്കെട്ടിനെ അകററാൻ സൂൎയ്യരശ്മിപോലെ വിളങ്ങുന്ന എന്റെ വചനത്തെ കേൾക്കുക.

സഗുണനും അഗുണനുംതമ്മിൽ യാതൊരുഭേദവുമില്ലെന്നാ മുനിമാരും വേദങ്ങളും ഉദ്ഘോഷിക്കുന്നു. രാമചന്ദ്രൻ സാക്ഷാൽ അഗുണനും അരൂപനും അലക്ഷണനുമാണ്. ഭക്തവാത്സല്യത്തിന് അധീനനാകകൊണ്ടാണ് അദ്ദേഹം സഗുണനായിത്തീരുന്നത്. നിൎഗ്ഗുണഭാവത്തിൽനിന്നു സഗുണഭാവത്തെ സ്വീകരിക്കുന്നത്, വെള്ളം മഞ്ഞുകട്ടിയായി മാറുന്നതുപോലെയാകുന്നു. അദ്ദേഹത്തിന്റെ നാമം ഭ്രാന്തിശൂലത്തെ ദഹിപ്പിക്കുന്ന അഗ്നിയാണ്. മായാഭ്രമപ്രസംഗംപോലും അദ്ദേഹത്തിലില്ല. സച്ചിദാനന്ദസ്വരൂപനായ രാമൻ മോഹനിശയെ നശിപ്പിക്കുന്ന സൂൎയ്യനാണെന്നുപറയാം. സഹജപ്രകാശനായ അദ്ദേഹത്തിങ്കൽ വിജ്ഞാനോദയവുമില്ലതന്നെ. ഹൎഷം, വിഷാദം, ജ്ഞാനം, അജ്ഞാനം, ഞാൻ എന്ന അഭിമാനം, ഇവയെല്ലാം ജീവധൎമ്മങ്ങളാണ്; രാമൻ ലോകം മുഴുവൻ വ്യാപിച്ചിരിക്കുന്ന പരമാനന്ദസ്വരൂപനും പരേശനും പുരാണനുമായ പരബ്രഹ്മമെന്നറിയുക! സകല ജഗദീശനും പ്രത്യക്ഷനായ പരമാത്മാവുമായ ആ രഘുരാജൻതന്നെയാണ് എന്റെ സ്വാമി.

ഇത്രയും പറഞ്ഞിട്ടു ശിവൻമൂൎദ്ധാവുകൊണ്ടു നമസ്കാരംചെയ്തു. പിന്നെയും തുടൎന്നു പറഞ്ഞുതുടങ്ങി—അജ്ഞാനികൾതങ്ങളുടെ ഭ

മത്തെ അറിയാതെ സ്വാമിയിൽ മോഹത്തെ ആരോപിക്കുന്നു. ഈ ആരോപണം ആകാശം ഘനപടലത്താൽ ഛന്നമാകുമ്പോൾ ഭാനുവിൻെറ തേജോമാന്ദ്യം വന്നു എന്ന് അറിവില്ലാത്തവർ പറയും പോലെയും, നയനഗോളങ്ങളുടെ അടിയിൽ അങ്ഗുലി താഴ്ത്തിക്കൊണ്ട്, ചന്ദ്രൻ രണ്ടുണ്ടെന്നു പറയുംപോലെയുമാണ്. അല്ലയോ ഭദ്രേ! ആകാശത്തിൽ പൊടിയും പുകയും പററാത്തതുപോലെ, രാമനിൽ ഈമാതിരി ഭ്രമങ്ങളൊന്നും പററുകയില്ല. പഞ്ചേന്ദ്രിയങ്ങളും ശബ്ദാദിവിഷയങ്ങളും, അവയുടെ ദേവതകളും ജീവാത്മാവുമെല്ലാം ഒരേഒരാളിൽനിന്നാണു ചൈതന്യത്തെ ലഭിക്കുന്നന്നത്. ഇവയെല്ലാം പ്രകാശിപ്പിക്കുന്നതും ആ പരമപ്രകാശകൻ തന്നെ. ആ അനാദിപുരുഷനത്രേ അയോദ്ധ്യാധിപതിയായിരിക്കുന്ന രാമൻ. പ്രകാശിപ്പിക്കപ്പെടാവുന്ന എന്തെല്ലാം വസ്തുക്കൾ ലോകത്തിലുണ്ടോ അവയെയെല്ലാം പ്രകാശിപ്പിക്കുന്നതു രാമനാണ്. മായാധീശനും ജ്ഞാനഗുണധാമവുമായ അദ്ദേഹത്തിൻെറ ചൈതന്യത്താലാണ്, ജഡയായ പ്രകൃതി ചൈതന്യാത്മികയെന്നപോലെ അജ്ഞാനികളുടെ ദൃഷ്ടിയിൽ തോന്നപ്പെടുന്നത്.

മുത്തുച്ചിപ്പി വെള്ളിയാണെന്നും മരുമരീചിക, ജലമാണെന്നും, ഉള്ള തോന്നൽപോലെതന്നെ, പ്രപഞ്ചഭ്രാന്തിയും മിഥ്യയാണെങ്കിലും ഭൂതഭവിഷ്യദ്വർത്തമാനകാലങ്ങളിൽ ഒരുവനും ഈ മായയെ ഒഴിക്കുവാൻ ശക്തനല്ല.

ഇങ്ങനെ ഈ ലോകം ഹരിയെ ആശ്രയിച്ചാണിരിക്കുന്നതു്. അതു് അസത്യമാണെങ്കിലും ദുഃഖദമാണ്. തൻെറ ശിരസ്സു ഛിന്നമായി എന്നു സ്വപ്നം കാണുന്നവന്, ഉണരാതെ ദുഃഖം തീരുകയില്ല. അതുപോലെ ഇപ്രകാരമുള്ള ഭ്രമം ആരുടെ കൃപയാൽ നീങ്ങിപ്പോകുമോ, ആ ഭഗവാൻെറ—കൃപാലുവായ ആ രഘുരാജൻെറ—ആദിയും അന്തവും ആക്കും കണ്ടറിവാൻ സാധിച്ചിട്ടില്ല. വേദങ്ങൾ ഊഹോപോഹിച്ചു്, ആ പരമാത്മസ്വരൂപനെ വർണ്ണിച്ചിരിക്കുന്നതു കാണുക—അദ്ദേഹം പാദങ്ങൾകൂടാതെ സഞ്ചരിക്കുന്നു. ചെവികൂടാതെ കേൾക്കുന്നു. കരങ്ങൾകൂടാതെ പല പ്രവൃത്തി ചെയ്യുന്നു. വായില്ല എങ്കിലും സകലരസങ്ങളും ഭുജിക്കുന്നു. ശബ്ദമില്ലെങ്കിലും വലിയവാചാലനാണ്. ശരീരംകൂടാതെ സ്പർശിക്കുവാനും കണ്ണില്ലാതെ കാണുവാനും അദ്ദേഹത്തിനു കഴിയും. മൂക്കില്ലെങ്കിലും അദ്ദേഹം ഗ്രഹിക്കാത്ത ഗന്ധവിശേഷം ഒന്നുമില്ല. ആ മഹാത്മാവിൻെറ സകലപ്രവൃത്തികളും അലൌകികങ്ങളാണ്; അദ്ദേഹത്തിൻെറ മാഹാത്മ്യത്തെ വർണ്ണിക്കുവാൻ ആക്കും സാധിക്കയില്ല.

ഇപ്രകാരം വേദങ്ങളും തത്വജ്ഞാനികളും ആരെക്കുറിച്ചു ഗാനംചെയ്യുന്നുവോ, മുക്തികാമന്മാരായ മുനിമാർ ആരെ ധ്യാനിക്കുന്നുവോ, ആ ഭഗവാൻതന്നെയാണു്, ഭക്തജനഹിതത്തിനായി, കോസലരാജാവായി ദശരഥപുത്രനായി അവതരിച്ചതു്. കാശിയിൽ മരിക്കുന്നവരായി കാണുന്ന സകല ജനങ്ങൾക്കും ഞാൻ മുക്തിപദം നൽകുന്നതു്, ചരാചരസ്വാമിയും സർവ്വഹൃദയാന്തര്യാമിയും ആയ ആ രഘുവരന്റെ നാമബലത്താൽ മാത്രമാണു്. അദ്ദേഹമത്രേ എന്റെ പ്രഭു. രാമതിരുനാമം ഉച്ചരിക്കുന്ന വിവശനായ നരന്റെ അനേകജന്മസഞ്ചിതങ്ങളായ പാപങ്ങൾ ദഹിച്ചുപോകുന്നു. ഭക്തിപൂർവ്വം അദ്ദേഹത്തെ സ്മരിക്കുന്നവർക്കു്, സംസാരസമുദ്രത്തെ കറവുകാൽ കുളമ്പിലെ വെള്ളംപോലെ കടക്കാൻ കഴിയും. ഭവാനി! സംസാരനാശനനായ ആ പരമാത്മാവുതന്നെയാണു രാമൻ. ആ വിഷയത്തിൽ നിന്റെ മനസ്സിലുണ്ടായ സംശയം അത്യന്തം അവിഹിതംതന്നെ. ഇപ്രകാരമുള്ള സംശയം ജ്ഞാനവൈരാഗ്യങ്ങളെയും സകലഗുണങ്ങളെയും നശിപ്പിക്കുന്നു.

ശിവന്റെ ഭ്രമഭഞ്ജകങ്ങളായ വാക്കുകൾ കേട്ടു പാർവ്വതിയുടെ കുതർക്കരചനകളെല്ലാം മാഞ്ഞുപോയി. രാമപാദപത്മങ്ങളിൽ ഭക്തിയും വിശ്വാസവും വർദ്ധിച്ചു. ദാരുണമായ അവിശ്വാസം നീങ്ങി; കൈത്താമരകൾ കൂപ്പി കാമനാശനന്റെ കാൽപൂക്കളെ ഗ്രഹിച്ചിട്ടു്, ഭക്തിരസത്താൽ ആർദ്രമായ ഹൃദയത്തോടുകൂടി പാർവ്വതിപറഞ്ഞു. കുളുർനിലാവുപോലെയുള്ള നിന്തിരുവടിയുടെ വാക്കുകൾ കേട്ടു് എന്റെ മോഹതാപമെല്ലാം ശമിച്ചു. രാമസ്വരൂപം എനിക്കു മനസ്സിലായി. സന്ദേഹത്തോടുകൂടെത്തന്നെ എന്റെ വിഷാദവുമെല്ലാം നീങ്ങി അദ്ദേഹത്തിന്റെ അനുഗ്രഹത്താൽ ഞാൻ സുഖവതിയായിത്തീർന്നിരിക്കുന്നു. സ്വഭാവേന അജ്ഞയായ ഒരു സ്ത്രീയാണെങ്കിലും, ഇനി എന്നെ അവിടുത്തെ പാദകിങ്കരിയാണെന്നു വിചാരിച്ചു്, ഞാൻ ആദ്യം ചോദിച്ച ചോദ്യങ്ങൾക്കുമുറപടി പറവാൻ കരുണയുണ്ടാകണം. ചിന്മയനും അവിനാശിയും സകലഹൃദയനിവാസിയുമായ രാമൻ പരമാത്മാവു് എന്തു കാരണത്താൽ മനുഷ്യശരീരം സ്വീകരിച്ചു?—അതു് എനിക്കു പറഞ്ഞു മനസ്സിലാക്കിത്തരണം.

പരമവിനീതമായ ഉമാവചനം കേട്ടും രാമകഥ കേൾക്കുന്നതിൽ അവർക്കുള്ള നിർവ്യാജമായ പ്രീതികണ്ടും, സർവ്വജ്ഞനും കാമാരിയുമായ ശങ്കരൻ, സന്തുഷ്ടഹൃദയനായി, പലപ്രകാരത്തിൽ ഉമയെ പ്രശംസിച്ചിട്ടു്, കൃപാപൂർവ്വം അരുളിച്ചെയ്തു.

ഭവാനി! വിമലമായ രാമചരിതമാനസമാകുന്ന ശുഭകഥ, മു

ന്വു * കാകഭുശുണ്ഡി പറകയും വിഹംഗനായകനായ ഗരുഡൻ കേൾക്കുകയും ചെയ്തിട്ടുണ്ട്. ഞാൻ ആദ്യമായി അവരുടെ ഉദാരമായ സംവാദം എങ്ങിനെയാണുണ്ടായതെന്നു പറയാം. പിന്നീട്ടു രാമൻെറ പരമരമണീയവും പാപനാശനവുമായ അവതാരചരിതം വർണ്ണിക്കാം. ഹരിയുടെ നാമഗുണങ്ങൾ അപാരങ്ങളും അദ്ദേഹത്തിൻെറ കഥകളും രൂപങ്ങളും ഗണനയ്ക്കു വിഷയമല്ലാത്തവയുമാണ്. എങ്കിലും എൻെറ ബുദ്ധിശക്തിക്കനുസരിച്ചു ഞാൻ പറയാം. ഉമേ, ഭക്തിപൂർവ്വം ശ്രദ്ധിച്ചുകൊൾക.

ഹരിചരിതങ്ങൾ ശോഭനങ്ങളും വിപുലങ്ങളും പരിശുദ്ധങ്ങളുമാണ്. നിഗമാഗമങ്ങൾ അവയെ ഗാനം ചെയ്തിട്ടുണ്ട്. അവതാരങ്ങളുടെ കാരണം ഇന്നതെന്നു തീർച്ചപ്പെടുത്തിപ്പറവാൻ നിവൃത്തിയില്ല. രാമൻ ബുദ്ധിക്കും മനസ്സിനും വാക്കിനും അഗോചരനാണ്. എങ്കിലും സജ്ജനങ്ങളും മുനികളും വേദങ്ങളും പുരാണങ്ങളും തങ്ങളുടെ ശക്തിയനുസരിച്ച് ഊഹിച്ചോരോന്നു പറയുന്നുണ്ട്. അതു ഞാൻ കേൾപ്പിക്കാം.

ഏതേതുകാലങ്ങളിൽ ധർമ്മത്തിനു ക്ഷയമുണ്ടായി, ദുഷ്ടന്മാരും ഗർവിഷ്ഠന്മാരുമായ അസുരാധമന്മാർ, വാചാമഗോചരമായ വിധത്തിൽ അനീതികൾ ആചരിച്ച്, ബ്രാഹ്മണരേയും പശുക്കളേയും ദേവന്മാരേയും ഭൂമിയെത്തന്നെയും ദുഃഖിപ്പിക്കുന്നുവോ, അതതുകാലങ്ങളിൽ കരുണാനിധിയായ പ്രഭു, വിവിധശരീരങ്ങളെ സ്വീകരിച്ചു സജ്ജനപീഡകളെ ശമിപ്പിക്കുന്നു.

അസുരന്മാരെ നശിപ്പിച്ചു ദേവന്മാരെപാലിക്കുന്നു. ശ്രുതിസേതുവിനെരക്ഷിക്കുന്നു. ലോകത്തിൽ വിശദയശസ്സിനെപ്പരത്തുന്നു. രാമാവതാരത്തിനുള്ള കാരണങ്ങൾ ഇങ്ങനെയുള്ളവയാണ്.

അദ്ദേഹത്തിൻെറ യശസ്സിനെ ഗാനംചെയ്തു ഭക്തന്മാർ സംസാരതരണംചെയ്യുന്നു. ആ കൃപാനിധി ഭക്തജനഹിതത്തിനുവേണ്ടിയാണ്, അവതരിക്കുന്നതു്. രാമാവതാരത്തിനുള്ള കാര

---

* കാകഭുശുണ്ഡി ആദ്യം അയോദ്ധ്യയിലുള്ള ഒരു ശൂദ്രനായിരുന്നു. ആ പുണ്യസ്ഥലത്തിൻെറ മാഹാത്മ്യത്താലും, ഉജ്ജയിനിയിലുള്ള ഒരു സിദ്ധൻെറ അനുഗ്രഹത്താലും പിന്നെ ഒരു ബ്രാഹ്മണനായി ജനിച്ചു, രാമഭക്തിയുടെ ആധിക്യത്താൽ അയാൾക്കു് ലോമശമഹർഷിയുടെ ബ്രഹ്മതത്വോപദേശം തീരെ ശ്രദ്ധിക്കാൻ ഇടയായില്ല. അതിനാൽ മുനി അയാളെ ശപിച്ചു് ഒരു കാക്കയാക്കി. ഇതിൽത്തന്നെ ൭-ാം ഭാഗത്തിൽ ആ കഥ പറയും.

ങ്ങൾ അനേകങ്ങളാണ്. അവയിൽ ഓരോന്നും മററുള്ളവയെക്കാൾ അത്യാശ്ചൎയ്യകരങ്ങളുമാണ്. അദ്ദേഹത്തിൻെറ ഒന്നുരണ്ടു പൂൎവ്വാവതാരചരിതങ്ങൾകൂടി ഞാൻ പറയാം. നീ ഭക്തിപൂൎവ്വം കേൾക്കുക. ഹരിക്കു ജയനെന്നും വിജയനെന്നും രണ്ടു പ്രിയപ്പെട്ട ദ്വാരപാലന്മാരുള്ളതായി എല്ലാവൎക്കും അറിയാവുന്നതാണല്ലോ. അവർ, വിപ്രശാപം അകപ്പെട്ടതിനാൽ താമസന്മാരായ അസുരന്മാരായിപ്പിറന്നു. ഹിരണ്യാക്ഷനെന്നും ഹിരണ്യകശിപുവെന്നും പ്രസിദ്ധപ്പെട്ട ഇന്ദ്രമദാപഹാരകന്മാരായ ആ അസുരപ്രമാണികൾ, സമരവിജയികളും വിഖ്യാതവീരന്മാരുമായിരുന്നു. അവരിൽ ഒരാളെ ഭഗവാൻ വരാഹവപുസ്സു ധരിച്ചു കൊന്നു. മററവനെ നരഹരിരൂപം ധരിച്ചു നിഗ്രഹിച്ചു പ്രഹ്ലാദൻെറ വിശദയശശ്ചന്ദ്രിക ലോകങ്ങളിലെല്ലാം പരന്നു.

അനന്തരജന്മത്തിൽ അവർ, ബലവാന്മാരും നല്ലപോരാളികളുമായ കുംഭകൎണ്ണനും രാവണനുമായി ജനിച്ചു. സാധുലോകധൂമകേതുക്കളും രാക്ഷസകുലകേതുക്കളുമായ അവർ, ദേവന്മാരെ ജയിച്ചു ലോകപ്രസിദ്ധന്മാരായിത്തീൎന്നു. ഭഗവാൻെറ തൃക്കയ്യാൽ തന്നെ മരണം സംഭവിച്ചിട്ടും അവൎക്കു മുക്തിലഭിച്ചില്ല. എന്തെന്നാൽ അവൎക്കു മൂന്നുജന്മംകൊണ്ടേ മുക്തിവരൂ എന്നായിരുന്നു ബ്രാഹ്മണശാപം. ഭക്തവത്സലനായ ഭഗവാൻ, ധൎമ്മസംരക്ഷണത്തിനായി ഒരിക്കൽ അവതരിച്ചപ്പോൾ അദ്ദേഹത്തിൻെറ മാതാപിതാക്കളായ അദിതിയും കശ്യപനും, രാമാവതാരകാലത്തു കൌസല്യയും ദശരഥനുമായി ജനിച്ചു. ഭഗവാൻ, ഒരു കല്പത്തിൽ ഇപ്രകാരം അവതരിച്ചു തൻെറ ചരിതംകൊണ്ടു്, ത്രൈലോക്യത്തെ ശുദ്ധമാക്കി. മറെറാരുകല്പത്തിൽ ജലന്ധരാസുരനോടു യുദ്ധത്തിൽതോററു സങ്കടപ്പെടുന്ന ദേവന്മാരെക്കണ്ടു്, ഒരുവ്യാജതന്ത്രത്താൽ ജലന്ധരനെ നാമാവശേഷനാക്കി. പരമശിവൻ ആ അസുരനോടു പല യുദ്ധങ്ങളും ചെയ്തുവെങ്കിലും മഹാശക്തനായ അവനെ വധിക്കാൻ കഴിഞ്ഞില്ല. എന്തെന്നാൽ പരമസതിയായിരുന്ന അവൻെറ ഭാൎയ്യയുടെ പാതിവ്രത്യശക്തിയാൽ ആരാലും അവൻ അജയ്യനായിരുന്നു.

ഭഗവാൻ ഒരു വ്യാജത്താൽ അവളുടെ പാതിവ്രത്യത്തിനു ഭംഗംവരുത്തിട്ടാണു ദേവകാൎയ്യം സാധിച്ചുകൊടുത്തതു്. എന്നാൽ ഈ വഞ്ചന മനസ്സിലായപ്പോൾ അവൾ കോപിച്ചു് അദ്ദേഹത്തെ ശപിക്കയുണ്ടായി. കരുണാനിധിയും സൎവ്വവ്യാപിയുമായ ഭഗവാൻ ആ ശാപത്തെ സന്തോഷപൂൎവ്വം സ്വീകരിച്ചു. ആ ജലന്ധരാസു

രൻ രാവണനായി ജനിക്കയും രാമൻ അവനെ യുദ്ധത്തിൽ കൊന്നു പരമപദം നൽകുകയും ചെയ്തിട്ടുണ്ടു്. ഒരു ജന്മത്തിൽരാമൻ മനുഷ്യരൂപം അവലംബിക്കുവാൻ ഉദ്യമിച്ചതിനുള്ള കാരണം ഇങ്ങനെയാണു്. ഭഗവാന്റെ ഓരോ അവതാരത്തിനും പ്രത്യേകകഥകളുണ്ടു്. അവയെ മുനികൾ വൎണ്ണിച്ചുകേട്ടു കവികൾ പലവിധത്തിൽ പാടിയിട്ടുമുണ്ടു്, ഒരുകല്പത്തിൽ അദ്ദേഹത്തിന്റെ അവതാരത്തിനു കാരണം നാരദന്റെ ശാപമായിരുന്നു.

ഇതുകേട്ടു ഭയചകിതയായ പാൎവ്വതി:—ഭക്തനും ജ്ഞാനിയുമായ നാരദൻ വിഷ്ണുഭഗവാനെ ശപിച്ചുവോ? കാരണമെന്തു്? ഭഗവാൻ എന്തപരാധമാണു ചെയ്തതു? ഹേ! കാമനാശന! അത്ഭുതകരമായ ആ കഥ കേൾക്കാൻ എനിക്കു കൌതുകമുദിക്കുന്നു. വിസ്തരിച്ചുപറഞ്ഞുതരണം: മുനിയുടെ മനസ്സിൽ മോഹമുണ്ടായതു്, സൂൎയ്യബിംബത്തിൽ ഇരുൾ കടന്നതുപോലെ ആശ്ചൎയ്യകരമായിരിക്കുന്നു. എന്നു പറഞ്ഞു.

അപ്പോൾ, മഹേശൻ ചിരിച്ചുകൊണ്ടു്; 'ഭദ്രേ, ഒരുത്തനും ജ്ഞാനിയുമല്ല, മൂഢനുമല്ല; രഘുപതി, ആരെ എപ്പോൾ എങ്ങനെയാക്കുന്നുവോ, ആ ക്ഷണത്തിൽ അവൻ അങ്ങനെ ആയിത്തീരുന്നു.' രസകരമായ നാരദകഥ കേൾക്കാൻ ഭവതിക്കു കൌതുകമുണ്ടെങ്കിൽ ഞാൻ പറയാം.

ഇങ്ങനെ ഉമാമഹേശരസംവാദരൂപത്തിൽ രാമഗുണകഥകളെ ഞാൻ പറയുന്നു. ഹേ ഭരദ്വാജമഹൎഷേ ഭക്തിപൂൎവ്വം കേട്ടുകൊൾക. മുനിസംവാദരൂപേണയുള്ള ഈ കഥാമൃതത്തെ പാനംചെയ്തു്, അല്ലയോ തുളസീ! നീ, മോഹമദത്തെ ഉപേക്ഷിച്ചു്, ഭവഭഞ്ജനനായ രഘുനാഥനെ ഭജിക്കുക.

ന.

ഹിമാലയത്തിൽ ശോഭനയായഗംഗ ഒഴുകുന്നതിനു സമീപത്തിൽ പരിശുദ്ധമായ ഒരു ഗുഹയുണ്ടു്. ഒരിക്കൽ, നാരദൻ പരമപുണ്യവും ശോഭനവുമായ ഈ ആശ്രമംകണ്ടു് വളരെ സന്തോഷിച്ചു. ശൈലപ്രദേശങ്ങളും നദികളും വിപനഭാഗങ്ങളും കണ്ടുകൊണ്ടു സഞ്ചരിക്കവേ അദ്ദേഹത്തിന്റെ മനസ്സു് വിഷ്ണുപാദഭക്തിയാൽ പൂൎണ്ണമായി—അചിരേണ, പരിശുദ്ധഹൃദയനായ ആ മുനിശ്രേഷ്ഠൻ, വിഷ്ണുധ്യാനൈകതാനനായി ശ്വാസംബന്ധിച്ചു്, സമാധി ആരംഭിച്ചു. മുനിയുടെ ഈ ഉദ്യമംകണ്ടു ഭയാകുലനായ ഇന്ദ്രൻ, വേഗത്തിൽ കാമദേവനെ വരുത്തി. മുനിയുടെ തപോഭംഗംചെയ്യുന്നതിനു നിയോഗിച്ചയച്ചു. വിശ്വവിജയിയായ കാമൻ, വസന്തം മുതലായ തന്റെ സഹായന്മാരോടും മനോഹാരിണികളായ

അപ്സരസ്ത്രീകളോടുംകൂടി, കാനനത്തിലേക്ക പുറപ്പെടുകയും ചെയ്തു.

ആരെങ്കിലും തപസ്സുതുടങ്ങിയാൽ അതു സ്വർഗ്ഗാപഹരണത്തിനാണെന്നു ശങ്കിച്ച് ദേവേന്ദ്രൻ ഭയപ്പെടുക പതിവാണ്. അതുപോലെ നാരദനും തന്റെ പുരത്തെ അപഹരിക്കാനാഗ്രഹിക്കയാണെന്ന് അദ്ദേഹം വിചാരിച്ചു. ലോകത്തിൽ, കാമിയും അത്യാഗ്രഹിയുമായവൻ, കുടിലനായ കാക്കയെപ്പോലെ എല്ലാവരെയും ഭയപ്പെടുന്നു, നായ്, ഒരു ശുഷ്കമായ അസ്ഥിഖണ്ഡം കടിച്ചെടുത്തുകൊണ്ടുപോകുമ്പോൾ, സിംഹത്തെക്കണ്ടിട്ട് അതു തന്റെ കയ്യിൽനിന്ന് അപഹരിക്കുമെന്നു ഭയപ്പെട്ട്, അതുംകൊണ്ട് ഓടിക്കളയുന്നതുപോലെ ഹീനചിത്തവൃത്തിയായിരുന്നു ഇന്ദ്രൻ.

കാമദേവൻ, നാരദന്റെ ആശ്രമത്തിലെത്തി, തപസ്സിളക്കാനുള്ള സന്നാഹങ്ങൾ ആരംഭിച്ചു മായകൊണ്ട് കാനനത്തിലെല്ലാം വസന്തത്തെ പ്രകാശിപ്പിച്ചു. വൃക്ഷലതാദികളെല്ലാം വിവിധവർണ്ണങ്ങളിൽ കുസുമിതങ്ങളായി. കോകിലങ്ങളുടെ പഞ്ചമധ്വനി മുഴങ്ങി. വണ്ടുകൾ വനാന്തലക്ഷ്മിയുടെ നൃത്തത്തിന് അനുരൂപമായ ഗാനത്തോടുകൂടി പുഷ്പരംഗങ്ങളിൽ നടമാടിത്തുടങ്ങി. ശൈത്യസൌരഭ്യങ്ങളാൽ മനോഹരമായ മന്ദവായു കാമകൃശാനുവിനെ ജ്വലിപ്പിച്ചുകൊണ്ടു വീശി. സകലകാമകലാപ്രവീണകളായ രംഭാദിസുരയുവതികൾ. വിവിധതാനതരംഗത്തോടുകൂടി പാടുകയും പലവിധത്തിലുള്ള അഭിനയങ്ങൾ കലർത്തി ആടുകയും ചെയ്തു. തന്റെ സഹായന്മാരുടെ വൈദഗ്ദ്ധ്യംകണ്ടു സന്തുഷ്ടനായ കാമദേവൻ, മുനിയുടെ സമാധിഭംഗത്തിനായി സർവ്വാത്മനാ പ്രയത്നിച്ചു. എന്നാൽ ആത്മധ്യാനൈകതാനനായ മഹർഷിയിൽ കാമന്റെ കലകളെല്ലാം വിഫലീഭവിച്ചതേയുള്ളു. ഭഗവാനായ രമാപതി ആരുടെ രക്ഷകസ്ഥാനം വഹിക്കുന്നുവോ, അവന്റെ അതിർത്തികടക്കുന്നതിന് ആർക്കുകഴിയും.

അപരാധിയായ മനോഭവൻ അത്യന്തം ഭയപ്പെട്ടു. അവർക്കും മനോഭംഗവും ഭയവും ഉണ്ടാകാതെയിരുന്നില്ല. തങ്ങൾ പരാജിതരായി എന്നു സമ്മതിച്ചുകൊണ്ടു അവർ പോയി മുനിവരന്റെ ചരണങ്ങളെ ഗ്രഹിച്ച്, അതിദീനതയോടുകൂടി അദ്ദേഹത്തെ ശരണം പ്രാപിച്ചു.

നാരദന്റെ മനസ്സിൽ കോപം അശേഷമുണ്ടായില്ല. കാമദേവനെ അദ്ദേഹം പ്രിയവചനങ്ങളാൽ സന്തോഷിപ്പിച്ചു. മദനനും സഹായികളും മുനിപാദങ്ങളിൽ ശിരഃപ്രണാമംചെയ്ത്, ആന

വാദംവാങ്ങി മടങ്ങിപ്പോയി. അവർ ഇന്ദ്രസഭയിൽ എത്തി, തങ്ങളുടെ ആരംഭങ്ങൾ വിഫലീഭവിച്ചതും മുനിയുടെസുശീലതയുംഎല്ലാം വർണ്ണിച്ചു. അതുകേട്ടു എല്ലാവരും ആശ്ചര്യപരതന്ത്രന്മാരായി, മുനിയെ പ്രശംസിക്കുകയും, ഹരിയെ ശിരസ്സുകൊണ്ടു പ്രണമിക്കയും ചെയ്തു.

നാരദൻ കാമദേവനെ ജയിച്ചു എന്നുള്ള അഭിമാനത്തോടുകൂടി കൈലാസത്തിൽചെന്ന്, കാമദേവൻെറ വിചിത്രചരിതമെല്ലാം ശങ്കരനെ കേൾപ്പിച്ചു. ശിവൻ അതുകേട്ടു വളരെ അഭിനന്ദിച്ചു. എന്നിട്ടു ഒടുവിൽ ഇങ്ങനെ പറഞ്ഞു–"ഹേ നാരദ! എന്നെ കേൾപ്പിച്ചതുപോലെ ഈ കഥ ഒരിക്കലും ഹരിയെ കേൾപ്പിക്കരുതെന്നു ഞാൻ അങ്ങയോടു വീണ്ടും വീണ്ടും അപേക്ഷിക്കുന്നു. എപ്പോഴെങ്കിലും സന്ദർഭം വന്നാലും ഇതു മറച്ചുകളയണം."

ശംഭുചെയ്ത ഈ ഹിതോപദേശം നാരദനു രസിച്ചില്ല. വേഗംതന്നെ അവിടെനിന്നും വിടവാങ്ങിക്കൊണ്ടു സത്യലോകത്തിലേക്കു പോയി. ബ്രഹ്മസന്നിധിയിൽ ആ മുനിരാജൻ ഏതാനുംദിവസം അധികമായ അഭിമാനത്തോടുകൂടി താമസിച്ചു. ഹേ ഭരദ്വാജ! കൗതുകങ്ങൾ കേട്ടുകൊൾക. ഹരിയുടെ ഇച്ഛ ബലവതിയാണ്. രാമൻ ചെയ്യാൻ ആഗ്രഹിക്കുന്നതേതോ അതിനെ അന്യഥാ കരിക്കുന്നതിനു ആരുമില്ല.

അനന്തരം, നാരദൻ കരതലത്തിൽ വരവീണയോടുകൂടി, ഹരിഗുണങ്ങളെ ഭംഗിയായിപ്പാടിക്കൊണ്ട്, വേദാന്തവേദ്യനായ ശ്രീനിവാസൻെറ വാസസ്ഥാനമായ ക്ഷീരസിന്ധുവിൽ എത്തി. ഭഗവാൻ സന്തോഷസമേതം അദ്ദേഹത്തെ എതിരേൽക്കുകയും തന്റെ ഒപ്പം ആസനം നൽകി ഇരുത്തുകയും ചെയ്തു. 'വളരെ നാളായി കാണ്മാനില്ലല്ലോ! എന്നും മറ്റും സ്നേഹഗർഭങ്ങളായ ഉപചാരവാക്കുകൾ രമാപതി വർഷിച്ചതുകേട്ട് സന്തുഷ്ടനായ നാരദൻ, മുൻകൂട്ടി ശിവൻ വിലക്കിയിരുന്നതിനെ വകവയ്ക്കാതെ കാമചരിതമെല്ലാം പറഞ്ഞു കേൾപ്പിച്ചു. രഘുപതിയുടെ മായ മഹാബലവതിയാണ്; അതുകൊണ്ടു മയങ്ങാത്തവർ ഈ ലോകത്തിനുള്ളിൽ ആരുള്ളു?

ഭഗവാൻ രൂക്ഷമായ മുഖഭാവത്തോടും എന്നാൽ മൃദുസ്വരത്തിലും പറഞ്ഞു. അങ്ങേ ചരിതം സ്മരിച്ചാൽതന്നെ, മോഹവും കാമവും മദവും മാനവും നശിക്കും.

ഹേ മുനിശ്രേഷ്ഠ! കേൾക്കുക! ആർക്കാണോ ജ്ഞാനവും വൈരാഗ്യവും ഹൃദയത്തിൽ ഇല്ലാത്തതു്, അവർക്കാണു മനസ്സിൽ മോഹമുണ്ടാകുന്നതു്. ബ്രഹ്മചര്യവ്രതരതനും, ധീരമാനസനുമായ അ

ങ്ങേ പീഡിപ്പിക്കാൻ മനോഭവൻ എങ്ങനെ ശക്തനാകും. ഈ അരുളപ്പാടുകൾ കേട്ട് അഭിമാനതുന്ദിലനായ നാരദൻ "അല്ലയോ ഭഗവാനെ, അതെല്ലാം അവിടുത്തെ കൃപ തന്നെ" എന്നുത്തരം പറഞ്ഞു.

കരുണാനിധിയായ ഭഗവാൻ, ഇതുകേട്ടു മനസ്സിൽ വിചാരിച്ചു. 'ഇവന്റെ ഹൃത്തടത്തിൽ മഹത്തായ ഗർവ്വതരു അങ്കുരിച്ചിരിക്കുന്നു അതിനെ ഞാൻ വേഗത്തിൽ ഉന്മൂലനം ചെയ്യുന്നുണ്ട്. ഭക്തഹിതകരണം എന്റെ വ്രതമാണല്ലോ. മുനിക്കു ഹിതം ചെയ്യുന്നതിന് എനിക്കു കൌതുകവും തോന്നുന്നുണ്ട്. തീർച്ചയായും ഞാൻ ഒരു ഉപായം ചെയ്യും, ഈ വിചാരത്തോടുകൂടി ഭഗവാൻ ഇരിക്കുമ്പോൾ, നാരദൻ ഹരിപാദത്തെ ശിരസ്സുകൊണ്ടു നമിച്ച് ഹൃദയത്തിൽ നിറഞ്ഞ 'ഞാൻ' എന്ന അഭിമാനത്തോടുകൂടി പ്പോയി.

ക്ഷണേന ശ്രീപതി തന്റെ മായയെ പ്രേരിപ്പിച്ചു. ഹരിമോഹിനിയായ ആ മഹാമായ ചെയ്ത ആശ്ചര്യങ്ങളെ കേൾക്കുക. മാർഗ്ഗമദ്ധ്യത്തിൽ നൂറുയോജന വിസ്താരമുള്ളതും, വൈകുണ്ഠത്തേക്കാൾ ശ്രേഷ്ഠമായ വിവിധശില്പവൈചിത്ര്യങ്ങളോടുകൂടിയതുമായ ഒരു നഗരത്തെ നിർമ്മിച്ചു. ആ നഗരത്തിൽ കാമദേവനേയും രതിയേയും പോലെ സൌന്ദര്യധാമങ്ങളായ അനവധി സ്ത്രീപുരുഷന്മാർ വസിക്കുന്നു. അവിടുത്തെ രാജാവിന്റെ പേർ ശീലനിധി എന്നാണ്. അനവധി ചതുരംഗസേനകളോടും സമ്പൽസമൃദ്ധിയോടുംകൂടിയ അദ്ദേഹത്തിന്റെ വിഭവവിലാസം നൂറ് ഇന്ദ്രന്മാരുടേതിനു സമമാണ്. സൌന്ദര്യം, പരാക്രമം, നയം മുതലായ ഗുണവിശേഷങ്ങളാൽ അദ്വിതീയനായ ആ രാജശ്രേഷ്ഠനു വിശ്വമോഹിനി എന്ന് അന്വർത്ഥനാമ്നിയായ ഒരു കുമാരിയുണ്ട്. ലക്ഷ്മീദേവിപോലും ലജ്ജിക്കത്തക്ക രൂപസമ്പത്തോടുകൂടിയ ആ കുമാരി, സർവ്വഗുണനിധിയായ ഹരിമായ തന്നെയാണ്. ആ രാജകുമാരിയുടെ സ്വയംബരാഘോഷത്തിനു നാനാദിക്കുകളിൽ നിന്നും രാജാക്കന്മാർ വന്നുകൂടിക്കൊണ്ടിരുന്നു.

നാരദൻ കൌതുകത്താൽ ആ നഗരത്തിൽ പ്രവേശിച്ചു. നഗരവാസികളോടു ചോദിച്ച് അവിടുത്തെ കഥകളും സ്ഥിതികളുമെല്ലാം മനസ്സിലാക്കിയതിന്റെശേഷം, രാജഗൃഹത്തിൽ എത്തി. രാജാവു മുനിയെ സൽക്കരിച്ച് ആസനത്തിൽ ഉപവേശിപ്പിച്ചു. അനന്തരം തന്റെ പുത്രിയെ അവിടെ വരുത്തി, "ഭഗവാനെ, ഇവളുടെ ഗുണങ്ങളും ദോഷങ്ങളും വിചാരിച്ച് അരുളിച്ചെയ്യേണമേ," എന്നു വിനീതനായി അറിയിച്ചു.

അവളുടെ രൂപം കണ്ട മാത്രയിൽ തന്നെ വൈരാഗ്യശാലിയായ നാരദന്റെ ഹൃദയം കാമലോലമായി കളിയാടിത്തുടങ്ങി. ആ മുനിശ്രേഷ്ഠൻ സർവ്വം മറന്നു്. വളരെനേരം അവളെത്തന്നെ നോക്കിക്കൊണ്ടിരുന്നു. ക്ഷണനേരം അവളുടെ സൌന്ദൎയ്യലഹരിയിൽ മുഴുകി മയങ്ങിയ അദ്ദേഹം, തനിക്കുണ്ടായ ഹർഷാതിശയത്തെ വാക്കുകൊണ്ടു വെളിപ്പെടുത്തുവാൻ വിചാരിച്ചില്ല. "ഇവളുടെ ഭൎത്താവായിത്തീരുന്നവൻ, ദേവസമനും, സമരഭൂമിയിൽ ആരാലും ജയിക്കപ്പെടാത്തവനും ആയിരിക്കും. സർവ്വ ചരാചരങ്ങളും അവനെ സേവിക്കും. ഇങ്ങനെയുള്ള ഒരാളെയാണു് ഈ വിശ്വമോഹിനി വരിക്കുന്നതു്." ഇപ്രകാരം അദ്ദേഹം അവളുടെ ലക്ഷണങ്ങളുടെ ഫലമെല്ലാം ആലോചിച്ചു മനസ്സിൽവച്ചു. എന്നിട്ടു്, പുത്രി സുലക്ഷണയാണെന്നുമാത്രം രാജാവിനോടു പറഞ്ഞിട്ടു്, ഉൽക്കണ്ഠാകുലമായ മനസ്സോടുകൂടി അവിടെനിന്നു പോയി. പോകുംവഴി നാരദന്റെ ഹൃദയം ചിന്താചഞ്ചലമായിരുന്നു. "ദൈവമേ, ഈ ബാലികയെ എനിക്കു കിട്ടുന്നതിനു എന്താണുവഴി? ജപവും തപവുമൊന്നും അനുഷ്ഠിക്കുന്നതിനുള്ള കാലം ഇതല്ല. ഈ അവസരത്തിൽ സുകുമാരമായ രൂപവും പരമമായ കാന്തിവിലാസവുമാണു് എനിക്കുവേണ്ടതു്. അതു കണ്ടാൽ, രാജകുമാരി എന്നിൽ അനുരക്തയായി വരണമാല ചേൎക്കണം. അത്യുൽകൃഷ്ടമായ സൌന്ദൎയ്യം, മഹാവിഷ്ണുദേവനോടുവരിച്ചാലെന്താണു്? പക്ഷേ, അദ്ദേഹത്തെ ചെന്നുകണ്ടു വരംവാങ്ങുന്നതിനു താമസം നേരിടുമല്ലോ. എനിക്കു ഹിതംചെയ്യുന്നവർ അദ്ദേഹത്തെപ്പോലെ മറ്റാരുമില്ലതാനും. ഈ അവസരത്തിൽ കരുണാനിധിയായ ആ ജഗന്നാഥൻതന്നെ എന്നെ സഹായിക്കണം". ഇപ്രകാരം വിചാരിച്ചു പ്രാൎത്ഥിച്ച നാരദന്റെ പുരോഭാഗത്തിൽ വിഷ്ണുഭഗവാൻ പ്രത്യക്ഷനായി. അദ്ദേഹത്തെ കണ്ടപ്പോൾ നാരദന്റെ നയനങ്ങൾ വികസിക്കയും, കാൎയ്യം സാധിച്ചതുപോലെ തോന്നീട്ടു ഹൃദയം സന്തോഷപൂൎണ്ണമാകയും ചെയ്തു. അനന്തരം, ആൎത്തനായി കഥകളെല്ലാം അറിയിച്ചിട്ടു "ഹേ ഭഗവൻ! തൃപ്പാദഭക്തനായ എന്നിൽ ദയയുണ്ടായി സഹായിക്കണമേ! നിന്തിരുവടിയുടെ രൂപം എനിക്കു നൽകണമേ! മറ്റൊരുവിധത്തിൽ എനിക്കു് അവളെ ലഭിക്കുവാൻ സാധിക്കുകയില്ല. ഏതുചെയ്താൽ എന്റെ ഹിതം സാധിക്കുമോ, അതു നിന്തിരുവടി വേഗത്തിൽ ചെയ്യണം" എന്നപേക്ഷിച്ചു. വിശാലമായ തന്റെ മായാബലത്തെക്കണ്ടു് ദീനദയാലുവായ ഭഗവാൻ ഹൃദയത്തിൽ ഹസിച്ചുകൊണ്ടു്, "നാരദ! ഏപ്രകാരമായാൽ അങ്ങേയ്ക്കു പരമഹിതമായിരിക്കുമോ അപ്രകാരം ഞാൻ ചെയ്യും. മറ്റൊന്നും ചെയ്കയുമില്ല. എന്റെവാക്കു മിഥ്യയാകയില്ല. ഒരു രോഗാതുരൻ അപഥ്യമായ

ഏതെങ്കിലും ചോദിച്ചാൽ വൈദ്യൻ കൊടുക്കുകയില്ല. അതുപോലെ ഹേ! മുനിശ്രേഷ്ഠ! നിനക്കു നല്ലതായിട്ടുള്ളതിനെ ഞാൻ ചെയ്യും" ഇപ്രകാരം അരുളിച്ചെയ്തിട്ട് അന്തർദ്ധാനംചെയ്തു.

മായാവിവശനാകയാൽ മൂഢനായിത്തീൎന്ന മുനിക്കു നിഗൂഢമായ വിഷ്ണുവചനത്തിന്റെ സാരം മനസ്സിലായില്ല. അതിനാൽ വേഗംതന്നെ മോടിയേറിയ സ്വയംവരശാലയിൽ എത്തി. അവിടെ വളരെവളരെ രാജാക്കന്മാർ ശോഭയേറിയവേഷത്തിൽ അകമ്പടിക്കാരോടുകൂടി അവരവൎക്കു ഉചിതങ്ങളായ ആസനങ്ങളിൽ ഇരിക്കുന്നു. വിഷ്ണുഭഗവാന്റെ കാരുണ്യത്താൽ താൻ സൌന്ദൎയ്യവാനായിത്തീൎന്നിരിക്കുന്നുവെന്ന് അഭിമാനിച്ച നാരദൻ, തന്റെ രൂപഭംഗികണ്ടാൽ രാജകന്യക മറ്റൊരാളെ വരിക്കയില്ലെന്നു നിശ്ചയിച്ചു.

എന്നാൽ കരുണാനിധിയായഭഗവാൻ മുനിക്കു നന്മവരുത്തുന്നതിനായി അവൎണ്ണ്യമായ ഒരു കുരൂപമാണു രാജകന്യകയുടെ ദൃഷ്ടിയിൽ അദ്ദേഹത്തിനു നൽകിയിരുന്നതു്. എന്നാൽ ആ കഥ ആൎക്കും മനസ്സിലായില്ല. നാരദനെന്നുതന്നെ അറിഞ്ഞു് എല്ലാവരും അദ്ദേഹത്തെ വന്ദിച്ചു.

രുദ്രന്റെ ഭൂതഗണങ്ങളിൽ രണ്ടുപേർ, ബ്രാഹ്മണവേഷം ധരിച്ച് അത്യന്തം കൌതുകത്തോടുകൂടി കാഴ്ചകൾ കണ്ടുകൊണ്ടു് അവിടെ സഞ്ചരിക്കുകയായിരുന്നു. അവർ സകല രഹസ്യങ്ങളും അറിഞ്ഞു. നാരദൻതന്റെ രൂപാതിശയത്തെപ്പററി അഭിമാനത്തോടുകൂടിയിരിക്കുന്ന കൂട്ടത്തിൽ അവരും പോയിരുന്നു. ബ്രാഹ്മണവേഷധാരികളായിരുന്നതിനാൽ അവരെ ആരും സംശയിച്ചില്ല. അവർ, നാരദൻ കേൾക്കത്തക്കവിധത്തിൽ വ്യാജസ്തുതിചെയ്തു. "ഇദ്ദേഹത്തിനു ഹരി വലിയരൂപസൌന്ദൎയ്യം നൽകിയിരിക്കുന്നു. ഈ സൌന്ദൎയ്യംകണ്ടാൽ രാജകുമാരി ഹരിയെന്നുവിചാരിച്ച്, സന്തോഷപൂൎവ്വം ഇദ്ദേഹത്തെ വരിക്കും സംശയമില്ല." ഇതുകേട്ടു, നാരദൻ പൂൎവ്വാധികം ഗൎവ്വിഷ്ഠനായിത്തീൎന്നു. അദ്ദേഹത്തിന്റെ മനസ്സു തീരെ മയങ്ങിപ്പോയി. ശിവഗണങ്ങൾ അവൎക്കു തോന്നിയതുപോലെ ചിരിക്കുകയും കളിയാക്കുകയും ചെയ്തിട്ടും, ബുദ്ധി അത്യന്തം ഭ്രമിച്ചിരുന്ന മുനിക്കു് അതൊന്നും മനസ്സിലായില്ല. താമസിയാതെ രാജകുമാരി. സഖികളോടുകൂടി, ഒരു രാജഹംസിയെപ്പോലെ കരസരോജങ്ങളിൽ വരണമാലയുമായി, രംഗപ്രവേശം ചെയ്തു്, ഓരോ രാജാക്കന്മാരെ കണ്ടുകണ്ടു സഞ്ചരിച്ചു. അക്കൂട്ടത്തിൽ നാരദന്റെ സ്വരൂപം ദൃഷ്ടിയിൽപെട്ടു. മൎക്കടത്തിന്റെ മുഖവും ഭയങ്കരമായ ദേഹവുംകണ്ടു് അവൾക്കു മനസ്സിൽ വെറുപ്പും കോപവുമുണ്ടായി. പെട്ടെന്നു് ആ ദിക്കിൽനിന്നു മുഖംതിരിച്ചുകളഞ്ഞു. ത

ൻെറ സൌന്ദൎയ്യത്തെപ്പററി അഭിമാനിച്ചുകൊണ്ടിരുന്ന നാരദൻ, വീണ്ടുംവീണ്ടും ഔത്സുക്യത്താൽ ആകുലനായിത്തീൎന്നു. രാജകന്യകകാണായ്കകൊണ്ടുള്ള തരക്കേടാണു്. കണ്ടാൽ നിശ്ചയമായും തന്നെ വരിക്കുമെന്നുതന്നെ ആ ജളബുദ്ധി നിശ്ചയിച്ചു. അതുനിമിത്തം ഇരിപ്പുറയ്ക്കാതെ, തിരിഞ്ഞുംപിരിഞ്ഞും ഇരിക്കയും, രാജകന്യകയെ ആ ദിക്കിലേക്കു നോക്കിക്കുന്നതിനായി, ഇടയ്ക്കിടെ ചില ശബ്ദങ്ങൾ പുറപ്പെടുവിക്കയും ചെയ്തു. നാരദൻെറ ഗോഷ്ടികൾകണ്ടു ശിവഗണങ്ങൾ ചിരിച്ചു. ആ ക്ഷണത്തിൽ കൃപാലുവായ ഭഗവാൻ ഒരു രാജാവിൻെറ രൂപത്തിൽ അവിടെ വരികയും ഉടനേ രാജകുമാരി സന്തുഷ്ടയായി വരണമാലഇടുകയും ചെയ്തു. കന്യകയോടുകൂടി ഭഗവാൻ പോയപ്പോൾ നാരദൻെറ ഹൃദയം തകൎന്നുപോയി. രാജാക്കന്മാരുമെല്ലാം നിരാശരായിത്തീൎന്നു. പൎവ്വതത്തിൻെറ മുകളിൽ വിളങ്ങിക്കൊണ്ടിരുന്ന വൈരക്കല്ലു ഒരു സഞ്ചിക്കകത്തകപ്പെട്ടതുപോലെ, നാരദൻെറ മനഃപ്രകാശമെല്ലാം തീരെമങ്ങിപ്പോയി.

അപ്പോൾ, ശിവഗണങ്ങൾ ചിരിച്ചുകൊണ്ടു്, 'പോയി ഒരു കണ്ണാടിയിൽ തൻെറമുഖം നോക്കൂ' എന്നു വിളിച്ചുപറഞ്ഞിട്ടു ഭയത്തോടുകൂടി ഓടിപ്പൊയ്ക്കളഞ്ഞു. മഹൎഷിപോയി വെള്ളത്തിൽ തൻെറ മുഖംനോക്കി. വേഷംകണ്ടപ്പോൾ കലശലായ കോപവും നൈരാശ്യവും ഉദിക്കയാൽ ഭൂതഗണങ്ങളെ ശപിച്ചു. "കള്ളന്മാരും പാപികളുമായ നിങ്ങൾ നിശാചരന്മാരായിപ്പിറക്കട്ടെ എന്നെപ്പരിഹസിച്ചതിൻെറ ഫലം നിങ്ങൾക്കു് ഇതാണു്. ഇനി, ആരും മുനിമാരെ ഹസിക്കാതിരിക്കട്ടെ!"

വീണ്ടും വെള്ളത്തിൽ നോക്കിയപ്പോൾ, തൻെറ സ്വന്തരൂപം പ്രാപിച്ചിരിക്കുന്നതായിക്കണ്ടു. എങ്കിലും മനസ്സു സ്വസ്ഥമായില്ല. കോപത്താൽ ചുണ്ടുകൾ വിറച്ചു—തന്നെ അന്യന്മാരെക്കൊണ്ടു മഹാവിഷ്ണു പരിഹസിപ്പിച്ചല്ലോ എന്നുള്ളതായിരുന്നു അദ്ദേഹത്തിൻെറ കോപത്തിനു കാരണം. അതിനുപകരമായി വിഷ്ണുവിനെ ശപിക്കയോ കൊല്ലുകയോ എന്താണു ചെയ്യേണ്ടതെന്നുള്ള വിചാരത്തോടുകൂടി നേരേ പാലാഴിയിലേക്കു തന്നെ തിരിച്ചു. മാൎഗ്ഗമദ്ധ്യേ ലക്ഷ്മീദേവിയോടും, വിശ്വമോഹിനിഎന്ന ആ രാജകുമാരിയോടും കൂടി എഴുന്നള്ളിനിൽക്കുന്ന ഭഗവാനെക്കണ്ടു. മുനിയെക്കണ്ടയുടനേ, ഭഗവാൻ ചിരിച്ചുകൊണ്ടു്, "ഹേ കാമദേവനെ ജയിച്ച മുനിശ്രേഷ്ഠ! അങ്ങു് ഒരു വികലനെപ്പോലെ എവിടെപ്പോകുന്നു?" എന്നു ചോദിച്ചു. ഈ ചോദ്യം, മുനിയുടെ കോപത്തെ അത്യധികം ഉജ്ജ്വലിപ്പിച്ചു. മനസ്സു മായാധീനമാകകൊണ്ടു്, ബോധം

അശേഷം ഉണ്ടായിരുന്നില്ല. കോപത്തോടുകൂടി ഭഗവാനെനോക്കി—"പ്രഭോ! അങ്ങേക്കു പരസമ്പത്തുകാണ്മാൻ പാടില്ല. അങ്ങെ അസൂയയും കപടപ്രവൃത്തിയും ലോകപ്രസിദ്ധമാണ്. സമുദ്രമഥനകാലത്തിൽ, രുദ്രനെ പിച്ചുപിടിപ്പിച്ച്, ദേവന്മാരെക്കൊണ്ടു പ്രേരിപ്പിച്ചു വിഷപാനം ചെയ്യിച്ചു. അസുരന്മാൎക്കു മദ്യം, ശംകരനു വിഷം, ലക്ഷ്മിയും കൌസ്തുഭരത്നവും അങ്ങേക്ക്. എന്താ ഭംഗിയല്ലേ കാൎയ്യങ്ങൾ? കഷ്ടം! അങ്ങു സ്വാൎത്ഥപരനും കുടിലനുമാണ്. കള്ളത്തരമല്ലാതെ അങ്ങേക്കൈവശം ഒന്നുമില്ല. പരമസ്വതന്ത്രൻ! മേലേ ആരുമില്ല. തോന്നിയപോലെ പ്രവൎത്തിക്കാം. നല്ല ആളുകളെ മന്ദന്മാരാക്കും. മന്ദന്മാരെ നല്ലവരാക്കും. ഹൃദയത്തിൽ വിസ്മയവും ഹൎഷവും ഒന്നും പററുകയുമില്ല. അന്യന്മാരെ കളിപ്പിക്കുന്നതിനു മനസ്സിൽ അല്പമെങ്കിലും ശങ്കയുണ്ടോ?–അതുമില്ല. എപ്പോഴും ഉത്സാഹമായിരിക്കുന്നതുകാണാം. ശുഭാശുഭകൎമ്മങ്ങളൊന്നും ബന്ധിക്കയുമില്ല. ഇതുവരെ അങ്ങേത്തട്ടുക്കാൻ ആൎക്കും സാധിച്ചിട്ടുമില്ല; എങ്കിലും, ഇപ്പോൾ എനിക്കു നൽകിയ സൽക്കാരത്തിനു ഞാൻ പ്രതിഫലംതരാതെ അടങ്ങുന്നതല്ല. അങ്ങ്, എതൊരു രൂപം ധരിച്ച് എന്നെ ഇപ്പോൾ വഞ്ചിച്ചുവോ, ആ ദേഹത്തോടുകൂടി അങ്ങ് ഭൂമിയിൽ ജനിക്കാൻ ഇടയാകട്ടെ. അങ്ങ് എന്നെ വാനരാകൃതിയാക്കിയില്ലേ? അതിനാൽ അങ്ങേ സഹായന്മാരെല്ലാം വാനരന്മാരായിത്തീരട്ടെ. എനിക്കു ചെയ്ത അപകാരംപോലെ അങ്ങും നാരീവിരഹത്താൽ ദുഃഖിതനായിത്തീരട്ടെ" ഇതാണ് എൻെറ ശാപം.

ഭഗവാൻ ഈ ശാപത്തെ ശിരസാധരിച്ചു സന്തുഷ്ടനായി സുരകാൎയ്യങ്ങൾ നടത്തി; കൃപാനിധിയായ അദ്ദേഹം തൻെറ മായാവിലാസത്തെ ഉപസംഹരിക്കുകയും ചെയ്തു. എപ്പോൾ ഹരി തൻെറ മായയെ നിവാരണംചെയ്തുവോ അപ്പോൾ ലക്ഷ്മീഭഗവതിയാകട്ടെ, ആ രാജകുമാരിയാകട്ടെ, ഉണ്ടായിരുന്നില്ല. ഉടനേ ഉദ്ബുദ്ധനായ നാരദൻ, അതിഭീതനായി ഹരിചരണങ്ങളെ ഗ്രഹിച്ചുകൊണ്ട് "പ്രണതാൎത്തിഹരണ! രക്ഷിക്കണേ! അല്ലയോ ഹൃദയാലോ! ദീനദയാലോ എൻെറ ശാപം മിഥ്യയായിപ്പോകട്ടെ എന്നു ഞാൻ ആഗ്രഹിക്കുന്നു. അന്ധനായ ഞാൻ വളരെ ദുൎവ്വാക്കുകൾ പറഞ്ഞുപോയി. എൻെറ പാപം നശിക്കാൻ എന്താണു ചെയ്യേണ്ടതു്?" എന്നു ചോദിച്ചു. ഭഗവാൻ പറഞ്ഞു,—"നീ പോയി ശങ്കരൻെറ നൂറു നാമങ്ങൾ ജപിക്കുക! എന്നാൽ നിൻെറ ഹൃദയത്തിനു വേഗം ശാന്തി ലഭിക്കും. എനിക്കു ശിവനേപ്പോലെ പ്രിയപ്പെട്ടവർ ആരുമില്ല. ഈ വിശ്വാസം നിൻെറ മനസ്സിൽനിന്നു ഇളകാതിരിക്കട്ടെ ആരുടെ മേൽ പുരാരി കൃപചെയ്യുന്നില്ലയോ, അവന് ഒരിക്കലും

എന്നിൽ ഭക്തി ഉണ്ടാകയില്ല. ഈ ബോധത്തോടുകൂടി നീ ഭൂമിയിൽ സഞ്ചരിക്കുക! മായാദേവിയാൽ ഇനി ഒരിക്കലും നീ പീഡിതനായി ഭവിക്കയില്ല".

ഇപ്രകാരം പലവിധത്തിൽ മുനിയെ പ്രബോധിപ്പിച്ചിട്ട്, ഭഗവാൻ അന്തർദ്ധാനം ചെയ്തു. നാരദൻ രാമഗുണഗാനംചെയ്തുകൊണ്ടു സത്യലോകത്തിലേക്കു പോയി. വിഗതമോഹനും ഹൃഷ്ടഹൃദയനുമായ നാരദനെ അദ്ദേഹത്താൽ ശപിക്കപ്പെട്ട ആ ശിവപാർഷദന്മാർ രണ്ടുപേരും മാർഗ്ഗമദ്ധ്യത്തിൽ കണ്ടു നമസ്കരിച്ചു. അവർ വളരെ ഭയത്തോടുകൂടി മുനിയുടെ സമീപത്തിൽ വന്നു പാദഗ്രഹണം ചെയ്തുകൊണ്ട് ആർത്തസ്വരത്തിൽ പറഞ്ഞു. "ഭഗവൻ! നിന്തിരുവടിയാൽ ശപിക്കപ്പെട്ട ഞങ്ങൾ ബ്രാഹ്മണരല്ല, ശിവഗണങ്ങളാണ്. ഞങ്ങൾ ചെയ്ത അപരാധത്തിന്റെ ഫലം ഞങ്ങൾക്കു കിട്ടി. എങ്കിലും ദയചെയ്തു ഞങ്ങൾക്കു ശാപമോക്ഷം തരണമെന്നാപേക്ഷിക്കുന്നു."

ദീനദയാലുവായ നാരദൻ അവരുടെ പ്രാർത്ഥന കേട്ടു പറഞ്ഞു:—"നിങ്ങൾ രണ്ടുപേരും പോയി രാക്ഷസന്മാരായി ജനിക്കുവിൻ! വിപുലമായ തേജസ്സും, ബലവും വൈഭവവും നിങ്ങൾക്ക് ഉണ്ടായിരിക്കും. നിങ്ങൾ ഭുജബലത്താൽ വിശ്വത്തെ കീഴടക്കുമ്പോൾ, വിഷ്ണുഭഗവാൻ മനുഷ്യനായി അവതരിച്ചു യുദ്ധത്തിൽ നിങ്ങളെ നിഗ്രഹിക്കും. അതു നിമിത്തം നിങ്ങൾ മുക്തന്മാരായിത്തീരുകയും ചെയ്യും. പിന്നെ ഒരിക്കലും നിങ്ങൾക്കു സംസാരമുണ്ടാകയില്ല".

ഈ അനുഗ്രഹത്തെ ശിരസാവഹിച്ചുകൊണ്ട് അവർ മുനിപാദങ്ങളെ വന്ദിച്ചു വിടവാങ്ങിപ്പോയി. തൽകാലത്തിൽ അവർ നിശാചരന്മാരായി ജനിക്കയും, ഭഗവാൻ മനുഷ്യനായി അവതരിച്ച് അവരെ നിഗ്രഹിക്കയും ചെയ്തു. ഒരുകല്പത്തിൽ ഭഗവാൻ മനുഷ്യാവതാരം എടുക്കുന്നതിനുള്ള ഹേതു ഇതായിരുന്നു. സുജനങ്ങൾക്കും സുരന്മാക്കും സുഖവും ആനന്ദവും നൽകുന്നതിനും, ഭൂഭാരത്തെ ഹരിക്കുന്നതിനുമായി അദ്ദേഹം അവതാരങ്ങൾ എടുക്കുന്നു.

ഹരിയുടെ ജന്മങ്ങളും കർമ്മങ്ങളും വിചിത്രങ്ങളാണ്. എന്നല്ല, സുന്ദരങ്ങളും സുഖദങ്ങളുമാണ്. പ്രഭു ഓരോകല്പത്തിലും അവതരിച്ചു പലവിധത്തിലുള്ള ലീലകളെ ചെയ്യുന്നു. അപ്പൊഴപ്പോഴുള്ള കഥ, മുനീന്ദ്രന്മാർ ഗാനംചെയ്യാറുണ്ട്. അവ പരമപവിത്രങ്ങളായ സുന്ദരപ്രബന്ധങ്ങളാണ്. ത്രികാലവേദികളായ മുനിമാർ അനുപമങ്ങളായ പല മാതിരി കഥകൾ പറയുന്നു. അറിവുള്ളവർ

ആ കഥകളെക്കുറിച്ച് ആശ്ചര്യപ്പെടുകയില്ല. അനന്തനായ ഹരിയുടെ കഥകളും അനന്തങ്ങളാകയാൽ വേദങ്ങളും മുനികളും പല വിധത്തിൽ അവ പറകയും കേൾക്കയും ചെയ്യുന്നു. രാമചന്ദ്രന്റെ സുന്ദരചരിതങ്ങൾ കല്പകോടികൾകൊണ്ടും പാടിത്തീർക്കാൻ സാധിക്കയില്ല. ഞാൻ പറഞ്ഞ ഈ കഥ, ജ്ഞാനികളായ മുനിമാരെ വിഷ്ണുമായ മോഹിപ്പിക്കുന്നതെങ്ങനെയെന്നു കാണിക്കുന്നു. ഭഗവാൻ കൌതുകിയും പ്രണതജനഹിതകാരിയും സേവകന്മാൎക്കു സുഭഗനും സകലദുഃഖഹാരിയുമാകുന്നു. അദ്ദേഹത്തിന്റെ പ്രബലയായ മായ മോഹിപ്പിക്കാത്ത സുരന്മാരൊ, നരന്മാരൊ മുനിമാരൊ ഇല്ല. ഇപ്രകാരം മനസ്സിൽ ധരിച്ചു മഹാമായാപതിയെ ഭജിക്കുക!

ഇനി, ഞാൻ രാമാവതാരത്തിനു വേറൊരുകാരണം പറയാം. അജനും അഗുണനും അനുപമനുമായ ബ്രഹ്മസ്വരൂപൻ, കോസലപുരഭൂപനായി തീൎന്നതിനുള്ള ആ കാരണം വിസ്തരിച്ചു പറവാൻ പോകുന്നു. ശൈലകുമാരി! ശ്രദ്ധിച്ചുകേട്ടുകൊൾക. കാനനത്തിൽ സഹോദരനോടുകൂടി മുനിവേഷം ധരിച്ചു സഞ്ചരിക്കുന്ന ഏതു പ്രഭുവിനെ നാം കണ്ടുവോ, ആരുടെ ചരിതം കണ്ടു മതിമറന്നു നീ ശരീരം ഉപേക്ഷിച്ചുവോ, ആരുടെ സ്മരണകൊണ്ടു് ഇപ്പോഴും ആ സുഖക്കേടു നിനക്കുവിട്ടുമാറാതെയിരിക്കുന്നുവോ, ഭ്രമങ്ങളെയും ദുഃഖങ്ങളെയും നശിപ്പിക്കുന്നഅദ്ദേഹത്തിന്റെചരിതംനീ കേട്ടുകൊള്ളുക. ഏതെല്ലാം ലീലകളാണോ അദ്ദേഹം ആ അവതാരത്തിൽ അനുഷ്ഠിച്ചതു്, അവയെ യഥാമതി ഞാൻ വിസ്തരിച്ചുപറയാം. ഹേ, ഭരദ്വാജരേ! ശങ്കരവാണികൾകേട്ടു് ഉമ സങ്കോചത്തോടും പ്രേമത്തോടുംകൂടി മന്ദഹാസം ചെയ്തു. ശിവൻ സന്തുഷ്ടനായി ഇങ്ങനെ പറഞ്ഞുതുടങ്ങി:—

സ്വായംഭുവമനുവിൽനിന്നും ശതരൂപയിൽനിന്നുമാണു്, സകല മനുഷ്യരുടെയും ഉൽപത്തി. ഇപ്പോഴും അവരുടെ ദാമ്പത്യധൎമ്മാചരണങ്ങളെയും, ഗുണങ്ങളെയുംപററി വേദങ്ങൾ ഗാനംചെയ്യുന്നു. അവരുടെ പുത്രനാണു് ഉത്താനപാദൻ. അവന്റെ മൂത്തപുത്രനായ ധ്രുവൻ ഹരിഭക്തനായിത്തീൎന്നു. ഇളയപുത്രനായ പ്രിയവ്രതനെ വേദങ്ങളും പുരാണങ്ങളും പ്രശംസിക്കുന്നു. ആ പ്രിയവ്രതന്റെ പുത്രിയായ ദേവഹൂതി കൎദ്ദമമുനിയുടെ പ്രിയപത്നിയായിരുന്നു. അവളാണു്, ആദിദേവനും ദീനദയാലുവും ആയ പ്രഭുവായ കപിലനെ ജഠരത്തിൽ ധരിച്ചതു്. തത്വവിചാരവിചക്ഷണനായ അദ്ദേഹം, സാങ്ഖ്യശാസ്ത്രത്തെ പ്രകടമായി അരുളിച്ചെയ്തു.

സ്വായംഭുവമനുശ്രേഷ്ഠനാകട്ടെ, പ്രഭുവിന്റെ പലമാതിരി

ആജ്ഞകളെ എല്ലാം പ്രതിപാലിച്ചുകൊണ്ടു രാജ്യംഭരിച്ചുവന്നു. കൊട്ടാരത്തിൽ പാൎക്കുന്നവനു വിഷയവിരക്തി വരാൻ പ്രയാസമാണല്ലൊ. അദ്ദേഹം വൃദ്ധനായപ്പോൾ, തന്റെ ജന്മം ഹരിഭക്തിയോടുകൂടാതെ കഴിഞ്ഞുകൂടിയതിനെപ്പററി പശ്ചാത്തപിച്ചു. ഒടുവിൽ പുത്രനു രാജ്യം കൊടുത്തിട്ടു ഭാൎയ്യാസമേതനായി വനത്തിലേക്കു പുറപ്പെട്ടു. മുനിമാരും സിദ്ധന്മാരും സംഘങ്ങളായി അധിവസിക്കുന്ന അതിപാവനവും സാധകസിദ്ധിദായകവും ആയ നൈമിഷമെന്ന പുണ്യസ്ഥലത്തിലേക്ക് അവർ പോയി. വഴിയാത്രയിൽ ധീരമതികളായ ആ ദമ്പതിമാർ ജ്ഞാനവും ഭക്തിയും ശരീരം ധരിച്ചതുപോലെ ശോഭിച്ചു. അവർ ഗോമതിയുടെ തീരത്തിലെത്തി, സന്തോഷപൂൎവം അതിന്റെ നിൎമ്മലജലത്തിൽ സ്നാനം ചെയ്തു. സിദ്ധന്മാരായ ജ്ഞാനികളും മുനിമാരും അദ്ദേഹത്തെ ധൎമ്മധുരന്ധരനെന്നറിഞ്ഞു്, അപ്പോൾ അവിടെ വന്നുചേൎന്നു. എവിടെയെവിടെ ശോഭനതീൎത്ഥങ്ങളുണ്ടോ, അവിടെയവിടെ വേണ്ടവിധികളെല്ലാം മുനിമാർ അവരെക്കൊണ്ടു ചെയ്യിച്ചു. അവർ കൃശശരീരരായി' മുനിജനങ്ങളുടെ മാതിരിയുള്ള പരിധാനത്തോടുകൂടി, സജ്ജനസമാജങ്ങളിൽ പതിവായി പുരാണശ്രവണം ചെയ്തുവന്നു.

ഭക്തിപൂൎണ്ണരായ ആ ദമ്പതിമാർ, 'ഓംനമോഭഗവതേ വാസുദേവായ' എന്ന ദ്വാദശാക്ഷരമന്ത്രം ജപിക്കയും, വാസുദേവപാദപങ്കജങ്ങളെ മനസ്സിൽ ധ്യാനിച്ചുറപ്പിക്കയും ചെയ്തു. പിന്നെ ശാകങ്ങളും ഫലമൂലങ്ങളും ഭക്ഷിച്ചുകൊണ്ടു് സച്ചിദാനന്ദസ്വരൂപമായ ബ്രഹ്മത്തെ സ്മരിച്ചു. പിന്നീടു ഫലമൂലങ്ങളും ത്യജിച്ചു്, ജലമാത്രാഹാരന്മാരായി ഹരിയെക്കുറിച്ചു തപസ്സുചെയ്തു. അങ്ങനെയിരിക്കെ, അവരുടെ ഹൃദയത്തിൽ, അഗുണനും, അനന്തനും, അഖണ്ഡനും, അനാദിയുമായ ദേവനെ—പരമാൎത്ഥവേദികൾ ചിന്തിക്കുന്ന ആ ബ്രഹ്മസ്വരൂപനെ—'അല്ല' 'ഇല്ല' എന്നിങ്ങനെ വേദങ്ങൾ നിരൂപണംചെയ്യുന്ന അനുപമനും നിരുപാധികനുമായ ആ ചിദാനന്ദസ്വരൂപനെ—ശംഭുവും വിഷ്ണുവും വിരിഞ്ചനും ആരുടെ അംശമാകുന്നുവോ, ആ സൎവ്വദേവമയനെ—കണ്ണുകളെക്കൊണ്ടു കാണ്മാൻ ഇടവരണമേ' എന്നൊരഭിലാഷമുണ്ടായി. ഈവിധത്തിൽ സൎവോൽകൃഷ്ടനായ പ്രഭു, സേവകന്മാൎക്കു വശപ്പെട്ടുകയും സ്വഭക്തന്മാൎക്കു് ഹിതംചെയ്യുന്നതിനായി ലീലാശരീരത്തെ സ്വീകരിക്കയും ചെയ്യുന്നുവെന്നു വേദങ്ങളിൽ പറയുന്നതു സത്യമാണെങ്കിൽ, തങ്ങളുടെ അഭിലാഷം സഫലമാകുമെന്നു് ആശ്വസിക്കുകയും ചെയ്തു.

ഈ അഭിലാഷത്തോടുകൂടി തപസ്സുചെയ്തു അവർ, വാരിപാ

നം ചെയ്തുകൊണ്ടുതന്നെ ആറായിരംവൎഷം കഴിച്ചു. പിന്നെ ഏഴായിരംവൎഷം വായുമാത്രാഹാരന്മാരായി തപസ്സനുഷ്ഠിച്ചു. പതിനായിരംവൎഷം ഇതൊക്കെയുപേക്ഷിച്ചു നിഷ്ഠയോടുകൂടി ഒററക്കാലിൽ നിന്നു. ഈ കഠിനതപസ്സുകണ്ടു ത്രിമൂൎത്തികൾ പലപ്രാവശ്യം, ആ മനുശ്രേഷ്ഠൻെറ സമീപത്തിൽവന്ന് അദ്ദേഹത്തെ പലവിധത്തിലുള്ള വരങ്ങൾകൊണ്ടു പ്രലോഭനം ചെയ്തുവെങ്കിലും പരമധീരനായ അദ്ദേഹം തെല്ലും ഇളകിയില്ല. അവരുടെ ശരീരം അസ്ഥിമാത്രമായിത്തീൎന്നു. എങ്കിലും മനസ്സിനു ക്ഷീണമോ പീഡയോ അശേഷം ഉണ്ടായില്ല. സൎവ്വജ്ഞനായ പ്രഭു, തൻെറ ദാസരായ രാജരാജ്ഞികളുടെ ഏകമായ അഭിമതം അറിഞ്ഞു; ഉടനെ, വരിക്കു! വരിക്കു! എന്നു മരിച്ചവനെപ്പോലും ഉണൎത്തത്തക്കവിധത്തിൽ, അതിഗംഭീരവും കൃപാമൃതപൂൎണ്ണവുമായ, അകാശവാണിമുഴങ്ങി. ആ വാക്കുകൾ കൎണ്ണരന്ധ്രങ്ങളിൽക്കൂടി മനസ്സിൽ പ്രവേശിച്ച ഉടൻ, ഉദ്ബുദ്ധരായ അവൎക്കു ഭവനത്തിൽനിന്നു പുറപ്പെട്ടപ്പോൾ ഉണ്ടായിരുന്ന ശരീരപുഷ്ടിയും ബലവും സൌന്ദൎയ്യവും ആവിൎഭവിച്ചു.

ശ്രവണസുധാസമമായ, ആ വചനങ്ങൾകേട്ടു്, പുളകിതശരീരനായ മനു, സഭാൎയ്യനായി ദണ്ഡനമസ്കാരം ചെയ്തു്, ഹൃദയത്തിൽ ഒതുങ്ങാത്ത പ്രേമത്തോടുകൂടിപ്പറഞ്ഞു; സേവകന്മാൎക്കു സുരതരുവും, മൂൎത്തിത്രയവന്ദിതപാദസരോജനും സേവകസുലഭനും, സകലസുഖദായകനും പ്രണതജനപാലകനും ചരാചരനായകനുമായ ഭഗവാനേ, കേൾക്കണമേ! അല്ലയോ അനാഥബന്ധോ! അങ്ങേയ്ക്കു് എന്നിൽ വാത്സല്യമുണ്ടെങ്കിൽ പ്രസന്നനായി ഇപ്രകാരം വരംതരണമേ! അങ്ങു് ഏതുരൂപത്തിൽ ശിവൻെറ ഹൃദയത്തിൽ വസിക്കുന്നുവോ, ഏതുരൂപം കാണുന്നതിനായിട്ടു മുനികൾ യത്നിക്കുന്നുവോ, ഏതുരൂപമാണോ ഭുശുണ്ഡിയുടെമാനസമാനസത്തിനു ഹംസമായിരിക്കുന്നതു്, സഗുണവും അഗുണവും വേദങ്ങൾ പ്രശംസിക്കുന്നതും ആയ ആ രൂപംകണ്ടു്, കണ്ണുകളെ ആനന്ദിപ്പിക്കുന്നതിന് അല്ലയോ പ്രണതാൎത്തിവിമോചന! കരുണചെയ്യാലും.

ഇപ്രകാരം ദമ്പതിമാരുടെ മൃദുലവും വിനീതവും പ്രേമരസസമ്പൂൎണ്ണവുമായ വചനംകേട്ടു്, അത്യന്തംപ്രസന്നനായിട്ടു ഭക്തവത്സലനും കൃപാനിധിയും ജഗന്നിവാസനുമായ പ്രഭു പ്രത്യക്ഷനായി.

വിശ്വവശ്യമായ ഭഗവദ്രൂപത്തെ എങ്ങനെയാണു വൎണ്ണിക്കുക. നീലസരോരുഹംപോലെയും ഇന്ദ്രനീലമണിപോലെയും നീലമേഘംപോലെയും ശ്യാമളമായ ശരീരം; കോടികോടി മന്മഥന്മാർ ലജ്ജിക്കേണ്ടതായ സൌഭാഗ്യം; ശാരദശശാങ്കസുന്ദരമായമുഖം; മനോഹരങ്ങളായ കവിൾത്തടങ്ങളും താടിയും; ശംഖുപോലെ ഉരുണ്ട

കഴുത്തു്; അരുണമായ അധരം; അദഭ്രശുഭ്രമായ ദന്തനിര; സുന്ദര നാസാപുടം; പൂനിലാവു് അഞ്ചുന്നപുഞ്ചിരി; നവാംബുജദളസദൃശങ്ങളായ നയനങ്ങൾ; മനോമോഹനലളിതവീക്ഷണം; പഞ്ചശരശരാസനനിരാസനങ്ങളായ ചില്ലിക്കൊടികൾ; ലലാടത്തിൽ കാന്തിപടലം ചിന്നുന്ന തിലകം; മനോഹരമകരകുണ്ഡലങ്ങൾ; വിഭ്രാജമാനമായ രത്നമകുടം; ഭൃംഗാവലിനീലങ്ങളായ കുടിലകുന്തളങ്ങൾ; ഉരോഭാഗത്തിനു് അലങ്കാരമായശ്രീവത്സം; ഉജ്ജ്വലങ്ങളായ ഹാരങ്ങൾ; പതക്കങ്ങൾ; രത്നാഭരണങ്ങൾ; സിംഹസദൃശമായ കടിതടം ശുഭ്രവും സുന്ദരവുമായയജ്ഞോപവീതം; കരികരസദൃശാകാരങ്ങളും സുഭഗങ്ങളുമായ ബാഹുദണ്ഡങ്ങൾ; കടിതടത്തിൽ തൂണീരം; കയ്യിൽ ശരവും കോദണ്ഡവും; മിന്നൽപ്രഭയെജയിച്ച പീതാംബരം; ത്രിവലീവിലസിതമായ ഉദരം; യമുനാനദിയിലെ നീർച്ചുഴിപോലെ പരിലസിക്കുന്നനാഭി; മുനിമനോമധുപവാസസ്ഥാനമായ പദപങ്കജം; എന്നുവേണ്ടാ, ജഗദപശ്യമായ ആ രൂപമഹിമവൎണ്ണിക്കുക അസാദ്ധ്യം. വാമഭാഗത്തിൽ, അനുകൂലയും, സൌന്ദൎയ്യധാമവും, നിഖിലജഗന്മൂലഭൂതയുമായ ആദിശക്തി; അഗണിതഗുണനിധികളായ ഉമയും രമയും. സരസ്വതിയും ആശക്തിയുടെ അംശങ്ങളാണു്. ലോകങ്ങളെല്ലാം ഉണ്ടാകുന്നതും, അവരുടെ ചില്ലീവിലാസത്തിൻെറ ഫലമായിട്ടത്രേ. ആ മഹതിതന്നെയാണു ശ്രീരാമൻെറ വാമഭാഗത്തിൽ സീതയായിരിക്കുന്നതു്.

തേജോനിധാനമായ ഈ ഹരിരൂപംകണ്ടു, ശതരൂപയും മനുവും, വികസിതങ്ങളായ നേത്രങ്ങളോടുകൂടിനോക്കി; അനുപമമായ ആ രൂപത്തെക്കുറിച്ചു് അവൎക്കുണ്ടായ ആദരാതിശയം എത്രയെന്നു പരിച്ഛേദിക്കാവതല്ല. കണ്ടിട്ടും കണ്ടിട്ടും അവൎക്കു മനസ്സിനുതൃപ്തിയുണ്ടായില്ല. ഹൎഷാകുലരായ അവർ രോമാഞ്ചകഞ്ചുകിതരായിട്ടു, സാഷ്ടാംഗംപ്രണമിച്ചു പാണികൾകൊണ്ടു പാദഗ്രഹണംചെയ്തു. ദയാലുവായ ഭഗവാൻ തൃക്കൈകൾ അവരുടെ ശിരസ്സിൽവച്ചു വേഗത്തിൽ എഴുന്നേല്പിച്ചു.

അനന്തരം ഇങ്ങനെ അരുളിച്ചെയ്തു:—"ഞാൻ അതിപ്രസന്നനാണെന്നറിയുക. നിങ്ങൾക്കു ഇഷ്ടമുള്ള വരങ്ങൾ—വിചാരിക്കാൻ കഴിയുന്നതിൽ ഏററവും വലിയവരങ്ങൾ—ചോദിക്കുക!" അരുളപ്പാടുകേട്ടു്, അവർ, ബദ്ധാഞ്ജലികളായി ധൈൎയ്യമവലംബിച്ചു മൃദുസ്വരത്തിൽ പറഞ്ഞു. 'ഭഗവാനെ, നിന്തിരുവടിയുടെ പാദപങ്കജങ്ങളെ കണ്ടപ്പോൾതന്നെ, ഞങ്ങളുടെ സകലകാമങ്ങളും പൂൎണ്ണങ്ങളായി. എന്നാൽ മനസ്സിൽ ഒരാഗ്രഹംമാത്രമുണ്ടു്. അതു സുഗമമെന്നോ അഗമ്യമെന്നോ പറയേണ്ടതെന്നു നിശ്ചയമില്ല. അവി

ടേക്ക് അതു നൽകുന്നതിന് എളുപ്പമാണെങ്കിലും കൃപണനായ എനിക്ക് അതുകിട്ടുന്നതിന് എളുപ്പമല്ല. ഒരുദരിദ്രൻ കല്പവൃക്ഷത്തിന്റെ അടുക്കൽചെന്ന്, വളരെ സമ്പത്തുചോദിക്കുന്നതിനു സംകോചിക്കുന്നു. അതിന്റെ പ്രഭാവം അവന് അറിഞ്ഞുകൂടാ. അതുപോലെ എന്റെ ഹൃദയത്തിലും സംശയമുണ്ടാകുന്നുണ്ട്. അതെല്ലാം അന്തര്യാമിയായ അവിടേക്ക് അറിയാവുന്നതാണ്. സ്വാമീ! എന്റെ മനോരഥംപൂർണ്ണമാക്കുക!

"രാജാവേ! എന്നോടു സംകോചംവിട്ടു ചോദിച്ചുകൊള്ളാം; നിനക്കു നൽകാൻപാടില്ലാത്തതായി യാതൊന്നുമില്ല."

'അല്ലയോ കരുണാലയ! ഞാൻ ആഗ്രഹിക്കുന്നതായ വലിയവരം എന്താണെന്ന് അറിയിക്കാം. സ്വാമിയുടെ അടുക്കൽനിന്ന് ഏതൊന്നു മറയ്ക്കാൻകഴിയും? അഥവാ, എന്തിനായിമറയ്ക്കണം?. പ്രഭോ! അവിടുത്തോടുതുല്യനായ ഒരു പുത്രനെയാണു ഞാൻ അപേക്ഷിക്കുന്നതു്' അവന്റെ ഭക്തികണ്ടും നിർവ്യാജവചനങ്ങളെകേട്ടും "അപ്രകാരം ഭവിക്കട്ടെ!" എന്നു ഭഗവാൻ അരുളിച്ചെയ്തു.

ഇപ്രകാരം ഭഗവാൻ അനുഗ്രഹിച്ചിട്ടും, മനുവിനു മനസ്സമാധാനമുണ്ടായില്ല. ഭഗവൽസദൃശനായ ഒരുമകൻ ഉണ്ടാകുക സാദ്ധ്യമാകുന്നതെങ്ങനെയെന്ന് അദ്ദേഹം സംശയിച്ചു. "രാജാവേ! ഞാൻ തന്നെ നിന്റെ മകനായിവന്നുജനിക്കും സംശയിക്കേണ്ടാ" എന്നു ഭഗവാൻ ഉടനെ അരുളിച്ചെയ്തിട്ടു ശതരൂപയെനോക്കി, അവൾക്കും എന്തൊരുവരമാണുവേണ്ടതെന്നു ചോദിച്ചു.

'ഭഗവാനേ, ചതുരനായ നൃപൻ അപേക്ഷിച്ച വരംതന്നെയാണ് എനിക്കും അതിപ്രിയമായുള്ളതു്. ഇതു് ഒരു അത്യാഗ്രഹമാണെങ്കിലും ഭക്തന്മാർക്കു ഹിതംചെയ്യുന്നതു് അങ്ങേക്കു സന്തോഷമാണല്ലോ. അങ്ങു ബ്രഹ്മാദിസകലജഗത്സ്വാമിയാണ്. സകലാന്തര്യാമിയായ ബ്രഹ്മമാണ്. ഇതാലോചിക്കുമ്പോൾ മനസ്സിൽ സംശയം ഉണ്ടാകുന്നുവെങ്കിലും അവിടുന്ന് അരുളിച്ചെയ്യുന്നതു മിത്ഥ്യയാകയില്ല. സ്വാമിൻ, അവിടുത്തെ ഭക്തന്മാർ ഈ ലോകത്തിൽ ഏതു സൌഖ്യത്തെ അനുഭവിക്കയും പരലോകത്തിൽ ഏതു ഗതിയെ ലഭിക്കയും ചെയ്യുന്നുവോ, ആ സുഖവും ആ ഗതിയും ആ ഭക്തിയും, അവിടുത്തെ പാദപത്മങ്ങളിൽ, ആ പ്രേമവും ആ വിവേകവും, ആ സ്ഥിതിയും കൃപാപൂർവ്വം എനിക്കു ദാനംചെയ്യണം.'

വിനീതവും, ഭക്തിരസാർദ്രവുമായ ഈ വചനങ്ങൾകേട്ട്, കരുണാനിധി മൃദുസ്വരത്തിൽ അരുളിച്ചെയ്തു:— മാതാവേ, സംശയിക്കേണ്ടാ നിങ്ങൾക്കു മനസ്സിൽ എന്തെല്ലാം ആഗ്രഹങ്ങൾ ഉണ്ടോ, അതെ

ല്ലാം ഞാൻ തന്നിരിക്കുന്നു. നിങ്ങളുടെ അലൌകികമായ ജ്ഞാനവും എൻെറ അനുഗ്രഹത്താൽ ഒരിക്കലും മങ്ങിപ്പോകാതെ വിളങ്ങും" മനു പിന്നെയും തൃപ്പാദങ്ങളിൽ നമസ്കരിച്ചു പറഞ്ഞു—"സ്വാമിൻ! എനിക്കു മറെറാരുപ്രാൎത്ഥനകൂടിയുണ്ട്. ഒരു പുത്രനുവേണ്ടി മാത്രം അവിടുത്തെ പാദസേവചെയ്ത മൂഢൻ എന്ന് എന്നെ എല്ലാവരും പറയുകയില്ലയോ? മണികൂടാതെ ഫണിയും ജലംകൂടാതെ മത്സ്യവും എങ്ങനെയോ അതുപോലെ എൻെറ ജീവിതവും അവിടുത്തെക്കൂടാതെ നിലനിൽക്കാൻ പാടില്ല. ഉദാരവും ഉചിതവും ആയ ഈ പ്രാൎത്ഥനകേട്ട് സന്തുഷ്ടനായ പ്രഭു,—'അങ്ങനെ ആകട്ടേ! ഇപ്പോൾ ഞാൻ പറയുന്നതുപോലെ ഇന്ദ്രരാജധാനിയിൽ പോയി താമസിച്ച് വിവിധങ്ങളായ ഭോഗങ്ങളെ അനുഭവിക്കുക! കുറച്ചുകാലം കഴികെ, അയോദ്ധ്യാരാജാവായി ജനിക്കുക! അപ്പോഴും ഞാൻ നിൻെറ പുത്രനായിഭവിക്കും. ഇച്ഛാമയമായ നരവേഷം സ്വീകരിച്ച്, നിൻെറ ഗൃഹത്തിൽ ഞാൻ പ്രത്യക്ഷനായിട്ട്, ദേഹധാരികളായ അംശങ്ങളോടുകൂടി ഭക്തജനഹിതത്തിനുവേണ്ടി പല വലിയ കൎമ്മങ്ങൾ ചെയ്യും. ആ ചരിതങ്ങൾ ഭക്തിപൂൎവ്വം കേൾക്കുന്ന മഹാഭാഗ്യവാന്മാരായ ആളുകൾ മമതയും മദവും ഉപേക്ഷിച്ചു സംസാരസമുദ്രത്തെ തരണംചെയ്യും. ജഗൽകാരണഭൂതയും എൻെറ ഛായാമാത്രഭൂതയും ആയ ആദിശക്തിയും ഭൂമിയിൽ അവതരിക്കും. നിങ്ങളുടെ അഭിലാഷങ്ങളെല്ലാം ഞാൻ സഫലീകരിക്കും. എൻെറ പ്രതിജ്ഞ സത്യം! സത്യം!' എന്നു വീണ്ടും വീണ്ടും അരുളിച്ചെയ്തിട്ട്, ദയാനിധിയായ ഭഗവാൻ അന്തൎഹിതനായി.

കൃതാൎത്ഥരായ ആ ദമ്പതിമാർ, ഭഗവത്ഭക്തിപൂൎണ്ണങ്ങളായ മനഃപത്മങ്ങളെ വഹിച്ചുകൊണ്ടു കുറച്ചുകാലംകൂടി ആശ്രമത്തിൽ വസിച്ചതിനുശേഷം യഥാകാലം ശരീരത്തെ അനായാസേന ഉപേക്ഷിച്ച്, സ്വൎല്ലോകഭോഗങ്ങളെ അനുഭവിച്ചു സുഖിച്ചു.

ഹേ ഭരദ്വാജ! ഇപ്രകാരം അതിപുണ്യമായ ഈ ഇതിഹാസത്തെ, മഹാദേവൻ, പാൎവ്വതിയോടു പറഞ്ഞു. ഇനിയും രാമജന്മത്തിനു വേറൊരുകാരണംകൂടിയുള്ളതു സശ്രദ്ധം കേട്ടുകൊൾക! പുണ്യവും പുരാതനവും ആയ ആ കഥ, ശംഭുഗിരിജയോടു പറഞ്ഞപ്രകാരം ഞാൻ പറയാം.

ലോകപ്രസിദ്ധമായ കേകയദേശത്തിൽ സത്യകേതു എന്നൊരു രാജാവു വാണിരുന്നു. അദ്ദേഹം ധൎമ്മധുരന്ധരനും നീതിനിധിയും, ശീലബലങ്ങളും തേജസ്സും നിറഞ്ഞ മഹാനുഭാവനുമായിരുന്നു. അദ്ദേഹത്തിനു സൎവ്വഗുണധാമങ്ങളായ രണ്ടുപുത്രന്മാർ ഉണ്ടാ

യി. വിക്രമികളും വീരന്മാരും രണധീരന്മാരുമായ അവരിൽ രാജ്യാവകാശിയായ മൂത്തപുത്രൻ പ്രതാപഭാനുവും, ഭുജാബലനിധിയായ കനിഷ്ഠപുത്രൻ അരിമർദ്ദനനും ആയിരുന്നു. നീതിമാന്മാരും സകലദോഷരഹിതന്മാരുമായ അവർപരസ്പരം യഥാർത്ഥസ്നേഹ ഭ്രാതൃത്തോടുകൂടി വളൎന്നു. പ്രായമായപ്പോൾ രാജാവു ജ്യേഷ്ഠപുത്രനെ രാജ്യഭാരം ഏൽപിച്ചിട്ടു്, ഹരിഭജനത്തിനായി വനത്തിൽ പോയി.

പ്രതാപഭാനു രാജാവായപ്പോൾ, ആ കഥ, രാജ്യത്തെല്ലാം വിളംബരംചെയ്തു. വേദവിധി, വേണ്ട വിധത്തിൽ അനുസരിക്കുന്ന പ്രജാപാലനത്തിൽ ഒരു കുററവും പറയാനില്ലായിരുന്നു. അദ്ദേഹത്തിൻെറ മന്ത്രി ധൎമ്മരുചി എന്ന ആളും, ബുദ്ധിമാനും രാജഹിതകാരകനും, ശാസ്ത്രജ്ഞാനത്തിൽ ശുക്രസമനും ആയിരുന്നു. പ്രതാപഭാനു, താൻതന്നെ രണധീരനും പ്രതാപശാലിയുമായിരിക്കെ, ബുദ്ധിമാനായമന്ത്രി, അപാരമായ ചതുരംഗസേന, സമരലോലുപന്മാരായ അസംഖ്യം വീരയോദ്ധാക്കൾ, മുതലായ രാജ്യാംഗങ്ങളുമുണ്ടായിരുന്നതിനാൽ അത്യന്തം ഹൃഷ്ടമാനസനായിത്തീൎന്നു. വാദ്യഘോഷവും സംഗീതവും നിരന്തരമായി മുഴങ്ങി; ഒരു ശോഭനമായ ദിവസത്തിൽ രാജാവു ദിഗ്വിജയത്തിനായി പ്രത്യേകസേനകളോടു കൂടെ പുറപ്പെട്ടു. പല യുദ്ധങ്ങൾ ചെയ്തു സകലരാജാക്കന്മാരെയും ജയിച്ചു കീഴടക്കി. ഭുജബലത്താൽ സപ്തദ്വീപങ്ങളെയും സ്വായത്തങ്ങളാക്കി. അവിടത്തെ രാജാക്കന്മാരോടു കപ്പം വാങ്ങിച്ചു. ഇങ്ങനെ സകല ഭൂമണ്ഡലത്തിനും പ്രതാപഭാനുതന്നെ ഏകനായകനായി ഭവിച്ചു.

അദ്ദേഹം, ബാഹുബലത്താൽ വിശ്വമെല്ലാം സ്വാധീനമാക്കി തിരിച്ചുവന്നു്, തൻെറ രാജധാനിക്കു് അലംകാരമായി വിളങ്ങി; അവിടെ ധൎമ്മത്തെയും അൎത്ഥത്തെയും കാമത്തെയും അന്യോന്യബാധകമല്ലാത്ത വിധത്തിൽ, സേവിച്ചുപോന്നു. പ്രതാപഭാനുരാജൻെറ നീതിനിഷ്ഠമായ ഭുജബലത്താൽ സുഭഗയായ ഭൂമി അക്കാലത്തു്, കാമധേനുവെപ്പോലെ സൎവ്വാഭീഷ്ടദാത്രിയായി ഭവിച്ചു. പ്രജകൾക്കു യാതൊരു വിഷയത്തിലും ദുഃഖമുണ്ടായിരുന്നില്ല. നരന്മാരും നാരികളും ധൎമ്മശീലരും സുന്ദരരുമായിരുന്നു. ഹരിപദഭക്തനായ സചിവൻ ധൎമ്മരുചി, രാജാവിൻെറ നന്മയ്ക്കായി അദ്ദേഹത്തിനു രാജ്യതന്ത്രങ്ങളിൽ വേണ്ട ബോധനം നൽകി. ഗുരുക്കൾ, ദേവന്മാർ, സുജനങ്ങൾ ബ്രാഹ്മണർ ഇവരെയെല്ലാം രാജേന്ദ്രൻ, എപ്പോഴും സേവിക്കയും വേദത്തിൽ വിധിച്ചിട്ടുള്ള രാജധൎമ്മങ്ങളെല്ലാം സാദരമായും സന്തോഷപൂൎവ്വമായും അനുഷ്ഠിക്കുകയുംചെയ്തു. ദിനംപ്രതി പല വിധത്തിലുള്ള ദാനങ്ങൾ ചെയ്തു. ഉത്തമ

ശാസ്ത്രങ്ങളും വേദങ്ങളും പുരാണങ്ങളും ശ്രവിച്ചു. വാപികൾ, കൂപങ്ങൾ, തടാകങ്ങൾ, പൂങ്കാവുകൾ, സുന്ദരങ്ങളായ തോപ്പുകൾ, ശോഭനങ്ങളായ അഗ്രഹാരങ്ങൾ, ദേവാലയങ്ങൾ, ഇവ ഉണ്ടാക്കിച്ചു. പഴയ സ്ഥലങ്ങളെല്ലാം പുതുക്കി ഭംഗിയാക്കിച്ചു.

പുരാണങ്ങളിലും ശ്രുതികളിലും പറയുന്ന ഓരോ യാഗവും, രാജാവു ശ്രദ്ധാപൂർവ്വം ആയിരമായിരം പ്രാവശ്യം ചെയ്തു. പരമവിവേകിയും ജ്ഞാനിയുമായ അദ്ദേഹത്തിന്റെ ഹൃദയത്തിൽ യാതൊരു ഫലാഭിസന്ധിയുമുണ്ടായിരുന്നില്ല. മനസ്സുകൊണ്ടോ വാക്കുകൊണ്ടോ കർമ്മംകൊണ്ടോ ചെയ്തിട്ടുള്ള ധർമ്മങ്ങളെല്ലാം അദ്ദേഹം വാസുദേവനിൽ അർപ്പിച്ചു.

ഒരിക്കൽ രാജാവു ശ്രേഷ്ഠമായ ഒരു കുതിരയിൽ കയറി സകല അനുചരന്മാരോടും കൂടി നായാട്ടിന്നു തയാറായി, വിന്ധ്യാചലത്തിലുള്ള ഗംഭീരവനത്തിൽ പോയി. ഹിംസ്രങ്ങളായ അനവധി മൃഗങ്ങളെ കൊന്നുകൊന്ന്, അദ്ദേഹം കാട്ടിൽ സഞ്ചരിക്കുമ്പോൾ, ദൂരത്തിൽ പടപ്പുകളുടെ ഇടയ്ക്കു് രാഹുഗ്രസ്തനായ ചന്ദ്രനെപ്പോലെ, ഒരു പന്നിയെക്കണ്ടു. അതിന്റെ മററത്തായ മുഖാഗ്രമണ്ഡലം മുഖത്തിൽ ഒതുങ്ങാത്തതായിരുന്നുവെങ്കിലും കോപത്താൽ മുഴുവൻ വെളിക്കു കാണിച്ചിരുന്നില്ല. കരാളമായ തേററയുടെ തിളക്കത്താൽ വിളങ്ങുന്ന ഏററവും വൻപിച്ചു തടിച്ചുരുണ്ട ശരീരത്തോടുകൂടിയ ആ കാട്ടുപന്നി, കുതിരക്കുളമ്പിന്റെ ഒച്ച അടുത്തുകേട്ടപ്പോൾ ഘർഘരശബ്ദം പുറപ്പെടുവിച്ചു. കുതിരയാകട്ടെ, ചെവി വട്ടം പിടിക്കയും ചകിതമായി നോക്കുകയും ചെയ്തു.

അഞ്ജനപർവ്വതത്തിന്റെ കൊടുമുടിപോലെ കറുത്തു തടിച്ച ആ വരാഹത്തെക്കണ്ടു്, കുതിര വിരണ്ടു് ഒരു വശത്തേക്കു മാറി. അതിനെ ഓടിക്കളയാതെ നിറുത്തുന്നതിന്നു രാജാവു വളരെ പ്രയത്നംപ്പെടേണ്ടിവന്നു. ഒടുവിൽ രാജാവു്, ഒരു വിധത്തിൽ കുതിരയെ പന്നിയുടെ നേക്കു നടത്തി അടുത്തു. ആയുധപാണിയായ രാജേശ്വരൻ, കുതിരയെ ഓടിച്ചു് അടുക്കുന്നതു കണ്ടു ഭയപ്പെട്ട ആ വരാഹം, കാററിനേക്കാൾ വേഗത്തിൽ പിന്തിരിഞ്ഞോടി.

രാജാവു ശരസന്ധാനം ചെയ്തുകൊണ്ടു തുടർന്നെത്തുന്നതു കണ്ടു് ആ വന്യമൃഗം ഭൂമിയോടു ചേർന്നു പതിഞ്ഞു പാഞ്ഞു. രാജാവു് അതിനെ ലാക്കാക്കി ശരപ്രയോഗം ചെയ്തുവെങ്കിലും, സൂത്രത്തിൽ വരാഹം അതിൽ നിന്നും ഒഴിഞ്ഞു രക്ഷപ്പെട്ടു. ചിലപ്പോൾ നല്ലപോലെ വെളിപ്പെട്ടും ചിലപ്പോൾ മറഞ്ഞും അതിവേഗത്തിലായിരുന്നു അതിന്റെ ഗമനം. രാജാവു കോപത്തോടുകൂടി പിന്തുടർന്നു

ണ്ടുണ്ടായിരുന്നു. എന്നാൽ കപടശാലിയായ ആ സൂകരം, അ ന്നയ്ക്കും കുതിരയ്ക്കും പ്രവേശിക്കാൻ കഴിവില്ലാത്ത ഗഹനവനത്തിൽ കടന്നു മറഞ്ഞു. ദുഷ്പ്രവേശവും വിപുലവുമായ ആ വനത്തിൽ രാജാവ് ഏകാകിയായി വളരെ ക്ലേശിച്ചുവെങ്കിലും മൃഗമാർഗ്ഗത്തെ ത്യജിച്ചില്ല. രാജാവിൻെറ സ്ഥിരനിശ്ചയം കണ്ട് ആ വരാഹം ഗംഭീരമായ ഒരു ഗിരിഗുഹയിൽ പ്രവേശിച്ചൊളിച്ചു. അതിനെ കിട്ടുവാൻ എളുപ്പമില്ലെന്നു കണ്ടു രാജാവു പശ്ചാത്തപിച്ചുവെന്നു മാത്രമല്ല, വഴിയറിയാതെ കൊടുങ്കാട്ടിൽ അകപ്പെട്ടു് അലഞ്ഞു നടക്കേണ്ടിവരികയും ചെയ്തു.

ആയാസത്താലും ക്ഷുത്തൃഷ്ണകളാലും വലഞ്ഞ രാജാവും കുതിരയും വ്യാകുലതയോടുകൂടി സരസ്സോ സരിത്തോ അന്വേഷിച്ചിട്ടു കണ്ടുകിട്ടാതെ നാവു വരണ്ടു മിക്കവാറും അചേതനരായിത്തീർന്നു. അങ്ങനെ സഞ്ചരിക്കുമ്പോൾ, ഒടുകലത്തായി ഒരാശ്രമം കണ്ടു. യോഗ്യന്മാരായ വല്ല താപസന്മാരുടെയും വാസസ്ഥലമായിരിക്കുമെന്നുള്ള ഉൽകണ്ഠയോടുകൂടി കുതിരയെ ആ വഴിക്കു തിരിച്ചു.

ആശ്രമം വ്യാജമുനിവേഷധാരിയായ ഒരു രാജാവിൻേറതായിരുന്നു. അയാൾ പ്രതാപഭാനുവിനോടു യുദ്ധത്തിൽ തോററ് അഭിമാനത്താൽ അഭയം പ്രാപിക്കാൻ മനസ്സില്ലാതെ തൻെറ സൈന്യത്തെയും ഉപേക്ഷിച്ച് ഒളിച്ചോടി കാട്ടിൽ പോയി താമസിക്കുകയാണ്. പ്രതാപഭാനുവിനു നല്ല കാലവും തനിക്കു ദുഷ്കാലവും ആണെന്നറിഞ്ഞു ദുഃഖത്തെ ഉള്ളിലടക്കി പ്രതികാരേച്ഛയോടുകൂടി, മുനിവേഷം ധരിച്ചു കേവലം ഒരു ദരിദ്രനെപ്പോലെ ദിവസങ്ങൾ കഴിച്ചു വരുന്നു.

പ്രതാപഭാനുവിനെ ദൂരത്തു കണ്ടപ്പോഴേ അയാൾ തിരിച്ചറിയുകയാൽ വെളിയിലിറങ്ങി മെല്ലെമെല്ലെ അദ്ദേഹത്തിന് അഭിമുഖമായിച്ചെന്നു. പിപാസാകുലനായ രാജാവിനു് അയാളെ മനസ്സിലായില്ല. വേഷം കണ്ടു് ഒരു താപസനാണെന്നു വിചാരിച്ചു കുതിരപ്പുറത്തു നിന്നിറങ്ങിനമസ്കരിച്ചു. എന്നാൽ രാജധർമ്മജ്ഞനായ അദ്ദേഹം തൻെറ നാമത്തെ പറഞ്ഞില്ല.

രാജാവു തൃഷ്ണാർത്തനാണെന്നു കണ്ടു് അയാൾ ഒരു സരോവരം കാണിച്ചുകൊടുത്തു. അതിലിറങ്ങി രാജാവും കുതിരയും മജ്ജനപാനങ്ങളാൽ ശ്രമം തീർത്തു സന്തുഷ്ടരായിഭവിച്ചു. താപസൻ അതുകണ്ടു രാജാവിനെ തൻെറ ആശ്രമത്തിലേക്കു കൂട്ടിക്കൊണ്ടുപോയി, ആസനം നൽകിയിരുത്തി. സൂര്യൻ അസ്തമിക്കാറായിരിക്കുന്നു. അപ്പോൾ താപസൻ, മൃദുസ്വരത്തിൽ പറഞ്ഞു:—"ഭീ ആ

രാണു്? എന്തുകൊണ്ടാണു സുന്ദരനും യുവാവുമായ നീ ജീവിതസ്നേഹം കൂടാതെ ഈ കാട്ടിൽ സഞ്ചരിക്കുന്നതു്? ഒരു ചക്രവൎത്തിയുടെ ലക്ഷണങ്ങളെല്ലാം നിന്നിൽ വിളങ്ങിക്കാണുന്നു. നിന്നെ കണ്ടിട്ടു് എനിക്കു വളരെ ദയ തോന്നുന്നുണ്ടു്."

രാജാവു പറഞ്ഞു:—ഹേ മുനിശ്രേഷ്ഠ! പ്രതാപഭാനു എന്നൊരു രാജാവുണ്ടു്. ഞാൻ അദ്ദേഹത്തിന്റെ മന്ത്രിയാണു്. നായാട്ടിനായി വനത്തിൽ സഞ്ചരിക്കുമ്പോൾ വഴിതെററി ഇങ്ങനെ അലയാൻ ഇടയായതാണു്. ഭാഗ്യവിശേഷത്താൽ അങ്ങേ സന്നിധിയിൽ എത്താൻ ഇടയായി. ഭവാദൃശന്മാരായ ധന്യന്മാരെ കാണുകയെന്നതു ദുൎല്ലഭമായ ഒരു കാൎയ്യമാണു്. അതിനാൽ എനിക്കു് എന്തോ ശ്രേയസ്സു സന്നിഹിതമായിരിക്കുന്നുവെന്നു ഞാൻ ഊഹിക്കുന്നു.

മുനി പറഞ്ഞു:—"വത്സ! ഇപ്പോൾ നേരം ഇരുട്ടിയിരിക്കുന്നു നിന്റെ നഗരം എഴുപതു യോജന അകലത്തിലുമാണു്. ഘോരയായ നിശാവേളയിൽ ഗംഭീരമായ ഈ വനത്തിൽ വഴികണ്ടുപിടിക്കുക എളുപ്പമല്ല. അതിനാൽ ഇന്നിവിടെ താമസിച്ചു പ്രഭാതത്തിൽ പോകാം."

ഭവിതവ്യത ഏതു വഴിക്കോ ആ വഴിക്കു സഹായങ്ങളുമുണ്ടാകും. നിങ്ങൾ അങ്ങോട്ടു ചെന്നാലും ശരി! അതു വന്നു നിങ്ങളെക്കൊണ്ടുപോയാലും ശരി എന്നു തുളസി പറയുന്നു. അതു വളരെ നന്നു" അങ്ങേ ആജ്ഞയെ ഞാൻ ശിരസാവഹിക്കുന്നു എന്നു പറഞ്ഞിട്ടു രാജാവു തന്റെ കുതിരയെ ഒരു വൃക്ഷത്തിൽ ബന്ധിച്ചു നിൎത്തി തിരിച്ചു വന്നു് ഇരുന്നു. അനന്തരം അദ്ദേഹം പല വിധത്തിൽ ആ മുനിയെ പ്രശംസിച്ചു പാദപ്രണാമം ചെയ്തിട്ടു തന്റെ ഭാഗ്യത്തെ പുകഴ്ത്തി. എന്നിട്ടു ശോഭനമായ മൃദുസ്വരത്തിൽ —"ഹേ മുനീശ്വരാ! ഒരു പിതാവിനെപ്പോലെ അങ്ങേ വിചാരിച്ചു ധൈൎയ്യപ്പെട്ടു ഞാൻ ചോദിക്കുന്നതാണു്. എന്നെ സേവകന്റെയോ പുത്രന്റെയോ നിലയിൽ കരുതി അങ്ങേ തിരുനാമം അരുളിച്ചെയ്യണം" എന്നു പറഞ്ഞു.

രാജാവിന്നു് അവനെ മനസ്സിലായില്ല. എന്നാൽ രാജാവിനെ അവൻ മനസ്സിലാക്കി. രാജാവു സുഹൃദയൻ; അവൻ കപടനിധി; എന്നുമാത്രമല്ല, ക്ഷത്രിയനായ ഒരു ശത്രുരാജാവു; ഛലംകൊണ്ടോ ബലംകൊണ്ടോ തന്റെ കാൎയ്യം സാധിക്കുവാൻ ഒരുങ്ങിയവൻ; രാജ്യസുഖത്തെ ഓൎത്തു് അവന്റെ ഹൃദയം അഗ്നികുണ്ഡംപോലെ എരിഞ്ഞു. എങ്കിലും രാജാവിന്റെ സരള വചനംകേട്ടു് വൈരത്തെ ഹൃദയത്തിൽ അടക്കി സന്തോഷം പ്രകടിപ്പിച്ചു. എന്നിട്ടു യുക്തിയു

ള്ള വ്യാജവാക്കുകളെ മൃദുസ്വരത്തിൽ പറഞ്ഞു. "ഇപ്പോൾ എന്റെ പേർ ഭിക്ഷാശി എന്നാണ്. ഞാൻ ഒരു നിർദ്ധനനും നികേതനരഹിതനുമാണ്".

രാജാവ്:—അങ്ങേപ്പോലെ അഭിമാനത്തെ വെടിഞ്ഞ വിജ്ഞാനനിധികൾ, എപ്പോഴും തങ്ങളുടെ മാഹാത്മ്യത്തെ മറച്ചുവയ്ക്കയും കുവേഷത്തിലും ശോഭിക്കയും കുശലികളായിരിക്കുകയും ചെയ്യുന്നു. അവരെയാണ് മുനികളും ശ്രുതികളും, പരമാകിഞ്ചനന്മാരായ ഹരിപ്രിയന്മാരെന്നുവിളിക്കുന്നത്. അങ്ങേപ്പോലെ നിർദ്ധനന്മാരും ഭവനഹീനന്മാരും ആയിട്ടുള്ളവരെ ശിവനും വിരിഞ്ചനുംകൂടി ശങ്കിക്കും. അങ്ങ് ആരെങ്കിലുമാകട്ടെ. ഞാൻ അങ്ങേ ചരണകമലങ്ങളിൽ പതിക്കുന്നു. ദയചെയ്യണം.

രാജാവിന്റെ സ്വാഭാവികമായ ഭക്തിയും തന്നെക്കുറിച്ചുള്ള അത്യന്തമായ വിശ്വാസവും കണ്ടു് ആ വഞ്ചകൻ സർവ്വാത്മനാ അദ്ദേഹത്തെ വശീകരിക്കാൻ ശ്രമിച്ചു. എന്നിട്ടു സ്നേഹം ജനിക്കത്തക്കവണ്ണം പറഞ്ഞു—"രാജാവെ! കേൾക്കുക സത്യസ്ഥിതിപറയാം—ഞാൻ വളരെക്കാലമായി ഇവിടെപ്പാൎക്കുന്നു. ഇതുവരെ ആരെങ്കിലും എന്റെ അടുക്കൽ വരികയോ ഞാൻ അവരോടു സംസാരിക്കയോ ചെയ്തിട്ടില്ല. എന്തെന്നാൽ ലോകമാന്യത അഗ്നിയെപ്പോലെ തപഃകാനനത്തെ ദഹിപ്പിക്കുന്നതാകുന്നു".

തുളസി:—സുവേഷം കണ്ടു മൂഢന്മാർ അല്ലാതെ ചതുരന്മാർ മയങ്ങിപ്പോകയില്ല. മയിൽ അഴകുള്ളതും അതിന്റെ ശബ്ദം സുധാസമവുമാണ്. എങ്കിലും അതു സർപ്പങ്ങളെയാണു ഭക്ഷിക്കുന്നതു്.

"അതിനാൽ ഞാൻ ലോകത്തിൽ നിന്നു ഒഴിഞ്ഞുപാൎക്കുന്നു. എനിക്കു ഹരിയെക്കുറിച്ചല്ലാതെ മറെറാരു ശ്രദ്ധയില്ല. അദ്ദേഹത്തിന്, അറിയിക്കാതെതന്നെ എല്ലാം അറിയാം. ലോകത്തെ പ്രസാദിപ്പിച്ചിട്ടു് എന്താണു സാധിക്കാനുള്ളതു്. നീ ശുദ്ധാത്മാവും എനിക്കു അത്യന്തം പ്രിയനുമാണ്. എന്നിൽ നിനക്കു അപാരമായ പ്രീതിയും വിശ്വാസവുമുണ്ടു്. അതിനാൽ നിന്നിൽ നിന്നു വസ്തുതകൾ മറയ്ക്കുകയാണെങ്കിൽ എനിക്കു ദാരുണമായ പാപമുണ്ടാകും". ഇപ്രകാരം താപസൻ തന്റെ വിരക്തതയെക്കുറിച്ചു സംസാരിക്കുംതോറും, രാജാവിനു വിശ്വാസം വർദ്ധിച്ചു. അദ്ദേഹം മനസാ വാചാ കൎമ്മണാ തനിക്കു അധീനനാണെന്നു കണ്ടപ്പോൾ ആ കള്ളത്താപസൻ പറഞ്ഞു. "സഹോദര! എന്റെ നാമം ഏകതനുഎന്നാണു്".

'ഏകതനവെന്നോ?—ഭഗവാനേ, എന്നെ അങ്ങേ വിശ്വസ്തഭൃത്യനെന്നു വിചാരിച്ച് ഈ പേരിന്റെ അർത്ഥം എന്താണെന്നാപറഞ്ഞു തരണമേ' എന്നു രാജാവ് അപേക്ഷിച്ചു.

താപസൻ—"ഞാൻ സൃഷ്ടിയുടെ ആരംഭത്തിൽ ജനിച്ചവനാണ്. എന്റെ നാമം ഏകതനു എന്നാകാൻ കാരണം, ഞാൻപിന്നെ വേറെ ശരീരം എടുക്കാത്തതാണ്. ഇതു കേട്ടാൽ ആശ്ചര്യം തോന്നുമായിരിക്കും. എന്നാൽ പുത്ര! തപസ്സുകൊണ്ടു സാധിക്കാൻ പാടില്ലാത്തതായി യാതൊന്നുമില്ല. ബ്രഹ്മാവു ലോകത്തെ സൃഷ്ടിക്കുന്നതും, വിഷ്ണു അതിനെ രക്ഷിക്കുന്നതും ശംഭു സംഹരിക്കുന്നതും തപോബലത്താലാണ്. ശേഷൻ മഹീഭാരം ധരിക്കുന്നതും തപോബലത്താൽതന്നെ. ഹേ ഭൂപാല! സർവസൃഷ്ടിക്കും തപസ്സുതന്നെയാണ് ആധാരം. പ്രപഞ്ചത്തിൽ തപസ്സുകൊണ്ട് അസാദ്ധ്യമായി യാതൊന്നുമില്ല."

ഇതുകേട്ടു രാജാവിനു പ്രീതിതോന്നി. അനന്തരം താപസൻ, പുരാതനങ്ങളായ അനേകം ഇതിഹാസങ്ങളെയും ധർമ്മകർമ്മങ്ങളെയും വർണ്ണിച്ചു. വൈരാഗ്യത്തെയും ജ്ഞാനത്തെയും നിരൂപണം ചെയ്തു. ലോകത്തിന്റെ ഉദ്ഭവം, സ്ഥിതി, പ്രളയം ഇവയെ വിവരിച്ചിട്ട്, ആശ്ചര്യകരങ്ങളായ മററു പലതും പറഞ്ഞു.

രാജാവ് ഇതെല്ലാംകൊണ്ട് താപസനെ പൂർണ്ണമായി വിശ്വസിച്ച്, തന്റെ പേരു പറവാൻ ഭാവിച്ചു. ഉടനേ താപസൻ പറഞ്ഞു. രാജാവേ! അങ്ങ് ആരാണെന്നു ഞാൻ അറിഞ്ഞിരിക്കുന്നു. എന്നിൽ നിന്നു വസ്തുസ്ഥിതി മറയ്ക്കാൻ അങ്ങു ശ്രമിച്ചുവെങ്കിലും, അതു വേണ്ടതാണെന്നുതന്നെ ഞാൻ വിചാരിക്കുന്നു. ചില അവസരങ്ങളിൽ രാജാവു തന്റെ നാമത്തെ പ്രകാശിപ്പിക്കാതെയിരിക്കുക രാജനീതിക്കു ചേർന്നതാണ്. ആ ബുദ്ധിസാമർത്ഥ്യം കണ്ടപ്പോൾ എനിക്കു അങ്ങേക്കുറിച്ച് അളവററ വാത്സല്യം തോന്നി. അങ്ങ്, സത്യകേതുരാജാവിന്റെ പുത്രനായ പ്രതാപഭാനുവാണ്. ഗുരുകാരുണ്യത്താൽ മററാരും പറഞ്ഞു തരാതെതന്നെ എല്ലാം അറിയാനുള്ള ശക്തി എനിക്കുണ്ട്.

വത്സ! നിന്റെ സ്വഭാവഗുണവും, ഭക്തിയും സത്യസന്ധതയും നീതിജ്ഞതയും കണ്ട്, എനിക്കു അല്പമായ വാത്സല്യം തോന്നിയതിനാൽ, നീ ചോദിച്ചതനുസരിച്ച് ഞാൻ എന്റെ കഥകളും നിന്നോടു പറഞ്ഞു. ഇനി എന്തൊരഭിലാഷമാണോ നിനക്കുള്ളത് അതു ചോദിച്ചു കൊള്ളുക. ഞാൻ അത്യന്തം പ്രസന്നനായി ഭവിച്ചിരിക്കുന്നു.

ധന്യങ്ങളായ ഈ വാക്കുകൾ കേട്ടു ഹർഷാകുലനായ രാജാവ്, മുനിയുടെ പാദങ്ങളെ ഗ്രഹിച്ചുകൊണ്ടു വിനയപൂർവ്വം അപേക്ഷിച്ചു. കൃപാനിധിയായ മഹർഷേ! അങ്ങേ ദർശനത്താൽതന്നെ പുരുഷാർത്ഥങ്ങൾ നാലും എനിക്കു ഹസ്തഗതമായിരിക്കുന്നു. എങ്കിലും നിന്തിരുവടി പ്രസന്നനായി എന്നു കാണുന്നതിനാൽ ദുർല്ലഭമായ ഒരു വരം ഞാൻ ചോദിക്കുന്നു. അതു ലഭിച്ചാൽ ഞാൻ വിശോകനായിത്തീരും.

എന്റെ ശരീരത്തിനു ജരാമരണദുഃഖങ്ങൾ ഇല്ലാതിരിക്കണം. യുദ്ധത്തിൽ എന്നെ ആരും ജയിക്കരുത്. യാതൊരു ശത്രുവുംകൂടാതെ ഏകഛത്രാധിപതിയായി നൂറുകല്പം രാജ്യഭാരം ചെയ്വാൻ എനിക്കു സംഗതിയാകണം.

താപസൻ പറഞ്ഞു:—രാജാവേ, അങ്ങനെയാകട്ടെ! എന്നാൽ അതിന് ഒരു വിഷമതയുണ്ട്. കാലൻപോലും നിന്റെ പാദങ്ങളിൽ കുമ്പിടും. എങ്കിലും ബ്രാഹ്മണവംശജന്മാർ ആരും അതു ചെയ്കയില്ല. തപോബലത്താൽ ബ്രാഹ്മണൻ എപ്പോഴും ശ്രേഷ്ഠതരനാണ്—അവന്റെ കോപത്തിൽനിന്നു രക്ഷിക്കുവാൻ ആർക്കും കഴികയില്ല. ബ്രാഹ്മണരെ വശപ്പെടുത്തുവാൻ നിനക്കു സാധിച്ചുവെങ്കിൽ ബ്രഹ്മവിഷ്ണുമഹേശ്വരന്മാർ നിന്റെ അധീനതയിൽതന്നെ; ബ്രാഹ്മണർക്കെതിരായി യാതൊരുശക്തിയും ഫലിക്കയില്ല. ഞാൻ രണ്ടുകൈകളുംപൊക്കി സത്യംചെയ്യുന്നു; ഹേ രാജൻ നീ വിപ്രശാപത്തിൽനിന്നു ഒഴിഞ്ഞിരുന്നാൽ കാലനുനിന്നെ നശിപ്പിക്കുവാൻ സാധിക്കയില്ല.

അവന്റെ വാക്കുകൾകേട്ടു രാജാവു വളരെ സന്തോഷിച്ചു. "സ്വാമിൻ! എനിക്കു നാശം ഒരിക്കലും ഉണ്ടാകയില്ല. കൃപാനിധേ! അങ്ങേ പ്രസാദത്താൽ ഞാൻ സർവ്വകാലം കല്യാണവാനായിരിക്കും."

'അങ്ങനെയാകട്ടെ' എന്നുപറഞ്ഞിട്ടു കപടോദ്ദേശത്തോടുകൂടി താപസൻ പറഞ്ഞു—"വഴിതെററിയതും എന്നെക്കണ്ടകഥയും നീ ആരോടെങ്കിലും പറയുകയാണെങ്കിൽ അതു് എന്റെ കുററമായിരിക്കയില്ല. രാജാവേ! ഞാൻ മുൻകൂട്ടിപറയുന്നു. ഈ കഥ ആരോടെങ്കിലും പറയുന്നതു് അങ്ങേക്കു നന്നല്ല. ഇതു മറെറാരുചെവിയിൽ പതിച്ചാൽ അതു നിന്റെ നാശത്തിനു കാരണമായിരിക്കും. സംശയമില്ല. ഹേ പ്രതാപഭാനോ! നീ ഇതു വെളിപ്പെടുത്തുകയോ ബ്രാഹ്മണശാപം ഏൽക്കുകയോ ചെയ്താൽ, നിന്റെ കഥ കഴിഞ്ഞു എന്നു വിചാരിക്കണം. ഹരിഹരന്മാർ കോപിച്ചാൽ ദുർഭഗനായ മനുഷ്യനു രക്ഷപ്പെടാൻ വേറെവഴിയൊന്നുമില്ല" രാജാവു,

താപസന്റെ പാദഗ്രഹണം ചെയ്തുപറഞ്ഞു. "ഭഗവാനേ, സത്യമാണ് അവിടുന്ന് അരുളിച്ചെയ്തത്. ബ്രാഹ്മണരുടെയും ഗുരുവന്റെയും കോപത്തിൽനിന്ന് ആർക്ക രക്ഷിക്കുവാൻ കഴിയും? ബ്രഹ്മകോപത്തിൽനിന്നു ഗുരു രക്ഷിക്കും. ഗുരുകോപത്തിൽനിന്നു രക്ഷിക്കുവാൻ ലോകത്തിൽ ആരുമില്ല. അങ്ങേടെ ഉപദേശത്തെ ഞാൻ അനുസരിക്കാതിരിക്കയാണെങ്കിൽ, എനിക്കു നാശംവരുന്നതിൽ ശോകമൊട്ടുമില്ല. എന്നാൽ ഒരു ഭയം എന്റെ മനസ്സിനെ വ്യാകുലപ്പെടുത്തുന്നു. ബ്രാഹ്മണശാപം അതിഘോരമാണ്. ഞാൻ എങ്ങനെയാണു ബ്രാഹ്മണരെ വശപ്പെടുത്തേണ്ടതെന്ന്, ദയചെയ്ത് എനിക്കു പറഞ്ഞുതരണം. എന്തെന്നാൽ ദീനദയാലുവായ നിന്തിരുവടിയല്ലാതെ എനിക്കു മറെറാരുബന്ധുവില്ല."

"രാജാവേ കേൾക്കുക! ലോകത്തിൽ പല ഉപായങ്ങൾനടപ്പുണ്ട്. അവയെല്ലാം കഷ്ടസാദ്ധ്യങ്ങളും ഫലനിശ്ചയമില്ലാത്തവയുമാണ്. എങ്കിലും അതിസുഗമമായ ഒരു ഉപായമുണ്ട്. അതിൽ ഒരു വൈഷമ്യവുമുണ്ട്. ആ ഉപായത്തിന്റെ വിധാനം എനിക്കധീനമാണ്. ഞാൻ നിന്റെ നഗരത്തിൽ വരികയെന്നുള്ളത് അസംഭാവ്യമാണ്. ജനിച്ചതിൽപിന്നെ ഇന്നുവരെ, ഞാൻ ആരുടെയെങ്കിലും, ഗൃഹത്തിലോ ഗ്രാമത്തിലോ പോയിട്ടില്ല. എന്നാൽ ഞാൻ പോകാതിരുന്നാൽ നിനക്ക് അതു ദോഷമായിരിക്കയും ചെയ്യും. ഇങ്ങനെ ഒരു വൈഷമ്യം വന്നുകൂടിയിരിക്കുന്നു."

ഇതുകേട്ട്, രാജാവു മൃദുസ്വരത്തിൽ പറഞ്ഞു. "മഹാന്മാർ ലഘുക്കളുടെമേൽ കരുണചെയ്യണമെന്നു നിഗമങ്ങൾ നീതിപറയുന്നു. പർവ്വതം എപ്പോഴും തന്റെ ശിരസ്സുകൊണ്ടു തൃണങ്ങളെ ധരിക്കുന്നു. അഗാധമായ ജലധി തന്റെ ഉപരിഭാഗത്തിങ്കൽ ഫേനത്തെ വഹിക്കുന്നു. ഭൂമി, ലഘുക്കളായ രേണുക്കളേ ശിരസ്സിൽ ധരിക്കുന്നു. സ്വാമിൻ! അതുപോലെ നിന്തിരുവടി എന്നിൽ ദയാലുവായിരിക്കുക! സജ്ജനങ്ങളിലും ദീനന്മാരിലും ദയാശാലിയായ അങ്ങ്, എനിക്കുവേണ്ടി ഈ ദുഃഖം സഹിക്കണം."

രാജാവു തനിക്ക് അധീനനായി എന്നുകണ്ട്, വഞ്ചകപ്രവീണനായ താപസൻപറഞ്ഞു. "രാജാവേ, ഞാൻ നിന്നോടുസത്യംപറയുന്നു! ലോകത്തിൽ എനിക്ക് അസാദ്ധ്യമായി യാതൊന്നുമില്ല. നീ മനസ്സുകൊണ്ടും വാക്കുകൊണ്ടും കർമ്മംകൊണ്ടും എന്റെ ഭക്തനായതിനാൽ, നിന്റെകാര്യംഞാൻ നിശ്ചയമായും നടത്തിത്തരാം. യോഗയുക്തിയുടെയും തപസ്സിന്റെയും മന്ത്രത്തിന്റെയും പ്രഭാവം രഹസ്യമായി നടത്തിയാൽമാത്രമേ ഫലിക്കുകയുള്ളു. വേറെ

ആരും അറിയാതെ ഞാൻ ഒരു പാചകനായി നിന്നെ പരിചരിക്കാം. അതുനിമിത്തം നിനക്കു ലോകത്തെ വശീകരിക്കുവാൻ സാധിക്കും. ഞാൻ പാകപ്പെടുത്തുന്ന അന്നം ആരെല്ലാം ഭക്ഷിക്കുന്നുവോ, അവരെല്ലാം നിന്റെ ആജ്ഞയെ അനുസരിക്കുന്നവരായിത്തീരും. അവരുടെ ഗൃഹത്തിൽ നിന്നു ഭക്ഷണംകഴിക്കുന്നവരും നിനക്കു വശപ്പെടുമെന്നുള്ളതാണു് അതിലുംവിശേഷം. നീ ഈ ഉപായം അനുഷ്ഠിക്കുന്നതിനായി ഒരു വത്സരത്തേക്കു വ്രതം സ്വീകരിക്കണം. ദിവസംതോറും പുത്തൻപുത്തനായി. ആറായിരംബ്രാഹ്മണരെ കുടുംബസമേതം ക്ഷണിക്കണം. നിന്റെ വ്രതം നിലനില്ക്കുന്നിടത്തോളംകാലം ദിവസംതോറും അവൎക്കു സദ്യകൊടുക്കണം. ഇങ്ങനെ വലിയപ്രയാസമൊന്നുംകൂടാതെ എല്ലാബ്രാഹ്മണരും നിന്റെ അധീനതയിലാകും. അനന്തരം ആ വിപ്രന്മാരെക്കൊണ്ടു ഹോമവും യാഗവും സേവയും ചെയ്യിച്ചാൽ ദേവന്മാരും നിന്റെ അധീനതയിലാകും. ഇതാണു ഞാൻനിശ്ചയിച്ച കൌശലം. പക്ഷേ. ഇനിയും അല്പമായ ഒരുവൈഷമ്യം ഇതിലുണ്ടു്. ഞാൻ ഈ വേഷത്തിൽ ഒരിടത്തും പോകയില്ല. വേഷംമാറിയായിരിക്കും ഞാൻ നിന്റെ രാജധാനിയിൽ വന്നുതാമസിക്കുന്നതു്. അതിനു നിനക്കു ഞാൻ ഒരുലക്ഷണംപറഞ്ഞുതരാം. തപഃശക്തിയാൽനിന്റെ പുരോഹിതനെ ഞാൻ ഇവിടെവരുത്തി, എന്റെ രൂപംധരിപ്പിച്ചു് ഒരുവൎഷത്തേക്കു് ഇവിടെ പാൎപ്പിക്കും. ഞാൻ അവന്റെ വേഷംധരിച്ചു, നിന്റെ കാൎയ്യങ്ങളെല്ലാം നടത്തുകയുംചെയ്യും. ഹേ രാജേശ്വര! ഈ വസ്തുത ഓൎത്തുകൊൾക. രാത്രി അധികമായി;അതിനാൽ ഇനി ഉറങ്ങുക! നമുക്കു ഇന്നേക്കുമൂന്നാംദിവസം തമ്മിൽ കാണാം. തപോബലത്താൽ ഞാൻ നിന്നെ കുതിരയോടുകൂടി ഇന്നുരാത്രിയിൽ നിന്റെ ഭവനത്തിലാക്കിത്തരാം. ഇപ്പോൾ പറഞ്ഞവേഷത്തിൽ ഞാൻ നിന്റെ അടുക്കൽവരും. എന്നിട്ടു് ഏകാന്തത്തിൽവിളിച്ചു ഈ കഥകളെല്ലാം നിന്നോടുപറയുമ്പോൾ, നീ എന്നെ ആരാണെന്നറിഞ്ഞുകൊൾക! താപസന്റെ ആജ്ഞയനുസരിച്ചു പ്രതാപഭാനു നിദ്രയ്ക്കായിശയിച്ചു. കപടമുനി തന്റെ ആസനത്തിൽപോയി ഉപവേശിക്കയുംചെയ്തു. ശ്രാന്തനായിരുന്നതിനാൽ രാജാവു ക്ഷണേന ഗാഢനിദ്രയിൽലയിച്ചുകഴിഞ്ഞു. പ്രതികാരേച്ഛുവും ശോകാകുലനുമായ മററവൻ എങ്ങനെ ഉറങ്ങും?അവന്റെ ഉററബന്ധുവും കപടതന്ത്രങ്ങളിൽ അതിവിദഗ്ദ്ധനുമായ കാലകേതു എന്ന നിശാചരൻ അപ്പോൾ അവിടെവന്നു. അവനായിരുന്നു പന്നിയുടെ രൂപംധരിച്ചു രാജാവിനെ വഴിപിഴപ്പിച്ചതു്. ആ രാക്ഷസനു നൂറുപുത്രന്മാരും പത്തുസഹോദരന്മാരുമുണ്ടായിരുന്നു. അത്യന്തം ദുഷ്ടന്മാരും ദേവദുഃഖദന്മാരുമായ അവരെയെല്ലാം

പ്രതാപഭാനു യുദ്ധത്തിൽ കൊന്നുകളഞ്ഞിരുന്നു. കാലകേതു, ഈ പുരാതനവൈരം ഉള്ളിൽവച്ചുകൊണ്ടു താപസനൃപനോടുചേൎന്നു പ്രതാപഭാനുവിനെ നിഗ്രഹിക്കാനുള്ള ഉപായത്തെപ്പററി ആലോചിച്ചു. വിധിവശനായ രാജാവ് ഇതൊന്നും അറിഞ്ഞതേയില്ല.

തേജസ്വിയായ ശത്രു, ഏകാകിയാണെങ്കിലും, നിസ്സാരനെന്നുവിചാരിച്ച് അവനോടുപെരുമാറിക്കൂടാ. രാഹുവിനു ശിരസ്സുമാത്രമേ ബാക്കിയുള്ളുവെങ്കിലും അവൻ സൂൎയ്യചന്ദ്രന്മാൎക്കു ദുഃഖദനായിരിക്കുന്നുവല്ലോ.

താപസനൃപൻ തന്റെ സഖാവിനെക്കണ്ടപ്പോൾ സന്തുഷ്ടനായി ഏഴന്നേററുചെന്നു കഥ മുഴുവൻ കേൾപ്പിച്ചു. കാലകേതു സന്തുഷ്ടനായിപ്പറഞ്ഞു:—"രാജാവേ കേൾക്കുക! ദൈവം യാതൊരൌഷധവുംകൂടാതെതന്നെ രോഗം ശമിപ്പിച്ചു. അങ്ങ് എന്റെ ഉപദേശം കേൾക്കുന്നപക്ഷം ഈ ശത്രുവിനെ ഞാൻ ശരിപ്പെടുത്താം. അങ്ങു ശോകങ്ങളെല്ലാം ഉപേക്ഷിച്ച് ഇവിടെ ഉറങ്ങുക! ഞാൻ ശത്രുവിനെ ഉന്മൂലനാശം ചെയ്തിട്ടു നാലുദിവസത്തിനകം തിരികെവരാം."

താപസനൃപനെ ഇപ്രകാരം സന്തോഷിപ്പിച്ചിട്ട് ആ വഞ്ചകനിശാചൻ കോപാകുലനായിച്ചെന്ന്, ഉറങ്ങിക്കിടക്കുന്ന പ്രതാപഭാനുവേയും കുതിരയേയും അദ്ദേഹത്തിന്റെ കൊട്ടാരത്തിലേക്ക് എടുത്തുകൊണ്ടുപോയി. രാജാവിനെ രാജ്ഞിയുടെ സമീപത്തിലും കുതിരയെ ലായത്തിലും ആക്കി. അനന്തരം രാജാവിന്റെ കുലപുരോഹിതനെ മായകൊണ്ടു ബോധംകെടുത്തി എടുത്തുകൊണ്ടുപോയി ആ പൎവ്വതത്തിന്റെ ഒരു ഗുഹയിൽ സൂക്ഷിച്ചു. എന്നിട്ട്, ആ പുരോഹിതന്റെ വേഷംധരിച്ചുചെന്ന് അയാളുടെ അനുപമമായ ശയ്യയിൽ കിടന്നുറങ്ങി.

പ്രഭാതത്തിൽ ഉണൎന്നുനോക്കിയപ്പോൾ, തന്റെ കൊട്ടാരത്തിൽ ആയിരിക്കുന്നതുകണ്ടു രാജാവു വളരെ ആശ്ചൎയ്യപ്പെട്ടു. എല്ലാം മുനിയുടെ മാഹാത്മ്യമാണെന്നു നിശ്ചയിച്ച്, റാണി അറിയാതെ ഏഴന്നേററു കുതിരപ്പുറത്തുകയറി പുരത്തിലുള്ളവരും ആരുംകാണാതെ കാട്ടിലേക്കു പോയി. മദ്ധ്യാഹ്നമായപ്പോൾ, വനത്തിൽനിന്ന് അപ്പോൾ വരുന്ന ഭാവത്തിൽ തിരിച്ചുവന്നു. രാജാഗമനം പ്രമാണിച്ചു ഗൃഹംതോറും ഗീതവാദ്യസമ്മിശ്രമായ ഉത്സവാഘോഷങ്ങൾ നടന്നു. പുരോഹിതനെക്കണ്ടപ്പോൾ രാജാവു കപടതാപസന്റെ വാക്കുകളെ ഓൎത്ത് ചകിതനായിനോക്കി. ആ വഞ്ചകനെത്തന്നെ പ്രതീക്ഷിച്ചുകൊണ്ടു മൂന്നുദിവസം മൂന്നുയുഗംപോലെ കഴിഞ്ഞു. അപ്പോൾ പുരോഹിതൻ വന്ന്, രാജാവിനോടു കഥകളെല്ലാം പറഞ്ഞു.

ഗുരുവാണെന്നുള്ള വിചാരത്താൽ രാജാവു് അത്യന്തം സന്തോഷിച്ചു. ഭ്രമത്താൽ അദ്ദേഹത്തിന്റെ വിവേകബുദ്ധി തീരെ നശിച്ചിരുന്നു. മുൻ നിശ്ചയമനുസരിച്ചു വേഗത്തിൽ കുടുംബസമേതരായ ആയിരം ബ്രാഹ്മണരെ ക്ഷണിച്ചുവരുത്തി. പുരോഹിതൻ ഷഡ്രസോപേതങ്ങളായ ചതുർവിധവിഭവങ്ങളോടുകൂടി വേദവിധിയനുസരിച്ചു സദ്യയ്ക്കു വട്ടംകൂട്ടി. അയാൾ ഉണ്ടാക്കിയ രസങ്ങളെല്ലാം മായാമയങ്ങളായിരുന്നു. വിവിധങ്ങളായ ഉപദംശങ്ങളെ ഗണനം ചെയ്യുന്നതിന് ആരാലും സാധ്യമായിരുന്നില്ല. പലവിധത്തിലുള്ള മൃഗമാംസങ്ങളെ പാകംചെയ്തുകൂട്ടത്തിൽ ആ ദുഷ്ടൻ വിപ്രമാംസംകൂടി ചേർത്തിരുന്നു. അനന്തരം രാജാവു ബ്രാഹ്മണരെയെല്ലാം വിളിച്ചു പാദപ്രക്ഷാളനംചെയ്തു ഭോജനത്തിനായി ഇരുത്തി. അവർ ഭോജ്യങ്ങളെ സ്പർശിക്കാൻ തുടങ്ങിയപ്പോൾ ആകാശത്തിൽ "ഹേ ബ്രാഹ്മണസംഘമേ! എഴുന്നേല്പിൻ! എഴുന്നേററു ഗൃഹത്തിൽ പോകുവിൻ! വളരെ നഷ്ടംസംഭവിക്കും. എങ്കിലും അന്നം ഭക്ഷിക്കരുതു്. ഈ രസങ്ങളിൽ ബ്രാഹ്മണമാംസം ഉണ്ടു്" എന്നു് അശരീരിവാക്കു മുഴങ്ങി. അതുകേട്ടു വിശ്വസിച്ചു് എല്ലാ ബ്രാഹ്മണരും പന്തിയിൽനിന്നു് എഴുന്നേററു. രാജാവു്, എന്താണു വേണ്ടതെന്നറിയാതെ വികലബുദ്ധിയായി വിധിവശനായി ഒരുവാക്കും ഉച്ചരിക്കാൻ ശക്തനല്ലാതെനിന്നു.

ബ്രാഹ്മണർ കോപാന്ധന്മാരാകകൊണ്ടു്, യാതൊന്നും വിചാരിക്കാതെ പറഞ്ഞു—"മൂഢനായ രാജാവേ, നീയും നിന്റെ വംശവും രാക്ഷസന്മാരായി ജനിക്കുവിൻ! നീ സമൂഹത്തോടേ ഞങ്ങളെ ക്ഷണിച്ചുവരുത്തി നശിപ്പിക്കാൻ തുടങ്ങുകയായിരുന്നു അല്ലേ?—ഈശ്വരൻ ഞങ്ങളുടെ ധർമ്മത്തെ രക്ഷിച്ചു. നീയാണു കുടുംബത്തോടുകൂടി നശിച്ചതു്. നാലു ദിവസത്തിനകം നിനക്കു നാശംഉണ്ടാകും എന്നല്ല, പിതൃകർമ്മം ചെയ്യുന്നതിനു വംശത്തിൽ ഒരുത്തൻപോലും ശേഷിക്കയുമില്ല".

ഭയങ്കരമായ ഈ ശാപം കേട്ടു രാജാവു വികലമാനസനായിത്തീർന്നു. ഉടനേ, രണ്ടാമത്തും ഒരാകാശവാക്കുണ്ടായി.—"ബ്രാഹ്മണരേ! നിങ്ങൾ സത്യം ആലോചിക്കാതെയാണു രാജവിനെ ശപിച്ചതു്. അദ്ദേഹം യാതൊരപരാധവും ചെയ്തിട്ടില്ല!" ഈ വാക്കുകൾ കേട്ടു ബ്രാഹ്മണരെല്ലാം ചകിതന്മാരായിത്തീർന്നു! രാജാവു പാകശാലയിൽ ചെന്നുനോക്കിയപ്പോൾ, അവിടെ അന്നമാകട്ടെ, ബ്രാഹ്മണപാചകന്മാരെയാകട്ടെ കണ്ടില്ല. ശോകപരവശനായി അവിടെനിന്നു മടങ്ങിവന്നു കഥകളെല്ലാം ബ്രാഹ്മണരോടു പറഞ്ഞു. ഭയാകുലനായി അവരുടെ പാദങ്ങളിൽ പതിക്കയും ചെയ്തു,

രാജാവേ! അങ്ങേക്കു യാതൊരപരാധവുമില്ലെങ്കിലും വിധിയെത്തടുക്കാൻ പാടില്ല. കഴിഞ്ഞതു് അന്യഥാഭവിക്കയില്ല. ബ്രാഹ്മണശാപം അതിഘോരമാകുന്നു. വ്യാജംകൊണ്ടു വഞ്ചിക്കുവാൻ ഒരുങ്ങിയവൻ ആരായാലും അവനു ദൈവംതന്നധോഗതി കൊടുക്കും.

വിപ്രവചനം കേട്ടു നൃപൻ ആകുലനായി എഴുന്നേററു പല വിധത്തിലുള്ള അപേക്ഷകൾ ചെയ്തു. വീണ്ടുംവീണ്ടും അവരുടെ കാലുപിടിച്ചു കൃപാലുക്കളേ! ശാപമോക്ഷം തരണേ" എന്നപേക്ഷിച്ചു.

"നീ നിശാചരനായി, താമസശരീരത്തോടുകൂടി ബ്രഹ്മവംശത്തിൽ പിറക്കും. അജരനും അമരതുല്യപ്രഭാവനും ആയിരിക്കയും ചെയ്യും. അക്കാലത്തും നിന്റെ അനുജനായിത്തന്നെ അരിമർദ്ദനൻ സംഭവിക്കും. നിങ്ങൾ രണ്ടുപേരും ലോകവിഖ്യാതവീരന്മാരായിത്തീരും. അന്നു്, ലോകവിജയത്തിനായി നീ ശിവനെ സേവിച്ചു പ്രസാദിപ്പിച്ചു വരംവാങ്ങിക്കും. അനന്തരം സർവ്വലോകപ്രഭുവായി പ്രതാപശാലിയായി വളരെനാൾ ജീവിച്ചിരിക്കും. അന്നൊരിക്കൽ, നീ സനൽക്കുമാരമുനിയെക്കണ്ടു് അദ്ദേഹത്തിൽനിന്നു ഞങ്ങളുടെ ശാപത്തെപ്പററി അറിയുന്നതിനും, അദ്ദേഹത്തിന്റെ ഉപദേശത്താൽ നിനക്കും നിന്റെ കുടുംബത്തിനും ശാപമോക്ഷം ഉണ്ടാകുന്നതിനും ഇടയാകും."

ഇപ്രകാരം അനുഗ്രഹിച്ചിട്ടു ബ്രാഹ്മണരെല്ലാം അവരവരുടെ വഴിക്കുപോയി. പുരവാസികൾ ഈ വൃത്താന്തങ്ങൾ അറിഞ്ഞപ്പോൾ വളരെ വ്യസനിക്കയും അരയന്നത്തെ സൃഷ്ടിച്ചതു കാക്കയായിപ്പോയി എന്നു ദൈവത്തെ പഴിക്കുകയും ചെയ്തു. രാക്ഷസൻ, പുരോഹിതനെ അയാളുടെ ഭവനത്തിൽ കൊണ്ടാക്കി മടങ്ങിപ്പോയി, താപസനോടു കഥകളെല്ലാം പറഞ്ഞു. അനന്തരം ആ ദുഷ്ടൻ അങ്ങുമിങ്ങും ഈ വൃത്താന്തംപറഞ്ഞു പരത്തുകയാൽ, വിദേശങ്ങളിലെ രാജാക്കന്മാർ അറിഞ്ഞു്, സൈന്യങ്ങളോടുകൂടി യുദ്ധത്തിനായി ഒരുങ്ങിവന്നു. അവർ പലർകൂടി പ്രതാപഭാനുവിന്റെ പട്ടണത്തെ രോധിച്ചു യുദ്ധംതുടങ്ങി; രണ്ടുമൂന്നുദിവസം ഭയംകരമായ യുദ്ധം നടക്കുകയും, വീരന്മാരായ പല യോദ്ധാക്കളും പല ശൂരകർമ്മങ്ങൾ യുദ്ധക്കളത്തിൽ ചെയ്തതിന്റെശേഷം മരിക്കയും ചെയ്തു. ഒടുവിൽ പ്രതാപഭാനുവും അനുജനും സന്നദ്ധരായിവന്നു ശത്രുക്കളെ എതിർത്തു; അവരുടെ വീര്യശൌര്യപരാക്രമങ്ങളെല്ലാം ബ്രാഹ്മണശാപാഗ്നിയിൽ ദഹിച്ചുപോയിരുന്നതിനാൽ, അചിരേണ അവർ ശത്രുക്കളുടെ ശല്യങ്ങൾ സഹിക്കാൻ ശക്തരല്ലാതെ യു

ദ്ധക്കളത്തിൽ വീണു സത്യകേതുവിന്റെ വംശത്തിൽ ഒരുത്തൻ പോലും ശേഷിച്ചില്ല. വിപ്രശാപം അസത്യമായിത്തീരുന്നതെങ്ങനെ?—രാജാക്കന്മാർ ശത്രുജയംകഴിഞ്ഞു് പട്ടണത്തിൽ ആളുകളെ പഴയപടിപാർപ്പിച്ചിട്ട്, വിജയശ്രീയോടുകൂടി തങ്ങളുടെ പുരങ്ങളിലേക്കുപോയി.

ഭരദ്വാജരേ, കേൾക്കുക! ആൎക്ക് എപ്പോൾ ദൈവം വിപരീതമായിരിക്കുന്നുവോ, അപ്പോൾ അവനു ധൂളിയും മേരുസമമായും ജനകൻ യമനായും കയറെല്ലാം സൎപ്പമായും തീരും.

അനന്തരകാലത്തിൽ, ആ രാജാവും കുടുംബവും നിശാചരവംശത്തിൽ ജന്മമെടുത്തു. രാജാവ്, പത്തുതലയും ഇരുപതുഭുജദണ്ഡങ്ങളുമുള്ള വീരനും ബലിഷ്ഠനുമായ രാവണനായി പിറന്നു. അദ്ദേഹത്തിന്റെ അനുജൻ അരിമർദ്ദനൻ, ബലധാമമായ കുംഭകൎണ്ണനായും ജനിച്ചു. ധൎമ്മരുചി എന്ന അദ്ദേഹത്തിന്റെ സചിവൻ, മറെറാരമ്മയിൽ ജനിച്ച അദ്ദേഹത്തിന്റെ അനുജനായിത്തീൎന്നു. അയാൾ വിജ്ഞാനനിധിയും വിഷ്ണുഭക്തനുമായ വിഭീഷണനെന്നു ലോകപ്രസിദ്ധമാണ്. രാജാവിന്റെ പുത്രന്മാരും, സേവകന്മാരും, അതിഘോരന്മാരായ നിശാചരന്മാരായി. കാമരൂപന്മാരും, ഖലന്മാരും കുടിലന്മാരും ഭയംകരന്മാരും, വിഗതവിവേകന്മാരും. സൎവ്വഹിംസകന്മാരും പാപികളുമായ ആ അസംഖ്യരാക്ഷസന്മാർ, ലോകത്തിനുചെയ്ത ഉപദ്രവം അവർണ്ണ്യമാണ്.

പാവനവും, അമലവും അനുപമവുമായ പുലസ്ത്യവംശത്തിലാണു ജനിച്ചതെങ്കിലും ബ്രാഹ്മണശാപത്താൽ എല്ലാവരും നിന്ദ്യരൂപന്മാരായിത്തീൎന്നു. മൂന്നുസഹോദരന്മാരും പലവിധത്തിലുമുള്ള ഉഗ്രതരമായ തപസ്സുചെയ്തു. തപഃപ്രകാരങ്ങൾ ഇവിടെ വിസ്തരിക്കുക വിഷമമാണ്. ഘോരഘോരമായ തപസ്സിന്റെ ശക്തിയാൽ ബ്രഹ്മാവു സമീപത്തിൽ എഴുന്നുള്ളിവന്നു്, വത്സന്മാരേ! ഞാൻ പ്രസന്നനായിരിക്കുന്നു. വരംചോദിക്കുവിൻ! എന്നുപറഞ്ഞു. ദശകണ്ഠൻ ബ്രഹ്മപാദങ്ങൾപിടിച്ചുവന്ദിച്ചു മൃദുസ്വരത്തിൽപറഞ്ഞു— “ജഗദീശ! കേൾക്കുക. എനിക്കു വാനരന്മാരെയും മനുഷ്യരെയും ഒഴിച്ചു മറെറാരുജാതിയുടെയും കയ്യാൽ മരണം ഉണ്ടാകരുതു്” “അങ്ങനെ ഭവിക്കട്ടെ! നീ ഉഗ്രമായ തപസ്സുചെയ്തിരിക്കുന്നു” എന്നു രാവണനുവരംകൊടുത്തിട്ട് ആദ്ദേഹം കുംഭകൎണ്ണന്റെ അടുക്കൽചെന്നു. അവന്റെ വിപുലായതമായ ശരീരംകണ്ടിട്ട് അദ്ദേഹത്തിനു തന്നെഭയംതോന്നി. ഇവൻ നിത്യവും ആഹാരംകഴിക്കയാണെങ്കിൽ ലോകംമുഴുവൻ ശൂന്യമായിത്തീരുമല്ലൊ, എന്നുവിചാരിച്ച്

അവൻെറ മനസ്സുതിരിക്കാൻ ശാരദയെ നിയോഗിച്ചയച്ചു. അതി നാൽ അവൻ ആറുമാസത്തെ ഉറക്കമൊണവരിച്ചതു്. വിഭീഷണ ൻെറ അടുക്കൽ ചെന്നപ്പോഠം അവൻ വിഷ്ണുപാദങ്ങളിൽ അകളങ്ക മായ ഭക്തിയെ വരിച്ചു. സന്തോഷപൂർവ്വം ബ്രഹ്മദേവൻ, അപ്രകാ രം ഭവിക്കട്ടെയെന്നു് അവനെയും അനുഗ്രഹിച്ചിട്ടു, സത്യലോക ത്തിലേക്കുപോയി. രാക്ഷസന്മാർ സന്തുഷ്ടന്മാരായി, ഗൃഹത്തിലേ ക്കുപോന്നു.

പരമസുന്ദരിയും നാരീലലാമവുമായ 'മണ്ഡോദരി' എന്ന ഒരു പുത്രി മയാസുരനുണ്ടായിരുന്നു. അവളെ മയൻ, രാവണനു വിധി പ്രകാരം വിവാഹംചെയ്തുകൊടുത്തു. അത്രനല്ല ഒരുഭാര്യയെ കിട്ടി യതിനാൽ, സന്തുഷ്ടനായ രാവണൻ തൻെറ സഹോദരന്മാക്കും വി വാഹംനടത്തി സുഖമായിവസിച്ചു.

വിധിനിർമ്മിതവും അതിദുർഗ്ഗമവുമായി സിന്ധുമദ്ധ്യത്തിലുള്ള ത്രികൂടം എന്നപർവ്വതത്തിൽ മുമ്പു മയൻ, അതിമനോഹരവും, കന കരത്നമയവും വിശാലവുമായ ഒരുകൊട്ടാരം നിർമ്മിച്ചിരുന്നു. അ തു സർപ്പങ്ങളുടെ നഗരിയായ ഭോഗവതിയെക്കാളും, ഇന്ദ്രപുരിയായ അമരാവതിയെക്കാളും അതിരമ്യമായിരുന്നു. അതിൻെറനാമം, ല ങ്കാഎന്നു ലോകപ്രസിദ്ധമായിട്ടുള്ളതാണു്.

നാലുവശത്തും അതിഗംഭീരമായി തിരഅടിച്ചുകൊണ്ടിരുന്ന സമുദ്രമായിരുന്നു അതിൻെറ കിടങ്ങു്. കോട്ട, കനകമയവും രത്ന ഖചിതവും ആയിരുന്നു. ആകപ്പാടേ അതിൻെറ ശോഭ വർണ്ണി ക്കാൻ ആദിശേഷനുപോലും സാധിക്കയില്ല. അതതുകല്പത്തിൽ, ഹരിപ്രേരണയാൽ രാക്ഷസരാജനായിത്തീരുന്ന മഹാശക്തനായ ശൂരൻ സൈന്യസമേതം ഇവിടെ പാർത്തുവന്നു.

ഇപ്രകാരം അവിടെ അനവധി നിശാചരയോദ്ധാക്കാം പാ ർത്തവരെയെല്ലാം ദേവന്മാർ അപ്പഴപ്പോഠം യുദ്ധത്തിൽ സംഹരിച്ചു. രാവണൻെറ ഈ പ്രതാപകാലത്തു, ലങ്കയിൽ അധിവസിച്ചതു് ഇന്ദ്രൻെറ പ്രേരണയാൽ യക്ഷപതിയുടെ രക്ഷകകോടിയായിരുന്നു ഈ വർത്തമാനം രാവണൻ മനസ്സിലാക്കി സൈന്യസജ്ജീകരണം ചെയ്തുകൊണ്ടു് ആ സ്ഥലത്തെ രോധിച്ചു. ഭയങ്കരന്മാരായ പോ രാളികളെയും മഹാസൈന്യത്തെയുംകണ്ടു യക്ഷന്മാർ ജീവനുംകൊ ണ്ടു പലായനംചെയ്തു. ഉടനെ രാവണൻ നിർബാധമായി ഉള്ളിൽ കടന്നു നഗരംമുഴുവൻ പരിശോധിച്ചുനോക്കി. സുന്ദരവും ദുർഗ്ഗമവു മാണെന്നുകണ്ടു സന്തുഷ്ടനായരാവണൻ അതു തൻെറ രാജധാനി യാക്കി അവിടെ താമസമുറപ്പിച്ചു. തൻെറ അനുചരന്മാരായ ര

ജനീചരന്മാരെയും യഥായോഗ്യം വാസഗൃഹങ്ങൾനൽകി സുഖമായിപ്പാപ്പിച്ചു. ഒരിക്കൽ കുബേരനോടുയുദ്ധത്തിന്നുപോയി, പുഷ്പകവിമാനത്തെ ജയചിഹ്നമായി കൊണ്ടുപോന്നു. പിന്നൊരിക്കൽ അവൻ കൌതുകത്താൽ കൈലാസപൎവ്വതത്തെ കൈകളാൽ പൊക്കിയെടുത്തു. ഇങ്ങനെ തന്റെയും അനുചരന്മാരുടെയും ബാഹുബലത്തെ പരീക്ഷിച്ചറിഞ്ഞതിനുശേഷം സന്തുഷ്ടനായി വസിച്ചു.

അവന്റ സുഖം, സമ്പത്തു, പുത്രന്മാർ, സൈന്യങ്ങൾ, ബന്ധുക്കൾ ജയം, പ്രതാപം, ബലം, ബുദ്ധി ഇവയെല്ലാംലാഭത്തോടുകൂടി ലോഭം എന്നപോലെ ദിവസംതോറും വൎദ്ധിച്ചുകൊണ്ടിരുന്നു. അതിബലശാലിയായിരുന്ന ഇവന്റെ അനുജൻ കുംഭകൎണ്ണനെതിരായി ലോകത്തിൽ ഒരുവനുമുണ്ടായിരുന്നില്ല. അവൻ മൃഷ്ടമായിഭക്ഷിച്ചു മദ്യപാനംചെയ്തുകൊണ്ട് ആറുമാസം ഉറങ്ങും. ഉണരുമ്പോൾ മൂന്നുലോകവും നടുങ്ങും. ഈ മഹാകായൻ ദിവസംപ്രതി ആഹാരം കഴിക്കുകയായിരുന്നെങ്കിൽ, ലോകംമുഴുവൻ താമസിയാതെ ശൂന്യമായിത്തീൎന്നേനെ. അവൎണ്ണ്യമായ സമരധീരതയോടുകൂടിയ അവനോളം ശക്തനായി ലോകത്തിൽ ഒരുത്തനും ഉണ്ടായിട്ടില്ല.

രാവണന്റെ മൂത്തപുത്രൻ മേഘനാദനായിരുന്നു. ലോകത്തുള്ള യുദ്ധവീരന്മാരിൽ പ്രഥമസ്ഥാനം അവനുതന്നെ. പതിവായി അവൻ ഇന്ദ്രനഗരിക്കു പരാഭവം വരുത്തിക്കൊണ്ടിരുന്നു. ഇവനെക്കൂടാതെ, ദുൎമ്മുഖൻ, അകമ്പനൻ, വജ്റദംഷ്ട്രൻ, ധൂമ്രകേതു, അതികായൻ, ഇങ്ങനെ ഒറെറയ്ക്കു ലോകംമുഴുവൻജയിക്കാൻകഴിയുന്ന അനവധി യുദ്ധവീരന്മാർ ഉണ്ടായിരുന്നു. കാമരൂപന്മാരും മായാവികളുംആയ ഇവൎക്ക് ആൎക്കുംതന്നെ സ്വപ്നത്തിൽപോലും ധൎമ്മമോ ഭയമോ ഉണ്ടായിരുന്നില്ല.

ഒരിക്കൽ ദശമുഖൻ തന്റെ ആസ്ഥാനമണ്ഡപത്തിൽ ഇരുന്ന് അമിതങ്ങളായ പരിവാരങ്ങളെയും പുത്രന്മാരെയും പൌത്രന്മാരെയും ബന്ധുക്കളെയും പരിജനങ്ങളേയും ഇപ്രകാരം അസംഖ്യങ്ങളായ നിശാചരജാതികളടങ്ങിയ സൈന്യങ്ങളെയുംകണ്ട്, അഭിമാനപൂൎണ്ണനായി, ക്രോധവും മദവും നിറഞ്ഞസ്വരത്തിൽപറഞ്ഞു— "ഹേ നിശാചരയൂഥങ്ങളെ! കേൾക്കുവിൻ! ദേവന്മാർനമ്മുടെ ശത്രുക്കളാണ്. സൈന്യസമേതന്മാരായ നമ്മെക്കാണുമ്പോൾ, ഭയത്താൽ അവർ എതിൎത്തുനില്ക്കാതെ ഓടിമറഞ്ഞുകളയുന്നു. അവരെകൊല്ലുന്നതിനു ഞാൻ ഒരുപായംപറയാം. നിങ്ങൾ ശ്രദ്ധിച്ചുകേൾക്കുവിൻ! ബ്രാഹ്മണഭോജനം, യാഗം, ഹോമം, ശ്രാദ്ധം ഇ

തെല്ലാം നിങ്ങൾ മുടക്കണം. എന്നാൽ ദേവന്മാർ വിശന്നുതളൎന്നു വന്നു നമ്മെ അഭയംപ്രാപിക്കാതിരിക്കയില്ല. ഞാൻ അവരെകൊന്നാലും വിട്ടാലും പിന്നെ അവർ എന്റെകീഴിൽതന്നെ.

അനന്തരം അവൻ മേഘനാദനെ വിളിച്ച് അവന്റെ ബലവും വൈരവും വൎദ്ധിപ്പിച്ചുകൊണ്ട് ഉപദേശിച്ചു. "പുത്ര! ദേവന്മാരുടെ കൂട്ടത്തിൽ ബലവാനായ ആരാണോ, യുദ്ധത്തിൽ അഭിമാനത്തോടുകൂടി നിനക്ക് എതിരായി നിൽക്കുന്നത്, അവനെ നീ ജയിച്ച് ബന്ധിച്ചുകൊണ്ടുപോരണം. എഴുന്നേൽക്കുക; പിതാവിന്റെ അനുശാസനം സാധിക്കുക!" ഇങ്ങനെ ഓരോരുത്തൎക്കും ഓരോ ആജ്ഞകൊടുത്ത ശേഷം, ദശാനനൻ ഗദയുംഎടുത്തു പുറപ്പെട്ടു. അവന്റെ ഗമനത്താൽ ഭൂമി കലുങ്ങുകയും ഗൎജ്ജിതത്താൽ ദേവസ്ത്രീകളുടെ ഗൎഭം സ്രവിക്കുകയും ചെയ്തു. സക്രോധനായി ലങ്കേശ്വരൻ വരുന്നു എന്നു കേട്ട്, ദേവന്മാർ മേരുഗിരിഗുഹകളിൽ അഭയംപ്രാപിച്ചു. സകല ദിക്പാലന്മാരും അവരവരുടെ ലോകത്തിൽ നിന്നു സകലവും ഉപേക്ഷിച്ചുപോയി അവൻ വീണ്ടുംവീണ്ടും സിംഹനാദങ്ങൾ പൊഴിച്ചും, ദേവന്മാരെ അധിക്ഷേപിച്ചും, രണമദമത്തനായിട്ട്, പ്രതിഭടനെ അന്വേഷിച്ച് ഒരിടത്തും കിട്ടാതെ, ലോകം മുഴുവൻ സഞ്ചരിച്ചു.

ഇപ്രകാരം ഏഴു ദ്വീപങ്ങളും ഒൻപതു ഖണ്ഡങ്ങളും ഏഴുപാതാളങ്ങളും ആകാശവും ഭൂമിയും, ഭയപ്പെട്ട് അവനു കീഴടങ്ങി; സരിൽപതിയുടെ മനസ്സും നടുങ്ങി. അവൻ നാരദമുനിയെ യദൃച്ഛയാ വഴിയിൽ കണ്ട്, ചിരിച്ചു കൊണ്ട് 'മുനേ, ദേവന്മാർ എവിടെ? അവരെ എനിക്കു കാണിച്ചു തരിക! എന്നു പറഞ്ഞു. ഉദ്ധതമായ ഈ വാക്കു നാരദന് ഒട്ടും രസിച്ചില്ല. അദ്ദേഹം അവനെ വേഗത്തിൽ ശ്വേതദ്വീപത്തിലേക്കു പറഞ്ഞയച്ചു. ശ്വേതദ്വീപത്തിൽ എന്നോടു യുദ്ധംചെയ്വാൻ ആരിരിക്കുന്നു എന്നുള്ള മദത്തോടുകൂടി രാവണൻ സമുദ്രംകടന്നു ആ ദ്വീപത്തിലെത്തിയപ്പോൾ അവിടെ ഒരു സ്ത്രീസംഘത്തെയാണു കണ്ടത്. ഉടനേ, അവൻ അവരോട് "ഹേ സ്ത്രീജനങ്ങളേ! രാക്ഷസരാജൻ യുദ്ധത്തിനായി വന്നിരിക്കുന്നുവെന്ന്, നിങ്ങളുടെ ഭൎത്താക്കന്മാരോടുപറയുവിൻ, ഞാൻ അവരെ യുദ്ധത്തിൽ ജയിച്ച്,നിങ്ങളെ എന്റെഗൃഹത്തിലേക്കുകൊണ്ടുപോകും," എന്നുപറഞ്ഞു. ഈ വാക്കു കേട്ടു കോപിച്ച് ഒരുവൃദ്ധസ്ത്രീ ഓടിവന്ന്, അവനെ കാലിൽ തൂക്കിയെടുത്തുകൊണ്ട് ആകാശത്തിൽ പൊങ്ങി വളരെദൂരം അള്ളുകയും മാന്തുകയുംചെയ്തിട്ട്, നല്ലവണ്ണം കുടഞ്ഞു് അതിശക്തിയോടുകൂടി, കടൽ നടുവിൽ എറി

ഞ്ഞു. അവൻ ബോധമില്ലാതെ പാതാളംവരെ താണുപോയിയെ
ങ്കിലും ബ്രഹ്മവരപ്രഭാവത്താൽ മരിച്ചില്ല. അനന്തരം സാവധാന
ത്തിൽ എഴുന്നേററു്, സന്തോഷമോ വിഷാദമോ കൂടാതെ, മടങ്ങി
പ്പോയി.

പിന്നീടു നാഗനഗരത്തെ മുഴുവൻ ജയിച്ചു കൊള്ള ചെയ്തതി
ന്റെ ശേഷം, ലോകകണ്ടകനായ അവൻ ബലിസദനത്തിലെത്തി.
മഹാബലി, ആസനം കൊടുത്തു് അവനെ സൽക്കരിച്ചിട്ടു
കുശലപ്രശ്നാനന്തരം പറഞ്ഞു. "ഹേ ലങ്കേശ്വരാ! നിന്റെ ശ
ത്രുക്കളെയെല്ലാം പിടിച്ചുകൊണ്ടു ഭൂലോകത്തിൽ സ്വന്ത രാജ്യത്തി
ലേക്കു മടങ്ങുക. ഹിരണ്യകശിപുന്റെ ആഭരണങ്ങൾ എല്ലാം ഇ
വിടെ ഇരിപ്പുണ്ടു്. അവ നിനക്കു ഞാൻ സൽക്കരിക്കാം. ആ ഭൂ
ഷണങ്ങളെ ശരീരത്തിൽ അണിഞ്ഞുകൊണ്ടാൽ, ശത്രുക്കളൊരും നി
ന്നെ എതിർത്തു നിൽക്കാൻ ശക്തരാകുകയില്ല; എന്നല്ല, പൌരുഷ
വും സുഖവും വർദ്ധിക്കയും ദുഃഖങ്ങൾ നശിക്കയും ചെയ്യും.

രാവണൻ വന്നതും ദേവന്മാരെ കാണുന്നില്ലെന്നു പുഷ്പരസ
ത്തിൽ നാരദനോടു ചോദിച്ചതും, എല്ലാം വാമനമൂർത്തി അറിഞ്ഞു.
അദ്ദേഹം തെരുവിൽ കളിച്ചുകൊണ്ടു നിന്ന ചില കുട്ടികൾക്കു ത
ന്റെ ബലത്തെ നൽകി പ്രേരിപ്പിക്കയാൽ അവർ ഓടിച്ചെന്നു രാ
വണനെ പിടിച്ചു വെളിയിൽ കൊണ്ടുവന്നു. പട്ടണത്തിലുള്ള അ
നവധി സ്ത്രീപുരുഷന്മാർ ആ കാഴ്ച കാണുന്നതിനായി വന്നുകൂടി.
"ഹോ! ഇരുപതു കൈകളും പത്തു തലയും കണ്ടില്ലേ? ദൈവം ഈ
ജന്തുവിനെ എവിടെ സൃഷ്ടിച്ചു വിട്ടു?" എന്നു് ഓരോ തരത്തിൽ
പരിഹസിച്ചു. കാവൽക്കാർ അവനെ പിടിച്ചുകെട്ടി വളരെ ക്ലേ
ശിപ്പിച്ചു എങ്കിലും, അവൻ തന്റെ പേരു പറഞ്ഞില്ല. മരിച്ചാ
ലും ശരി, പറകയില്ലെന്നു തന്നെ അവൻ നിശ്ചയിച്ചു. വാമന
നെ കണ്ടപ്പോൾ അവനു വളരെ സംകോചമുണ്ടായി. അനന്തരം
ആ കൃപാനിധി അവന്റെ കെട്ടുകൾ അഴിച്ചു വിട്ടയച്ചു. ചിറ
മുറിച്ചുവിട്ട പെരുവെള്ളംപോലെ ദുർമ്മതിയായ ദശകണ്ഠൻ വേഗ
ത്തിൽ നടകൊണ്ടു. അവന്റെ മനസ്സിൽ ലജ്ജയോ ഭയമോ ഒ
ന്നും ഉണ്ടായിരുന്നില്ല.

ഹിംസാതൽപരനും, നിർല്ലജ്ജനും, രാമവിമുഖനുമായ ആ ദ
ശകണ്ഠൻ രാമനെ യുദ്ധത്തിൽ ജയിക്കുവാൻ ആഗ്രഹിച്ചു. ഭരദ്വാ
ജരേ കേൾക്കുക! ആൎക്കു് എപ്പോൾ ദൈവം പ്രതികൂലമാകുന്നുവോ
അപ്പോൾ അവനു വൈരക്കല്ലുകൾ കാചങ്ങളായിത്തീരുകയും അ
വയ്ക്കു് കവിടിയുടെ വിലപോലും കിട്ടാതെ പോകയും ചെയ്യും.

രാവണന്റെ ഉപദ്രവം സാധുലോകത്തിനു സഹിക്കവയ്യാത്ത മട്ടിലായിത്തീൎന്നു. എവിടെയെങ്കിലും ഒരു ദേവനെയോ ദ്വിജനെയോ കിട്ടിയാൽ അവനെ ഭയപ്പെടുത്തി നിഷ്ക്രയം വാങ്ങും. ഇങ്ങനെ ചെയ്തുകൊണ്ടു മലിനനും ദ്രോഹിയുമായ ആ ദുഷ്ടൻ, സഞ്ചരിച്ചു സഞ്ചരിച്ചു പമ്പാപുരത്തിൽ വന്നു. ബാലി എന്നു പേരുള്ള കപിശ്രേഷ്ഠന്റെ വാസസ്ഥാനമായിരുന്നു ആ പട്ടണം. രാവണൻ അവിടെ മഹാമുനികളുടെ മനസ്സിനുപോലും കൊതിയുണ്ടാക്കുന്ന പമ്പാസരസ്സു കണ്ടു. ആ സരസ്സിന്റെ തീരത്തിൽ കപീശ്വരനായ ബാലി ധ്യാനനിഷ്ഠനായി ഇരിക്കയായിരുന്നു. അദ്ദേഹം ദശകന്ധരനെക്കണ്ടു ചിരിച്ചു. രാവണൻ ക്രോധത്തോടുകൂടി കൈകൾ തിരുമി അട്ടഹസിച്ചു പറഞ്ഞു. "ബകധ്യാനശാലിയും ശഠനും, ബോധഹീനനുമായ കപേ! ഞാൻ നിന്റെ പേരുകേട്ടു യുദ്ധത്തിനു വന്നിരിക്കയാണ്. ഈ കള്ളധ്യാനങ്ങളെല്ലാം ഉപേക്ഷിച്ച് ഉടനേ പുറപ്പെടുക! ഹേ വാനരാ! എന്നെ യുദ്ധത്തിൽ ജയിക്കാത്തപക്ഷം നിന്റെ ഈ ധ്യാനമെല്ലാം വ്യൎത്ഥമാണ്" എന്നു ഗൎജ്ജിച്ചു മുന്നൂററിഇരുപതു പല്ലും ഇറുമിക്കടിച്ചു.

ബാലി പിന്നെയും ചിരിച്ചുകൊണ്ടുതന്നെ പറഞ്ഞു. "സഹോദരാ! നിന്റെ ബലം എനിക്കു സമ്മതം തന്നെ. ഞാൻ സൂൎയ്യന് അൎഘ്യദാനംചെയ്യട്ടെ! എന്നെ ജയിച്ചുവെന്നുതന്നെവിചാരിച്ച് അഭിമാനത്തോടെ പൊയ്ക്കൊൾക." ശിവന്റെ വരപ്രസാദത്താൽ അവനെ കൊല്ലാൻ സാധിക്കയില്ലെന്നുള്ള വിചാരത്താൽ പിന്നെയും ബാലി പറഞ്ഞു. "ഹേ രാവണ! നല്ലപോലെ ആലോചിച്ച് നിന്റെ തലകൾ പത്തും വീട്ടിൽ കൊണ്ടുപൊയ്ക്കൊൾക; ദൈവബലത്താൽ നീ അജയ്യൻതന്നെ."

ബാലിയുടെ ഈ വാക്കുകൾ കേട്ടിട്ടും ആസുരബുദ്ധിയായ അവനു ബോധമുണ്ടായില്ല. പിന്നെയും ഓരോ അധിക്ഷേപവാക്കുകൾ പറഞ്ഞുതുടങ്ങിയപ്പോൾ ബാലി കോപിച്ച് അവനെ ദൃഢമായിപിടിച്ചു കക്ഷത്തിൽ ഇടുക്കി വച്ചിട്ട്, മനസ്സും വാക്കുംകൊണ്ടു സൂൎയ്യനു അഞ്ജലികൊടുത്തു. അനന്തരം ഏഴു സമുദ്രങ്ങളിലും പോയി നിത്യകൎമ്മങ്ങൾ നടത്തി സന്ധ്യാവന്ദനം അവസാനിപ്പിച്ചു. മടങ്ങി ഗൃഹത്തിൽ ചെന്നിട്ടും ലങ്കേശ്വരൻ കക്ഷത്തിൽ തന്നെ ഇരുന്നു. ആറുമാസം ഇങ്ങനെ കഴിഞ്ഞുകൂടി, രാവണൻ വളരെ ക്ലേശങ്ങൾ അനുഭവിച്ചു.

ആ ക്ലേശങ്ങളെക്കുറിച്ച് ആൎക്കും അല്പംപോലും ദയതോന്നേണ്ട ആവശ്യമില്ല. എന്തെന്നാൽ അവ അവനെ പഴക്കുന്നതിനുള്ള ഉപായങ്ങളായിരുന്നു. കക്ഷത്തിൽ വലിയ വിറപ്പുണ്ടായി, അ

ത്തു ദുർഗ്ഗന്ധത്തിനു ഇരിപ്പടമായിത്തീരുകയാൽ, രാവണൻ കോപ താപാന്ധനായി വളയുകയും പുളയുകയുംചെയ്തു. ഉല്ലകടിച്ചു. ക്രമേണ ജീവൻ കിടന്നുപിടിച്ചു. ശ്വാസം മുട്ടി; മനസ്സിൽ ഭ്രമമുണ്ടായി.

ഒരുദിവസം സൂര്യനു അർഘ്യം നൽകുന്നതിനായി കപീശ്വരൻ അഞ്ജലിബന്ധം ചെയ്തപ്പോൾ. രാവണൻ കക്ഷത്തിൽനിന്നു തപ്പിപ്പിഴച്ചു വെളിയ്ക്കു ചാടി ഓടിക്കളഞ്ഞു.

അനന്തരം രാവണൻ, 'സഹസ്രബാഹു, ജലക്രീഡ ചെയ്യുന്ന നർമ്മദാനദിയുടെ തീരത്തു വന്നുചേർന്നു. അദ്ദേഹം സുന്ദരിമാരായ തൻെറ ഭാര്യമാരോടുകൂടി ജലക്രീഡയാൽ വിനോദിക്കുകയായിരുന്നു. നാനാപ്രകാരത്തിൽ സുഖകരമായ നർമ്മദാനദികണ്ടു കൌതുകം തോന്നുകയാൽ രാവണൻ അതിൽ കുളിച്ചു് ശിവപൂജചെയ്വാൻ ആരംഭിച്ചു. തുളസി, താമര, കൂവളത്തില മുതലായതെല്ലാം സംഭരിച്ചു്, ശിവധ്യാനനിഷ്ഠനായി, മന്ത്രജപത്തോടുകൂടി, സഹസ്രബാഹു ക്രീഡിക്കുന്ന സ്ഥലത്തേക്കുചെന്നു നരസുരന്മാരാലും നാഗങ്ങളാലുംസേവിക്കപ്പെടുന്ന നർമ്മദാജലത്തിൽ വിപുലങ്ങളായതൻെറഹസ്തദണ്ഡങ്ങളെവീശി ജലത്തെ ക്ഷോഭിപ്പിച്ചുകൊണ്ടായിരുന്നുയാത്ര. ജലത്തിൻെറ ഉയൎച്ചയാൽസ്ത്രീസംഘം മുങ്ങിച്ചാകാൻതുടങ്ങുന്നതു കണ്ടു് സഹസ്രബാഹു അത്യന്തം കോപാകുലനായി, "ആരാണ് എന്നെപ്പോലെ നർമ്മദാജലത്തെത്തടുക്കാൻ ശക്തനായി ഇപ്പോൾഇവിടെ വന്നിരിക്കുന്നതു്" എന്നു ഗർജ്ജിച്ചുകൊണ്ടു് രാവണൻ നില്ക്കുന്നിടത്തേക്കുചെന്നു. അവൻെറ ഭുജദണ്ഡങ്ങളാണ് ജലപ്രവാഹത്തെത്തടുത്തതെന്നറിഞ്ഞു്, മഹാബലശാലിയായ അദ്ദേഹംഒരു അട്ടഹാസത്തോടുകൂടി ചാടിഅടുത്തു് അവനെ പിടിച്ചുകെട്ടിക്കൊണ്ടുപോന്നു. അരികിൽനിന്നു ജലക്രീഡചെയ്ത സ്ത്രീജനത്തിനു ആദുഷ്ടനെ ഒരു അത്ഭുതക്കാഴ്ചയായിക്കാണിച്ചു രസിപ്പിച്ചതിനു ശേഷം ഹയശാലയിൽ കൊണ്ടുപോയി ഏതാനും ദിവസം ബന്ധിച്ചിട്ടിരുന്നു. രാവണൻ ഈ പരാഭവത്താൽ കോപതാപാകുലനായി പല പല കഷ്ടങ്ങളും സഹിച്ചുവെങ്കിലും ലജ്ജയാൽ മൌനംദീക്ഷിച്ചു. സ്ത്രീകളും പുരുഷന്മാരും മറയ്ക്കുവന്നു് അവനെ ചവിട്ടുകയും ശകാരിക്കയും മററുപ്രകാരത്തിൽ ഉപദ്രവിക്കയും ചെയ്തു. ശക്തനായ രാജാവു പലപ്രകാരത്തിൽ ചോദിച്ചിട്ടും അവൻ തൻെറ കലനാമങ്ങളെ പറഞ്ഞില്ല. പത്തുമുഖത്തിൻെറ മുമ്പിലായി പത്തുവിളക്കും വച്ചു് രംഭമുതലായ അപ്സരസ്ത്രീകൾ നൃത്തം ചെയ്തു.

അനന്തരം പുലസ്ത്യമുനിവന്നു് അവനെ വിട്ടുവിച്ചുകൊണ്ടുപോയി.. ഒരിക്കൽ അതിമനോഹരിയായ ഒരു സ്ത്രീ, കൈയിൽ-

ചന്ദനവും പുഷ്പങ്ങളും വഹിച്ചുകൊണ്ട് ത്രിപുരാരിപൂജക്കു പോകുന്നതു അവർ മാർഗ്ഗമദ്ധ്യേ കണ്ടു. അവനെ കണ്ടപ്പോൾ അപ്സരകുലശിരോഭൂഷയായ ആ ഉർവ്വശി സങ്കോചത്തോടേ അല്പം അകലെ മാറി. "ഹേ സുന്ദരി! നീ ആരാണ്? എവിടേക്കാണു പോകുന്നത്" എന്നു രാവണൻ ഉൽകണ്ഠയോടേ ചോദിച്ചതുകേട്ട്, ലജ്ജാകുലയായ അവൾ ഒന്നും ഉത്തരംപറഞ്ഞില്ല. മദമത്തമാനസനായ അവൻ അശേഷം വിചാരംകൂടാതെ, വൈശ്രവണപുത്രന്റെ വധുവായ അവളുടെ കയ്യുകടന്നുപിടിച്ചു; എന്നാൽ അവൾ ആരാണെന്നു മനസ്സിലായപ്പോൾ, * അയാൾ വ്യസനിച്ചു. താൻ ചെയ്ത പാപകർമ്മത്തെക്കുറിച്ചു മനസ്സിൽ പശ്ചാത്താപവും, ഹൃദയത്തിൽ ശോകവും നിറഞ്ഞു്, രാവണൻ ലങ്കയിലേക്കു തിരിച്ചുപോന്നു. ഉർവ്വശി ശോകാകുലയായി അളകാപുരത്തിലെത്തി നളകൂബരനോടു വൃത്താന്തമെല്ലാം പറഞ്ഞപ്പോൾ, അദ്ദേഹം അപാരമായ കോപത്താൽ രാവണവംശം നശിച്ചുപോകട്ടെ എന്നു ശപിച്ചു. ആ ശാപം ലങ്കയിൽചെന്നു രാവണൻ ഇരിക്കുന്നിടത്തു നിന്നു. ശാപംവന്നുനിൽക്കുന്നതുകണ്ട്, ദശകണ്ഠൻ ഭയാകുലനായി വിറച്ചുപോയി.

ശാപത്തെ അംഗീകരിച്ചിട്ട്, അതിന്റെ ശക്തിയാൽ അയാൾ മനസ്സിൽ ആലോചിച്ചു. "ഋഷികളോടു ഞാൻ കരംവാങ്ങുന്നില്ല. അതു ന്യായമല്ലല്ലോ. അവരും രാജഭോഗം തരേണ്ടവരല്ലേ?"

ഈ വിചാരത്താൽ ഒരു മുനിയുടെ ആശ്രമത്തിലേക്ക് അവൻ നാലുദൂതന്മാരെ പറഞ്ഞയച്ചു. അവരെ കണ്ടപ്പോൾ മുനി അദ്ധ്യാത്മജ്ഞാനമെല്ലാം മറന്നു. അവരോട് എങ്ങനെയാണു പെരുമാറേണ്ടതെന്നുപോലും അദ്ദേഹത്തിനു നിശ്ചയമില്ലാതായി, എന്നിട്ട്,—ഹേ രാജദൂതന്മാരേ! നിങ്ങൾക്കു സുഖംതന്നെയല്ലോ. ചക്രവത്തിയായ ലങ്കേശ്വരനും ക്ഷേമംതന്നെയല്ലേ? എന്നു കുശലപ്രശ്നം ചെയ്തു.

"മുനീശ്വര! അദ്ദേഹത്തിനു ക്ഷേമംതന്നെ. അദ്ദേഹം നിങ്ങളിൽ നിന്നു കരം ആവശ്യപ്പെടുന്നു. അതിലേക്കാണു ഞങ്ങളെ അയച്ചിരിക്കുന്നത്" എന്നു ദൂതന്മാർ പറഞ്ഞു.

ഇതുകേട്ട്, മുനിശ്രേഷ്ഠൻ വൈരാഗ്യത്തെ വിസ്മരിച്ചു, "നീതിയില്ലാത്ത ഭരണത്തിൽ ഖലമണ്ഡലി ഒരുമിച്ചു ചേരും. എന്തെങ്കി

---

* വൈശ്രവണന്റെയും രാവണന്റെയും അച്ഛൻ വിശ്രവസ്സാണ്, ആ മുറയ്ക്കു സഹജനായ വൈശ്രവണന്റെ മകന്റെ ഭാര്യ തൊടുക യോഗ്യയല്ലെന്നുള്ള വിചാരത്താൽ വ്യസനിച്ചു എന്നർത്ഥം.

ളും കൊടുക്കാഞ്ഞാൽ പൊറുതിയില്ല" എന്നു വിചാരിച്ച്, തൻെറ ശരീരത്തിൽനിന്നു രക്തം എടുത്തു് ഒരു ഘടത്തിൽ നിറച്ചു ദൂതന്മാരുടെപക്കൽ കൊടുത്തിട്ട്, ഹേ രാജപുരുഷന്മാരെ! നിങ്ങൾ ഈ രക്തകുംഭത്തെ രാജസന്നിധിയിൽ എത്തിച്ച്, ഇതു തുറന്നാൽ, രാജാവിനും അദ്ദേഹത്തിൻെറ സകല കുടുംബാംഗങ്ങൾക്കും നാശമുണ്ടാകുമെന്നുള്ള വസ്തുത അറിയിക്കണം" എന്നു പറഞ്ഞയച്ചു.

ദൂതന്മാർ കൊണ്ടുചെന്ന ചോരക്കുടംകണ്ട് രാവണൻ വളരെ സന്തോഷിച്ചു. മുനിവചനത്തെ കേൾപ്പിക്കകൂടി ചെയ്തപ്പോൾ അയാളുടെ ഹൃദയം വല്ലാതെതപിച്ചു. അല്പനേരം ഇതികർത്തവ്യതാ മൂഢനായി ഇരുന്നശേഷം, ആ കുംഭത്തെ ആരുംകാണാതെ പടക്കടിക്കിലെങ്ങാനും കൊണ്ടുപോയി, കുഴിച്ചിടാൻ കല്പിച്ചയച്ചു. അവർ• കുടംകൊണ്ടുപോയി ജനകരാജധാനിയിൽ ഒരു വയലിൻെറ നടുവിൽ കുഴിച്ചിട്ടു. ഈ രക്തകുംഭമാണ്, സീതയുടെ ഉൽഭവത്തിനുകാരണം —

സൂര്യചന്ദ്രന്മാരെയും, പവനൻ, വരുണൻ, കുബേരൻ, അഗ്നി മുതലായ ലോകപാലന്മാരെയും, കിന്നരന്മാർസിദ്ധന്മാർ, നരന്മാർ, സുരന്മാർ, നാഗങ്ങൾ ഇവരെയും അവൻ ബലാൽകാരേണ വഴിമുടക്കി. ബ്രഹ്മസൃഷ്ടിയിൽ ശരീരികളെല്ലാം, നരന്മാരും നാരിമാരും ഒട്ടൊഴിയാതെ ദശമുഖവശവർത്തികളായിത്തീൎന്നു. എല്ലാവരും ഭയാകുലന്മാരായി ആജ്ഞഅനുസരിച്ചു നിത്യവുംവന്നു വിനയപൂർവം ചരണങ്ങളെ വന്ദിച്ചുവന്നു.

ഭുജബലത്താൽ അവൻ ലോകംമുഴുവൻ കീഴടക്കി. സ്വാതന്ത്ര്യം ഒരുത്തൎക്കും നൽകിയിരുന്നില്ല. ഭൂമണ്ഡലംമുഴുവൻ അവൻെറ ഇഷ്ടത്തിന് അധീനമായി ഭവിച്ചു. ദേവന്മാർ, യക്ഷന്മാർ, ഗന്ധർവ്വന്മാർ, മനുഷ്യർ, കിന്നരന്മാർ, നാഗന്മാർ, ഇവരുടെയെല്ലാം കന്യകമാരും, സുന്ദരിമാരുമായ ശ്രേഷ്ഠസ്ത്രീകളെ ബാഹുബലത്താൽ കൈവശപ്പെടുത്തി ഭാര്യമാരാക്കി.

ഇന്ദ്രജിത്തിനോട്ട് അവൻ പറഞ്ഞതെല്ലാം ആസ്സുരൻ മുമ്പേ കൂട്ടിചെയ്തുവച്ചിരുന്നതുപോലെ ക്ഷണത്തിൽ സാധിച്ചു. ആദ്യമായി ആജ്ഞകൊടുക്കപ്പെട്ട മററുള്ളവരുടെ പ്രവൃത്തികളെ പറയാം.

ഭയങ്കരരൂപന്മാരും, പാപികളും, ദേവപരിതാപകരന്മാരും, നാനാരൂപങ്ങൾ ധരിച്ച മായാശാലികളുമായ അനവധി രാക്ഷസസംഘങ്ങൾ, വേദത്തിനു വിപരീതമായി ധർമ്മത്തെ നിർമ്മൂലനം ചെയ്വാനുള്ള സകല പ്രവൃത്തികളും ചെയ്തു. പുസ്തകങ്ങളെയും ശ്രൗ-

* * *

ഹ്മണരെയും ഏതു ദേശത്തിൽ കാണുന്നുവോ അവിടെയുള്ള നഗരങ്ങളെയും, പുരങ്ങളേയും. ഗ്രാമങ്ങളേയും തിരച്ചു നശിപ്പിച്ചു. ശുഭകൎമ്മം ഒരു ദിക്കിലും ഇല്ലാതായി; വേദങ്ങളെയും, ബ്രാഹ്മണരെയും ഗുരുക്കന്മാരെയും ഒരുത്തരും മാനിക്കാതെ ആയി. ഹരിഭക്തി, യജ്ഞം, ജപം, വേദപുരാണശ്രവണം മുതലായവ എങ്ങും ഉണ്ടായിരുന്നില്ല.

തപസ്സ്, യാഗം, മുതലായ സൽക്കൎമ്മങ്ങൾ എവിടെയെങ്കിലും നടക്കുന്നതായി കേട്ടാൽ ഉടനേ രാവണൻ അതു മുടക്കുകയായി. ഇങ്ങനെ ലോകം മുഴുവൻ, അത്യന്തം ഭ്രഷ്ടാചാരമായിത്തീൎന്നു. ധൎമ്മത്തിന്റെ കഥപോലും മറഞ്ഞു, വേദങ്ങളെയോ പുരാണങ്ങളെയോ പററി പറയുന്നവരെപ്പോലും ഉപദ്രവിക്കയോ. കൊല്ലുകയോ നാട്ടു കടത്തുകയോ ചെയ്തു. ആകപ്പാടേ ഘോരന്മാരായ ആ നിശാചരന്മാർ ചെയ്ത അനീതികളെ വിവരിക്കാൻ പ്രയാസം. പരധനാപഹാരികളും, പരനാരീലമ്പടന്മാരുമായ, ഖലന്മാരുടെയും, ചോരന്മാരുടെയും സംഘങ്ങൾ വൎദ്ധിച്ചു. മാതാപിതാക്കന്മാരെയോ, ദേവന്മാരെയോ ആരും മാനിക്കാതെയായി. സജ്ജനപൂജകളും അസ്തമിച്ചു. ചുരുക്കത്തിൽ എല്ലാ പ്രാണികളും നിശാചരസമന്മാർ ആയിത്തീൎന്നു.

ഇങ്ങനെ ധൎമ്മം സൎവ്വത്ര ക്ഷയിച്ചതു കണ്ടു ഭൂമി ഭയപ്പെട്ടു; കുലപൎവ്വതങ്ങളോ സപ്തസമുദ്രങ്ങളോ ദുഷ്ടന്മാരെപ്പോലെ ഭാരമുള്ളതല്ലെന്നു അവൾക്കു തോന്നി; ധൎമ്മക്ഷയത്താലുള്ള സങ്കടം ദുസ്സഹമായിത്തീൎന്നുവെങ്കിലും, രാവണനെപ്പററിയുള്ള ഭയത്താൽ, ഒന്നും പറവാൻ നിവൃത്തിയില്ലായിരുന്നു. വളരെ ആലോചിച്ചതിനുശേഷം ദേവിയായ ഭൂമി, ധേനുരൂപം ധരിച്ചു, സുരന്മാരും മുനിമാരും കൂട്ടുന്ന സ്ഥലത്തു ചെന്നു തന്റെ സങ്കടം അവരെ കേൾപ്പിച്ചു. എന്നാൽ അവരിൽ ആരെക്കൊണ്ടും ഒരു സഹായവും ചെയ്വാൻ കഴിഞ്ഞില്ല.

ഒടുവിൽ അവരെല്ലാവരും, ഭൂമിദേവിയുമായി സത്യലോകത്തെത്തി. ബ്രഹ്മാവ് അവരെക്കണ്ടപ്പോൾ തന്നെ ദിവ്യജ്ഞാനത്താൽ സൎവ്വവസ്തുകളും ഗ്രഹിച്ച്, ഗോരൂപധാരിണിയായ ഭൂമിയെ നോക്കിപ്പറഞ്ഞു:—"ഭദ്രേ, ഭൂദേവി! ഈ സങ്കടപരിഹാരത്തിനു ഞാൻ ശക്തനല്ല. നീ ആരുടെ ദാസിയോ അവിനാശിയായ ആ ഭഗവാൻ തന്നെ നിനക്കും എനിക്കും സഹായം. അദ്ദേഹം നിന്റെ ഈ ദുഃഖം തീൎത്തു രക്ഷിക്കും. ധൈൎയ്യമായിരിക്കുക! തന്റെ ജനങ്ങളുടെ പീഡയെ കരുണാനിധിയായ അദ്ദേഹം സഹിക്കുകയില്ല."

ബ്രഹ്മദേവന്റെ വാക്കുകൾ കേട്ടു ദേവന്മാർ തമ്മിൽ ആലോചിച്ചു. നാം എവിടെച്ചെന്നാണു സ്വാമിയെക്കണ്ടു സങ്കടം പറയേണ്ടതു്?

വേറൊരാൾ:—വൈകുണ്ഠത്തിൽ പോകണം.

മറ്റൊരാൾ:—സമുദ്രമദ്ധ്യത്തിലാണ് അദ്ദേഹം പാക്കുന്നതു്. അതുമല്ല, അദ്ദേഹത്തിൽ ആക്കു ഭക്തിയുണ്ടോ, പ്രീതിയുണ്ടോ, അവന്നു സ്വാമി സവ്വദാ പ്രത്യക്ഷനാണ്. ഇതാണ് അദ്ദേഹത്തിന്റെ രീതി.

ഹേ പാവ്വതി! ആ സമാജത്തിൽ ഞാനുമുണ്ടായിരുന്നു. അവസരം വന്നപ്പോൾ ഞാൻ പറഞ്ഞതു് ഇങ്ങനെയാണ്:—'ഹരി എല്ലായിടത്തും ഒരുപോലെ വ്യാപിച്ചിരിക്കുന്ന ഒരാളാണ്. അദ്ദേഹം ഭക്തിയാൽ പ്രത്യക്ഷനാകുമെന്നും എനിക്കറിയാം. ആ പരമാത്മസ്വരൂപൻ ഇല്ലാത്ത ദേശമോ, കാലമോ, ദിക്കോ, വിദിക്കോ ഏതാണെന്ന് എന്നോടു പറയുക! ചരമോ അചരമോ ആയ എല്ലാററിലും രാഗദ്വേഷഹീനനായ അദ്ദേഹം ഭക്തിയാൽ അഗ്നിയെപ്പോലെ പ്രത്യക്ഷനാകുന്നു.'

എന്റെ വാക്കു് എല്ലാവക്കും സമ്മതമായി. ബ്രഹ്മാവു് 'ശരി' 'ശരി' എന്നു പറഞ്ഞുപോയി. അനന്തരം ബ്രഹ്മാവു മനസ്സിൽ ഭക്തിരസാർദ്രമായ ആനന്ദവും ശരീരത്തിൽ രോമാഞ്ചവും, കണ്ണുകളിൽ ബാഷ്പവും നിറഞ്ഞു ബദ്ധാഞ്ജലിയായി, ഏകാഗ്രമനസ്സോടുകൂടി ഹരിയെ സ്തുതിച്ചു.

ജയ ജയ സുരനായക! ജനസുഖദായക! ഹേ ഭഗവാനേ!
ജയ ജയ ജയ ചരണസരോരുഹനത ജനപാലനലോല!
ജയജയ ഗോദ്വിജ ഹിതകാരക! മുനിജന മാനസഹംസ!
ജയ ദാനവകുലനാശന ജയ സിന്ധുസുതാ പ്രിയകാന്ത!
ദേവി ധരിത്രി തനിക്കുമഹോ പുനരമരഗണത്തിനുമെന്നും
താവിനഖേദമൊഴിച്ചരുളാൻ നിന്തിരുവടി പലപല വട്ടം
ചെയ്തരുളിയവിസ്മയകരമാം ലീലകളുടയ രഹസ്യം
ചേതസി പുനരൊരുവനുമൊരു പൊഴുതോത്തറിവാൻ കഴിവില്ല
ആത്തജനാവലിബന്ധോ! നിർമ്മലകരുണാമൃതസിന്ധോ!
കാതങ്ങളിരിണ ശരണം ഞങ്ങളിലുൾത്തളിർ തെളിവരുളേണം
ജയജയ നാശവിഹീന! ജയനിഖിലചരാചരവാസിൻ
ജയജയ ചിന്മയരൂപ! ജയ നിരതിശയാനന്ദാത്മൻ!
ശ്രുതിശതപരിഗീതഗുണാദ്ഭുതപാവന നിരവധിചരിതാ!
അതിവചനാതിഗപുരുമഹിമൻ! മധുഹര! മായാരഹിത!

ഹൃത്തിൽവിരക്തതയാളും മുനിജനനിവഹ മഹന്നിശമേററം
ഭക്തികലന്നപഗത മോഹമുദാരം ധ്യാനിച്ചീട്ടും
നിത്യനിരഞ്ജന! രൂപനിസ്തുലഗുണഗണ ജയ ജയ ഭ്രമൻ!
സത്വരമഭയം തരികലിവൊട്ടു സത്താമാത്രക! വിഷ്ണോ!
ഉലകു ചമപ്പതിനായ് തനിയേ മൂന്നുവിധം വടിവാന്നു.
പലതിഹ ചെയ്യതിലൊന്നും മറെറാരു തുണയുമൊരിക്കലുമില്ല.
പാപകുലാന്തക ഞങ്ങൾക്കിയലും ഭക്തിയുമാരാധിപ്പാൻ
ശക്തിവിഹീനതയും പാത്തുടനതലകററുക ദേവ!
ഭവഭയ ഭഞ്ജന ഭക്തമനോരഞ്ജന മഞ്ജുള ശീല!
തവപദകമലത്തിൽ സുരഗണമഖില മിന്നാപരമാത്മൻ!
മാനസകായവചസ്സുകളാലയി ശരണം പ്രാപിക്കുന്നു.
മാനവിഹീനാമലചിത്രചരിത്ര! പവിത്ര! ദയാലോ!
ശ്രീമതി ശാരദതാനും ശ്രുതി ശേഷനൃഷീശരുമെല്ലാ-
മാമവരല്ലല്ലവുമോത്താൽ നിന്മഹിമാവിനെയോതാൻ
നാന്മറയാകുന്നൊരു നവമലർ തന്നുടെ തൂമകരന്ദം
ഭീമഭവാംബുധിപോതം സുന്ദരഗുണരാജിക്കനികേതം
താവകചരണസരോജം പരമഭയാതുരരായഖിലേശ!
ദേവകളിർഷികളുമെല്ലാം മാനസഖേദമൊടേപണിയുന്നു.

സുരന്മാരും, മുനിമാരും, ഭൂമിയും, ഭയാകുലരായി പല പ്രകാരത്തിൽ സ്തോത്രങ്ങൾ ചൊല്ലി നിൽക്കുന്ന ആ അവസരത്തിൽ സ്നേഹസമേതവും, ശോകസന്ദേഹനാശകവും ആയ വാക്കുകൾ,ഗംഭീരസ്വരത്തിൽ ആകാശത്തിൽനിന്നും പുറപ്പെട്ടു. "മുനികളേ, സിദ്ധന്മാരേ, സുരന്മാരേ! നിങ്ങൾ ഭയപ്പെടേണ്ടാ. നിങ്ങൾക്കു വേണ്ടി ഞാൻ നരരൂപം സ്വീകരിക്കുന്നുണ്ട്- അംശഭൂതന്മാരായ സഹോദരന്മാരോടുകൂടി ഞാൻ ദിനകരവംശത്തിൽ മനുഷ്യനായി അവതരിക്കും. കാശ്യപനും അദിതിയും ചെയ്ത തപസ്സുകൊണ്ടു സന്തുഷ്ടനായി അവരുടെ ആഗ്രഹം സാധിക്കാമെന്നു ഞാൻ വരം കൊടുത്തിട്ടുണ്ട്. അയോദ്ധ്യയിൽ ദശരഥനും കൌസല്യയുമായി രാജവംശത്തിൽ അവർ ജനിച്ചിരിക്കുന്നു. അവരുടെ ഗൃഹത്തിൽ, രഘുകുലതിലകന്മാരായ നാലു സഹോദരന്മാരായി അവതരിക്കും. നാരദന്റെ വചനങ്ങളെ ഞാൻ സത്യമാക്കും. മഹാമായയും എന്നോടുകൂടി ഭൂമിയിൽ ജന്മമെടുക്കും. സകല ഭൂഭാരവും അചിരേണ ഞാൻ ഹരിക്കും. ദേവസമുദായം നിർഭയമായിരിക്കട്ടെ."

ആകാശവാണികേട്ടു, ദേവാദികൾ സന്തോഷിച്ചു. ബ്രഹ്മദേവൻ ഭൂമിദേവിയെ ആശ്വസിപ്പിച്ചു സന്തുഷ്ടയാക്കി അയച്ചിട്ടു, ദേ

വന്മാരെനോക്കി—"ഹേ വിബുധന്മാരേ! നിങ്ങൾ, ഭൂമിയിൽ വാനരരൂപംധരിച്ചു ഹരിയെസേവിക്കുവിൻ!" എന്നു് ഉപദേശിച്ചു. അനന്തരം എല്ലാവരും അവരവരുടെ ലോകങ്ങളിലേക്കുപോയി. ഭൂമിദേവിയും ഭഗവദവതാരത്തെ പ്രതീക്ഷിച്ചുകൊണ്ടു സന്തുഷ്ടയായി മടങ്ങിവന്നു വിശ്രമിച്ചു. ബ്രഹ്മാവിന്റെ ആജ്ഞകളെല്ലാം ദേവന്മാർ സന്തോഷപൂർവ്വം വിളംബമെന്യേനടത്തി. അവർ അതുലമായ ബലവും പ്രതാപവുമുള്ളവരായി ഭൂമിയിൽ വാനരന്മാരായിജനിച്ചു. അവരുടെ ആയുധങ്ങൾ ഗിരികളും, തരുക്കളും, നഖങ്ങളുമായിരുന്നു. അവർ അവരവരുടെ സൈന്യങ്ങളെ ചേൎത്തുകൊണ്ടു ഹരിയുടെ വരവുംകാത്തു ഗിരികളിലും കാനനങ്ങളിലുംപാൎത്തു.

അയോദ്ധ്യാപുരിയിൽ രഘുകുലരത്നമായി, വേദവിദിതനായ ദശരഥൻഎന്ന ഒരുരാജാവുണ്ടായി; അദ്ദേഹം ധൎമ്മധുരന്ധരനും, ഗുണനിധിയും ജ്ഞാനിയും വിഷ്ണുഭക്തനുമായിരുന്നു. കൌസല്യാമുതലായ അദ്ദേഹത്തിന്റെ പ്രിയപത്നികൾ, പുണ്യാചാരകളും ഭൎത്താവിനു് അനുകൂലകളും അദ്ദേഹത്തിൽ ദൃഢഭക്തിയുള്ളവരുമായി, ഹരിപദധ്യാനത്താൽ വിശുദ്ധമായ അന്തഃകരണത്തോടുകൂടി വിളങ്ങി.

പുത്രന്മാരുണ്ടാകായ്കകൊണ്ടു ദുഃഖിതനായ രാജാവു്, ഒരുദിവസം ഗുരുഗൃഹത്തിലെത്തി, അദ്ദേഹത്തിന്റെ കാൽപിടിച്ചു വളരെയൊക്കെ അപേക്ഷിച്ചുപറഞ്ഞു. അപുത്രനായ്ജീവിക്കുന്ന തന്റെ ദുഃഖങ്ങളെയും ചിന്തകളെയും അദ്ദേഹം മറയ്ക്കാതെ ഗുരുവിനെ കേൾപ്പിച്ചു. വസിഷ്ഠൻ രാജാവിനെ പലവിധത്തിൽ ആശ്വാസിപ്പിച്ചു. "ദശരഥ! ധീരനായിരിക്കുക! നിനക്കു ത്രിഭുവനവിദിതന്മാരും ഭക്തഭയഹാരികളുമായ നാലുപുത്രന്മാർ ജനിക്കും" എന്നരുളിച്ചെയ്തിട്ടു, ശൃംഗിഋഷിയെവരുത്തി, അദ്ദേഹത്തിനെക്കൊണ്ടു ശുഭമായ ഒരു യാഗംചെയ്യിച്ചു. ശൃംഗിഭക്തിപൂർവ്വം ആഹുതി നൽകിയ ഹോമകുണ്ഡത്തിൽനിന്നു അഗ്നിദേവൻ, ചാരുവായ ചരുവുംഎടുത്തുകൊണ്ടു പ്രത്യക്ഷനായി ആ ദേവൻ സ്നേഹപൂർവ്വം അരുളിച്ചെയ്തു. "ഭോ! രാജൻ ഞാൻ എത്രത്തോളം പ്രസന്നനായിരിക്കുന്നുവെന്നു വാക്കുകൊണ്ടു പരിച്ഛേദിക്കാൻ പ്രയാസം. വസിഷ്ഠൻ ഹൃദയത്തിൽ വിചാരിച്ച നിന്റെകാൎയ്യങ്ങളെല്ലാം സിദ്ധമാകും. ഈ ഹവിസ്സ്, രാജ്ഞിമാൎക്കു് യഥായോഗ്യം പകുത്തുകൊടുക്കുക!"

അനന്തരംഅഗ്നിഭഗവാൻ അദൃശ്യനായി. രാജാവിന്റെ ഹൃദയം പരമാനന്ദസമുദ്രത്തിരകളിൽ മുങ്ങിക്കളിച്ചു. സഭാവാസികളും അത്യന്തം സന്തോഷിച്ചു. ഹൃദയത്തിൽ ഒതുങ്ങാത്ത സന്തോ

ഷത്തെ ഒരുവിധത്തിൽ വഹിച്ചുകൊണ്ടു രാജാവു കൌസല്യമുതലായ പ്രിയപത്നിമാരെവിളിപ്പിച്ചു ഹവിസ്സുപകുത്തു പകുതി കൌസല്യക്കുകൊടുത്തിട്ടു, മറേറപ്പകുതി രണ്ടായിട്ടുപകുത്തു് ഒരുഭാഗം കൈകേയിക്കുകൊടുത്തു. മറേറഭാഗംപിന്നെയും രണ്ടായിവിഭജിച്ചു കൌസല്യയുടേയും കൈകേയിയുടേയും കയ്യിൽ സമർപ്പിച്ചതിനെ അവർ സുമിത്രയ്ക്കുനൽകി അവളെ സന്തുഷ്ടയാക്കി. ഇതിനാൽ എല്ലാരാജ്ഞിമാരും ഗർഭംധരിക്കയും, ആ ഗർഭത്തോടുകൂടി അവരുടെ ഹൃദയത്തിൽ സുഖവും സന്തോഷവും വർദ്ധിക്കയും ചെയ്തു. ഏതുദിവസം ഹരിഗർഭത്തിൽപ്രവേശിച്ചുവോ, അന്നുമുതൽ സകലലോകങ്ങളിലും സുഖവും സമ്പത്തും വളൎന്നുതുടങ്ങി. ശോഭനശീലകളും തേജോനിധികളുമായ റാണിമാരെല്ലാം കൊട്ടാരത്തിനു് അലംകാരമായി വിളങ്ങി. കുറേനാൾ സുഖമായി കഴിഞ്ഞുകൂടിയതിനുശേഷം പ്രഭു പ്രത്യക്ഷപ്പെടുന്നതിനുള്ള സമയമായി.

യോഗവും ലഗ്നവും വാരവും തിഥിയുംഎല്ലാം അനുകൂലങ്ങളായിരുന്നു. സുഖമൂലമായ രാമജന്മത്തിൽ ചരങ്ങളും അചരങ്ങളും ഹർഷാകുലരായി. ജനനസമയത്തിന്റെ ശോഭനത്വം ആൎക്കുതന്നെ വൎണ്ണിക്കാം? പുണ്യമായ മധുമാസത്തിൽ ശുക്ലപക്ഷത്തിൽനവമി. ഹരിപ്രിയമായ അഭിജിത്തെന്ന നക്ഷത്രം. അതിശീതവും അത്യുഷ്ണവുമല്ലാത്ത മദ്ധ്യാഹ്നം. ലോകങ്ങളെല്ലാം വിശ്രമിക്കുന്ന പാവനസമയം. ശൈത്യമാന്ദ്യസൌരഭ്യങ്ങളോടുകൂടിയവായു. ഈ അവസരത്തിൽ അഖിലലോകവിശ്രമസ്ഥാനമായ പ്രഭു അവതരിച്ചു. സുരന്മാർ സന്തോഷിക്കുന്നു; സജ്ജനങ്ങൾ ആനന്ദിയ്ക്കുന്നു; വനങ്ങളെല്ലാം പുഷ്പപൂൎണ്ണങ്ങളായി; പൎവ്വതങ്ങൾ രത്നഖനികളായിത്തീൎന്നു. എല്ലാനദികളിലും അമൃതധാരപ്രവഹിച്ചു. ബ്രഹ്മാവ് ആ അവസരം അറിയിച്ചപ്പോൾ, എല്ലാദേവന്മാരും വിമാനങ്ങൾ സജ്ജങ്ങളാക്കിപ്പുറപ്പെട്ടു നിർമ്മലമായ ആകാശത്തിൽ വന്നുനിരന്നു. ഗന്ധൎവ്വസംഘങ്ങൾ ഭഗവദ്ഗുണങ്ങളെ ഗാനംചെയ്തു. പൂക്കൾ അഞ്ജലികളിൽ വാരിക്കോരിവർഷിച്ചു. ദേവദുന്ദുഭികളുടെ മംഗലധ്വനി ആകാശത്തിൽ മുഴങ്ങി; മുനിമാരും ദേവന്മാരും നാഗങ്ങളും സ്തോത്രങ്ങൾ പാടിക്കൊണ്ടിരുന്നു. ഇങ്ങനെ ഓരോരുത്തരുംപലപ്രകാരത്തിൽ സേവനടത്തിട്ടു്, അവരവരുടെ സ്ഥാനങ്ങളിലേക്കു മടങ്ങിപ്പോയി.

കൌസല്യാദേവിയുടെ കണ്ണുകൾക്കു അമൃതുതൂകിയതുപോലെ അവതരിച്ചഭഗവാൻ,വിഷ്ണുസ്വരൂപത്തിൽ അവരുടെമുമ്പിൽപ്രത്യക്ഷനായി. മുനിമനോഹരമായ ആ അത്ഭുതരൂപംകണ്ടു ദേവിവളരെ സന്തോഷിച്ചു. മേഘശ്യാമവും നയനാഭിരാമവുമായ ശരീരം.

നാലുതൃക്കൈകളിലും ശംഖചക്രാദ്യായുധങ്ങൾ, വനമാല, അനവധി ഭൂഷണങ്ങൾ വിശാലങ്ങളും ശോഭാനികേതങ്ങളുമായ നയനങ്ങൾ, എന്നുവേണ്ടാ, ആപാദചൂഡം മനോഭിരാമമായ ആ ദിവ്യരൂപംകണ്ടു, കൈകൾരണ്ടുംകൂപ്പിദേവിപറഞ്ഞു—"നിത്യാനന്ദസ്വരൂപനായ അനന്താ! നിൻതിരുവടിയെഞാൻ എങ്ങനെ സ്തുതിക്കുന്നു? വേദങ്ങളും പുരാണങ്ങളും നിൻതിരുവടിയെ മായാഗുണജ്ഞാനാതീതനെന്നും അമേയനെന്നും പുകഴ്ത്തുന്നു. കരുണാസുഖസാഗരനെന്നും സർവ്വഗുണാകരനെന്നും ശ്രുതികളും മുനിമാരും ഗാനംചെയ്യുന്നു. അല്ലയോശ്രീകാന്താ! ഭക്തവത്സലനായ അങ്ങ് എന്റെ ഹിതത്തിനായിട്ടു പ്രത്യക്ഷനായിരിക്കുന്നു. ബ്രഹ്മാണ്ഡനികായങ്ങളും മായാനിർമ്മിതങ്ങളായ സകലവും അങ്ങേ രോമങ്ങളാണെന്നത്രേ വേദവചനം. അപ്രകാരമുള്ള അങ്ങ് അല്പജ്ഞയായ എന്റെ ഉള്ളിൽ വസിച്ചു എന്നുള്ള ഉപഹാസ്യവാർത്ത കേട്ടാൽ എത്രയോ ജ്ഞാനമുള്ളവർക്കും വിശ്വസിപ്പാൻ പ്രയാസം."

കൌസല്യയ്ക്കു പരമാർത്ഥജ്ഞാനമുണ്ടായപ്പോൾ, ഭഗവാൻ പലപ്രകാരത്തിലുള്ള കർമ്മങ്ങൾ ചെയ്വാനാണ് താൻ അവതരിച്ചിരിക്കുന്നതെന്നുള്ള വസ്തുത അറിയിച്ചിട്ടു്, പൂർവ്വജന്മകഥകളെല്ലാം ബോദ്ധ്യപ്പെടുത്തി അവൾക്കു തന്നിൽ പുത്രവാത്സല്യം വർദ്ധിപ്പിച്ചു.

കൌസല്യ പിന്നെയും വന്ദിച്ചു പറഞ്ഞു.—"ഭഗവൻ എന്റെ മനസ്സിനു ഭയമുണ്ടാകുന്നു. അങ്ങ് ഈ രൂപം ഉപേക്ഷിക്കണം. അതിപ്രിയശീലനായ അങ്ങേ ശിശുരൂപത്തിൽ ലീലാലോലനായിക്കാണുന്നതാണ് എനിക്കു പരമസുഖം" മാതാവിന്റെ വാക്കനുസരിച്ചു ഭഗവാൻ ബാലരൂപമംഗീകരിച്ചു കരയാൻ തുടങ്ങി. ഈ മംഗലമായ രാമാവതാരചരിത്രംപാടി ഹരിപദത്തെ ഭജിക്കുന്നവർ പിന്നെ സംസാരകൂപത്തിൽ പതിക്കുകയില്ല

രൂപവും ഗുണവും ഇല്ലാത്തവനും ഇന്ദ്രിയങ്ങളെക്കൊണ്ടു് അറിവാൻ സാധിക്കാത്തവനുമായ ഭഗവാൻ വിപ്രന്മാരുടേയും ധേനുക്കളുടേയും സജ്ജനങ്ങളുടേയും ദേവന്മാരുടേയും ഹിതത്തിനായി സ്വേച്ഛയാൽ ശരീരം ധരിച്ചു് മനുജാവതാരമെടുത്തു.

ശിശു കരയുന്ന അതിപ്രിയമായ ശബ്ദംകേട്ടു് മററു രാജ്ഞിമാരെല്ലാം സംഭ്രമത്തോടുകൂടി വന്നുചേർന്നു. ദാസികൾ ഹൃഷ്ടകളായി അങ്ങുമിങ്ങും ഓടിനടന്നു് ഈ സന്തോഷവർത്തമാനം അറിയിച്ചു. പുരവാസികൾ എല്ലാവരും ആനന്ദമഗ്നരായിത്തീർന്നു. പുത്രജന്മവൃത്താന്തം കർണ്ണപുടങ്ങളിൽ എത്തിയപ്പോൾ ദശരഥനു ബ്രഹ്മാനന്ദനിർവ്വിശേഷമായ ആനന്ദമുണ്ടായി. മനസ്സിൽ പരമമായ പ്രേമവും

ശരീരത്തിൽ രോമാഞ്ചവും നിറഞ്ഞു. എഴുന്നേല്ക്കാൻ ആഗ്രഹിച്ചിട്ടു്, മനസ്സു സ്വാധീനപ്പെടുന്നതുവരെ കഴിഞ്ഞില്ല. ആരുടെ നാമശ്രവണം തന്നെ ശുഭപ്രദമാണോ, ആ സ്വാമിതന്നെ എന്റെ ഗൃഹത്തിൽ അവതരിച്ചിരിക്കുന്നു. എന്നു വിചാരഭാഷയിൽ ശബ്ദിച്ചുകൊണ്ടു രാജാവു പരമാനന്ദമഗ്നനായി ഭവിച്ചു. വാദ്യക്കാരെ വരുത്തി വാദ്യങ്ങൾ മുഴക്കിച്ചു. അനന്തരം ഗുരുവായ വസിഷ്ഠന്നു് ആളയച്ചിട്ടു ദ്വിജന്മാരോടുകൂടി രാജദ്വാരത്തിൽ എത്തി അനുപമനായ പുത്രനെ വരുത്തിക്കണ്ടു. ബാലന്റെ രൂപവും ഗുണങ്ങളും വാചാമഗോചരങ്ങളായിരുന്നു.

അനന്തരം, നാന്ദീമുഖശ്രാദ്ധവും ജാതകർമ്മങ്ങളും നടത്തി ബ്രാഹ്മണൎക്കു സ്വൎണ്ണം, പശുക്കൾ, വസ്ത്രങ്ങൾ, രത്നങ്ങൾ ഇവയെല്ലാം ദാനം ചെയ്തു. കൊടിമരങ്ങൾ, കൊടിക്കൂറകൾ, തോരണങ്ങൾ ഇവ നിരത്തി പട്ടണത്തിന്നുണ്ടാക്കിയ മോടി അവൎണ്ണ്യമാണു്. ആകാശത്തിൽ പൂമഴപൊഴിഞ്ഞു. സകലജീവികൾക്കും ബ്രഹ്മൈകൃനിൎവിശേഷമായ ഒരു നിൎവൃതിയുണ്ടായി. സ്ത്രീകൾ കൂട്ടംകൂട്ടമായി അവരുടെ സാധാരണവേഷത്തിൽതന്നെ അതായതു്, വേഷംമാറാൻ താമസിക്കാതെതന്നെ, കനകകലശങ്ങളും മംഗലദ്രവ്യങ്ങൾ നിറച്ച സ്ഥാലികകളും എടുത്തുകൊണ്ടു കൊട്ടാരത്തിൽ വന്നുചേൎന്നു. അനന്തരം അതെല്ലാം ശിശുവിന്നു ഉഴിഞ്ഞു തറയിൽ തൂകീട്ടു് പലവട്ടം ശിശുവിന്റെ കാൽക്കൽ നമസ്കരിച്ചു. മാഗധന്മാർ, സൂതന്മാർ, വന്ദികൾ, ഗുണഗായകന്മാർ, ഇവരെല്ലാവരും രഘുനായകന്റെ പാവനഗുണങ്ങളെ ഗാനം ചെയ്തു. എല്ലാവരും സൎവസ്വദാനംചെയ്തു. ദാനം വാങ്ങിയവരും ആ വസ്തുക്കളെ കൈവശം വച്ചിരുന്നില്ല. കസ്തൂരി, ചന്ദനം, കുങ്കമപ്പൂവു് മുതലായ സുഗന്ധദ്രവ്യങ്ങൾ കലക്കി ഒഴിച്ചതിനാൽ എല്ലാതെരുവുകളും പങ്കിലങ്ങളായി. മംഗലവാദ്യങ്ങൾ എല്ലാഗൃഹങ്ങളിലും മുഴങ്ങി. ആനന്ദകന്ദമായ സ്വാമിയുടെ അവതാരമുണ്ടായപ്പോൾ, നഗരത്തിൽ എവിടെ നോക്കിയാലും സ്ത്രീപുരുഷന്മാർ എല്ലാം ഹൎഷപൂൎണ്ണരായിരുന്നു.

കൈകേയിയും സുമിത്രയും സുന്ദരന്മാരായ ഓരോ കുട്ടികളെ പ്രസവിച്ചു. അപ്പോൾ അവിടെ ഉണ്ടായ സുഖവും സമ്പത്തും ആൾക്കൂട്ടവും, സരസ്വതിയോ ആദിശേഷനോ, ആയാലും വൎണ്ണിക്കുവാൻ സാധിക്കയില്ല. ഇപ്രകാരം ശോഭിച്ച അയോദ്ധ്യാപുരി സ്വാമിയെക്കാണ്മാൻവന്ന രാത്രി സൂൎയ്യനെക്കണ്ടു സങ്കോചിച്ചു നിന്നുപോയതിനാൽ ഉണ്ടായ സന്ധ്യപോലെയിരുന്നു. അഗരുധൂപം അന്ധകാരപടലംപോലെ പൊങ്ങി. സന്ധ്യാകാലത്തിലെ ആരുണ്യംപോലെ ചായവെള്ളം നഗരത്തിലെങ്ങുംപരന്നു.

ദേവാലയങ്ങളിലെ രത്നസമൂഹങ്ങൾ നക്ഷത്രങ്ങളെപ്പോലെ വിളങ്ങി. രാജഗൃഹത്തിൽ വച്ചിരുന്ന പൂൎണ്ണകുംഭം ഉദാരനായ ചന്ദ്രന്റെ സ്ഥാനം വഹിച്ചു. ഗൃഹങ്ങളിൽനിന്ന മൃദുസ്വരത്തിൽ പുറപ്പെട്ട വേദധ്വനി സായംകാലത്തിലെ ഖഗരവംപോലെ ഇരുന്നു. ഈ കൌതുകം കണ്ടിട്ട് സൂൎയ്യൻ മതിമറന്ന്, ഒരു മാസകാലം നിന്നിടത്തുതന്നെ നിന്നുപോയി.—അതായത്, അന്നത്തെ പകലിന് ഒരു മാസകാലത്തെ ദൈൎഘ്യമുണ്ടായിരുന്നു. ഈ രഹസ്യം ആരും അറിഞ്ഞില്ല. ഒടുവിൽ ഉദ്ബുദ്ധനായ ആദിത്യൻ ഭഗവൽസ്തുതി ചെയ്തുകൊണ്ടു പശ്ചിമദിക്കിൽ പോയി അസ്തമിച്ചു. സുരന്മാരും മുനികളും മഹോത്സവം കണ്ടിട്ട്, തങ്ങളുടെ ഭാഗ്യത്തെ വൎണ്ണിച്ചുകൊണ്ട്, ഭവനങ്ങളിലേക്കു പോയി. ഭദ്രേ, ഭവാനി! ഭഗവദവതാരഘോഷങ്ങളിൽ പങ്കുകൊള്ളുവാനായി ഞാനും മനുഷ്യരൂപത്തിൽ അപ്പോൾ അവിടെപ്പോയിരുന്നു. ഞാനും കാകഭുശുണ്ഡിയും കൂടി പരമാനന്ദവും, പ്രേമവും സുഖവും നിറഞ്ഞ്, മതിമറന്നു തെരുവിൽ സഞ്ചരിച്ചു. രാമന്റെ കൃപ ആരുടെ മേൽ ഉണ്ടാകുന്നുവോ അവനല്ലാതെ, ഈ ഗൂഢചരിത്രം അറിവാൻ സാധിക്കയില്ല. ആ അവസരത്തിൽ ആര് എന്തുതന്നെ ആഗ്രഹിച്ചാലും അതെല്ലാം രാജാവു കൊടുത്തു. ഇപ്രകാരം, ആന, തേർ, കുതിര, സ്വൎണ്ണം, പശുക്കൾ, രത്നങ്ങൾ, പലവിധത്തിലുള്ള വസ്ത്രങ്ങൾ. ഇവയെല്ലാം അദ്ദേഹം ദാനം ചെയ്തു. എല്ലാവരും സന്തുഷ്ടഹൃദയന്മാരായി രാജാവിനെ നോക്കി—'അങ്ങേ എല്ലാ കുട്ടികളും ചിരഞ്ജീവികളായിരിക്കട്ടെ' എന്ന് ആശിസ്സുകൾ നൽകി.

ഏതാനും ദിവസങ്ങൾ ഇങ്ങിനെ കഴിഞ്ഞു. പകലും രാത്രിയും പോയതു് ആരും അറിഞ്ഞില്ല. നാമകരണത്തിനുള്ള അവസരമായി എന്നറിഞ്ഞു, രാജാവു, ജ്ഞാനിയായ മുനിയെ ആളയച്ചു വരുത്തി പൂജിച്ചതിന്റെ ശേഷം പറഞ്ഞു. "ഹേ ഗുരുനാഥ! എന്റെ പുത്രന്മാൎക്കു നിന്തിരുവടി ആലോചിച്ചു വച്ചിട്ടുള്ള നാമങ്ങൾ എവ എന്ന്, ദയാപൂൎവം പറയണം"

വസിഷ്ഠൻ:—രാജാവേ! ഇവരുടെ നാമങ്ങൾ അനേകങ്ങളും അനുപമങ്ങളുമാണ്. എന്റെ ബുദ്ധിശക്തിക്കനുസരിച്ചു ഞാൻ അവയെ വെളിപ്പെടുത്താം. ആനന്ദസിന്ധുവും സുഖരാശിയും, തന്റെ തേജഃകണങ്ങളാൽ ത്രൈലോക്യത്തെ പ്രകാശിപ്പിക്കുന്നവനും ലോകസുഖദനും ആയ ഈ കുമാരന്റെ പേർ രാമനെന്നാണ്. അവന്റെ ഇളയവൻ അഖിലലോകത്തിനും ദുഃഖം തീൎക്കുന്നവനും, ലോകത്തെ ഭരിക്കയും പോഷിപ്പിക്കയും ചെയ്യുന്നവനുമാകയാൽ അവന്റെ പേരു ഭരതൻ എന്നാണ്. സ്മരണമാത്രത്താൽ ശത്രുനാശത്തെത്തരുന്ന ഈ ബാലന്റെ പേർ ശത്രുഘ്നൻ എന്നത്രേ

വേദങ്ങളിൽ പറയപ്പെട്ടിരിക്കുന്നതു്: ഇപ്രകാരം മൂന്നു പുത്രന്മാൎക്കും നാമധേയം വിധിച്ചു വസിഷ്ഠമഹൎഷി, സകല ജഗദാധാരഭൂതനും രാമപ്രിയനും ലക്ഷണനിധിയുമായ കുമാരനു ലക്ഷ്മണൻ എന്ന ഉദാരനാമം കല്പിച്ചു.

നാമങ്ങൾ വിധിച്ചതിനുശേഷം, വസിഷ്ഠൻ ആലോചിച്ചു പറഞ്ഞു—"രാജാവേ, അങ്ങേ നാലു പുത്രന്മാർ വേദതത്വങ്ങൾ തന്നെ. മുനിജനങ്ങളുടെ ധനസൎവ്വസ്വവും മററാരുമല്ല. ശിവന്റെ പ്രാണങ്ങളാണിവർ; ഇവരുടെ ബാലകേളിരസത്താൽ അദ്ദേഹം സുഖിക്കുന്നു.

ബാല്യത്തിൽതന്നെ ലക്ഷ്മണൻ രാമനെ തന്റെ പ്രഭുവെന്നറിഞ്ഞു്, അദ്ദേഹത്തിന്റെ പാദഭക്തനായി വൎത്തിച്ചു. ഭരതനും ശത്രുഘ്നനും തമ്മിൽ പ്രഭുവിന്റേറയും സേവകന്റേറയും നിലയിലും പ്രീതി വൎദ്ധിച്ചു. ആ ശ്യാമസുന്ദരന്മാരായ ആ രണ്ടു ജോടികളുടെ ഭംഗി കണ്ടു് ദൃഷ്ടിദോഷപരിഹാരത്തിനായി അമ്മ, പുൽക്കൊടി നുള്ളി എറിഞ്ഞു. നാലുപേരും ഒരുപോലെ ശീലഗുണധാമങ്ങളായിരുന്നു. അതിലും രാമൻ ഏററവും സുഖപ്രദനായിരുന്നു. അവന്റെ ഹൃദയത്തിലുള്ള അനുഗ്രഹമാകുന്ന പ്രകാശമേറിയ ചന്ദ്രനെ മനോഹര മന്ദഹാസമാകുന്ന ശീതകിരണങ്ങൾ വെളിപ്പെടുത്തി. കൌസല്യാദേവി, മകനെ ചിലപ്പോൾ മടിയിലും ചിലപ്പോൾ തൊട്ടിയിലും കിടത്തി ലാളിക്കയും ഓമനപ്പേരുകൾ വിളിക്കുകയും ചെയ്തുവന്നു.

സൎവ്വവ്യാപകനും നിരഞ്ജനനും നിൎഗ്ഗുണനും വിഗതവിനോദനും അജനുമായ ആ പരബ്രഹ്മസ്വരൂപൻ; പ്രേമത്തിനും ഭക്തിക്കും അധീനനായി കൌസല്യയുടെ മടിയിൽ കിടന്നു. എന്തൊരഴകാണു് ആ തിരുമെയ്യിൽ കളിയാടിക്കൊണ്ടിരുന്നതു! ശരീരം നീലകമലംപോലെയും വൎഷകാലമേഘംപോലെയും, ശ്യാമളമായി പരിലസിക്കുന്നു. അരുണചരണങ്ങളിലുള്ള നഖങ്ങൾ കമലദലങ്ങളിൽ വെയ്ക്കപ്പെട്ട മുത്തുകൾപോലെ ശോഭിക്കുന്നു. സുന്ദരപാദങ്ങളിൽ രേഖാരൂപങ്ങളായ വജ്രം, ധ്വജം, അങ്കുശം ഇവ വിളങ്ങുന്നു. നൂപുരധ്വനി കേട്ടു മുനികളുടെ മനസ്സു മോഹിക്കുന്നു. കടിപ്രദേശത്തിൽ കിങ്കിണികൾ, ഉദരത്തിൽ രേഖാത്രയം, ഗംഭീരമായ നാഭി ഇവയെല്ലാം കണ്ടവൎക്കു മാത്രമെ, എത്ര സുന്ദരങ്ങളെന്നു് അറിഞ്ഞുകൂടു. ഭൂഷണാലംകൃതങ്ങളും വിശാലങ്ങളുമായ ഭുജങ്ങൾ, മാറിടത്തിനു് അലംകാരമായ പുലിനഖമാല, കംബുസദൃശമായ കണ്ഠം. അതിശോഭനമായ ചിബുകം അനവധി കാമന്മാരുടെ സൌന്ദൎയ്യമുള്ള മുഖം; പരസ്പരം ചേൎച്ചയുള്ള ദന്തനിര, അരുണമായ അധരം, അവൎണ്ണ്യമായ നാസാപുടം, സുവൎണ്ണ്യമായ തിലകം

സുന്ദരങ്ങളായ ശ്രവണങ്ങൾ, അത്യന്തചാരുക്കളായ കപോലങ്ങൾ, ശ്രവണരസായനങ്ങളായ അവ്യക്തവചനങ്ങൾ, നീലകമലദലം പോലെ സുന്ദരങ്ങളായ വിശാലനയനങ്ങൾ, ശ്രേഷ്ഠമായ ഫാലത്തിൽ കളിയാടുന്ന കനത്തുവളഞ്ഞ പുരികങ്ങൾ, മാതാവു പല പ്രകാരത്തിൽ മോടിപിടിപ്പിച്ചിട്ടുള്ള നീലകുഞ്ചിതസ്നിഗ്ദ്ധങ്ങളായ കേശങ്ങൾ, ഇങ്ങനെ ആപാദചൂഡം ആകർഷകമായ രൂപത്തോടു കൂടി ഒരു മഞ്ഞപ്പട്ടുമുടുത്ത്, കൈകളും കാൽമുട്ടുകളും കൊണ്ടു മഹിഭാഗത്തിൽ സഞ്ചരിക്കുന്ന ആ ദിവ്യവിഗ്രഹനെ, വേദങ്ങൾക്കാകട്ടെ, ആദിശേഷനാകട്ടെ, ശരിയായി വർണ്ണിക്കാൻ കഴികയില്ല. സ്വപ്നത്തിലെങ്കിലും കണ്ടിട്ടുള്ളവനു മനസ്സിൽ അറിയാമെന്നേയുള്ളൂ.

സുഖസന്ദോഹസ്വരൂപനായ ഭഗവാൻ, മോഹാതീതനും മനോവാക്കുകൾക്കു അഗമ്യനും, ഇന്ദ്രിയങ്ങൾക്കു അവേദ്യനും ആയ ആ പരമാത്മാവ്, ആ ദമ്പതിമാരുടെ പരമപ്രേമത്തിനുവശപ്പെട്ടു പുണ്യമായ ശിശുക്രീഡകൾ ചെയ്തു. ലോകത്തിന്റെ മാതാവും പിതാവും ആയ രാമൻ കോസലപുരവാസികൾക്കു ഇപ്രകാരം സുഖദായകനായി വിളങ്ങി.

ഹേ ഭവാനി! രാമഭക്തന്മാർക്കു ഈ ലോകത്തിൽതന്നെ മുക്തി സിദ്ധിക്കും. രാമവിമുഖന്മാർ എത്രജന്മം പ്രയത്നിച്ചാലും തങ്ങളുടെ സംസാരബന്ധത്തെ ഛേദിക്കാൻ ശക്തന്മാരാകയുമില്ല. സകലചരാചരങ്ങളേയും തന്റെ അധീനതയിൽ വച്ചിരിക്കുന്ന ആ മഹാമായപോലും, അദ്ദേഹത്തിന്റെ മുമ്പിൽ ഭീതയായിത്തീരുന്നു. അദ്ദേഹം അവളെ തന്റെ ഭ്രുകുടീവിലാസത്താൽ നൃത്തം ചെയ്യിക്കുന്നു. മനസ്സുകൊണ്ടും കർമ്മംകൊണ്ടും വാക്കുകൊണ്ടും നിർവ്യാജമായി ഭജിക്കുന്നവരെ രഘുനാഥൻ കൃപാമൃതത്താൽ അഭിഷേകം ചെയ്തു സുഖിപ്പിക്കുന്നു. അങ്ങനെയുള്ള സ്വാമിയെ ഒഴിച്ച് നാം ആരെയാണു സേവിക്കേണ്ടതു്?.

സ്വാമി നഗരവാസികൾക്കും മാതാപിതാക്കന്മാർക്കും ബാലലീലകളാൽ സുഖത്തെക്കൊടുത്തു കൊണ്ടിരുന്നു. ചിലപ്പോൾ അമ്മ എടുത്ത് ഉത്സംഗത്തിൽ വച്ചു താലോലിക്കും. ചിലപ്പോൾ തൊട്ടിലിൽ കിടത്തി ആട്ടും. പുത്രപ്രേമാമൃതത്തിൽ നിമഗ്നയായ കൌസല്യ ദിനരാത്രികൾ പോയതറിഞ്ഞില്ല. അവൾ പുത്രന്റെ ബാലചരിതങ്ങളെ പാടിക്കൊണ്ടിരിക്കും. ഒരു ദിവസം, കൌസല്യ പുത്രനെ കുളിപ്പിച്ച് അലംകരിച്ച്, തൊട്ടിലിൽകിടത്തീട്ട്, തന്റെ കുലത്തിന്റെ ഇഷ്ടദേവതയായ ഭഗവാനു പൂജയ്ക്കായി, മധുരാന്നം പാകംചെയ്തു; പൂജകഴിഞ്ഞു് നൈവേദ്യം ഭക്ഷിക്കാനായി അവൾ പാകശാലയിൽവന്നു; അവിടെ, തന്റെ പുത്രനായ രാമൻ ഭോജ

നംചെയ്തുകൊണ്ടിരിക്കുന്നതു കണ്ടുസംഭ്രാന്തയായി, കുട്ടിയെ കിടത്തിയിരുന്നിടത്തു പോയിനോക്കി. ആശ്ചൎയ്യം! കുഞ്ഞു് അവിടെ കിടന്നു് ഉറങ്ങുകയും ചെയ്യുന്നു. തിരികെപ്പിന്നെയും പാകശാലയിലേക്കുപോയി. അവിടെ രാമൻ ഭക്ഷിച്ചുകൊണ്ടുതന്നെ ഇരിക്കുന്നതുകണ്ടു. കൌസല്യ ആകപ്പാടെ വിഭ്രാന്തയായി: ഹൃദയം തുടിച്ചു: ധൈൎയ്യം ക്ഷയിച്ചു: അവിടെയും ഇവിടെയും ആയിട്ടു രണ്ടു കുട്ടികളെക്കാണുന്നുവല്ലോ. ഈശ്വര! എനിക്കു മതിഭ്രമമാണോ? എന്നു വിചാരിച്ചു് അവൾ ആകുലഹൃദയയായി; പ്രഭു, മാതാവിന്റെ ദീനതകണ്ടു് മധുരമായി ഹസിച്ചുകൊണ്ടു്, അത്ഭുതവും അഖണ്ഡവുമായ തന്റെ രൂപം അമ്മയ്ക്കു കാണിച്ചുകൊടുത്തു.

ഓരോരോമത്തിലും കോടികോടി ബ്രഹ്മാണ്ഡങ്ങൾ ചേൎന്നിരിക്കുന്നു. ശിവൻ ബ്രഹ്മാവ്, സൂൎയ്യൻ ചന്ദ്രൻ, മുതലായ ദേവന്മാരും; അനവധി ഭൂമികളും, പൎവ്വതങ്ങൾ, നദികൾ, സമുദ്രങ്ങൾ, കാനനങ്ങൾ ഇവയും. കാലവും കൎമ്മങ്ങളും ഗുണങ്ങളും ദോഷങ്ങളും, എന്നുവേണ്ടാ, ഇതുവരെ ആരും കേട്ടിട്ടുപോലുമില്ലാത്തതെല്ലാം അവൾ കണ്ടു. പലപ്രകാരത്തിലുള്ള ആ മായാവിലാസം കണ്ടു അവൾ അത്യന്തം ഭയാകുലയായി കൈക്കൂപ്പിനിന്നു. ജീവാത്മാക്കളെ മായ സംസാരബന്ധത്തിൽ ഇട്ടു തുള്ളിക്കുന്നതും, ഭക്തി അവരെ മോചിപ്പിക്കുന്നതും കണ്ടു. അവളുടെ ശരീരം പുളകിതമായി. മുഖത്തുനിന്നു വാക്കുകൾ പുറപ്പെട്ടില്ല. അവൾ കണ്ണുകൾപൂട്ടി, ശിരസ്സുകൊണ്ടു് അദ്ദേഹത്തിന്റെ പാദങ്ങളിൽ നമസ്കരിച്ചു. മാതാവു് വിത്രസ്തയായതുകണ്ടു് ഭഗവാൻ വീണ്ടും ശിശുരൂപനായിത്തീൎന്നു. എന്നിട്ടും അവളുടെ ഭയംതീരാതെ, 'ഭഗവാനേ! ജഗൽപിതാവായ നിന്തിരുവടിയെ, ഞാൻ പുത്രനെന്നു വിചാരിച്ചുപോയി, എന്നുപറഞ്ഞു വാഴ്ത്തിസ്തുതിച്ചു. തന്റെ പരമാൎത്ഥം മററാരെയും അറിയിക്കരുതെന്നു ഭഗവാൻ മാതാവിനോടു അരുളിച്ചെയ്തു.

'ജഗദീശ! നിന്തിരുവടിയുടെ മായ എന്നെ മോഹിപ്പിക്കരുതേ' എന്നു കൌസല്യ വീണ്ടും വീണ്ടും അപേക്ഷിച്ചപ്രകാരം ഭഗവാൻ അനുഗ്രഹിച്ചു. അനന്തരം ബാലലീലകളാൽ സകലജനങ്ങൾക്കും അത്യാനന്ദംനൽകി, മാതാപിതാക്കളുടെ മഹനീയമായ ലാളനത്തിനു പാത്രമായി വളൎന്നു. വസിഷ്ഠമുനി, യഥാകാലം എഴുന്നള്ളി, പരിജനസുഖദരായ ആ ഭ്രാതാക്കന്മാൎക്കു ചൌളവും കൎണ്ണവേധവും കഴിച്ചു. സുകുമാരന്മാരായ ആ നാലു സഹോദരന്മാരും, അതിമനോഹരങ്ങളായ അനവധി ലീലകളെ ചെയ്തുകൊണ്ടു ഓടിനടന്നു.

മനോവാക്കർമ്മങ്ങൾക്കു അഗോചരനായ പ്രഭു, ദശരഥന്റെ അങ്ഗണത്തിൽ സഞ്ചരിക്കുന്നു. ഭോജനം ചെയ്യുന്നതിനായി രാജാവു വിളിച്ചാൽ കൂട്ടുകാരായ ബാലന്മാരെവിട്ടുവരുന്നില്ല. കൌസല്യചെന്നു വിളിക്കുമ്പോൾ അവളോടുകൂടി. ചാടിഓടിവരുന്നു. വേദങ്ങൾ നിഷേധരൂപത്തിൽ ആരെ വൎണ്ണിക്കുന്നുവോ, പരമശിവൻ പോലും, ആരുടെ അതിരു നിൎണ്ണയിക്കാൻ ശക്തനായി ഭവിക്കുന്നില്ലയോ, അദ്ദേഹത്തെ മാതാവു്, ഓടിച്ചെന്നുപിടിച്ചു ബലമായി കൊണ്ടുപോകുന്നു. ശരീരത്തിൽ ധൂസരമായ ധൂളിനിറഞ്ഞുവരുന്ന അവനെ പുഞ്ചിരിയോടുകൂടി രാജാവു് മടിയിലിരുത്തുന്നു.

ചപലചിത്തനായ രാമൻ ഭോജനംചെയ്യുമ്പോൾ, അങ്ങുമിങ്ങും കൂട്ടുകൂടെ നോക്കിക്കൊണ്ടിരിക്കും അവസരംകിട്ടിയാൽ സന്തോഷത്താൽ കൂവിക്കൊണ്ടു്, തൈരും ചോറും മധുരദ്രവ്യവും നിറഞ്ഞ വായോടുകൂടെ എഴുന്നേററു് ഓടിക്കളയും.

അതിസരളവും ശോഭനവുമായ ഈ ബാലചരിതം, ശാരദയും ശേഷനും ശംഭുവും ശ്രുതികളും ഗാനംചെയ്യുന്നു ആരുടെ മനസ്സിനു് ഈ ചരിതാമൃതത്തിൽ രാഗമില്ലയോ, അവൻ ലോകവഞ്ചകനായി ദൈവത്താൽ സൃഷ്ടിക്കപ്പെട്ടവനാകുന്നു.

ബാലന്മാൎക്കു കൌമാരം വന്നപ്പോൾ, ഗുരുവും പിതാവും മാതാവുംകൂടി അവൎക്കു ഉപനയനകർമ്മം നടത്തി. വിധിപ്രകാരം രഘുനാഥൻ വിദ്യാഭ്യാസത്തിനായി ഗുരുഗൃഹത്തിൽ വസിച്ചു അല്പകാലംകൊണ്ടു്, വിദ്യകളെല്ലാം പഠിച്ചുകഴിഞ്ഞു. നാലുവേദങ്ങളും ആരുടെ ശ്വാസവായുക്കളാണോ, അദ്ദേഹത്തിനു്, വിദ്യാഭ്യാസം കേവലം ഒരു ലീലയായിരിക്കാനല്ലാതെ തരമില്ലല്ലോ. വിദ്യ, വിനയം, നൈപുണ്യം, ഗുണങ്ങൾ. ശീലം, ഇവതികഞ്ഞു വിളങ്ങിയ ആ ബാലന്മാർ, അനന്തരം രാജോചിതങ്ങളായ കളികളിൽ ഏൎപ്പെട്ടു. കരതലങ്ങളിൽ ധനുർബാണങ്ങളോടുകൂടിയ അവരുടെ രൂപസൌഭാഗ്യംകണ്ടു ചരാചരങ്ങളെല്ലാംകൌതുഹലത്താൽ ആകുലിതരായി ഭവിച്ചു. സഹോദരന്മാരായ അവർ വീഥികളിൽ സഞ്ചരിക്കുമ്പോൾ, സ്ത്രീപുരുഷന്മാർ ആബാലവൃദ്ധം അവരെ കണ്ടുകണ്ടുനിന്നുപോകപതിവായിരുന്നു. കരുണാമൃതം കളിയാടുന്ന മുഖപത്മത്തോടുകൂടിയ രാമചന്ദ്രൻ, വിശേഷിച്ചും അവൎക്കു പ്രാണനെക്കാൾ പ്രിയപ്പെട്ടവനായിരുന്നു.

എല്ലാ അനുജന്മാരെയും സഖാക്കളെയും വിളിച്ചുകൊണ്ടു് രാമബാലൻ വനത്തിൽപോയി നായാട്ടുനടത്തുക പതിവായിരുന്നു. അറിഞ്ഞിട്ടുള്ളതിൽ ഏററവും ശ്രേഷ്ഠമായ നായാട്ടുനടത്തി, പാവ

നമായ മൃഗത്തെക്കൊന്നു്, ദിവസംതോറും കൊണ്ടുവന്നു രാജാവിനെ കാണിച്ചു—രാമബാണത്താൽ വധിക്കപ്പെട്ടുന്ന മൃഗങ്ങൾ, ശരീരത്തെ ഉപേക്ഷിച്ചു ദേവലോകത്തിൽ എത്തി സുഖിച്ചു; ഭഗവാൻ, അനുജന്മാരോടും സഖാക്കളോടുംകൂടി ഭോജനംചെയ്കയും, മാതാപിതാക്കളുടെ ആജ്ഞയെ അനുസരിക്കയും ചെയ്തുവന്നു. പുരവാസികളെ സുഖിപ്പിക്കുന്നതിന്നു് ഏതെല്ലാം ഉപായങ്ങളുണ്ടോ അതെല്ലാം ആ കൃപാനിധി അനുഷ്ഠിച്ചു. രാവിലെ ഉണന്നു്, മാതാപിതാക്കളെയും ഗുരുവിനെയും വന്ദിച്ചു അവരുടെ ആജ്ഞയെ ശിരസാവഹിച്ചുകൊണ്ടു് പുരകാൎയ്യങ്ങൾ നടത്തി. വേദപുരാണാദികളെല്ലാം മനസ്സുവച്ചുകേട്ടു് അവയുടെ അന്തസ്സാരം അദ്ദേഹം അനുജന്മാരെപ്പറഞ്ഞു മനസ്സിലാക്കി ഇങ്ങനെ സൎവ്വതോമുഖമായ സദാചാരങ്ങളുള്ള പുത്രന്റെ ചരിത്രംകണ്ടു് രാജാവു് സന്തുഷ്ടഹൃദയനായിത്തീൎന്നു.

സൎവ്വവ്യാപിയും നിഷ്കളനും നിരീഹനും ആയ ഭഗവാൻ ജന്മമോ, നാമമോ രൂപമോ ഗുണമോ ഇല്ലാത്ത ആ പരമാത്മസ്വരൂപൻ, ഭക്തന്മാൎക്കുവേണ്ടി പലപ്രകാരത്തിലുള്ള അനുപമങ്ങളായകൎമ്മങ്ങളെ ചെയ്യുന്നു.

ഇനി, ഭഗവാന്റെ അവതാരചരിത്രങ്ങളാണു പറവാൻ പോകുന്നതു്. ശ്രദ്ധിച്ചു കേൾക്കുക! വിശ്വാമിത്രൻ എന്നു വിഖ്യാതനായ മുനിശ്രേഷ്ഠൻ വിപിനത്തിൽ ശുഭമായ ഒരാശ്രമത്തിൽവസിച്ചിരുന്നു. അദ്ദേഹം, അവിടെ ജപഹോമാദികളും യാഗാദികൎമ്മങ്ങളും വിധിപ്രകാരം നടത്തിവരവേ, മാരീചൻ, സുബാഹു, എന്നു് രണ്ടു രാക്ഷസപ്രമാണികൾ അവരുടെ അനുചരന്മാരുമായിച്ചെന്നു് ആ കൎമ്മങ്ങളെ മുടക്കി വന്നു. മുനി ദുഃഖിതനായി അവരെ നിഗ്രഹിക്കാൻ മാൎഗ്ഗം എന്തെന്നു ചിന്തിച്ചു തുടങ്ങി; ഹരിയല്ലാതെ പാപികളായ നിശാചരന്മാരെകൊല്ലാൻ ആരുമില്ലെന്നു അദ്ദേഹം നിശ്ചയിച്ചു.

"ഭൂഭാരഹരണത്തിനായി വിഷ്ണുഭഗവാൻ ലോകത്തിൽ അവതരിച്ചിട്ടുണ്ടു്. ഈ കാരണം പറഞ്ഞുചെന്നു് തൃപ്പാദങ്ങളെ സന്ദൎശിക്കാം. സഹായമപേക്ഷിച്ചു, സഹോദരന്മാർ രണ്ടുപേരേയും കൂട്ടിക്കൊണ്ടുപോരാം. ജ്ഞാനവൈരാഗ്യങ്ങൾക്കും സകല സദ്ഗുണങ്ങൾക്കും നിധിയായ ആ പ്രഭുവിനെക്കണ്ടു് നയനങ്ങളെ തൃപ്തിപ്പെടുത്താം."

ഇപ്രകാരമുള്ള മനോരാജ്യത്തോടുകൂടി അദ്ദേഹം നേരേ അയോദ്ധ്യയിലേക്കു തിരിച്ചു. ഭഗവദ്ദൎശനത്തിലുള്ള അത്യാസക്തിയാൽ വഴിയുടെ ദൂരം അറിഞ്ഞതേയില്ല. സരയൂനദിയിലിറങ്ങിക്കുളിച്ചു് നിത്യകൎമ്മങ്ങളനുഷ്ഠിച്ചശേഷം, പ്രശാന്തഗംഭീരനായ ആ

മുനിശ്രേഷ്ഠൻ രാജദ്വാരത്തെ പ്രാപിച്ചു. മുനിയുടെ ആഗമനം കേട്ടപ്പോൾ തന്നെ രാജാവു ബ്രാഹ്മണസംഘത്തോടുകൂടിച്ചെന്നു കൂട്ടിക്കൊണ്ടു വന്നു ദണ്ഡനമസ്കാരം ചെയ്തു മാനിച്ചു. അനന്തരം തന്റെ ആസനം വരുത്തി അതിലിരുത്തി. പാദപ്രക്ഷാളനം ചെയ്തു വഴിപോലെ പൂജിച്ചിട്ടു "എന്നെപ്പോലെ ധന്യനായി ഇപ്പോൾ ലോകത്തിൽ വേറെ ആരുമില്ല" എന്നു സന്തോഷപൂർവ്വം പറഞ്ഞു. പല വിധത്തിലുള്ള ഉപചാരങ്ങളാലും, ഭോജനദാനത്താലും മുനിയെ പിന്നെയും തൃപ്തിപ്പെടുത്തി, തന്റെ പുത്രന്മാർ നാലുപേരെയും വിളിപ്പിച്ചു വരുത്തി അദ്ദേഹത്തിന്റെ പാദങ്ങളിൽ സമർപ്പിച്ചു. ഹർഷാകുലനായ മുനി രാമചന്ദ്രനെക്കണ്ടു തന്റെ ദേഹത്തെപ്പോലും ക്ഷണനേരത്തേക്കു മറന്നുപോയി. പൂർണ്ണചന്ദ്രപ്രഭയിൽ ചകോരമെങ്ങനെയോ അതുപോലെ, രാമദർശനശോഭയിൽ അദ്ദേഹത്തിന്റെ ഹൃദയം ലയിച്ചു. അപ്പോൾ ഹൃഷ്ടനായി രാജാവു പറഞ്ഞു:—"ഭഗവൻ! തിരുമേനിയുടെ കാരുണ്യം അനന്യസാധാരണമാണു്. അവിടുത്തെ ആഗമനത്തിനു വിശേഷിച്ചു വല്ല കാരണവുമുണ്ടെങ്കിൽ അരുളിച്ചെയ്യണം. ഉടനേ അതിനെ ഞാൻ നിറവേററുന്നുണ്ടു്."

മുനി പറഞ്ഞു:—"രാജാവേ, അസുരസമൂഹം എന്നെ വളരെ ഉപദ്രവിക്കുന്നു. ഞാൻ ഒരപേക്ഷയോടുകൂടി അങ്ങേ അടുക്കൽ വന്നിരിക്കയാണു്. ദുഷ്ടന്മാരായ ആ അസുരന്മാരെ നിഗ്രഹിക്കാനായി, രഘുനാഥനെ അനുജനോടുകൂടി അയച്ചുതരണം. അവർ എന്നോടൊരുമിച്ചു പോരട്ടെ. അവരുടെ സഹായത്താൽ നിശാചരന്മാരെ നാമാവശേഷന്മാരാക്കി സനാഥനാവാൻ ഞാൻ ആഗ്രഹിക്കുന്നു. അങ്ങു് മോഹവും അജ്ഞാനവും ഉപേക്ഷിച്ചു സന്തോഷത്തോടുകൂടി പുത്രന്മാരെത്തരിക. അതുനിമിത്തം അങ്ങേയ്ക്കു ധർമ്മവും യശസ്സും വർദ്ധിക്കും. ഇവർക്കു് അനശ്വരമായ മംഗലവും സിദ്ധിക്കും.

ഏററവും അപ്രിയങ്ങളായ ഈ വാക്കുകൾകേട്ടു രാജാവിന്റെ ഹൃദയം തുടിച്ചു. മുഖകാന്തി മങ്ങി; "ഹേ മുനിശ്രേഷ്ഠ! ദീനനായ എന്നിൽ കരുണയുണ്ടാകണം. എനിക്കു വയസ്സുകാലത്തു വളരെ കൊതിച്ചു കിട്ടിയതാണു് ഈ നാലു പുത്രന്മാർ. അവരെ വിട്ടുപിരിയുന്നതിനു് ഇപ്പോൾ ഞാൻ ശക്തനല്ല. ഭൂമിയോ, ധനമോ, ധേനുവോ, കോശമോ എന്തു വേണമെങ്കിലും ഇപ്പോൾ സന്തോഷപൂർവ്വം നൽകാം. ദേഹത്തിലെ പ്രാണനേക്കാൾ പ്രിയമായി മററു യാതൊന്നുമില്ലല്ലോ. അതുപോലും ഞാൻ ഒരു നിമിഷത്തിൽ തരാൻ സന്നദ്ധനാണു്. പുത്രന്മാർ എനിക്കു പ്രാണനേക്കാൾ പ്രിയപ്പെട്ടവരാണു്. അവരെ തരണമെന്നു് അങ്ങു പറഞ്ഞതു് അ

ല്പംപോലും ചിന്തിക്കാതെയാണെന്നു തോന്നുന്നു. ഘോരന്മാരും ക ഠോരന്മാരുമായ നിശാചരന്മാർ എവിടെ? പരമകിശോരന്മാരായ സുന്ദരസുതന്മാർ എവിടെ?"

രാജാവിന്റെ പ്രേമരസാർദ്രങ്ങളായ ഈ വാക്കുകൾ കേട്ടു ജ്ഞാനിയായ വിശ്വാമിത്രനു മനസ്സിൽ സന്തോഷമുണ്ടായി. ഈ ധർമ്മസങ്കടം കണ്ടു വസിഷ്ഠമഹർഷി തത്വോപദേശത്താൽ രാജാവിന്റെ സന്ദേഹങ്ങളെ നശിപ്പിച്ചു. രാജാവു് ഉടൻ തന്നെ ആദരപൂർവ്വം ആ പുത്രന്മാർ രണ്ടുപേരെയും വിളിച്ചുവരുത്തി മാറോടണച്ചുകൊണ്ടു വിശ്വാമിത്രനെ നോക്കി—"അല്ലയോ ഭഗവാനെ, ഈ പുത്രന്മാർ രണ്ടുപേരും എന്റെ പ്രാണങ്ങൾ തന്നെയാണു്. ഞാൻ അവരെ അങ്ങേ തൃക്കൈകളിൽ സമർപ്പിക്കുന്നു. ഇപ്പോൾ അവരുടെ പിതാവായി അങ്ങല്ലാതെ വേറെ ആരുമില്ല." എന്നു പറഞ്ഞിട്ടു പുത്രന്മാരെ അനവധി ആശിസ്സുകളും നൽകി വിശ്വാമിത്രനെ ഏല്പിച്ചു. അനന്തരം പുരുഷകേസരികളും, കൃപാസിന്ധുക്കളും ധീരമതികളും, വിശ്വരക്ഷകന്മാരുമായ ആ ബാലന്മാർ ജനനിമാരെയും വന്ദിച്ചു് അനുവാദം വാങ്ങിക്കൊണ്ടു സന്തോഷപൂർവ്വം മുനിയുടെ ദുഃഖശാന്തിയെ ചെയ്യാനായി അദ്ദേഹത്തോടൊരുമിച്ചു പോയി.

അല്പം അരുണങ്ങളായ നയനങ്ങൾ, വിശാലമായ വക്ഷസ്സ്, ദീർഘബാഹുക്കൾ, നീലാംബുജം പോലെയും, തമാലംപോലെയും, അകിൽപോലെയും, ശ്യാമളവും ഗൌരവവുമായ ശരീരം, കടിതടത്തിൽ പീതാംബരം, പാർശ്വത്തിൽ ലംബമാനമായ തൂണീരം, കൈകളിൽ രുചിരമായ ചാപവും ശരവും, ഇങ്ങനെ മനോഹരന്മാരും, മനോഹരവേഷന്മാരുമായ ആ രണ്ടു സഹോദരന്മാരും, വിശ്വാമിത്രനു കിട്ടിയ നിധികൾ തന്നെയായിരുന്നു. "ഈ പ്രഭു ബ്രാഹ്മണ്യദേവനാണെന്നു് എനിക്കറിയാം. അദ്ദേഹം എനിക്കുവേണ്ടി പിതാവിനെ വിട്ടുപോന്നു" എന്നു് അദ്ദേഹം വിചാരിച്ചു. പോകുന്ന വഴി മഹർഷി ശ്രീരാമനു താടകയെ കാണിച്ചു കൊടുത്തു. മുനിയുടെ വാക്കുകൾ കേട്ടു കോപത്തോടുകൂടി അലറിയടുത്ത താടകയെ രാമചന്ദ്രൻ, ഒരു ബാണത്താൽ നാമാവശേഷയാക്കി; ആ ക്രൂരകൃത്യത്തിനു പകരമോ എന്നു തോന്നുമാറു്, അവൾക്കു വൈകുണ്ഠപദം നൽകുകയും ചെയ്തു. അപ്പോൾ വിശ്വാമിത്രനു ശ്രീരാമന്റെ തത്വം നല്ലപോലെ ബോദ്ധ്യമായി. ആ പരമാത്മസ്വരൂപൻ വിദ്യാനിധിയാണെങ്കിലും മുനി അദ്ദേഹത്തിനു വിദ്യകളെ ഉപദേശിച്ചു. അതിനാൽ അവർക്കു യാത്രയിൽ ക്ഷുത്തും പിപാസയും ഉണ്ടായില്ലെന്നു മാത്രമല്ല, ശരീരത്തിനു അതുലിതമായ ബലം ഉണ്ടാകയും തേജസ്സു വർദ്ധിക്കയും ചെയ്തു.

മുനി സ്വാമിയെ തന്റെ ആശ്രമത്തിൽ കൊണ്ടുവന്നു സകല ദിവ്യാസ്ത്രങ്ങളും ഉപദേശിച്ചശേഷം ഭക്തവത്സലനെന്നറിഞ്ഞു കന്ദഫലമൂലങ്ങൾ ഭക്ഷിക്കുവാൻ കൊടുത്തു. പിറേറദിവസം രാവിലേ രഘുരാജൻ വിശ്വാമിത്രനെ നോക്കി--"ഭഗവൻ! ഭയം കൂടാതെ യാഗംആരംഭിച്ചുകൊൾക" എന്നരുളിച്ചെയ്തു. മുനികൾ യാഗംതുടങ്ങിയപ്പോൾ, ആയുധപാണിയായ ഭഗവാൻ യാഗരക്ഷകനായികാത്തുനിന്നു. യാഗാരംഭംകണ്ടുകോപിച്ച മാരീചൻ എന്ന നിശാചരൻ, കൂട്ടുകാരോടുകൂടി മുനിയെ ദ്രോഹിക്കുവാൻ, വേഗത്തിലെത്തി. രാമചന്ദ്രൻ അവനെ ലക്ഷ്യമാക്കി മുനയില്ലാത്ത ഒരുശരംപ്രയോഗിച്ചു. അവൻ സമുദ്രത്തിനക്കരെ ശതയോജനദൂരത്തിൽ പോയിവീണു. മാരീചന്റെ സഹചരനായ സുബാഹുവിനെ ആഗ്നേയാസ്ത്രത്താൽ നിഗ്രഹിച്ചു. രാക്ഷസസൈന്യങ്ങളെയെല്ലാംഅതിനിടയ്ക്കു ലക്ഷ്മണൻ നിഗ്രഹിച്ചു. ഇപ്രകാരം അസുരന്മാരെനിഹനിച്ച്, ബ്രാഹ്മണഭയത്തെതീർത്ത രഘുരാജനെ, ദേവമുനിവൃന്ദം ഭക്തിപൂർവം വാഴ്ത്തിസ്തുതിച്ചു. പിന്നെയും ഏതാനുംദിവസം രാമചന്ദ്രൻ അവിടെത്താമസിച്ചു, വിപ്രന്മാർക്കുവേളരെ സഹായങ്ങൾചെയ്തു. പ്രഭു സർവജ്ഞനാണെങ്കിലും അദ്ദേഹത്തെഅവർഅനേകംകഥകൾ പറഞ്ഞുകേൾപ്പിച്ചു. അനന്തരം വിദേഹപുരിയിൽ ധനുർയജ്ഞമുണ്ടെന്നും അതുകാണ്മാൻപോകാമെന്നും, വിശ്വാമിത്രൻ പറഞ്ഞതനുസരിച്ചു, രാമചന്ദ്രൻ സന്തോഷസമേതം അദ്ദേഹത്തോടുകൂടി പുറപ്പെട്ടു. മദ്ധ്യേമാർഗ്ഗം പക്ഷിമൃഗാദിജീവജന്തുക്കളൊന്നും ഇല്ലാത്ത ഒരാശ്രമംകണ്ടു അവിടെ ഒരുവിശേഷപ്പെട്ട കല്ലുകാണുകയാൽ, രഘുപതി അതിന്റെ ആഗമത്തെക്കുറിച്ചു മുനിയോടു ചോദിച്ചു മുനി, എല്ലാകഥകളും വിസ്തരിച്ചുപറഞ്ഞുകേൾപ്പിച്ചു.

"ഗൌതമമുനിയുടെപത്നി, ശാപത്താൽ കഠിനശിലാരൂപം ധരിച്ചു നിന്റെ പാദപത്മപരാഗങ്ങളെ ആഗ്രഹിച്ചുകൊണ്ടു വളരെനാളായി ഇവിടെ കിടക്കുന്നു—അല്ലയോരഘുവീര! അവളെ വേഗത്തിൽ അനുഗ്രഹിക്കുക!"

മുനിവചനംകേട്ടു, രാമചന്ദ്രൻ, പാവനമായ തന്റെ പാദപങ്കജത്താൽ ആ ശിലയെ മെല്ലെസ്പർശിച്ചു. ഉടനേ ശോകങ്ങളെല്ലാം നശിച്ചു മൂർത്തിമത്തായ തപഃപുഞ്ജംപോലെ, ഗൌതമപത്നി പ്രത്യക്ഷയായി. ജനസുഖദായകനായ രഘുനായകനെകണ്ടു ബദ്ധാഞ്ജലിയായി തിരുമുമ്പിൽനിന്നു. ഭക്തിയുടെ ആധിക്യത്താൽ പരവശയായി ശരീരം കോൾമയിർക്കൊണ്ടു. മുഖത്തിൽനിന്നു വാക്കു പുറപ്പെട്ടില്ല. കണ്ണുകൾ അശ്രുപൂർണ്ണങ്ങളായി. ആ മഹാഭാഗ്യവതി അദ്ദേഹത്തിന്റെ തൃപ്പാദങ്ങളിൽവീണു. അനന്തരം ഭക്തി

നിർമ്മലയായ ഭഗവൽപ്രസാദത്താൽ, ധൈര്യമുണ്ടായി, അതിനിർമ്മലപദങ്ങളാൽ സ്തുതിക്കാൻതുടങ്ങി. ഹേ! ജഗൽപാവന! രാവണനാശന! ഭക്തസുഖദായക! ഭയമോചന! പത്മലോചന! അശുദ്ധയായ ഇവളെ അനുഗ്രഹിക്കണമേ! മായാബന്ധത്തിൽനിന്നും രക്ഷിക്കണമേ! ജയ ജയ ജഗദീശ! ജ്ഞാനഗമ്യനായ രഘുരാജ! ഞാൻ അങ്ങേ ശരണംപ്രാപിക്കുന്നു. മുനീശ്വരൻ എനിക്കുശാപംതന്നതു, ശ്രേയസ്കരമായ ഒരു പരമാനുഗ്രഹമായി ഞാൻ വിചാരിക്കുന്നു. എന്തെന്നാൽ, അതുനിമിത്തം ഭവമോചനനായ ഹരിയെക്കണ്ടു് എന്റെ കണ്ണുകൾകുളുത്തു. എന്റെ ഹൃദയത്തിൽ നിറഞ്ഞുകവിയുന്ന ആനന്ദം പരമശിവനുമാത്രമേ അറിയാവൂ! ബുദ്ധിശൂന്യയായ ഞാൻ ഒരുവരംമാത്രം, അതായതു് എന്റെ മനോമധുപം, അനുരാഗത്തോടുകൂടി എപ്പോഴും അവിടുത്തെ പദകമലങ്ങളിലെ പൂന്തേൻ പാനംചെയ്തുകൊണ്ടിരിക്കണം എന്നുമാത്രം, അപേക്ഷിക്കുന്നു. എതു പാദത്തിൽനിന്നാണോ പരമപുണ്യയും ശങ്കരമൌലിമാലയുമായ സുരതരംഗിണി ഉത്ഭവിച്ചതു്, യാതൊന്നിലെ പാംസുക്കളെ ശിരസ്സിൽ ധരിക്കുന്നതിനാണോ ബ്രഹ്മാവുതപസ്സുചെയ്യുന്നതു്. ആ പാദപങ്കജം കൃപാലുവായ നിന്തിരുവടി എന്റെ ശിരസ്സിൽ വച്ചുവല്ലോ”.

ഇപ്രകാരം ഗൌതമപത്നി വീണ്ടും വീണ്ടും ഹരിചരണങ്ങളിൽ പതിച്ചിട്ടു താൻ ആഗ്രഹിച്ചവരം ലഭിക്കയാൽ ആനന്ദഭരിതയായി പതിസവിധത്തിലേക്കുപോയി.

സ്വാമി, ഇപ്രകാരം അർഹരല്ലാത്തവർക്കുപോലും അനുഗ്രഹത്തെകൊടുക്കുന്ന ദയാലുവും ദീനബന്ധുവുമാണു്. കപടവും വഞ്ചനയുംഎല്ലാം ദൂരെത്തള്ളി, അദ്ദേഹത്തെത്തന്നെ ഭജിക്കുവിൻ! എന്നു ശഠനായ തുളസീദാസൻ പറയുന്നു.

രാമലക്ഷ്മണന്മാർ, വിശ്വാമിത്രനോടുകൂടി അവിടെനിന്നും പോയി. ജഗൽപാവനിയായ ഗംഗയെക്കണ്ടു. കുമാരന്മാർ ഭക്തിപൂർവ്വം ആ ദേവനദിയെ വന്ദിച്ചു. ദേവഗംഗാ ആകാശത്തിൽനിന്നും ഭൂമിയെപ്രാപിച്ചതു് ഏതുവിധത്തിലാണെന്നു രഘുരാജൻ ചോദിച്ചതനുസരിച്ചു. വിശ്വാമിത്രൻ ആ ചരിത്രംമുഴുവൻപറഞ്ഞുകേൾപ്പിച്ചു. സന്തുഷ്ടനായ ഭഗവാൻ ഉടനേ, ഋഷികളോടുകൂടി അതിലിറങ്ങിക്കുളിച്ചു ബ്രാഹ്മണർക്കു പലവിധത്തിലുള്ള ദാനങ്ങൾ ചെയ്തു. അനന്തരം മുനിശ്രേഷ്ഠനോടുകൂടി അവിടെനിന്നുപുറപ്പെട്ടു യഥാകാലം വിദേഹനഗരത്തിനു സമീപത്തെത്തി; പട്ടണത്തിന്റെ പുതുമയുള്ള ശോഭകൾ കണ്ടപ്പോൾ രഘുനാഥനും അനുജനും അത്യന്തം ആനന്ദംഉണ്ടായി. അവിടെ സുധാസമമായ സലില

ത്തോടുകൂടിയ അനവധി വാപികളും കൂപങ്ങളും സരസ്സുകളും സരിത്തുകളും മണിമയങ്ങളായ സോപാനങ്ങളാൽ പരിലസിക്കുന്നു. പുഷ്പരസങ്ങളിൽ ലോലങ്ങളായി ചുററിപ്പറക്കുന്ന വണ്ടുകളുടെ മനോഹരനാദവും വിവിധവൎണ്ണങ്ങളായ വിഹംഗങ്ങളുടെ കളകൂജനവും, വിവിധവൎണ്ണങ്ങളിൽ വിടിൎന്നുനിൽക്കുന്ന കമലങ്ങളും, ശൈത്യമാന്ദ്യസൌരഭ്യങ്ങളോടുകൂടി എപ്പോഴും സുഖപ്രദമായിവീശുന്ന വായുവും, പലമാതിരി പക്ഷികൾ അധിവസിക്കുന്ന പുഷ്പദലപല്ലവപൂൎണ്ണങ്ങളായ പൂങ്കാവുകളും തോപ്പുകളും തോട്ടങ്ങളും, പട്ടണത്തിന്റെ നാലുവശവും ശോഭിക്കുന്നു.

പട്ടണത്തിൽ എവിടെച്ചെന്നാലും മനസ്സിനെ വശീകരിക്കത്തക്ക കാഴ്ചകൾ ഉണ്ടായിരുന്നു. അപൂൎവ്വങ്ങളായ പദാൎത്ഥങ്ങൾ നിറഞ്ഞ ആപണവീഥികൾ, സൃഷ്ടികൎത്താവു സ്വന്തംകരത്താൽ മോടിപിടിപ്പിച്ചതാണോ എന്നു തോന്നത്തക്കവണ്ണമുള്ള രത്നമയങ്ങളായ മേൽത്തട്ടുകൾ, സുഗന്ധദ്രവസിക്തങ്ങളായ സഞ്ചാരമാൎഗ്ഗങ്ങൾ, എന്നുവേണ്ട, ആ നഗരത്തിന്റെ മഹിമ വാക്കുകളാൽ പരിച്ഛേദിക്കാവതല്ല. ധനദസമസമ്പന്നന്മാരായ വണിഗ്വരന്മാർ വിവിധങ്ങളും വിശിഷ്ടങ്ങളുമായ സാമാനങ്ങൾ വിൽപനയ്ക്കു നിരത്തിവച്ചിരിക്കുന്നു. ദേവാലയങ്ങളെല്ലാം കാമദേവൻതന്നെ നിറമാടി മോടിപിടിപ്പിച്ചതുപോലെ മനോജ്ഞങ്ങളുംമംഗലമയങ്ങളുമാണ്. പട്ടണത്തിലുള്ള സ്ത്രീകളും പുരുഷന്മാരും സുഭഗത ശുചിത്വം സൽഗുണം ആത്മജ്ഞാനം ധൎമ്മനിഷ്ഠ ഇവയോടുകൂടിയവരാണ്. സൎവ്വോപരി ജനകരാജന്റെകൊട്ടാരം ലോകോത്തരമായ ഒരു അത്ഭുതക്കാഴ്ചയാണെന്നുതന്നെ പറയാം. ദേവന്മാർപോലും അതിന്റെ ശോഭാവിലാസംകണ്ടു് അസൂയയോടുകൂടി നോക്കുന്നു. സകലഭുവനത്തിലുംഉള്ള സുന്ദരവസ്തുക്കൾ ഉരുക്കൂട്ടിയുണ്ടാക്കിയതാണോ എന്നു തോന്നത്തക്കവണ്ണമുള്ള കോട്ടകണ്ടു് ആവർ ചകിതചിത്തന്മാരാകുന്നു.

പലപ്രകാരത്തിൽ ഘടിതങ്ങളായ രത്നങ്ങളും സ്വൎണ്ണംകൊണ്ടുള്ളതും നിൎമ്മലവും നിരുപമവും ആയ സീതാസദനത്തിന്റെ ശോഭയെ ഞാൻ ഏതു പ്രകാരമാണു വൎണ്ണിക്കേണ്ടതു്? സാക്ഷാൽ ശ്രീദേവിതന്നെ മാനുഷിയായി അവതരിച്ചിരിക്കുന്ന ആ ദിവ്യരൂപിണിയുടെ അധിവാസമന്ദിരത്തിന്റെ വൈചിത്ര്യം വാക്കുകളാൽ പരിച്ഛേദിക്കപ്പെടാൻ സാധിക്കയില്ല.

കോട്ടവാതിലുകൾ എല്ലാം സുന്ദരങ്ങളും വജ്രമയങ്ങളായ കതകുകളോടുകൂടിയവയുമാകുന്നു. അവ, എപ്പോഴും, രാജാക്കന്മാർ അവരുടെ അകമ്പടിക്കാർ, നടന്മാർ, മാഗധന്മാർ മുതലായവരെ

കൊണ്ടു തിരക്കുള്ളവയായിരിക്കും. വിശാലങ്ങളായ വാജിശാലകളും ഗജശാലകളും സർവദാ, ഹയഗജരഥസംകുലങ്ങളാണ്. ശൂരന്മാരായ യോദ്ധാക്കൾ, സചിവന്മാർ, സേനാപതികൾ ഇവരുടെയെല്ലാം ഗൃഹങ്ങൾ നൃപഗൃഹസദൃശങ്ങളാണ്. പട്ടണത്തിനു വെളിയിൽ, സരസ്സുകളുടെയും സരിത്തുകളുടെയും സമീപത്തായി അനവധി രാജാക്കന്മാർ തങ്ങളുടെ തൽക്കാല വാസസ്ഥലങ്ങളെ ഉറപ്പിച്ചിരിക്കുന്നു. ഏററവും സൌകര്യവും സുഖവുമുള്ള അനുപമമായ ഒരു മാന്തോപ്പു കണ്ടിട്ട്, കൌശികൻ, "രഘുവീര! എനിക്കു പിടിച്ച ഒരു സ്ഥലമാണിത്. നമുക്ക് ഇവിടെത്താമസിക്കാം"—എന്നു പറഞ്ഞു. ഭഗവാനും അതു് അഭിമതമാണെന്നു അനുവദിച്ചു് മുനിവൃന്ദത്തോടുകൂടി അവിടെത്താവളം ഉറപ്പിച്ചു.

വിശ്വാമിത്രമഹാമുനി വന്നിരിക്കുന്ന വിവരംകേട്ടു്, മിഥിലേശ്വരൻ മന്ത്രിപ്രഭൃതികളോടും ബ്രാഹ്മണരോടും ബന്ധുക്കളോടുംകൂടി ചെന്നു സാഷ്ടാംഗപ്രണാമംചെയ്തു് അദ്ദേഹത്തെ എതിരേററു. കൃപാലുവായ മുനിനാഥൻ മുദിതനായി ആശിസ്സുകൾ നൽകി അനുഗ്രഹിച്ചു. അനന്തരം രാജേശ്വരൻ വിപ്രവൃന്ദത്തെയും ആദരപൂരസ്സരം വന്ദനം ചെയ്തു. രാജാവു തൻെറ മഹാഭാഗ്യത്തെ ഓർത്തു് ആനന്ദിച്ചുനില്ക്കെ, പല കുശലപ്രശ്നങ്ങളും കഴിഞ്ഞു്, വിശ്വാമിത്രൻ അദ്ദേഹത്തെ ഇരുത്തി. ആ അവസരത്തിൽ പൂന്തോട്ടങ്ങൾ കാണ്മാൻ പോയിരുന്ന സഹോദരന്മാർ അവിടെ തിരികെ എത്തി. അവർ, ശ്യാമഗൌരന്മാരും, വയസ്സിൽ കിശോരന്മാരും വിശ്വമനോഹരന്മാരും ലോചനസുഖദന്മാരും ആയിരുന്നു. രഘുപതി വന്നപ്പോൾ എല്ലാവരും എഴുന്നേററു. വിശ്വാമിത്രൻ രാമനെ തൻെറ സമീപത്തിലിരുത്തി.

ആ ഭ്രാതാക്കന്മാരെ രണ്ടുപേരെയും കണ്ടു് ആനന്ദത്തുന്ദിലനായ വിദേഹരാജാവു്, പിന്നെയും വിദേഹനായി—ദേഹത്തെ മറന്നവനായി—തീൎന്നു. അനന്തരം വിവേകത്താൽ ധൈര്യമവലംബിച്ചു മുനിയുടെ പാദങ്ങളെ ശിരസ്സുകൊണ്ടു വന്ദിച്ചിട്ടു് ഗദ്ഗദസ്വരത്തിൽ ഗംഭീരവാക്കുകളെ പറഞ്ഞു.

ഭഗവാനേ, അരുളിച്ചെയ്താലും! സുന്ദരന്മാരായ ഈ ബാലന്മാർ രണ്ടും മുനികുലതിലകന്മാരോ, നൃപകുലപാലകന്മാരോ ആരാണ്?—അഥവാ വേദങ്ങൾ 'അല്ല' 'ഇല്ല' എന്നിങ്ങനെ പറഞ്ഞു ഗാനം ചെയ്യുന്ന ബ്രഹ്മംതന്നെ രണ്ടായിപ്പിരിഞ്ഞു്, തനിയേ വെളിപ്പെട്ടിരിക്കയാണോ? ഇവരെ കാണുമ്പോൾ സ്വതേ വിരക്തമായ എൻെറ മനസ്സു് ചന്ദ്രനെക്കണ്ട ചകോരമെന്നപോലെ, ഹ്ലാദതമയിച്ചമയുന്നു അതിനാൽ അല്ലയോ സ്വാമി! എന്നോടു് ക

ന്നും മറയ്ക്കാതെ സത്യം മുഴവൻ പറയണമെന്നു ഞാൻ അപേക്ഷി ക്കുന്നു. ഇവരുടെ സാന്നിദ്ധ്യത്താൽ എനിക്കു സ്നേഹം വദ്ധിക്കു യും, മനസ്സു പരവശമായി ബ്രഹ്മസുഖത്തെ ത്യജിക്കുയും ചെയ്യുന്നു.

വിശ്വാമിത്രൻ ചിരിച്ചുകൊണ്ടു പറഞ്ഞു—"രാജാവേ, അങ്ങു പറഞ്ഞതു ശരിതന്നെ. അങ്ങേ വാക്കു് ഒരിക്കലും അസത്യമാകു യില്ല. പ്രാണനുള്ള എല്ലാവക്കും ഇവരെ പ്രിയമാണു്. ഇവർ, ര ഘുകുലമണിയായ ദശരഥന്റെ പുത്രന്മാരാണു്. എന്റെ ഹിത ത്തിനായി രാജാവു് ഇവരെ അയച്ചിരിക്കുന്നു. രാമനെന്നും ലക്ഷ്മണ നെന്നുമാണു് ഇവരുടെ പേരു്. രണ്ടുപേരും സഹോദരന്മാരത്രെ. അവർ രൂപവാന്മാരായിരിക്കുന്നതുപോലെ ശീലബലനിധികളുമാ ണു്. അസുരന്മാരെ യുദ്ധത്തിൽ ജയിച്ചു യാഗരക്ഷചെയ്തതു് എല്ലാവരും കണ്ടിട്ടുണ്ടു്.

രാജാവു പറഞ്ഞു:—"അല്ലയോ മുനീശ്വര! അങ്ങേ തൃപ്പാദ ങ്ങൾ കാണ്മാൻ ഇടയാകകൊണ്ടു് എന്റെ പുണ്യത്തിന്റെ പ്രഭാ വം പരിച്ഛേദിക്കാവതല്ല. സുന്ദരന്മാരും ശ്യാമഗൌരന്മാരുമായ ഈ സഹോദരന്മാർ രണ്ടുപേരും ആനന്ദദാതാവിനെയും ആനന്ദി പ്പിക്കുന്നവരാണു്. അവക്കു പരസ്പരമുള്ള നിവ്യാജസ്നേഹം വാചാ മഗോചരവും മനഃസുഖദായകവുമായിരിക്കുന്നു. ഹേ ഭഗവൻ! ഇ വരുടെ സ്വാഭാവികമായ സ്നേഹം ബ്രഹ്മത്തിനും ജീവനും തമ്മിലു ള്ളതുപോലെയുള്ളതാണു".

മൈഥിലരാജൻ വീണ്ടുംവീണ്ടും രഘുരാജനെ നോക്കി, ആ നന്ദപൂണ്ണനായും പുളകിതഗാത്രനായും ഭവിച്ചു. അനന്തരം മു നിയെ പ്രശംസിച്ചു് പാദപ്രണാമം ചെയ്തിട്ടു് അദ്ദേഹത്തെ നഗര ത്തിലേക്കു കൂട്ടിക്കൊണ്ടുപോയി. അവിടെ സവകാലസുഖദമായ ഒരു സദനത്തിൽ വസിപ്പിച്ചുപൂജിക്കയും എല്ലാവിധത്തിലും സേ വിക്കയും ചെയ്തതിനുശേഷം അനുവാദം വാങ്ങി കൊട്ടാരത്തിലേ ക്കു തിരിച്ചുപോകയും ചെയ്തു.

രഘുവംശമണികളായ ആ കുമാരന്മാർ ഋഷികളോടുകൂടി ഭോ ജനംകഴിച്ചു വിശ്രമിച്ചു. പകൽ പിന്നെയും ഒരു യാമമുണ്ടായി രുന്നു. ലക്ഷ്മണനു്, ജനകനഗരം ആകെ ഒന്നു ചുററിനടന്നുക ണ്ടാൽകൊള്ളാമെന്നു വലിയ ആഗ്രഹമുണ്ടായി. എന്നാൽ സ്വാ മിയെക്കുറിച്ചുള്ള ഭയവും മുനിയെ കുറിച്ചുള്ള ബഹുമാനവുംകൊണ്ടു് ഒന്നും വെളിക്കുപറഞ്ഞില്ല. രാമൻ സഹോദരന്റെ മനോഗതി മനസ്സിലാക്കി പുഞ്ചിരിക്കൊണ്ടു ഭക്തവത്സലതയാൽ സന്തോ ഷപൂവം വിനയബഹുമാനങ്ങളോടുകൂടി ഗുരുപാദങ്ങളിൽ വണ ങ്ങിപ്പറഞ്ഞു. "ഭഗവാനേ!" ലക്ഷ്മണൻ നഗരംകാൺമാനാഗ്രഹി

ക്കുന്നു. ഭഗവാനെക്കുറിച്ചുള്ള സങ്കോചത്താൽ സ്പഷ്ടമായിപറയു ന്നില്ല. അവിടുത്തെ അനുവാദമുണ്ടെങ്കിൽ ഞാൻ അവനെക്കൊ ണ്ടുപോയി പട്ടണം കാണിച്ചു വേഗത്തിൽ തിരികെവരാം." മു നി ഈ വാക്കുകൾകേട്ട് പ്രീതനായിപ്പറഞ്ഞു.—"രാമാ! ധർമ്മസേ തുപാലകനും ഭക്തിക്കധീനനും സേവകസുഖദാതാവുമായ നീ നീതിയെപ്പാലിക്കാതിരിക്കുന്നതെങ്ങനെ? സുഖനിധികളായ നിങ്ങൾ രണ്ടുസഹോദരന്മാരും പോയി നഗരത്തെക്കണ്ടുവരിക. സുന്ദരമായ നിങ്ങളുടെ മുഖങ്ങൾ കാണിച്ച് പുരവാസികളുടെ ന യനങ്ങളെ സഫലങ്ങളാക്കുക"

രാമലക്ഷ്മണന്മാർ മുനിയുടെ പാദകമലങ്ങളെ വന്ദിച്ച്, നഗ രദർശനത്തിനായി പുറപ്പെട്ടു. പൌരബാലന്മാർ അവരുടെ രൂപ സൌഷ്ഠവംകണ്ട് ആനന്ദനിമഗ്നന്മാരായി കണ്ണെടുക്കാതെ നോക്കി നിന്നുപോയി. മഞ്ഞപ്പട്ടുടുത്ത് അരക്കെട്ടുകെട്ടി ഒരുവശത്തു തൂണീ രവും ബന്ധിച്ചിരിക്കുന്നു. കൈകളിൽ ചാപശരങ്ങൾ ശോഭിക്കു ന്നു. ഒരാൾ ശ്യാമനും മറ്റെ ആൾ ഗൌരവർണ്ണനും ആയി വർണ്ണാ നുഗുണമായ ചന്ദനതിലകം ധരിച്ചു, വിളങ്ങുന്നു. കേസരിയു ടേതുപോലെയുള്ള തോളുകൾ പീനായത ഭുജങ്ങൾ, ഉരസ്സിൽ അതിരുചിരങ്ങളായ ഗജമുക്താമണിഹാരങ്ങൾ, സുഭഗങ്ങളായ ശ്ര വണങ്ങൾ, താമരയിതൾപോലെയുള്ള നയനങ്ങൾ, താപത്രയവി മോചനനായ വദനമൃഗാങ്കൻ, കാഴ്ചക്കാരുടെ കരൾകവരുന്നതുകൂ ന്നതിനു കരുത്തുള്ള കാന്തികലിയാടുന്ന കടാക്ഷവിക്ഷേപങ്ങൾ,ക നകപുഷ്പങ്ങളാൽ ശോഭമാനങ്ങളായ കർണ്ണങ്ങൾ നെടുകിവളഞ്ഞ പുരികങ്ങൾ, സൌന്ദര്യമുദ്രയായ തിലകരേഖ, സുന്ദരമായ ശിര സ്സിൽ രുചിരമായ ഉഷ്ണീഷം, കറുത്തു ചുരുണ്ട കേശങ്ങൾ, ഇ ങ്ങനെ ആ ഭ്രാതാക്കന്മാർ ആപാദചൂഡം എല്ലാ അംഗങ്ങളിലും സുന്ദരന്മാരായിരുന്നു.

രാജപുത്രന്മാർ നഗരദർശനത്തിനായി വന്നിരിക്കുന്ന വർത്തമാ നം കർണ്ണാകർണ്ണികയാഗ്രഹിച്ച പുരവാസികൾ, ദരിദ്രന്മാർനിധി കവരാൻ എത്തുന്നതുപോലെ ജോലിയെല്ലാം ഉപേക്ഷിച്ച് ഓടി യെത്തി. നിസർഗ്ഗസുന്ദരന്മാരായ ആ ഭ്രാതാക്കന്മാരെ കണ്ടവ രെല്ലാം തങ്ങളുടെ നേത്രങ്ങളെ കൃതാർത്ഥങ്ങളെന്ന് അഭിമാനിച്ചു. ഭവനങ്ങളുടെ ഗവാക്ഷങ്ങളിൽക്കൂടി എത്തിനോക്കിയ സ്ത്രീകൾ രാ മരൂപം കണ്ട് അനുരാഗാകുലകളായി പരസ്പരം പറഞ്ഞു.—"സ ഖി, ഇവർ കോടിമന്മഥന്മാരുടെ സൌന്ദര്യത്തോടു കൂടിയവരാ ണ്. സുരന്മാർ, നരന്മാർ, അസുരന്മാർ, നാഗങ്ങൾ, ഇവരി ലാരിലും ഇപ്രകാരമുള്ള സൌന്ദര്യം കേട്ടിട്ടേയില്ല. വിഷ്ണുവിനു നാലുകൈയുണ്ട്. ബ്രഹ്മാവു ചതുർമ്മുഖനാണ്. പുരാരി അഞ്ചു

മുഖങ്ങളോടുകൂടിയ ഭീഷണവേഷന്മാരത്രേ. ഇവരാകട്ടെ കാന്തിക്കളിനിലമായ ഈ ബാലന്മാൎക്കു തുല്യന്മാരല്ല. ബാല്യവയസ്സ്, ശോഭാനിലയങ്ങൾ, സുഖനിധികൾ, ശ്യാമഗൌരന്മാർ, ഓരോ അംഗത്തിലും കോടികോടി മന്മഥന്മാർ അധിവസിക്കുന്നതുപോലിരിക്കുന്നു. സഖി! ഇവരുടെ രൂപംകണ്ടാൽ മയങ്ങാത്ത ശരീരി ആരാണെന്നു പറയേണം.

മറെറാരുത്തി അനുരാഗപൂൎവ്വം മൃദുസ്വരത്തിൽ പറഞ്ഞു. "ഞാൻ കേട്ടതു പറയാം. ഈ ബാലഹംസങ്ങൾ രണ്ടും ദശരഥന്റെ പുത്രന്മാരാണ്. കൌശികമുനിയുടെ യാഗം രക്ഷിക്കയും യുദ്ധത്തിൽ അജയ്യന്മാരായ നിശാചരന്മാരെ വധിക്കയും ചെയ്തിട്ടുണ്ട്. ശ്യാമഗാത്രനും അരവിന്ദസുന്ദരനയനനും ആയ ഈ കുമാരൻ, മാരീചന്റെ ഭുജമദം അടക്കിയവനാണ്. കൌസല്യയുടെ പുത്രനാണ്—പേരു രാമനെന്നാണ്. കരത്തിൽ ശരചാപങ്ങളോടുകൂടി രാമനെ അനുഗമിക്കുന്ന വരവേഷധാരിയായ ആ ഗൌരകിശോരൻ, രാമന്റെ അനുജനാണ്. പേരു ലക്ഷ്മണനെന്നത്രേ. അദ്ദേഹത്തിന്റെ അമ്മ സുമിത്രയാണ്. ഈ സഹോദരന്മാർ മുനിയുടെ കാൎയ്യം നടത്തിയതിനുശേഷം, മാൎഗ്ഗമദ്ധ്യത്തിൽ കല്ലായിക്കിടന്ന മുനിപത്നിക്കു ശാപമോക്ഷം നൽകി. ഇപ്പോൾ ധനുൎയ്യാഗം കാണ്മാൻ വന്നിരിക്കുന്നു"

ഈ ചരിത്രം കേട്ടു സ്ത്രീകളെല്ലാം ഹൎഷാകുലകളായി. അനന്തരം, രാമന്റെ സൌന്ദൎയ്യം കണ്ടു മനസ്സഴിഞ്ഞ ഒരുത്തി പറഞ്ഞു—"ഇദ്ദേഹം ജാനകിക്കു് അനുരൂപനായ വരനാണ്. മഹാരാജാവു് ഇദ്ദേഹത്തെക്കണ്ടാൽ തന്റെ പ്രതിജ്ഞ ഉപേക്ഷിച്ചു, തീൎച്ചയായും വിവാഹം നടത്തിക്കൊടുക്കും.

മറെറാരുത്തി:—അവർ ആരാണെന്നു മഹാരാജാവു് അറിഞ്ഞു. മുനിയേയും അവരേയും വേണ്ടവണ്ണം ബഹുമാനിക്കയും ചെയ്തു. അദ്ദേഹം തന്റെ പ്രതിജ്ഞയെ ഉപേക്ഷിക്കുന്നില്ല. വിധിവശനായി അവിവേകത്തെത്തന്നെ വച്ചുകൊണ്ടിരിക്കുന്നു.

വേറൊരുത്തി:—ദൈവം, എല്ലാവൎക്കും തക്ക ഫലം കൊടുക്കും എന്നു പറയാറുള്ളതനുസരിച്ചു് നല്ല ആളാണെങ്കിൽ, ഈ വരൻതന്നെ ജാനകിയോടു ചേരും. ഇക്കാൎയ്യത്തിൽ സംശയമുണ്ടാകാൻ വഴിയില്ല. ഭാഗ്യത്താൽ ഇപ്രകാരം ബന്ധം ഭവിക്കുന്നതായാൽ എല്ലാ ലോകവും കൃതാൎത്ഥമാകും. ഈ വിവാഹം നടന്നാൽ ഇനിയും ഇദ്ദേഹം എപ്പോഴെങ്കിലും ഇവിടെ വരുമല്ലോ എന്നാണ് എനിക്കുള്ള അത്യാൎത്തി. അങ്ങനെ വരാത്തപക്ഷം ഇദ്ദേഹത്തിന്റെ ദൎശനം ലഭിക്കാൻ നമുക്കു വിഷമമാണ്. ഇപ്രകാരമു

ള്ള ഒരു സമാഗമം പുരാകൃതമായ ഭൂരിപുണ്യമുള്ളപ്പോഴല്ലാതെ ഉണ്ടാകയില്ല.

മറ്റൊരുത്തി പറഞ്ഞു:—സഖി! നീ പറഞ്ഞതു ശരി; ഈ വിവാഹം എല്ലാവക്കും ഹിതകരമായിരിക്കും.

മറ്റൊരുത്തി:—ശംകരചാപം എളുപ്പത്തിൽ വളയുന്നതല്ല. വളരെ കട്ടപ്പമുള്ളതാണ്. ശ്യാമളനായ ഈ കോമളൻ മൃദുശരീരനായ കിശോരനുമാണ്. തമ്മിൽ ഒട്ടും ചേച്ചയില്ലാത്ത ഒരു പരീക്ഷയാണിതു് എന്നെനിക്കു തോന്നുന്നു.

ഈ സംഭാഷണം കേട്ടുനിന്ന മറ്റൊരു സുന്ദരി പറഞ്ഞു:-സഖി! പരമാത്ഥം അങ്ങനെയല്ല. കാഴ്ചയിൽ ഇദ്ദേഹം ലഘുശരീരനാണെങ്കിലും, മഹാപ്രഭാവശാലിയാണെന്നു പലരും പറയുന്നു. ഇദ്ദേഹത്തിൻെറ പാദപങ്കജധൂളിയുടെ സ്പശമാത്രത്താൽ ഗൌതമപത്നിയായ അഹല്യ മഹാപാപത്തിൽനിന്നു വിമുക്തയായി. ഇദ്ദേഹം ശിവധനുസ്സു ഭഞ്ജിക്കാതെ അടങ്ങുകയില്ലെന്നാണ് എൻെറ വിശ്വാസം. ആ വിശ്വാസം തെററിപ്പോകാൻ ഇടയില്ല. സുന്ദരിയായ സീതയെ സൃഷ്ടിച്ചപ്പോൾതന്നെ, ബ്രഹ്മദേവൻ ഈ ശ്യാമളകുമാരനെ അവളുടെ വരനായി നിശ്ചയിച്ചിരിക്കണം."

ഈ വാക്കുകൾ കേട്ടു സന്തോഷിച്ചിട്ടു്, എല്ലാവരും അങ്ങനെതന്നെ ഭവിക്കട്ടെ എന്നു മൃദുസ്വരത്തിൽ ഉച്ചരിച്ചു. സുമുഖികളും സുലോചനകളുമായ സ്ത്രീകൾ, സന്തോഷപൂർവം രാമലക്ഷ്മണന്മാരുടെ ശിരസ്സിൽ പുഷ്പവഷം ചെയ്തു. ആ സഹോദരന്മാർ എവിടെയെവിടെസ്സഞ്ചരിച്ചുവോ. അവിടെയവിടെ, പരമാനന്ദം കളിയാടിക്കൊണ്ടിരുന്നു.

അനന്തരം, രാമലക്ഷ്മണന്മാർ പട്ടണത്തിൻെറ കിഴക്കുഭാഗത്തു ചെന്നുചേന്നു. അവിടെയായിരുന്നു ധനുർയാഗത്തിനുള്ള സ്ഥലം ഒരുക്കിയിരുന്നതു്. ഹൃദയാകഷകമായ ആ രംഗത്തെ വണ്ണിക്കുക ദുസ്സാധമാണ്. അതിവിസ്തൃതമായും മനോഹരമായുമുള്ള പട്ടത്തറയുടെ നടുവിൽ ഭംഗിയായി അലംകരിച്ചിട്ടുള്ള ഒരു വിമലവേദിക ശോഭിക്കുന്നു. അതിൻെറ നാലുവശവും രാജാക്കന്മാക്കു് ഇരിക്കുന്നതിനുള്ള കാഞ്ചനമഞ്ചങ്ങൾ നിമ്മിക്കപ്പെട്ടിട്ടുണ്ടു്. അടുത്തു പുറകിലായി, ചുററും മറ്റൊരു മഞ്ചമണ്ഡലം അലംകൃതമായി വിലസുന്നു. നഗരവാസികൾക്കു് ഇരിക്കാനായി ഉണ്ടാക്കപ്പെട്ടിട്ടുള്ള ആ മഞ്ചങ്ങൾ മുമ്പിലത്തേതിനെക്കാൾ, അല്പം ഉയന്നതാണ്. തൽ സമീപത്തിൽ, നാഗരസ്ത്രീകൾക്കു്, അവരവരുടെ കുലശ്രേഷ്ഠതയനുസരിച്ചു് ഇരിക്കാനുള്ള ഒരു ധവളമായ ഗാലറിയു

ണ്ട്. അതു, വിശാലവും ശോഭനവും പല വൎണ്ണത്തിൽ, ചിത്രവേലകൾ ചെയ്തിട്ടുള്ളതുമാണ്. ഇപ്രകാരം അതിമോഹനമായ ആ ധനുൎയാഗരംഗത്തിലെ വിശേഷങ്ങൾ, ഓരോന്നോരോന്നായി പുരബാലന്മാർ രാമലക്ഷ്മണന്മാൎക്കു കാണിച്ചുകൊടുത്തു. അനന്തരം പ്രേമപരവശരായി ആ ഭ്രാതാക്കളുടെ മനോഹരഗാത്രത്തെ സ്പൎശിച്ചുകൊണ്ട് അവരെക്കണ്ടുകണ്ടു കോൾമയിർക്കൊള്ളുകയും ഹൎഷാകുലന്മാരായിത്തീരുകയും ചെയ്തു.

രാമൻ പ്രേമാധീനനാണെന്നു കണ്ടപ്പോൾ ശിശുക്കൾ പ്രീതിയോടുകൂടി ആ സ്ഥലങ്ങളെല്ലാം ഓരോന്നോരോന്നായി കാണിച്ചുകൊടുത്തു. അവരവരുടെ രുചി അനുസരിച്ചു രാമലക്ഷ്മണന്മാരെ അവർ ഓരോ ദിക്കിലേക്കു വിളിച്ചുകൊണ്ടു പോയി. അവിടവിടെക്കണ്ട ഓരോ രചനാവൈശിഷ്ട്യത്തെ ശ്രീരാമൻ ലക്ഷ്മണനെക്കാണിച്ച്, മൃദുമധുരസ്വരത്തിൽ വിവരിച്ച് പറഞ്ഞുകൊടുത്തു. ആരുടെ അനുശാസനത്താൽ മായാമായ നിമേഷലവംകൊണ്ട് ആശ്ചൎയ്യകരങ്ങളായ ഭുവനനികായങ്ങളെ രചിക്കുന്നുവോ, ദീനദയാലുവായ ആ ഭഗവാൻതന്നെ, ഭക്തഹിതത്തിനായി ധനുൎയാഗശാല കണ്ട് ആശ്ചൎയ്യപ്പെട്ടു.

കാഴ്ചകളെല്ലാം കണ്ടുകൊണ്ടു ഭഗവാൻ അനുജനോടുകൂടി ഗുരുസമീപത്തിലേക്കു തിരിച്ചു. താമസിച്ചല്ലോ എന്നു വിചാരിച്ചു മനസ്സിൽ ഭയമുണ്ടായി. ആരെപ്പററിയുള്ള ശങ്കയാൽ ഭയവുംകൂടി ഭയപ്പെടുന്നുവോ, അദ്ദേഹംതന്നെ സൎവോത്തമമായ ഗുരുഭക്തിയുടെ മാഹാത്മ്യത്തെ കാണിക്കാൻ ഭയത്തെ അഭിനയിച്ചു. കൂടെയുണ്ടായിരുന്ന ബാലന്മാൎക്കു ഭഗവാനെ വിട്ടുപിരിയുന്ന വിഷയത്തിൽ വൈമനസ്യം തോന്നാതിരുന്നില്ല. ഭഗവാനും അപ്രകാരംതന്നെ തോന്നി. ഒടുവിൽ മൃദുമധുരസ്വരത്തിലുള്ള അനവധി ധന്യവാദങ്ങളോടുകൂടെ, നല്ല മനസ്സില്ലാതെതന്നെ ബാലന്മാരോടു വിടവാങ്ങിപ്പോന്നു.

ആ ഭ്രാതാക്കന്മാർ രണ്ടുപേരും അത്യന്തം വിനയത്തോടും ഭയഭക്തിയോടും, ലജ്ജയോടുംകൂടി ഗുരുപാദപങ്കജങ്ങളെ വന്ദിച്ചിട്ട്, അദ്ദേഹത്തിൻെറ അനുജ്ഞ ലഭിച്ചതിനുശേഷം ആസനങ്ങളിൽ ഉപവേശിച്ചു. രാത്രി തുടങ്ങാറായി; ഉടനേ എല്ലാവരും സന്ധ്യാവന്ദനം കഴിച്ചു, ഇതിഹാസങ്ങളിലും പുരാണങ്ങളിലുമുള്ള കഥകൾ പറഞ്ഞും രസിച്ചും രണ്ടു യാമങ്ങൾ കഴിച്ചുകൂട്ടി. അനന്തരം മുനീശ്വരൻ നിദ്രയ്ക്കായി ശയ്യയെ ആശ്രയിക്കയാൽ, സഹോദരന്മാർ അദ്ദേഹത്തിൻെറ പാദപത്മങ്ങൾ തലോടിക്കൊണ്ടു നിന്നു. ആരുടെ ചരണസരോരുഹം കാണുന്നതിനായി വിരാഗികൾ, വിവിധങ്ങളായ ജപങ്ങളും യോഗങ്ങളും അനുഷ്ഠിക്കുന്നുവോ, ആ സ

സഹോദരന്മാർ ഭക്തിക്ക് അധീനന്മാരായി സന്തോഷപൂർവ്വം ഗുരുപാദകമലത്തെ തലോട്ടുകയായിരുന്നു. ഒടുവിൽ ഗുരുവിന്റെ വീണ്ടും വീണ്ടുമുള്ള നിർബന്ധപൂർവ്വമായ ആജ്ഞനിമിത്തം, രഘുവരന്മാർ ശയനസ്ഥലത്തേക്കു പോയി.

രാമചന്ദ്രൻ ശയ്യയെ ആശ്രയിച്ചയുടനെ, ലക്ഷ്മണൻ അദ്ദേഹത്തിന്റെ പാദങ്ങൾ അത്യന്തം ഭയഭക്തിയോടേ തലോടിക്കൊണ്ടിരുന്നു. 'അനുജ! പോയി ഉറങ്ങു' എന്നു രാമചന്ദ്രൻ വീണ്ടും വീണ്ടും നിർബന്ധിച്ചു പറഞ്ഞു. ലക്ഷ്മണൻ അതുകേട്ടു ശയിച്ചു എങ്കിലും ജ്യേഷ്ഠന്റെ പാദപത്മങ്ങൾ മാറിൽ തന്നെ ഇരുന്നു.

രാത്രി കഴിഞ്ഞു പൂങ്കോഴിക്കുരൽ ആദ്യമായി കാതുകളിൽ കടന്നപ്പോൾ ലക്ഷ്മണൻ ഉണർന്നെഴുന്നേററു. ഗുരു ഉണരുന്നതിനു മുമ്പുതന്നെ ജ്ഞാനഘനനായ രാമചന്ദ്രനും എഴുന്നേററു ജലസ്പർശാനന്തരം സ്നാനാദിനിത്യകർമ്മങ്ങൾ കഴിച്ചുവന്നു; സഹോദരന്മാർ രണ്ടുപേരും ഗുരുപാദങ്ങളിൽ ഭക്തിപൂർവ്വം നമസ്കരിച്ചു. അനന്തരം കാലജ്ഞനായ ഗുരുവിന്റെ നിയോഗമനുസരിച്ചു പുഷ്പങ്ങൾ ശേഖരിക്കാൻ പുറപ്പെട്ടു. അവർ പോയി, മോഹനമായ വസന്തഋതു കളിയാടുന്നതും, നാനാവർണ്ണങ്ങളിലുള്ള വരവല്ലീവിതാനങ്ങളോടുകൂടിയതും, നവപല്ലവഫലപുഷ്പങ്ങളാൽ ശോഭമാനവും, രമണീയപുഷ്പഫലസമൃദ്ധികൊണ്ടു ദേവവൃക്ഷങ്ങളെ ലജ്ജിപ്പിക്കുന്നതും ആയ പലമാതിരി മനോഹരവൃക്ഷങ്ങളാൽ അലംകരിക്കപ്പെട്ടിരുന്ന രാജകീയോദ്യാനത്തിലെത്തി. അവിടെ കുയിൽ, തത്ത, ചകോരം, ചാതകം മുതലായ പക്ഷികളുടെ കൂജനം മുഴങ്ങുന്നു. മയൂരങ്ങൾ നയനമോഹനമായി നർത്തനം ചെയ്യുന്നു. ഉദ്യാനമദ്ധ്യത്തിൽ സുഭഗവും ആനന്ദകരവും ആയ ഒരു സരസ്സ്, രത്നസോപാനങ്ങളാൽ വിചിത്രിതമായി വിലസുന്നു. അതിലെ നിർമ്മലമായ സലിലം പല നിറത്തിലുള്ള പങ്കജങ്ങളാൽ പരിപൂർണ്ണശോഭയെ വഹിക്കുന്നു ജലപക്ഷികളുടെ കൂജനങ്ങളും മധുകരനിരയുടെ ഗുഞ്ജനങ്ങളും ശ്രവണപുടങ്ങളിൽ പീയൂഷവർഷം പൊഴിക്കുന്നു.

ആ ഉദ്യാനവും തടാകവും കണ്ടു സ്വാമിയും അനുജനും ആനന്ദഭരിതന്മാരായി. ഭഗവാനായ രാമചന്ദ്രനെ ആനന്ദിപ്പിച്ച ആ ഉദ്യാനത്തിന്റെ രാമണീയകം എത്രമാത്രം ഉൽക്കർഷമുള്ളതായിരിക്കണം!

എല്ലായിടവും ചുററിനോക്കി ഉദ്യാനപാലന്മാരുടെ അനുവാദം വാങ്ങിയതിനുശേഷം, അവർ സന്തുഷ്ടഹൃദയന്മാരായി പുഷ്പങ്ങളും ദലങ്ങളും അറുത്തെടുക്കാൻ ആരംഭിച്ചു. അതേ അവസര

ത്തിൽ ഗിരിജാപൂജനത്തിനായി ജനനിയാൽ നിയുക്തയായ സീത യും അവിടെ വന്നുചേൎന്നു. അവളോടൊരുമിച്ചു മനോഹരസ്വര ത്തിൽ പാട്ടുകൾ പാടിക്കൊണ്ടു സുഭഗകളും തരുണികളുമായ അ വളുടെ തോഴിമാരെല്ലാവരും വന്നിരുന്നു. ആ സരസ്സിൻെറ സമീ പത്തിലായി ഗിരിജയുടെ ക്ഷേത്രം, മനോമോഹനമായും അവൎണ്ണ്യ ശോഭമായും പരിലസിച്ചിരുന്നു. സീതാദേവി, സഖിമാരോടുകൂടി സരസ്സിലിറങ്ങി കുളിച്ചു സന്തോഷപൂൎവ്വം ക്ഷേത്രത്തിലേക്കു പോയി. അവിടെ ഭഗവതിയെ വന്ദിച്ച് അത്യന്തഭക്തിയോടുകൂടി പൂജിച്ച തിൻെറ ശേഷം, തനിക്ക് അനുരൂപനും സുഭഗനുമായ വരനെപ്രാ ൎത്ഥിച്ചു. ഇതിനിടയ്ക്കു സഖിമാരിലൊരുത്തി സംഘത്തിൽനിന്നും വേർപെട്ട് ഉദ്യാനഭംഗികൾ നോക്കി നോക്കി ചുററി നടന്നുകൊ ണ്ടിരുന്നു. അവൾ ആ സഹോദരന്മാരെ കണ്ടുകൂടുകയാൽ ആന ന്ദവിവശയായി ക്ഷണേന തൻെറ സ്വാമിനിയുടെ സമീപത്തിലേ ക്ക് ഓടി. അവിടെ നിന്നിരുന്ന കൂട്ടുതോഴിമാർ അവളുടെ ഭാവ ഭേദം-ദേഹത്തിൽ രോമാഞ്ചം അണിഞ്ഞിരിക്കുന്നതും, കണ്ണുകളിൽ ആനന്ദാശ്രുക്കൾ നിറഞ്ഞിരിക്കുന്നതും മററും—കണ്ടിട്ടു 'സഖി! നി ൻെറ ഈ അത്യാനന്ദത്തിനു കാരണമെന്ത്?' എന്നു മധുരസ്വര ത്തിൽ ചോദിച്ചു.

അവൾ പറകയാണ്:-സഖിമാരേ! നമ്മുടെ ഉദ്യാനം കാണു ന്നതിനായി രണ്ടു രാജകുമാരന്മാർ വന്നിരിക്കുന്നു. എല്ലാ പ്രകാര ത്തിലും അവർ മനോഹരന്മാരാണ്. ഒരാൾ ശ്യാമനും അന്യൻ ഗൌരവൎണ്ണനുമത്രേ. അവരെ ഞാൻ എങ്ങനെ വൎണ്ണിക്കേണ്ടൂ! ക ണ്ണുകൾക്കു വാക്കില്ല. വാക്കുകൾക്കു കണ്ണില്ല.

ഈ വാക്കുകൾ കേട്ടു സഖിമാരെല്ലാവരും സന്തോഷിച്ചു. സീതയ്ക്കും ഹൃദയത്തിൽ ഔത്സുക്യം ജനിച്ചിരിക്കുന്നുവെന്നു മന സ്സിലാക്കീട്ട് അതിൽ ഒരുത്തി പറഞ്ഞു. "ഇഷ്ടതോഴീ! അവർ ഇ ന്നലെ മുനിയോടുകൂടി വന്നു എന്നുകേട്ട രാജകുമാരന്മാരായിരിക്ക ണം. വിശ്വമോഹനമായ സൌന്ദൎയ്യസമ്പത്തുകൊണ്ടു പട്ടണത്തി ലുള്ള സ്ത്രീപുരുഷന്മാരെ ആകമാനം അവർ വശീകരിച്ചിരിക്കുന്നു. എല്ലാവരും അങ്ങുമിങ്ങും അവരുടെ സൌന്ദൎയ്യത്തെ വൎണ്ണിക്കുന്നു. നമുക്കു തീൎച്ചയായി അവരെ ഒന്നുപോയി കാണണം. അതിനു ത ക്ക യോഗ്യത അവൎക്കുണ്ട്."

ഈ നിവേദനം സീതയ്ക്ക് അളവററ കൌതുകത്തെ ഉണ്ടാ ക്കി. അവളുടെ നേത്രങ്ങൾ ദൎശനോത്സുകങ്ങളായി ശോഭിച്ചു. അ വൾ ആ പ്രിയസഖിയെ മുൻനടത്തിപ്പുറപ്പെട്ടു. അതു പുരാത നമായ ഒരു സ്നേഹബന്ധമാണെന്നുള്ള വസ്തുത ആരും ഗ്രഹിച്ചില്ല.

* നാരദൻെറ വാക്കുകളെ അനുസ്മരിച്ചു, സീതയുടെ ഹൃദയം പ്രേമപരിപൂർണ്ണമായി ഭവിച്ചു. ഭയാകുലയായ പെണ്മാൻകുട്ടിയെപ്പോലെ മനോഹരമായ ദൃഷ്ടികളെ അവൾ അത്യുൽകണ്ഠയോടേ എല്ലാ ദിക്കിലും പതിപ്പിച്ചു.

സീതയുടെ കങ്കണങ്ങളും കിങ്ങിണികളും കാൽചിലമ്പുകളും കിലുങ്ങുന്ന ശബ്ദം കേട്ടു് മനസ്സഴിഞ്ഞിട്ടു്, രാമചന്ദ്രൻ ലക്ഷ്മണനെ നോക്കി "കാമദേവൻെറ വിശ്വവശ്യമായ വിജയഭേരിയുടെ മുഴക്കം ഇതാ കേൾക്കുന്നു" എന്നു പറഞ്ഞു. അനന്തരം ആ ശബ്ദം മുഴങ്ങിയ ദിക്കിലേക്കു നോക്കിയപ്പോൾ, ചകോരങ്ങൾക്കു ചന്ദ്രബിംബം എന്നപോലെ കണ്ണുകൾക്കു് അമൃതായമാനമായ സീതാമുഖം കാണായി. രാമനയനങ്ങൾ നിമേഷരഹിതങ്ങളായി നിശ്ചലങ്ങളായി ഭവിച്ചു. ഉന്മേഷനിമേഷങ്ങൾക്കു കർത്താവായ നിമിചക്രവർത്തിയുടെ സംരംഭങ്ങളൊന്നും, അത്യുൽകണ്ഠിതങ്ങളായ ആ ദൃഷ്ടികളെ ഇളക്കാൻ ശക്തങ്ങളായില്ല. സീതയുടെ സൌന്ദര്യാമൃതധാര ശ്രീരാമനു് അത്യാനന്ദത്തെയും ആശ്ചര്യത്തെയും ജനിപ്പിച്ചു. ആശ്ചര്യാനന്ദങ്ങൾ ഉള്ളിൽ തിങ്ങിയെന്നല്ലാതെ വെളിക്കു പ്രകടിപ്പിക്കാൻ കഴിഞ്ഞില്ല. വിശ്വശില്പിയായ ബ്രഹ്മദേവൻ സകല ലോകങ്ങളെയും അത്ഭുതകരമാംവണ്ണം സൃഷ്ടിച്ചിട്ടു്, ആ സൃഷ്ടിയിൽ താൻ ഉപയോഗിച്ച നൈപുണ്യം ഒന്നാകെ ഉരുക്കൂട്ടി പ്രകാശിപ്പിച്ചതാണോ, അതോ, സൌന്ദര്യസമ്പത്തിനെ ഒരു സുന്ദരശരീരമാക്കിത്തീർത്തിട്ടു, ശോഭാദീപത്താൽ വിളക്കിവച്ചതാണോ, എന്നു തോന്നത്തക്കവണ്ണമിരുന്നു സീതയുടെ ആകാരസൌഷ്ഠവം. അവളുടെ അവയവങ്ങളെ വർണ്ണിക്കുന്നതിനു കവികളുടെ ഉപമാനങ്ങൾ അപൂർണ്ണങ്ങളും അപര്യാപ്തങ്ങളുമാണു്. ആ നിലയിൽ വിദേഹകുമാരിയെ ഏതെങ്കിലും സദൃശവസ്തുകൊണ്ടു ഞാൻ എങ്ങനെ വർണ്ണിക്കും?

സീതയുടെ സൌന്ദര്യസാരത്തെ ധ്യാനിച്ചുകൊണ്ടും, തൻെറ ഭാഗ്യോദയത്തെ പ്രത്യംശിച്ചുകൊണ്ടും, പാവനഹൃദയനായ ഭഗവാൻ അനുജനെ നോക്കി സന്ദർഭോചിതമാകുംവണ്ണം പറഞ്ഞു: ചാപപരീക്ഷക്കു കാരണഭൂതയായ വിദേഹരാജകുമാരിയാണിവൾ. സഖിമാരുമായി ഗൌരീപൂജക്കായി വന്നിരിക്കയാണു്. ഉദ്യാനത്തിലെ അവളുടെ സഞ്ചാരമാർഗ്ഗം ഒരുതരം പ്രകാശത്താൽ വിശിഷ്ടമായി പരിലസിക്കുന്നു. അവളുടെ അലൌകിക സൌന്ദര്യം

ഒരിക്കൽ ഗിരിജാപൂജനത്തിനായി പോകുമ്പോൾ സീതാദേവി മാർഗ്ഗമദ്ധ്യേ നാരദനെക്കണ്ടു വന്ദിക്കയും അദ്ദേഹം പ്രീതനായി, ഹേ സാധ്വീ, ഭവതിക്കു സാക്ഷാൽ ശ്രീരാമചന്ദ്രൻ ഭർത്താവായി ഭവിക്കും എന്നനുഗ്രഹിക്കയും ചെയ്ത കഥയെ ഇവിടെ സൂചിപ്പിച്ചിരിക്കുന്നു.

കണ്ടിട്ട് നിസർഗ്ഗപൂതമായ എന്റെ മനസ്സ് ചലിക്കുന്നു. കാരണമെന്തോ? ലോകേശനുതന്നെ അറിയാം. എന്നാൽ ഭാഗ്യോദയസൂചകമാകുംവണ്ണം എന്റെ വലതുഭാഗം തുടിക്കുന്നുണ്ട്. ഒരിക്കലും ഹൃദയത്തെ അധമ്മമാർഗ്ഗത്തിൽ പ്രവത്തിപ്പിക്കായ്ക രഘുവംശജന്മാൎക്കു സഹജമായ സ്വഭാവമാണ്. അതുകൊണ്ട് എല്ലാം ശുഭമായി കലാശിക്കുമെന്നുതന്നെ ഞാൻ വിശ്വസിക്കുന്നു. സ്വപ്നത്തിൽപോലും ഞാൻ പരനാരിയെ അഭിലാഷത്തോടെ ദശിച്ചിട്ടില്ല. പക്ഷേ, പരനാരിയെ ആഗ്രഹിക്കാത്തവരും യുദ്ധത്തിൽ പിന്തിരിയാത്തവരും, യാചകന്മാരെ ഭത്സിക്കാത്തവരുംലോകത്തിൽ വളരെ ദുർല്ലഭമാണെന്നുള്ള വസ്തുത അപലപിക്കത്തക്കതല്ല.

ഇപ്രകാരം അനുജനോടു അരുളിച്ചെയ്തിട്ട് സീതാസൌന്ദൎയ്യലഹരിയിൽ മനസ്സുമയങ്ങിയ ഭഗവാൻ, അവളുടെ മുഖസരോജത്തിൽ തുളുമ്പുന്ന സൌന്ദൎയ്യമകരന്ദത്തെ വണ്ടുകൾ പൂവിൽനിന്നു മധുഎന്നപോലെ കണ്ണുകളാൽപാനംചെയ്തു. സീത, താൻ കാണ്മാനാഗ്രഹിച്ചുവന്ന രാജകുമാരന്മാർ എവിടെആയിരിക്കുമെന്നുള്ള ആശങ്കയാൽ അത്യുൽക്കണ്ഠയോടെ നാലുദിക്കിലുംനോക്കി. മൃഗശാബലോലങ്ങളായഅവളുടെ വിലോകനങ്ങൾപതിച്ചദിക്കുകളെല്ലാം പ്രകാശം വീശുന്ന താമരപ്പൂക്കൾ വിതറിയതുപോലെ ശോഭിച്ചു. ഒരാൾ ശ്യാമളനും ഇതരൻഗൌരവൎണ്ണനുമായി പരിലസിക്കുന്നആ കുമാരന്മാർ രണ്ടുപേരെയും സഖിമാർ വള്ളിക്കുടിലിന്റെ നിഴലിൽ സീതക്കു കാണിച്ചുകൊടുത്തു. അവരുടെ സൌകുമാൎയ്യം കണ്ടപ്പോൾ സീതയുടെ നയനങ്ങൾ ഉൽക്കണ്ഠിതങ്ങളായി. പലനാളായികാണാതെപോയ നിധികണ്ടുകിട്ടിയതുപോലെയുള്ള ആനന്ദം അവൾക്കുണ്ടായി. രഘുപതിയുടെ ശരീരകാന്തിയിൽ ആസക്തങ്ങളായ നയനങ്ങളെ അടച്ചു മിഴിക്കാൻ പോലും അവൾ മറന്നു. ശരൽകാലത്തിലെ പൂൎണ്ണചന്ദ്രനെക്കണ്ട ചകോരിയെപ്പോലെ ആശാഭരം അവളുടെ ശരീരത്തിൽ നിറഞ്ഞു. നേത്രപഥത്തൂടെ രാമചന്ദ്രനെ ഹൃദയത്തിൽ പ്രവേശിപ്പിച്ചിട്ട് അവൾ കൌശലത്തിൽ കൺപോളകളാകുന്ന കതകുകളെ അടച്ചുകളഞ്ഞു. സീത ഇപ്രകാരം പ്രേമപരാധീനയായി ഭവിച്ചിരിക്കുന്നതു കണ്ട് അല്പസമയത്തേക്കു അവളുടെ സഖിമാർ നാണത്താൽ യാതൊന്നുംപറവാൻശക്തരായില്ല.

തൽക്ഷണം ആ രാജകുമാരന്മാർ, മേഘക്കൂട്ടങ്ങളുടെ മൂടൽ മാറിത്തെളിഞ്ഞ കളങ്കഹീനങ്ങളായ രണ്ടു ചന്ദ്രബിംബങ്ങളെന്നപോലെ, ലതാഭവനത്തിൽനിന്നും ആവിൎഭവിച്ചു. നീലത്താമരയുടെയും വെൺതാമരയുടെയും കാന്തിയെ വഹിച്ച സൌന്ദൎയ്യസദന

ങ്ങളായ ആ പോർവീരന്മാർ രണ്ടുപേരും അവിടവിടെപ്പൂങ്കുലകൾ
അണിഞ്ഞ മനോഹരമായ ശിരസ്സിൽ, കാകപക്ഷങ്ങളെ ധരിച്ചി
രിക്കുന്നു. നെററിത്തടങ്ങൾ തിലകത്താലും സ്വേദകണങ്ങളാലും
അലംകൃതമായിരിക്കുന്നു. സുന്ദരങ്ങളായ കണ്ണങ്ങളിൽ കുണ്ഡല
ങ്ങൾ അണിഞ്ഞിരിക്കുന്നു. കുടിലങ്ങളായ പുരികവല്ലികളും കു
ഞ്ചിതകേശങ്ങളും പുതുത്താമരപ്പൂവൊത്ത മനോഹര നയനങ്ങളും,
സുഭഗചിബുകവും നാസികയും കവിൾത്തടങ്ങളും, വിശദവശ്യമായ
ഹാസവിലാസവും വഹിച്ചിരിക്കുന്നു. ആകപ്പാടെ മുഖവിലാസ
ശോഭയെ വൎണ്ണിക്കുക അസാദ്ധ്യംതന്നെ. അനവധി കാമദേവന്മാ
രെ ലജ്ജിപ്പിക്കത്തക്ക രൂപോൽക്കൎഷം അവൎക്കുണ്ടെന്നേ പറവാനു
ള്ളൂ. ഉരസ്സിൽ മണിമാലയും, ശംഖസങ്കാശമായ ഗളനാളിയും കാ
മകളഭത്തിന്റെ തുമ്പിക്കരംപോലെ പീനായതകോമളങ്ങളും ശക്ത
ങ്ങളുമായ ഭുജദണ്ഡങ്ങളും ധരിച്ചു്, ഇടതുകയ്യിൽ പുഷ്പങ്ങളും ദലങ്ങ
ളും വഹിച്ചിരിക്കുന്ന ശ്യാമളനായ ആ കുമാരൻ, അല്ലയോ സഖി!
വിശേഷിച്ചും അതികോമളൻതന്നെ.

ആ സഹോദരന്മാരെ—സിംഹമദ്ധ്യന്മാരും ശോഭനമായ പീ
താംബരത്തെ ധരിച്ചവരും അനുഗ്രഹശീലനിധികളുമായ ആ സൂ
ൎയ്യവംശാലങ്കാരഭൂതന്മാരെ—രണ്ടുപേരെയും കണ്ട അവളുടെ സഖി
മാർ നിശ്ശേഷം മതിമറന്നു നിന്നുപോയി.

അനന്തരം ഒരുത്തി ധൈൎയ്യത്തെ അവലംബിച്ചു സീതയുടെ
കൈക്കു പിടിച്ചുകൊണ്ടു് സഖീ! ഗൌരിയെ ധ്യാനിക്കാൻ നിന
ക്കു് ഏതുസമയത്തും ആകരുതേ? ഇപ്പോൾ ഈ രാജകുമാരന്മാരെ
നോക്കാത്തതെന്തുകൊണ്ടു്? എന്നു ചോദിച്ചു. ഈ വാക്കുകൾ കേ
ട്ടു സംകോചത്തോടുകൂടിയ സീത, കണ്ണുകളെത്തുറന്നു് രഘുവംശമ
ണിദീപങ്ങളായ കുമാരന്മാരെ പുരോഭാഗത്തു കണ്ടു. ആപാദചൂ
ഡം അഭിരാമനായി വിളങ്ങുന്ന രാമചന്ദ്രനെക്കാണുകയും പിതാവി
ന്റെ ചാപപരീക്ഷയെക്കുറിച്ചു ഓൎക്കുകയും ചെയ്തപ്പോൾ, അവളു
ടെ ഹൃദയം അത്യന്തം വ്യാകുലമായി ഭവിച്ചു. അവളുടെ ഈ പാ
രവശ്യം കണ്ടു സഖിമാർ സംഭ്രമമഭിനയിച്ചുകൊണ്ടു, "അയ്യോ! നേ
രം താമസിക്കുന്നു" എന്നു ഉറക്കെപ്പറഞ്ഞു. അതിലൊരുത്തി ഗൂ
ഢാൎത്ഥം അനുഭവിച്ചു ഒരു പുഞ്ചിരിയോടുകൂടി,—"നാളെയും ഈ
സമയത്തു നമുക്കിവിടെ വരണമെല്ലോ ഇപ്പോൾ പോകാം." എ
ന്നു പറഞ്ഞു. ഗൂഢാൎത്ഥമുള്ള ഈ വാക്കുകൾ കേട്ടു സീതയ്ക്കു സം
കോചമുണ്ടായി. അവൾ മാതാവിനെ ഭയപ്പെട്ടിട്ടെന്നപോലെ,
'ശരി! നേരം വളരെ താമസിച്ചു' എന്നുപറഞ്ഞിട്ടു്, ഒരുവിധത്തിൽ
ധൈൎയ്യത്തെ അവലംബിച്ചു്. രാമചന്ദ്രന്റെ രൂപം ഉള്ളിൽ പ്രതി

ഷ്ടിച്ചുകൊണ്ടു്, പോകാനായി പിന്തിരിഞ്ഞു. എന്നാൽ അവളു ടെ അഭീഷ്ടസിദ്ധികളുള്ള മാൎഗ്ഗം മുഴവൻ, ഏതുവിധത്തിൽ പിതാ വിനെ ആശ്രയിച്ചിരുന്നുവെന്നുള്ള വിചാരം അവൾക്കുണ്ടാകാതിരു ന്നില്ല.

അവൾ മാനിനെയോ വൃക്ഷത്തെയോ പക്ഷിയെയോ നോ ക്കുകയാണെന്നുള്ള നാട്യത്തോടെ പിന്നെയുംപിന്നെയും മുഖംപി ന്നോട്ടുതിരിച്ചു രഘുവീരനെനോക്കി. നോക്കിയ ഓരോസമയവും അവളുടെപ്രീതി ഓരോമടങ്ങു വൎദ്ധിച്ചു.

കൎക്കശമായ ശിവചാപത്തിൻെറസ്മരണ അവളെ വ്യാകുലചി ത്തയാക്കിച്ചെയ്യാതിരുന്നില്ല. മടങ്ങിപ്പോരുന്നസമയത്തു് അവൾ ശ്യാമളാങ്ഗനായ രഘുവീരൻെറ ആകൃതി ഹൃദയത്തിൽ സൂക്ഷിച്ചു. രാമചന്ദ്രനും അവൾ പോകയാണെന്നുകണ്ടു പരമപ്രേമരൂപമായ മൃദുമഷിയാൽ അവളുടെ അനുപമമായ സൌന്ദൎയ്യത്തിൻേറയും സ്നേ ഹാതിശയത്തിൻേറയും ഗുണഗണത്തിൻേറയും മനോഹരമായ ഒരു ചരിത്രം തൻെറ ഹൃദയത്തിൽ എഴുതിവച്ചു. സഖീജനപരിവൃത യായ സീത, രണ്ടാമതും ഭവാനീക്ഷേത്രത്തിൽകടന്നു ദേവിയുടെ കാൽക്കൽ നമസ്കരിച്ചു് അഞ്ജലിബന്ധത്തോടെ ഇപ്രകാരം പ്രാ ൎത്ഥിച്ചു.

അന്നനട.

ജയജയ! ജയജഗതാമംബികേ ജയജയ! മായേപുരഹരജായേ
ജയഗിരിരാജതനയേചഞ്ചലാ ചയപ്രഭാചിതരമണീയകായേ
മുഗ്ദ്ധമുഖചന്ദ്രചകോരിവിഘ്നേശ ഷഡാസ്യദൈവതജനയിത്രിമായേ
ഒടുവുമാദിയുംനടുവുമില്ലാതോരുദ്ധപകോമളമുഖിനമോസ്തുതേ
മറകൾപോലുംനിൻമഹിമാനമേതു മറിവീലവിശ്വവിമോഹനീ
താമേ
ചരാചരോൽഭവസ്ഥിതിലയകരീ! പരാപരേനിത്യസ്വതന്ത്രഹേ
ലിനീ
പതിവ്രതകളുംപരിശുദ്ധശീല വതികളുമായവനിതമാൎക്കെല്ലാം
ഗതിയുംമാൎഗ്ഗവുമുപദേശിക്കുമോ രതിശുഭാചാരമനുഷ്ഠിക്കുന്നനീ
സഹസ്രസംഖ്യരാംഫണിപതികൾക്കും സരസ്വതികൾക്കുംപറ
ഞ്ഞുതീൎക്കുവാൻ
തരപ്പെടാത്തനമമിതമായനിൻ വരപ്രഭാവങ്ങൾവലജാരതാമേ!
നരസുരമുനിജനങ്ങൾനിൻപാദ സരസിജസേവശരിക്കുചെയ്യുവോർ
പരമമാംസുഖംലഭിച്ചുസംസൃതി സരണിയെക്കടന്നിരിക്കുമ്പോൾചിരം
ഹരമനോജ്ഞേമേതവപദാംബുജം പരിചിൽസേവിക്കുംസുകൃതി
കൾക്കെല്ലാം

പുരുഷാർത്ഥാഖ്യജീവിതഫലംനാലും കരതലനെല്ലിക്കനിപോൽല
ബ്ധമാം
സകലജീവികളുടെയുംമാനസതളിരിൽനിത്യവുമധിവസിക്കുന്ന
ഭവതിയോടെൻെറമനോഗതങ്ങളെ പറയാതെതന്നെ അറിയാമാക
യാൽ
കുലധർമ്മങ്ങൾക്കുകളങ്കമില്ലാതേതാ രെളിയകാമിതമടിയനുള്ളത്തിൽ
നിലകൊള്ളുന്നതുനിറവേററിട്ടവാ നലിവുണ്ടാകണമഗകുമാരികേ!
ജയജയജഗജ്ജനയിത്രി! ദൈത്യ ജയശീലേജലധരപ്രിയംകരി!
ജയേജനാർദ്ദനസഹജ!നിൻപദ പയോജമന്നഹാ പണിഞ്ഞിട്ടു
ഞാൻ
ജയകാത്യായനീ!കദനനാശിനി ജയജഗദ്ധരേസദാനമോസ്തുതേ!
ഭയഹരേദയാഗുണനിധേ!വിശദ ലയോദയകരി!നമോസ്തുശങ്കരി!

ഇങ്ങനെ അപേക്ഷിച്ചിട്ടു സീതാദേവി ഭഗവതിയുടെ കാലുകളെ ഗ്രഹിച്ചു. അവളുടെ വിനയവും ഭക്തിയുംകണ്ടു ഭവാനിപ്രസാദിച്ചു ഹസിക്കയും സുഗന്ധമുള്ള ഒരുപൂമാല ദേവിയുടെ ബിംബത്തിൽനിന്നും അവിടെ ആവിർഭവിക്കയുംചെയ്തു. ദേവിയിൽ നിന്നു സിദ്ധിച്ച ആ പ്രസാദത്തെ സീത ഭക്തിപൂർവ്വം ഗ്രഹിച്ചു മാറോടു ചേർത്തു. ഭഗവതി സന്തുഷ്ടഹൃദയയായി ഇപ്രകാരം അരുളിച്ചെയ്തു:- "ഭദ്രേ വൈദേഹി! നിൻെറ ആഗ്രഹം സഫലമായിത്തീരാതെയിരിക്കയില്ല. നിൻെറ മനോഭിലാഷം ശരിക്കു നിറവേറുകതന്നെചെയ്യും. നാരദവചനം എപ്പോഴും സത്യമാണ്. നിൻെറ അനുരാഗത്തിനു പാത്രീഭൂതനായ വരനെ നിനക്കുലഭിക്കും; സംശയമില്ല. നിസർഗ്ഗസുന്ദരനായ യാതൊരു ശ്യാമളാംഗനിൽ നീ മനസ്സിനെ സമർപ്പിച്ചുവോ അവൻ നിനക്കുള്ളവനായിത്തന്നെ ഭവിക്കും. കരുണാനിധിയായ സർവ്വശക്തൻ നിൻെറ സ്നേഹാതിശയത്തെ നല്ലവണ്ണം അറിയുന്നു.

ദേവിയുടെ ഈ അനുഗ്രഹവാക്കുകൾകേട്ടു സീതയും സഖിമാരും അത്യന്തം സന്തോഷിച്ചു; ആനന്ദാതിശയത്താൽ അടിക്കടി അവർ ഭവാനീഭജനത്തിനായി ക്ഷേത്രത്തിൽ മടങ്ങിവന്നുകൊണ്ടിരുന്നു. ദേവി ഇത്രമാത്രം കരുണാവതിയായി ഭവിച്ചതിനെക്കുറിച്ചു സീതയ്ക്കുണ്ടായ സന്തോഷം എത്രയെന്നു പറഞ്ഞറിയിക്കാവുന്നതല്ല. ഭാഗ്യോദയമൂലസ്ഥാനമായ അവളുടെഇടതുവശം ശുഭസൂചകമായി ചലിച്ചുതുടങ്ങി.

രാമലക്ഷ്മണന്മാർ സീതയുടെ സൌന്ദര്യത്തെ മനസാ പ്രശംസിച്ചുകൊണ്ടു ഗുരുസമീപത്തിലേക്കു തിരിച്ചുപോന്നു; ഗുരുപാദങ്ങളെവന്ദിച്ചു രാമചന്ദ്രൻതന്നെ ഉദ്യാനത്തിൽനടന്ന വൃത്താ

ന്തങ്ങളെ ഉള്ളതുപോലെയെല്ലാം ഉണൎത്തിച്ചു. മഹൎഷി പുഷ്പങ്ങളും ദലങ്ങളുംഎടുത്തു പൂജാകൎമ്മം മംഗളമായി നിൎവ്വഹിച്ചതിന്റെ ശേഷം സഹോദരന്മാരെനോക്കി 'നിങ്ങളുടെ മനോരഥം സഫലമാകട്ടെ' എന്നാശീൎവ്വദിച്ചു. ഈ ആശീൎവ്വാദം രാമലക്ഷ്മണന്മാരെ അത്യന്തം ആനന്ദിപ്പിക്കയുംചെയ്തു. അനന്തരം ഭക്ഷണമെല്ലാംകഴിഞ്ഞു, മുനിശ്രേഷ്ഠൻ ഓരോ പുരാണകഥകൾപറഞ്ഞു ശിഷ്യന്മാരെ രസിപ്പിച്ചു. സായാഹ്നസന്ധ്യ സമീപിച്ചതോടുകൂടി രാമലക്ഷ്മണന്മാർ മുനിയുടെ അനുജ്ഞ വാങ്ങിക്കൊണ്ടു സന്ധ്യാവന്ദനത്തിനായി പുറത്തിറങ്ങി. അപ്പോൾ അമൃതകിരണങ്ങളെ പരപ്പിൽ പരത്തി കിഴക്കേദിക്കിൽ ഉദയംചെയ്ത ചന്ദ്രബിംബം സീതയുടെമുഖകമലത്തെ അനുസ്മരിപ്പിക്കാതിരുന്നില്ല. എന്നാൽ സീതാമുഖത്തോടു ചന്ദ്രബിംബത്തിൽ പ്രതീതമായസാമ്യം സമഞ്ജസമല്ലെന്ന് ആയാൾ മനസാ ഖണ്ഡിക്കാൻതുടങ്ങി.

നിശാനാഥനെ സീതാദേവിയോട് ഒരിക്കലും ഉപമിക്കത്തക്കയോഗ്യതയില്ല. ചഞ്ചലമായ അലയാഴിയിലാണു ചന്ദ്രന്റെജനനം. സഹോദരം വിഷമാണ്. പകൽ പ്രഭയില്ലാതെ മങ്ങിയിരിക്കുമത്രേ. പോരെങ്കിൽ കളങ്കവാനുമാണ്. ആ നിലയിൽ ദീനനായ ഈ പ്രാണിയെ സീതയോട് ഉപമിക്കുന്നതെങ്ങനെ? വിശേഷിച്ചും ചന്ദ്രന്റെശരീരം ദിനംപ്രതി ഏറുകയുംകുറയുകയുംചെയ്യുന്നു. വിരഹിണികൾക്കു അത്യന്തദുഃഖത്തെകൊടുക്കുന്നവനാണിവൻ. ചുററിവന്ന് ഒരുനിശ്ചിതസ്ഥാനത്താകുമ്പോൾ രാഹുവിനാൽഗ്രസിക്കപ്പെടുകയുംചെയ്യുന്നു. കോകശോകപ്രദനും പങ്കജദ്രോഹിയുമാണ്. ഹേ ചന്ദ്രാ! നീ അനേകദുൎഗ്ഗുണങ്ങൾക്ക് ഇരിപ്പിടമത്രേ. നിന്നോടു ജനകപുത്രിയെ ഉപമിക്കുന്നതു് എത്രയോ വലുതായ പാപവും അനുചിതവുമാണ്.

ഇങ്ങനെ സീതാസൌന്ദൎയ്യത്തെ പ്രശംസിക്കുന്നതിന് ചന്ദ്രങ്കൽ ഓരോ ന്യൂനതകളെ ആരോപിച്ചതിനുശേഷം, അവർ ഗുരുസന്നിധിയിലേക്കു മടങ്ങി. അപ്പോൾ രാത്രി അധികം ചെന്നിരുന്നതിനാൽ, അവർ അദ്ദേഹത്തിന്റെ പാദങ്ങളിൽ വന്ദിച്ച്, അനുജ്ഞ വാങ്ങിക്കൊണ്ടു നിദ്രയ്ക്കായി പോകയും ചെയ്തു. പിറേറദിവസം പ്രഭാതത്തിൽ ശ്രീരാമചന്ദ്രൻ ഉണൎന്നെഴുന്നേററ്, ലക്ഷ്മണനെ നോക്കി—"സഹോദര! പങ്കജങ്ങൾക്കും കോകങ്ങൾക്കുംലോകത്തിനും സുഖപ്രദനായ ആദിത്യൻ ഇതാ ഉദയംചെയ്യുന്നു"എന്നരുളിച്ചെയ്തു. ലക്ഷ്മണൻ ഇതുകേട്ട് അഞ്ജലിബന്ധത്തോടുകൂടി, തന്റെ ജ്യേഷ്ഠന്റെ പ്രഭാവത്തെ സൂചിപ്പിച്ച് മൃദുസ്വരത്തിൽ പറഞ്ഞു.

പ്രഭോ! അരുണോദയത്താൽ കുമുദങ്ങൾ ക്രമ്പുകയും നക്ഷത്രങ്ങൾ മങ്ങുകയും ചെയ്യുന്നതുപോലെ നിന്തിരുവടിയുടെ ആഗമന വൃത്താന്തം അറിഞ്ഞപ്പോൾ അന്യരാജാക്കൾ തേജോവിഹീനരായി ഭവിച്ചു. എന്നാൽ ആ രാജകുമാരന്മാർ ആകാശത്തിലെ ക്ഷുദ്രഗോളങ്ങളെപ്പോലെ ഉജ്ജ്വലശരീരന്മാരാണെങ്കിലും തമോമയമായ ശിവചാപത്തെ കുഴയ്ക്കാൻ അവർ ശക്തന്മാരല്ല; പ്രഭോ! താമരയും ചക്രവാകവും രണ്ടും സകല പക്ഷികളും രാത്രിയുടെ അവസാനത്തിൽ സന്തോഷിക്കുന്നു. അതുപോലെ നിന്തിരുവടി തമോമയമായ ഈ ചാപം ഭഞ്ജിക്കുമ്പോൾ അങ്ങേ ഭക്തന്മാരെല്ലാവരും അത്യന്തം സന്തുഷ്ടമാനസന്മാരായ്ഭവിക്കും. ആദിത്യോദയം നിഷ്പ്രയാസം ഇരുട്ടിനെ ശമിപ്പിക്കുന്നു. തത്സമയം നക്ഷത്രങ്ങൾ മങ്ങുകയും ലോകത്തിൽ വെളിച്ചം വീശുകയും ചെയ്യുന്നു. ആദിത്യൻ തന്റെ ഉദയം എന്നുള്ള വ്യാജേന അന്യരാജാക്കന്മാർക്കു അവരുടെപ്രഭുവായ നിന്തിരുവടിയുടെ പ്രതാപത്തെ ഒരു രൂപത്തിൽ കാണിച്ചുകൊടുക്കുന്നു: അങ്ങേ ഭുജബലമഹിമയാകുന്ന ഉദയാചലത്തിന്റെ നടുവിലുള്ള സഞ്ചാരമാർഗ്ഗംവഴി ശിവചാപഭഞ്ജന പരിപാടിയെ പ്രകടീകരിക്കുന്നു.

സഹോദരന്റെ വാഗ്ധാടിയെ ഓർത്തു രഘുനാഥൻ മന്ദഹാസം തൂകി. അനന്തരം നിസർഗ്ഗശുചിയായ അദ്ദേഹം ശുദ്ധികർമ്മങ്ങളനുഷ്ഠിച്ചു കുളിച്ചു നിത്യകർമ്മങ്ങളും കഴിച്ചുചെന്ന്, ഗുരുപാദങ്ങളിൽ സുഭഗമായ തന്റെ ശിരസ്സിനെ പ്രണിപതിപ്പിച്ചു.

ഈ അവസരത്തിൽ ജനകരാജൻ, സ്വപുരോഹിതനായ ശതാനന്ദനെ ത്വരയോടുകൂടി വിശ്വാമിത്രസമീപത്തിലേക്കു പറഞ്ഞയച്ചു. ശതാനന്ദൻ വന്നു രാജസന്ദേശത്തെ വിശ്വാമിത്രനെ അറിയിച്ചതിന്റെ ശേഷം സഹോദരന്മാർ രണ്ടുപേരെയും സമീപത്തിൽവിളിക്കാൻപറഞ്ഞു. രാമചന്ദ്രൻ ഭക്തിപൂർവം ശതാനന്ദന്റെ പാദപത്മങ്ങൾ വണങ്ങി സ്വഗുരുവായ വിശ്വാമിത്രന്റെ അരികിൽ ഉപവേശിച്ചു. അദ്ദേഹം പറഞ്ഞു:—'വത്സ! വരിക! ജനകരാജൻ നിങ്ങളെ കൂട്ടിക്കൊണ്ടുചെല്ലുവാൻ പറഞ്ഞയച്ചിരിക്കുന്നു. നിങ്ങൾപോയി സീതാസ്വയംവരോത്സവം കാണേണ്ടതാണ്. ആരാണാവോ, ഈശ്വരാനുഗ്രഹത്തിനു പാത്രീഭവിക്കുന്നഭാഗ്യവാൻ?'

ഇതുകേട്ട് ലക്ഷ്മണൻ പറഞ്ഞു. "ഭഗവൻ! നിന്തിരുവടിയുടെ കൃപ ആരിലാണോ ഇരിക്കുന്നത്, അദ്ദേഹംതന്നെ ഈ പരീക്ഷയിൽ കീർത്തിഭാജനമായി ഭവിക്കും."

ലക്ഷ്മണന്റെ സമഞ്ജസമായ ഈഅഭിപ്രായംകേട്ട്, മഹർഷി

മാർ സന്തുഷ്ടരായി തുടരത്തുടരെ ആശിസ്സുകളെ വർഷിച്ചു. ഉടനേ കൃപാലുവായ ഭഗവാൻ മുനിവൃന്ദസമേതനായി ധനുർയ്യജ്ഞശാലയിലേക്കു പുറപ്പെടുകയും ചെയ്തു. സഹോദരന്മാർ രംഗഭൂമിയിൽ എത്തിച്ചേർന്നതിന്നിടയ്ക്കു്, ആ വർത്തമാനം നഗരത്തിൽ പരന്നുപരക്കുകയാൽ, പുരവാസികൾ, ആണും പെണ്ണും കുഞ്ഞും കുട്ടിയും വൃദ്ധനും യുവാവും ആകമാനം, വീട്ടുകാര്യങ്ങളെല്ലാം ഉപേക്ഷിച്ച്, തിക്കിത്തിരക്കി ഓടി യാഗശാലയിലെത്തി. വലുതായ ആ ജനക്കൂട്ടം കണ്ടു്, ജനകരാജൻ തന്റെ സേവകപ്രധാനന്മാരെ നോക്കി—'ഹേ നിങ്ങൾ ഈ ജനസമൂഹത്തെച്ചുററിച്ചെന്നു്, ഉചിതങ്ങളായ ആസനങ്ങളിൽ അവരെ ഉപവേശിപ്പിക്കുവിൻ' എന്നു കല്പിച്ചു.

കല്പനയനുസരിച്ച് സേവകപ്രധാനന്മാർപോയി, വിനയപൂർവം ഉപചാരവാക്കുകളെപ്പറഞ്ഞുകൊണ്ടു്, സ്ത്രീകളും പുരുഷന്മാരും ഉൾപ്പെടെയുള്ള പൌരജനങ്ങളെ, ഉത്തമമദ്ധ്യമഹീനലഘുഭേദമനുസരിച്ച് അവരവർക്കു ഉചിതമായ സ്ഥാനങ്ങളിൽ ഉപവേശിപ്പിച്ചു.

ജനങ്ങളുടെ തിക്കും തിരക്കും ശമിച്ച് സദസ്സു പ്രശാന്തമായ ആ അവസരത്തിൽ സൌന്ദര്യസാരം മൂർത്തീഭവിച്ചതുപോലെ വിളങ്ങുന്ന ഗുണനിധികളായ രാജകുമാരന്മാർ, മനോഹരമാകുംവണ്ണം ശ്യാമവും ഗൌരവുമായ ശരീരംധരിച്ച ആ മഹാവീരന്മാർ — രംഗപ്രവേശംചെയ്തു. രാജസമാജമദ്ധ്യത്തിൽ, അവർ, നക്ഷത്രമണ്ഡലമദ്ധ്യഗന്മാരായ രണ്ടു പൂർണ്ണചന്ദ്രന്മാരെപ്പോലെ വിളങ്ങി. കുമാരന്മാരെ ദർശിച്ചവർക്കെല്ലാം അവരവരുടെ ഭാവനയ്ക്കനുസരിച്ചുള്ള പ്രതീതിയുണ്ടായി. രാജാക്കൾ, രാമനാമത്തിൽ വീരരസംതന്നെ അവതാരം എടുത്തിരിക്കുന്ന ഒരു രണധീരനെ അവരുടെ മുമ്പിൽ കണ്ടു. ദുഷ്ടരാജാക്കൾ അഗ്രഭാഗത്തു് ഒരു ഭയാനകമൂർത്തിയെകണ്ടുനടുങ്ങി. രാജവേഷംധരിച്ചു വന്നിരിക്കുന്ന അസുരന്മാർക്ക്; അവരുടെ മൃത്യുവിനെ മുമ്പിൽ കാണുന്നുവെന്നുതോന്നി. പുരവാസികൾ, ആ സഹോദരന്മാരെ അവരുടെ കണ്ണുകൾക്കു ആനന്ദത്തെ കൊടുക്കുന്ന പുരുഷഭൂഷണങ്ങളായി ദർശിച്ചു.

സ്ത്രീജനങ്ങളെല്ലാം ആനന്ദഭരിതരായി അവരവരുടെ രുചിക്കു അനുരൂപവും അനുപമവും ആയ ശൃംഗാരമൂർത്തിയായി ഭഗവാനെ കണ്ടു. ജ്ഞാനികൾ അനവധി മുഖങ്ങളും പാണിപാദങ്ങളും നേത്രങ്ങളും ശിരസ്സുകളുമുള്ള വിരാഡ്രൂപനായി ദർശിച്ചു. ജനകന്റെ കുടുംബാംഗങ്ങൾക്കു അദ്ദേഹം ഉത്തമനായ ഒരു ബന്ധുവും പ്രിയനുമാണെന്നു തോന്നി. ജനകനും രാജ്ഞിയും എന്തെന്നില്ലാത്ത പ്രീതിയോടുകൂടി തങ്ങളുടെ ഓമനക്കുഞ്ഞിനെ എന്നപോലെ

ലെ കണ്ടു. യോഗികൾ ശാന്തവും ശുദ്ധവും സഹജപ്രകാശവുമായ പരമതത്വമായി ദർശിച്ചു. ഭക്തജനങ്ങൾ ആ സഹോദരന്മാരെ സുഖദാതാക്കളായ ഇഷ്ടദൈവതങ്ങളായി കണ്ടു. സീതാദേവിക്കാകട്ടെ ശ്രീരാമമുഖം സന്ദർശിച്ചപ്പോൾ ഉണ്ടായ പ്രീതിയും സുഖവും വാചാമഗോചരമായിരുന്നു. ആ ദേവിക്കുതന്നെ തന്റെ ഹൃദയ വികാരങ്ങളെ പറഞ്ഞറിയിക്കാൻ കഴിവില്ലാതെ തീൎന്നു. ആ സ്ഥിതിക്കു കവികൾ അവയെ എങ്ങനെ വൎണ്ണിക്കാനാണു്? ഇങ്ങനെ കാഴ്ചക്കാർ ഓരോരുത്തരും അവരവരുടെ മനഃസ്ഥിതിയനുസരിച്ചു കോസലരാജകുമാരന്മാരുടെ രൂപത്തെ വ്യാഖ്യാനിച്ചു.

ശ്യാമവും ഗൗരവുമായ സുന്ദരശരീരത്തോടു കൂടിയവരും വിശാലവിലോചനചോരന്മാരുമായ ആ രാജകുമാരന്മാർ രാജസമാജമദ്ധ്യത്തിൽ അതിശയേന ഉജ്ജ്വലിച്ചു. അവരുടെ സൌന്ദൎയ്യോൽക്കൎഷം കോടിമന്മഥന്മാരുടെ കാന്തിയെ ജയിച്ചതായിരുന്നു.

ശാരദചന്ദ്രവിനിന്ദകമുഖവും, നീരജകോമളലോചനയുഗവും,
മാരമദത്തെയടക്കും മധുരതചേരും ചാരുവിലോകനവിധവും,
സാരസ്യാംകലരുന്ന കപോല, മുദാരശ്രുതികളിൽ മണികുണ്ഡലവും,
ഭൂരിശ്രീകര ചിബുകം മൃദുവാഗ്ധാരാസുധയുമുദാരാധരവും,
സോമകരങ്ങളെവെല്ലും പുഞ്ചിരി, കോമളകുടില ഭ്രൂവല്ലികളും,
ശ്രീമന്നാസിക,തിലകാഞ്ചിതമായ് കാമം പരവിയ നെററിത്തടവും,
പൂമൊട്ടുകളവിടവിടെത്തിരുകിയതുമഞ്ഞപ്പട്ടാലുഷ്ണീഷവു,
മാമഞ്ജുമധുവ്രതനിരയെക്കാൾ കാൎമ്മയെഴും തലമുടിയുടെവടിവും,
മുപ്പാരിന്നനുഗ്രഹമായ് പുനരുൽബണരേഖകൾ മൂന്നുവിളങ്ങിടു
മപ്രതിമഗ്രീവാനാളിയുമിഭമസ്തകമുക്താഹാരാവലിയും
തുളസീമാല്യവുമാളുമുരസ്സും തുലകലരാത്ത വൃഷസ്കന്ധങ്ങളു
മലസാഞ്ചിതപഞ്ചാനനഗതിയുംബലഭ്രവാമായതബാഹുക്കളും

എന്നുവേണ്ടാ വിശ്വവശ്യമായ അവരുടെ ആകാരസൌഷ്ഠവം വൎണ്ണിക്കാൻ ആദിശേഷൻ പോലും ആളാകയില്ല. അരക്കെട്ടിൽ, മഞ്ഞപ്പട്ടുവാറിൽ കെട്ടി ഞാത്തിയ തൂണീരവും കൈകളിൽ ശരങ്ങളും ഇടതുതോളിൽ വില്ലും ഉണ്ടായിരുന്നു. പീതവൎണ്ണത്തിൽതന്നെ മനോമോഹനങ്ങളായ യജ്ഞോപവീതങ്ങളും ... ിത്തിരുന്നു. ആകപ്പാടെ അവരുടെ രൂപവും വേഷവും നഖശിഖാന്തം സുകുമാരമെന്നേ പറവാനുള്ളു. ആ സഹോദരന്മാരെ

കാണ്മാൻ ഭാഗ്യംലഭിച്ച സുകൃതികൾ അദ്വിതീയമായ പരമാനന്ദ മനുഭവിച്ചു, കാഴ്ചക്കാരിൽ ആക്കും അല്പസമയത്തേക്ക് അവരിൽ നിന്നു കണ്ണുകളെ പിൻവലിക്കാൻ സാധിച്ചില്ല. ജനകനും ഈ ഭ്രാതാക്കന്മാരെക്കണ്ടു സന്തുഷ്ടഹൃദയനായി, തൽക്ഷണംതന്നെ വിശ്വാമിത്രൻെറ പാദപത്മങ്ങളിൽ വണങ്ങിവീണു്, തൻെറ പൂർവ്വചരിത്രമെല്ലാം അറിയിച്ചു. അനന്തരം ബലപരീക്ഷയ്ക്കുള്ള രംഗഭൂമി കാട്ടിക്കൊടുക്കയുംചെയ്തു. തേജോമയന്മാരായ ഈ കുമാരന്മാർ ഏതേതു ദിക്കിൽതിരിഞ്ഞുവോ, അവിടവിടെയുള്ള ആളുകളുടെ കണ്ണു മഞ്ചി; ഓരോരുത്തനും അവനവൻെറ രുചിക്കനുസരണമായ രൂപത്തിൽ രാമചന്ദ്രനെക്കണ്ടു. അതു് മായാഭ്രമത്തിൻെറ വിലാസത്താലാണെന്നുള്ള വസ്തുത ഗ്രഹിച്ചതുമില്ല. വിശ്വാമിത്രൻ, രംഗഭൂഭാഗമെല്ലാം നിരീക്ഷിച്ചിട്ടു്, ഒരുക്കങ്ങളെല്ലാം വളരെ ഭംഗിയായി എന്നു പറഞ്ഞു. രാജാവു് അതു് കേട്ടു് സന്തുഷ്ടനും സംതൃപ്തനുമായി.

സുന്ദരവും വിശദവും വിശാലവുമായ ഒരു അണിമഞ്ചം മററുള്ളവയെക്കാൾ ഉയരത്തിൽ ഉണ്ടാക്കപ്പെട്ടിരുന്നു. അതിന്മേൽ മുനിയേയും ഈ സഹോദരന്മാരെയും രാജാവു സൽക്കരിച്ചിരുത്തി.

രാമചന്ദ്രനെക്കണ്ടപ്പോൾ, മററു രാജാക്കന്മാരെല്ലാം ദുഃഖിച്ചു പൂർണ്ണചന്ദ്രനെ കണ്ട നക്ഷത്രങ്ങളെപ്പോലെ മങ്ങി. വിശേഷിച്ചും അതിനു കാരണം, ചാപപരീക്ഷയിൽ അദ്ദേഹംതന്നെ ജയിക്കുമെന്നുള്ള ബോധം അവൎക്കുണ്ടായതാണു്. ഒരു പക്ഷെ, സുഘനമായ ഹരചാപത്തെ രാമനു ഭഞ്ജിക്കാൻ സാധിച്ചില്ലെന്നിരുന്നാലും സീത അദ്ദേഹത്തിൻെറ കഴുത്തിൽതന്നെ വരണമാല നിക്ഷേപിക്കുമെന്നും അവർ നിശ്ചയിച്ചു. ഇങ്ങനെ ഭഗ്നാശന്മാരായ അവർ കീർത്തിയും പ്രതാപവും ബലാഭിമാനവുമുപേക്ഷിച്ചു്, അവരവരുടെ വീടുകളിലേക്കു തിരിച്ചു. അതു കണ്ടും കേട്ടുമിരുന്ന അവിവേകികളും അധമന്മാരുമായ മററു ചില രാജാക്കന്മാർ, അവരെ ഭത്സിച്ചു പറഞ്ഞു—"ഈ രാജാധമന്മാരുടെ മതിഭ്രമം അത്ഭുതംതന്നെ. വില്ലുമുറിച്ചു കന്യകയെ വിവാഹം ചെയ്യാൻ ആരെക്കൊണ്ടും സാധിക്കുമെന്നു തോന്നുന്നില്ല. മുറിക്കാതെ കന്യകയെ ലഭിക്കാൻ മാൎഗ്ഗവുമില്ല. ന്യായരഹിതമായ വരണമോ സ്വീകാരമോ ഇവിടെ നടത്തുന്നതിനു കാലൻതന്നെ ഒരു പക്ഷേ നേരിട്ടുന്നതായാലും സീതയ്ക്കുവേണ്ടി അവനെ യുദ്ധത്തിൽ ജയിക്കാനും ഞങ്ങൾ ഒരുക്കമാണു്."

ഈ നിരൎത്ഥജല്പനങ്ങൾ ഹരിഭക്തന്മാരും ധർമ്മശീലന്മാരുമായ മററു ചില രാജാക്കന്മാർ അവിടെ കേട്ടുകൊണ്ടിരുന്നു. അവർ

ഇവരേ നോക്കി,—"ഗർവ്വിഷ്ഠന്മാരായ ഈ രാജാധമന്മാരെ തോൽപിച്ച്, ശ്രീരാമൻതന്നെ സീതയെ വിവാഹംചെയ്യും. ദശരഥന്റെ ശൂരന്മാരായ പുത്രന്മാരെ യുദ്ധത്തിൽ ജയിക്കാൻ ആർക്കാണു സാധിക്കുക?—" എന്ന് അന്യോന്യം മന്ത്രിച്ചിട്ട് ഉച്ചത്തിൽ—"ഹേ മൂഢന്മാരേ! നിങ്ങൾ ഇങ്ങനെ നിന്ദാവാക്കുകൾ വർഷിച്ച് വെറുതേ ജീവനെ നശിപ്പിക്കുന്നതെന്ത്? പലഹാരമെന്നു പറഞ്ഞാൽ വയറു നിറയുമോ? പരമപവിത്രമായ ഞങ്ങളുടെ ഉപദേശം കേൾക്കുവിൻ! സീതാദേവി ലോകമാതാവും രഘുപതി ലോകപിതാവുമാണെന്നറിഞ്ഞ്, അവരുടെ സൌന്ദര്യാമൃതത്തെ നേത്രങ്ങൾവഴി നിറയെക്കുടിക്കുവിൻ! സുന്ദരന്മാരും സുഖദന്മാരും സകല ഗുണരാശികളുമായ ഈ ഭ്രാതാക്കന്മാരുടെ വാസസ്ഥാനം ശംഭുവിന്റെ ഹൃദയമാണെന്നു മനസ്സിലാക്കുവിൻ! സുധാസമുദ്രം സമീപത്തു സ്ഥിതിചെയ്യുമ്പോൾ, കാനൽവെള്ളത്തെ തേടിപ്പോയി മരിക്കാനായി നിങ്ങൾ അതിനെ ഉപേക്ഷിക്കയോ? ആട്ടെ, നിങ്ങൾക്കു നന്നെന്നു തോന്നുന്നതിനെ ചെയ്തുകൊൾകേ വേണ്ടൂ. ഞങ്ങൾക്കു ഈ പുണ്യാത്മാക്കളുടെ ദർശനത്താൽ ഇന്നു ജന്മംസഫലമായിക്കഴിഞ്ഞു." ഇങ്ങനെ പറഞ്ഞിട്ട്, ഗുണികളായ ആ രാജാക്കന്മാർ, പ്രീതിയോടുകൂടി അനുപമമായ ആ സൌന്ദര്യധാമത്തെ നോക്കാനായിത്തിരിഞ്ഞു. ദേവന്മാർ ഈ അവസരത്തിൽ, ഉത്സവദർശനലോലന്മാരായി വിമാനങ്ങളിൽ കയറി ആകാശത്തിൽ നിരന്നുനിന്നു പൂമഴ തൂകുകയും മധുരമായിപ്പാടുകയും ചെയ്തു.

അവസരമായി എന്നു കണ്ടു ജനകരാജൻ സ്വപുത്രിയായ സീതയെ ആനയിക്കാൻ കല്പന കൊടുത്തു. ചതുരമതികളായ സകല സഖിമാരുമായി അവൾ ആദരപൂർവ്വം വരികയും ചെയ്തു.

(ക്ഷേപകം)

രാവണൻ നികുതിപിരിക്കുന്നതിനു മുനിമാരുടെ അടുക്കൽ ദൂതന്മാരെ അയച്ച കഥയും, ദൂതന്മാർവശം ഒരു മുനിശ്രേഷ്ഠൻ തന്റെ രക്തത്തെ കുടത്തിൽ നിറച്ചു കൊടുത്തയച്ചതു് രാവണനിയോഗപ്രകാരം ഉത്തരദിക്കിൽ ജനകരാജ്യത്തിൽ കൊണ്ടുപോയി ഒരു വയലിൽ കുഴിച്ചിട്ട കഥയും ഇവിടെ ഓർത്തുകൊള്ളണം. ആ സമയത്തു ജനകരാജൻ ശംഭുസഭയിൽ നടന്ന വേദവാദത്തിൽ അദ്ധ്യക്ഷനായി ഇരിക്കയായിരുന്നു. അദ്ദേഹം മടങ്ങിവന്നതിൽപിന്നീടൊരിക്കൽ ദൈവഗത്യാ ആ രാജ്യത്തു ദുർഭിക്ഷമുണ്ടായി. ജലമില്ലാതെ സർവ്വ ജീവജാലങ്ങളും കുഴങ്ങി; അതിനാൽ ജനകൻ ഒരു യാഗം ചെയ്യാനായി വട്ടംകൂട്ടി. ഋഷിരക്തം നിക്ഷേപിച്ച വയൽ, പൊൻകലപ്പകൊണ്ടു ഉഴുതപ്പോൾ, അതിൽനിന്നും ഒരു കന്യാര

ത്തം പ്രത്യക്ഷപ്പെട്ടു. നാലുവശത്തും നിന്ന നാലു സഖിമാരാൽ കരം ഗ്രഹിക്കപ്പെട്ടിട്ട്; ആനന്ദദായിനിയായി അവരുടെ മദ്ധ്യത്തിൽ ശോഭിച്ചു, ആ ദിവ്യകന്യകയെ ജനകരാജൻ, പുത്രിയാക്കി വളൎത്തി. അതുനിമിത്തം അവൾക്കു ജാനകിയെന്ന പേരുണ്ടാകയും, പിൽക്കാലം നാരദന്റെ വാക്കനുസരിച്ചു പേരു സീതയെന്നാക്കുകയും ചെയ്തു. ഈ പുത്രിയിലുള്ള വാത്സല്യം നിമിത്തം രാജാവിനു സിംഹാസനം പോലും മനസ്സിൽനിന്നു മറന്നു. സീതയ്ക്കു ഭൎത്താവായി വിഷ്ണുഭഗവാനെത്തന്നെ ലഭിക്കുമെന്നും നാരദൻ പറഞ്ഞിട്ടുണ്ടായിരുന്നു.

ഒരിക്കൽ ജനകരാജാവു ശിവനെത്തപസ്സുചെയ്തു പ്രത്യക്ഷനാക്കി—'ചതുരനായ രാജാവേ! എന്താണു വരം വേണ്ടതു്" എന്നു ശിവൻ ചോദിച്ചു. രാജാവു പറഞ്ഞു —'എനിക്കു വരം തരികയാണെങ്കിൽ, വേദങ്ങൾപോലും നിൎദ്ദേശിക്കാൻ കഴിവില്ലാതെ നിഷേധരൂപത്തിൽ വൎണ്ണിക്കുന്നതു ആരെയാണൊ' അദ്ദേഹത്തെ കണ്ണുകൊണ്ടു കണ്ടാനന്ദിക്കുവാൻ വരംതരണം മറ്റൊന്നും വേണ്ടാ'.

ഇതുകേട്ടു മഹാദേവൻ ഒരുവില്ലു കൊടുത്തു, ഭോരാജൻ! ഇതിനെ ഭക്തിപൂൎവ്വം പൂജിക്കുക എന്നരുളിച്ചെയ്തു. അഭിലാഷപൂൎത്തി വന്നതിനാൽ സന്തുഷ്ടനായ രാജാവു്, ജയജയശബ്ദത്തോടുകൂടി വില്ലുവാങ്ങി വണങ്ങിവാങ്ങി സ്വഗൃഹത്തിൽ വന്നു്, ഭക്തിപൂൎവ്വം പതിവായി വിൽപൂജ നടത്തിവന്നു. ഒരിക്കൽ പൂജ കാണ്മാനായി വന്ന സീത കളിയായി ആ വില്ലെടുത്തു പൊക്കിയതുകണ്ടു്, ആശ്ചൎയ്യഭരിതനായ ജനകൻ, കഠിനമായ ഒരു പ്രതിജ്ഞ അപ്പോൾതന്നെ ചെയ്തു. ശിവചാപം എടുത്തു കുലയ്ക്കാൻ ശക്തിയുള്ള രാജാവിനല്ലാതെ തന്റെ പുത്രിയെ വിവാഹം ചെയ്തുകൊടുക്കയില്ലെന്നായിരുന്നു ആ പ്രതിജ്ഞ. അനന്തരം സമൎത്ഥന്മാരായ ശില്പികളെ വരുത്തി അതിമനോഹരമായ ഒരു രംഗഭൂമി പണിയിച്ചു. വിൽപരീക്ഷയെക്കുറിച്ചു വിളംബരവും പ്രസിദ്ധപ്പെടുത്തി— ഇതാണു സീതയുടെ ചരിത്രവും വിവാഹത്തിനു വിൽപരീക്ഷ ഏൎപ്പെടുത്തുവാനുണ്ടായ കാരണവും.

ക്ഷേപകം കഴിഞ്ഞു.

പിതാവിന്റെ നിയോഗമനുസരിച്ചു് സഖീജനസമേതയായി രംഗപ്രവേശം ചെയ്തു വിശ്വവിമോഹിനിയായ സീതയുടെ സൌന്ദൎയ്യം വൎണ്ണിക്കാൻ വാക്കില്ല. സീത ജഗദംബികയും രൂപഗുണസന്നിധിയുമാകകൊണ്ടു് സകല ഉപമാനങ്ങളും ആ ദേവിയെ സംബന്ധിച്ചു് തുച്ഛങ്ങളായിരിക്കുന്നു. അവ, പ്രാകൃതനാരികളുടെ അവയവങ്ങളോ

ട്ട ഉപമിക്കത്തക്കവ മാത്രമാണ്. വണ്ണിക്കാൻ തുടങ്ങിയാൽ ഏതൊരു ഉപമാനത്തോടാണ് സീതയെ സദൃശപ്പെടുത്തുക? അഥവാ, ആ ദേവിക്കു അയശസ്കരമല്ലാത്ത ഏതൊരുസദൃശവസ്തുവിനെയാണ് കവി നിർദ്ദേശിക്കുക? ഇനി, മറെറാരുസ്ത്രീയോടു സീതയെ ഉപമിക്കാമെന്നു വച്ചാലോ! ഭൂമിയിൽ ഇതുപോലെ കമനീയാംഗിയായ ഒരു സ്ത്രീരത്നം എവിടെ? സ്വർല്ലോകങ്ങളിലും അങ്ങനെതന്നെ. സരസ്വതി സവ്വദാ വാക്ചഞ്ചലയാണ്. (സവ്വദാ പുലമ്പിക്കൊണ്ടിരിക്കുന്ന ഒരു സത്വമാണ്) പാവ്വതി അദ്ധ്ദേഹയത്രെ. രതിദേവി അനംഗനായിത്തീന്ന ഭത്താവിനെക്കുറിച്ച് സദാ ദുഃഖപരവശയായിരിക്കുന്നു. ലക്ഷ്മിയാകട്ടെ, വിഷത്തിൻെറയും മദ്യത്തിൻെറയും സഹോദരിയുമാണ്. പരിശുദ്ധയായ സീതയെ അവരോടെങ്ങനെ ഉപമിക്കാം? കലശാംബുധി കാന്തിപുഞ്ജവും, കഛപം പരമലാവണ്യസാരവും, വാസുകി ശോഭയും മന്ദരപവ്വതം ശൃംഗാരരസവും ആയി, കാമദേവൻതന്നെ തൻെറ പാണിപംകജത്താൽ മഥനം ചെയ്തിട്ട്, അതിൽനിന്നും സൌന്ദര്യസുഖമൂലമായ ലക്ഷ്മീദേവി ഉത്ഭവിച്ചുവെന്നിരിക്കട്ടെ, എന്നാലും ആ ദേവിയെ സീതയോടു ഉപമിക്കാമെന്നു പറവാൻ കവി ലജ്ജിക്കതന്നെ ചെയ്യും.

മധുരമധുരമായി പാടിക്കൊണ്ടു് അനുഗമിക്കുന്ന സഖിമാരോടുകൂടിയാണ്, ജഗദംബയും അനുപമസൌന്ദര്യവതിയുമായ സീതപ്രവേശിച്ചതു്. നവകോമളമായ ശരീരം സുന്ദരസാരികൊണ്ടു മൂടി, അംഗപ്രത്യംഗങ്ങളിൽ അലങ്കരിക്കപ്പെട്ട ആഭരണങ്ങളോടുകൂടി, രംഗഭൂമിയിൽവന്നുകടന്ന സീതാദേവിയുടെ, സൌന്ദര്യപീയൂഷധാരയിൽ മുഴുകിയൊഴുകി സകല പുരുഷന്മാരും, എന്നുവേണ്ടാ, സ്ത്രീകളുംതന്നെ, മോഹപരാധീനരായി ഭവിച്ചു. ദേവന്മാർ ആകാശത്തിൽ ദുന്ദുഭി ശബ്ദം ഘോഷിച്ചു. അപ്സരസ്ത്രീകളുടെ ഉല്ലാസസംഗീതങ്ങൾ മുഴങ്ങുന്നതിനിടയ്ക്കു്, പുഷ്പവൃഷ്ടിപൊഴിച്ചു. സീത, ജയമാല കയ്യിൽ തൂക്കിക്കൊണ്ടു്, രഘുപതിയെക്കാണ്മാനുള്ള ഉൽക്കണ്ഠയോടുകൂടി, ക്ഷണേന രാജസമൂഹമാലയിൽ തൻെറ കൺവണ്ടുകളെ ഓടിച്ചു. അവിടെ സന്നിഹിതരായ സകല രാജാക്കന്മാരും വിശ്വവശ്യമായ അവളുടെ സൌന്ദര്യലഹരിയിൽ മയങ്ങി; സോൽക്കണ്ഠങ്ങളായ അവളുടെ നേത്രങ്ങൾ, അനർഘമായനിധികുംഭത്തിലെന്നപോലെ, അഗ്രമഞ്ചത്തിൽ മുനിയോടൊരുമിച്ചിരുന്ന രാമലക്ഷ്മണന്മാരിൽ അചിരേണ പതിച്ചു. ആ മഹാസദസ്സുകണ്ടും സദസ്സിൽ സന്നിഹിതരായിരുന്ന ഗുരുജനങ്ങളെക്കുറിച്ചുള്ള ഭയഭക്തികൊണ്ടും, സീതാദേവി സംകോചത്തോടുകൂടി മുഖം തിരിച്ചു്, തൻെറ സഖിമാരെ നോക്കി; എന്നാൽ, മിഴികൾ വഴിയായി രാമചന്ദ്രനെ ഹൃദയത്തിൽ ആകർഷിച്ചു പ്രതിഷ്ഠിച്ചു കഴിഞ്ഞിരുന്നു.

സുകൃതമൂർത്തികളായ സീതാരാമന്മാരുടെ സൌന്ദര്യതേജോവിലാസങ്ങൾ കണ്ട സ്ത്രീപുരുഷന്മാരിൽ ആരുംതന്നെ നിമേഷസമയത്തേക്കു കണ്ണുകളെ പൂട്ടാൻ ശക്തരായില്ല. എല്ലാവരും രാജാവിന്റെ കക്കശമായ പ്രതിജ്ഞയെക്കുറിച്ചു പരിതപിച്ചു. എന്നിട്ടു ഓരോരുത്തനും ബ്രഹ്മാവിനോടു ഹൃദയംകൊണ്ടു പ്രാർത്ഥിക്കയാണു് —ധാതാവേ, നിന്തിരുവടി രാജാവിന്റെ നിർബ്ബന്ധത്തെയൊഴിച്ചു് എന്നെപ്പോലെ സന്മനസ്സുള്ളവനാക്കിച്ചെയ്യണമേ! വില്ലു മുറിക്കണമെന്നുള്ള പ്രതിജ്ഞയെ ലംഘിച്ചു് സീതയെ രാമനുതന്നെ വിവാഹം ചെയ്തുകൊടുക്കാൻ അദ്ദേഹം സംശയിക്കാത്ത വിധത്തിൽ ഹൃദയശുദ്ധി ചേർക്കണമേ! ലോകം അതിനെ അഭിനന്ദിക്കും; ഞങ്ങളെല്ലാം സന്തോഷിക്കയും ചെയ്യും. അതല്ല പ്രതിജ്ഞയെ ലംഘിക്കയില്ലെന്നു നിർബ്ബന്ധിക്കയാണെങ്കിൽ, ഒടുവിൽ ആതു്, അദ്ദേഹത്തിന്റെ ഹൃദയത്തെ ദഹിപ്പിക്കുന്ന ഒരു വഹ്നിയായിത്തീരും"

എല്ലാവരും ഇതേആഗ്രഹത്തിൽമുഴുകി, "ആ ശ്യാമളകുമാരനാണു സീതയ്ക്കു് അനുരൂപനായ വരൻ" എന്നു പിന്നെയും പിന്നെയും പറഞ്ഞുകൊണ്ടിരിക്കുമ്പോൾ, ജനകരാജൻ വന്ദികളെവിളിച്ചു തന്റെ പ്രതിജ്ഞയെ രാജസദസ്സിൽ പ്രഖ്യാപനംചെയ്യാൻ ആജ്ഞാപിച്ചു. അവർ രാജാവിന്റെ വംശത്തേയും കീർത്തിയേയും പുകഴ്ത്തിപ്പാടിവന്നു, കല്പനയെ ശിരസാവഹിച്ചുകൊണ്ടു രാജസഭാമദ്ധ്യത്തിലേക്കുപോയി, അവക്കും ഹൃദയത്തിൽ തെല്ലും സന്തോഷമുണ്ടായില്ല.

സദസ്സിലെത്തിനിന്നുകൊണ്ടു് അവർ ഇങ്ങനെ വിളിച്ചറിയിച്ചു ഹേ രാജേശ്വരന്മാരേ കേൾക്കുവിൻ! ഞങ്ങൾ ജനകരാജാവിന്റെ കല്പനയെക്കൈക്കൊള്ളുകയാൽ നിന്നു ദൈവസാക്ഷികമായി നിങ്ങളെ അറിയിക്കുന്നു. ഹേ രാജാക്കളേ! കഠോരമായ ശിവചാപം ഇതാ കാണുവിൻ! നിങ്ങൾ ഭുജബലശാലികൾതന്നെ. എന്നാൽനിങ്ങളുടെ ഭുജബലമാകുന്ന ചന്ദ്രനെ ഗ്രസിക്കുന്ന ഭയങ്കരനും ദുർദ്ദമനുമായ രാഹുവാണു് ഈ ശിവചാപം. മഹാരണശൂരന്മാരായ രാവണനും ബാണാസുരനും ഈ ചാപംകണ്ടിട്ടു് അടുക്കാൻപോലും ശക്തന്മാരല്ലാതെ ഒഴിഞ്ഞുപോകയാണുണ്ടായതു്. രാജസദസ്സിൽ ഉള്ളവരിൽ ആരെങ്കിലും ഇന്നേദ്ദിനം ഈ ചാപത്തെ എടുത്തുകുലയേറുകയാണെങ്കിൽ, ആ വീരന്റെ ജയലക്ഷ്മി മൂന്നുലോകത്തും നടമാടുമെന്നുമാത്രമല്ല, രാജപുത്രിയെ നിസ്സംശയം അദ്ദേഹത്തിനു വിവാഹംചെയ്തുകൊടുക്കുകയുംചെയ്യും.

ഈ വിജ്ഞാപനംകേട്ടു്, അന്തഃസാരവിഹീനന്മാരും വീരമന്യന്മാരുമായ ചില രാജാക്കൾ, അത്യാശയോടെ എഴുന്നേററു് അര

യും തലയുംമുറുക്കി ഇഷ്ടദേവതാനമസ്കാരവും കഴിച്ചുകൊണ്ടു രംഗത്തിൽകടന്നു. വില്ലിൻെറസമീപമെത്തി നാലുപാടുംനോക്കീട്ട് അരുണിതമായ മുഖത്തോടുകൂടി പരീക്ഷആരംഭിച്ചു. അനേകപ്രകാരത്തിൽ സകലബലങ്ങളും പ്രയോഗിച്ചു ശ്രമിച്ചിട്ടും, അതിനെ അനക്കാൻപോലും സാധിച്ചില്ല. വിചാരബുദ്ധി ലേശമെങ്കിലുമുള്ള രാജാക്കൾ ആരുംതന്നെ വില്ലിൻെറ സമീപത്തു പോകുകപോലും ഉണ്ടായില്ല.

പരീക്ഷതുടങ്ങിയ മൂഢബുദ്ധികളായ രാജാക്കൾ, വില്ല് അനക്കാൻപോലും സാധിക്കാതെ, പഠിച്ചപണി പതിനെട്ടുംനോക്കി, പരിശ്രമിച്ചു തളൎന്നുപിൻവാങ്ങിപ്പോന്നു വില്ലാകട്ടെ പരീക്ഷകഴിച്ചുപോരുന്ന ഓരോ രാജാവിൻെറയും ബലത്തെ മുറയ്ക്കു കുടിച്ചു കുടിച്ചു, ബലിഷ്ഠമായി ഭവിച്ചതുപോലെയുമിരുന്നു. ഓരോരുത്തരാൽ സാദ്ധ്യമല്ലെന്നുകണ്ടപ്പോൾ പതിനായിരംരാജാക്കന്മാർ ഒരുമിച്ചുചേൎന്നുചെന്ന് ആ മഹാചാപത്തെ പിടിച്ചിളക്കാൻ ശ്രമിച്ചുനോക്കി. പക്ഷെ, കാമിയുടെ മുഗ്ദ്ധവാക്കുകൾ കേട്ടസാദ്ധ്വിയുടെ ഹൃദയം എന്നപോലെ, ആ മഹാചാപം നവുങ്ങളവും ഇളകുകയുണ്ടായില്ല. നാസ്തികനായ സന്ന്യാസി എന്നപോലെ ആ രാജാക്കന്മാരെല്ലാം ഉപഹാസ്യന്മാരായിഭവിച്ചു. അവരുടെ ജയവും കീൎത്തിയും വീൎയ്യവുമെല്ലാം വില്ലുനഷ്ടപ്പെടുത്തി. ഗത്യന്തരമില്ലെന്നുകണ്ടു മങ്ങിയ മുഖത്തോടും വിങ്ങിയ മനസ്സോടും അവർ മടങ്ങിവന്നു സഭയിൽ അവരവരുടെ സ്ഥാനത്തിരുന്നു.

രാജാക്കന്മാരുടെ ഈ അശക്തികണ്ടു കോപാകുലനെന്നപോലെ ജനകൻ ഉച്ചത്തിൽ വിളിച്ചുപറഞ്ഞു.—"ഞാൻ ചാപപരീക്ഷഏൎപ്പെടുത്തിയതായി കേട്ടറിഞ്ഞു, രണധീരന്മാരും വിക്രമശാലികളുമായ അനേകം രാജാക്കന്മാർ വിവിധരാജ്യങ്ങളിൽനിന്നും ഇവിടെവന്നുചേൎന്നിട്ടുണ്ട്. മനുഷ്യരൂപംധരിച്ച അനേകം ദേവാസുരന്മാരും ഹാജരുണ്ട്. പരീക്ഷയിൽ ജയംപ്രാപിച്ചാൽ മനോഹരിയായ ഒരു കുമാരിയും വിജയലക്ഷ്മിയും വിമലകീൎത്തിയും കൈവരികയുംചെയ്യും. പക്ഷെ, പരീക്ഷയിൽ ഈ സമ്മാനങ്ങൾ വാങ്ങത്തക്ക ഒരുവനെ, ബ്രഹ്മാവു സൃഷ്ടിച്ചില്ല എന്നാണുതോന്നുന്നത്.

ഹേ നൃപന്മാരേ! നിങ്ങളിൽ ആൎക്കെങ്കിലും ഈ പ്രതിഫലം പോരാ, എന്ന അഭിപ്രായംഉണ്ടോ?—അഥവാ, ആരെങ്കിലും ശിവചാപത്തിൽ ബലംപരീക്ഷിക്കാത്തവരുണ്ടോ? ഉണ്ടെങ്കിൽ പറയുവിൻ! പരീക്ഷ കണ്ടടത്തോളം, ശിവചാപത്തെ ഉയൎത്തുന്നതോ ഒടിക്കുന്നതോ പോകട്ടേ, ഒരെള്ളിടയെങ്കിലും അതിനെ ഭൂമിയിൽനി

ന്നനക്കുന്നതിനു നിങ്ങൾക്കാർക്കും ശക്തിയുണ്ടായതുമില്ല. ഹേ നൃപാലന്മാരെ, ഇതിനുതക്ക വീര്യമുള്ള രാജാക്കളാരും ഇപ്പോൾ ഭൂമിയിലില്ലെന്നു ഞാൻ പറഞ്ഞാൽ അതേക്കുറിച്ചു വീരമ്മന്യന്മാരായ രാജാക്കളാരും എന്നോടു കോപിക്കയില്ലെന്നു വിശ്വസിക്കുന്നു. ഇനി ആശകളെല്ലാം ഉപേക്ഷിച്ച് അവരവരുടെ ഭവനങ്ങളിലേക്കു ഭാണ്ഡംമുറുക്കുകയേവേണ്ടൂ. സീത അവിവാഹിതയായിരിക്കണമെന്നത്രേ ദൈവസങ്കല്പം പ്രതിജ്ഞയെ ലംഘിക്കാമെന്നുവച്ചാൽ കുലാചാരമഹിമ തുലഞ്ഞു. പെൺകുട്ടി, എന്നും കന്യകയായിത്തന്നെ ഇരുന്നുകൊള്ളട്ടെ. അല്ലാതെ എന്തുചെയ്യാം! ഹേ മാന്യന്മാരേ! ഭൂമിയിൽ വീരയോദ്ധാക്കളാരും ഇല്ലെന്നുള്ളവസ്തുത, മുൻകൂട്ടി അറിഞ്ഞിരുന്നെങ്കിൽ, ഇങ്ങനെ ദുർഘടമായ ഒരുപ്രതിജ്ഞചെയ്തു ഏർപ്പെട്ടുത്തി ഞാൻ പരിഹാസപാത്രമാകയില്ലായിരുന്നു."

ജനകന്റെ ആശാഭംഗപ്രേരിതമായ ഈ വിജ്ഞാപനം കേൾക്കുകയും സീതയെ നോക്കുകയും ചെയ്തവരെല്ലാം സ്ത്രീകളും പുരുഷന്മാരും ഒരുപോലെ-ദുഃഖിതരായിഭവിച്ചു. എന്നാൽ, ലക്ഷ്മണനുമാത്രം ജനകന്റെ വാക്കുകളാൽ ദുസ്സഹമായ കോപംജ്വലിച്ചു. പുരികവല്ലികൾ താനേ കോടിവളഞ്ഞു. കണ്ണുകൾ ചുവന്നു. അധരപുടം തുടുതുടവിറച്ചു.

ജനകന്റെ നിന്ദാവാക്കുകൾ ശല്യം എന്നപോലെ ഹൃദയത്തെ വ്രണപ്പെടുത്തി നോവിച്ചുകൊണ്ടിരുന്നെങ്കിലും ജ്യേഷ്ഠനെ ശങ്കിച്ചു, ലക്ഷ്മണൻ അല്പനേരം മൌനംദീക്ഷിച്ചുനിന്നു. ഒടുവിൽ അടക്കാൻ ശക്തനാകാതെ, രാമപാദങ്ങളിൽ നമസ്കരിച്ചിട്ടു സദസ്സമക്ഷം സുഗംഭീരസ്വരത്തിൽ പറഞ്ഞു. രഘുവംശരത്നദീപം എഴുന്നള്ളിയിരിക്കേ, ഈ സഭയിൽ ജനകരാജൻ ഇപ്പോൾ ഉച്ചരിച്ചമാതിരിയുള്ള അനുചിതവാക്കുകൾ, ആ വംശത്തിൽ ജനിച്ചവരുകുഞ്ഞെങ്കിലുമുള്ള സദസ്സിൽ ഇനിയൊരിക്കൽ പറവാൻ ഇടയാകാതെപോകട്ടെ. ഭോ! ഭാനുകുലപങ്കജഭാനുവായ ഭഗവാനേ! ഞാൻ വൻപു പറയുകയല്ല പരമാർത്ഥം ഉണർത്തിക്കുന്നു. അങ്ങേഅനുവാദമുണ്ടെങ്കിൽ ഈ ബ്രഹ്മാണ്ഡകടാഹത്തെ ഞാൻ ഒരു പന്തുപോലെയെടുത്ത് വേകാത്തമൺകലത്തെയെന്നപോലെ നിഷ്പ്രയാസം ഉടച്ചു ചിതറിക്കുന്നുണ്ട്. മഹാമേരുവെ മണ്ണോട്ടുകഷണം പോലെ പൊട്ടിക്കുന്നുണ്ട്. തിരുവടിയുടെ മഹിമ ഓർത്താൽ തുച്ഛമായ ഈ പഴയശിവചാപമെന്തു? ഒരനുവാദംമാത്രം തിരുവടി തന്നാൽമതി. ഇവിടെ എന്തെല്ലാമാണു നടക്കുന്നതെന്ന് അപ്പോൾകാണാം. തുച്ഛമായ ഈ വില്ല് ഒരുതാമരവളയംപോലെ കയ്യിൽതൂക്കിക്കൊണ്ടു നൂറുയോജന ഓടാനും എനിക്കുയാതൊരുപ്രയാ

സവുമില്ല. ഭഗവാനേ! അങ്ങേ സാന്നിദ്ധ്യബലത്താൽ, ഇതിനെ ഞാൻ ഒരു കുടക്കാലുപോലെ, നിഷ്പ്രയാസം ഒടിക്കുന്നുണ്ട്. അല്ലാത്തപക്ഷം മേലാൽ ഞാൻ വില്ല കൈയിലെടുക്കുകയില്ലെന്ന് അങ്ങേ പാദപത്മങ്ങളെ പ്രമാണമാക്കി ഇതാ ശപഥംചെയ്യുന്നു.

ലക്ഷ്മണന്റെ കോപകലുഷമായ ഈ വചനത്താൽ ഭൂമികുലുങ്ങി. ദിഗ്ഗജങ്ങൾ സംഭ്രാന്തങ്ങളായി നടുങ്ങി. സകല ലോകങ്ങളും രാജാക്കളും ഭയചകിതരായി ഭവിച്ചു. സീതയ്ക്കു് അളവററ സന്തോഷം ഉദിച്ചു. ജനകൻ വല്ലാതെ ലജ്ജിച്ചു. രാമചന്ദ്രനും വിശ്വാമിത്രനും മററു മഹർഷിമാരും ആനന്ദരോമാഞ്ചമണിഞ്ഞു—ലക്ഷ്മണനെ സംജ്ഞകൊണ്ടു അടക്കീട്ട് രാമചന്ദ്രൻ സ്നേഹപൂവം തന്റെ സമീപത്തിൽ ഉപവേശിപ്പിച്ചു. ഉടനെ ശുഭമായ മുഹൂത്തമായി എന്നുകണ്ടു വിശ്വാമിത്രൻ സ്നേഹഗർഭമായ മധുരസ്വരത്തിൽ "വത്സ! രാമചന്ദ്ര എഴുനേൽക്കൂ! ശിവചാപത്തെ ഖണ്ഡിച്ചു ജനകന്റെ പരിതാപത്തെ ശമിപ്പിക്കൂ" എന്നു പറഞ്ഞു. ഗുരുശാസനം കേട്ടമാത്രയിൽ രാമചന്ദ്രൻ അദ്ദേഹത്തിന്റെ പാദപത്മങ്ങളെ വണങ്ങി എഴുനേററു്, ഉള്ളിൽ സന്തോഷമോ സന്താപമോ ഉണ്ടാകാതെ, ബാലസിംഹത്തെപ്പോലെ പ്രൌഢമായ നടത്തത്തോടുകൂടി രംഗത്തിലെത്തി സഹജമായ ഗാംഭീര്യത്തെ പ്രകടിപ്പിച്ച്, നിവിന്നു നിലകൊണ്ടു.

ബാലസൂര്യൻ പൂവ്വഗിരിയെ എന്നപോലെ രാമചന്ദ്രൻ രംഗഭൂമിയെ പ്രാപിച്ചപ്പോൾ, സത്തുകളുടെ മനത്താമരകൾ വികസിക്കയും കൺവണ്ടുകൾ ആഹ്ലാദിക്കയും ചെയ്തു. രാജാക്കന്മാരുടെ അന്ധാശകളെല്ലാം അന്ധകാരംപോലെ ശമിച്ചു. അവരുടെ ഉദ്ധതവാക്കുകൾ നക്ഷത്രങ്ങളെന്നപോലെ മങ്ങി മറഞ്ഞു. ഈഷ്യാകലുഷിതരായ രാജാക്കൾ ആമ്പൽ പൂക്കൾപോലെ നിരുത്സാഹന്മാരായി; കപടികളായ നരപാലന്മാർ മൂങ്ങകളെപ്പോലെ പാഞ്ഞൊളിച്ചു. ദേവന്മാരും മുനിമാരും ചക്രവാകങ്ങളെപ്പോലെ ശോകങ്ങൾ ശമിച്ച്, സ്നേഹചിഹ്നമായി പുഷ്പങ്ങൾ വഷിച്ചു. ജഗൽസ്വാമിയായ രഘുപതി ഭക്തിപൂവം ഗുരുപാദങ്ങളെ വണങ്ങി. പൂവപിതാമഹന്മാരുടെ അനുജ്ഞവാങ്ങിക്കൊണ്ട് മദിച്ച മഞ്ജുകുഞ്ജരത്തെപ്പോലെയുള്ളവന്റ സഞ്ചാരത്തോടുകൂടി ചാപസമീപത്തിലേക്ക് അടുത്തു. അടുക്കുംതോറും പുരവാസികളായ സ്ത്രീപുരുഷന്മാർ ആനന്ദപുളകിതരായി, പിതൃക്കളേയും ദേവന്മാരേയും വന്ദിച്ചു തങ്ങളുടെ പൂവപുണ്യത്തെ സ്മരിച്ചുകൊണ്ടു പറകയാണ്:— "അല്ലയോ വിഘ്നേശ്വരനായ ദേവ! ഞങ്ങളുടെ പുണ്യപ്രഭാവത്താൽ, ഈ ശൈവചാപത്തെ ഒരു താമരത്തണ്ടുപോലെ രാമചന്ദ്രൻ ഒടിക്കാൻ ഇടയാകട്ടെ".

സീതയുടെ അമ്മ, രാമചന്ദ്രനെ പ്രേമത്തോടുകൂടി നോക്കീട്ട് തൻെറ സഖിമാരെ അരികിൽ വിളിച്ച് സ്നേഹാധീനമായ അസ്വസ്ഥഹൃദയത്തോടേ പറഞ്ഞു. "തോഴിമാരേ! എല്ലാവരും ഈ കാഴ്ചകാണാൻ ബദ്ധശ്രദ്ധരായി ഇരിക്കുന്നു. ഇവർ വെറും ബാലന്മാരാണെന്നും മഹാ കർക്കശമായ ഈ പ്രതിജ്ഞ തെററാണെന്നും സകാരണം പറഞ്ഞ്, രാജാവിനെ മനസ്സിലാക്കാൻ വല്ലവരുമുണ്ടായാൽ കൊള്ളാമെന്നെനിക്കു പക്ഷമുണ്ട്. എന്തുചെയ്യാം ആരുമില്ലാതെ പോയല്ലോ. വിശ്വവിജയികളും മഹാ കായന്മാരുമായ രാവണനും ബാണാസുരനും ഈ വില്ലിൽ തൊടാൻ ധൈര്യപ്പെട്ടില്ല. ഉദ്ധതത്വം നടിച്ചു വന്ന രാജാക്കളെല്ലാം കീഴ്പെട്ടു. ആ വില്ലിനെ ഈ രാജബാലന്മാരുടെ കൈയിൽ എങ്ങിനെ കൊടുക്കാം? ഒരു ബാല്യമരാളം മന്ദരഗിരിയെ വഹിക്കാൻ ശക്തമാകുമോ? രാജാവിൻെറ വിവേകമെല്ലാം പൊയ്പ്പോയി എന്നു സ്പഷ്ടം. ഹേ സഖിമാരേ! വിധിയുടെ ഗതി ആർക്കും അറിയത്തക്കതല്ല."

രാജ്ഞിയുടെ ഈ നിവേദനംകേട്ടു ചതുരയായ ഒരു തോഴി മൃദുസ്വരത്തിൽ പറഞ്ഞു. തേജസ്വികളെ ഒരിക്കലും ലഘുക്കളായ ഗണിച്ചുകൂടാ. സമുദ്രങ്ങളുടെ അപാരത്വവും അഗസ്ത്യമുനിയുടെ അല്പസാരത്വവും ഓർക്കുക. എന്നിട്ടും അദ്ദേഹം അവയെ കുടിച്ചു വററിച്ചു ധവളമായ കീർത്തി ലോകങ്ങളിലെല്ലാം പരത്തി. അതുപോലെ സൂര്യബിംബം കാഴ്ചയിൽ എത്ര ചെറുതാണ്. എങ്കിലും ഉദയാദ്രിയിൽ അതു തെളിയുമ്പോൾ, മൂന്നു ലോകങ്ങളിലേയും ഇരുൾ പാടേ ശമിക്കുന്നില്ലേ? മന്ത്രം വളരെ ലഘുവല്ലേ? എങ്കിലും വിധിഹരിഹരന്മാരേയും സകല ദേവന്മാരേയും വശപ്പെടുത്താൻ അതിനു ശക്തിയുണ്ടല്ലോ. ലഘുവായ ഒരങ്കുശം മദിച്ച കൊലയാനത്തലവനെ കീഴടക്കാൻ ശക്തമായിരിക്കുന്നു.

കാമദേവൻെറ കഥ ഓർക്കുക! അമ്പും വില്ലുമെല്ലാം പുഷ്പങ്ങളാണെങ്കിലും, ത്രിഭുവനത്തെ അവൻ ചൊൽക്കീഴിലാക്കി വച്ചിരിക്കുന്നു. ദേവി! സംശയിക്കേണ്ട—രാമചന്ദ്രൻ ഈ ധനുസ്സിനെ ഭഞ്ജിക്കതന്നെ ചെയ്യും"

സഖിയുടെ ഈ വാക്കുകളാൽ റാണിക്കു ധൈര്യമുണ്ടായി. അവരുടെ വിഷാദമെല്ലാം തീർന്നു സന്തോഷം വർദ്ധിച്ചു. സീതയാകട്ടെ രാമചന്ദ്രനിൽതന്നെ ദൃഷ്ടി പതിപ്പിച്ചുകൊണ്ട്, ഭയതരളിതമായ ഹൃദയത്തിൽ ദേവകളെ ധ്യാനിച്ച്, ഓരോതരത്തിൽ പ്രാർത്ഥിച്ചു. ഹേ മഹാദേവ! പാർവ്വതീദേവി! നിങ്ങൾക്കു എന്നിൽ പ്രസാ

ദമുണ്ടാകണേ! എന്റെ സേവനത്തിന്റെ പ്രതിഫലമായി ഈ വില്ലിന്റെ ഗുരുത്വം കുറച്ചുകൊടുക്കണമേ! ഗണനായക! വരദായക! ഇന്നു ഞാൻ നിന്തിരുവടിയുടെ സേവനം അനുഷ്ഠിച്ചതു്, ഒരു പ്രത്യേക ഉദ്ദേശത്തോടുകൂടിയാണ്. എന്റെ വീണ്ടും വീണ്ടുമുള്ള നമസ്ക്രിയകൾക്കായി ഈ ശിവചാപത്തിന്റെ ഗുരുത്വംമാററി അതിനെ വളരെ ലഘുവാക്കണമേ!,

സീതാദേവി, ഇപ്രകാരം പ്രാർത്ഥനനടത്തിയതിന്റെശേഷം, രഘുപതിയുടെ രൂപത്തെത്തന്നെ നോക്കി നോക്കി ദേവപ്രസാദം തനിക്കു സിദ്ധിക്കുമെന്നുള്ള പ്രത്യാശയാൽ, ഒരു വിധത്തിൽ ധൈര്യത്തെ അവലംബിച്ചു. നയനങ്ങളിൽ പ്രേമജലംനിറഞ്ഞു. ശരീരമെങ്ങും രോമാഞ്ചകഞ്ചുകമണിഞ്ഞു. നയനങ്ങൾവഴി രഘുപതിയുടെ സൌന്ദര്യത്തെ അവൾ പാനംചെയ്തു. പിതാവിന്റെ പ്രതിജ്ഞയോർത്തിട്ടു പിന്നെയും അവളുടെ ഹൃദയം അസ്വസ്ഥമാകാതിരുന്നില്ല. "അഹോ! താതപാദ! ഗുണദോഷഫലവിചാരം തെല്ലുമില്ലാതെ അവിടുന്നുചെയ്ത ഈ ക്രൂരനിശ്ചയത്തെക്കുറിച്ചു് ഒരുപദേശംതരാൻ— കഷ്ടം! പണ്ഡിതന്മാർ നിറഞ്ഞ സചിവസഭയിൽ ഒരുത്തൻപോലും ധൈര്യപ്പെട്ടിട്ടില്ലല്ലോ. ഇതാ വജ്രകർശമായ ഒരു വില്ലു്! മൃദുശരീരനായ ഒരു ശ്യാമളകുമാരനും ഇതാ! ദൈവമേ! ഞാൻ എങ്ങനെയാണു ധൈര്യപ്പെടുന്നതു്? വജ്രത്തെ തുളയ്ക്കാൻ നെന്മേനിവാകപ്പൂവു് ശക്തമാകുമോ? സദസ്യരുടെ അനുമാനമെല്ലാം അസ്ഥാനത്തിലായി. അല്ലയൊ ശംഭുചാപമെ, നീ മാത്രമേ ഇനി എനിക്കു ഗതിയുള്ളു. രാമന്റെ ദർശനമാത്രത്തിൽ നീ നിന്റെ ഗുരുത്വത്തെ ജനസംഘത്തിൽ നിക്ഷേപിച്ചു്, ലഘുത്വത്തെ സ്വീകരിച്ചാലും!"

ഇങ്ങനെ അസ്വസ്ഥയായി പുലമ്പിയ സീതയുടെ ദുഃഖം, നിമിഷം യുഗംപോലെ തോന്നത്തക്കവണ്ണം അത്രമഹത്തരമായിരുന്നു, അവൾ ഒരിക്കൽ രഘുപതിയേയും മറെറാരിക്കൽ ഭൂതലത്തേയുംമാറിമാറി നോക്കിനിന്നു. അവളുടെ ലോലലോചനങ്ങൾ ചന്ദ്രബിംബത്തിൽ കളിയാടുന്ന കാമദേവന്റെ രണ്ടു മത്സ്യങ്ങളെപ്പോലെ ശോഭിച്ചു. മുഖപങ്കജത്തിൽ വാക്കാകുന്ന വണ്ടു് ബന്ധിക്കപ്പെട്ടു; ലജ്ജയാകുന്ന രാത്രി അതിനെ വെളിയിൽ വിട്ടില്ല. പരമകൃപണന്റെ സംഗ്രഹിച്ച നിധികുംഭംപോലെ ഒരു തുള്ളി കണ്ണുനീർ കണ്മുനയിൽ തൂങ്ങിനിന്നു. അത്യന്തമായ വ്യാകുലതയാൽ സംകുചിതഹൃദയയായി എങ്കിലും, വിവേകത്താൽ അവൾ ധൈര്യത്തെയും വിശ്വാസത്തെയും അവലംബിച്ചു. "മനസാ വാചാ കർമ്മണാ ഞാൻ സത്യത്തെ പരിപാലിക്കുന്നുവെങ്കിൽ. രഘുപതിയുടെ പാദസരോ

ജത്തിൽത്തന്നെ എന്റെ ഹൃദയം സത്യമായി സമർപ്പിച്ചിരിക്കയാണെങ്കിൽ, സകലാന്തർയാമിയായ ഭഗവാൻ എന്നെ അന്യപുരുഷപതിയുടെ ദാസിയാക്കിച്ചെയ്യാതിരിക്കയില്ല. എന്തെന്നാൽ ആത്മാക്കൾക്കു തമ്മിൽ അകളങ്കിതമായ പ്രേമം എവിടെയുണ്ടോ, അവിടെ അവയ്ക്കുതമ്മിൽ അവലംബിതമായ സംഘടനയും ഭവിക്കുമെന്നുള്ളതു നിർവിവാദമാണ്."

സീതാദേവി ഇപ്രകാരം പ്രഭുവിനെ നോക്കിക്കൊണ്ട്, പ്രേമപ്രതിജ്ഞചെയ്ത വസ്തുത മുഴുവനും ആ കരുണാനിധി ശരിക്കു ധരിച്ചുകഴിഞ്ഞു. അദ്ദേഹം സീതാദേവിയെ ഒരു നോക്കുകടാക്ഷിച്ചിട്ട്, മുഖംതിരിച്ച്, ഗരുഡൻ ലഘുസർപ്പത്തെ എന്നപോലെ ആ വില്ലിൽ ഒരുനോട്ടമിട്ടു.

രഘുവംശരത്നം ശിവചാപത്തിൽ ദൃഷ്ടിയെ നിക്ഷേപിച്ചതു കണ്ട്, സന്തോഷതുന്ദിലനായ ലക്ഷ്മണൻ പുളകിതശരീരനായി കാൽകൊണ്ട് ഭൂമിയിൽ ഉറക്കെ ഒന്നുചവിട്ടി. എന്നിട്ട് ഇങ്ങനെ ഉച്ചത്തിൽ വിളിച്ചുപറഞ്ഞു. "അല്ലയോ ദിഗ്ഗജങ്ങളേ! ആദികൂർമ്മമേ! ആദിശേഷ! വരാഹമൂർത്തേ! ഭൂമി ഇളകിമറിയാതെ നിങ്ങൾ നല്ലപോലെ താങ്ങിക്കൊൾവിൻ! രാമചന്ദ്രൻ ഇതാ ശൈവചാപത്തെ ഭേദിക്കാൻ തുടങ്ങുന്നു. എന്റെ ഈ വിജ്ഞാപനത്തെ മാനിച്ച് നിങ്ങൾ സാവധാനശ്രദ്ധാലുക്കളായിനിന്നു കൊൾവിൻ" ശ്രീരാമൻ ശൈവചാപത്തോടു ഏററവും അടുത്തപ്പോൾ. പൌരസ്ത്രീപുരുഷന്മാർ തങ്ങളുടെ പൂർവപുണ്യത്തെ പുരസ്കരിച്ച്, പൂർവവൽ, ദേവന്മാരെ പ്രാർത്ഥിച്ചു. തൽക്ഷണം തന്നെ, സദസ്യരുടെ സംശയങ്ങളും, അജ്ഞാനങ്ങളും, മൂഢരാജാക്കന്മാരുടെ അഭിമാനവും, പരശുരാമന്റെ ഗർവപ്രകടനങ്ങളും ദേവന്മാരുടെയും മുനിമാരുടെയും ഭയവും സീതയുടെ ദുഃഖവും ജനകന്റെ പരിതാപവും. രാജ്ഞിമാരുടെ ദാരുണമായസന്താപവും, എല്ലാം ഏകപദേ ശംഭുചാപമാകുന്ന കപ്പലിൽ സ്ഥലംപിടിച്ചു. നടത്താൻ ഒരു കർണ്ണധാരൻ പോലുമില്ലാതെ ശ്രീരാമന്റെ ഭുജബലമാകുന്ന അപാരമായമഹാസമുദ്രമായിരുന്നു അതുവഴി അവ കടക്കാൻ ആഗ്രഹിച്ചത്.

രാമചന്ദ്രൻ വില്ലിന്റെ സമീപത്തിലെത്തി നിന്നിട്ട് ജനസംഘത്തെ ഒന്നുനോക്കി. അവരെല്ലാവരും ചിത്രത്തിലെഴുതപ്പെട്ടരൂപങ്ങൾപോലെ നിശ്ചലരായിനിന്നിരുന്നു. ക്ഷണേന, കൃപാനിധിയായ പ്രഭു സീതാദേവിയുടെ നേർക്ക് മുഖംതിരിച്ചു. ആ സാധ്വി, പൂർവാധികം ശങ്കാകുലയായി നിമിഷം യുഗംപോലെ തോന്നുകകൊണ്ടു വിധിയിലുള്ള മഹാദുഃഖത്തിൽ മുഴുകിനിൽക്കുകയാണെന്നു മനസ്സിലായി—"ഹാഹാ! വെള്ളംകിട്ടാതെ ദാഹിച്ചു പൊരിഞ്ഞുമരിച്ചു

പോയ ഒരുത്തന്, പിന്നീട് അമൃതതടാകം അരികിൽ ലഭിച്ചാലും വല്ലഫലവുമുണ്ടോ? വിളവുനശിച്ചതിൽപിന്നെ വർഷംകൊണ്ടു് കൃഷിക്കു ഉപയോഗമുണ്ടോ? കൈകടന്നകാൎയ്യത്തെപ്പററി പശ്ചാത്താപിച്ചാൽ പ്രയോജനമുണ്ടോ?" ഇത്യാദി വിചാരധാരയിൽ മുഴുകീട്ടു് രഘുരാമചന്ദ്രൻ ജാനകിയെ നോക്കി, അകളങ്കമായ അവളുടെ പ്രേമത്തെക്കുറിച്ചു് അത്യന്തം സന്തോഷിച്ചു. അനന്തരം ഭക്തിപൂൎവ്വം ഗുരുവന്ദനംചെയ്തു നിഷ്പ്രയാസമായി ആ ശൈവചാപത്തെ എത്തിയെടുത്തു കാണികൾ അദ്ഭുതപരതന്ത്രരായി മിഴിച്ചു നിന്നുപോയി. ശിവചാപം രഘുപതിയുടെ കൈയിൽ ഉയൎന്നപ്പോൾ, മിന്നൽ കൊടിപോലെ പ്രഭവീശി. പിടിച്ചു വളച്ചപ്പോൾ അതു് നഭോമണ്ഡലത്തിൽ പ്രതിഫലിച്ച ശക്രധനുസ്സുപോലെശോഭിച്ചു. എല്ലാവരും നോക്കിനിൽക്കെത്തന്നെ ആൎക്കും കാണാൻ ഇടയാകുന്നതിനുമുമ്പു്, രാമചന്ദ്രൻ പെട്ടന്നു് ആ ചാപത്തെ തലയ്ക്കുമേലെപൊക്കി ഞാൺ വലിച്ചുപൂട്ടി ഒരു നിമിഷത്തിനകം രണ്ടായിമുറിച്ചുകഴിഞ്ഞു. വിൽമുറിഞ്ഞ അത്യുച്ചമായ ഭയംകരധ്വനി, ഭുവനങ്ങളിലെങ്ങും മാറെറാലിക്കൊണ്ടു.

വില്ലുമുറിഞ്ഞ കഠോരശബ്ദംകേട്ടു, ആദിത്യന്റെ കുതിരകൾ സംഭ്രമിച്ചു്, വഴിതെററിത്തിരിഞ്ഞു. ദിഗ്ഗജങ്ങൾ ഭയപ്പെട്ടു് അലറി. ഭൂമികുലുങ്ങി. ആദിശേഷനും ആദികൂൎമ്മവും ആദിവരാഹവും നടുങ്ങി. ദേവന്മാരും അസുരന്മാരും മുനിമാരും കാതുകൾ പൊത്തിക്കൊണ്ടു് കാരണമന്വേഷിച്ചു. രാമൻ വില്ലൊടിച്ച ശബ്ദമാണുകേട്ടതെന്നറിഞ്ഞപ്പോൾ, അവർ ജയജയ ശബ്ദത്തെ മുഴക്കി.

ശൈവചാപമാകുന്ന കപ്പലിൽ ദുരഭിമാനാദികളെ കയററി ഉറപ്പിച്ചിരുന്ന ദുഷ്ടസംഘങ്ങൾ രാമന്റെ കൈയൂക്കാകുന്ന കടലിലെഊക്കൻ തിരകളിൽ മുങ്ങി മോഹിച്ചുപോയി. ഒടിച്ചവിൽ കഷണങ്ങൾ രണ്ടും രഘുപതിപൊക്കിയെടുത്തു ഭൂമിയിലിട്ടുരുട്ടിയതുകണ്ടു് പുരവാസികളെല്ലാം അത്യന്തംസന്തോഷിച്ചു. വിശ്വാമിത്രനാകുന്ന പാവനസമുദ്രത്തിൽ നിറഞ്ഞപ്രേമജലം, രാമചന്ദ്രപൂൎണ്ണചന്ദ്രന്റെ സാന്നിദ്ധ്യത്താൽ രോമാഞ്ചതിരതള്ളിതിളച്ചുയൎന്നു പരമകാഷ്ഠയിലെത്തി. ആകാശത്തിൽ ജയഗാനധ്വനിമുഴങ്ങിക്കൊണ്ടിരുന്നു. ദേവസ്ത്രീകൾ ആടുകയും പാടുകയും ചെയ്തു. ബ്രഹ്മാവുതുടങ്ങിയ ദേവന്മാരും സിദ്ധന്മാരും മുനിമാരുമെല്ലാം പ്രഭുവിനെപ്രശംസിച്ചുപാടി, പലവൎണ്ണത്തിലുള്ള പൂമാലകൾ വാരിവൎഷിച്ചു. കിന്നരന്മാർ സരസഗീതങ്ങളെ കളമധുരസ്വരത്തിൽ ഗാനംചെയ്തു. ലോകത്തിലെങ്ങും ജയജയ ശബ്ദം മുഴങ്ങി. വില്ലൊടിഞ്ഞ ശബ്ദം

സർവ്വത്രവിദിതമായി. എല്ലായിടത്തും സ്ത്രീപുരുഷന്മാർ സന്തോഷത്തള്ളലോടെ "രാമൻ ശിവന്റെ മഹാചാപം ഖണ്ഡിച്ചു" എന്ന് അന്യോന്യം പറഞ്ഞുകൊണ്ടിരുന്നു.

വന്ദികൾ, സൂതന്മാർ, മാഗധന്മാർ ഇവരെല്ലാം അവരവരുടെ സ്തുതിവാക്യങ്ങളെ ഉച്ചത്തിൽ ഘോഷിച്ചു. സജ്ജനങ്ങൾ, ആന, കുതിര സ്വർണ്ണം, രത്നം, വസ്ത്രം മുതലായവ ദാനംചെയ്തു. കൈമണി, മൃദംഗം, ശംഖ്, മിഴാവ്, മദ്ദളം, പെരുമ്പറ മുതലായ വാദ്യങ്ങളുടെ സമ്മിശ്രമായ ധ്വനി സർവ്വത്രമുഴങ്ങി; എല്ലായിടത്തും സുന്ദരികളായ യുവതികൾമംഗലഗാനങ്ങൾപാടി. റാണിയുംസഖിമാരും ചൂടേറ്റുവാടിക്കിടക്കുന്ന ധാന്യപ്പയലിൽ മഴവെള്ളമേററാലെങ്ങനെയോ അതുപോലെ സന്തോഷിച്ചു. ജനകന്ന് അഗാധജലത്തിൽമുങ്ങിച്ചാകാൻ പോകുന്നവനു കരകിട്ടിയതുപോലെയുള്ള ആനന്ദം ഉണ്ടായി. രാജാക്കന്മാരെല്ലാം പകൽ വിളക്കുപോലെ നിഷ്പ്രഭന്മാരായി മങ്ങി. സീതയുടെ ആനന്ദത്തെ വർഷാരംഭത്തിൽ പുതുമഴത്തുള്ളി ലഭിച്ച ചാതകത്തിന്റെ ആനന്ദത്തോടേ ഉപമിച്ചുകൂടൂ. ലക്ഷ്മണൻ ഉത്സാഹത്തോടെ, ചകോരം ചന്ദ്രബിംബത്തിലെന്നപോലെ ശ്രീരാമന്റെ വദനത്തിൽ ദൃഷ്ടികളെപ്പതിപ്പിച്ചു. ഈ അവസരത്തിൽ ശതാനന്ദന്റെ നിയോഗമനുസരിച്ചു സീത രഘുപതിയുടെ സമീപത്തിലേക്കടുത്തു.

അപാരമായ സൌന്ദര്യം നടമാടിച്ചു ബാലമരാളംപോലെ മന്ദംമന്ദം സഞ്ചരിച്ചു സീതാദേവിയെ സുന്ദരികളും പ്രഗല്ഭകളുമായ അവളുടെ സഖിമാർ വിവാഹമംഗലഗാനങ്ങൾ പാടിക്കൊണ്ടു അനുഗമിച്ചു. സഖീജനമദ്ധ്യത്തിൽ സീതാദേവി, തീപ്പൊരികളുടെ ഇടയിൽ വിളങ്ങുന്ന വിളക്കുപോലെ ശോഭിച്ചു. വിശ്വവിജയശോഭാരംഗമായ വരണമാല കരപത്മത്തിൽ ധരിച്ചിരുന്നു. മുഖത്തു ലജ്ജാഭാവവും ഉള്ളിൽ പരമാനന്ദവും നൃത്തം ചെയ്തു. ഗൂഢമായ പ്രേമം പ്രകാശിപ്പിക്കാതെ അടുത്തു ചെന്നു, രഘുപതിയുടെ സൌന്ദര്യം സൂക്ഷിച്ചു കണ്ടപ്പോൾ സീതാദേവി, ഭിത്തിയിൽ വരച്ച ചിത്രംപോലെ നിശ്ചലയായി നിന്നുപോയി. "രഘുപതിയുടെ കണ്ഠത്തിൽ വരണമാല അലംകരിക്കൂ" എന്ന് അവളുടെ ഇഷ്ടതോഴി ഉണർത്തിയതിൽപിന്നെയാണു ബോധമുണ്ടായത്. ഈ വാക്കുകൾ കേട്ടു രണ്ടു കൈകൊണ്ടും അവൾ ജയമാല തൂക്കിപ്പൊക്കിയെങ്കിലും, പ്രേമവൈവശ്യത്താൽ അതിനെ കണ്ഠത്തിൻ ക്ഷേപിക്കുന്നതിന്, ശക്തയാകാതെതീർന്നു. ചന്ദ്രപ്രകാശം തട്ടുമ്പോൾ താമരപ്പൂവും തണ്ടും വാടുന്നതുപോലെ, ചന്ദ്രതുല്യമായ ശ്രീരാമമുഖത്തിന്റെ കാന്തി ഏററപ്പോൾ, അവളുടെ കൈത്താമരയും ഭുജ

വല്ലിയും തളൎന്നു വിവശമായിഭവിച്ചു. രാമസൌന്ദൎയ്യലഹരിയിൽ ആനന്ദിച്ച സഖിമാർ, സ്തുതിഗാനം ആരംഭിക്കവേ, സീത ഉത്സാഹഭരിതയായി, ശ്രീരാമകണ്ഠത്തിൽ ജയമാല അലംകരിച്ചു.

മാല രഘുപതിയുടെ കണ്ഠനാളിയിൽ വിളങ്ങുന്നതുകണ്ടിട്ട്, ദേവന്മാർ, പൂങ്കുലകൾ വാരി വൎഷിച്ചു. സീതാവരണം മോഹിച്ചുവന്ന ഉദ്ധതന്മാരായ രാജശ്രേഷ്ഠന്മാർ, സൂൎയ്യോദയത്തിൽ കുമുദങ്ങളെന്നപോലെ നിഷ്പ്രഭന്മാരും നിരുത്സാഹന്മാരുമായി ഭവിച്ചു. പട്ടണത്തിലും ആകാശത്തിലും ഒരുപോലെ സംഗീതധ്വനി മുഴങ്ങി. ഖലന്മാർ ഖേദിച്ചു സാധുക്കൾ മോദിച്ചു. ദേവന്മാരും കിന്നരന്മാരും മനുഷ്യരും നാഗന്മാരും മുനിമാരും ജയജയശബ്ദം ഘോഷിച്ചു. ദേവസ്ത്രീകൾ പാടുകയും ആടുകയുംചെയ്തു. പൂമഴ തുടരെത്തുടരെ ആകാശത്തിൽനിന്നും പൊഴിഞ്ഞുകൊണ്ടേയിരുന്നു. എല്ലായിടത്തും ബ്രാഹ്മണരുടെ വേദധ്വനിയും വന്ദികളുടെ സ്തുതിഗാനവും മുഴങ്ങി. ഭൂസപ്തദ്വീപങ്ങളിൽ എല്ലായിടത്തും, രാമൻ ശിവചാപം മുറിച്ചു സീതയെ വിവാഹം ചെയ്യാൻ പോകുന്നുവെന്നുള്ള സന്തോഷവൎത്തമാനം പരന്നു. പൌരസ്ത്രീപുരുഷന്മാർ മംഗലദീപങ്ങൾ ആരാധിച്ചു, തങ്ങളുടെ ധനസ്ഥിതി നോക്കാതെ ധാരാളം ധനം ദാനംചെയ്തു. സൌന്ദൎയ്യം ശൃംഗാരത്തോടു ചേൎന്നതുപോലെ മനോഹരമായിരുന്നു സീതാരമന്മാരുടെ സമ്മേളനം. “ഭൎത്തൃപാദങ്ങളെ ചുംബിക്കുതോഴി!” എന്നു സഖിമാർ പറഞ്ഞതു കേട്ടിട്ടും സീത ഭയാധിക്യത്താൽ അതു ചെയ്യാൻ ധൈൎയ്യപ്പെട്ടില്ല. ഗൌതമപത്നിയുടെ അനുഭവത്തെ അവൾ ഓൎത്തു. രത്നഭൂഷിതമായ കൈകൊണ്ടു രാമപാദങ്ങളെ സ്പൎശിക്കുന്നതെങ്ങനെയെന്നുള്ള ശങ്ക അവൾക്കുണ്ടായി. രാമചന്ദ്രൻ അലൌകികമായ അവളുടെ വിശ്വാസവും പ്രീതിയുമോൎത്തിട്ട് ഉള്ളിൽ ഹസിച്ചു. ഇതിനിടയ്ക്കു ക്രൂരന്മാരും ഹീനന്മാരും മൂഢന്മാരുമായ ചില രാജാക്കൾ, സീതയെക്കണ്ടു മോഹാന്ധന്മാരായിട്ട് ആയുധങ്ങൾ എടുത്തു കോപിച്ചു ചാടി, ദുൎവ്വാക്കുകൾ വൎഷിക്കാൻ തുടങ്ങി; “കൂട്ടരേ! നമുക്ക് ഈ രാജകുമാരന്മാരെ യുദ്ധത്തിൽ തോല്പിച്ചു ബന്ധിച്ചിട്ടു സീതയെ കൊണ്ടുപോകതന്നെ വേണം. കൂട്ടാക്കാതെ വരുവിൻ! അവൻ വില്ലൊടിച്ചുവെങ്കിലും ഉദ്ദേശം ഇനിയും സാധിച്ചുവെന്നു പറയാറായിട്ടില്ല. നമ്മൾ ജീവിച്ചിരിക്കുമ്പോൾ സീതയെ വിവാഹം ചെയ്യാൻ അന്യനു വിട്ടുകൊടുക്കയോ? ജനകൻ ഇവൎക്കു സഹായിക്കയാണെങ്കിൽ അതും കാണണം. അവനെയും ഇവരോടുകൂടെ ബന്ധിക്കാതെ വിട്ടുകൂടാ.”

ഇത്തരം ദുൎഭാഷണങ്ങൾ കേട്ടുകൊണ്ടിരുന്ന സാധുമതികളായ

രാജാക്കന്മാർ, തക്ക മറുപടി പറഞ്ഞു് അവരെ ലജ്ജിപ്പിച്ചു. രാജാക്കളേ! നിങ്ങളുടെ ബലവും പ്രതാപവും വീരത്വവുമെല്ലാം രാമചന്ദ്രൻ ഈ വില്ലു മുറിച്ചപ്പോഴേ അസ്തമിച്ചുകഴിഞ്ഞു. ഇനി ഒരിക്കലും അവയ്ക്കു് ഉദയം ഉണ്ടാകയില്ല. ഹേ, വീരന്മാരേ! വില്ലൊടിക്കാൻ പുറപ്പെട്ടപ്പോൾ ഉണ്ടായിരുന്ന ബലവീര്യങ്ങളല്ലേ ഈ വമ്പു പറയുന്ന അവസരത്തിലും നിങ്ങൾക്കുള്ളൂ. അതോ അതിൽപിന്നെ പുതുതായി കുറേക്കൂടി നിങ്ങൾ സമ്പാദിച്ചുവോ! ദൈവം നിങ്ങളുടെ മുഖത്തു മഷി തേച്ച ആ അവസരത്തിൽ ഇപ്രകാരമൊന്നുമല്ലായിരുന്നോ നിങ്ങളുടെ നിശ്ചയം? മൂഢബുദ്ധികളേ! നിങ്ങൾ, ഈർഷ്യാമദമോഹങ്ങളെ ത്യജിച്ചു്, രാമചന്ദ്രനെ നോക്കി നോക്കി നയനങ്ങളെ തൃപ്തിപ്പെടുത്തുവിൻ! ലക്ഷ്മണന്റെ കോപാഗ്നിയിൽ ശലഭത്വം പ്രാപിക്കാതെ അടങ്ങിക്കൊള്ളുവിൻ! ഹേ നൃപന്മാരേ! നിങ്ങളുടെ ഈ ആഗ്രഹം എന്തുപോലെയാണെന്നു പറയാം. കാകം ഗരുഡബലിയെ ഹരിക്കാൻ തുടങ്ങുന്നതുപോലെ, മുയൽ സിംഹഭാഗത്തെ അഭിലഷിക്കുന്നതുപോലെ, അകാരണമായി കോപിക്കുന്നവർ മനഃസുഖത്തെ വാഞ്ഛിക്കുന്നതുപോലെ, ശിവദ്രോഹി സുഖസമ്പത്തുകളെ കൊതിക്കുന്നതുപോലെ, ലോഭിയും ദുരാഗ്രഹിയുമായവൻ സൽകീർത്തിക്കു ആഗ്രഹിക്കുന്നതുപോലെ, കാമി അകളങ്കതയെ കാംക്ഷിക്കുന്നതുപോലെ, ഹരിപദവിമുഖൻ മോക്ഷത്തിൽ മനസ്സുവയ്ക്കുന്നതുപോലെ.

സീത ഈ കോലാഹലങ്ങളെല്ലാം കേട്ടു ഭയപ്പെട്ടു സഖിമാരോടുകൂടി റാണിയുടെ സമീപത്തേക്കു പോയി. രാമചന്ദ്രനാകട്ടെ, ഗുരുവിന്റെ സമീപത്തുചെന്നു സീതയുടെ പ്രേമപരിശുദ്ധിയെപ്പററി സ്വൈരമായി സംസാരിച്ചുകൊണ്ടിരുന്നു. സീതയും റാണിയും, ദൈവനില ഇനി എങ്ങനെയെല്ലാം വരുന്നോ എന്നു തമ്മിൽ പറഞ്ഞു് അത്യന്തം ദുഃഖിച്ചു. രാജാക്കന്മാരുടെ ഉദ്ധതപ്രലപനങ്ങൾ കേട്ടു. നിരാശ്രയതയോടെ കീഴ്മേൽ നോക്കി. കോപകലുഷിതനായ ലക്ഷ്മണൻ രാമനെ ശങ്കിച്ചു നിശ്ശബ്ദനായി തന്നെ നിന്നു എങ്കിലും അരുണങ്ങളായ നേത്രങ്ങളോടും കുടിലങ്ങളായ ഭ്രുകുടികളോടും കൂടി, മദയാനക്കൂട്ടത്തിൽ ചാടാൻ കുതിക്കുന്ന സിംഹക്കുട്ടിയെന്നപോലെ രാജസമൂഹത്തെ ഉഗ്രമായി ഒന്നു നോക്കി.

ഈ കലക്കങ്ങൾകണ്ടു ദുഃഖിതരായ പുരവാസികൾ, ആ ദുഷ്ടരാജാക്കളെ പഴിക്കാൻ തുടങ്ങി; ഈ അവസരത്തിൽ ഭൃഗുവംശകമലസൂര്യനായ പരശുരാമൻ, ശിവചാപഭംഗത്തെക്കുറിച്ചുകേട്ടുകോപിച്ചു് അവിടെ എത്തി. അദ്ദേഹത്തെ കണ്ടപ്പോൾ, രാജാക്ക

ന്മാർ, രാജാളിയെക്കണ്ട ഊർക്കുരുവികളെപ്പോലെ നിലംപതുങ്ങി. വെണ്മയുള്ള ശരീരത്തോടുകൂടി ഭസ്മഭൂഷിതനായി വിസ്തൃതമായ നെററിത്തടത്തിൽ ത്രിപുണ്ഡ്രമണിഞ്ഞു് അന്തർഹിതമായ കോപാഗ്നിയാൽ രക്തവർണ്ണം വീശിയ ചന്ദ്രതുല്യമായ മുഖവും കുടിലങ്ങളായ പുരികവല്ലികളും അരുണനയനങ്ങളും ചേർന്നു വിളങ്ങിയ ആ മഹാപുരുഷൻ കോപവേഗത്തോടെ ചുററിലും ഒരു നോട്ടമിട്ടു. വൃഷഭസ്കന്ധങ്ങളും വിസ്തൃതമായ മാറും പീനായതഭുജദണ്ഡങ്ങളും പൂണ്ടു്, പരിശുദ്ധമായ ഉപവീതവും രുദ്രാക്ഷമാല്യവും ധരിച്ചു മുനിസാധാരണമായ മാൻതോലുടയും ചാർത്തി ഇരുവശങ്ങളിലും തൂണീരങ്ങൾ തൂക്കി കയ്യിൽ വില്ലുമമ്പും തോളിൽ നിശിതമായ തന്റെ കുഠാരവും വഹിച്ചുകൊണ്ടായിരുന്നു അദ്ദേഹത്തിന്റെ നില. യോധാവിന്റെ സന്നാഹം ഇടകലർന്ന സാധുജനവേഷവും ഘോരമായ മുഖഭാവവും കൈക്കൊണ്ടു് അവർണ്ണ്യമായ സ്വരൂപത്തോടുകൂടി സാക്ഷാൽ വീരരസം മുനിരൂപംധരിച്ചു വന്നതുപോലെ അദ്ദേഹം രാജസമീപത്തിലേക്കടുത്തു.

ഭൃഗുപതിയുടെ കരാളമായ വേഷഭാവങ്ങൾകണ്ടു രാജാക്കന്മാർ ഭയവിഹ്വലന്മാരായി എഴുന്നേററു, തങ്ങളുടെയും തങ്ങളുടെ പിതാക്കന്മാരുടെയും നാമങ്ങളെ ഉച്ചരിച്ചുകൊണ്ടു, ഭൂമിയിൽവീണു ദണ്ഡനമസ്കാരം ചെയ്തു. ആ രുദ്രമൂർത്തിയാൽ ദയാപൂർവ്വമായി നോക്കപ്പെട്ടവർ പോലും തങ്ങളുടെ ജീവൻ പൊയ്പോയിയെന്നു വിചാരിച്ചു. ജനകരാജൻ സംഭ്രാന്തനായി ഓടിയെത്തി പാദനമസ്കാരം ചെയ്തു. വന്ദ്യനായ ആ ജഗൽഗുരുവിനെ വണങ്ങുന്നതിനു പുത്രിയായ സീതയെയും അദ്ദേഹം അരികിൽ വിളിച്ചു. പാദപത്മങ്ങളിൽ വണങ്ങിയ സീതയെ ഭൃഗുപതി ആശീർവ്വദിച്ചതിനുശേഷം സഖീജനം അവളെ കൂട്ടിക്കൊണ്ടുപോയി അന്തഃപുരത്തിലാക്കി. അനന്തരം അദ്ദേഹത്തെ അഭിവാദ്യം ചെയ്വാനായിവന്ന വിശ്വാമിത്രൻ, തന്റെ ശിഷ്യന്മാരായ രാജകുമാരന്മാരെ ഭൃഗുപതിയുടെ പാദങ്ങളിൽ നമസ്കരിപ്പിച്ചിട്ടു "ദശരഥന്റെ പുത്രന്മാരായ രാമലക്ഷ്മണന്മാരാണ് ഇവർ" എന്നറിയിച്ചു. മഹാത്മാവായ ഭൃഗുപതി സമാനഗുണനിധികളായ ആ സഹോദരന്മാരെ നോക്കി വിസ്മയാകുലനായി ആശീർവ്വദിച്ചു. അനന്തരം കാമാധിക കോമളനായ രാമചന്ദ്രന്റെ സൌന്ദര്യാരാമത്തിൽ നയനഭൃംഗങ്ങളെ നയിച്ചുകൊണ്ടു് അല്പനേരംനിന്നു.

പിന്നീടു ജനകരാജന്റെ നേർക്കു തിരിഞ്ഞു് ഇവിടെ ഈ ആൾക്കൂട്ടമൊക്കെ എന്തു്? എന്നു് ഒന്നും അറിയാത്ത മട്ടിൽ ചോദിച്ചു. ചോദിച്ചപ്പോൾ കോപത്താൽ അദ്ദേഹത്തിന്റെ ശരീരംവി

റയ്യുന്നുണ്ടായിരുന്നു. ജനകരാജൻ ആ ചോദ്യത്തിന്നു മറുപടിയായി രാജാക്കന്മാർ അവിടെ സന്നിഹിതരാകാനുള്ള കാരണമെല്ലാം വിനയപൂർവ്വം വിസ്തരിച്ചു പറഞ്ഞു. ഈ മറുപടി കേട്ടുപുറത്തേക്കു നോക്കിയ ക്ഷത്രിയാന്തകൻ വില്ലൊടിഞ്ഞ കഷണങ്ങൾ ഭൂമിയിൽ കിടക്കുന്നതു കാണുമാറിടയായി; ഉടനേ കോപവേപിതനായ അദ്ദേഹം ക്ഷ്മാപാലകന്മാരെ ഉറക്കെ വിളിച്ചു പറഞ്ഞു. “ഹേ മൂഢ! ജനക! ഈ വില്ലൊടിച്ചവൻ ആര്? അവനെ ഉടനേ എനിക്കു കാണിച്ചുതരിക അല്ലാത്തപക്ഷം ഇന്നുതന്നെ നിന്റെ രാജ്യം മുഴുവൻ നശിപ്പിക്കാൻ ഞാൻ നിശ്ചയിച്ചു” ഈ വാക്കുകൾ കേട്ടു ഭയാന്ധനായ ജനകന് ഉത്തരം പറവാൻ നാവു പൊങ്ങിയില്ല. വില്ലൊടിക്കാൻ കഴിവില്ലാതെയും സീതയെ കിട്ടാൻ വഴിയില്ലാതെയും വിഷമിച്ചു മങ്ങിയിരുന്ന കുടിലന്മാരായ നൃപന്മാർക്കു പരശുരാമന്റെ ഈ ശാഠ്യം സന്തോഷകരമായി. ദേവന്മാരും മുനിമാരും നാഗങ്ങളും പുരവാസികളായ ജനങ്ങളുമെല്ലാം ഭയാന്ധരായി പരിതപിച്ചു. ഇതുവരെ ദൈവം അനുഗ്രഹമായി ചെയ്തതെല്ലാം ഇപ്പോൾ നിഗ്രഹരൂപത്തിലാക്കിയോ? എന്നു സീതയുടെ മാതാവു നിലവിളിച്ചു. സീതയ്ക്കും ഭൂപതിയുടെ ഈ സംരംഭത്തെക്കുറിച്ചു കേട്ടപ്പോൾ മനസ്സു കുഴച്ചു ഒരു നിമിഷം ഒരു യുഗംപോലെ തോന്നി.

ലോകരുടെ ഭയവും സീതയുടെ ദുഃഖവും കണ്ടിട്ടു മോദവിഷാദങ്ങൾക്കു് അധീനനല്ലാത്ത രാമചന്ദ്രൻ ഭൂപതിയെ നോക്കി “നാഥാ! ഈ ശിവചാപം ഭഞ്ജിച്ചതു് അങ്ങേ ദാസന്മാരിൽ വല്ലവരും ആയിരിക്കാം. അങ്ങേ നിയോഗങ്ങൾ എന്തെല്ലാം? അരുളിച്ചെയ്തുകൂടെന്നുണ്ടോ?” എന്നു ചോദിച്ചു. ഇതു കേട്ടു വീണ്ടും കോപാഗ്നി വർദ്ധിച്ച ഭൂപതി പറഞ്ഞു. “ഹേ രാമ! ചാപഭഞ്ജനം ചെയ്യുവൻ ദാസനോ? പരിചരണവൃത്തിയല്ലേ ദാസന്മാർക്കുള്ളതു്. ശത്രുവിന്റെ പ്രവൃത്തി ചെയ്യുന്നവനോടു യുദ്ധം ചെയ്കതന്നെ വേണം. രാമ! കേട്ടുകൊൾക! ശിവന്റെ ഈ വില്ലു മുറിച്ചവനാരോ അവൻ എനിക്കു കാർത്തവീര്യാർജ്ജുനനെപ്പോലെ ദ്വിഷ്ടനായ ഒരു ശത്രുവാണു്. അവനെ ഈ സംഘത്തിൽ നിന്നും അകററിനിർത്തി കാണിച്ചുതരിക! അല്ലാത്തപക്ഷം ഈ രാജാക്കളിൽ ഒരുത്തനെപ്പോലും ഞാൻ സംഹരിക്കാതെ വിട്ടയയ്ക്കുകയില്ല.”

ലക്ഷ്മണന്നു് ഈ സമാഖ്യാനം കേട്ടു ചിരിവന്നു. അദ്ദേഹം അല്പമായ ഒരു പുഞ്ചിരി തൂകി, നിന്ദസ്വരത്തിൽ പറഞ്ഞു: “പ്രഭോ! വില്ലൊടിക്കുന്നതിനു കോപിക്കയുണ്ടോ? ബാല്യത്തിൽ ഞാൻ എത്രയോ കളിവില്ലുകൾ ഒടിച്ചിരിക്കുന്നു. അന്നൊന്നും [illegible] വടിക്കു കോപം ഉണ്ടായതായിക്കണ്ടിട്ടില്ല. ഇപ്പോൾ കോപിക്കുവാൻ

ക്കവല്ലന്നും ഈ വില്ലിനോട്ട് അങ്ങേയ്ക്കുള്ള പ്രത്യേക പ്രതിപത്തി എന്ത്?”

പരശുരാമൻ—(രോഷത്തോടേ) എടാ! കാലപാശനായ ദുഷ്ടബാല! നിന്റെ നാവു അടക്കുകയില്ലയോ? സർവ്വലോകവിശ്രുതമായ ശൈവചാപത്തെ നീ സാധാരണ വില്ലിനോട്ട് ഉപമിക്കുന്നുവോ?

ലക്ഷ്മണൻ:—(പുഞ്ചിരിയോടുകൂടി) ഹേ ദേവ! എല്ലാ വില്ലുകളും ഒരുപോലെയാണെന്നേ ഞാൻ ധരിച്ചിരുന്നുള്ളൂ. പഴയ ഒരു വില്ലൊടിച്ചതുകൊണ്ടു് ആർക്കെന്തു ലാഭം? അല്ലെങ്കിൽ എന്തു നഷ്ടം? ഇത്ര പഴയവില്ലാണെന്നു മനസ്സിലാക്കാതെ ആര്യ്യരാമചന്ദ്രൻ അതുചെന്നു പിടിച്ചെടുത്തു. തൊട്ടയുടനേ രണ്ടായി മുറിഞ്ഞുപോയി. അദ്ദേഹം ഇതിൽ കുററക്കാരനല്ല. ഇങ്ങനെ കാരണമൊന്നുമില്ലാതിരിക്കെ, ഇത്ര വലിയ കോപം ഉണ്ടാകാമോ?

പരശുരാമൻ—(ക്രുദ്ധനായി തന്റെ വെണ്മഴുവിൽ ഒന്നു നോക്കീട്ടു്) എടാ! ശഠ! നീ എന്റെ സ്വഭാവത്തെക്കുറിച്ചു കേട്ടിട്ടേയില്ല. അല്ലേ? നീ ഒരു ബാലനാണെന്നു കണ്ടു് ഇപ്പോൾ ഞാൻ കൊല്ലുന്നില്ല. മൌഢ്യത്താൽ നീ എന്നെ ഒരു സാധാരണ മുനി എന്നു കരുതുന്നു. ബാല്യംമുതൽക്കേ ബ്രഹ്മചാരിയായ ഞാൻ ക്ഷത്രിയവംശച്ഛേദകനാണെന്നുള്ള വസ്തുത വിശ്വവിദിതമാണു്. കയ്യൂക്കുകൊണ്ടു ഭൂതലത്തെ നിഃക്ഷത്രമാക്കിച്ചെയ്തവനാണു ഞാൻ. പല പരിവൃത്തി ഭൂമിയെ ബ്രാഹ്മണൎക്കു ദാനം ചെയ്തവനുമാണു്. ഹേ രാജപുത്ര! സഹസ്രബാഹുവായ കാൎത്തവീര്യ്യന്റെ കൈകളെ ഛേദിച്ച വെണ്മഴു ഇതാ നോക്കൂ! നീ നിന്റെ മാതാപിതാക്കൾക്കു ആപത്തു വലിച്ചുവയ്ക്കാതിരിക്കൂ. ഗർഭന്മാരായ ക്ഷത്രിയബാലന്മാരെപ്പോലും ഖണ്ഡിച്ചിട്ടുള്ളതാണു് അതിഘോരമായ ഈ പരശു.

ലക്ഷ്മണൻ ചിരിച്ചുകൊണ്ടു പിന്നെയും മൃദുസ്വരത്തിൽ,—ഹേ മുനീശ്വര! അങ്ങു് ഒരു വലിയ രണശൂരനാണെന്നു സ്വയം അഭിമാനിക്കുന്നു. വലിയ ഒരു പർവ്വതം ഊതിപ്പറപ്പിച്ചുകളയാനും കഴിയുമെന്ന മട്ടിൽ, മുറയ്ക്കുമുറയ്ക്കു വെണ്മഴു എടുത്തു കാണിക്കുന്നുമുണ്ടു്. നേരേ ഒരു വിരൽ ചൂണ്ടുമ്പോൾ വാടുന്ന തൊട്ടാവാടിപ്പൂവല്ല ഞാൻ എന്നറിഞ്ഞിരുന്നാൽ കൊള്ളാം. ആയുധാഭ്യാസസാമർത്ഥ്യത്തെ പുരസ്കരിച്ചുള്ള ഭീഷണിയൊന്നും എനിക്കു സാരമില്ല. അതുനിമിത്തം അങ്ങേക്കയ്യിൽ വെണ്മഴുവും ശരചാപങ്ങളും കണ്ടിട്ടു ഒരു യോദ്ധാവാണെന്നു വിചാരിച്ചാണു് ഞാൻ കുറച്ചൊരു ഉദ്ധതസ്വരത്തിൽ സംസാരിച്ചതു്. എന്നാൽ ഇപ്പോൾ പൂണുനൂൽ ക

ണ്ടു ബ്രാഹ്മണനാണെന്നും ഭൃഗുവംശജനാണെന്നും അറിവു കിട്ടുകകൊണ്ടു്, ഇനി എന്തു പറഞ്ഞാലും ഒരക്ഷരം ഞാൻ മറുത്തു പറകയില്ല. എല്ലാം ക്ഷമയോടെ സഹിച്ചുകൊള്ളാം. ദേവന്മാർ ബ്രാഹ്മണർ ഹരിഭക്തന്മാർ പശുക്കൾ, ഇവരോടൊന്നും സൂൎയ്യവംശജന്മാൎക്കു യുദ്ധമില്ല. അവരെ വധിക്കുന്നതു മഹാപാപവും അവൎക്കു് അപകാരം ചെയ്യുന്നതു് അപമാനവുമാണെന്നത്രേ ഞങ്ങളുടെ നീതി. അതുകൊണ്ടു് അങ്ങേ പാദപത്മങ്ങളിൽ ഞാൻ നമിക്കേണ്ടതാണു്. എന്നെ എന്തു ചെയ്താലും സഹിക്കേണ്ടതുമാണു്. ബ്രാഹ്മണനായ അങ്ങേ വാക്കു കോടിവജ്രായുധങ്ങൾക്കു സദൃശമാണല്ലോ. ആ സ്ഥിതിക്കു ഈ കോടാലിയും അമ്പും വില്ലുമൊക്കെ വെറുതേയാണു ചുമ്മിക്കൊണ്ടു നടക്കുന്നതു്. ഹേ മഹാമുനേ! ഞാൻ അങ്ങേക്കണ്ടപ്പോൾ ഈ വസ്തുതകളറിയാതെ വല്ലതും പറഞ്ഞുപോയിട്ടുള്ളതിനു എനിക്കു മാപ്പു തരണം.

ഭാൎഗ്ഗവൻ, തീവ്രമായ ഈ നിവേദനം കേട്ടു കോപിച്ചു ഗംഭീരസ്വരത്തിൽ പറഞ്ഞു ഹേ കൌശിക! കാലവശനും സ്വകുലഘാതകനുമായ ഈ ബാലനു ബുദ്ധി ഭ്രമിച്ചിരിക്കുന്നു. സൂൎയ്യവംശയശശ്ചന്ദ്രനിലെ കളങ്കമാണിവൻ. മഹാ തോന്ന്യാസക്കാരനും ബുദ്ധികെട്ടവനും വിചാരഹീനനുമാണു്. ക്ഷണംകൊണ്ടു അവൻ മൃത്യുവിനു വശഗനായിത്തീരാൻ പോകുന്നു. ഇതിൽ ഞാൻ കുറ്റക്കാരനല്ലെന്നും ഇതാ ദൃഢമായി സത്യം ചെയ്യുന്നു. അവനെ രക്ഷിക്കണമെന്നുണ്ടെങ്കിൽ വേഗം ഇവിടെനിന്നും അകറ്റി എന്റെ പ്രതാപവും ബലവും രോഷവും എത്രമാത്രമെന്നു് അവനു മനസ്സിലാക്കിക്കൊടുക്കുക!

ലക്ഷ്മണൻ പറഞ്ഞു—ഹേ മഹൎഷേ! നിന്തിരുവടി ജീവിച്ചിരിക്കുന്ന കാലം വരെ, നിന്തിരുവടിയുടെ യശസ്സിനെ ഇത്ര ഭംഗിയായി വൎണ്ണിക്കാൻ മററാൎക്കു കഴിയും. സ്വന്തം നാവുകൊണ്ടു് അനേകം പ്രാവശ്യം അനേകം പ്രകാരത്തിൽ അങ്ങു് അങ്ങേ അപദാനങ്ങളെ ഇവിടെ വൎണ്ണിച്ചുകഴിഞ്ഞല്ലോ. തൃപ്തി വന്നില്ലെങ്കിൽ ഇനിയും അതുതന്നെ തുടങ്ങിക്കൊള്ളരുതോ? കോപത്തെ നിയന്ത്രിച്ചിട്ടു ദുസ്സഹമായ ബുദ്ധിമുട്ടു് അനുഭവിക്കണമെന്നില്ല. പക്ഷേ, അങ്ങു ധീരനും ധൃഷ്ടനുമായ ഒരു യോദ്ധാവാണെങ്കിൽ ശകാരംകൊണ്ടു വിശേഷിച്ചു് ഒരു ബഹുമതി വരുത്താനില്ല.

ശൂരന്മാർ യുദ്ധത്തിൽ പല വീരകൃത്യങ്ങളും ചെയ്യാറുണ്ടു്. പക്ഷേ അവർതന്നെ അതു ജനങ്ങളോടു നടന്നു പറയാറില്ല. നേരേ മറിച്ചു രണഭീരുക്കൾ യുദ്ധക്കളത്തിൽ ഒരു ശത്രുവിനെക്കണ്ടുമുട്ടി

യാൻ നിന്തിരുവടിയെപ്പോലെ ഒട്ടധികം വമ്പു പറയാതിരിക്കയുമില്ല. “കാലവശൻ” എന്നിങ്ങനെ ആവർത്തിച്ചു ഉരുവിട്ട്, അങ്ങ് എന്നെ ഭയപ്പെടുത്തുകയാണെന്നു തോന്നുന്നു.

ലക്ഷ്മണന്റെ നിന്ദാഗർഭമായ ഈ ഉപന്യാസം കേട്ട മഹർഷിക്കു കോപം ദുസ്സഹമായി. അദ്ദേഹം ഭയങ്കരമായ പരശ്വധത്തിൽ കൈത്തലത്തെച്ചേർത്തുകൊണ്ട്,—“ഇനി എന്നെ ആരും അപരാധിക്കരുത്. കടുവാദിയായ ഈ ബാലൻ, ധാർഷ്ടൻതന്നെയാണ്. കൊല്ലാൻ ഇതുവരെ മടിച്ചതു്, കുട്ടിയാണെന്നു വിചാരിച്ചു മാത്രമായിരുന്നു. എന്നാൽ, ഇനിയിപ്പോൾ ഇവൻ മരിച്ചുതെന്ന വ്യത്യാസമില്ല.”

വിശ്വാമിത്രൻ പറഞ്ഞു—“കുട്ടിയല്ലേ? നിന്തിരുവടി അവന്റെ അപരാധം ക്ഷമിക്കണം. സാധുക്കൾ ബാലന്മാരുടെ ഗുണങ്ങളാകട്ടെ, ദോഷങ്ങളാകട്ടെ, കാര്യമായി ഗണിക്കയില്ല.”

പരശുരാമൻ—ഇതാ എന്റെ കയ്യിൽ വെണ്മഴുവിരിക്കുന്നു. കോപിച്ചാൽ കരുണ ലേശവും എനിക്കില്ല. ഇവൻ അപരാധി. എന്റെ ഗുരുവെ ദ്രോഹിച്ചവൻ. ഉടൻ ഇവനെ കൊല്ലുകയാണു വേണ്ടതു്. എങ്കിലും ഹേ വിശ്വാമിത്ര! താങ്കളെക്കുറിച്ചുള്ള ആദരാതിശയം നിമിത്തം ഇവന്റെ ജീവനെ ഞാൻ വിട്ടുതര ചെയ്യേക്കാം. താങ്കൾ മാദ്ധ്യസ്ഥത്തിന് ഇവിടെ ഇല്ലായിരുന്നുവെങ്കിൽ ഞാൻ കഠോരമായ ഈ പരശുകൊണ്ട് ഇവനെ വെട്ടിനുറുക്കി എളുപ്പത്തിൽ ഗുരുവിന്റെ കടം വീട്ടുമായിരുന്നു.

വിശ്വാമിത്രൻ ഉള്ളിൽ ഹസിച്ചുകൊണ്ടു തന്നെത്താൻ വിചാരിക്കയാണ്. മുനിയുടെ ദൃഷ്ടിയിൽ എല്ലാം * പച്ചനിറമായിത്തോന്നുന്നതുപോലെയിരിക്കുന്നുവല്ലോ. രാമചന്ദ്രൻ ഇന്നേദിവസം ഈ വില്ലിനെ കേവലം ഒരു കരിമ്പൊടിക്കുന്നതുപോലെയാണ് ഒടിച്ചതു്; എന്നിട്ടും ഇദ്ദേഹത്തിനു മനസ്സിലാക്കാൻ കഴിയുന്നില്ലല്ലോ.

ലക്ഷ്മണൻ പറയുന്നു“ഭഗവൻ! അങ്ങേ വീര്യപരാക്രമങ്ങളെ അറിയാത്തവർ ആരെങ്കിലുമുണ്ടോ? അതു ലോകത്തിലെങ്ങും പ്രസിദ്ധമല്ലേ? അങ്ങു മാതാവിനും പിതാവിനും വീട്ടേണ്ട കടത്തെ വേണ്ടതുപോലെ വീട്ടിയ ഒരാളാണ്. ഇനി ബാക്കിയുള്ള ഗുരുവിന്റെ കടം വീട്ടായ്കകൊണ്ടുള്ള അസ്വാസ്ഥ്യം അങ്ങേക്കു മനസ്സിലുണ്ട്. അതിലേക്കു അങ്ങേ കണക്ക് ഇപ്പോൾ എന്നിൽ സമർപ്പിച്ചു. പക്ഷേ, കാലം അധികം താമസിക്കകൊണ്ടു കടത്തിനു പലിശ കണക്കിലധികം വർദ്ധിച്ചിരിക്കുന്നു. അത്രയുള്ളതെ പലിശകൊടുക്കത്തക്കവണ്ണം എനിക്ക് ഇപ്പോൾ നിവൃത്തിയില്ലാതെയുമാണ് തീർന്നിരിക്കു

ന്നതു്. അതുകൊണ്ടു് ദയചെയ്തു മുതൽഉടമസ്ഥനെ കൊണ്ടുവരിക. അദ്ദേഹം വന്നാലുടനെ ഞാൻ പണസ്സഞ്ചി അഴിക്കാം സംശയമില്ല." (?)

ദുസ്സഹമായ ഈ ധിക്കാരവാക്കുകൾകേട്ടു് ഭൃഗുപതി സുധാരമായ കഠാരത്തെ, എന്നതിയെടുത്തു കയ്യിൽവച്ചു. ജനങ്ങൾ ഭയലോലരായി ഹാഹാകാരംമുഴക്കി. ലക്ഷ്മണൻ ഭൃഗുപതിയുടെ ആ ആരംഭത്തെ തൃണവൽകരിച്ചു പറഞ്ഞു. "ഹേ! ഭൃഗുപതേ! ഇനിയും ആ കോടാലിയെടുത്തു് എന്നെ കാണിക്കുകയാണു് അല്ലേ? അങ്ങു് ഒരു രാജഘ്നനാണെങ്കിലും ബ്രാഹ്മണനാണെന്നു വിചാരിച്ചു് ഞാൻ ക്ഷമിക്കുന്നു. രണശൂരനായ ഒരു വീരനാണു് അങ്ങു് എന്നു ഞാൻ വിചാരിക്കുന്നില്ല. ഹേ മഹാത്മാവേ! താങ്കൾ സ്വന്തം ഗൃഹത്തിൽ മാത്രമേ വലിയ ആളാകൂ."

അയ്യോ! അനുചിതവാക്കു! സാഹസവാക്കു! എന്നു കേട്ടുനിന്നവരെല്ലാം വിളിച്ചു. ആ വാഗ്വജ്രങ്ങളുടെ പുറകേ എന്തൊരു മഹാമാരിയാണുണ്ടാകാൻ പോകുന്നതെന്നു് ജനങ്ങൾ സംഭ്രമിച്ചു. ലക്ഷ്മണനോടു് അടങ്ങുന്നതിനു രഘുപതി സംജ്ഞകാണിച്ചു.

ഭൃഗുപതിയുടെ കോപാഗ്നിക്കു ലക്ഷ്മണന്റെ വാക്കുകൾ ആഹൂതിപോലെ ഭവിച്ചു. കോപാഗ്നി കൊട്ടത്തായിവർദ്ധിക്കുന്നു എന്നു കണ്ടു്, രാമചന്ദ്രൻ അതിനെ തണുപ്പിക്കുന്നതിനു പച്ചവെള്ളംപോലെയുള്ള ശാന്തവാക്കുകളെ വർഷിക്കാൻതുടങ്ങി.—"നാഥ! ഈ ബാലനിൽ കരുണതോന്നണമേ! പാലുകുടിമാറാത്ത ഇത്തരം കുഞ്ഞു-

---

* (പേ 168) ആത്മമേ തന്നെക്കുറിച്ചുള്ള മതിപ്പുകൊണ്ടു്, ക്ഷത്രിയന്മാരെല്ലാം തനിക്കു കീഴാണെന്നു ഇപ്പോഴും വിചാരിക്കുന്നു. രാമലക്ഷ്മണന്മാർ ആരാണെന്നും അവരുടെ വിദ്യയെന്തെന്നും ഗൗനിക്കുന്നില്ല് എന്നു ഭാവം.

'ശ്രാവണമാസത്തിൽ ഒരുത്തനു കണ്ണിനു കാഴ്ചയില്ലാതായാൽ എപ്പൊഴും എല്ലായിടവും പച്ചനിറം തന്നെയെന്നു് അവനു ഒരു തോന്നൽ ഇരിക്കും' എന്നൊരു ചൊല്ലുണ്ടു്. ആ ചൊല്ലിനെ അടിസ്ഥാനപ്പെടുത്തി, 'മുനി ഹിഹരി അരേസ്തുജ്മ' എന്നു മൂലകാരൻ പ്രയോഗിച്ചിരിക്കുന്നു. ഹരി അരി എന്നതിനു വിഷ്ണുവിന്റെ ശത്രു എന്നൊരർത്ഥംകൂടി ഉണ്ടു്. വിഷ്ണുവിന്റെ അവതാരമായ പരശുരാമൻ വിഷ്ണ്വവതാരഭൂതനായ രാമനിൽ ശത്രുത്വം കാണുന്നുവോ? എന്നു വിശ്വാമിത്രന്റെ ആശ്ചര്യം രണ്ടർത്ഥവും മൂലകവി കല്പിച്ചിരിക്കാം.

(?) ഏതൊരു ഹിന്ദുവും മാതാവിന്റെയും പിതാവിന്റെയും ഗുരുവിന്റെയും കടംവീട്ടുന്നതിനു ചുമതലപ്പെട്ടവനാണെന്നാത്രേ ധർമ്മശാസ്ത്രം. അതനുസരിച്ചു് പരശുരാമൻ മാതാവിന്റെയും പിതാവിന്റെയും കടം ഒരു വിശേഷമാതിരിയിൽ വീടിക്കഴിഞ്ഞിരുന്നു. അതായതു്, അമ്മയെ അച്ഛനായ ജമദഗ്നിയുടെ കല്പനപ്രകാരം നിഗ്രഹിച്ചതിനുശേഷം ജീവിപ്പിക്കയും, അച്ഛനെ കാർത്തവീര്യൻ വധിച്ചതിനുപകരമായി ക്ഷത്രിയന്മാരെ വംശത്തോടെ ഇരുപത്തൊന്നുപരിവൃത്തി നിഗ്രഹിച്ചു് അവരുടെ രക്തപ്പുഴയിൽ കുളിച്ചു് പിതൃതർപ്പണം ചെയ്കയും ചെയ്തു. പിന്നീടു് ഗുരുവായ പരമശിവന്റെ കടം മാത്രമേ വീട്ടേണ്ടതായി ബാക്കിയുണ്ടായിരുന്നുള്ളു. അതു് ശിവചാപം ഖണ്ഡിച്ച രാമചന്ദ്രനെ നിഗ്രഹിച്ചു നിർവ്വഹിക്കണമെന്നായിരുന്നു അഭിപ്രായം.

കുട്ടിയിൽ അങ്ങേകോപാഗ്നി നിക്ഷേപിക്കരുതേ. ജഗൽപ്രഭുവാ
യ അങ്ങേ പ്രഭാവം അല്പമെങ്കിലും അറിഞ്ഞിരുന്നുവെങ്കിൽ, അ
ങ്ങേടെ സമനാണ് അവനെന്നു പറയത്തക്ക മൂഢത്വം ഉണ്ടാകു
മോ? കുഞ്ഞുങ്ങൾ ഏതെങ്കിലും വികൃതിത്തരം കാണിച്ചാൽ അച്ഛ
നമ്മമാരും ഗുരുവും അതൊരു കൗതുകമായിട്ടല്ലേ ഗണിക്കുക. അ
തുകൊണ്ടു് അവനിൽ കരുണയുണ്ടാകണം. സത്യത്തിൽ അവൻ അ
ങ്ങേടെ ഒരു സേവകനാണ്. അങ്ങേപ്പോലെ അറിവും ക്ഷമയുമു
ള്ള ജ്ഞാനിയായ ഒരു മുനിക്കു്, കരുണയും ആശ്രിതരക്ഷണവും
ഉചിതമായിട്ടുള്ളതാണല്ലൊ."

രാമവചനങ്ങളാൽ ഭാർഗ്ഗവന്റെ കോപത്തിനു ഒട്ടൊരു ശാ
ന്തിയുണ്ടായി. എന്നാൽ പിന്നെയും ലക്ഷ്മണൻ പുഞ്ചിരിതൂകി
ഏതോ പറവാൻ ഭാവിക്കുന്നതായിക്കണ്ടിട്ടു്, നഖശിഖാന്തം കോ
പത്താൽ വിറച്ചുകൊണ്ടു പറഞ്ഞു. "രാമ! നിന്റെ അനുജൻ മ
ഹാപാപിയാണ്. പുറമേ വെളുത്തനിറം കാണുന്നെങ്കിലും
അകം കറുപ്പാണ്. അമ്മയുടെ മുലയിൽനിന്നും അവൻ കുടിച്ച
തു പാലല്ല. കാളകൂടമാണ്. മഹാതാന്തോന്നിയാണവൻ. അ
വൻ നിന്നെ അനുസരിക്കയാകട്ടെ; എന്നെ മാനിക്കയാകട്ടെ ചെ
യ്യുന്നില്ല."

ലക്ഷ്മണൻ മന്ദഹസിച്ചുകൊണ്ടു് — ഹേ മുനേ! കോപം പാ
പത്തിനു വിത്താണ്. അതിനു വശപ്പെടുന്ന ആളുകൾ, അനു
ചിതകർമ്മങ്ങളെ ആചരിക്കയും ലോകത്തിനു വിരോധികളായി
ഭവിക്കയും ചെയ്യുന്നു. മുനിശ്രേഷ്ഠ! ഞാൻ അങ്ങേ അനുചരന്മാ
രിൽ ഒരുത്തനാകുന്നു. കോപം ശമിപ്പിച്ചു് എന്നിൽ കരുണ ചെയ്താ
ലും! എത്ര കോപിച്ചാലും ഒടിഞ്ഞതിൽ നന്നാകയില്ല. ദയചെ
യ്തു് അവിടെ ഇരിക്കുക! നിന്നുനിന്നു കാൽ കഴയ്ക്കുകയാണല്ലോ.
ഈ വില്ലിനെക്കുറിച്ചു് അങ്ങേക്കു് അത്ര വലിയ പ്രതിപത്തിയാ
ണെങ്കിൽ അതു മുറിക്കൂട്ടി നന്നാക്കിയെടുക്കുന്നതിനു ഒരു വഴി ആ
ലോചിച്ചു് അതിലേക്കു സമർത്ഥനായ വല്ല ശില്പിയേയും വരു
ത്തുക!

ലക്ഷ്മണന്റെ വാക്കുകൾകേട്ടു് ജനകൻ ഭയപ്പെട്ടു്, "കുഞ്ഞേ!
അനങ്ങാതിരി ഈ മാതിരി, ഔദ്ധത്യം ഉചിതമല്ല" എന്നു ഗുണ
ദോഷിച്ചു. പുരവാസികൾ ഭയംകൊണ്ടു നടുങ്ങിപ്പോയി. ഇത്രയ്ക്കു
ദുസ്സ്വഭാവം, ഇത്ര ചെറിയകുട്ടിക്കു് ഉണ്ടോ? എന്നവർ വിചാരിച്ചു.
ഭൃഗുപതിയാകട്ടെ, കുമാരന്റെ നിർഭയമായ ആ വാക്കുകൾ കേട്ട
പ്പോൾ, ശരീരംമുഴുവൻ കോപാഗ്നി ജ്വലിച്ചു് ബലഹീനനായി ഭ
വിച്ചു. എന്നിട്ടു അഭ്യർത്ഥനസ്വരത്തിൽ രാമനോടു പറഞ്ഞു–"രാ
മ! നിന്റെ ഈ ചെറിയ അനുജനെ അടക്കാൻ കഴിവുണ്ടോ എ

നു നോക്കുക! അവന്റെ ശരീരം സുന്ദരമെങ്കിലും മനസ്സു മലിനമാണ്. വിഷംനിറച്ച ഒരു പൊന്നുംകുടംപോലെയാണവൻ."

ലക്ഷ്മണൻ ചിരിച്ചു. രാമൻ അവനെ ഒരു നോട്ടംകൊണ്ടു തടുത്തിട്ട്, നിന്ദാവാക്കുകളെല്ലാം ഉപേക്ഷിച്ചു താഴ്മയോടെ, ഗുരുവിന്റെ അരികിൽചെന്നു് കൈകൾ രണ്ടും കൂപ്പി മൃദുശീതളസ്വരത്തിൽ പറഞ്ഞു-നാഥ! നിന്തിരുവടി സാക്ഷാൽ ആത്മജ്ഞാനിയല്ലേ? ആ സ്ഥിതിക്കു ഒരു കുട്ടിയുടെ വാക്കു ശ്രദ്ധിക്കാറില്ല. കുട്ടികൾ ഒരുതരം ഈച്ചകളെപ്പോലെയാണ്——അർത്ഥമില്ലാതെ അലട്ടിക്കൊണ്ടിരിക്കും. വിവേകികളാരും അവരെക്കുറിച്ചു ദുഃഖിക്കയില്ല. അതുമല്ല, നിന്തിരുവടിക്കു അനിഷ്ടത്തെച്ചെയ്തവൻ അവനല്ലതാനും. ഞാനാണ് അപരാധകാരി; കൃപയോ കോപമോ വധമോ ബന്ധനമോ, എന്തായാലും ഇഷ്ടംപോലെ അങ്ങേ ദാസനായ എന്നിൽ ആരോപിച്ചുകൊൾക. ഹേ മുനിശ്രേഷ്ഠ! നിന്തിരുവടിയുടെ കോപം ഏതൊന്നുകൊണ്ടു ശമിക്കുമോ അതിനെ വേഗത്തിൽ അരുളിച്ചെയ്താലും! ഭൃഗുപതി:-"രാമ! എന്റെ കോപം എങ്ങനെ ശമിക്കാനാണ്. നിന്റെ അനുജൻ എന്നെ ഇന്നു വളരെയെല്ലാം അധിക്ഷേപിച്ചു. എന്നിട്ടും അവന്റെ ശിരസ്സ് ഈ പരശ്ശുകൊണ്ടു ഖണ്ഡിച്ചില്ല. അപ്പോൾ പിന്നെ കോപിച്ചിട്ടു ഞാൻ എന്താണുചെയ്തതു്? ഈ പരശുവിന്റെ ഘോരമായ കഥകേട്ടു ക്ഷത്രിയസ്ത്രീകളുടെ ഗർഭം സ്രവിച്ചിട്ടുപോലുമുണ്ട്. ഇപ്പോഴും എന്റെ ആ ആയുധം ഇതാ ഇരിക്കുന്നു. ശത്രുവായ രാജകുമാരൻ ജീവനോടേ മുമ്പിൽനില്ക്കുന്നതു കാണുകയും ചെയ്യുന്നു. എനിക്കു കോപം ഉള്ളിൽ തിങ്ങിവിങ്ങുന്നുണ്ടെങ്കിലും കൈകൾ പൊങ്ങുന്നില്ല. രാജഘാതിയായ ഈ കഠാരം കുണ്ഠധാരമായും തീർന്നു. വിധി എനിക്കു വിപരീതമായി. എന്റെ സ്വഭാവം വ്യത്യാസപ്പെട്ടു. എന്തെന്നാൽ ഇതിനുമുമ്പ് എപ്പോൾ ഞാൻ ദയാലുവായി ഭവിച്ചിട്ടുണ്ട്. ഒരിക്കലുമില്ല. ഇന്നേദിവസം വിധിമതത്താൽ ഞാൻ ദുസ്സഹമായ സങ്കടം അനുഭവിക്കേണ്ടിവന്നു.

ഇതുകേട്ട് സുമിത്രയുടെ പുത്രൻ മന്ദഹാസം തൂകി നമസ്കരിച്ചു. പ്രഭോ! അങ്ങേ കരുണപോലും ഒരു കൊടുംകാററുപോലെയാണ്. അങ്ങേ വാക്കുകൾ കേട്ടാൽ വൃക്ഷങ്ങളിലെ തളിരുകളെല്ലാം കൊഴിയും. ഇത്രയ്ക്കു കൃപാരസം വററിവരണ്ട ശരീരത്തോടുകൂടി ഒരു മുനി ഇരുന്നാൽ, കോപിക്കുന്ന സമയങ്ങളിൽ ദൈവം സഹായിക്കാതിരിക്കുമോ?

ഭൃഗുപതി:—ഹേ ജനകരാജ! നോക്കൂ! ഈ കുമാരനെ ദൂരത്താ

ക്കു! അവൻ അറിവില്ലാതെ കാലപുരത്തിലേക്കു പോകാൻ തുനി
ഞ്ഞിരിക്കുന്നു എന്നിട്ടും നീ അവനെ എന്റെ കൺവെട്ടത്തു
നിന്നും അകററാത്തതെന്തു്? കണ്ടിട്ടെത്ര ചെറുതു്? എന്നിട്ടും അവ
ന്റെ ദുഃസ്വഭാവം എത്ര വലുതു്?

ലക്ഷ്മണൻ:—ചിരിച്ചുകൊണ്ടു്, മഹർഷേ! കണ്ണടച്ചോളൂ! ഒ
ന്നും കാണുകയില്ല.

പരശുരാമൻ സക്രോധനായി രഘുപതിയെ നോക്കി—ശഠ!
ശിവധനുസ്സിനെ വലിച്ചൊടിച്ചതുമല്ല, നീ എന്നെ പഠിപ്പിക്കാനും
തുടങ്ങുന്നുവോ? അനുജൻ ഈ കടുവചനങ്ങൾ വർഷിക്കുന്നതെല്ലാം
നിന്റെ ഉള്ളോട്ടുകൂടിത്തന്നെയാണു്. നിന്റെ വിനയവും തൊഴു
കൈ ചേഷ്ടമെല്ലാം വെറും നാട്യങ്ങളാണു്. എനിക്കിപ്പോൾ മ
നസ്സിലായി. അതുകൊണ്ടു്, ഉടനെ യുദ്ധത്തിനൊരുങ്ങി എന്നെ
തൃപ്തിപ്പെടുത്തുക! അല്ലെങ്കിൽ രാമനെന്നുള്ള പേർ വിട്ടൊഴിയുക!
എടാ! ശിവദ്രോഹി! നീയും അനുജനും മരിച്ചുകൊൾക! എന്നു ഗ
ർജ്ജിച്ചുകൊണ്ടു് ശിതധാരമായ തന്റെ കുഠാരത്തെ ഉയർത്തി. എ
ന്നാൽ രാമൻ മന്ദഹാസത്തോടുകൂടി നമസ്കരിക്കയാണു ചെയ്തതു്.
മഹർഷേ! കുററക്കാരൻ ലക്ഷ്മണനാണെങ്കിലും നിന്തിരുവടി എ
ന്നോടാണു കോപിക്കുന്നതു്. നല്ലവനും സത്യവാനുമായിരിക്കുന്ന
തു ചില അവസരങ്ങളിൽ ആപത്താണു് വക്രന്മാരെ എല്ലാവ
രും ഭയപ്പെടും. രാഹുതന്നെ വക്രമായ ചന്ദ്രക്കലയെ ഗ്രസിക്കാൻ
ഒരുങ്ങുന്നില്ലല്ലോ. ഹേ മുനിശ്വര! നിന്തിരുവടി കോപത്തിൽനി
ന്നു വിരമിച്ചാലും! കുഠാരം അങ്ങേടെ കയ്യിൽ, എന്റെ ശിരസ്സ് അ
ങ്ങേടെ മുമ്പിൽ; കോപം അടക്കുന്നതിനു ഇഷ്ടംപോലെ എന്തോ
ചെയ്തുകൊൾക! ഞാൻ അങ്ങേ അനുചരനാണു്. ഒരു സേവകൻ
യജമാനനോടു യുദ്ധം ചെയ്യാമോ? ഹേ ബ്രാഹ്മണോത്തമ! കോപ
ത്തെ അടക്കുക! അങ്ങേ വേഷം കണ്ടിട്ടു് ബാലൻ എന്തൊക്കെയോ
പറഞ്ഞിരിക്കാം. അതിന് അവൻ യാതൊരു ദോഷവും കരുതി
ട്ടില്ല. വെണ്മഴുവും വില്ലുമമ്പും ധരിച്ചിരിക്കുന്നതുകണ്ടു് ഒരു യുദ്ധ
വീരനാണെന്നു കരുതി അവൻ എതിർക്കാൻ ഒരുങ്ങിയതാണു്. അ
വൻ അങ്ങേ പേരു കേട്ടിട്ടുണ്ടെങ്കിലും കണ്ടിട്ടു് ആളെ മനസ്സിലാ
ക്കിയില്ല. അതുകൊണ്ടു് അങ്ങേ വംശമാഹാത്മ്യത്തിനു അനുഗു
ണമായ വിധത്തിൽ വിനയപൂർവ്വം ഉത്തരം പറഞ്ഞതുമില്ല. കേ
വലം ഒരു മുനിയുടെ വേഷത്തിൽ വന്നിരുന്നുവെങ്കിൽ നിശ്ചയമാ
യും അവൻ അങ്ങേ പാദരജസ്സുകളെ ശിരസ്സിൽ ധരിച്ചു വന്ദിക്കുമാ
യിരുന്നു. അറിയാതെ ചെയ്തുപോയ തെററിനു അവനു മാപ്പുകൊ
ടുക്കണം. ബ്രാഹ്മണഹൃദയം എപ്പോഴും കരുണാമസൃണമായിരി

ക്കേണ്ടതാണ്. ഇനി, എൻെറ നാമത്തെക്കുറിച്ചു പറയുകയാണെങ്കിൽ. ഹേ മുനീശ്വര! നമ്മൾ തമ്മിൽ എന്തൊരു സാദൃശ്യമാണുള്ളതു്. ശിരസ്സും പാദവും തമ്മിലുള്ള അന്തരം നമുക്ക തമ്മിൽ ഉണ്ട്. രാമൻ എന്ന അവിശിഷ്ടനാമമാണ് എനിക്കുള്ളതു്. നിന്തിരുവടിയുടെ നാമം പരശുശബ്ദത്താൽ വിശിഷ്ടമാണ്. എനിക്ക വില്ലിൽ ഒരു ഗുണം മാത്രമേയുള്ളു. നിന്തിരുവടിക്ക പരിശുദ്ധങ്ങളായ * ഒൻപതു ഗുണങ്ങൾ ഭവിക്കുന്നുണ്ട്. എല്ലാപ്രകാരത്തിലും ഞാൻ അങ്ങേ കീഴിൽതന്നെ ഒരു ബ്രാഹ്മണനെന്നനിലയിൽ എൻെറ അപരാധത്തെ ക്ഷമിക്കണമെന്നപേക്ഷിക്കുന്നു.

രാമചന്ദ്രൻ, ബ്രാഹ്മണനെന്നും, മുനിയെന്നും മുറയ്ക്കുമുറയ്ക്ക് അഭിസംബോധനംചെയ്തു പ്രാർത്ഥിക്കുന്നതുകേട്ടു രോഷത്തോടെ പരശുരാമൻ പറഞ്ഞു—രാമ! നീ അനുജനെപ്പോലെ ധിക്കാരിയാണ്. എന്നെ നീ കേവലം ഒരു ബ്രാഹ്മണനെന്നുതന്നെ പരിഗണിക്കുന്നു. പക്ഷേ, ഞാൻ എന്തുമാതിരി ബ്രാഹ്മണനാണെന്ന് നിനക്കിപ്പോൾ മനസ്സിലാക്കിത്തരാം. എൻെറ വില്ല് സ്രുവമാണ്. ശരം ആഹുതിയാണ്. ഘോരമായ എൻെറ കോപമാണ് ഹോമാഗ്നി. സന്നദ്ധമാക്കിയ ചതുരംഗസൈന്യമാണ സമിത്ത്, ഈ കുഠാരം കൊണ്ടു് അരിഞ്ഞു തള്ളുന്ന ശത്രുക്കളായ രാജാക്കൾ ഹോമദ്രവ്യമാണ്. ഇങ്ങനെ കോടികോടി സമരയജ്ഞങ്ങൾ ഞാൻ ഭൂമിയിൽ നടത്തിട്ടുണ്ട്. നിനക്ക എൻെറ പ്രഭാവം മനസ്സിലായിട്ടില്ല. അതുകൊണ്ട് കേവലം ഒരു ബ്രാഹ്മണനെന്ന നിലയിൽ നീ എന്നെ അഭിസംബോധനം ചെയ്യുന്നു. ഈ വില്ലൊടിച്ചതു നിമിത്തം അഹംകാരം വളരെ വർദ്ധിച്ച്, വിശ്വവിജയിയെന്നുള്ള ഒരു ഭാവം നിൻെറ മനസ്സിൽ കടന്നു കൂടിട്ടുണ്ട്.

രാമചന്ദ്രൻ:—ഭാർഗ്ഗവ! ഓർത്തുനോക്കിസ്സംസാരിക്കുക! അങ്ങേ കോപം അത്യുഗ്രമായിരിക്കുന്നു. എൻെറ തെറ്റ് വളരെ ലഘുവുമാണ്. ഈ പഴയവില്ല് ഞാൻ ചെന്നു തൊട്ടയുടനേ മുറിഞ്ഞുപോയതാണ്. അതിൽ എനിക്ക അഹങ്കാരത്തിനു വകയെന്തു? ഹേ പരശുപാണേ! വാസ്തവം ഞാൻ പറയുന്നു. കേട്ടുകൊൾക. ബ്രാഹ്മണോചിതമായ ബഹുമാനത്തോടുകൂടി ഞാൻ അഭിസംബോധനംചെയ്തതു് നിസ്സാരപ്പെടുത്തിയാണെന്ന് അങ്ങു പറഞ്ഞില്ലേ? എന്നാൽ ഞാൻ യോദ്ധാവാണെന്നുള്ള ഭയത്താൽ വന്ദനംചെയ്തതുക

---

* ഒമ്പതു ഗുണങ്ങൾ:—സന്തോഷം, ക്ഷമ, അതൃഷ്ണ, ജിതേന്ദ്രിയത, തപസ്വിത, കൌശല്യം, സർവാത്മത്വം, ദാനധർമ്മം, ദയാലുത്വം ഇവയാകുന്നു. മറ്റു വിധത്തിലും ഗുണങ്ങളെ പരിഗണിക്കപ്പെടുന്നുണ്ട്.

വരായി ഇന്നു ലോകത്തിലാരെങ്കിലുമുണ്ടോ? എനിക്കു ഏതെങ്കിലും ബഹുമാനം അങ്ങേക്കുറിച്ചുണ്ടെങ്കിൽ അതു ബ്രാഹ്മണനെന്ന നിലയിൽ മാത്രമാണ്. ദേവനോ അസുരനോ, രാജാവോ, യുദ്ധവീരനോ ആരായാലും ശരി അവൻ തുല്യബലനോ അധികബലനോ ആയിക്കൊള്ളട്ടേ, യുദ്ധത്തിനായി വന്നാൽ അവനെ ഞാൻ എതിർക്കതന്നെ ചെയ്യും. ജയിച്ചാലും മരിച്ചാലും ഞാൻ വണങ്ങുകയെന്നുള്ള തുണ്ടാകയില്ല. ക്ഷത്രിയനായി ജനിച്ചവൻ യുദ്ധത്തിൽ ഭീരുത്വം കാണിക്കുന്നതു്, കുലകളങ്കകരമാണ്. അങ്ങനെ ചെയ്യുന്നവൻ നീചനാണെന്നുതന്നെ പറയാം. ഞാൻ ഇപ്പറയുന്നതു് ഞങ്ങളുടെ വംശസ്വഭാവമാണ്. ആത്മപ്രശംസയാണെന്നു അവിടുന്നു ധരിക്കരുതു്. മൃത്യുവെപ്പോലും യുദ്ധത്തിൽ എതിർക്കുന്നതിനു രഘുവംശജന്മാർക്കു ക്രസലില്ല. ഇങ്ങനെ ലോകത്തിൽ ആരെയും ഭയപ്പെടാത്ത രഘുവംശജരും ബ്രാഹ്മണർക്ക് അടിമകളാണ്. ബ്രാഹ്മണപ്രഭാവം അത്രയ്ക്കു ആദരിക്കത്തക്കതാണ്. ആ ബ്രാഹ്മണ്യത്തെ മാനിച്ചു് നിന്തിരുവടിയെ ഞാൻ ഭയപ്പെടുന്നു.

രഘുപതിയുടെ പ്രശാന്തവും ഗൂഢാത്ഥഗർഭവുമായ ഈ ഉപന്യാസം കേട്ടപ്പോൾ, ഹൃദയത്തിൽ ജ്ഞാനദൃഷ്ടി പ്രകാശിച്ചു. "ഹേ രഘുവീര! ഈ വൈഷ്ണവചാപം എടുത്തു ഞാണേററുക! അതു കണ്ടാൽ എന്റെ സന്ദേഹം തീരും." എന്നുപറഞ്ഞിട്ടു ചാപത്തെ ശ്രീരാമന്റെ കയ്യിൽ കൊടുത്തു. തൽക്ഷണംതന്നെ വില്ലു് തനിയേ ഞാണേററിയതായി കാണപ്പെട്ടു. പരശുരാമൻ വിസ്മയഭയാകുലനായി. രഘുപതിയുടെ പ്രഭാവം അദ്ദേഹത്തിനു മനസ്സിലായി. ശരീരം മുഴുവൻ കോൾമയിർക്കൊണ്ടു ഹൃദയത്തിൽ ഭക്തിരസം നിറഞ്ഞു. എന്നിട്ടു് ഇങ്ങനെ വാഴ്ത്തി സ്തുതിച്ചു.

"ജയരഘുവംശാംബുജവനഭാനോ
ഗഹനദനുജകുലദഹനകൃശാനോ
ജയ സുര ഭൂസുര ധേനുപ്രിയകര!
ജയമദമോഹാമഷഭ്രമഹര!
വിനയദയാമുഖഗുണഗണസാഗര!
ജയശബ്ദാഗമകുശലനുണാംവര!
സേവകസുഖദ! ശതലക്ഷാംബുജ
സായകനിന്ദകകോമളഗാത്ര!
ത്രിപുരഭിന്മാനസ ഹംസായിത!
ഹേ പുരുഷോത്തമ! പുഷ്കരനേത്ര!
താവകമഹിമകൾകീർത്തിപ്പതിനൊരു
നാവാലിവനിവിടെളുതല്ലേതും.

അജ്ഞതയാലഹമനുചിതവാക്കുകൾ
ജല്പിച്ചവകരുണാവസതികളാം
സോദരർ നിങ്ങൾ പൊറുത്തരുളീടുക.
ഹാ ജയ ജയ ജയ രാഘവകുലകേതോ."

ഇങ്ങനെ സ്തുതിച്ചു വണങ്ങിക്കൊണ്ട് പരശുരാമൻ തപസ്സിനായി വനത്തിലേക്കു പോയി. അസൂയാലുക്കളായി നോക്കിയിരുന്ന കുടിലരാജാക്കളെല്ലാം ഈ സംഭവം കണ്ട് ഭയവിഭ്രാന്തന്മാരായി എഴുനേററു നാലുവഴിക്കും ഓടിമറഞ്ഞു. ദേവന്മാർ ആനന്ദഭരിതരായി ദുന്ദുഭിതാക്കി, രാമശിരസ്സിൽ പുഷ്പങ്ങൾ വർഷിച്ചു. പുരവാസികൾ അനല്പമായി സന്തോഷിക്കയും മോഹഭയങ്ങളാകുന്ന ശല്യങ്ങളെ ഹൃദയത്തിൽനിന്നും നിഷ്കാസിക്കയും ചെയ്തു

പലവിധത്തിലുള്ള വാദ്യവാദനത്തിന്റെ സമ്മിളിതധ്വനി കർണ്ണാമൃതമാംവണ്ണം മുഴങ്ങിക്കൊണ്ടിരുന്നു. എല്ലാ പ്രകാരത്തിലുമുള്ള മനോഹരമംഗലവസ്തുക്കളുടെ പ്രദർശനവും ഉണ്ടായിരുന്നു. സുമുഖികളും സുലോചനകളുമായ ബാലസ്ത്രീകൾ സംഘംസംഘമായിച്ചേർന്നു് കുയിലൊച്ചയെ ജയിച്ച മധുരസ്വരത്തിൽ, ഗാനം ചെയ്തു. ജന്മനാദരിദ്രനായവന്നു നിധികിട്ടിയതുപോലെ ജനകൻ വാചാമഗോചരമായവിധത്തിൽ സന്തോഷിച്ചു. സീതയും സർവ്വഭയങ്ങളുംശമിച്ച് ചന്ദ്രോദയം കണ്ടചകോരിയെപ്പോലെ മോദിച്ചു. ജനകൻഉടനേ കൌശികനെ നമസ്കരിച്ചുപറഞ്ഞു. വിഭോ! നിന്തിരുവടിയുടെ അനുഗ്രഹത്താലാണു് രാമൻ ശൈവചാപത്തെ ഭഞ്ജിച്ചതു്. തദ്വാരാ, ഈ സഹോദരന്മാർ എന്നെ കൃതകൃത്യനാക്കിച്ചെയ്തു. ഇനി ഈ മംഗലോത്സവത്തെ സംബന്ധിച്ചു് ഞാൻ ചെയ്യേണ്ടതെന്തെന്നു് ആജ്ഞാപിച്ചാലും."

വിശ്വാമിത്രൻ, പറഞ്ഞു:—ഹേ രാജശേഖര! വിവാഹം ഈ ശൈവചാപത്തിന്റെ ഭഞ്ജനത്തെ ആശ്രയിച്ചാണിരുന്നതു്. ഇപ്പോൾ അതു ഫലിച്ചു. ചാപം ഭഞ്ജിക്കപ്പെട്ടു. ഈ വസ്തുത സുരനരനാഗന്മാർ എല്ലാവരാലും അറിയപ്പെട്ടതുമാണ്. എന്നാലും ഇനി, വംശാചാരമനുസരിച്ച് വിപ്രന്മാരോടും കുലവൃദ്ധന്മാരോടും പുരോഹിതനോടുമാലോചിച്ചു, വേദവിദിതങ്ങളായ കർമ്മങ്ങളെ അനുഷ്ഠിക്കുക! എന്നിട്ടു് ദശരഥരാജനെ ആനയിക്കാനായി അയോദ്ധ്യയിലേക്കു ഒരു ദൂതനെ അയയ്ക്കുകയും വേണം.

ഈ വാക്കുകൾകേട്ടു രാമലക്ഷ്മണന്മാർ—"അതുശരി! ഹേ ദയാലോ വേഗത്തിലയയ്ക്കുക" എന്നു സോൽക്കണ്ഠം ഉച്ചരിച്ചു. ഉ

ടൻതന്നെ സന്ദേശപത്രവുംകൊടുത്തു ദൂതന്മാരെ അയോധ്യയിലേക്ക് അയയ്ക്കുകയുംചെയ്തു.

അനന്തരം ജനകൻെറ കല്പനയനുസരിച്ചു വന്നു വന്ദിച്ചുനിന്ന പൌരപ്രധാനന്മാരോടു, പട്ടണത്തിൻെറ നാനാഭാഗങ്ങളിലുമുള്ള ചത്വരസ്ഥലങ്ങളും, തെരുവുകളും, ഭവനങ്ങളും, ദേവാലയങ്ങളും, മുതലായവ അലംകരിച്ചു ഭംഗിയാക്കണമെന്ന് അദ്ദേഹം കല്പിച്ചു. കല്പനകേട്ട് എല്ലാവരും സന്തോഷത്തോടെ അവരവരുടെ ഭവനങ്ങളിലേക്കുപോയി. പിന്നീടു രാജാവു സ്വന്തഭൃത്യന്മാരെവിളിച്ചു, വിചിത്രങ്ങളായ വിതാനങ്ങൾ—മണ്ഡപാദികൾ—യഥാസ്ഥാനം കെട്ടിയലംകരിക്കുവാൻ നിയോഗിച്ചു. സന്തോഷപൂർവ്വം അവർ ആ നിയോഗത്തെ ശിരസാവഹിച്ചുപോയി, വിതാനവിധികുശലന്മാരായ പലപല ശില്പിശ്രേഷ്ഠന്മാരെ വരുത്തി രാജശാസനത്തെ അറിയിച്ചു. ശില്പികൾ വിശ്വശില്പിയായ ബ്രഹ്മദേവനെ പ്രണമിച്ചുകൊണ്ടു പണികളും ആരംഭിച്ചു. മണ്ഡപത്തൂണുകൾ സ്വർണ്ണംകൊണ്ടു ചമച്ചു, മനോഹരമായ വാഴയുടെ ആകൃതിയിൽ കെട്ടിത്തീർത്തു. ഇലയും കുലയുമെല്ലാം മരതകരത്നംകൊണ്ടും പൂവു പത്മരാഗത്താലും നിർമ്മിച്ചു. സുന്ദരമായ അതിൻെറ രചനാവൈഭവം കണ്ടു ബ്രഹ്മദേവൻതന്നെ വിസ്മയിച്ചുപോയി. മുളംതൂണുകളുമെല്ലാം യഥാസ്ഥാനം മൊട്ടുകളും നിറപ്പുകിട്ടുംകലർത്തി മരതകക്കല്ലുകൊണ്ടുതന്നെ ചമച്ചതുകണ്ടാൽ, സാക്ഷാൽ മുളയിൽനിന്ന് അവയെ വേർതിരിച്ചറിവാൻ സാധിക്കയില്ലായിരുന്നു. കണ്ടാൽ കണ്ണുമഞ്ഞളിക്കെ പ്രഭ വീശത്തക്കവണ്ണം, വെററിലകൾ സ്വർണ്ണംകൊണ്ടുണ്ടാക്കി മാലയാക്കി കോർത്തുകെട്ടി, ഇടയ്ക്കിടെ മുത്തുമാലകളും അലംകരിച്ചിരുന്നു. എന്നിട്ടു നല്ലവണ്ണം കൊത്തുപണികഴിച്ച് മാണിക്യം, മരതകം, വൈരം, വൈഡൂര്യം ഇവ അമുഴ്ത്തിപ്പെടുത്തു താമരപ്പൂക്കളുണ്ടാക്കീട്ടു, ആ പൂക്കളെ ചുററിപ്പററി കാററത്തുമുരണ്ടുനടക്കുന്നവണ്ടുകളെയും പാടിപ്പറക്കുന്ന പക്ഷികളെയും നിർമ്മിച്ചു സ്തംഭങ്ങളിൽ മംഗലദ്രവ്യങ്ങൾ വഹിച്ചുനിൽക്കുന്ന ദേവപ്രതിമകൾകൊത്തി മോടിപിടിപ്പിച്ചു. തളങ്ങളിൽ നാൽക്കോണാകൃതിയുണ്ടാക്കി അവയ്ക്കുള്ളിൽ ഹസ്തിമസ്തകത്തിലെ മുഴപ്പേറിയ രത്നങ്ങളിൽ അഴകേറിയവ തിരഞ്ഞെടുത്ത് അലംകരിച്ചു.

നീലരത്നങ്ങളാൽ മാവിൻകൊമ്പുകളും, സ്വർണ്ണമയങ്ങളായ തളിരുകളോടും പട്ടുചരടുഞെട്ടിൽ തൂങ്ങുന്നമരതകമയങ്ങളായ കായ്കളോടും നിർമ്മിക്കപ്പെട്ടു. അനന്തരം കാമദേവൻെറ കണ്ണികളോ എന്നു തോന്നുമാറുള്ള മനോഹരങ്ങളായ തോരണമാലകൾ തൂക്കി, അനേകം മംഗലകലശങ്ങളും മണിമയങ്ങളായ മനോഹരദീപങ്ങ

ളുംവച്ച് അലങ്കരിച്ചു. കനകധ്വജങ്ങളിൽ പട്ടുക്കൊടികൾചാൎത്തി ആടിയാടിനിൽക്കുമാറു വെഞ്ചാമരങ്ങൾതൂക്കി. ഇപ്രകാരം ശില്പകൌശലക്കളിയരങ്ങുകളായ മണ്ഡപവരങ്ങളുടെ മനോഹരത വൎണ്ണിക്കാവതല്ല. വിശേഷിച്ചും മണവാട്ടിയായ സീതയ്ക്കായി ഉദ്ദേശിക്കപ്പെട്ട മണ്ഡപത്തിൻെറ ധാടിയും മോടിയും വിവരിക്കാൻ ചാടിപ്പുറപ്പെടുന്ന കവി പരിഹാസപാത്രമാകയേയുള്ളു. രൂപനിധിയും ശീലനിധിയുമായ മണവാളൻെറ മണിമണ്ഡപത്തിൻെറ വൈചിത്ര്യം അതിനേക്കാൾ രമണീയമായിരുന്നു. മൂന്നുലോകങ്ങളിലും അതിൻെറ കാന്തിവിലാസം കളിയാടിക്കൊണ്ടിരുന്നു. നഗരത്തിലെ ഓരോഭവനവും ജനകൻെറ രാജധാനിപോലെതന്നെ അലങ്കരിക്കപ്പെട്ടുകയാൽ അപ്പോൾ വിദേഹനഗരത്തോട് ഉപമിക്കുന്നതിനു പതിന്നാലുലോകങ്ങളിലും ഒരിടമുണ്ടായിരുന്നില്ല. എന്തുവേണ്ടു, അന്നത്തെ വിദേഹനഗരത്തിലെ ഏററവും താഴ്ന്നനിലയിലുള്ള ഒരുഭവനത്തിൻെറ അലംകാരശിങ്കാരം സ്വൎഗ്ഗാധിപതിയായ ഇന്ദ്രനെയും മോഹിപ്പിക്കത്തക്കതായിരുന്നു.

ആകപ്പാടേ സാക്ഷാൽ ലക്ഷ്മീദേവി കപടനാരീരൂപത്തിൽ അധിവസിച്ച ആ നഗരത്തിൻെറ ശോഭ, സാക്ഷാൽ ആദിശേഷനും സരസ്വതിക്കും തന്നെ വൎണ്ണിക്കാൻ കഴിവുണ്ടായിരുന്നില്ല.

ജനകനാൽ നിയുക്തന്മാരായ ദൂതന്മാർ ശ്രീരാമൻെറ പാവനമായ ജന്മഭൂമിയിൽ—അയോദ്ധ്യയിൽ ചെന്നുചേൎന്നു. ആ മോഹനനഗരത്തിൻെറ ശോഭ അവരെ അത്യന്തം സന്തോഷിപ്പിച്ചു. രാജദ്വാരത്തിൽചെന്നു വിവരം അറിയിച്ചപ്പോൾ ക്ഷണത്തിൽ ദശരഥൻ അവരെ തൻെറ സമീപത്തേക്കു വിളിപ്പിച്ചു. വിനയപൂൎവ്വം പാദപ്രണാമം ചെയ്തതിൻെറ ശേഷം അവർ സന്ദേശപത്രത്തെ രാജാവിൻെറ കയ്യിൽ കൊടുക്കവേ സന്തോഷാധിക്യത്താൽ എഴുന്നേററുനിന്നാണ് അദ്ദേഹം അതു വാങ്ങിച്ചതു്. എഴുത്തുവാങ്ങിച്ചപ്പോൾ കണ്ണുകളിൽ ആനന്ദബാഷ്പം നിറഞ്ഞു; ശരീരത്തിൽ രോമാഞ്ചകഞ്ചുകമണിഞ്ഞു; ഹൃദയം തുടിക്കുന്നതുപോലെ തോന്നി. മനസ്സിൽ രാമലക്ഷ്മണന്മാരെയും കൈയിൽ സന്ദേശപത്രത്തെയും വഹിച്ചുകൊണ്ടിരുന്ന അദ്ദേഹത്തിനു്, ഇഷ്ടമാമോ അനിഷ്ടമായോ ഏതെങ്കിലും പറവാൻ ശക്തിയുണ്ടായില്ല. അനന്തരം ഒരുപ്രകാരത്തിൽ ധൈൎയ്യമവലംബിച്ച് എഴുത്തുമുഴുവൻ ഉറക്കെ വായിച്ചു. കേട്ടിരുന്ന സഭാവാസികളും കുതുകാകുലന്മാരായി ആനന്ദബാഷ്പങ്ങൾ തൂകി; വെളിയിൽ കളിച്ചുകൊണ്ടു നിന്നിരുന്ന ഭരതൻ വൎത്തമാനം കേട്ട് ഇഷ്ടസോദരനായ ശത്രുഘ്നനമൊരുമിച്ച് ഓടിവന്നു പിതൃപാദങ്ങളിൽ നമസ്കരിച്ച് അത്യന്തം സ്നേഹാദരങ്ങളെ പ

മസ്കരിച്ചു ചോദിച്ചു. അച്ഛ! എഴുത്തുവന്നു എന്നു കേട്ടത് എവിടെ നിന്നാണ്? എൻെറ പ്രാണപ്രിയന്മാരായ സഹോദരന്മാൎക്കു ക്ഷേമം തന്നെയോ? അവർ ഇപ്പോൾ എവിടെ വസിക്കുന്നു?

സ്നേഹപൂൎവ്വമായ ഈ ചോദ്യംകേട്ടു രാജാവു രണ്ടാമതും സന്ദേശപത്രം വായിച്ചു. വൎത്തമാനമറിഞ്ഞപ്പോൾ ആ സഹോദരന്മാർ അടക്കാൻ പാടില്ലാത്ത ആനന്ദാതിശയത്താൽ പുളകിതശരീരന്മാരായി, സഭാവാസികളെല്ലാവരും ഭരതൻെറ ഭ്രാതൃഭക്തികണ്ടു സന്തോഷിച്ചു. ഉടനേ ദശരഥൻ ആ സന്ദേശവാഹകന്മാരെ തൻെറ സമീപത്തിൽ തന്നെ ഇരുത്തി മധുരമായ മനോഹരസ്വരത്തിൽ "സ്നേഹിതന്മാരേ! എൻെറ ബാലന്മാർ രണ്ടുപേൎക്കുംസുഖമാണോ? അവരെ നിങ്ങൾ സത്യത്തിൽ സ്വന്തം കണ്ണുകളാൽ കാണുകയുണ്ടായോ? ഒരാൾ ശ്യാമനും മററവൻ ഗൌരവൎണ്ണനുമാണ്. രണ്ടുപേരുടെ കൈയിലും അമ്പും വില്ലും ആവനാഴിയുമുണ്ട്. കിശോരന്മാരാണ്. കൂടെ വിശ്വാമിത്രമഹൎഷിയുമുണ്ട് നിങ്ങൾ അവരെക്കണ്ടിട്ടുണ്ട് സംശയമില്ല. അവരിപ്പോൾ എങ്ങനെയിരിക്കുന്നു. പറയുവിൻ" എന്നു വീണ്ടും വീണ്ടും സ്നേഹപരവശനായി പറഞ്ഞു. പിന്നെയും അദ്ദേഹം പറകയാണ്:—"മുനി കൂട്ടിക്കൊണ്ടുപോയതിൽപിന്നെ ഇതുവരെ അവരെക്കുറിച്ചു ശരിയായ വൎത്തമാനമൊന്നും അറിയാറില്ല. ജനകൻ അവരെ എങ്ങനെയാണ് അറിഞ്ഞതു്"

ദശരഥൻെറ പ്രിയവചനങ്ങൾ കേട്ടു ദൂതന്മാർ മന്ദഹാസംതൂകി. ഹേ രാജേശ്വരമകുടരത്നമേ! ലോകാലംകാരഭൂതന്മാരായ രാമലക്ഷ്മണന്മാരെ പുത്രരോപന ലഭിച്ച അങ്ങേയ്ക്കു തുല്യനായി ഒരു ധന്യൻ ഭൂമിയിലില്ല. മൂന്നുലോകത്തിലും കീൎത്തിപരത്തി വിളങ്ങുന്ന പുരുഷസിംഹന്മാരായ അങ്ങേ പുത്രന്മാരോട് അവർ ആരാണെന്നു പ്രത്യേകം ചോദിച്ചറിയേണ്ട ആവശ്യമില്ല. അവരുടെ കീൎത്തിയും പ്രതാപവും നോക്കിയാൽ ചന്ദ്രൻ്റ്നിഷ്പ്രഭനും സൂൎയ്യൻ ശീതളനുമാണെന്നുവേണം പറവാൻ. പ്രഭോ! അവരെ ജനകരാജൻ അറിഞ്ഞതെങ്ങനെയെന്നു ഞങ്ങൾ എന്തിനു പറയണം. സൂൎയ്യനെക്കാണാൻ വല്ലവരും വിളക്കിൻെറ സഹായം ആവശ്യപ്പെടാറുണ്ടോ? സീതാസ്വയംബരത്തിൽ വീരയോദ്ധാക്കളായ അനവധി രാജാക്കന്മാർ ശൈവചാപത്തെ കുലയ്ക്കാൻ ചെന്നിട്ട് ഓരോരുത്തരായി പിൻവാങ്ങുകയാണുണ്ടായതു്. ഒരുത്തനെങ്കിലും അതിനശക്തനായില്ല. ഭുവനൈകവീരന്മാരെന്നു അഭിമാനിച്ചിരുന്ന രാജാക്കന്മാർപോലും ആ മഹാചാപത്തിന് അടിമപ്പെട്ടതേയുള്ളു. മഹാമേരുവെ ഇളക്കുന്നതിനു ശക്തനായ ബാണാസുരൻ വില്ലിനു

ച്ചുറവും നടന്നു നോക്കീട്ടു ശക്തിയില്ലെന്നു് ഒഴിഞ്ഞുപോയി. ശംഭു ശൈലത്തെ ഇളക്കിയ രാക്ഷസരാജനും ആ സമാജത്തിൽ പരാജ തനായി.

ചക്രവത്തിയായ പ്രഭോ! ഉടനെ രഘുവംശമണിയായ രാമചന്ദ്രൻ വില്ലിന്റെ സമീപത്തിൽ ചെന്നു നോക്കീട്ടു്, ആന താമരവ ളയത്തെ എന്നപോലെ, നിഷ്പ്രയാസം അതിനെ ഒടിച്ചു. ഈ വത്തമാനമറിഞ്ഞു പരശുരാമൻ കോപത്തോടേ ചാടിവന്നു വള രെയൊക്കെ ഭീഷണികൾ പ്രയോഗിച്ചിട്ടും അങ്ങേ പുത്രന്മാർ ഭയ പ്പെടുന്നില്ലെന്നു കണ്ടു ശങ്കാകുലനായി, തന്റെ കൈയിലുണ്ടായി രുന്ന വൈഷ്ണവചാപത്തെ ബലപരീക്ഷയ്ക്കായി രാമന്റെകൈയിൽ കൊടുത്തു. പെട്ടെന്നു പരീക്ഷയിൽ പരാജിതനായി പിൻവാങ്ങിത പസ്സുചെയ്വാൻ വനത്തിലേക്കു പോകയും ചെയ്തു. തേജോനിധിയായ ലക്ഷ്മണനും അതുലബലനായ രാമനേക്കാൾ ഒട്ടും പിന്നാക്കമല്ല. ആ കുമാരനെ കാണുമ്പോൾ രാജാക്കന്മാരെല്ലാം സിംഹക്കുട്ടിയുടെ മുമ്പിൽ ആനകൾ എങ്ങനേയൊ അതുപോലെയാണു വിറയ്ക്കുന്ന തു്. ഭോ! രാജൻ അങ്ങേ പുത്രന്മാരെ കാണാൻ ഇടയാകുന്നവരാ രും ലോകത്തിൽ മറെറാന്നിനേയും ഗൌനിക്കാൻ ശക്തരാ കയില്ല."

വീരരസത്താൽ ചമൽകൃതവും പ്രതാപയുക്തവും പ്രേമപൂ ണ്ണവുമായ പ്രിയവാക്കുകൾ ദൂതന്മാർ പറഞ്ഞതുകേട്ടു രാജാവും സ ഭ്യന്മാരും അനുരാഗവിവശന്മാരായി അനേകം വിലയേറിയ സമ്മാ നങ്ങൾ അവക്കു കോരിവാരി കൊടുക്കാൻ തുടങ്ങി. സമ്മാനദാന ശബ്ദം കേട്ടപ്പോഴെ അവർ കാതുകൾ പൊത്തിക്കൊണ്ടു് "അഹോ! അതു നീതിയല്ല, നീതിയല്ല" എന്നു് ഉറക്കെ വിളിച്ചുപറഞ്ഞു. അ വരുടെ ധർമ്മനിഷ്ഠ കണ്ടു് എല്ലാവരും ബഹുമാനിച്ചു.

വേഗംതന്നെ ദശരഥൻ ആ എഴുത്തുകൊണ്ടുപോയി വസിഷ്ഠ നെക്കാണിച്ചു വസ്തുതകളെല്ലാം പറഞ്ഞുകേൾപ്പിച്ചതിനു ശേഷം ദൂതന്മാരെ അവിടെ വിളിപ്പിച്ചു വരുത്തി; വസിഷ്ഠൻ ദൂതന്മാരുടെ മുഖത്തുനിന്നുതന്നെ രാമകഥകൾ കേട്ടിട്ടു സന്തുഷ്ടനായിപ്പറഞ്ഞു. പുണ്യപുരുഷന്മാക്കു് ഈ ലോകം സുഖഭൂയിഷ്ഠമാണു്. സമുദ്രം ആഗ്രഹിക്കാതെ തന്നെ നദികൾ ഒഴുകിച്ചെന്നു് അതിൽ ചേരുന്ന തുപോലെ, സുഖവും സമ്പത്തും സ്വയമേവ ധർമ്മശീലന്മാരെ ആ ശ്രയിക്കുന്നു. രാജാവേ താങ്കൾ നിരവദ്യമായി ഗുരുക്കന്മാരെയും ബ്രാഹ്മണരെയും പശുക്കളെയും ദേവന്മാരെയും സേവിച്ചു വസിക്കു ന്നു. കൌസല്യയും അങ്ങിനെ തന്നെ. ലോകത്തിൽ നിനക്കു തു ല്യനായ ഒരു സുകൃതി മററില്ല. കീഴിൽ ഉണ്ടായിട്ടില്ല. മേലിൽ ഉ

ണ്ടാകയുമില്ല. രാമനെപ്പോലെയുള്ള ഒരു പുത്രനെ ലഭിച്ചു, എന്നു
ല്ല, ഒന്നുപോലെ വീരന്മാരും വിനീതന്മാരും ധർമ്മിഷ്ഠന്മാരും ഗു
ണനിധികളും ആയ, നാലുപുത്രന്മാരെ ലഭിച്ചു—നി ധന്യധന്യനാ
ണ്. സർവ്വകാലവും കല്യാണവാനായിത്തന്നെ ഇരിക്കയും ചെയ്യും.
വേഗത്തിൽപോയി വാദ്യമേളങ്ങളോടുകൂടി വിവാഹയാത്രയ്ക്കു വേ
ണ്ടതു് ഒരുക്കുക.

ഗുരുനിയോഗത്തെ ശിരസാവഹിച്ചു വന്ദിച്ചുകൊണ്ടു്. ദശര
ഥൻ സന്ദേശവാഹകന്മാൎക്കു വസതികൾ ഒരുക്കിച്ചു കൊടുത്തതി
ന്റെ ശേഷം, ക്ഷണത്തിൽ കൊട്ടാരത്തിലേക്കു മടങ്ങി. അന്തഃ
പുരസ്ത്രീകളെയെല്ലാം വിളിച്ചു വരുത്തി ജനകന്റെ പത്രിക വായി
ച്ചു കേൾപ്പിച്ചു. ജനകൻ വാക്കാൽ പറഞ്ഞയച്ച വൎത്തമാനവും
ദശരഥൻ അവരെ ധരിപ്പിക്കാതിരുന്നില്ല. റാണിമാൎക്കു അതുകേ
ട്ടപ്പോൾ ഉണ്ടായ സന്തോഷം എന്തു പറയാം. മഴക്കാറുകണ്ട മ
യിലുകളെപ്പോലെ അവരും രാജാവും ആനന്ദപൂരത്തിൽ മുഴുകി.
ഗുരു പത്നിമാർ സന്തുഷ്ടരായി ആശിസ്സുകൾ വൎഷിച്ചു. കൌസ
ല്യാദേവി ആനന്ദഭാരത്തെ വഹിക്കാൻ ശക്തയല്ലാതെ പരാധീന
യായിച്ചമഞ്ഞു. റാണിമാർ ഓരോരുത്തരും പ്രിയപ്പെട്ട ആ സ
ന്ദേശപത്രത്തെ മാറിമാറി വാങ്ങി സന്തപ്തമായ ഹൃദയത്തെ തണു
പ്പിക്കാനെന്നപോലെ, മാറോടുചേൎത്തു. ദശരഥൻ കൃത്യാന്തരങ്ങൾ
ക്കായി അവിടംവിട്ടുപോരേണ്ടിയിരുന്നുവെങ്കിലും, പോരുന്നതിനു
മുമ്പു പല തവണയും രാമലക്ഷ്മണന്മാരുടെ യശസ്സും അപദാനങ്ങ
ളും വൎണ്ണിക്കയും എല്ലാം മുനിപ്രസാദത്താൽ കൈവന്നതാണെന്നു
പ്രസ്താവിക്കയുംചെയ്തു. റാണിമാർ ഉടൻതന്നെ ബ്രാഹ്മണോത്തമ
ന്മാരെവിളിപ്പിച്ചു സന്തോഷസമേതം അനവധി ദാനങ്ങൾചെയ്തു.
അവരെല്ലാവരും ദാനങ്ങളെ പരിഗ്രഹിച്ചുകൊണ്ടു്, ഹൃദയപൂൎവ്വം ആ
ശിസ്സുകളെ ഉച്ചരിച്ചു അനന്തരം ആ സാധ്വികൾ, യാചകന്മാ
രെ വിളിച്ചുകൂട്ടി, സൎവ്വവിധദാനങ്ങളാലും അവരെ തൃപ്തിപ്പെടുത്തി.
അവർമൃഷ്ടഭോജനം കഴിച്ചുവിശിഷ്ടവസ്ത്രങ്ങളുംധരിച്ചു്, ദ്രവ്യങ്ങളും
ചുമന്നുകൊണ്ടു മടങ്ങിപ്പോയപ്പോൾ, "ദശരഥചക്രവൎത്തിയുടെ നാലു
പുത്രന്മാരും ദീർഘായുസ്സുകളായിഭവിക്കട്ടെ" എന്നു ഉച്ചത്തിൽ വിളി
ച്ചു. ഈ സന്തോഷവൎത്തമാനം ജനങ്ങളുടെ ഇടയിൽ പരന്നതോടു
കൂടി, ഭവനംതോറും അനുമോദനങ്ങളും സംഗീതമേളങ്ങളും മുഴങ്ങി.
സീതാരാമന്മാരുടെ വിവാഹോത്സവം പതിന്നാലു ലോകങ്ങൾക്കും
ആനന്ദകരമായിരുന്നു. പട്ടണവാസികൾ പ്രീതന്മാരായി, റോഡു
കളും വീടുകളും തെരുവുകളുംഅലങ്കരിക്കാൻതുടങ്ങി, അയോദ്ധ്യസ്വ
തേതന്നെ ഒരു മനോഹരനഗരമായിരുന്നുവെങ്കിലും-രാമന്റെ ജന്മ
ഭൂമിയാകകൊണ്ടു്, മംഗലമയവുംപരിശുദ്ധവും ആയിരുന്നുവെങ്കിലും

പ്രാകൃതികമായ സ്വപ്രീതിയുടെ ബഹിഷ്കരണമോ എന്നു തോന്നുമാറു് വൈവാഹികാലങ്കാരങ്ങളാൽ പൂർവ്വാധികം ശോഭിച്ചു. അത്യന്തം വിചിത്രങ്ങളായ ആപണവീഥികളുടെ ഉപരിഭാഗത്തു് പട്ടുകൊടികളും കൊടിക്കൂറകളും ഭംഗിയുള്ള വെഞ്ചാമരങ്ങളും തൂക്കിയിരുന്നു. അവിടവിടെ മുക്കുതോറും സ്വർണ്ണകലശങ്ങളും, മുത്തുതോരണങ്ങളും, മഞ്ഞൾ, കവുകപ്പല്ലു്, നെല്പൊരി, തൈരു് പൂമാല, എന്നീ മംഗലവസ്തുക്കളും ഒരുക്കപ്പെട്ടിരുന്നു.

എല്ലാവരും അവരവരുടെ ഭവനങ്ങൾ അലങ്കരിച്ചു. തെരുവീഥികൾ ജലസേചനത്താൽ യഥാകാലം തണുപ്പിച്ചു. ഓരോ നാൽകോൺഭാഗവും ഓരോ വിധത്തിൽ രമണീയമാക്കിച്ചെയ്തു.

* പതിനാറു വിധത്തിലുള്ള ശൃംഗാരവേഷങ്ങളോടു കൂടി, മിന്നൽക്കൊടിപോലെ കാന്തിവീശിയ, ചന്ദ്രതുല്യമുഖവും, മാൻപേടക്കൊത്ത മിഴികളും കലൎന്നു് സൌന്ദൎയ്യസമ്പത്തുകൊണ്ടു്, രതിദേവിയുടെ മാനത്തെ അഴിക്കുന്നവരായ ബാലസ്ത്രീകൾ അവിടവിടെ കൂട്ടം കൂട്ടമായിക്കൂടി.

"കുയിൽപേടകളെത്തിന്റെ മൃദുതപംചേൎന്ന കണ്ഠത്തെ
ജയിച്ച മാധുരീസാരം ലയിച്ച രാഗവിസ്താരം." മുഴക്കി മംഗളമഞ്ജുഗാനം ചെയ്തുപാടി. രാജമന്ദിരത്തിന്റെ അലങ്കാരവൈചിത്ര്യത്തെപ്പററി വൎണ്ണിക്കുക സാദ്ധ്യമല്ല. പുതുതായി അവിടെ നിൎമ്മിച്ചിട്ടുള്ള മണ്ഡപം വിശ്വവിമോഹനമെന്നല്ലാതെ പറവാനില്ല. മനോഹരങ്ങളും മംഗലകരങ്ങളുമായ വസ്തുക്കൾ, ഒന്നൊഴിയാതെ അവിടെ പ്രദൎശിപ്പിക്കപ്പെട്ടിരുന്നു. എല്ലാപ്രകാരത്തിലുമുള്ള വാദ്യങ്ങൾ മുഴങ്ങി. വന്ദികൾ സ്തുതിഗീതങ്ങൾ പാടുകയും ബ്രാഹ്മണർ വേദമന്ത്രങ്ങൾ ഉച്ചരിക്കയും ചെയ്യുന്നതിനിടയ്ക്കു്, സുന്ദരിമാർ സീതാരാമന്മാരെ അധികരിച്ചുള്ള മംഗലഗാനങ്ങൾ പാടിക്കൊണ്ടിരുന്നു. ആകപ്പാടെ, കൊട്ടാരത്തിലുണ്ടായ ആഹ്ലാദാതിശയത്തെക്കുറിച്ചു പറകയാണെങ്കിൽ, മുഴുവൻ ആഹ്ലാദം അടങ്ങുന്നതിനു വേണ്ടി കൊട്ടാരത്തിൽ സ്ഥലമില്ലാതെ നാലുവഴിക്കും കവിഞ്ഞുവത്രേ!

ഇനി കൊട്ടാരത്തിന്റെ വൎണ്ണനമാണു വേണ്ടിയിരിക്കുന്നതു്. അതു് എന്നെക്കൊണ്ടു സാദ്ധ്യമല്ലെന്നു പറകയല്ലാതെ ഗത്യന്തരമില്ല. സൎവ്വദേവന്മാൎക്കും ദേവനായ ശ്രീരാമൻ, തന്റെ അവതാര

---

* അംഗശുദ്ധി, മജ്ജനം, അമലവസനം, വസ്ത്രധാരണം, യാവകം, കേശപ്രസാധനം, സീമന്തസിന്ദൂരധാരണം, ഭൂഷണം, പുഷ്പം, സുഗന്ധവാസനം, ഫാലതിലകം, ചിബുകതിലകം സുഗന്ധചൂൎണ്ണലേപനം; ദന്തശോധനം, അധരരാഗം, കടൽനക്ഷി, ഇവയാകുന്നു ഷൊഡശ വിധത്തിലുള്ള ശൃംഗാരവേഷങ്ങൾ.

ത്താൽ പവിത്രമാക്കിച്ചെയ്ത ദശരഥഭവനത്തിന്റെ ശോഭയെ വൎണ്ണിക്കുന്നതിനു ഏതൊരു കവിക്കു സാധിക്കും? ഒരു കവിയും അതിന്നു സമൎത്ഥനായി ജനിച്ചിട്ടില്ല.

ദശരഥൻ അനന്തരം ഭരതനെ വിളിച്ചു, "വത്സ! രാമചന്ദ്രന്റെ വിവാഹസംബന്ധമായ ഘോഷയാത്രയ്ക്കു, രഥഗജതുരഗാദികളെ സജ്ജീകരിക്കുക!" എന്നു കല്പിച്ചു. ഈ കല്പനകേട്ടു് ഭരതനും ശത്രുഘ്നനും ആനന്ദപുളകിതന്മാരായി. ഭരതൻ ഉദ്യോഗസ്ഥപ്രധാനന്മാരെ വരുത്തി രാജശാസനത്തെ അറിയിക്കയും അവർ സന്തോഷപുരസ്സരം വേഗംതന്നെ കല്പനയെ നിറവേററുന്നതിനായി ആരംഭിക്കയും ചെയ്തു. ആദ്യമായി അവർ കുതിരകൾക്കെല്ലാം വിചിത്രങ്ങളും വിശിഷ്ടങ്ങളുമായ ചമയങ്ങൾ ഉണ്ടാക്കിച്ചു. തുരഗരത്നങ്ങൾ വിവിധവൎണ്ണങ്ങളെങ്കിലും, എല്ലാം ഒരുപോലെ സുന്ദരങ്ങളും സുജാതങ്ങളുമായിരുന്നു. അവ, ചുട്ടുപഴുപ്പിച്ച ഇരുമ്പിലെന്നപോലെ, ഭൂമിയിൽ ഇടയ്ക്കിടെ വളരെ ലഘുവായിമാത്രം പാദസ്പൎശംചെയ്തു തുള്ളിത്തുള്ളിക്കളിച്ചു. പലതുപലതായ അവയുടെ ഇനവും തരവുമെല്ലാം വൎണ്ണിക്കുന്നതിനു, എനിക്കു ശക്തിപോരാ. വേഗാതിശയത്തെക്കുറിച്ചു പറകയാണെങ്കിൽ അവ എല്ലാം കാററിന്റെ ഗതിയോടു മത്സരിച്ചു ജയിക്കത്തക്കവ ആയിരുന്നു. കുതിരകളുടെ മുകളിൽ കയറിയ രാജകുമാരന്മാരെല്ലാം ഭരതനെപ്പോലെതന്നെ സുന്ദരന്മാരും സൎവ്വാംഗഭൂഷണന്മാരും കൈകളിൽ വില്ലുമമ്പും പാൎശ്വങ്ങളിൽ ഉത്തമബാണങ്ങൾ നിറച്ച ആവനാഴിയും ഉള്ളവരും ആയിരുന്നു.

സ്ഥൂലേതരശരീരന്മാരും സുന്ദരന്മാരും പ്രഗത്ഭന്മാരുമായ അവരെല്ലാവരും വിഖ്യാതരണശൂരന്മാരായിരുന്നു. രണശൂരന്മാരായ ആ യോദ്ധാക്കൾ ഓരോരുത്തരും ഖഡ്ഗകലാസമൎത്ഥന്മാരായ ഈരണ്ടു ഭടന്മാരുടെ അകമ്പടിയോടുകൂടി ഊൎജ്ജസ്വലഹൃദയന്മാരായി പുറപ്പെട്ടുചെന്നു്, അവരവരുടെ തുരഗങ്ങളെ നാനാവിധങ്ങളായ വിചിത്രഗതികളിൽ നടക്കിക്കൊണ്ടും, മൃദംഗം ദുന്ദുഭി മുതലായ വാദ്യങ്ങളുടെ ഘോഷത്തിൽ രസിച്ചുകൊണ്ടും പട്ടണത്തിനു വെളിയിൽ കാത്തുനിന്നു. തേരാളികളും അതുപോലെ അവരവരുടെ രഥങ്ങളെ, കൊടികൾ, കൊടിക്കൂറകൾ രത്നാഭരണങ്ങൾ, വെഞ്ചാമരങ്ങൾ, കിങ്ങിണികൾ മുതലായവയാൽ അലങ്കരിച്ചു്, സൂൎയ്യരഥത്തെപ്പോലും അധഃകരിക്കുമാറാക്കിച്ചെയ്തു. ഈ രഥങ്ങളിൽ പൂട്ടിയ *കറുത്ത കാതുകളുള്ള കുതിരകൾ അസംഖ്യങ്ങളായിരുന്നു. അലങ്കാരവൈചിത്ര്യത്താലും സൌന്ദൎയ്യത്താലും അ

---

* കറുത്തകാതുള്ള കുതിരകൾ അപൂൎവ്വങ്ങളും അത്യുത്തമങ്ങളുമാണെന്നു പറയപ്പെടുന്നു.

വയെല്ലാം മുനിമാരുടെ ഹൃദയത്തെപ്പോലും ആകർഷിക്കത്തക്ക മോഹനത്വമുള്ളവയായിരുന്നു. വേഗാതിശയത്തെക്കുറിച്ചു വിശേഷിച്ചു പറവാനില്ല. അവ വെള്ളക്കെട്ടുകളുടെ മീതേ, വെറും തറയിലെന്നപോലെ, കുളമ്പുപോലും മുങ്ങാതെ തൊട്ടുതൊട്ടില്ലെന്ന മാതിരിയിലാണു പാഞ്ഞുപോകുന്നതു്. അസ്ത്രശസ്ത്രങ്ങളെല്ലാം രഥങ്ങളിൽ സജ്ജമാക്കി ഒരുക്കി നിർത്തിയശേഷം സൂതന്മാർ ചെന്നു് തങ്ങളുടെ യജമാനന്മാരെ അറിയിക്കയും അവർ മുറയ്ക്കു ഓരോരുത്തർ വന്നു്, തേരിൽ കയറി യാത്രയാരംഭിക്കയും ചെയ്തു.

യാത്രക്കാരുടെ പംക്തി ദീർഘിച്ചു്, രാജധാനിയിൽനിന്നും നഗരത്തിന്റെ ബഹിർഭാഗത്തിലേക്കും ഒട്ടുദൂരം വ്യാപിച്ചിരുന്നു. ശകുനം ഓരോരുത്തൎക്കും അവരവരുടെ അഭിലാഷത്തിന്നനുകൂലമാകുംവണ്ണം സുന്ദരവും സുഖദവുമായി ഭവിച്ചു.

മഹാകായങ്ങളും ലക്ഷണയുക്തങ്ങളുമായ ഗജങ്ങളുടെ മുതുകിൽ, അവർണ്ണനീയശില്പവൈചിത്ര്യത്തോടുകൂടിയ സ്വർണ്ണഅമ്പാരികൾ അണിഞ്ഞിരുന്നു. ആ മഹാസത്വങ്ങൾ സഞ്ചരിച്ചപ്പോൾ കഴുത്തിൽ തൂക്കിയിരുന്ന ഘണ്ടകൾ പുറപ്പെടുവിച്ച ശബ്ദം, ശ്രാവണമാസത്തിലെ മേഘനിർഘോഷംപോലെ മുഴങ്ങി. അവരവരുടെ സ്ഥിതിക്കുതക്കവിധത്തിൽ മററും പലതരത്തിലുള്ള വാഹനങ്ങൾ അവിടെ സജ്ജീകരിക്കപ്പെട്ടിരുന്നു. മനോഹരങ്ങളായ പല്ലക്കുകൾ മേനാവുകൾ കുതിരവണ്ടികൾ ഇങ്ങനെ പലതരത്തിലുള്ള വാഹനങ്ങളിൽ, വേദരഹസ്യങ്ങൾ മൂർത്തീഭവിച്ചതുപോലെ വിളങ്ങുന്ന ശ്രോത്രിയന്മാരെ കയററിച്ചിരുന്നു. മാഗധന്മാർ, സൂതന്മാർ, വന്ദികൾ, സ്തുതിപാഠകന്മാർ, മുതലായവർ അവരവരുടെ സ്ഥിതിക്കൊത്ത വാഹനങ്ങളിൽ കയറി യാത്രയാരംഭിച്ചു. കോവർകഴുതകൾ ഒട്ടകങ്ങൾ, പലജാതിയിലുള്ള കാളകൾ ഇവയുടെ മുതുകിൽ കെട്ടുകളും ചുമടുകളുമെല്ലാം കയററപ്പെട്ടു. ഇതിനുംപുറമേ, ഭാരങ്ങൾ തോളുകളിൽ കെട്ടിത്തൂക്കിക്കൊണ്ടു ലക്ഷോപലക്ഷം ചുമട്ടുകാരുമുണ്ടായിരുന്നു. കൂടാതെ, സ്വന്തം സാധനസാമഗ്രികളും വഹിച്ചുകൊണ്ടു പുറപ്പെട്ട സേവകജനത്തിന്റെയും ആ സാധനസാമഗ്രികളുടേയും കണക്കു നിർണ്ണയിക്കുവാൻ ആൎക്കും സാദ്ധ്യമല്ല.

എല്ലാവരുടേയും ഹൃദയം നിർഭരമായ സന്തോഷം നിറഞ്ഞു വിളങ്ങി. ശരീരത്തിലെങ്ങും രോമാഞ്ചം നിറഞ്ഞു. വീരസഹോദരന്മാരായ രാമലക്ഷ്മണന്മാരെക്കണ്ടു് കണ്ണുകളെത്തൃപ്തിപ്പിക്കാൻ നമുക്കു എപ്പോഴാണു് സാധിക്കുക! എന്നു അവർ അന്യോന്യം പറഞ്ഞുകൊണ്ടിരുന്നു.

ഗജങ്ങളുടെ ഘോരഘോരമായ ഘണ്ടാരവഗർജ്ജനവും ചുററിലും തേരുരുളുകളുടെ ശബ്ദവും കുതിരകളുടെ ഹേഷാരവവും മുഴങ്ങി; കൊട്ടുങ്കാററടിപോലും കേൾക്കപ്പെടാത്ത ഉച്ചത്തിലായിരുന്നു വാദ്യഘോഷം; യാത്രക്കാരുടെ സംസാരം, തങ്ങൾക്കും അന്യന്മാൎക്കും കേൾക്കാൻ പാടില്ലാതെ ചമഞ്ഞു. രാജദ്വാരത്തിലെ ജനക്കൂട്ടം എത്രഅധികമായിരുന്നുവെന്ന് അവിടെ നിരത്തിയിരുന്ന കല്പടികൾ ചവുട്ടേററു പൊടിപാററിയവസ്ഥകൊണ്ട് ഊഹിച്ചുകൊള്ളുകയേവേണ്ടൂ. മേൽനിലയിൽ കയറിനിന്ന സ്ത്രീകൾ തങ്ങളുടെകയ്യിൽ ആരാധനദീപാവലിയോടുകൂടി ആ മനോഹരകാഴ്ച കണ്ടു രസിച്ചു. അവാച്യമായ ആനന്ദാതിശയത്താൽ മധുരമായി ഗാനംചെയ്കയും ചെയ്തു.

ഉടനേ, സുമന്ത്രർ ആദിത്യഹയങ്ങളേയും അതിശയിക്കുന്ന കുതിരകളെപൂട്ടിയ രണ്ടുമഹാരഥങ്ങൾ വളരെ ഭംഗിയായി അലങ്കരിച്ച്, രാജസമീപത്തിൽ കൊണ്ടുവന്നു. അവയുടെ ശോഭയെ വൎണ്ണിക്കുന്നതിനു സാക്ഷാൽ ശാരദപോലും ശക്തയല്ല. അവയിൽ ഒന്നു രാജസമാജത്തിൻെറ ആവശ്യത്തിലേക്കായിരുന്നു. എന്നാൽ മററതായിരുന്നു അത്ഭുതക്കാം ശോഭാപുഞ്ജത്തിനു രംഗമായി വിളങ്ങിയത്.

ഈ രഥത്തിൽ ദശരഥൻ ആദ്യമായി വസിഷ്ഠനെ കയററിട്ട്, ഗുരുക്കന്മാരെയും പാൎവ്വതീപരമേശ്വരന്മാരെയും, ഗണനാഥനെയും ധ്യാനിച്ചുകൊണ്ട് താനും കയറിയിരുന്നു. വസിഷ്ഠസമീപത്തിൽ അദ്ദേഹം ബൃഹസ്പതിയുടെ സവിധഗനായ ഇന്ദ്രനെപ്പോലെ ശോഭിച്ചു. കുലവിധിയനുസരിച്ചും വേദവിധിയനുസരിച്ചുമുള്ള കൎമ്മങ്ങളെല്ലാം ചെയ്തതിനുശേഷം, ചെയ്തതെല്ലാം ശരിയായോഎന്നു പരിശോധിച്ചിട്ട്, ശംഖനാദംമുഴങ്ങുമ്പോൾ ഗുരുവിൻെറ അനുജ്ഞയോടുകൂടി യാത്രതുടങ്ങി. ഹൃദയപത്മം തൻെറ പ്രിയപുത്രനായ രാമചന്ദ്രനിൽതന്നെ ഊന്നിഉറച്ചിരുന്നു. ദേവന്മാർ ഘോഷയാത്രകണ്ടു സന്തുഷ്ടന്മാരായി പുഷ്പവൃഷ്ടിചെയ്തു. കുതിരകളുടെ ഹേഷാരവവും ആനകളുടെ അലച്ചയും, ഭടന്മാരുടെ കൊമ്പുകുഴലൂത്തുകളും, വാദ്യഘോഷങ്ങളും ഒക്കെപ്പാടെ, ഒരു ശബ്ദകോലാഹലം ആകാശത്തിൽനിറഞ്ഞു. മാനുഷികളും ദേവിമാരും, സംഗീതയന്ത്രങ്ങളിൽ രാഗാലാപം ചെയ്തുകൊണ്ട്, മംഗലഗാനങ്ങൾ പാടി. മണികളുടെയും കിങ്ങിണികളുടെയും അവൎണ്ണ്യമായശബ്ദം മുഴങ്ങി. ഭടന്മാർ ലീലായുദ്ധം അഭിനയിച്ച് ചാട്ടകയും ആട്ടകയും ചെയ്തു. വിദൂഷകന്മാർ ചിരിപ്പിക്കുന്ന വിനോദഗാനങ്ങൾ പാടിക്കൊണ്ട്, പലപ്രകാരത്തിൽ ഉള്ളനേരംപോക്കുകൾ പ്രദൎശിപ്പിച്ചു.

സമൎത്ഥന്മാരായ യുവാക്കന്മാർ തങ്ങളുടെ കുതിരകളെ, മൃദംഗങ്ങളുടേയും മദ്ദളങ്ങളുടേയും താളത്തിനൊപ്പിച്ച്, തുള്ളിച്ചാടിച്ചു. ആ കുതിരകൾ താളം തെററി ഒരുചുവടുപോലും വയ്ക്കാതെ ശരിക്കുചാടി നടക്കുന്നതുകണ്ടു്, നാഗരിക നടന്മാർ അത്ഭുതത്തോടേ കൊണ്ടാടി.

ആകെപ്പാടെ ആ ഘോഷയാത്രയെ വൎണ്ണിക്കാൻ ഒരുങ്ങുന്നതു് ആരാലും സാധിക്കാത്ത ഒരു കാൎയ്യം ആരംഭിക്കയാണു്. യാത്രയിൽ കാണപ്പെട്ട നിമിത്തങ്ങളെല്ലാം സുന്ദരങ്ങളും സുഖപ്രദങ്ങളും ആയിരുന്നു. സകല മംഗലങ്ങളേയും സൂചിപ്പിക്കുമാറു് ഇടതുവശത്തു കഴുത്തുകറുത്ത ഒരു കാവതിക്കാക്ക ഇരയെടുക്കുന്നതു, കാണായി. വലതുവശത്തു് ഒരു സുസ്ഥാനത്തിൽ സൎവ്വസമക്ഷം ഒരു കിരിയും ഒരു കാക്കയും ഇരുന്നിരുന്നു. ഇളംകാററു് സുഗന്ധവാഹിയായി മന്ദമന്ദം വീശി. കുടവുമെടുത്തു ഒരു കുട്ടിയേയുംകൊണ്ടു സുമംഗലിയായ ഒരു സ്ത്രീ വരുന്നതുകാണായി. ഒരു കുറുനരി ഒട്ടകലെ ചുററിച്ചുററി നടക്കുന്നതും അഗ്രഭാഗത്തു ഒരു പശു, കുട്ടിക്കു പാൽ കൊടുത്തുകൊണ്ടു നില്ക്കുന്നതുംകണ്ടു. വലതുവശത്തു സൎവ്വമംഗലശകുനമായ മാൻകൂട്ടം പുറപ്പെട്ടു. തലയ്ക്കു മേലേ ഒരു ബ്രാഹ്മണിപ്പരുന്തു പറന്നു് സൎവ്വ വിജയങ്ങളേയും ആശംസിച്ചു. ഇടത്തായി ഒരു കൃഷ്ണപക്ഷി വൃക്ഷക്കൊമ്പിൽ ഇരുന്നിരുന്നു. തൈരും മത്സ്യവും വഹിച്ചുകൊണ്ടു് ഒരാൾ നേരേവന്നു. വിദ്വാന്മാരായ രണ്ടു ബ്രാഹ്മണർ കൈയിൽ പുസ്തകങ്ങളുമായി, അവരും അഭിമുഖമായിത്തന്നെ വന്നു.

മംഗലമയവും കല്യാണമയവും അഭീമതഫലപ്രദവുമായ ശകുനസമൂഹം തങ്ങൾക്കു അന്യോന്യമുള്ള ഭേദത്തെ പ്രദൎശിപ്പിക്കാൻ ഒരുമിച്ച് അവിടെ ആവിൎഭവിച്ചതുപോലെ കാണപ്പെട്ടു. വിശുദ്ധബ്രഹ്മം തന്നെ സഗുണാവസ്ഥയിൽ അവതരിച്ച ഒരു പുത്രനോടുകൂടിയ സുകൃതിക്കു് —വിശേഷിച്ചും, രാമനെപ്പോലെയുള്ള ഒരു വരനു, സീതയെപ്പോലെ ഗുണവതിയായ ഒരു വധുവിനു ഉചിതനായും, ഭക്തന്മാരായ ദശരഥനും ജനകനും ആ വധൂവരന്മാരുടെ പിതാക്കളായും ഭവിച്ചിരുന്ന ആ അവസ്ഥയിൽ—എല്ലാ മംഗലശകുനങ്ങളും സുഗമങ്ങളായിരുന്നു. ഈ വിവാഹത്തെക്കുറിച്ചു കേട്ടപ്പോൾ മംഗലശകുനങ്ങൾ ഒന്നാകെച്ചേൎന്നു നടമാടിക്കൊണ്ടു്,—“ഇപ്പോഴാണു ബ്രഹ്മാവു നമ്മെ നമ്മുടെ പേരുകളുടെ അൎത്ഥത്തിനു ഉചിതങ്ങളാക്കിച്ചെയ്തതു്” എന്നു് അന്യോന്യം പറഞ്ഞു. ഇപ്രകാരം പലപല .വൈശിഷ്ട്യങ്ങളോടും ഗജതുരഗാരാവത്തോടും വാദ്യഘോഷങ്ങളോടുംകൂടെ ഘോഷയാത്ര തുടൎന്നുകൊണ്ടിരുന്നു.

സൂര്യകുലജയക്കൊടിയായ ജനകൻ ഈ വൃത്താന്തം ദൂതന്മാർ മുഖേന അറിഞ്ഞപ്പോഠം, നദികളിൽ അവിടവിടെ പാലങ്ങഠം കെട്ടിക്കയും മദ്ധ്യേമാൎഗ്ഗം അമരാവതിയെക്കാഠം സുഖവാസസൌകൎയ്യങ്ങളുള്ള വിശ്രമനിലയങ്ങഠം ഉണ്ടാക്കിച്ചു്. ആവശ്യംപോലെ ഭക്ഷണ സാധനങ്ങഠം, ശയനങ്ങഠം, വസനങ്ങഠം മുതലായവ ഒരുക്കിക്കയും ചെയ്തു. ആ വസതികളിൽ വിശ്രമിച്ച യാത്രക്കാർ, സുഖോചിതങ്ങളായ ഓരോ പുതുമകളാൽ വശീകൃത മനസ്സുകളായി തങ്ങളുടെ സ്വന്ത ഭവനങ്ങളെ വിസ്മരിച്ചുപോയി.

ഘോഷയാത്ര നഗരപരിസരത്തിൽ എത്തിയിരിക്കുന്നുവെന്നറികയും വാദ്യഘോഷങ്ങഠം കേഠക്കുകയും ചെയ്തഅവസരത്തിൽ, ജനകരാജധാനിയിൽനിന്നും ഒരെതിരേൽപുസംഘം, ചതുരംഗസേനയോടുകൂടി പ്രത്യുദ്ഗമിച്ചു. അമൃതുപോലെ സ്വാദുള്ള പക്വജാതി പലഹാരങ്ങഠം, സ്വാദിഷ്ടങ്ങളായ പഴങ്ങഠം, എന്നു വേണ്ടാ ഉത്തമോത്തമങ്ങളായ ഭോജ്യസാധനങ്ങളെല്ലാം, സ്വൎണ്ണകലശങ്ങഠം, കിണ്ണങ്ങഠം, തളികകഠം, മററും അനേകപ്രകാരത്തിലുള്ള രമ്യഭാജനങ്ങഠം ഇവ നിറയെവച്ചു്, സന്തുഷ്ടനായ ജനകരാജൻ ദശരഥനു ഉപഹാരമായി കൊടുത്തയച്ചു. ആഭരണങ്ങഠം വസ്ത്രങ്ങഠം വിലയേറിയ പലജാതി രത്നങ്ങഠം, പക്ഷികഠം, മാനുകഠം, കുതിരകഠം, ആനകഠം, പുതുമാതിരി വണ്ടികഠം, മംഗലശകുനങ്ങളായ സുഗന്ധദ്രവ്യങ്ങഠം മുതലായവയും അയച്ചു. തൈരു്, അവൽ തുടങ്ങിയവ ചുമന്നുകൊണ്ടു്, അനവധി ചുമട്ടുകാരരും ഉണ്ടായിരുന്നു. ഇങ്ങനെ പലപല മംഗലസാധനങ്ങളും വാഹനങ്ങളുമായിച്ചെന്നു് എതിരേൽപുസംഘക്കാർ മണവാളകക്ഷിക്കാരെ സന്ദൎശിച്ചപ്പോഠം, അവൎക്കു് ആനന്ദരോമാഞ്ചമുണ്ടായി. മററവരും തങ്ങളെ സൽക്കരിക്കാൻ ചെയ്തിരുന്ന ഒരുക്കങ്ങഠം കണ്ടു കൌതുകഭരത്താൽ, പെരുമ്പറകഠം ഘോഷിച്ചു.

സന്തോഷഭരിതരായ ഇരുകക്ഷികളും ഒന്നുചേൎന്നു്, "ഒരേ സംഘക്കാരെപ്പോലെ അല്പസമയം യാത്ര ചെയ്തു. അതു കണ്ടാൽ രണ്ടു ആനന്ദസമുദ്രങ്ങഠം ഇടയ്ക്കുള്ള അതിരുകവിഞ്ഞു്, തമ്മിൽ സമ്മേളിച്ചുവോ എന്നു തോന്നിപ്പോകും.

സുരസുന്ദരിമാർ പൂമഴ തൂകിക്കൊണ്ടു മംഗലഗാനങ്ങഠം പാടി. സന്തുഷ്ടന്മാരായ ദേവന്മാർ ദുന്ദുഭിവാദ്യം മുഴക്കി. കാഴ്ച്ചദ്രവ്യങ്ങളെല്ലാം സ്നേഹാദരപൂൎവ്വകമായ ഉപചാരവാക്കോടുകൂടി, രാജാവിന്റെ മുമ്പിൽ വയ്ക്കപ്പെട്ടു. രാജാവു സന്തോഷബഹുമാനപുരസ്സരം അതിനെ അംഗീകരിച്ചു മംഗലാൎത്ഥം യാചകന്മാൎക്കായി ദാനം ചെയ്തു. അനന്തരം ജനകകക്ഷിക്കാർ ദശരഥരാജനെ വൈദികോ

പചാരങ്ങളോടും സ്തോത്രപാഠങ്ങളോടുംകൂടി എതിരേററു കൊണ്ടുപോയി അതിഥിമന്ദിരങ്ങളിൽ പ്രവേശിപ്പിച്ചു. ദശരഥനു നടക്കുന്നതിനു മാർഗ്ഗത്തിൽ വിരിച്ചിരുന്ന പട്ടാംബരങ്ങൾപോലും വൈശിഷ്ട്യവും വൈചിത്ര്യവും കൊണ്ടു ധനേശൻെറ മദത്തെ അപഹരിക്കത്തക്കവയായിരുന്നു. ദേവന്മാർ പുഷ്പങ്ങൾ വാരി വർഷിച്ച് ജയജയശബ്ദം ഘോഷിച്ചു. അതിഥിമന്ദിരത്തിലെ സജ്ജീകരണങ്ങൾ സുന്ദരങ്ങളും സുഖവാസസാമഗ്രികൾ തികഞ്ഞവയുമായിരുന്നു. ഘോഷയാത്ര, പട്ടണത്തിൽ വന്നുചേൎന്നുവെന്നുള്ള വൎത്തമാനം അറിഞ്ഞ സീതാദേവി, തൻെറ മഹിമയെ കുറഞ്ഞൊന്നു പ്രകടിപ്പിച്ചിട്ട്, അണിമാദ്യഷ്ടസിദ്ധികളെ ഹൃദയത്തിൽ ധ്യാനിച്ചുവരുത്തി ദശരഥൻെറ സൽക്കാരസ്വീകാരങ്ങൾക്കു വേണ്ട ഒരുക്കങ്ങൾ ചെയ്വാൻ നിയോഗിച്ചയച്ചു.

അഷ്ടസിദ്ധികൾ ദേവിയുടെ നിയോഗത്തെ മാനിച്ചു ദേവലോകത്തെ സകല സുഖസമ്പത്തുകളേയും, ആനന്ദവിലാസങ്ങളേയും, വഹിച്ചുകൊണ്ടു അതിഥിസ്വീകാരത്തിനുള്ള മണിഭവനത്തിലെത്തി, പ്രവൃത്തി ആരംഭിച്ചു. ഓരോ അതിഥിക്കും തൻെറ മണിയറ, സകല ദേവസുഖങ്ങളും എളുപ്പത്തിൽ ലഭിക്കാവുന്ന ഓരോ ചെറിയ സ്വൎഗ്ഗംപോലെ തോന്നി. അതു ഗ്രന്ഥശക്തിപ്രഭാവത്താലാണെന്നുള്ള വസ്തുത ആരും ലേശംപോലും അറിയാതെ എല്ലാം ജനകൻെറ സൽക്കാരസാമൎത്ഥ്യമെന്നത്രെ മനസ്സിലാക്കിയതു്. സീതയുടെ മഹിമയാലാണെന്നുള്ള രഹസ്യം ശ്രീരാമൻ മാത്രം മനസ്സിലാക്കി. പ്രേമത്തിൻെറ ഉത്തമസാക്ഷ്യമായ ഈ പ്രവൃത്തിയെ അനുമോദിക്കയും ചെയ്തു. ദശരഥൻെറ ആഗമനത്തെക്കുറിച്ചറിഞ്ഞപ്പോൾ രാമലക്ഷ്മണന്മാൎക്കുണ്ടായ അത്യാനന്ദം ഹൃദയപുടത്തിൽ കൊള്ളാതെ കവിഞ്ഞു. അച്ഛനെക്കാണുന്നതിനുള്ള ആഗ്രഹം അത്യധികമായിരുന്നുവെങ്കിലും ഗുരുവിനോടു് ആ വസ്തുത ധരിപ്പിക്കാൻ കുറച്ചൊരു ലജ്ജ തോന്നി! വിശ്വാമിത്രൻ അവരുടെ വിസ്മയം കണ്ടപ്പോൾ, ഹൃദയത്തിൽ തിങ്ങിവിങ്ങിയ സന്തോഷം, കവിഞ്ഞു കയറി നയനങ്ങളിൽ ആനന്ദബാഷ്പങ്ങളായും ശരീരത്തിൽ രോമാഞ്ചകഞ്ചുകമായും പ്രകാശിപ്പിച്ചിട്ടു് ആ സഹോദരന്മാരെ മാറോടുചേൎത്തണച്ചു. അചിരേണ അവർ മൂന്നാളുമായി, തൃഷാൎത്തന്മാർ സ്വച്ഛമായ സരോവരം കണ്ടതുപോലെ ഉൽക്കണ്ഠയോടെ, ദശരഥൻെറ വസതിയിലേക്കു പുറപ്പെട്ടു.

മഹൎഷി തൻെറ ഓമനപ്പുത്രന്മാരോടുകൂടി നടന്നടുക്കുന്നതു കണ്ടപ്പോൾ, തള്ളിക്കയറിയ സന്തോഷത്താൽ ദശരഥൻ ഹൃഷ്ടനായി, ആഴമേറിയ ആനന്ദസമുദ്രത്തിൽ മുഴുകി ഒഴുകിച്ചെല്ലുന്നതു

പോലെ അവരെ എതിരേല്ക്കാനായി മുന്നോട്ടടുത്തു. മുനിയുടെ കാൽക്കൽ വീണ്ടും വീണ്ടും ദണ്ഡനമസ്കാരം ചെയ്തു് പാദപരാഗങ്ങളെ ശിരസ്സിൽ കോരിവാരി അണിഞ്ഞു. വിശ്വാമിത്രൻ അദ്ദേഹത്തെ പിടിച്ചെഴുന്നേല്പിച്ചു് മാറിൽചേർത്താശ്ലേഷിച്ചു് കുശലംചോദിച്ചു. ഉടനേ സഹോദരന്മാർ പിതൃപാദങ്ങളിൽ സാഷ്ടാംഗം പ്രണമിക്കയും ആനന്ദമഗ്നനായ രാജാവു് അവരെ കോരിവാരിയെടുത്തു്, മാറിലണച്ചു തഴുകുകയും ചെയ്തു. അദ്ദേഹം, കീഴ്ക്കഴിഞ്ഞ വിരഹദുഃഖങ്ങളെല്ലാം മറന്നു്, മൃതശരീരത്തിൽ ജീവൻ ആവിർഭവിച്ചതുപോലെ നവോത്സാഹഭരിതനായി. സഹോദരന്മാർ ക്ഷണനേരംതന്നെ വസിഷ്ഠപാദങ്ങളിൽ നമസ്കരിച്ചു. അദ്ദേഹവും അവരെ പ്രേമപുരസ്സരം ആലിംഗനം ചെയ്തു് ആശീർവദിച്ചു. അനന്തരം കുമാരന്മാർ ബ്രാഹ്മണോത്തമന്മാരെ, മുറയ്ക്കു് ഓരോരുത്തരെയായി വന്ദിച്ചു. അവരുടെയെല്ലാം ആശീർവാദം വാങ്ങി. ഭരതൻ, അനുജനായ ശത്രുഘ്നനോടുകൂടി രാമപാദങ്ങളിൽ നമസ്കരിച്ചതുകണ്ടു്, രാമൻ അവരെ പ്രേമപൂർവം തഴുകി ചുംബനം ചെയ്തു. ഇങ്ങനെ യഥായഥം എല്ലാസഹോദരന്മാരും അന്യോന്യാചാരോപചാരങ്ങൾ നിർവഹിച്ചു, വളരെനാൾ വേർപെട്ടിരുന്നതിനുശേഷം അന്യോന്യം കാണ്മാൻ ഇടയായ ആ ദൈവയോഗത്തെ, അവർ മനഃപൂർവം അഭിനന്ദിച്ചു. ആകെപ്പാടെ ആ കൂടിക്കാഴ്ച പരമപ്രേമത്തിൻെറ പ്രദർശനമായിത്തന്നെ കഴിഞ്ഞുകൂടി.

ദയാലുവും വിനയാദി ഗുണസമ്പന്നനുമായ രാമചന്ദ്രൻ, പുരജനങ്ങൾ പരിജനങ്ങൾ ബന്ധുക്കൾ, യാചകന്മാർ അമാത്യന്മാർ, സ്നേഹിതന്മാർ എന്നിങ്ങനെ എല്ലാ വകുപ്പിൽപെട്ട ആളുകളേയും നിർഭേദമായി, ഉപചാരവന്ദനാദികളാൽ യഥോചിതം സൽക്കരിക്കാതിരുന്നില്ല. മണവാളക്കാഴ്ചക്കാർക്കു രാമചന്ദ്രനെക്കണ്ടപ്പോൾ അവരുടെ ദീർഘമാത്രയുടെ ശ്രമത്തിനു പ്രതിഫലം ലഭിച്ചതുപോലെ തോന്നി. സ്നേഹാദരങ്ങളെ അവർ പ്രകടിപ്പിച്ച വിധങ്ങൾ അവർണ്ണനീയങ്ങളായിരുന്നു. രാമചന്ദ്രപ്രഭൃതികളായ സഹോദരന്മാർ നാലുപേരും പിതൃസമീപത്തിൽ ധർമ്മാദിപുരുഷാർത്ഥചതുഷ്ടയം പോലെ ശോഭിച്ചു. സ്വരൂപം മൂർത്തീഭവിച്ചിരുന്ന ദശരഥനെയും പുത്രന്മാരെയുംകണ്ടു് പുരവാസികൾ-സ്ത്രീകളുംപുരുഷന്മാരും- അമിതമായ ആനന്ദസാഗരത്തിൽ മുഴുകി. ദേവന്മാർ പുഷ്പവൃഷ്ടിയുംദുന്ദുഭിവാദനവും, ദേവനടികൾ പാട്ടുമാട്ടവും, ആരംഭിച്ചു. എതിരേല്പുസംഘക്കാരായി വന്ന ശതാനന്ദപ്രഭൃതികൾ, അതായതു്, ബ്രാഹ്മണർ, അമാത്യന്മാർ മാഗധന്മാർ സൂതന്മാർ, വിദൂഷകന്മാർ, വന്ദികൾ, മുതലായവരെല്ലാം രാജാവിനെയും മററു് അതിഥികളെയും വന്ദിച്ചുകൊണ്ടു പിരിഞ്ഞുപോകാൻ അനുവാദം വാങ്ങി; വിവാഹദിവ

സത്തിന്നു വളരെ മുമ്പുതന്നെ മണവാളക്കക്ഷിക്കാർ വന്നുചേൎന്നതിനെക്കുറിച്ച്, നഗരവാസികൾ അത്യന്തം സന്തോഷിച്ചു. കൊണ്ടാട്ടങ്ങൾക്കു രാപ്പകലുകൾ നീട്ടിക്കൊടുക്കണമെന്നുള്ള ദൈവപ്രാൎത്ഥനയോടുകൂടി അവരെല്ലാവരും ബ്രഹ്മാനന്ദത്തിൽ മുഴുകി. തമ്മിൽ കൂടുന്നിടത്തെല്ലാം അവൎക്കു സീതാരാമന്മാരെക്കുറിച്ചുള്ള സംഭാഷണംതന്നെയായിരുന്നു:- സൌന്ദൎയ്യത്തിന്റെ പരമാവധിക്കു സീതാരാമന്മാരും സുകൃതത്തിന്റെ പരമാവധിക്കു ജനകദശരഥന്മാരും ഉത്തമദൃഷ്ടാന്തമാണ്. ജനകന്റെ സുകൃതമൂൎത്തിയാണു വൈദേഹി. ദശരഥന്റെ സുകൃതാവതാരം ശ്രീരാമനുമാണ്. ജനകന്റെ പുരവാസികളായി ജനിച്ച്, സീതാരാമന്മാരുടെ സൌന്ദൎയ്യാമൃതം ആസ്വദിക്കുന്നതിന്നു നമുക്കു സംഗതിയായതു നോക്കുമ്പോൾ, നമ്മൾ സകല സുകൃതരാശികളാണെന്നുതന്നെ പറയണം. അത്രതന്നെയൊ? കാഴ്ചകളെല്ലാററിലും വെച്ചു കാണേണ്ട കാഴ്ചയായ, ശ്രീരാമന്റെ വിവാഹം നമ്മുടെ ദൃഷ്ടികൾക്കു വിഷയീഭവിക്കാൻ പോകുന്നുവല്ലൊ" ഇങ്ങനെ ഓരോ ധന്യവാദങ്ങൾ അവർ പുറപ്പെടുവിച്ചുകൊണ്ടിരുന്നു.

ഇതിനിടയ്ക്കു പൌരസുന്ദരിമാർ മൃദുസ്വരത്തിൽ അന്യോന്യം പറകയാണ്. "സഖി! ഈ വിവാഹം ഒരനുഗ്രഹമായിത്തന്നെ വിചാരിക്കണം. എന്തെന്നാൽ ആ ഭ്രാതാക്കന്മാരെ ഈശ്വരൻ നമ്മുടെ നയനാതിഥികളാക്കിച്ചെയ്തതു് എത്രയോ വലുതായ ഒരു ഭാഗ്യചിഹ്നമാണ്. ജനകൻ ലജ്ജാവിവശയായ സീതയെ, സ്നേഹവശനായി പല പ്രാവശ്യം ആളയച്ചു വിളിപ്പിച്ചു വരുത്തുകയും കാമകോടികമനീയന്മാരായ ആ സഹോദരന്മാർ, അവളെ വിവാഹം ചെയ്വാനായി വരികയും ചെയ്യും. പല വിധത്തിലുള്ള ഉദാരസൽക്കാരങ്ങൾ ഉണ്ടായിരിക്കും. ഹേ പ്രിയസഖി! ഇപ്രകാരം ഉചിതനായ വരനെ ലഭിച്ചിരിക്കുന്ന മകളോടു കൂടിയ ഒരു ഭാഗ്യവാനെക്കുറിച്ച്, ആരുതന്നെ സന്തോഷിക്കയില്ല? രാമലക്ഷ്മണന്മാരെക്കണ്ടാൽ കണ്ണുകളുക്കാത്തവരായി ഈ നഗരവാസികളിൽ ആരെങ്കിലുമുണ്ടോ?—സഖി! വേറെയും രണ്ടു കുമാരന്മാർ രാജാവിനോട് ഒരുമിച്ചു വന്നിട്ടുണ്ടത്രേ. അവർ എല്ലാവിധത്തിലും രാമലക്ഷ്മണന്മാരോട് സാദൃശ്യമുള്ളവരാണ്. ഒരാൾ ശ്യാമവൎണ്ണൻ മറേറ ആൾ ഗൌരൻ. അംഗംപ്രതി സുകുമാരന്മാർ—ഇങ്ങനെയാണ് അവരെ കണ്ടവർ പറഞ്ഞതു്."

ഈ വാക്കുകൾ കേട്ട്, ഒരുത്തി പറഞ്ഞു:—സഖി! ഞാൻ ഇന്ന് അവരെ ഈ കണ്ണുകൾ കൊണ്ടു കണ്ടു. ബ്രഹ്മാവ് അത്ഭുതത്തിന്റെ തുക്കംകൊണ്ടു തന്നെ അവരെ നിൎമ്മിച്ചിരിക്കണം എന്ന് എനിക്കു തോന്നിപ്പോയി. രാമനെയും ഭരതനെയും തമ്മിൽ തിരി

ച്ചറിയണമെങ്കിൽ അടുത്തുചെന്നു് നല്ലപോലെ സൂക്ഷിച്ചുനോക്കിയെങ്കിൽ മാത്രമേ സാധിക്കുകയുള്ളൂ. അത്രയ്ക്കു ഐകരൂപ്യമുണ്ടു്. അതുപോലെ തന്നെ ലക്ഷ്മണശത്രുഘ്നന്മാർ തമ്മിലുള്ള സാദൃശ്യവും. രണ്ടു പേരും ഗൌരവർണ്ണന്മാരും നഖശിഖാന്തം ഒരു പോലെ സുകുമാര ശരീരന്മാരുമാണു്. അവരുടെ ലാവണ്യാദിഗുണങ്ങളെ മനസ്സു കൊണ്ടാസ്വദിച്ചാനന്ദിക്കാമെന്നല്ലാതെ വാക്കുകൊണ്ടു പറഞ്ഞറിയിക്കാൻ പ്രയാസമാണു്. എന്തെന്നാൽ മൂന്നുലോകത്തും അവർക്കു ഒരു ഉപമാനം കല്പിക്കാനില്ല".

അതേ, എത്ര സമർത്ഥനായ കവിക്കും. ഈ സുന്ദരപുരുഷന്മാർക്കു് ഒരു സദൃശവസ്തു കല്പിക്കാൻ സാധിക്കയില്ലെന്നു തുളസിപറയുന്നു. എന്തെന്നാൽ അമിതമായ ബലം, വിനയം, വിദ്യ. ശീലം, സൌന്ദര്യം, മുതലായ ഗുണങ്ങൾ നോക്കിയാൽ ഇവർക്കു സമം അവരല്ലാതെ മററാരുമില്ല.

പുരനാരികൾ അവരുടെ ഉത്തരീയാഞ്ചലങ്ങൾ ഉയർത്തിപ്പിടിച്ചു ബ്രഹ്മദേവനെ ധ്യാനിച്ചുകൊണ്ടു്—ആ രാജകുമാരന്മാർ നാലുപേരും ഇവിടത്തെ രാജകന്യകകളെത്തന്നെ വിവാഹം ചെയ്യട്ടെ. അവരുടെ വിവാഹമംഗലഗാനങ്ങൾ പാടുന്നതിനു് ഞങ്ങൾക്കു ഇടയാകട്ടെ—എന്നു പ്രാർത്ഥിച്ചു.

അനന്തരം അവർ നയനങ്ങളിൽ ബാഷ്പത്തോടും അംഗങ്ങളിൽ പുളകത്തോടും കൂടി, അന്യോന്യം പറഞ്ഞു: സഖിമാരേ, സാക്ഷാൽ മഹാദേവൻ തന്നെ എല്ലാ അനുകൂല്യങ്ങളും ചെയ്യാതിരിക്കയില്ല. അത്രയ്ക്കു അപാരമാണു് ഈ രാജശേഖരന്മാരുടെ സുകൃതസമ്പത്തു്"

ഇങ്ങനെ ആനന്ദം നിറഞ്ഞു വഴിഞ്ഞ ഹൃദയത്തോടുകൂടി എല്ലാവരും തങ്ങളുടെ മനോരഥത്തെ തുറന്നു പറഞ്ഞു. സീതാസ്വയംബരത്തിനായി വന്ന രാജാക്കന്മാർ ഈ സഹോദരന്മാരെക്കണ്ടു സന്തോഷിച്ചു്, രാമചന്ദ്രന്റെ വിശദവും വിശാലവുമായ യശസ്സിനെ പാടിക്കൊണ്ടു്, സ്വസ്വഭവനങ്ങളിലേക്കു പോയി. ഇങ്ങനെ പുരവാസികളും അതിഥികളും സന്തോഷത്തിരകളിൽ കളിച്ചും കളിപ്പിച്ചും. നിമിഷതുല്യമായി ഏതാനും ദിവസങ്ങൾ കഴിഞ്ഞു. ഒടുവിൽ, ശിശിരത്തുവിലെ അഘ്രഹന (വൃശ്ചികം—ധനു) മാസത്തിൽ വിവാഹത്തിനുള്ള ശുഭദിവസമടുത്തു. ഗ്രഹങ്ങൾ, തിഥി, നക്ഷത്രം, വാരം ഇവ ഓരോന്നാകെ എല്ലാം ശുഭമായ അവസരം നോക്കി സാക്ഷാൽ ബ്രഹ്മദേവൻ തന്നെ ലഗ്നം നിശ്ചയിച്ചു് നാരദനോടു പറഞ്ഞയച്ചു. ജനകന്റെ ജ്യൌതിഷികന്മാർ നിശ്ചയിച്ച ലഗ്നവും അതുതന്നെ ആയിരുന്നു. ഈ വസ്തുത ജനങ്ങൾ അറി

ഞ്ഞപ്പോൾ തങ്ങളുടെ ജ്യൗതിഷികന്മാരെ, ദേവന്മാരെന്നുതന്നെ അവർ പ്രഖ്യാപനം ചെയ്തു.

സകല സുമംഗലങ്ങൾക്കും മൂലമായും വിമലമായും ഇരിക്കുന്ന ഗോധൂളിവേള—അതായത് പശുക്കൂട്ടങ്ങൾ മടങ്ങിവരുമ്പോൾ, പാവനമായ കുളമ്പടിപ്പൊടികൾ ആകാശത്തിൽ ഉയരുന്ന സൂര്യാസ്തമയസമയം—വന്നപ്പോൾ ബ്രാഹ്മണോത്തമന്മാർ വിദേഹരാജവിനെ നോക്കി വിവാഹമുഹൂർത്തമായി എന്നറിയിച്ചു.

"എന്താണിനി താമസത്തിനുകാരണം" എന്നുരാജാവ് പുരോഹിതനോടുചോദിച്ചയുടനെ പുരോഹിതൻ അമാത്യന്മാരെ വിളിച്ചു. അവർ മംഗലകലശങ്ങൾ വഹിച്ച് ശംഖഭേരീമൃദംഗാദി വാദ്യഘോഷത്തോടുകൂടി വന്നുചേൎന്നു. എല്ലാവരും അവരവരുടെ കലശങ്ങളെ ശുഭപ്രദമാകുംവണ്ണം അലംകരിച്ചിരിരുന്നു. സുന്ദരതരുണികൾ മംഗലഗാനങ്ങൾ പാടി. ഉത്തമബ്രാഹ്മണർ വേദമന്ത്രങ്ങൾ ഉച്ചരിച്ചു. ഈ വിധത്തിൽ സകല ആഘോഷങ്ങളോടും കൂടി അവർ അതിഥികളായ മണവാളസംഘക്കാരുടെ പാളയത്തിൽപ്രവേശിച്ചു. അവിടെകോസലരാജന്റെ പരിവാരപ്രൗഢികൾ കണ്ടപ്പോൾ, ദേവേന്ദ്രന്റെ പ്രഭാവം എത്രയുണ്ടുംഎന്ന് അവൎക്ക തോന്നിപ്പോയി: "മുഹൂർത്തമായി ഇനിപ്പുറപ്പെടാം" എന്ന വാക്കുകൾ ഉച്ചരിച്ച മാത്രയിൽ ഭേരിമുതലായ വാദ്യങ്ങൾ അത്യുച്ചത്തിൽ മുഴങ്ങി; ഗുരുവുമായി ആലോചിച്ച് കുലവിധികളെല്ലാം അനുഷ്ഠിച്ചതിനു ശേഷം. ദശരഥ രാജൻ വിശ്വാമിത്രനോടും സാധുസമാജത്തോടും ഒരുമിച്ചു പുറപ്പെട്ടു.

ബ്രഹ്മാദികളായ ദേവന്മാർ അയോദ്ധ്യാരാജന്റെ ഭാഗ്യവിഭവങ്ങൾ കണ്ടു്, സഹസ്രമുഖങ്ങളാൽ അദ്ദേഹത്തെ പുകഴ്ത്തുകയും തങ്ങളുടെ ജന്മം വ്യർത്ഥമത്രെ എന്നു വ്യാഖ്യാനിക്കയും ചെയ്തു. സുമംഗലമായ അവസരമായിരിക്കുന്നു എന്നു കണ്ടു് ദേവന്മാർ പുഷ്പങ്ങൾവർഷിക്കാനും ദുന്ദുഭിഘോഷിക്കാനും തുടങ്ങി—ശിവൻ ബ്രഹ്മാവു തുടങ്ങിയുള്ള ദേവപ്രധാനന്മാർ വിമാനങ്ങളിൽ കയറി ശരീരത്തിലെങ്ങും പ്രേമരോമാഞ്ചമണിഞ്ഞും ഹൃദയപുടം തുടുതുടെത്തുടിച്ചും, സംഘം സംഘമായി വന്നു് രാമചന്ദ്രന്റെ വിവാഹം കാണ്മാനായി ആകാശത്തിൽ നിരന്നു. ജനകപുരത്തിലെ ആഡംബര വിധങ്ങൾ കണ്ടപ്പോൾ ദേവന്മാൎക്കു് അവരുടെ ലോകം വളരെ തുച്ഛമാണെന്നു തോന്നിപ്പോയി. വിവാഹമണ്ഡപം മുതലായവയുടെ ശില്പവിധാനവൈചിത്ര്യവും അലൗകികമായ അലംകാരവിശേഷവും നോക്കിനോക്കി അവർ അത്ഭുതപ്പെട്ടു. പൌരസ്ത്രീപുരുഷന്മാരുടെ സൌന്ദ

യ്യം, സൌഭാഗ്യം, സൌശീല്യം, സൌഹിത്യം മുതലായ ഗുണങ്ങൾ കണ്ടിട്ട്, ദേവസ്ത്രീപുരുഷന്മാർ പൂൎണ്ണചന്ദ്രന്മാരുടെ മുമ്പിൽ നക്ഷത്രങ്ങളെന്നപോലെ മങ്ങിപ്പോയി. ബ്രഹ്മാവ്, തൻെറ കരകൌശലങ്ങൾ ഒരിടത്തും കാണപ്പെടാതെ സൎവ്വവും കൃത്രിമപ്പണിത്തരങ്ങളാൽ മോഹനമായി കാണുകകൊണ്ട്, അത്യന്തം വിസ്മയിച്ചു.

ദേവന്മാരുടെ ആശ്ചൎയ്യപ്രകാരങ്ങൾ നോക്കി മഹാദേവൻ ഇങ്ങനെ ഉദ്ബോധിപ്പിച്ചു. ഹേ ദേവന്മാരേ! ഈവിധമുള്ള വിസ്മയത്തിനു നിങ്ങൾ അധീനരാകരുത്. സ്വസ്ഥചിത്തരായി ഭവിക്കുവിൻ! സീതയുടെയും രഘുവരൻെറയും വിവാഹമാണ് ഇവിടെ നടക്കാൻ പോകുന്നതെന്ന് അറിഞ്ഞുകൊൾവിൻ. ആരുടെ തിരുനാമങ്ങളുടെ ഉച്ചാരണമാത്രത്താൽ സകല അമംഗലങ്ങളും നശിക്കുന്നുവോ, ആരുടെ അധീനതയിലാണോ ധൎമ്മാൎത്ഥകാമമോക്ഷങ്ങളാകുന്ന പുരുഷാൎത്ഥങ്ങൾ നാലും സ്ഥിതിചെയ്യുന്നത്, ആ ഈശ്വരീശ്വരന്മാരാണ് സീതാരാമന്മാർ എന്നു കാമനാശനൻ പറയുന്നു. ദേവന്മാരോട് ഇപ്രകാരം ഉപദേശിച്ചിട്ട് മഹാദേവൻ തൻെറ വാഹനമായ വൃഷഭശ്രേഷ്ഠനെ മുന്നോട്ടു നടത്തി. ദശരഥൻെറ പുറപ്പാടുകണ്ട് ദേവന്മാരുടെ ഹൃദയത്തിൽ സന്തോഷവും ശരീരത്തിൽ രോമാഞ്ചവും നിറഞ്ഞു. അദ്ദേഹത്തെ അനുഗമിച്ച മുനിമാരും വിപ്രന്മാരും സേവാൎത്ഥമായി അവതരിച്ച ദേവന്മാരെപ്പോലെ കാണപ്പെട്ടു. സംഘത്തിൻെറ നടുവിലായി രാമാദികളായ രാജപുത്രന്മാർ നാലുപേരും സാലോക്യസാമീപ്യസാരൂപ്യസായുജ്യങ്ങളാകുന്ന ചതുൎവ്വിധമോക്ഷങ്ങൾ മൂൎത്തീഭവിച്ചതുപോലെ വിളങ്ങി. മരതകവൎണ്ണന്മാരും സ്വൎണ്ണവൎണ്ണന്മാരുമായി ഇണചേൎന്ന കുമാരന്മാരെക്കണ്ടു ദേവന്മാൎക്കുണ്ടായ പ്രീതി അവൎണ്ണ്യമായിരുന്നു. വിശേഷിച്ചും രാമനെ നോക്കുംതോറും അവരുടെ പ്രീതി വൎദ്ധിക്കയും ഭാഗ്യവാനായ ദശരഥനെ അവർ വാഴ്ത്തിസ്തുതിച്ചു പുഷ്പങ്ങൾ കോരിവാരി വൎഷിക്കയും ചെയ്തു.

നഖശിഖാന്തം സുഭഗമായ രാമരൂപത്തെ നോക്കിനോക്കി ഉമാമഹേശ്വരന്മാരുടെ ശരീരത്തിൽ രോമാഞ്ചവും കണ്ണുകളിൽ ആനന്ദബാഷ്പവും നിറഞ്ഞു. മയിൽകഴുത്തുപോലെ മഹനീയശ്യാമമായ രാമശരീരത്തിൽ പ്രകാശിച്ചുകൊണ്ടിരുന്ന വസ്ത്രാലങ്കാരങ്ങൾ മിന്നൽപ്രഭയെ അതിശയിച്ചു. വിവിധങ്ങളായ വിവാഹച്ചമയങ്ങളുടെ ധാടിയും മോടിയും ഒന്നും വിശേഷിച്ചു പറവാനില്ല. സൎവ്വവും മംഗലമയമായിരുന്നു. ശരൽക്കാലത്തിലെ പൂൎണ്ണചന്ദ്രനെപ്പോലെയുള്ള മുഖം കമലകാന്തിയെ ജയിച്ച നയനങ്ങൾ, എന്നുവേണ്ടാ, രാമചന്ദ്രൻെറ സൌന്ദൎയ്യം എത്രമാത്രം ഹൃദയാകൎഷ

കമായിരുന്നുവെന്ന വാക്കുകളാൽ പറവാൻ സാദ്ധ്യമല്ല. രാമന്റെ മനോഹരനായ സഹോദരൻ പ്രസരിപ്പേറിയ തന്റെ വാഹനകുതിരയെ തുള്ളിക്കളിപ്പിച്ചുകൊണ്ടു് സമീപത്തിൽ തന്നെ വിളങ്ങി. കൂടെയുണ്ടായിരുന്ന മററു രാജകുമാരന്മാരും അവരവരുടെ കുതിരയെ അതേവിധംതന്നെ നടത്തി യാത്രചെയ്തു. ഈ അവസരത്തിൽ വളത്തുപക്ഷികൾ സൂര്യവംശാവലിചരിത്രം പ്രശംസിച്ചുകൊണ്ടിരുന്നു. രാമചന്ദ്രൻ എഴുന്നള്ളിവന്ന കുതിരയുടെ പ്രസരിപ്പും ഗതിവേഗവുംകണ്ടു്, പക്ഷീന്ദ്രനായ ഗരുഡൻ ലജ്ജിച്ചുപോയി. ആ കുതിരയുടെ കമനീയത കണ്ടാൽ സാക്ഷാൽ കാമദേവൻതന്നെ കുതിരയായി അവതരിച്ചിരിക്കയാണോ എന്നു കാണുന്നവക്കു ശങ്കജനിക്കാതിരിക്കയില്ല. അതേ, രാമചന്ദ്രനിലുള്ള ഭക്തിയാൽ യൌവനം പ്രസരിപ്പു്, വിലാസങ്ങൾ, ഭാവം, ഗതിവേഗം മുതലായവകൊണ്ടു വിശ്വവശ്യമായ സൌന്ദയ്യത്തോടുകൂടി കാമദേവൻ തന്നെ കുതിരയായി അവതരിച്ചതുപോലെയിരുന്നു. മാണിക്കങ്ങളും മുത്തുകളും നിറയെപ്പതിച്ച ഒരു ജീനി അതിന്റെ മുതുകിൽ അണിഞ്ഞിരുന്നതു നാലുപാടും പ്രകാശം വീശി വിളങ്ങി. അതുപോലെതന്നെ കടിഞ്ഞാണും കിങ്ങിണികളും നരസുരമുനിമാരുടെ കണ്ണുകൾ മഞ്ചിക്കത്തക്കവണ്ണം രത്നപ്രഭകൾ വീശുന്നവയായിരുന്നു. സ്വനായകന്റെ ഇഷ്ടപ്രകാരം നടന്നുകൊണ്ടിരുന്ന ആ തുരഗരത്നത്തെ കണ്ടാൽ ആകാശത്തിലെ നക്ഷത്രങ്ങളെ ഇടയ്ക്കിടെ പഴുതുകളിൽകൂടി പ്രകാശിപ്പിച്ച മിന്നൽക്കൊടിയാൽ സംശ്ലിഷ്ടമായി മേൽഭാഗത്തു വിളങ്ങുന്ന ഒരു മഴക്കാറിനെ അനുമോദിച്ചു് ആടുന്ന മയിൽപോലെ തോന്നുമായിരുന്നു. ആ അശ്വരത്നത്തെ വണ്ണിക്കുന്നതിനു സാക്ഷാൽ ശാരദയ്ക്കുപോലും വാക്കുകൾ ഇല്ലായിരുന്നു. രാമചന്ദ്രന്റെ സൌന്ദയ്യസമ്പത്തിനാൽ ആകൃഷ്ടഹൃദയനായ ശിവൻ, അതിനെ ആസ്വദിക്കുന്നതിനു തനിക്കു പതിനഞ്ചു കണ്ണുകളുണ്ടായതു പരമഭാഗ്യമെന്നു സന്തോഷിച്ചു മഹാവിഷ്ണുവും മഹാലക്ഷ്മിയും സാനുരാഗം രാമചന്ദ്രനെ നോക്കിനോക്കി ആനന്ദവിവശരായി. ബ്രഹ്മാവും രാമസൌന്ദയ്യസമ്പത്തുകണ്ടു് ആഹ്ലാദപാരവശ്യത്തോടേ എട്ടു കണ്ണുകൾ മാത്രമേ തനിക്കുള്ളല്ലോ എന്നു കുണ്ഠിതപ്പെട്ടു. കാത്തികേയനു് അതിൽ പകുതിമടങ്ങു കണ്ണുകൾകൂടിയുണ്ടെന്നുള്ള അഭിമാനവും ആനന്ദവും ഉദിച്ചു. ജ്ഞാനിയായ ഇന്ദ്രനാകട്ടെ രാമരൂപം കണ്ടപ്പോൾ ഗൌതമശാപം ഒരു മഹാനുഗ്രഹമായി തോന്നി. ആയിരം കണ്ണുകളും ഒരുമിച്ചു് തുറന്നു നോക്കി രാമചന്ദ്രന്റെ രൂപാമൃതത്തെ ആസ്വദിക്കാൻ സംഗതിവന്ന ഇന്ദ്രനെപ്പോലെ ഭാഗ്യവാന്മാർ ത്രിഭുവനത്തിൽ ആരുമില്ലെന്നു ദേവന്മാർ പ്രശംസിച്ചു. ഇങ്ങനെ രാമദശനത്താൽ ദേവലോകം ആ

കൊപ്പാടെ ആനന്ദത്തിൽ മുഴുകിക്കഴിഞ്ഞു. രാജശേഖരന്മാർ രണ്ടു പേരുടെയും രാജധാനികൾ ആനന്ദോത്സവങ്ങൾക്കു രംഗങ്ങളായി ഭവിച്ചു.

ആകാശത്തിൽ ദുന്ദുഭിശബ്ദം നിരന്തരമായി മുഴങ്ങി. ദേവന്മാർ പൂമഴതൂകിക്കൊണ്ടു, രഘുകുലരത്നദീപം ജയിപ്പൂതാക! ജയിപ്പൂതാക! എന്നു ഉച്ചശബ്ദംഘോഷിച്ചു. ഇപ്രകാരം വരസംഘക്കാരുടെ ഘോഷയാത്ര ഏറ്റവും സമീപിക്കുന്നുവെന്നറിഞ്ഞപ്പോൾ രാജധാനിയിൽ വാദ്യഘോഷംമുഴങ്ങി; പാവനമായ വിവാഹോത്സവത്തിനുള്ള മംഗലവസ്തുക്കൾ സംഭരിക്കാൻ റാണി കല്പനകൊടുത്തു. ഉടനേ ആ മഹോത്സവത്തെ കൊണ്ടാടുന്നതിനായി, ഗജഗാമിനികളായ വരവാണികൾ, സംഘംചേൎന്നു, ആരാധനദീപങ്ങളും കർപ്പൂരത്തിരികളും കത്തിച്ചുപിടിച്ചു, വിവിധങ്ങളായ മംഗലവസ്തുക്കളോടുകൂടി പുറപ്പെട്ടുവന്നു. ചന്ദ്രതുല്യമായ മുഖവും മൃഗശാബലോലങ്ങളായ മിഴികളുംചേൎന്ന ആ വരണികളുടെ മനോഹരത, മദനകാമിനിയായ രതിയുടെയും മദത്തെ അപഹരിക്കത്തക്കതായിരുന്നു. വിവിധവൎണ്ണത്തിലുള്ള വിലപിടിച്ച വസ്ത്രങ്ങൾധരിച്ചു് സകലവിഭൂഷണങ്ങളും ശരീരത്തിൽ ചാൎത്തി ഉചിതമായ അവയവസൌഷ്ഠവംവരുത്തിക്കൊണ്ടു, കാമഗജത്തെപ്പോലെ കമനീയമായമന്ദസഞ്ചാരത്താൽ ഇളകുന്ന കങ്കണങ്ങളുടെയും കിങ്കിണികളുടെയും നൂപുരങ്ങളുടെയും കിലുക്കത്തിന്റെ താളത്തിനൊപ്പിച്ചു, കുയിൽനാദത്തെയും ലജ്ജിപ്പിക്കുമാറു മധുരമായി അവർ ഗാനംചെയ്തു; നാനാപ്രകാരത്തിലുള്ള വാദ്യഘോഷങ്ങളാൽ നഭോദേശവും നഗരവും മുഖരിതമായി. ദേവലോകസ്ത്രീകൾക്കുപോലും ദേവിമാരായ ശചിയും ശാരദയും രമയും ഉമയും മായാമാനുഷികളായിവന്നു, ദിവ്യമായ മധുരസ്വരത്തിൽ മംഗലഗാനങ്ങൾ പാടിക്കൊണ്ടു, ജനകന്റെ അന്തഃപുരസ്ത്രീകളോടുചേൎന്നു. അത്യന്തമായ ആനന്ദരസത്തള്ളലിന്റെ ഇടയിൽ അവരെ ആരും തിരിച്ചറിഞ്ഞില്ല. മധുരമധുരമായ വാദ്യമേളത്തോടും, അവ്യക്തമധുരമായ സംഗീതത്തോടുംകൂടി വരനെ എതിരേൽക്കാൻപോകുന്ന ആനന്ദോത്സവത്തിന്റെ തിരക്കിൽ, ആരു് ആരെന്നു് ആൎക്കറിയാൻ കഴിയും? ദേവന്മാർ തുടരെ പൂമഴപൊഴിച്ചു. ആകപ്പാടെ എല്ലാം ശോഭനമായിത്തന്നെ ഇരുന്നു. ആനന്ദകന്ദമായ വരനെ കണ്ടപ്പോൾ, അവരുടെ ഹൃദയപുടത്തിൽ ആനന്ദവും മിഴികളിൽ ബാഷ്പവും ശരീരത്തിൽ രോമാഞ്ചവും നിറഞ്ഞു.

രാമചന്ദ്രന്റെ വരവേഷംകണ്ടു സീതയുടെ മാതാവിനുണ്ടായ ആനന്ദം ആയിരംശാരദകൾക്കും ആദിശേഷന്മാൎക്കും നാവുകളുകൊണ്ടു വൎണ്ണിക്കാൻ കഴിയുന്നതിലും അധികമായിരുന്നു. അവൾ ആ മംഗലാവസരത്തെ മാനിച്ചു ബാഷ്പധാരയെ നിയന്ത്രിച്ചുകൊ

ണ്ടു, ഷഷ്ഠാകുലയായി ദീപാരാധനവിധിനടത്തി, കുലരീതികളും വേദവിധികളുംചേൎന്ന കൎമ്മങ്ങളെല്ലാം അത്യുത്സാഹത്തോടെ ചെയ്തുതീൎത്തു. പഞ്ചവാദ്യധ്വനികളും മംഗലഗാനങ്ങളും മുഴങ്ങി. പലതരത്തിലും നിറത്തിലുമുള്ള വിലപിടിച്ച കമ്പിളികൾ നിലത്തു നിവൎത്തുവിരിച്ചു. തിരിയുഴിച്ചിലും അൎഘ്യവിധിയും കഴിഞ്ഞതിനുശേഷം, രാമചന്ദ്രൻ വിവാഹമണ്ഡപത്തിലേക്കു തിരിച്ചു.

ദശരഥൻെറയും പരിവാരങ്ങളുടെയും വിഭവപ്രൌഢി ദേവേന്ദ്രനെപ്പോലും ലജ്ജിപ്പിച്ചു. ബ്രാഹ്മണർ വിധിപ്രകാരം ശാന്തിമന്ത്രം ഉച്ചരിച്ചുകൊണ്ടിരുന്നു. ദേവന്മാർ പുഷ്പവൃഷ്ടിയാൽ അന്തരിക്ഷാന്തരത്തെ അലംകരിച്ചു. പലവിധത്തിലുള്ള ആരവാരത്തിൻെറ കോലാഹലം ഭൂമിയിലും ആകാശത്തിലും ഒരുപോലെ നിറയുകയാൽ, അവനവൻ സംസാരിക്കുന്നതു അവനവൻതന്നെയും കേൾക്കാൻപാടില്ലാതെ ചമഞ്ഞു. ഈവിധമുള്ള ആഘോഷത്തോടുകൂടി രാമചന്ദ്രൻചെന്നു മണ്ഡപത്തിൽ കടന്നു. അവിടെ അൎഘ്യാദികളാൽ പൂജിച്ചു, ആസനത്തിൽ ഉപവേശിപ്പിക്കപ്പെട്ടു.

ഇപ്രകാരം ആസനത്തിൽ ഉപവേശിതനായി, ദീപാരാധനവിധി അനുഷ്ഠിക്കപ്പെട്ട വരൻെറ ചുററിലും, ആനന്ദതുന്ദിലരായ ജനങ്ങൾ, രത്നങ്ങളും വസ്ത്രാഭരണങ്ങളും വിതരികയും, സ്ത്രീകൾ മംഗലഗാനങ്ങൾ പാടുകയുംചെയ്തു. വിവാഹദൎശനകൌതുകത്താൽ ബ്രഹ്മാദികളായ ദേവന്മാർ ബ്രാഹ്മണരൂപം ധരിച്ചുവന്നു ആ സംഘത്തിൽചേൎന്നു. സൂൎയ്യകുലകമലസൂൎയ്യനായ രഘുപതിയെക്കണ്ടപ്പോൾ തങ്ങളുടെ ജീവിതം സഫലമായിയെന്നു അവൎക്കുതോന്നി.

വരൻെറ പരിസരത്തിൽ വിതറപ്പെട്ട വസ്ത്രാഭരണാദികളെല്ലാം പതിവിൻപ്രകാരം ക്ഷുരകൻ ദീപാരാധകൻ ഗായകൻ നൎത്തകൻ, ഇവർ തുൎത്തുവാരിയെടുത്തു്, ആനന്ദഭരിതരായി കുമ്പിട്ടുവണങ്ങി ആശീൎവ്വാദങ്ങൾ വൎഷിച്ചു. ജനകനും ദശരഥനും പ്രീതിപൂൎവ്വം ഒരുമിച്ചുചേൎന്നുതന്നെ വൈദികങ്ങളും ലൌകികങ്ങളുമായ കൎമ്മങ്ങളനുഷ്ഠിച്ചു. ആ രാജേന്ദ്രന്മാരുടെ വൈശിഷ്ട്യം എങ്ങനെ വൎണ്ണിക്കാം! അവൎക്കു് ഉപമാനം കല്പിക്കാൻ മനസ്സുവെയ്ക്കുന്ന കവി, ത്രിഭുവനത്തിലും തിരഞ്ഞുനോക്കിയാലും ഒരു സദൃശവസ്തുവും കിട്ടാതെ തോററുതുല്ലിട്ടു്, അവൎക്കുസമം അവരല്ലാതെ ആരുമില്ലെന്നു സമ്മതിക്കേണ്ടിവരും. ദേവന്മാർ അവരെനോക്കി ആനന്ദപൂൎവ്വം പൂക്കൾവാരിവിതറി സ്തുതിഗാനംചെയ്തു;—"ബ്രഹ്മദേവൻ ലോകത്തെ സൃഷ്ടിച്ചതിൽപിന്നെ പലവിവാഹങ്ങൾ നമ്മൾ കാണുകയും കേൾക്കുകയും ചെയ്തിട്ടുണ്ടെങ്കിലും, എല്ലാപ്രകാരത്തിലും അനുരൂപന്മാരായ വധൂവരന്മാരും ഒരുപോലെ സുകൃതികളായ പിതാക്കന്മാരും ഒ

ത്തുചേൎന്ന ഒരുവിവാഹം ഇതുപോലെ ഇതിനുമുമ്പ് ഉണ്ടായില്ല." സുന്ദരവും സത്യവുമായ ഈ വാക്കുകൾകേട്ടു രണ്ടുകക്ഷികൾക്കും പ്രീതിയും ഉത്സാഹവും അങ്കുരിച്ചു. അതിഥികളെ എല്ലാം ജനകൻ തന്നെ അൎഘ്യത്താൽ ആരാധിച്ചു വിവാഹമണ്ഡപത്തിലേക്കു കൂട്ടിക്കൊണ്ടുപോയി; പോകുംവഴി നടമാററായി രത്നക്കമ്പിളിവിരിച്ചതും അദ്ദേഹംതന്നെ ആയിരുന്നു.

മണ്ഡപത്തിന്റെ ശില്പാലങ്കാരവൈചിത്ര്യം മുനിമാനസത്തെപ്പോലും ആകർഷിക്കത്തക്കതായിരുന്നു. അതിഥികളെ ഓരോരുത്തരെയും വിജ്ഞനായ ജനകരാജൻ തന്റെ കൈകൊണ്ടുപിടിച്ച് ഉചിതാസനങ്ങളിൽ ഉപവേശിപ്പിച്ചു. വസിഷ്ഠനെ അദ്ദേഹം സ്വന്തം കുലപുരോഹിതനെപ്പോലെ കരുതി മാനിച്ചുപൂജിച്ച് ആശീർവാദത്തെ പരിഗ്രഹിച്ചു. എന്നാൽ, ആ രാജർഷി വിശ്വാമിത്രനെ പൂജിച്ചു പരമയായ പ്രീതി ഒന്നുവേറെതന്നെയായിരുന്നു. അതിന്റെ പ്രകാരത്തെ വൎണ്ണിക്കാൻ വാക്കുകളില്ലെന്നുതന്നെ പറയാം. വാമദേവാദികളായ ഋഷികളെയും യഥായോഗ്യം പൂജിച്ച് ഉചിതാസനങ്ങളിൽ ഇരുത്തി അവരുടെ ആശിസ്സുകളെ പരിഗ്രഹിച്ചു.

അനന്തരം ദശരഥനെ പുകഴ്ത്തിക്കൊണ്ടും അദ്ദേഹത്തിന്റെ സമാഗമത്തിനും ബന്ധുത്വത്തിനും തനിക്കെത്തിയ ഭാഗ്യവിശേഷത്തെ വൎണ്ണിച്ചുകൊണ്ടും, സാക്ഷാൽ ഈശനെപ്പോലെതന്നെ ഭാവിച്ചു പൂജിച്ചു. കൂടെവന്ന മററാളുകളെയും ജനകൻ അതേപ്രകാരംതന്നെ മാനിച്ചുസൽകരിച്ച്, അവരവൎക്ക് ഉചിതങ്ങളായ ആസനങ്ങൾ കൊടുത്തിരുത്തി, ഇങ്ങനെ പലതുകൊണ്ടും വിശിഷ്ടമായ ആ മഹോത്സവത്തെ ഒരേ ഒരുമുഖംകൊണ്ടു ഞാൻ വൎണ്ണിച്ചാൽ എങ്ങനെ അവസാനിക്കാനാണ്?

രഘുവീരന്റെ പ്രഭാവമറിഞ്ഞു്, ആ മഹോത്സവം കാണ്മാൻ കപടബ്രാഹ്മണവേഷത്തിൽ അവിടെ എഴുന്നള്ളിയിരുന്ന ബ്രഹ്മവിഷ്ണുമഹേശ്വരന്മാരെയും അഷ്ടദിക്പാലന്മാരെയും സൂൎയ്യനെയും ജനകരാജാവു, നമസ്കാരത്താലും ദാനമാനങ്ങളാലും സൽക്കാരവാക്കുകളാലും, ഉപചരിച്ചു; അവർ ഈശ്വരന്മാരാണെന്നുള്ള വസ്തുത ഗ്രഹിച്ചിരുന്നില്ലെങ്കിലും, ഈശ്വരനിൎവ്വിശേഷമായി കരുതിത്തന്നെ അവരെ പൂജിക്കയും, ദിവ്യങ്ങളായ ആസനങ്ങളിൽ ഉപവേശിപ്പിക്കയുംചെയ്തു; ദേവന്മാരാരെന്നും മനുഷ്യരാരെന്നും തിരിച്ചറിവാനുള്ള അവസരം ആ മഹാസദസ്സിൽ ആൎക്കുംതന്നെ ഉണ്ടായില്ല. എല്ലാവരും തന്നെത്താൻപോലും അറിയാതെ മതിമറന്നാണിരുന്നതു്.

ആനന്ദകന്ദമായ വരനെക്കാണുംതോറും അവൾക്കുസന്തോഷം ഉള്ളിൽ കൊള്ളാതെ നാലുപാടും കവിഞ്ഞു. ഈ അവസരത്തിൽ സർവ്വജ്ഞനായ രഘുപതി ദേവന്മാരെ വേർതിരിച്ചറിഞ്ഞു്, അവരവരുടെ അഭീഷ്ടമനുസരിച്ചുള്ള ആസനങ്ങൾ ഓരോരുത്തൎക്കും കൊടുപ്പിച്ചു. തങ്ങളുടെ പ്രഭുവിന്റെ ആ സരളസ്വഭാവത്തെക്കുറിച്ചു ദേവന്മാർ അത്യന്തം സന്തോഷിച്ചു. എല്ലാവരും പ്രേമപ്രമോദവിവശന്മാരായി, രാമചന്ദ്രന്റെ മുഖചന്ദ്രനിലെ കാന്തിക്കതിരുകൾ ലോചനചകോരങ്ങളെക്കൊണ്ടു പാനംചെയ്തു സുഖിച്ചു.

മുഹൂൎത്തമടുത്തുവെന്നറിഞ്ഞിട്ടു്, വസിഷ്ഠൻ ശതാനന്ദനെ വിളിച്ചു്, താമസിപ്പിക്കാതെ കന്യകയെ ആനയിക്കാൻ ആവശ്യപ്പെട്ടു. ശതാനന്ദൻ വേഗത്തിൽപോയി, രാജ്ഞിയെ ആ വസ്തുത ഗ്രഹിപ്പിക്കയാൽ രാജ്ഞിയും തോഴിമാരും അത്യന്തം സന്തുഷ്ടരായി ബ്രാഹ്മണസ്ത്രീകളെയും കുലവൃദ്ധകളെയും വരുത്തി മംഗലഗാനങ്ങളോടുകൂടി ജാത്യാചാരവിധികളെല്ലാം അനുഷ്ഠിച്ചു. നവയൌവനം നടമാടുന്ന നരസുന്ദരിമാരായി വന്നു സീതയുടെ പരിചാരികാസംഘത്തിൽ ചേൎന്ന ദേവസ്ത്രീകളുടെ മനോഹരത, മററുസ്ത്രീകളുടെ കണ്ണുകൾക്കു കർപ്പൂരത്തിരിപോലെ ഭവിച്ചു. ദേവിമാരാണെന്നു് അവരെ അറിഞ്ഞീല്ലെങ്കിലും അവരിൽ പ്രാണാധികമായ പ്രേമവും ബഹുമാനവും തോന്നി. രാജ്ഞി അവരെ ത്രിമൂൎത്തികളുടെ ദേവിമാരെപ്പോലെ ഭാവിച്ചു്, വേണ്ട ഉപചാരങ്ങളെല്ലാം വീണ്ടുംവീണ്ടും ചെയ്തു. സീതയെ ചമയിപ്പിച്ചു യാത്രപുറപ്പെട്ടപ്പോൾ സന്തോഷപൂർവ്വം ദേവിമാരും ആ സംഘത്തിൽ ചേൎന്നു്, അവളെ മണ്ഡപത്തിലേക്കു കൂട്ടിക്കൊണ്ടുപോയി. അക്കൂട്ടത്തിൽ പുറപ്പെട്ട അവളുടെസഖിമാർമദഗജഗാമിനികളും സുമുഖികളും സുഖമേ അലംകൃതമാരും ആദരത്തോടും മംഗലകരമായ ആഡംബരത്തോടുംകൂടിയവരും ആയിരുന്നു. അവരുടെ മധുരഗാനം മുനിമാരുടെ സമാധിയെ ഭഞ്ജിച്ചു. കാമദേവനേയും കുയിലിനേയും നാണിപ്പിച്ചു. കാൽചിലമ്പുകളുടെയും തണ്ടകളുടെയും കൈവളകളുടെയും കിലുക്കം വാദ്യധ്വനിയുടെ താളത്തിനു ചേൎന്നു മനോഹരമായി ഭവിച്ചു.

സുന്ദരിമാരായ അനുചരികളുടെ മദ്ധ്യത്തിൽ സീതാദേവി സഹജസിദ്ധമായ ലാവണ്യസമ്പത്തുകൊണ്ടു പലവിധത്തിലുള്ള ശോഭാമൂൎത്തികളുടെ ഇടയിൽ അതികമനീയയായ സുഷമപോലെ വിളങ്ങി. ദേവിയുടെ സൌന്ദൎയ്യത്തെ വിശേഷിച്ചു വൎണ്ണിക്കുന്നതിനു് എനിക്കു മോഹമുണ്ടെങ്കിലും, സൌന്ദൎയ്യം അനല്പവും എന്റെ ബുദ്ധിവൈഭവം അല്പമാത്രവുമാകകൊണ്ടു ഞാൻ അതിനു ശക്തനല്ലാതെ തിൎന്നിരിക്കുന്നു. പലപ്രകാരത്തിൽ പരിശുദ്ധായും കൃപാരാശി

യുമായ സീതയുടെ വരവു കണ്ടപ്പോൾ അതിഥിസംഘക്കാർ ആനന്ദവിവശരായി ഹാർദ്ദമായ ഉപചാരവന്ദനാദികളെ ആചരിച്ചു. രാമചന്ദ്രൻ പൂർണ്ണകാമനായി ഭവിച്ചു. ദശരഥനും പുത്രന്മാരും പറഞ്ഞറിയിക്കാൻ പാടില്ലാത്തവിധം പരമാനന്ദപ്പാലാഴിത്തിരകളിൽ ആറാടി. ദേവന്മാർ അഭിവാദനം ചെയ്തു പുഷ്പങ്ങൾ വർഷിച്ചു. മുനിമാർ മംഗലഹേതുക്കളായ ആശിസ്സുകളെ വദിച്ചു. സ്നേഹാനന്ദഭരിതരായ നാഗരസ്ത്രീപുരുഷന്മാർ പാടിയാടി. വാദ്യവാദനം ആരംഭിച്ചു. ഈവിധം ആഘോഷങ്ങളോടുകൂടി സീത വിവാഹമണ്ഡപത്തിൽ ചെന്നു ചേർന്നു. മുനിമാർ മുദിതമനസ്കരായി, ശാന്തിമന്ത്രം ഉച്ചരിക്കയും കുലഗുരുക്കന്മാർ രണ്ടുപേരും—വസിഷ്ഠനും ശതാനന്ദനും—വിധിയനുസരിച്ചുള്ള കർമ്മങ്ങൾ ശരിക്ക് അനുഷ്ഠിക്കയും ചെയ്തു.

അനന്തരം അവർ മുദിതരായ വിപ്രന്മാരെക്കൊണ്ട്, ഗൌരീഗണേശപൂജകൾ നടത്തിച്ചു. ദേവന്മാർ ദൃശ്യമൂർത്തികളായിത്തന്നെ പൂജ സ്വീകരിച്ച് ആശിസ്സുകൾ നൽകി, അതിനെ അവർ സന്തുഷ്ടരായി പ്രതിഗ്രഹിക്കയും ചെയ്തു. മധുപർക്കമോ മററു മംഗലദ്രവ്യങ്ങളിൽ ഏതെങ്കിലുമോ, വേണമെന്നു ഹോതാക്കളായ ബ്രാഹ്മണരോ, മുനിമാരോ മനസ്സിൽ കാണുമ്പോഴേക്കു പരിചാരികന്മാർ സ്വർണ്ണക്കിണ്ണങ്ങളിൽ—അല്ലെങ്കിൽ തളികകളിൽ—അവ ഒരുക്കിക്കൊടുത്തു കഴിയും. ഇങ്ങനെ കുലവിധിപ്രകാരമുള്ള കർമ്മങ്ങളെല്ലാം ആദിത്യദേവൻെറ നിശ്ചയമനുസരിച്ചു സാദരം നിർവ്വഹിച്ചു ദേവപൂജകളും കഴിച്ചതിൻെറ ശേഷം അവർ സീതാദേവിയെ സുഭഗയായി അലംകരിച്ചുവച്ചിരുന്ന സിംഹാസനത്തിലേക്കു നയിച്ചു. സീതാരാമന്മാർ മുഖത്തോടുമുഖം കണ്ടപ്പോൾ പരസ്പരം ഹൃദയത്തിലുദിച്ച അനുരാഗാതിശയം വിവരിക്കവയ്യ. അതു മനസ്സിനും ബുദ്ധിക്കും വാക്കിനും അഗോചരമെന്നേ പറഞ്ഞുകൂടൂ. അതിനെ ഒരു കവി പിന്നെ എങ്ങനെ വർണ്ണിക്കും?

ഹോമസമയമായി. അഗ്നിദേവൻ ശരീരം ധരിച്ചു പ്രത്യക്ഷനായിവന്ന ആഹുതികളെല്ലാം ഹിതത്തോടെ ഭക്ഷിച്ചു. വേദങ്ങൾ നാലും ബ്രാഹ്മണവേഷത്തിൽ അവിടെ ആവിർഭവിച്ചു തങ്ങൾതന്നെ വൈവാഹികമന്ത്രങ്ങളെ ഉച്ചരിച്ചു. സമയമായപ്പോൾ മുനിമാർ ആവശ്യപ്പെട്ടതനുസരിച്ചു ജനകൻെറ പട്ടമഹിഷിയായ സുനയനാറാണി—സീതയുടെ അമ്മ—അവിടെ ഹാജരായി. സുയശസ്സ്, സുകൃതം, സുഖം, സുന്ദരത, ഇവ തികച്ചും ബ്രഹ്മദേവൻ ചേർത്തു സൃഷ്ടിച്ച ആ ദേവിയുടെ സൌഭാഗ്യം വാചാമഗോചരമാണ്. ഹിമവാൻെറ അരികിൽ മേനാദേവി എന്നപോലെ സുനയനാറാണി ജനകൻെറ വാമഭാഗത്തിൽ വിളങ്ങി. രാജാവും രാജ്ഞിയും

തങ്ങളുടെ സ്വന്തകൈയാലെ തന്നെ, തീർത്ഥജലങ്ങൾ പൂരിച്ചുക നകകലശങ്ങളും സുഗന്ധദ്രവ്യങ്ങൾ നിറച്ച രത്നത്തട്ടങ്ങളും എടുത്തു രാമചന്ദ്രന്റെ മുമ്പിൽ വച്ചു. മുനിമാർ മംഗലവാക്കുകളാൽ വേദമന്ത്രങ്ങൾ ഉച്ചരിക്കയും യഥാവസരം ദേവന്മാർ പുഷ്പവൃഷ്ടി തൂകുകയും ചെയ്തുകൊണ്ടിരുന്നു. ഈ അവസരത്തിൽ ജനകനും രാജ്ഞിയും സാനുരാഗം രാമചന്ദ്രനെ നോക്കീട്ടു പരിശുദ്ധമായ ആ തൃക്കാലുകൾ കഴുകി. ആ അവസരത്തിൽ പ്രേമാധിക്യത്താൽ അവരുടെ ശരീരം പുളകിതമായി. ഗാനങ്ങളും വാദ്യഘോഷങ്ങളും ജയജയശബ്ദങ്ങളും നഗരത്തിലും നഭസ്സിലും നിറഞ്ഞു ദിഗന്തങ്ങളിൽ പരന്നു.

യാതൊരു പാദസരസിജമാണോ, സ്മരഹരന്റെ ഉരസ്സരസിങ്കൽ സർവ്വദാ വിരാജിക്കുന്നതു്. യാതൊന്നിന്റെ സ്മരണമാത്രത്താൽ ക്ഷണേന മനസ്സു ശുദ്ധമായി സകല കലിമലങ്ങളും നശിച്ചു പോകുന്നുവോ,യാതൊന്നിന്റെ കേവലസ്പർശംകൊണ്ടു് അപരാധിനിയായ മുനിപത്നിസ്വപാപത്തിൽനിന്നും വിമുക്തയായി ശുദ്ധിയെ പ്രാപിച്ചുവോ യാതൊരു പാദപത്മത്തിലെമകരന്ദത്തിന്റെ സുഗന്ധം —ദേവന്മാർ പറയുംപോലെ- സർവ്വദാ ശംഭുദേവന്റെ ശിരസ്സിൽ വീശുന്നുവോ, മുനിമാരുടേയും യോഗികളുടെയും മനോമധുപങ്ങൾ പരഗതിക്കു മുമ്പു യാതൊന്നിലാണൊ വിഹരിക്കുന്നതു്, ആ പാദപത്മത്തെ സർവ്വജനങ്ങളുടെയും ജയജയശബ്ദകോലാഹലം മുഴങ്ങുമ്പോൾ ഭാഗ്യനിധിയായ ജനകരാജൻ ക്ഷാളനം ചെയ്തു കുലഗുരുക്കൾ വധൂവരന്മാരുടെ കൈകൾ തമ്മിൽ ചേർത്തുവച്ചു വിധിപ്രകാരം വേദമന്ത്രങ്ങളെ ഉച്ചരിച്ചു. ഇങ്ങനെ നിശ്രദ്ധമായ പാണിഗ്രഹണവിധി അനുഷ്ഠിക്കപ്പെട്ടതു കണ്ട ബ്രഹ്മപ്രമുഖന്മാരായ ദേവന്മാരും മുനിമാരും മനുഷ്യരുമെല്ലാം പരമസന്തുഷ്ടിയെ അനുഭവിച്ചു. സുഖസ്വരൂപനായ വരനെ നോക്കിനോക്കി വധുവിന്റെ മാതാപിതാക്കൾക്കു് —ജനകനും സുനയനയ്ക്കും—ഹൃദയത്തിൽ ആനന്ദം നിറഞ്ഞു രോമാഞ്ചരൂപേണ പുറമേ പ്രകാശിച്ചു. അനുക്രമമായി വൈദികലൌകികവിധികളെല്ലാം നിർവ്വഹിച്ചതിനു ശേഷം രാജവംശമണിവിളക്കായ ജനകൻ സ്വപുത്രിയെ വരനായി ദാനംചെയ്തു. ഹിമവാൻ ഗിരിജയെ മഹാദേവനു നൽകിയതുപോലെയും സമുദ്രം മഹാലക്ഷ്മിയെ വിഷ്ണുഭഗവാനു സമർപ്പിച്ചതുപോലെയും ജനകൻ സീതയെ രാമചന്ദ്രനു നൽകി. ലോകങ്ങളിൽ പവിത്രമായ യശശ്ചന്ദ്രികവീശി. സ്വർണ്ണമേഘവർണ്ണരായ ആ നവീനദമ്പതിമാരെ—സീതാരാമന്മാരെ—ഒരു സുഖസ്ഥാനത്തിൽ ഉപവേശിപ്പിച്ചിട്ടു്, ഹോമാദികർമ്മങ്ങളെല്ലാം വിധിപ്രകാരം ചെയ്തു്, കെട്ടുകഴിച്ചതിന്റെ ശേഷം പ്രദക്ഷിണവിധി ആരംഭിച്ചു.

ജയജയശബ്ദങ്ങളും വന്ദിസ്തോത്രങ്ങളും വേദധ്വനികളും മംഗലഗാനങ്ങളും വാദ്യഘോഷങ്ങളും മുഴങ്ങിക്കൊണ്ടിരുന്നു. അതുകേട്ടു ഹർഷാകുലരായ ദേവന്മാർ കല്പകപ്പൂപ്പൂങ്കുലകൾ കോരിവാരിവർഷിച്ചു. വധൂവരന്മാർ മന്ദമന്ദം പ്രദക്ഷിണവിധി അനുഷ്ഠിക്കുന്നതു നോക്കി രസിച്ചിരുന്നവരെല്ലാം ആ മഹോത്സവത്താൽ തങ്ങളുടെ കണ്ണുകളെ തൃപ്തിപ്പെടുത്തി: ആ സുകുമാരമിഥുനത്തിന്റെ സൌന്ദര്യോൽക്കർഷം അറിഞ്ഞാനന്ദിക്കാമെന്നല്ലാതെ പറഞ്ഞറിയിക്കാവതല്ല ഏതൊരു ഉപമാനം അവക്കു കല്പിച്ചാലും വാസ്തവസ്ഥിതിയിൽനിന്നു താഴ്ന്നേ ഇരിക്കുകയുള്ളു. അതുകൊണ്ട് അതിനെ ഇവിടെ വിസ്തരിക്കാൻ വിഫലമായി ഞാൻ യത്നിക്കുന്നില്ല. പ്രദക്ഷിണം വയ്ക്കുന്ന സീതാരാമന്മാരുടെ സുന്ദരമൂർത്തികൾ രത്നസ്തംഭങ്ങളിൽ അപ്പോഴപ്പോൾ പ്രതിഫലിച്ചു തെററിത്തെററി മാറുന്നതു കണ്ടാൽ വിവാഹോത്സവം കാണ്മാൻ കൌതുകത്തോടെ വന്നുചേന്ന രതിയും കാമനും, ദർശനലാലസ്യവും ലജ്ജയുംമൂലം ഇടയ്ക്കിടെ ആവിർഭവിക്കയും തിരോഭവിക്കയും ചെയ്കയാണോ എന്നു തോന്നിപ്പോകും. കാഴ്ചക്കാരെല്ലാവരും ജനകരാജനെപ്പോലെ തന്നെ ആനന്ദരസത്തിൽ മുങ്ങി തങ്ങളെത്തന്നെ വിസ്മരിച്ചിരുന്നു. മുനിമാർ മുദിതരായി ക്രമപ്രകാരം വധൂവരന്മാരുടെ പ്രദക്ഷിണവിധി നിർവ്വഹിപ്പിച്ചു. വൈവാഹികവിധികളെല്ലാം അനുഷ്ഠിച്ചു തീർന്നതിനു ശേഷം രാമചന്ദ്രൻ സീതയുടെ നെററിത്തടത്തിൽ ലോകോത്തരശോഭമായ സിന്ദൂരതിലകം അണിയിച്ചു അണിയിച്ച ആ അവസരത്തിൽ,ചെമന്ന പൂമ്പൊടികളോടുകൂടിയനീലത്താമരപോലെ ശോഭിച്ച രാമന്റെ കൈ, അമൃതിനു ദാഹിച്ചു ചെന്ന് ചന്ദ്രബിംബത്തിൽ കടന്നു കയറിയ കാകോദരംപോലെ കാണപ്പെട്ടു. അനന്തരം വസിഷ്ഠന്റെ നിയോഗപ്രകാരം വധൂവരന്മാർ ഒരുമിച്ച് ഒരാസനത്തിൽ ഇരുന്നു.

സീതാരാമന്മാരുടെ ചേൎന്നുള്ള ആ ഇരിപ്പുകണ്ടു് ദശരഥന്റെ ഉള്ളിൽ ആനന്ദവും പുറമേ രോമാഞ്ചവും നിറഞ്ഞു. തുടരെത്തുടരെ ആ സൌന്ദര്യധാമങ്ങളിൽ തന്നെ ദൃഷ്ടി ഉറപ്പിക്കുംതോറും തന്റെ സുകൃതസുരതരുഫലഭൂയിഷ്ഠമായി പ്രകാശിച്ചതുപോലെ തോന്നി. രാമവിവാഹവൃത്താന്തം ഭുവനങ്ങളിലെല്ലാം അളവില്ലാത്ത സന്തോഷത്തെ നടമാടിച്ചു. ദശരഥന്റെ മററു പുത്രന്മാൎക്കും വിവാഹം നടത്തുന്നതിനായി ജനകൻ വസിഷ്ഠന്റെ നിയോഗപ്രകാരം വേണ്ട ഒരുക്കുകളെല്ലാം ചെയ്യിച്ചു ശേഷം, മാണ്ഡവി, ശ്രുതകീൎത്തി, ഊർമ്മിള എന്നീ മൂന്നു കന്യകമാരെയും അവിടെ വരുത്തി. അനന്തരം കുശകേതുവിന്റെ പുത്രിയായ ശീലലാവണ്യാദിഗുണങ്ങൾ തികഞ്ഞ മാണ്ഡവിയെ വിധിപ്രകാരം ഭരതകുമാരനു വിവാഹം

ചെയ്തുകൊടുത്തു. പിന്നീടു സീതയുടെ ഇളയ സഹോദരിയായ ഊൎമ്മിളയെന്ന സുന്ദരീരത്നത്തെ ലക്ഷ്മണനും ഏററവും സുമുഖിയും സുലോചനയും സൎവ്വഗുണസമ്പന്നയുമായ ശ്രുതികീൎത്തിയെ ശത്രുഘ്നകുമാരനും വിധിപ്രകാരം വിവാഹവിധി നടത്തിക്കൊടുത്തു. ഏകാസനങ്ങളിൽ ഉപവേശിതരായ വധൂവരന്മാർ അന്യോന്യം നോക്കി, അവർതമ്മിലുള്ള ഭേദത്തെ നിരീക്ഷിച്ചിട്ട്, സങ്കോചപൂൎവ്വം അത്യന്തം സന്തോഷിച്ചു. എന്തെന്നാൽ, ശ്യാമവൎണ്ണന്മാരായ രാമനും ഭരതനും സ്വൎണ്ണവൎണ്ണകളായ സീതയും മാണ്ഡവിയുമായിരുന്നു വധുക്കൾ. സ്വൎണ്ണവൎണ്ണന്മാരായ ലക്ഷ്മണശത്രുഘ്നന്മാൎക്ക്; ശ്യാമപ്രഭകളായ ഊൎമ്മിളയും ശ്രുതകീൎത്തിയും വധൂപദം അലങ്കരിച്ചിരുന്നു. ഇങ്ങനെ ഓരേ മിഥുനവും ഭിന്നവൎണ്ണരായ വധൂവരന്മാരാൽ സമ്മിളിതമായി ശോഭിക്കകൊണ്ടത്രേ അവർ സന്തോഷിച്ചതു്. ആ കാഴ്ചയുടെ രമണീയതകണ്ടു് സൎവ്വജനങ്ങളും സന്തോഷിക്കയും ദേവന്മാർ പൂമഴ തൂകുകയും ചെയ്തു. വൎണ്ണഭേദമുണ്ടെങ്കിലും ഒരുപോലെ സൌന്ദൎയ്യനിധികളായ ആ വധൂവരന്മാർ ജീവിതത്തിലെ നാലവസ്ഥകൾ അവയുടെ വിഭിന്നവിളക്കുകളോടുകൂടി ഒരേ ജീവാത്മാവിൽ സ്ഥിതിചെയ്യുന്നതുപോലെ ശോഭിച്ചു.

ദശരഥന് തന്റെ പുത്രന്മാരെ പത്നിമാരോടുചേൎന്നു കാണ്മാനുണ്ടായ കൌതുകം സ്വല്പമല്ല. മൂൎത്തിധരിച്ച ഭക്തി, തപസ്സ്, സേവ, ശ്രദ്ധ, എന്നീ ക്രിയാചതുഷ്ടയത്തോടുകൂടിയ ധൎമ്മാൎത്ഥകാമമോക്ഷങ്ങളെയാണോ താൻ കാണുന്നതെന്നുള്ളതോന്നൽ അദ്ദേഹത്തിനുണ്ടായി.

രഘുവരന്റെ വിവാഹത്തിനുണ്ടായിരുന്ന എല്ലാച്ചടങ്ങുകളും മററു മൂന്നു കുമാരന്മാരുടെ വിവാഹത്തിനും ഉണ്ടായിരുന്നു. സ്ത്രീധനത്തിന്റെ കഥയൊന്നും വിശേഷിച്ചു പറവാനില്ല. മണ്ഡപങ്ങളെല്ലാം സ്വൎണ്ണവും രത്നങ്ങളും കൊണ്ടു നിറഞ്ഞു. അമൂല്യങ്ങളായ രത്നകംബളങ്ങൾ, വിചിത്രവസനങ്ങൾ, പട്ടാംബരങ്ങൾ, മുതലായവയ്ക്കു കയ്യും കണക്കുമില്ല. ആനകൾ, കുതിരകൾ, തേരുകൾ, ദാസികൾ, ദാസന്മാർ കൊമ്പുംകുളമ്പും സ്വൎണ്ണത്തിൽ കെട്ടിച്ചു കാമധേനുവെപ്പോലെ ശോഭനകളായ പശുക്കൾ, ഇവയും കണ്ണുകൊണ്ടു കണ്ടാലല്ലാതെ വിശ്വസിക്കാൻ നിവൃത്തിയില്ലാത്തവിധം അത്ര അസംഖ്യം വിശിഷ്ടസാധനങ്ങളും ജനകരാജൻ കൊടുത്തു. ഇന്ദ്രാദിദിക്പാലന്മാർ പോലും സ്ത്രീധനത്തിന്റെ മഹത്വം കണ്ടു് വിസ്മയത്തോടെ വാഴ്ത്തിസ്തുതിച്ചു. ദശരഥൻ അവയെല്ലാം സാദരം പരിഗ്രഹിച്ചു എങ്കിലും ആരെന്തുമോദിച്ചോ അവൎക്ക് അതിനെ കൊടുക്കയും ശേഷിച്ചതിനെ മാത്രം അതിഥിമന്ദിരത്തിലേ

൭൪

ക്കു ആനയിക്കയുമാണുണ്ടായതു്. ജനകൻ വിനയപൂർവ്വം കൂപ്പുകയ്യോടുകൂടി മൃദുസ്വരത്തിലുള്ള ധന്യവാദങ്ങളാൽ വരസംഘക്കാരെ ഉപചരിച്ചു. സൽക്കാരങ്ങളാലും, ക്ഷമായാചനങ്ങളാലും, വിശിഷ്ട ദാനങ്ങളാലും ധന്യവാദങ്ങളാലും വരസംഘക്കാരെ തൃപ്തരാക്കിയതിനുശേഷം സന്തുഷ്ടനായ ജനകൻ ഭക്തിപൂർവ്വം ദേവന്മാരെയും മുനിമാരെയും പൂജിക്കാൻ തുടങ്ങി. അദ്ദേഹം കൈകൾ രണ്ടും കൂപ്പി ആ മഹാത്മാക്കളെ വണങ്ങി പ്രാർത്ഥനാരൂപത്തിൽ പറഞ്ഞു — "അകളങ്കയായ ഭക്തിതന്നെയല്ലോ ദേവന്മാർക്കും സാധുക്കൾക്കും പ്രിയത്തെ ചെയ്യുന്നതു്. അല്ലാതെ തുച്ഛമായ ദ്രവ്യദാനം കൊണ്ടും മററും അവർ തൃപ്തരാകുന്നതല്ല. കേവലം ജലാഞ്ജലികൊണ്ടു് മഹാസമുദ്രത്തെ തർപ്പിക്കാൻ സാധിക്കുന്നതെങ്ങിനെ? അതിനാൽ ഹേ മഹാത്മാക്കളേ! ഭക്തിരസസംശ്ലിഷ്ടമായ പൂജയെ പരിഗ്രഹിച്ചു സന്തുഷ്ടരായി എന്നെ അനുഗ്രഹിക്കുവിൻ! അനന്തരം ജനകൻ തൻെറ സഹോദരനോടുകൂടി ദശരഥൻെറ സമീപത്തിൽ ചെന്നു് സാഞ്ജലിബന്ധം പ്രേമപൂർണ്ണമായ മധുരവാക്കുകളെ പറഞ്ഞു. "ഭോരാജൻ! അങ്ങയുടെ ബന്ധുത്വത്താൽ ഞാൻ ഉൽകൃഷ്ടനായി ഭവിച്ചിരിക്കുന്നു. എൻെറ രാജ്യവും ധനങ്ങളുമെല്ലാം ധന്യനായ അങ്ങേക്കു് അധീനമാകുന്നു. ഈ ദാരികകളെ അങ്ങേ പരിചാരികകളായി ഗണിച്ചു് ദയാപൂർവ്വം അവരെ ക്ഷിച്ചാലും! കുസലില്ലാതെ ഞാൻ മഹാത്മാവായ അങ്ങേ ക്ഷണിച്ചു വരുത്തിയ അപരാധത്തെ ക്ഷമിച്ചാലും!

ദശരഥൻ, ഈ ധന്യവാക്കുകൾ കേട്ടു സന്തോഷിച്ചു്, വിനയപൂർവ്വം ഉചിതങ്ങളായ ഉപചാരവാക്കുകളാൽ,ജനകനെ സമ്മാനിച്ചു അന്യോന്യം അവർക്കുണ്ടായ ബഹുമാനവും പ്രേമവും എത്രമാത്രമെന്നു പരിച്ഛേദിക്കവയ്യാ. വിവാഹക്രിയകൾ അവസാനിച്ചു ദുന്ദുഭിഘോഷവും വേദഘോഷവും നഭസ്സിലും നഗരത്തിലും സന്തോഷകളകളവും മുഴങ്ങുമ്പോൾ ദശരഥൻ അതിഥിമന്ദിരത്തിലേക്കു പുറപ്പെട്ടു. ദേവന്മാർ പുഷ്പവൃഷ്ടിചെയ്തു. അനന്തരം മുനിയുടെനിയോഗമനുസരിച്ചു സഖീജനങ്ങൾ വധൂവരന്മാരെ മംഗലഗാനങ്ങളോടുകൂടി പാൽച്ചോറൂട്ടുവാനായി കതിർമണ്ഡപത്തിലേക്കു കൂട്ടിക്കൊണ്ടുപോയി.

സീത രാമചന്ദ്രനെ മന്ദാക്ഷത്തോടും എന്നാൽ മനോവിശ്വാസത്തോടും വീണ്ടും വീണ്ടും നോക്കി. പ്രേമപിപാസയോടുകൂടിയ അവളുടെ നയനങ്ങൾ കാമദേവൻെറ കൊടിക്കൂറയിലെ മനോഹരമത്സ്യം പോലെ ശോഭിച്ചു. രാമസൗന്ദര്യത്തെ എങ്ങിനെയാണു വർണ്ണിക്കുക!

കേക.

കോടിമന്മഥന്മാർത്തൻ സൌന്ദൎയ്യസമ്പത്തുക-
ളോടിവല്ലേടംമറഞ്ഞീട്ടമാറതിതരാം
ധാടിചേൎന്നിരുൾനിറം വിളങ്ങിസ്വതഃസിദ്ധ
പ്രൌഢസൌന്ദൎയ്യംനടമാട്ടന്നശരീരവും,
പാവനമുനിമനോമധുപസങ്കേതമാം
യാവകാഞ്ചിതപദപങ്കജവിലാസവും
ബാലസൂൎയ്യനെപ്പോലെ—അഥവാ, വിദ്യുല്ലത-
പോലെ—ശോഭിക്കും പീതവസനാലംകാരവും
കല്ല്രമാംകടിസൂത്രകിങ്കിണിധ്വനി, നാനാ
രമ്യഭൂഷണാഞ്ചിതം ദീൎഘമാംബാഹുദ്വയം
മഞ്ജുപ്പൂണന്നൂൽ മഹാജനമാനസമോദ
രഞ്ജകമുദ്രാംഗുലീയകവുംലോകോത്തരം
നെഞ്ചിൽമുദ്രകൾ മുഴപ്പുള്ളരത്നങ്ങൾ, ശോഭാ
പുഞ്ജമാംവൈവാഹികവേഷവും മനോഹരം
വിസ്തൃതാംസങ്ങൾരണ്ടും മൂടിനേരിയമന്ത്ര
വസ്ത്രംനാനാരത്നങ്ങൾപതിച്ചചാൎത്തിച്ചെമ്മേ,
പത്മകോമളക്കൺകൾ കളകുണ്ഡലശോഭാ
മുഗ്ദ്ധകണ്ഠങ്ങൾ കാന്തിസദനംവദനവും
സുന്ദരഭ്രൂവള്ളികൾസുയ രസ്കരംപര-
മുന്നതനാസാപുടം, രമ്യമാംതിലകവും.
നല്ലമുക്താരത്നങ്ങൾപതിച്ചപരിശുദ്ധ-
“കല്ല്യാണക്കിരീട”വുംകണ്ടകൺകുളുൎക്കാത്ത-
നല്ലാരും നരന്മാരുമില്ല, തല്ലാവണ്യാംബു
കല്ലോലങ്ങളിലവർകളിച്ചാരെന്നോവേണ്ടു.
തെല്ലലജ്ജയുമീൎഷ്യാഭരവുംകലൎന്നടൻ
പുല്ലിനെന്നിനുള്ളിക്കമ്പിട്ടുനൈരാശ്യത്താൽ,
വല്ലാതെനിലകൊള്ളാതുള്ള മാൻഷദേവ-
കല്യാണിജനവുമന്നില്ലാതെഭവിച്ചിതു.

ഈവിധത്തിൽ വിശ്വവശ്യമായ സ്വരൂപസൌന്ദൎയ്യത്തോടു കൂടിയ, രാമചന്ദ്രന്റെ ചുററിലും, രത്നങ്ങളും വസനങ്ങളും അലം കാരങ്ങളും വാരിവിതറി, മംഗലഗാനങ്ങൾ പാടിക്കൊണ്ടു വിധി പ്രകാരം, ദീപാരാധനക്രിയ അനുഷ്ഠിക്കപ്പെട്ടു. ആ അവസര ത്തിൽ ദേവകൾ പൂമഴതൂകുകയും, ദേവികൾ നൃത്തമാടുകയും, സൂത മാഗധവന്ദികൾ രാമചന്ദ്രന്റെ യശസ്സിനെ പാടുകയും ചെയ്തു.

വധൂവരന്മാർ വിവാഹമണ്ഡപത്തിൽ കടന്നപ്പോഠം, പരിചാരികാവൎഗ്ഗം സന്തോഷിച്ചു മംഗലഗാനങ്ങഠം പാടിക്കൊണ്ടു് വിധിപ്രകാരമുള്ള കർമ്മങ്ങഠം അനുഷ്ഠിക്കാൻതുടങ്ങി. വധൂവരന്മാരെ പാൽച്ചോറൂട്ടാൻ ഇരുത്തിയസമയത്തു്, സാക്ഷാൽ പാൎവ്വതീദേവി രാമചന്ദ്രനും, സരസ്വതി സീതയ്ക്കും അതുസംബന്ധമായ ഉപദേശങ്ങഠം നൽകിയത്രേ. അന്തഃപുരത്തിലെ സ്ത്രീജനങ്ങഠം ആ വിനോദാവസരത്തെ തങ്ങളുടെ ജീവിതത്തിൽ അത്യുൽകൃഷ്ടമായ ഒരു ഘട്ടമായി വിചാരിച്ചു. അതായതു്, ആ വധൂവരന്മാരുടെ ഹാസവിലാസാദിരസത്തിൽ പങ്കുകൊള്ളാൻ ഇടയായതുതന്നെ ജന്മസാഫല്യമെന്നു് അവർ നിശ്ചയിച്ചു. സീത, തന്റെ പ്രേമഭാജനമായ രാമചന്ദ്രന്റെ പ്രതിച്ഛായ, മോതിരരത്നങ്ങളിൽ നിഴലിച്ചുകാൺകയാൽ, കൈ അനക്കാതയും കണ്ണിളക്കാതെയും വളരെനേരം നോക്കിനോക്കിരസിച്ചു് ഇരുന്നുപോയി. അപ്പോഠം ഉദിച്ച കൌതുകവും വിനോദവും, പ്രമോദവും പ്രേമവും, എത്രമാത്രമെന്നു ഖണ്ഡിക്കാനോ വൎണ്ണിക്കാനോ നിവൃത്തിയില്ല. വധൂവരന്മാരെ അതിഥിമന്ദിരത്തിലേക്കു കൂട്ടിക്കൊണ്ടുപോയ, ഭാഗ്യവതികളായ സുന്ദരികഠംക്കു മാത്രമേ അതിന്റെ ഏകദേശജ്ഞാനമെങ്കിലും ലഭിക്കാൻ കഴിവുണ്ടായിരുന്നുള്ളു. ഉടനേ ആകാശത്തിലും ഭൂമിയിലും ഒരിടം ഒഴിയാതെ, ആഹ്ലാദധ്വനികളും സ്തുതികളും, "ഭാഗ്യരാശികളായ നാലുജോടി വധൂവരന്മാരും ദീർഘകാലം ജീവിക്കട്ടെ" എന്ന ആശീൎവ്വാദങ്ങളും മുഴങ്ങി.

യോഗികഠം, സിദ്ധന്മാർ, മുനിമാർ, ദേവന്മാർ, മുതലായവരെല്ലാം തങ്ങളുടെ പ്രഭുവിനെക്കണ്ടു സന്തുഷ്ടരായി, ദുന്ദുഭികൊട്ടി ഘോഷിച്ചു പൂമഴതൂകി, ജയജയശബ്ദം മുഴക്കിക്കൊണ്ടു്, നിജനിജലോകങ്ങളിലേക്കുപോയി. രാജകുമാരന്മാർ നാലുപേരും അവരുടെ വധൂജനങ്ങളോടുകൂടെ പിതാവിന്റെ സമീപത്തിലെത്തി. അപ്പോഠം അവിടെ, കാന്തിവിലാസവും, ആനന്ദവും, മംഗളവും നിറഞ്ഞുകവിഞ്ഞൊഴുകിയെന്നുതന്നെ പറയാം.

ഉത്തരക്ഷണത്തിൽ ജനകരാജൻ അതിഥികളെയെല്ലാം സദ്യയ്ക്കുക്ഷണിച്ചു. സദ്യയുടെ 'ചട്ടവട്ട'ങ്ങളെല്ലാം വളരെ വളരെ മെച്ചമാണെന്നേ ചുരുക്കത്തിൽ പറവാനുള്ളു. ദശരഥനും പുത്രന്മാരും എഴുന്നള്ളിച്ചെല്ലുന്നതിനു ചെയ്തിരുന്ന ഒരുക്കുകഠം ഒന്നു പ്രത്യേകംതന്നെയായിരുന്നു. മാർഗ്ഗത്തിൽ നെടുനീളെ വിലയേറിയ രത്നകംബളങ്ങഠം വിരിച്ചാണത്രേ അവരെ കൂട്ടിക്കൊണ്ടുപോയതു്. ജനകൻ താൻതന്നെ അതിഥികളെയെല്ലാം യഥായോഗ്യം സൽക്കരിച്ചു് പാദക്ഷാളനം ചെയ്തു്, ഉചിതാസനങ്ങളിൽ ഉപവേശിപ്പിക്കാൻ തുടങ്ങി. ആദ്യമായി സ്നേഹാദരപുരസ്സരം ദശരഥന്റെ പാ-

ദപത്മങ്ങൾ കഴുകിത്തുടച്ചു. അനന്തരം മഹാദേവൻെറ ഹൃദയ പീഠത്തിൽ എപ്പൊഴും വച്ചാരാധിക്കുന്ന രാമചന്ദ്രൻെറ പാദപത്മ ങ്ങൾ കഴുകി. രാമനെപ്പോലെ കരുതി, മററു മൂന്നുസഹോദരന്മാ രുടെ പാദപത്മങ്ങളും അദ്ദേഹം സ്വന്തം കൈകളാൽതന്നെ പ്ര ക്ഷാളനം ചെയ്തു. എല്ലാവരേയും അവരവരുടെ സ്ഥിതിയനുസരി ച്ചു ഇരുത്തിയശേഷം, ഭക്ഷണസാധനങ്ങൾ പന്തികളിൽ വിളമ്പു ന്നതിന് പാചകന്മാക്കു കല്പനകൊടുത്തു. അവർ ഉടനേ, ഉചിതോ പചാരങ്ങളോടുകൂടി ഹാജരായി, ഇലകൾക്കുപകരം സ്വർണ്ണക്കില ങ്ങളാൽ ഘടികങ്ങളായ രത്നത്തളികകൾ അതിഥികളുടെ മുമ്പിൽ നിരത്തിക്കഴിഞ്ഞു. അടുത്തനിമിഷത്തിൽ, കൈപ്പുറുകവും സൌജ ന്യവുമുള്ള വിളമ്പുകാർ വെണ്മയും നന്മയുമുള്ള ചോറും സൌരഭ്യം വീശുന്ന നെയ്യും സുന്ദരങ്ങളും സ്വാദുകരങ്ങളുമായ കറികളുമെല്ലാം എല്ലാവക്കും വിളമ്പിക്കൊടുത്തു.

പ്രാണവായുക്കളെ ഉദ്ദേശിച്ചു ചെയ്യപ്പെടുന്ന പഞ്ചഗ്രാസവി ധി അനുഷ്ഠിച്ചതിനുശേഷം കർണ്ണാനന്ദകരമായി മുഴങ്ങിക്കൊണ്ടിരു ന്ന പാട്ടുകേട്ടു രസിച്ചുകൊണ്ട്, എല്ലാവരും ഹിതംപോലെ ഭക്ഷി ക്കാൻ തുടങ്ങി. സദ്യയുടെ വട്ടങ്ങളൊന്നും വിശേഷിച്ചു പറവാനി ല്ല. പലമാതിരിയിലുള്ള പലഹാരങ്ങളെല്ലാം അമൃതിനെക്കാൾ മധുരതരങ്ങളായിരുന്നു. വിവിധങ്ങളായ വ്യഞ്ജനങ്ങളുടെ സംഖ്യ ഗണിക്കാനോ അവയുടെ പേരുകൾ പറവാനോ ആക്കും കഴിവു ണ്ടായില്ല. ഭോജ്യം, ഭക്ഷ്യം. ലേഹ്യം, ചോഷ്യം, എന്നു നാലുവിധ ത്തിലുള്ള ആഹാരസാധനങ്ങളും, അവയിൽ ഓരോന്നിലും പലപ്പ ല വകഭേദങ്ങളും അതുപോലെ, പലപ്രകാരത്തിലായി ആറു രസ ത്തിലുള്ള കറികളും ഉണ്ടായിരുന്നു. സദ്യ നടന്നുകൊണ്ടിരിക്കവേ സ്ത്രീപുരുഷന്മാരുൾപ്പെട്ട വിദൂഷകസംഘം ഒട്ടൊഴിയാതെ ഹാജരാ യി ഓരോരോ വിനോദങ്ങൾ പറഞ്ഞുരസിപ്പിച്ചു. തുടരെത്തുടരേ വിനോദജല്പനങ്ങളുടെ കോലാഹലം വദ്ധിക്കയും രാജാവും സദസ്യ രും ചിരിച്ചുചിരിച്ച് ആനന്ദരസത്തിൽ മുഴുകുകയും ചെയ്തു. ഇങ്ങ നെ ഭക്ഷണമെല്ലാം കഴിഞ്ഞുകൂടിയതിനുശേഷം ക്രമപ്രകാരം എ ല്ലാവരും ആചമിച്ച് ആസനങ്ങളിൽ ഉപവിഷ്ടരായി. അനന്തരം ജനകൻെറ താംബൂലസൽക്കാരവുമേററുകൊണ്ട് ദശരഥപ്രഭൃതി കൾ അവരവരുടെ മുറികളിലേക്കു മടങ്ങിപ്പോകയും ചെയ്തു.

ഇത്തരം സൽക്കാരവിനോദങ്ങൾക്കു അധീനനായി ദശരഥൻ ജനകരാജധാനിയിൽ താമസിച്ചു. നഗരത്തിൽ ഇടവിടാതെ ഓ രോ പുതിയ വിനോദങ്ങൾ നടന്നുകൊണ്ടിരുന്നു. പകലും രാത്രിയും നിമിഷംപോലെ കഴിഞ്ഞുകൂടി. പ്രഭാതത്തിൽ രാജാറു് ഒണെ

ന്നപ്പോൾ വന്ദികൾ അദ്ദേഹത്തിന്റെ യശസ്സിനെ ഗാനംചെയ്തു. അനുരൂപകളായ പത്നിമാരോടുകൂടിയ തന്റെ ഓമനപ്പുത്രന്മാരെക്കണ്ടുകണ്ടു് രാജാവു് ആനന്ദനീരാഴിയിൽ ആറാടി. ജലസ്നാനം കഴിച്ചു് പ്രാതഃസന്ധ്യാവന്ദനങ്ങളെല്ലാം അനുഷ്ഠിച്ചതിനുശേഷം ദശരഥൻ സ്വഗുരുവിന്റെ സമീപത്തിൽ ചെന്നു്, പ്രേമപ്രമോദപൂർണ്ണമായ ഹൃദയത്തോടുകൂടി കൈകൂപ്പി വണങ്ങിവീണു് മധുരസ്വരത്തിൽ പറഞ്ഞു:— "ഹേ മുനിശ്രേഷ്ഠ! നിന്തിരുവടിയുടെ കൃപാകടാക്ഷത്താലാണു് ഇന്നേദിവസം എന്റെ ശ്രമങ്ങൾ സഫലങ്ങളായതു്. ഇനി വിപ്രോത്തമന്മാരെ ക്ഷണിച്ചുവരുത്തി, അലംകൃതകളായ ഈ ധൈനചികികളെ അവർക്കായി ദാനംചെയ്താലും." ഈ നിവേദനംകേട്ടു് വസിഷ്ഠൻ ദശരഥനെ പ്രശംസിച്ചുകൊണ്ടു്, മുനിവൃന്ദത്തെ ആനയിക്കാൻ ആളെ അയച്ചു.

ആൾ ചെന്നതനുസരിച്ചു് വാമദേവൻ, ദേവർഷിയായ നാരദൻ, വാല്മീകി, ജാബാലി, വിശ്വാമിത്രൻ, മുതലായ മഹർഷിശ്രേഷ്ഠന്മാരും മററു തപോധനന്മാരും ഹാജരായി. രാജാവു്, അവരുടെ പാദങ്ങളിൽ താണുവീണു വണങ്ങി. യഥാവിധി പൂജിച്ചു് വരാസനങ്ങളിൽ ഉപവേശിപ്പിച്ചു. അനന്തരം കാമസുരഭിയെപ്പോലെ ശീലാദിഗുണങ്ങളും സൌഭാഗ്യവുമുള്ള നാലുലക്ഷം പശുക്കളെ വരുത്തി നാനാപ്രകാരത്തിൽ, സ്വർണ്ണരത്നങ്ങൾ അലങ്കരിച്ചു് തന്റെ ജീവിതത്തിലെ പുണ്യദിനം അതാണെന്നുംമററുമുള്ള ധന്യവാദങ്ങളോടുകൂടി, മുനിവൃന്ദത്തിനായി അവയെ ദാനംചെയ്തു. അവരുടെ ആശീർവാദങ്ങളെ പ്രതിഗ്രഹിച്ചുകൊണ്ടു് രവികുലനന്ദനനായ ആ രാജശ്രേഷ്ഠൻ യാചകസംഘത്തെ വരുത്തി അവരവരുടെ ഇഷ്ടമനുസരിച്ചു് സ്വർണ്ണം, രത്നം, കുതിര, ആന, തേരു് മുതലായവ നിശ്ശങ്കം കൊടുത്തു. അവർ ആനന്ദപരിപ്ലുതരായി ദശരഥനെ വാഴ്ത്തീട്ടു്, രവികുലനാഥൻ ജയിക്ക! ജയിക്ക! ജയിക്ക! എന്നു് ഉച്ചത്തിൽ പാടിവിളിച്ചു യാത്രയായി. രാമചന്ദ്രന്റെ വിവാഹം ഇങ്ങനെ വാചാമഗോചരമായ ആഡംബരവിഭവത്തോടുകൂടിയതായിരുന്നു എന്നു പറകയല്ലാതെ, മുഴുവൻ വിസ്തരിക്കാൻ ആയിരംനാവുണ്ടായാലുംതന്നെ സാദ്ധ്യമല്ല. ഈ ചടങ്ങുകളെല്ലാം അവസാനിച്ചതിനുശേഷം ദശരഥൻ, വിശ്വാമിത്രപാദങ്ങളിൽ പലവുരു സാഷ്ടാംഗപ്രണാമംചെയ്തു്, "ഹേ മുനീശ്വര! എനിക്കു വന്നുകൂടിയ ഈ ഭാഗ്യങ്ങളെല്ലാം നിന്തിരുവടിയുടെ കൃപാകടാക്ഷത്തിന്റെ പ്രഭാവഫലമാണു്" എന്നുണർത്തിച്ചു. അനന്തരം അന്നുരാത്രി മുഴുവൻ ജനകന്റെ സ്നേഹം, ഔദാര്യം, സദാചാരം, സമ്പത്തു മുതലായവയുടെ വൈശിഷ്ട്യത്തെപ്പുകഴ്ത്തിത്തന്നെ കഴിച്ചു.

ദിവസംതോറും കാലത്തെ എഴുന്നേററാൽ ഉടനേ ദശരഥൻ യാത്ര ചോദിക്കുകയും സ്നേഹപൂർവ്വം ജനകൻ അതിനെ തടയുകയും ചെയ്തുവന്നു. ദിനംപ്രതിയുള്ള സൽക്കാരങ്ങളും പുതിയപുതിയ മാതിരിയിലായിരുന്നു. വിനോദത്തിനു നവനവങ്ങളായ ഓരോ ഉത്സവങ്ങളും ഇടവിടാതെ നടത്താതിരുന്നില്ല. നഗരത്തിലെ ആഘോഷങ്ങൾക്കൊരിക്കലും അവസാനിക്കാതെ തുടർന്നുകൊണ്ടേ ഇരുന്നു. ദശരഥൻ പോകുന്ന കാര്യം മനസ്സിൽ കാണുന്നതുപോലും ആർക്കും ഇഷ്ടമല്ലാതെ ഭവിച്ചു. ദിവസങ്ങൾ പലതുകഴിഞ്ഞു. അതിഥികൾ സ്നേഹപാശത്താൽ ബദ്ധന്മാരായി സൽക്കാരങ്ങൾക്കു അടിമപ്പെട്ടുതാമസിച്ചു. ഒടുവിൽ വിശ്വാമിത്രനും ശതാനന്ദനും ജനകൻെറ അരികിൽചെന്ന് 'ഭോ! രാജൻ താങ്കൾക്കു ദശരഥനെക്കുറിച്ചുള്ള സ്നേഹാദരങ്ങൾ, എത്രതന്നെ ആയിരുന്നാലും ഇനി അദ്ദേഹത്തെ പോകാൻ അനുവദിക്കുക എന്നു പറഞ്ഞു. ജനകൻ അതുപോലെ സമ്മതിച്ചു മന്ത്രിമാരെ വിളിക്കാൻ കല്പനകൊടുക്കയും അവർ 'ജയജീവ'സ്തുതിശബ്ദം മുഴക്കി വന്നു വണങ്ങിനിന്നപ്പോൾ കോസലപതി അന്നേദിവസം മടങ്ങി എഴുന്നള്ളാൻ ആഗ്രഹിക്കുന്ന വസ്തുത രാജധാനിയിൽ പരക്കെ അറിയിക്കുവാൻ ആജ്ഞാപിക്കയുംചെയ്തു. ഈ വർത്തമാനംകേട്ട് മന്ത്രിമാരും ബ്രാഹ്മണരും സദസ്യരും സ്നേഹവിവശമായ അന്തസ്താപത്തോടുകൂടിയവരായി ഭവിച്ചു.

പുരവാസികൾക്കു ദശരഥഗമനം, ഏകദേശം പ്രാണഗമനത്തിനു സമാനമായിരുന്നു. അതു സത്യമാണോ സത്യമാണോ, എന്നു ഉൽക്കണ്ഠയോടേ തമ്മിൽത്തമ്മിൽ അവർ ചോദിക്കയായി. സത്യമാണെന്നറിഞ്ഞപ്പോഴേക്കു അവരുടെ അന്തരംഗങ്ങൾ അന്തിത്താമരപോലെ വാടി; അതിഥികളുടെ വസതികളിൽ ഓരോയാത്രയയപ്പു സാമാനങ്ങളും സമ്മാനങ്ങളും വന്നുനിറഞ്ഞു. വിവിധഭക്ഷണസാധനങ്ങളെ വഹിച്ച്, ഒരു സംഘം ആളുകളെയും കാളകളെയും അനവധി പാചകന്മാരെയും ജനകൻ അയച്ചുകൊടുത്തു. കൂടാതെ, ഒരുലക്ഷം കുതിരകൾ ഇരുപത്തയ്യായിരം തേരുകൾ, ദിഗ്ഗജങ്ങളെക്കാൾ ഉന്നതങ്ങളായ പതിനായിരം ആനകൾ ഇവയും, സ്വർണ്ണവജ്രരത്നങ്ങൾ നിറച്ച അനവധി കെട്ടുകളും, പലപ്രകാരത്തിലുള്ള അസംഖ്യം എരുമകൾ പശുക്കൾ ഇവയും കൊടുത്തു. മററും ജനകൻ നൽകിയ സ്ത്രീധനം അമിതവും വാക്കുകൾക്കു അതീതവുമാണ്. ത്രൈലോക്യാധിപതിയായ ഇന്ദ്രൻതന്നെ അതു കണ്ടിരുന്നെങ്കിൽ തൻെറ സ്വർഗ്ഗസമ്പത്തുകൾ എത്രയോ തുച്ഛമെന്നു കരുതുമായിരുന്നു. അത്രയ്ക്കു അനർഘങ്ങളും അസംഖ്യങ്ങളുമായ ധനങ്ങളെല്ലാം സജ്ജീകരിച്ചതിനുശേഷം അവയെല്ലാം ജനകൻ നേരെ അയോദ്ധ്യയിലേക്കു അയച്ചു.

വരസംഘക്കാർ യാത്രതിരിക്കുന്നുവെന്നറിവുകിട്ടിയപ്പോൾ അന്തഃപുരത്തിലെ റാണിമാർ, വെള്ളം വാൎന്നുപോയ ഓടയിലകപ്പെട്ടമത്സ്യങ്ങളെപ്പോലെ സങ്കടപ്പെട്ടു. സീതയെ അവർ പിടിച്ചണച്ചു മാറിൽ ചേൎത്തുവച്ചുകൊണ്ട്, "കുഞ്ഞേ നീ, ഭൎത്താവിൻെറ പ്രീതിഭാജനമായി വളരെനാൾ ജീവിച്ചിരിക്കാൻ ഇടയാകട്ടെ"— എന്നനുഗ്രഹിച്ചിട്ട്, ഭദ്രേ! നിൻെറ പുതിയശ്വശ്രുവിനെയും ശ്വശ്രുരനെയും ഗുരുവിനെയും ഭക്തിപൂൎവ്വം സേവിക്കയും, ഭൎത്താവിൻെറ അപ്രിയത്തിന്നിടവരുത്താതെ ആജ്ഞയെ അനുസരിക്കയും ചെയ്യണം" ഇത്യാദി ഓരോ ഉപദേശങ്ങൾകൊടുത്തു. മൃദുവാണികളായ സീതയുടെ സഖിമാരും, സ്നേഹവശകളായി ഓരോ സ്ത്രീധൎമ്മങ്ങൾ അവൾക്കു ഉപദേശിച്ചു. ഇങ്ങനെ നാലുകന്യകമാരെയും റാണിമാർ പിടിച്ചാശ്ലേഷിച്ച്, ഉപദേശങ്ങൾ കൊടുത്തതിന്നശേഷം, ഇടയ്ക്കിടെ ചുംബിച്ചുകൊണ്ട്,—"കഷ്ടം പെണ്ണായി ജനിക്കുന്നതിൽഭേദം ജനിക്കാതിരിക്കയാണ്. ഉററവരെ വിട്ടുപിരിയേണ്ടിവരുന്ന ഇക്കൂട്ടരുടെ ജാതകം! ഈശ്വര! എന്ന് ഉച്ചത്തിൽ പറഞ്ഞു.

ഈ അവസരത്തിൽ സൂൎയ്യകുലകേതുവായ രാമചന്ദ്രൻ സഹോദരന്മാരോടുകൂടി യാത്രപ്പറവാൻ ജനകൻെറ കൊട്ടാരത്തിൽ വന്നു. നിസൎഗ്ഗസുന്ദരന്മാരും സരളപ്രകൃതികളുമായ ആ സഹോദരന്മാരെ കാണുന്നതിന്നായി പുരവാസികൾ-സ്ത്രീകളും പുരുഷന്മാരും-ഉൽക്കണ്ഠയോടെ ഓടിയെത്തി. അതിൽ ഒരാൾ പറകയാണ്:— "ഇന്ന് ഇവർ ഇവിടംവിട്ടു പോകുന്നത്രേ; യാത്ര ഒരുക്കുകളെല്ലാം ജനകരാജൻ ചെയ്തുകഴിഞ്ഞു. അതുകൊണ്ട് അവസാനമായി അവരുടെ സൌന്ദൎയ്യാമൃതത്തെ നിങ്ങളുടെ കണ്ണുകളാൽ നല്ലവണ്ണം ആസ്വദിച്ചുകൊൾവിൻ! നാലുപേരും ഒരുപോലെ പ്രിയദൎശനന്മാരാണ്. ഇപ്രകാരമുള്ള നേത്രാതിഥികളെ ലഭിക്കുന്നതിന്നു നമ്മൾചെയ്ത സുകൃതം എന്താണാവോ? പ്രിയസ്നേഹിതന്മാരെ! എൻെറ അനുഭവം ഞാൻ പറയാം. മരിക്കാൻ കിടക്കുന്നവന്നു അമൃതുകിട്ടിയതുപോലെയും, ജന്മനാ ദരിദ്രനായവന്നു ദേവവൃക്ഷം ലഭിച്ചതുപോലെയും, പാപാധിക്യത്താൽ നരകത്തിൽ കിടന്നുഴലുന്നവന്നു വിഷ്ണുപദം കൈവന്നതുപോലെയുമുള്ള ആനന്ദവും ആശ്വാസവും ഇവരെ കണ്ടപ്പോൾ എനിക്കുണ്ടായി. ഹേ സുഹൃത്തുകളെ! നിങ്ങൾ വിശ്വവശ്യമായ രാമസൌന്ദൎയ്യത്തെ പാമ്പിൻപത്തിയിൽ വിളങ്ങുന്ന രത്നംപോലെ കണ്ണുകൾവഴിയായി ഹൃദയത്തിൽ ഉറപ്പിച്ചുകൊള്ളുവിൻ!" എന്നെല്ലാം ഓരോ ധന്യവാദങ്ങൾ, രാമചന്ദ്രൻ സഹോദരന്മാരോടുകൂടി ജനകമന്ദിരത്തിലേക്കു പോയപ്പോൾ പുരവാസികൾ വൎഷിച്ചുകൊണ്ടിരുന്നു. സൌന്ദൎയ്യസമ്പത്തുകണ്ട് ആ

ഌാദഭരിതകളായ അന്തഃപുരസ്ത്രീകൾ, എഴുന്നേററു കണ്ണിമയ്ക്കാതെ നോക്കി നോക്കി നില്ക്കൊണ്ടു. കന്യകകളുടെ അമ്മമാരായ രാജ്ഞികൾ, ഹർഷചിഹ്നമായി, ആരാധനദീപം അവരുടെതലയ്ക്കുഴിയുകയും, മററു മംഗലകർമ്മങ്ങൾ അനുഷ്ഠിക്കയുംചെയ്തു.

രാമചന്ദ്രൻെറസൌന്ദൎയ്യാമൃതാസ്വാദനത്താൽ അത്യന്തം പ്രേമവിവശകളായ രാജസ്ത്രീകൾ, ലജ്ജപോലും മറന്നു അദ്ദേഹത്തിൻെറ പാദങ്ങളെ ചുംബിക്കയും ആശ്ലേഷിക്കയുംചെയ്തുവത്രേ. അത്രയ്ക്കായിരുന്നു അവരുടെ ഹൃദയത്തിൽ ഉദിച്ച അകളങ്കസ്നേഹത്തിൻെറ ആധിക്യം. സഹോദരന്മാർ നാലുപേരെയും അവർ കുളിപ്പിച്ചു സുഗന്ധദ്രവ്യങ്ങൾ പൂശി ഷഡ്രസോപേതമായ മൃഷ്ടഭോജനം കഴിപ്പിച്ചു. ഉടനേ സമയമായിയെന്നറിഞ്ഞു് രാമചന്ദ്രൻ വിനയപൂർവ്വം മൃദുസ്വരത്തിൽ മധുരമായിപ്പറഞ്ഞു. അമ്മമാരേ! രാജേശ്വരൻ അയോദ്ധ്യയ്ക്കു യാത്രപുറപ്പെടുന്നു. നിങ്ങളോട്ട് അനുവാദംവാങ്ങിച്ചെല്ലുന്നതിനു ഞങ്ങളെ പറഞ്ഞയച്ചിരിക്കയാണു്. സദയം അനുജ്ഞനൾകി അയയ്ക്കുന്നതുകൂടാതെ സ്വന്തം പുത്രന്മാരെപ്പോലെ ഞങ്ങളെ വിചാരിച്ചുകൊള്ളുകയുംവേണം"

ഈ വാക്കുകൾ റാണിമാരുടെ ഹൃദയത്തിൽ അപാരമായ ദുഃഖത്തെ ഉണ്ടാക്കി. സ്നേഹവൈവശ്യത്താൽ ഒരുവാക്കുപോലും ഉച്ചരിക്കാൻ അവൎക്ക ശക്തിയില്ലാതെയായി. മറുപടിയായി അവർ തങ്ങളുടെ പുത്രിമാരെമാറോടുചേർത്തണച്ചു, ശാന്തതയോടെഅവരവരുടെ ഭൎത്താക്കന്മാരുടെ കയ്യിൽ സമൎപ്പിച്ചു. സീതയുടെ അമ്മ മകളെ വരൻെറകയ്യിൽ സമൎപ്പിച്ചപ്പോൾ, പ്രാൎത്ഥനാരൂപത്തിൽ കൈകൾ കൂപ്പിപ്പറഞ്ഞു. "മകനേ, നീ സൎവ്വജ്ഞനും സൎവ്വഹൃദയഗതികളെയും അറിയുന്നവനും ആണെന്നു് എനിക്കറിയാം. രാജാവിൻെറയും എൻെറയും ജീവനാണിവൾ. എന്നല്ല, എല്ലാബന്ധുക്കളുടെയും പുരവാസികളുടെയും പ്രാണനുമാണു്. അവൾ ശീലവതിയും സ്നേഹവതിയുമാണെന്നറിഞ്ഞു്, അവളെ നിൻെറ കിങ്കരിയേപ്പോലെ കരുതിസ്വീകരിച്ചാലും! നീ പൂൎണ്ണകാമനും ജ്ഞാനനിധിയും,ഭാവപ്രിയനും ഭക്തജനഗുണങ്ങളെ അറിയുന്നതിൽ ശ്രദ്ധാലുവും ദോഷദലനനും കരുണാഭവനവുമാണല്ലോ.

ഇങ്ങനെ പറഞ്ഞുകൊണ്ടു റാണിമാർ വീണ്ടുംതാണുവീണു രാമപാദങ്ങളെചുംബിച്ചു. അവർ വാക്ശക്തി മുഴുവൻ, പ്രേമപങ്കത്തിൽപുതഞ്ഞുപോയതുപോലെ, നിശ്ശബ്ദരായിനിന്നുപോയി. സ്നേഹാമൃതം ഊറുന്ന അവരുടെ ധന്യവാക്കുകൾകേട്ടു, രാമചന്ദ്രൻ അത്യന്തമായ ആദരത്തെ പ്രകടിപ്പിച്ചു, പലവുരു നമസ്കാരംചെയ്തു തൊഴുകൈയോടുകൂടി വീണ്ടും വീണ്ടും യാത്ര അറിയിച്ചു. അവരുടെ ആശീൎവ്വാദം ലഭിച്ചയുടനേ, ഒരിക്കൽകൂടി വണങ്ങി, സഹോദരന്മാരു

മായി യാത്രയുള്ളുള്ള അനുമതി വാങ്ങി, റാണിമാർ മഞ്ജുമധുരമായ രാമരൂപത്തെ ഹൃദയത്തിൽ സംഗ്രഹിച്ചു- സ്നേഹാധിക്യത്താൽ ശിഥിലചിത്തവൃത്തികളായി ഭവിച്ചുവെങ്കിലും, അല്പസമയംകൊണ്ടു് ഒരുവിധത്തിൽ ധൈര്യത്തെ അവലംബിച്ചിട്ടു സ്വസ്വപുത്രിമാരെ അരികിൽ വിളിച്ചു മാറിൽ ചേത്താശ്ലേഷിക്കുക, വിട്ടയച്ചു് ഏതാനം ചുവടുകൾ വച്ചുകഴിയുമ്പോഴേയ്ക്കു പിന്നെയും കോരിവാരിയെടുക്കുക, ഇങ്ങനെ അന്യോന്യപ്രേമബന്ധത്തള്ളൽ നിമിത്തം കുറേനേരം കഴിച്ചു. അവരും സഖിമാരുടെ സംഘത്തിൽനിന്നും ഒടുവിലത്തെ ആശ്ലേഷത്തിനായി തിരിഞ്ഞോടി കന്നുകുട്ടി പശുവിന്റെ നേക്കെന്നപോലെ അമ്മമാരുടെ അരികിലേക്കു വന്നുകൊണ്ടിരുന്നു.

കൊട്ടാരത്തിലുള്ള ആളുകളെല്ലാം ആണുംപെണ്ണുമൊരുപോലെ, പ്രേമവിവശരായി, വിദേഹപുരിയെ കരുണയുടെയും വിരഹത്തിന്റെയും വാസസ്ഥാനമാക്കിച്ചെയ്തുവെന്നുതന്നെ പറയാം. സീത സ്വർണ്ണക്കൂട്ടിലിട്ടുവളത്തി സംസാരിക്കാൻ ശീലിപ്പിച്ചിരുന്ന ശുകങ്ങളും ശാരികകളും വ്യാകുലതയോടെ "സീതക്കൊച്ചമ്മ എവിടെ? എവിടെപ്പോയി" എന്നിങ്ങനെ ചോദിച്ചുകൊണ്ടിരുന്നു. ഈ നിലവിളികേട്ടിട്ടു് അവരിൽ ആരുടെതന്നെ മനസ്സ് ഇളകിയ്ക്കുമതില്ല? പക്ഷിമൃഗാദികൾക്കുപോലും ആ അവസരത്തിൽ ഇത്രവലിയ ദുഃഖമുണ്ടായ സ്ഥിതിക്കു മനുഷ്യരുടെ കഥ പറവാനുണ്ടോ? ഉടനേ പ്രേമവിവശനായി കണ്ണുകളിൽ അശ്രുധാരയോടുകൂടി, ജനകരാജൻ അവിടെ എഴുന്നള്ളി. കൂടെ അനുജനായ കുശദ്ധ്വജനുമുണ്ടായിരുന്നു. സീതയെക്കണ്ടപ്പോൾ പരമവിരാഗിയായ അദ്ദേഹത്തിന്റെ ധീരതയെല്ലാം പൊയ്പ്പോയി. അവളെ ഉരസ്സിൽ ചേത്താശ്ലേഷിച്ചപ്പോഴേക്കു് അദ്ദേഹത്തിന്റെ ജ്ഞാനാലനതയെല്ലാം ശിഥിലപ്രായമായി ചമഞ്ഞു. വിജ്ഞാനികളായ സചിവന്മാർ, ശാന്തസ്വരത്തിൽ ആ ചാപല്യത്തെ പറഞ്ഞുമാററാൻ ശ്രമിച്ചു. അനന്തരം അവസരത്തിന്റെ അനുചിതത്വത്തെ മനസ്സിലാക്കി, ജനകൻ ആത്മധൈര്യത്തെ അവലംബിച്ചു പുത്രിയെ വീണ്ടുംവീണ്ടും മാറോടുചേത്തണച്ചിട്ടു സുന്ദരമായ ഒരു പല്ലക്കു സജ്ജീകരിക്കാൻ കല്പനകൊടുത്തു.

പരിജനങ്ങളെല്ലാം സ്നേഹവൈവശ്യത്താൽ ഒന്നും തിരിച്ചറിവാൻ ശക്തരല്ലാതെ ചമഞ്ഞു- ഉടനേ ശുഭമുഹൂത്തമായിയെന്നറിഞ്ഞു് വിഘ്നേശ്വരനെ മനസ്സിൽ ധ്യാനിച്ചുകൊണ്ടു്, ജനകൻ പുത്രിയെ പല്ലക്കിൽ കയററിയിരുത്തി; വിജ്ഞനായ അദ്ദേഹം പുത്രിക്കു ഗൃഹിണീധർമ്മങ്ങളും കുലരീതികളുമെല്ലാം ഉപദേശിക്കയും അവളുടെ പ്രിയപ്പെട്ട സഖിമാരെക്കൂടാതെ അനവധി ദാസികളെ

യും ദാസന്മാരെയും നൽകുകയും ചെയ്തു. രാജധാനിക്ക് അലങ്കാരമായി വിളങ്ങിയ സീത യാത്രതിരിച്ചതുകണ്ടു പൗരവാസികളുടെ ഹൃദയം തകൎന്നു. യാത്രയിൽ ശുഭാശംസികളായ മംഗലശകുനങ്ങൾ കാണപ്പെട്ടു. ബ്രാഹ്മണരും സചിവന്മാരും പരിജനസമേതം രാജാവിനെ അനുഗമിക്കാനായി സംഘത്തിൽ ചേൎന്നു. വരസംഘക്കാർ അവരവൎക്ക് ഉചിതമായ വിധത്തിൽ സന്നദ്ധങ്ങളാക്കി നിറുത്തിയിരുന്ന വാഹനങ്ങളിൽ കയറിയിരുന്നു. വിവിധവാദ്യങ്ങളുടെ സമ്മിളിതധ്വനി മുഴങ്ങിക്കൊണ്ടിരുന്നു. ഉടനെ മഹാത്മാവായ ദശരഥൻ ബ്രാഹ്മണരെയെല്ലാം വിളിപ്പിച്ചു ദാനമാനങ്ങളാൽ സംതൃപ്തരാക്കീട്ട്, അവരുടെ ആശീൎവ്വാദത്തിനായി പാദപരാഗങ്ങളെ ശിരസ്സിൽ വാരിയണിഞ്ഞു സന്തുഷ്ടനായിനിന്നു. അനന്തരം മററു കന്യകമാരെയും പല്ലക്കിൽ കയററി വിഘ്നേശ്വരനെ ധ്യാനിച്ചുകൊണ്ടു് യാത്ര ആരംഭിച്ചു. ശകുനങ്ങളെല്ലാം മംഗലങ്ങളായിത്തന്നെ ഇരുന്നു.

ദശരഥൻ മംഗലവാദ്യധ്വനികൾ മധുരമായി മുഴങ്ങുന്നതിനിടയ്ക്കു് അയോധ്യയിലേക്കു യാത്ര പുറപ്പെട്ടപ്പോൾ അമരന്മാർ ആനന്ദഭരിതരായി പൂമഴതൂകുകയും അപ്സരസ്സുകൾ പാടുകയും ചെയ്തു. ജനകപ്രഭൃതികളുടെ അനുഗമനത്തോടുകൂടിയ ദശരഥൻ, വിനയപൂർവ്വം മഹാജനങ്ങളെ യാത്ര പറഞ്ഞു നിറുത്തീട്ട് ആദരപുരസ്സരം അൎത്ഥികളെയെല്ലാം അരികിൽ വിളിച്ചു് അവരവരുടെ ഇഷ്ടംപോലെ ആന, കുതിര, വസ്ത്രം, ആഭരണം മുതലായതെല്ലാം കൊടുത്തു തൃപ്തിപ്പെടുത്തി സ്നേഹത്തോടെ തന്റെ മുമ്പാകെ നിറുത്തി ആനന്ദിച്ചു. അവർ, രാജസ്തുതികൾ പാടിക്കൊണ്ടും രമണീയവിഗ്രഹനായ രാമനെ ഹൃദയത്തിൽ പ്രതിഷ്ഠിച്ചുകൊണ്ടും വിടവഴങ്ങി വാങ്ങിപ്പോയി. ജനകനോടു മടങ്ങിപ്പോകണമെന്നു പല പരിവൃത്തി ദശരഥൻ പറകയുണ്ടായി, സ്നേഹാധിക്യത്താൽ അദ്ദേഹം അതു കൈക്കൊണ്ടില്ല. പിന്നെയും ദശരഥൻ മധുരവും ശാന്തവുമായ സ്വരത്തിൽ—"പ്രഭോ! ഇനിയെങ്കിലും രാജധാനിയിലേക്കുമടങ്ങിപ്പോകണമെന്നാപേക്ഷയുണ്ട്. വളരെദൂരം അനുഗമിച്ചുവല്ലോ" എന്നു പറഞ്ഞു. ഒന്നുകൊണ്ടും ജനകൻ മടങ്ങിപ്പോകാൻ ഭാവമില്ലെന്നു കണ്ടു് ദശരഥൻ വാഹനത്തിൽനിന്നും താഴത്തിറങ്ങി പ്രേമരസം കണ്ണുകളിൽ ഒഴുക്കിക്കൊണ്ടുനിന്നു. വിദേഹരാജൻ കൈകൾകൂപ്പി സ്നേഹസുധനിറഞ്ഞ മധുരസ്വരത്തിൽ പറഞ്ഞു. "പ്രഭോ! അങ്ങിൽനിന്നും ഇത്ര വലിയ ബഹുമാനം ലഭിക്കാൻ ഇടയായ ഞാൻ എന്റെ അമൂല്യതയെ എങ്ങനെയാണു ശരിക്കു വിവരിക്കുക".

ഈ ബഹുമാനവാക്കുകൾക്കു ഉചിതമാംവണ്ണം അത്യന്തമായ

ആദരത്തെ ജനകന്റെയും പരിജനങ്ങളുടെയും നേക്ക ദശരഥന്റെ പ്രദശിപ്പിക്കാതിരുന്നില്ല. പരസ്പരവാത്സല്യത്തോടെ ആ രാജശേഖരന്മാർ ആശ്ലേഷിച്ചപ്പോൾ ഉദിച്ചുയൎന്ന ആനന്ദം ഹൃദയത്തിൽ കൊള്ളാൻ സ്ഥലമില്ലാതെ തള്ളിക്കവിഞ്ഞു; ജനകന വത്സലബന്ധുക്കളായ അവരെ വിട്ടു പിരിയുന്നതിൽ അനല്പമായ മനോവ്യഥയുണ്ടായി. അദ്ദേഹം, ഭക്തിപുരസ്സരം മുനിമണ്ഡലത്തെ വണങ്ങി അവരുടെ അനുഗ്രഹം വാങ്ങിച്ചു. അനന്തരം രൂപശിലനിധികളായ തന്റെ ജാമാതാക്കൾ നാലുപേരെയും വാത്സല്യപൂൎവം സംഭാവിച്ചു മനസ്സഴിഞ്ഞു പറഞ്ഞു—"ഹേ രാമ! മഹാദേവന്റെയും മഹൎഷിമാരുടെയും മനസ്സായ മാനസസരസ്സിലെ മരാളമേ! മദം, മമത, മോഹം, കോപം, മുതലായ ദോഷങ്ങളെ ഉപേക്ഷിച്ച യോഗീശ്വരന്മാർ ആരെ പ്രാപിക്കാനാണോ യോഗമുറകളെ അഭ്യസിക്കുന്നതു്, അദൃശ്യവും അവിനാശിയും ചിദാനന്ദവും നിൎഗ്ഗുണവും എന്നാൽ ഗുണരാശിയും വാങ്മനസ്സുകൾക്കു് അവിഷയവും സകല അനുമാനങ്ങളെയും അതിക്രമിച്ചു സ്ഥിതി ചെയ്യുന്നതും, വേദങ്ങളാൽ പോലും നേതി നേതി എന്നിങ്ങനെ നിഷേധരൂപത്തിലല്ലാതെ നിൎദ്ദേശിക്കാൻ കഴിയാത്തതും, ഏകരൂപമായി നിൎഭേദമായി ത്രികാലങ്ങളിലും സ്ഥിതി ചെയ്യുന്നതും ആയ വ്യാപകബ്രഹ്മം തന്നെ മൂൎത്തിഭേദേന വിളങ്ങുന്നതും ആരൊരുത്തനാണോ ആ നിന്നെ ഞാൻ എങ്ങനെ കീൎത്തിക്കേണ്ടു. സമസ്തസുഖമൂലമായ നീ അല്പജ്ഞനും അല്പസാരനുമായ എന്റെ ദൃഷ്ടിക്കുകൂ വിഷയീഭവിച്ചതോൎത്താൽ ഈശ്വരാനുകൂല്യം ഉള്ളവന്ന് അപ്രാപ്യമായി ലോകത്തിൽ എന്തുള്ളു!

നീ എന്നെ സൎവാത്മനാ ഉന്നതനിലയിൽ ആക്കിച്ചെയ്തതിന പുറമേ, നിന്റെ ഭൃത്യജനത്തിൽ ഒരുവനായിക്കരുതി, ബന്ധുവാക്കിത്തീൎത്തു. ഹേ രാമ! നിന്റെ ഗുണഗാഥയെയൊ, എന്റെ ഭാഗ്യവിശേഷത്തെയോ, വിസ്തരിക്കുന്നതിന പതിനായിരം ശാരദകളൊ ശേഷനാഗങ്ങളൊ, ഒരു കോടി കല്പങ്ങളിൽ ശ്രമം ചെയ്താലും സാധിക്കയില്ല. മേരുവും കടുകുംപോലെ നാം തമ്മിലുള്ള അന്തരം എത്ര മഹത്തരം! എങ്കിലും അല്പീയസിയായ ഭക്തികൊണ്ടു നീ പ്രസാദിക്കുമെന്നുള്ള വിശ്വാസത്താൽ എനിക്കു പറവാനുള്ളതു് ഇത്രമാത്രമാണു്. എന്റെ ഹൃദയം നിന്റെ പാദപത്മങ്ങളിൽ നിന്നും ഒരിക്കലും വേർപെട്ടുപോകാതാവാൻ, ഞാൻ സാഞ്ജലിബന്ധം വീണ്ടും വീണ്ടും പ്രാൎത്ഥിക്കുന്നു.

ഈ ധന്യവചനങ്ങൾ കേട്ടു, ശ്രീരാമൻ സാക്ഷാൽ പ്രേമത്തിന്റെ ഉത്ഭവസ്ഥാനവും പൂൎണ്ണകാമനുമായിരുന്നിട്ടും, അത്യന്തം സന്തോഷിച്ചു. ശ്വശുരനെ സ്വന്തം പിതാവിനെപ്പോലെ, അഥവാ,

ഗുരുഭൂതന്മാരായ വസിഷ്ഠനേയൊ വിശ്വാമിത്രനേയൊ പോലെ, ഭാവിച്ച്, അഭിവാദനം ചെയ്തു. ജനകൻ, ഭരതലക്ഷ്മണശത്രുഘ്നന്മാരെയും മൂൎദ്ധാവിൽ മുത്തി ആശ്ലേഷിക്കയും ധന്യവാദങ്ങളാൽ, സന്തോഷിപ്പിച്ച് ആശിർവ്വദിക്കയുംചെയ്തു. അവരും ശ്വശുരപാദങ്ങളിൽ വണങ്ങിവീണ് ഉചിതമായ വിധത്തിൽ ഉപചരിച്ചു.

ഇങ്ങനെ പലവിധത്തിലുള്ള പ്രേമപ്രകടനങ്ങളും ധന്യവാദങ്ങളും കഴിഞ്ഞതിനുശേഷം, രാമനും സഹോദരന്മാരും യാത്ര തുടൎന്നു. ജനകൻ വിശ്വാമിത്രന്റെ അരികിൽ ചെന്നു സാഷ്ടാംഗപ്രണാമപുരസ്സരം അദ്ദേഹത്തിന്റെ പാദപാംസുക്കളെ, ശിരസ്സിലും കണ്ണിലും വാരിയണച്ചു, "ഹേ മുനിശ്രേഷ്ഠ! അങ്ങെ ദർശനമാത്രത്താൽ സർവ്വശ്രേയസ്സുകളും എനിക്ക് അധീനമാണെന്നു ഞാൻ വിചാരിക്കുന്നു. ലോകനാഥന്മാർപോലും-ഒരു പക്ഷേ, തുറന്നു പറവാൻ അവർ ലജ്ജിച്ചേക്കാമെങ്കിലും.-ആഗ്രഹിക്കുന്ന സുഖങ്ങളും യശസ്സുകളും എനിക്കു സുലഭങ്ങളായിതീൎന്നിരിക്കുന്നു. എല്ലാം അങ്ങേ ദർശനം ഒന്നു മാത്രം കൊണ്ടു് എനിക്കു സിദ്ധിച്ചവയാണ്" ഇങ്ങനെ ഉണൎത്തിച്ചു വീണ്ടും വീണ്ടും വണങ്ങി അദ്ദേഹത്തിന്റെ ആശീർവ്വാദം വാങ്ങിപ്പോയി.

ജയജയ ശബ്ദത്തോടും മംഗലവാദ്യധ്വനിയോടും കൂടി വരസംഘക്കാരുടെ ഘോഷയാത്ര തുടൎന്നുകൊണ്ടിരുന്നു. കാഴ്ചക്കാരായ ഗ്രാമീണജനങ്ങൾ എല്ലാവരും ആനന്ദിക്കയും രാമചന്ദ്രന്റെ രൂപാമൃതം ആസ്വദിക്കാൻ ഇടയായ കണ്ണുകൾ സഫലങ്ങളെന്നു സമാശ്വസിക്കയും ചെയ്തു. മദ്ധ്യേ മാർഗ്ഗം ഉചിതസ്ഥാനങ്ങളിൽ വിശ്രമിച്ചു വിശ്രമിച്ചുപോയി, ഒരു മംഗലദിനത്തിൽ അയോദ്ധ്യാനഗരത്തെ സമീപിച്ചു.

ദുന്ദുഭി, മദ്ദളം, ഭേരി, ശംഖ് മുതലായവയുടെ ധ്വനികളും കുതിരകളുടെയും ആനകളുടെയും ശബ്ദകോലാഹലങ്ങളും കൈമണി മദ്ദളം, മൃദംഗം മധുരകാകളിയോടുകൂടിയ നാഗസ്വരം ഇവയുടെ സമ്മിളിതധ്വനികളും മുഴങ്ങുന്നതു കേട്ടിട്ടു ഘോഷയാത്ര പട്ടണത്തിൽ പ്രവേശിക്കാറായി എന്നറിഞ്ഞ പുരവാസികൾ ആനന്ദരോമാഞ്ചമണിഞ്ഞു. അവർ ബദ്ധപ്പെട്ടു സ്വസ്വഭവനങ്ങളും തെരുവുകളും ചന്തകളും നാൽക്കോൺ വഴികളും നഗരദ്വാരങ്ങളുമെല്ലാം ഭംഗിയായി അലങ്കരിച്ചു; രാജപാതകൾ സുഗന്ധദ്രവ്യങ്ങൾ കോരിത്തളിച്ചു തണുപ്പിച്ചു; മംഗലചതുരശ്രസ്ഥാനങ്ങളെ വിചിത്ര വേലകളാൽ അലംകൃതങ്ങളാക്കി; തെരുവീഥികളിലെ അലങ്കാരവൈചിത്ര്യം— തോരണങ്ങൾ, കൊടികൾ, കൊടിക്കൂറകൾ മേലാപ്പുകൾ മുതലായവയുടെ രാമണീയകം—പറഞ്ഞറിയിക്കാൻ പ്രയാസം. അടയ്ക്കാമരം, വാഴ, മാവു, ഇലഞ്ഞി, കടമ്പു,

പച്ചിലമരം തുടങ്ങിയുള്ള കണ്ണിന്നു കൌതുകകരങ്ങളായ വൃക്ഷങ്ങൾ കായ്കൾ കുലയോടെ തൂങ്ങുന്നവയായിട്ടു് പിഴുതും മുറിച്ചും കൊണ്ടുവന്നു് വഴിനിളെ നാനാരത്നങ്ങളുമൂഴ്ത്തി കെട്ടിത്തീൎത്ത തടങ്ങളിൽ വച്ചു പിടിപ്പിച്ചിരുന്നു. മണ്ണിൽ തൊട്ടയുടനെ അവ സാക്ഷാൽ വൃക്ഷങ്ങളെപ്പോലെ വേരൂന്നി പുതുമയും പുഷ്ടിയുമുള്ളവയായി ശോഭിച്ചു.

വീടുതോറും പലവിധത്തിലുള്ള മംഗലകലശങ്ങൾ വരിവരിയായി അടുക്കിവച്ചിരുന്നു. ഇങ്ങനെ സ്വർഗ്ഗാധിക പ്രൌഢിയോടുകൂടിയ രാമപുരികണ്ടു് ബ്രഹ്മാദിദേവന്മാർ പോലും അതിശയിച്ചു. വിശേഷിച്ചും രാജഭവനത്തിന്റെ അലങ്കാരശിങ്കാരം സാക്ഷാൽ കാമദേവന്റെമനസ്സിനെപ്പോലും വ്യാമോഹിപ്പിക്കത്തക്കതായിരുന്നു. ആകെപ്പാടെ സകലമംഗലവസ്തുക്കളും ശുഭശകുനങ്ങളും സൌഭാഗ്യങ്ങളും ഋദ്ധികളും സിദ്ധികളും സുഖങ്ങളും സമ്പത്തുകളുമെല്ലാം ശരീരം ധരിച്ചു ദശരഥരാജനേയും പുത്രന്മാരെയും കാണുന്നതിനായി വന്നുവോ എന്നു തോന്നും. സീതാരാമന്മാരെ ഒരു നോക്കു കാണേണമെന്നുള്ള അഭിലാഷം എല്ലാവൎക്കും പരക്കെയുണ്ടായി. കാമകാമിനിയെപ്പോലും നാണിപ്പിക്കത്തക്ക സൌന്ദൎയ്യസ്വഭാവത്തോടുകൂടിയ, ബാലസ്ത്രീകൾ ഉടുത്തൊരുങ്ങി മംഗലധൂപ ദീപങ്ങളും കയ്യിൽ വഹിച്ചു് പാടിക്കൊണ്ടു, അനവധി സരസ്വതിമാരോ എന്നു തോന്നുമാറു് കൂട്ടംകൂടിവന്നു. ആ സന്തോഷാവസരത്തിൽ കൊട്ടാരത്തിൽ നടന്ന കോലാഹലങ്ങളെ അല്പസാരനായ ഞാൻ എങ്ങിനെ വൎണ്ണിക്കാനാണു്?. രാമന്റെ അമ്മ കൌസല്യ— അതുപോലെ മററു റാണിമാരും— ആഹ്ലാദഭരത്താൽ മതിമറന്നു നിന്നുപോയി.

ആ സുകൃതിനികൾ ഗണപതിയേയും മഹാദേവനേയും ധ്യാനിച്ചു് ബ്രാഹ്മണൎക്കു അനവധി ധനം ദാനം ചെയ്തു. അവൎക്കുണ്ടായ സന്തോഷം, ദാരിദ്ര്യത്തിൽ ചതുൎവ്വിധ സമ്പത്തുകളും സ്വായത്തമായാലുണ്ടാകുന്നതുപോലെ, അത്ര മഹത്തരമായിരുന്നു. ഓരോ രാജപത്നിയും, പ്രേമപ്രമോദവൈവശ്യത്താൽ, കാലടികൾ, ഇളക്കിവയ്ക്കാൻ പോലും ശക്തയല്ലാതെ, സ്തബ്ധയെപ്പോലെ നിന്നു. രാമനെ ഒരു നോക്കു കാണ്മാനുള്ള ആശ മുഴുത്തിട്ടു, അവരെല്ലാവരും ആരാധനദീപങ്ങൾ സജ്ജീകരിക്കാൻ തുടങ്ങി. സന്തുഷ്ടയായ സുമിത്ര, മംഗലവസ്തുക്കളായ, മഞ്ഞൾ, കറുക, തൈരു്, തളിർപ്പൂങ്കുലകൾ, വെററിലപാക്കു്, മംഗലമൂലങ്ങൾ, നെല്ലരി, യവാങ്കുരം, ഗോരോചന, മലരു് സ്വൎണ്ണക്കുടങ്ങളിൽ സുഭഗങ്ങളായ തുളസിപ്പൂങ്കുലകൾ, മുതലായവ സാക്ഷാൽ കാമദേവനാകുന്ന പക്ഷിയുടെ കുട്ടികൾക്കു ഇരിക്കാനായിത്തീൎത്ത കൂടുകളോ എന്നു തോന്നുമാറു്, മ

നോഹരമായ വിധത്തിൽ ഒരുക്കിയ സമയത്തു്, പലവിധത്തിലു ള്ള സംഗീതയന്ത്രങ്ങളുടെ ധ്വനി മുഴങ്ങിക്കൊണ്ടിരുന്നു. മംഗല വസ്തുക്കളും സുഗന്ധദ്രവ്യങ്ങളും എത്രയെത്ര? റാണിമാരിൽ ഓരോ രുത്തിയും സജ്ജീകരിക്കാത്തതായി മംഗലവസ്തുക്കളിൽ ഒന്നുപോലും ഉണ്ടായിരുന്നില്ല. ആരാധനദീപങ്ങൾ പലരൂപത്തിൽ വിചിത്രി തമാക്കിച്ചെയ്തിട്ടു, സന്തോഷാതിശയത്താൽ അവർ കളമംഗലഗാ നങ്ങൾ പാടി.

കനകത്തളികകളിൽ നിറച്ച മംഗലവസ്തുക്കളെ കൈപ്പൂക്ക ളിൽ വച്ചുകൊണ്ടു്. ആനന്ദപുളകത്തളിരുകൾ ശരീരത്തിൽ നിറ യേ, ദീപാരാധനക്രിയയ്ക്കായി അവർ സന്തോഷത്തോടുകൂടി മുന്നോ ട്ടു നടന്നു. സുഗന്ധധൂപങ്ങൾ ശ്രാവണമാസത്തിലെ കാർമേഘപ ടലംപോലെ ആകാശമണ്ഡലത്തിൽ പരന്നു. സന്തുഷ്ടരായ ദേവ ന്മാർ ആകാശത്തുനിന്നും കല്പകപ്പൂച്ചെണ്ടുകൾ കോരിവാരി വർഷി ച്ചതു് മാലമാലയായി തൂങ്ങുന്ന വെള്ളിപ്രാവുകളോ എന്നു തോന്ന ത്തക്കവണ്ണം മനോഹരമായിരുന്നു. സുപ്രഭങ്ങളായ രത്നതോര ണങ്ങൾ മഴവില്ലിന്റെ ശോഭയെ അതിശയിച്ചു. മാളികകളിലെ ജ നാലകളിൽ കൂടി അപ്പോഴപ്പോൾ എത്തിനോക്കുന്ന സുന്ദരിമാർ ഇടയിടെ വെട്ടംവീശിവിളങ്ങുന്ന മിന്നൽപ്പിണറുകൾപോലെ ശോ ഭിച്ചു. ദുന്ദുഭിശബ്ദം, മേഘഗർജ്ജനംപോലെ ഉച്ചൈസ്സായി മുഴങ്ങി. യാചകന്മാരാകട്ടെ ചാതകങ്ങൾ, കുയിലുകൾ, മയി ലുകൾ, തവളകൾ ഇവയേപ്പോലെ സന്തോഷിച്ചു. സർവ്വത്ര നടന്നു കൊണ്ടിരുന്ന സുഗന്ധദ്രവസേകങ്ങൾ ധാരാവർഷത്തിന്റെ സ്ഥാ നം വഹിച്ചു. നാഗരസ്ത്രീപുരുഷന്മാർ തളിർപ്പയിലുകൾപോലെ ഉ ണർവും ഉത്സാഹവും കലർന്നു.

ഇങ്ങനെ യാത്രചെയ്തുവരവെ, ശുഭമുഹൂർത്തമായിയെന്നറിഞ്ഞു വസിഷ്ഠൻ കല്പനകൊടുത്തതനുസരിച്ചു സന്തുഷ്ടനായ രാജാവു പാ ർവ്വതീപരമേശ്വരന്മാരെയും ഗണപതിയേയും സ്മരിച്ചുകൊണ്ടു പരി വാരസമേതം പുരപ്രവേശം ചെയ്തു.

സകല ശകുനങ്ങളും ശുഭങ്ങളായിരുന്നു. ആകാശത്തിൽ ദു ന്ദുഭിഘോഷവും പുഷ്പവർഷവുമുണ്ടായി. ദേവസ്ത്രീകൾ മംഗലഗാ നങ്ങൾ പാടി നടമാടി. മാഗധന്മാർ സൂതന്മാർ വന്ദികൾ നട ന്മാർ തുടങ്ങിയുള്ളവർ രാജാവിന്റെ ത്രിഭുവനശോഭിയായ യശസ്സി നെ ഗാനം ചെയ്തു. പത്തുദിക്കുകളിലും ജയജയശബ്ദങ്ങളും വേദ ധ്വനികളും മുഴങ്ങി. സകലവിധവാദ്യങ്ങളും ഒരുപോലെ ഘോ ഷിച്ചു. ആകാശത്തിൽ ദേവന്മാരും ഭൂമിയിൽ മനുഷ്യരും ഏക പദേ ഹൃഷ്ടരായി ഭവിച്ചു. ഘോഷയാത്രയുടെ ആഡംബരങ്ങൾ വാക്കിലും ആഹ്ളാദവങ്ങൾ ഹൃദയത്തിലും അടങ്ങാത്തവിധം

അത്ര അധികമായിരുന്നു. പുരവാസികൾ വിനയാദരപുരസ്സരം രാജാവിനെ വണങ്ങിട്ട്, രാമചന്ദ്രമുഖചന്ദ്രകാന്തിവിലാസത്താൽ, തങ്ങളുടെ നയനചകോരങ്ങളെ സംതൃപ്തരാക്കി, കണ്ണുകളിൽ ആനന്ദബാഷ്പവും ശരീരത്തിൽ രോമാഞ്ചവും അണിഞ്ഞുകൊണ്ട്, ആ പുണ്യരൂപന്റെ(രാമചന്ദ്രന്റെ)ചുററിലും രത്നങ്ങളും വസ്ത്രങ്ങളും വാരിവാരി വിതറി. നാഗരസ്ത്രീകൾ മുദിതകളായി രാമശിരസ്സിൽ ദീപാവലികൾ ഉഴിഞ്ഞു. സുകുമാരന്മാരായ രാജപുത്രന്മാർ അവരുടെ നേത്രങ്ങളിൽ അമൃതധാര ചൊരിഞ്ഞു. അനന്തരം സുഭഗമായ പല്ലക്കിലെ തിരശ്ശീല പൊക്കി അതിനകത്തിരുന്ന വധുക്കളെക്കണ്ടപ്പോൾ അവരുടെ കണ്ണുകൾക്കുണ്ടായ ആനന്ദക്കുളിർമ എത്രമാത്രമെന്നു പറവാൻ പ്രയാസം.

ഈ വിധത്തിൽ സർവ്വജനസമാഹ്ലാദനത്താൽ രമണീയമായി യാത്രചെയ്തുചെന്ന്, രാജദ്വാരത്തിലെത്തി; അവിടെ റാണിമാർ, സന്തോഷപൂർവ്വം വധൂവരന്മാർക്കു ദീപാരാധന മംഗലക്രിയ നടത്തി എതിരേററു. പ്രേമാനന്ദവിവശരായ അവരുടെ വീണ്ടും വീണ്ടുമുള്ള ദീപാരാധനവിധിയുടെ പ്രകാരങ്ങൾ വർണ്ണിക്ക പ്രയാസം. അവർ വധൂവരന്മാരുടെ ചുററിലും, പല പ്രകാരത്തിലുള്ള വസ്ത്രങ്ങൾ രത്നങ്ങൾ, ഭൂഷണങ്ങൾ, പൊൻവെള്ളികൾ മുതലായവ വാരിവാരി വിതറി; പുത്രന്മാരെ വധുക്കളോടുകൂടി കണ്ടപ്പോൾ, അമ്മമാർക്കുണ്ടായ പരമാനന്ദത്തിന്റെ ആഴത്തിനളവില്ല. സീതാരാമന്മാരുടെ സൌന്ദര്യസുധാരസത്തെ വീണ്ടും വീണ്ടും ആസ്വദിച്ചാനന്ദിക്കവേ, അത്, തങ്ങളുടെ ജീവിതത്തിൽവച്ച് ഏററവും ധന്യമായ ഘട്ടമാണെന്ന് അവർക്കു തോന്നി; സീതയുടെ മുഖാരവിന്ദത്തെ വീണ്ടും വീണ്ടും സൂക്ഷിച്ചു വീക്ഷിച്ചു അവളുടെ സഖിമാർ തങ്ങളുടെ സുകൃതോൽകർഷത്തെ പുകഴ്ത്തിപ്പാടിക്കൊണ്ടിരുന്നു.

മനോഹരമായ ഈ വധൂവരചതുഷ്കത്തെ നോക്കി, അവരെ ആരോടു ഉപമിക്കേണ്ടു എന്നു വിചാരിച്ച്, സരസ്വതീദേവി, പതിന്നാലുലോകങ്ങളിലുമുള്ള ഉപമാനങ്ങൾ തിരഞ്ഞുതിരഞ്ഞുനോക്കീട്ടും ഏതുമൊന്നും കണ്ടുകിട്ടാൻ സാധിച്ചില്ല, എന്നിട്ട് ആ രാമണീയകത്തിൽ രസിച്ചു നോക്കിനോക്കി നിന്നു. വേദനീതിയനുസരിച്ചും കുലരീതിയനുസരിച്ചുമുള്ള കർമ്മങ്ങളെല്ലാം അനുഷ്ഠിച്ചതിനുശേഷം, റാണിമാർ സ്വപുത്രന്മാരെയും അവരുടെ വധുക്കളെയുംഅർഘ്യാഭിഷേകംചെയ്തു തിരിയുഴിച്ചിൽ കഴിച്ച് വഴിമേൽ കമ്പിളികൾ വിരിച്ചു നടത്തികൊട്ടാരത്തിലേക്കു കൂട്ടിക്കൊണ്ടുപോയി. കാമകരങ്ങളാൽ തന്നെ നിർമ്മിക്കപ്പെട്ടവയോ എന്നു തോന്നത്തക്കവണ്ണം കമനീയങ്ങളായ നാലു സിംഹാസനങ്ങളിൽ അവരെ ഇരുത്തീട്ട്- മംഗലനിധികളായ അവരെ പൂതപാദങ്ങൾ കഴുകി ധൂ

ദീപധൂപനൈവേദ്യങ്ങളാൽ വേദവിധിപ്രകാരം പൂജിക്കാൻ തുടങ്ങി.
ഇടയ്ക്കിടെ അവരുടെ ശിരസ്സിന്നു മേലേ ദീപാരാധനം നടത്തി താ
ലവൃന്തങ്ങളാലും വെഞ്ചാമരങ്ങളാലും വീശുകയും വസ്ത്രരത്നാഭരണാ
ദികൾ ലോഭമില്ലാതെ വിതരിക്കുകയുംചെയ്തു. രാജകീയമാതാക്ക
ന്മാരിൽ ഓരോരുത്തിക്കും, മുമുക്ഷുവായ യോഗിക്കു മോക്ഷം കിട്ടിയ
തുപോലെ—നിത്യരോഗിക്കു അമൃതു ലഭിച്ചതുപോലെ—ജന്മദരിദ്ര
ന്നു ചിന്താമണി കൈവന്നതുപോലെ—അന്ധന്നു കാഴ്ചകിട്ടിയതു
പോലെ—മൂകന്നു വാഗ്ദേവി വശപ്പെട്ടതുപോലെ—രണശൂരന്നു
ജയലക്ഷ്മീസ്വാധീനപ്പെട്ടതുപോലെ—യുള്ള ആനന്ദംഉണ്ടായി.

രാമനും സഹോദരന്മാരും വിവാഹിതന്മാരായി ഭവനത്തെ
പ്രാപിച്ച ആ അവസരത്തിൽ റാണിമാൎക്കുണ്ടായ സുഖം അവൎക്കു
ണ്ടായ സന്തോഷത്തേക്കാൾ ശതകോടിഗുണം അധികമായിരുന്നു.
ആസാധ്വിമാർ ലോകരീതിയനുസരിച്ചുള്ള കൎമ്മങ്ങൾ അനുഷ്ഠിച്ച
പ്പോൾ വധൂവരന്മാൎക്കു വലുതായ സങ്കോചമുണ്ടായി. എന്നാൽ അ
വരുടെ മോദവിനോദങ്ങൾ കണ്ടു രാമചന്ദ്രൻ ഉള്ളിൽ ഹസിച്ചു.

ദേവപിതൃപൂജകളെ അവർ വിധിപ്രകാരം നടത്തിയതിന്റെഫ
ലമായി അവരുടെ പ്രാൎത്ഥനകളെല്ലാം ഫലിച്ചു. രാമനും സഹോദര
ന്മാൎക്കും കല്യാണംനൽകണമെന്നുള്ള ഏറ്റവും അഭിലഷിതമായവ
രത്തെ അവർ പ്രാൎത്ഥിച്ചു. അന്തൎഹിതരായി സന്നിധാനംചെയ്ത
ദേവന്മാർ അതിനെ നൽകുകയും ചെയ്തു. മാതാക്കൾ വാത്സല്യാ
തിരേകത്താൽ പുത്രന്മാരെ മാറോടുചേൎത്തു വീണ്ടുംവീണ്ടും ആശ്ലേ
ഷിച്ചു. ഈ അവസരത്തിൽ ദശരഥൻ ഘോഷയാത്രയിൽ ചേൎന്ന
ആളുകളെയെല്ലാംവരുത്തി അവൎക്കു, വാഹനങ്ങൾ വസ്ത്രങ്ങൾ ര
ത്നങ്ങൾ ഭൂഷണങ്ങൾ മുതലായവ സൽക്കരിച്ചു. അവരെല്ലാവരും
ആനന്ദഭരിതരായി അനുവാദംവാങ്ങി രാമരൂപത്തെ ഹൃദയത്തിൽ
പ്രതിഷ്ഠിച്ചുകൊണ്ടു്,അവരവരുടെവസതികളിലേക്കുപോയി. പൌ
രസ്ത്രീപുരുഷന്മാരെല്ലാം സന്തോഷചിഹ്നമായി മംഗലവസ്ത്രാഭരണ
ങ്ങളണിഞ്ഞു; ഗൃഹങ്ങളിലെല്ലാം മംഗലവാദ്യധ്വനികൾ മുഴങ്ങി
ക്കൊണ്ടിരുന്നു. സന്തുഷ്ടനായ രാജാവു യാചകന്മാൎക്കു അവർ
ആഗ്രഹിച്ചതെല്ലാം കൊടുത്തു. കൊട്ടാരത്തിലെ സേവകന്മാരെ
യും വന്ദികൾ മുതലായവരെയും ദാനസമ്മാനാദികളാൽ സ
ന്തുഷ്ടരാക്കി.

അദ്ദേഹം ബ്രാഹ്മണരോടും ഗുരുവിനോടുംകൂടി കൊട്ടാരത്തി
ലേക്കു പോയപ്പോൾ, എല്ലാവരും വിനയപൂൎവ്വം വന്ദിച്ചു് ആശിസ്സു
കൾ ഉച്ചരിക്കയും അദ്ദേഹത്തിന്റെ ഗുണഗണങ്ങളെ പ്രശംസി
ച്ചു പാടുകയും ചെയ്തു. വസിഷ്ഠനിയോഗമനുസരിച്ചു് വൈദികലൌ
കികവിധികളെല്ലാം രാജാവു് അനുഷ്ഠിച്ചു. റാണിമാർ ബ്രാഹ്മണ

സംഘത്തെക്കണ്ടയുടനേ ഭാഗ്യമായി എന്നുകരുതി അവരെ സൽക്കരിക്കാനായി എഴുന്നേററു. രാജേശ്വരൻ, അവരുടെ കാൽ കഴുകി യഥാവിധി പൂജിച്ചശേഷം, മൃഷ്ടാഷ്ടികൊടുത്തു്, ധന്യവാദത്താലും ധനദാനത്താലും തൃപ്തിപ്പെടുത്തി. സന്തുഷ്ടമാനസന്മാരായ ആ സാധുക്കൾ ആശിസ്സുകളെ വർഷിച്ചു പിരിഞ്ഞുപോയതിൽ പിന്നെ, ഗാധിപുത്രനെ രാജാവു്, പ്രത്യേകംസൽക്കരിച്ചുപൂജിക്കയും "മത്സമനായൊരു ധന്യനില്ലുഴിയിൽ" ഇത്യാദി ധന്യവാദങ്ങൾ വർഷിച്ചു് രാജ്ഞിമാരും താനുമായി അദ്ദേഹത്തിൻെറ പാദരജസ്സുകളെ ശിരസ്സിൽ ധരിക്കുകയും ചെയ്തു. അനന്തരം കൊട്ടാരത്തിൽതന്നെ അലംകൃതമായ ഒരു മുറിയിൽ അദ്ദേഹത്തെ ഇരുത്തി രാജാവും രാജ്ഞിമാരുംതന്നെ അദ്ദേഹത്തിൻെറ കൈങ്കര്യത്തെ നിർവ്വഹിച്ചു. വിശേഷിച്ചും ദശരഥൻ അടിക്കടി അദ്ദേഹത്തിൻെറ പാദപത്മങ്ങളെ വിനയാനന്ദപുരസ്സരം പൂജിച്ചു സേവിക്കുന്നതിൽ ശ്രദ്ധാലുവായുമിരുന്നു. രാജരാജ്ഞിമാരെപ്പോലെ പത്നീസമേതന്മാരായ രാജകുമാരന്മാരും, വീണ്ടുംവീണ്ടും അദ്ദേഹത്തിൻെറ പാദപൂജചെയ്തു ആശിസ്സുകളെ പരിഗ്രഹിച്ചു.

ദശരഥൻ, തൻെറ പുത്രന്മാരെയുംസർവ്വസമ്പത്തുകളെയും വിശ്വാമിത്രപാദങ്ങളിൽ സമർപ്പിച്ചു. എന്നാൽ സാമാന്യപൂജയല്ലാതെ ധനങ്ങളൊന്നും തനിക്കാവശ്യമില്ലെന്നു പറഞ്ഞാശീർവ്വദിച്ചിട്ടു് ആ മുനിശ്രേഷ്ഠൻ സീതാരാമന്മാരുടെ പരിപാവനരൂപം ഹൃദയത്തിൽ ധ്യാനിച്ചുകൊണ്ടു ആശ്രമത്തിലേക്കുപോയി. ഉടനെസുമംഗലികളായ ബ്രാഹ്മണബാലികകളെയും ഗൃഹമേധിനികളെയും കുലവൃദ്ധകളെയും വരുത്തി, അവരവർക്കുചിതമായവിധത്തിൽ വിശിഷ്ടവസ്ത്രാഭരണങ്ങൾ ദാനംചെയ്തു. ബന്ധുക്കൾ ആശ്രിതന്മാർ വിദ്വാന്മാർ മുതലായവർക്കു്, വിശേഷാവസരങ്ങളിൽ പതിവുള്ള സമ്മാനങ്ങളും വിരുദങ്ങളും ഇഷ്ടംപോലെ രാജശേഖരൻ കൊടുത്തു. പ്രിയന്മാരും പൂജ്യന്മാരുമായവരെ അതിനു തക്കവിധത്തിൽ മാനിച്ചു സൽക്കരിക്കയും ചെയ്തു.

വിവാഹോത്സവം കാണ്മാനായി ആകാശത്തിൽ വന്നുനിന്ന ദേവന്മാർ, ആഘോഷങ്ങളെ പുകഴ്ത്തിക്കൊണ്ടു് കൃതാർത്ഥതയോടെ ദുന്ദുഭിനാദം മുഴക്കി. അനന്തരം ആനന്ദതുന്ദിലരായി പുഷ്പവൃഷ്ടി തൂകി. രാമയശസ്സുകളെപ്പാടിപ്പാടി, അവരവരുടെ ലോകങ്ങളിലേക്കു മടങ്ങിപ്പോയി.

രാജാവു് ഉചിതോപചാരങ്ങളാൽ എല്ലാവരെയും കഴിയുന്നത്ര സന്തോഷിപ്പിച്ചു. അനന്തരം അന്തർഗൃഹത്തിൽ കടന്നു്, പുത്രന്മാരെയും അവരുടെ പ്രിയപത്നിമാരെയും മാറിൽചേർത്താശ്ലേഷിച്ചു ചുംബിച്ചു്, അനഘമായ ആനന്ദത്തിൽ മുഴുകി തഴുകിയണച്ചു ത

ലോടി. പിന്നെയുംപിന്നെയും രാജാവ് അവരെ ഓമനിച്ചു വാത്സല്യവിധങ്ങളൊന്നും വർണ്ണിക്കാൻ എനിക്കു വാക്കു പോരാ. പുത്രപത്നിമാരെ അങ്കത്തിൽ ഇരുത്തിത്താലോലിച്ചു സുഖിപ്പിച്ചു. ഈ കാഴ്ചയാൽ രാജ്ഞിമാർക്കുണ്ടായ ആനന്ദവും സുഖവും സീമാതീതമായിരുന്നു.

ആ അവസരത്തിൽ ജനകരാജധാനിയിൽ നടന്ന വിവാഹമഹോത്സവത്തിന്റെ പ്രകാരവൈശിഷ്ട്യങ്ങളെല്ലാം, രാജാവു വിസ്തരിച്ചു. ജനകരാജന്റെ ശീലവും ഗുണവും നീതിയും രീതിയും പ്രീതിയും സമ്പൽപ്രൌഢികളും സൽക്കാരവിധങ്ങളും, എന്നുവേണ്ട, രാജധാനിയിൽ നടന്ന വിശേഷങ്ങൾ ഒന്നൊഴിയാതെ, കേവലം ഒരു സ്തുതിപാഠകനെപ്പോലെ രാജാവു പറഞ്ഞതുകേട്ടു, റാണിമാർ സന്തോഷിച്ചു. കഥകളെല്ലാം അവസാനിച്ചതിൽപിന്നെ അദ്ദേഹം പുത്രന്മാരുമായിച്ചെന്നു കുളിച്ചുവന്നു, ഗുരുജനാദിവർഗ്ഗത്തെ വരുത്തി അവർക്കു മൃഷ്ടാന്നം കൊടുത്തു. രാത്രി അഞ്ചുമുഹൂർത്തം—അതായതു് പത്തുനാഴിക—ചെല്ലുന്നതുവരെ സൽക്കാരങ്ങൾ നടന്നുകൊണ്ടിരുന്നു. വരഭാമിനികൾ മംഗലഗാനങ്ങൾ പാടി. ആ മനോഹരരാത്രി സർവ്വഥാ സുഖമൂലമായി ശോഭിച്ചു. രാജാവ് ഭോജനാനന്തരം തന്റെ അതിഥികൾക്കു വെററിലമടക്കുകളും സുഗന്ധപ്പൂമാലകളും സൽക്കരിച്ചു. വൈദികശ്രീ വിളങ്ങുന്ന ആ സാധുസംഘം അവയെല്ലാം പരിഗ്രഹിച്ചു്, രാമചന്ദ്രന്റെ മുഖത്തു വീണ്ടും പ്രേമദൃഷ്ടി പതിപ്പിച്ചശേഷം, സ്വസ്തിവാക്യങ്ങൾ ഉച്ചരിച്ചു്, വണങ്ങി അനുവാദം വാങ്ങിപ്പോയി.

ആനന്ദാമൃതത്തിൽ മുങ്ങി രസിച്ചിരിക്കുന്ന ശീലരൂപാദിഗുണനിധികളായ കുടുംബാംഗങ്ങളുടെ സമ്മേളനത്താലും, അന്യോന്യമുള്ള പ്രേമധാരയുടെ പ്രവാഹത്താലും, വൈദികങ്ങളും ലൌകികങ്ങളുമായ വിശിഷ്ടാനുഷ്ഠാനങ്ങളാലും ലോകോത്തരാഡംബരപ്രൌഢികളാലും, വിളങ്ങുന്ന ആ രാജമന്ദിരത്തിന്റെ അപ്പോഴത്തെ രമണീയത വർണ്ണിക്കാൻ അനവധി ആദിശേഷന്മാർക്കും സരസ്വതികൾക്കും വേദങ്ങൾക്കും ബ്രഹ്മേശഗണേശന്മാർക്കും സാധിക്കയില്ല. ഞാൻ പിന്നെ എങ്ങനെ വർണ്ണിക്കാനാണ്? ഭൂമിയിലുള്ള ഒരു സാധാരണ സർപ്പം ഭൂഗോളത്തെ ശിരസ്സിൽ വഹിക്കുന്നതെങ്ങനെ?

എല്ലാവരെയും യഥായഥം സമ്മാനിച്ചയച്ചശേഷം, ദശരഥൻ പത്നിമാരെനോക്കി, "ദേവിമാരേ! വധുക്കൾ വെറുംകുട്ടികളാണ്, അന്യഗൃഹത്തിൽ വന്നിരിക്കയുമാണ്, കൺപോളകൾ കണ്ണിനെ എങ്ങനെയോ, അതുപോലെ നിങ്ങൾ അവരെ സൂക്ഷിച്ചുകൊള്ളണം. ക്ഷണനേരത്തേപ്പോയി അവർക്കു ശയ്യകൾ വിരിപ്പിച്ചുകൊടുക്കുക! അവർ തളർന്നു നിദ്രാലസകളായി ഇരിക്കയാണ്" എന്ന് ആജ്ഞാ

പിച്ചിട്ടു രാമപാദങ്ങളെ ധ്യാനിച്ചുകൊണ്ടു പള്ളിയറയിലേക്കു പോയി.

രാജനിയോഗപ്രകാരം രാജ്ഞിമാർ മണിയറയിൽ കടന്നു്, കനകമണിമയമായ പല്യങ്കത്തിന്മേൽ, സുഭഗവും സുരഭിയും പാൽപതപോലെ മൃദുവും ശുഭ്രവുമായ ധൂളിമെത്ത വിരിച്ചു്, പതുപ്പും പരിശുദ്ധിയുമുള്ള പട്ടുതലയിണകളും ഒരുക്കി; ആ പല്യങ്കം പട്ടുതുണിയിൽ രത്നങ്ങൾ പതിച്ച മേന്മയേറിയ മേൽകെട്ടിയാലും സുഗന്ധപ്പൂമാലകളാലും, അലംകൃതമായിരുന്നു. ആകപ്പാടേ അതിന്റെ രസികത്വം പറഞ്ഞറിയിക്കാൻ പ്രയാസമാണു്. കണ്ടെങ്കിൽ മാത്രമേ മനസ്സിലാക്കാൻ സാധിക്കയുള്ളു. ഒരുക്കങ്ങളെല്ലാം ശരിപ്പെട്ടയുടനെ അവർ രാമചന്ദ്രനെ അരികിൽവിളിച്ചു്, ആശ്ലേഷചുംബനാദികളാൽ ഓമനിച്ചു കൊണ്ടുപോയി അതിൽ കിടത്തി. വിട്ടുപിരിഞ്ഞുപോകാൻ മനസ്സില്ലാതെ അരികിൽ നിന്നിരുന്ന സഹോദരന്മാർ മൂന്നുപേരും, രാമചന്ദ്രന്റെ വീണ്ടുംവീണ്ടുമുള്ള നിർബ്ബന്ധത്താൽ ഒരു വിധത്തിൽ പള്ളിയറകളിലേക്കു പോയി. അവരെയും ഉൽകൃഷ്ടമഞ്ചങ്ങളിൽ ശയിപ്പിച്ചശേഷം, റാണിമാർ രാമചന്ദ്രന്റെ മുറിയിൽവന്നു്, നീലരത്നപ്രഭമായ ആ കൊച്ചു മൃദുമേനി നോക്കിപ്പറയുന്നു—"ഓമനപ്പുത്ര! നീ ഭയങ്കരരാക്ഷസിയായ താടകയെ എങ്ങനെ വധിച്ചു? അതുമല്ല, ഭയങ്കരന്മാരും രണശൂരന്മാരും യുദ്ധത്തിൽ ആരെയും തൃണംപോലെ കരുതുന്നവരുമായ, മാരീചസുബാഹുക്കളെ അവരുടെ പരിവാരസമേതം വധിച്ചതുമെങ്ങനെ? മകനേ! സർവ്വത്ര നിന്റെ വിജയപതാക നാട്ടിയതു്, മുനിപ്രസാദമാണെന്നുള്ളതിനു സംശയമില്ല. യാഗരക്ഷണപ്രയാസത്തിൽ സംഭവിച്ച സകല ആപത്തുകളിൽനിന്നും, നിനക്കും അനുജനും മോചനം ലഭിച്ചതും, അതൊന്നുകൊണ്ടു മാത്രമാണു്. ഗുരുപ്രസാദത്താലത്രേ സകല വിദ്യകളും നിനക്കു വശപ്പെട്ടതും. നിന്റെ പാദപത്മപരാഗസ്പർശത്താൽ മുനിപത്നി മുക്തയായി ഭവിച്ചില്ലേ? ലോകം മുഴുവൻ നിന്റെ കീർത്തിചന്ദ്രിക വീശിക്കഴിഞ്ഞില്ലേ? കമഠപീഠംപോലെ അഥവാ വജ്രായുധംപോലെ, കർക്കശമായ ശിവധനുസ്സു രാജസമൂഹസമക്ഷം നീ ഖണ്ഡിച്ചില്ലേ? സർവ്വവിജയത്തോടും യശസ്സോടും ജാനകിയെ വിവാഹംചെയ്തു്, ഇപ്പോൾ സഹോദരന്മാരുമായി മടങ്ങി വന്നെത്തിയില്ലേ? നിന്റെ കർമ്മങ്ങളെല്ലാം അമാനുഷങ്ങളാണു്. എന്നാൽ വിശ്വാമിത്രകാരുണ്യം ഒന്നു നിമിത്തമാണു നിനക്കു് അഭ്യുദയം സിദ്ധിച്ചതു്. ഈ നിലയിൽ നിന്റെ മുഖചന്ദ്രനെക്കാണ്മാൻ ഭാഗ്യമെത്തുകകൊണ്ടു്, എന്റെ ജനനം ഇന്നു സഫലമായി. നിന്നെക്കാണാതെ കഴിഞ്ഞുകൂടിയ ആയുർഭാഗം, ബ്രഹ്മാവു കണക്കിടേണ്ടവയല്ലായിരുന്നുതന്നെ."

എന്നിങ്ങനെ അമ്മമാർ പറഞ്ഞ വത്സലവാക്കുകളെ രാമചന്ദ്രൻ ഉചിതവാക്കുകളാൽ അഭിനന്ദിച്ച്, ശംഭുഗുരുവിപ്രപാദങ്ങളെ മനസ്സിൽ ധ്യാനിച്ചുകൊണ്ട്, നിദ്രയെ പ്രാപിച്ചു. ഉറക്കത്തിൽ, ആ സുകുമാരന്റെ വദനഗഹ്വരം പകുതിക്കൂമ്പിയ അന്തിച്ചെന്താമരപോലെ ശോഭിച്ചു. നഗരത്തിലെ സ്ത്രീകളെല്ലാം മംഗലമായ വിധത്തിൽ ഓരോ വിനോദങ്ങൾ പറഞ്ഞുരസിച്ച്, ഉറങ്ങാതെ കഴിച്ചു. നഗരത്തിന്റെ എന്നുവേണ്ടാ, രാത്രിയുടെ തന്നെ മോഹനത വിശ്വവശ്യമായിരുന്നു. അതുകണ്ടിട്ട് റാണിമാർ വധുക്കളെ നോക്കി ഓമനകളേ നോക്കുവിൻ നോക്കുവിൻ! എന്നു വാവിട്ടു പറഞ്ഞുപോയി. റാണിമാർ, ആ രാജകുമാരിമാരെ സർപ്പം തന്റെ ഫണാമണിയെ ഉറങ്ങുമ്പോൾ ഉരസ്സിൽചേർത്തു സൂക്ഷിക്കുന്നതെങ്ങനെയോ അതുപോലെ അരികിൽ വച്ചുകിടത്തി മാറോടുചേർത്തണച്ച് ഉറക്കി. പ്രഭാതത്തിൽ കോഴികൂകാൻ തുടങ്ങിയസമയം രാമചന്ദ്രൻ ഉണർന്നു കഴിഞ്ഞു. വന്ദികളും മാഗധന്മാരും രാമഗുണങ്ങളെ വർണ്ണിച്ചു സ്തോത്രംചെയ്തു. പുരജനങ്ങൾ എല്ലാവരും അദ്ദേഹത്തെകണ്ടു വന്ദിക്കാൻ രാജദ്വാരത്തിലെത്തി. സഹോദരന്മാർ നാലുപേരും എഴുന്നേററു ദേവബ്രാഹ്മണ ഗുരുവന്ദനങ്ങൾകഴിച്ചു വന്ന്, മാതാപിതാക്കളെ വന്ദിച്ചു, സന്തോഷപൂർവ്വം അവരുടെ അനുഗ്രഹങ്ങളെ പ്രതിഗ്രഹിച്ചു. അനന്തരം സ്നാനാർത്ഥമായി ബഹിർഗ്ഗമിച്ച അവരുടെ മുഖശോഭ നുകർന്നുകൊണ്ട്, രാജാവും രാജ്ഞിമാരും പുരവാതിലോളം അനുഗമിച്ചു.

സ്വതേ വിശുദ്ധാത്മാരായിരുന്നുവെങ്കിലും ആ രാജകുമാരന്മാർ ശുദ്ധികർമ്മങ്ങളെ വിധിപ്രകാരം ആചരിക്കാതിരുന്നില്ല. സരയുവിലിറങ്ങി കുളിച്ചു പ്രഭാതനിയമങ്ങളെല്ലാം അനുഷ്ഠിച്ചതിനുശേഷം, ഭക്തിപൂർവ്വം പിതൃസവിധത്തിലെത്തി വണങ്ങിനിന്നു. രാജാവു പ്രീതിപൂർവ്വം അവരെ തഴുകിയണച്ചു സമീപത്തുതന്നെ ഓരോ ആസനങ്ങളിൽ ഉപവേശിപ്പിച്ചു രാമസൌന്ദര്യത്താൽ ആകൃഷ്ടന്മാരായ സദസ്യന്മാർ, തങ്ങളുടെ കണ്ണുകൾ സഫലങ്ങളായി എന്നാശംസിച്ചു. ആ സമയത്തു വസിഷ്ഠനും വിശ്വാമിത്രനും ഒരുമിച്ച് അവിടെ എഴുന്നള്ളുകയുണ്ടായി പിതാവും പുത്രന്മാരും ഏകപദേ ആ മഹർഷിമാരെ വണങ്ങി, സുഭഗാസനങ്ങളിൽ ഉപവേശിപ്പിച്ചു.

മായാമാനുഷനായ രാമചന്ദ്രന്റെ മുഖദർശനത്താൽ മഹർഷിമാരുടെ ഹൃദയപത്മങ്ങൾ വികസിച്ചു. വസിഷ്ഠൻ ധർമ്മപരങ്ങളായ ഓരോ ഇതിഹാസങ്ങളാൽ, രാജാവിനെയും രാജ്ഞിമാരെയും മററു സഭാംഗങ്ങളെയും രസിപ്പിച്ചുകൊണ്ടിരുന്നു. അക്കൂട്ടത്തിൽ വിശ്വവിശ്രുതമായ വിശ്വാമിത്രചരിത്രത്തെ അദ്ദേഹം വിസ്തരിച്ചു.

അതു മുനിമാരുടെ ആരാമാനങ്ങളെപ്പോലും അതിശയിക്കത്തക്ക മാഹാത്മ്യത്തോടുകൂടിയതായിരുന്നു. സഭയിൽ സന്നിഹിതനായിരുന്ന വാമദേവമഹർഷി "ഇതുവാസ്തവചരിത്രമാണു, മൂന്നുലോകത്തും പുകഴ്പെറ്റതുമാണ്" എന്നുപറഞ്ഞു. കേട്ടവർക്കെല്ലാം സന്തോഷവും വിസ്മയവും ഉണ്ടായി. എന്നാൽ രാമലക്ഷ്മണന്മാരുടെ ആനന്ദം ഒന്നുവേറെതന്നെ ആയിരുന്നു.

ഇങ്ങനെ സന്തോഷസുഖസമ്മിളിതങ്ങളായിത്തന്നെ രാപ്പകലുകൾ കഴിഞ്ഞുവന്നു. ദിവസംതോറും അധികമധികമായി വർദ്ധിക്കുന്ന ആനന്ദപ്പെരുവെള്ളം അയോദ്ധ്യാനഗരത്തിലാകമാനം കവിഞ്ഞൊഴുകി.

വിധിപ്രകാരം ഒരു ശുഭദിവസത്തിൽ രാജകുമാരന്മാരുടെ വിവാഹക്കാപ്പഴിക്കുക എന്നകർമ്മം വളരെ മംഗളമായി നടത്തി, അയോദ്ധ്യയിലെ നിരന്തരമായ ഉത്സവാഘോഷങ്ങൾ കണ്ടിട്ട്, അവിടെ ജപംകിട്ടിയാൽ കൊള്ളാമെന്നു ദേവന്മാർക്കുണ്ടായ ആഗ്രഹത്തെ അവർ ബ്രഹ്മാവിനെ അറിയിച്ചു. വിശ്വാമിത്രൻ യാത്രപറഞ്ഞുപോകാൻ പലതവണ ഒരുങ്ങിയെങ്കിലും രാമചന്ദ്രന്റെ പ്രേമപൂർവമായ അഭ്യർത്ഥനത്താൽ, പിന്നെയും താമസിച്ചു. ദിവസംപ്രതി വർദ്ധമാനമായി വിളങ്ങിയ ദശരഥന്റെ സൽഗുണങ്ങൾകണ്ടു, മഹർഷി ആശ്ചര്യം രഞ്ജനായി പ്രശംസിച്ചു. പോകാനായി അദ്ദേഹം അനുവാദം ചോദിച്ചപ്പോൾ, രാജാവിന് അന്തസ്താപം ഉണ്ടായി. അദ്ദേഹം പുത്രന്മാരോടുകൂടി പാദങ്ങളിൽ വണങ്ങിവീണു, വിഭോ! എന്റെ സർവസ്വവും തിരുവടിക്ക് ആധീനമാണ്. പുത്രന്മാർ, ഭാര്യമാർ, ഞാൻ. എല്ലാവരും തിരുപ്പാദദാസന്മാരുമാണ്. ഈ ബാലന്മാരിൽ എപ്പോഴും അങ്ങേ കൃപാകടാക്ഷം ഉണ്ടായിരിക്കണം. തിരുവടിയെ എപ്പോഴും വന്നുകാണുന്നതിന് എന്നെ അനുവദിക്കയും വേണം" എന്നഭ്യർത്ഥിച്ച്, ഭാര്യാപുത്രസമേതനായി പാദങ്ങളിൽ നമസ്കരിച്ചു. പിന്നീട് ഒന്നും പറവാൻ അദ്ദേഹത്തിനു ശക്തിയുണ്ടായില്ല. വിശ്വാമിത്രൻ സകല ശ്രേയസ്സുകളെയും സന്തോഷനാ അവർക്ക് ആശംസിച്ചശേഷം, അനുമതിവാങ്ങി പുറപ്പെട്ടു. മടങ്ങിപ്പോകണമെന്ന് അദ്ദേഹം നിർബ്ബന്ധിക്കുന്നതുവരെ രാജകുമാരന്മാർ അനുഗമിക്കാതിരുന്നില്ല.

ഗാധികുലചന്ദ്രനായ വിശ്വാമിത്രൻ മാധുര്യമാർന്ന രാമരൂപത്തെയും ദശരഥഭക്തിവിശേഷത്തെയും വിവാഹോത്സവപ്രൌഢികളെയും പുകഴ്ത്തിപ്പുകഴ്ത്തി യാത്രചെയ്തു.

ജ്ഞാനിയും രഘുകലഗുരുവുമായ വാമദേവൻ വിശ്വാമിത്രചരിത്രങ്ങളെ പിന്നെയും പറഞ്ഞുകൊണ്ടിരുന്നു. ദശരഥന് അതു കേൾക്കുംതോറും ഗാധിപുത്രന്റെ ഗുണങ്ങളെക്കുറിച്ച് അത്ഭുതം

തോന്നി. കഥാകഥനം അവസാനിച്ചയുടനേ രാജാവു സദസ്യരെ പിരിച്ചയച്ചിട്ടു പുത്രന്മാരോടുകൂടി അന്തർഗ്ഗഹത്തിൽ എഴുന്നള്ളി. രാമചന്ദ്രയശോവിലാസം മൂന്നുലോകത്തും വ്യാപിച്ചുവിളങ്ങി; രാമചന്ദ്രൻവിവാഹംകഴിഞ്ഞു വന്നുചേൎന്നതുമുതൽ സകല ആനന്ദങ്ങൾക്കും അയോദ്ധ്യതന്നെ വാസസ്ഥാനമായി.

ത്രൈലോക്യപ്രഭുവായ രാമചന്ദ്രൻെറ വിവാഹോത്സവം ആദിശേഷൻതന്നെ വൎണ്ണിച്ചാലും അവസാനിക്കാത്ത ഒന്നാണെങ്കിലും സീതാരാമചരിത്രകീൎത്തനം, കവികുലത്തിൻെറ ജീവിതത്തിൽ മംഗലഫലങ്ങളെയും പരലോകത്തിൽ മോക്ഷത്തെയും നൽകുന്നതാണെന്നുള്ള ബോധത്താൽ, അതുവഴി എൻെറ വാക്കിനെ വിശുദ്ധമാക്കാമെന്നുകരുതി ഞാൻ ഈ കാവ്യരചനയ്ക്കൊരുമ്പെട്ടതാണ്.

തുളസീദാസൻ തൻെറ കാവ്യവിശുദ്ധിയെമാത്രം ഉദ്ദേശിച്ചു, രാമചരിത്രത്തെ കീൎത്തിക്കാൻ തുടങ്ങിയതാണ്. എന്നാൽ രഘുവരൻെറ അപദാനങ്ങൾ യാതൊരു കവിക്കും അവഗാഹിക്കാൻ പാടില്ലാത്തവണ്ണം അത്ര അപാരമാണ്. രാമചന്ദ്രൻെറ ഉപനയനോത്സവമാകട്ടെ, വിവാഹോത്സവമാകട്ടെ കേൾക്കുകയോ പഠിക്കുകയോ ചെയ്യുന്ന ഭക്തന്മാർ സീതാരാമാനുഗ്രഹത്താൽ നിത്യാനന്ദപദവിയെ ലഭിക്കുമെന്നുള്ളതിനു സംശയമില്ല. രാമചരിത്രത്തെ എന്നിക്കുകീൎത്തിച്ചുതന്ന ഉമാപതിയുടെ അനുഗ്രഹവും സിദ്ധിക്കാതിരിക്കയില്ല. ഹരിചരിതങ്ങൾ കേൾക്കുന്നവൎക്കു ഹൃദയശുദ്ധിയും അതുലഭക്തിയും സിദ്ധിക്കുമെന്നുള്ളതും പ്രസിദ്ധമാകുന്നു. രാമപാദഭക്തി ലോഭാഗ്നിയെക്കെടുത്തുന്ന ജലപ്രവാഹമത്രേ. ഈ നിശ്ചയത്താലാണു തുളസി, തൻെറ മനോവാക്കായങ്ങളെ ഹരികീൎത്തനത്തിനായി വിനിയോഗിച്ചിട്ടുള്ളത്.

കാലംകഠിനം—ദേഹം മലിനം—ഒരേ ഒരു പരിഹാരമേയുള്ളൂ. ആരൊരുത്തൻ വിശ്വാസത്തോടുകൂടി ഹരിചരണത്തെ സ്മരിക്കുന്നുവോ, അവൻതന്നെ ബുദ്ധിമാൻ. ആ സ്മരണമത്രേ മേൽപറഞ്ഞ ദോഷങ്ങൾക്കു പരിഹാരം.

അതുകൊണ്ടു സകല കപടങ്ങളെയും ത്യജിച്ചു, ഹരിപാദത്തിൽതന്നെ ഭക്തിയുള്ളവരായി ഭവിക്കുവിൻ! വളരെക്കാലം ഉറങ്ങിക്കഴിഞ്ഞു. മോഹാന്ധകാരത്തിൽ നിന്നും ഇനിയെങ്കിലും ഉണരുവിൻ! ആരാണോ സീതാരാമവിവാഹചരിത്രത്തെ ഭക്തിപൂൎവ്വം കീൎത്തിക്കുകയോ കേൾക്കുകയോ ചെയ്യുന്നത്, അവൻ നിത്യസുഖിയായി ഭവിക്കും. രാമയശസ്സ് മംഗലായതനമാണല്ലോ.

ബാലകാണ്ഡംസമാപ്തം.

തുളസീദാസരാമായണം

അയോദ്ധ്യാകാണ്ഡം.

ഹരിഃ ശ്രീഗണപതയേനമഃ അവിഘ്നമസ്തു.

ഇടതുമടിയിൽ പാർവ്വതിയേയും തലയിൽ ദേവഗംഗയേയും നെററിയിൽ ചന്ദ്രനേയും കഴുത്തിൽ ക്രൂരവിഷത്തേയും നെഞ്ചിൽ സപ്പേന്ദ്രനേയും ഏതൊരു ദേവൻ ധരിക്കുന്നുവോ, ഭസ്മധരനും സർവ്വഗനും സർവ്വാധിപതിയും ശിവനും ശർവ്വനും ചന്ദ്രസമാനമായ വെണ്മപെററ ശരീരത്തോടുകൂടിയവനുമായ ആ ശങ്കരൻ എന്നെ രക്ഷിക്കട്ടെ.

രാജ്യാഭിഷേകത്തെക്കുറിച്ചു വിശേഷിച്ചൊരു സന്തോഷമാകട്ടെ, വനവാസത്തെക്കുറിച്ചു്. ഒരു കുണ്ഠിതമാകട്ടെ, ഉണ്ടാകാതെയിരുന്ന ശ്രീരഘുപതിയുടെ മുഖാംബുജം എനിക്കു മഞ്ജുളമംഗലത്തെ പ്രദാനം ചെയ്യട്ടെ.

നീലാംബുജംപോലെ ശ്യാമളകോമളമായ ശരീരത്തോടുകൂടി ഇടതുഭാഗത്തു സീതാദേവിയെ കയററി ഇരുത്തി കയ്യിൽ മോഹനമായ വില്ലും ഉഗ്രബാണവും ധരിച്ചു് വിളങ്ങുന്ന രഘുവംശനാഥനായ രാമനെ ഞാൻ നമസ്കരിക്കുന്നു.

ശ്രീഗുരുനാഥൻെറ ചരണസരോജരജസ്സുകളാൽ മനോമുകുരത്തെ ശോധിച്ചിട്ടു ധർമ്മാർത്ഥകാമമോക്ഷങ്ങളെ നൽകുന്ന രാമയശസ്സിനെ, ഞാൻ ഗാനം ചെയ്വാൻ തുടങ്ങുന്നു. ഭഗവാൻ സീതാസമേതനായി അയോദ്ധ്യയെ പ്രാപിച്ച ദിവസം മുതൽ, നിരന്തരമായ ഉത്സവവും ആനന്ദവും സർവ്വത്ര കളിയാടിക്കൊണ്ടിരുന്നു. പതിന്നാലു ലോകങ്ങളും സുകൃതമേഘങ്ങൾ സുഖജലം വർഷിച്ചുകൊണ്ടിരിക്കുന്ന ഉന്നതപർവ്വതങ്ങളായി ഭവിച്ചു. ആ ജലപ്രവാഹം ഋദ്ധിയും സിദ്ധിയും സമ്പത്തുമാകുന്ന നദികളായിത്തിരിഞ്ഞു ദൂരദൂരം ഒഴുകിവന്നു് അയോദ്ധ്യയായ സമുദ്രത്തിൽ ചേർന്നുകൊണ്ടിരുന്നു. സൗജാത്യമുള്ള നാഗരസ്ത്രീപുരുഷന്മാർ അതിലെ വിശുദ്ധങ്ങളും അമൂല്യങ്ങളും സുന്ദരങ്ങളുമായ മണികളായിരുന്നു; തൽസ്ഥാനനഗരിയുടെ വിഭൂതികൾ കണ്ടാൽ അതു ബ്രഹ്മദേവൻെറ അത്യുൽകൃഷ്ടമായ ശില്പപ്രദർശനമെന്നേ പറവാനുള്ളു. അക്കാലത്തു രാമചന്ദ്ര

ന്റെ മുഖം നോക്കി നോക്കി ആനന്ദിക്കാത്ത ജനങ്ങളില്ല. തങ്ങളുടെ മനോരഥം സഫലമാകകൊണ്ടു, റാണിമാൎക്കും സഖിമാൎക്കും ഉണ്ടായ സന്തോഷത്തിന് അതിരില്ല. രാമന്റെ രൂപശീലാദിഗുണങ്ങൾ കേട്ടും കണ്ടും ഉദിച്ചുയൎന്ന ആനന്ദത്തെ വഹിക്കത്തക്ക സ്ഥലവും ബലവും ദശരഥന്റെ ഹൃദയത്തിനുണ്ടായില്ല.

രാമചന്ദ്രനെക്കുറിച്ചു പ്രജകളുടെ ഹൃത്തടത്തിൽ മുളച്ചുവന്ന സ്നേഹവല്ലി, ദിവസംതോറും തളിരും തണ്ടും വീശി വളൎന്നു. തൽഫലമായി രാജാവു് അദ്ദേഹത്തിന്റെ ജീവിതകാലത്തിൽ തന്നെ, രാമനെ യുവരാജാവായി പട്ടംകെട്ടി, രാജ്യഭാരം സമൎപ്പിക്കാൻ ഇടയാകണമേ എന്നു് അവർ മഹാദേവനെ പ്രാൎത്ഥിച്ചു വന്നു.

ഒരു ദിവസം രാജാവു സദസ്യരുമൊരുമിച്ചു് ആസ്ഥാനമണ്ഡപത്തിൽ സിംഹാസനസ്ഥനായി ഇരിക്കയായിരുന്നു. സകല സുകൃതങ്ങളും മൂൎത്തീഭവിച്ചതുപോലെ വിളങ്ങുന്ന അദ്ദേഹത്തിന്റെ ഹൃദയം രാമചന്ദ്രന്റെ യശശ്ചന്ദ്രികയുടെ നിരന്തരവീജനത്താൽ കുളൎമയനുഭവിച്ചു; സകല രാജാക്കന്മാരും അദ്ദേഹത്തിന്റെ കൃപയെ ആഗ്രഹിച്ചു സേവിച്ചു വന്നു. ദേവന്മാർപോലും അക്കാലത്തു കോസലേശന്റെ പ്രീതിയെ അഭിലഷിക്കാതിരുന്നില്ല. ഏവംവിധം ഭൂലോകത്തും സ്വർലോകത്തും തന്റെ ഭുജബലപ്രതാപത്തെ പരത്തി വാണിരുന്ന അദ്ദേഹത്തെപ്പോലെ ഭൂരിഭാഗ്യനിധിയായ ഒരു പുരുഷൻ ഈ ത്രൈലോക്യത്തിൽ ത്രികാലങ്ങളിലും ഭവിച്ചില്ല, ഭവിക്കയുമില്ല എന്നുതന്നെ ഖണ്ഡിച്ചു പറയാം. വിശേഷിച്ചും, മംഗലമൂലമായ രാമദേവനെ പുത്രനായി ലഭിച്ച ആ മഹാത്മാവിന്റെ പുണ്യോൽകൎഷം എത്ര അധികം!

അദ്ദേഹം ഒരുദിവസം കണ്ണാടിയെടുത്തു നോക്കി കിരീടം നേരേ നിവൎത്തിവച്ചു ശരിപ്പെടുത്തിയപ്പോൾ; കാതിന്റെ സമീപത്തായി ഒരു നരച്ച തലമുടി കാണ്മാൻ ഇടയായി. അതുകണ്ടിട്ടു വാൎദ്ധക്യം തന്നെ മൂൎത്തീഭവിച്ചു വന്നു്, "ഹേ! രാജൻ! താങ്കൾ രാമനെ യുവരാജാവാക്കി അഭിഷേകം ചെയ്തു്, ജന്മോദ്ദേശത്തെ ഫലപ്പെടുത്തിയാലും" എന്നു് ഉപദേശിക്കുന്നതുപോലെ തോന്നി.

ഈ വിചാരം അന്തരംഗത്തിൽ വേരൂന്നി ദൃഢപ്പെടുകയാൽ ഒരു ശുഭദിനത്തിൽ ശുഭമായ ഒരവസരത്തിൽ, ആനന്ദപുളകിതനായി ഗുരുസമീപത്തിലെത്തി തന്റെ മനോഗതത്തെ ഇങ്ങനെ ഉണൎത്തിച്ചു. "മുനീശ്വര! രാമൻ സകല ഗുണങ്ങളും തികഞ്ഞ ഒരു യുവാവായിത്തീൎന്നിട്ടുണ്ടു്. സേവകന്മാർ, മന്ത്രികൾ, പുരവാസികൾ എന്നല്ല ശത്രുമിത്രോദാസീന നിലയിൽ വൎത്തിക്കുന്ന എല്ലാവരും രാമനെ ഞാൻ സ്നേഹിക്കുന്നതുപോലെതന്നെ സ്നേഹിക്കുന്നു. അങ്ങേ അനുഗ്രഹത്തിന്റെ ഒരവതാരമൂൎത്തിയായി അവനെ ഞാൻ വിചാ

രിക്കുന്നു. വിഭോ! ബ്രാഹ്മണർക്കും പരിജനങ്ങൾക്കും അങ്ങേയ്ക്കു് അവനോടുള്ളതുപോലെയുള്ള സ്നേഹം കാണുന്നു. ഗുരുചരണരേണുക്കളെ ഭക്തിപൂർവ്വം ശിരസ്സിൽ ധരിക്കുന്നവൻ ഏവനോ അവനു സകല വിഭവങ്ങളും അധീനമാണെന്നു ശാസ്ത്രങ്ങൾ വിധിക്കുന്നു. ആ വിധിയെ സർവ്വാത്മനാ പാലിച്ചുപോരുന്ന എന്നെപ്പോലെ ധന്യനായ ഒരു പുരുഷൻ ലോകത്തിലില്ലെന്നാണു് എന്റെ വിശ്വാസം. എനിക്കു് ഇപ്പോൾ ഉള്ള സമ്പത്തുകളും ശ്രേയസ്സുകളുമെല്ലാം പ്രവഹിക്കുന്നതു് തിന്തിരുവടിയുടെ പാദരജസ്സുകളുടെ ആരാധനമാകുന്ന സരോവരത്തിൽ നിന്നുമാണെന്നുമറിയാം. വിഭോ! എനിക്കിപ്പോൾ ഹൃദയത്തിൽ ഒരഭിലാഷമുദിച്ചിരിക്കുന്നു. അങ്ങേ അനുഗ്രഹപുഷ്പത്തിലാണു്, അതിന്റെ സാഫല്യഫലം സ്ഥിതിചെയ്യുന്നതു്.

രാജാവിന്റെ സഹജമായ ഭക്തി വിശ്വാസം കണ്ടു സന്തുഷ്ടനായ വസിഷ്ഠമുനി പറഞ്ഞു. ഭോ! രാജൻ! അങ്ങേ നിയോഗം എന്താണു്? കല്പിക്കുക! എന്തായാലും അതുനിറവേററാൻ ഞാൻ കാത്തിരിക്കുന്നു. സകല അഭിമതങ്ങളും നൽകത്തക്ക യശസ്സും പ്രതാപവും താങ്കൾക്കുണ്ടു്. താനേതന്നെ അവയെല്ലാം ഫലകോടിയെ പ്രാപിക്കയും ചെയ്യുന്നു!

ഗുരുവരന്റെ പ്രസന്നമായ ഭാവത്താൽ സന്തുഷ്ടനായ ദശരഥൻ, പുഞ്ചിരിയോടുകൂടി മൃദുസ്വരത്തിൽ പറഞ്ഞു. നാഥ! രാമനെ യുവരാജനായി അഭിഷേകം ചെയ്യണമെന്നു് എനിക്കു ആഗ്രഹമുണ്ടു്. തിരുമനസ്സിലും അതു് അഭിമതമാണെന്നു തോന്നുന്നപക്ഷം അതിലേക്കു് എന്തെല്ലാമാണു് ഒരുക്കേണ്ടതെന്നു് അരുളിച്ചെയ്യണം. ഞാൻ ജീവിച്ചിരിക്കവെ തന്നെ ജനങ്ങളെല്ലാം കണ്ടു സന്തോഷിക്കുമാറു് ഈ മംഗളകർമ്മം നടക്കട്ടെയെന്നാണു് ആഗ്രഹിക്കുന്നതു്. തിന്തിരുവടിയുടെ അനുഗ്രഹത്താൽ സർവ്വേശ്വരൻ എന്റെ അഭിലാഷങ്ങളെ സവിശേഷം നിറവേററിത്തരുന്നുണ്ടു്. ഇപ്പോൾ എന്റെ ഹൃദയപുടത്തിൽ കുടികൊള്ളുന്ന ഈ ഒരാഗ്രഹംകൂടി സാധിച്ചാൽ പിന്നെ മരിക്കുകയോ ജീവിച്ചിരിക്കുകയോ രണ്ടായാലും എനിക്കു മനസ്താപമില്ല.” ദശരഥന്റെ നിവേദനം കേട്ടു വസിഷ്ഠൻ അരുളിച്ചെയ്തു;—“രാജാവേ, രാമൻ സാധാരണമനുഷ്യനല്ല. ആരുടെ വൈമുഖ്യം ഉണ്ടാകുമ്പോൾ, ജന്തുക്കളെല്ലാം സങ്കടപ്പെടുന്നോ, ആരെയാണോ സകലദുഃഖങ്ങളുടേയും ശാന്തിക്കായി ജനങ്ങൾ ഭജിക്കുന്നതു്, ആ മഹാപ്രഭു തന്നെയാണു് നിന്റെ പുത്രഭാവത്തിൽ പരിശുദ്ധനും കരുണാനിധിയുമായ രാമനായി അവതരിച്ചിരിക്കുന്നതു്.

രാജാവേ, യൗവരാജ്യാഭിഷേകത്തിനു താങ്കൾക്കു് അഭിമതമുണ്ടെങ്കിൽ അണുമാത്രവും താമസിക്കാതെ അതിലേക്കു വേണ്ട ഒരു

ക്കങ്ങൾ ചെയ്തുകൊള്ളുക. രാമാഭിഷേകദിവസം ഏതോ അതു് അത്യന്തം സുമംഗലകരമായ സുദിനം അത്രേ”

അരുളപ്പാടുകേട്ടു സന്തുഷ്ടനായ ദശരഥൻ ക്ഷണേന കൊട്ടാരത്തിലേക്കു മടങ്ങിവന്നു് മന്ത്രിമുഖ്യനായ സുമന്ത്രരെ വിളിപ്പിച്ചു പറഞ്ഞു—“ഹേ സചിവോത്തമ! രാമനെ ഉടനെ യുവരാജാവാക്കി അഭിഷേകം ചെയ്യണമെന്നു് ഗുരുനാഥൻ കല്പിച്ചിരിക്കുന്നു. എനിക്കും അതു വളരെ സന്തോഷം. മന്ത്രിസഭയ്ക്കും സ്വീകാര്യമായിത്തോന്നുന്നപക്ഷം ഉടനേ അതിലേക്കു വേണ്ട ഒരുക്കങ്ങൾ ചെയ്യണം. എന്നു നിയോഗിച്ചു. 'ജയജീവ'ശബ്ദം മുഴക്കിവന്നു വണങ്ങിനിന്നു സുമന്ത്രരുടെ അഭിലാഷമായ ഇളം ചെടിക്കു് ഈ വാക്കുകൾ പുതുമഴ ആയിരുന്നു. അയാൾ കൈകൾ കൂപ്പി വണങ്ങിപ്പറഞ്ഞു. “ലോകനാഥ! ചിരംജീവ! അങ്ങേടെ ഈ നിശ്ചയം ഉത്തമവും ഹൃദയോത്തേജകവുമാണു്. പ്രഭോ! കാലവിളംബം അല്പവും വരുത്താതെ അതിലേക്കു ആരംഭിക്കേണ്ടതാണു്!

ദശരഥരാജന്റെ മന്ത്രിയുടെ ഈ അനുസരണവാക്കുകൾ നൈരാശ്യമായ വല്ലിക്കു് ഉറപ്പുള്ള ഒരു വൃക്ഷക്കൊമ്പു കിട്ടിയതുപോലെയുള്ള ഉന്മേഷത്തേയും ആനന്ദത്തേയും ഉദിപ്പിച്ചു. എന്നിട്ടു, രാജപുരുഷന്മാരെ നോക്കി—“രാമാഭിഷേക സംബന്ധമായി ഗുരുവിന്റെ കല്പനകളെല്ലാം ഉടനടി നിറവേററുക” എന്നു കല്പിച്ചു.

അവരെല്ലാവരും ഉടനേ വസിഷ്ഠസമീപത്തിലെത്തി ഔത്സുക്യത്തോടെ കല്പന കാത്തുനിന്നു. വസിഷ്ഠൻ പറഞ്ഞു— “പുണ്യതീർത്ഥങ്ങളിലെ ജലമെല്ലാം വരുത്തിസ്സംഭരിക്കണം. അനന്തരം * പലപല ഔഷധികൾ, ഫലങ്ങൾ, മൂലങ്ങൾ, പുഷ്പങ്ങൾ ഇവയും ചാമരങ്ങളും ചർമ്മങ്ങളും രോമങ്ങളാലും പട്ടുകളാലും നിർമ്മിതങ്ങളായ നാനാജാതി വസ്ത്രങ്ങളും രത്നങ്ങളും എന്നു വേണ്ടാ, ഒരു കിരീടധാരണമഹോത്സവത്തിനു് ഉചിതമായി ലോകത്തിലുള്ള സകല മംഗലവസ്തുക്കളും ആനയിക്കണം” എന്നിട്ടു, വേദവിധികൾ പരിശോധിച്ചു—തുടർന്നു പറഞ്ഞു. “പട്ടണത്തിൽ അവിടവിടെയായി വിചിത്രങ്ങളായ മണ്ഡപങ്ങൾ പണികഴിപ്പിക്കണം. തെരുവുകൾ അടിച്ചുതളിപ്പിച്ചു കായ്ക്കുലകളോടു കൂടിയ കമുകുകൾ, വാഴകൾ, മാവുകൾ മുതലായവ നാട്ടി അലങ്കരിക്കണം. രത്നങ്ങൾ പതിച്ച നാൽക്കോണുകൾ രമണീയമായ വിധത്തിൽ അവിടവിടെ ഉണ്ടാക്കണം. ക്ഷണേന വീഥികളെല്ലാം ഇപ്രകാരം അലംകൃതങ്ങളാക്കിച്ചെയ്തിട്ടു്, ഗണനാഥപൂജയും ഗുരുവന്ദനവും കുലദൈവപ്രാർത്ഥനകളും ബ്രാഹ്മണശുശ്രൂഷകളും അനുഷ്ഠിക്കണം.

---

* 'ഓരോന്നിന്റെയും പേർ മഹർഷി പറഞ്ഞു,

കൊടികളിൽ കൊട്ടക്കൂറകൾ ചേർത്തു തോരണമാലകളും മംഗലകലശങ്ങളും യഥാസ്ഥാനം അലങ്കരിക്കുന്നതു കൂടാതെ, അതതുസ്ഥാനങ്ങളിൽ, ആനകൾ, കുതിരകൾ, തേരുകൾ, ഇവയെ ഒരുക്കി നിറുത്തുകയുംവേണം.

മുനിവരൻെറ ആജ്ഞയെ ശിരസാവഹിച്ചു് ഓരോരുത്തരും ഓരോ പ്രത്യേകജോലിയിൽ പ്രവേശിച്ചു. കൃത്യാന്തരങ്ങളെല്ലാം വിസ്മരിച്ചു് അതേ നിവ്വഹണത്തിൽതന്നെ ഉത്സുകരായി ഭവിച്ചു രാജാവു, രാമാഭ്യുദയത്തിനായി ബ്രാഹ്മണരേയും സാധുക്കളേയും ദേവന്മാരേയും പൂജിച്ചു. അഭിഷേക വൃത്താന്തം പരന്നതോടുകൂടി അയോദ്ധ്യയിലെല്ലാം മംഗലഗാനങ്ങളും ഉത്സവാഘോഷങ്ങളും ആരംഭിച്ചു. ശുഭശകുനങ്ങൾ സീതാരാമന്മാരുടെ ശരീരത്തിൽ പ്രവേശിച്ചു് അവരുടെ ഭാഗ്യസ്ഥാനങ്ങളെ ചലിപ്പിച്ചു. ഉടനേ ദമ്പതിമാർ സ്നേഹപൂർവം അന്യോന്യംനോക്കി—ഈ ശുഭലക്ഷണം ഭരതൻെറ ആഗമനത്തെയല്ലേ സൂചിപ്പിക്കുന്നതു്? വളരെ നാളായി നാം അവനെപ്പിരിഞ്ഞിരിക്കുന്നു. ശുഭമായ ഈ ശകുനം ഇഷ്ടജനത്തിൻെറ ആഗമനത്തെ സൂചിപ്പിക്കുന്നതാകകൊണ്ടും ഭരതനെപ്പോലെ ഇഷ്ടമായ ജനം മററു നമുക്കു് ഇല്ലായ്കകൊണ്ടും അതേ അർത്ഥത്തെത്തന്നെ ഇതു കുറിക്കുന്നുവെന്നുള്ളതിൽ പക്ഷാന്തരമില്ല. ഇങ്ങനെ ഓരോന്നുപറഞ്ഞും രസിച്ചും ഭരതൻെറവരവിനെത്തന്നെ പ്രതീക്ഷിച്ചു വസിച്ചു. രാമൻെറ ഹൃദയത്തിൽ ഭരതനെക്കുറിച്ചുണ്ടായ നിരന്തരമായ ചിന്ത, ദൂരദേശത്തിൽ മണലിൽ പുതച്ചിരിക്കുന്ന മുട്ടയെക്കുറിച്ചു് ഒരു ആമയ്ക്കുണ്ടാകുന്നതുപോലെ അത്രയ്ക്കു പ്രേമഗർഭവും അനസ്യൂതവുമായിരുന്നു.

അഭിഷേകവൃത്താന്തം അന്തഃപുരത്തിൽ എത്തിയതോടുകൂടി റാണിമാർക്കുണ്ടായ ആനന്ദം പൂർണ്ണചന്ദ്രോദയത്താൽ ആഴിത്തിരകൾക്കെന്നപോലെ അതിശയിതമായി ഭവിച്ചു. ആ സന്തോഷവർത്തമാനം അറിയിച്ചവർക്കു ഭൂഷണവസനാദികൾ സമ്മാനിച്ചതിനു ശേഷം പ്രേമപുളകിതകളായ സാനുരാഗം മംഗലവിധികൾ അനുഷ്ഠിക്കാൻ തുടങ്ങി. സുമിത്ര ഒരു ചതുരശ്രഖണ്ഡം വരച്ചു് അതിൽ പലവിധങ്ങളായ രത്നങ്ങൾ നിറച്ചു. ആനന്ദവതിയായ കൗസല്യ ബ്രാഹ്മണരെ വരുത്തി അവർക്കു് അഭിമതങ്ങളായ ദാനങ്ങൾ ചെയ്തു. അനന്തരം ഗ്രാമദേവതയേയും ദേവന്മാരേയും നാഗങ്ങളേയും പൂജിച്ചു്, രാമാഭ്യുദയകരങ്ങളായ വരങ്ങൾ നൽകുന്നതിനു് അവർക്കു് അനവധി വഴിപാടുകൾ നേന്നു. വദനശോഭയും നയനശോഭയും ഉള്ള സുന്ദരിമാർ സംഘം ചേന്നു്, കുയിൽനാദത്തെക്കാൾ മധുരസ്വരത്തിൽ മംഗല ഗാനങ്ങൾ പാടി. രാമൻെറ അഭിഷേകവൃത്താന്തം കേട്ട സുമംഗലികൾ എല്ലാവരും ഭാഗ്യമേ ഭാ

ഗ്യം' എന്നനുമോദിച്ച് ഓരോ മംഗല വിധികൾ ആചരിച്ചുകൊണ്ടിരുന്നു.

യൗവരാജ്യാഭിഷേകത്തെ രാമചന്ദ്രനെ അറിയിക്കാൻ വസിഷ്ഠനെത്തന്നെ ദശരഥൻ അപേക്ഷിച്ചു പറഞ്ഞയച്ചു. ഗുരുവിന്റെ ആഗമനവൃത്താന്തം കേട്ടമാത്രയിൽ രാമചന്ദ്രൻ പുരവാതുക്കൽ എത്തിക്കഴിഞ്ഞു. വന്നെത്തിയയുടനേ, അദ്ദേഹത്തെ താണുവീണുവണങ്ങി അർഘ്യത്താൽ പൂജിച്ചു കൂട്ടിക്കൊണ്ടുപോയി * ഷോഡശോപചാരങ്ങളാൽ സൽക്കരിച്ചു. അനന്തരം സീതാസമേതനായി വണങ്ങി അഞ്ജലികൂപ്പിപ്പറഞ്ഞു: സേവക സദനത്തെ സ്വാമികൾ സന്ദർശിക്കയെന്നത് മംഗലഹേതുകവും അമംഗലനാശകവുമാണ്. എങ്കിലും മാമൂലിനും ഔചിത്യത്തിനും ചേർന്നവിധത്തിൽ തിരുവടി എന്നെ അങ്ങോട്ടു വിളിപ്പിക്കാമായിരുന്നു. അതു ചെയ്യാതെ സ്വന്തം പ്രഭുതയെ അവഗണിച്ച്, ഇപ്രകാരം പ്രവർത്തിക്കയാൽ എന്റെ ഗൃഹം ഇന്നു പരിശുദ്ധമായി. ഇനി തിരുവടിയുടെ നിയോഗം എന്താണെന്നറിവാൻ ഞാൻ ആഗ്രഹിക്കുന്നു. സ്വാമി സേവനമാണല്ലോ സേവകധർമ്മം.

സസ്നേഹങ്ങളായ ഈ വാക്കുകൾ കേട്ട് മുനിശ്രേഷ്ഠൻ രാമചന്ദ്രനെ പ്രശംസിച്ച് "ഹേ ഹംസവംശാവതംസമായ കുമാര! ഏവംവിധങ്ങളായ ധന്യവചനങ്ങൾ നിനക്കു ചേർന്നവതന്നെ" എന്നനുമോദിച്ചുകൊണ്ടു രാമസൌശീല്യാദി ഗുണഗണങ്ങളെ കുറഞ്ഞൊന്ന് ഉപന്യസിച്ചതിനു ശേഷം പ്രേമപുളകിതനായി "രാമ! നിന്നെ യുവരാജാവായി നാളെ പട്ടംകെട്ടണമെന്നുള്ള ഉദ്ദേശത്തോടുകൂടി, രാജാവ് ഇവിടെ അഭിഷേകസംഭാരങ്ങൾ ഒരുക്കുന്നു. നീ ശുഭോദർക്കങ്ങളായ നിയമങ്ങളെ അനുഷ്ഠിച്ച് ഇന്നേദിവസം വിശുദ്ധനായിരിക്കണം" എന്നരുളിച്ചെയ്തിട്ടു രാജസവിധത്തിലേക്കു പോയി.

രാമന്റെ ഹൃദയം ഈ നിവേദനത്താൽ വിസ്മയാകുലമായിച്ചമഞ്ഞു. ഞാനും സഹോദരന്മാരും ഒരുമിച്ചു ജനിച്ചു; ഒരുമിച്ചു ഭക്ഷിച്ചു; കളിച്ചു; പഠിച്ചു; ഉറങ്ങി; കർണ്ണവേധം ഉപനയനം വിവാഹം ഇത്യാദി എല്ലാം ഞങ്ങൾക്ക് ഒരുമിച്ചുതന്നെ കഴിഞ്ഞുകൂടി. എന്നാൽ എനിക്കു മാത്രം ഇപ്പോൾ രാജ്യഭാരം നിശ്ചയിച്ചിരിക്കുന്നു. അനുജന്മാരെ ചേർക്കാതെ മൂത്തവനു മാത്രം സിം

---

* (൧) ആസനം. (൨) അർഘ്യം. (൩) പാദ്യം (൪) സ്നാനം. (൫) ആചാമം (൬) ഗന്ധാക്ഷതം (൭) വസ്ത്രം (൮) ധൂപം (൯) ദീപം (൧൦) നൈവേദ്യം (൧൧) മുഖഹസ്തജലം (൧൨) താംബൂലം (൧൩) പൂഗീഫലം (൧൪) ദക്ഷിണ (൧൫) പ്രദക്ഷിണം (൧൬) നീരാജനം. ഇവയിൽ ചിലത് അതിഥികളുടെ ആഗമനസമയത്തും ചിലതെല്ലാം നിഷ്ക്രമണസമയത്തും ചെയ്യപ്പെടുന്നവയാണ്. ഇവിടെ ഉപചാരവിധികളുടെ പൂർണ്ണതയെ കാണിക്കാൻവേണ്ടി പറഞ്ഞതായി വിചാരിക്കാവുന്നതാണ്.

ഹാസനം കൊടുക്കുന്ന രാജകുടുംബങ്ങളിലെ ഈ നടപ്പു് കുലകളങ്കഹേതുവാണെന്നു പറയാതെ നിവൃത്തിയില്ല' പ്രഭുവിന്റെ സമഞ്ജസവും സമഭാവനവുമായ ഈ അഭിപ്രായഗതി ഭക്തജനഹൃദയങ്ങളിലെ ദുശ്ശങ്കകളെ പരിഹരിക്കാൻ പര്യാപ്തമായി ഭവിച്ചു. ഈ അവസരത്തിൽ പ്രേമാനന്ദപരതന്ത്രനായ ലക്ഷ്മണൻ ജ്യേഷ്ഠനെക്കാണ്മാൻ വന്നു. രവികുലകൈരവചന്ദ്രനായ രാമചന്ദ്രൻ പ്രിയവചനങ്ങളാൽ അനുജനെ സൽക്കരിച്ചു.

പട്ടണത്തിലെ ആനന്ദകോലാഹലത്തിന്റെ ആധിക്യം വർണ്ണിക്കാവതല്ല. വിവിധങ്ങളായ വാദ്യങ്ങളുടെ വാദനധ്വനികൾ മുഴങ്ങിക്കൊണ്ടിരുന്നു. ആഘോഷങ്ങളിൽ പങ്കുകൊള്ളാൻ തങ്ങളോടൊപ്പം ഭരതൻ ഇല്ലാതെപോയല്ലോ എന്നുള്ള അനുതാപത്താൽ ആ കുമാരന്റെ ശീഘ്രാഗമനത്തിനായി എല്ലാവരും ഈശ്വരപ്രാർത്ഥന ചെയ്തു. സ്ത്രീപുരുഷന്മാർ തെരുവുകളിലും വീടുകളിലും ഇടവഴികളിലും ചന്തകളിലും വിശ്രമസ്ഥാനങ്ങളിലും കൂട്ടംകൂടി. "ദൈവം നമ്മുടെ ആഗ്രഹത്തെ സഫലീകരിക്കുന്ന ശുഭമുഹൂർത്തം—സീതാസഹിതനായി രാമൻ സ്വർണ്ണസിംഹാസനത്തിൽ ഇരുന്നു നമ്മെ സന്തുഷ്ടരാക്കുന്ന ആ മംഗലാവസരം—അന്തർഭവിച്ച നാളെദിവസം എപ്പോഴാണാവോ വരുന്നതു്?" എന്നു് അന്യോന്യം പറഞ്ഞുകൊണ്ടിരുന്നു. "ദൈവമേ ഇന്നത്തേടം വല്ലവിധവും കഴിഞ്ഞുകൂടിയെങ്കിൽ" എന്നുള്ള സംസാരമേ പട്ടണത്തിൽ കേൾപ്പാനുള്ളൂ. മനുഷ്യരുടെ പ്രാർത്ഥനകൾ ഇപ്രകാരമായിരുന്നുവെങ്കിലും അസൂയാലുക്കളായ ദേവന്മാർ നേരേ മറിച്ചാണു പ്രാർത്ഥിച്ചതു്. അഭിഷേകം എങ്ങനേയും മുടക്കണമെന്നുതന്നെ അവർ ആഗ്രഹിച്ചു. അവർക്കു് അയോദ്ധ്യയിലെ ആഘോഷങ്ങളെല്ലാം ഒരു ചോരനുള്ള നിലാവെളിച്ചംപോലെ ദുസ്സഹമായി തോന്നി. ക്ഷണത്തിൽ സരസ്വതിയെ അവർ വിനയപൂർവ്വം ധ്യാനിച്ചു പ്രത്യക്ഷപ്പെടുത്തീട്ടു് ആ ദേവിയുടെ പാദാരവിന്ദങ്ങളിൽ അഭയം വീണു. 'മാതാവേ! ഞങ്ങൾക്കു നേരിട്ടിരിക്കുന്ന അത്യന്തമായ ദുഃഖത്തെക്കുറിച്ചു കരുണ തോന്നിയാലും. അതിനെ പരിഹരിക്കണമേ! രാമചന്ദ്രൻ സിംഹാസനത്തെ ഉപേക്ഷിച്ചു കാനനത്തെ പ്രാപിക്കാൻ ഇടയാകണമേ! അതു ഞങ്ങൾക്കു വലുതായ ഒരനുഗ്രഹമായിരിക്കും' എന്നു പ്രാർത്ഥിച്ചു.

സമഞ്ജസമല്ലാത്ത ഈ പ്രാർത്ഥന കേട്ടു്, സരസ്വതീദേവി ദുഃഖിച്ചു. 'ഞാൻ താമരപ്പൊയ്കയ്ക്കു ഹിമജലവർഷിയായ രാത്രിപോലെ ആയല്ലോ' എന്ന വിചാരത്തോടു നിശ്ചലയായി നിന്നു. സരസ്വതിയുടെ സന്ദേഹാവസ്ഥ കണ്ടു ദേവന്മാർ പരിഭ്രാന്തന്മാരായി ഒരിക്കൽ കൂടി വിളിച്ചുപറഞ്ഞു:—അമ്മേ! ഇക്കാര്യത്തിൽ അല്പമെ

കിലും അപരാധിനിയാകുമെന്നു് അമ്മ ശങ്കിക്കേണ്ടാ. രഘുരാജൻ നിത്യശാന്തനായ പരമാത്മാവാണു്. സന്തോഷമാകട്ടെ, വ്യസനമാകട്ടെ അദ്ദേഹത്തെ ബാധിക്കയില്ല. ആ മഹാത്മാവിന്റെ സ്വഭാവം ഭവതി അറിയാതിരിക്കയില്ലല്ലോ. പിന്നെ ഇക്കാര്യത്തിൽ സങ്കടം ഉണ്ടാകാനുള്ളതു് അയോദ്ധ്യയിലെ പ്രജകൾക്കാണു്. അതു്, കാര്യമായി ഗണിക്കാനും ഇല്ല. എന്തെന്നാൽ, ജീവകർമ്മവശഗന്മാരായ അവർ, സുഖ ദുഃഖ ഭാക്കുകളായല്ലാതെയിരിക്കയില്ല. അതുകൊണ്ടു്, താമസിയാതെ അയോദ്ധ്യയിലേക്കു എഴുന്നള്ളി, ദേവന്മാരായ ഞങ്ങളുടെ അഭിലാഷത്തെ നിറവേററണമെന്നു പ്രാർത്ഥിക്കുന്നു" ഇങ്ങനെ പിന്നെയും പിന്നെയും പറഞ്ഞും കരഞ്ഞും തൊഴുതും വീണ്ടും ഒരു വിധത്തിൽ അവർ സരസ്വതിയെ സമ്മതിപ്പിച്ചു യാത്രയാക്കി. എങ്കിലും ദേവിയുടെ ഹൃദയത്തിൽ ദേവന്മാരെക്കുറിച്ചു തെല്ലും ബഹുമാനം ഉണ്ടായില്ല "കഷ്ടം! ദേവന്മാർ എത്രയും അധമ ചിത്തന്മാരാണു്. ഉന്നതസ്ഥാനത്തിലാണു അവരുടെ വാസം എങ്കിലും, പ്രവൃത്തി വെറും അധഃപതത്തിലാണെന്നു പറയാതെ തരമില്ല. അന്യന്മാരുടെ അഭ്യുദയ അവർക്കു തീരെ സഹിക്കുന്നില്ലല്ലോ" എന്നു ഓരോന്നു വിചാരിച്ചിട്ടു്, സർവ്വഗുണസമ്പന്നനും സത്യസന്ധനും സഗുണാവസ്ഥയിൽ സച്ചിദാനന്ദ ബ്രഹ്മം തന്നെ അവതരിച്ചിരിക്കുന്നമൂർത്തിയുമായ രാമചന്ദ്രനെ, കാട്ടിലയയ്ക്കുവാൻ വേണ്ട പ്രയത്നങ്ങളാണല്ലോ താൻ ചെയ്യേണ്ടതു് എന്നു കുണ്ഠിതപ്പെട്ടുവെങ്കിലും, ഭാവികാലത്തിൽ കവിശ്രേഷ്ഠന്മാർ രാമായണങ്ങൾ ചമച്ചു്, തനിക്കു കുശലം ചെയ്യുന്നതിനു അതു് ഉത്തമമായ ഉപകരണമായിത്തീരുമെന്നുള്ള സമാധാനം മനസ്സിൽ ഉദിക്കകൊണ്ടു്, ഉത്സാഹവും സന്തോഷവും ഉണ്ടായി. ദുസ്സഹദുഃഖദമായ ഗ്രഹദുഃസ്ഥിതിയുടെ ആവിർഭാവമോ എന്നു തോന്നുമാറു വേഗത്തിൽ അയോദ്ധ്യയെ പ്രാപിച്ചു.

കൈകേയിക്കു മന്ഥരയെന്നുപേരായി ദുഷ്ടബുദ്ധിയായ ഒരു ദാസിയുണ്ടായിരുന്നു. സരസ്വതി ആദ്യമായി ആ ദാസിയുടെ മനഃസ്ഥിതികളെ മാററി നീചവിചാരങ്ങൾക്കു് ഇരിപ്പിടമാക്കിച്ചെയ്തിട്ടു തന്റെ വഴിക്കു പോകയും ചെയ്തു. പട്ടണത്തിന്റെ മംഗലവാദ്യഘോഷങ്ങളും മഞ്ജുളാലങ്കാരങ്ങളും, മനോഹരസംഗീതങ്ങളുമെല്ലാം കണ്ടും കേട്ടും, മന്ഥര, അതിന്റെ ഉദ്ദേശം എന്താണെന്നു പലരോടും ചോദിച്ചു. രാമന്റെ യൗവരാജ്യാഭിഷേകം സംബന്ധിച്ചുള്ള ആഘോഷങ്ങളാണെന്നറിഞ്ഞപ്പോൾ, അവൾക്കുണ്ടായ സങ്കടമൊന്നും പറവാനില്ല. ദുഷ്ടഹൃദയയാകകൊണ്ടു, ആ രാത്രിതന്നെ അഭിഷേകം മുടക്കാനുള്ള ഉപായങ്ങൾ ആലോചിച്ചു. കുടിലയായ കിരാതി വൃക്ഷക്കൊമ്പിൽ തൂങ്ങുന്ന തേൻ കൈക്കലാക്കാനു മാർഗ്ഗങ്ങൾ

ആരാലുംപോലെ, അവളും ചില ഉപായങ്ങൾ ആരാഞ്ഞുകണ്ടുപിടിച്ചു. ഉടൻതന്നെ കണ്ണുനീരൊഴുക്കി മനസ്താപത്തോടെ കൈകേയിയുടെ മുമ്പിൽചെന്നുനിന്നു. “മന്ഥരേ! ഈ മംഗലാവസരത്തിൽ ദുഃഖകാരണമെന്തു!” എന്നു രാജ്ഞി പുഞ്ചിരിതൂകിക്കൊണ്ടുചോദിച്ചു. ഈ ചോദ്യത്തിനു മറുപടിപറയാതെ ദീർഘശ്വാസം കഴിക്കയും കണ്ണുനീർ ധാരധാരയായി വർഷിക്കുകയുമാണു ആ ദുഷ്ടചെയ്തതു്. രാജ്ഞിതുടൎന്നുപറഞ്ഞു:—“ഹേ ദാസി! നീ ഒരു അഹംകാരശീലയാണെന്നു എനിക്കറിയാം. വല്ല ദുശ്ശീലങ്ങളും കാണിക്കക്കൊണ്ടു ലക്ഷ്മണൻ നിന്നെ ഒരുപാഠം പഠിപ്പിച്ചിരിക്കുമെന്നു ഞാൻ വിചാരിക്കുന്നു”.

ഈ വാക്കുകൾക്കും മറുപടിപറയാതെ മന്ഥര വിഷപ്പാമ്പിനെപ്പോലെ, ചുടുനെടുവീർപ്പുകൾ വിട്ടുവിട്ടു് നിന്നതേയുള്ളു. റാണി ഇതുനോക്കി ഭയദ്യോതകമായ ഒരു പുഞ്ചിരിയോടുകൂടി “മന്ഥരേ! വസ്തുതപറയൂ. എന്തു്? രാമചന്ദ്രനു കുശലമല്ലെന്നുണ്ടോ, അതോ രാജേശ്വരനു വല്ല അസ്വാസ്ഥ്യവും നേരിട്ടുവോ! ഭരതനോ ലക്ഷ്മണനോ ശത്രുഘ്നനോ വല്ലതും ദേഹപീഡഭവിച്ചിരിക്കുന്നുവോ? എന്താണു് നിന്റെ ദുഃഖത്തിനുഹേതു” എന്നു ചോദിച്ചു. ഈ ചോദ്യം വിശേഷിച്ചു് മന്ഥരയുടെ കരൾക്കാമ്പിനു് കരാളാഗ്നിപോലെഭവിച്ചു. രാമചന്ദ്രന്റെ ക്ഷേമത്തെക്കുറിച്ചാണല്ലോ ആദ്യം ചോദിച്ചതു്. അതുകൊണ്ടു കൈകേയിയ്ക്കു് ആ കുമാരനിൽ ആയിരിക്കാം പ്രീതിയെന്നുള്ള വിചാരം അവൾക്കുദുഃസഹതയെ ഉണ്ടാക്കി. എന്നിട്ടു പറകയാണു്—“ദേവി! എന്നെ പാഠംപഠിപ്പിക്കാനാരിരിക്കുന്നു. എന്റെ ദുഃശീലങ്ങൾ കാണാനും ആരാണുള്ളതു്? ദേവി! ഭവതി രാമചന്ദ്രന്റെകുശലത്തെക്കുറിച്ചല്ലേ പിന്നിട്ടുചോദിച്ചതു്? രാജാവു സിംഹാസനംകൊടുത്തു ഇരുത്താൻപോകുന്ന രാമകുമാരനല്ലാതെ മറ്റാൎക്കാണു് ഇന്നു കുശലമുള്ളതു്? ദൈവം കൌസല്യയെ അനുഗ്രഹിച്ചിരിക്കുന്നു. അവരെക്കണ്ടാൽ മറ്റുള്ളസ്ത്രീകൾ ഗർവിക്കാനെന്തിരിക്കുന്നു? രാജ്യത്തെ ആഡംബരങ്ങളെല്ലാം ഒന്നിറങ്ങിനോക്കരുതോ? എനിക്കു അതുകണ്ടിട്ടു മനസ്സുവല്ലാതെ ക്ഷോഭിച്ചുവശായിരിക്കുന്നു. ഭവതിയുടെ പുത്രൻ സ്ഥലത്തുണ്ടോ? അതുമില്ല, അതേക്കുറിച്ചുള്ള വിചാരവും ഭവതിക്കില്ല. രാജാവു സ്വാധീനനാണെന്നുള്ള അഹംകാരംവച്ചുകൊണ്ടു ഭവതി അദ്ദേഹത്തിന്റെ കപടങ്ങളും വഞ്ചനകളും മനസ്സിലാക്കാതെ ഉറക്കംതൂങ്ങി മെത്തയേയും തലയിണയേയും ശരണംപ്രാപിച്ചിരിക്കുന്നു” പ്രിയങ്ങളെന്നു കല്പിച്ചു മന്ഥരപറഞ്ഞ ഈ വാക്കുകൾകേട്ടു, അവളുടെ മനഃകുടിലത നല്ലപോലെ അറിഞ്ഞിരുന്ന കൈകേയി കോപകലുഷിതയായി, “ഹും! മിണ്ടിപ്പോകരുതു”!—ദുഷ്ടേ! കലഹകാരിണി! ഇത്തരം ദുർവാ

ക്കുകൾ ഇനി ഇവിടെനിന്നു പറഞ്ഞാൽ നിന്റെ നാവു പിഴുതുകളയുന്നുണ്ടു്. എന്നു ഉച്ചത്തിൽ ഗൎജ്ജിച്ചു.

ഇങ്ങനെ പറഞ്ഞുവെങ്കിലും അംഗഭംഗമുള്ളവർ, അതിലും പ്രത്യേകിച്ചു സ്ത്രീകൾ, അതിലും ദാസവൃത്തിയിൽ ജീവിക്കുന്നവർ പ്രായേണ കുടിലവും നീചവുമായ മനോവൃത്തിയുള്ളവരായേ ഇരിക്കയുള്ളുവെന്നു അറിഞ്ഞിരുന്ന കൈകേയി അല്പം ക്ഷമയോടെ പുഞ്ചിരിതൂകിപ്പറഞ്ഞു.

മന്ഥരേ! നിനക്കു ഞാൻ ഒരു ഗുണദോഷം പറഞ്ഞുതരുവാനേയുള്ളു. കോപിച്ചിട്ടാണെന്നു വിചാരിക്കേണ്ടാ. നീ പറഞ്ഞതുപോലെ രാമാഭിഷേകം നാളെ നടക്കുന്നുവെങ്കിൽ അതു മംഗലപ്രദമായ ഒരു സുദിനമായിവിചാരിക്കാം. മൂത്തവൻ നാടുവാഴുകയും ഇളമുറക്കാർ അവനെ സേവിക്കയും ചെയ്കയെന്നുള്ളതു സൂൎയ്യവംശത്തിൽ പണ്ടു പണ്ടേയുള്ള നടപ്പാണു്. നാളെ രാമനു് അഭിഷേകമുണ്ടെന്നുള്ള സന്തോഷവൎത്തമാനം അറിയിച്ചതിനു പ്രതിഫലമായി നിനക്കു് എന്താണോ അഭീഷ്ടം അതു ചോദിച്ചോളു. തരാം. കൌസല്യക്കും മററു രാജപത്നിമാൎക്കും പുത്രന്മാരുടെ കാൎയ്യത്തിൽ ഭേദഭാവന ആൎക്കും ഇല്ല. എല്ലാവൎക്കും എല്ലാ പുത്രന്മാരും ഒരുപോലെ. പുത്രന്മാൎക്കു് അമ്മമാരെക്കുറിച്ചും അങ്ങനെതന്നെ. വിശേഷിച്ചും രാമൻ ഞങ്ങൾക്കെല്ലാം ഒരുപോലെ പ്രിയപ്പെട്ടമകനാണു്. അവനു് എന്നോടു പ്രത്യേകസ്നേഹമുണ്ടെന്നുള്ളതും ഞാൻ പലപ്പോഴും പരീക്ഷിച്ചറിഞ്ഞിട്ടുണ്ടു. ഇനി എനിക്കു ജന്മമുണ്ടെങ്കിൽ അക്കാലത്തും സീതാരാമന്മാർ, എന്റെ മകളും മകനുമായി ജനിക്കാൻ ദൈവം എന്നെ അനുഗ്രഹിക്കട്ടേ! രാമചന്ദ്രൻ എനിക്കു പ്രാണനെക്കാൾ പ്രിയപ്പെട്ടവനാണു്. മൂഢേ! നിനക്കു് അവൻ രാജാവാകുന്നതുകൊണ്ടു വന്ന സങ്കടമെന്തു്?—ഈ സന്തോഷകാലത്തിൽ നിനക്കു സന്താപമുണ്ടാകാനുള്ള വാസ്തവമായ കാരണം, മറയ്ക്കാതെ എന്നെ അറിയിക്കണമെന്നു ഭരതനാമത്തിൽ ഞാൻ സത്യം ചെയ്യുന്നു.

മന്ഥര—ഒരിക്കൽ പറഞ്ഞതിനു തക്ക പ്രതിഫലം കിട്ടികഴിഞ്ഞു. ഇനിയും എന്താണു പറവാനുള്ളതു്. എനിക്കു രണ്ടുനാവുണ്ടോ? പട്ടടയിൽ കൊണ്ടുകിടത്തി എന്റെ മണ്ട അടിച്ചു പിളക്കണമെന്നാണു ഞാൻ പറയുന്നതു്. അത്രയ്ക്കു ദുഷ്ടയാണു ഞാൻ. അല്ലെങ്കിൽ ഗുണത്തെ ഉദ്ദേശിച്ചു വാക്കുകൾ പറഞ്ഞു, ഭവതിയെ വേദനപ്പെടുത്തുമോ? വഞ്ചനങ്ങൾ മനസ്സിൽ വച്ചു മുഖസ്തുതിതട്ടിവിടുന്നവരെയാണു് ഭവതിക്കിഷ്ടം. ഞാൻ ഒരപ്രിയവാദിനിയാണു്. ഇനിമേൽ ഭവതിക്കു ഇഷ്ടമായതിനെത്തന്നെ പറവാനേ ഞാനും ഒരുങ്ങുകയുള്ളു. അല്ലെങ്കിൽ രാപ്പകൽ മിണ്ടാതെതന്നെ

കഴിച്ചുകൂട്ടിക്കൊള്ളുകയുമാം. ദൈവം എനിക്കു വിലക്ഷണമായ ഒരു ശരീരം തന്നു്, എന്നെ ദാസിയാക്കിത്തീൎത്തു. വിതച്ചതുകൊയ്യും. കൊടുത്തതു കിട്ടും. ആരു രാജാവായാലും എനിക്കു് എന്താണു്? എന്നെപ്പിടിച്ചു റാണിയാക്കുമോ? ഭവതിക്കു സംഭവിക്കാൻ പോകുന്നതാണക്കേടു സഹിക്കാതെ പോയതു് എന്റെ കുററം തന്നെ. അതുകൊണ്ടു ഒന്നോ രണ്ടോ വാക്കു ഞാൻ പറവാനും ഇടയായി. ഇനി മേലാൽ അതുണ്ടാകയില്ല. ഇപ്പോഴത്തേക്കു് എനിക്കു മാപ്പുതരിക! വലുതായ തെററാണു ഞാൻ ചെയ്തുപോയതു്.

ഇങ്ങനെ കപടം വച്ചുകൊണ്ടു്, വിപരീതാൎത്ഥത്തിലുള്ള പ്രിയവാക്കുകളെ മന്ഥര പറഞ്ഞതുകേട്ടപ്പോൾ, റാണി സ്വതേതന്നെ ദുർബലമനസ്സയാകയാലും ദേവന്മാരുടെ മായാപ്രയോഗത്തിന്റെ ശക്തികൊണ്ടും ദുഷ്ടയായ അവളെ ഒരു ബന്ധുവായിത്തന്നെ കരുതിപ്പോയി. കിരാതിയുടെ പാട്ടുകേട്ടു മോഹിച്ച പെൺമാനിനെപ്പോലെ, കൈകേയി സ്നേഹഗർഭമായ സ്വരത്തിൽ, പിന്നെയും പിന്നെയും അവളോടു് ഓരോന്നുചോദിച്ചു. വിധിബലത്താൽ റാണിയുടെ സ്വഭാവം ആകെപ്പാടെമാറി. തന്റെ ഉപായം ഫലിക്കുമെന്നു കണ്ടു മന്ഥരയ്ക്കു സന്തോഷവും ഉത്സാഹവും തോന്നി— "ദേവി! ഭവതി ചോദിക്കുന്നതിനു ഞാൻ എങ്ങനെയാണു ഉത്തരം പറക! കലഹകാരിണിയല്ലേ ഞാൻ!" എന്നോരോന്തരത്തിൽ അയോദ്ധ്യയുടെ ആ ധൂമകേതു സ്നിഗ്ദ്ധവും പരുഷവുമായ വാക്കുകളെ കഴിയുന്നതും വിശ്വസിപ്പിക്കത്തക്ക വിധത്തിൽ മിനുസമാക്കിപ്പറഞ്ഞു— "ദേവീ! സീതയും രാമനും ഭവതിക്കു പ്രിയപ്പെട്ടവരെന്നല്ലേ പറഞ്ഞു? അത്ഭുതമത്ഭുതം! രാമകുമാരൻ ഒരിക്കൽ ഭവതിയെ സ്നേഹിച്ചിരുന്നുവെന്നുള്ളതു പരമാൎത്ഥമാണു്, പക്ഷേ, അക്കാലം ഒക്കെ കഴിഞ്ഞു. കാലം കൊണ്ടു ബന്ധുക്കൾ ശത്രുക്കളായേക്കുമെന്നു് ഓർമ്മവേണം. സൂൎയ്യൻ താമരയുടെ ഉററബന്ധുവല്ലേ? താമരയുടെ ചുവട്ടിൽ വെള്ളമില്ലെങ്കിലോ? ഉണക്കിക്കരിച്ചു ചാമ്പലാക്കിക്കളയും. അതുപോലെ, രാജസ്നേഹം ഭവതിക്കുണ്ടെന്നുള്ള വിചാരത്താലാണു്, എല്ലാവരും സ്നേഹം പ്രകടിപ്പിച്ചതു്. ഇപ്പോൾ രാജാവു മാറിവരുന്നില്ലേ? ഇനി എന്തൊരു സ്നേഹം? എന്തൊരുമാനം? ശത്രു രാജ്ഞി ഭവതിയെ ഉന്മൂലനം ചെയ്യുമെന്നാണു് എന്റെ വിശ്വാസം. ക്ഷണത്തിൽ ഭവതിയുടെ ഐശ്വൎയ്യത്തോട്ടത്തിനാചുററും വിവേകക്കോട്ട കെട്ടി ഉറപ്പിച്ചുകൊൾക. രാജാവിന്റെ പ്രേമഭാജനമാണെന്നും രാജാവു ചൊൽക്കീഴാണെന്നുമുള്ള വിശ്വാസംകൊണ്ടു ഭവതി ഒന്നും ഗൗനിക്കുന്നില്ല—അല്ലേ? അദ്ദേഹം സരളസ്വഭാവനായി മധുരവാക്കു പറയുന്നെങ്കിലും മനസ്സു മലിനമാണു്. ഭവതി ശുദ്ധഹൃദയയുമാണു്. നേരേ മറിച്ചു്, രാമമാതാവു

ചതുരയും ഗംഭീരഹൃദയയുമാണ്. അവർ ഉപായങ്ങളോരോന്നു സൃഷ്ടിച്ചു തൻകാൎയ്യം സാധിച്ചു. ഈ അവസരത്തിൽ ഭരതകുമാരനെ അമ്മൂമ്മയെക്കാണാൻ അയച്ചതു് അവരുടെ ഉദ്ദേശമാണ്. ഭരതൻ ഭവതിയുടെ മകനല്ലേ? മററുള്ള റാണിമാൎക്കെല്ലാം അവരോടു പ്രിയമാണെന്നും, ഭരതമാതാവിനുമാത്രം രാജാവു കൈവശത്തിലാണെന്നുള്ള ഗൎവ്വുണ്ടെന്നുമാണ് അവർ പറയുന്നതു്. ദേവീ, ഭവതിമാത്രമാണു കൗസല്യക്കു ശത്രു. അവരുടെ ചാതുൎയ്യവും കാപട്യവും ഭവതിക്കു് അളക്കാൻ പാടില്ലാത്തവണ്ണം അത്ര അഗാധമാണ്. മററുള്ള റാണിമാരെക്കാൾ രാജാവിന് ഏററവും പ്രിയപ്പെട്ടവളാണു ഭവതി എന്നുള്ളതു് കൗസല്യക്കു തീരെ സഹിക്കാത്ത ഒരു കാൎയ്യമാണ്. ഏതെങ്കിലുമൊരുവിധത്തിൽ ഭവതിയെക്കാൾ ഉൽക്കൎഷം വേണമെന്നുള്ള അത്യാശയാലും, ഭവതിയോടുപകവീട്ടണമെന്നുള്ള ദുൎബ്ബുദ്ധിയാലും, ഭവതിയെപ്പറഞ്ഞു സമ്മതിപ്പിച്ചു്, രാമന്റെ അഭിഷേകം നിശ്ചയിച്ചു. രാമന്റെ ഈ സ്ഥാനാരോഹണം കുടുംബത്തിനു ശ്രേയസ്കരമാണെന്നുള്ളതിൽ രണ്ടുപക്ഷമില്ല- എല്ലാവൎക്കും അതു സന്തോഷകരമാണ്. സത്യം പറകയാണെങ്കിൽ എനിക്കും അതിൽ ആനന്ദമേയുള്ളു. പക്ഷേ, വരുംഫലങ്ങളെക്കുറിച്ചാലോചിച്ചപ്പോൾ, ഞാൻ നടുങ്ങിപ്പോയി; ദൈവം സത്യവാനാണെങ്കിൽ ഭവതിക്കായി നിശ്ചയിച്ച ആ ദുഷ്ഫലങ്ങളെല്ലാം തിരിഞ്ഞു് അവരുടെ തലയിൽതന്നെ വീഴട്ടെ.

ഇങ്ങനെ കുടിലങ്ങളായ അനവധി ഉപായങ്ങളാൽ മന്ഥര തന്റെ കപടപ്രബന്ധത്തെ രൂപവൽക്കരിച്ചു. കൈകേയിക്കു കോപം വൎദ്ധിപ്പിക്കത്തക്കവണ്ണം മത്സരശീലകളായിരുന്നിട്ടുള്ള ഓരോ സപത്നികളുടെ കഥകളും പറഞ്ഞുകേൾപ്പിച്ചു.

വിധിബലത്താൽ റാണിക്കു മന്ഥരയുടെ വാക്കുകൾ സമ്മതമായിത്തോന്നിയെന്നേ പറയേണ്ടു. എന്നിട്ടു, സ്നേഹവശയായി അതേക്കുറിച്ചു വേണ്ടതു തുറന്നുപറയാമെന്ന് അവൾക്കു ഉറപ്പുകൊടുത്തു. ഉടനേ അവൾ പറകയാണ്;—ദേവീ! ഭവതി എന്താണു ചോദിക്കുവാൻപോകുന്നതു്? ഇനിയു മനസ്സിലാകുന്നില്ലയോ? മൃഗപക്ഷ്യാദികൾക്കുപോലും അവരവരെ സംബന്ധിച്ച ഗുണദോഷങ്ങളറിയാമല്ലോ. കഴിഞ്ഞ ചാന്ദ്രപക്ഷം തുടങ്ങിയപ്പോഴേ [illegible]ങ്ങൾ ഒരോന്നായി നടന്നുവരുന്നു. ഇന്നുമാത്രമല്ലേ, ഞാൻപറഞ്ഞതല്ലേ, ഭവതി അറിഞ്ഞതു്. അന്നവസ്ത്രാദികൾ തന്നു രക്ഷിക്കുന്ന ദേവിയുടെ മുമ്പിൽ എന്തുവന്നാലും എനിക്കു കള്ളം പറവാൻ നിവൃത്തിയില്ല. ഇതിൽ ഒരക്ഷരമെങ്കിലും കള്ളമുണ്ടെങ്കിൽ ദൈവം എന്നെ ശിക്ഷിക്കട്ടെ. രാമന്റെ അഭിഷേകം നാളെ നടക്കുകയാണെങ്കിൽ ദൈവം ഭവതിക്കു ആപൽബീജങ്ങൾ വാരിവിതച്ചു എന്നുക്

രുതികൊൾക. ഇതു കരിങ്കൽ ലിഖിതമാണ്. ദേവീ! അഭിഷേകം കഴിഞ്ഞുകൂടിയാൽ ഭവതി പാൽകിഴയിൽവീണ ഈച്ചപോലെയാകുമെന്ന് ഉറപ്പായി ഞാൻ പറയുന്നു. ദേവിയും പുത്രനായ ഭരതനും ദാസവൃത്തി അംഗീകരിച്ചുകൊണ്ടാൽ ഇവിടെകിടന്നു പൊറുക്കാം. മററൊരുതരത്തിലും താമസിക്കാൻ സാധിക്കയില്ലെന്നുള്ളതു തീർച്ചയാണ്.

* കദ്രു;വിനതാദേവിയെ ദുഃഖിപ്പിച്ചകഥ കേട്ടിട്ടില്ലേ? അതുപോലെയായിരിക്കും കൌസല്യാദേവി ഭവതിയെ ഉപചരിക്കുന്നത്. ഭരതൻ തടവുകാരനായ ഒരു ഭൃത്യനെപ്പോലെ രാമലക്ഷ്മണന്മാരുടെ കീഴിൽ ജീവിപ്പാനും ഇടവരും.

ഈ കടുവചനങ്ങൾകേട്ടു കൈകേയപുത്രി നിശ്ശബ്ദയായിനിന്നു; ഭയംകൊണ്ട് അന്ധയായി, ശരീരമാസകലം വിയർത്തു. കാററടിച്ചുലയുന്ന വാഴപോലെ കിടുകിട വിറച്ചു. ഉടനെ, കൂനി, പല്ലുകൾ ഇറുമ്മികൊണ്ട്, അനവധി കപടവചനങ്ങളോടുകൂടി, ദേവി ആശ്വസിക്ക! ആശ്വസിക്ക! എന്നിങ്ങനെ രാജ്ഞിയെ സമാധാനപ്പെടുത്തി, ഒരിക്കലും നിവരാത്തവണ്ണം കാച്ചിവളച്ച പലകപോലെ തൻെറ അഭിപ്രായഗതിയിലേക്ക് ഉറപ്പിച്ചു. എന്തിനധികം! വിലക്ഷണായായകൊററി അരയന്നപ്പിടയ്ക്ക് അഭിമതയായിത്തിരുന്നതുപോലെ വിധിഗതിഭേദത്താൽ, മന്ഥര മഹാരാജ്ഞിയുടെ പ്രേമഭാജനമായിത്തീന്നു. എന്നിട്ടു രാജ്ഞിപറകാണ്—"മന്ഥരേ! നീ പറഞ്ഞതുമുഴുവൻ സത്യമാണ്. എൻെറ വലതുവശം ഇടവിടാതെ തുടിക്കുന്നുണ്ട്. ദുഃസ്വപ്നങ്ങളും രാത്രികാലങ്ങളിൽ ഉണ്ടായികൊണ്ടിരിക്കുന്നു. വിചാരദോഷത്താൽ അതൊക്കെ നിന്നോടുപറഞ്ഞില്ലെന്നേയുള്ളു. സഖീ! ഇനി ഞാൻ എന്താണുചെയ്യേണ്ടതു്? ഇടത്തേതു, വലത്തേതു്, എന്നുപോലുമറിവാൻ വഹിയാത്ത പച്ചപ്പാവമാണുഞാൻ.

ഇന്നുവരെ നിഷ്ക്കരുണമായ യാതൊരു പ്രവൃത്തിയും ഞാൻ മനസ്സറികെ ആരോടും ചെയ്തിട്ടില്ല. അങ്ങനെയുള്ള എനിക്കു ദുഃസഹ

---

* കദ്രുവും വിനതയും കശ്യപപ്രജാപതിയുടെ രണ്ടു പത്നിമാരായിരുന്നു. അതിൽ കദ്രു സർപ്പവർഗ്ഗത്തിൻെറയും വിനത പക്ഷിവർഗ്ഗത്തിൻെറയും മാതാവായിരുന്നു. സൂര്യൻെറ കുതിരയുടെ നിറം എന്താണെന്നുള്ളതിനെപ്പററി അവർതമ്മിൽ ഒരിക്കൽ തക്കമുണ്ടായി. വെറും വെള്ളനിറമാണെന്നു വിനതയും, അല്ല, കറുപ്പുനിറംകൂടിയുണ്ടെന്നു കദ്രുവും പറഞ്ഞു. പരീക്ഷിച്ചാൽ തെററിപ്പറഞ്ഞതാരോ അവൾ മററവളുടെ ദാസിയാകണമെന്ന് ഒരുവ്യവസ്ഥയുംചെയ്തു. കദ്രു ഗൂഢമായി തൻെറ സർപ്പസന്താനങ്ങളെ ശട്ടംകെട്ടി, കുതിരയുടെ വാലിൽചെന്നു തൂങ്ങിക്കിടക്കാൻ ഏർപ്പാടുചെയ്തു. പരീക്ഷിച്ചപ്പോൾ കുതിരയുടെ വാൽ കറുത്തിരുന്നതായികണ്ടിട്ടു, വിനത തോററുവെന്നു. സമ്മതിച്ചു ദാസ്യം സ്വീകരിച്ചു. ഇതാണു ഭാരതകഥ, വിനതയുടെ പുത്രൻ ഗരുഡനാണു പിന്നീടു ആ ദാസ്യം ഒഴിച്ചതു്.

മായ ഈ സങ്കടം പെട്ടെന്നു ദൈവം വരുത്തിവച്ചതു ഏതൊരുപാപത്തിന്റെ ഫലമാണാവോ? ശത്രുവായ ഒരു സപത്നിയുടെ ദാസിയായി ജീവിതം നയിക്കുന്നതിനേക്കാൾ ഇനിയുള്ളകാലം അച്ഛന്റെ വീട്ടിൽപോയി താമസിക്കാമെന്നാണ് എന്റെ വിചാരം. ആരായാലുംശരി,ശത്രുവിനെ ആശ്രയിച്ചു കാലംകഴിക്കേണ്ട നിലവന്നാൽ ജീവിച്ചിട്ടാവശ്യമില്ല. അപ്പോഴേ ജീവനെ ഉപേക്ഷിക്കുന്നതാണു നല്ലതു്.

ഇങ്ങനെ കൈകേയി, ബഹുവിധദീനവചനങ്ങളെ ഉച്ചരിക്കുന്നതുകേട്ടു, കുബ്ജ, സ്ത്രീസഹജമായ കൌശലത്തെ അതിന്റെ പരമകാഷ്ഠയിൽ പ്രയോഗിക്കാൻ തുടങ്ങി. "ദേവി! എന്താണിങ്ങനെ പറയുന്നതു്? നാണക്കേടു സഹിച്ചുകൊള്ളാമെന്നോ പക്ഷം? അതു ശരിയല്ല. സൌഖ്യവും സൌഭാഗ്യവും ദിവസംപ്രതി വർദ്ധിക്കുവാനുള്ളവഴി നോക്കണം. ഭവതിക്കു് ഈ സങ്കടങ്ങൾ വരുത്തിവയ്ക്കുവാൻ ഉപായങ്ങൾ നിർമ്മിച്ച ആൾതന്നെ ഇതിന്റെ ഫലംഅനുഭവിക്കണം. അതിലേക്കു വേണ്ടതു പ്രവൃത്തിക്കുന്നതാണു സാമർത്ഥ്യം. ദേവി, ആദ്യമായി ഈ വർത്തമാനം എന്റെ കാതുകളിൽ പെട്ടതിൽപിന്നെ ഞാൻ ഉണ്ണുകയാകട്ടെ, ഉറങ്ങുകയാകട്ടെചെയ്തിട്ടില്ല. സ്വാമിനിക്കുവരുന്ന ആപത്തു ദാസി സഹിക്കുമോ? എന്നിട്ടു ഞാൻ ജ്യൌതിഷികന്മാരുടെ അടുക്കൽപോയി ആലോചിച്ചു. "ഭരതൻതന്നെ രാജാവാകും—രാമനല്ല" എന്നു് അവർ ഖണ്ഡിച്ചുപറയുന്നു. ഞാൻ നോക്കീട്ടു് അതിനൊരുവഴിയും കാണുന്നുണ്ടു്. ഭവതി അതനുസരിച്ചു പ്രവൃത്തിച്ചുകൊണ്ടാൽമാത്രംമതി. രാജാവിനു ഭവതിയോടു തക്കതായ ഒരു കടപ്പാടു കിടപ്പുണ്ടു്".

"മന്ഥരേ! എല്ലാം ഇഷ്ടംപോലെ പറഞ്ഞോളു. ഞാൻ കിണററിൽ ചാടണമെന്നാണെങ്കിലും നീ പറഞ്ഞാൽ ചെയ്യാൻ എനിക്കുമടിയില്ല. അതല്ല രാജാവിനെയോ ഭരതനെയോ ഉപേക്ഷിക്കണമെന്നാണോ, അതും ഉടനേചെയ്യാം. അതുകൊണ്ടു പറഞ്ഞോളൂ. ഞാൻ എന്തൊരു കഷ്ടാവസ്ഥയിലാണു് അകപ്പെട്ടിരിക്കുന്നതെന്നു നീ കാണുന്നുണ്ടല്ലോ. എനിക്കു ഗുണത്തിനുള്ള വഴി ഞാൻ ചെയ്യാഞ്ഞാലെങ്ങനെ?

കശാപ്പുകഴിക്കാനുള്ള മൃഗത്തെയെന്നപോലെ കൈകേയിയെ മുമ്പിൽ നിർത്തിക്കൊണ്ടു്, മന്ഥര തന്റെ കപടതന്ത്രമാകുന്ന കത്തിയെ മനഃശാണയിൽ ഉരച്ചു മൂർച്ചകൂട്ടി. കൈകേയിയാകട്ടെ, കൊല്ലാൻകൊണ്ടു നിർത്തുമ്പോഴും അടുത്തുകാണുന്ന പച്ചപ്പുൽ കടിച്ചുതിന്നുന്ന മൃഗത്തെപ്പോലെ ആസന്നമായ ആപത്തിനെ കണ്ടില്ല. പുറമേമൃദുവും ഉള്ളിൽ കഠിനവുമായ—അതായതു, കാതുകൾക്കു മധുരവും എന്നാൽ ദുഷ്ഫലങ്ങളെഉണ്ടാക്കുന്നതുമായ—അവളുടെ വാക്കുക

ളം, മരണകരമായ വിഷം ചേർത്തിയ മധുപോലെയിരുന്നു. അവൾ പറകയാണു്—ദേവി! * രാജാവു രണ്ടു വരങ്ങൾ വാഗ്ദാനംചെയ്തിരിക്കുന്ന ആ പ്രബന്ധം ഭവതി എന്നോടൊരിക്കൽ പറഞ്ഞതു് ഓർക്കുന്നുണ്ടോ? അതോ മറന്നുപോയോ? ഇപ്പോൾ ആ വരങ്ങൾ രണ്ടും ചോദിച്ചു്, രക്ഷനേടിക്കൊൾക! ഒന്നു ഭരതനെ രാജാവാക്കി വാഴിക്കണമെന്നു്, മററതു് രാമനെ വനത്തിലയയ്ക്കണമെന്നു്. ഇങ്ങനെ വരങ്ങൾ രണ്ടും അഭ്യർത്ഥിക്കണം. രണ്ടും സാധിച്ചാൽ ശത്രുക്കളെല്ലാം കാൽക്കീഴായി. എന്നാൽ ഇഷ്ടം സാധിച്ചു തരാമെന്നു രാജാവു രാമനെക്കൊണ്ടു സത്യംചെയ്യുന്നതുവരെ പമാർത്ഥം പറഞ്ഞുപോകരുതു്. പറഞ്ഞാൽ രാജാവു തെററിമാറിയെന്നുവരാം. ഇന്നേരം കഴിയട്ടെ എന്നു വിചാരിച്ചാൽ അതിനു കാലമില്ല. അതുകൊണ്ടു ഇപ്പോൾതന്നെ വേണ്ടതുപ്രവർത്തിക്കാൻ ഒരുങ്ങിക്കൊൾക. സഹോദരനോ എന്റെ വാക്കുകളെ ഓർമ്മയിൽ വച്ചുകൊൾക.

നിന്ദ്യമായ തന്റെ കപടതന്ത്രത്തെ ഇപ്രകാരം ഫലകോടിയിൽ എത്തിച്ചിട്ടു ആ ദുഷ്ട പറഞ്ഞു:—"വേഗത്തിൽ ക്രോധാഗാരത്തെ പ്രാപിച്ചു ശയിച്ചു പരിഭവസൂചകങ്ങളായ ഭാവങ്ങളെല്ലാം പ്രകടിപ്പിക്കണം. വേണ്ട കരുതലോടുകൂടി ഇരിക്കണം എളുപ്പത്തിൽ കീഴടങ്ങരുതു്".

ഈ ഉപദേശം വേദവചനം പോലെ കൈകേയി മാനിച്ചു. കൂനി തന്റെ ഉത്തമബന്ധുവാണെന്നുള്ള വിശ്വാസത്താൽ പിന്നെയും പിന്നെയും ഓരോ ധന്യവാദങ്ങൾ വർഷിച്ചു—'എനിക്കു ഈ ലോകത്തിൽ നിന്നെപ്പോലെ ഒരു ഉപകർത്ത്രിയില്ല. നീ രക്ഷിച്ചില്ലായിരുന്നുവെങ്കിൽ ഞാൻ ആപൽസമുദ്രത്തിൽ മുങ്ങിമരിച്ചുപോയേനേ. നാളെ ദൈവം എന്റെ ഇഷ്ടം സാധിച്ചുതരികയാണെങ്കിൽ, സഖി! ഞാൻ എന്റെ കണ്മണിപോലെ നിന്നെ കരുതും'.

മന്ഥരയെ, ഏവംവിധങ്ങളായ ഉപചാരവാക്കുകളാൽ സന്തോഷിപ്പിച്ചയച്ചിട്ടു, കൈകേയി, നേരേ കോപഭവനത്തിൽ പ്ര

---

* പണ്ടൊരിക്കൽ ദണ്ഡകവനത്തിന്റെ തലസ്ഥാനമായ വൈജയന്തത്തിൽ വാണിരുന്ന തിമിദ്ധ്വജൻ എന്ന അസുരൻ ഇന്ദ്രനോടെതിർത്ത അവസരത്തിൽ ഇന്ദ്രസഹായിയായി ദശരഥനും പോയിരുന്നു. പകൽ മുഴുവൻ യുദ്ധംചെയ്തു രാത്രിയായപ്പോഴേക്കു ദശരഥൻ ദേഹമെല്ലാം മുറിഞ്ഞു വശംകെട്ടു ബോധരഹിതനായി തേരിൽ വീണു. അസുരൻ അടുക്കുന്നതിനു മുമ്പായി കൈകേയി, അദ്ദേഹത്തെ തന്റെ തേരിലാക്കി യുദ്ധക്കളത്തിൽനിന്നും മാററി നിർത്തി രക്ഷിച്ചു. ഈ അവസരത്തിൽ രഥത്തിന്റെ അച്ചുതണ്ടിന്റെ ആണി ഒടിഞ്ഞുപോയതിനു പകരം കൈകേയി തന്റെ കൈവിരൽ ഉപയോഗിച്ചതായും പറയപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു. ദശരഥൻ ഉണർന്നു സംഭവങ്ങളെല്ലാം അറിഞ്ഞപ്പോൾ, കൈകേയിയെ വളരെ അഭിനന്ദിക്കയും, അഭീഷ്ടംപോലെ രണ്ടു വരങ്ങൾ കൊടുക്കാമെന്നു വാഗ്ദാനം ചെയ്കയും ഉണ്ടായിട്ടുണ്ടു്. ആ വരങ്ങൾ ആവശ്യപ്പെടുമ്പോൾ വാങ്ങിക്കൊള്ളാമെന്നു കൈകേയിയും പറഞ്ഞിരുന്നു. ഈ കഥയാണു മന്ഥര സൂചിപ്പിക്കുന്നതു്.

വേശിച്ചു; കൈകേയിയുടെ ദുർബ്ബുദ്ധിയാകുന്ന മണ്ണിൽ, മന്ഥരയാകുന്ന വർഷത്തു ആപദ്ബീജം പാകി, കാപടതന്ത്രമാകുന്ന ജലം കോരി നനയ്ക്കയാൽ അതു വേരൂന്നി വളൎന്നു, ദുഃഖ ഫലത്തെ നൽകുന്ന വരദപയമാകുന്ന പൂക്കളെ വഹിച്ചുവെന്നേ പറയേണ്ടു. കോപലക്ഷണം വെളിപ്പെടത്തക്കവണ്ണം ചുററാകെ വേണ്ട ക്രമവിരോധങ്ങൾ ഉണ്ടാക്കിത്തീൎത്തിട്ടു, ദുർബ്ബുദ്ധിയുടെ ആവേശത്താൽ, ഭാവഭേദത്തോടുകൂടി കിടന്നു. എന്നാൽ ഈ ദുർവ്യാപാരവിധങ്ങളൊന്നും അറിയായ്കകൊണ്ടു, ഈ അവസരത്തിൽ കൊട്ടാരത്തിലും പട്ടണത്തിൽ എല്ലായിടവും ഉത്സവാഘോഷങ്ങൾ കൊണ്ടാടുകയായിരുന്നു.

പൌരസ്ത്രീപുരുഷന്മാരെല്ലാം പ്രമുദിതരായി, മംഗലവിധികളിൽ ഏൎപ്പെട്ടു, രാജാവിൻെറ കൂടിക്കാഴ്ച മുറിയിൽ ഓരോ പ്രമാണികൾ കാൎയ്യവശാൽ വന്നുംപോയും സഞ്ചരിച്ചുകൊണ്ടിരുന്നു. ഈ സന്തോഷവൎത്തമാനം കേട്ടു, രാമൻെറ ബാലസഖാക്കളിൽ പലരും, അദ്ദേഹത്തെ അനുമോദിപ്പാനായി ചെന്നു. അവരുടെ ഭക്തിവിശ്വാസങ്ങൾ മനസ്സിലാക്കിയ രഘുപതി, മധുരസ്വരത്തിൽ അവരോടു കുശലം ചോദിക്കയും ധന്യവാക്കുകളാൽ ഉപചരിക്കുകയും ചെയ്യാതിരുന്നില്ല. അനന്തരം, അദ്ദേഹത്തിൻെറ അനുമതി വാങ്ങി രാമസ്തുതികൾ പാടിക്കൊണ്ടു, അവർ കൊട്ടാരത്തിലെങ്ങും ചുററിനടന്നു. രഘുവരനെപ്പോലെ ശീലനിധിയും സ്നേഹനിധിയുമായ ഒരു പുരുഷൻ ലോകത്തിലുണ്ടോ? ഇനി നമുക്കു ദൈവം എത്ര ജന്മം വിധിച്ചിട്ടുണ്ടെങ്കിലും അതെല്ലാം സീതാപതിയുടെ ദാസന്മാരായിഭവിക്കുവാൻ ഇടയാകട്ടെ. അതിലധികമൊന്നും നമുക്കാവശ്യമില്ല" ഇങ്ങനെയായിരുന്നു നഗരവാസികൾ എല്ലാവരുടേയും ആഗ്രഹം. കൈകേയിയുടെ മനസ്സുമാത്രമേ ഉരുകിക്കൊണ്ടിരുന്നുള്ളു. ദുസ്സംസർഗ്ഗം കൊണ്ടു് ആരുതന്നെ ദുഷിക്കയില്ല? നീചന്മാരുടെ ഉപദേശം ഒരിക്കലും ശുഭഫലത്തെ ചെയ്കയില്ലതന്നെ.

സായങ്കാലത്തിൽ സന്തുഷ്ടനായ രാജാവു്, സ്നേഹം മൂൎത്തീഭവിച്ച നിഷ്ഠുരതയെ കാണ്മാൻ ചെല്ലുന്നതുപോലെ കൈകേയിയുടെ മുറിയിലേക്കുചെന്നു. ദേവി കോപഭവനത്തിൽ പ്രവേശിച്ചു കിടക്കുന്നുവെന്നു കേട്ടപ്പോഴേ രാജാവിനു് ആധിയായി. പേടികൊണ്ടു തറയിൽ കാലൂന്നുവാൻപോലും അദ്ദേഹത്തിനു ധൈൎയ്യമുണ്ടായില്ല. ഇന്ദ്രൻെറ സ്ഥാനംപോലും തൻെറ ബാഹുബലത്താൽ സുരക്ഷിതമാക്കിവച്ചിരിക്കുന്ന ആ രാജശ്രേഷ്ഠൻ, ഭൂമിയിലുള്ള സകല രാജാക്കന്മാരെയും തൻെറ കരുണയ്ക്കു് അധീനന്മാരാക്കിച്ചെയ്തിരിക്കുന്ന ചക്രവൎത്തി, കേവലം ഒരു സ്ത്രീ കോപിച്ചിരിക്കുന്നുവെന്നറിഞ്ഞപ്പോഴേയ്ക്കു സഞ്ചരനായി ഭവിച്ചു. കാമദേവൻെറ കര

കവിഞ്ഞ പ്രതാപം നോക്കുക! ശൂലധാരികളും വജ്റപാണികളും ഖഡ്ഗധാരികളുമായ രണശൂരന്മാരെല്ലാം കാമന്റെ പൂമൊട്ടമ്പുകളാൽ വധിക്കപ്പെട്ടിട്ടുണ്ട്. പ്രിയതമ കോപിച്ചിരിക്കുന്നു എന്നു കേട്ടിട്ടു ഭയപരവശനായ രാജാവു പതുക്കെ ആ മുറിയിലേക്കു കടന്നുചെന്നു. അവിടത്തെ സ്ഥിതികൾ ആകപ്പാടേ കണ്ടു്, ദുഃഖം കൊണ്ടും ഭയംകൊണ്ടും അന്ധനെപ്പോലെയായി. രാജ്ഞി, ആഭരണങ്ങളെല്ലാം പൊട്ടിച്ചെറിഞ്ഞു പരുത്ത വസ്ത്രങ്ങളും ധരിച്ചു തറയിൽ കിടക്കുന്നതാണു കണ്ടതു്. ദുഷ്ടമായ ഉദ്ദേശത്തിന് ഉചിതമായ അവളുടെ ദുർമ്മുഖത ആസന്നമായ വൈധവ്യത്തെ ക്ഷണിക്കുന്നതുപോലെയിരുന്നു. രാജാവു മെല്ലെ അടുത്തുചെന്നു മധുരസ്വരത്തിൽ—"പ്രാണപ്രേയസി! ഭവതി ഇങ്ങനെ കോപിക്കാൻ കാരണമെന്തു്?" എന്നു ചോദിച്ചുകൊണ്ടു ശരീരത്തിൽ പതുക്കെ തൊട്ടു. അവൾ പെട്ടെന്നു രാജഹസ്തത്തെ തട്ടിമാററിട്ടു ക്രുദ്ധയായ സർപ്പിണിയെപ്പോലെ രൂക്ഷമായി നോക്കിക്കൊണ്ടു് അഭിലാഷരൂപയമാകുന്ന നാവുകൾ നീട്ടി വരദാനമാകുന്ന വിഷപ്പല്ലുകളെ ഉറയൂരി കടിച്ചെടുത്താനുള്ള മർമ്മസ്ഥാനത്തെ ആരാഞ്ഞു. വിധിബലത്താൽ രാജാവിന് ഈ സന്നാഹമെല്ലാം പ്രണയകൗതുകമെന്നേ തോന്നിയുള്ളൂ. (എന്നു തുളസി പറയുന്നു)

ഭദ്രേ! മനോഹരി! സുലോചനേ! പികഭാഷിണി! ഗജഗാമിനി! കോപകാരണം പറയൂ! പറയൂ! എന്നു ദശരഥൻ വീണ്ടും വീണ്ടും വിളിച്ചുചോദിച്ചു.

ആരാണോമനേ! നിനക്കു് അനിഷ്ടം ചെയ്തതാരു്? തലപൊക്കി മരണത്തെ അന്വേഷിക്കാൻ തുടങ്ങുന്ന മൂഢബുദ്ധി ആരു്? ഭദ്രേ! യാചകനെ രാജാവാക്കണമോ? രാജാവിനെയാചകനാക്കണമോ? എന്താണു് അഭിലാഷം, പറയൂ. മരണമില്ലാത്തവനായാലും ശരി, നിന്റെ ശത്രുവാണെങ്കിൽ അവനെ ഞാൻ നിഗ്രഹിക്കും. പിന്നെ സാധാരണമനുഷ്യപ്പുഴുക്കളുടെ കഥ പറയണമോ? സുന്ദരീ എന്റെ സ്വഭാവം നിനക്കറിയാം. നിന്റെ മുഖചന്ദ്രനെ ദർശിക്കാൻ എന്റെ നയനചകോരങ്ങൾ എത്രമാത്രം ഉത്സുകങ്ങളാണെന്നുള്ളതും നീ അറിയാതിരിക്കയില്ല. ഓമനേ! എന്റെ സർവ്വസ്വവും പുത്രന്മാരും ജീവനും, കൊട്ടാരവും, പ്രജകളുമെല്ലാം നിനക്കു് അധീനമാണെന്നു് അറിഞ്ഞുകൊൾക. ഞാൻ ഭവതിയോടു അസത്യമായി ഒരു വാക്കെങ്കിലും പറകയാണെങ്കിൽ രാമനാമത്തിലുള്ള ശപഥം അതിലേക്കു ഉത്തരവാദംചെയ്യട്ടെ. പ്രിയേ! മുഖപ്രസാദത്തോടെ അഭിലാഷമെന്താണെന്നു പറയൂ. മോഹനമായ ഈ പൂമെയ്യിൽ ആഭരണങ്ങളണിയൂ. ഭവതിയുടെ ഈ ഭാവഭേദം എനിക്കു് എ

ത്രമാത്രം സങ്കടകരമാണെന്നു് ഓൎത്തുനോക്കി ഈ കുവേഷങ്ങളൊക്കെ അഴിച്ചുകളയൂ! പൂവാടയുടുത്തു പുതുമോടി ചമയൂ!

രാജാവിന്റെ പ്രേമഗൎഭങ്ങളായ വാക്കുകൾകേട്ടു, രാമനാമത്തിൽ അദ്ദേഹം ചെയ്ത ശപഥത്തിന്റെ ഗൌരവത്തെ ആധാരമാക്കി ദുർമ്മതിയായ രാജ്ഞി പുഞ്ചിരിയോടുകൂടി എഴുനേറ്റു്, വേട്ടയുടെ തക്കംനോക്കി കാട്ടാളത്തി മൃഗത്തെ കുടുക്കാൻ വലവയ്ക്കുന്നതുപോലെ രാജകീയവസ്ത്രാഭരണങ്ങളെടുത്തു അലങ്കരിച്ചു.

ഒരു വിധത്തിൽ സമാധാനപ്പെട്ടുവെന്നു കണ്ടപ്പോൾ രാജാവു്, ഉത്സാഹഭരിതനായി പ്രേമരോമാഞ്ചമണിഞ്ഞുകൊണ്ടു്, മൃദുവും മധുരവുമായ സ്വരത്തിൽ പറഞ്ഞു—"ഭദ്രേ! ഭവതിയുടെ മനോഭാവം സാധിച്ചു കഴിഞ്ഞിരിക്കുന്നു. പട്ടണങ്ങളിലെ സകല ഭവനങ്ങളിലും ആനന്ദം നടനംചെയ്യുന്നു. രാമനെ നാളെ യുവരാജാവായി പട്ടംകെട്ടണമെന്നു ഞാൻ വിചാരിക്കയാണു്. അതുകൊണ്ടു പ്രിയേ! ഭവതിയും ഉത്സവത്തെ കൊണ്ടാടുന്നതിനു് ഒരുങ്ങി ഉത്സാഹവതിയായിരിക്കുക.

കൎണ്ണകഠോരങ്ങളായ ഈ വാക്കുകൾ കേട്ടപ്പോൾ, പഴുത്തു കലങ്ങിയ ചുരക്കാ, തൊട്ടയുടനെ പൊട്ടിത്തെറിക്കുന്നതുപോലെ, കൈകേയി കുതിച്ചു ചാടിയെഴുനേറ്റു. വേദന, ഉള്ളിലടക്കി പുറമേ പുഞ്ചിരി തൂകി ആളുകൾ കാണെ കരയാൻ മടിക്കുന്ന കള്ളന്റെ ഭാൎയ്യയെപ്പോലെ സന്തോഷം അഭിനയിച്ചു. കുടിലമതിയായ ഒരു ഉപാദ്ധ്യായി ആ വിഷയത്തിൽ സകലവിധമായ ശിക്ഷയും അവൾക്കു നൽകിയിരുന്നതുകൊണ്ടു്, അവളുടെ കപടതന്ത്രങ്ങളുടെ രഹസ്യങ്ങൾ രാജാവിനു മനസ്സിലാക്കാൻ കഴിഞ്ഞില്ല. അദ്ദേഹം ഒരു പ്രസിദ്ധ രാജ്യഭരണതന്ത്രജ്ഞനായിരുന്നിട്ടും സ്ത്രീകളുടെ ചരിത്രമാകുന്ന സമുദ്രത്തിന്റെ ആഴം കണ്ടെത്താൻ സാധിച്ചില്ല. വീണ്ടും കൃത്രിമമായ ഒരു മന്ദഹാസത്തെ മുഖത്തു പ്രകടിപ്പിച്ചുകൊണ്ടു അവൾ പറകയാണു്.

പ്രഭോ! എനിക്കു് എന്താണഭീഷ്ടമെന്നു് അവിടുന്നു പിന്നെയും പിന്നെയും ചോദിക്കുന്നല്ലോ. എന്നാൽ വാഗ്ദാനം ചെയ്തിട്ടു, പിന്നീടു് അതിനെ വിസ്മരിക്കുന്ന സ്വഭാവം എവിടെപ്പഠിച്ചു എന്നു പറയുക! അങ്ങു് എനിക്കു രണ്ടു വരങ്ങൾ തരാമെന്നു് ഒരിക്കൽ പറഞ്ഞിരുന്നു. പക്ഷേ, ഇനി അതു തരുമോ എന്നുള്ളതാണു സന്ദേഹം.

രാജാവു മന്ദഹാസപുരസ്സരം പറഞ്ഞു:—ദേവി! ഭവതിയുടെ മനോഗതം എനിക്കു മനസ്സിലാകുന്നു. ചെറിയ ഒരു കലഹം എപ്പോഴും ഭവതിക്കിഷ്ടമാണെന്നു തോന്നുന്നു. ഞാൻ തരാമെന്നു പറഞ്ഞ വരങ്ങളെ ഭവതി മനസ്സിൽ സംഗ്രഹിച്ചു വച്ചിരുന്നതല്ലാ

തെ ഇന്നുവരെ ഒന്നും ചോദിക്കയുണ്ടായില്ല. എന്റെ പതിവനുസരിച്ച്, ഞാനതു മറന്നും പോയി. അതുമൂലം അസത്യവാദിയെന്ന് എന്നെപ്പഴിക്കാൻ കാരണമില്ല. ഇഷ്ടംപോലെ വരങ്ങൾ ചോദിച്ചുകൊൾകേ വേണ്ടൂ. രണ്ടിനുപകരം നാലുതരുന്നതിനും ഞാൻ ഒരുക്കമാണു്. എത്രപാപങ്ങൾ ചേർന്നാലും സത്യലംഘനമാകുന്ന മഹാപാപത്തിനു സമമാകയില്ല, "കുന്നിക്കുരു കോടിചേർന്നാലും കുന്നിച്ചുമലയാകുമോ"?—സകല സുകൃതത്തിനും ഐശ്വര്യത്തിനും ആദികാരണം സത്യമാണെന്നു് വേദങ്ങളും പുരാണങ്ങളും മാനവാലി ധർമ്മശാസ്ത്രങ്ങളും ഘോഷിക്കുന്നു—മാത്രമല്ല, സുകൃതരാശിയും സ്നേഹനിധിയും രഘുകുലമുഖ്യനുമായ രാമന്റെ നാമത്തിൽ ആണല്ലോ ഞാൻ ശപഥം ചെയ്യുന്നതും.

രാജാവിനെ ഇപ്രകാരം സത്യപ്രതിജ്ഞൻ എന്ന നിലയിൽ ഉറപ്പിച്ചുവച്ചുകൊണ്ടു, ദുഷ്ടയായ റാണി അവളുടെ കപടതന്ത്രമാകുന്ന രാജാളിപ്പക്ഷിയുടെ കണ്ണിന്റെ മൂടിക്കെട്ടു അഴിച്ചു മാററിയതുപോലെ. മന്ദഹാസം തൂകിട്ടു അദ്ദേഹത്തിന്റെ മനോരഥമാകുന്ന സുഭഗവനത്തിൽ, സുഖസ്ഥിതിയാകുന്ന ചെറുപക്ഷിക്കൂട്ടത്തിൽ ഒരു വേട്ടക്കാരിയെപ്പോലെ, തന്റെ വാങ്മയമായ ആ ഭയങ്കരപ്പക്ഷിയെ ഇളക്കിവിട്ടു,

"പ്രിയതമ! എന്റെ അഭിലാഷം എന്താണെന്നറിയണമെങ്കിൽ പറയാം—രണ്ടു വരമല്ലേ എനിക്കു തരാമെന്നു പറഞ്ഞിട്ടുള്ളതു്. അതിൽ ഒന്നാമത്തെ എന്റെ അഭ്യർത്ഥന, യുവരാജാവായി ഭരതനെ പട്ടംകെട്ടണമെന്നുള്ളതാണു്; മററതു എന്താണെന്നും കേൾക്കുക! അതു സാധിച്ചുതരുന്നതിനു സാഞ്ജലിബന്ധം ഞാൻ വിശേഷിച്ചും അങ്ങയോടു അഭ്യർത്ഥിക്കുന്നു- താപസവേഷം ധരിച്ചു രാമൻ പതിന്നാലു സംവത്സരം കാട്ടിൽപോയി താമസിക്കാൻ അവിടുന്നു ആജ്ഞാപിക്കണമെന്നുള്ളതത്രേ; ഈ വരങ്ങൾ രണ്ടും തന്നാൽ ഞാൻ സംതൃപ്തയാകും,"

രാജ്ഞിയുടെ വാക്കുകൾകേട്ടു രാജാവിന്റെ ഹൃദയം ചന്ദ്രകരങ്ങളേററ ചെന്താമരപ്പൂപോലെ—അഥവാ, ചന്ദ്രബിംബത്തെകണ്ട ചക്രവാകിയെപ്പോലെ—വിവശമായി ഭവിച്ചു. ശരീരമെല്ലാം വിറകൊണ്ടു. ഒരക്ഷരംപോലും ശബ്ദിക്കാൻ ആളല്ലാതെ രാജാവു രാജാളിയെക്കണ്ട ഊർക്കരിൽപക്ഷിപോലെ ക്ഷീണവിവശനായി അന്ധിച്ചു് ഇടിവാളേററ പനമരംപോലെ സ്തംഭിച്ചു. നെററിയിൽ കൈത്തലമൂന്നി, കണ്ണുകളുംപൂട്ടിയിരുന്നു, ദുഃഖം മൂർത്തീഭവിച്ചതുപോലെ വിലപിക്കാൻതുടങ്ങി. കഷ്ടം! പുഷ്പിച്ചുസുഗന്ധംവീശിയ എന്റെ ആഗ്രഹമാകുന്ന കല്പവൃക്ഷത്തെ ഫലകാലമായപ്പോൾ ഈ ദുഷ്ടയുടെ വാക്ശല്യമാകുന്ന കരിണി നിർമ്മൂലനംചെ

ള്ളവല്ലോ. കൈകേയി അയോദ്ധ്യയെ ആകെപ്പാടെ നശിപ്പിച്ചുകഴിഞ്ഞു. സുസ്ഥിരമായ ആപത്തിന് അസ്ഥിവാരം ഉറപ്പിച്ചുകഴിഞ്ഞു.

ഈ വിധമുള്ള ഒരു അവസരത്തിൽ എന്തെല്ലാമാണ് വരാൻ പോകുന്നതു്?—തപഃഫലം സിദ്ധമാകാറായപ്പോൾ അജ്ഞാനത്താൽ അതു നശിപ്പിക്കപ്പെട്ടതുപോലെ, എന്റെ അഭ്യുദയങ്ങളെല്ലാം സ്ത്രീവിശ്വാസത്താൽ ഹതമായിഭവിച്ചു;" എന്നിങ്ങനെ പലതും പറഞ്ഞും കരഞ്ഞും ആധിത്തീയാൽ മനസ്സ് ഉരുകിക്കൊണ്ടിരിക്കുന്ന രാജാവിന്റെ സംകടാവസ്ഥകണ്ടു റാണിപറകയാണ്—"രാജാവേ, എന്തൊരുചാപല്യമാണിതു്. എന്നെ വിലയ്ക്കുവാങ്ങിയ ഒരടിമയെപ്പോലെ ആയിരിക്കാം ഭാവിക്കുന്നതെങ്കിലും ഭരതനും രാമനെപ്പോലെ അങ്ങേയ്ക്കു പിറന്ന മകനല്ലേ? ഇപ്പോൾ എന്റെ വാക്കുകൾ ഹൃദയശല്യമായിത്തോന്നുന്നായിരിക്കാം. എന്നാൽ അതു വരം തരുന്നതിനുമുമ്പു വിചാരിക്കേണ്ട ഒരു കാര്യമായിരുന്നു. സത്യപ്രതിജ്ഞമായ രഘുവംശത്തിനു മണിദീപമായ മഹാരാജാവേ! പ്രതിജ്ഞചെയ്തവരങ്ങൾ രണ്ടും തരുമോ ഇല്ലയോ? രണ്ടിലൊന്നു പറഞ്ഞാൽമതി. തരികയില്ലെന്നുപറഞ്ഞു സത്യത്തെ ലംഘിച്ച് അപയശസ്സിനെ സമ്പാദിക്കുന്നുവെങ്കിൽ അതും എനിക്കു സന്തോഷംതന്നെ. വരം ചോദിച്ചുകൊള്ളാൻ എന്നെ പ്രേരിപ്പിച്ച അവസരത്തിൽ സത്യത്തെക്കുറിച്ചു വളരെയൊക്കെ പ്രശംസിച്ചില്ലേ? ശരി, ഒരുപിടി വറുത്ത ധാന്യമോ മറ്റോ ആയിരിക്കും ഞാൻ ചോദിക്കുന്നതെന്നു വിചാരിച്ചു—അല്ലേ * ശിബി, ദധീചി, മഹാബലി ഇവർ അവരവരുടെ വാഗ്ദാനത്തെ നിറവേറ്റുന്നതിനു പ്രാണനും സമ്പത്തും ഉപേക്ഷിച്ച കഥ അങ്ങു കേട്ടിട്ടില്ലേ?

---

* ഉശീനരന്റെ പുത്രനായ ശിബിചക്രവത്തി തൊണ്ണൂററി ഒമ്പതു യാഗങ്ങൾ ചെയ്തതിന്റെ ശേഷം, ഇന്ദ്രപ്പട്ടം ലഭിക്കുന്നതിനു പര്യാപ്തമായ 'ശതക്രതുത്വം' സമ്പാദിക്കാൻവേണ്ടി നൂറാമത്തെ യാഗവും ആരംഭിച്ചു നിർവ്വഹിക്കണമെന്നു നിശ്ചയിച്ചു. ഇന്ദ്രൻ ആ വൃത്താന്തമറിഞ്ഞു ഭയപ്പെട്ടു് ഏതുവിധത്തിലും നൂറാമത്തെ യാഗം മുടക്കണമെന്നുള്ള വിചാരത്തോടുകൂടി, അഗ്നിയെ ഒരു പ്രാവിന്റെ രൂപമാക്കി മുമ്പേ പറത്തിട്ടു്; പുറകെ ഒരു പ്രാപ്പിടിയൻ പക്ഷിയുടെ രൂപത്തിൽ ദേവേന്ദ്രൻ അതിനെപ്പിടിക്കാൻ പുറപ്പെട്ടു. ആകാശത്തിൽ ബഹുദൂരം പിടികൊടുക്കാതെ ചുററിപ്പറന്ന പ്രാവുപക്ഷി ഒടുവിൽ രാജധാനിയിലെത്തി ശിബിയുടെ മടിൽ പറന്നുവീണു. പ്രാപ്പിടിയൻ തുടന്നുചെല്ലുന്നതുകണ്ടു്, രാജാവു്, തന്നെ അഭയംപ്രാപിച്ച പക്ഷിയെ രക്ഷിക്കുന്നതാണെന്നു പ്രതിജ്ഞചെയ്തു. ഉടനെ പ്രാപ്പിടിയൻ രാജാവിനെ നോക്കി, "പ്രഭോ! ന്യായരഹിതമായ പ്രവൃത്തിയാണു് അവിടുന്നു ചെയ്തതു്. ഞാൻ ന്യായമായി പ്രയത്നിച്ചു സമ്പാദിച്ച ഭക്ഷണത്തെ അപഹരിച്ചതു ശരിയല്ല. വിശേഷിച്ചുംഈ ഭക്ഷണം കിട്ടാത്ത പക്ഷം ഞാൻ വിശന്നുകൊണ്ടു മരിച്ചുപോകുവാനും ഇടവരുന്നതാണ്" എന്നു പറഞ്ഞു. പ്രാവിനെ ഒഴിച്ചു മറെറന്തു ഭക്ഷണം വേണമെങ്കിലും തരാൻ തയ്യാറാണെന്നു രാജാവു പറഞ്ഞു. "പ്രഭോ! അപ്രകാ

കൈകേയിയുടെ കടുവാക്കുകൾ വ്രണത്തിൽ ക്ഷാരം അരച്ചു തേച്ചതുപോലെ—പുണ്ണിൽ തീക്കൊള്ളി തിരുകിയതുപോലെ—രാജാവിനു ദുസ്സഹമായ സങ്കടത്തെ ഉദ്ദീപിപ്പിച്ചു.

ധർമ്മധുരന്ധരനും ധീരനുമായ ദശരഥൻ വിവശനായി കണ്ണുകൾ തുറന്നു തലയ്ക്കു തല്ലി. "അയ്യോ! ഇവൾ എന്റെ മർമ്മമാണല്ലോ കുത്തിപ്പിളർന്നതു്" എന്നു നിലവിളിച്ചു. അനന്തരം മിഴികളെ തിരിച്ചു നോക്കിയപ്പോൾ, ക്രനിയാകുന്ന ശാണക്കല്ലിൽ ഉരച്ചു ക്രൂരതയാകുന്ന മൂർച്ച കൂട്ടി ദുരുപദേശപ്പിടിയുമിട്ട ക്രോധദേവതയുടെ വാൾ, ഉറയിൽനിന്നൂരി നിർത്തിയിരിക്കുന്നതുപോലെ ദുഷ്ടയായ റാണിയെ കരാളയും കഠോരയുമായിക്കണ്ടു. "കഷ്ടം! ഇവൾ എന്റെ ജീവനെ അല്ലെങ്കിൽ സത്യത്തെ നശിപ്പിക്കാൻ തുടങ്ങുന്നു", എന്നു വിലപിച്ചു; മനസ്സുരുകി, താണുവീണു തൊഴുതും കരഞ്ഞും വളരെയൊക്കെ അദ്ദേഹം അപേക്ഷിച്ചു. അതൊന്നും ആ ഭയങ്കരിയുടെ കാതിൽ കടന്നില്ല. എന്നിട്ടു് അദ്ദേഹം പറകയാ

രം അവിടുന്നു നിശ്ചയിക്കുകയാണെങ്കിൽ, ആ പ്രാവിന്റെ മാംസത്തോളം മാംസം അവിടുത്തെ ശരീരത്തിൽനിന്നും അറുത്തെടുത്തു തരണം. അതുകൊണ്ടു ഞാൻ തൃപ്തിപ്പെട്ടുകൊള്ളാം" എന്നായിരുന്നു പ്രാപ്പിടിയന്റെ മറുപടി. അതനുസരിച്ചു ത്രാസും പടിയും വരുത്തി; ഉടൻതന്നെ മാംസദാനത്തിനു രാജാവു ആരംഭിച്ചു. പ്രാവിനെ ഒരു തട്ടിൽവച്ചിട്ടു മറ്റേത്തട്ടിൽ തന്റെ ദേഹത്തിൽനിന്നും തന്നെ മാംസഖണ്ഡങ്ങൾ അറുത്തറുത്തിട്ടു. എത്ര അറുത്തിട്ടിട്ടും പ്രാവിനോളം തൂങ്ങുന്നില്ലെന്നു കണ്ടു വിസ്മിതനായി ഭവിച്ചു. ഒടുവിൽ ശരീരത്തിലുള്ള മാംസമെല്ലാം അറുത്തു മുറിച്ചിട്ടിട്ടും തികയായ്കകൊണ്ടു അസ്ഥിമാത്രശേഷനായ താനും അതിൽക്കടന്നിരുന്നു. ഉടനെ ഇന്ദ്രനും അഗ്നിയും പ്രസന്നന്മാരായി പ്രത്യക്ഷപ്പെട്ടു രാജാവിനെ ജീവിപ്പിച്ചു അനുഗ്രഹിക്കയും സ്വർല്ലോകത്തേക്കു കൊണ്ടുപോകയും ചെയ്തു.

2) വൃത്രാസുരന്റെ ഉപദ്രവം സഹിക്കാതെ കഷ്ടപ്പെട്ട ദേവന്മാർ വിഷ്ണുഭഗവാനെ അഭയം പ്രാപിച്ചു. അദ്ദേഹം അവരെ നോക്കി—ഹേ ദേവന്മാരേ! നൈമിശവനത്തിൽ ദധീചി എന്നൊരു മഹർഷിയിരുന്നു തപസ്സുചെയ്യുന്നുണ്ടു്. അദ്ദേഹത്തിന്റെ അസ്ഥികൾ നിങ്ങൾ അപേക്ഷിച്ചുവാങ്ങി; അവറ്റെക്കൊണ്ടു ആയുധങ്ങളുണ്ടാക്കിയാൽ ഈ അസുരനെ നിഗ്രഹിക്കാൻ പ്രയാസമില്ല—എന്നരുളിച്ചെയ്തു. ദേവന്മാർ മഹർഷിയോടു ഈ വൃത്താന്തം പറഞ്ഞു ഉടനേ ഗുണബുദ്ധിയോടെ അദ്ദേഹം ദേഹത്തെ ഉപേക്ഷിച്ചു്; തന്റെ അസ്ഥികളെ ദേവന്മാർക്കു ദാനം ചെയ്തു. ദേവന്മാർ ആ അസ്ഥികളാൽ ആയുധങ്ങളുണ്ടാക്കി യുദ്ധത്തിൽ വിജയികളായി.

3) മഹാബലി ഒരിക്കൽ സ്വർഭൂപാതാളങ്ങൾ മൂന്നും കീഴടക്കി ഭരിക്കുകകൊണ്ടു് ഇന്ദ്രൻ വിഷമിച്ചു. വെളിക്കു തല നീട്ടാൻപോലും നിവൃത്തിയില്ലെന്ന മട്ടായി. വിഷ്ണുവിനോടു സങ്കടം പറഞ്ഞു. അദ്ദേഹം കാശ്യപപുത്രനായി വാമനാവതാരമെടുത്തു മഹാബലിയുടെ അടുക്കൽവന്നു ഭിക്ഷ ചോദിച്ചു. എന്തോ ഇഷ്ടംപോലെ ചോദിച്ചുകൊൾക തരാം എന്നു മഹാബലി പറഞ്ഞു. മൂന്നടി സ്ഥലമല്ലാതെ മറ്റൊന്നും ആവശ്യമില്ലെന്നു വാമനൻ പറഞ്ഞതുകേട്ടു, ഉടനെ പൂവും നീരും വീഴ്ത്തി മൂന്നടിസ്ഥലം ദാനം ചെയ്തിട്ടു് ഇഷ്ടംപോലെ ഏതു ഭാഗത്തുനിന്നോ അളന്നുഎടുത്തുകൊള്ളാൻ സമ്മതിച്ചു പറഞ്ഞു. വാമനമൂർത്തി തൽക്ഷണംതന്നെ വിശ്വരൂപം ധരിച്ചു് ഒരടികൊണ്ടു ഭൂമിയും മറ്റൊന്നുകൊണ്ടു സ്വർഗ്ഗവും അളന്നു. മൂന്നാമത്തെ കാൽവയ്ക്കുന്നതിനു സ്ഥലമില്ലെന്നു കണ്ടു ബലിയുടെ തലയിൽ ചവിട്ടി അയാളെപ്പാതാളത്തിൽ താഴ്ത്തുകയും ചെയ്തു.

ണ്ട്—"പ്രിയെ! ഭരതനും രാമനും എന്റെ ഇടത്തും വലത്തും കണ്ണുകളാണ്. പരമാൎത്ഥമാണു ഞാൻ പറയുന്നതു്. പരമശിവൻ അതിലേക്കു സാക്ഷിയുണ്ടു്. സകല മംഗലങ്ങൾക്കും ഹാനികരമായ ഓൎമ്മകൾ ഇപ്രകാരം പറവാൻ ഭവതിക്കു തോന്നിയതെന്താണ്. ഭരതനെ ആനയിക്കുന്നതിനു നാളെ പ്രഭാതത്തിൽ തന്നെ ഞാൻ ദൂതന്മാരെ അയയ്ക്കും. താമസിയാതെ ആ സഹോദരന്മാർ രണ്ടുപേരും വന്നുചേരും. വന്നാലുടനെ ഒരു ശുഭമുഹൂൎത്തം നിശ്ചയിച്ചു വേണ്ട ഒരുക്കങ്ങളെല്ലാം ഉണ്ടാക്കി ഭരതനെ കിരീടം ധരിപ്പിക്കയും ചെയ്യാം. അതു നിമിത്തം രാമനു് അപ്രിയമുണ്ടാകയില്ല. രാജ്യം വേണമെന്നുള്ള ആഗ്രഹം സ്വല്പംപോലും അവനില്ല. വിശേഷിച്ചും ഭരതൻ അവന്റെ കണ്ണിലുണ്ണിയാണു്. ഞാനിങ്ങനെ രാമനെ രാജാവാക്കാൻ തുടങ്ങിയതു, രാജവംശത്തിലെ നീതിയനുസരിച്ചു വയസ്സുമൂപ്പുമാത്രം നോക്കിയാണ്. അല്ലാതെ നീ സൂചിപ്പിച്ചതുപോലെ കൌസല്യയുടെ ഉപദേശവും എന്റെ പക്ഷപാതവുമല്ല കാരണം. കൌസല്യ ഈ വിഷയത്തെ സംബന്ധിച്ചു് ഒരക്ഷരം എന്നോടു ശബ്ദിച്ചിട്ടില്ലെന്നു രാമനാമത്തിൽ ശപഥം ചെയ്യുന്നു. എന്നാൽ നിന്നോടു് ഒന്നാലോചിക്കാൻ ഇടയാകാഞ്ഞതുകൊണ്ടത്രെ ഇപ്പോൾ ഈ മുടക്കം നേരിട്ടതു്. അതു ഗണ്യമാക്കാനില്ല. നാലഞ്ചു ദിവസം ക്ഷമിച്ചാൽ ഭരതനെ രാജാവായിക്കാണ്മാൻ ഭവതിക്കു സംഗതിയാകും. അപ്രിയം എല്ലാം കളഞ്ഞു മംഗലവസ്ത്രാഭരണങ്ങൾ അലംകരിക്കുക. ഇതിൽ എനിക്കു സങ്കടകരമായി ഒരു കാൎയ്യമേയുള്ളു. രാമനെ കാട്ടിലയയ്ക്കണമെന്നുള്ള ഭവതിയുടെ രണ്ടാമത്തെ പ്രാൎത്ഥന; സത്യത്തിൽ അതു് അസമഞ്ജസമല്ലയോ? ഇന്നു ഭവതിയുടെ ഹൃദയം അസാധാരണമായി ഭഹിക്കുന്നതുപോലെ കാണപ്പെടുന്നു. അതിനു കാരണം കോപമാണോ? അതോ നേരമ്പോക്കായി ഇങ്ങനെ അഭിനയിക്കയോ? ഇതൊക്കെ പരമാൎത്ഥമാണോ എന്നു ഞാൻ സംശയിക്കുന്നു; ഭദ്രേ, കോപമെല്ലാം അടക്കി രാമൻ ചെയ്ത അപരാധമെന്താണെന്നു പറയുക? അവൻ സാധുശീലനും സ്നേഹമൂൎത്തിയുമാണെന്നു് എല്ലാവരും പറയുന്നു; ഭവതിയും അവനെ സ്നേഹിക്കയും ലാളിക്കയും പ്രശംസിക്കയുമായിരുന്നു പതിവു്. ഇപ്പോൾ ഇങ്ങനെ കേൾക്കാൻ ഇടയായതിൽ എനിക്കു വലുതായ സന്ദേഹമുണ്ടു്. അവന്റെ സ്വഭാവം ശത്രുക്കൾക്കുപോലും അനുകൂലമായിരിക്കെ, സ്വന്തം മാതാവിനു പ്രതികൂലമായതെങ്ങനെ? പ്രിയതമേ! പരിഭവമോ! പരിഹാസമോ എന്തായാലും ശരി, ഈ നിൎബ്ബന്ധത്തെ ഭവതി പരിഹരിക്കൂ. ന്യായവും യുക്തവുമായ മറ്റേതെങ്കിലും ഒരപേക്ഷ അറിയിച്ചു ഭരതന്റെ രാജ്യാഭിഷേകം സന്തോഷത്തോടുകൂടികാണ്മാൻ എനിക്കു സംഗതിയാക്കൂ?

ദേവീ! വെള്ളമില്ലാതെ മത്സ്യത്തിന്നു ജീവിക്കാമോ? ഫണാമണി പോയാൽ സപ്പത്തിന്നു പ്രാണധാരണം സാദ്ധ്യമായിരിക്കുമോ? അതുപോലെ നിഷ്കളങ്കമായി ഞാൻ പറകയാണ്. രാമനെക്കൂടാതെ ജീവിക്കാൻ എന്നെക്കൊണ്ടു സാധിക്കയില്ല. പ്രിയേ! ഭവതി ബോധമില്ലാത്തവളല്ലല്ലോ. ചിന്തിച്ചു നോക്കുക! രാമനെ കണ്ടുകൊണ്ടിരുന്നില്ലെങ്കിൽ ഞാൻ ദുഃഖത്താൽ മരിക്കുമത്രെ!!

ശാന്തവും ദയനീയവുമായ ഈ നിവേദനം ദുഷ്ടയായ റാണിയുടെ രോഷാഗ്നിക്ക് ആജ്യാഹുതിപോലെ ഭവിച്ചു. "ഹേ രാജൻ! എത്രയോ ഉപായങ്ങൾ അങ്ങ് ആലോചിക്കയോ പ്രവത്തിക്കയോ ചെയ്തുകൊൾക. എനിക്കീ സമാധാനങ്ങളൊന്നും കേൾക്കാൻ ഇഷ്ടമില്ല. ഒന്നുകിൽ എനിക്കു തരാമെന്നു പറഞ്ഞ വരങ്ങൾ രണ്ടും തരിക, അല്ലെങ്കിൽ സത്യത്തെ ലംഘിച്ചു തരികയില്ലെന്നു പറഞ്ഞൊഴിയുക. വെറുതേ വാക്കുകളെക്കൊണ്ടു വഴക്കാടീട്ടു കാൎയ്യമില്ല. രാമൻ നല്ലവനാണ്. അങ്ങും നല്ലയാളാണ്. അങ്ങേയ്ക്കു കാൎയ്യാകാൎയ്യജ്ഞാനവും നല്ലവണ്ണം ഉണ്ട്. രാമൻെറ അമ്മയും അങ്ങു പറഞ്ഞതുപോലെ നല്ല സ്ത്രീ തന്നെ. ഇതിൽ ആൎക്കും എതിർവാദമില്ല. കൌസല്യ എനിക്കായി നിർമ്മിച്ചുവെച്ച കൗശലത്തിൻെറ ഫലം മാത്രമേ ഞാൻ ഇപ്പോൾ അവൾക്കു കൊടുക്കുന്നുള്ളു.

രാജാവേ, എന്തിനധികം! നാളെപ്പുലച്ചയ്ക്കു രാമൻ മുനിവേഷം ധരിച്ചു വനത്തിന്നു യാത്രയായില്ലെങ്കിൽ, അപ്പോൾ ഞാൻ ഈ ദേഹത്തെ ഉപേക്ഷിക്കും. അപകീൎത്തി സൂൎയ്യവംശത്തെ ആശ്ലേഷിക്കയും ചെയ്യും. നല്ലപോലെ ഓൎത്തുകൊൾക."

ഇങ്ങനെ വിഷവാക്കുകളെ വമിച്ചിട്ട് ആ ദുഷ്ട എഴുന്നേററു നിശ്ശബ്ദം നിവിൻെറ നിലകൊണ്ടതു കണ്ടാൽ, അസഹിഷ്ണുതയാകുന്ന ജലം പാപപൎവ്വതത്തിൽ നിന്നും പുറപ്പെട്ടു, വരദായമാകുന്ന കരകളോടും, ക്രൂരതയാകുന്ന പ്രവാഹത്തോടും, ദുർവചനനീർച്ചുഴികളോടുംകൂടി, രാജാവാകുന്ന വൃക്ഷത്തെ വേരോടെ പുഴക്കി മറിച്ചു വഹിച്ചുകൊണ്ട് ആപൽസമുദ്രത്തിലേക്കു പാഞ്ഞുപോകുന്ന രോഷതരംഗിണിയാണോ എന്നു തോന്നാം. പരമാൎത്ഥത്തിൽ ഈ രൂപണത്തെ അത്ഥവത്തു കരിച്ചുകൊണ്ടു മരണദേവത ഒരു സ്ത്രീരൂപത്തിൽ തൻെറ അഗ്രഭാഗത്തു നൃത്തം ചെയ്യുന്നുവെന്നു രാജാവിന്നു തോന്നി; എന്നിട്ടു, കൈകേയിയുടെ കാൽ പിടിച്ച് ആപേക്ഷിച്ചു. "ദേവി! ഇരിക്കൂ! ഭവതി സൂൎയ്യകുലമൂലച്ഛേദകമായ കഠാരമായി ഭവിക്കരുതേ. വേണമെങ്കിൽ ശിരസ്സുതന്നെ മുറിച്ചു തരുന്നതിന്നും എനിക്കു മടിയില്ല. പക്ഷേ, രാമനെപ്പിരിയുകകൊണ്ടു മരിക്കാൻ ഇടയാക്കരുതെന്നപേക്ഷയുണ്ട്. മറെറതുവിധത്തിലോ കൊല ചെ

യ്യോളു, അല്ലാത്തപക്ഷം മരണാന്തം ഭവതിക്കു മനഃസുഖമുണ്ടാകയില്ല" എന്നോരോ വിലാപവാക്കുകൾ ഉച്ചരിച്ചു.

ഒന്നുകൊണ്ടും കൈകേയിയുടെ മനസ്സ് അലിയുന്നില്ലെന്നു കണ്ടപ്പോൾ, തനിക്കു പിടിപെട്ടിരിക്കുന്ന വ്യാധി ശമിക്കുന്നതല്ലെന്നു മനസ്സിലാക്കി ദശരഥൻ തറയിൽ വീണുരുണ്ടു്, തലയറഞ്ഞു, രാമ രാമേതി വിലപിക്കാൻ തുടങ്ങി. കരിണിയാൽ മർദ്ദിക്കപ്പെട്ട കല്പവൃക്ഷംപോലെ കൈകേയിയുടെ വാക്‌ശല്യത്താൽ ദശരഥന്റെ ശരീരം ശിഥിലപ്രായമായി. തൊണ്ട ഉണങ്ങി; ഒരക്ഷരം ശബ്ദിക്കാൻ ശക്തിയില്ലാതെ കരയ്ക്കു പിടിച്ചിട്ട മത്സ്യത്തെപ്പോലെ കിടന്നു പിടച്ചു. പുണ്ണിൽ വിഷം ചൊരിയുന്നതുപോലെ കൈകേയി പിന്നെയും രാജാവിനെ കടുവചനങ്ങളാൽ അസഹ്യപ്പെടുത്തിക്കൊണ്ടിരുന്നു. "ഹേ രാജേശ്വര! ഒടുവിൽ ഇങ്ങനെ ചെയ്യാനായിരുന്നു അവിടുന്നു നിശ്ചയിച്ചതെങ്കിൽ അഭീഷ്ടം പറയൂ! പറയൂ! എന്ന് ആദ്യം എന്നെ നിർബന്ധിച്ചതിന്റെ അർത്ഥമെന്ത്? അന്യോന്യവിരുദ്ധങ്ങളായ രണ്ടു സംഗതികൾ ഒരുമിച്ചു ഭവിക്കുന്നതെങ്ങനെ? ചിരിക്കുകയും കരയുകയും ഒരുമിച്ചു ചെയ്യാൻ സാധിക്കുമോ? ഒരേ സമയത്ത് ഉദാരനും ലോഭിയുമായിരിക്കാൻ കഴിയുമോ? ദുഃഖമൊഴിഞ്ഞിരിക്കണം; രാജത്വവും വേണം; എന്നാഗ്രഹിച്ചാൽ ഒക്കുമോ? ഒന്നുകിൽ സത്യത്തെ ലംഘിക്കുക! അല്ലെങ്കിൽ കുറേക്കൂടി ധൈര്യത്തെ അവലംബിക്കുക! — അല്ലാതെ, ദയ ചെയ്യണമെന്നു സ്ത്രീകളെപ്പോലെ അപേക്ഷിക്കുന്നതു പൌരുഷമല്ല. ജീവിതം, ഭാര്യ, പുത്രൻ, ഗൃഹം, ധനം എന്നുവേണ്ടാ, ഭൂമിപോലും സത്യസാഗരത്തോടു താരതമ്യപ്പെടുത്തി നോക്കുമ്പോൾ തൃണപ്രായങ്ങളാണ്.

മർമ്മസ്പൃക്കുകളായ ഈ വാക്കുകൾ കേട്ടു, ദശരഥൻ പറഞ്ഞു—"ഭദ്രേ, ഇതു ഭവതിയുടെ കുററമല്ല. എന്റെ ഭാഗ്യക്കേടാകുന്ന പിശാച് ഭവതിയെ ബാധിച്ച് ഈ വിധമെല്ലാം പറയുവാൻ പ്രേരിപ്പിക്കുകയാണ്. ഭരതനു രാജ്യഭാരം വേണമെന്നുള്ള ആഗ്രഹം സ്വപ്നത്തിൽ പോലുമില്ല. വിധിബലത്താൽ ഏതോ ദുരുപദേശം ഭവതിയുടെ ഹൃദയത്തിൽ സ്ഥലം പിടിച്ചതു മാത്രമാണ് അതിനു കാരണം. ഇതെല്ലാം എന്റെ പാപപരിണാമമെന്നു പറഞ്ഞാൽ മതിയല്ലോ. അതിനെ എങ്ങനെ പരിഹരിക്കാനാണ്? ദൈവം എനിക്കു വിപരീതമായിരിക്കുന്നു, സകല ഗുണനിധിയായ രാമന്റെ കരതലച്ഛായയിൽ വിശ്രമിച്ച്, അയോദ്ധ്യാരാജ്യം മേൽക്കാലം പരിപുഷ്ടമാകാതെയിരിക്കയില്ല. അക്കാലത്ത്, അവനെ സഹോദരന്മാർ ഭക്തിപൂർവ്വം സേവിക്കാതിരിക്കയില്ല. നിർമ്മലമായ യശസ്സു മൂന്നുലോകത്തും പരക്കാതിരിക്കയുമില്ല. ഭവതിയുടെ ദുർന്നയമാകട്ടെ, എന്റെ അനുതാപമാകട്ടെ, നാം മരിച്ചാൽത-

ന്നെയും മായുകയോ മറക്കുകയോ ഇല്ല; ഇനി ഒന്നേ എനിക്കു പറവാനുള്ളൂ. ഭവതിക്ക് ഇഷ്ടമായതേതോ അതു ചെയ്തുകൊൾക. എൻെറ കൺവെട്ടത്തു വരികയാകട്ടെ, മുഖദർശനം എനിക്കു തരികയാകട്ടെ ചെയ്യരുതു്. ഞാൻ കൈക്കൂപ്പി അപേക്ഷിക്കുന്നു. മരണംവരെ ഇനിഎന്നോടു് ഉരിയാടുകയുമരുതു്. രാജ്ഞി, ഒടുവിൽ ഇതേക്കുറിച്ചു ഭവതിയും പശ്ചാത്താപിക്കതന്നെ ചെയ്യും. ദുഷ്ടേ! ഇതുപോലെ പുലിയെ ലാക്കുനോക്കി, പശുവിനെ എയ്തുവീഴ്ത്തിയവരാരു്?—'മഹാപാപേ! നീ ഈ ആപത്തു വലിച്ചു വച്ചതെന്തർത്ഥത്തിൽ?"

കാപട്യചതുരയായ രാജ്ഞി, ദശരഥൻെറ ഈ വിലാപങ്ങൾ കേട്ടിട്ട് ഒരക്ഷരം മറുപടി പറയാതെ ഒരിക്കലും പൊലിയാതെ കത്തിയെരിയുന്ന ശ്മശാനാഗ്നിപോലെ നിന്നു.

രാജാവു വിവശനായി 'രാമ' 'രാമ' എന്നിങ്ങനെ പുത്രനാമാക്ഷരങ്ങൾ ഉച്ചരിച്ചു വിവശനായി കിടന്നു. അദ്ദേഹം ചിറകു പോയ ഭാഗ്യംകെട്ട പക്ഷിയെപ്പോലെ ആയി; "ദൈവമേ! നേരം ഒരിക്കലും പുലരരുതേ! ഈ വർത്തമാനം ആരും രാമനോടു പോയി പ്പറവാൻ ഇടയാകരുതേ. സൂര്യകുലസ്ഥാപകനായ മഹാത്മാവേ! അവിടുന്ന് ഈ അവസരത്തിൽ ഉണർന്നെഴുന്നേൽക്കരുതേ. എഴുന്നേററാൽ അയോദ്ധ്യയുടെ ദുരവസ്ഥ കണ്ടു ദുഃഖാഗ്നിയിൽ ഹൃദയം ദഹിച്ചുപോകും" എന്നു പ്രാർത്ഥനാസൂചകമായി പറഞ്ഞും കരഞ്ഞുമിരുന്നു. രാജാവിൻെറ പുത്രസ്നേഹവും കൈകേയിയുടെ നിഷ്ഠുരതയും ബ്രഹ്മസൃഷ്ടിശക്തിയുടെ പരമാവധിയെ പ്രാപിച്ചവയായിരുന്നു. ദശരഥൻ ദുഃഖനിമഗ്നനായി വിലപിച്ചുകൊണ്ടിരിക്കവേതന്നെ നേരം പുലർന്നു. ദ്വാരദേശത്തിങ്കൽ ശംഖവേണുവീണാദിധ്വനികൾ മുഴങ്ങി. വന്ദികളും, ഗായകന്മാരും, രാജസ്തോത്രങ്ങളെ കീർത്തിക്കയായി. എന്നാൽ ഇവയെല്ലാം ദശരഥനു മർമ്മഭേദകങ്ങളായി ഭവിച്ചു. സകല മംഗളങ്ങളും അദ്ദേഹത്തിനു്, ഉടനേടിചാടാൻ ചിതയിൽ കയറുന്ന വിധവയുടെ ആഭരണങ്ങൾപോലെ ഭവിച്ചു; എന്നാൽ പട്ടണവാസികളുടെ സ്ഥിതി നേരേ വിപരീതമായിരുന്നു. നേരം പുലരുമ്പോൾ രാമചന്ദ്രനെ കണ്ടു കണ്ണുകളെ ആനന്ദിപ്പിക്കാമെന്നുള്ള കൌതുകത്താൽ, രാത്രിയിൽ അവർക്കു് ഉറക്കമുണ്ടായില്ല.

രാജദ്വാരത്തിൽ സംഘംചേർന്ന സേവകജനവും മന്ത്രിമാരും ആദിത്യോദയം കണ്ടയുടനെ പറകയാണു്—അയോദ്ധ്യാധിപൻ പതിവുപോലെ ഇന്നു പള്ളിക്കുറിപ്പു ഉണരാത്തതിൻ കാരണമെന്തായിരിക്കും? ദിവസംതോറും രാത്രിയുടെ അന്ത്യയാമത്തിൽത്തന്നെ അദ്ദേഹം ഉണരും. ഇന്നുമാത്രം എന്താണാവോ ഇങ്ങനെ? ഹേ സു

മന്ത്രമേ! താങ്കൾ തന്നെ കൊട്ടാരത്തിൽ കടന്നു ചെന്നു കാരണമന്വേഷിക്കുക. എന്നിട്ട് അഭിഷേകസംബന്ധമായ പ്രവൃത്തികൾക്കു കല്പനയും വാങ്ങിക്കൊണ്ടു പോരിക.

സുമന്ത്രർ ഈ അപേക്ഷയനുസരിച്ച്, രാജമന്ദിരത്തിൽ കടന്നു നടന്നു. നടക്കുന്തോറും അവിടുത്തെ അമംഗലസ്ഥിതികൾ കണ്ടിട്ട്, ഏതോ ഒരു ഭയങ്കരരക്ഷസ്സ്, വിഴുങ്ങാനായി വായും പിളർന്നു വന്നാലെന്നപോലെ ഭയവിഷാദങ്ങൾക്കു അധീനനായി നടുങ്ങി. ആപത്തിന്റേയും ദുഃഖത്തിന്റേയും ഇരിപ്പിടമാണോ ആ ഭവനം എന്നു തോന്നി. കാരണമെന്താണെന്നു പലരോടും ചോദിച്ചിട്ടും മറുപടിയൊന്നും ലഭിക്കാതെ, കൈകേയിയും രാജാവും ഇരുന്നരുളുന്ന മാളികയിൽ ചെന്നു കടന്നു 'ജയ ജയ' 'ജീവജീവ' എന്ന ധന്യവാദത്തോടുകൂടി രാജപാദങ്ങളിൽ വണങ്ങി വിനീതനായി നിന്നു. പറിച്ചിട്ട താമരപോലെ വാടിക്കരിഞ്ഞ് വെറുംനിലത്തുകിടക്കുന്ന രാജാവിന്റെ അവസ്ഥകണ്ട് സുമന്ത്രർ വളരെ സങ്കടപ്പെട്ടു. ഭയവിഹ്വലനായ അയാൾക്ക് ഒന്നുംതന്നെ ചോദിക്കാൻ ശക്തിയുണ്ടായില്ല. എന്നാൽ ശുഭങ്ങൾ പുറംമാറി അശുഭങ്ങൾ നിറവേറികാണപ്പെട്ട കൈകേയി ചോദിക്കാതെതന്നെ പറഞ്ഞു.

"ഹേ സുമന്ത്രരേ! ഇന്നലെ രാത്രിയിൽ രാജാവ് ഉറങ്ങിയിട്ടില്ല. കാരണമെന്തോ, ജഗദീശ്വരനറിയാം; പുലരുന്നതുവരെ 'രാമരാമ' എന്നു ജപിച്ചുതന്നെയാണ് കഴിച്ചുകൂട്ടിയതു്. ചോദിച്ചിട്ടു സംഗതിയൊന്നും പറയുന്നുമില്ല. അതുകൊണ്ട് താങ്കൾ ക്ഷണത്തിൽ പോയി രാമനെക്കൂട്ടിക്കൊണ്ടു വരിക. ദുഃഖകാരണം പിന്നീടു ഇദ്ദേഹത്തോടു ചോദിച്ചറിയാം."

ഈ നിർദ്ദേശം രാജാവിന്നും അഭിമതമാണെന്നു കാണുകയാൽ സുമന്ത്രർ സംശയിക്കാതെ പുറപ്പെട്ടു. എന്നാൽ കൈകേയിക്ക്, ഇതിൽ ഏതോ ദുരുദ്ദേശമുണ്ടെന്നു അയാൾക്കു തോന്നാതിരുന്നില്ല. രാജാവിന്നു രാമചന്ദ്രനെക്കണ്ടു പറവാനുള്ള പ്രത്യേകകാര്യം എന്തായിരിക്കും എന്നറിവാനുള്ള ഉൽകണ്ഠയാൽ ദ്രുതഗതിയായ അയാളുടെ പാദങ്ങൾ ഭൂമിയിൽ തൊട്ടിരുന്നില്ലെന്നു തന്നെ പറയാം. രാജദ്വാരത്തിൽ നിന്നവരെല്ലാം അയാളുടെ ദുഃഖാവസ്ഥക്കു കാരണം ചോദിച്ചതിന് ഒരു വിധത്തിൽ അവരെ സമാധാനപ്പെടുത്തിട്ട് നേരേ രാമഭവനത്തിലേക്കുപോയി. രാമചന്ദ്രൻ സുമന്ത്രരെ പിതൃനിർവിശേഷമായി ഭാവിച്ചു സൽക്കരിച്ചു, മന്ത്രി ഉടനേ പിതൃനിയോഗത്തെ അറിയിക്കയും രണ്ടാളുമായി രാജസവിധത്തിലേക്കു പുറപ്പെടുകയും ചെയ്തു.

രാമചന്ദ്രൻ മുഖത്തെളിവില്ലാതെ മന്ത്രിയോടൊരുമിച്ചു ബ-

ദ്ധപ്പെട്ടു പോകുന്നതുകണ്ട പുരവാസികളുടെ ഹൃദയം ശങ്കാകുലമായി ചലിച്ചു.

രഘുകുലരത്നദീപമായ രാമൻ, കൈകേയിയുടെ അന്തഃപുരത്തിൽ സിംഹിയുടെ കയ്യിലകപ്പെട്ട വൃദ്ധഗജത്തെപ്പോലെ കിടക്കുന്ന പിതാവിന്റെ കഷ്ടാവസ്ഥ കണ്ടു് ഫണാമണി പൊയ്പ്പോയ പന്നഗത്തെപ്പോലെ, പരവശനായി ഭവിച്ചു. ചുണ്ടുകൾ വരണ്ടു, ശരീരം അഗ്നിയിൽ അകപ്പെട്ടതുപോലെ ദഹിച്ചു; സമീപത്തു് രോഷാകുലയായി നിൽക്കുന്ന കൈകേയിയെ, നിമിഷങ്ങൾ എണ്ണിയെണ്ണി നിലകൊണ്ട മൃത്യുവെപ്പോലെ കണ്ടിട്ടു്, ദയാലുവും പ്രശാന്തനുമായ രഘുരാജൻ, ദുഃഖത്തിന്റെ പേരുപോലും മുമ്പുകേൾക്കാതെ ആദ്യമായിട്ടാണു് ഇപ്പോൾ ദുഃഖവസ്ഥ അറിയുന്നതെങ്കിലും,സന്ദർഭമോർത്തു്, അതിനെ ഉള്ളിലടക്കിക്കൊണ്ടു് കൈകേയിയെ നോക്കി മൃദുസ്വരത്തിൽ പറഞ്ഞു:—"അമ്മേ! അച്ഛന്റെ ഈ ദുഃഖാവസ്ഥയ്ക്കു കാരണമെന്തെന്നു പറഞ്ഞാൽ ഏതെങ്കിലും വിധത്തിൽ ഞാൻ അതിനെപ്പരിഹരിക്കാൻ ശ്രമിക്കാം."

കൈകേയി പറകയാണു്—മകനേ, കേൾക്കു. രാജാവിന്റെ ദുഃഖത്തിനു ഏകകാരണം ഇതാണു. അദ്ദേഹം നിന്നെ അമിതമായി സ്നേഹിക്കുന്നു. എനിക്കു രണ്ടു വരങ്ങൾ തരാമെന്നു് മുമ്പേ തന്നെ അദ്ദേഹം വാഗ്ദാനം ചെയ്തിരുന്നു. ഇപ്പോൾ ഞാൻ ആ വരങ്ങൾ രണ്ടും ചോദിക്കയുണ്ടായി. ആ ചോദ്യം അദ്ദേഹത്തിനു ദുഃഖകാരണമായിത്തീരുകയും നിന്നെ സംബന്ധിച്ചു ഒരു നിസ്സാരസംഗതിയിൽ നിന്നും ഒഴിയാൻ ശക്തനാകാതെ വിഷമിക്കയും ചെയ്യുന്നു. ഒരു ഭാഗത്തു മകനെക്കുറിച്ചുള്ള സ്നേഹം, മറുഭാഗത്തു് വരദാനസംബന്ധമായ പ്രതിജ്ഞ; രണ്ടിനും മദ്ധ്യേ അദ്ദേഹം അകപ്പെട്ടിരിക്കയാണു്. നിനക്കു കഴിയുമെങ്കിൽ അദ്ദേഹത്തിന്റെ ആജ്ഞയെ അനുസരിച്ചു് ഈ ദുഃഖത്തെ ശമിപ്പിക്കുക!

ഇപ്രകാരം ധൃഷ്ടതതന്നെ മൂർത്തിഭവിച്ചു നിന്നു കേട്ടാൽപോലും നടുങ്ങത്തക്കവണ്ണമുള്ള കഠിനവാഗസ്ത്രങ്ങളെ കൈകേയി തന്റെ നാവാകുന്ന വില്ലിൽ തൊടുത്തി അതിമൃദുലക്ഷ്യമായി ഭവിച്ചിരിക്കുന്ന രാജാവിന്റെ നേർക്കു വർഷിച്ചു. അതു കണ്ടാൽ ക്രൂരത ധനുർവിദ്യയിൽ നല്ല ശിക്ഷ കഴിച്ചു് ശരീരിയായി വന്നു്, ശരപ്രയോഗം ആരംഭിച്ചുവോ, എന്നു തോന്നും. അനന്തരം അവൾ ദയയില്ലായ്കയുടെ അവതാരമെന്നപോലെ കൂസലില്ലാതെ നിവിന്നിരുന്നു്, സകല ചരിത്രങ്ങളും രാമചന്ദ്രനെ ധരിപ്പിച്ചു. അതുകേട്ടു സ്വഭാവേന ആനന്ദനിധാനമായി, സൂര്യകുലത്തിനു സൂര്യനെപ്പോലെ വിളങ്ങുന്ന ആ രഘുരാജൻ ഉള്ളിൽ ഹസിച്ചുകൊണ്ടു്, സാക്ഷാൽ വാഗ്ദേവിയുടെ ആഭരണമാലയോ എന്നു തോന്നുമാറു് മൃദുവും

മഞ്ജുളവും ദോഷരഹിതവുമായ വചനത്തെപ്പറഞ്ഞു. "അമ്മേ! കേട്ടാലും! മാതാവിന്റെയോ പിതാവിന്റെയോ നിയോഗത്തെ അനുസരിക്കുന്ന പുത്രൻ അനുഗൃഹീതനാണ്. ജനയിതാക്കളായ അച്ഛനമ്മമാരെ തൃപ്തിപ്പെടുത്തുന്ന ഒരു പുത്രനെ ലോകത്തിൽ കണ്ടു കിട്ടാൻ വളരെ ദുർല്ലഭമായിരിക്കും.

സത്യത്തിൽ വനവാസികളായ മുനിമാരുമായി സഹവസിക്കണമെന്ന് എനിക്കു വലുതായ ആഗ്രഹമുണ്ട്. ദൈവഗത്യാ ഇപ്പോൾ അച്ഛന്റെ നിയോഗവും അമ്മയുടെ സമ്മതവും അതിലേക്കു ലഭിക്കുകയും ചെയ്തു. കൂടാതെ, ആത്മനാ വിശേഷമായി ഞാൻ സ്നേഹിക്കുന്ന ഭരതനു രാജ്യം കിട്ടുകയും ചെയ്യുന്നു. എല്ലാംകൊണ്ടും ദൈവം, ഇന്ന് എന്നെ അനുഗ്രഹിച്ചിരിക്കുന്നു എന്നു വേണം പറവാൻ. ഈ അവസ്ഥയിൽ, ഞാൻ വനത്തിൽ പോകാതെ കഴിച്ചാൽ, മൂഢന്മാരിൽ അഗ്രഗണ്യനെന്നുതന്നെ എന്നെ കരുതണം. കല്പവൃക്ഷം കൈക്കലാകപ്പെട്ടുവെന്നിരിക്കട്ടെ, ആരെങ്കിലും ആവണക്കിനെ ആഗ്രഹിച്ച് അതിനെ ഉപേക്ഷിക്കുമോ? അഥവാ വിഷത്തെ അഭിലഷിച്ചു പീയൂഷത്തെ ഉപേക്ഷിക്കുമോ?—ഉപേക്ഷിച്ചാൽ പിന്നീട് അതു ലഭിച്ചെന്നുവരുമോ? ഒരിക്കലുമില്ല. അമ്മേ; ഈ വസ്തുത നല്ലപോലെ മനസ്സിൽ വിചാരിച്ചുനോക്കു. ഈ വർത്തമാനം എനിക്കു സന്തോഷകരമാണെങ്കിലും അച്ഛന്റെ ദുഃഖാവസ്ഥയാൽ എന്റെ മനസ്സു സ്വസ്ഥമാകുന്നില്ല. തുലോം തുച്ഛമായ ഒരു സംഗതികൊണ്ട്, അച്ഛന് ഇത്രവലിയ ദുഃഖമുണ്ടാകാൻ കാരണമെന്തെന്ന് എനിക്കു മനസ്സിലാകുന്നില്ലമ്മേ. അദ്ദേഹം ധർമ്മനന്ദനം ജ്ഞാനവൈരാഗ്യാദി ഗുണഗണങ്ങളുടെ ഇരിപ്പിടവുമാണ്. ആ സ്ഥിതിക്ക് ഒരു നിസ്സാര കാര്യമായ എന്റെ ... പാടിൽ ദുഃഖിക്കാനും പ്രതിജ്ഞയെ നിറവേറ്റുന്നതിൽ സംശയിക്കാനും ഇടയില്ലതന്നെ. അതിനാൽ മനസ്താപത്തിനു കാരണം മറെറന്തെങ്കിലുമാണെന്നു ഞാൻ വിചാരിക്കുന്നു. എന്റെ പക്കൽ ഏതോ വലുതായ തെറ്റുണ്ട്. അദ്ദേഹം എന്നോട് ഒരു വാക്കുപോലും സംസാരിക്കുന്നില്ലല്ലോ. അമ്മേ! പരമാർത്ഥം പറയണമെന്നു ഞാൻ ശപഥംചെയ്തു പ്രാർത്ഥിക്കുന്നു.

രാഘവന്റെ വാക്കുകൾ, സ്വഭാവേന അകൃത്രിമങ്ങളായിരുന്നുവെങ്കിലും, കുടിലയായ റാണി അവയിൽ ദുരർത്ഥം ആരോപിച്ചു. എത്ര തെളിഞ്ഞ വെള്ളത്തിലും നീർക്കോലി വളഞ്ഞുവളഞ്ഞല്ലേ നടക്കയുള്ളു. വനവാസവും താപസത്വവും, പ്രശസ്തമാണെന്നു രാമൻ പറഞ്ഞത്, ഭരതനെ ആ വഴിക്കു തിരിച്ചുവിട്ടിട്ടു രാജ്യം തനിക്കു കൈക്കലാക്കാനാണെന്ന് അവൾ വ്യാഖ്യാനിച്ചു. അഥവാ, സന്തോഷപൂർവം ഉടനേ അതിലേക്കു സമ്മതിച്ചിട്ട് ആ നിശ്ച

ത്തിൽ നിന്നും അവളുടെ മനസ്സു മാററാനുള്ള കൌശലമാണെന്നും ഊഹിക്കാതിരുന്നില്ല.

സംശയിക്കാതെ രാമചന്ദ്രൻ അനുവദിച്ചതു കണ്ടു്, കപട സ്നേഹം പ്രകടിപ്പിച്ചു് പുഞ്ചിരിതൂകി അവൾ പറകയാണു്. "കുഞ്ഞേ മറെറാരു കാരണവും എന്റെ അറിവിൽ ഇല്ലെന്നു നിന്റെയും ഭരതന്റെയും നാമത്തിൽ ഞാൻ സത്യംചെയ്യുന്നു. മാതാപിതാക്കളേയും സഹോദരനേയും സുഖിപ്പിക്കാൻ ബദ്ധശ്രദ്ധനായി നില്ക്കുന്ന നിന്നിൽ യാതൊരപരാധത്തിനും കാരണമില്ല. മകനേ നീ പറയുന്നതെല്ലാം പരമാർത്ഥം. അച്ഛന്റെയും അമ്മയുടെയും വാക്കു കേൾക്കാൻ നീ ബദ്ധശ്രദ്ധനാണു്. അതുകൊണ്ടു വയസ്സുകാലത്തു് പാപവും ദുഷ്കീർത്തിയും വലിച്ചുവയ്ക്കാതിരിക്കാൻ നീതന്നെ അച്ഛനെപ്പറഞ്ഞു സമ്മതിപ്പിക്കൂ—നിന്നെപ്പോലെ ഒരു മകനെ ലഭിക്കാൻ ഭാഗ്യമെത്തിയ സ്ഥിതിക്കു്, അദ്ദേഹം നിന്റെ ഉപദേശത്തെ നിരസിച്ചുകൂടാത്തതാണു്."

ദുഷ്ടയായ അവളുടെ മുഖത്തുനിന്നും ഇത്തരം ശുഭവാക്കുകൾ പുറപ്പെട്ടതു് ഗയയും മററു പുണ്യതീർത്ഥങ്ങളും മഗധത്തിൽ ഉദ്ഭവിച്ചതുപോലെയാണു്. എന്നാൽ ഗംഗാനദി എല്ലാ ജലപ്രവാഹങ്ങളേയും ഒരുപോലെ സ്വീകരിച്ചു ശുദ്ധിപ്പെടുത്തുന്നതുപോലെ, രാമചന്ദ്രൻ അമ്മയുടെ വാക്കുകളെ, അവയുടെ നല്ല അർത്ഥത്തിൽതന്നെ അംഗീകരിക്കയാണു ചെയ്തതു്.

രാമസ്മരണത്താൽ രാജാവിന്റെ മോഹാലസ്യം നീങ്ങി ശിരസ്സ് ആ വഴിക്കു തിരിച്ചു. ഈ അവസരം നോക്കി സുമന്ത്രർ, വണക്കത്തോടുകൂടി രാമാഗമനവൃത്താന്തം അറിയിക്കയാൽ, ദശരഥൻ ധൈര്യത്തെ അവലംബിച്ചു കണ്ണുതുറന്നു നോക്കി. മന്ത്രി അദ്ദേഹത്തെ താങ്ങി ഒരു സിംഹാസനത്തിൽ ഉപവേശിപ്പിച്ചു; രാമചന്ദ്രൻ പാദപത്മങ്ങളിൽ വണങ്ങിവീണതുകണ്ടു്, അദ്ദേഹം, കളഞ്ഞുപോയ ഫണാമണി കണ്ടുകിട്ടിയ സർപ്പത്തെപ്പോലെ, സ്നേഹപാരവശ്യത്തോടെ അവനെ മാറോടു ചേർത്തണച്ചു. എന്നിട്ടു മകനെ നോക്കിനോക്കിയിരിക്കുമ്പോൾ കണ്ണുകളിൽ അശ്രുപ്രവാഹം ഉണ്ടാകയാൽ, ഒരക്ഷരംപോലും ശബ്ദിക്കാൻ ശക്തനാകാതെ വീണ്ടുംവീണ്ടും മകന്റെ ആശ്ലേഷസുഖം അനുഭവിച്ചുകൊണ്ടിരുന്നു. രാമൻ വനത്തിൽ പോകാൻ ഇടയാകരുതെന്നു് അദ്ദേഹം മനസ്സുകൊണ്ടു ദൈവത്തോടു പ്രാർത്ഥിച്ചു. അനന്തരം മഹാദേവനെ സ്മരിച്ചു; "അല്ലയോ സദാശിവ! എന്റെ അപേക്ഷ കേൾക്കണേ! നിന്തിരുവടി, ക്ഷിപ്രപ്രസാദിയും, ദയാലുവും, ഉദാരനും ആണല്ലോ. എന്നെ ഒരു ദീനനായ അപേക്ഷകനായി ഗണിച്ചു് എന്റെ സങ്കടംതീർത്തു രക്ഷിക്കണമേ!

സകല ജീവജാലങ്ങളുടേയും മനസ്സിനെ നയിക്കുന്നതു നിന്തിരുവടിയാണല്ലോ. എൻെറ നിയോഗത്തെ ആദരിക്കാതെ, ഒരിക്കലേക്കു പുത്രഭാവം മറന്ന്, വീട്ടിൽതന്നെ താമസിക്കാൻ രാമനു മനസ്സുണ്ടാകണമേ! അയശസ്സു വന്നുകൊള്ളട്ടെ, സുയശസ്സു നശിച്ചുപോകട്ടെ, സ്വർഗ്ഗത്തിൽ കരയേറുന്നതിനേക്കാൾ, ഞാൻ നരകത്തിൽ മുഴുകട്ടെ. രാമനെ കൺവെട്ടത്തുനിന്നു മറയ്ക്കാതെ എത്ര ദുസ്സഹദുഃഖമോ എനിക്കു സംഭവിച്ചുകൊള്ളട്ടെ! ഇങ്ങനെ ചിന്തിച്ചുകൊണ്ടിരുന്നതല്ലാതെ ഒരു വാക്കുപോലും ശബ്ദിച്ചില്ല. മനസ്സ് അരയാലിലപോലെ ആടി.

പിതാവ് ഇപ്രകാരം സ്നേഹപരവശനായിത്തീർന്നിരിക്കുന്നതു കണ്ടിട്ട്, രാമചന്ദ്രൻ രണ്ടാമതും അമ്മയിൽ ഒരു നോട്ടമിട്ടിട്ട്, ദേശകാലാവസരങ്ങൾക്കു യോജിച്ച വിധത്തിൽ, വിനീതവും വിവേകപൂർവകവും ആകുംവണ്ണംപറഞ്ഞു—പിതാവെ ഞാൻ ഉചിതമല്ലാത്ത വല്ല വാക്കുകളും പറഞ്ഞുപോയാലും, അത് എൻെറ ബാല്യവയസ്സുകൊണ്ടാണെന്നോർത്തു ക്ഷമിക്കണം. അങ്ങ് തുലോം തുച്ഛമായ ഒരു കാരണത്താലാണല്ലോ ദുഃഖിക്കുന്നത്. അത് എന്നോട് ആദ്യമേതന്നെ പറയാമായിരുന്നില്ലേ? അങ്ങേടെ സങ്കടാവസ്ഥ കണ്ടിട്ട്, ഞാൻ അമ്മയോടു ചോദിച്ചു. അമ്മ സകല സംഗതികളും വിസ്തരിച്ചു പറഞ്ഞതിൽ പിന്നെയാണ് എനിക്കു സമാധാനമുണ്ടായത്. പിതാവേ! ഈ മംഗലാവസരത്തിൽ, സ്നേഹവൈവശ്യത്താൽ അങ്ങേയ്ക്കു സംഭവിച്ചിരിക്കുന്ന ദുഃഖത്തെ ഉടനേ പരിഹരിച്ച് എന്നെ അനുജ്ഞാപിച്ചാലും!" ഇത്രയും പറഞ്ഞ് സന്തോഷപൂർണ്ണനായി രോമാഞ്ചകഞ്ചുകമണിഞ്ഞു. എന്നിട്ടു തുടർന്നു പറഞ്ഞു.

പിതാവിനു സന്തോഷത്തെചെയ്യുന്ന ചരിത്രത്തോടുകൂടിയ പുത്രൻെറ ജന്മം ധന്യമാകുന്നു. മാതാപിതാക്കളെ പ്രാണനിർവിശേഷമായി സ്നേഹിക്കുന്നവനു പുരുഷാർത്ഥചതുഷ്ടയം കരഗതമായിരിക്കും. അങ്ങേടെ നിയോഗം അനുസരിക്കകൊണ്ടു എനിക്കു ജന്മസാഫല്യംസിദ്ധിക്കുന്നതാണ്". കാട്ടിൽ പോകണമെന്നാണു കല്പിക്കുന്നതെങ്കിൽ; മാതാവിൻെറ അനുവാദംവാങ്ങി, ഒരിക്കൽകൂടി അച്ഛൻെറ പാദങ്ങളിൽ നമസ്കരിച്ചുകൊണ്ടു, "ഞാൻ ഇപ്പോൾതന്നെ പുറപ്പെടുന്നു- താമസിയാതെ മടങ്ങിവരാവുന്നതാണല്ലോ" എന്നുണർത്തിച്ചു, രാമചന്ദ്രൻ തൊഴുതുവാങ്ങിപ്പോയി. ശോകവിവശനായ രാജാവു, അനുവാദമായോ നിഷേധമായോ യാതൊന്നുംപറവാൻ ശക്തനായില്ല. ഈ വർത്തമാനം, ശരീരംമുഴുവൻ ഉടനേവ്യാപിക്കുന്ന തേൾക്കടിവിഷംപോലെ, പട്ടണത്തിലെങ്ങും പരന്നു. സ്ത്രീയാകട്ടെ പുരുഷനാകട്ടെ അതുകേട്ടിട്ടു, തീ കത്തുന്ന കാനനത്തിലെ തരുവല്ലികളെപ്പോലെ വാടി തലതല്ലിവീണു. സങ്കടംഅ

വൎക്കു സഹിക്കാൻ കഴിയുന്നതിലധികമായിത്തീൎന്നു. ചുണ്ടുകൾ വരണ്ടു, കണ്ണുകളിൽ അശ്രുക്കൾ ഒഴുകി, കരൾക്കാമ്പു ഉരുകി, ആകെപ്പാടെ കരുണരസം സൈന്യസമേതം പറയടിച്ചുവന്നു അയോദ്ധ്യയിൽ സ്ഥലം പിടിച്ചതുപോലെയായി.

'നല്ല ഒരാരംഭമായിരുന്നു. ദൈവം അതിനെ അന്യഥാകരിച്ചുകളഞ്ഞു'. എന്നു പറഞ്ഞുകൊണ്ടു കൈകേയിയുടെ ദുൎന്നയത്തെ ജനങ്ങൾ കഠിനമായി ആക്ഷേപിക്കാൻതുടങ്ങി. ഇങ്ങനെ ഈ ദുഷ്ട പുത്രനമന്ദിരത്തിൽ തീ കൊളുത്തിയതിന്റെ അൎത്ഥം എന്തായിരിക്കും. അവൾ സ്വന്തംകൈകൊണ്ടു കണ്ണുകുത്തിക്കളഞ്ഞിട്ടു കാഴ്ച ആഗ്രഹിക്കുകയാണു; അമൃതിനെ ഉപേക്ഷിച്ചു വിഷംകുടിക്കാൻ ഒരുങ്ങുകയാണു; കുടിലയും കഠോരയും കുബുദ്ധിയുമായ ഇവൾ രഘുവംശമാകുന്ന മുളങ്കാടിനു ദവാഗ്നിതന്നെയാണ്. വൃക്ഷക്കൊമ്പിൽ കയറിയിരുന്നു തായ്ത്തടി മുറിക്കയാണ് അവൾ ചെയ്തതു്. ആനന്ദോത്സവത്തിനിടയ്ക്കു ആപത്തു് വലിച്ചുവച്ചല്ലോ? ഇതുവരെ രാമചന്ദ്രൻ അവൾക്കു പ്രാണനെക്കാൾ പ്രിയപ്പെട്ടിരുന്ന ഒരു കുമാരനാണ്. ഇപ്പോൾ അവൾക്കിങ്ങനെ കുടിലസ്വഭാവമുണ്ടാവാൻ കാരണമെന്തായിരിക്കും? സ്ത്രീകളുടെ സ്വഭാവം അഗമവും അഗാധവും ദുൎഗ്രഹവുമാണെന്നു കവികൾ പറയുന്നതു എത്രയോ പരമാൎത്ഥമാണു. അവരുടെ മനഃസ്ഥിതി അറിവാൻ സാധിക്കുന്നതിനെക്കാൾ എളുപ്പം, അവനവന്റെ നിഴൽ, കണ്ണാടിയിൽ കാണുന്നതിനെ കൈകൊണ്ടുപിടിക്കുകയാണു.

ഹാ! ഈ അഗ്നി ദഹിക്കാത്തവസ്തു ലോകത്തിൽ എന്തുണ്ടു? ഈ മഹാസമുദ്രത്തിന്റെ ഉള്ളിൽ മുങ്ങിയടിയാതെ എന്തുണ്ടു? സ്ത്രീയുടെ ശക്തിക്കു എന്തുതന്നെ ചെയ്വാൻ കഴികയില്ല? ഈ മൃത്യു ഗ്രസിച്ചുകളയാത്ത പദാൎത്ഥം ലോകത്തിൽ എന്തുണ്ടു?

ദൈവം ആദ്യം ഒന്നുനിശ്ചയിച്ചു; ഇപ്പോൾ വേറൊന്നു നിശ്ചയിക്കുന്നു, ഇതാ അദ്ദേഹം നമ്മെക്കാണിക്കുന്ന കാഴ്ച ആദ്യംകാണിച്ചതിനു നേരെ വിപരീതമായിരിക്കുന്നു; പലരും ഇങ്ങനെ പറയുന്നതിനിടയ്ക്കു അതിൽഒരുത്തൻ "രാജാവുഅയുക്തമാണുപ്രവൎത്തിച്ചതു, അദ്ദേഹം വിചാരമില്ലാതെദുൎബ്ബുദ്ധിയായ റാണിക്കു വരംകൊടുത്തു. ഈ ദുഃഖമെല്ലാം താൻതന്നെ മനസ്സാലെ വരുത്തിവച്ചതാണെന്നുംവേണം പറവാൻ. ഒരു സ്ത്രീക്കുവശനായിട്ടു, അദ്ദേഹം വിവേകവും വിജ്ഞാനവും നശിപ്പിച്ചുകളഞ്ഞു, ഈ അഭിപ്രായം ശരിയല്ലെന്നു മറെറാരുത്തൻ പറഞ്ഞു. "രാജാവു ധൎമ്മപരമായിട്ടാണു പ്രവൎത്തിച്ചതെന്നും അതിലേക്കു അദ്ദേഹത്തെ കുററപ്പെടുത്താനില്ലെന്നും അവൻ ന്യായവാദംചെയ്തു. അതിലേക്കു സാക്ഷ്യമായി

1. ശിബി, 2. ദധീചി, 3. ഹരിശ്ചന്ദ്രൻ എന്നീമഹാന്മാരുടെ ചരിത്രങ്ങളെ അവർ അന്യോന്യം പറഞ്ഞുകൊണ്ടുമിരുന്നു. ഭരതന്റെ രഹസ്യമായ ആലോചനപ്രയോഗക്രിയയാണ കൈകേയി ഇങ്ങനെനിർബന്ധിച്ചതെന്ന ഒരുത്തൻ പറഞ്ഞു. അതുകേട്ടുകൊണ്ടിരുന്ന മറെറാരുത്തൻ ആ വാക്കുകൾ തീരെ സഹിക്കാതെ ഭത്സിച്ചു. മൂന്നാമതൊരുത്തൻ ഉടനേ ചെവിപൊത്തി നാവും കടിച്ചു വിളിച്ചു പറകയാണ്. "ശാന്തം പാപം! വ്യാജം പറയുന്നു! ഈ മാതിരി ഇല്ലാത്തകാൎയ്യങ്ങൾ ഊഹിച്ചുപറഞ്ഞിട്ടു താങ്കൾ വെറുതേ സുകൃതം ക്ഷയിപ്പിക്കുന്നു. ഭരതൻ രാമന്റെ പ്രാണപ്രിയനാണെന്ന എനിക്കറിയാം. ഭരതൻ രാമനു ദോഷമായി ഏതെങ്കിലും കാൎയ്യം എപ്പോഴെങ്കിലും സ്വപ്നേപി വിചാരിച്ചിട്ടുണ്ടെങ്കിൽ, ചന്ദ്രൻ തിപ്പൊരികൾതൂകും. അമൃതു വിഷകാൎയ്യത്തെയും ചെയ്യും."

അമൃതെടുത്തു കാണിച്ചിട്ടു വിഷം വിളമ്പിയ ദുർവ്വിധിയെ മറെറാരുത്തൻ നിന്ദിച്ചുപറഞ്ഞു പട്ടണവാസികൾ ആകപ്പാടെ ദുഃഖസാഗരത്തിൽ മുഴുകി. അഭിഷേകാഘോഷത്താൽ ഉണ്ടായ ആനന്ദം നിഃശേഷം നീങ്ങത്തക്കവണ്ണം അത്ര കട്ടതായ ആധി ഓരോരുത്തന്റേയും ഹൃദയത്തിൽ സ്ഥലംപിടിച്ചു.

കൈകേയിയുടെ പരമസുഹൃത്തുകളായ ബ്രാഹ്മണകുലമാന്യവൃദ്ധകൾ അവളുടെ ശീലഗുണത്തെ വൎണ്ണിച്ചുകൊണ്ടു ഉപദേശരൂപേണ ഓരോന്നുപറഞ്ഞു. എന്നാൽ ദുഷ്ടയായ അവൾക്ക അതെല്ലാം ഹൃദയശല്യമായിട്ടാണ ഭവിച്ചതു—ദേവി! ഭവതിക്ക രാമചന്ദ്രൻ ഭരതനെക്കാൾ പ്രിയപ്പെട്ടവനാണെന്നല്ലേ പറഞ്ഞുവന്നതു.

---

1. ശിബിയുടേയും 2. ദധീചിയുടേയും ചരിത്രം മുമ്പൊരിടത്തു വിസ്തരിച്ചു.

3. സൂൎയ്യവംശത്തിലെ ആദിരാജാവായ ഇക്ഷ്വാകുവിൽനിന്നും ഇരുപത്തെട്ടാമത്തെതലമുറയിൽ ജീവിച്ചിരുന്ന അയോദ്ധ്യയിലെ രാജാവായിരുന്നു ഹരിശ്ചന്ദ്രൻ. അദ്ദേഹം ത്രിശംകുവിന്റെ പുത്രനായിരുന്നു. അദ്ദേഹത്തിന്റെ സത്യനിഷ്ഠയെ പരീക്ഷിക്കാൻവന്നവിശ്വാമിത്രന്റെ കടംവീട്ടുന്നതിനായി രാജ്യവും ധനങ്ങളും ഭാൎയ്യയായ സത്യവതിയേയും ഏകപുത്രനായ രോഹിതാശ്വനേയും അദ്ദേഹംവിററു. എന്നിട്ടും കടംതീരായ്കകൊണ്ടു തന്നെയും ഒരു ചുടലക്കാട്ടിന്റെ ഉടമസ്ഥനുവിററു. കാട്ടിൽ ആരെങ്കിലും ഒരു ശവംകൊണ്ടുവന്നാൽ ശവപ്പണംവാങ്ങി ഉടമസ്ഥനെ ഏല്പിക്കുന്നതിനു ചുടലകാവല്ക്കാരനായിഹരിശ്ചന്ദ്രൻ നിയമിക്കപ്പെട്ടു. ഒരുദിവസം ഒരു സ്ത്രീ മരിച്ചുപോയ തന്റെ പുത്രനേയുംകൊണ്ട് ദഹിപ്പിക്കാൻ അവിടെച്ചെന്നു. അതു തന്റെ ഭാൎയ്യയും മകനുമാണെന്നുള്ള വസ്തുത ഹരിശ്ചന്ദ്രൻ അറിഞ്ഞു. ശവപ്പണംകൊടുക്കാൻ കൈവശമില്ലെന്നുഅവൾ പരമാൎത്ഥം അറിയിച്ചു എങ്കിലും പണംകൊടുക്കാതെ ശവം ദഹിപ്പിക്കാൻ സമ്മതിക്കാവതല്ലെന്നു ഹരിശ്ചന്ദ്രൻ പറകയാൽ പണത്തിനായി താൻ ഉടുത്തിരുന്ന വസ്ത്രംഉരിഞ്ഞുകൊടുക്കാൻഅവൾ ഭാവിച്ചപ്പോൾ ആ രാജദമ്പതിമാരുടെ സത്യനിഷ്ഠ കണ്ടു സന്തോഷിച്ചു ത്രിമൂൎത്തികൾ അവിടെ പ്രത്യക്ഷരായി. ഉടനേതന്നെ രാജപുത്രനെ ജീവിപ്പിച്ചു രാജാവിന്റെ ദാസ്യവുമൊഴിച്ചു പഴയപോലെ അയോദ്ധ്യയിലെ സിംഹാസനത്തിൽ ഇരുത്തി വാഴിച്ചു എന്നുപുരാണകഥ.

അതു പരക്കെ എല്ലാവരും അറിഞ്ഞിരിക്കുന്നതുമാണ്. അങ്ങനെയാണെങ്കിൽ സഹജമായ ആ സ്നേഹം അവനിൽ കാണിക്കുക! എന്തൊരുകുററത്തിനാണ ഇപ്പോൾ അവനെ കാട്ടിലേക്കയയ്ക്കുന്നതു്.

സപത്നിമാരായ റാണിമാരോടു ഭവതി യാതൊരു അസൂയയും കാണിച്ചിട്ടില്ല. അവരെക്കുറിച്ചു ഭവതിക്കുള്ള സ്നേഹവും വിശ്വാസവും സകലദേശങ്ങളിലും പ്രസിദ്ധമാണ്; ആ സ്ഥിതിക്കു ഭവതി ഈ വജ്റായുധത്തെ പട്ടണവാസികളിൽ പ്രയോഗിക്കത്തക്കവണ്ണം കൌസല്യ എന്തൊരപരാധംചെയ്തു.

എന്തു്?—രാമൻ വനവാസത്തിനു പോയാൽ സീത അവനെപ്പിരിഞ്ഞു് ഇവിടെ താമസിക്കുമോ? ലക്ഷ്മണൻ ജ്യേഷ്ഠനെപ്പിരിഞ്ഞിരിക്കുമോ? ഭരതൻ രാജ്യഭരണം നടത്തുമോ? രാമനെപ്പിരിഞ്ഞാൽ രാജാവു് ജീവനോടെ ഇരിക്കുമോ? ഭദ്രേ! ഈ വസ്തുതകൾ വിചാരിച്ചുനോക്കി, ഹൃദയത്തിൽനിന്നു കോപത്തെ ഒഴിക്കു. ദുഃഖത്തിനും കളങ്കത്തിനുമുള്ള ദുർഗ്ഗമായി ഭവിക്കാതിരിക്കു. സ്വാത്മനാ പരിശ്രമിച്ചു് ഭരതനെ യുവരാജാവാക്കി അഭിഷേകം കഴിപ്പിച്ചുകൊൾക. എന്നാൽ രാമനെ കാട്ടിലയയ്ക്കേണ്ട ആവശ്യം എന്താണ്? രാജാവാകണമെന്നുള്ള ആഗ്രഹം രാമനു ലവലേശമില്ല. അവൻ ധർമ്മധുരീണനും വിഷയവിരക്തനുമാണ്. അവൻ കൊട്ടാരത്തിൽ നിന്നൊഴിഞ്ഞു ഗുരുവിനോടൊരുമിച്ചു താമസിച്ചുകൊള്ളട്ടെ. അതിലേക്കു ഭവതിയുടെ രണ്ടാമത്തെ വരം അപേക്ഷിച്ചുവാങ്ങിച്ചോള്ളൂ. രാമനെപ്പോലെയുള്ള ഒരു പുത്രനെ നാട്ടിൽനിന്നു ബഹിഷ്കരിച്ചുകൂടാ. ലോകരെ ഭയപ്പെടേണ്ടയോ? അവരിതു കേട്ടാൽ എന്തുപറയും? ഭവതിയുടെ നന്മയ്ക്കാണ ഞാനിപ്പറയുന്നതു്. അതു കേൾക്കാത്തപക്ഷം ഒരു കാര്യത്തിലും അഭ്യുദയം ഉണ്ടാകയില്ല. ഈ ആരംഭം കേവലം ഒരു പരിഹാസമാണെന്നുവരികിൽ സ്പഷ്ടമായി അതു് എന്നോടു പറയുക. ക്ഷണത്തിൽ എഴുന്നേററു് മേലിൽ വരാൻപോകുന്ന ശോകകളങ്കങ്ങളെ പരിഹരിക്കാൻ ഉപായം ആലോചിച്ചു നിശ്ചയിക്കൂ. വംശരക്ഷയ്ക്കു് അതു് ആവശ്യകമാണ്. രാമനെ കാട്ടിൽ അയയ്ക്കണമെന്നുള്ള ശാഠ്യത്തിനു ഒരു പരിഹാരം ഉടനടി ഉണ്ടാക്കണമെന്നല്ലാതെ മററൊന്നിനും പരിശ്രമിക്കണമെന്നില്ല; സൂര്യനില്ലാത്തപകലും, ജീവനില്ലാത്തദേഹവും, ചന്ദ്രനില്ലാത്തരാത്രിയും എങ്ങനെയാണോ അതുപോലെയാണ്, രാമനോടുകൂടാഞ്ഞാൽ അയോദ്ധ്യയും. ദേവി! ഈ വസ്തുത നല്ലവണ്ണം ആലോചിച്ചു നോക്കണമെന്നു് ഞാൻ അപേക്ഷിക്കുന്നു.

ഇങ്ങനെ ബന്ധുക്കളായ ബ്രാഹ്മണസ്ത്രീകൾ നൽകിയ ഉപദേശം ശ്രവണരമണീയവും പരിണാമഹിതവുമായിരുന്നു. എന്നാൽ കുബ്ജയുടെ കപടപ്രബോധനങ്ങളിൽ നല്ല ശിക്ഷകഴിച്ചിരുന്ന

ത്തുകൊണ്ടു, റാണി അതിനെ അംഗീകരിച്ചില്ല. മറുപടി ഒന്നും അവൾ പറഞ്ഞില്ലെങ്കിലും, മൃഗത്തെക്കണ്ട ക്ഷുധാൎത്തയായ വ്യാഘ്രിയെപ്പോലെ, ദുസ്സഹമായ രോഷവേഗത്തിന്നു അധീനയായിഭവിച്ചു. അവളുടെ വ്യാധി ശമിക്കുന്നതല്ലെന്നു മനസ്സിലാക്കീട്ടു്, ഉത്തമകളായ ആ സ്ത്രീകൾ അഹോ! മന്ദബുദ്ധിയായ ദുൎഭഗ!—ഇവളുടെ അഹംകാരത്തിന്റെ ഫലമായി ദൈവം ഇവളെ നശിപ്പിച്ചു. ആരും ഇതിന്നുമുമ്പു ചെയ്യാത്തവിധത്തിൽ ഒരു കഷ്ടം കഷ്ടമായിട്ടാണ് ഈ ദുഷ്ട പ്രവൎത്തിച്ചതു്" എന്നു പറഞ്ഞുകൊണ്ടു് അപ്പോൾ തന്നെ അവളെ വിട്ടുപിരിഞ്ഞുപോയി.

ഇങ്ങനെ നഗരത്തിലുള്ള സ്ത്രീപുരുഷന്മാർ വിലപിക്കയും, അനവധി നിന്ദാവാണികൾ ദുഷ്ടയായ റാണിയിൽ വൎഷിക്കയും ചെയ്തുകൊണ്ടിരുന്നു—"ഹാ! ഹാ!—നാം രാമനെ കൂടാതെ എങ്ങനെ ജീവിക്കാനാണു്" എന്നു സജ്വരന്മാരായി വിലപിച്ചു, പ്രജകളെല്ലാവരും, രാമന്റെ വേർപാടു നിമിത്തം വെള്ളംവററിപ്പോയ തടാകത്തിലെ ജലചരങ്ങളെപ്പോലെ പിടച്ചടിച്ചു സങ്കടപ്പെട്ടു. സ്ത്രീയാകട്ടെ പുരുഷനാകട്ടെ, ദുഃഖസമുദ്രത്തിന്റെ ആഴത്തിൽ താഴാത്തവരായി ആരുംഅവിടെ ഉണ്ടായിരുന്നില്ല. എന്നാൽ ധന്യസ്മൃചിത്തനായ രാമചന്ദ്രന്നു യാതൊരുകുണ്ഠിതവുംതോന്നിയില്ല. മുഖപ്രസാദത്തോടും അതിൽ നാലിരട്ടി മനഃപ്രസാദത്തോടും കൂടി അദ്ദേഹം അമ്മയുടെ സമീപത്തിലേക്കുപോയി. രാജാവു ഒരുപക്ഷെ, തടുത്തേക്കുമോ എന്നുള്ള ഭയം മാത്രമെ ഉണ്ടായിരുന്നുള്ളു.

രഘുവംശരത്നദീപമായ രാമൻ, രാജത്വമാകുന്ന ശൃംഖലയാൽ ബന്ധിക്കപ്പെട്ടതും, ആ ശൃംഖലയുടെ മോചനമാകുന്ന വനവാസവാൎത്തയാൽ അത്യന്തം സന്തോഷിക്കുന്നതുമായ ഒരു ബാലഗജം പോലെ ശോഭിച്ചു. ഭക്തിപൂൎവം കൈകൾകൂപ്പി മാതൃപാദങ്ങളിൽ വണങ്ങിനിന്ന കുമാരനെ മാതാവു് ആശീൎവദിച്ചു്, മാറോടണച്ചാശ്ലേഷിച്ചു്, ധൎമ്മാൎത്ഥമായി വസ്ത്രാഭരണങ്ങളെ ചുററിലും വിതരിച്ചു. ആനന്ദാശ്രുക്കളോടും ആനന്ദപുളകത്തോടുംകൂടി, വീണ്ടും വീണ്ടും പുത്രാനനത്തെ ചുംബിച്ചു. . അനന്തരം മടിയിൽ പിടിച്ചിരുത്തി നെഞ്ചിൽ ചേൎത്തണച്ചപ്പോൾ, സ്നേഹരസം മുലപ്പാലിന്റെ രൂപത്തിൽ ചുരന്നൊഴുകി. ഹാ! പുത്രസ്പൎശത്താൽ മാതാവിനു് അപ്പോൾ ഉണ്ടായ ആനന്ദ നിൎവൃതി എന്തുപറയാം. ഭിക്ഷയേററു നടക്കുന്നവന്നു പൊടുന്നനവേ കുബേരപദവി ലഭിച്ചാലെങ്ങനെയോ അതുപോലെയുള്ള സന്തോഷമുണ്ടായി. അനന്തരം സുഖദവും സുന്ദരവുമായ പുത്രവദനത്തെ സ്നേഹപൂൎവം നോക്കി, മധുരസ്വരത്തിൽ മാതാവുപറഞ്ഞു:—മകനേ, ആനന്ദകരമായ ആ മംഗല ലഗ്നം എപ്പോഴാണു പറയൂ!—അയോദ്ധ്യയുടെ ജന്മലാഭം

സിദ്ധിച്ചതു നീ മൂലമാണു്. അത്രത്തോളം സുകൃതശീല സുഖസമ്പത്തുകൾ നിന്നിൽ തികഞ്ഞിട്ടുണ്ടു്. സകല സ്ത്രീ പുരുഷന്മാരും ശരദൃതുവിൽ സ്വാതിനക്ഷത്രത്തിലെ വർഷപാതത്തെ ആഗ്രഹിച്ചിരിക്കുന്ന വേഴാമ്പലിണകളെപ്പോലെ, അത്യുൽക്കണ്ഠയോടെ നിന്റെ രാജപദത്തെ ആഗ്രഹിച്ചിരിക്കയാണു്. വത്സ! വേഗത്തിൽ പോയി കുളികഴിച്ചുവന്നു്, സ്വാദിഷ്ഠമായ ഭക്ഷണം വല്ലതുമല്പം കഴിക്കൂ. എന്നിട്ടു് അച്ഛന്റെ സമീപത്തിലേക്കു പോകുക! നേരം താമസിക്കുന്നു! വേഗമാകട്ടെ! ഇങ്ങനെ, സ്നേഹമാകുന്ന കല്പവൃക്ഷത്തിന്റെ, സമ്പന്മൂലവും സുഖമകരന്ദം തൂകുന്നതുമായ പുഷ്പംപോലെയുള്ള മാതാവിന്റെ മധുരവാക്കുകളിൽ ധർമ്മധുരീണമായ രാമചന്ദ്രന്റെ മനോഭൃംഗം ഭ്രമിക്കാതെ, മൃദുസ്വരത്തിൽ മാതാവിനെ അഭിസംബോധനംചെയ്തുപറഞ്ഞു:—"അമ്മേ! അച്ഛൻ എനിക്കു വനരാജ്യമാണു തന്നിരിക്കുന്നതു്. അവിടെ എല്ലാവിധത്തിലും പല കർത്തവ്യങ്ങൾ എനിക്കുണ്ടാവും. അതുകൊണ്ടു് അമ്മ സന്തുഷ്ടയായി വനത്തിലേക്കു അനുവാദം തരണം. എങ്കിൽ മാത്രമെ മംഗലമായും മനഃസമാധാനത്തോടും എനിക്കു വനത്തിലേക്കു പുറപ്പെടാൻ സാധിക്കുകയുള്ളു. സ്നേഹാധിക്യത്താൽ അകാരണമായ ദുഃഖത്തിനു അമ്മ ഇടം കൊടുക്കരുതു്. അമ്മയുടെ സമ്മതത്തെയാണു് ഞാൻ അനുഗ്രഹമായിക്കരുതുന്നതു്.

പിതൃനിയോഗത്തെ ശിരസാവഹിച്ചു് പതിനാലു സംവത്സരം വനത്തിൽ വസിച്ചതിന്റെ ശേഷം ഞാൻ മടങ്ങിവന്നു് മാതൃപാദങ്ങളെ ദർശിക്കുന്നതാണു്. മനസ്സിനെ അസ്വാസ്ഥ്യപ്പെടുത്താതെ അമ്മ സന്തുഷ്ടയായി വസിക്കണം"

വിനീതവും മധുരവുമായ രഘുവരവചസ്സുകൾ നിശിത ബാണങ്ങൾപോലെ മാതാവിന്റെ ഹൃദയത്തെ ഭേദിച്ചു. മഴവെള്ളം വീഴുമ്പോൾ ജവാസച്ചെടിയെങ്ങനെയോ അതുപോലെ പുത്രന്റെ ശീതളവചനങ്ങൾ കേട്ടമാത്രയിൽ കൌസല്യ വാടിത്തളർന്നുപോയി. അവളുടെ ഹൃദയത്തിലെ ആധി സിംഹഗർജ്ജനം കേട്ടാൽ കരിണിക്കുണ്ടാകുന്നതുപോലെ വാചാമഗോചരമായിരുന്നു. കണ്ണുകളിൽ അശ്രുക്കൾ നിറഞ്ഞു. ശരീരം കിടുകിട വിറച്ചു; തൊളിവെള്ളത്തിൽ ശ്വാസംമുട്ടിപ്പിടയുന്ന മത്സ്യത്തെപ്പോലെ അവൾ വിഷമിച്ചു. അനന്തരം, പണിപ്പെട്ടു ധൈര്യത്തെ അവലംബിച്ചുകൊണ്ടു്, മകന്റെ മുഖത്തുനോക്കി, തൊണ്ടയിടറിപ്പറഞ്ഞു:" രാമചന്ദ്ര! നീ പിതാവിന്റെ പ്രാണപ്രിയനാണല്ലോ. നിന്റെ ചരിതങ്ങളെ നോക്കിനോക്കി അദ്ദേഹം ആനന്ദിക്കാറുമാണു പതിവു്. നിനക്കു രാജ്യാഭിഷേകത്തിനായി ഒരു ശുഭദിനവും അദ്ദേഹം നിശ്ചയിച്ചു. പിന്നെ എന്തൊരുകുറ്റത്തിനാണു് ഇപ്പോൾ നിന്നെ കാ

ട്ടിലേക്കു തള്ളി അയയ്ക്കുന്നതു്. കുഞ്ഞേ! ഇതിനൊക്കെക്കാരണമെന്താണെന്നു് എന്നോടു പറയൂ! സൂര്യകുലത്തെ എരിക്കാൻ തുടങ്ങിയിരിക്കുന്ന ആ ഭയങ്കരാഗ്നി ആരാണു്?

ഈ വാക്കുകൾ കേട്ടുകൊണ്ടു സമീപത്തുനിന്ന മന്ത്രിപുത്രൻ, രാമചന്ദ്രന്റെ മുഖംനോക്കീട്ടു സകല സംഭവങ്ങളും കൌസല്യയോടുപറഞ്ഞു. രാജ്ഞി, നിശ്ചലയായി, നിസ്തബ്ധയായി നിന്നുപോയി. ആ സാധ്വിയുടെ അപ്പൊഴത്തെ അവസ്ഥ വാക്കുകളാൽ വർണ്ണിക്കാവതല്ല.

മകനെ പോകാതെ തടുക്കാനോ പോകാൻ പറയാനോ അവൾ ശക്തയല്ലാതെതീൎന്നു. രണ്ടുവഴിക്കും അവളുടെ ഹൃദയം ദാരുണമായിദഹിച്ചു. ചന്ദ്രൻ എന്നെഴുതേണ്ട സ്ഥാനത്തു രാഹു എന്നെഴുതിയതുപോലെയായി; വിധിചേഷ്ടിതം എപ്പോഴും നമുക്കു വിപരീതമായിത്തന്നെ ഭവിക്കുന്നു. ധൎമ്മവിചാരവും സ്നേഹവിശേഷവും ഒരേ ശക്തിയോടെ അവളുടെ ഹൃദയത്തെ ഉപരോധിച്ചു. * നച്ചെലിയെ കവിൾക്കൊണ്ട സൎപ്പത്തെപ്പോലെ, അവൾ, രണ്ടും വയ്യാതെ വിഷമിച്ചു എന്നിട്ടു വിചാരിക്കയാണു്:—"രാമനെ കാട്ടിൽപോകാതെ ഞാൻ തടുക്കുന്നതു മഹാപാപമാണു്, ഇതുവരെ ചരിച്ചധൎമ്മത്തിനു ഹാനി സംഭവിക്കും. ബന്ധുജനവിരോധത്തിനും സംഗതിയാകും. വനത്തിലേക്കു പറഞ്ഞയയ്ക്കാമെന്നുവെച്ചാൽ അതു ദുസ്സഹമായ ഹാനിക്കു കാരണവുമായിരിക്കുന്നു" ഇങ്ങനെ ധൎമ്മസങ്കടത്തിൽ അകപ്പെട്ടു റാണി ദുഃഖവികലയായിഭവിച്ചു. വീണ്ടും ഒരു ഗൃഹമേധിനിയുടെ ധൎമ്മത്തെക്കുറിച്ചു വിവേകപൂൎവ്വം ആലോചിക്കയും രാമനും ഭരതനും ഒരുപോലെ തന്റെപുത്രന്മാരാണെന്നുള്ള സ്മരണ ഉണ്ടാകയും ചെയ്തപ്പോൾ സരളസ്വഭാവയായ രാമമാതാവു, ധൈൎയ്യത്തെ അവലംബിച്ചു, സന്താപവാക്കുകളെ പറഞ്ഞു:—"മകനെ ഞാൻ പ്രാണങ്ങളെ ഉപേക്ഷിക്കട്ടെയോ?—നിന്റെ പ്രവൃത്തി ഉചിതമത്രെ, പിതാജ്ഞയുടെ അനുസരണമാണു് പുത്രന്റെ പരമമായധൎമ്മം.

രാജശേഖരൻ നിനക്കു രാജ്യംതരാമെന്നു് ആദ്യം വാഗ്ദാനം ചെയ്തു; ഇപ്പോൾ രാജ്യത്തെ ഉപേക്ഷിച്ചു, കാട്ടിൽപോകണമെന്നു പറയുന്നു; അതുകൊണ്ടു്, എനിക്കു ലവലേശം ദുഃഖമോ മനഃക്ഷോഭമോ ഇല്ല. എന്നാൽ നിന്നെ പിരിയുന്നതു, ഭരതനും രാജാവിനും, പ്രജകൾക്കും പ്രചണ്ഡമായ ക്ലേശത്തിനു കാരണമായിരിക്കും.

---

* സൎപ്പംനച്ചെലിയെപ്പിടിച്ചാൽ ഏതായാലും ആപത്താണു്; വിഴുങ്ങിയാൽ ഉള്ളിലിറങ്ങുമ്പോൾ സൎപ്പം മരിക്കും. വെളിയിലേക്കു കക്കിയാൽ അതിന്റെ (സൎപ്പത്തിന്റെ) കണ്ണുപൊട്ടും. ഇങ്ങനെയാണു വിശ്വസിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്നതു്.

ഇനിയും ഒരു സംഗതി പറവാനുണ്ട്, കാട്ടിൽപോകണമെന്നു പിതാവുമാത്രമല്ലേ നിന്നെ നിയോഗിച്ചിട്ടുള്ളതു്? അതു മാനിക്കണമെന്നില്ല. പോകേണ്ടായെന്നു മാതാവു വിരോധിക്കുന്നതിനെ നീ മാനിക്കേണ്ടതാണു്.

മാതാവും പിതാവും ഒരുപോലെ നിന്നെ വനത്തിൽപോകാൻ നിയോഗിക്കുകയാണെങ്കിൽ, വനം അയോദ്ധ്യയെക്കാൾ നൂറുമടങ്ങു ശ്രേഷ്ഠമാണെന്നു വിചാരിക്കണം. വനദേവൻ പിതാവും വനദേവി മാതാവും ഖഗങ്ങളും മൃഗങ്ങളും പാദസേവകരും ആണെന്നു കരുതുകയുംവേണം. രാജാക്കന്മാൎക്കു വനവാസത്തിനു വിഹിതമായിട്ടുള്ളതു വാൎദ്ധക്യമാണു്. നീ കേവലം ബാലനാണെന്നുള്ളതു വിചാരിക്കുമ്പോൾ എനിക്കു മനസ്സിനു് അസ്വാസ്ഥ്യം തോന്നുന്നുണ്ടു്. മകനേ, രഘുകുലത്തിനു് ഒരു തിലകംപോലെ, പരിലസിക്കുന്ന നീ ഇപ്പോൾ വനത്തിലേക്കു പുറപ്പെടുന്നതായാൽ, വനം എത്രയോ അനുഗൃഹീതവും, അയോദ്ധ്യ എത്രയോ ഭാഗ്യഹീനവുമായിരിക്കും. എന്നെക്കൂടി കൊണ്ടുപോകണമെന്നു ഞാൻ ഈ അവസരത്തിൽ പറയുന്നുവെങ്കിൽ നിന്റെമനസ്സു വല്ലാതെ അന്ധാളിച്ചേക്കാം. അതുകൊണ്ടു് അഭിലാഷമെന്തായാലും നിന്റെ സുഖത്തെയും നീതിയേയും ഞാൻ ആദരിക്കുന്നു. പുത്ര! നീ എല്ലാവൎക്കും പ്രിയനാണു്. ഞങ്ങളുടെ പ്രാണങ്ങളുടെ പ്രാണനാണു്. "ഞാൻ ഏകനായി വനത്തിലേക്കു പോകയാണമ്മേ!" എന്നു നീ ഇപ്പോൾ പറയുന്നതായാൽ എന്റെഹൃദയം നൈരാശ്യക്കയത്തിൽ മുങ്ങിപ്പോകും.

ഈ വസ്തുത നിന്നെ അറിയിക്കമാത്രം ചെയ്യുന്നു. മനസ്സിലുള്ളതിൽ കൂടുതലായി വെളിയിൽ സ്നേഹംപ്രകടിപ്പിച്ചു നിൎബ്ബന്ധിക്കണമെന്നു് എനിക്കു വിചാരമില്ല. നിന്റെ അമ്മയുടെ അപേക്ഷയെ സ്വീകരിക്കുക! അല്ല, തനിയേപോകാനാണു ഭാവമെങ്കിൽ എന്നെ മറന്നുകളയാതെയെങ്കിലുമിരിക്കണമെന്നു പ്രാൎത്ഥിക്കുന്നു. ഉത്തമനായ ബാല! കൺപോളകൾ കണ്ണിനെയെന്നപോലെ ദേവന്മാരും പിതൃക്കളും നിന്നെ രക്ഷിക്കട്ടെ. നിന്റെ വനവാസം ബന്ധുക്കൾക്കും പരിജനങ്ങൾക്കും പ്രാണാന്തികമായ സങ്കടത്തെ നൽകുന്നതായിരിക്കും. നീ പതിന്നാലാമത്തെ വൎഷത്തിന്റെ അവസാനത്തിൽ മടങ്ങിവരുമെന്നുള്ള ഒരാശ്വാസമുണ്ടല്ലോ, ആ ആശ്വാസമാണു നിന്റെപരിജനങ്ങളും ബന്ധുക്കളുമാകുന്ന മത്സ്യങ്ങൾ ജീവധാരണംചെയ്യുന്ന ജലാശയമെന്നു് അറിഞ്ഞുകൊൾക. അതായതു ഒരുകാലത്തു നിന്റെ കരതലച്ഛായയിൽ വിശ്രമിച്ചു സുഖിക്കാമെന്നുള്ള പ്രത്യാശയാൽ മാത്രമാണു് അവർ ഇപ്പോൾ ജീവിക്കാൻ നിശ്ചയിക്കുന്നതു്. നീ കരുണാകരനും ധൎമ്മധുരീണനുമാ

കകൊണ്ടു, മടങ്ങിവരുമ്പോൾ അവരെയെല്ലാം ജീവനോടെ കാണ ത്തക്ക ഉപായംവേണം ഇപ്പോൾ സ്വീകരിക്കാൻ.

വനയാത്രയ്ക്കു ഞാനും അനുജ്ഞനൽകണമെന്നുണ്ടായിരിക്കാം. നീതിക്കും ഖ്യാതിക്കും അനുഗുണമായ ഒരഭിലാഷമാണത്. രാജ്യലക്ഷ്മിയെ തൃണംപോലെ ഉപേക്ഷിച്ചിട്ടു പിതൃശാസനത്തെ മണിപോലെ ശിരസാവഹിക്കുന്ന ഉത്തമനായ പുത്ര! പരിജനത്തെയും കുടുംബത്തെയും പട്ടണവാസികളെയും, അനാഥസ്ഥിതിയിൽ തള്ളീട്ടു—ഹാ! എൻെറ ഹതവിധിയെന്നേ പറയേണ്ടു-നീ സുഖമായി വനത്തിലേക്കു പോകുക! എല്ലാവരുടേയും സുകൃതഫലം ഇന്നോടെ ഒടുങ്ങിക്കഴിഞ്ഞു. സൂൎയ്യവംശരത്നാവലിയുടെ ദിവ്യപ്രഭ ഇതാ ഒന്നാകെ മങ്ങിമറയുന്നു. കരാളമായ മൃത്യു, ജനാവലിയെ ധ്വംസിക്കാനായി നേരിട്ടടുക്കുകയുംചെയ്യുന്നു.

കൌസല്യാദേവി, ഇങ്ങനെ പലപ്രകാരത്തിൽ പരിദേവനം ചെയ്തിട്ടു്, അല്പവും ഭാഗ്യമില്ലാത്തവൾ എന്നു തന്നേത്താൻ ഗണിച്ചുകൊണ്ടു കമഴ്ന്നുകിടന്നു രാമചന്ദ്രൻെറ പാദങ്ങളെ ഗ്രഹിച്ചു. ദുസ്സഹമായ ദാരുണദുഃഖം അവളുടെ ഹൃദയത്തിൽ തുളഞ്ഞുതുളഞ്ഞു കയറി. വിലാപകലാപങ്ങളുടെ അവസ്ഥ പറഞ്ഞറിയിക്കത്തക്കതല്ല. രാമചന്ദ്രൻ മാതാവിനെപ്പിടിച്ചുയൎത്തി മാറോടുചേൎത്തുവച്ചു മൃദുവചനങ്ങളാൽ ആശ്വസിപ്പിക്കാൻതുടങ്ങി.

ഈ അവസരത്തിൽസീത, ഭൎത്താവിൻെറ വനഗമനവൃത്താന്തം കേട്ടു ദുഃഖിതയായി വന്നു, മാതാവിൻെറ കാൽപൂക്കളിൽ വണങ്ങിവീണ്, എഴുന്നേൽക്കാൻ ശക്തയാകാതെ കുമ്പിട്ടിരുന്നു; മനസ്സലിഞ്ഞ കൌസല്യ മൃദുസ്വരത്തിൽ അവളെ ആശീൎവ്വദിച്ചു; അത്യന്തം സുകുമാരമായ അവളുടെ പൂമേനി നോക്കിനോക്കി സങ്കടപ്പെടുകയും ചെയ്തു. പരമസുന്ദരിയും പതിപ്രേമപരിശുദ്ധയുമായ സീത, മുഖം താഴ്ത്തി ഇരുന്ന്, വിചാരിക്കയാണ്:—എൻെറ ജീവനാഥൻ വനത്തിനു പുറപ്പെടുന്നു — എനിക്കുഅദ്ദേഹത്തെ അനുഗമിക്കാനുള്ള മാൎഗ്ഗമെന്തു?—ശരീരത്തോടു കൂടെയായാലും കൂടാതെയായാലും അദ്ദേഹത്തോടൊരുമിച്ച് പോയേ മതിയാകൂ—എന്നാൽ വിധിയുടെ ചേഷ്ടിതങ്ങൾ ആൎക്കും അജ്ഞാതങ്ങളത്രേ;

ഈ വിചാരത്തോടുകൂടി കാൽനഖങ്ങളാൽ അവൾ ഭൂമിയിൽ വരച്ചുകൊണ്ടിരുന്നു. ഉടനേ നൂപുരധ്വനി, മധുരമായ കവിഗാനം പോലെ, 'ഞങ്ങളെ സീതാപദത്തിൽ നിന്നു് ഒരിക്കലും വേൎപെടുത്താൻ ഇവരുത്തരുതെ' എന്നു പ്രാൎത്ഥന സ്നേഹപൂൎവ്വം ഉദ്ഘോഷിച്ചു; മനോഹര നയനങ്ങളിൽനിന്നു ധാരധാരയായി കണ്ണുനീർ ഒഴുകുന്നതുകണ്ടു സഹിക്കാതെ, രാമമാതാവു മകനെനോക്കി പറകയാണു്:—

"രാമചന്ദ്ര! ശ്രദ്ധിച്ചു കേൾക്കുക—സീത അത്യന്തം മൃദുഗാത്രിയാണ്. നിന്റെ അച്ഛനമ്മമാൎക്കും, ബന്ധുജനങ്ങൾക്കും അവൾ കണ്ണിലുണ്ണിയുമാണ്. അവളുടെ ജനകൻ രാജരത്നമായ ജനകനാം, ശ്വശുരൻ, സൂൎയ്യവംശപ്രദീപകനായ ദശരഥരാജനുമാണ്. ഭൎത്താവു, സൂൎയ്യാന്വയമായ കുമുദാകരത്തിനു സുന്ദരശശിയും സൌന്ദൎയ്യനിധിയും ഗുണരാശിയുമാണ്. പ്രത്യേകിച്ചും അവൾ എനിക്കു രൂപശീലാദിഗുണങ്ങൾ തികഞ്ഞ ഒരു മരുമകളത്രെ! കണ്ണിലെ കൃഷ്ണമണിപോലെ പ്രിയപ്പെട്ടവളത്രെ; എന്റെ ജീവന്റെ ഇരിപ്പിടം തന്നെ അവളാണെന്നുവേണം പറവാൻ. ഞാൻ കല്പകത്തൈക്കൊടിപോലെ അവളെ സൂക്ഷിച്ച് സ്നേഹസലിലത്താൽ നനച്ചു വളൎത്തിവരുന്നു. തളിരും തണ്ടും വീശി കായ് പിടിക്കാറായപ്പോൾ, വിധി വിപരീതമായി, ഇനി എങ്ങനെ അവസാനിക്കുന്നു എന്നും അറിയാവതല്ല.

തല്പത്തിൽനിന്നോ പീഠത്തിൽ നിന്നോ സീത എഴുന്നേററാൽ ഞാൻ അവളെ മടിയിൽവച്ചു താലോലിക്കുമായി. കട്ടുതറയിൽ ഒരിക്കലും കാൽ ഊന്നാൻ സമ്മതിച്ചിട്ടില്ല. എന്റെ ജീവിതസൎവ്വസ്വമായിട്ടാണ് ഈ ഓമനയെ ഞാൻ കരുതിപ്പോരുന്നതു്. വിളക്കിലെ തിരിനീട്ടാൻപോലും ഞാൻ അവളോടു പറയാറില്ല. ഇങ്ങനെയുള്ള സീതയാണ് നിന്നോടു ഒരുമിച്ചു വനത്തിലേക്കു പുറപ്പെടേണ്ടതു്. ഹേ! രഘുനാഥ! നീ എന്തു കല്പിക്കുന്നു. ചന്ദ്രകിരണപുഞ്ജത്തിൽ രസികയായ ചകോരി അത്യുഷ്ണമായ സൂൎയ്യബിംബത്തിൽ നയനങ്ങളെ ഉറപ്പിക്കാൻ സാധിക്കുമോ?

കാനനത്തിൽ രാക്ഷസന്മാരും, ആന സിംഹം മുതലായ അനവധി ദുഷ്ടമൃഗങ്ങളും സദാ സഞ്ചരിച്ചുകൊണ്ടിരിക്കുന്നു. ഹാ! പ്രിയപുത്ര! സുഭഗമായ ഇവളുടെ ജീവിതവൃക്ഷം ഇപ്രകാരമുള്ള വിഷവാടികയിൽ വച്ചു വളൎത്താൻ സാധിക്കുമോ? ശാരീരമായ സുഖത്തിൽ നിശ്ശേഷം വിമുഖകളായ കോലസ്ത്രീകളേയും കിരാതികളേയും വനവാസയോഗ്യകളായി ദൈവം സൃഷ്ടിച്ചിട്ടുണ്ട്. കല്ലു തുളച്ചുകയറുന്ന കൃമികളെപ്പോലെ കഠിനസ്വഭാവകളായ അവൎക്കു കാനനക്ലേശങ്ങൾ അഗണ്യങ്ങളാണ്. തപസ്സുനിമിത്തമായി സകല ഭോഗങ്ങളേയും ഉപേക്ഷിച്ച താപസിയും അതുപോലെ കാനനയോഗ്യയായി ഭവിക്കാം; എന്നാൽ ചിത്രത്തിൽ വരച്ച ഒരു കുരങ്ങിന്റെ ആകൃതി കണ്ടാൽപോലും പേടിക്കുന്ന സീത കാനനവാസം എങ്ങിനെ സഹിക്കും? സുരസരസ്സിലെ സുഭഗമായ താമരപ്പൂവിൽ കളിയാടുന്ന അരയന്നപ്പെൺകുട്ടി തൊള്ളിക്കെട്ടുള്ള ചേററുനിലത്തിൽ കുടിയാളുന്നതെങ്ങനെ? നല്ലപോലെ ഇതാലോചിച്ചുനോക്കി നീ ഒരു തീൎച്ചപറയൂ. ഇപ്രകാരം ഞാൻ സീതയെ ഗുണദോഷിക്കാം.

എന്നെ അമ്മയെന്നു വിളിച്ചുകൊണ്ടു വീട്ടിൽ താമസിച്ചെങ്കിൽ അവൾ എന്റെ ജീവരക്ഷിണിയായി ഭവിക്കുമായിരുന്നു.

സൽസ്വഭാവവും സ്നേഹവുമാകുന്ന അമൃതത്താൽ ആർദ്രമായ മാതാവിന്റെ പ്രിയവചനങ്ങൾ കേട്ടു രാമചന്ദ്രൻ തൽക്കാലത്തെ ആവശ്യങ്ങളെ വിചാരിച്ചും മാതാവു അടുക്കൽ നിൽക്കകൊണ്ടു കുഞ്ഞൊന്നു ലജ്ജിച്ചും, സീതയ്ക്കു കാനനവാസത്തിന്റെ ഗുണദോഷങ്ങളെ വെളിപ്പെടുത്തിക്കൊടുക്കത്തക്കവണ്ണം മാതാവിനു ഹിതമായി വിവേകമയങ്ങളായ മൃദുവാക്കുകളാൽ ഉത്തരം പറഞ്ഞു. രാജപുത്രി! വെറും വ്യാമോഹങ്ങൾക്കു അധീനയാകാതെ ഞാൻ പറയുന്നതു കേൾക്കുക. നമ്മൾ രണ്ടുപേരുടേയും ശ്രേയസ്സിനെ നീ ആഗ്രഹിക്കുന്നുവെങ്കിൽ, എന്റെ വാക്കിനെമാനിച്ചു വീട്ടിൽ താമസിക്കുക. എന്റെ കല്പനയിതാണ്:— ഹേ! ഭാമിനി ഭർത്തൃമാതാവിന്റെ പരിചരണമാണു സർവ്വപ്രകാരേണയും ഭവനത്തെ അനുഗ്രഹിക്കുന്നതു, ശ്വശ്രുവിന്റെയും ശ്വശുരന്റെയും പാദപൂജനത്തെക്കാൾ ശ്രേഷ്ഠമായ ധർമ്മം കുലവധുക്കൾക്കുവേറേയില്ല. മാതാവു എന്നെ ഓർത്തിട്ട്, പ്രേമവിവശയായി ദുഃഖിക്കുന്ന സമയങ്ങളിലെല്ലാം പുരാണകഥകളും സാന്ത്വനപരങ്ങളായ മൃദുവചനങ്ങളും കൊണ്ടു ഹേ! സുന്ദരി, നീ അവരെ ആശ്വസിപ്പിക്കുക. ഞാൻ ഹൃദയപൂർവ്വമായി പറയുന്നു. അനേകം ശപഥങ്ങളാൽ അതിനെ ഉറപ്പിക്കുകയും ചെയ്യുന്നു. മാതാവിന്റെ ഹിതത്തിനു വേണ്ടിയാണ് ഞാൻ നിന്നെ ഇവിടെത്താമസിപ്പിക്കണമെന്നു വിചാരിക്കുന്നത്. ശ്രുതിസമ്മതമായും ഗുരുനിയോഗമനുസരിച്ചും ജീവിച്ചാൽ ധർമ്മഫലം ക്ലേശം കൂടാതെ സമ്പാദിക്കാവുന്നതാണ്. അനുസരണമല്ലാതെ പാതിവ്രത്യം പിടിക്കുക നിമിത്തം * ഗാലവനും * നഹുഷനും അനേകം

* ഗാലവൻ വിശ്വാമിത്രന്റെ ഒരു ശിഷ്യനാണ്. വിദ്യാഭ്യാസം കഴിഞ്ഞപ്പോൾ ദക്ഷിണ വേണ്ടതെന്താണെന്നു അയാൾ ഗുരുവിനോടു ചോദിച്ചു. ഒന്നും ആവശ്യമില്ലെന്നു ഗുരു പറഞ്ഞു. അതു പോരാ, എന്തെങ്കിലും ഒരു ദക്ഷിണ കൂടിയേ തീരു എന്നു വീണ്ടും വീണ്ടുമുള്ള അയാളുടെ നിർബന്ധം സഹിക്കവയ്യാതെയായിട്ടു, കറുത്ത കാതുകളുള്ള ആയിരം കുതിരകളെ തരിക എന്നു വിശ്വാമിത്രൻ ആവശ്യപ്പെട്ടു. ഈയാൾ വട്ടത്തിലായി. കറുത്ത കാതുള്ള ഒരു കുതിരയെ കിട്ടാൻപോലും വിഷമമായിരിക്കുമ്പോൾ, ആയിരം കുതിരകൾക്ക് എവിടെയാ പോവുക! അങ്ങനെ വിഷമിച്ച് അന്വേഷിച്ചു നടക്കുമ്പോൾ, സന്തതിയില്ലാത്ത മൂന്നു രാജാക്കന്മാരെ കാണാൻ ഇടയായി. അവരിൽ ഓരോരുത്തനും ഇത്തരം ൨൦൦ കുതിര വീതമുണ്ടായിരുന്നു. ഗാലവൻ ചോദിച്ചു അവർ കൊടുക്കാമെന്നു സമ്മതിക്കയും ചെയ്തു. എന്നാൽ കുതിരകൾക്കു പകരമായി ഓരോ രാജാവിനും ഓരോ പുത്രനെ കൊടുക്കണമെന്നുള്ള വ്യവസ്ഥയിന്മേലാണു സമ്മതിച്ചത്. ഗാലവൻ യയാതിയെച്ചെന്നു കണ്ടു. അനുഗ്രഹത്തിന് ഒരു മകൾ ഉണ്ടായിരുന്നു. കന്യാത്വത്തിനു ഭംഗം വരാതെ പുത്രനെ പ്രസവിച്ചു കൊടുക്കത്തക്ക ദിവ്യത്വം അവൾക്കുണ്ടെന്നുകണ്ടു ഗാലവൻ അവൾമുഖേന രാജാക്കന്മാർക്കു പുത്രന്മാരെ ഉണ്ടാക്കിക്കൊടുക്കയും ൬൦൦ കുതിരകളെയും വാങ്ങി വിശ്വാമിത്രനു നൽകുകയും ചെയ്തു. ശേഷം ൪൦൦ കുതിരകൾക്കു പകരം ഈ കന്യക

ക്ലേശങ്ങൾ സഹിക്കേണ്ടിവന്ന കഥ കേട്ടിട്ടില്ലേ:—ഹേ സുന്ദരിയും ബുദ്ധിമതിയുമായ ജാനകി, അച്ഛന്റെ നിയോഗത്തെ അനുഷ്ഠിച്ചിട്ട ഞാൻ അചിരേണ മടങ്ങിവരാം; ദിവസങ്ങൾ ക്ഷണത്തിൽ കഴിഞ്ഞുകൂട്ടും. ഓമനേ! ഞാൻ പറയുന്നതിനെ അനുസരിച്ചു കേൾക്കുക. സ്നേഹാധിക്യത്താൽ നീ അനുസരിക്കാതെ ശാഠ്യം പിടിക്കയാണെങ്കിൽ ഒടുവിൽ പശ്ചാത്തപിക്കേണ്ടിവരും. കാട്ടിലെ സ്ഥിതി നാട്ടിലെപ്പോലെയല്ല, കക്കശവും ഭയങ്കരവുമാണ്. വെയിലും മഞ്ഞും കാററും മഴയും അവിടെ ദുസ്സഹമായിരിക്കും. മാർഗ്ഗങ്ങൾ, മുൾച്ചെടികളും കൂർത്തകല്ലുകളും നിറഞ്ഞു ദുർഗ്ഗമമായിരിക്കും. നഗ്നമായ കാലടികളൂന്നിയാണ നടക്കേണ്ടതു്. നിന്റെ പാദകമലം മൃദുവും മഞ്ജുളവുമാണ. മാർഗ്ഗം തീരെ ദുർഗ്ഗമവുമാണ്. ഇടയ്ക്കിടെ വലിയ പർവ്വതങ്ങളും ഗുഹകളും ദ്രോണികളും അഗാധങ്ങളായി അഗമങ്ങളായ നദികളും നദങ്ങളും ഉണ്ട്. കാണാൻതന്നെ ആകപ്പാടെ ഭയംകരമായിരിക്കും. കരടി കടുവാ ചെന്നായ് സിംഹം ആന മുതലായ ദുഷ്ടമൃഗങ്ങളുടെ അലർച്ചകേട്ടാൽ ധൈര്യശാലികൾപോലും ഭയാകുലരായി ഭവിക്കും. കിടന്നുറങ്ങാൻ വെറുംതറയായിരിക്കും. ഉടുക്കാൻ മരവുരിയേ കിട്ടുകയുള്ളു. ഭക്ഷിക്കാൻ ഫലമൂലങ്ങൾ മാത്രമായിരിക്കും. അവ തന്നെ അതാതു് ഊഴത്തിനല്ലാതെ എന്നും കിട്ടിയെന്നും വരികയില്ല.

പലവിധത്തിൽ മായാരൂപം ധരിച്ചു സഞ്ചരിക്കുന്ന മനുഷ്യഭോജികളായ രാക്ഷസന്മാർ ധാരാളമുണ്ട്. മലകളിൽ മഴപെയ്തിട്ടു ഒഴുകിയിറങ്ങുന്ന പെരുവെള്ളം പ്രളയസമുദ്രംപോലെ കാണാം. ആകപ്പാടെ കാനനവാസത്തിലുള്ള സംകടങ്ങൾ പറഞ്ഞറിയിക്കാവതല്ല, കരാളങ്ങളായ വ്യാളങ്ങളും ഘോരങ്ങളായ വനപക്ഷികളും മനുഷ്യസ്ത്രീകളേയും പുരുഷന്മാരെയും അപഹരിക്കുന്ന രക്ഷസ്സുകളും അനവധിയാണ്. കൊടുങ്കാട്ടിന്റെ സ്മരണ മഹാധൈര്യശാലികളേയും നടുക്കും, ഹേ! മറിമാന്മിഴി! ഭവതി സ്വഭാവേന ഭീരുവാണ്. വനസഞ്ചാരത്തിന് ഒട്ടുംതന്നെ യോഗ്യയല്ല. ഭവതിയെ വനത്തിൽ കൊണ്ടുപോയിയെന്നറിഞ്ഞാൽ ആളുകൾ എന്നെ പരിഹസിക്കും. മാനസസരസ്സിലെ സലിലസുധയിൽ വിഹരിക്കുന്ന അരയന്നപ്പേട ഉപ്പുവെള്ളക്കടലിൽ കുടിയാളണമെന്നു വന്നാൽ സാധിക്കുമോ? പുതുതേന്മാങ്കാവിൽ കളിയാടുന്ന കുയിൽ, മുള്ളിലച്ചെടിക്കാട്ടിൽ വസിക്കുമോ? സുന്ദരി! ഈ വസ്തുതകളെല്ലാം ഹൃദയത്തിൽ

മുഖേന വിശ്വാമിത്രനും രണ്ടു പുത്രന്മാരെ ഉല്പാദിപ്പിച്ചു ഋണനിർമ്മുക്തനായി എന്നു പറയപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു.

* നഹുഷന്റെ കഥ ഭാരതത്തിൽ പ്രസിദ്ധമാകയാൽ ഇവിടെ വിസ്തരിക്കുന്നില്ല.

വിചാരിച്ചുനോക്കി ഇവിടെത്തന്നെ അടങ്ങിത്താമസിക്കൂ. കാട്ടിലെ സങ്കടങ്ങൾ കഠിനതരങ്ങളാണ്.

ജാനകി! ബന്ധുക്കളോ ഗുരുക്കന്മാരോ ഭർത്താവോ പറയുന്ന ഉപദേശത്തെ തൻെറ നന്മയ്ക്കാണെന്നറിഞ്ഞു കൈക്കൊള്ളാത്ത സ്ത്രീക്ക് ഒരിക്കലും ശ്രേയസ്സുണ്ടാകയില്ല. ഒടുവിൽ അവൾ പശ്ചാത്തപിക്കാനും സംഗതിയാകും."

ഭർത്താവിൻെറ മധുരവും മനോഹരവുമായ വാക്കുകൾ കേട്ടിട്ടു സീതയുടെ നയനങ്ങളിൽ അശ്രുജലം നിറഞ്ഞു. ശീതളമായ ആ ഉപദേശമാകട്ടെ, ചക്രവാകിയെ ശരച്ചന്ദ്രബിംബംപോലെ അവളുടെ ഹൃദയത്തെ ദഹിപ്പിച്ചു. അത്യന്തമായ ദുഃഖാവേശത്താൽ മറുപടി പറവാൻ അവൾ ശക്തയായില്ല: "പരമസ്നേഹിയായ ഇദ്ദേഹം എന്നെ ഇവിടെ തള്ളീട്ടു പോകാനാണത്രേ ഭാവം" എന്നിങ്ങനെ വിചാരമഗ്നയായി അശ്രുധാരയെ പണിപ്പെട്ടു നിയന്ത്രിച്ചുകൊണ്ടു ഭൂപുത്രി ധൈര്യത്തെ അവലംബിച്ചു ശ്വശ്രൂപാദങ്ങളിൽ താണുവീണുതൊഴുതു പറഞ്ഞു.—"അമ്മേ എൻെറ അവിനയത്തെ ക്ഷമിക്കണെ! പ്രിയപ്പെട്ട ജീവനാഥൻ എനിക്കു പരമഹിതമായതെല്ലാം ഉപദേശിച്ചു. എങ്കിലും എൻെറ അനുഭവം നോക്കിയതിൽ പ്രിയവിയോഗത്തെക്കാൾ തീവ്രതരമായ ദുഃഖം ലോകത്തില്ലെന്നു തന്നെ ഞാൻ തീരുമാനിക്കുന്നു.

ഹേ പ്രാണനാഥ! കരുണായതന! സുന്ദര! സുഖദ! ജ്ഞാനനിധേ! രഘുകുലകുമുദചന്ദ്ര! നിന്തിരുവടിയെ വേർപെട്ടിരുന്നാൽ എനിക്കു സുരപുരവും നരകതുല്യമായിരിക്കും. മാതാപിതാക്കളും സഹോദരങ്ങളും അത്യന്തം പ്രിയപ്പെട്ടവർ തന്നെ. പരിജനങ്ങളും സുഹൃത്തുക്കളും അങ്ങനെതന്നെ. എന്നാൽ അമ്മായിഅപ്പൻ അമ്മായി അമ്മ, ഗുരു, സുജനങ്ങളായ ചെങ്ങാതികൾ, എന്നല്ല പുത്രന്മാർപോലും അവർ എത്രയോ സുന്ദരന്മാരും സുശീലന്മാരും സുഖദന്മാരുമായാലും ശരി, ഇവരെല്ലാം, എന്നുവേണ്ട എല്ലാപ്രകാരത്തിലുമുള്ള സ്നേഹബന്ധവും രക്തബന്ധവും, ഭർത്താവിനെ വേർപെട്ടിരിക്കുന്ന ഒരുത്തിക്കു, കൊട്ടവെയിലിനെക്കാൾ സന്താപത്തെ ഉണ്ടാക്കുകതന്നെചെയ്യും. ഭർതൃവിയോഗം സംഭവിച്ചവൾക്കുജീവനും ധനവും ഗൃഹവും, ഭൂമിയും, പുരവും, രാജ്യവും എല്ലാം ദുഃഖസാമഗ്രികൾതന്നെ.ഭോഗം രോഗസമവും ഭൂഷണം ഭാരമാത്രവും ലോകജീവിതം യമയാതനാനുഭൂതിയുമാണ്. പ്രാണേശ! അങ്ങേ ഒഴിച്ച് എനിക്ക് അല്പമെങ്കിലും സുഖംതരുന്ന പദാർത്ഥമൊന്നും ലോകത്തിൽ ഞാൻ കാണുന്നില്ല. ദേഹം വേർപെട്ട ദേഹിപോലെയും, വെള്ളമില്ലാത്ത നദിപോലെയുമാണു, ഭർത്താവിനെപ്പിരിഞ്ഞിരിക്കുന്ന കുലസ്ത്രീയുടെ അവസ്ഥ. ശരച്ചന്ദ്രസമപ്രഭമായ നിന്തിരുവടിയുടെ മുഖം

കണ്ടുകൊണ്ടിരിക്കുമ്പോൾ, എന്റെ പ്രഭോ! എനിക്ക് എല്ലാവും സുഖപ്രദമാകുന്നു. ഖഗങ്ങളും മൃഗങ്ങളും എന്റെ പരിജനങ്ങളും, കാനനം നഗരവും വൽക്കലം പട്ടുടയാടയുമായിരിക്കും. പർണ്ണശാല സ്വർഗ്ഗത്തിനൊപ്പം സുഖഹേതുവായി ഭവിക്കും. അമ്മായിഅമ്മയേയും, അമ്മായിഅപ്പനേയുംപോലെ വനദേവിമാരും വനദേവന്മാരും എന്നെ രക്ഷിക്കും. പുല്ലും തളിരും കൊണ്ടുണ്ടാക്കുന്ന മെത്ത ചപ്രമഞ്ചത്തിലെ ധൂളിമെത്തയേക്കാൾ മോഹനമായിത്തോന്നും. കന്ദഫലമൂലങ്ങൾ അമൃതാഹാരത്തേക്കാൾ രുചിക്കും. പർവ്വതനിര അയോദ്ധ്യയിലെ സരസസൌധപംക്തിയുടെ സാമ്യം വഹിക്കും. എനിക്കു പ്രഭുവിന്റെ കാൽത്താമരകൾ കണ്ടുകണ്ടിരിക്കുന്നതു, ചക്രവാകിക്കു പ്രഭാതം എന്നപോലെ സന്തോഷകരമാണ്. അല്ലയോ നാഥാ! അങ്ങ് കാനനത്തിലെ ബഹുക്കളായ ദുഃഖങ്ങളേയും, ഭയവിഷാദപരിതാപപ്രകാരങ്ങളേയും വർണ്ണിച്ചു. അവയെല്ലാം ഒന്നുചേർന്നാലും ഹേ കൃപാലോ! വിയോഗദുഃഖലേശത്തോട സദൃശമാകയില്ല. ജ്ഞാനനിധേ! നല്ലപോലെ ഈ വസ്തുതകളെല്ലാം ചിന്തിച്ചുനോക്കി എന്നെക്കൂടി കൊണ്ടുപോകണം; ഉപേക്ഷിക്കരുത്. ഇക്കാര്യത്തിൽ ഞാൻ അധികമെന്തിനു പ്രാർത്ഥിക്കുന്നു. എന്റെ പ്രഭു, കരുണാമയനും ഹൃദയാന്തര്യാമിയുമാണല്ലോ.

ശീലത്തിനും സ്നേഹത്തിനും ഇരിപ്പിടമായ ഭഗവാനേ! ദീനബന്ധോ! സുന്ദര! സുഖദ! നിന്തിരുവടി എന്നെ അയോദ്ധ്യയിൽ ആക്കീട്ടു വനത്തിൽ പോകുന്നതായാൽ തിരിച്ചുവരുന്നതുവരെ ഞാൻ ജീവിച്ചിരിക്കുമെന്നുവിചാരിക്കുന്നുണ്ടോ? അങ്ങേ കാൽത്താമരപ്പൂക്കൾ കണ്ടുകണ്ടു പുറകെ എത്രദൂരം യാത്രചെയ്താലും എനിക്കു ക്ഷീണമുണ്ടാകയില്ല. സർവ്വത്രനാ ശുശ്രൂഷകൾ ചെയ്തു ഭർത്താവിന്റെ മാർഗ്ഗശ്രമത്തെ ഞാൻ പരിഹരിക്കും. നിന്തിരുവടിയെ ഒരു വൃക്ഷത്തണലിൽ ഇരുത്തി പാദങ്ങൾ തലോടുകയും സന്തോഷപൂർവ്വം വീശുകയും ചെയ്യും. വിയർപ്പുവെള്ളത്താൽ നനഞ്ഞതും വെയിൽ ചൂടേററു കറുത്തുമായ അങ്ങേ ശരീരം നോക്കിനോക്കി ചിന്താധീനയായി ഭവിക്കുന്ന എനിക്ക്, സ്വന്തം കഷ്ടതകളെക്കുറിച്ചു വിചാരമെന്ത്? പുല്ലുകളും തളിരുകളുംകൊണ്ടു മെത്തയുണ്ടാക്കി അതിൽ ശയിപ്പിച്ച്, ദാസിയായ ഇവൾ, മനോഹരമായ അങ്ങേ രൂപത്തെ മുറയ്ക്കുമുറയ്ക്കു നോക്കി രാത്രിമുഴുവൻ ഉറങ്ങാതെ പാദങ്ങൾ തലോടും. ചൂടും തണുപ്പും കാററുമൊന്നും എനിക്കു ബാധകമാകയില്ല. നിന്തിരുവടിയോടു് ഒരുമിച്ചിരിക്കുമ്പോൾ എന്നെ ആരാനും നോക്കുകയെങ്കിലും ചെയ്യുമോ? സിംഹപത്നിയെ മുയലോ കുറുനരിയോ നോക്കുന്നതുപോലെ, വല്ലവരും എത്തിയൊളിഞ്ഞു് പക്ഷേ നോക്കിയെങ്കിലായി, അത്രതന്നെ. നാഥ! അങ്ങ് മുനിവേഷം ധ

രിച്ച് കാട്ടിൽ അലഞ്ഞു നടക്കുമ്പോൾ, ഞാൻ ആടയാഭരണങ്ങളണിഞ്ഞു മൃഷ്ടാഷ്ടിയും കഴിച്ചുകൊണ്ട്, കൊട്ടാരത്തിൽ ഇരിക്കണമെന്നാണോ—അങ്ങേയ്ക്കു മുനിവൃത്തി—എനിക്കു സുഖവൃത്തി അല്ലേ?—നല്ല യോജിപ്പ്!

'വേർപാട്' എന്ന കഠിനശബ്ദം കേൾക്കുമ്പോൾതന്നെ എന്റെ ഹൃദയം തകർന്നുപോകുന്നു. പ്രഭോ! വിഷമമായ ഈ വിയോഗദുഃഖത്തെ എന്റെ പാമരങ്ങളായ പ്രാണങ്ങൾ സഹിച്ചിരിക്കാൻ ശക്തങ്ങളല്ല.

ഇപ്രകാരം പറഞ്ഞിട്ട്, സീത ദുഃഖവികലയായി ഭവിച്ചു. വിയോഗമെന്ന ശബ്ദംപോലും അവൾ സഹിച്ചില്ല. ഈ ദൃഢനിശ്ചയം കണ്ടപ്പോൾ, വേർപെട്ടു പോയാൽ അവളുടെ ശവംതന്നെ ശേഷിക്കുമെന്നു രാമചന്ദ്രൻ നിശ്ചയിച്ചു. എന്നിട്ടു സൂര്യവംശാവതംസമായ അദ്ദേഹം പറഞ്ഞു:—"ഭദ്രേ! വിലാപമെല്ലാം മതിയാക്കി—എന്നോടൊരുമിച്ചു വനത്തിലേക്കു പോരിക! കരയാൻ ഇപ്പോൾ അവസരമില്ല. ക്ഷണത്തിൽ യാത്രയ്ക്കൊക്കെ ഒരുങ്ങ്". ഈ വിധത്തിൽ തന്റെ പ്രേമഭാജനത്തെ പ്രിയവാക്കുകളാൽ ആശ്വസിപ്പിച്ചിട്ട്, മാതൃപാദങ്ങളെ ചുംബിച്ചു അനുഗ്രഹംവാങ്ങി നിന്നു. മാതാവ്, പറകയാണ്:— "ഉണ്ണീ! നീ വനത്തിൽ പോയിട്ട് വേഗത്തിൽ മടങ്ങിവന്നു പ്രജകളുടെ ദുഃഖത്തെ ശമിപ്പിക്കുക. നിന്നെ വേർപെട്ടും ജീവിച്ചിരിക്കാൻ ധൈര്യപ്പെടുന്ന കഠിനഹൃദയയായ നിന്റെ അമ്മയെ മറക്കുകയും അരുത്. നിങ്ങളെ രണ്ടാളെയും ഇനിയുമൊരിക്കൽ കാണാൻ ഉള്ള വിധി എനിക്കു ദൈവം തരുമോ എന്നാരറിഞ്ഞു? ഹാ! പ്രിയപുത്ര! നിന്റെ ചന്ദ്രസമാനമായ മുഖം ഒരിക്കൽകൂടി കാണാൻ ഞാൻ ജീവിച്ചിരിക്കുന്നു. ആ ശുഭദിവസവും ശുഭമുഹൂർത്തവും എപ്പോൾ ഭവിക്കുമോ? വത്സ! നിന്നെ, 'എന്റെ കുഞ്ഞു' 'രഘുകുലതിലകൻ' 'എന്റെ പൊന്മകൻ' എന്നിങ്ങനെ ഓമനപ്പേരു ചൊല്ലി മുഖത്തെ ഭാവവിലാസങ്ങൾ നോക്കി ആനന്ദിക്കുമാറ്, അണയത്തു വരാൻ സ്നേഹപൂർവം വിളിക്കുന്നതെപ്പോൾ?

ഇത്രയും പറഞ്ഞിട്ട്, പിന്നീടു സംസാരിക്കുവാൻ ശക്തിയില്ലാതവണ്ണം സ്നേഹവ്യാകുലയും ദുഃഖവികലയുമായിത്തീർന്ന മാതാവിനെ ആശ്വസിപ്പിക്കാൻ കഴിയുന്നതെല്ലാം രാമചന്ദ്രൻ ചെയ്തു. ആ സമയത്തെ സ്നേഹദുഃഖപ്രകാരങ്ങൾ ഇവിടെ വർണ്ണിക്കാൻ പ്രയാസം. ഉടനേ, ജാനകി, മാതാവിന്റെ പാദങ്ങളെ ഗ്രഹിച്ചുകൊണ്ട് "അമ്മേ! സ്ത്രീകളിൽവച്ചു ഏററവും ഭാഗ്യഹീനയാണു ഞാൻ. അമ്മയുടെ പാദസേവ ചെയ്യേണ്ടിയിരുന്ന അവസരത്തിൽ ദൈവം എന്നെ കാട്ടിലേക്കു തള്ളി, എന്റെ മനോരഥത്തെ വിഫലമാക്കി

ത്തിത്തു. അമ്മ ദുഃഖത്തെ അടക്കുക! എന്നാൽ എന്നോടുള്ള വാത്സല്യം കുറയ്ക്കരുതു്. വിധിയുടെ കാഠിന്യമെന്നേയുള്ളു. ഞാൻ ദോഷഹീനയാണു്" എന്നു പറഞ്ഞു. സ്നേഹാദരപൂൎണ്ണങ്ങളായ ഈ വാക്കുകൾ കേട്ടപ്പോൾ, മാതാവിന്നു് അവൎണ്ണ്യമായ മനോവൈവശ്യമുണ്ടായി; പിന്നെയും പിന്നെയും മകളെ മാറോടുചേൎത്തു ധൈൎയ്യത്തെ അവലംബിച്ചിട്ടു് "ഭദ്രേ, നിന്റെ മംഗല്യം ഗംഗായമുനകളുടെ സംഗമംപോലെ നിൎവ്വിഘ്നമായി നിലനില്ക്കട്ടെ" എന്നു് ആശീൎവ്വദിച്ചു.

വീണ്ടും വീണ്ടും ആശീൎവ്വദിച്ചു് ആശ്ലേഷിച്ച മാതാവിന്റെ പാദപത്മങ്ങളിൽ, സീതാദേവി പലവുരു നമസ്കരിച്ചു്, യാത്രപറഞ്ഞു പോയ. ലക്ഷ്മണൻ ഈ വൎത്തമാനം കേട്ട മാത്രയിൽ വ്യഥിതനായി ഞെട്ടി എഴുന്നേററു്, ദുഃഖവികൃതമായ മുഖഭാവത്തോടും കമ്പവും രോമാഞ്ചവുമണിഞ്ഞ ശരീരത്തോടും കൂടി കണ്ണുകളിൽ അശ്രുക്കൾ നിറയേ ഓടിവന്നു് പ്രേമാധീരനായി രാമപാദങ്ങളിൽ പതിച്ചു. ഒന്നും പറവാൻ തോന്നിയില്ല. ദൃഷ്ടിയിളക്കാതെ അമ്പരന്നു നോക്കിക്കൊണ്ടു് കരയ്ക്കുപിടിച്ചിട്ട മത്സ്യത്തെപ്പോലെ പ്രാണവേദനയോടെ നിന്നു. "ദൈവമേ! ഇനി എങ്ങനെ വരാൻപോകുന്നോ! എന്റെ സുഖവും സുകൃതവും എന്നേക്കുമായി അസ്തമിച്ചുവല്ലോ. ജ്യേഷ്ഠൻ എങ്ങനെയാണാവോ നിയോഗിക്കുന്നതു്—എന്നെ ഇവിടെത്തള്ളിട്ട പോകുമോ, കൂടെക്കൊണ്ടു പോകുമോ?"

ദേഹവും ഗേഹവും ജീവനുമെല്ലാം തൃണംപോലെ ഗണിച്ചു് തൊഴുകൈയോടുകൂടി സമീപത്തിൽ വന്നു നില്ക്കുന്ന അനുജനെ, നയനിധിയും ശീലസ്നേഹസൌജന്യ സുഖനിധിയുമായ രാമചന്ദ്രൻ കണ്ടു്, മനസ്സഴിഞ്ഞു പറഞ്ഞു. "സഹോദര! സ്നേഹവിവശനായി നീ വ്യസനിക്കരുതു്. ഒടുവിൽ എല്ലാം ശോഭനമായിപ്പരിണമിക്കുമെന്നു വിശ്വസിച്ചുകൊൾക. മാതാവിന്റേയോ പിതാവിന്റേയോ ഗുരുവിന്റേയോ യജമാനന്റേയോ കല്പനയെ, ഗുണദോഷം നോക്കാതെ ശിരസാവഹിക്കുന്നവൻ, ഭൂമിയിൽ ഫലവത്തായ ജന്മത്തെ ലഭിച്ചവനാണു്—അല്ലാത്തവന്റെ ജന്മം വിഫലമാണെന്നും അറിഞ്ഞുകൊള്ളണം. ഈ വസ്തുത മനസ്സിലാക്കി അനുജ! നീ ഞാൻ പറയുന്നതു കേൾക്കണം. ഞാൻ വനത്തിൽനിന്നും മടങ്ങിവരുന്നതുവരെ നീ അമ്മയുടേയും അച്ഛന്റേയും പാദശുശ്രൂഷകൾ ചെയ്തു് ഇവിടെത്താമസിക്കണം. ഭരതനും ശത്രുഘ്നനും ഇപ്പോൾ ഇവിടെ ഇല്ലാതെയുമിരിക്കുന്നു. അച്ഛനു വയസ്സുകാലം—എന്നെപ്പിരിയുന്ന ദുഃഖവും അധികമുണ്ടു്. നിന്നെക്കൂടി ഞാൻ വനത്തിലേക്കു കൊണ്ടുപോകുന്നപക്ഷം അയോദ്ധ്യ അനാഥമായിത്തീരും.

അച്ഛനും, അമ്മമാരും, ഗുരുവും, പ്രജകളും, പരിജനങ്ങളും ആകപ്പാടെ ദുസ്സഹദുഃഖസാഗരത്തിൽ മുഴുകുകയും ചെയ്യും. അതുകൊണ്ടു് അവരെ ആശ്വസിപ്പിക്കാനായി നീ ഇവിടെത്താമസിക്കണം. അല്ലെങ്കിൽ അതു് ഒരു മഹാപാപമായിരിക്കും; ഭയഭക്തിയോടു കൂടിയ പ്രജകൾ ദുഃഖം അനുഭവിക്കുന്നുവെങ്കിൽ രാജാവു്, നരകാധികാരിയാകണമെന്നു ശാസ്ത്രമുണ്ടു്. സഹോദര! നീ ഈ നീതിവിചാരിച്ചു്, ഇവിടെത്താമസിക്കുക!"

സമഞ്ജസമായ ഈ ഉപദേശം കേട്ടു് ലക്ഷ്മണൻ ഭയശോകപരവശനായി; മഞ്ഞുവെള്ളത്തിൽ മുങ്ങി നിഷ്പ്രഭമായ താമരപോലെ; ശരീരം നിർജ്ജീവപ്രായമായി. നിമിഷംപോലും പിരിഞ്ഞിരിക്കാൻ ശക്തമല്ലാത്തവണ്ണം ദൃഢപ്പെട്ട സ്നേഹബന്ധത്താൽ പരവശനാകകൊണ്ടു് ഉത്തരം പറവാൻ നാവുപൊങ്ങാതെ കുഴങ്ങി. എന്നിട്ടു് രാമപാദങ്ങളിൽ പററിപ്പിടിച്ചു പറഞ്ഞു:—"നാഥ! നിന്തിരുവടി സ്വാമി, ഞാൻ ദാസൻ, എന്നെ ഉപേക്ഷിക്കയോ? ഉപേക്ഷിച്ചാൽ ഞാൻ എന്തുചെയ്യും? പ്രഭോ! അങ്ങു് തക്കതായ ഉപദേശമാണു് എനിക്കു നൽകിയതു്. പക്ഷേ, എൻെറ സങ്കടാവസ്ഥ നോക്കിയതിൽ അതിനെ അനുസരിക്കാൻ നിവൃത്തിയില്ല. ധീരന്മാരായ പുരുഷശ്രേഷ്ഠന്മാരും ധർമ്മധുരന്ധരന്മാരുമാണു് നീതിശാസ്ത്രാധികാരികൾ. ഞാൻ അങ്ങേ പ്രീതിയെ മാത്രം പ്രതിപാലിച്ചിരിക്കുന്ന ഒരു ശിശുവാണു്. കേവലം ഒരു മരാളത്തിനു മന്ദരപർവ്വതമോ മഹാമേരുവോ ഉയർത്താൻ കഴിയുമോ? പ്രഭോ! എൻെറ വാക്കു വിശ്വസിക്കണം. ഞാൻ ഹൃദയം തുറന്നുപറകയാണു്. എന്നെസംബന്ധിച്ചുള്ള സാമർത്ഥ്യവും, ജ്ഞാനവും, കരുണയും, സ്നേഹവും, പ്രീതിയും, ബന്ധുത്വവും എല്ലാം അങ്ങയിൽ സമർപ്പിതമാണു്. എൻെറ അച്ഛനും അമ്മയും ഗുരുവുമെല്ലാം ദീനബന്ധുവും അന്തർയാമിയുമായ അങ്ങുതന്നെ. സമ്പത്തും ഭൂമിയും ഖ്യാതിയുമാഗ്രഹിക്കുന്ന ലൌകികന്മാരോടല്ലേ നീതികൾ ഉപദേശിക്കേണ്ടതു്. ഞാൻ മനോവാക്കായങ്ങളാൽ നിന്തിരുവടിയെ ആരാധിച്ചുകൊണ്ടിരിക്കുന്നവനാണു്. ഹേ കൃപാസിന്ധോ! എന്നെ ഉപേക്ഷിക്കാമോ?

അനുജൻെറ വിനീതങ്ങളായ മൃദുവചനങ്ങളാൽ മനസ്സഴിഞ്ഞ ഭഗവാൻ, ഭക്തിപാരവശ്യത്തെ മനസ്സിലാക്കി, അവനെ മാറിൽ ചേർത്താശ്ലേഷിച്ചുകൊണ്ടു്—"ലക്ഷ്മണാ! നിനക്കു് അങ്ങനെ പക്ഷമാണെങ്കിൽ, വേഗം പോയി അമ്മയോടു് അനുവാദം വാങ്ങി വനയാത്രയ്ക്കു് ഒരുങ്ങിക്കൊള്ളു" എന്നു് അരുളിച്ചെയ്തു.

അരുളപ്പാടു കേട്ടപ്പോൾ ലക്ഷ്മണനു് ഒരു പുതിയ ജീവൻ വീണു; ദുഃഖമെല്ലാം മറന്നു. സന്തോഷം ഹൃദയത്തിൽ അടങ്ങാതെ

കവിഞ്ഞു. മിഴി കിട്ടിയ കുരുടനെപ്പോലെ, ആനന്ദപരവശനായി ഓടി മാതൃസവിധത്തിലെത്തി നമസ്കരിച്ചു. നമസ്കരിച്ചപ്പോഴും ഹൃദയം രാമചന്ദ്രന്റെയും സീതയുടെയും പാദപത്മങ്ങളിൽ വിഹരിക്കുകയായിരുന്നു. മകന്റെ സംഭ്രമവും മുഖഭാവവും കണ്ടു സംശയിച്ച സുമിത്ര, അതിനു കാരണമെന്തെന്നു ചോദിച്ചു. ലക്ഷ്മണൻ സകല ചരിത്രങ്ങളും വിസ്തരിച്ചു പറഞ്ഞു കേൾപ്പിക്കയും ചെയ്തു. ക്രൂരതരമായ ആ നിവേദനം സുമിത്രയെ വല്ലാതെ നടുക്കി. ചുററും കാട്ടുതീ കത്തീട്ടു മദ്ധ്യത്തിലകപ്പെട്ട മാൻപേടയെപ്പോലെ അവൾ ഭയവിഹ്വലയായി. അതുകണ്ടു ലക്ഷ്മണൻ വിചാരിക്കയാണ്—"അമ്മയുടെ അതിസ്നേഹം എനിക്ക് ഇച്ഛാഭംഗത്തിനു സംഗതി വരുത്തുമോ? ആകെപ്പാടെ വിധി ഇപ്പോൾ വിപരീതഗതിയായിരിക്കുന്നു. വനയാത്ര അമ്മ അനുവദിക്കുമോ, ആവോ?

ഈ വിചാരത്താൽ സന്ദിഗ്ദ്ധമനസ്സായി അമ്മയോടു യാത്ര ചോദിച്ചു. ആ സാധ്വിയുടെ ഹൃദയം ശോകതാപങ്ങളാൽ ദഹിച്ചുതുടങ്ങി. അവൾ സീതാരാമന്മാരുടെ ശീലരൂപാദിഗുണങ്ങളോർത്തും, രാജാവിന്റെ സ്നേഹാതിശയം വിചാരിച്ചും, തലയ്ക്കു തല്ലിക്കൊണ്ടു്, 'ആ ദുഷ്ടയാണല്ലോ ഈ ആപത്തിനെല്ലാം കാരണം' എന്നു നിലവിളിച്ചു.

എന്നാൽ വിലപിക്കാനുള്ള അവസരം അതല്ലെന്നു കണ്ടു്, ലക്ഷ്മണമാതാവു ദുഃഖത്തെ ഉള്ളിലടക്കി സഹജമായ സുഹൃത്ഭാവത്തോടെ മൃദുസ്വരത്തിൽ പറഞ്ഞു:—"മകനേ വനത്തിൽ നിന്റെ അമ്മ വൈദേഹിയും, അച്ഛൻ രാമചന്ദ്രനുമാണെന്നു വിചാരിച്ചുകൊള്ളണം. രാമൻ അധിവസിക്കുന്ന സ്ഥലം ഏതോ അതു് അയോദ്ധ്യയാണെന്നു കരുതുക. സൂര്യപ്രകാശം വീശുന്ന ദിക്ക് ഏതായാലും അവിടെ പകൽ ഉണ്ടായിരിക്കുമത്രെ. രാമനും സീതയും വനത്തിൽ പോകുന്നുവെങ്കിൽ നിനക്ക് അയോദ്ധ്യയിൽ കാര്യമില്ല. ഗുരു, അച്ഛനമ്മമാർ, സഹോദരന്മാർ, ദേവന്മാർ, രക്ഷകൻ ഇവരെയെല്ലാം പ്രാണനിർവിശേഷമായി വിചാരിക്കണമെന്നു ശാസ്ത്രമുണ്ടല്ലോ. എന്നാൽ രാമൻ പ്രാണനേക്കാൾ പ്രിയപ്പെട്ടവനും, നമ്മുടെയെല്ലാം ജീവന്റെ ജീവനും എല്ലാവർക്കും സ്വാർത്ഥരഹിതനായ ഒരു സഖാവുമാണു്. നമുക്ക് ഏററവും പ്രിയപ്പെട്ടവരും പൂജ്യന്മാരുമായ ബന്ധുജനങ്ങൾ എല്ലാവരും രാമന്റെ കുടുംബാംഗങ്ങളാകുന്നു. ഈ വിചാരത്തോടുകൂടി, മകനേ, നീ അവരോടൊന്നിച്ചു വനത്തിൽ പോയി ജീവിതത്തെ ഫലവത്താക്കുക.

നീ ഭൂരിഭാഗ്യനിധിയായി ഭവിച്ചിരിക്കുന്നു. അകളങ്കമായ ഹൃദയത്തോടുകൂടിയാണു നീ രാമപാദങ്ങളെ വാസഗേഹമാക്കിയിരിക്കുന്നതെങ്കിൽ—ഹാ! ശപിക്കപ്പെട്ടവളായ—ഈ ഞാനും ഭാഗ്യവതി

തന്നെ. രാഘവരഭക്തനായ ഒരു മകനേ പ്രസവിച്ചവളാണ് പുത്രവതി. അല്ലാത്ത പുത്രനെ പ്രസവിച്ചവൾ യൌവനം ബലികഴിച്ച ഒരു വന്ധ്യ മാത്രമാണ്. രാമവിമുഖനായ പുത്രൻ ഒരു മഹാശത്രുവാകുന്നു. മകനേ, രാമൻ ഇപ്പോൾ കാട്ടിൽ പോകുന്നതു നിന്റെ ഭാഗ്യമെന്നുവേണം പറവാൻ. മററു കാരണമൊന്നും സാരമില്ല. സീതാരാമപാദങ്ങളിൽ സഹജമായ സ്നേഹമുണ്ടെങ്കിൽ അതുതന്നെ സകല സുകൃതങ്ങളുടേയും സാരവത്തായ ഫലം. രാഗം, രോഷം, ഈർഷ്യ, മദം, മോഹം ഇവയൊന്നും സ്വപ്നേപി മനസ്സിൽ ഇടം കൊടുക്കരുത്. സകല വികാരങ്ങളിൽ നിന്നും വിമുക്തനായി ത്രിവിധകരണങ്ങളെക്കൊണ്ടും സീതാരാമന്മാരെ സേവിക്കുക. മാതാപിതാക്കന്മാരായ അവർ രണ്ടുപേരും അരികിലുള്ളതുകൊണ്ടു, വനം നിനക്കു സുഖവാസഭവനംപോലെയിരിക്കും. പുത്ര! രാമനു യാതൊരു ക്ലേശവുമുണ്ടാകാതെ നീ കാത്തുകൊള്ളണം, ഇതാണ് എന്റെ ഉപദേശം. അതേ, ഇതുതന്നെ ഉപദേശം. സീതാരാമന്മാർ വനത്തിൽ, പിതാവിനെ, മാതാവിനെ, പ്രിയജനത്തെ, പരിവാരത്തെ, പുരസുഖത്തെ, ഇതൊന്നും ഓർത്തു വിഷാദിക്കാതെ, സുഖമായി വസിക്കുന്നുണ്ടോ എന്നു നോക്കിക്കൊള്ളണം. ഇതാണ് എന്റെ ഉപദേശം."

ഇപ്രകാരം ഉപദേശിക്കയും നിയോഗിക്കയും ചെയ്തതിന്റെ ശേഷം, സുമിത്ര മകനെ നോക്കി—"ഹേ ലക്ഷ്മണ! സീതാരാമന്മാരെക്കുറിച്ചു നിന്റെ ഹൃദയത്തിലുള്ള ഭക്തി അവിരളവും അമലവും നവനവവും ആയി ഭവിക്കട്ടെ" എന്നു് അനുഗ്രഹിച്ചു.

ലക്ഷ്മണൻ മാതൃപാദങ്ങളെ നമസ്കരിച്ചു വിടവാങ്ങിക്കൊണ്ടു ദുർഘടമായ വലയിൽ നിന്നു തപ്പിപ്പിഴച്ച മാനിനെപ്പോലെ ശങ്കിതമനസ്കനായി ഓടി രാമസവിധത്തിൽ എത്തി; പ്രിയപ്പെട്ട ജ്യേഷ്ഠന്റെ സാന്നിധ്യം ലക്ഷ്മണനു് അത്യന്തം സന്തോഷകരമായിരുന്നു. ആ കുമാരൻ സീതാരാമന്മാരുടെ പാദങ്ങളെ വണങ്ങിയതിന്റെ ശേഷം അവർ മൂന്നുപേരുമായി രാജാവിന്റെ കൊട്ടാരത്തിലേക്കു നടന്നു. പൌരജനങ്ങൾ, അവരുടെ യാത്ര കണ്ടു ദുഃഖിതരായി—"ഹാ! ദൈവം എത്രയോ നല്ല ഒരു ഘടനയുണ്ടാക്കിവെച്ചിട്ട് ഇപ്പോൾ അതിനെ കറപ്പെടുത്തിക്കളഞ്ഞു" എന്നു് അന്യോന്യം പറഞ്ഞു. ശരീരം മെലിഞ്ഞും മനസ്സു വിഷാദിച്ചും മുഖം വാടിയും, തേൻകൂടു ധ്വംസിക്കപ്പെട്ട തേനീച്ചകളെപ്പോലെ പൌരന്മാർ സങ്കടപ്പെടുകയും, ചിറകു പൊയ്പോയ പറവകളെപ്പോലെ, കൈകൾ ഞെരിക്കുക, തലയറയുക, വാവിട്ടു കരയുക ഇത്യാദി വികാരങ്ങൾ കാട്ടുകയും ചെയ്തു. രാജസഭയിൽ അപ്പോൾ കൂടിയ ജനങ്ങൾക്കു സംഖ്യയില്ല. അവരുടെ ദുഃഖം വാക്കുകളാൽ പരിച്ഛേദിക്കാൻ

പാടില്ലാതവണ്ണം അത്ര അപാരവുമായിരുന്നു. രാമചന്ദ്രൻ പ്രിയവാക്കുകൾ പറഞ്ഞുകൊണ്ടു് അടുത്തുചെന്ന അവസരത്തിൽ മന്ത്രി ദശരഥനെ മെല്ലെ താങ്ങി എഴുന്നേല്പിച്ചിരുത്തി. സീതയോടുകൂടി തന്റെ പ്രിയപുത്രന്മാർ രണ്ടുപേരും അടുത്തു ചെല്ലുന്നതു കണ്ടപ്പോൾ രാജാവിന്റെ ദുഃഖം തീവ്രതരമായി ഭവിച്ചു. സുഭഗാകൃതികളായ അവരെ സാകുലനായി നോക്കി നോക്കി സ്നേഹപാരവശ്യത്തോടുകൂടി വീണ്ടും വീണ്ടും മാറിൽ ചേർത്താശ്ലേഷിച്ചു. മനഃക്ഷോഭപരിഭ്രാന്തിയാൽ യാതൊന്നും സംസാരിക്കാൻ അദ്ദേഹം ശക്തനായില്ല. ശോകവികലമായ ഹൃദയം ദാരുണമായി ഭവിച്ചു. രാമചന്ദ്രൻ അത്യന്തം അനുരാഗത്തോടെ പിതാവിന്റെ പാദങ്ങളിൽ വണങ്ങിയെഴുന്നേററു വനയാത്രയ്ക്കു് അനുമതി നൽകണമെന്നു് അപേക്ഷിച്ചുകൊണ്ടു് പറകയാണു്—"പിതാവേ! എനിക്കു് അനുവാദവും അനുഗ്രഹവും നൽകുക! സന്തോഷകാലത്തിൽ ഈ വിധം മനോവ്യഥയ്ക്കു് അധീനനായിരിക്കുന്നതെന്തുകൊണ്ടോ? പ്രിയവസ്തുവിലുള്ള പ്രേമപ്രഭാവത്താൽ, അപമാനവും അപവാദവും സംഭവിക്കും" സ്നേഹപരവശനായ ദശരഥൻ, ഈ വാക്കുകൾ കേട്ടെഴുന്നേററു, രാമചന്ദ്രനെ കൈക്കു പിടിച്ചിരുത്തി, "മകനേ കേൾക്കൂ! രാമൻ ചരാചരഗുരുവായ ഈശ്വരനാണു്, എന്നു മുനിമാർ പറയുന്നു. ഈശ്വരൻ മനുഷ്യന്റെ ശുഭാശുഭകർമ്മങ്ങളെ നല്ലപോലെ വിചാരിച്ചു നോക്കി അതനുസരിച്ചുള്ള ഫലത്തെ അവനു കൊടുക്കുന്നു എന്നും അതുവഴി, മനുഷ്യൻ അവനവന്റെ കർമ്മഫലമനുഭവിക്കുന്നു എന്നും, വേദങ്ങളും ധർമ്മശാസ്ത്രങ്ങളും ഘോഷിക്കുകയും ചെയ്യുന്നു. എന്നാൽ, ഒരാൾ ചെയ്യുന്ന പാപത്തിന്റെ ഫലം മറെറാരാൾ അനുഭവിക്കണമെന്നുള്ള ദൈവഗതി വിചിത്രം തന്നെ. അതിന്റെ രഹസ്യമെന്തെന്നു്, അറിയാൻ കഴിയുന്നവർ ലോകത്തിൽ ആരുണ്ടു്?"

ദശരഥൻ തന്റെ ദുഃഖവൈവശ്യത്തിനിടയിൽ രാമന്റെ വനഗമനത്തെത്തടയാൻ ന്യായമായി കഴിയുന്നത്ര ശ്രമങ്ങൾ ചെയ്തു. എന്നാൽ, രാമൻ ധർമ്മധുരന്ധരനും ധീരനുമായിരുന്നതുകൊണ്ടു, തടസ്സങ്ങളൊന്നും വകവയ്ക്കാതെ, ദൃഢനിശ്ചയത്തോടുകൂടി യാത്രയ്ക്കു തന്നെ ഒരുങ്ങി നിന്നു. രാജാവു് അതു കണ്ടിട്ടു, സീതയെ മാറോടു ചേർത്തണച്ചു സ്നേഹഗർഭങ്ങളായ ഉപദേശങ്ങളാൽ വശീകരിക്കാൻ തുടങ്ങി. വനത്തിലെ ദുസ്സഹങ്ങളായ ദുഃഖങ്ങളേയും പിതൃഗൃഹത്തിലോ ശ്വശുരഗൃഹത്തിലോ വസിച്ചാലുണ്ടാകുന്ന ഇഷ്ടസുഖങ്ങളേയും, അദ്ദേഹം സവിശേഷം ഉപന്യസിച്ചു കേൾപ്പിച്ചു. എന്നാൽ അവളുടെ ഹൃദയം രാമപാദങ്ങളിൽ അനുരക്തമായിരുന്നതിനാൽ, വനം അഗമമെന്നോ ഭവനം സുഗമമെന്നോ ഉള്ള ഭാവന

അവൾക്കുണ്ടായില്ല. മററു അവിടെ കൂടിയ പലരും വനവാസദുഃഖങ്ങളെ വിശദീകരിക്കുന്ന പല കഥകളും പറയുകയുണ്ടായി. മന്ത്രിപത്നിയും വിദുഷിമാരായ മുനിപത്നിമാരും സ്നേഹപൂർവ്വം അവളെ നോക്കി.—"ഹേ ജനകപുത്രി! രാജാവു നിനക്കു വനവാസം വിധിച്ചിട്ടില്ല; അദ്ദേഹവും ഗുരുവും എന്തു കല്പിക്കുന്നോ അതിനെ അനുഷ്ഠിക്കേണ്ടതാണു നിന്റെ ധർമ്മം" എന്നു മൃദുസ്വരത്തിൽ പറഞ്ഞു.

ഹിതവും വിഹിതവും മധുരവും മൃദുവും ശീതളവുമായ ഈ ഉപദേശം ചക്രവാകിക്കു ശരച്ചന്ദ്രകിരണം എന്നപോലെ സീതയ്ക്കു അസുഖകരമായിത്തോന്നി. സങ്കോചത്താൽ അവൾ ഉത്തരമൊന്നും പറഞ്ഞില്ല. കൈകേയി ഈ ഉപദേശങ്ങളും ധർമ്മസങ്കടങ്ങളുമെല്ലാം കേട്ടും കണ്ടും അടുത്തുതന്നെ ഇരിക്കയായിരുന്നു. അവൾ വെറിപൂണ്ടു് ചാടിയെഴുന്നേററു്, മുനിവേഷത്തിനുള്ള വസ്ത്രങ്ങളും ഭൂഷണങ്ങളും നിറച്ചു ഒരു പെട്ടിവരുത്തി അടുക്കൽവച്ചിട്ടു്, രാമചന്ദ്രനെനോക്കി മൃദുസ്വരത്തിൽ "ഹേ! രഘുവീരാ! നീ രാജാവിനു പ്രാണപ്രിയനാണു്. നിന്നേക്കുറിച്ചുള്ള സ്നേഹവാത്സല്യങ്ങൾ മനസ്സിൽനിന്നൊഴിക്കാൻ അദ്ദേഹം ആളാകയില്ല. പുണ്യവും യശസ്സും സ്വർഗ്ഗാശയും നശിപ്പിച്ചാലും ശരി, വനത്തിൽ പോകാൻ നിന്നോടു പറകയില്ല. ഈ വസ്തുതകൾ നീതന്നെ വിചാരിച്ചുനോക്കി വേണ്ടതു പ്രവൎത്തിക്കുക!" എന്നു പറഞ്ഞു. അമ്മയുടെ അൎത്ഥഗൎഭമായ ഈ വാക്കുകൾ രാമചന്ദ്രനു സന്തോഷകരമായിരുന്നു. എന്നാൽ അവ, ക്രൂരമ്പുകൾപോലെ രാജാവിന്റെ ഹൃദയത്തിൽ തുളഞ്ഞുകയറി;—"അഹോ! ശപിക്കപ്പെട്ട എന്റെ ജീവൻ ഇനിയും ഈ ശരീരത്തെ വിട്ടുപിരിയുകയില്ലയോ" എന്നു്, ഭ്രാന്തനെപ്പോലെ നിലവിളിച്ചു. ശോകവൈകല്യത്താൽ ക്ഷണേന ബോധരഹിതനായി നിലത്തുപതിച്ചു. എന്തുചെയ്യേണ്ടു എന്നറിയാതെ എല്ലാവരും സംഭ്രമിച്ചുനിൽക്കുന്നതിനിടയിൽ രാമചന്ദ്രൻ ത്വരയോടെ മുനിവേഷം ധരിച്ചെഴുന്നേററു, മാതാപിതാക്കളെ വന്ദിച്ചു പുറപ്പെട്ടുകഴിഞ്ഞു; ബ്രാഹ്മണരെയും ഗുരുവിനെയും വണങ്ങി, ദുഃഖസാഗരത്തിൽ അവരെ മഗ്നരാക്കിച്ചെയ്തിട്ടു്, സീതാലക്ഷ്മണസമേതനായിച്ചെന്നു് വസിഷ്ഠന്റെ ഗൃഹദ്വാരത്തിൽനിന്നു. കാണികളുടെ ഹൃദയം രാമചന്ദ്രനെ വിട്ടുപിരിയേണ്ടിവന്ന സങ്കടത്താൽ അഗ്നിയിലെന്നപോലെ ദഹിച്ചുകൊണ്ടിരുന്നു. രഘുപതി അവരെയെല്ലാം ഉചിതങ്ങളും ഉദാരങ്ങളുമായ വാക്കുകളാൽ സമാധാനപ്പെടുത്തിയതിനുശേഷം, ബ്രാഹ്മണരെ വിളിച്ചുവരുത്തി അവൎക്കു വൎഷാശനം കൊടുക്കണമെന്നു് ഗുരുവിനോടു അപേക്ഷിച്ചു. ബ്രാഹ്മണൎക്കായി ആദരപൂർവ്വം അനവധി ദാനങ്ങളും

ചെയ്കയുണ്ടായി. അനന്തരം അവിടെ കൂടിനിന്ന യാചകന്മാരെ ദാനമാനങ്ങളാലും ഇഷ്ടജനത്തെ പ്രേമപൂർണ്ണങ്ങളായ ധന്യോക്തികളാലും സന്തോഷിപ്പിച്ചു. പിന്നീടു, തന്റെ ദാസന്മാരെയും ദാസിമാരേയും വിളിച്ച്, ഗുരുവിങ്കൽ സമർപ്പിച്ചിട്ട്, അഞ്ജലിബന്ധത്തോടുകൂടി "സ്വാമിൻ! നിന്തിരുവടി ഇവൎക്കു അച്ഛനും അമ്മയുമായി ഇരുന്ന് രാപ്പകൽ രക്ഷിച്ചുകൊള്ളണം"—എന്നു പ്രാർത്ഥനാരൂപത്തിൽ പറഞ്ഞു. വീണ്ടും ആ ജനസംഘത്തെ സംബോധനംചെയ്തു പറകയാണ്—"ഹേ ദാസവൎഗ്ഗങ്ങളേ! നിങ്ങളിൽ ആരുടെ പരിചരണത്താലാണോ എന്റെ പിതാവിന്, ആശ്വാസം ലഭിക്കുന്നതു്, അവൻ തന്നെ എനിക്കു ഹിതകാരിയെന്നറിഞ്ഞുകൊൾവിൻ! പരമപ്രവീണന്മാരായ പുരജനങ്ങളെ—എന്റെ വിയോഗംനിമിത്തം മാതാവു ദുഃഖിനിയാകാതവണ്ണം നിങ്ങൾ പ്രവൎത്തിക്കുവിൻ!"

ഇപ്രകാരം അവരെയെല്ലാം ഉദ്ബോധിപ്പിച്ചിട്ട് സന്തോഷസമേതം ഗുരുപാദങ്ങളിൽ നമസ്കരിച്ചുശേഷം ഗൌരീശങ്കരന്മാരെയും ഗണപതിയേയും മംഗളാർത്ഥമായി പ്രാർത്ഥിച്ച്, അനുഗ്രഹവും വാങ്ങിക്കൊണ്ടു വനവാസത്തിനു പുറപ്പെട്ടു. ആ അവസരത്തിൽ വിഷാദമഗ്നന്മാരായ പുരവാസികളുടെ ആർത്തനാദം ദുഃശ്രവമാകുംവണ്ണം പട്ടണത്തിലെങ്ങും മുഴങ്ങി. ലങ്കയിൽ ദുഃശകുനങ്ങൾ കണ്ടുതുടങ്ങി. അയോദ്ധ്യ അപാരമായ ശോകസമുദ്രത്തിൽ മുങ്ങി. സ്വർഗ്ഗവാസികൾ സന്തോഷസന്താപമദ്ധ്യവൎത്തികളായി കുഴങ്ങി. ദശരഥൻ മൂർച്ഛയിൽനിന്നുണൎന്നയുടനേ, സുമന്ത്രരെ അരികിൽവിളിച്ചു പറകയാണ്. "ഹേ മന്ത്രിസത്തമ! രാമൻ വനത്തിലേക്കു പുറപ്പെട്ടുകഴിഞ്ഞു. എന്നിട്ടും എന്റെ ശരീരത്തിൽനിന്നും പ്രാണങ്ങൾ പുറപ്പെടുന്നില്ലല്ലോ. ഇനിയും ശരീരത്തിൽ വസിച്ചിട്ട്, എന്തൊരുഗുണമാണാവോ അവ വരുത്താൻ പോകുന്നതു്?—അവരെ വേർപെട്ടതത്തക്ക ദുഃഖം ഇതേക്കാൾ കഷ്ടതരമായി ഇനി എന്താണാവോ ഉള്ളതു്?"—പിന്നെ അല്പം ധൈര്യമവലംബിച്ചു പറയുന്നു:—"സ്നേഹിതാ! രഥം വേഗത്തിൽ തയാറാക്കിക്കൊണ്ടുചെല്ലുക! കുട്ടികൾ തറയിൽകൂടി നടക്കാൻ ശക്തരല്ല. മൃദുശരീരത്തോടുകൂടിയവരാണ്; അവരെ തേരിൽ കയററിക്കൊണ്ടുപോയി, കാനനമെല്ലാം കാണിച്ച്, ഒന്നോ രണ്ടോ ദിവസത്തിനകം തിരിച്ചുപോരണം. കുമാരന്മാർ രണ്ടുപേരും ധീരന്മാരാണ്. വിശേഷിച്ചും രാമചന്ദ്രൻ സത്യസന്ധനും ദൃഢവ്രതനുമാകകൊണ്ടു്, അവർ തിരികെപ്പോരാൻ സമ്മതിച്ചില്ലെന്നു വരാം. അങ്ങനെയാണെങ്കിൽ സീതയെയെങ്കിലും തിരിച്ചയച്ചുതരാൻ രാമനോട്ട് അപേക്ഷിക്കണം; സീത വനത്തിലെ ഭയങ്കരക്കാഴ്ച

കൾ കണ്ടു പേടിക്കുന്ന അവസരംനോക്കി, അവളോട്ട് എന്റെ നിർദ്ദേശത്തെ ഇങ്ങനെ അറിയിക്കണം—ഭദ്രേ, നിന്റെ ശ്വശ്രൂവിന്റെയും ശ്വശുരന്റെയും നിയോഗം കേൾക്കൂ—കാട്ടിൽ പല പല ക്ലേശങ്ങളുണ്ട് അതുകൊണ്ടു മടങ്ങിപ്പോരിക. ഇഷ്ടംപോലെ നിന്റെ അച്ഛന്റെ ഗൃഹത്തിലോ അമ്മായിഅപ്പന്റെ ഗൃഹത്തിലോ സുഖമായിത്താമസിക്കാം. ഈവിധത്തിൽ കഴിയുന്നതെല്ലാം പറഞ്ഞു് അവളെക്കൊണ്ടുപോരാൻ ശ്രമിക്കണം. അവൾ തിരികെ വരുന്നുവെങ്കിൽ, അതു് എന്റെ പ്രാണങ്ങൾക്കു ഒരവലംബമായിരിക്കും. അല്ലെങ്കിൽ മരണത്തിൽ കലാശിക്കുമത്രേ. ഞാനെന്തുചെയ്യും! ദൈവവിധി എനിക്കു വിപരീതമായിരിക്കുന്നു".. എന്നിങ്ങനെ ശോകവിഹ്വലനായ ദശരഥൻ—"ഹാ! സുമന്ത്രരെ! രാമനേയുംസീതയേയും ലക്ഷ്മണനെയും എന്റെ അരികിൽ കൊണ്ടുവരണമെ" എന്നു നിലവിളിച്ചു ബോധരഹിതനായിനിലത്തുപതിച്ചു.

സുമന്ത്രർ, രാജനിയോഗത്തെ ശിരസാവഹിച്ചു വന്ദിച്ചുചെന്നുവേഗത്തിൽ രഥം തയാറാക്കിക്കൊണ്ടുപോയി, നഗരത്തിനു വെളിയിൽ രാമലക്ഷ്മണന്മാരും സീതയും നിൽക്കുന്ന സ്ഥലത്തെത്തി; പിതൃനിയോഗം കേട്ടയുടനേ രാമചന്ദ്രൻ ഭാൎയ്യാനുജസമേതനായി രഥത്തിൽ അധിരോഹിച്ചു. ലോകമോഹനാകൃതികളായ അവർ മൂവരും, വനയാത്ര ആരംഭിക്കവേ, അയോദ്ധ്യയെ മനസ്സുകൊണ്ടു നമസ്കാരംചെയ്തു; അനാഥരായ അയോദ്ധ്യാവാസികൾ രാമചന്ദ്രന്റെ പ്രയാണം കണ്ടപ്പോൾ, പരിഭ്രാന്തരായി തിക്കിത്തിരക്കിപ്പുറകേ പുറപ്പെട്ടുകയായി. കരുണാനിധി അവരെ സമാശ്വസിപ്പിക്കാൻ കഴിയുന്നതെല്ലാം പറകയും അതുകേട്ട് അവർ പിന്തിരിഞ്ഞു പോരുകയും ചെയ്തുവെങ്കിലും, രാമപ്രേമബന്ധം ബലമായി ആകർഷിക്കകൊണ്ട്, രണ്ടാമതും രഥത്തെ പിന്തുടൎന്നു നടന്നു. അയോദ്ധ്യ അവൎക്കു കാളരാത്രിയെപ്പോലെ ഭയങ്കരമായിത്തോന്നി, പൌരസ്ത്രീപുരുഷന്മാർ കാട്ടുമൃഗങ്ങളെപ്പോലെ ഭയപ്പാടോടേ അന്യോന്യം നോക്കി. വീടുകൾ ശവകുടീരങ്ങളായും, പരിജനങ്ങൾ ഭൂതഗണങ്ങളായും, പുത്രന്മാർ, സ്നേഹിതന്മാർ, സമീപസ്ഥന്മാർ ഇവരെല്ലാം കാലദൂതന്മാരായും തോന്നി. പൂങ്കാവുകളിലെ വൃക്ഷങ്ങളും ലതകളും വാടി—സരിത്തുകളും സരസ്സുകളും ദുർദ്ദർശങ്ങളായി ഭവിച്ചു.

ആന, കുതിര, കലിമാൻ, കന്നുകാലി, വേഴാമ്പൽ, മയിൽ, കുയിൽ, ചക്രവാകം, തത്ത, പൈങ്കിളി, വണ്ടാരങ്കോഴി, അരയന്നം, ചെമ്പോത്തു്, മുതലായ മൃഗപക്ഷികളെല്ലാം, രാമവിയോഗത്താൽ വികലഹൃദയങ്ങളായി ചിത്രലിഖിതങ്ങൾ പോലെ സ്ഥിതിചെയ്തു.

ആകെപ്പാടേ അയോദ്ധ്യയെ ആ അവസരത്തിൽ ഒരു ഉണങ്ങിയ കൊട്ടക്കാടായും, പുരജനത്തെ പക്ഷിമൃഗങ്ങളായും, കൈകേയിയെ ആ കാടെല്ലാംതീകൊളുത്തി എരിച്ചു കരിക്കുന്നതിനു ബ്രഹ്മാവു സൃഷ്ടിച്ച കരുണയില്ലാത്ത കാട്ടാളത്തിയായും ഉപമിക്കാം. രാമവിയോഗമാകുന്ന തീവ്രതാപത്തീയുടെ ചൂടു സഹിക്കവയ്യാതെ രഥത്തെ അനുഗമിച്ച പുരവാസികൾ ഓരോരുത്തർക്കും രാമലക്ഷ്മണന്മാരും സീതയുമില്ലെങ്കിൽ അയോദ്ധ്യ വനമാണെന്നും അവരുണ്ടെങ്കിൽ വനം അയോദ്ധ്യയെക്കാൾ മെച്ചമേറിയ സുഖവാസസ്ഥാനമാണെന്നും തോന്നി; ഈ വിചാരത്താൽ സുരദുർല്ലഭങ്ങളായ സുഖസദനങ്ങളെ ഉപേക്ഷിച്ച്, എല്ലാവരും രാമചന്ദ്രനെ അനുഗമിക്കാൻ നിശ്ചയിച്ചു. രാമചരണപങ്കജപ്രിയന്മാരായ സുജനങ്ങളിൽ വിഷയഭോഗങ്ങൾക്കു എന്തൊരു സ്വാധീനശക്തിയുണ്ടാകുന്നു?

ബാലന്മാരും വൃദ്ധന്മാരുമെല്ലാം വീടുവിട്ടിറങ്ങി, രഘുപതിയെ പിന്തുടൎന്നു പോയി. സായാഹ്നത്തിൽ എല്ലാവരും തമസാനദിയുടെ തീരത്തിലെത്തി അവിടെത്താമസമുറപ്പിച്ചു. പൌരസംഘം തന്നെക്കുറിച്ചുള്ള പ്രേമബന്ധത്താൽ വിവശന്മാരായിരിക്കുന്നതായി കണ്ടപ്പോൾ രാമചന്ദ്രന്റെ സദയമായ ഹൃദയം ശോകഭയതരളിതമായി; അന്യദുഃഖത്തിൽ അനുകമ്പ തോന്നുകയാൽ സ്നേഹപൂൎണ്ണങ്ങളായ പലേ സാന്ത്വനവാക്കുകളാലും ധർമ്മോപദേശത്താലും അവരെ സമാധാനപ്പെടുത്താൻ അദ്ദേഹം ശ്രമിച്ചു. എന്നാൽ വിട്ടുപിരിഞ്ഞു പോകാൻ സുദൃഢമായ സ്നേഹബന്ധം അവരെ അനുവദിച്ചില്ല. ഒരു വിധവും അവരെ പിരിച്ചയയ്ക്കാൻ നിവൃത്തിയില്ലെന്നു കണ്ടു ഭഗവാൻ വിചാരമഗ്നനായി ഭവിച്ചു. ഏതെങ്കിലും ഒരുപായം ഉണ്ടാക്കണമെന്നു കരുതിയിരിക്കുന്നതിനിടയ്ക്കു ദുഃഖംകൊണ്ടും ക്ഷീണംകൊണ്ടും വിവശന്മാരായ പുരവാസികൾ അവിടവിടെ വീണു കിടന്ന് ഗാഢനിദ്രയിൽ ലയിച്ചു. ആ അവസരം നോക്കി അവരെ മയക്കുന്നതിനു ദേവന്മാരും ഒരു മായാപ്രയോഗം ചെയ്യാതിരുന്നില്ല. രാത്രിയിൽ രണ്ടു യാമം കഴിഞ്ഞു. രാമചന്ദ്രൻ സുമന്ത്രരെ വിളിച്ച് "ഹേ പിതൃസമനായുള്ളോവെ, എനിക്കു ഇപ്പോൾതന്നെ ഇവിടെനിന്ന് ഒഴിഞ്ഞു പോകണം; തേരൊരുമിക്കുക. തേരുരുളുകളുടെ അടയാളം നോക്കി മാർഗ്ഗം കണ്ടുപിടിക്കാൻ കഴിയാത്ത വിധത്തിൽ തേർ നടത്തി സ്ഥലാന്തരത്തെ പ്രാപിപ്പിക്കണം. ഇതല്ലാതെ പുരജനങ്ങളെ പിരിക്കാൻ മറെറാരുപായവും ഞാൻ കാണുന്നില്ല" എന്നു പറഞ്ഞു.

ഉടനെ സുമന്ത്രരാൽ സജ്ജീകരിക്കപ്പെട്ട രഥത്തിൽ രാമലക്ഷ്മണന്മാരും സീതയും കയറി ശംഭുപാദങ്ങളെ മനസാധ്യാനിച്ചുകൊണ്ട്, യാത്രയായി. പലവഴിക്കു ചുററിയും തിരിച്ചും മുന്നോട്ടും

പിന്നോട്ടം ഓടിച്ച് ഉരുളുകളുടെ അടയാളം വിഷമിതമാക്കിച്ചെയ്കയാൽ തേർപോയവഴി തിരിച്ചറിവാൻ കഴിവില്ലായിരുന്നു. പിറേറദിവസം പ്രഭാതത്തിൽ പുരവാസികൾ ഉണൎന്നുനോക്കുന്നു. രാമചന്ദ്രനെ കാണ്മാനില്ല; ഹാഹാകാരത്തോടെ അവർ നാലുവഴിക്കും ഓടി. രഥചക്രത്തിന്റെ പാടുകൾ ചുററിത്തിരിഞ്ഞു കുഴപ്പത്തിൽ കാണപ്പെട്ടു. ഹാ! അപ്പോൾ അവൎക്കുണ്ടായ മനോവ്യഥയെക്കുറിച്ച് എന്താണു പറക! മുങ്ങാൻപോകുന്ന കപ്പലിൽ അകപ്പെട്ട യാത്രക്കാരെപ്പോലെ എല്ലാവരും സംഭ്രാന്തരായി 'രാമ' 'രാമ' എന്നു നിലവിളിച്ചു. "നമ്മുടെ ദുഃഖം കണ്ടു സഹിക്കാഞ്ഞിട്ടാണു രഘുപതി പൊയ്ക്കളഞ്ഞത്" എന്നൊരുത്തൻ പറഞ്ഞു. എല്ലാവരും ദുഃഖാന്ധരായി ഓരോ വിധത്തിൽ നിലവിളികൂട്ടി. ജീവനസാധനമായ വെള്ളത്തിൽനിന്നു വേർപെട്ടാൽ ഉടനേ മത്സ്യം മരിക്കുന്നുവല്ലോ. അത്രപോലും ഭാഗ്യം നമുക്കില്ലാതെ വന്നു. നമ്മുടെ ജീവനായ രാമചന്ദ്രനെ വേർപെടുത്തിയ ദൈവം, മരിക്കണമെന്നുള്ള നമ്മുടെ പ്രാൎത്ഥനയെ നിറവേററാത്തതെന്തുകൊണ്ട്?" ഇങ്ങനെ ഓരോ വിലാപങ്ങളോടുകൂടി വിഷാദമഗ്നന്മാരായ പുരവാസികൾ,ഗത്യന്തരമില്ലാതെ ഒടുവിൽ അയോദ്ധ്യയിലേക്കു തന്നെമടങ്ങിപ്പോരേണ്ടിവന്നു. എന്നിട്ടും സ്നേഹപാത്രമായ ഭഗവാനെ ഓൎത്തുണ്ടായ ആധി അവരുടെ ഉള്ളിൽ കൊള്ളാതെ കവിഞ്ഞു. ഒരുവിധത്തിൽ പിന്നെ സമാധാനപ്പെട്ടതു് പതിന്നാലു വൎഷം കഴിയുമ്പോൾ രാമചന്ദ്രൻ തിരിച്ചു വരുമല്ലോ എന്നുള്ള പ്രത്യാശയാൽ മാത്രമായിരുന്നു.

ചക്രവാകപക്ഷിയും താമരയും സൂൎയ്യൻ മറയുമ്പോൾ പ്രഭാതദർശനത്തിനായി തപസ്സുചെയ്യുന്നതുപോലെ പൌരസ്ത്രീപുരുഷന്മാർ ആകമാനം രാമന്റെ പ്രത്യാഗമനത്തിനായി ദിവസംതോറും ഓരോ നിയമങ്ങളും പ്രാൎത്ഥനകളും നടത്തിവന്നു.

രഥാരൂഢരായി യാത്രചെയ്ത രാമാദികൾ യഥാകാലം ശൃംഗിവേരപുരത്തിൽ ചെന്നുചേൎന്നു. അവിടെ പ്രശാന്തയായി പ്രവഹിക്കുന്ന ദേവവാഹിനിയെക്കണ്ടു രാമചന്ദ്രൻ സന്തുഷ്ടനായി രഥത്തിൽനിന്നിറങ്ങി ദണ്ഡനമസ്കാരം ചെയ്തു. സീതയും ലക്ഷ്മണനും സുമന്ത്രരും അതുപോലെ തന്നെ ആ പരിശുദ്ധനദിയെ വന്ദിച്ചു. ഗംഗ സകലസുഖകാരിണിയും ദുഃഖനാശിനിയും സകലമോദങ്ങൾക്കും മംഗലങ്ങൾക്കും ഹേതുഭൂതയുമാകകൊണ്ടു് ആ ദിവ്യതരംഗിണിയുടെ ദർശനത്താൽ മററുള്ളവരോടൊപ്പം ശ്രീരാമനും നിൎവ്യാജമായ സന്തോഷമുണ്ടായി. ആ വിബുധനദിയിലെ പരിപാവനതരംഗപരമ്പരകളെ നോക്കി ആനന്ദിച്ച ഭഗവാൻ അതിന്റെ മഹിമാതിശയത്തെ പുരസ്കരിച്ച് അനവധി കഥകൾ, സുമന്ത്രാദികളോ

ട്ട പറകയുണ്ടായി. അനന്തരം എല്ലാവരും അതിലിറങ്ങി മുങ്ങി ക്കുളിച്ചു. യാത്രനിമിത്തമുണ്ടായ ക്ഷീണങ്ങളെല്ലാം ഉടനേ ശമി ച്ചു. പരിശുദ്ധമായ ആ ജലം പാനം ചെയ്കയാൽ ഉൾക്കാമ്പു കളുക്കുകയും ചെയ്തു. യാവനൊരുത്തൻെറ സ്മരണമാത്രത്താൽ ഭവ ഭാരങ്ങളെല്ലാം ശമിക്കുന്നുവോ, ആ ഭഗവാങ്കൽ ഇവിടെ ശ്രമം ആ രോപിച്ചതു്, കേവലം ലൌകികവ്യവഹാരമായി കരുതിക്കൊണ്ടാൽ മതിയാകുന്നതാണു്. ഭാനുകുലകേതുവായ ഭഗവാൻ രാമചന്ദ്രൻ ലോകാനുസരണത്തിനായി മനുഷ്യഭാവത്തെ അംഗീകരിച്ചിരിക്കു ന്നുവെങ്കിലും അദ്ദേഹം, പരിശുദ്ധനും സച്ചിദാനന്ദസ്വരൂപനും സംസാരസമുദ്രസേതുവുമാണെന്നറിഞ്ഞുകൊള്ളുക.

ശൃംഗിവേരാധിപനായ ഗുഹൻ, ശ്രീരാമൻെറ ആഗമനത്തെ കുറിച്ചു കേൾക്കയാൽ അത്യന്തം സന്തോഷിച്ചു്, ബന്ധുജനങ്ങളോ ടുംകൂടി ഉപഹാരാൎത്ഥം അനവധി ഫലമൂലങ്ങളും വഹിച്ചുകൊണ്ടു കാണ്മാനായിവന്നു. ഭഗവാനെ കണ്ടയുടനേ ഫലമൂലങ്ങൾ കാൽ ക്കൽവെച്ചു ദണ്ഡപാതം പതിച്ചുവണങ്ങി, അനുരാഗപൂൎവം പൂമെ യ്യിൽ ദൃഷ്ടികളെ പതിപ്പിച്ചുനിന്നു. സ്വഭാവേനതന്നെ സ്നേഹനി ധിയായ ഭഗവാൻ അതിഥിയെ സൽക്കാരപൂൎവം അരികിൽ പി ടിച്ചിരുത്തി കുശലം ചോദിച്ചു ഉടനെ ഗുഹൻ പറകയാണു്:—"ഭ ഗവൻ! നിന്തിരുവടിയുടെ പാദപത്മദൎശനമാണു പരമാൎത്ഥമാ യ കുശലം. ആ ദൎശനം ലഭിക്കയാൽ ഞാൻ മഹാഭാഗ്യഭാജന മായി ഭവിച്ചുവെന്നുള്ളതിനു വാദമില്ല. അല്ലയോ ദേവ! എൻെറ രാജ്യവും ധനവും ഭവനവും എല്ലാം നിന്തിരുവടിക്കുള്ളവയാണു്. ഞാനും എൻെറ പരിജനങ്ങളും അങ്ങേ ദാസന്മാർ. അങ്ങു് എ ൻെറ ഭവനത്തിൽ എഴുന്നള്ളി എന്നെ അനുഗ്രഹിക്കേണമെ! തൃ പ്പാദദാസനായി എന്നെ വിചാരിക്കേണമേ! എങ്കിൽ ഞാൻ മററു ള്ളവർ അസൂയപ്പെടത്തക്ക ഭാഗ്യശാലിയായി ഭവിക്കും.

സ്നേഹിതാ! താങ്കളുടെ അഭിലാഷം അഭിനന്ദനീയമത്രേ. എ ന്നാൽ പിതൃനിയോഗം മററുപ്രകാരത്തിലാണല്ലോ എന്നു ഞാൻ വ്യസനിക്കുന്നു. പതിനാലു സംവത്സരം മുനിമാരുടെ വ്രതത്തോ ടും വേഷത്തോടും ആചാരത്തോടുംകൂടി ഞാൻ വനത്തിൽ വസി ക്കണമെന്നും നഗരപ്രവേശം അതിനിടയ്ക്കു പാടില്ലെന്നുമാണു് അ ദ്ദേഹത്തിൻെറ കല്പന.

രാമവചനങ്ങൾകേട്ടു്, ഗുഹനു് അളവററ ദുഃഖമുണ്ടായി. ശൃം ഗിവേരപുരവാസികളായ സ്ത്രീപുരുഷന്മാർ രാമലക്ഷ്മണന്മാരുടെയും സീതയുടെയും രൂപസൌകമാൎയ്യത്താൽ പ്രേമവിവശരായി. "കഷ്ടം! ഇത്തരം കുട്ടികളെ വനത്തിലേക്കു തള്ളിവിടുന്ന അച്ഛനമ്മമാരും ഉ ണ്ടല്ലോ" എന്നു് അന്യോന്യം പറഞ്ഞു. "അതിലെന്തു കുററം? രാ

ജേശപരൻ ചെയ്തതു നന്നായി, അതുമൂലം നമ്മുടെ കണ്ണുകൾക്ക് ഈവിധത്തിലുള്ള ഒരു ഉത്സവം ലഭിക്കുന്നതിന്നു സംഗതിയായില്ലേ?" എന്നു കേട്ടുനിന്ന ഒരുത്തൻ ഉടനേ പറകയുണ്ടായി. നിഷാദപതി, ഈ അവസരത്തിൽ സുഖവാസത്തിന്നുതക്ക ഒരു സ്ഥാനംനോക്കി മനോഹരമായ ഒരു ശിംശപാവൃക്ഷമൂലത്തെ മനസാ നിശ്ചയിച്ചിട്ടു രാമചന്ദ്രനെ വിളിച്ചു കാണിച്ചു. വളരെ നല്ലസ്ഥലംതന്നെയെന്നു് അദ്ദേഹത്തിന്നും സമ്മതമായി. പുരവാസികളെല്ലാവരും രഘുപതിയെ വന്ദിച്ച് അനുവാദം വാങ്ങി സ്വഗൃഹങ്ങളിലേക്കുപോയി. രഘുപതി സന്ധ്യാവന്ദനാദികൾക്കായി ഗംഗാനദീതീരത്തിലേക്കും തിരിച്ചു. അനുഷ്ഠാനങ്ങളെല്ലാം കഴിച്ചു തിരിച്ചുവന്നപ്പോഴേക്കു ഗുഹൻ കുശപ്പുല്ലുകൊണ്ടും തളിരുകൾകൊണ്ടും വളരെ മൃദുവും മോഹനവുമായ ഒരു കിടക്ക തയ്യാറാക്കി. ഭക്ഷണാർത്ഥം മൃഷ്ടവും മധുരവും പരിശുദ്ധവുമായ ഫലമൂലാദികളും കുത്തിലക്കോപ്പുകളിൽ നിറച്ച് ഒരുക്കിവെച്ചു. ഭക്തദത്തമായ ആ ഉപഹാരത്തെ ഭഗവാൻ പ്രീതിപൂർവം പരിഗ്രഹിച്ചു; സോദരനോടും പത്നിയോടും കൂടി ഹിതമായ വിധത്തിൽ ഭക്ഷണം കഴിച്ചശേഷം പള്ളിക്കുറിപ്പുകൊള്ളാനായി തളിർമെത്തയിൽ ശയിക്കയും ലക്ഷ്മണൻ അരികിലിരുന്നു പാദങ്ങൾ തലോടുകയും ചെയ്തു.

ഉറക്കം പിടിച്ചയുടനേ പതുക്കെ എഴുന്നേറ്റുവന്നു് സുമന്ത്രരെ വിശ്രമിക്കാനായി പറഞ്ഞയച്ചിട്ട്, വില്ലിൽ ഒരമ്പെടുത്തു തൊടുത്തുകൊണ്ടു് അല്പം അകലെ മാറി, ജ്യേഷ്ഠന്നു കാവലായി നിന്നു. ഭക്തോത്തമനായ ഗുഹൻ വിശ്വസ്തന്മാരായ ഭടന്മാരെവിളിച്ച് ചുററും കാവൽനിറുത്തി ഉറപ്പിച്ചിട്ട്, ആവനാഴിയും തോളിൽ തൂക്കി നിശിതമായ ഒരമ്പെടുത്തു വില്ലിൽതൊടുത്തുകൊണ്ടു് ലക്ഷ്മണന്റെ അരികിൽചെന്നിരിപ്പായി. വെറും തറയിൽ പുൽത്തളിർ മെത്തയിൽ സീതാസഹിതനായ രാമചന്ദ്രൻ കിടന്നുറങ്ങുന്നതുകണ്ടു്, സ്നേഹപാരവശ്യത്താൽ ആ ഭക്തോത്തമന്റെ ഹൃദയം അത്യന്തം ക്ഷോഭിച്ചു. ദേഹം കോൾമയിർകൊണ്ടു കണ്ണുകളിൽ അശ്രുക്കൾ നിറഞ്ഞു. എന്നിട്ടു് ലക്ഷ്മണനോടു് മൃദുസ്വരത്തിൽ പറഞ്ഞു. രാജഭവനം സർവ്വദാ മനോഹരമാണ്. ദേവസദനം പോലും അതിനോടു തുല്യമല്ല. രത്നഖചിതങ്ങളായ അതിലെ മണിയറകൾ, സാക്ഷാൽ കാമദേവന്റെ കമനീയഹസ്തങ്ങളാൽ അലംകൃതങ്ങളാണോ എന്നുതോന്നും. കിടക്കകൾ, വിശുദ്ധങ്ങളും വിചിത്രങ്ങളും സുഖകരങ്ങളുമാണ്. പുഷ്പങ്ങളാലും സുഗന്ധദ്രവ്യങ്ങളാലും വാസിതങ്ങളും മണിമയദീപങ്ങൾ കൊളുത്തി ആനന്ദകരങ്ങളായ വിവിധോപകരണങ്ങളാൽ അലങ്കരിക്കപ്പെട്ടവയും, ക്ഷീരഫേനംപോലെ മൃദുവും വിശദവുമായ ഉപധാനങ്ങളും ആസ്തരണങ്ങളും, ധൂള

മെത്തകളും ഇട്ടൊരുക്കിയവയുമത്രെ. അവയിൽ യഥേഷ്ടം കിടന്നുറങ്ങി, സൌന്ദൎയ്യാതിശയത്താൽ രതിമന്മഥന്മാരുടെ മദത്തെ ഹരിക്കുന്ന ദേവിയും ഭഗവാനും, ശ്രമലോലരായി, അൎദ്ധനഗ്നവേഷത്തിൽ കാണുന്നവൎക്ക് അനുകമ്പതോന്നത്തക്കവണ്ണം, ഇതാ പുല്ലും ഇലയും പട്ടുത്തു വെറുനിലത്തു കിടക്കുന്നു. മാതാവിനും പിതാവിനും പരിജനങ്ങൾക്കും, പുരവാസികൾക്കും, ബന്ധുക്കൾക്കും സ്നേഹിതന്മാൎക്കും, ദാസീദാസന്മാൎക്കും കണ്ണിലുണ്ണിയായിരുന്ന് പ്രാണനിൎവിശേഷമായി അവരാൽ സ്നേഹിക്കപ്പെട്ട രാമചന്ദ്രൻ ഹാ! കഷ്ടം ഇതാ വെറുനിലത്തുകിടന്നുറങ്ങുന്നു. സീതയുടെ അഛൻ ജഗൽവിദിതപ്രഭാവനായ ജനകൻ, ശ്വശുരൻ, ഇന്ദ്രസമനായ ദശരഥ ചക്രവൎത്തി, ഭൎത്താവ്, ഭഗവാനായ രാമചന്ദ്രൻ, അങ്ങനെയുള്ള സീതാദേവിയും ഇതാ നിരാശ്രയയെപ്പോലെ തറയിൽകിടക്കുന്നു. സഖേ ലക്ഷ്മണ! ഈ ദുരവസ്ഥ നോക്കിയാൽ ദൈവം നമുക്ക വിപരീതമാണെന്നുള്ളതിനു സംശയമുണ്ടോ? ഹ! ഹതവിധേ! സീതാരാമന്മാർ വനവാസയോഗ്യരാണോ?— "വിധിരഹോബലവാൻ" എന്നു മഹത്തുക്കൾ പറഞ്ഞിരിക്കുന്നതു എത്ര പരമാൎത്ഥം!

രഘുനാഥനും വൈദേഹിയും സന്തോഷിച്ചു കഴിയേണ്ടതായ ശുഭകാലത്തിൽ ഈ ആപത്തു വലിച്ചുവച്ച മന്ദമതിയായ കൈകേയി കഠിനവും കുടിലവുമായ ഒരു ദുസ്സാമൎത്ഥ്യമാണ് പ്രവൎത്തിച്ചതു്. ആ ദുഷ്ട സൂൎയ്യകുല വൃക്ഷത്തെ ഛേദിക്കുന്ന ഒരു കഠാരം പോലെ പ്രവൎത്തിച്ചിട്ട്, സൎവ്വലോകത്തെയും ദുസ്തരദുഃഖത്തിൽ മുഴുകിച്ചുവല്ലോ" ഇങ്ങനെ ഓരോന്നു പറകയും ഭൂതലത്തിൽ ശയിച്ചിരിക്കുന്ന സീതാരാമന്മാരെ കുറിച്ചു ദുഃഖിക്കയും ചെയ്ത ഗുഹനെ നോക്കി, ലക്ഷ്മണൻ, ജ്ഞാനവൈരാഗ്യ ഭക്തിരസത്രയിഷ്ടവും മധുരവുമായ മൃദുവാക്കുകളെ പറഞ്ഞു—"സഹോദരാ! ആരുടേയും സുഖദുഃഖങ്ങൾക്ക അന്യന്മാർ കാരണമാകുന്നില്ല. എല്ലാം അവനവന്റെ കൎമ്മഫലമനുസരിച്ചുതന്നെയുണ്ടാകുന്നു. യോഗം, വിയോഗം, ഭോഗം, നന്മ, തിന്മ, ബന്ധുത്വം, ശത്രുത്വം, ഔദാസീന്യം, എല്ലാം മായാഭ്രമകാൎയ്യങ്ങളാകുന്നു. ജന്മം, മരണം, ലൌകികബന്ധങ്ങൾ സമ്പത്തു്, ആപത്തു്, ഭാഗ്യം, നിൎഭാഗ്യം, ഭൂമി- ഗൃഹം, ധനം പുരം പരിജനം, സ്വൎഗ്ഗം, നരകം എന്നുവേണ്ടാ, മനുഷ്യനെ സംബന്ധിച്ച സകല വ്യവഹാരങ്ങളും, മായാവിലാസങ്ങളല്ലാതെ മറ്റൊന്നുമല്ല.

സ്വപ്നത്തിൽ ഒരു യാചകൻ രാജാവായിത്തീരുന്നു. സ്വൎഗ്ഗാധിപതി ദരിദ്രനായും തീരുന്നു. എന്നാൽ ഉണരുമ്പോൾ, രണ്ടുപേൎക്കും മേന്മയും താഴ്മയും സംഭവിക്കുന്നതുമില്ല. ഈനിലയിൽ മാത്രമേ പ്രാപഞ്ചികസംഭവങ്ങളേയും ഗണിക്കേണ്ടതുള്ളു. ഇപ്രകാരം

പരമാർത്ഥ ചിന്തചെയ്ത്, ആരോടും കോപിക്കാതെയും ആരിലും ദോഷം ആരോപിക്കാതെയും ഇരിക്കുക. എല്ലാവരും മോഹനിശയിൽ നിദ്രചെയ്ത് പലപ്രകാരത്തിലുള്ള സ്വപ്നങ്ങൾ കാണുന്നവരാണ്. പ്രപഞ്ചം മിഥ്യയാണെന്നുള്ള ബോധത്താൽ അതിൽ നിന്നു നിവർത്തിച്ചു പരമാത്മദർശനത്തോടുകൂടിയിരിക്കുന്നവർ മാത്രമേ മായാന്ധകാരത്തിൽ മയങ്ങാതെ ഉണർന്നിരിക്കുന്നുള്ളു. വിഷയവിലാസങ്ങളിൽ വൈരാഗ്യം സിദ്ധിക്കുന്നതുവരെ ആ ഉണർച്ചയുണ്ടാകയുമില്ല. ഉണർന്നു കഴിഞ്ഞാൽ ഹൃദയത്തിൽ വിവേകം ഉദിക്കുന്നു. അതുവഴി മോഹഭ്രമങ്ങളിൽ നിന്നു മോചനം ലഭിക്കുന്നു. അവസാനം രാമപാദപത്മങ്ങളിൽ അനുരാഗം അങ്കുരിക്കുകയും ചെയ്യുന്നു. സ്നേഹിതാ! ത്രിവിധകരണങ്ങളെക്കൊണ്ടും രാമചന്ദ്രനെ സേവിക്കാൻ ഇടയാകുന്നതുതന്നെ ലോകത്തിൽ മനുഷ്യനു സിദ്ധിക്കാവുന്ന ഏററവും ഉൽകൃഷ്ടമായ ഭാഗ്യം. രാമൻ സാക്ഷാൽ പരബ്രഹ്മം തന്നെയാണ്. പരമാർത്ഥസ്വരൂപനാണ്. അവിനാശിയും, അദൃശ്യനും, അനാദിയും, അതുലനും, വികാരഹീനനും, ഭേദരഹിതനുമാണ്. രാമനെ വർണ്ണിക്കാൻ തങ്ങൾ ശക്തങ്ങളല്ലെന്നു വേദങ്ങൾ തന്നെ പറയുന്നു. ഭക്തന്മാർക്കും, ഭൂമിക്കും, ബ്രാഹ്മണർക്കും പശുക്കൾക്കും ദേവന്മാർക്കും ഹിതത്തെ ചെയ്യാനായിക്കൊണ്ടു, കരുണാനിധിയായ രാമൻ മനുഷ്യരൂപംധരിച്ചു, ലൌകികങ്ങളായ പ്രവൃത്തികൾ ചെയ്യുന്നു. അദ്ദേഹത്തിന്റെ പരിപൂതമായ ചരിതംകേട്ടാൽ സംസാരബന്ധങ്ങൾ നശിച്ചുപോകുന്നു. ഈ വിശ്വാസത്താൽ, ഹേ സ്നേഹിതാ! താങ്കൾ മോഹത്തെ പരിഹരിച്ചു, സീതാരാമന്മാരുടെ പാദപങ്കജങ്ങളെ സേവിക്കുക".

ഇപ്രകാരം ലക്ഷ്മണൻ രാമഗുണങ്ങളെ പ്രശംസിച്ചുകൊണ്ടിരിക്കവേ നേരം പ്രഭാതമായി; ലോകമംഗലപ്രദനായ ഭഗവാൻ ഉണർന്നെഴുന്നേററുപോയി കുളിച്ചു പ്രാതന്നിയമങ്ങളും കഴിച്ചുവന്നു, വടക്ഷീരംവരുത്തി അനുജനും താനും അതു തലമുടിയിൽ തൊട്ടുതടവി, ജടധരിച്ചു. ഇതുകണ്ടു സുമന്ത്രരുടെ കണ്ണുകളിൽ അശ്രുക്കൾ നിറഞ്ഞു. ഹൃദയം ദഹിച്ചു, മുഖം വാടി, എന്നിട്ടു കൈകൂപ്പിക്കൊണ്ടു ദീനസ്വരത്തിൽ പറഞ്ഞു:—"പ്രഭോ! കോസലേശൻ എന്നോടു കല്പിച്ചിരിക്കുന്നതു് ഇങ്ങനെയാണ്:—ഹേ സുമന്ത്ര! തേരിന്മേൽ രാമാദികളെ കയററിക്കൊണ്ടു പോകുക! അവരെ ഗംഗാസ്നാനംചെയ്യിച്ചു വനപ്രദേശങ്ങളും കാണിച്ചു, തിരികെ കൊണ്ടുവരണം. അവർക്കു വല്ല സംശയമോ സങ്കോചമോ ഉണ്ടെങ്കിൽ അതെല്ലാം പറഞ്ഞു ശാന്തമാക്കണം." രാജകല്പന ഇങ്ങനെയാണെങ്കിലും, പ്രഭോ! എന്റെ കഷ്ടകാലത്തിന്—എനിക്കു് അങ്ങു പറയുന്നതുപോലെ മാത്രമേ ചെയ്യാൻ സാധിക്കയുള്ളു" എന്നുപറ

ഞ്ഞു, ദീനനായ ഒരുബാലനെപ്പോലെ കരഞ്ഞുകൊണ്ടു കാല്ക്കൽ വീണു:—വത്സലനായകുമാര! അയോദ്ധ്യയെ അനാഥസ്ഥിതിയിൽ തള്ളാതിരിക്കാൻ കരുണതോന്നണമേ!" രാമചന്ദ്രൻ മന്ത്രിയുടെ ദീനാവസ്ഥയിൽ മനസ്സഴിഞ്ഞു് പിടിച്ചെഴുന്നേല്പിച്ചു. പിതൃസമനായ മന്ത്രിസത്തമ! ധർമ്മമാർഗ്ഗങ്ങൾ വഴിപോലെ ധരിച്ചിരിക്കുന്ന ഒരാളാണു താങ്കൾ. ശിബി, ദിധീചി, ഹരിശ്ചന്ദ്രരാജൻ, ഈ മഹാത്മാക്കളെല്ലാം ധർമ്മാർത്ഥമായി അനവധി ക്ലേശങ്ങളെ സഹിച്ചിട്ടുണ്ടു്. രന്തിദേവനും വിജ്ഞനായ ബലിചക്രവർത്തിയും ധർമ്മധാരണത്തിനായി പലപ്രകാരത്തിലുള്ള സങ്കടങ്ങൾ സഹിച്ചു. സത്യത്തിനു തുല്യമായ ഒരു ധർമ്മമില്ലെന്നു വേദങ്ങളും ശാസ്ത്രങ്ങളും പുരാണങ്ങളും ഘോഷിക്കുന്നു. അങ്ങനെയുള്ള ധർമ്മത്തെ ഞാൻ സുലഭമായ ഒരു മാർഗ്ഗത്തൂടെ സമ്പാദിച്ചു; അതിനെ കൈവെടിയുകയാണെങ്കിൽ മൂന്നുലോകത്തും ദുഷ്കീർത്തിപരക്കും; അങ്ങനെ ദുഷ്കീർത്തി പരത്തുന്ന ദുർമാനികളായ പുരുഷന്മാൎക്കു, കോടി കോടി മരണങ്ങളെക്കാൾ സങ്കടകരമാണു്. പിതാവേ! ഈവക ധർമ്മസരണികൾ താങ്കളോടുപദേശിക്കേണ്ടവയല്ല. അതിലേക്കു് ആരംഭിച്ചതുതന്നെ പാപമാണെന്നു ഞാൻവിചാരിക്കുന്നു. ദയചെയ്തു് എന്നെക്കുറിച്ചു ഒരുപ്രകാരത്തിലും ദുഖിക്കരുതെന്നു്, അച്ഛന്റെ കാൽക്കൽവീണു താഴ്മയായി അപേക്ഷിച്ചുപറയണം. വിശേഷിച്ചും താങ്കൾ എനിക്കു പിതൃതുല്യനാകകൊണ്ടു പിതാവു് എന്നെക്കുറിച്ചു ദുഖിക്കാതെ വേണ്ടതെല്ലാം ചെയ്യണമെന്നപേക്ഷ.

രഘുപതിയും മന്ത്രിയുമായിനടന്ന ഈ സംഭാഷണം കേട്ടു, ഗുഹനും പരിജനങ്ങളും ദുഖിച്ചു. ലക്ഷ്മണനു കോപമാണുണ്ടായതു്. അസ്ഥാനത്തിലുള്ള മന്ത്രിയുടെ നിവേദനങ്ങൾ അംശംപോലും രസിക്കാതെ കുമാരൻ പരുഷമായി ചിലതെല്ലാം സംസാരിച്ചു. അവിടെ അതു യുക്തമല്ലെന്നറിഞ്ഞു ഭഗവാൻ തടുക്കുകയും ഈവക അഭ്യർത്ഥനകൾ അരുതെന്നു നഷ്കൃഷ്ടയായി സുമന്ത്രരോടു് ആജ്ഞാപിക്കയുംചെയ്തു. ഉടനേ, സുമന്ത്രർ രാജസന്ദേശത്തെ തുടൎന്നു:—"ഹേ രഘുപതേ പിതാവിന്റെ കല്പനകേൾക്കുക:—"സീത വനവാസദുഃഖങ്ങൾ സഹിക്കാൻ ശക്തയല്ല, അവളെ ഏതുപ്രകാരത്തിലും നീ അനുസരിപ്പിച്ചു് അയോദ്ധ്യയിലയച്ചുതരണം. അല്ലാത്തപക്ഷം, ഞാൻ നിരാലംബനായി, കരയ്ക്കുകയറ്റപ്പെട്ട മത്സ്യത്തെപ്പോലെ മരിച്ചുപോകാൻ ഇടവരും. ഈ വിഷമതകളെല്ലാം അവസാനിക്കുന്നതുവരെ അവൾക്കു, പിതൃഭവനത്തിലോ ശ്വശുരഗൃഹത്തിലോ യഥേഷ്ടം താമസിക്കാം. രാമചന്ദ്ര! എന്റെ പ്രാണരക്ഷണത്തിന്നു് അവളെയാകിലും അയച്ചുതരിക." പ്രഭോ! ഇത്രയുമാണു രാജശേഖരന്റെ സന്ദേശം. അദ്ദേഹത്തിന്റെ ദയനീയസ്ഥിതിയും പ്രാർ-

ത്ഥനകളും സ്നേഹവൈവശ്യവും വാചാമഗോചരമെന്നേ പറഞ്ഞുകൂടൂ. വിചാരിച്ചുനോക്കി വേണ്ടതു പ്രവൎത്തിക്കുക.

സുമന്ത്രരുടെ വാക്കുകൾ കേട്ടു കൃപാനിധിയായ ഭഗവാൻ, പലപ്രകാരത്തിലും സീതയെ അനുസരിപ്പിക്കാൻ പറഞ്ഞു,—"ഭദ്രേ, ഭവനത്തിലേക്കു മടങ്ങിപ്പോകൂ. അതുമാത്രംകൊണ്ടു, മാതാപിതാക്കൾ, ഗുരുബന്ധുക്കൾ, പരിജനങ്ങൾ, മുതലായ എല്ലാവരുടേയും ദുഃഖത്തിനു ശമനമുണ്ടാകും" ഭൎത്തൃവചനങ്ങൾക്കു മറുപടിയായി സീത പറകയാണു:—"പരമദയാലുവും വിവേകിയും അനുരാഗഭാജനവുമായ പ്രാണനാഥ! വസ്തുവെവിട്ടു നിഴൽ ഇരിക്കുമോ? സൂൎയ്യനെപ്പിരിഞ്ഞു പ്രഭ ശമിക്കുമോ? ചന്ദ്രനില്ലാതെ ചന്ദ്രികഭവിക്കുമോ? അതുപോലെ പതിയെപ്പിരിഞ്ഞു പതിവ്രതയും ജീവിക്കയില്ല."

ഇങ്ങനെ പ്രേമമയങ്ങളായ വാക്കുകൾ വിനയപൂൎവ്വം ഭൎത്താവിനെ അറിയിച്ചിട്ടു, സുമന്ത്രരെനോക്കി—"മന്ത്രിസത്തമ! താങ്കൾ, പിതാവിനെപ്പോലെയോ ശ്വശുരനെപ്പോലെയോ എനിക്കു ഹിതകാരിയാണു്. ഒരുവാക്കെങ്കിലും താങ്കളോടു മറുത്തുപറയുന്നതു, അത്യന്തം അനുചിതമാണെന്നുമറിയാം. എന്നാൽ സങ്കടംകൊണ്ടു ഞാൻ പറയുന്നതു വല്ലതും അനിഷ്ടമായി ഭവിച്ചാലും, അപ്രിയം തോന്നരുതെന്നപേക്ഷ. ഹേ മഹാത്മൻ! ഭൎത്തൃപാദങ്ങളെ വേൎപെട്ടിരുന്നാൽ, മററുബന്ധുക്കളെല്ലാം എനിക്കു മിത്ഥ്യാഭൂതന്മാരത്രേ. എന്റെ പിതാവു വിഭവനിധിയും പ്രതാപശാലിയുമാണു്. അദ്ദേഹത്തിന്റെ പാദപീഠം നൃപവരന്മാരുടെ മണിമകുടങ്ങളാൽ സമ്മിളിതവുമാണു്. ഇങ്ങനെ സകലസുഖനിധാനമാണു് അദ്ദേഹത്തിന്റെ കൊട്ടാരമെങ്കിലും ഭൎത്താവിനെ പിരിഞ്ഞിരുന്നാൽ എനിക്കവിടം സന്തോഷസ്ഥാനമാകയില്ല. ചക്രവൎത്തിയായ എന്റെ ശ്വശുരൻ കോസലേശൻ പതിന്നാലുലോകങ്ങളിലും കീൎത്തിപരത്തി, സാക്ഷാൽ സുരപതിതന്നെ വന്നെതിരേറ്റു് അൎദ്ധാസനം നൽകത്തക്ക പ്രകടപ്രഭാവത്തോടുകൂടിയിരിക്കുന്ന മഹാത്മാവാണു്; അയോദ്ധ്യ അദ്ദേഹത്തിന്റെ രാജധാനിയാണു്. അവിടെ വസിക്കുന്ന രാജജനങ്ങൾ എനിക്കു പ്രിയപ്പെട്ടവരും ഭൎത്തൃമാതാവായ കൌസല്യാദേവി, എന്റെ സ്വന്തംമാതാവിനെപ്പോലെ ഹിതകാരിണിയുമാണു്. എന്നാലും രാമപാദപത്മപരാഗങ്ങളെ വേൎപെട്ടിരുന്നാൽ, ഇവരിലാരുമൊന്നും ഒരുനിമിഷനേരത്തേക്കുപോലും എനിക്കു സുഖത്തെ ചെയ്കയില്ല. നേരേമറിച്ചു ജീവനാഥൻ അരികിലുണ്ടെങ്കിൽ, കാടുകളും മലകളും തിങ്ങിഗമിക്കാൻ പ്രയാസമുള്ള മാൎഗ്ഗങ്ങളും, രക്തദാഹമുള്ള കടുവാ, സിംഹം മുതലായ മൃഗങ്ങളും ക്രൂരപക്ഷികളും അപാരങ്ങളും അഗാധങ്ങളുമായ തടാഗസരിത്തുകളും ഉള്ളതായ പ്രദേശമായാലും, അവിടെ അധിവസിക്കുന്നവർ

കൊലകിരാതാദിനീചജാതീയരായാലും എല്ലാം എനിക്കു സന്തോഷകരമായിരിക്കും. അതുകൊണ്ടു താങ്കൾ ശ്വശ്രുവിന്റേയും ശ്വശുരന്റേയും പാദങ്ങളെ വണങ്ങി, എനിക്കു വനത്തിൽ പരമസുഖമാണെന്നും എന്നെക്കുറിച്ച് അല്പംപോലും ദുഃഖിക്കരുതെന്നും വിനയപൂർവം ഞാൻ പറഞ്ഞതായിപ്പറയണം.

എന്റെ പ്രാണനാഥനും ബാണചാപങ്ങൾ ധരിച്ച വീര്യശാലിയായ പ്രിയദേവരനും ഒരുമിച്ചുള്ളപ്പോൾ യാത്രയിലുള്ള മാർഗ്ഗക്ലേശങ്ങളൊന്നും എന്നെ ബാധിക്കയില്ല. അതുവിചാരിച്ച് അല്പംപോലും ദുഃഖിക്കേണ്ട ആവശ്യമില്ല.

സീതയുടെ ശീതളവാക്കുകളാൽ സുമന്ത്രർ ഫണാമണിപോയ സർപ്പത്തെപ്പോലെ വിവശനായി ഭവിച്ചു. കണ്ണുകാണാതെ, കാതുകേൾക്കാതെ, നാവുപൊങ്ങാതെ, ആകെപ്പാടെ കുഴങ്ങി. മന്ത്രിയെ ആശ്വസിപ്പിക്കാൻ രാമചന്ദ്രൻ പല സാന്ത്വനവാക്കുകൾ പറഞ്ഞു. ഒന്നും ഫലപ്പെട്ടില്ല. തന്നേക്കൂടി വനത്തിലേക്കു കൊണ്ടുപോകണമെന്നും മററും സുമന്ത്രർ താണുവീണപേക്ഷിക്കയുണ്ടായി. ആ അപേക്ഷകളെല്ലാം തക്കതക്ക മറുപടികൊണ്ടു രാമചന്ദ്രൻ ഖണ്ഡിച്ചു; ഒടുവിൽ, ഗത്യന്തരമില്ലെന്നായപ്പോൾ സുമന്ത്രൻ ഒരുവിധത്തിൽ സമാധാനപ്പെട്ടു. "രാമന്റെ കല്പനകൾ, നിരസിക്കത്തക്കവയല്ല. വിധി എനിക്കു വിപരീതമാണ്. ഒന്നുംചെയ്വാൻ ഞാൻ ശക്തനല്ല" എന്നു തന്നെത്താൻ പറഞ്ഞുകൊണ്ടു, രാമലക്ഷ്മണന്മാരുടേയും സീതയുടേയും പാദപത്മങ്ങളെ വണങ്ങി, സർവസ്വവും നഷ്ടപ്പെട്ട കച്ചവടക്കാരനെപ്പോലെ നിരാശനായി മടങ്ങിപ്പോയി.

തേർ തിരിച്ചുവിട്ടപ്പോൾ കുതിരകൾ മുഖംതിരിച്ചു രാമചന്ദ്രനെനോക്കി കരയുവാൻ തുടങ്ങി. അസാധാരണമായ ആ കാഴ്ച നിഷാദപതിയുടെ ധൈര്യഭിത്തിയെ തകർത്തുതച്ചു; ശിവ, ശിവ! തിരിച്ചറിവില്ലാത്ത മൃഗങ്ങൾപോലും രാമചന്ദ്രന്റെ വിയോഗത്തിൽ ഇത്രമാത്രം ദുഃഖിക്കുമ്പോൾ, അദ്ദേഹത്തിന്റെ പ്രജകളും അച്ഛനമ്മമാരും എങ്ങനെ സഹിച്ചിരിക്കുന്നു?" എന്നോരോന്നു പറഞ്ഞും ദുഃഖിതനായി തലയറഞ്ഞും വാവിട്ടു കരഞ്ഞുപോയി. രാമചന്ദ്രൻ സുമന്ത്രരെ ഒരുവിധത്തിൽ യാത്രപറഞ്ഞയച്ചതിന്റെ ശേഷം യാത്രയെ തുടൎന്നുചെന്നു ഗംഗാതീരത്തിലെത്തി. കടത്തുകാരനോടു തോണി കൊണ്ടുവരുവാൻ ആവശ്യപ്പെട്ടപ്പോൾ അവൻ താണുവീണു വണങ്ങിപ്പറകയാണ്:—പ്രഭോ! തിരുവടിയുടെ മായാവൈഭവം ഞാൻ അറിഞ്ഞിരിക്കുന്നു; എല്ലാവരും പറയുന്നത് അങ്ങേ പാദപരാഗങ്ങൾക്കു മനുഷ്യനിർമ്മാണശക്തിയുണ്ടെന്നാണ്. അതു പുരാ അപ്പോഴേക്കു ഒരു പാറക്കല്ല് സുന്ദരിയായ ഒരു സ്ത്രീയായി മാറിയ

ത്രേ. എന്റെ തോണി മരംകൊണ്ടുള്ളതാണ്. കല്ലിനെപ്പോലെയുള്ള കട്ടി അതിനില്ലതന്നെ. ഒരുപക്ഷേ, കാൽപ്പൊടി പുരളുമ്പോൾ തോണി ഒരു താപസസ്ത്രീയായിത്തീരുകയാണെങ്കിൽ, ഞാനെന്തുചെയ്യും? തോണി നഷ്ടപ്പെടും; കടത്തും നിലയ്ക്കും. എന്റെ കുടുംബം മുഴുവൻ കഴിഞ്ഞുകൂടുന്നതു്, ഈ തൊഴിൽകൊണ്ടാണ്. വേറേ യാതൊരു ഉപജീവനമാർഗ്ഗവുമെനിക്കില്ല. വള്ളത്തിൽ കയറി അക്കരെകടക്കണമെന്ന് അങ്ങേയ്ക്കു ആഗ്രഹമുണ്ടെങ്കിൽ, ആദ്യമായി ഈ പാദപത്മങ്ങൾ കഴുകുന്നതിന് എന്നെ അനുവദിക്കണം. പൊടികളെല്ലാം കഴുകിക്കളഞ്ഞാൽ ഉടനേ, അക്കരെകടത്തിവിടാം. അതിലേക്കു കൂലിയൊന്നും ഞാൻ സ്വീകരിക്കയുമില്ല; പ്രഭോ! ഞാൻ പറയുന്നതു പരമാർത്ഥമാണെന്നു നിന്തിരുവടിയുടേയും ദശരഥമഹാരാജാവിന്റേയും നാമത്തിൽ ഇതാ! സത്യംചെയ്യാം. വീരശൂരനായ ഈ ലക്ഷ്മണകുമാരന്റെ ബാണങ്ങൾക്കു ഞാൻ ഇരയായാലും ശരി, ദയാനിധിയായ ഭഗവാനെ, തൃപ്പാദങ്ങൾ കഴുകിയല്ലാതെ അക്കരെകടത്താൻ ഞാൻ ഒരുക്കമല്ല."

അപരിഷ്കൃതമെങ്കിലും ഭക്തിരസദ്യോതകമായ ഈ നിവേദനം കേട്ട്, രാമചന്ദ്രൻ ദേവിയുടേയും അനുജന്റേയും മുഖത്തു നോക്കിപ്പുഞ്ചിരിതൂകി; "നിഷാദപതിയേക്കാൾ, ഈ കടത്തുകാരൻ രാമഭക്തനാണെന്നു തോന്നുന്നു" എന്നായിരുന്നു ആ പുഞ്ചിരിയുടെ അർത്ഥം; അനന്തരം അവനെ നോക്കി—ഹേ തോണിക്കാര! തന്റെ തോണിയുടെ രക്ഷയ്ക്കു ആവശ്യകമെന്നു തോന്നുന്നതു ചെയ്തുകൊൾക. ഉടനേ വെള്ളം കൊണ്ടുവന്ന് എന്റെ പാദങ്ങൾ കഴുകിക്കൊള്ളൂ. സമയം അതിക്രമിക്കുന്നു; വേഗത്തിൽ അക്കരെകടത്തിവിടണം. ഇപ്രകാരം കരുണാനിധിയായ പ്രഭു, കേവലം ഒരു കടത്തുകാരനോട് അപേക്ഷിച്ചുവത്രേ. യാതൊരുത്തന്റെ നാമത്തെ ഏകവാരം സ്മരിച്ചാൽ, മനുഷ്യന് അപാരമായ സംസാരസമുദ്രത്തെ തരണംചെയ്വാൻ സാധിക്കുന്നുവോ, യാതൊരുത്തന്റെ മൂന്നു പദവിന്യാസങ്ങൾക്കു മൂന്നു ലോകങ്ങളും പര്യാപ്തമല്ലാതെ ഭവിച്ചുവോ, ആ പരമാത്മസ്വരൂപൻ നദീതരണത്തിനായി ഒരു തോണിക്കാരനെ ആശ്രയിച്ചുവത്രേ. ദേവനദി ഭഗവാന്റെ പാദനഖങ്ങൾ കണ്ടപ്പോൾ, തന്റെ ഉദ്ഭവസ്ഥാനത്തെ ഓർത്തു സന്തോഷിച്ചു, തിരുവായ്മൊഴികൾ ചെവിക്കൊൾകയാൽ, മതിമോഹങ്ങളും അസ്തമിച്ചു. കല്പന കേട്ട മാത്രയിൽതന്നെ കടത്തുകാരൻ, അത്യാനന്ദത്തോടും അതിദ്രുതവേഗത്തോടുംകൂടി, ഒരു പാത്രത്തിൽ ജലം കോരിക്കൊണ്ടുവന്ന്, രഘുരാജപാദപത്മങ്ങൾ കഴുകിത്തുടങ്ങി. ദേവന്മാർ പൂമഴ തൂകിക്കൊണ്ട്, "ഇത്രത്തോളം പുണ്യോൽകർഷമു

ള്ള പുരുഷന്മാർ ഇതുവരെ ലോകത്തിൽ ഉണ്ടായില്ല" എന്നിങ്ങനെ ധന്യവാദങ്ങൾ ഉൽഘോഷിച്ചു.

കടത്തുകാരൻ തൃപ്പാദങ്ങൾ കഴുകിയ തീർത്ഥം പാത്രത്തിലേററുവാങ്ങി, താനും കുടുംബാംഗങ്ങളുമായി പാനംചെയ്തു. തൽക്ഷണംതന്നെ അവന്റെ പിതൃക്കൾ എല്ലാവരും മുക്തന്മാരായി ഭവിച്ചു. അനന്തരം അവൻ, ഭഗവാനേയും ദേവിയേയും അനുജനേയും ഗുഹനോടുകൂടി തോണിയിൽ കയററി നിർബാധമായി മറുകര കടത്തിവിട്ടിട്ട്, ഭഗവൽപാദങ്ങളിൽ വണങ്ങി വിനീതനായി നിന്നു. കൂലികൊടുക്കാൻ കൈവശമൊന്നുമില്ലെന്നുള്ള സ്മരണയാൽ കുറഞ്ഞൊന്നു ലജ്ജിച്ചതുപോലെ നിലകൊണ്ട ഭർത്താവിന്റെ അന്തർഗ്ഗതം മനസ്സിലാക്കിയ ദേവി, കൈവിരലിൽ കിടന്ന ഒരു രത്നമോതിരം ഊരി; "കൂലിവാങ്ങിക്കൊള്ളൂ കടത്തുകാരൻ" എന്നു ഭഗവാൻ ഉടനേ, അരുളിച്ചെയ്തു.

പ്രഭോ! ഇനി എന്തൊരുകൂലിയാണ് ഞാൻ വാങ്ങേണ്ടതു്?- പാപം, ദുഃഖം, ദാരിദ്ര്യം, എന്നുവേണ്ടാ അതുകളെസംബന്ധിച്ച സകല ക്ലേശങ്ങളും എനിക്കു നശിച്ചു. വളരെനാളായി ഞാൻ അതിലേക്കു പരിശ്രമിച്ചുവരുന്നു എങ്കിലും, ദൈവം ഇന്നാണ് പൂർണ്ണഫലത്തെനൽകിയതു്. അല്ലയോ കൃപണബന്ധോ, കൃപാസിന്ധോ! അങ്ങേ അനുഗ്രഹത്തെ മാത്രമെ ഇപ്പോൾ ഞാൻ ഇച്ഛിക്കുന്നുള്ളു. തിരികെ എഴുന്നള്ളുന്ന അവസരത്തിൽ അങ്ങു നൽകുന്ന സമ്മാനങ്ങളെ സന്തോഷപൂർവ്വം ഞാൻ സ്വീകരിച്ചുകൊള്ളാം" എന്നു പാദഗ്രഹണംചെയ്തു വണങ്ങി അറിയിച്ചു.

പ്രഭുവും ലക്ഷ്മണനും വളരെനിർബന്ധിച്ചിട്ടും നാവികൻ കൂലിവാങ്ങിയില്ല. അവന്റെ സൽസ്വഭാവവും സാത്വികത്വവും കണ്ടു സന്തുഷ്ടനായ രഘുപതി അകളങ്കഭക്തിയാകുന്ന മഹാവരത്തെ അവനു സമ്മാനിച്ചു സൽക്കാരവാക്കുകളാൽ സന്തോഷിപ്പിച്ചു യാത്രയാക്കി. അനന്തരം ഗംഗയിലിറങ്ങി കുളിച്ചു മഹാദേവനെ വന്ദിച്ചു പൂജിച്ചു. ഉടനേ സീത സാഞ്ജലിഹസ്തം ദേവഗംഗയെ വണങ്ങി—അമ്മേ! ഗംഗാഭഗവതി! ഭവതി പ്രസന്നയായി ഭവിച്ചാലും! ഭർത്താവോടും ദേവരനോടും കൂടി സുഖമായി തിരിച്ചു വന്നു ഭവതിയെ രണ്ടാമതും പൂജിക്കുന്നതിനുള്ള എന്റെ മനോരഥം സഫലമാകുമാറു് അനുഗ്രഹിച്ചാലും! എന്നു പ്രാർത്ഥിച്ചു. സസ്നേഹവും സഭക്തികവുമായ ഈ പ്രാർത്ഥനയ്ക്കു മറുപടിയായി നിർമ്മലമായ ഗംഗാജലത്തിൽ ഒരു ശബ്ദമുണ്ടായി;—"ഹേ രഘുവീരപത്നി! നിന്റെ പ്രഭാവം അറിയാത്തവർ ലോകത്തിൽ ആരുള്ളു. നിന്നെ ദർശിക്കാൻ ഭാഗ്യമുള്ളവർ ലോകാധിപതികളായിത്തീരുന്നു. സകല സിദ്ധശക്തികളും ഭക്തിപൂർവ്വം നിന്നെത്തന്നെ സേവിക്കുന്നു.

അങ്ങനെയുള്ള നീ, പ്രാർത്ഥനാരൂപത്തിൽ എന്നോടു ചിലതെല്ലാം അരുളിച്ചെയ്കയാൽ ഞാൻ അർഹിക്കാത്ത ബഹുമതി എനിക്കു ചെയ്തു. ദേവി! ഞാൻ എത്രയോ നിസ്സാരയാണെങ്കിലും എന്റെ വാക്കുകളെ സത്യവൽക്കരിക്കാനായി ആ പ്രാർത്ഥനപോലെ ഇതാ എന്റെ അനുഗ്രഹത്തെ നൽകുന്നു.

നീ പ്രാണനാഥനോടും ദേവരനോടുംകൂടി കുശലിനിയായി കോസലത്തിലേക്കു തിരിച്ചു വരുവാൻ ഇടയാകട്ടെ! നിന്റെ അഭിലാഷങ്ങളെല്ലാം ശരിക്കു നിറവേറട്ടെ! ലോകത്തിലെങ്ങും നിന്റെ സുയശശ്ചന്ദ്രിക കളിയാടട്ടെ!" ഇപ്രകാരം ഗംഗയുടെ മംഗളമൂലമായ ആശീർവാദം അനുകൂലമായ വിധത്തിൽ സ്പഷ്ടമായി കേൾക്കയാൽ സീതാദേവിക്ക് ആനന്ദവും ആശ്വാസവും ഉണ്ടായി. ഭഗവാൻ ഗുഹനെ നോക്കി—"സഖേ! ഇനി ഞങ്ങളെ യാത്രയാക്കിട്ടു ഭവനത്തിലേക്കു മടങ്ങിപ്പോവുക!" എന്നരുളിച്ചെയ്തു. അരുളപ്പാടു കേട്ടു ഗുഹന്റെ ഹൃദയത്തിൽ ശോകാഗ്നി എരിഞ്ഞു. മുഖം പതറിപ്പോയി. കൈകൾ കൂപ്പിക്കൊണ്ട് അവൻ ദീനസ്വരത്തിൽ പറഞ്ഞു.

"രഘുകുലമണിദീപമായ ഭഗവാനേ, എന്റെ പ്രാർത്ഥന ചെവിക്കൊള്ളാൻ കരുണയുണ്ടാകണമേ! എന്റെ പ്രഭുവിനോടൊന്നിച്ച് അദ്ദേഹത്തിനു വഴി കാണിക്കാനും, താമസമുറപ്പിക്കുന്ന സ്ഥലത്തു, ഭംഗിയായി ഒരു പർണ്ണശാല കെട്ടിക്കൊടുക്കുന്നതിനുമായി ഒന്നുരണ്ടു ദിവസത്തേക്കു പാദസേവ ചെയ്തു താമസിക്കാൻ എന്നെ അനുവദിക്കണമേ! പിന്നീട് അദ്ദേഹത്തിന്റെ നിയോഗത്തെ അനുസരിച്ചുകൊള്ളാമെന്നു രഘുവരനാമത്തിൽ ഇതാ ഞാൻ സത്യം ചെയ്യുന്നു."

അകളങ്കമായ ഭക്തി കണ്ടിട്ടു, ഭഗവാൻ ഗുഹനെ തന്നോടൊന്നിച്ചു പോന്നുകൊള്ളാൻ അനുവദിച്ചു. ഗുഹനാകട്ടെ, തന്റെ അഭീഷ്ടം സാധിക്കയാൽ സന്തുഷ്ടനായി, ജ്ഞാതികളെയെല്ലാം വിളിച്ച്, ഉചിതോപദേശവാക്കുകളാൽ തൃപ്തിപ്പെടുത്തി, പിരിച്ചയയ്ക്കുകയും ചെയ്തു. രഘുപതി മഹേശ്വരനേയും ഗണേശനേയും ധ്യാനിച്ചു, ഗംഗയേയും വന്ദിച്ചുകൊണ്ടു, സഹോദരനോടും അനുജനോടും സീതയോടുംകൂടി വനത്തെ നോക്കി പുറപ്പെട്ടു. അന്നത്തെ രാത്രി എല്ലാവരും ഒരു വൃക്ഷച്ചുവട്ടിൽ കഴിച്ചുകൂട്ടി. ഭഗവാനും ദേവിക്കും ഭക്ഷണനിദ്രാദികൾക്കു വേണ്ട സുഖസൌകര്യങ്ങളെല്ലാം ഗുഹനും ലക്ഷ്മണനുമായി ചെയ്തുകൊടുത്തു. പിറേറദിവസം രാവിലെ പ്രാതരനുഷ്ഠാനങ്ങളെല്ലാം നിർവഹിച്ചതിന്റെ ശേഷം പ്രഭു, തീർത്ഥരാജനായ പ്രയാഗത്തെ സന്ദർശിക്കാനായി പുറപ്പെട്ടു. ആ രാജശ്രേഷ്ഠന്റെ മഹിമ അവർണ്ണനീയമെന്നേ പറയാവൂ. സത്യമാകുന്ന മ

ന്ത്രി, ശുദ്ധിയാകുന്ന പത്നി, വേണീമാധവനാകുന്ന ഇഷ്ടസുഹൃത്ത്, പുരുഷാർത്ഥചതുഷ്ടയഭണ്ഡാരം, സകല പുണ്യദേശങ്ങളുമാകുന്ന രാഷ്ട്രം, ശത്രുക്കൾക്കു സ്വപ്നേപി കടന്നുകയറാൻ സാധിക്കാത്തവിധം പ്രബലങ്ങളായ കോട്ടകളോടുകൂടിയ അതിർത്തികൾ, പാപസൈന്യത്തെപ്പിളൎന്നു തള്ളി നശിപ്പിക്കുന്ന രണധീരത്വമുള്ള തീർത്ഥസമൂഹമാകുന്ന സൈന്യം. നദീസംഗമസ്ഥാനസിംഹാസനം, മുനിമാനസത്തെപ്പോലും ആനന്ദിപ്പിക്കുന്ന അക്ഷയവടാതപത്രം, യമുനയുടെയും ഗംഗയുടെയും തരംഗാവലികളാകുന്ന ചാമരങ്ങൾ, ആകെപ്പാടെ ആ തീർത്ഥരാജന്റെ ദർശനം തന്നെ ദുഃഖങ്ങളെയും ദാരിദ്ര്യത്തെയും നശിപ്പിക്കുന്നു. സുകൃതികളായ വിശുദ്ധസാധുക്കളാണു സേവകന്മാർ. രാജസ്ഥാനത്തുനിന്നും അവരുടെ കാമങ്ങളെല്ലാം നിറവേറിക്കൊണ്ടിരിക്കുന്നു. വേദപുരാണഗണങ്ങളാണ് ആ രാജാവിന്റെ വിമലഗുണഗ്രാമങ്ങളെ കീർത്തിക്കുന്ന സ്തുതിപാഠകന്മാർ. കലുഷപുഞ്ജകുഞ്ജരമൃഗരാജനായ തീർത്ഥരാജന്റെ പ്രഭാവത്തെ ആൎക്കു വൎണ്ണിക്കാം! സുഖനിധാനമായ രഘുപതി ആ തീർത്ഥപതിയുടെ ശോഭകണ്ടു് അത്യന്തം സുഖിക്കയും ശ്രീകരമായ തന്റെ മുഖംകൊണ്ടു് അതിന്റെ മാഹാത്മ്യത്തെ വൎണ്ണിച്ചു സീതയെയും അനുജനേയും സഖാവിനെയും കേൾപ്പിക്കയും ചെയ്തു. അനന്തരം ശിരസ്സുനമിച്ചു് അതിനെ പ്രണമിച്ചശേഷം പരിശുദ്ധങ്ങളായ വനങ്ങളേയും പൂങ്കാവുകളെയും സന്ദർശിച്ചു. അവയുടെ അളവററ മാഹാത്മ്യങ്ങളേയും സ്നേഹപൂർവം വർണ്ണിക്കാതിരുന്നില്ല. പിന്നീടു് സ്മരണമാത്രത്താൽ സകല മംഗളങ്ങളേയും നല്കുന്ന ത്രിവേണിയെ സന്ദർശിച്ചു സന്തോഷപൂർവ്വം അതിൽ സ്നാനംചെയ്തു പരമശിവനെയും തീർത്ഥദേവനേയും യഥാവിധി പൂജിച്ചതിന്റെ ശേഷം അവിടെനിന്നും നടന്നു മഹർഷിവര്യനായ ഭരദ്വാജന്റെ പുണ്യാശ്രമത്തെ പ്രാപിച്ചു. ത്രികാലജ്ഞനായ മുനി രാമാഗമനത്തെ പ്രതീക്ഷിച്ചിരിക്കയായിരുന്നു. അനുയായികളോടുകൂടി പാദങ്ങളിൽ സാഷ്ടാംഗനമസ്കാരംചെയ്ത രഘുപതിയെ അദ്ദേഹം പിടിച്ചെഴുന്നേല്പിച്ചു സന്തോഷപൂർവം മാർവിൽ ചേൎത്തണച്ചു. അപ്പോൾ മഹൎഷിക്കു ബ്രഹ്മാനന്ദസദൃശമായ നിർവൃതിയുണ്ടായി.

ദൈവേച്ഛയാൽ തന്റെ സുകൃതഫലം നേത്രഗോചരമായതുപോലെയുള്ള അത്യാനന്ദത്തോടുകൂടി മുനീശ്വരൻ രഘുപതിക്കു ആശിസ്സു നൽകി അനുഗ്രഹിച്ചു. അനന്തരം കുശലപ്രശ്നം ചെയ്തു, ആസനം നൽകി പ്രേമവിവശനായി പൂജിക്കയും ഭക്ഷണാർത്ഥം അമൃതമധുരങ്ങളായ കന്ദഫലമൂലങ്ങളും അങ്കുരങ്ങളും സൽക്കരിക്കയും ചെയ്തു. ഭോജനാനന്തരം വിശ്രാന്തനായി സ്ഥിതിചെയ്ത ഭഗവാനെ നോക്കി ഭരദ്വാജൻ മൃദുസ്വരത്തിൽപറഞ്ഞു—പ്രഭോ! ഇ

ന്നു് എന്റെ തപസ്സ് ഫലിച്ചു. തീർത്ഥോപവാസ ജാഗരണാദികളും ഇന്നുതന്നെ സഫലങ്ങളായി. ജപയോഗവൈരാഗ്യങ്ങൾക്കും സാഫല്യം സിദ്ധിച്ചതു് ഇന്നാണു്. അതേ, എന്റെ സകല ശുഭകർമ്മങ്ങളും ഹേ രാഘവ! നിന്റെ ദർശനമാത്രത്താൽ ഈ സുദിനത്തിൽ ഫലത്തെ പ്രാപിച്ചു. ഇതുതന്നെയാണു് ഇഷ്ടലാഭത്തിന്റെയും സൌഖ്യത്തിന്റെയും പരമാവധി. നിന്നെ കാൺകകൊണ്ടു് എന്റെ സകല ആശകളും പൂർണ്ണങ്ങളായി. ഭഗവൻ! ഇനി ഒരു വരംമാത്രം നിന്നോടു ഞാൻ അഭ്യർത്ഥിക്കുന്നു. ഏതുകാലത്തും എനിക്കു നിന്റെ പാദപത്മങ്ങളിൽ അവ്യഭിചാരിണിയായ ഭക്തി സംഭവിക്കുമാറു കരുണ ചെയ്താലും.

മനോവാക്കർമ്മങ്ങളെക്കൊണ്ടു നിരന്തരമായി നിന്നെ സേവിക്കാത്ത ഏതൊരുമനുഷ്യനും, ഏതെല്ലാം ഉപായങ്ങളനുഷ്ഠിച്ചാലും സുഖമെന്നതു സ്വപ്നംകാണാൻപോലും സാധിക്കയില്ല.

മുനിവചനംകേട്ടു് രാമഭദ്രനു സംകോചമുണ്ടായി; അന്യാദൃശമായ ആ ഭക്തിപ്രകടനത്തെക്കുറിച്ചു് അത്യന്തം ആനന്ദിച്ചിട്ടു് മഹർഷിയുടെ ഗുണഗണങ്ങളെ പലപ്രകാരത്തിൽ വർണ്ണിച്ചു മറുള്ളവരെ കേൾപ്പിച്ചു. ഹേ! മുനീശ! നിന്തിരുവടി ദയാപൂർവ്വം ആരൊരുത്തനെ ആദരിക്കുന്നുവോ അവൻ സർവ്വഗുണനിലയമാണു്" എന്നരുളിച്ചെയ്തു. രണ്ടുപേരും പരസ്പരം വന്ദിച്ചു് സംഭാഷണം ചെയ്യവേ, വാചാമഗോചരമായ ആനന്ദാനുഭൂതി അവർക്കുണ്ടായി. പ്രയാഗത്തിലെ നിവാസികളായ ബ്രഹ്മചാരികൾ, താപസന്മാർ, മുനിമാർ, സിദ്ധന്മാർ, സന്ന്യാസിമാർ ഇവരെല്ലാം വർത്തമാനം കേട്ടു്, ദാശരഥിയെ കാണ്മാനായി ഭരദ്വാജാശ്രമത്തിൽ വന്നു. മായാമനുഷ്യനായ ഭഗവാനെ നേത്രാതിഥിയായി ലഭിച്ചപ്പോൾ അവർക്കുണ്ടായ ആനന്ദത്തിനു അതിരില്ലായിരുന്നു. താദൃശമായ നേത്രോത്സവലാഭത്താൽ സന്തുഷ്ടന്മാരായ അവരെല്ലാവരും, തൃക്കാൽപൂക്കൾ വണങ്ങി, തിരുമെയ്യിലെ അഴകുനോക്കി ആനന്ദിച്ചു് ആശിസ്സുകളുമരുളി തിരിച്ചുപോകയും ചെയ്തു.

അന്നത്തെ രാത്രി, ഭഗവാനും അനുയായികളും ആശ്രമത്തിൽ തന്നെ കഴിച്ചു. പ്രഭാതത്തിൽ പ്രയാഗയിൽ കുളിച്ചു്, നിത്യാനുഷ്ഠാനങ്ങളും നിർവ്വഹിച്ചശേഷം, മുനിപാദങ്ങളിൽ വണങ്ങി യാത്ര വഴങ്ങി "നാഥ ഇനി ഞങ്ങൾക്കു മാർഗ്ഗനിർദ്ദേശം ചെയ്യുക" എന്നറിയിച്ചു; "രഘുപതേ! എല്ലാമാർഗ്ഗങ്ങളും നിനക്കു സുഗമമാണു്. സുഖമായമാർഗ്ഗം എല്ലാവർക്കും തെളിച്ചുകാട്ടുന്നതും നീയാണു്" എന്നു പുഞ്ചിരിയോടുകൂടി പറഞ്ഞിട്ടു്, ഭരദ്വാജൻ വഴികാണിച്ചുകൊടുക്കാനായി ശിഷ്യന്മാരെ വിളിച്ചു. രാമചന്ദ്രനെക്കുറി

ച്ചുള്ള അപാരമായ പ്രേമത്താൽ, "ഞാൻ കാണിക്കാംവഴി ഞാൻ കാണിക്കാം—എന്നു പറഞ്ഞുകൊണ്ടു്, അമ്പതുശിഷ്യന്മാർ അഹമഹമികയോടുകൂടി ഓടിയെത്തി. അവരിൽ പൂർവജന്മങ്ങളിൽ നിരവധിസുകൃതം ചെയ്തിട്ടുള്ള നാലുബ്രഹ്മചാരികളെ മാത്രം, മഹർഷിവിളിച്ചു് മാർഗ്ഗനിർദ്ദേശം ചെയ്വാൻ പറഞ്ഞയയ്ക്കയും, രഘുപതിയും അനുചാരികളും, മുനിയെ വണങ്ങി, അനുവാദവും ആശീർവാദവും വാങ്ങി യാത്രയെ തുടരുകയും ചെയ്തു. മാർഗ്ഗപരിസരത്തിലുള്ള ഗ്രാമങ്ങളിൽ വസിക്കുന്നുള്ളജനങ്ങൾ, സ്ത്രീകളും പുരുഷന്മാരും, ഒത്തുചേർന്നു, രാമചന്ദ്രന്റെ ശോഭാകിരണങ്ങളാൽ, തങ്ങളുടെ നേത്രചകോരങ്ങളെ തൃപ്പിച്ചു. അതുവഴി ജന്മം സഫലമായി എന്നവർക്കുതോന്നി. ഗത്യന്തരമില്ലാതെ ദുഃഖിതരായി മടങ്ങിപ്പോയപ്പോഴും അവരുടെ ഹൃദയം രഘുപതിയോടൊരുമിച്ചു് യാത്ര ചെയ്തു.

യമുനാതീരത്തിലെത്തിയസമയം, രാമചന്ദ്രൻ മുനിശിഷ്യന്മാർക്കു യാത്രപറഞ്ഞു തിരികെ അയച്ചു. അവർ പൂർണ്ണകാമന്മാരായിമടങ്ങിയ ഉടനെ, ഭഗവാൻ, സന്തോഷപൂർവം സ്വശരീരശ്യാമമായ യമുനാ ജലത്തിൽ സ്നാനം ചെയ്തു

തീരവാസികളെല്ലാം ഭഗവദാഗമനം കേട്ടു്, തങ്ങൾ തങ്ങൾ ഏർപ്പെട്ടിരുന്ന കാര്യങ്ങളെ കൈവിട്ടു്, കാണ്മാനായി ഓടിയെത്തി. കണ്ടമാത്രയിൽ ആ ദിവ്യതേജസ്സ്രൂയത്തിന്റെ സൌന്ദര്യമാകുന്ന സരസ്സിൽ അവരുടെ നേത്രമീനങ്ങൾ വിഹരിക്കാൻ തുടങ്ങി. അത്ഭുതപൂർവവും അപൂർവവുമായ ആ ഭാഗ്യോദയത്തെ പ്രശംസിച്ചുകൊണ്ടു, അവർ, രാമാദികളുടെ പേരും ദേശവും മററും ഉൽക്കണ്ഠയോടെ ചോദിച്ചു. സംഘത്തിലുള്ള ചില വൃദ്ധതാപസന്മാർക്കു രാമചന്ദ്രനെ തിരിച്ചറിയത്തക്ക ബുദ്ധിവികാസം ഉണ്ടായി. അവർ തന്നെ ചരിത്രങ്ങളെല്ലാം വിസ്തരിച്ചു മററുള്ളവരെ കേൾപ്പിച്ചു. ചിററമ്മയുടെ നിർബന്ധത്താൽ അച്ഛൻ നിയോഗിക്കകൊണ്ടു് രഘുപതി വനവാസത്തിനു വന്നിരിക്കയാണെന്നുള്ള വൃത്താന്തമറിഞ്ഞപ്പോൾ, സാധുക്കളായ ജനങ്ങൾ, വിഷണ്ണരായി—"ഹാഹാ! രാജാവും രാജ്ഞിയും അനുചിതമാണു് പ്രവർത്തിച്ചതു്" എന്നു ആവലാധിപ്പെട്ടു. രാജകുമാരിയുടേയും കുമാരന്മാരുടേയും സൌന്ദര്യോൽക്കർഷം നോക്കിനോക്കി അവരുടെഹൃദയം പ്രേമശോകവികലമായി ഭവിച്ചു. "ആഹാ! ഇത്തരം കുട്ടികളെ കാട്ടിലേക്കു പറഞ്ഞയയ്ക്കുന്ന അച്ഛനമ്മമാർ എന്തു മാതിരിക്കാരാണു്" എന്നു അന്യോന്യം പറഞ്ഞുശോകിച്ചു.

രാമചന്ദ്രൻ നിഷാദപതിയെ നോക്കി—സ്നേഹിതാ! ഇനി ഞങ്ങളെ അനുഗമിക്കണമെന്നില്ല. രാജ്യത്തേക്കു മടങ്ങി പൊയ്ക്കൊൾ

ക എന്നരുളിച്ചെയ്തു. ഗുഹൻ സ്വാമികല്പനയനുസരിച്ചു, നല്ലമനസ്സില്ലാതെ തന്നെ വന്ദിച്ചു വിടവഴങ്ങിപ്പോയി.

അനന്തരം സീതാരാമന്മാരും ലക്ഷ്മണനും കൈകൾ കൂപ്പി, പുണ്യനദിയായ യമുനയെ വണങ്ങി യാത്രയുടൻ. വഴിമേൽ അവരുടെ സംഭാഷണമെല്ലാം യമുനയുടെ മാഹാത്മ്യങ്ങളെക്കുറിച്ചായിരുന്നു. വഴിയാത്രക്കാർ പലരും ആ ഭ്രാതാക്കന്മാരെ സ്നേഹപൂർവം നോക്കി. — ഹേ! കുമാരന്മാരെ! നിങ്ങളിൽ രാജലക്ഷണങ്ങൾ പൂർണ്ണമായി കാണുന്നുണ്ട്. രാജത്വമുള്ള നിങ്ങൾ കാൽനടയായി സഞ്ചരിക്കുന്നതു കണ്ടിട്ട് ഞങ്ങൾക്കു വ്യസനം തോന്നുന്നു. ജ്യോതിഷികന്മാരുടെ ലക്ഷണനിർണ്ണയം വ്യാജമെന്നു ഞങ്ങൾ വിചാരിക്കുന്നു മാർഗ്ഗം അഗമമാണ്. വമ്പിച്ചകാടുകളും മലകളും അധികമുണ്ട്. സുകുമാരിയായ ഒരു നാരിയും നിങ്ങളുടെ കൂടെ പുറപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു. കരികളുടെയും കേസരികളുടെയും ശല്യത്താൽ വനയാത്രയെക്കുറിച്ചു ചിന്തിക്കുകപോലും ഭയങ്കരമായിരിക്കും. അനുവാദമുണ്ടെങ്കിൽ ഞങ്ങൾ നിങ്ങൾക്കു സഹായമായി ഒന്നിച്ചുപോരാം. എത്രദൂരം വരണമോ, അതുവരെ വന്നിട്ട് വണങ്ങി വാങ്ങിപ്പോരികയും ചെയ്യാം.

ഈ പ്രാർത്ഥന അറിയിച്ചപ്പോൾ പ്രേമത്താൽ അവരുടെ ശരീരം പുളകിതമാകയും നേത്രങ്ങളിൽ ബാഷ്പങ്ങൾ നിറയുകയും ചെയ്തു. കൃപാനിധി അവരുടെ അഭ്യർത്ഥനയെ അഭിനന്ദിച്ചുവെങ്കിലും, സഹായം ആവശ്യമില്ലെന്ന് ഉപചാരപൂർവം പറഞ്ഞയയ്ക്കുകയാണു ചെയ്തതു്. രാമസാന്നിദ്ധ്യത്താൽ വഴിയരികിലുള്ള പുരങ്ങൾക്കും ഗ്രാമങ്ങൾക്കും നാഗലോകത്തെയും നാകലോകത്തെയും അതിശയിക്കത്തക്ക ഭാഗ്യോദയം പുലർന്നു. ഇത്രത്തോളം ധന്യവും പുണ്യമയവും സുഖപ്രദവും ആയിത്തീരാൻ ഏതേതൊരു സുകൃതി ഏതു ശുഭലഗ്നത്തിലാണാവോ അവയെ സ്ഥാപിച്ചതു്? ഏതേതു ഭൂഭാഗമാണോ രാമപാദങ്ങളാൽ സ്പർശിക്കപ്പെട്ടതു്, അതിനോടു് ഉപമിക്കപ്പെടാൻ അമരാവതിപോലും യോഗ്യമല്ലായിരുന്നു. ഘനശ്യാമനായ രഘുപതിയുടേയും ദേവിയുടേയും ലക്ഷ്മണകുമാരന്റേയും സൌന്ദര്യാമൃതം നയനങ്ങളാൽ ആസ്വദിക്കാൻ ഭാഗ്യമെത്തുകകൊണ്ടു്, മാർഗ്ഗപരിസരത്തിലെ നിവാസികൾ സുരലോകവാസികളാലും പ്രശംസിക്കത്തക്ക പുണ്യവാന്മാരായി ഭവിച്ചു. രാമചന്ദ്രൻ നീരാടിയ സരസ്സുകളും സരിത്തുകളും സ്വർല്ലോകസരസ്സിനെയും സ്വർന്നദിയേയുംകാൾ ശ്രേഷ്ഠതരങ്ങളായി; ഏതേതു വൃക്ഷങ്ങളുടെ ഛായകളിൽ ഭഗവാൻ വിശ്രമിച്ചുവോ, അവയെല്ലാം കല്പവൃക്ഷത്തെക്കാൾ മഹിമാതിശയത്തോടുകൂടിയവയായിത്തീർന്നു. രാമപാദപത്മങ്ങളിലെ പരാഗങ്ങളാൽ സ്പർശിക്കപ്പെട്ട ഭൂഭാഗം, തന്റെ ഭാഗ്യോദയം പരിപൂർണ്ണമായിയെന്നു സന്തോഷിച്ചു.

വനങ്ങൾ, പൎവ്വതങ്ങൾ, പക്ഷികൾ, മൃഗങ്ങൾ, ഇവയെനോക്കിനോക്കി ആനന്ദിച്ച് യാത്രചെയ്ത രഘുപതിയുടെ മൂൎദ്ധാവിൽ സൂൎയ്യരശ്മികളേൽക്കാതെ മേഘങ്ങൾ നിഴൽകൊടുത്തു് രക്ഷിച്ചു. ദേവന്മാർ ആനന്ദതുന്ദിലന്മാരായി പുഷ്പവൃഷ്ടിപൊഴിച്ചു.

വഴിമേലുള്ള ഏതെങ്കിലും ഗ്രാമത്തിന്റെ സമീപത്തിൽ രാമാദികൾ വരുമ്പോൾ ആ വൎത്തമാനംകേട്ട് ക്ഷണേന അവിടെയുള്ള ആബാലവൃദ്ധം ജനങ്ങൾ, ആണും പെണ്ണും ഒരുപോലെ— സ്വന്തകാൎയ്യങ്ങളെല്ലാം മറന്ന് ഓടിയെത്തുന്നു. ഭഗവാനേയും ദേവിയേയും അനുജനേയും കാണുമ്പോഴേക്ക്, നേത്രസാഫല്യം സിദ്ധിച്ചിട്ട്; പരമാനന്ദസുധാരസത്തിൽ മുഴുകുന്നു. സഹോദരസ്നേഹം മൂൎത്തിഭവിച്ച രണ്ടു സൌന്ദൎയ്യധാമങ്ങളെപ്പോലെ വിളങ്ങുന്ന ആ വീരരാജകുമാരന്മാരെക്കണ്ടു ദേഹം കോൾമയിർക്കൊണ്ട് സന്തോഷാശ്രുക്കൾ വാൎക്കുന്നു. ദരിദ്രനു ദിവ്യരത്നങ്ങൾ ലഭിച്ചതുപോലെയുള്ള ആനന്ദാനുഭൂതിയുണ്ടാകുന്നു. കണ്ണുകളുടെ ഫലസിദ്ധിയെ സാക്ഷീകരിക്കാനുള്ള അവസരം ഇതാണ്, എന്ന് ഓരോരുത്തനും അവന്റെ സമീപസ്ഥനോടു പറയുന്നു. ഭഗവദ്ദൎശനാനന്ദം ഹൃദയത്തിൽ നടമാടുകകൊണ്ട്, വിഭ്രാന്തന്മാരെപ്പോലെ അവർ ഓരോ ചാപല്യങ്ങൾക്കു വശംവദന്മാരായി ഭവിക്കുന്നു. ഒരുത്തൻ ഭഗവാനെത്തന്നെനോക്കി, സൌന്ദൎയ്യസാരം കണ്ണുകളാൽ നുകൎന്നുകൊണ്ടു പുറകേ നടക്കുന്നു. മറ്റൊരുത്തൻ കണ്ണുകൾവഴി ഭഗവദ്രൂപത്തെ ഹൃദയത്തിലാവാഹിച്ചു, മനോവാക്കായങ്ങൾക്കു ചേഷ്ടാശക്തിയില്ലാത്തവിധം അവശനായി നിൽക്കുന്നു. മറ്റൊരുത്തൻ വിശിഷ്ടമായ തണലുള്ള ഒരു വടവൃക്ഷംകണ്ടു് അതിന്റെചുവട്ടിൽ, മൃദുലങ്ങളായ തൃണപൎണ്ണങ്ങൾ വിരിച്ചിട്ടു—"ഹേ രഘുപതേ! അല്പസമയം ഇവിടെ ഇരുന്നു തളൎച്ചതീൎക്കുക. എന്നിട്ട് ഉടനെപുറപ്പെടുകയോ, ഇന്ന്ഇവിടെകഴിച്ചുകൂട്ടി പുലൎച്ചയ്ക്കുപുറപ്പെടുകയോ ചെയ്യുക എന്ന് ഉറക്കെ വിളിച്ചുപറയുന്നു. ഇനിയുമൊരുത്തൻ ഒരു കലശത്തിൽ നിറയെ നിൎമ്മലമായ ജലംകോരിക്കൊണ്ടുവന്നു,—സ്വാമിൻ! ഇതു കുറേ കുടിച്ചുദാഹംതീൎക്കുക! എന്നു പറയുന്നു.

ഗ്രാമീണന്മാരുടെ ഈദൃശങ്ങളായ വചനങ്ങൾ കേട്ടും ഭക്തിവിശേഷം കണ്ടും സന്തോഷിച്ചു്, കൃപാലുവും ശീലനിധിയുമായ രഘുരാജൻ സീതയ്ക്കു അനല്പമായ അദ്ധ്വശ്രമം ഉണ്ടെന്നും മനസ്സിലാക്കീട്ടു് ആ വടവൃക്ഷഛായയിൽ അല്പനേരം ഇരുന്നു വിശ്രമിച്ചു. രാമഭദ്രന്റെ തേജോവിലാസവും അനുപമമായ രൂപസൌന്ദൎയ്യവും കാഴ്ചക്കാരായ സ്ത്രീപുരുഷന്മാരുടെ ഹൃദയത്തെ ആനന്ദിപ്പിക്കയും ഉല്ലാസിപ്പിക്കയും ചെയ്തു. അവരുടെ നയനപംക്തി രാമചന്ദ്ര

ന്റെ മുഖചന്ദ്രനിൽ ചുററിപ്പാറിയ ചകോരങ്ങൾപോലെ വിഹരിച്ചു. രാമശരീരത്തിന്റെ സൌകുമാൎയ്യം കോടി മന്മഥന്മാർ ലജ്ജിക്കത്തക്ക മനോഹരത്വമുള്ളതായിരുന്നു. നഖശിഖാന്തസുഭഗനായ ലക്ഷ്മണനും, മുനിവേഷം പൂണ്ടു തോളിൽ തൂണീരവും കരകമലങ്ങളിൽ വില്ലുമമ്പും ധരിച്ചു് വിദ്യുൽപ്രഭങ്ങളായ തന്റെ അവയവങ്ങളാൽ അവൎക്കു് ആനന്ദത്തെ ഉണ്ടാക്കി.

സുഭഗമായ ശിരസ്സിനു് അലംകാരമായി ബന്ധിച്ചിരിക്കുന്ന ജടാമകുടവും, വിസ്തൃതമായ വക്ഷഃപ്രദേശവും പീനായതഭുജങ്ങളും വിശാലനയനങ്ങളും വിയൎപ്പുതുള്ളികൾ വിളങ്ങുന്ന ശരച്ചന്ദ്രസച്ഛായമായ മുഖവും ആകെപ്പാടെ നോക്കിയാൽ കുമാരന്മാരുടെ സൌന്ദൎയ്യം അവൎണ്ണ്യമെന്നേ പറഞ്ഞുകൂടു. അമിതമായ അതിനെ വൎണ്ണിക്കാൻ പരിമിതമായ എന്റെ ബുദ്ധി തെല്ലും മതിയല്ല. ആ ജനങ്ങൾ മനസ്സും ബുദ്ധിയും ചെലുത്തി സുന്ദരമായ ആ മൂൎത്തിത്രയത്തിൽ തന്നെ ദൃഷ്ടികളെ പതിപ്പിച്ചു. സ്ത്രീകളും പുരുഷന്മാരും വിളക്കുകണ്ട മാൻകളെപ്പോലെ പ്രേമപിപാസയാൽ ആകുലിതഹൃദയരായി.

ഗ്രാമനാരിമാർ സ്നേഹസങ്കോചപൂൎണ്ണകളായി സീതയുടെ സമീപത്തിൽചെന്നു് അവളുടെ കാൽപൂക്കളെ ചുംബിച്ചുകൊണ്ടു്, മൃദുവും സരളവുമായ വാഗ്വിലാസത്തോടുകൂടി ചോദിച്ചു. "രാജകുമാരി! ഞങ്ങൾക്കു് ഒരപേക്ഷയറിവിക്കാനുണ്ടു്. സ്ത്രീസ്വഭാവത്താൽ അതു പ്രസ്താവിക്കാൻ ഭയവുമുണ്ടു്. ഹേ! സ്വാമിനി! ഞങ്ങളുടെ അവിനയത്തെ ക്ഷമിക്കണമേ! അപരിഷ്കൃതമായ പെരുമാററത്തിൽ അപ്രിയം തോന്നാതിരിക്കണമേ, ഞങ്ങൾക്കറിയേണ്ടതു മറെറാന്നുമല്ല. മരതകവും സ്വൎണ്ണവും കപ്പം കൊടുക്കേണ്ട പ്രഭ വിളങ്ങുന്ന ഈ സുന്ദരരാജകുമാരന്മാർ രണ്ടുപേരും ആരാണു്? ഒരാൾ ശ്യാമവൎണ്ണനും ഇതരൻ ഗൌരനുമാണെങ്കിലും ശരച്ചന്ദ്രമുഖന്മാരും ശരൽപത്മനേത്രന്മാരുമായ ഇവർ രണ്ടാളും സുന്ദരന്മാരും സുഖദന്മാരുമായിരിക്കുന്നു. കോടിമന്മഥന്മാരെ ലജ്ജിപ്പിക്കത്തക്ക രൂപോൽകൎഷം ഇവൎക്കുണ്ടു്. ഹേ സുമുഖി! ഇവൎക്കും ഭവതിക്കും തമ്മിലുള്ള ബന്ധം എങ്ങനെ?

സ്നേഹം അന്തൎഭവിച്ച ഈ മഞ്ജുളവാക്കുകൾ കേട്ടു സീതാദേവി സങ്കോചസങ്കലിതമായ മന്ദഹാസത്തോടുകൂടി അവരുടെ മുഖത്തും ഭൂമിയിലും മാറിമാറി ദൃഷ്ടികളെ പതിപ്പിച്ചുകൊണ്ടു് രണ്ടുപ്രകാരത്തിലുണ്ടായ ലജ്ജയാൽ വിവശയായിനിന്നു. അനന്തരം ഇളമാൻമിഴിയെക്കാൾ അഴകേറുന്ന തന്റെ മിഴികൾ പ്രേമസങ്കോചകോമളങ്ങളാകുംവണ്ണം നോക്കി കുയിൽനാദംപോലെ മധുരമായ മഞ്ജുസ്വരത്തിൽ മറുപടി പറഞ്ഞു.—പ്രശാന്തിയും സൌ

ദയ്യവും വിലസുന്ന ഗൌരവൎണ്ണനായ ഈ കുമാരൻ എന്റെ ദേവരനാണ്. ലക്ഷ്മണനെന്നാണു പേരു്. വിശാലനയനങ്ങളും വിപുലഭുജങ്ങളും കലൎന്ന ശ്യാമവൎണ്ണനായി മൃദുവചനനായി വിളങ്ങുന്ന ഈ സൎവ്വാംഗസുന്ദരൻ—"ഇത്രയും പറഞ്ഞിട്ട്, വസ്ത്രാഞ്ചലത്താൽ തന്റെ മുഖചന്ദ്രനെമറച്ചു മഞ്ജുവായ ഖഞ്ജനത്തെപ്പോലെ വിലങ്ങത്തിൽ മിഴികളെ തിരിച്ചു ഭൎത്തൃമുഖത്തെ വീക്ഷിച്ചു. ഈ സൂചനയാൽ അദ്ദേഹം തന്റെ പ്രാണനാഥനാണെന്നു അവരെ മനസ്സിലാക്കി. ഗ്രാമനാരികൾക്കു് അപ്പോൾ ഉണ്ടായ സന്തോഷം എന്തുപറയാം. രത്നരാശി കുത്തിവാരാൻ കിട്ടിയ യാചകന്മാരെപ്പോലെ അവർ ആനന്ദിച്ചു.

അവർ ദേവിയുടെ പാദപത്മങ്ങളിൽ വണങ്ങി, സൎവ്വവിധമായ ആശിസ്സുകളും ഉച്ചരിച്ചു. ഭദ്രേ! ഭവതി- അനന്തഫണങ്ങളിൽ ഭൂഗോളം വിശ്രമിക്കുന്ന കാലംവരെ ഭൎത്താവിനോടൊരുമിച്ചു സുഖിച്ചിരിക്കാൻ ഇടയാകട്ടെ. പാൎവ്വതിയെപ്പോലെ ഭവതി പതിപ്രിയയായി ഭവിക്കട്ടെ. ഹേ ദേവി! ഒരു കാലത്തും ഭവതി ഞങ്ങളെ വിസ്മരിച്ചുകളയരുതു്. വീണ്ടും വീണ്ടും ഇതാ ഞങ്ങൾ അഞ്ജലിബന്ധത്തോടെ അഭ്യൎത്ഥിച്ചുകൊള്ളുന്നു. ഇതുവഴി തിരിച്ചുവരാൻ ഇടയാകുന്നെങ്കിൽ ഭവതി ഞങ്ങളെ പാദപരിചാരികകളായി കരുതി വന്നുകണ്ടു തൊഴുതുപോകാൻ അനുവദിക്കണം.

അവർ ഇപ്രകാരം പ്രേമപിപാസാലോലരായി ഭവിച്ചിരിക്കുന്നു എന്നുകണ്ടു്, സീതാദേവി, കുമുദിനിയെ കൌമുദി എന്നപോലെ മധുരവചനങ്ങളാൽ അവരെ ആശ്വസിപ്പിച്ചു. ഉടനെ ലക്ഷ്മണൻ ജ്യേഷ്ഠന്റെ അഭിപ്രായഗതി മനസ്സിലാക്കി, യാത്രതുടരേണ്ട വഴി പറഞ്ഞു തരണമെന്നു് അവിടെക്കൂടി നിന്ന ജനങ്ങളോടു് ആവശ്യപ്പെട്ടു. ഹാ! അപ്പോൾ അവൎക്കുണ്ടായ ആധിക്കു് അളവില്ല. ശരീരം പുളകിതമായി. കണ്ണുകളിൽ ദുഃഖാശ്രുക്കൾ പെരുകി. സന്തോഷമെല്ലാം അസ്തമിച്ചു. ഹൃദയം ചിന്താകുലമായിഭവിച്ചു. "ദൈവം നമുക്കു് ഈ നിധിതന്നിട്ടു പൊടുന്നനവേ, തിരികെ അപഹരിക്കാനാണല്ലോ" എന്നു വിലപിച്ചു. ഒടുവിൽ "അലംഘനീയാ കമലാസനാജ്ഞാ" എന്ന ആപ്തവാക്യത്തെ ആധാരമാക്കി സമാധാനപ്പെട്ടിട്ടു ഏറ്റവും എളുപ്പമായ വഴി നിൎദ്ദേശിച്ചുകൊടുത്തു.

രാമചന്ദ്രൻ, ഭാൎയ്യാനുജസമേതനായി വനയാത്രതുടൎന്നു നോക്കി അനുരകമ്പാകലരായ ജനങ്ങൾ മനസ്സിനെ പിൻവലിക്കാൻ ശക്തരല്ലാതെ സ്നേഹഗൎഭങ്ങളായ ഓരോ വാക്കുകൾ പറഞ്ഞുകൊണ്ടു്, സ്വഭവനത്തിലേക്കു തിരിച്ചു. മാൎഗ്ഗമദ്ധ്യേ വിധിയുടെ വിപരീതഗതിയെ കഠിനമായി ദൂഷിച്ചു വിലപിക്കാൻ തുടങ്ങി. വിധി

യുടെ ഗതി അത്യന്തം കുടിലമാണ്. നിരംകുശവും നിർദ്ദയവും നിഷ്ഠുരവുമാണ്. ആഹ്ലാദകനും അതികോമളനുമായ ചന്ദ്രനെ നോക്കുക. നെഞ്ചിൽ കറുത്ത പുള്ളികളിട്ടു കറപ്പെടുത്തിയിരിക്കുന്നു. കല്പവൃക്ഷം നിർജ്ജീവമായ തടിയാക്കിച്ചെയ്തു. കടൽവെള്ളം മുഴുക്കെ ഉപ്പുരസം കലത്തിയിരിക്കുന്നു. ഇങ്ങനെ അകാരണമായി സ്വഭാവസ്ഥകളെ ദൂഷിപ്പിക്കുന്ന ദുർവിധി, ഇപ്പോഴും ഇതാ ഈ സുകുമാരകുമാരന്മാരെ വനത്തിലേക്കു തള്ളിയയച്ചിരിക്കുന്നു. അവർക്കു തക്കവാസസ്ഥാനം വനമാണെങ്കിൽ, വാഹനങ്ങൾ നിർമ്മിച്ചിട്ടുള്ളതു് ആരെ ഉദ്ദേശിച്ചായിരിക്കാം? വെറുന്തറയിൽ പുല്ലും ഇലയും പടുത്തു കിടന്നുറങ്ങാനാണ് അവരെ ദൈവം കല്പിച്ചതെങ്കിൽ, സുഭഗങ്ങളായ പര്യങ്കങ്ങൾ ആർക്കായി ഉദ്ദേശിച്ചിരിക്കാം? വെയിലും മഴയും ഏററു മരച്ചുവട്ടിൽ കഴിച്ചുകൂട്ടാൻ ഈ സുകുമാരന്മാരെ നിശ്ചയിച്ചെങ്കിൽ, കൊട്ടാരങ്ങളുടെയും വെൺകളിമാടങ്ങളുടേയും നിർമ്മാണശ്രമത്തിന്റെ അർത്ഥമെന്തു്? വൽക്കലമുടുത്തു ജടയുംധരിച്ചു നടക്കാൻ ഇവരെ നിശ്ചയിച്ചാൽ, വിലയേറിയ വസ്ത്രങ്ങളും ആഭരണങ്ങളും ഈ ലോകത്തിലുണ്ടാക്കിയിരിക്കുന്നതു വൃഥാവല്ലേ? അതുപോലെ കന്ദഫലമൂലങ്ങളെ ഇവർക്കു ഭക്ഷണമായി വിധിച്ചപക്ഷത്തിങ്കൽ അമൃതു മുതലായ മധുരാശനങ്ങൾ, ഉടനേ നിഷ്കാസിക്കപ്പെടേണ്ടവയല്ലേ"? ഇതുകേട്ടു മറെറാരുത്തൻ പറകയാണ്—"ഇവർ, സ്വയംശരീരംധരിച്ചു ലോകത്തിൽ അവതരിച്ചവരായിരിക്കാം. ദൈവത്താൽ സൃഷ്ടിക്കപ്പെട്ടവരാകാൻ ഇടയില്ല അത്രയ്ക്കാണ് ഇവരുടെസൌന്ദര്യം! ദൈവസൃഷ്ടങ്ങളെ നാം സാധാരണ കാണുന്നില്ലേ? ഇതുപോലെ സൌന്ദര്യം എവിടെക്കണ്ടു? വേദത്താൽ പറയപ്പെടുന്ന ദൈവസൃഷ്ടികളിൽ, ശ്രവണത്തിനോ നയനത്തിനോ മനസ്സിനോ നാവിനോ, വിഷയമായ ഏതിലെങ്കിലും, പതിന്നാലുലോകങ്ങളിലും തിരഞ്ഞുനോക്കുക! ഇതുപോലെ ഒരു പുരുഷനോ സ്ത്രീയോ എങ്ങാനുമുണ്ടോ? ദൈവം ഇവരുടെ സൌന്ദര്യത്താൽ ആശ്ചര്യഹൃദയനായി, ഇതുപോലെ സ്ത്രീപുരുഷന്മാരെ സൃഷ്ടിക്കാൻ ശ്രമിച്ചുനോക്കിയതിൽ ഫലപ്പെടായ്കകൊണ്ടുള്ള ഈർഷ്യനിമിത്തം ഇവരെ നാട്ടിൽനിന്നും അകററി കാട്ടിലാക്കിയതായിരിക്കാം." ഉടനെ മറെറാരുത്തൻ:—"സ്നേഹിതാ! എനിക്കു വലിയ ജ്ഞാനമൊന്നുമില്ല. എങ്കിലും രാമദർശനം ലഭിക്കകൊണ്ടു ഞാൻ പരമധന്യനായിയെന്നുവിചാരിക്കുന്നു. എന്നുവേണ്ടാ, എന്റെ അഭിപ്രായത്തിൽ, രാമനെ കാണുന്നവരും കണ്ടിട്ടുള്ളവരും ഇനിമേൽ കാണാൻഇരിക്കുന്നവരും അത്യന്തം അനുഗൃഹീതന്മാരാണ്."

ഇങ്ങനെ പ്രിയവചനങ്ങൾ പറഞ്ഞുനിന്ന അവരുടെ നയനങ്ങളിൽ ബാഷ്പജലം നിറഞ്ഞു. "ദൈവമേ! സുകുമാരശരീരായ

ഇവരെങ്ങനെയാണ ദുൎഗ്ഗമമായ വനമാൎഗ്ഗത്തിൽ സഞ്ചരിക്കുന്നതു". എന്നു് ഉച്ചത്തിൽ ഉച്ചരിച്ചു ദീൎഘനിശ്വാസംചെയ്തു.

സായംകാലത്തിൽ ചക്രവാകികൾക്കെന്നപോലെ സ്നേഹാകുലകളായ സ്ത്രീകൾക്കുണ്ടായ സങ്കടമൊന്നും പറവാനില്ല. രാമാദികളുടെ പദപത്മമാൎദ്ദവവും മാൎഗ്ഗത്തിന്റെ ദുൎഗ്ഗമത്വവും ഓൎക്കുന്തോറും അവരുടെ ഹൃദയം അസ്വാസ്ഥമായി. എന്നിട്ടു മൃദുസ്വരത്തിൽ പറകയാണ:—ഇവരുടെ അരുണാംബുജസദൃശങ്ങളായ ചരണങ്ങൾ ഊന്നുമ്പോൾ, ഞങ്ങളുടെ ഹൃദയമെന്നപോലെ ഭൂമി ചുളുങ്ങുന്നു. ജഗദീശ്വരൻ ഇവരെ വനസഞ്ചാരത്തിന്നു നിശ്ചയിച്ചപക്ഷത്തിൽ, മാൎഗ്ഗങ്ങളിൽ പുഷ്പങ്ങൾവാരി നിരത്താഞ്ഞതെന്തുകൊണ്ടു്? നമുക്കു ലോകേശ്വരനോടു്, ഏതെങ്കിലും വരം അഭ്യൎത്ഥിച്ചു വാങ്ങേണമെങ്കിൽ അതു ഈ സുകുമാരമൂൎത്തികൾ മൂന്നും നമ്മുടെ ദൃഷ്ടിപഥത്തിൽനിന്നു ഒരിക്കലും മറയാതെയിരിക്കണമെന്നുള്ളതാകട്ടെ.

ഇതിനിടയ്ക്കു ചിലരെല്ലാം വന്നുചേരാൻ താമസിച്ചുപോയി. അവർ രാമാദികളുടെ സൌന്ദൎയ്യോൽക്കൎഷം മററുള്ളവർ പറഞ്ഞുകേൾക്കയാൽ, ഉൽക്കണ്ഠിതരായി—ഹേ സ്നേഹിതന്മാരെ ! അവർ ഇപ്പോൾ എത്രദൂരം കടന്നിരിക്കും? ഓടിയാൽ എത്തിക്കൂടിക്കാണ്മാൻ സാധിക്കുമോ? എന്നു ചോദിച്ചുകൊണ്ടു, മിന്നൽപോലെ പുറപ്പെട്ടു—ക്ഷണേന നേത്രസാഫല്യം സിദ്ധിച്ചു സന്തോഷിച്ചു മടങ്ങിവരികയുംചെയ്തു. ആ സംഘത്തിലുള്ള സ്ത്രീകളും കുട്ടികളും വൃദ്ധന്മാരും ഓടാൻകഴിവില്ലാഞ്ഞതുനിമിത്തം കൈകൾ ചേൎത്തു തിരുമിനിന്നുകരഞ്ഞു. ഇപ്രകാരം രാമചന്ദ്രൻ എവിടെയെവിടെ സഞ്ചരിച്ചുവോ, അവിടെയവിടെയുള്ള ജനങ്ങളെല്ലാം അദ്ദേഹത്തെ ഹൃദയപൂൎവ്വമായി സ്നേഹിച്ചു.

മാൎഗ്ഗപരിസരത്തിലുള്ള ഓരോ ഗ്രാമത്തിലും വസിക്കുന്ന ജനങ്ങൾ ഇതേവിധം, ഭാനുകുലകൈരവചന്ദ്രനെ, സ്നേഹഗൎഭങ്ങളായ ഉപഹാര സൽക്കാരാദികളാൽ ആരാധിക്കാതിരുന്നില്ല. ചിലർവനത്തിലേക്കു രാമാദികളെ നിയോഗിച്ചയച്ച രാജാവിനേയും രാജ്ഞിയേയും ഭത്സിച്ചു. തങ്ങൾക്കു നയനോത്സവം ലഭിക്കാൻ ഇടയാക്കിയെന്നുള്ള കാരണത്താൽ, അന്യന്മാർ രാജരാജ്ഞികളെസ്തുതിച്ചു. മററു ചിലർ, സരളവും പ്രേമപൂൎണ്ണവുമായ ധന്യവാക്കുകൾ ഉച്ചരിക്കാൻ തുടങ്ങി. "ഈ സുന്ദരമൂൎത്തികളെ ജനിപ്പിച്ച മാതാപിതാക്കൾ എത്രയോ ധന്യരാണു്. ഇവർ പുറപ്പെട്ടുപോന്ന നഗരവും ധന്യമാണെന്നുള്ളതിൽ സംശയമില്ല. സന്ദൎശിക്കുന്ന ശൈലങ്ങളും വനങ്ങളും ദേശങ്ങളുമെല്ലാം ധന്യത്വമുള്ളവതന്നെ. എന്നു വേ

ണ്ടോ, സൃഷ്ടികൎത്താവിനുപോലും ഇവരെക്കുറിച്ച് ആദരാതിശയമുണ്ടെന്നുള്ളതു നിൎവ്വിവാദമാണ്."

ഇങ്ങനെ സീതാരാമന്മാരുടേയും ലക്ഷ്മണന്റെയും പവിത്രചരിത്രം സകലമാൎഗ്ഗങ്ങളിലും കാനനങ്ങളിലും പ്രചരിച്ചു. അവിടവിടെയുള്ള ജനങ്ങളെ സന്തോഷസാഗരത്തിൽ മുഴുകിച്ചുകൊണ്ടുള്ള അവരുടെ യാത്രയിൽ ഒരു പ്രത്യേകത പറവാനുണ്ട്. മോഹനമായ താപസവേഷം ധരിച്ച രാമലക്ഷ്മണന്മാർ മുമ്പിലും പിമ്പിലും മദ്ധ്യഭാഗത്തു ദേവിയും സഞ്ചരിച്ചുകൊണ്ടിരുന്നു. ആ നിലയിൽ ദേവി, ബ്രഹ്മത്തിനും ജീവനും സംബന്ധമുണ്ടാക്കുന്ന മദ്ധ്യവൎത്തിനിയായ മായയെപ്പോലെ ശോഭിച്ചു. അഥവാ വസന്തന്റെയും കാമന്റെയും നടുവിൽ സ്ഥിതിചെയ്യുന്ന രതിയെപ്പോലെ കാണപ്പെട്ടു. മറെറാരുപ്രകാരത്തിൽ ഉപമിക്കയാണെങ്കിൽ ബുധചന്ദ്രമദ്ധ്യസ്ഥയായ രോഹിണിയെപ്പോലെ പരിലസിച്ചു. ഭഗവാന്റെ ചുവട്ടടികളിൽ ചവിട്ടാതെ ഇടയ്ക്കിടയ്ക്കു കാലൂന്നിയാണ് സീത സഞ്ചരിച്ചതു്. ലക്ഷ്മണൻ അവർ രണ്ടുപേരുടേയും പാദമുദ്രകളെ സ്പർശിക്കാൻ ഇടയാകാത്ത വിധത്തിൽ ഇടത്തും വലത്തും ഒഴിഞ്ഞൊഴിഞ്ഞു നടന്നു. പുണ്യപുഞ്ജങ്ങളായ അവരുടെ അന്യോന്യമുള്ള ധർമ്മനിഷ്ഠമായ സ്നേഹാദരാതിശത്തെ എങ്ങനെ വിവരിക്കുന്നു! അവരുടെ വിശ്വവശ്യമായ സൗന്ദൎയ്യാദി ഗുണഗണം പക്ഷിമൃഗാദികളുടെ ഹൃദയത്തെപ്പോലും കവൎന്നു.

സ്നേഹനിധികളായ ആ യാത്രക്കാരെ, കാണ്മാൻ സംഗതിവന്ന സുകൃതികളെല്ലാവരും ദുൎഗ്ഗമമായ ഭവസരണിയുടെ അന്തത്തിൽ ശ്രമംകൂടാതെ എത്തി; ഇന്നും വനവാസികളായ രാമാദികളുടെ രൂപം ഹൃദയത്തിൽ പ്രതിഫലിപ്പിച്ച്, നിരന്തരമായി കണ്ടുകണ്ടിരിക്കുന്ന സുകൃതികൾ, രാമപാദത്തിലേക്കുള്ള ദുർല്ലഭമാൎഗ്ഗത്തെ സുഖമായി പ്രാപിക്കും. അങ്ങനെ യാത്രചെയ്തുകൊണ്ടിരിക്കവേ ദേവിക്കു തളർച്ചയുണ്ടെന്നു ഭഗവാൻ മനസ്സിലാക്കുകയും അടുത്തുതന്നെ ഒരു വടവൃക്ഷവും, ശീതളജലവും കാണപ്പെടുകയാൽ, ആ വൃക്ഷച്ചുവട്ടിൽ ഇരുന്നു വിശ്രമിക്കയും ചെയ്തു. സായാഹ്നം സമീപിക്കുകൊണ്ടു് ലക്ഷ്മണൻ ശേഖരിച്ചുകൊണ്ടുവന്ന കന്ദഫലമൂലങ്ങൾ ഉപജീവിച്ച്, അവിടെത്തന്നെ അന്നത്തെ രാത്രി കഴിച്ചുകൂട്ടിയ ശേഷം, പ്രഭാതത്തിൽ കുളിയും അനുഷ്ഠാനങ്ങളും കഴിച്ചിട്ട് വീണ്ടും യാത്രയാരംഭിച്ചു. മാർഗ്ഗപരിസരങ്ങളിലുള്ള പ്രകൃതികോമളങ്ങളായ സരസ്സുകളും വനങ്ങളും ശൈലങ്ങളും കണ്ടുകണ്ടു പോയി, വാല്മീകിയുടെ പുണ്യാശ്രമപ്പുന്തോപ്പിൽ ചെന്നുചേൎന്നു. സുന്ദരമായ ഒരു ചെറുകുന്നിന്മേൽ പരിലസിച്ച ആശ്രമത്തിന്റെ രാമണീയകം ഭഗവാനെ അത്യധികം ഉല്ലസിപ്പിച്ചു. സമീപത്തായി സ

ച്ഛജലമായ ഒരു തടാകവും പൂമരങ്ങൾ നിറഞ്ഞ കുളൎകാവുകളും സ്വച്ഛജലങ്ങളായ താമരപ്പൊയ്കകളും, മകരന്ദമത്തങ്ങളായ മധുപങ്ങളുടെ മഞ്ജുഗുഞ്ജനങ്ങളും, കോമളഖഗങ്ങളുടെ കൂജനകോലാഹലങ്ങളും, ജാതിവൈരമില്ലാതെ കൂടിക്കലൎന്നു കഴിയുന്ന മൃഗസമൂഹങ്ങളും, എന്നുവേണ്ടാ പ്രാകൃതിക രസികത്വങ്ങളെല്ലാം ആ വിശുദ്ധ ഭൂഭാഗത്തെ മോഹനമാക്കിച്ചെയ്തു.

ദാശരഥി കാണ്മാനായി വന്നിരിക്കുന്നു, എന്നുള്ള വൎത്തമാനമറിഞ്ഞു്, വാല്മീകി എതിരേല്ക്കാനായി ബഹിൎദ്വാരത്തിലേക്കു ചെന്നു. അവിടെ ഭാൎയ്യയോടും സോദരനോടും കൂടി എഴുന്നള്ളിനിന്ന രഘുപതിയുടെ രൂപാമൃതത്താൽ മഹൎഷിനേത്രങ്ങളെ തൎപ്പിച്ചു സുഖിക്കുന്നതിനിടയ്ക്കു അതിഥികൾ മൂന്നുപേരും ദണ്ഡപാതം പതിച്ചു വണങ്ങി; അദ്ദേഹം അവരെ ആശീൎവദിച്ചു് സന്തോഷപൂൎവം അകത്തേക്കു കൂട്ടിക്കൊണ്ടു പോയി. പ്രാണപ്രിയനായ രഘുപതിയെ ഉത്തമമായ ഒരാസനത്തിൽ ഉപവേശിപ്പിച്ച ശേഷം മധുര കന്ദഫലമൂലങ്ങൾ സൽക്കരിക്കയും, മൂന്നുപേരും യഥേഷ്ടം ഭക്ഷണം കഴിച്ചു വിശ്രാന്തരായിത്തീരുകയും ചെയ്തു.

മംഗലമൂൎത്തി പുരോഭാഗത്തിങ്കൽ പ്രത്യക്ഷം സ്ഥിതിചെയ്യുന്നതു നോക്കി, നോക്കി വാല്മീകിയുടെ കണ്ണുകൾ കുളൎത്തു. ഉടനെ ഭഗവാൻ കരകമലങ്ങൾ കൂപ്പി, കാതുകളെ സുഖിപ്പിക്കുമാറു് മൃദുസ്വരത്തിൽ—"ഹേ മുനിനാഥ! നിന്തിരുവടി ത്രികാലജ്ഞനാണു് ചരാചരങ്ങൾ അന്തൎഭവിച്ചിരിക്കുന്ന ബ്രഹ്മാണ്ഡംതന്നെ അങ്ങേ കരകമലസ്ഥിതമായ ഒരു ബദരംപോലെ വിളങ്ങുന്നു. അങ്ങനെയുള്ള നിന്തിരുവടിയോടു വൃത്താന്തങ്ങൾ വിശേഷിച്ചു പറഞ്ഞറിയിക്കേണ്ട ആവശ്യമില്ല. എങ്കിലും ലോകാനുസരണാൎത്ഥം അറിയിച്ചുകൊള്ളുന്നു."എന്നു പറഞ്ഞിട്ടു കൈകേയിയുടെ നിൎബ്ബന്ധത്താൽ ദശരഥൻ തനിക്കു വനവാസം വിധിച്ച ചരിത്രം മുഴുവനും വിസ്തരിച്ചറിയിച്ചു പിന്നെയും തുടൎന്നു പറഞ്ഞു;

പിതാവിന്റെ പ്രതിജ്ഞയും മാതാവിന്റെ അഭിപ്രായഗതിയും സഹോദരൻ ഭരതന്റെ രാജ്യാഭിഷേകവും, ഇപ്പോൾ എനിക്കു ലഭിച്ചഅങ്ങേ ദൎശനവും എല്ലാം ഹേ പ്രഭോ! പൂൎവപുണ്യപ്രഭാവത്താൽ സിദ്ധിച്ച അനുഗ്രഹങ്ങളാണെന്നു ഞാൻ വിചാരിക്കുന്നു. അങ്ങേപാദപത്മദൎശനത്താൽ എന്റെ പൂൎവപുണ്യങ്ങൾ ഫലിച്ചുകഴിഞ്ഞു; എനിക്കു കുറച്ചുനാൾ സീതാലക്ഷ്മണസമേതനായിത്താമസിക്കുന്നതിനു, തക്ക ഒരു പൎണ്ണശാല ചമയ്ക്കാൻ യോഗ്യമായ ഒരു സ്ഥലം കരുണാനിധിയായ നിന്തിരുവടി നിൎദ്ദേശിച്ചു തരണം. എവിടെയായാലും ശരി, അതു നിമിത്തം മുനിമാൎക്കു യാതൊരുവിധമാ

യ ഉപദ്രവത്തിനും സംഗതിയാകരുതെന്നപേക്ഷയുണ്ട്. എന്തെന്നാൽ മുനിമാക്കാകട്ടെ, സാമാന്യതാപസന്മാക്കാകട്ടെ, മനസാ വാചാ കമ്മണാ അനിഷ്ടത്തെ ചെയ്യുന്ന രാജാവു്, അഗ്നിസംബന്ധമില്ലാതെ ദഹിച്ചുപോകുമെന്നു പറയപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു. ബ്രാഹ്മണപ്രീതി സവ്വമംഗളങ്ങൾക്കും കാരണമാണു്. എന്നാൽ ബ്രാഹ്മണരുടെ കോപം അനവധി തലമുറകളെ ഭസ്മീകരിക്കത്തക്ക ശക്തിയുള്ളതുമായിരിക്കും.

ഇങ്ങനെ സഹജസരളമായ രഘുവരവാണികൾക്കു മറുപടിയായി ജ്ഞാനനിധിയായ വാല്മീകി പറകയാണു്:—"ഹേ രഘുവംശകേതോ! ശരി, ശരി ശ്രുതിസേതുപാലകനായ നീ ലൌകികനിലയ്ക്കു് പരമാത്മസ്ഥിതിയെ മറച്ചു് ഇങ്ങനെ പറയേണ്ടതുതന്നെ. വസ്തുസ്ഥിതി നോക്കിയാൽ ഇക്കാണപ്പെട്ട ലോകങ്ങൾക്കു് അധീശനായി വിളങ്ങുന്ന പരമാത്മസ്വരൂപൻ നീയല്ലാതെ മറ്റാരാണു്? നിൻെറ കരുണാകടാക്ഷത്താൽ സൃഷ്ടിസ്ഥിതിസംഹാരകർമ്മങ്ങൾ നടത്തുന്ന ആദിശക്തിയായ മഹാമായ ജാനകിയുമാണു്. സകലചരാചരധാരിണിയായ ധരണിയെ കേവലം ഒരുകടുകുമണിപോലെ ഫണാഗ്രത്തിൽ ധരിക്കുന്ന ആദിശേഷനത്രേ ലക്ഷ്മണൻ. ദേവകാര്യാത്ഥമായി ദുഷ്ടനിഗ്രഹത്തിനു പുറപ്പെട്ടിരിക്കയാണെന്നുള്ള വസ്തുതയും ഞാൻ അറിഞ്ഞിരിക്കുന്നു.

ഹേ രാമ! നിൻെറ പരമാത്മസ്വരൂപം വാക്കുകൾക്കും ബുദ്ധിക്കും അതീതമാണു്. അവിജ്ഞാതഗതിയും അതിരററതും വേദങ്ങൾക്കുപോലും അതദ്വ്യാവൃത്തികൊണ്ടല്ലാതെ നിർദ്ദേശിക്കാൻ നിവ്വാഹമില്ലാത്തതുമാണു്. വിശ്വമാകുന്ന നാടകത്തിൻെറ നായകത്വം വഹിക്കുന്ന സൂത്രധാരൻ നീയാകുന്നു. ബ്രഹ്മാവും ഈശാനും വിഷ്ണുവും അതിലെ പ്രധാന വേഷങ്ങളെന്നല്ലാതെ പറവാനില്ല. ഈശ്വരന്മാരായി ലോകങ്ങളാൽ കല്പിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്ന ആ ബ്രഹ്മാദികൾക്കുപോലും നിൻെറ മർമ്മം മനസ്സിലാക്കാൻ സാധിച്ചിട്ടില്ല; പിന്നെയല്ലേ മററുള്ളവരറിയുന്നതു്. ഏതൊരു സുകൃതിക്കു ആത്മജ്ഞാനത്തെ നീ നൽകുന്നുവോ അവനു മാത്രമേ നിൻെറ തത്വം അറിഞ്ഞുകൂടൂ. അറിഞ്ഞുകഴിഞ്ഞാൽ അവൻ നിന്നോടു ഐക്യത്തെ പ്രാപിക്കുകയും ചെയ്യുന്നു. ഹേ ഭക്തമാനസചന്ദനമായ രഘുനന്ദന! നിൻെറ കരുണാകടാക്ഷപീയൂഷലാഭത്താലാണു് ഭക്തന്മാർ നിന്നെ അറിയാറാകുന്നതു്. ആത്മജ്ഞാനം സിദ്ധിച്ചവൻ നിൻെറ സ്വരൂപത്തെ വികാരഹീനവും സച്ചിദാനന്ദമയവുമായിത്തന്നെ കാണുന്നു. എന്നാൽ ദേവന്മാരുടേയും മുനിമാരുടേയും ഹിതത്തിനായി, ഇവിടെ നീ മനുഷ്യാവതാരമെടുത്തു്, പ്രാകൃതനായ ഒരു രാജാവിനെപ്പോലെ പ്രവത്തിക്കുകയും പറയുകയും ചെയ്യു

നും. ഹേ രാമ! നിൻെറ ചരിതങ്ങൾ കാണുകയോ കേൾക്കുകയോ ചെയ്യുമ്പോൾ, മൂഢന്മാർ മോഹിക്കുമെങ്കിലും വിദ്വാന്മാർ മോദിക്കയാണു ചെയ്യുന്നതു്. എന്തുതന്നെ നീ പറഞ്ഞാലും ചെയ്താലും, അതു ശരിവയ്ക്കുകയേ നിവ്വാഹമുള്ളു. നീ ഏൎപ്പെടുത്തുന്ന ചരടിൽകിടന്നു കളിക്കാൻമാത്രമല്ലേ ഞങ്ങൾക്കു കഴിവുള്ളു.

നിനക്കു താമസിക്കാൻ യോഗ്യമായസ്ഥലം ഏതാണെന്നു നി എന്നോടു ചോദിക്കുന്നു. എന്നാൽ ഞാൻ സങ്കോചത്തോടുകൂടി അങ്ങോട്ടുചോദിക്കുന്നതു നീ ഇല്ലാത്തസ്ഥലം ഏതാണെന്നാണു്. അതു പറഞ്ഞുതന്നാൽ അവിടെ ഒരുസ്ഥലം ഞാൻ നിശ്ചയിച്ചുതരാവുന്നതാണു്.

പ്രേമരസാർദ്രങ്ങളായ ഈ വാക്കുകൾകേട്ടു, ഭഗവാൻ കുറഞ്ഞൊന്നു സംകുചിതനായി മന്ദഹസിച്ചു. മഹർഷി പിന്നെയും അമൃതരസം ഊറിഒഴുകുന്ന മധുരവാക്കുകൾ വർഷിച്ചുതുടങ്ങി. ഹേ രാമചന്ദ്ര! സീതാലക്ഷ്മണസമേതനായ നിനക്കു് എഴുന്നരുളിയിരിക്കുന്നതിനു യോഗ്യമായ സ്ഥലങ്ങൾ ഞാൻ പറഞ്ഞുതരാം. കേൾക്കൂ! നിൻെറ രമ്യചരിതമാകുന്ന അനവധി സുഭഗനദികളെ സവിശേഷം സ്വീകരിച്ചു, നിരന്തരമായ അവയുടെ പ്രവാഹത്താൽ നിറയാതെയിരിക്കുന്ന കൎണ്ണസമുദ്രങ്ങളോടുകൂടിയ പുണ്യശാലികളുടെ ഹൃദയം നിനക്കു വാസത്തിനു യോഗ്യമായസ്ഥലമാണു്. അന്യദേവതാരൂപങ്ങളാകുന്ന നദ്യാദി ജലങ്ങളെ തിരസ്കരിച്ചു നീയാകുന്ന കാർമേഘത്തെത്തന്നെ പ്രതീക്ഷിച്ചിരുന്നു, നിൻെറ കമനീയമായ തിരുമേനിയിലെ സൌന്ദൎയ്യജലബിന്ദുക്കളാൽ ദാഹശാന്തിവരുത്തുന്ന ലോചനചാതകങ്ങളോടുകൂടിയ ധന്യന്മാരുടെ ഹൃദയം നിനക്കു സുഖദായകമായ മണിഭവനമാണു്. ഹേ രഘുനായക! സീതാലക്ഷ്മണസമേതനായ നീ അതിൽ എഴുന്നരുളിയാലും! വിമലമായ മാനസസരസ്സിലെ അരയന്നം മുത്തുമണികളെ എന്നപോലെ ഏതൊരുസുകൃതിയുടെ രസനാഞ്ചലമാണോ നിൻെറ ഗുണഗണങ്ങളെ നിരന്തരമായി ഗ്രഹിക്കുന്നതു്, അവൻെറ ഹൃദയത്തിൽ അല്ലയോ രഘുരാജ! നീ വസിക്കുക! നിനക്കായി അൎപ്പിക്കപ്പെടുന്ന ധൂപദീപാദികളുടെ പരിശുദ്ധസുഗന്ധത്തെ ശ്വസിച്ചും നിൻെറനൈവേദ്യശേഷത്തെത്തന്നെ ഭക്ഷിച്ചും, നിനക്കായി ഒരിക്കൽ അൎപ്പിക്കപ്പെട്ട വസ്ത്രഭൂഷണാദികളെ ധരിച്ചും, ദേവന്മാരെയും ഗുരുവിനെയും ബ്രാഹ്മണരെയും ഭക്തിപൂൎവ്വം വന്ദിച്ചുസേവിച്ചും രാമപൂജയിൽ സൎവ്വദാ പ്രവൎത്തിച്ചുകൊണ്ടിരിക്കുന്ന പാണിപത്മങ്ങളെ വഹിച്ചും, രാമജപത്തെത്തന്നെ നിരന്തരമായി ഹൃദയത്തിൽധ്യാനിച്ചും രാമക്ഷേത്രങ്ങളെ സന്ദൎശിച്ചും വിളങ്ങുന്ന ധന്യന്മാരുടെ മാനസം നിൻെറ വാസത്തിനു യോഗ്യമായിഭവിക്കും. സകുടുംബനായി നീ

ന്നെ എപ്പോഴും പൂജിക്കയും നിൻെറ നാമമന്ത്രത്തെ ജപിക്കയും വിധിപ്രകാരം അർച്ചനതർപ്പണഹോമാദികർമ്മങ്ങളനുഷ്ഠിക്കയും ബ്രാഹ്മണക്ക് മൃഷ്ടാഷ്ടിയും അമിതദാനങ്ങളും നൽകി സുഖിപ്പിക്കുകയും നിന്നിലുള്ള ഭക്തിയെപ്പോലും അതിശയിക്കുമാറു സ്വാന്തഗ്ഗുരുവിനെ സ്നേഹിക്കുകയും എല്ലാവരോടും രാമചരണരതിയാകുന്ന ഏകവരം തന്നെ അർത്ഥിക്കുകയും, നിത്യവ്രതമാക്കി വസിക്കുന്നവരുടെ ഹൃദയവും നിനക്കു വാസോചിതമായ വരമന്ദിരമായിരിക്കും. കാമക്രോധമദമാനങ്ങളും മോഹലോഭക്ഷോഭരാഗങ്ങളും മനസ്സിൽനിന്നകററി ദ്രോഹബുദ്ധിയും കപടദംഭങ്ങളും മായാമോഹവും ബാധിക്കാതെ നിത്യശാന്തനായി വാഴുന്നവൻെറ ഹൃദയം, ഹേ രഘുരാജ! സീതാലക്ഷ്മണസമേതനായി നിനക്ക് എഴുന്നരുളുന്നതിനു യോഗ്യമാകുന്നു. സുഖദുഃഖങ്ങളേയും നിന്ദാപ്രശംസകളെയും തുല്യമായി ഗണിച്ചു, സകലഹിതകാരിയായി, സത്യവും പ്രിയവുമായ വാക്കുകളെ ഉച്ചരിച്ചു ജാഗ്രത്തിലും സ്വപ്നത്തിലും നിന്നെത്തന്നെ ശരണമായിക്കരുതി മററു ഗതിയില്ല എന്നു വിശ്വസിച്ചുവസിക്കുന്ന ഭക്തോത്തമൻെറ ചിത്തരംഗത്തിൽ നിനക്കു സുഖമായി അധിവസിക്കാം. പരസ്ത്രീകളെ അമ്മയെപ്പോലെയും പരദ്രവ്യത്തെ മരണാകരമായ വിഷയത്തെപ്പോലെയും കരുതുകയും, അന്യസമ്പത്തിൽ സന്തോഷിക്കയും അന്യദുഃഖത്തിൽ സന്തപിക്കയും പ്രാണനിർവിശേഷമായി നിന്നെ സ്നേഹിക്കയുംചെയ്യുന്നവൻെറ ഹൃദയം നിൻെറ സുഖസദനമാകുന്നു. ഹേ വത്സ! നിന്നെ സ്വാമിയായും സഖാവായും പിതാവായും മാതാവായും ഗുരുവായും ആരു കരുതുന്നുവോ, സുഖദുഃഖങ്ങളുംപുണ്യപാപങ്ങളും നിന്നിൽത്തന്നെ സമർപ്പിക്കയും ചെയ്യുന്നുവോ അവൻെറ മനോമന്ദിരം സീതാസഹിതനായ നിനക്കുവസിക്കുന്നതിനു ഉത്തമമായിരിക്കും. ആരൊരുത്തൻ ജനങ്ങളിൽനിന്ന് അവരുടെ ഗുണഭാഗങ്ങളെ ഗ്രഹിക്കുകയും ദോഷഭാഗങ്ങളെ ത്യജിക്കുകയും ചെയ്യുന്നു, ബ്രാഹ്മണക്കും പശുക്കൾക്കുംവേണ്ടി അനവധി കഷ്ടപ്പാടുകളെ സഹിക്കുന്നു, നീതിനിപുണൻ എന്നുള്ള ലോകപ്രസിദ്ധിയെ സമ്പാദിക്കുന്നു, അവൻെറ ഹൃദയം നിനക്കു സുഖവാസസ്ഥാനമാകുന്നു. യാവനൊരുത്തൻ നിൻെറ ഗുണഗണങ്ങളേയും തൻെറ ദോഷസമൂഹത്തെയും അറിയുന്നുവോ, അറിഞ്ഞിട്ടു ആ ദോഷങ്ങളെ നീക്കി ഗുണങ്ങളെ തങ്കൽ പകർത്തുന്നുവോ, അനന്തരം സർവ്വഗുണദോഷഫലങ്ങളെയും നിന്നിൽത്തന്നെഅർപ്പിക്കുന്നുവോ,സർവ്വോപരിനിൻെറഭക്തന്മാരെ അത്യന്തം സ്നേഹിക്കുന്നുവോ, അവൻെറ ഹൃദയത്തിൽ സീതാസമേതനായിനിവസിച്ചാലും! ജാതി, കുലം, ധനം, ധർമ്മം, സ്ഥാനമാനങ്ങൾ, വീട്, ബന്ധുകൾ, ഇഷ്ടന്മാർ, ഇവയെല്ലാമുപേക്ഷിച്ചു സർവ്വാത്മനാ നിന്നിൽത്തന്നെ സമസ്താർപ്പണംചെയ്തിരിക്കുന്ന സാധു

വൃത്തന്റെ ഹൃദയവും വാസയോഗ്യമത്രേ! രഘുവംശത്തിൽ ഉദയം ചെയ്ത തന്റെ ഈശ്വരനെ ധനുൎബ്ബാണങ്ങളോടുകൂടി കാണ്മാൻ മാത്രം സംഗതിയായാൽ സ്വൎഗ്ഗവും നരകവും മോക്ഷവുമെല്ലാം തുല്യംതന്നെയെന്നു ആരൊരുത്തൻ കരുതുന്നുവോ, മനസാ വാചാ കൎമ്മണാ ആ ഈശ്വരന്റെ വിശ്വസ്തദാസനായി വസിക്കുന്നുവോ, അവന്റെ ഹൃദയം ഹേ രാമ! നിനക്കു സുഖവാസത്തിനുതക്കഭവനമാകുന്നു. ചിലർ നിന്നോടു യാതൊന്നും അഭ്യൎത്ഥിക്കാതെ അകളങ്കമായി നിന്നെ സ്നേഹിക്കമാത്രം ചെയ്യുന്നു; ഹേ രാഘവ! അവരുടെ ഹൃദയത്തിൽതന്നെ നീ നിരന്തരമായി വസിച്ചുകൊൾക! അതാണു നിന്റെ യഥാൎത്ഥമായ ഭവനം.”

ഇപ്രകാരം പ്രേമരസംനിറഞ്ഞ വചോവിലാസത്തോടെ വാല്മീകി തന്റെ നിവാസസ്ഥാനങ്ങളെ വൎണ്ണിച്ചതുകേട്ടു്, ഭഗവാൻ അത്യന്തം പ്രീതനായി ഭവിച്ചു. മഹൎഷി തുടൎന്നുപറഞ്ഞു:—“ഹേ രഘുവംശചന്ദ്ര! നിന്റെ തൽക്കാല ആവശ്യത്തിലേക്കു ഒരു പൎണ്ണശാല തീൎക്കണമെന്നുണ്ടെങ്കിൽ അതിലേക്കു യോഗ്യമായ ഒരു സ്ഥലം ഞാൻ പറഞ്ഞുതരാം. അടുത്തുള്ള (1) ചിത്രകൂടപൎവ്വതത്തിൽതന്നെ താമസമുറപ്പിച്ചുകൊള്ളുക. അവിടെ എല്ലാ സൌകൎയ്യങ്ങളുമുണ്ടായിരിക്കും. ശോഭനവൃക്ഷലതാദികൾ ഇടതൂൎന്നുവളൎന്ന കാനനങ്ങളാൽ ആ പൎവ്വതം മനോഹരമാണു്. ആന, സിംഹം, മാൻ മുതലായ മൃഗങ്ങളുടെയും കുയിൽ മയിൽ തുടങ്ങിയുള്ള പക്ഷിവിശേഷങ്ങളുടേയും വിഹരണസ്ഥാനവുമാണു്. പുരാണപ്രസിദ്ധമായ മ

---

(1) ചിത്രകൂടം വിന്ധ്യപൎവ്വതത്തെ തൊട്ടുകിടക്കുന്ന ചെറുപൎവ്വതനിരയിലെ ഒരു കൊടുമുടിയാണു. അതു അലഹബാദ്പട്ടണത്തിൽനിന്നും അറുപതുമൈൽ അകലെയായി, കാർവി എന്ന ചെറുനഗരത്തിനു സമീപം ബന്ദ എന്ന ഗ്രാമത്തിൽ സ്ഥിതിചെയ്യുന്നു. പയോഷ്ണീനദി അതിന്റെ താഴ്വരയിൽകൂടിയാണൊഴുകുന്നതു്. ചിത്രകൂടത്തിൽ ഉള്ളതായി പറയപ്പെടുന്ന മന്ദാകിനി, മനോഹരക്ഷേത്രങ്ങൾക്കു പ്രസിദ്ധിയുള്ള സീതാപുരത്തിനു സമീപംവച്ചു പയോഷ്ണിയിൽ വന്നുചേരുന്ന ഒരു ഉപനദി മാത്രമാണു്. പൎവ്വതത്തിനു ആകെ മൂന്നുമൈൽ ചുററളവുണ്ടു്. ആണ്ടുതോറും അനവധി തീൎത്ഥയാത്രക്കാർ ശ്രീരാമനവമിക്കും, ദീപാവലിക്കും ഈ പൎവ്വതത്തിൽ വന്നു പൂജാദികൾ നടത്തി മടങ്ങിപ്പോകുന്നുണ്ടു്. അവരുടെ യാത്രാസൌകൎയ്യത്തിനായി സമീപസ്ഥമായ പന്നാരാജ്യത്തിലെ രാജാവു്, പൎവ്വതത്തെ ചുററി ഒരു റോഡു വെട്ടിച്ചിരിക്കുന്നു. ചിത്രകൂടത്തിൽനിന്നും ഇരുപതുമൈൽ അകലെ യമുനയുടെ തീരത്തിൽ രാജപുരം എന്നൊരു പട്ടണമുണ്ടു്. അതു തുളസീദാസനാൽ സ്ഥാപിക്കപ്പെട്ടതാണെന്നും വളരെക്കാലം അദ്ദേഹം അവിടെ താമസിച്ചിരുന്നുവെന്നും, അദ്ദേഹത്തിന്റെ കയ്യെഴുത്തിലുള്ള ഒരു രാമായണഗ്രന്ഥം ഇന്നുമവിടെ സൂക്ഷിക്കപ്പെട്ടിട്ടുണ്ടെന്നുമാണു് ജനശ്രുതി. അദ്ദേഹം ഏൎപ്പെടുത്തിയ ചില വ്യവസ്ഥകൾ ഇന്നും ആ പട്ടണത്തിൽ ആചരിച്ചുവരുന്നുണ്ടത്രെ. കുടിയാനവന്മാർ എത്ര ധനികന്മാരായാലും ഗൃഹങ്ങൾക്കു ചെളിയും തടിയുമല്ലാതെ “കല്ലു” ഉപയോഗിച്ചുകൂടാ എന്നുണ്ടു. “കല്ലു” ക്ഷേത്രങ്ങൾക്കു മാത്രമേ ആകാവൂ എന്നാണു വച്ചിരിക്കുന്നതു. അതുപോലെതന്നെ ക്ഷുരകൻ, കുശവൻ, ദാസിമാർ ഇവൎക്കാൎക്കും ആ പട്ടണത്തിൽ താമസം അനുവദിച്ചിട്ടില്ല. ആവശ്യപ്പെട്ടാൽ അന്യനാട്ടിൽനിന്നും വരുത്തുകയാണു പതിവു്.

ന്ദാകിനി എന്ന നദി അതിൽക്കൂടി ഒഴുകിക്കൊണ്ടിരിക്കുന്നു. അതു് ഗംഗയുടെ ഒരു കൈവഴിയാണു്. (2) അത്രിപത്നി തന്റെ തപോബലത്താൽ ആ നദിയെ അവിടെ ആനയിച്ചതായിട്ടാണു് പറയപ്പെട്ടിരിക്കുന്നതു്. ശിശുക്കളെ (3) കരംതിന്നികാളികളായ മന്ത്രവാദിനികൾ എന്നപോലെ പാപകോടികളെ നിശ്ശേഷം നശിപ്പിക്കുന്നതിനു ഈ നദിക്കു ശക്തിയുണ്ടു്. അത്രി തുടങ്ങിയുള്ള മഹർഷിശ്രേഷ്ഠന്മാർ ധ്യാനനിഷ്ഠന്മാരായി കൃഛ്റതപസ്സുകളും ജപഹോമാദികളും അനുഷ്ഠിച്ചുകൊണ്ടു അവിടെ താമസിച്ചുവരുന്നു. ഹേ രഘുരാജാ! നീ പോയി അവരുടെ തപശ്ചര്യകളെ സഫലീകരിച്ചിട്ടു പർവ്വതത്തെ മഹത്തരമാക്കി ചെയ്യുക."

ഇങ്ങനെ ചിത്രകൂടത്തിന്റെ അമിതമഹിമകളെ മഹർഷി വിസ്തരിച്ചു പറഞ്ഞുകേട്ടപ്പോൾ ഭഗവാൻ അവിടെത്തന്നെ വസതിയുറപ്പിക്കുന്നതു് യോഗ്യമായിരിക്കുമെന്നു നിശ്ചയിച്ചു. അചിരേണ, ഭ്രാതൃഭാര്യാസമേതനായി മഹർഷിയോടു യാത്രവഴങ്ങിപ്പുറപ്പെടുകയും ചെയ്തു.

താമസിയാതെതന്നെ അവർ ചിത്രകൂടത്തിന്റെ അതിർത്തികൾ കടന്നു അകത്തേക്കു പ്രവേശിച്ചു. അവിടുത്തെ പ്രാകൃതികമോഹനതകങ്ങൾ നോക്കിനോക്കി ആനന്ദിച്ച ഭഗവാൻ സഹോദരനോടു്:—ഹേ ലക്ഷ്മണ! വളരെ നല്ല സ്ഥലം! ഇവിടെ നമുക്കു പർണ്ണശാല ചമയ്ക്കാൻ യോഗ്യമായ ഒരു സ്ഥാനം നോക്കി നിശ്ചയിക്കുക!—എന്നരുളിച്ചെയ്തു. ലക്ഷ്മണൻ നദിയുടെ വടക്കേക്കര പരിശോധിച്ചിട്ടു പറകയാണു:-ഇതാ ശോഭനമായ ഈ താഴ്വര വില്ലുപോലെ വളഞ്ഞു കാണപ്പെടുന്നു. നീണ്ടുനിവന്നൊഴുകുന്ന നദി, അതിന്റെ ഞാൺ വള്ളിപോലെ വിളങ്ങുന്നുണ്ടു്. തപസ്വികളുടെ ശമദമദാനാദികൾ അമ്പുകളായും, കലികാലകാലുഷ്യം ആ അമ്പുകൾക്കു ലക്ഷ്യമായും സമീപസ്ഥിതനായ ചിത്രകൂടപർവ്വതം ലക്ഷ്യംതെററാത്ത ഒരു വില്ലുകാരനായും തോന്നപ്പെടുന്നുമുണ്ടു്. ഇതു തന്നെയാണു്, "സുഖവാസത്തിനു യോഗ്യമായ സ്ഥാനം" ലക്ഷ്മണന്റെ നിവേദനംകേട്ടു് രാമചന്ദ്രൻ ആ പുണ്യഭൂഭാഗത്തിന്റെ വൈചിത്ര്യംനോക്കിസ്സന്തോഷിച്ചു. ഭഗവാനു് ആ സ്ഥലം അഭിമതമായി എന്നുകണ്ടു് ദേവന്മാർ തങ്ങളുടെ നാഥനായ ഇന്ദ്രനോ

(2) അനസൂയ അത്രിമഹർഷിയുടെ പത്നിയും ദക്ഷന്റെ മകളുമാണു്. അവർ ഈ പർവ്വതപരിസരത്തിൽ പതിനായിരം വൽസരം കഠിനതപസ്സു ചെയ്തതായും തപശ്ശക്തികൊണ്ടു മന്ദാകിനിയെ സൃഷ്ടിച്ചു, പത്തുവൽസരം മഴയില്ലാതെ ഇരുന്ന ആ സ്ഥലത്തെ സമൃദ്ധമാക്കിയതായും ഒരു കഥയുണ്ടു്.

(3) ഇത്തരം ദുർമ്മന്ത്രവാദിനികൾ ദുർദ്ദേവതോപാസനകളുള്ളവരാണെന്നും അവരുടെ നോട്ടംകൊണ്ടു് ശിശുക്കളുടെ കരൾ നശിച്ചു മരിച്ചുപോകുമെന്നും പറയപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു.

ട്ടക്രുടി കോലന്മാരുടേയും കിരാതന്മാരുടേയും വേഷം ധരിച്ച് അവിടെ പ്രത്യക്ഷപ്പെട്ടു. ഭവനനിർമ്മാണത്തിൽ വിദഗ്ദ്ധന്മാരായ അവർ ലക്ഷ്മണന്റെ നിർദ്ദേശമനുസരിച്ചു അവിടെ മനോഹരങ്ങളായ രണ്ടു പർണ്ണശാലകൾ പണിതീർത്തു. ദേവനിർമ്മിതങ്ങളായ ആ ശാലകളുടെ ശില്പവൈചിത്ര്യം വിശേഷിച്ചു പറവാനുണ്ടോ? അതിൽ ഒന്നു വിഹാരവിശ്രമാദികൾക്കായി പ്രത്യേകം മുറികൾ തിരിച്ച് സാമാന്യം വലിപ്പമുള്ളതും മററത്, രമ്യമായ ഒരു ചെറിയ ശാലയുമായിരുന്നു. സീതാലക്ഷ്മണസമേതനായി ആ വിശാലമായ പർണ്ണശാലയിൽ എഴുന്നരുളിയ രഘുരാജൻ രതിയോടും വസന്തത്തോടും ക്രുടി മുനിവേഷം ധരിച്ച കാമദേവനേപ്പോലെ ശോഭിച്ചു. ഉടനെ ദേവന്മാർ, നാഗന്മാർ, കിന്നരന്മാർ, ദിക്പാലന്മാർ തുടങ്ങിയുള്ള സ്വർഗ്ഗൌകസ്സുകൾ സംഘംസംഘമായിവന്ന്, ചിരപ്രതീക്ഷിതമായ ദർശനലാഭത്താൽ സന്തുഷ്ടരായി വന്ദിച്ചു സേവിച്ചു. ലോഭമില്ലാതെ കല്പകപ്പൂക്കളെകൾ വാരിക്കോരിവർഷിച്ചു. അനന്തരം രാക്ഷസന്മാരിൽനിന്നും തങ്ങൾക്കുണ്ടായിട്ടുള്ള ദുഃസഹദുഃഖങ്ങളെ ആവർത്തിച്ചു പ്രസ്താവിക്കയും, "നാഥ! ഇപ്പോൾ ഞങ്ങൾ സനാഥന്മാരായി" എന്നു ആനന്ദഗദ്ഗദാക്ഷരമായി ഉണർത്തിക്കയും ചെയ്തതിന്റെ ശേഷം സ്വാസ്വാവസതികളിലേക്കു മടങ്ങിപ്പോയി. രാമചന്ദ്രന്റെ ആഗമനത്തെക്കുറിച്ചു കേട്ടു നാനാദിക്കുകളിൽനിന്നും മഹർഷിശ്രേഷ്ഠന്മാർ കാണ്മാനായി വന്നു. അവരെയെല്ലാം ഭഗവാൻ യഥാവിധി സൽകരിച്ചു സാഷ്ടാംഗപ്രണാമപുരസ്സരം പൂജിച്ചു; അവരും അഭിലഷിതമായ ദർശനലാഭത്താൽ ആനന്ദപരിപ്ളുതന്മാരായി ഭഗവാനെ മാറിൽ ചേർത്താശ്ലേഷിച്ചുകൊണ്ട്, ആശിസ്സുകളെ, അവ, ഫലോദർക്കങ്ങളായി ഭവിക്കുമെന്നുള്ള വിശ്വാസത്തോടെ, ഉച്ചരിച്ചു. തേജസ്സൂര്യം പോലെ വിളങ്ങുന്ന ആ രാജകുമാരന്മാരുടെയും സീതയുടെയും സൌന്ദര്യാമൃതത്താൽ നയനങ്ങളെ തൃപ്തിക്കാൻ ഇടയായതിൽ അവർക്കു അത്യന്തം കൃതാർത്ഥതയുണ്ടായി. അതു പൂർവ്വപുണ്യപരിപാകത്താൽ കൈവന്ന മഹാഭാഗ്യമെന്നുതന്നെ അവർ വിശ്വസിച്ചു.

രാമചന്ദ്രൻ, ഉചിതോപചാരങ്ങളാൽ മുനിമാരെ സന്തോഷിപ്പിച്ചശേഷം സ്വാസ്വാശ്രമങ്ങളിൽപോയി സ്വച്ഛന്ദമാകുംവണ്ണം ജപഹോമാദികളെ അവർ അനുഷ്ഠിച്ചുകൊള്ളട്ടെ എന്നു വിചാരിച്ചു, ആചിരേണ യാത്രവഴങ്ങുകയും ചെയ്തു.

കാനനവാസികളായ കോലന്മാരും കിരാതന്മാരും ഈ വർത്തമാനം കേട്ടപ്പോൾ, കുബേരന്റെ നവനിധികൾ ഏകപ്പദേ തങ്ങളുടെ ഭവനങ്ങളിൽ ആഗമിച്ചതുപോലെ സന്തോഷിച്ചു. തിരുമുൽക്കാഴ്ചവയ്ക്കാൻ സ്വാദിഷ്ഠങ്ങളായ കന്ദഫലമൂലങ്ങൾ ഇലക്കുമ്പി

ളുകളിൽ നിറച്ചുകൊണ്ടു് അവർ, സ്വർണ്ണക്കട്ടിക്കു് യാചകന്മാർ ഓടുന്നതുപോലെ ഉൽക്കണ്ഠയോടെ യാത്രയായി. അവരിൽ ചിലർ ഭഗവാനെ മുൻപു കണ്ടിട്ടുള്ളവരായിരുന്നു. കാണാത്തവർ മററവരോടു് ഭഗവാൻെറ രൂപം ശീലം മുതലായഗുണങ്ങളെപ്പററി ചോദിച്ചറിഞ്ഞു; ഇങ്ങനെ എല്ലാവരുമായിവന്നു്, വന്യമായ തങ്ങളുടെ ഉപഹാരത്തെ തിരുമുമ്പിൽ സമർപ്പിച്ചു് ഭക്തിപൂർവ്വം വന്ദിച്ചുനിന്നു. രഘുരാജൻെറ ഉജ്ജ്വലകാന്തി കാന്തിമായപൂമേനിയും, ഉദാരകരുണാമസൃണമായ മുഖഭാവവും അവരെ ആനന്ദനീരാഴിയിൽ അമുഴ്ത്തി അവശരാക്കി എന്നുതന്നെപറയാം. എല്ലാവരും പുളകിതശരീരന്മാരായി ആനന്ദബാഷ്പപൂരത്തിൽ മുഴുകി ചിത്രത്തിലെഴുതപ്പെട്ട രൂപങ്ങളെന്നപോലെ വളരെനേരം നിശ്ചലരായിനിന്നുപോയി. പാമരന്മാരെങ്കിലും, അവരിൽ പ്രകടിതമായ ഭക്തിപാരവശ്യം ഭഗവാനെ അത്യന്തം ആനന്ദിപ്പിച്ചു. അദ്ദേഹം പ്രിയവചനങ്ങൾപറഞ്ഞു് യോഗ്യമായ വിധത്തിൽ അവരെ സൽക്കരിച്ചു. വനചരന്മാർ, വീണ്ടും വീണ്ടും ഭഗവൽപാദങ്ങളിൽ വീണുവണങ്ങി കൈകൂപ്പിനിന്നു് വിനീതസ്വരത്തിൽ ഉണർത്തിച്ചു:—“നാഥ! തിരുവടിയുടെ പാദപത്മദർശനം ലഭിക്കയാൽ ഇപ്പോൾ ഞങ്ങൾ സനാഥന്മാരായി. കോസലരാജനായ അങ്ങേ ആഗമനം ഞങ്ങൾക്കു് എന്തൊരു ഭാഗ്യമായിരിക്കുന്നു. അങ്ങേടെ തൃപ്പാദങ്ങളൂന്നിയ നാടും കാടും വഴിയും മലയും എത്ര ധന്യങ്ങൾ? അങ്ങേ ദർശനത്താൽ ജന്മസാഫല്യം വന്ന കാനനചാരികളായ പക്ഷികളും മൃഗങ്ങളും എത്ര സുകൃതികൾ? ഈ പൂന്തിരുമെയ് ദർശിക്കാൻ ഭാഗ്യമെത്തിയ ഞങ്ങളും വംശ്യന്മാരും എത്ര ധന്യന്മാർ? നിവാസത്തിനായി നിന്തിരുവടി അത്യുത്തമമായ ഒരു സ്ഥലംതന്നെ തിരഞ്ഞെടുത്തിരിക്കുന്നു. ഈ സ്ഥലം എല്ലാ ഋതുക്കളിലും ഒരുപോലെ സുഖവാസത്തിനു പററിയതാണു്. ആന, സിംഹം, മുതലായ ഹിംസ്രമൃഗങ്ങളെ ദൂരെ തുരത്തി, നിന്തിരുവടിക്കു സഹായംചെയ്യുന്നതിനു് സർവ്വാത്മനാ ഞങ്ങൾ സന്നദ്ധന്മാരാണു്. ഈ പ്രദേശങ്ങളിലുള്ള കാടുകളും മലകളും ദ്രോണികളും ഗുഹകളുമെല്ലാം കാലോടുകാലായി ഞങ്ങൾ ചവിട്ടിസ്സഞ്ചരിച്ചിട്ടുള്ള സ്ഥലങ്ങളാണു്. വിവിധങ്ങളായ മൃഗയാവിനോദങ്ങളിൽ നിന്തിരുവടിയെ ഏർപ്പെടുത്തുന്നതിനും കാനനത്തിലെ ജലാശയങ്ങൾ ജലപാതങ്ങൾ തുടങ്ങിയുള്ള കാഴ്ചകൾ കാണിക്കുന്നതിനും ഞങ്ങൾക്കു മനസ്സുണ്ടു്. വംശത്തോടെ ഞങ്ങൾ അങ്ങേടെ അടിമകൾ. കൽപ്പനയരുളാൻ തെല്ലും സംശയിക്കേണ്ടതില്ല.”

വേദങ്ങൾക്കും മുനിമാനസങ്ങൾക്കും ഗ്രഹിക്കാൻ കഴിയാത്ത ജഗൽപ്രഭുവായ ഭഗവാൻ കിരാതന്മാരുടെ ഭക്തിരസദ്യോതകങ്ങളാ

യ ഈ വചനങ്ങളെ, പിതാവ് കുഞ്ഞുങ്ങളുടെ കൊഞ്ചവാക്കുകളെ എന്നപോലെ ശ്രദ്ധിച്ചുരസിച്ചു.

രാമൻ പ്രേമത്തെമാത്രം പ്രേമിക്കുന്നവനാകുന്നു. ഹേ ബോധികളെ! നിങ്ങൾ അതു് നിഷ്കർഷയായി ഓൎത്തുകൊള്ളുവിൻ! സ്നേഹികളായ വനചരന്മാരെ അദ്ദേഹം സ്നേഹപൂൎണ്ണങ്ങളായ മധുരവാക്കുകളാൽ സന്തോഷിപ്പിച്ചു. അവരെല്ലാവരും സംതൃപ്തരായി വണങ്ങി യാത്ര വഴങ്ങിപ്പുറപ്പെട്ടു. മാർഗ്ഗമദ്ധ്യേ തങ്ങളുടെ പ്രഭുവിന്റെ ഗുണഗണങ്ങളെ വാഴ്ത്തിവാഴ്ത്തിച്ചെന്നു വസതികളെപ്രാപിച്ചു. ഭ്രാതൃഭാൎയ്യാസമേതനായ ഭഗവാൻ ദേവന്മാൎക്കും, മുനിമാൎക്കും മനുഷ്യവർഗ്ഗത്തിനും ഹിതകാരിയായി അവിടെ താമസമുറപ്പിച്ചതുമുതൽ കാനനം തഴയ്ക്കുകയും സകലവൃക്ഷങ്ങളും ഫലസമൃദ്ധങ്ങളായി പരിലസിക്കുകയുംചെയ്തു. സുന്ദരങ്ങളായ ലളിതലതകൾ, സുരഭിലപുഷ്പനിബിഡങ്ങളായി ഇളംതെന്നൽവീശി, അവിടവിടെ മനോഹരവിതാനങ്ങളെ ചമച്ചു. ആകപ്പാടെ ആ കാടകം, സകലവിധ സുഖസാമഗ്രികളും തികഞ്ഞ ഇന്ദ്രന്റെ കല്പകപ്പൂങ്കാവ് ഭൂമിയിലേക്കു അവതരിച്ചതാണോ എന്നുശങ്കിക്കത്തക്കവണ്ണം അത്ര കമനീയമായിരുന്നു. മഞ്ജുളങ്ങളായ മധുകരങ്ങൾ ഝംകാരനാദം മുഴക്കിക്കൊണ്ടു, മാലമാലയായി അവിടവിടെച്ചുററിപ്പറന്നു. സുഗന്ധമുള്ള തണുത്തകാററ് സുഖകരമാംവണ്ണം മന്ദമന്ദം സൎവത്രവീശിക്കൊണ്ടിരുന്നു. കുയിൽ, മയിൽ, ശുകം ചാതകം, ചക്രവാകം, ചകോരം, മുതലായ പക്ഷികൾ കർണ്ണസുഖദമായ കളനാദങ്ങളെ നിരന്തരമായി മുഴക്കുന്നുണ്ടായിരുന്നു. ആന, സിംഹം, കരടി, കുരങ്ങ്, മാൻ തുടങ്ങിയുള്ള മൃഗങ്ങൾ, ജാതിവൈരംമറന്നു ഒരുമിച്ചു കളിച്ചുനടന്നു.

വിശേഷിച്ചും മൃഗയാവിനോദാവസരത്തിൽ ശ്രീരാമന്റെ സൗന്ദൎയ്യധോരണികാണ്മാൻ ഇടയായതിനാൽ മാൻകൂട്ടങ്ങൾക്കുണ്ടായ സന്തോഷം എത്രയെന്നു പരിച്ഛേദിക്കാവതല്ല. ദേവലോകങ്ങളിലുള്ള വനങ്ങളെല്ലാംതന്നെ ശ്രീരാമന്റെ വനംകണ്ടാൽ അസൂയപ്പെടേണ്ടിയിരുന്നു. ഗംഗ, സരസ്വതി, യമുന, നൎമ്മദ, ഗോദാവരി, എന്നുവേണ്ട പലപ്രകാരത്തിലുള്ള നദികളും നദങ്ങളും സരസ്സുകളും പ്രവാഹങ്ങളുമെല്ലാം മന്ദാകിനിയുടെ ഭാഗ്യോദയത്തെ പ്രശംസിച്ചു അതുപോലെ, ഉദയാചലം അസ്താചലം, കൈലാസം, മന്ദരം, മഹാമേരു, ഹിമവാൻ ആദിയായ സകലപൎവതങ്ങളും ചിത്രകൂടത്തിന്റെ യശസ്സിനെ ഗാനംചെയ്തു. യാതൊരുശ്രമവും ചെയ്യാതെ, കേവലം ഒരു ശിഖരത്തിന്റെ മഹിമയാൽ തനിക്കുവന്നുകൂടിയ ഭാഗ്യോദയത്തെക്കുറിച്ചു വിന്ധ്യനുണ്ടായ സന്തോഷം മനസ്സിൽ ഒതുക്കാൻ ഇടമില്ലാതെവന്നു. ചിത്രകൂടത്തിലെ പക്ഷിപ

ക്ഷ്യാദികളും, വൃക്ഷലതാദികളും, തൃണജാലങ്ങൾപോലും, പുണ്യോൽക്കർഷം നിമിത്തം ധന്യധന്യങ്ങളാണെന്നു് ദേവന്മാർ രാപ്പകൽ പാടിക്കൊണ്ടിരുന്നു. രാമനെക്കാണ്മാൻ ഇടയായ കണ്ണുള്ള സകല ജന്തുക്കളും തങ്ങളുടെ ജന്മം വിഫലമല്ല എന്നു സന്തോഷിച്ചു. രാമപദരേണുക്കളുടെ സ്പർശം ലഭിച്ച അചരങ്ങൾ പോലും തങ്ങൾ പരമപദത്തിനു് അധികാരികളായിത്തീരുമെന്നു സന്തോഷിച്ചു. സഹജസുഭഗങ്ങളായ വനങ്ങളും ശൈലങ്ങളും സുഖനിധിയായ ഭഗവാന്റെ ആവാസത്തിനു പാത്രീഭവിച്ചതു്. വിശിഷ്യ പാലാഴിയേയും അയോദ്ധ്യയേയും ഉപേക്ഷിച്ചു് രാമലക്ഷ്മണന്മാരും സീതയും അവിടെ അധിവസിക്കാൻ ആഗ്രഹിച്ചതു് നോക്കിയാൽ അവയുടെമാഹാത്മ്യം ഞാൻ എങ്ങനെ വർണ്ണിക്കാനാണു്. എന്റെ വാക്സരണിയെ അതിക്രമിക്കാത്തനിലയിൽ അവ മംഗലമയങ്ങളും പാവനപാവനങ്ങളുമായിരുന്നു; ആ കാനനത്തിന്റെ രാമണീയകങ്ങൾ സഹസ്രഫണനായ ആദിശേഷനാലും വർണ്ണിക്ക സാദ്ധ്യമല്ല. ഞാൻ അതിലേക്ക ആരംഭിക്കുന്നതു് ഒരു കുഴിയാന മന്ദരപർവ്വതത്തെ ഉയർത്തുന്നതിനു കോപ്പുകൂട്ടുന്നതുപോലെയിരിക്കും. ഭഗവാൻ ചിത്രകൂടത്തിൽ സുഖമായി താമസിച്ചുവരവേ, ലക്ഷ്മണൻ വിനയസ്നേഹപുരസ്സരം മനസാ വാചാ കർമ്മണാ ജ്യേഷ്ഠനെ സേവിച്ചുവന്നു. ക്ഷണംതോറും ദേവിയുടെയും ഭഗവാന്റെയും പാദദർശനം ലഭിക്കുകകൊണ്ടും, തന്നെക്കുറിച്ചു് അവർക്ക സ്നേഹമുണ്ടെന്നുള്ള മനസ്സാക്ഷിയാലും ലക്ഷ്മണനു ബന്ധുക്കളെയോ മാതാപിതാക്കളെയോ ഭവനത്തെയോ കുറിച്ചുള്ള ചിന്ത സ്വപ്നത്തിൽ പോലും ഉണ്ടായില്ല. ഭർത്തൃസാന്നിദ്ധ്യത്താൽ സീതാദേവിക്കും ഉദിച്ചുയർന്ന ആനന്ദാതിരേകം നഗരത്തെയോ ഭവനത്തെയോ കുറിച്ചുള്ള വിചാരങ്ങളെ വിസ്മരിപ്പിച്ചു. ക്ഷണംതോറും ഭർത്താവിന്റെ മുഖചന്ദ്രനിൽ വീശിപ്പുരന്ന സൗന്ദര്യാമൃതധാരയെ ആസ്വദിച്ചു്, രാത്രിയിൽ ചകോരി എന്നപോലെയും ദിനംതോറും അഭിവൃദ്ധമായിക്കണ്ട ഭർത്തൃസ്നേഹത്താൽ പകൽ ചക്രവാകി എന്നപോലെയും ആ ദേവി സന്തോഷിച്ചു. രാമനെക്കുറിച്ചുള്ള യഥാർത്ഥമായ അനുരാഗ ശക്തിയാൽ കാടകം അയോദ്ധ്യയെക്കാൾ ആയിരം മടങ്ങ് സുഖകരമായി അവൾക്ക തോന്നി. ആ പർണ്ണശാലയും തൽക്കാല പരിവാരങ്ങളായ കുരംഗവിഹംഗങ്ങളും പ്രിയതരങ്ങളായി തോന്നി. മുനിമാരും മുനിപത്നിമാരും അവൾക്ക ശ്വശുരന്റെയും ശ്വശ്രുവിന്റെയുംസ്ഥാനം വഹിച്ചു. വന്യങ്ങളായ ഫലങ്ങളും മൂലങ്ങളും സാക്ഷാൽ അമൃതിനേക്കാൾ രുചിച്ചു. പ്രിയതമന്റെ സംഗമസുഖത്തോടുകൂടിയ പർണ്ണതല്പവും കാമദേവന്റെ സപ്രമഞ്ചത്തേക്കാൾ നൂറുമടങ്ങു സുഖദായകമായി ഭവിച്ചു. ദർശനമാത്രത്താൽ തന്നെ ലോകപാലകത്വം ലഭിക്കപ്പെടുന്ന ആ ഭഗ

വാനെ വിഷയവിലാസങ്ങൾക്കു അതിശയിക്കാൻ സാധിക്കുമോ? രാമനെ സ്മരിച്ചിട്ടു ജനങ്ങൾ വിഷയ ബന്ധങ്ങളെ തൃണസമമായി ദൂരെ പരിത്യജിക്കുന്നു. ആ സ്ഥിതിക്കു രാമന്റെ പ്രേമഭാജനവും ജഗന്മാതാവുമായ സീതയെ സംബന്ധിച്ചു അപ്രകാരം ഭവിച്ചതിൽ ആശ്ചര്യപ്പെടാൻ ഇല്ലതന്നെ. സീതയ്ക്കും ലക്ഷ്മണനും ഇഷ്ടമായതു യാതൊന്നോ അതിനെ അവരുടെ അഭിപ്രായഗതിയനുസരിച്ചു ശരിവരെ രാമൻ നിറവേററിവന്നു. അദ്ദേഹം ഇടയ്ക്കിടയ്ക്കു പുരാണകഥകൾ പറഞ്ഞു അവരെ കേൾപ്പിക്കുക പതിവായിരുന്നു. അവർ രണ്ടാളും അതുകേൾക്കുന്നതിൽ വളരെ കൗതുകം പ്രകടിപ്പിക്കുകയും ചെയ്യും. എപ്പോഴെങ്കിലും അയോദ്ധ്യയെക്കുറിച്ചു പറയേണ്ടിവരുമ്പോൾ അദ്ദേഹത്തിന്റെ കണ്ണുകളിൽ അശ്രുക്കൾ നിറയും. അതുപോലെ തന്നെ അച്ഛന്റെയോ അമ്മയുടെയോ പരിജനങ്ങളുടെയോ, ശീലസ്നേഹനിധിയായ ഭരതന്റെയോ, സ്മരണയുണ്ടാകുന്ന അവസരത്തിൽ കരുണാനിധിയായ പ്രഭു ദുഃഖിക്കുമെങ്കിലും തൽക്കാലത്തേക്കു് അതു അനുഗുണമല്ലെന്നു അറിഞ്ഞിട്ടു് ആ ദുഃഖത്തെ പ്രകാശിപ്പിക്കാതെ ഉള്ളിൽ അടക്കിവന്നു. ഭഗവാന്റെ മുഖം അല്പമെങ്കിലും അപ്രസന്നമായി കാണുന്ന അവസരത്തിൽ ഛായ ആളിനെ പിന്തുടരുന്നതുപോലെ സീതയും ലക്ഷ്മണനും അസ്വസ്ഥഹൃദയരാകുകപതിവായിരുന്നു. ഇങ്ങനെയുള്ള സന്ദർഭങ്ങളിൽ ധീരനും കൃപാലുവും ഭക്തമനസ്സുകൾക്കു ചന്ദനതുല്യനുമായ ഭഗവാൻ അവരെ വല്ല പുരാണകഥകളും പറഞ്ഞു കേൾപ്പിച്ചു ആശ്വസിപ്പിച്ചു; ദേവലോകത്തു ശചിയോടും ജയന്തനോടുംകൂടി ദേവരാജൻ വാഴുന്നതുപോലെ ഭ്രാതൃഭാര്യാസമേതനായ ഭഗവാൻ ആ പർണ്ണശാലയിൽ സുഖമായി താമസിച്ചു. മിഴികളെ കൺപോളകളെന്നപോലെ അത്ര നിഷ്കർഷയോടെയായിരുന്നു ഭഗവാൻ ഭാര്യയേയും അനുജനേയും സംരക്ഷിച്ചതു്. ലക്ഷ്മണൻ തന്റെ ശരീരം പോലും മറന്നു സീതയേയും ഭഗവാനേയും ശുശ്രൂഷിച്ചു. ഇങ്ങനെ രഘുപതി സുരന്മാർക്കും താപസന്മാർക്കും പക്ഷിമൃഗാദികൾക്കും ഹിതകാരിയായി കാനനത്തിൽ സുഖിച്ചുതാമസിച്ചു.

ശ്രീരാമന്റെ വനവാസത്തിലെ പ്രഥമഭാഗം ഇവിടെ പറഞ്ഞുകഴിഞ്ഞു. ഇനി സുമന്ത്രർ അയോദ്ധ്യയിൽ ചെന്നുചേർന്നതെങ്ങനെയെന്നും അനന്തരം അവിടെ നടന്ന സംഭവങ്ങളും കുറഞ്ഞൊന്നു പ്രസ്താവിക്കേണ്ടിയിരിക്കുന്നു. ഗുഹൻ ശ്രീരാമനോടു യാത്രപറഞ്ഞു പിരിഞ്ഞു ചെന്നപ്പോൾ സുമന്ത്രർ പോകാതെ ഖേദമായി അവിടെത്തന്നെയിരിക്കുന്നതാണു കണ്ടതു്. അയാൾ അപാരമായ മനോവ്യഥ അനുഭവിക്കുന്നു എന്നു മുഖം നോക്കിയാൽ വായിക്കാമായിരുന്നു. ഹേ രാമരാമ! ജാനകി! ലക്ഷ്മണ! എന്നി

ങ്ങനെ ഉച്ചത്തിൽ വളിച്ചുകൊണ്ടു അവശനായി നിലത്തുവീണു കിടന്നിരുന്നു. കുതിരകൾ ഭഗവാൻ പോയിമറഞ്ഞ ദക്ഷിണദിക്കിലേക്ക് നോക്കിനോക്കി ചിറകുപോയ പറവയെപ്പോലെ ദയനീയമായ വിധത്തിൽ കണ്ണുനീരൊഴുക്കിക്കരഞ്ഞുകൊണ്ടിരുന്നു. പുല്ലു തിന്നുന്നതിനോ, വെള്ളം കുടിക്കുന്നതിനോ അവ അല്പം പോലും ശ്രദ്ധ കാണിച്ചില്ല. കുതിരകളുടെ ഈദൃശദുഃഖാവസ്ഥകണ്ടു് ഗുഹനും അനുചരന്മാക്കും അളവററ സങ്കടം ഉണ്ടായി.

ഒടുവിൽ ധൈര്യത്തെ അവലംബിച്ചു ഗുഹൻ സുമന്ത്രരെനോക്കി:-"ഹേ മന്ത്രിസത്തമ! ഇതെന്തൊരു ചാപല്യം! ദുഃഖത്തെ അടക്കുക. താങ്കൾ ഒരു പണ്ഡിതനും പരമാത്ഥബോധിയുമല്ലേ. ക്ഷമയോടെ ഈ വിപരീതവിധിയെ സഹിക്കുക" എന്നു പറഞ്ഞു. അനന്തരം പല മൃദുവചനങ്ങളും വിവിധകഥകളും പറഞ്ഞു് ഒരു തരത്തിൽ രഥത്തിൽ കയററിയിരുത്തി. എന്നാൽ രഘുവരൻെറ വിരഹാഗ്നിജ്വാലകൾ കായികവും മാനസികവുമായ ശക്തിയെല്ലാം ദഹിപ്പിക്കകൊണ്ടു്, കുതിരകളെ നയിച്ചു തേർനടത്താൻ അയാൾ അശക്തനായിരുന്നു. കുതിരകളും മുമ്പോട്ടു പോകാതെ മുൻകാലുകൾ ഉയത്തിപ്പിണങ്ങിനിന്നു. രാമവിയോഗത്താൽ വികലഹൃദയങ്ങളായ ആ ജന്തുക്കൾ വീണുകിടന്നുരുളുകയും തുടരെത്തുടരെ മുഖംതിരിച്ചു് കാട്ടിലേക്കുനോക്കി ദുഃഖിക്കുകയും ചെയ്യുന്നതുകണ്ടാൽ വനമൃഗങ്ങളെ കുതിരക്കോപ്പുകൾ ഇട്ടിണക്കി തേരിൽ കെട്ടിയതാണോ എന്നു സംശയിച്ചുപോകും; ആരെങ്കിലും രാമൻെറയൊ ലക്ഷ്മണൻെറയൊ സീതയുടെയൊ നാമധേയം ഉച്ചരിച്ചാൽ കുതിരകൾ പെട്ടെന്നു ശബ്ദം പുറപ്പെട്ടുവിച്ചുകൊണ്ടു് ആ മനുഷ്യനെ നോക്കുകയായി. ഫണാമണിപോയ സപ്പത്തെപ്പോലെ ആ ജന്തുക്കൾ കാട്ടിക്കൂട്ടിയ കഠിനസങ്കടത്തിൻെറ പ്രകാരങ്ങൾ പറഞ്ഞറിയിക്കാവതല്ല. കുതിരകളുടെ ദുഃഖചേഷ്ടകളും മന്ത്രിയുടെ മനോവ്യഥയും കണ്ടു് ഗുഹൻ കഠിനമായി വ്യസനിച്ചു. തൻെറ ഭൃത്യന്മാരിൽ നിന്നു വിശ്വസ്തന്മാരായ നാലുകുതിരക്കാരെയും ഒരു തേരാളിയെയും ഉടനെ വരുത്തി നിർബാധമായി ആ രഥത്തെ അയോദ്ധ്യയിലേക്കു നയിക്കാൻ ശട്ടംചെയ്തു. അവർ യാത്ര ആരംഭിച്ച ഉടനെ ഗുഹൻ വളരെ വേദനയോടുകൂടി യാത്രപറഞ്ഞു പിരിഞ്ഞുപോയി. അയോദ്ധ്യ അടുക്കുംതോറും സുമന്ത്രരുടെ ഉള്ളിൽ ആധിവദ്ധിച്ചുവന്നു. ആഹാ! രഘുവരനോടു കൂടാത്ത ജീവിതം ശപിക്കപ്പെട്ടതുതന്നെ. അധമമായ ഈ ശരീരം ഒടുവിൽ നശിച്ചുപോകേണ്ടതുമാണ്. രഘുപതിയോടു വേർപെട്ടപ്പോൾ അതിൻെറ തേജസ്സു മുഴുവൻ ക്ഷയിച്ചു. പ്രാണങ്ങൾ അയശസ്സിനും പാപത്തിനും പാത്രവുമായി; ഇനിയും അവതമ്മിൽ വേർപെട്ടുപോ

കാതെയിരിക്കുന്നതെന്തുകൊണ്ടോ? ആഹാ! എന്തൊരുമൌഢ്യമാണ് അവ കാണിച്ചതു!" അവസരം വന്നപ്പോൾ അനങ്ങാതെയിരുന്നുകളഞ്ഞു. ഇന്നു എന്റെ ഹൃദയം രണ്ടായി പിളൎന്നു കണ്ടിട്ടും മൌനം ദീക്ഷിച്ചതു അത്ഭുതംതന്നെ". ഇങ്ങനെ പുലമ്പി കൈകൾ പിടിച്ചു ഞെരിക്കയും തലയ്ക്കിട്ടലയ്ക്കുകയും മററും ചെയ്തിട്ടു ധനരാശിയെകൈവിട്ടുപോയ കൃപണനെ അഥവാ, രണാങ്കണത്തിൽ നിന്നു പിൻതിരിയേണ്ടിവന്ന യുദ്ധവീരനെപ്പോലെ പരമസങ്കടം അനുഭവിച്ചു കൊണ്ടായിരുന്നു മന്ത്രിയുടെ അയോദ്ധ്യാഭിമുഖമായ യാത്ര. അയാളുടെ മനോദുഃഖത്തിന്റെ പ്രകാരം പറഞ്ഞറിയിക്കാൻ സാദ്ധ്യമല്ലതന്നെ. സമ്മതനും സാധുവും സുജാതിയുമായ ഒരുബ്രാഹ്മണൻ വിവേകിയും വേദജ്ഞനുമായിരിക്കെ ബലാൽകാരം അദ്ദേഹത്തെകൊണ്ടു് മദ്യപാനം ചെയ്യിച്ചാൽ എത്രമാത്രം ദുഃഖിക്കുമോ അത്രമാത്രം മന്ത്രിയുടെ ഹൃദയത്തിൽ ദുഃഖമുണ്ടായിരുന്നു. അഥവാ മനസാ വാചാ കൎമ്മണാ പതിദേവതയായിരിക്കുന്ന സാദ്ധ്വിയും കുലീനയുമായ ഒരുഉത്തമസ്ത്രീയ്ക്കു ഭൎത്തൃവിയോഗത്താൽ എത്രമാത്രം സങ്കടം ഉണ്ടാകുമോ അതുപോലുള്ള സങ്കടം മന്ത്രിക്കുണ്ടായി. കണ്ണുകളിൽ കാഴ്ചമറയത്തക്കവണ്ണം അശ്രുക്കൾ നിറഞ്ഞൊഴുകി. കാതുകൾക്കു ശബ്ദഗ്രഹണശക്തി നശിച്ചു; മററുള്ള ഇന്ദ്രിയങ്ങളും നിൎജ്ജീവപ്രായങ്ങളായി. ചുണ്ടുകൾ വറണ്ടു; നാവു ജലഹീനമായിഅണ്ണാക്കിൽ പററിച്ചേൎന്നു. രാമൻ തിരിച്ചുവരുമല്ലോ എന്നുള്ള സ്മരണ ഉള്ളിൽ കിടക്കകൊണ്ടു പ്രാണങ്ങൾ വേർപെട്ടുപോയില്ല എന്നേയുള്ളൂ. മുഖത്തെ വൎണ്ണമെല്ലാം മാറി ആ സാധു സചിവൻ അച്ഛനെയോ അമ്മയേയോ കൊലചെയ്ത ഒരുഅപരാധിയെപ്പോലെ കാണപ്പെട്ടു. യമധൎമ്മന്റെ മുമ്പിലേക്കു പോകുന്ന ഒരു പാപിയുടെ എന്നപോലെ അയാളുടെ മനസ്സു ശൂന്യമായി വാടിസങ്കടപ്പെട്ടു. വാക്കുകൾ പുറപ്പെട്ടില്ല. എന്നാൽ വിചാരഭാഷയിൽ അയാൾ ഇങ്ങനെ ഉച്ചരിക്കാൻ തുടങ്ങി:-"ഞാൻ അയോദ്ധ്യാവാസികളുടെ മുഖത്തു നോക്കുന്നതെങ്ങിനെ. രാമനെ കാണാതെയാകുമ്പോൾ പരിഭ്രാന്തരായി അവർ എന്റെ നേൎക്കു തിരിയാതിരിക്കയില്ല.

"നാഗരസ്ത്രീപുരുഷന്മാർ വികലഹൃദയരായി ഓടി അടുത്തു ചോദ്യം ചെയ്യുകയും ഞാൻ ഉത്തരം പറയേണ്ടി വരികയും ചെയ്യുമ്പോൾ എന്റെ ഹൃദയം വജ്രപാതം ഏററതുപോലെ പിളൎന്നു ശകലിച്ചു പോകും. ദുഃഖിതകളായ രാജമഹിഷിമാർ ദീനസ്വരത്തിൽ രാമനെക്കുറിച്ചു ചോദിക്കുന്ന അവസരത്തിൽ, ദൈവമേ! ഞാൻ എന്താണു മറുപടി പറയുക! ലക്ഷ്മണമാതാവിന്റെ പ്രശ്നങ്ങൾക്കു ആശ്വാസകരമായ എന്തൊരു സന്ദേശമാണു ഞാൻ അറിയിക്കുക. ദേവിയായ കൌസല്യ നവപ്രസൂതമായ വത്സത്തെ കാണാഞ്ഞു

സംഭ്രമിക്കുന്ന പശുവിനെപ്പോലെ ഓടി അടുത്തുവന്നു സുമന്ത്രരെ, രാമനും അനുജനും സീതയും എവിടെ എന്നു ചോദിച്ചാൽ അവർ കാട്ടുവാഴാൻ പോയിയെന്നു പറകയല്ലാതെ എന്താ ചെയ്ക. ചോദിക്കുന്ന എല്ലാവരോടും ഞാൻ ഇങ്ങനെ തന്നെ പറയേണ്ടിയിരിക്കും. ഇതാണ് അയോദ്ധ്യയിൽ എനിക്കുണ്ടാകാൻ പോകുന്ന ഉപചാരം. രാമനിൽതന്നെ ജീവിതത്തെ സമർപ്പിച്ച് ദീനനായി ദുഃഖിച്ചിരിക്കുന്ന ദശരഥൻ കുമാരന്മാരെപ്പററി ചോദിക്കുമ്പോൾ അവർ കാട്ടിൽ കയറിപ്പോകുന്നതു കണ്ടുകൊണ്ടു പോന്നു എന്നു എന്തൊരു മുഖത്തോടു കൂടിയാണു ഞാൻ പറക. പുത്രന്മാരുടെ വിയോഗം നിശ്ചിതമാകുന്ന നിമിഷത്തിൽ തന്നെ അദ്ദേഹം ദേഹത്തെ തൃണംപോലെ ഉപേക്ഷിക്കുമെന്നുള്ളതിൽ സംശയമില്ല.

"ജഗദീശ! പ്രിയവിയോഗത്താൽ ക്ലിഷ്ടമായ എന്റെ ഹൃദയം വെള്ളംവാൻ വററിഉണങ്ങിയ ചെളിക്കട്ടപോലെ ആയി. എനിട്ടും അതു പൊട്ടിപ്പിളൎന്നു ചിതറുന്നില്ലല്ലോ. ദൈവദത്തമായ ഈ ശരീരം എത്രമാത്രം ഘോരമായ യമയാതനകൾക്കധീനമാണെന്നു ഇപ്പോൾ എനിക്കു മനസ്സിലാകുന്നു." സുമന്ത്രർ ഇപ്രകാരം ദീനനായി വിലപിക്കുന്നതിനിടയ്ക്കു രഥം തമസാനദീതീരത്തിൽ എത്തിച്ചേൎന്നു. അവിടെവെച്ചു നിഷാദന്മാരെ പിരിച്ചയയ്ക്കുന്നതുതന്നെ ഉചിതമെന്നു തോന്നുകയാൽ സുമന്ത്രർ തന്റെ കൃതജ്ഞതയെ പ്രകാശിപ്പിച്ചതിനുശേഷം അവൎക്കു യാത്രപറഞ്ഞു. മന്ത്രിയെ ആ ദുഃഖാവസ്ഥയിൽ വിട്ടുപിരിഞ്ഞുപോകാൻ മനസ്സില്ലാതെ വിഷാദവികലന്മാരായി എങ്കിലും ഒടുവിൽ അവർ വന്ദിച്ചു വിടവാങ്ങിപ്പോയി. പട്ടണത്തിൽ കടക്കാൻ അടുത്തപ്പോൾ സുമന്ത്രർ ഗുരുഹത്യയൊ ബ്രഹ്മഹത്യയൊ ഗോഹത്യയൊ ചെയ്ത ഒരുവനെപ്പോലെ ഭയപ്പെട്ടു. സൂൎയ്യാസ്തമയംവരെ ഒരു വൃക്ഷഛായയിൽ വിശ്രമിച്ചു കഴിച്ചുകൂട്ടിയശേഷം പരക്കെ ഇരുട്ടുവ്യാപിച്ചു തക്കംനോക്കി പട്ടണത്തിൽ കടന്നു; കൊട്ടാരവാതുക്കൽ രഥത്തെ നിൎത്തീട്ട് അയാൾ ഒരുവിധത്തിൽ തന്റെ ഭവനത്തിൽ നുഴഞ്ഞുകയറി എന്നേ പറയേണ്ടു. ഇതിനിടയ്ക്ക് അയാളുടെ ആഗമനവൃത്താന്തം അവിടവിടെ അറിഞ്ഞുതുടങ്ങി. കേട്ടവർ കേട്ടവർ കൊട്ടാരവാതുക്കലേക്കു പാഞ്ഞുപറന്നെത്തിക്കഴിഞ്ഞു. രാമനോടുകൂടാത്ത രഥവും കുതിരകളുടെ സംകടാവസ്ഥയും കണ്ടപ്പോൾ അവരുടെ ഹൃദയം വെയിലത്തിട്ട മഞ്ഞുകട്ടിപോലെ ഉരുകി. അവിടെ വന്നെത്തിയ ഓരോ നാഗരനും കരയ്ക്കുപിടിച്ചിട്ട മത്സ്യത്തെപ്പോലെ പിടച്ചുപിടച്ചു വേദനപ്പെട്ടുകൊണ്ടിരുന്നു.

മന്ത്രിയുടെ ആഗമനവൃത്താന്തം അചിരേണ അന്തഃപുരത്തിൽ അറിഞ്ഞു. സ്ത്രീജനങ്ങൾ ആകെപ്പാടെ പരിഭ്രാന്തരും വി

ഷണ്ണരുമായി ഭവിച്ചു. സുമന്ത്രൎക്കു ആ രാജഭവനദൎശനം പ്രേത നിവാസദൎശനംപോലെ ഭയങ്കരമായിരുന്നു. റാണിമാർ ആധിക്കയത്തിൽ മുങ്ങിമങ്ങി വന്നു ഓരോന്നുചോദിച്ചു. മറുപടി ഒന്നും ലഭിച്ചില്ല. സുമന്ത്രൎക്കു നാവനക്കാൻ ശക്തിയില്ലാതെയായി. കണ്ണും കാതും ഭാഷണശക്തിയുമില്ലാത്ത ഒരു മരപ്പാവപോലെ അയാൾ സ്തബ്ധനായിനിന്നു. ഒടുവിൽ അല്പം പ്രജ്ഞയുദിച്ചിട്ടു രാജേശ്വരൻ എവിടെയെഴുന്നള്ളിയിരിക്കുന്നു എന്നു മാത്രം കണ്ടവരോടെല്ലാം ചോദിച്ചുതുടങ്ങി. എല്ലാവരുടെയും എല്ലാചോദ്യങ്ങൾക്കും അയാളുടെ മറുപടി ഈ ചോദ്യംതന്നെയായിരുന്നു. ദാസികൾ ഈ പരിഭ്രമംകണ്ടു അയാളെ കൗസല്യയുടെ ഗൃഹത്തിലേക്കു കൂട്ടിക്കൊണ്ടുപോയി. അവിടെ ദിവസധൂസരനായ ചന്ദ്രനെപ്പോലെ പ്രഭമങ്ങി ശോഷിച്ചു ഉറക്കമില്ലാഴികനിമിത്തം വിളറിയമുഖത്തോടുകൂടി ശരീരത്തിൽ യാതൊരാഭരണവുമില്ലാതെ സ്വൎഗ്ഗത്തിൽനിന്നു തള്ളപ്പെട്ട (1) യയാതിയെപ്പോലെയും ചിറകുകരിഞ്ഞു മഹേന്ദ്രപൎവ്വതത്തിന്റെ മുകളിൽ (1) വീണ സമ്പാതിയെപ്പോലെയും ദീൎഘമായി നിശ്വസിച്ച്, രാമ! രാമ! രാമ! സീതേ! ലക്ഷ്മണ! രാമ! ഇങ്ങനെ ദീനാക്ഷരങ്ങൾ ഉച്ചരിച്ചുകൊണ്ട് വെറും നിലത്തുകിടക്കുന്ന രാജാവിനെ സുമന്ത്രർ കണ്ടു.

ഭോ! രാജേശ്വര!ജയ!ജയ! ജീവ!ജീവ! എന്ന മംഗളസ്തുതിവാക്കുകൾ ഉച്ചരിച്ചു മന്ത്രി സാഷ്ടാംഗപ്രണാമംചെയ്തു. അയാളുടെ ശബ്ദം കേട്ടപ്പോൾ അവശനായ രാജാവു പണിപ്പെട്ട് എഴുന്നേററ്, ഹേ സുമന്ത്രാ? രാമൻ എവിടെ എന്നു ചോദിച്ചു. അനന്തരം പരിഭ്രമത്തോടും പരിതാപത്തോടുംകൂടി, മുങ്ങിച്ചാകാൻ തുടങ്ങുന്നവൻ രക്ഷയ്ക്കായി വല്ലതിലും എത്തിപ്പിടിക്കാൻ തുടങ്ങുന്നതുപോലെ, സുമന്ത്രരെപ്പിടിച്ചു മാറോടണച്ചു. എന്നിട്ടു അടുക്കൽത

(1) യയാതിരാജൻ അനവധിയാഗങ്ങൾ ചെയ്തു, പുണ്യം വൎദ്ധിപ്പിക്കുകയാൽ സദേഹനായി ഇന്ദ്രപദവി അനുഭവിക്കുന്നതിനു സ്വൎഗ്ഗത്തിൽ ആരോഹണം ചെയ്തു, ഇന്ദ്രൻ അദ്ദേഹത്തെ വളരെ ബഹുമാനപൂൎവ്വം ഉപചരിച്ചു ആഘോഷത്തോടുകൂടി സൽക്കരിച്ചു കൂട്ടിക്കൊണ്ടുപോയി സിംഹാസനത്തിൽ ഇരുത്തി. എന്നാൽ അവിടെയൊരവിദ്യയെടുത്തു. യയാതിക്കു ഇന്ദ്രപട്ടം ലഭിച്ചതു പുണ്യോൽക്കൎഷത്താലാണെന്നറിഞ്ഞിരുന്നതുകൊണ്ടു ആ പുണ്യം ക്ഷയിപ്പിക്കാൻ ഇന്ദ്രൻ ഒരു മാൎഗ്ഗം കണ്ടുപിടിച്ചു. സ്നേഹഭാവത്തിൽ അദ്ദേഹം യയാതിയുടെ സമീപത്തുചെന്നു രാജാവു ഭൂമിയിൽ വച്ചുനടത്തിയ വീരകൃത്യങ്ങളെയും പുണ്യകൎമ്മങ്ങളെയും അദ്ദേഹത്തിന്റെ നാവുകൊണ്ടുതന്നെ പറഞ്ഞുകേൾക്കാൻ തനിക്കാഗ്രഹം ഉണ്ടെന്നു അറിയിച്ചു. മൂഢനായ രാജാവു ആന്തരാൎത്ഥം മനസ്സിലാക്കാതെ തന്റെ അപദാനങ്ങളെ നിശ്ശങ്കം വൎണ്ണിക്കാൻ തുടങ്ങി. ഓരോന്നുവൎണ്ണിക്കുന്തോറും പുണ്യം ഒന്നിനൊന്നു ക്ഷയിച്ചുതുടങ്ങി. ചുരുക്കത്തിൽ അല്പകാലംകൊണ്ടു ആ ആത്മപ്രശംസാ ലോലനായ രാജാവിന്റെ പുണ്യം മുഴുവൻ ക്ഷയിച്ചുകഴിഞ്ഞു. ദേവന്മാർ അപ്പോൾതന്നെ അദ്ദേഹത്തെ ഭൂമിയിലേക്കു തള്ളിക്കളകയും ചെയ്തു.

(1) സമ്പാതി കിഷ്കിന്ധാകാണ്ഡത്തിൽ ഫുട്ട് നോട്ടിൽ വിവരിക്കപ്പെട്ടും.

ന്നെയിരുന്നി കണ്ണുനീരൊലിപ്പിച്ചുകൊണ്ട്, സ്നേഹിതാ! രാമൻെറ കുശലങ്ങൾ പറയൂ! അവൻ അവിടെ? സീതയും ലക്ഷ്മണനും എവിടെ? അവരെ തിരിച്ചുകൊണ്ടുവന്നിട്ടുണ്ടോ. അതോ അവർ കാട്ടിലേക്കുപോകയാണോ ചെയ്തത് എന്നു ചോദിച്ചു. ഈ ചോദ്യം സുമന്ത്രരുടെ നയനങ്ങളെ അശ്രുപ്രവാഹത്തിൽ ആറാടിച്ചു എന്നുതന്നെ പറയാം. പിന്നെയും ദശരഥൻ ശോകവിഹ്വലനായി ഹേ സുമന്ത്ര! രാമലക്ഷ്മണന്മാരുടെയും സീതയുടെയും സന്ദേശമെന്നെയറിയിക്കുക എന്നു പറഞ്ഞു. രാമൻെറ രൂപഗുണശീലങ്ങളും സ്വഭാവവും ഓർത്തോർത്ത് രാജാവിൻെറ ഹൃദയം തകൎന്നു. "കഷ്ടമേ! ഞാൻ അവനു രാജ്യം കൊടുക്കാമെന്നു പറഞ്ഞിട്ട് വനവാസമാണു നൽകിയത്. രണ്ടിലും സന്തോഷമോ സന്താപമോ പ്രകടിപ്പിക്കാതെ അവൻ എൻെറ ആജ്ഞയെ അനുസരിച്ചു. ഇത്ര ഗുണവാനായ ഒരു മകനെ വിട്ടുപിരിഞ്ഞിട്ടും ഹതങ്ങളായ എൻെറ പ്രാണങ്ങൾ പിരിഞ്ഞുപോകുന്നില്ലല്ലോ. എന്നെപ്പോലെ ഒരു പാപി ലോകത്താരുമില്ല സ്നേഹിതാ! രാമലക്ഷ്മണന്മാരും സീതയും വസിക്കുന്ന പുണ്യസ്ഥലത്തേക്കു എന്നെ കൂട്ടിക്കൊണ്ടുപോകുമോ? അല്ലെങ്കിൽ എൻെറ ദേഹദേഹികൾ ഒരുനിമിഷമെങ്കിലുമൊരുമിച്ചിരിക്കാൻ സാധിക്കുകയില്ല. ഞാൻ പരമാൎത്ഥം പറയുന്നു, പിന്നെയുമല്ലേഹം പ്രാൎത്ഥനാരൂപത്തിൽ പറകയാണ്; "സ്നേഹിതാ! എൻെറ മകൻെറ സന്ദേശങ്ങളെ പറയൂ. രാമലക്ഷ്മണന്മാരെയും സീതയേയും വേഗത്തിൽ കാണത്തക്ക എന്തെങ്കിലും ഒരു കൌശലം കണ്ടുപിടിക്കൂ"

സുമന്ത്രർ തൻെറ സ്വാമിയുടെ ദീനദീനമായ പരിദേവനവും പരിതാപപ്രകാരവും കണ്ട് ഒരുവിധത്തിൽ ധൈൎയ്യത്തെ അവലംബിച്ചുകൊണ്ടു ഇങ്ങനെ ഉണൎത്തിച്ചു. "മഹാരാജാവേ! അങ്ങു പണ്ഡിതനും ജ്ഞാനിയുമല്ലേ. വീൎയ്യത്തിനും ധൈൎയ്യത്തിനും ഒരുത്തമ ആദൎശവും സാധുസമാജത്തിൽ സദാ സഹവസിക്കുന്ന ആളുമാണല്ലോ. ജനനമരണങ്ങളും സുഖദുഃഖഭോഗങ്ങളും ലാഭനഷ്ടങ്ങളും പ്രിയപ്പെട്ടവയുടെ സംഗമവിയോഗങ്ങളും കാലത്തിനും കൎമ്മത്തിനുമധീനമായി രാപ്പകലുകൾപോലെ മാറിമാറി വന്നുകൊണ്ടിരിക്കുന്നവയാണ്. മൂഢന്മാർ സമ്പത്തിൽ സന്തോഷിക്കുകയും ആപത്തിൽ ദുഃഖിക്കുകയും ചെയ്യും. ജ്ഞാനികൾ ആപത്തും സമ്പത്തും സമമായിട്ടാണു കരുതുന്നത്. ഈ വസ്തുത തിരുമനസ്സറിയാത്തതല്ല. വിവേകപൂൎവ്വം വിചാരിച്ചുനോക്കൂ. ധൈൎയ്യത്തെ അവലംബിക്കാറാകണം. രാജ്യവാസികളായ എല്ലാവൎക്കും ഹിതത്തെ ചെയ്യേണ്ടുന്ന ആളാണ്. അതിനാൽ വിഫലമായ ഈ ദുഃഖത്തിൽ നിന്നു നിവൎത്തിക്കുന്നതാണു ധൎമ്മം.

ദീഘ

പ്രഭോ! അങ്ങേ അഭിലാഷംഅനുസരിച്ചു രാമാദികളുടെ ചരിത്രം, അവർ കൊട്ടുംകാട്ടിൽ മറയുന്നതുവരെഉള്ളതു, ഞാൻ തിരുമനസ്സുണർത്തിക്കുന്നു;—ഇവിടെനിന്നും പുറപ്പെട്ടിട്ടിവരും എല്ലാവരും തമസാനദിയുടെ തീരത്തിൽ താമസിച്ചു. പിറേറദിവസം ഗംഗാതീരത്തിലെത്തിവസിച്ചു. ആ പുണ്യതരംഗിണിയിൽ രാമലക്ഷ്മണന്മാരും സീതയും ഇറങ്ങിക്കുളിച്ചു പരിശുദ്ധമായ ജലം കുടിക്കയുംചെയ്തു കടത്തുകാരനായ ഗുഹൻ ഭക്തിപൂർവം അവൎക്കുവേണ്ട ഉപചാരങ്ങളെല്ലാം ചെയ്കയുണ്ടായി. ശൃംഗിവേരത്തിൽതന്നെ അവർ രാത്രികഴിച്ചുകൂട്ടി പിറേറന്നാം കാലത്തെ വടക്ഷീരംവരുത്തി കുമാരന്മാർ രണ്ടുപേരും ജടധരിച്ചു. ഉടനേ രാമഭക്തനായ ഗുഹൻ അവൎക്കുനദികടക്കാനായി ശ്രേഷ്ഠമായ ഒരുതോണി സജ്ജീകരിച്ചുകൊണ്ടുവന്നു ദേവിയെ ആദ്യം അതിൽകയററി രാമചന്ദ്രൻ കയറുകയും അനന്തരം ജ്യേഷ്ഠന്റെ അനുമതിയോടുകൂടി ചാപബാണധരനായ ലക്ഷ്മണൻ അധിരോഹിക്കുകയുംചെയ്തു. എന്റെ സങ്കടാവസ്ഥകണ്ടു രാമചന്ദ്രൻ മനോവികാരങ്ങളെ ഉള്ളിലടക്കിക്കൊണ്ടു മധുരസ്വരത്തിൽ പറഞ്ഞു. "പിതൃസമനായ മന്ത്രിസത്തമ! പിതാവിന്റെ പാദപങ്കജങ്ങളിൽ അനേകായിരം നമസ്കാരങ്ങൾ ഞാൻ ചെയ്യുന്നതായി അറിയിക്കുക. വിനയപൂർവം വണങ്ങിവീണു ഞാൻ അപേക്ഷിക്കുന്നതിങ്ങനെയാണ്. "അച്ഛാ! അങ്ങ് എന്നെക്കുറിച്ചു ലേശംപോലും വ്യസനിക്കരുത്. വനഗമനം എനിക്കു ക്ഷേമകരവും മംഗളകരവുമാണ്. അങ്ങേസംബന്ധിച്ചാണെങ്കിൽ അതു കരുണയും അനുഗ്രഹവും പുണ്യപ്രവൃത്തിയുമാണ്.

കാനനത്തിലെ പരിപൂർണ്ണസുഖമനുഭവിക്കാൻ എനിക്ക് അനുമതിലഭിച്ചതു് അങ്ങേ അനുഗ്രഹത്താൽ മാത്രമാകുന്നു. ആ നിയോഗത്തെ നിറവേററിക്കഴിഞ്ഞാൽ നിർബാധമായി ഞാൻ മടങ്ങിവന്ന് അങ്ങേ പാദപത്മങ്ങൾ ദർശിക്കുന്നതാണ്'."

ഇത്രയുംപറഞ്ഞിട്ടു രാമചന്ദ്രൻ മാതാക്കന്മാരെ അറിയിക്കേണ്ട സന്ദേശം അരുളിച്ചെയ്തു. "അമ്മമാരാരും തന്റെയും സഹോദരന്റെയും സീതയുടേയും വിയോഗത്തെക്കുറിച്ചു വ്യസനിക്കരുതെന്നും കോസലേശനെ കഴിയുംവണ്ണം സന്തോഷിപ്പിച്ചു സുഖിപ്പിക്കണമെന്നും ഓരോരുത്തരോടും പ്രത്യേകം വണങ്ങിവീണപേക്ഷിക്കണമെന്നു പറകയുണ്ടായി." പിന്നീടു പുരോഹിതനെ വണങ്ങിയറിയിക്കാൻപറഞ്ഞയച്ചതും അയോദ്ധ്യാധിപതി തന്നെക്കുറിച്ചു ദുഃഖിക്കാതിരിക്കാൻ വേണ്ട ഉപദേശങ്ങൾ കൊടുക്കണമെന്നല്ലതായിരുന്നു കൂടാതെ രാജാവിനു ഹിതകാരിയായിരിക്കുന്നവനാരോ അവൻതന്നെ തന്റെ പരമമിത്രമെന്നു പൌരന്മാരോടും പരിജന

ങ്ങളോടും പ്രത്യേകം പറയണമെന്നും അരുളിച്ചെയ്തു. ഭരതകുമാരൻ വരുമ്പോൾ ധരിപ്പിക്കാനായി ഒരു സന്ദേശവും പറഞ്ഞയച്ചിട്ടുണ്ട്. അതിങ്ങനെയാണ് "സഹോദര! രാജപദം നിനക്കു ലഭിച്ചിരിക്കുന്നു. എന്നാൽ നീതിയെ ഒരിക്കലും കൈവെടിയരുത്. മനസാവാചാകർമ്മണാ പ്രജകളുടെ ക്ഷേമത്തെ ഗൌനിച്ചും അമ്മമാരുടെ എല്ലാവരുടെയും ആജ്ഞകളെ നിർദ്ദാക്ഷിണ്യമായി ഒരുപോലെ അനുസരിച്ചും ഇരിക്കുക. ഒരു സഹോദരന്റെ നിലയിലും പുത്രന്റെ നിലയിലും ബന്ധുവിന്റെ നിലയിലും രാജാവിന്റെ നിലയിലും ശരിക്കു നിന്റെ കൃത്യത്തെ നിറവേററുക. വിശേഷിച്ചും എന്നെക്കുറിച്ചു രാജേശ്വരൻ പരിതപിക്കാതെ ഇരിക്കുന്നതിനുവേണ്ടതു ജാഗ്രതയോടുകൂടി പ്രവൎത്തിച്ചുകൊള്ളുക."

അനന്തരം ലക്ഷ്മണൻ സങ്കടം സഹിക്കാതെ ചില പരുഷവാക്കുകൾ ഉച്ചരിക്കാൻ ആരംഭിച്ചു. ഉടനെ രാമചന്ദ്രൻ കുമാരനെ തടുക്കുകയും അവന്റെ ബാലചാപല്യങ്ങളെ തിരുമനസ്സറിയിക്കരുതെന്നു വീണ്ടും വീണ്ടും എന്നോടു അപേക്ഷയായി പറയുകയും ഉണ്ടായി.

സീതയും പ്രണാമപുരസ്സരം റാണിമാൎക്കും രാജശേഖരനും വന്ദനങ്ങൾ പറഞ്ഞിട്ടു ചില സന്ദേശങ്ങൾ അറിയിക്കാൻ ഭാവിച്ചു. അപ്പോഴേക്കു പുളകപല്ലവിത ശരീരയായി കണ്ണുകളിൽ അശ്രുക്കൾ ചിന്തിവാക്കുകൾ പുറപ്പെടാതെയായിത്തീരുക കൊണ്ട് ശബ്ദിക്കാതെ നിലകൊണ്ടു. ഇതിനിടയ്ക്കു രഘുവരന്റെ സംജ്ഞയനുസരിച്ചു തോണി മറുകരയിലേക്കു നയിക്കപ്പെട്ടു. ആ തേജഃപുഞ്ജങ്ങൾ മൂന്നും സുഖമായി മറുകരയിൽ ഇറങ്ങി നടന്നു കൺവെട്ടത്തു നിന്നു മറയുന്നതുവരെവജ്രഹൃദയനായ ഞാൻ നിർദ്ദയനായി ഇക്കരെനോക്കിക്കൊണ്ടു നിന്നു. ആ നിലയിൽ രാമന്റെ സന്ദേശവും വഹിച്ചുകൊണ്ട് ജീവനോടെ ഇവിടെ തിരിച്ചെത്തിയ എന്റെ ക്ലേശത്തെ ഞാൻ എങ്ങനെ വൎണ്ണിക്കുന്നു" ഇത്രതന്നെ; പിന്നീടു ഒരക്ഷരം ശബ്ദിക്കാൻ സുമന്ത്രൎക്കു ശക്തിയുണ്ടായില്ല.

സ്നേഹവും ക്ലേശവും ദുഃഖവും ഏകപദേ ഹൃദയത്തെ വിമർദ്ദിച്ച് ശിഥിലമാക്കുകയാൽ വാക്കുകൾ പുറപ്പെടാതെയായി. സുമന്ത്രവചനങ്ങൾ രാജാവിന്റെ ഹൃദയഭിത്തിയെ പാടേ വിപാടനം ചെയ്തു. അദ്ദേഹം സ്നേഹശോകാന്ധനായി നിലത്തു വീണു് തൊളിവെള്ളത്തിൽ ശ്വാസം മുട്ടിയുഴലുന്ന മത്സ്യത്തെപ്പോലെ പിടച്ചു. റാണിമാരും ദാസിമാരും കരളഴിഞ്ഞുകരഞ്ഞു. ഈ അവസരത്തിൽ ആകെപ്പാടെ അവിടത്തെ ദുഃഖാവസ്ഥ വാക്കുകളാൽ വൎണ്ണിക്കുക വിഷമമാണ്. വിലാപം കേട്ടു ദുഃഖദേവതപോലും ദുഃഖിച്ചു. സഹനദേവത സഹനശക്തി പോരാതെ വിഷമിച്ചു. കൊട്ടാരത്തി-

ലെ നിലവിളികേട്ടു പട്ടണവാസികളും പരിദേവനം ആരംഭിച്ചു. ആകെപ്പാടെ ആ നഗരത്തിന്റെ അപ്പോഴത്തെ അവസ്ഥ, നിറയെപ്പക്ഷികൾ കൂട്ടുകെട്ടി അധിവസിക്കുന്ന വൃക്ഷങ്ങൾ നിറഞ്ഞ ഒരു കൊടുംകാട്ടിന്റെ നടുവിൽ ക്രൂരിരുട്ടത്തു് ഘോരമായ ഒരിടിവാൾ വീണാലെങ്ങനെയോ അതുപോലെയായിത്തീൎന്നു. രാജാവിന്റെ പാരവശ്യം നിമിഷംതോറും വൎദ്ധിച്ചു. അദ്ദേഹം ഫണാമണിപോകകൊണ്ടു് വ്യാകുലിതമായ ഒരു വ്യാളത്തെപ്പോലെ കണ്ഠഗതപ്രാണനായി; വെള്ളംവററിയ പൊയ്കയിലെ താരക്കൂട്ടം പോലെ അദ്ദേഹത്തിന്റെ ഇന്ദ്രിയഗ്രാമം നിൎജ്ജീവമായി ഭവിച്ചു. സൂൎയ്യകുലസൂൎയ്യൻ അകാലത്തിൽ അസ്തമിക്കാൻ തുടങ്ങുകയാണോ എന്നു തോന്നുമാറു് രാജാവു ദയനീയാവസ്ഥയിൽ അകപ്പെട്ടിരിക്കുന്നതുകണ്ടു് രാമമാതാവായ കൌസല്യ ധൈൎയ്യത്തെ അവലംബിച്ചു സന്ദൎഭത്തിനനുഗുണമായ സാരോക്തികളെ വചിച്ചു. പ്രഭോ! വിചാരഹീനനാകരുതു്. രാമന്റെ വനവാസമാകുന്ന ദുഃഖസമുദ്രത്തിൽ അലഞ്ഞാടുന്ന ഒരു കപ്പലിന്റെ അവസ്ഥയാണു് ഇപ്പോൾ അയോദ്ധ്യയ്ക്കുള്ളതു്. അതിലെക്കപ്പിത്താൻ അങ്ങാണു്. അങ്ങേ കുടുംബാംഗങ്ങളും പരിജനങ്ങളും പ്രജാസമൂഹവും ആ കപ്പലിൽ യാത്രചെയ്യുന്ന വണിക്കുകളാണു്. അങ്ങേടെ വിജയകരമായ നടത്തിപ്പിന്റെ സാമൎത്ഥ്യംകൊണ്ടുമാത്രമേ യാത്രക്കാൎക്കു് മറുകരകടക്കാൻ സാധിക്കയുള്ളു. അന്യഥാ എല്ലാവരും ആഴമേറിയ ഈ ദുഃഖസമുദ്രത്തിൽ മുങ്ങി നാമാവശേഷന്മാരാകുന്നതാണു്. ഈ വസ്തുത തിരുമനസ്സിൽ ഉണരണം. രാമാദികളെ ഇനിയും കാണുന്നതിനു അങ്ങേയ്ക്കു സംഗതിവരും”

സാന്ത്വനികളും സാരപൂൎണ്ണങ്ങളുമായ പ്രിയവചനങ്ങൾ കേട്ടപ്പോൾ രാജാവു് ശ്വാസംമുട്ടി കരയ്ക്കുകിടക്കുന്ന മത്സ്യം ശീതളജലത്തിന്റെ അഭിഷേകത്താലെന്നപോലെ ഉന്മിഷിതനായി കണ്ണുതുറന്നു് പണിപ്പെട്ടെഴുന്നേററിരുന്നു. ഹേ സുമന്ത്രാ! ദയാലുവായ എന്റെ രാമൻ എവിടെ? ലക്ഷ്മണൻ എവിടെ? പ്രിയവധുവായ വൈദേഹി എവിടെ? ഇങ്ങനെ തുടരെത്തുടരെ പുലമ്പാൻ തുടങ്ങി. ഉറക്കമെശേഷമുണ്ടായില്ല. രാത്രി ഒരിക്കലും അവസാനിക്കാത്ത ഒരു യുഗംപോലെ തോന്നപ്പെട്ടു. *അന്ധതാപസന്റെ ശാപത്തെക്കുറി

---

* അന്ധതാപസന്റെ ശാപം ദശരഥനു സംഭവിച്ചതായി പറയുന്ന കഥയുടെ ചുരുക്കമിതാണു്. ദശരഥൻ തന്റെ യൌവനദശയിൽ ഒരിക്കൽ വനത്തിൽ വേട്ടയ്ക്കുപോയിരുന്നപ്പോൾ ജലപാനത്തിനുവരുന്ന ദുഷ്ടമൃഗങ്ങളുടെ വരവുംകാത്തു സരയൂതീരത്തിൽ ഒരിടത്തു ഒളിച്ചിരുന്നു. അല്പസമയംകഴികെ വെള്ളത്തിൽ ഒരു ഗുളുഗുളുശബ്ദംകേൾക്കായി. വല്ല ദുഷ്ടമൃഗങ്ങളുമായിരിക്കുമെന്നുവിചാരിച്ചു രാജാവു ആ വഴിക്കു ഒരു ശരം വലിച്ചുവിട്ടു. ഉടനെ മനുഷ്യരോദനംകേൾക്കയാൽ പരിഭ്രാന്തനായ അദ്ദേഹം ഓടി അടുത്തുചെന്നു. വയസ്സു് അധികമായി കണ്ണുകാണാൻ പാടില്ലാതെ ആശ്രമത്തിൽ ഇരിക്കുന്ന ത

ച്ചുകൂട്ട സ്മരണ ഉടനേ അദ്ദേഹത്തിനുണ്ടാകുകയും ആ കഥ സവിസ്തരം കൌസല്യയോടു പറഞ്ഞുകേൾപ്പിക്കയുംചെയ്തു. കഥയിലെ സംഭവഗതികളും മരണഹേതുകമായ ഈ സന്ദർഭവും സ്മൃതിപഥത്തിൽ സഞ്ചരിച്ചുതുടങ്ങിയപ്പോൾ നൈരാശ്യവും ആധിയും വർദ്ധിച്ചു. ഹാ! ഹതവിധി! രാമനോടു വേർപെടുകകൊണ്ടു എന്റെ ജീവിതവും പ്രത്യാശയും അസ്ഥാനത്തിലായി. ഹൃദയംഗമമായ പ്രേമത്തെ നിക്ഷേപിക്കുന്നതിനുള്ള പാത്രം ഇല്ലാത്ത ഞാൻ ശരീരസന്ധാരണംചെയ്യുന്നതിന്റെ അർത്ഥം എന്തു? ഹാ! രഘുനന്ദന! പ്രാണസമാന! നിന്നോടുകൂടാതെ ഒട്ടധികംകാലം ഞാൻ ഇപ്പോൾ കഴിച്ചിരിക്കുന്നു. ഹാ! ജാനകി! ഹാഹാ! ലക്ഷ്മണ! പ്രിയപ്പെട്ട പിതൃഹൃദയചാതകത്തിനു വർഷമേഘമായ രഘുവര!

തുടരെത്തുടരെ രാമനാമമന്ത്രം ജപിച്ചു ജപിച്ചു് രാമവിരഹത്താൽ ഖിന്നനായ രാജാവു് ശരീരത്തെ ഉപേക്ഷിച്ചു സ്വർഗ്ഗലോകത്തെ പ്രാപിച്ചു. ഇങ്ങനെ ജീവിതകാലത്തേയും മരണത്തെയും ഫലവത്താക്കിച്ചെയ്തിട്ടു് ദശരഥൻ അഖിലദിഗന്തങ്ങളിൽ തന്റെ അമലയശശ്ചന്ദ്രികയെ വ്യാപിപ്പിച്ചു. ജീവിച്ചിരുന്നപ്പോൾ രാമചന്ദ്രന്റെ മുഖചന്ദ്രനിലെ അമൃതകിരണങ്ങൾ ആസ്വദിക്കയും രാമവിയോഗത്താൽ ശ്രേയസ്കരമായ ഒരു മരണത്തെ വരിക്കുകയും ചെയ്തു. അദ്ദേഹത്തിന്റെ ഗുണഗണങ്ങൾ പറഞ്ഞുംവാഴ്ത്തിയും രാജനാരികൾ ദുഃഖിതരായി നിലത്തുവീണു് അലയും മുറയും തുടങ്ങി. ദാസന്മാരും ദാസിമാരും ദുഃഖവിഹ്വലരായി മുറയിട്ടു. അല്പസമയത്തിനകം പട്ടണത്തിലുള്ള ഭവനങ്ങളിലെല്ലാം രോദനശബ്ദംമുഴങ്ങി. ഹാ! ജഗദീശ! ശീലരൂപനിധാനമായ സൂര്യവംശസൂര്യൻ ഇതാ ഇന്നു അസ്തമിച്ചു. ദുഷ്ടയായ കൈകേയി ലോകത്തിന്റെ കണ്ണു് കുത്തിക്കളഞ്ഞു. ഇങ്ങനെ പലതും പറഞ്ഞുംകര

ന്റെ മാതാപിതാക്കൾക്കുവേണ്ടി വെള്ളം മുക്കാൻചെന്ന ഒരു താപസകുമാരനെയാണെതാൻ എയ്തതെന്നു് രാജാവറിഞ്ഞു. കുടവുംവെള്ളവും ആശ്രമത്തിൽ കൊണ്ടുപോയി തന്റെ മാതാപിതാക്കൾക്കുകൊടുക്കണമെന്നും അറിയാതെ ചെയ്തുപോയ ഈ അപരാധത്തെ അവരെഅറിയിക്കണമെന്നും മരണസമയത്തു താപസകുമാരൻ രാജാവിനോടപേക്ഷിച്ചു. രാജാവു അതനുസരിച്ചു ജലകുംഭവുമായി ആശ്രമത്തിൽഎത്തി അന്ധരായ ആ താപസമിഥുനത്തെ ഉപചരിച്ചു വ്യസനപൂർവ്വം വസ്തുതകൾ അറിയിച്ചു ക്ഷമായാചനംചെയ്തു. ജ്ഞാനികളായ അവർ രാജാവിന്റെ നിരപരാധിത്വത്തെ ഓർത്തു ക്ഷമിച്ചുഎങ്കിലും തങ്ങളെപ്പോലെ രാജാവും ഒരിക്കൽ പുത്രശോകത്താൽതന്നെ മരിക്കാൻ ഇടയാകുമെന്നു പ്രവചിക്കയുണ്ടായി. സത്യത്തിൽ നിരപരാധിയാകകൊണ്ടും ഉടനേതന്നെയുള്ള സത്യംപറകകൊണ്ടും ആ ശാപം വളരെനാൾ കഴിഞ്ഞതിനുശേഷമേ അനുഭവിക്കാൻ ഇടയാകയുള്ളുവെന്നും അവർ പറഞ്ഞു.

ഈ കഥ സംസ്കൃതരാമായണത്തിൽ വളരെ വിസ്തരിച്ചുപറഞ്ഞിട്ടുണ്ട്. തുളസീദാസരാമായണത്തിൽ അതിനെ ചുരുക്കി സംക്ഷേപകമായി ചേർത്തിരിക്കുകയുമാണ്.

ഞ്ഞും അയോദ്ധ്യാവാസികൾ രാത്രി മിക്കവാറുംകഴിച്ചു. അപ്പോഴേക്ക് ജ്ഞാനനിധികളായ വസിഷ്ഠാദിമഹർഷിമാർ ഈ വൃത്താന്തമറിഞ്ഞു അവിടെയെഴുന്നള്ളുകയുണ്ടായി. ദുഃഖഭൂയിഷ്ഠമായ ആ അവസരത്തിൻെറ ഗൌരവം മനസ്സിലാക്കി വസിഷ്ഠമഹർഷി കൗസല്യാദികളെ ആശ്വസിപ്പിക്കാനായി പല ഇതിഹാസങ്ങളും ഉപകഥകളും അരുളചെയ്തു. ഇങ്ങനെ തൻെറ വിജ്ഞാനപ്രകാശനത്താൽ അവരുടെ ദുഃഖത്തെ ഒട്ടൊട്ടുശമിപ്പിച്ച അനന്തരം രാജശരീരത്തെ തൈലപൂർണ്ണമായ ഒ തോണിയിൽ നിക്ഷേപിച്ചിട്ട് അദ്ദേഹം ദൂതന്മാരെ വിളിച്ചു വേഗം കേകയരാജ്യത്തിൽപോയി ഭരതനെക്കൂട്ടിക്കൊണ്ടുവരുവാൻ ആജ്ഞാപിച്ചു. ക്ഷണത്തിൽ വന്നുചേരണമെന്ന് ഗുരു കല്പിച്ചിരിക്കുന്നു എന്നല്ലാതെ രാജാവിൻെറ മരണവൃത്താന്തം അറിയിക്കരുതെന്ന് പ്രത്യേകം ശട്ടംചെയ്തിരുന്നു. ദൂതന്മാർ വസിഷ്ഠനിയോഗത്തെ ശിരസാവഹിച്ചു വരാജിവേഗത്തെയുമതിശയിക്കുമാറു് വേഗത്തിൽപാഞ്ഞു.

അയോദ്ധ്യയിൽ ഈ വിധമുള്ള അശുഭസംഭവങ്ങൾ ആരംഭിച്ചപ്പോൾ കേകയരാജ്യത്തു ഭരതന് ചില ദുർന്നിമിത്തങ്ങൾ ഉണ്ടായി. ഭയങ്കരങ്ങളായ പല സ്വപ്നങ്ങളും ഇദംപ്രഥമമായി അയാൾകണ്ടു. അയോദ്ധ്യയിൽ ഏതോ അനിഷ്ടസംഭവങ്ങൾ നടന്നതിൻെറ സൂചനകളായിരിക്കാം ആ സ്വപ്നങ്ങൾ എന്നുള്ള വിചാരത്തോടുകൂടിതൻെറ മാതാപിതാക്കളുടേയും കുടുംബത്തിൻെറയും സഹോദരന്മാരുടേയും ക്ഷേമത്തിനായി ദിവസംതോറും അയാൾ ബ്രാഹ്മണരെക്കൊണ്ടു് പുണ്യവ്രതങ്ങൾ അനുഷ്ഠിപ്പിക്കയും അവക്ക ദാനങ്ങൾചെയ്കയും മഹാദേവപൂജകളും അഭിഷേകങ്ങളും നടത്തിച്ചു ഭക്തിപൂർവ്വം പ്രാർത്ഥനകൾ കഴിക്കയും ചെയ്തുകൊണ്ടിരുന്നു. ദൂതന്മാർ ഭരതനെ ഈ നിലയിലാണു കണ്ടതു്. ഗുരുനിയോഗം ശ്രവിച്ചു ഉടൻതന്നെ ഭരതൻ ഗണേശപ്രാർത്ഥനനടത്തി പെട്ടെന്നു പുറപ്പെട്ടു. അവർ അശ്വാരൂഢന്മാരായി വായുവേഗത്തേയുമതിശയിക്കുമാറു് നദികളും വനങ്ങളും പർവ്വതങ്ങളും കടന്നു ത്വരിതഗതിയിൽ യാത്രചെയ്തു. ഭരതൻെറ മനസ്സ് കാരണമറിയാതെ തന്നെ കഠിനമായി വ്യസനിച്ചുകൊണ്ടിരുന്നു. അയോദ്ധ്യയിലെത്തി വസ്തുസ്ഥിതികൾ ധരിക്കുന്നതിനുള്ള ഉൽക്കണ്ഠ അയാളെ ത്വരിപ്പിച്ചു. പറന്നെത്താൻ ചിറകുണ്ടായിരുന്നെങ്കിലോ എന്നുപോലും ആഗ്രഹിച്ചുപോയി. ആ അവസ്ഥയിൽ ഒരു നിമിഷം ഒരു വത്സരംപോലെ തോന്നാതെയുമിരുന്നില്ല. ഈ വിധത്തിൽ അയാൾ പട്ടണപരിസരത്തിൽ എത്തി, അകത്തുകടന്നപ്പോൾ ദുഃശകുനങ്ങളാണു കണ്ടതു്. ശൂന്യസ്ഥാനങ്ങളിൽനിന്നു ഭയങ്കരശബ്ദങ്ങൾ കേൾക്കായി. കഴുത

കളും, കുറുനരികളും അശ്രുഭോഷക്കമാകുംവണ്ണം ശബ്ദം പുറപ്പെടുവിച്ചു. ഭരതനു ഈ ദുശ്ശകുനങ്ങളാൽ മനസ്സു പൂൎവാധികം അസ്വാസ്ഥമായി ചമഞ്ഞു എന്നു പറവാനുണ്ടോ? സരസ്സുകളും സരിത്തുകളും വനങ്ങളും പൂങ്കാവുകളും അലക്ഷ്മികങ്ങളായി കാണപ്പെട്ടു. പട്ടണത്തിലെങ്ങും ദുഃഖസൂചകമായ നിശ്ശബ്ദത വ്യാപിച്ചുകണ്ടു. ആനകളും കുതിരകളും പക്ഷിമൃഗാദികളും രാമവിയോഗമാകുന്ന രോഗബാധയാൽ ദുഃഖഭാവത്തിൽ കാണപ്പെട്ടു. പുരവാസികൾ തങ്ങളുടെ സൎവസ്വവും നഷ്ടപ്പെട്ടവരെന്നപോലെ, കഠിനമായ ആധിയിൽ അമൎന്നിരുന്നു. കണ്ടുമുട്ടിയ ആളുകളെല്ലാം ഒന്നും ശബ്ദിക്കാതെ വന്ദനംപറഞ്ഞു കടന്നുപോകുകയാണു ചെയ്തതു്. മനസ്സിലുള്ള ഭയംകൊണ്ടും വിഷാദംകൊണ്ടും നഗരത്തിലെ ക്ഷേമത്തെക്കുറിച്ചു ചോദിക്കാൻ ഭരതനു ശക്തിയുണ്ടായതുമില്ല. ചന്തസ്ഥലങ്ങളും തെരുവുകളുമെല്ലാം പട്ടണം മുഴുവൻ അഗ്നിക്കിരയായതുപോലെ ശൂന്യമായിക്കാണപ്പെട്ടു. ഈ അവസരത്തിൽ സൂൎയ്യകുലപങ്കജനിക്കുചന്ദ്രനെപ്പോലെയിരിക്കുന്ന കൈകേയിപുത്രന്റെ ആഗമനത്തെക്കുറിച്ചു കേട്ടു സന്തുഷ്ടഹൃദയയായി കൈവിളക്കും എടുത്തുകൊണ്ടു ബഹിൎദ്വാരത്തിൽവന്നു, പുത്രനെ അകത്തേക്കു കൂട്ടിച്ചുകൊണ്ടുപോയി. അന്തൎഗൃഹം ഹിമജലത്താൽ നനയ്ക്കപ്പെട്ട താമരപ്പൊയ്കപോലെ ദുഃഖിതമായി ഭവിച്ചിരിക്കുന്നതും കൈകേയി കാട്ടിൻതീകൊളുത്തിക്കണ്ടു രസിക്കുന്ന കിരാതിയെപ്പോലെ സന്തുഷ്ടയായിരിക്കുന്നതും ഭരതൻ കണ്ടു. പുത്രന്റെ ശോകഭാവം കണ്ടിട്ടു "മകനെ! എന്റെ മാതൃഗൃഹത്തിൽ എല്ലാവൎക്കും സൗഖ്യംതന്നെയോ?" എന്നു സ്നേഹപൂൎവം ചോദ്യംചെയ്തു. ഭരതൻ അവിടെ ആൎക്കും സുഖക്കേടില്ലയെന്നറിയിച്ചശേഷം സ്വന്തകുടുംബക്ഷേമത്തെപ്പററി ചോദിക്കാൻ തുടങ്ങി. അമ്മേ പിതാവും കൌസല്യാമാതാവും എവിടെയിരിക്കുന്നു? പ്രിയസഹോദരന്മാരായ രാമലക്ഷ്മണന്മാരും ദേവിയായ സീതയുമെവിടെ? മകന്റെ സ്നേഹമയമായ കുശലപ്രശ്നംകേട്ടു് പാപിഷ്ഠയായ കൈകേയിയുടെ നയനങ്ങളിൽ കപടബാഷ്പം നിറഞ്ഞു. എന്നിട്ടു ഭരതന്റെ കരളും കാതുംതുളഞ്ഞുകയറത്തക്ക കഠിനവാക്കുകളെ അവൾ ഉച്ചരിച്ചു "മകനെ! പാവപ്പെട്ട മന്ഥരയുടെ സഹായംകൊണ്ടു ഞാൻ കാൎയ്യം ഒക്കെ ഒരുവിധം ശരിപ്പെടുത്തി. എന്നാൽ എന്റെ ഉദ്ദേശം മുഴുവൻ മംഗളമാക്കാൻ ദൈവം സമ്മതിച്ചില്ല. അതിനിടയ്ക്കു രാജേശ്വരൻ സ്വൎഗ്ഗപ്രാപ്തനായി." ഈ നിവേദനംകേട്ടു ഭരതൻ സിംഹഗൎജ്ജനംകേട്ട ഗജത്തെപോലെ നടുങ്ങി. ഹാ! താത! ഹ! പ്രിയതാത! എന്നു നിലവിളിച്ചു വ്യാകുലിതചിത്തനായി നിലത്തു വീണു. അച്ഛാ! അങ്ങു സ്വൎഗ്ഗസ്ഥനാകുംമുമ്പു എനിക്കു ഒരു നോക്കു കാണാൻ സം

ഗതിയായില്ലല്ലൊ. എന്നെ അങ്ങു മരണകാലത്തു് ശ്രീരാമചന്ദ്രനിൽ സമൎപ്പിക്കാൻ ഇടയായില്ലല്ലൊ. ഇങ്ങനെ പരിദേവനപരവശനായ ഭരതൻ ധൈൎയ്യത്തെ അവലംബിച്ചു്, എഴുന്നേറ്റുനിന്നുകൊണ്ടു് "അമ്മേ! അച്ഛൻെറ മരണഹേതുവെന്താണെന്നു പറയു" എന്നു നിഷ്കൎഷിച്ചു. ഇതിനു മറുപടിയായി കുടിലഹൃദയയായ അവൾ പുണ്ണിൽ വിഷം തേയ്ക്കുന്നതുപോലെ സകല സംഭവങ്ങളും ആദിമുതല്ക്കു വിസ്തരിച്ചു പറഞ്ഞു. ശ്രീരാമൻെറ വനവാസവൃത്താന്തം കേട്ട ഭരതനു പിതാവിൻെറ മരണത്തെക്കുറിച്ചുള്ള വിചാരം മുഴുവൻ മാഞ്ഞു. താനാണു അതിനു കാരണമായിത്തീൎന്നതെന്നുള്ളതു് ഓൎത്തോൎത്തു്, ശരീരം നടുങ്ങുകയും നാവു് സ്തംഭിച്ചുപോകുകയും ചെയ്തു.

മകൻെറ സങ്കടാവസ്ഥകണ്ടു് കൈകേയി, ഒഴുക്കുവെള്ളത്തിൽ ഉപ്പുകലക്കുന്നതുപോലെ ചില സാന്ത്വനങ്ങൾ ആരംഭിച്ചു. കുഞ്ഞേ! രാജഭോഗങ്ങൾ യഥേഷ്ടം ഭുജിച്ചു് ദിഗന്തങ്ങളിൽ നിൎമ്മലയശശ്ചന്ദ്രിക വീശി ധൎമ്മിഷ്ഠനായി ജീവിച്ചിരുന്നതിനുശേഷം വാൎദ്ധക്യവയസ്സിൽ സ്വൎഗ്ഗാരോഹണംചെയ്ത രാജാവിനെക്കുറിച്ചു ദുഃഖിക്കാൻ കാൎയ്യമുണ്ടോ? ഈ വസ്തുത ഓൎത്തുനോക്കി നീ ദുഃഖത്തെ അടക്കുക. സിംഹാസനസ്ഥനായി പിതൃദത്തമായ രാജ്യഭാരത്തെ കയ്യേൽക്കുകയും ചെയ്ക. ഈ സാന്ത്വനം പുണ്ണിൽ ചുട്ടകോൽ പഴുപ്പിച്ചു വച്ചതുപോലെ ഭരതനു സങ്കടകരമായിത്തോന്നി. അയാൾ പ്രയത്നേന ധൈൎയ്യമവലംബിച്ചു ഒരു ദീൎഘശ്വാസം കഴിച്ചു. "ദുഷ്ടേ! കുലനാശിനി! ഇതായിരുന്നു നിൻെറ ദുൎമ്മോഹമെങ്കിൽ ജനനസമയത്തു നീ എന്നെ വധിച്ചുകളയേണ്ടതായിരുന്നു. വൃക്ഷത്തിൻെറ ചുവടുമുറിച്ചിട്ടു് കൊമ്പുകളെ നനയ്ക്കുകയാണു് നീ ചെയ്യുന്നതു്. മത്സ്യത്തെ വളൎത്തുന്നതിനായി കുളത്തിലെ ജലംമുഴുവൻ വററിക്കയുമാണു്. സൂൎയ്യവംശത്തിൽ എനിക്കു ജനനംകിട്ടി ദശരഥനെ അച്ഛനായും രാമലക്ഷ്മണന്മാരെ ഭ്രാതാക്കന്മാരായും ലഭിച്ചു. എന്നാൽ അമ്മയായിലഭിച്ചതു് ദുഷ്ടയായ നിന്നെയാണു്. വിധിയെ അന്യഥാകരിക്കാൻ ആൎക്കു സാധിക്കും. ദുഷ്ടേ! ഈ ദുരുദ്ദേശത്തെ നീ മനസ്സിൽ രൂപവൽകരിച്ചപ്പോൾ നിൻെറ ഹൃദയം പൊട്ടിത്തകൎന്നുപോകാഞ്ഞതു അത്ഭുതംതന്നെ. നീ വരം ചോദിച്ചില്ലേ. അപ്പോൾ നിൻെറ മനസ്സുതപിക്കാഞ്ഞതും, നാവു് ദഹിക്കാഞ്ഞതും വായ് പുഴുക്കാഞ്ഞതും ആശ്ചൎയ്യം! രാജാവിനു നിന്നെ എങ്ങനെ വിശ്വസിക്കാൻ കഴിഞ്ഞു. മരണകാലം അടുക്കുകകൊണ്ടു് അദ്ദേഹത്തിൻെറ വിവേകം നശിച്ചുപോയിരിക്കണം. [illegible] ജഗദീശനുപോലും സ്ത്രീകളുടെ മനോഗതി നിൎണ്ണയിക്കാൻ സാധിക്കയില്ല. സ്ത്രീഹൃദയം സകല പാപങ്ങളുടെയും [illegible]ങ്ങളുടെയും

കപടങ്ങളുടെയും നിക്ഷേപസ്ഥാനമാണ്. രാജാവ് സരളനും സുശീലനും ധർമ്മനിരതനുമായിരുന്നു. സ്ത്രീസ്വഭാവത്തെപ്പററി അദ്ദേഹം എന്തറിയാനാണ്! തന്നെപ്പോലെതന്നെ രാമചന്ദ്രനെയും സ്നേഹിക്കാത്ത ഏതെങ്കിലും ജീവി ഈ ലോകത്തിലുണ്ടോ? അത്രമാത്രം ഗുണവാനായിരുന്നിട്ടും ആ രഘുരാമൻ നിൻെറ പ്രത്യേകം ശത്രുവായല്ലോ. ദുഷ്ടേ! നീ ആരാണ് പരമാർത്ഥം പറയൂ. സർവ്വജീവികളും ഇഷ്ടപ്പെടുന്ന രാമചന്ദ്രനിൽ വെറുപ്പുതോന്നിയ നിന്നെ മനുഷ്യവർഗ്ഗത്തിലോ മൃഗവർഗ്ഗത്തിലോ രാക്ഷസവർഗ്ഗത്തിലോ ഏതുവർഗ്ഗത്തിലാണു ഗണിക്കേണ്ടതു്. നീ ആരാണെന്നു ഇനിയുമെനിക്കു മനസ്സിലാകുന്നില്ല. ആരായാലുംശരി, സ്വന്തമുഖത്തുകരിതേക്കുകയാണ് നീ ചെയ്തതെന്നുള്ളതിൽ സംശയമില്ല. എഴുന്നേററു് എൻെറ കൺവെട്ടത്തുനിന്നു മറയത്തുപോ? രാമനോടു ശത്രുത്വമുള്ള ഒരു ഗർഭപാത്രത്തിൽ ജനിക്കാൻ ദൈവമെനിക്കു സംഗതിയാക്കിയല്ലോ. എന്നെപ്പോലെ അപരാധിയായ ഒരു പാപി മററാരുണ്ടു്. പക്ഷേ, ഇനി നിന്നോടുവല്ലതും പറഞ്ഞതുകൊണ്ടു് ഒരു പ്രയോജനവും വരാനില്ല.

കൈകേയിയുടെ കടിലത്വങ്ങളെല്ലാം ശത്രുഘ്നൻ കേട്ടപ്പോൾ അവനുണ്ടായ രോഷവും അതിരററതായിരുന്നു. മന്ഥര, അവളുടെ കഷ്ടകാലത്തിന്, ഈ അവസരത്തിൽ ഉടുത്തൊരുങ്ങി ആപാദചൂഡമാഭരണങ്ങളുമണിഞ്ഞു് അവിടെ വന്നു ചാടി. കണ്ട ക്ഷണത്തിൽ ശത്രുഘ്നൻെറ കോപം തീയിൽ നെയ്യൊഴിച്ചതുപോലെ ജ്വലിച്ചു പൊങ്ങി. പെട്ടെന്നു മുമ്പോട്ടു ചാടി കൂനൻ അവളുടെ മുതുകിൽ തന്നെ ശക്തിയോടുകൂടി ഒരു പ്രഹരമേല്പിച്ചു. അടികൊണ്ടു മുതുകിലെ കൂൻ ഉടഞ്ഞു ചിതറി എന്നു മാത്രമല്ല, അവൾ കമഴ്ന്നടിച്ചു വീണു മുഞ്ഞി ചതഞ്ഞുപല്ലുകളും മുറിഞ്ഞു വായിൽകൂടി രക്തം വമിക്കുകയായി. അയ്യോ ദൈവമേ! ഞാൻ എന്തൊരു ദോഷം ചെയ്തു? ഞാൻ ചെയ്ത ഉപകാരങ്ങൾക്കു പ്രതിഫലമോ ഇതു്, എന്നവൾ നിലവിളിച്ചു. ഇത്രയായിട്ടും ശത്രുഘ്നനു കോപം സഹിക്കാതെ അവളെ നഖശിഖാന്തം പാപമലിനയായിട്ടൊന്നു കണ്ടു് തലമുടി പിടിച്ചു വലിച്ചിഴയ്ക്കാൻ തുടങ്ങി. ഒടുവിൽ ദയാലുവായ ഭരതൻ സമാധാനപ്പെടുത്തി വിടുവിക്കയാൽ അവൾക്കു ജീവൻ കിട്ടിയെന്നേ പറവാനുള്ളു. ഉടനേ സഹോദരന്മാർ രണ്ടുപേരുമായി കൌസല്യാ ദേവിയുടെ മന്ദിരത്തിലേക്കു നടന്നു. മലിനവസ്ത്രം ധരിച്ചു വിവർണ്ണയും വികലയുമായി കൃശമായ ശരീരവും ദുഃഖഭരിതമായ ഹൃദയവും വഹിച്ചുകൊണ്ടു് ഒരു വാടിയ വരവല്ലപോലെ, അഥവാ മഞ്ഞുമൂടി മങ്ങിയ പൊൻതാമരപോലെ ദേവിയായ കൌസല്യ സ്ഥിതിചെയ്യുന്നതു കാണായി. അവർ ഭരത

നെ കണ്ടയുടനെ ബദ്ധപ്പെട്ട് എഴുനേററു. എന്നാൽ മനസ്സിൽ തിങ്ങിവിങ്ങിയ ദുഃഖഭാരത്തെ താങ്ങാൻ ശക്തയാകാതെ ഉത്തരക്ഷണത്തിൽ മൂർഛിതയായി നിലത്തു വീണുപോയി. ഭരതൻ തനിക്കുണ്ടായിരുന്ന മനോവ്യഥകളെല്ലാം മറന്നു മാതാവിന്റെ കാൽക്കൽ സാഷ്ടാംഗം പ്രണമിച്ചുകൊണ്ട്, സാന്ത്വനവാക്കുകളാൽ ആശ്വസിപ്പിക്കാൻ ശ്രമിച്ചു. അമ്മെ! കൈകേയി എന്തിനായി ഈ ലോകത്തിൽ ജനിച്ചു? അഥവാ അപയശോഭാജനവും വംശദ്രോഹകാരിണിയുമായ അവൾ, വംശത്തിനു കളങ്കം വരുത്തിവയ്ക്കാൻ എന്നെ പ്രസവിക്കാതെ വന്ധ്യയായി ഭവിക്കാഞ്ഞതെന്തുകൊണ്ട്? മാതാവേ! അച്ഛനെ ഒന്നു കാണാൻ എന്റെ കണ്ണുകൾ കൊതിക്കുന്നു. ദേവിയായ സീത എവിടെ? രാമലക്ഷ്മണന്മാർ—എന്റെ പ്രിയസഹോദരന്മാർ—എവിടെ? അമ്മേ! ഭവതിക്കു ഈ ദുഃഖാവസ്ഥ വരുത്തിവയ്ക്കുന്നതിനു ഹേതുഭൂതനായ എന്നോളവും പാപിയായി ഇത്രിഭുവനത്തിൽ ആരുണ്ട്? അച്ഛൻ മരിച്ചു. ജ്യേഷ്ഠൻ നാട്ടിൽനിന്നും ബഹിഷ്കരിക്കപ്പെട്ടു. ഈ ആപത്തുകൾക്കു കാരണഭൂതൻ ഞാൻ ഒരുത്തനാണല്ലോ. സ്വജനങ്ങളാകുന്ന മുളംകാടിനു ഒരു തീപ്പൊരിയായി ദുസ്സഹമായ ദുഃഖത്തിനും ദൂഷണത്തിനും ആധിക്കും പാത്രമായിരിക്കുന്ന ഞാൻ സജ്ജനവർജ്ജ്യനാണ്.

മൃദുമധുരങ്ങളായ ഈ വാക്കുകളാൽ അണുമാത്രം ആശ്വസ്തയായ കൗസല്യ ധൈര്യത്തെ അവലംബിച്ചു മകന്റെ കണ്ണുനീർ തുള്ളികൾ തുടച്ചെഴുനേല്പിച്ചു മാറോടണച്ചാശ്ലേഷിച്ചു. രാമൻ തിരിച്ചു വന്നതുപോലെയുള്ള സ്നേഹവാത്സല്യങ്ങൾ അപ്പോൾ ആ ദേവിക്കുണ്ടായി. ശത്രുഘ്നനേയും അതുപോലെ തന്നെ ആശ്ലേഷം ചെയ്തു. ആ അവസരത്തിൽ ശോകവും സ്നേഹവും സമമായി അവരുടെ ഹൃദയത്തിൽ നിറഞ്ഞൊഴുകിക്കൊണ്ടിരുന്നു. ദേവിയുടെ കരുണാമസൃണമായ ഈ ഉപചാരം കണ്ടു നിന്നവരെല്ലാം "രാമമാതാവല്ലേ? അവൾക്ക് ഈ സ്വഭാവഗുണം നിസർഗ്ഗസിദ്ധമത്രെ." എന്നു പ്രശംസിച്ചു. ഉടനെ ദേവി ഭരതനെ മടിയിൽ ഇരുത്തി കണ്ണുനീർ തുടച്ചുകൊണ്ടു മകനേ! നീ സമാധാനചിത്തനായിരിക്കണമെന്നു ഞാനുപദേശിക്കുന്നു. ആപത്തുകളെല്ലാം കാലദോഷത്താൽ വന്നുകൂടിയവയാണെന്നറിഞ്ഞു കരളിൽ നിറുത്തുക! നിന്റെ ദുരവസ്ഥകളെക്കുറിച്ച് ഇനി ചിന്തിക്കയരുത്. കാലകർമ്മഗതികൾ ആർക്കും ഒഴിക്കാവുന്നവയല്ല. ആരിലും കുററമാരോപിക്കേണ്ട ആവശ്യമില്ല. ദൈവം തന്നെയാണ് ഈ കഷ്ടംകൾ എന്നോട്ടു പ്രവർത്തിച്ചതു്. ഞാൻ അത്യഗാധമായ ദുഃഖസമുദ്രത്തിൽ മുങ്ങി ജീവിതത്തെ നയിക്കണമെന്നു് അദ്ദേഹം നിശ്ചയിച്ചു. ഇനി

യിപ്പോഠം അദ്ദേഹത്തിന് എന്നെക്കുറിച്ചുള്ള തിരുവുള്ളം എങ്ങനേയോ? ആൎക്കറിയാം.

പിതൃനിയോഗം കേട്ട ക്ഷണത്തിൽ രാമചന്ദ്രൻ രാജയോഗ്യങ്ങളായ വസ്ത്രാഭരണങ്ങളെ ഉപേക്ഷിച്ചു മരവുരിവാങ്ങി ധരിച്ചു. വിസ്മയമോ ദുഃഖമോ സന്തോഷമോ അപ്പോഠം മുഖത്തു പ്രകടിപ്പിച്ചില്ല. സ്നേഹപാരവശ്യം, അഥവാ കോപകാലുഷ്യം ഇവരണ്ടുമില്ലാതെ പ്രസന്നമുഖനായി ഞങ്ങളെസമാശ്വസിപ്പിക്കാൻ കഴിയുന്നതെല്ലാം അവൻ ചെയ്തു. സീത അവന്റെ വനഗമനവൃത്താന്തം ധരിച്ചപ്പോഠം നിൎബ്ബന്ധപൂൎവ്വം അനുഗമിക്കയുണ്ടായി- വീട്ടിൽ താമസിക്കണമെന്നു രാമൻതന്നെ വളരെയെല്ലാം നിൎബ്ബന്ധിച്ചിട്ടും അവഠം കൈക്കൊണ്ടില്ല. ലക്ഷ്മണനും ജ്യേഷ്ഠനെ പിന്തുടൎന്ന് വനത്തിലേക്കുപോയി. അവനെയും തടഞ്ഞു നിൎത്താൻ കഴിയുന്ന ശ്രമമെല്ലാം രാമൻ ചെയ്യാതിരുന്നില്ല. ഒടുവിൽ മാതാപിതാക്കന്മാരെയും ഗുരുക്കന്മാരെയും വണങ്ങിവീണു യാത്രവഴങ്ങിക്കൊണ്ടു്, എന്റെ കുട്ടികഠം മൂന്നുപേരും കാട്ടിലേക്കു പുറപ്പെടുകയും ചെയ്തു. ഇതാണു് അവരുടെ വനഗമനവൃത്താന്തം. ഞാൻ അവരെ അനുഗമിക്കയോ കട്ടെ എന്റെ പ്രാണങ്ങളെ അനുഗമിപ്പിക്കയോകട്ടെ ഉണ്ടായില്ല. ഈ ദുരവസ്ഥകളെല്ലാം എന്റെ കൺവെട്ടത്തുതന്നെ നടന്നു. എന്നിട്ടും രാമനെപ്പോലെ ഗുണവാനായ ഒരു പുത്രനെക്കുറിച്ചുള്ള സ്നേഹഭാരവും വഹിച്ചു് അവന്റെ മാതാവായി ജീവിക്കുന്ന എനിക്കു സങ്കോചമുണ്ടായില്ല. ഹാ! ദൈവമേ എന്റെ ജീവൻ ശരീരത്തിൽനിന്നു വേൎപെട്ടില്ലല്ലോ. ജീവിക്കേണ്ട സമയവും ജീവനെ വേൎപെടുത്തേണ്ട സമയവും രാജാവു നല്ലപോലെ അറിഞ്ഞിരുന്നു. എന്നാൽ എന്റെ ഹൃദയം വജ്റത്തേക്കാഠം ശതഗുണം കൎക്കശമാണു്" എന്നുപറഞ്ഞു.

കൌസല്യയുടെ ഈ നിവേദനംകേട്ട ഭരതനും അന്തഃപുരവാസികളും ദുഃഖവിഹ്വലരായി വിലപിച്ചു. രാജഗൃഹം ദുഃഖസമൂഹത്തിന്റെ വാസസ്ഥാനംപോലെ ഭവിച്ചു. ഭരതൻ എന്നുവേണ്ടാ, സഹോദരന്മാർ രണ്ടുപേരും കണ്ണുനീരൊഴുക്കി കരയാൻതുടങ്ങി. കൌസല്യ സ്നേഹപൂൎവ്വം അവരെ മാറിൽചേൎത്താശ്ലേഷിച്ചു. അനന്തരം ജ്ഞാനഗൎഭങ്ങളായ സാരോപദേശങ്ങളാൽ സപത്നീപുത്രന്മാരെ ആശ്വസിപ്പിക്കാൻ ശ്രമിച്ചു. അന്തഃപുരത്തിൽ മററുള്ള രാജ്ഞിമാൎക്കു, ഭരതന്റെ സത്യസന്ധതയെക്കുറിച്ചു ചോദിക്കേണമെന്നു മോഹമുണ്ടായി. അവർ, വേദങ്ങളിലും പുരാണങ്ങളിലും ഉള്ള ഓരോ അനുശാസനങ്ങളും അനാഖ്യാനങ്ങളുംഉപന്യസിച്ചുകൊണ്ടു ഭരതനോടു ചില ധൎമ്മവാദങ്ങഠം ആരംഭിച്ചു. അതുകേട്ടപ്പോഠം ബുദ്ധിമാനായ ഭരതന് അവരുടെ അഭിപ്രായഗതി ഏകദേശം മ

നസ്സിലായി. കളങ്കം കണികാണുകപോലും ചെയ്യിട്ടില്ലാത്ത പരിശുദ്ധനും ദയാലുവുമായ ഭരതൻ കൈകൾകൂപ്പി തൊഴുതുകൊണ്ടുസമുചിതമായ മറുപടിപറഞ്ഞു. അമ്മേ! ഈ ആപൽസംഭവങ്ങൾക്കു ഹേതുഭൂതയായ കൈകേയിയുടെ കപടതന്ത്രം അല്പമെങ്കിലുംഎന്റെ അറിവോടുകൂടിയായിരുന്നുവെങ്കിൽ മഹാപാപങ്ങൾ എന്നെ ബാധിക്കട്ടെ. മാതാവിനെയൊ പിതാവിനെയൊ ഗുരുവിനെയൊ കൊല്ലുന്നപാപം, പശുക്കളെ കെട്ടിനിറുത്തിയ തൊഴുത്തിനു തീകൊളുത്തുന്ന പാപം, ബ്രാഹ്മണാലയങ്ങളെ ദഹിപ്പിക്കുന്നപാപം, ഭാൎയ്യയെയൊ കുട്ടിയെയൊ നിഗ്രഹിക്കുന്നപാപം, ഉററമിത്രത്തിനൊ രാജാവിനൊ വിഷംകൊടുക്കുന്നപാപം, എന്നുവേണ്ടാ മനസാ വാചാ കർമ്മണാആചരിക്കപ്പെടുന്ന ഈവക പാപങ്ങളെല്ലാം എനിക്കു് അനുഭവപ്പെടട്ടെ. മാതാവേ! ഈ സംഗതിയിൽ എനിക്കെന്തെങ്കിലും അറിവുണ്ടായിരുന്നുവെങ്കിൽ, ദുർദ്ദേവതാരാധനത്തിനായി, പുരഹരപാദഭക്തിയെ ഉപേക്ഷിക്കുന്നവന്റെ പാപവും ദൈവം എന്നിൽ ആരോപിച്ചുകൊള്ളട്ടെ. വേദവിക്രയികൾ ധർമ്മദൂഷകന്മാർ, പിശുനന്മാർ, കുടിലന്മാർ കലഹപ്രിയന്മാർ, ക്രോധികൾ, വേദദൂഷകന്മാർ, വിശ്വവിരോധികൾ, ലോഭികൾ, പരസ്ത്രീലമ്പടന്മാർ, പരധനത്തെയൊ പരദാരങ്ങളെയൊ അപഹരിക്കുന്നവർ, ആത്മപ്രശംസചെയ്യുന്നവർ, ഇത്തരക്കാൎക്കു് അനുഭവപ്പെടുന്ന ഘോരപാപം, ഈ ദുഷ്കൃത്യത്തിൽ എനിക്കു പങ്കുണ്ടെങ്കിൽ ഞാൻ അനുഭവിക്കട്ടെ. സത്സംസർഗ്ഗത്തിൽ ആഗ്രഹം ഇല്ലാതെയും മോക്ഷമാർഗ്ഗത്തിൽ സൌമുഖ്യമില്ലാതെയുംഹരിയുടെഅവതാരമൂർത്തികളെ ഭജിക്കാതെയും, ഹരിഹരന്മാരുടെ പുണ്യകഥകളെ കീർത്തിക്കാതെയും വേദവിധികളെ ലംഘിച്ചും വിപരീതമാർഗ്ഗങ്ങളെയാശ്രയിച്ചും കപടവേഷത്താൽ ലോകത്തെ വഞ്ചിച്ചും നടക്കുന്നവൎക്കുണ്ടാകുന്നനരകാനുഭൂതി ഹെ മാതാവേ! ഈ ദുഷ്കൃത്യംഞാൻഅറിഞ്ഞിട്ടുണ്ടെങ്കിൽ ദൈവം എന്നെ അനുഭവിപ്പിക്കട്ടെ. അമ്മെ ഞാൻ മനസാ വാചാ കർമ്മണാ കൃപായതനമായ രാമചന്ദ്രന്റെ ദാസനാണു്. സൎവ്വജ്ഞനായ രാമൻ എന്റെ ഹൃദയത്തിൽ വസിച്ചുകൊണ്ടു് എനിക്കു് അദ്ദേഹത്തിലുള്ള ഭക്തി കളങ്കിതമോ അകളങ്കിതമോ എന്നുള്ള വാസ്തവം തിരിച്ചറിയുന്നുണ്ടു്.

ഈ വാക്കുകൾ ഉച്ചരിച്ചപ്പോൾ ഭരതന്റെ കണ്ണുകളിൽ അശ്രുക്കൾ നിറഞ്ഞു. ആപാദചൂഡം രോമാഞ്ചമണിഞ്ഞു. ഭരതൻ രാമഭക്തന്മാരിൽ അത്യുത്തമനാണെന്നു കണ്ടിട്ടു് കൗസല്യ രണ്ടാമതും അവനെ മാറിൽചേർത്താശ്ലേഷംചെയ്തു പറഞ്ഞു. "നീ മനസാ വാചാകർമ്മണാ രാമപ്രിയനായിട്ടല്ലാതെയിരുന്നിട്ടില്ലെന്നെനി

കറിയാം. രാമൻ നിൻെറ ജീവൻെറ ജീവനാണ്. അവനും നിന്നെക്കുറിച്ചു പ്രാണാധികമായ പ്രണയം ഉണ്ട്. ചന്ദ്രനിൽനിന്നു വിഷം വമിക്കട്ടെ; മഞ്ഞുകട്ടി അഗ്നിയെ ഉരുക്കട്ടെ, മത്സ്യങ്ങൾ ജലത്തെ ഉപേക്ഷിക്കട്ടെ, ജ്ഞാനികൾ അസത്യത്തെ ആശ്രയിക്കട്ടെ എന്നാലും നീ രാമചന്ദ്രനു ശത്രുവായി ഭവിക്കയില്ല. അഭിഷേകവിഘ്നം നിൻെറ ഉപായമാണെന്നു പറയുന്നവരാരെങ്കിലും ഈ ലോകത്തിലുണ്ടെങ്കിൽ അവനു സ്വപ്നത്തിൽപോലും സുഖമാകട്ടെ ആത്മഗതിയാകട്ടെ ഉണ്ടാകയില്ല;" ഈദൃശധന്യവാക്കുകളോടുകൂടി കൗസല്യ ഭരതനെ ആലിംഗനം ചെയ്തപ്പോൾ മുലകളിൽപാൽചുരന്നൊഴുകുകയും നേത്രങ്ങളിൽ ബാഷ്പങ്ങൾ നിറയുകയും ചെയ്തു. ഏവംവിധങ്ങളായ പരിദേവനങ്ങളും പരമാർത്ഥനിവേദനങ്ങളും കൊണ്ടു രാത്രി മുഴുവൻ കഴിഞ്ഞുകൂടി.

പിറേറദിവസം പ്രഭാതത്തിൽ വാമദേവനും വസിഷ്ഠനും എഴുന്നള്ളി മന്ത്രിമാരെയും മഹാജനങ്ങളെയും വിളിപ്പിച്ചുവരുത്തി ഭരതൻെറ ദുഃഖശാന്തിക്കായി ഉചിതങ്ങളായ പല ഉപദേശങ്ങളും ചെയ്തു. ഒടുവിൽ അദ്ദേഹം ഭരതനെ നോക്കി "വത്സ! ഇനി ധൈര്യത്തെ അവലംബിച്ചു ഇവിടെ നടക്കേണ്ട കാര്യങ്ങളെക്കുറിച്ചു നിഷ്കർഷിക്കു" എന്നരുളിച്ചെയ്തു.

ഭരതൻ ഗുരുനിയോഗം ശ്രവിച്ച മാത്രയിൽതന്നെ, അനന്തരകരണീയങ്ങൾക്കുവേണ്ട ആജ്ഞകൾ നൽകിക്കഴിഞ്ഞു. രാജേശ്വരൻെറ മൃതശരീരം വിധിപ്രകാരം നീരാടിച്ച്, മററു സംസ്കാരകർമ്മങ്ങളും നടത്തി വിചിത്രമായ ഒരുവാഹനത്തിൽവച്ച് സരയൂതീരത്തിലേക്കു കൊണ്ടുപോയി. ഭരതൻ, ഭർത്തൃവിയോഗത്താൽ ദുഃഖിതകളായ മാതാക്കന്മാരെ ഉടനടി ചാടാൻ ഇടയാകാതെ തടുത്തു. രാമദർശനസന്തർപ്പണം തങ്ങളുടെ നേത്രങ്ങൾക്കു ലഭിക്കുമെന്നുള്ള പ്രത്യാശയാൽ, അവർ പ്രയത്നേന, അനുസരിക്കയും ചെയ്തു. ചന്ദനവും അകിലും മററു സുഗന്ധദ്രവ്യങ്ങളും, അനവധികമായി അവിടെ ആനയിക്കപ്പെട്ടു. ചിതചമയ്ക്കപ്പെട്ടിരുന്നത് സ്വർഗ്ഗത്തിലേക്കു കയറിപ്പോകാനുള്ള സോപാനമോ എന്നു തോന്നുത്തക്കവണ്ണം അത്രഉയരത്തിലായിരുന്നു. അതിന്മേൽ മൃതശരീരം ആരോഹണം ചെയ്യിച്ച്, വേദവിധിയനുസരിച്ചു തന്നെ ദാഹക്രിയനിർവഹിക്കപ്പെട്ടു. അനന്തരം തിലാഞ്ജലി, പിണ്ഡദാനം മുതലായ കർമ്മങ്ങളെല്ലാം ധർമ്മശാസ്ത്രപ്രകാരം മുറയ്ക്കു നടത്തി. ഗുരുവിൻെറ നിയോഗങ്ങളെല്ലാം ആയിരം മടങ്ങു ശോഭനമായിത്തന്നെ ഭരതൻ നിർവഹിച്ചു. ഒടുവിൽ ശുദ്ധിസ്നാനദിവസം നിരവധി ദാനങ്ങൾ സൽപ്പാത്രങ്ങളിൽ ചെയ്കയുണ്ടായി. പശുക്കളും,

ആനകൾ, കുതിരകൾ, പലതരത്തിലുള്ള വാഹനങ്ങൾ, സിംഹാസനങ്ങൾ, ആഭരണങ്ങൾ, വസ്ത്രങ്ങൾ, അന്നം, ഭൂമി, ധനം ഭവനം മുതലായതെല്ലാം ഭരതൻ ഉത്തമബ്രാഹ്മണൎക്കും സാധുക്കൾക്കും വേണ്ടുവോളം കൊടുത്തു. ഇതുകൂടാതെയും പിതൃഹിതത്തിനായി പലസൽകൎമ്മങ്ങളും ഭരതൻ അനുഷ്ഠിക്കയുണ്ടായി; അവ ഏവയെന്നും എത്രയെന്നും ആൎക്കും ഗണിക്കാവതല്ല.

ഇങ്ങനെ രാജേശ്വരന്റെ "ദശാഹസ്സ്" മംഗളമായി കഴിഞ്ഞുകൂടിയതിൽ പിന്നെ, വസിഷ്ഠൻ ഒരു ശുഭദിവസംനിശ്ചയിച്ച്, രാജ്യത്തുള്ള പ്രഭുക്കന്മാരെയും മന്ത്രിമാരെയും ക്ഷണിച്ചുവരുത്തിആസ്ഥാനമണ്ഡപത്തിൽ ഇരുത്തിക്കൊണ്ടു് ഭരതശത്രുഘ്നന്മാൎക്കാളയച്ചു. അചിരേണ അവർ സദസ്സിലെത്തി, ഗുരുപാദങ്ങളിൽ വണങ്ങി വിനീതരായിനിന്നു. കുമാരന്മാരുടെ ഗുണഗണങ്ങളെ സദസ്യന്മാർ അഭിനന്ദിക്കുന്നതിനിടയ്ക്കു്, വസിഷ്ഠൻ ഭരതനെ അരികിൽ പിടിച്ചിരുത്തി നീതിബോധപരങ്ങളായ വചനങ്ങൾ പറഞ്ഞു. ആദ്യമായി കൈകേയിയുടെ അഭിഷേകനിവാരണസംബന്ധമായ ചരിത്രം വിസ്തരിച്ചു പറഞ്ഞതിന്റെ ശേഷം പുത്രസ്നേഹത്താൽ ദേഹവിയോഗം ചെയ്ത രാജാവിന്റെ സത്യനിഷ്ഠയേയും ധൎമ്മവ്രതത്തേയും പ്രശംസിച്ചു. രാമചന്ദ്രന്റെ സൽസ്വഭാവാദിഗുണഗണങ്ങളെക്കുറിച്ചു വൎണ്ണിച്ചുതുടങ്ങിയപ്പോൾ മുനിയുടെ ശരീരം പുളകിതമാകയും നയനങ്ങളിൽ അശ്രുക്കൾ നിറഞ്ഞൊഴുകുകയും ചെയ്തു. അതുപോലെ ലക്ഷ്മണന്റെ ഭ്രാതൃസ്നേഹവും സീതയുടെ ഭൎത്തൃഭക്തിയും വൎണ്ണിച്ചസമയത്തും, വസിഷ്ഠൻ, ലൌകികബന്ധങ്ങളിൽ നിന്നു നിവൎത്തിച്ച തത്വജ്ഞാനിയായിരുന്നിട്ടും ശോകരാഗങ്ങൾക്കധീനനായിഭവിച്ചു. അനന്തരം അദ്ദേഹം ഭരതനെ നോക്കി "കുമാരാ! വിധിബലം ആൎക്കുംതന്നെ ലംഘിക്കാവതല്ല. ലാഭനഷ്ടങ്ങളും ജന്മമരണങ്ങളും മാനാവമാനങ്ങളും എല്ലാം ഭവിക്കുന്നതുവിധിയുടെഗതി അനുസരിച്ചായിരിക്കും ഈവസ്തുതനോക്കിയാൽമററൊരാളിൽദോഷമാരോപിക്കാനോ കോപിക്കാനോകാരണമില്ല; നല്ലപോലെ ഈതത്വംവിചാരിച്ചുനോക്കി, നീ സമാധാനപ്പെടുക. സ്വൎഗ്ഗാരോഹണംചെയ്തരാജാ ദശരഥൻ ഒരിക്കലും ശോച്യനല്ല. അതായതു് ആൎക്കും ഒരിക്കലും അദ്ദേഹത്തിനെക്കുറിച്ചു് ദുഃഖിക്കാനവകാശമില്ല. ശോച്യന്മാർ ഏതുതരത്തിലുള്ള ആളുകളാണെന്നു ഞാൻ ഉദാഹരിക്കാം: വേദാദ്ധ്യയനംചെയ്യാതെ സ്വധൎമ്മങ്ങളെ ത്യജിച്ചു്, വിഷയവിലീനനായിരിക്കുന്ന ബ്രാഹ്മണൻ ശോച്യനാകുന്നു. നീതിമാൎഗ്ഗത്തെ ലംഘിച്ചു് പ്രജകളെ പ്രാണനിർവിശേഷമായി സ്നേഹിക്കാതെ രാജ്യഭാ

രംചെയ്യുന്ന ക്ഷത്രിയനും ശോച്യൻതന്നെ. അതിഥിപൂജനമോ ശിവഭക്തിയൊ ഇല്ലാതെ കൃപണനായി ജീവിക്കുന്ന ധനവാനായവൈശ്യനും ശോച്യനാണെന്നു പറയാം. ബ്രാഹ്മണരെ അപമാനിച്ചും തന്നെത്താൻ പുകഴ്ത്തിയും ദുരഭിമാനിയായി വിദ്വാഗൎവ്വത്തോടുകൂടി നടക്കുന്ന ശൂദ്രൻ അത്യന്തം ശോച്യനാണ്. ഭൎത്താവിനെ വഞ്ചിക്കുന്നവളും കുടിലയും കലഹപ്രിയയും കാമചാരിണിയുമായ സ്ത്രീയും അതുപോലെ ശോച്യയാകുന്നു. ഗുരുനിയോഗങ്ങളെ ലംഘിച്ചു വ്രതനിഷ്ഠയേയും അവഗണിച്ചുനടക്കുന്ന ബ്രഹ്മചാരി വിശേഷിച്ചും ശോച്യനായിരിക്കും. മോഹവൈവശ്യത്താൽ സത്യധൎമ്മങ്ങളെ ഉപേക്ഷിക്കുന്ന ഗൃഹസ്ഥനും, വിവേകവും വൈരാഗ്യവുമില്ലാതെ പ്രപഞ്ചാതനായി ഭക്തനെന്നു നടിക്കുന്ന വാനപ്രസ്ഥനും ശോച്യന്മാരാണെന്നു പ്രസിദ്ധംതന്നെ. തപസ്സിനെ ഉപേക്ഷിച്ചു ഭോഗാഭിലാഷത്തോടുകൂടി ജീവിക്കുന്ന സന്ന്യാസി സൎവ്വഥാ ശോച്യനാകുന്നു. പരദോഷങ്ങളെ പറഞ്ഞുനടക്കുകയും, അകാരണമായി കോപിക്കുകയും മാതാപിതാക്കന്മാൎക്കും ഗുരുവിനും ബന്ധുക്കൾക്കും വിരോധമായി പ്രവൎത്തിക്കുകയും ചെയ്യുന്നവൻ ശോച്യനാണെന്നുള്ളതിൽ സംശയമില്ല. പരന്മാൎക്കു അപകാരംചെയ്കയും തന്റെ ശരീരത്തെമാത്രം പോഷിപ്പിച്ചുകൊണ്ടു് നിൎദ്ദയനായി ജീവിക്കുകയും ചെയ്യുന്നവൻ മറ്റെല്ലാവരെയുംകാൾ ശോച്യനാണെന്നുവേണം പറവാൻ. മനസാ വാചാ കൎമ്മണാ വ്യാജത്തെ പരിഹരിക്കാതെയും സൽസംഗത്തിൽ ആഗ്രഹിക്കാതെയും ഹരിയെ സേവിക്കാതെയും ഇരിക്കുന്നവനും ശോച്യനാകുന്നു. അല്ലാതെ, പതിനാലുലോകങ്ങളിലും പ്രകടമായ തന്റെ പ്രതാപരശ്മിയെ പരത്തിവാണിരുന്ന കോസലേശൻ ഒരു പ്രകാരത്തിലും ശോച്യനല്ല. കുമാര! നിന്റെ പിതാവിനെപ്പോലെനീതിനിഷ്ഠനും പ്രതാപവാനും പരാക്രമശാലിയുമായ ഒരു രാജാവു്, മുൻപു് ജീവിച്ചിട്ടില്ല. ഇപ്പോഴും ജീവിക്കുന്നില്ല ഇനിമേൽ ജീവിക്കയുമില്ല. ത്രിമൂൎത്തികളും ഇന്ദ്രനും മററുള്ള ദിക്പാലന്മാരും ദശരഥന്റെ ഗുണഗണങ്ങളെ ഗാനംചെയ്യുന്നു. വത്സ! രാമാദികളായ നിങ്ങൾ നാലുപുത്രന്മാരോടുകൂടിയ ആ രാജശ്രേഷ്ഠനെ ഏതുവിധത്തിലാണു സ്തുതിക്കുക. അദ്ദേഹത്തിന്റെ ഗുണഗണങ്ങളെ ഏതുപ്രകാരത്തിലാണു് ഒരാൾ വൎണ്ണിക്കുക.

രാജാവു് ആകെപ്പാടെ ഭാഗ്യവാനാണ്. അദ്ദേഹത്തെക്കുറിച്ചു വിലപിക്കാൻ കാൎയ്യമില്ല. നീ വിവേകപൂൎവ്വം മനസ്സിനെ സ്വസ്ഥമാക്കി രാജശാസനങ്ങളെ അനുസരിക്കുക. രാജാവു നിനക്കു സിംഹാസനം തന്നിരിക്കുന്നു. അദ്ദേഹത്തിന്റെ നിയോഗത്തെ നിറവേററേണ്ടതു നിന്റെ ധൎമ്മമാണ്. വിശേഷിച്ചും അദ്ദേഹം തന്റെ വാക്കിനെ പാലിക്കാൻവേണ്ടി രാമനെ ഉപേക്ഷി

ച്ച ആളാണ്. അതു നിമിത്തം അദ്ദേഹം മരിച്ചതു നോക്കുമ്പോൾ ജീവനെക്കാൾ വാക്കു അദ്ദേഹത്തിനു പ്രിയപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു എന്നു നിശ്ചയമാണ്. ആ നിലയിൽ അദ്ദേഹത്തിന്റെ വാക്കിനെ പ്രത്യേകിച്ചും ഒരു പ്രിയപ്പെട്ട പുത്രനു അനാദരിക്കാമോ? രാജനിയോഗത്തെ മാനിച്ചു നീ ശിരസ്സിനെ നമിക്കുക. അതു സർവ്വപ്രകാരേണയും നിനക്കു ഗുണകരമായിരിക്കും. പരശുരാമൻ പിതൃനിയോഗത്തെ മാനിച്ചു മാതാവിന്റെ കണ്ഠച്ഛേദം ചെയ്ത കഥ സർവ്വലോകവിദിതമാണ്. 1. യയാതിയുടെ പുത്രൻ പിതാവിന്റെ ആജ്ഞയെ അനുസരിച്ചു് തന്റെ യൗവനത്തെക്കൊടുത്തു. പിത്രാജ്ഞയെ അനുസരിക്കുകകൊണ്ടു് പാപമാകട്ടെ അയശസ്സാകട്ടെ ഉണ്ടാകയില്ല. ഗുണദോഷചിന്ത ചെയ്യാതെ പിതൃനിയോഗത്തെ അനുസരിക്കുന്ന പുത്രൻ സുഖത്തിനും യശസ്സിനും പാത്രീഭൂതനായി സ്വർഗ്ഗലോകങ്ങളിൽ വസിക്കുന്നു. നീ നിശ്ശങ്കം രാജശാസനത്തെ അനുഷ്ഠിക്കതന്നെ വേണം ദുഃഖഭാവങ്ങളെല്ലാം അകലെത്തള്ളി പ്രജാപാലനം ചെയ്യണം. അതു നിമിത്തം സ്വർഗ്ഗസ്ഥനായ പിതാവിന് സന്തോഷവും നിനക്കു സുകൃതവും യശസ്സും സിദ്ധിക്കും. ഒരു ദോഷവും അതുകൊണ്ടുണ്ടാകാനില്ല. പിതാവു സിംഹാസനം ആർക്കു കൊടുക്കുന്നുവോ അവനു അതു സ്വീകരിക്കാമെന്നു വേദവും ലോകവും ഒരുപോലെ സമ്മതിച്ചിട്ടുണ്ടു്. രാജ്യഭാരം ഉടനെ കയ്യേല്ക്കുക. മനസ്സിനെ വൃഥാ ചഞ്ചലപ്പെടുത്താതെ ഞാൻ പറയുന്നതുപോലെ ചെയ്ക. അതു നിനക്കു ശ്രേയസ്കരമായിരിക്കും. ഈ വസ്തുത അറിയുമ്പോൾ രാമനും സീതയും, അഭിനന്ദിക്കതന്നെ ചെയ്യും. അറിവുള്ളവരാരും ഇതു തെറ്റായിപ്പോ

1. യയാതി ചന്ദ്രവംശത്തിൽ നഹുഷന്റെ ദ്വിതീയപുത്രൻ ആയിരുന്ന ഒരു രാജാവാണ്. അദ്ദേഹത്തിനു അസുരാചാര്യനായ ശുക്രന്റെ മകൾ ദേവയാനിയും അസുരേശനായ വൃഷപർവ്വാവിന്റെ മകൾ ശർമ്മിഷ്ഠയും ഭാര്യമാരായിരുന്നു. ശർമ്മിഷ്ഠയെ അധികമായി സ്നേഹിക്കുന്നു എന്നു ദേവയാനി ശുക്രനോടു ആവലാധി പറകയാൽ കോപിഷ്ഠനായ ശുക്രൻ രാജാവിനു വാർദ്ധക്യം വന്നുപോകട്ടെ എന്നു ശപിച്ചു. ഒടുവിൽ രാജാവിന്റെ പരിദേവനംകണ്ടു കരുണതോന്നീട്ടു സമ്മതത്തോടെ ഏറ്റുവാങ്ങുന്നവർക്കാർക്കെങ്കിലും അതു പകരം യൗവനം വാങ്ങിക്കൊള്ളാൻ അദ്ദേഹം അനുഗ്രഹിച്ചു. അതനുസരിച്ചു യയാതി തന്റെ പുത്രന്മാരെ ഓരോരുത്തരെയായി അടുക്കൽ വിളിച്ചു, വാർദ്ധക്യം ഏറ്റുവാങ്ങിക്കൊണ്ടു തനിക്കു യൗവനം തരുവാൻ അവർക്കു മനസ്സുണ്ടോ എന്നു ചോദിച്ചു. യദുമുതലായ മൂത്തപുത്രന്മാർ നാലുപേരും അതിലേക്കു വിസമ്മതിക്കയാണ് ചെയ്തതു. പിത്രാജ്ഞയെ അനുസരിക്കായ്ക കൊണ്ടു രാജത്വമില്ലാതെ പോകട്ടെയെന്നു യയാതി ശപിച്ചു. ഒടുവിൽ അഞ്ചാമത്തെ പുത്രനായ പൂരുവിനെ അടുക്കൽവിളിച്ചു സംഗതി പറഞ്ഞു. പിതൃഭക്തനായ ആ കുമാരൻ ഉടനെ സമ്മതിക്കയും തന്റെ യൗവനം നല്കി രാജാവിന്റെ വാർദ്ധക്യം ഏറ്റുവാങ്ങിക്കുകയും ചെയ്തു. വളരെക്കാലം കഴികെ യയാതി വിഷയഭോഗത്തിൽ വിരക്തനായി തീരുകയാൽ പുത്രന്റെ യൗവനം തിരികെക്കൊടുത്തു വാർദ്ധക്യത്തെ സ്വീകരിച്ചു. അനന്തരം പൂരുവിനെ രാജാവാക്കി വാഴിച്ചിട്ടു അദ്ദേഹം വനത്തിൽ തപസ്വിയായി പോയി.

യി എന്നു പഴിക്കയില്ല. പ്രജകൾക്കു സുഖമുണ്ടാകുന്ന പ്രവൃത്തി, കൌസല്യ മുതലായ രാജ്ഞിമാർക്കു സുഖകരമായല്ലാതെ ഭവിക്കയില്ല. നിന്റെ അന്തരംഗം മുഴുവൻ രാമന്നു് അറിയാവുന്നതാണു്. പ്രജാരക്ഷണം കയ്യേല്ക്കുന്നതിൽ രാമചന്ദ്രൻ സന്തോഷിക്കതന്നെ ചെയ്യും. വനവാസാവധി കഴിഞ്ഞു തിരിച്ചു വരുമ്പോൾ രാജ്യഭാരം അവനിൽ സമർപ്പിച്ചു സ്നേഹപൂർവ്വം നിനക്കവനെ സേവിക്കാവുന്നതുമാണു്. മന്ത്രിമാർ ഈ നിവേദനത്തെ അഭിനന്ദിച്ചുകൊണ്ടു ഗുരുനിയോഗമനുസരിച്ചു ഭരതൻ പ്രവർത്തിക്കേണ്ടതാണെന്നും രഘുപതി തിരിച്ചു വരുമ്പോൾ ഉചിതമെന്നു തോന്നുന്നതുപോലെ ചെയ്തുകൊള്ളാമെന്നും സാഞ്ജലിഹസ്തന്മാരായി അഭിപ്രായപ്പെട്ടു. കൌസല്യയും തന്റെ ദുഃഖത്തെ അടക്കി ഭരതനെ നോക്കിക്കൊണ്ടു പുത്രാ! പിതാവും ഗുരുവും നിയോഗിച്ചിരിക്കുന്ന സംഗതി നിനക്കു് അനാദരിച്ചുകൂടാ. ഭക്തിപൂർവ്വം ഉടനെ അതിനെ അനുഷ്ഠിക്കേണ്ടതാണു്. രാമൻ ബഹിഷ്കരിക്കപ്പെട്ടതും രാജാവു സ്വർഗ്ഗസ്ഥനായതും നീ ഈ സങ്കടാവസ്ഥയിൽ അകപ്പെട്ടതും എല്ലാം വിധിവിഹിതമാണെന്നറിഞ്ഞു വിഷാദത്തെ ത്യജിക്കുക. മകനെ! പരിജനങ്ങൾക്കും പ്രജകൾക്കും മന്ത്രിമാർക്കും ഇപ്പോൾ ഒരവലംബം നീ മാത്രമാണു്- നമുക്കിപ്പോൾ വിധി വിപരീതമാണെന്നും കാലം കർക്കശമാണെന്നുമറിഞ്ഞു മനസ്സിനെ ധൈര്യപ്പെടുത്തുക. വന്ദ്യനായ ഗുരുവിന്റെ നിയോഗത്തെ നീ ശിരസാവഹിച്ചു പ്രജകളെ രക്ഷിക്കണമെന്നും സ്വജനങ്ങളുടെ ദുഃഖത്തെ പരിഹരിക്കണമെന്നും ഞാൻ, നിന്റെ അമ്മ, നിന്നോടുപദേശിക്കുന്നു. ഗുരുവിന്റെ നിയോഗവും അതിനെ അഭിനന്ദിച്ചു മന്ത്രിമാർ പറഞ്ഞ വാക്കുകളും ഭരതന്റെ കാതുകൾക്കു ചന്ദനശീതളമായിരുന്നുവെങ്കിലും ശീലസ്നേഹങ്ങൾ നിറഞ്ഞു സരളമധുരമായ മാതാവിന്റെ അനുശാസനം ആ കുമാരനെ ധർമ്മസങ്കടസാഗരത്തിൽ അമുഴ്ത്തി വിഷമിപ്പിച്ചു. കൺതാമരകളിൽനിന്നും ബാഷ്പബിന്ദുക്കൾ ഒഴുകി നെഞ്ചകത്തു മുളച്ചു തുടങ്ങിയ വിരഹദുഃഖബീജങ്ങളെ നനച്ചു. ആ അവസ്ഥയിൽ ഭരതനെ കണ്ടവരെല്ലാം തങ്ങളെത്തന്നെ മറന്നുനിന്നുപോയി. ഹാ തുളസീദാസൻ! സഹോദരസ്നേഹത്തിനു് ഒരുത്തമമാതൃക! ഉത്തമമാതൃക! എന്നു് ആ രാജകുമാരനെ ഭക്തിപൂർവ്വം പ്രശംസിച്ചു. ധർമ്മധുരന്ധരനായ ഭരതൻ ധൈര്യപൂർവ്വം അഞ്ജലികൂപ്പിനിന്നു് അമൃതമയങ്ങളായ മധുരവാക്കുകളാൽ ഉചിതമാകുംവണ്ണം മറുപടി പറഞ്ഞു. "ഗുരുനാഥൻ ധർമ്മ്യമായ ഉപദേശം എനിക്കു തരികയുണ്ടായി. പ്രജകളും മന്ത്രിമാരും അതിനെ അഭിനന്ദിക്കുകയും ചെയ്തു. എന്റെ അമ്മയും അതേവിധത്തിൽതന്നെ എന്നെ വേണ്ടപോലെ ഗുണദോഷിച്ചു. ഈ നില

യിൽ ഞാൻ ശിരഃപ്രണാമപുരസ്സരം അനുസരിക്കതന്നെ വേണം. ഗുരു, അച്ഛൻ, അമ്മ, യജമാനൻ ഇവരുടെ വാക്കുകൾ കേൾക്കുന്ന മാത്രയിൽ സന്തോഷപൂർവം അനുസരിക്കേണ്ടതാണെന്ന് എനിക്കറിയാം. അതു ശരിയോ തെറേറാ എന്നുള്ള വിചാരംപോലും ധർമ്മരഹിതവും പാപകരവുമായിരിക്കും. ഇവിടെ ഇപ്പോൾ നിങ്ങളെല്ലാവരും എനിക്കു സന്മാർഗ്ഗമാണുപദേശിച്ചതെന്നും അതനുസരിക്കുന്നതു ഗുണകരമാണെന്നും എൻെറ മനസ്സാക്ഷി സമ്മതിക്കുന്നു. എങ്കിലും മനസ്സ് ആ വിഷയത്തിൽ അസ്വാസ്ഥ്യമായി തീൎന്നിരിക്കുന്നു. അതുകൊണ്ട് എൻെറ തൽക്കാലസ്ഥിതിഗതികൾക്കനുഗുണമായ പ്രാർത്ഥന ഞാൻ അറിയിച്ചുകൊള്ളട്ടെ. ധൃഷ്ടനായി മറുപടി പറയാൻ തുടങ്ങുന്ന എൻെറ അപരാധത്തെ മഹാജനങ്ങൾ ക്ഷമിക്കണം. ദുഃഖാവസ്ഥയിൽ അകപ്പെട്ടിരിക്കുന്ന ഒരുവൻെറ ഗുണദോഷങ്ങളെ സജ്ജനങ്ങൾ ഗണിക്കാറില്ലല്ലോ.

പിതാവു സ്വർഗ്ഗസ്ഥനായി. രാജ്യാധികാരിയായ ജ്യേഷ്ഠൻ ധർമ്മപത്നിസമേതനായി വനത്തേയും പ്രാപിച്ചു. രാജകുടുംബത്തിൽ ശേഷിച്ചവരിൽ മൂത്തവനായ എന്നോടു രാജ്യംഭരിക്കണമെന്നു നിങ്ങൾ ആവശ്യപ്പെടുന്നു. എൻെറ ഗുണത്തെ ഉദ്ദേശിച്ചോ അതോ നിങ്ങളുടെ സ്വന്തഗുണത്തെ ഉദ്ദേശിച്ചോ അങ്ങനെ ചെയ്യുന്നതെന്നറിഞ്ഞാൽ കൊള്ളാം. എൻെറ ഗുണത്തെയാണുദ്ദേശിക്കുന്നതെങ്കിൽ സീതാപതിയുടെ പാദസേവനത്തെക്കാൾ ഹിതകരമായി എനിക്കു യാതൊന്നുമില്ല. മാതാവിൻെറ മനഃകൗടില്യം എൻെറ ആ മഹാഭാഗ്യത്തെ നശിപ്പിച്ചു; ഞാൻ വിചാരധാരയെ പലവഴിക്കുമയച്ചന്വേഷിച്ചിട്ടും സുഖത്തിനുമറെറാരുമാർഗ്ഗവും കാണുന്നില്ല. ആര്യനായ രാമചന്ദ്രനേയും ദേവിയായ സീതയേയും രാമഭക്തനായ ലക്ഷ്മണനേയും കാണാൻ കഴിവില്ലാത്തപ്പോൾ ഒരു രാജസിംഹാസനം അതിനെ ചൂഴ്ന്നദുഃഖസമൂഹത്തോടുകൂടി കയ്യേൽക്കുന്നതുകൊണ്ടു എനിക്കു എന്തൊരുപ്രയോജനമാണുണ്ടാകുന്നത്. ആപാദചൂഡം ആഭരണം അണിഞ്ഞാലും വസ്ത്രം ധരിച്ചില്ലെങ്കിൽ അഭംഗിയായി തോന്നുകില്ലേ? വൈരാഗ്യമുദിക്കാത്തവൻെറ ബ്രഹ്മവിചാരം പരിഹാസ്യമല്ലേ? രോഗാധീനമായ ശരീരമുള്ളവൻെറ ഭോഗാഭിലാഷം നിന്ദ്യമല്ലേ? വിഷ്ണുഭക്തിയില്ലാത്തവൻെറ ജപയോഗാദികൾ വിഫലങ്ങളല്ലേ? ജീവൻ വിട്ടുപോയ ദേഹത്തിൻെറ സൗന്ദര്യം നിരുപയോഗമല്ലേ? അതുപോലെ രാമനോടു വേർപെട്ടിരുന്നാൽ എനിക്കു സർവ്വവും ഫലശൂന്യമായിത്തന്നെ ഭവിക്കും. മഹാജനങ്ങളെ! രാമസന്നിധിയെ പ്രാപിക്കാൻ എന്നെ അനുവദിക്കുവിൻ! എനിക്കു ഈ ഒരു വാക്കേ പറവാനു

ള്ളൂ. എനിക്കു ഹിതകരമായി ഇതൊന്നുമാത്രമേയുള്ളൂ. ഇനിയു മെന്നെ രാജാവാക്കി ഇരുത്തിക്കൊള്ളാമെന്ന് നിങ്ങൾ ആഗ്രഹിക്കു ന്നുവെങ്കിൽ അതു സ്നേഹജാല്യത്തിനു വശപ്പെട്ടുകകൊണ്ടുമാത്രമാ യിരിക്കും. കൈകേയിയുടെ മകനും കുടിലമനസ്സനും രാമവിമുഖ നും ലജ്ജാഹീനനുമായ എന്നെപ്പോലെയുള്ള ഒരധമനെ രാജാവാക്കി വച്ചു രക്ഷനേടിക്കൊള്ളാമെന്നു നിങ്ങൾ ആഗ്രഹിക്കുന്നതു് അർത്ഥ മില്ലാത്ത ഒരു വ്യാമോഹം മാത്രമാണു്. ഞാൻ സത്യംപറയുന്നു. എല്ലാവരും ശ്രദ്ധാപൂർവ്വം അതു വിശ്വസിക്കുവിൻ! ഒരു രാജാവായി രിക്കാൻ ധർമ്മനിഷ്ഠയുള്ളവൻ മാത്രമേ യോഗ്യനാവൂ. അധർമ്മി ഷ്ഠനായ എന്റെ തലയിൽ നിങ്ങൾ രാജ്യഭാരം വലിച്ചുവച്ചാൽ ഭൂമി പാതാളത്തിൽ താഴ്ന്നുപോകും. സീതാരാമന്മാരെ വനത്തി ലയയ്ക്കാൻ ഹേതുഭൂതനായ എന്നെപ്പോലെ പാപിഷ്ഠൻ എവിടെ യുണ്ടു്. രാജാവു് രാമനെ ബഹിഷ്കരിച്ചു. പിന്നെ ക്ഷണംപോ ലും അദ്ദേഹം ജീവിച്ചിരുന്നില്ല. എന്നാൽ ഇക്കാണപ്പെട്ട അന ർത്ഥങ്ങൾക്കെല്ലാം ഹേതുഭൂതനായ ഞാൻ വാദവും വഴക്കും കേൾ ക്കാൻ ഇതാ മരിക്കാതിരിക്കുന്നു. രാജഗൃഹത്തെ രാമനോടുകൂടാ തെതന്നെ ഞാൻ കാണുന്നു. എന്നിട്ടും ലോകപരിഹാസത്തിനു പാത്രമാകാൻവേണ്ടിമാത്രം ഞാൻ ജീവിക്കുന്നു. ആര്യനായ രാ മൻ വിഷയസുഖങ്ങളെ ഉപേക്ഷിച്ചു ജീവിക്കുന്നു. ഞാൻ ഒരു ലോ ഭിഷ്ഠനായിട്ടു് വിഷയഭോഗങ്ങളെ ആഗ്രഹിക്കുന്നു. ഹാ! ദൈവ മെ! വജ്റത്തെക്കാൾ കർക്കശമായ എന്റെ മനസ്സിന്റെ കട്ടപ്പ ത്തെക്കുറിച്ചു ഞാൻ എന്താണുപറക. കൈകേയിയിൽനിന്നാണ ല്ലൊ എന്റെ ജനനം. കാര്യം കാരണത്തെക്കാൾ കഠിനതരമാ യിത്തീർന്നിരിക്കുന്നതു് എന്റെ കുററംകൊണ്ടല്ല. പ്രായേണ ലോക ത്തു കണ്ടുവരുന്നതുമങ്ങനെയാണു്. വജ്റായുധം അതിന്റെ കാ രണവസ്തുവായ (1) അസ്ഥിയെക്കാൾ കട്ടപ്പമുള്ളതാണല്ലോ. ഇരു മ്പു അതു കണ്ടെടുക്കപ്പെടുന്ന ശൈലപ്രദേശത്തെക്കാൾ കട്ടിയും ഉറപ്പും ഉള്ളതായി കണ്ടുവരുന്നുണ്ടല്ലോ. കൈകേയിയിൽനിന്നും ജനിച്ച ഈ ശരീരത്തിൽ കഥയില്ലാത്ത എന്റെ ജീവൻ പററിപ്പി ടിച്ചുകിടക്കുമെങ്കിൽ അതു ദുസ്സഹങ്ങളായ അനവധി ദുഃഖങ്ങൾക്കു പാത്രീഭവിക്കും. എന്റെ ജീവജീവനായ രാമനെ വേർപെട്ടിട്ടും ജീവനെ സ്നേഹത്തോടുകൂടി ഞാൻ വച്ചുകൊണ്ടിരിക്കയാണെങ്കിൽ മേലിൽ പലതും കാണാനും കേൾക്കാനും എനിക്കുസംഗതിയാകും. രാമലക്ഷ്മണന്മാരേയും സീതയേയും കൈകേയി നാട്ടിനുപുറത്തയച്ചു

(1) ഇന്ദ്രന്റെ വജ്റായുധം ദധീചിമഹർഷിയുടെ അസ്ഥിയിൽനിന്നും ഉണ്ടാക്ക പ്പെട്ടിരിക്കുന്നു എന്നുള്ള പുരാണകഥയാണിവിടെ സൂചിപ്പിക്കുന്നതു്.

അവളുടെ സ്വാന്തഗുണത്തിനായി രാജാവിന്റെ ജീവിതത്തെ അവസാനിപ്പിക്കുകയും ചെയ്തു. ഇങ്ങനെ വിധവാത്വവും അപകീത്തിയും തനിക്കായി സമ്പാദിച്ചിട്ടു പ്രജകളെ ആബാലവൃദ്ധം ദുഃഖസമുദ്രത്തിൽ മുഴുകിച്ച് എനിക്കു രാജ്യവും കീത്തിയും സുഖവും നൽകി എല്ലാക്കാൎയ്യവും വേണ്ടവിധത്തിൽ വ്യവസ്ഥപ്പെടുത്തിയിരിക്കുന്നു. ഇതുകൊണ്ട് എനിക്കുണ്ടായ പ്രയോജനം എന്താണെന്നു മനസ്സിലാകുന്നില്ല. എന്നിട്ടും നിങ്ങളും എന്നെ രാജാവാക്കാൻ തന്നെ നിലവിളികൂട്ടുന്നു. ഞാൻ കൈകേയിയുടെ ഗൎഭപാത്രത്തിൽനിന്നും ഭൂലോകനാഥനായ സ്ഥിതിക്കു ഇതെല്ലാം എനിക്കുവരാനുള്ളതുതന്നെ. ദൈവം എന്റെ ഭാഗ്യങ്ങളെല്ലാം ഇവിടെ രൂപവൽക്കരിച്ചിട്ടുണ്ട്. പക്ഷേ പ്രജകൾക്ക് എന്നെ സഹായിക്കാൻ ഒത്തുകൂടേണ്ടയാവശ്യം എന്തിരിക്കുന്നു. ബാധോപദ്രവക്കാരനു സന്നിപാതം പിടിപെട്ടിരിക്കുമ്പോൾ തേളുകടിച്ചതിനു മറുമരുന്നായി കള്ളുകൊടുക്കുന്നതുപോലെയാണു നിങ്ങൾ എന്നെ ഉപചരിച്ചിരിക്കുന്നത്. കൈകേയിയുടെ ഒരുപുത്രനു യോഗ്യമായിട്ടുള്ളതെല്ലാം സൎവ്വജ്ഞനായ ജഗദീശ്വരൻ എനിക്കു തന്നിട്ടുണ്ട്. എന്നാൽ ദശരഥന്റെ പുത്രനാകാനും രാമചന്ദ്രന്റെ അനുജനാകാനും ഉള്ളഭാഗ്യം ദൈവം വെറുതേ തന്നുവെന്നേയുള്ളു. രാജാവായിരിക്കുന്നതിനെല്ലാവൎക്കും ആഗ്രഹം കാണുമെന്നുകരുതി നിങ്ങളെല്ലാവരും എന്നെ അതിലേക്കു പ്രേരിപ്പിക്കുന്നു. ഞാൻ എങ്ങനെയാണ് ആരോടാണ് അതിനുത്തരം പറയേണ്ടത്. നിങ്ങൾ ലക്ഷ്യമില്ലാതെ രുചി അനുസരിച്ചു പറകയാണ്. ഞാനും കുടിലയായ എന്റെ മാതാവുമൊഴികെ മററാരെങ്കിലും എന്റെ പ്രവൃത്തി ധൎമ്മമാണെന്നുപറയുമോ? ഞാൻ ഒരുത്തനൊഴികെ ഇക്കാണപ്പെട്ട ചരാചരങ്ങളിൽ ഏതെങ്കിലും ഒരുപ്രാണി പ്രാണനിൎവ്വിശേഷമായി സീതയേയും രാമനേയും സ്നേഹിക്കാത്തതായുണ്ടോ? സൎവ്വലോകങ്ങൾക്കും വലുതായ ഒരുഹാനി എനിക്ക് ഒരുവലിയ ഭാഗ്യമായി തീരണമെന്നുവന്നതു എന്റെ കൎമ്മഫലമായിരിക്കാം ആരെയും അതിൽ കുററം പറവാനില്ല. നിങ്ങളെല്ലാവരും സംശയഗ്രസ്തന്മാരും കരുണയ്ക്കും പ്രേമത്തിനും അധീനന്മാരുമാണ്. നന്മയെ ഉദ്ദേശിച്ചാണു പറയുന്നതും. എന്നാൽ ഈ നിലയിൽ അതിനെ സ്വീകരിക്കാൻ എന്റെമനസ്സാക്ഷി അനുവദിക്കുന്നില്ല. കൌസല്യാമ്മ സരളഹൃദയയും എന്നെക്കുറിച്ചു വിശേഷാൽ സ്നേഹമുള്ളവരും ആകകൊണ്ട് എന്റെ ദീനാവസ്ഥകണ്ടു സ്വാഭാവസിദ്ധമായ കരുണയാൽ ഇങ്ങനെ പറഞ്ഞതായിരിക്കാം. എന്റെ ഗുരുനാഥൻ ജ്ഞാനനിധിയാണ്. ഈ വിശ്വം അദ്ദേഹത്തിനു കരബദരസമാനമാണ്. പൂജ്യപാദരായ അദ്ദേഹവും എന്നെ കിരീടംധരിപ്പിക്കാൻതന്നെ സന്നദ്ധനായിരി

ക്കുന്നു. ദൈവം വിപരീതമാകുമ്പോൾ എന്നെ എല്ലാവരും വെറുത്തുവെന്നോ അതുകൊണ്ടുഞാൻ അർത്ഥമാക്കുന്നുള്ളു. രാമനും സീതയുംഒഴികെ മറെറല്ലാവരും ഇവിടെനടന്ന അഭിഷേകവിഘ്നം എന്റെ ഗൂഢതന്ത്രമാണെന്നു ക്രമേണപറഞ്ഞുതുടങ്ങും. മുറയ്ക്കുമുറയ്ക്കു കാതിൽത്തിക്കൊള്ളിപോലെ അതുഞാൻകേട്ടുസഹിക്കേണ്ടിവരികയും ചെയ്യും. വെള്ളംകെട്ടിനിന്നാൽ കാലക്രമേണ അതിൽ ചെളി അടിയാതിരിക്കയില്ല. എന്നാൽ ലോകം പഴിക്കുന്നതിനെക്കുറിച്ച് എനിക്കു ഭയമില്ല. സ്വർഗ്ഗത്തെക്കുറിച്ചുള്ള വിചാരവുമശേഷമില്ല. എന്റെ ഹൃദയത്തെ ദുസ്സഹമായി വേദനപ്പെടുത്തിക്കൊണ്ടിരിക്കുന്ന ഏകസംഗതി ഞാൻനിമിത്തം രാമചന്ദ്രനും ദേവിയും ദുഃഖിക്കാനിടയായല്ലോ എന്നുള്ളതാണ്. സർവ്വവും ഉപേക്ഷിച്ചു രാമചരണങ്ങളെ അഭയംപ്രാപിച്ചു ലക്ഷ്മണൻ ജീവിതത്തിന്റെ പാവനഫലം ലഭിച്ചുകഴിഞ്ഞു. എന്റെ അവസ്ഥനോക്കുക. എന്റെ ജനനം രാമനെ കാട്ടിലയക്കാൻ കാരണമായിഭവിച്ചു. ഭാഗ്യംകെട്ട ഞാൻ ഇങ്ങനെ നിലവിളിച്ചതുകൊണ്ടു ഫലമെന്തു? ദാരുണമായ മനോദുഃഖത്തെ ഞാൻ നിങ്ങളുടെമുമ്പാകെ പ്രഖ്യാപനംചെയ്യുന്നു. രഘുവീരപാദങ്ങളെ ദർശിക്കാതെ എന്റെ ഹൃദയാഗ്നിക്കു ശമനം ഉണ്ടാകുകയില്ല.

സുഖലബ്ധിക്കു, വേറൊരുപായവും എനിക്കു തോന്നുന്നില്ല. രാമചന്ദ്രനെക്കൂടാതെ ഞാൻ ഈ ലോകത്തിൽ ജീവിക്കുന്നതെന്തിന്? ഈ ഒരേ ഒരാശയാണ് എന്റെ ഹൃദയത്തിൽ മുദ്രിതമായിരിക്കുന്നത്. പ്രഭാതത്തിൽ പ്രഭുവിനെക്കാണ്മാൻ എനിക്കു പുറപ്പെടണം. മഹാജനങ്ങൾ അതിലേക്ക് എന്നെ അനുവദിക്കണമെന്നു പ്രാർത്ഥിക്കുന്നു. ഞാൻ ഒരു മഹാപരാധിയാണെങ്കിലും അഗ്രജന്റെ ദുഃഖങ്ങൾക്കു കാരണഭൂതൻതന്നെയെങ്കിലും ശരണോത്സുകമായ എന്റെ മുഖഭാവം കാണുമ്പോൾ ദയാനിധിയായ അവിടുന്ന് എനിക്കു മാപ്പുതരാതിരിക്കയില്ല. ശീലസ്നേഹനിധിയും കൃപാഘനവും സരളസ്വഭാവനും ആയ അവിടുന്ന് ഒരു ശത്രുവിനെപ്പോലും അഹിതത്തെചെയ്യുന്ന ആളല്ല. ആ സ്ഥിതിക്ക് അധമനെങ്കിലും അനുജനും അടിമയുമായ എന്നെ കൈവെടിയുമോ? മഹത്തുക്കളെ! ഈ സംരംഭം എന്റെ നന്മയ്ക്കുള്ളതാണെന്നറിഞ്ഞു അതിലേക്കു നിങ്ങൾ എനിക്കു അനുവാദവും ആശീർവാദവും നൽകണമെന്ന് അപേക്ഷയുണ്ട്. അങ്ങനെ വനയാത്രയ്ക്കനുവദിച്ചാൽ എന്റെ ഭക്തികൊണ്ടും പ്രാർത്ഥനയുടെ ശക്തികൊണ്ടും രഘുപതി തിരിച്ചുവന്നു രാജ്യഭാരം സ്വീകരിക്കുമെന്നാണെന്റെ വിശ്വാസം. ഞാൻ ഒരു ദുർമ്മാതാവിൽനിന്നു ജനിച്ചവനാണ്; സ്വതേ ശഠനാണ്; സദാ സദോഷനുമാണ്. എന്നാലും രഘുരാജൻ എന്നെ ആ

ത്മീയനാണെന്നറിഞ്ഞു് ഉപേക്ഷിക്കയില്ലെന്നു് എനിക്കുറപ്പുണ്ടു്.”

ഭരതന്റെ ഈ വാക്കുകൾ, അക്ഷരംപ്രതി രാമഭക്തിയാകുന്ന അമൃതരസത്താൽ ആർദ്രമായിരുന്നതിനാൽ എല്ലാവക്കും സന്തുഷ്ടിയെ ജനിപ്പിച്ചു. രാമവിയോഗവിഷത്തീയാൽ മൂർഛിതന്മാരായ ജനങ്ങൾ മന്ത്രശക്തിയാലെന്നപോലെ സജീവന്മാരായി. റാണിമാരും മന്ത്രിമാരും വസിഷ്ഠനും നാഗരസ്ത്രീപുരുഷന്മാരും സ്നേഹപരവശരായി ഭരതനെ സ്തുതിച്ചു. ഭരതശരീരം രാമഭക്തി മൂത്തീകരിച്ചതാണെന്നു് അവർ പ്രശംസിച്ചു. എന്നിട്ടു അവർ ഭരതനെ നോക്കിപ്പറഞ്ഞു:—“ഹാ ഞങ്ങളുടെ രക്ഷകനായ ഭരത” എന്നല്ലാതെ രാമനെ ജീവനെപ്പോലെ കരുതുന്ന അങ്ങേ ഞങ്ങൾ എങ്ങനെ അഭിസംബോധനംചെയ്യും? ഹാ കഷ്ടം! മാതാവിന്റെ ദുർവിധത്തിൽ അങ്ങേയ്ക്കു അറിവുണ്ടെന്നു മൂഢനായ ഏതൊരു പുരുഷനെങ്കിലും പറയുന്നുവെങ്കിൽ അവൻ നൂറു കല്പകാലം വംശത്തോടെ നരകം അനുഭവിക്കേണ്ടിവരും. സർപ്പത്തിന്റെ ശിരസ്സിൽ വിളങ്ങുന്ന രത്നത്തിനു അതിന്റെ ദോഷങ്ങൾ വല്ലതും സംബന്ധിക്കുമോ? എന്നു മാത്രമല്ല, വിഷത്തെയും ദാരിദ്ര്യത്തെയും ദുഃഖത്തെയും മാറ്റുന്നതിനുള്ള ശക്തി ആ രത്നത്തിനു സുസ്പഷ്ടമായി കാണപ്പെടുന്നതുമില്ലേ? ഹേ സദസ്യരെ! നാം എല്ലാവരും രാമനെ പിന്തുടന്നു വനത്തിലേക്കു പോകേണ്ടതാവശ്യകമാണു്. ഭരതന്റെ ഉപദേശം സ്വീകാര്യമായിരിക്കുന്നു. ഹേ രാമഭക്തനായ കുമാരാ! ദുഃഖസമുദ്രത്തിൽ മുങ്ങുന്ന ഞങ്ങൾക്കു അങ്ങു് ഒരവലംബഹസ്തമാണു് നല്കിയതു്.

വനഗമനത്തെക്കുറിച്ചുള്ള വിചാരത്താൽ സദസ്യന്മാരെല്ലാവരും ഇടിമുഴക്കം കേട്ട ചാതകത്തെയും മയിലിനെയുംപോലെ ആനന്ദഭരിതരായി. പിറേറദിവസം പ്രഭാതത്തിൽത്തന്നെ പുറപ്പെടണമെന്നുള്ള നിശ്ചയം വിശേഷിച്ചും ഹിതകരമായിരുന്നു. ഭരതനെ എല്ലാവരും പ്രാണാധികമായി സ്നേഹിച്ചു. വസിഷ്ഠമുനിയെ വണങ്ങി ഭരതനേയും പ്രണമിച്ചുകൊണ്ടു് സദസ്യന്മാർ യാത്രവാങ്ങി അവരവരുടെ ഭവനങ്ങളിലേക്കു പുറപ്പെട്ടു. മാർഗ്ഗമദ്ധ്യേ അവരെല്ലാവരും ലോകാനുഗ്രഹഭൂതനായ ഭരതന്റെ സ്നേഹവിശേഷത്തെയും ശീലഗുണത്തെയും പ്രശംസിച്ചു. “എത്ര ശോഭനമായ മനോധർമ്മം” എന്നു പരസ്പരം പറഞ്ഞുകൊണ്ടു് എല്ലാവരും യാത്രയ്ക്കുവേണ്ട ഒരുക്കങ്ങൾ ചെയ്വാനായി മുതിന്നു. വീടു സൂക്ഷിക്കുന്നതിനായി നിശ്ചയിക്കപ്പെട്ട ആളുകൾക്കു് അതു വജ്രപാതംപോലെ ദുസ്സഹമായി തോന്നി. “വീട്ടിൽ താമസിക്കണമെന്നു ആരോടുംപറഞ്ഞുകൂടാ. ജന്മസാഫല്യം വരുത്തണമെന്നാഗ്രഹിക്കാത്തവർ ആ

രാനും ഉണ്ടോ? രാമപാദത്തിലേക്കു ഒരുത്തനെ നയിക്കാൻ സഹായി
ക്കാത്ത സമ്പത്തും, ഭവനവും, സുഖവും, ബന്ധുവും, അച്ഛനും, അ
മ്മയും, സഹോദരനും "എല്ലാം നശിച്ചുപോകുന്നു" എന്നു ചിലർ വി
ളിക്കൂട്ടി. ഭവനംതോറും വാഹനങ്ങളുടെ സജ്ജീകരണം ദ്രുതഗതി
യിൽ നടന്നുകൊണ്ടിരുന്നു. പ്രഭാതപ്രയാണം സന്തോഷകരമായ
ഒരുത്സവംപോലെ എല്ലാവക്കും തോന്നി. ഭരതൻ വീട്ടിലേക്കു തി
രിച്ചുപോകുംവഴി മനസ്സിൽ ഒരു വിചാരം ഉണ്ടായി. "രാജ്യവും
അതിൽ ഉൾപ്പെട്ട ആനകൾ, കുതിരകൾ, ഭവനങ്ങൾ, ഭണ്ഡാര
ങ്ങൾ മുതലായതും രാമചന്ദ്രന്റെ വകയാണു". ഞാൻ അവയെ
സൂക്ഷിക്കാതെ വിട്ടേച്ചുപോകുന്നതു വിഹിതമല്ല; ഒടുവിൽ എ
നിക്കതു് അശുഭമായിട്ടല്ലാതെ ഭവിക്കയില്ല. സ്വാമിദ്രോഹം ചെ
യ്യുന്നവൻ മഹാ പാപിയാണെന്നു ധർമ്മശാസ്ത്രം വിധിക്കുന്നു. അ
ന്യന്മാരുടെ ദൂഷണകോടികളെ ഗണിക്കാതെയും സ്വാമിയുടെ ഹി
തത്തെച്ചെയ്യുന്നവനാരോ അവനാണു യഥാർത്ഥ സേവകൻ." ഈ
വിചാരത്തോടുകൂടി ചില വിശ്വസ്തസേവകന്മാരെ—സ്വപ്നത്തിൽ
പോലും തങ്ങളുടെകൃത്യത്തിൽ ശ്രദ്ധയോടുകൂടിയവരായ ചിലരെ—
വിളിച്ചു് അവരവക്കുചിതമായവിധത്തിൽ ഓരോ സ്ഥാനങ്ങൾ
ചുമതലപ്പെടുത്തി ഏല്പിച്ചു. ഗജശാല, വാജിശാല, ഭണ്ഡാരം,
കൊട്ടാരം, കോവിലകം മുതലായവ സൂക്ഷിക്കുന്നതിനു വേണ്ട നി
ഷ്കൃഷ്ടകളെല്ലാം ചെയ്തതിന്റശേഷം കൗസല്യയെ പോയിക്കണ്ടു.
സ്നേഹപ്രവാഹശക്തി വഴിപോലെ അറിഞ്ഞിരുന്ന ഭരതൻ ഒരു
മാതാവിനുണ്ടാകാവുന്ന ഉൽക്കണ്ഠയെക്കുറിച്ചു അലിവുതോന്നിസുഖ
ദങ്ങളായ പല്ലക്കുകളും സുഖാസനങ്ങളായ ശകടങ്ങളും പ്രഭാതപ്ര
യാണത്തിനു തയാറാക്കാൻ ശട്ടംചെയ്തു. നഗരത്തിലുള്ള പുരുഷ
ന്മാരും സ്ത്രീകളും കോകകോകികളെപ്പോലെ യാത്രാകാലമായ പ്രഭാ
തത്തെ ഉൽക്കണ്ഠയോടേ പ്രതീക്ഷിച്ചു. രാത്രിയിൽ നിദ്രയുടെ ചി
ന്തപോലും ആക്കും ഉണ്ടായില്ല. പ്രഭാതസൂര്യൻ ഉദയോന്മുഖങ്ങ
ളായ സ്വർണ്ണച്ഛവിമയങ്ങളാൽ കിഴക്കേദിക്കിനെ അലങ്കരിക്കുന്നതുക
ണ്ടിട്ടു്, ഭരതൻ മന്ത്രിമാരെ വിളിച്ചു ഉടൻ പുറപ്പെടണമെന്നും വന
ത്തിൽവച്ചു രാമചന്ദ്രനെ കിരീടംധരിപ്പിച്ചു കൂട്ടിക്കൊണ്ടുപോരുന്ന
തിനു അഭിഷേകസംഭാരങ്ങളെല്ലാം എടുത്തുകൊള്ളണമെന്നും കല്പ
നയായി. കല്പനപ്രകാരം എല്ലാവരും യാത്രയ്ക്കായി മുതിൎന്നു് സ
ജ്ജീകൃതങ്ങളായ വാഹനങ്ങളിൽ ആരോഹിക്കാൻ പുറപ്പെട്ടു. അ
രുന്ധതീസമേതനായ വസിഷ്ഠമുനി ഹോമദ്രവ്യങ്ങളുമായി മു
മ്പെ എഴുന്നള്ളിച്ചെന്നു തനിക്കായി ഒരുക്കപ്പെട്ടിരുന്ന രഥ
ത്തെ അലങ്കരിച്ചു. പുറകെ തപോധനന്മാരും തേജോനിധി
കളുമായ ഉത്തമബ്രാഹ്മണരെല്ലാം പലതരത്തിലുള്ള വാഹനങ്ങളി

ൽ കയറി തിരിച്ചു. അനന്തരം നാഗരന്മാർ അവരവരുടെ വാഹനങ്ങളിൽ പ്രയാണമാരംഭിച്ചു. അതിനപ്പുറകെ സുവർണ്ണമയങ്ങളും രത്നമാല്യാദി വിഭൂഷിതങ്ങളുമായ പല്ലക്കുകളിൽ രാജ്ഞിമാരും യാത്രയായി. എല്ലാവരുടെയും ഹൃദയലക്ഷ്യം രാമചന്ദ്രവിലസിതമായ ചിത്രകൂടപർവതത്തിൽ പതിഞ്ഞിരുന്നു. ദാഹാർത്തങ്ങളായി ആററരുകിലേക്ക് പോകുന്ന ആനക്കൂട്ടങ്ങളേപ്പോലെ രാമദർശനത്തിൽ എല്ലാവരും അത്യൂൽകണ്ഠിതരായി ഭവിച്ചു. ഭരതൻ നഗരരക്ഷണത്തിനായി വേണ്ട നിഷ്കർഷകളെല്ലാം വീണ്ടും ചെയ്തതിന്റെ ശേഷം സീതാരാമപദപത്മങ്ങളെ മനസ്സിൽ ധ്യാനിച്ചുകൊണ്ടു അനുജനുമായി പുറപ്പെട്ടു. വനവാസിയായ ജ്യേഷ്ഠന്റെ അവസ്ഥവിചാരിച്ചാൽ താൻ രഥത്തിൽ കയറുന്നതു് യോഗ്യമല്ലെന്നു കരുതി കാൽനടയായിട്ടാണു് പ്രയാണമാരംഭിച്ചതു്. ഭ്രാതൃഭക്തനായ ശത്രുഘ്നനും ജ്യേഷ്ഠനെ പിൻതുടൎന്നു് നടകൊണ്ടു. രാജകുമാരന്മാർ പാദചാരേണ യാത്രയായതുകണ്ടപ്പോൾ സ്നേഹാകുലരായ നാഗരജനങ്ങൾ എല്ലാവരും അവരവരുടെ വാഹനങ്ങളിൽനിന്നുമിറങ്ങി സാഞ്ജലിഹസ്തന്മാരായി നടന്നുതുടങ്ങി. ദൂരയാത്രയ്ക്കു് ഈ സംരംഭം വലുതായ അസൌകര്യങ്ങൾക്കു കാരണമാകുമെന്നു കണ്ടിട്ടു് കൌസല്യാദേവി പല്ലക്കുനിറുത്തി ഭരതനെ അരികിൽവിളിച്ചു് "മകനേ! നീ കാൽനടയായി പുറപ്പെട്ടതുകൊണ്ടു് ജനങ്ങൾ എല്ലാവരും വാഹനത്തെ ഉപേക്ഷിച്ചതു കാണുന്നില്ലേ? നീ രഥത്തിൽ കയറാതെ നടക്കുന്നതുവരെ അവരും വാഹനങ്ങളിൽ കയറാൻ മടിക്കതന്നെ ചെയ്യും. രാമവിയോഗവിവശന്മാരായിരിക്കുന്ന ഇവൎക്കു പാദചാരേണ ദീർഘയാത്രചെയ്യുന്നതിനു ഇപ്പോൾ ശക്തിയില്ലെന്നും നിനക്കോർക്കേണ്ടതാണു്, അതുകൊണ്ടു നീയും ഉണ്ണിയും രഥത്തിൽ ആരോഹിക്കണമെന്നു് ഞാൻ ആജ്ഞാപിക്കുന്നു."

സമഞ്ജസമായ മാതൃനിയോഗത്തെ മാനിച്ചു് ഭരതൻ ശത്രുഘ്നനോടുകൂടി രഥത്തിൽ ആരോഹിച്ചു യാത്രതുടൎന്നു. അന്നേദിവസം എല്ലാവരും തമസാനദിയുടെ തീരത്തിൽ എത്തിത്താമസിച്ചു. പിറേറദിവസവും യാത്രതുടരുകയും സായാഹ്നമായപ്പോൾ ഗോമതീനദിയുടെ തീരത്തിൽ താവളമുറപ്പിക്കയും ചെയ്തു. രഘുരാജനെക്കുറിച്ചുള്ള ഭക്ത്യതിശയത്തിന്റെ ചിഹ്നമായി യാത്രക്കാരിൽ പലരും നിരാഹാരവ്രതം അനുഷ്ഠിച്ചിരുന്നു. ചിലർ പച്ചവെള്ളംമാത്രം കുടിച്ചു ദിവസംകഴിച്ചു. ദേഹശക്തി കുറഞ്ഞ ചില ആളുകൾ ഫലമൂലങ്ങൾമാത്രം ഭക്ഷിക്കുകയും തീരെ ദുർബലന്മാർ, ദിവസം ഒരുനേരത്തെ ആഹാരം, അതും രാത്രിയിൽമാത്രം, കഴിക്കയും ചെയ്തുവന്നു. രാമദർശനവ്രതം ദീക്ഷിച്ചു് വസ്ത്രാഹാരാദികളിലെ സുഖങ്ങളെല്ലാം

അവർ ഉപേക്ഷിച്ചു. മൂന്നാംദിവസം താമസിച്ചതു് സേയിനദിയുടെ തീരത്തിലാണു്. നാലാംദിവസം സായാഹ്നത്തിൽ അവർ ശൃംഗിവേരപുരത്തിലെത്തി, ഗംഗാതീരത്തിൽ പാളയമടിച്ചു. അയോദ്ധ്യയിൽനിന്നും ഭരതൻ വനത്തിലേക്കു പോകാൻ ശൃംഗിവേരപുരത്തിൽ എത്തിയിരിക്കുന്നു എന്നുള്ള വർത്തമാനം രാമഭക്തനായ ഗുഹൻ കേട്ടപ്പോൾ വല്ലാതെ സംശയിച്ചു- "ഭരതകുമാരൻ ഇപ്പോൾ വനത്തിലേക്കു പുറപ്പെടാൻ കാരണം എന്തായിരിക്കും? ഏതോ ദുരുദ്ദേശ്യം അന്തർഭവിച്ചിരിക്കുമെന്നുള്ളതിനു് സംശയമില്ല. അല്ലെങ്കിൽ സൈന്യസമേതനായി പുറപ്പെടേണ്ട ആവശ്യം ഇല്ല. നിർബാധമായി എന്നെന്നും രാജ്യം ഭരിക്കണമെന്നുള്ള ആഗ്രഹത്താൽ രാമലക്ഷ്മണന്മാരെ നിഗ്രഹിക്കാനായിരിക്കുമോ കുമാരന്റെ യാത്ര. രാജധർമ്മങ്ങളെ മുമ്പേതന്നെ വിസ്മരിച്ചിരിക്കുന്ന ആളാണു് ഭരതൻ. അതുമൂലമുള്ള അപകീർത്തിക്കു പാത്രീഭവിച്ചിട്ടുമുണ്ടു്. ജീവനേക്കൂടി നശിപ്പിക്കാനുള്ള ആരംഭമാണു് ഇപ്പോൾ എടുത്തിരിക്കുന്നതെന്നു തോന്നുന്നു. ദേവാസുരന്മാർ ഒത്തുചേർന്നു യുദ്ധം ചെയ്താലും രാമചന്ദ്രനെ ജയിക്കാൻ സാധിക്കുന്നതല്ല. നിർമ്മലമായ സൂര്യവംശത്തിൽ ഉത്ഭവമെടുത്തുവെങ്കിലും ഭരതനു് ഈ മനഃസ്ഥിതി വന്നതിൽ ആശ്ചര്യപ്പെടാനില്ല. വിഷവല്ലിയിൽ വിഷഫലങ്ങളല്ലാതെ അമൃതഫലങ്ങൾ ഉത്ഭവിക്കാൻ കാരണമില്ല.

ഈവിധമുള്ള വിചാരധാരയാൽ വ്രണപ്പെട്ട മനഃസ്ഥിതിയോടുകൂടി ഗുഹൻ തന്റെ സഹചരന്മാരെ നോക്കിപ്പറഞ്ഞു. "എല്ലാവരും തയാറായിക്കൊള്ളുവിൻ. വള്ളങ്ങളെല്ലാം കമഴ്ത്തി കടവും ഇടിച്ചു നിരത്തുവിൻ. സായുധന്മാരായി ഉടനെ പുറപ്പെട്ടു്, ഗംഗാതീരത്തിലെത്തിയിരിക്കുന്ന ഭരതനോടു് യുദ്ധത്തിനു് സന്നദ്ധരാകുവിൻ. ജീവനോടേ ഗംഗ കടന്നുപോകാൻ അയാളെ സമ്മതിക്കുന്നതു് ആപൽകരമാണു്. രാമനുവേണ്ടി ക്ഷണഭംഗുരമായ ഈ ശരീരത്തെ ഗംഗാതീരത്തിൽ ഉപേക്ഷിക്കാനും നിങ്ങൾ മടിക്കരുതു്. ഭരതനെപ്പോലെ പ്രബലനായ ഒരു ക്ഷത്രിയരാജാവിനോടു് യുദ്ധത്തിൽ എതിർക്കാൻ ഹീനജാതീയനായ ഞാൻ അർഹനേയല്ല. എങ്കിലും രാമനുവേണ്ടി മരിക്കാൻ ഇടയായാൽതന്നെ അതൊരു മഹാഭാഗ്യമായിരിക്കും. പതിന്നാലു ലോകങ്ങളിലും എന്റെ കീർത്തി പരക്കും. രാമനുവേണ്ടി പ്രാണങ്ങളെ ഉപേക്ഷിക്കുന്ന മാത്രയിൽ എനിക്കു് രണ്ടു കയ്യും നിറയെ ദേവാമൃതം ലഭിക്കും. സാധുസമാജത്തിൽ ഉൾപ്പെടാതെ രാമഭക്തനല്ലാതെ ജീവിക്കുന്നവൻ ഭൂമിക്കു ഭാരവും മാതൃയൗവനമഹീരുഹത്തെ ഛേദിക്കുന്ന കുഠാരവുമാകുന്നു.

നിഷാദപതി ഇപ്രകാരം തന്റെ സഹചരന്മാരോടു പ്രഖ്യാപനംചെയ്തു ധൈര്യപ്പെടുത്തീട്ടു, രാമസ്മരണയോട്കൂടി ചാപശരാദികൾ കൊണ്ടുവരുവാൻ ആജ്ഞാപിച്ചു. 'അനന്തരം അനുചരന്മാരെനോക്കി "ബന്ധുക്കളേ നിങ്ങളും ഒരുക്കമൊക്കെ പൂൎത്തിയാക്കുവിൻ" എന്നുപറഞ്ഞു. ഞാൻ ആജ്ഞാപിക്കുമ്പോൾ ഒരുനിമിഷംപോലും നിങ്ങൾ താമസിക്കാൻ ഇടവരുത്തരുത്" "ഒരുനിമിഷംപോലും താമസം വരുത്തുകയില്ലെ"ന്ന് അവർ ഹൎഷാകുലന്മാരായി ഐകകണ്ഠ്യേന പ്രതിജ്ഞചെയ്യുകയും അന്യോന്യം ധൈര്യവാക്കുകൾപറഞ്ഞു യുദ്ധോത്സാഹത്തെ വൎദ്ധിപ്പിക്കുകയുംചെയ്തു. അനന്തരം ആയോധനോത്സുകന്മാരായി ഗുഹനെവണങ്ങി രാമപാദങ്ങളേയും ധ്യാനിച്ചുകൊണ്ടു ശരചാപങ്ങളും ആവനാഴിയും യുദ്ധച്ചട്ടയും ഉഷ്ണീഷവുംധരിച്ചു വെണ്മഴു, ഈട്ടി, കുന്തം, തുടങ്ങിയ ആയുധങ്ങൾസാരസനത്തിൽ തിരുകി തയാറായി. അവരിൽചിലൎക്കു വാളും പരിചയുംകൊണ്ടു പോരാടുന്നതിനുള്ള സാമൎത്ഥ്യം അവൎണ്ണനീയമായിരുന്നു. ഭൂമിയിൽനിന്നും ഉയരത്തിൽ ചാടിനിന്നു വാൾപ്രയോഗംചെയ്യുന്നതുകണ്ടാൽ ആകാശഗമനവിദ്യ അവൎക്കുവശമാണെന്നു തോന്നിപ്പോകും. ആയുധധാരണംഎല്ലാം പൂൎത്തിയായശേഷം എല്ലാവരും വിനീതരായി ഗുഹന്റെ മുമ്പാകെവന്നു വന്ദിച്ചു. തന്റെ വീരയോദ്ധാക്കളുടെ ഉചിതമായ സന്നദ്ധതയും ഊൎജ്ജസ്വലമായ നിലയുംകണ്ടു ഗുഹൻ പ്രത്യേകം ഓരോരുത്തനേയും അഭിസംബോധനംചെയ്തുപറഞ്ഞു. "സഹോദരന്മാരെ! നിങ്ങൾ എനിക്കുവേണ്ടി ആത്മാൎത്ഥമായി പോരാടണം. ഇതു് എന്റെ ഒരു മഹാകാൎയ്യമാണു്" വിശങ്കിതമായ ഈ ജല്പനംകേട്ടു കോപഭാവത്തിൽ അവർ "സ്വാമിൻ! ഒട്ടും അധൈര്യപ്പെടരുതു്. രാമന്റെ കാരുണ്യംകൊണ്ടും താങ്കളുടെ പ്രഭാവത്താലും ശത്രുസൈന്യങ്ങളെ ആകമാനം നാമാവശേഷന്മാരാക്കാമെന്നു ഞങ്ങൾക്കു ധൈര്യമുണ്ടു്. ജീവൻ ശരീരത്തിലുള്ളപ്പോൾ കാൽ പിന്നാക്കംവെയ്ക്കുമെന്നു സംശയിക്കേണ്ടാ. യുദ്ധക്കളത്തെ ശത്രുക്കളുടെ ശവങ്ങളും തലയോട്ടികളുംകൊണ്ടു നിറയ്ക്കാതെ ഞങ്ങൾ അടങ്ങുകയില്ല". ഈ പ്രഖ്യാപനത്താൽ ആശ്വസ്തനും ആഹ്ലാദഭരിതനുമായ ഗുഹൻ യുദ്ധയാത്രയ്ക്കുള്ള പെരുമ്പറ അടിക്കാൻ കല്പനകൊടുത്തു. ഈ വാക്കുകൾ ഉച്ചരിച്ചപ്പോൾ ഇടതുവശത്തു് ഒരാൾ തുമ്മുന്ന ശബ്ദം കേൾക്കായി, അതുകേട്ടു ചില ലക്ഷണജ്ഞന്മാർ "യുദ്ധയാത്രയ്ക്കു് ശോഭനമായ ശകുനം" എന്നു് വിളിച്ചുപറഞ്ഞു. ശകുനത്തെപ്പററി വിചാരണചെയ്തു ഒരു വൃദ്ധൻ ഉടനെ പറകയാണു-"ഭരതനെ സന്ധിക്കാനിടവരുമെങ്കിലും യുദ്ധമുണ്ടാകയില്ല. ആ കുമാരൻ രാജ്യഭാരത്തെ രാമങ്കൽസമൎപ്പിക്കാനായിട്ടു പോരുകയാണു്. ശകുനലക്ഷണം അങ്ങനെയാണു

ചേർത്തു ഗാഢമായി ആശ്ലേഷിച്ചു. ചിരവിരഹിതനായ തന്റെ ഇഷ്ടസഹോദരൻ ലക്ഷ്മണനെ ആശ്ലേഷംചെയ്തതുപോലെയുള്ള നിവൃതിയും ആനന്ദവും അപ്പോൾ ഭരതനുണ്ടായി. ഭരതന്റെ ഭക്തവാത്സല്യാതിശയത്തെ കാണികൾ കൊണ്ടാടി. ആകാശത്തിൽ ദേവന്മാർ ധന്യവാദകോലാഹലം മുഴക്കിപുഷ്പവർഷംചെയ്തു്, രാമമാഹാത്മ്യത്തെവർണ്ണിച്ചു. "ഗുഹൻ ലോകനീതിഅനുസരിച്ചും വേദവിധി അനുസരിച്ചും നിഴലിനുപോലും തീണ്ടുള്ള ഒരു നീചനാണെങ്കിലും രാമസോദരൻ അവനെ ആനന്ദപുളകിതനായി പരിരംഭണംചെയ്തു. മനസ്സറിയാതെയായാലും രാമനാമമന്ത്രം ഒരിക്കലുച്ചരിച്ചാൽ പാപകോടികൾ അവനെ സമീപിക്കയില്ലെന്നു പ്രസിദ്ധമാണ്. ഇവൻ സാക്ഷാൽ രാമചന്ദ്രന്റെ ആശ്ലേഷത്താൽ വംശത്തോടെ ശുദ്ധീകരിക്കപ്പെട്ട ഒരു സുകൃതിയാകുന്നു. കർമ്മനാശാനദിയിലെ ജലമായാലും ഗംഗയിൽ ചേർന്നാൽ അതിനെ ആരാണു പൂജിക്കാത്തതു്? വിശുദ്ധമായ രാമനാമം "മരാ മരാ" എന്നുമറിച്ചെങ്കിലും പറവാൻ ഇടയായതുകൊണ്ടു കേവലം ഒരു വനചരനായിരുന്ന വാല്മീകി, സാക്ഷാൽ ബ്രഹ്മദേവനുതുല്യനായി ഭവിച്ച കഥ ലോകപ്രസിദ്ധമാണല്ലോ. ചണ്ഡാളനോ, ശബരനോ, മലവേടനോ മ്ലേച്ഛനോ,പാമരനൊ കോലനോ കിരാതനോആരായാലുംശരി രാമമന്ത്രോച്ചാരണസാമർത്ഥ്യത്താൽ പരിശുദ്ധനും ത്രൈലോക്യവിഖ്യാതനാമായി ഭവിക്കുന്നതാണ്. ഇതത്ഭുതമല്ല, അനേകം യുഗങ്ങളായിട്ടേനടന്നുവരുന്ന ഒരു സംഭവമാണ്. രഘുപതിക്കു് ആരെതന്നെ യുയത്താൻ കഴികയില്ല."

ദേവന്മാർ ഇപ്രകാരം രാമനാമമഹിമയെ വർണ്ണിച്ചതു് അയോദ്ധ്യാവാസികൾ ഔത്സുക്യത്തോടെ കേട്ടു സന്തോഷിച്ചു. ഭരതൻ രാമസഖനായ ആ നിഷാദനെ സൽക്കരിച്ചു്, കുശലപ്രശ്നം ചെയ്തു. ഭരതന്റെ സ്നേഹസ്വഭാവം നിഷാദപതിയെ അത്യർത്ഥം നിർവൃതനാക്കിച്ചെയ്തു. അവന്റെ മനസ്സിൽ തിങ്ങിവിങ്ങിയ സങ്കോചസ്നേഹമോദങ്ങളുടെ ആധിക്യംനിമിത്തം ഭരതന്റെ മുഖത്തു നോക്കി ഒരക്ഷരംപോലും ശബ്ദിക്കാൻ ശക്തനാകാതെ നിന്നുപോയി. പിന്നീടു അവൻ ധൈർയ്യത്തെ ഒരുവിധത്തിൽ അവലംബിച്ചു, ഭരതന്റെ കാലുകളെ ചുംബിച്ചു് അഞ്ജലിബന്ധത്തോടുകൂടി പറഞ്ഞു. "രഘുപതിയുടെ കല്യാണനിലയമായ കാൽതാമര കാൺമാൻ എനിക്കു ഭാഗ്യമുണ്ടായതിനാൽ എന്നേക്കും ഞാൻ. ധന്യനായി എന്നഭിമാനിച്ചു. ഇപ്പോൾ അങ്ങേ പരമാനുഗ്രഹം കൊണ്ടു കോടി ജന്മങ്ങളിൽ എനിക്കു മംഗളം ആയത്തമായിത്തീർന്നു."

എന്റെപൂർവ്വജന്മങ്ങളും, കുലവും, ചിന്തിച്ചിട്ടു് രഘുപതിയുടെ

കാണുന്നതു്. അതുകൊണ്ടു യുദ്ധത്തിനു സംഗതിവരികയില്ലെന്നു ഞാൻ ഉറപ്പുപറയുന്നു." ഈ വാക്കുകൾ ഗുഹനു് വിവേകമുണ്ടാക്കി. "വൃദ്ധൻ പറഞ്ഞതു യുക്തമാണു്. വൃദ്ധവചനങ്ങളെ മാനിക്കണമെന്നു് അഭിജ്ഞന്മാർ പറഞ്ഞിരിക്കുന്നു. വിചാരമില്ലാതെ പ്രവർത്തിക്കുന്നവർ മൂഢന്മാരാണു്. അവർ പിന്നീടു പശ്ചാത്താപിക്കുന്നതായിക്കണ്ടു വരുന്നുണ്ടു്. ഭരതന്റെ ശീലവും സ്വഭാവവും പരീക്ഷിച്ചറിയാതെ പ്രവർത്തിക്കുന്നതു് ആപൽകരമായിത്തീർന്നേക്കാം. അതുകൊണ്ടു് തൽക്കാലം നിങ്ങൾ കടത്തുകൾ തടഞ്ഞുനിന്നുകൊണ്ടാൽ മാത്രം മതി. കൗശലത്തിൽ ഭരതന്റെ ഉദ്ദേശവും നിലയും മനസ്സിലാക്കിയതിനു ശേഷം അതനുസരിച്ചു നമുക്കു പ്രവർത്തിക്കാവുന്നതാണു്. രാമനോടു ശത്രുത്വത്തിനാണു് ആരംഭം എങ്കിൽ പ്രാണാവസാനനിമിഷംവരെ നാം ഓരോരുത്തരും എതിർത്തു പോരാടുകതന്നെവേണം. അല്ല, സ്നേഹിച്ചാണു വന്നിരിക്കുന്നതെന്നറിഞ്ഞാൽ യാത്രയ്ക്കു വേണ്ട ഒത്താശകൾ യഥാശക്തി ചെയ്തുകൊടുക്കേണ്ട ധർമ്മവും നമ്മൾക്കുണ്ടു്. അടുത്തുചെന്നു് രണ്ടു വാക്കു സംസാരിക്കുമ്പോൾ മനഃസ്ഥിതി ഗ്രഹിക്കാവുന്നതാണു്. സ്നേഹമാകട്ടെ, ദ്വേഷമാകട്ടെ സൂക്ഷ്മഗ്രാഹികളിൽനിന്നും മറച്ചുവയ്ക്കത്തക്കതല്ല." ഈ പ്രസ്താവനയോടുകൂടി ഗുഹൻ ഭരതനെ നേരിൽ കണ്ടു് വന്ദിക്കുന്നതിനായി നടന്നു. വല്ലതും ഒരുപഹാരംകൂടി വേണ്ടതു് ഉചിതമാണെന്നു തോന്നുകയാൽ മധുവും മധുരങ്ങളായ ഫലമൂലങ്ങളുംമററും പാത്രങ്ങളിൽ സംഭരിച്ചുകൊണ്ടു പുറപ്പെട്ടു. മാർഗ്ഗത്തിൽ അത്യന്തം ശുഭങ്ങളായ ശകുനങ്ങളാണു് കാണപ്പെട്ടതു്. ഭരതനോടു സ്നേഹിക്കാനല്ലാതെ വിരോധിക്കാൻ സംഗതിയില്ലെന്നു് ആ ശകുനങ്ങളാൽ ഗുഹനു ബോധ്യപ്പെട്ടു. മുന്നണിയിൽനിന്ന വസിഷ്ഠമഹർഷിയെ ആദ്യമായി സന്ദർശിച്ച ഗുഹൻ തന്റെ നാമത്തെ ഉച്ചരിച്ചുകൊണ്ടു് അദ്ദേഹത്തിന്റെ പാദപത്മങ്ങളിൽ വണങ്ങിനിന്നു. ഗുഹൻ രാമഭക്തന്മാരിൽ ഉത്തമനാണെന്നറിഞ്ഞിരുന്ന വസിഷ്ഠമഹർഷി അവനെ ആശീർവ്വദിച്ചു് ഭരതനോടു് അവന്റെ ഗുണഗണങ്ങളെ പറഞ്ഞുകേൾപ്പിച്ചു. രാമഭക്തനാണെന്നു കേട്ടിട്ടുണ്ടായ സന്തോഷാധിക്യത്താൽ ഭരതൻ തേരിൽനിന്നും ഇറങ്ങി സ്നേഹപൂർവ്വം ഗുഹനെ എതിരേൽക്കാനായി മുന്നോട്ടടുത്തു. ഭരതന്റെ സാത്വികവും സത്യസന്ധവുമായ മുഖഭാവവും രാമപ്രതിമമായ രൂപസൗന്ദര്യവുംകണ്ടു ഗുഹൻ ഭക്തിപൂർവ്വം തന്റെനാടും കുലവും നാമവും ഉച്ചരിച്ചുകൊണ്ടു കൈകൾകൂപ്പി പാദപ്രണാമംചെയ്വാൻ ശിരസ്സിനെ നമിച്ചു എന്നാൽ ഭരതൻ അതിനു സമ്മതിച്ചില്ല. ക്ഷണത്തിൽ ഓടിഅടുത്തു് കൈകളാൽ അവനെ താങ്ങി മാറിൽ

മഹിമയും ഓൎത്തു നോക്കുമ്പോൾ ഈ ലോകത്തിൽ രാമഭജനം ചെയ്യാത്ത ഏതൊരു മനുഷ്യനും വിധിയാൽ വഞ്ചിതനാണെന്നുള്ളതിന് സംശയമില്ല. കപടസഹിതനും, ഭീരുവും, അല്പജ്ഞനും, അധമജാതിയനുമായ ഞാൻ ലോകത്താലും, വേദത്താലും ബഹിഷ്കരിക്കപ്പെട്ടവനായിരുന്നിട്ടും രാമദേവൻ എന്നെ സ്വകീയനാണെന്ന് അഭിമാനിച്ച നിമിഷം മുതൽ ഞാൻ ഭുവനഭൂഷണമായിത്തീൎന്നു.

ഇപ്രകാരം രാമസ്തുതിവചനങ്ങളാൽ പരിസരവാസികളുടെ കരളും, കാതും കുളുൎപ്പിച്ചുകൊണ്ട് സത്വഗുണം മൂൎത്തിഭവിച്ചതുപോലെ നില്ക്കുന്ന ആ നിഷാദപതിയെ സവിധഗനായ ശത്രുഘ്നൻ സൽക്കാരപൂൎവ്വം ആശ്ലേഷിച്ച് അനുമോദിച്ചു. അനന്തരം ഗുഹൻ വിനയാദരപുരസ്സരം രാണിമാരുടെ അടുക്കൽ ചെന്ന് ആചാരാനുസാരേണ തന്റെ കുലവും നാമവും ഉച്ചരിച്ചു നമസ്കരിച്ചു. അവരും രാമസഹോദരനായ ലക്ഷ്മണനെ എന്നപോലെ ആ രാമഭക്തനെ പ്രീതിപൂൎവ്വം ഉപചരിച്ച് 'നീ അനേകകാലം സുഖിയായി ജീവിക്കാൻ ദൈവം അനുഗ്രഹിക്കട്ടേ' എന്ന് ആശീൎവാദം ചെയ്തു. പൗരസംഘവും അവനെ അനുമോദിച്ച് രാമസോദരനെപ്പോലെ കരുതി സംഭാവിക്കുകയും "ജന്മസാഫല്യം സിദ്ധിച്ച ഒരു സുകൃതിയുതാ, രാമസോദരന്റെ പാണിപത്മങ്ങളാൽ ആശ്ലിഷ്ടനാകാനുള്ള ഭാഗ്യം സിദ്ധിച്ചുവല്ലോ" എന്നു ധന്യോക്തികൾ ഉച്ചരിക്കുകയും ചെയ്തു. ഇപ്രകാരം നഗരവാസികൾ തന്നെ പ്രശംസിക്കുന്നതുകേട്ട് മനസ്സന്തുഷ്ടിയോടുകൂടിയ ഗുഹൻ അവൎക്കു സുഖമായ ഒരു വിശ്രമസ്ഥാനം നിൎദ്ദേശിച്ചുകൊടുക്കാനായി വഴികാണിച്ചു മുമ്പിൽ നടന്നു. ക്ഷണനേരം, തന്റെ അനുചരന്മാരെ എല്ലാം സംജ്ഞ കാട്ടി വരുത്തി കല്പനകൊടുത്തതനുസരിച്ച് അവർ വായുവേഗത്തിൽ പാഞ്ഞുപോയി തണൽമരങ്ങളുടെ ചുവട്ടിലും തടാകക്കരകളിലും പൂങ്കാവുകളിലും സുഖവാസയോഗ്യങ്ങളായ പടമണ്ഡപങ്ങൾകെട്ടിയുണ്ടാക്കിയലങ്കരിച്ചുകഴിഞ്ഞു. ശൃംഗിവേരപുരത്തിന്റെ രമണീയത കണ്ടപ്പോൾ ഭരതൻ സ്നേഹപാരവശ്യത്താൽ സ്തബ്ധനായി നിന്നുപോയി. നിഷാദപതിയേപ്പോലെതന്നെ വിനയവും സ്നേഹവും മൂൎത്തീഭവിച്ച ഒരു ശോഭനനഗരമായിരുന്നു അതു്. സന്തോഷവും സമാധാനവും സൎവ്വത്ര കളിയാടുന്ന ആ നഗരത്തെ അവിടവിടെ ചുററി നോക്കിയതിനുശേഷം രാജകുമാരൻ അനുയായികളുമായി ലോകപാവനമായ ഗംഗാപ്രവാഹത്തെ ദൎശിക്കാനായിപ്പോയി. അവിടെ രാമചന്ദ്രൻ തോണികടന്ന തീരപ്രദേശം ഗുഹൻ ഭരതനു കാണിച്ചുകൊടുത്തു. അതു കണ്ടിട്ട്, ഭക്തനായ ഭരതൻ രാമനെ പ്രത്യക്ഷം ദൎശിച്ചതുപോലെയുള്ള സന്തോഷത്തോടുകൂടി നമസ്കരി

ച്ചു. നാഗരജനങ്ങളും ദേവഗംഗയെ വണങ്ങി പാപശാന്തിക്കായി അതിൽ സ്നാനംചെയ്തശേഷം കൈകൾ കൂപ്പിക്കൊണ്ടു് "രാമചന്ദ്രപാദപത്മഭക്തി ഞങ്ങൾക്കൊരിക്കലും കുറയരുതേ" എന്നു പ്രാർത്ഥിച്ചു ഭരതൻ ഗംഗയെ അഭിസംബോധനംചെയ്തുകൊണ്ടു് "ദേവി! ഭവതിയുടെ മണൽത്തിട്ടകൾ ഭക്തന്മാൎക്കു് സകല സുഖങ്ങളേയും ദാനംചെയ്യുന്ന കാമധേനുക്കളാണു്. സീതാരാമപാദപത്മങ്ങളിൽ അവിഛിന്നയായ ഭക്തി എനിക്കുണ്ടാകുമാറു് ദേവി അനുഗ്രഹിക്കണമെന്നു്, സാഞ്ജലിഹസ്തനായി ഞാൻ പ്രാർത്ഥിക്കുന്നു" എന്ന അഭിമതത്തെ ഉച്ചരിച്ചുകൊണ്ടു് അവഗാഹസ്നാനം ആചരിച്ചു. മാതാക്കന്മാരും സ്നാനകർമ്മം നിർവഹിച്ചു എന്നറികയാൽ അവരെ ഗുരുവിൻെറ അനുജ്ഞവാങ്ങി അവൎക്കായി ഒരുക്കപ്പെട്ടിരുന്ന കൂടാരങ്ങളിലേക്കു് നയിച്ചു. ജനങ്ങളുടെ കൂടാരങ്ങൾ വ്യാപിച്ചിരുന്ന ദിക്കുകളിലെല്ലാം ഭരതൻ ചുററിനോക്കി വേണ്ട നിഷ്കൎഷകൾ ചെയ്യാതിരുന്നില്ല. അനന്തരം ഗുരുവിൻെറ അനുവാദത്തോടുകൂടി ശത്രുഘ്നസമായിച്ചെന്നു റാണിമാരുടെ കൂടാരത്തിൽ കടന്നു. അവരുടെ സുഖദൈന്യങ്ങളെ അന്വേഷിച്ചു തൊഴുതുകൊണ്ടു് അവരെ ശത്രുഘ്നനെ ഭരമേല്പിച്ചിട്ടു് പുറത്തിറങ്ങിവന്നു ഗുഹനെ സന്ധിച്ചു. രണ്ടുപേരും സ്നേഹിതന്മാരെപ്പോലെ കയ്യോടു കൈപിടിച്ചു സംഭാഷണലോലന്മാരായി ചുററിനടക്കുമ്പോൾ രാമചന്ദ്രൻ സീതാസമേതനായി നിദ്രചെയ്ത ആ പുണ്യസ്ഥലം കാട്ടിക്കൊടുക്കണമെന്നു ഭരതകുമാരൻ ഗുഹനോടുപറഞ്ഞു. പറഞ്ഞപ്പോഴേയ്ക്കു് ഭക്തോത്തമനായ ഭരതൻെറ കണ്ണുകളിൽ അശ്രുക്കൾ നിറഞ്ഞു; ഹൃദയം സ്നേഹശിഥിലമായി. വളരെനാളായി അസ്വപ്പെട്ടിരിക്കുന്ന തൻെറ കണ്ണും കരളും അതുവഴി അല്പമൊന്നു തൃപ്തിപ്പെടാമെന്നുള്ള പ്രത്യാശയായിരുന്നു അതിനുകാരണം. ഭരതവചനം ഗുഹൻെറ ഹൃദയത്തിൽ വിവിധവികാരങ്ങളെഉളവാക്കി. വിയോഗദുഃഖാഗ്നിയിൽ നെയ്യൊഴിച്ചതുപോലെ വിഷാദവും വിഷമതയും ആ ശുദ്ധാത്മാവിനുണ്ടായി. ക്ഷണംതന്നെ പാവനമായ ആ സ്ഥലം ഭരതനുകാണിച്ചുകൊടുക്കുകയും ചെയ്തു. ശോഭനമായ ഒരു ശിംശപാവൃക്ഷത്തിൻെറ ചുവട്ടിൽ രഘുപതി വിശ്രമിച്ചതായ സ്ഥാനംനോക്കി വണങ്ങിക്കൊണ്ടു് ഭരതൻ അടുത്തുചെന്നു. അവിടെ ഭഗവാൻ ശയിച്ചിരുന്ന സ്പൃഹണീയമായ കുശാസ്തരണം കണ്ടിട്ടു സ്നേഹാദരഭരിതനായി അതിനെ പ്രദക്ഷിണംചെയ്തു സാഷ്ടാംഗം നമസ്കരിച്ചു. തൃക്കാലടികളിലെ പൊടിവാരി കണ്ണിൽ അണച്ചിട്ടു് ശിരസ്സിൽ അണിഞ്ഞു. രണ്ടുമൂന്നു സ്വൎണ്ണമണികൾ അവിടെ വീണുകിടന്നിരുന്നതിനെ പെറുക്കിഎടുത്തു സീതാദേവിയുടെ സ്മാരകമായി ശിരസ്സിൽ ധരിച്ചു. എന്നിട്ടു് ബാഷ്പാകുലനാ

യി ഹൃദയവ്യഥയോടെ ഗുഹനെനോക്കിപ്പറകയാണ്. "ഈ മണികൾ സീതയോടുവേർപെട്ടുകകൊണ്ടു് തീരെ പ്രഭയില്ലാതെ മങ്ങിപ്പോയിരിക്കുന്നു അതുപോലെതന്നെയാണ് ഈ വേർപാടിനാൽ അയോദ്ധ്യയിലുള്ള സ്ത്രീപുരുഷന്മാരുടെ സ്ഥിതിയും. ദേവിയുടെ പിതാവായ ജനകരാജന്റെ കഥ ഓൎത്തുനോക്കുക. വിഷയഭോഗക്രമവും ആത്മയോഗക്രമവും ഒരുപോലെ അധീനമാക്കി നടത്തിപ്പോരുന്ന അദ്ദേഹത്തോടുപമിക്കാൻ മറെറാരുപുരുഷൻ ലോകത്തിലുണ്ടോ? ഇനിദേവിയുടെ ശ്വശുരനെക്കുറിച്ചു നോക്കുകയാണെങ്കിലോ—സൂൎയ്യകുലസൂൎയ്യനായ ആ മഹാത്മാവു് അമരാവതിയെ ഭരിക്കുന്ന ഇന്ദ്രന്റെ അസൂയയ്ക്കുപോലും പാത്രീഭവിച്ചു ഒരു പുണ്യപുരുഷനായിരുന്നു. ദേവിയുടെ ഭൎത്താവാരാണെന്നു നോക്കുക. എല്ലാവരുടെ മഹിമയ്ക്കും കാരണമായിരിക്കുന്ന മഹിമ വഹിക്കുന്ന രഘുരാജനല്ലേ.

ഈദൃശമായ ഭാഗ്യവും പുണ്യവും തികഞ്ഞ പതിദേവതയായ ആ സ്ത്രീരത്നം ശയിച്ചപുൽമെത്ത ഇതാ ഞാൻ കാണുന്നു. എന്നിട്ടും എന്റെ ഹൃദയം പിളൎന്നു് ചിതറിവീഴാത്തതത്ഭുതം തന്നെ. അതു വജ്റത്തെക്കാൾ കഠിനമാണ് സംശയമില്ല.

ലക്ഷ്മണൻ വെറും ഒരു ബാലനും കോമളശരീരനും ലാളനങ്ങൾക്കധീനനായി ജീവിക്കേണ്ടവനുമാണ്. ഭ്രാതൃസ്നേഹംനോക്കിയാൽ അവനെപ്പോലെ ഒരു കുട്ടി ലോകത്തിൽ ജനിച്ചിട്ടില്ല. ഇനി ജനിക്കയുമില്ലെന്നുതന്നെ പറയാം. ജനങ്ങൾക്കും അച്ഛനമ്മമാൎക്കും കണ്ണിലുണ്ണിയായി കഴിഞ്ഞുവന്നവനാണ്. സീതാരാമന്മാരുടെ പ്രാണനുമാണ്. മൃദുശരീരനും കോമളസ്വഭാവനുമാണ്. ഇതുവരെയും ഉഷ്ണിച്ചുവെയിലോ കാറേറാ അവൻ ഏററിട്ടില്ല. എങ്ങനെ ആണാവോ അവൻ കാട്ടിലെ ദുഃഖങ്ങൾ സഹിക്കുന്നതു്. ഹാ! എന്റെ ഹൃദയം കോടിവജ്റങ്ങളേക്കാൾ കക്കശമാണ്. രാമചന്ദ്രൻ സകലലോകങ്ങൾക്കും ഒരു വിളക്കുപോലേയാണവതരിച്ചതു്. രൂപം ശീലം സൌഭാഗ്യം മുതലായഗുണഗണങ്ങൾക്കു നിധാനമായി പുരജനങ്ങൾക്കും പരിജനങ്ങൾക്കും സുഖദായകനുമായി വിളങ്ങി. ശത്രുക്കൾപോലും അദ്ദേഹത്തെ പ്രശംസിച്ചുവന്നു. സുചരിതങ്ങളാലും സുവാക്കുകളാലും സൎവ്വജനങ്ങളുടെയും ഹൃദയത്തെ അദ്ദേഹം അപഹരിച്ചു. എന്റെ പ്രഭുവിന്റെ ഗുണഗണങ്ങൾ പരിഗണിക്കാൻ അനേകായിരം സരസ്വതികളും ആദിശേഷന്മാരും ശക്തരാകുമോ? മംഗലങ്ങൾക്കും ആനന്ദത്തിനും ആസ്പദമായി സ്വസ്വരൂപനായ ആ രഘുവംശമണി. വെറുനിലത്തു് ഈ കുശപ്പുൽ വിരിപ്പിൽ ഉറങ്ങിയല്ലോ—വിധിയുടെ ഗതി വി

ചിത്രമെന്നേ പറയേണ്ടു—രാമചന്ദ്രൻ ദുഃഖത്തിന്റെ പേരുപോലും കേട്ടിരുന്നയാളല്ല. രാജേശ്വരൻ അദ്ദേഹത്തെ സഞ്ജീവനിവൃക്ഷംപോലെ വളൎത്തിവന്നു. അമ്മമാർ എല്ലാവരും കൺപോളകൾ മിഴികളെ എന്നപോലെ—സൎപ്പം ഫണാമണിയെ എന്നപോലെ—സൂക്ഷിച്ചുവന്നു. ഇത്രത്തോളം ലാളനയിലും ഭാഗ്യത്തിലും വളൎന്നുവന്ന ആ പുണ്യപുരുഷൻ ഇപ്പോൾ വന്യഫലമൂലങ്ങൾ മാത്രം ഭുജിച്ചുകൊണ്ടു് കാൽനടയായി കാട്ടുകളിൽ അലഞ്ഞുതിരിയുന്നു. ഹാ! അമംഗലങ്ങൾക്കു കാരണഭൂതയായ ശപിക്കപ്പെട്ട കൈകേയി! നീ എന്റെ പ്രാണപ്രതിമനു, വിപ്രിയം ചെയ്തുവല്ലോ—ഞാൻ സൎവ്വജനങ്ങളാലും ധിക്കരിക്കപ്പെടത്തക്കവനാണു്. പാപസമുദ്രവും ഭാഗ്യഹീനനുമാണു്. ഈ ആപത്തുകളെല്ലാം ഞാൻ നിമിത്തമാണല്ലോ സംഭവിച്ചതു്. കുലകളങ്കത്തിനു് ഒരു മുദ്രപോലെ ദൈവം എന്നെ സൃഷ്ടിച്ചുവിട്ടു. ദുഷ്ടയായ മാതാവു് എന്നെ എന്റെ പ്രഭുവിന്റെ നാശഹേതുവാക്കിത്തീൎക്കുകയും ചെയ്തു. ഈദൃശദയനീയവാക്കുകൾ കേട്ടുകൊണ്ടു് സമീപത്തിൽ നിന്നിരുന്ന ഗുഹൻ സ്നേഹവിവശനായിപ്പറഞ്ഞു. "സ്വാമിൻ! അങ്ങു് അൎത്ഥമില്ലാത്ത ഈ വിചാരങ്ങൾക്കു വശംവദനാകുന്നതെന്തു്? അങ്ങു രാമചന്ദ്രനു് പ്രിയനാണു്. രാമചന്ദ്രൻ അങ്ങേയ്ക്കും പ്രിയപ്പെട്ട ദേഹമാണു്. ദൈവഗത്യാ വന്നുകൂടിയ ഈ ആപത്തിനെ സംബന്ധിച്ചു കുററം മാതാവിൽ ആരോപിക്കുന്നതു ശരിയല്ല. അതു് വിധിവൈപരീത്യത്തിന്റെ ഫലമാണെന്നു സമാധാനപ്പെടുകയാണു വേണ്ടതു്. മനുഷ്യരുടെ ബുദ്ധിക്കു ഓരോ അനിഷ്ടവികാരങ്ങൾ ഉണ്ടാകുന്നതു് ഗ്രഹങ്ങളുടെ ദുഃസ്ഥിതി അനുസരിച്ചായിരിക്കും. മാതാവിനും ഇപ്രകാരം ഒരഭിനിവേശം ഉണ്ടാകാൻ കാരണവും അതല്ലാതെ മറെറാന്നുമല്ല. ഭഗവാൻ ഈ വൃക്ഷമൂലത്തിൽ ശയിച്ചരാത്രിയിൽ പലകുറി അങ്ങേ പ്രശംസിച്ചു പറകയുണ്ടായി. ഇത്രത്തോളം പ്രിയപ്പെട്ടവർ അദ്ദേഹത്തിനു മററാരുമില്ലെന്നു് നിശ്ചയമാണു്. ഈ വസ്തുത ഞാൻ സത്യംചെയ്തു പറയുന്നു. ഒടുവിൽ എല്ലാം ശുഭമായിത്തന്നെ കലാശിക്കുമെന്നു സമാധാനപ്പെട്ടു് മനസ്സിനെ ആശ്വസിപ്പിക്കുക; രാമചന്ദ്രൻ സകലാന്തൎയ്യാമിയും പ്രേമനിധിയും കരുണാസങ്കേതവും പ്രശാന്തനുമാണു്. നല്ലപോലെ വിചാരിച്ചുനോക്കി സ്വസ്ഥചിത്തനായി വിശ്രമിക്കുക.

സ്നേഹിതന്റെ അകളങ്കമായ ഈ നിവേദനംകേട്ടു ഭരതൻ കുറഞ്ഞൊന്നു ആശ്വസിച്ചു്. രാമപാദങ്ങളെ ധ്യാനിച്ചുകൊണ്ടു തന്റെ കൂടാരത്തിലേക്കുപോയി. രഘുപതി നിദ്രചെയ്ത പുണ്യസ്ഥലം ഭ്രാതാക്കന്മാർപോയി സന്ദൎശിച്ചുവൃത്താന്തംകേട്ടു പൌരജന

ങ്ങളും പരിഭ്രാന്തന്മാരായി അതുകാണ്മാൻ പുറപ്പെട്ടു. ശിംശപാവൃക്ഷച്ചുവട്ടിൽച്ചെന്നെത്തി അവിടെ വാടിക്കിടന്ന കുശാസ്തരണത്തെ എല്ലാവരും ഭക്തിപൂർവ്വം വലംവച്ചു വന്ദിച്ചു കൈകേയിയുടെ കുടിലമനഃസ്ഥിതിയെ അനല്പമായി ശപിച്ചു. തങ്ങളുടെ വിധിവൈപരീത്യത്തെക്കുറിച്ചു പറഞ്ഞുതുടങ്ങിയപ്പോഴേക്കു കണ്ണുനീർ അവരുടെ മിഴികളെ കഴുകികളിച്ചു. ഭരതന്റെ ഭക്തിവിശേഷത്തെ ചിലർ പുകഴ്ത്തി. മറ്റുചിലർ രാജാവിന്റെ സ്നേഹാതിശയത്തെപ്രശംസിച്ചു. എല്ലാവരും തങ്ങളുടെ ഭാഗ്യക്കേടിനെ പഴിച്ചിട്ടു ഗുഹന്റെ ഭാഗ്യോദയത്തെ വർണ്ണിച്ചു അക്കൊപ്പാടെ അവരുടെ വിമോഹങ്ങളും വിഷാദങ്ങളും വിസ്തരിക്കാവതല്ല. പറഞ്ഞും പഴിച്ചും കരഞ്ഞും വിഷാദിച്ചും എല്ലാവരും ഉറങ്ങാതെതന്നെ രാത്രികഴിച്ചുകൂട്ടി. പ്രഭാതമായപ്പോൾ യാത്രയൊരുങ്ങി പുറപ്പെടാൻ മുതിന്നു. ആദ്യമായി വസിഷ്ഠൻ വിശിഷ്ടമായ ഒരുതോണിയിൽ പത്നീസമേതനായി ആരോഹിച്ചു. മറ്റൊരു പുതിയതോണിയിൽ റാണിമാരും ദാസിമാരും കയറി പുറപ്പെട്ടു. എല്ലാവരും അവരവരുടെ സ്ഥിതി അനുസരിച്ചു ഗുഹനാൽ ആനയിക്കപ്പെട്ട തരണികളിൽകയറി. ഏകദേശം ഒന്നരമണിക്കൂർസമയംകൊണ്ടു മറുതീരത്തെ പ്രാപിച്ചു. സന്ധ്യാവന്ദനാദികളെല്ലാം നിർവ്വഹിച്ചശേഷം ഭരതൻ മാതാക്കന്മാരെയും ഗുരുപാദരെയും വണങ്ങിവനയാത്രയ്ക്കൊരുങ്ങി. നിഷാദപതിയായ ഗുഹനെ യാത്രാസംഘത്തിന്റെ മുൻനടത്തി മാതാക്കന്മാരെയും പല്ലക്കിൽ കയററി അവൎക്ക് അകമ്പടിയായി ശത്രുഘ്നനേയും നിയോഗിച്ചിരുന്നു. വസിഷ്ഠനെ ബ്രാഹ്മണസംഘത്തോടു സഹയാത്രചെയ്യിച്ചശേഷം ഭരതൻ ഗംഗയെ വണങ്ങിക്കൊണ്ടു വനവാസികളായ ഭ്രാതാക്കന്മാരെയും ദേവിയേയും ഹൃദയത്തിൽ ധ്യാനിച്ചുറപ്പിച്ചു കാൽനടയായിത്തന്നെ തിരിച്ചു. താൻ കയറാൻ ഒരുക്കപ്പെട്ടിരുന്ന കുതിരകളെ കടിഞ്ഞാൺപിടിച്ചു നടത്തിപ്പോകുന്നതുകണ്ടു കുതിരമേൽ കയറണമെന്നു സേവകന്മാർ പലവുരു അഭ്യർത്ഥിച്ചു. മറുപടിയായി ഭരതൻ അവരെനോക്കി പറഞ്ഞു:—"എന്റെ പ്രഭുവായ രാമചന്ദ്രൻ കാൽനടയായിട്ടല്ലേ വനത്തിലേയ്ക്കു് എഴുന്നള്ളിയതു്. തേരുകളും ആനകളും കുതിരകളും എനിക്കു സവാരിചെയ്യാനായി ഉണ്ടാക്കപ്പെട്ടവയാണോ? അദ്ദേഹം നടന്നുപോയ വീഥികളെ ഞാൻ തലകുത്തിനടന്നുപോകേണ്ടതാണ്. സ്വാമികളെക്കാൾ കൂടുതൽ ശരീരക്ലേശം ഭൃത്യന്മാർ സഹിക്കണമെന്നാണു വിധിയുള്ളതു്".

ഈ വാക്കുകൾകേട്ടു ഹൃദയംഅലിഞ്ഞൊഴുകിയ സേവകന്മാർ ഭരതന്റെ ഭ്രാതൃഭക്തിയെ സവിശേഷം അഭിനന്ദിച്ചു. പകലിന്റെ മൂന്നാമത്തെ യാമത്തിൽ ഭരതനും സംഘക്കാരും പ്രയാഗ്

ത്തിൽ എത്തിച്ചേൎന്നു. ഇതിന്നിടയ്ക്കു ഭരതൻ ഭക്തിവിവശനായി രാമസീതാമന്ത്രം നിമിഷംപ്രതി ഉരുവിട്ടുകൊണ്ടിരുന്നു. പാദസഞ്ചാരശ്രമത്താൽ ഭരതന്റെ കാലടികളിൽ പൊടിഞ്ഞുവിയൎപ്പുതുള്ളികൾ താമരമൊട്ടിലെ മഞ്ഞുതുള്ളികൾപോലെ ശോഭിച്ചു. പകൽമുഴുവൻ ഭരതകുമാരൻ കാൽനടയായി യാത്രചെയ്യുകയായിരുന്നു എന്നുള്ള വസ്തുത സംഘക്കാരിൽ പലരും അപ്പോഴാണു് അറിയുക. അതുനിമിത്തം അവൎക്കുണ്ടായ മനോവ്യഥ എത്രയെന്നു പരിച്ഛേദിക്കാവതല്ല. അനന്തരം ലോകവിഖ്യാതമായ ആ പുണ്യതീൎത്ഥത്തിൽ എല്ലാവരും ഇറങ്ങിമുങ്ങി സന്ധ്യാനിയമങ്ങൾ അനുഷ്ഠിക്കയായി. ഗംഗായമുനകളുടെ സമ്മേളനത്താൽ സിതാസിതജലമായ ആ ത്രിവേണിയിൽ സ്നാനംചെയ്തവരെല്ലാം യഥാവിധി ബ്രാഹ്മണദക്ഷിണകളും ബ്രാഹ്മണപൂജയും ആചരിച്ചു. ഒരുഭാഗത്തുകൂടി ശ്യാമളവൎണ്ണമായി ഒഴുകിവരുന്ന ജലം അന്യത്ര ധവളജലത്തോടു സമ്മേളിക്കുന്ന മോഹനമായ കാഴ്ചകണ്ടു ഭക്തിരസത്താൽ പുളകിതനായ ഭരതൻ കയ്യുംകൂപ്പിനിന്നു "ഹേ സകലകാമപ്രദനായ തീൎത്ഥരാജ! വേദവിദിതവും ലോകവിദിതവുമായ പ്രകടപ്രഭാവത്തോടുകൂടിയ പുണ്യാത്മൻ! ഞാൻ എന്റെ രാജത്വത്തെ ഉപേക്ഷിച്ചു് ഇതാ ഒരുയാചകഭാവത്തെ സ്വീകരിക്കുന്നു; ജനങ്ങൾ ആൎത്തന്മാരാകുമ്പോൾ ഏതൊരുനീചകൃത്യംതന്നെ ചെയ്കയില്ല? അങ്ങു വിജ്ഞാനിയും ഉദാരനും ആണെന്നു് എനിക്കറിയാം. ക്ഷണത്തിൽ ഈ യാചകവചനത്തെ സഫലീകരിക്കുമെന്നു വിശ്വസിക്കട്ടെയോ? ഞാൻ അൎത്ഥമോ ധൎമ്മമോ കാമമോ അപേക്ഷിക്കുന്നില്ല. മോക്ഷവു എനിക്കാവശ്യമില്ല. എന്റെ ഒരേഒരപേക്ഷ ജന്മങ്ങൾതോറും രാമഭക്തിക്കു കളങ്കമോ ലംഘനമോ ഭവിക്കാതെ ഇരിക്കണമെന്നു മാത്രമാണു്. എന്റെ മനഃകുടിലത്വത്തെസംബന്ധിച്ച വാസ്തവസ്ഥിതി രാമചന്ദ്രനറിയാം. ഞാൻ സ്വാമിദ്രോഹിയായ ഒരു പാപിയാണെന്നു ലോകം പഴിക്കുന്നു. അതുസംബന്ധമായ ചിന്തയ്ക്കോ നിൎദ്ദോഷതയെ പ്രഖ്യാപിക്കാനോ ഞാൻ ഒരുക്കമല്ല. സീതാരാമപദഭക്തി ദിവസംതോറും എന്റെ ഹൃദയത്തിൽ വൎദ്ധമാനമായി ഭവിക്കുന്നതിനു് അങ്ങു് അനുഗ്രഹിക്കയേ വേണ്ടു. ചാതകത്തിന്റെ അപേക്ഷകൾ മേഘം ഒരിക്കലും ആദരിക്കാതിരുന്നാലും- മഴവെള്ളത്തിനു് അപേക്ഷിക്കുമ്പോൾ ഇടിവാളും വൎഷോപലങ്ങളും വിതരിച്ചാലും, ചാതകം പ്രാൎത്ഥനനിവൃത്തിയാൽ അതിനെ ജനങ്ങൾ പഴിക്കതന്നെചെയ്യും. ഇങ്ങിനെ ഉപദ്രവങ്ങളെല്ലാം സഹിച്ചും പ്രാൎത്ഥിച്ചുകൊണ്ടിരുന്നാൽ ജനങ്ങൾ ബഹുമാനിക്കും. അഗ്നിയിൽ ഇരിക്കുന്തോറും സ്വൎണ്ണം പരിശുദ്ധമായി ഭവിക്കുന്നതുപോലെ എന്റെ മനോദുഃഖങ്ങളാകുന്ന അഗ്നി

രാമപാദങ്ങളിൽ എനിക്കുള്ള ഭക്തിയെ പരിശുദ്ധമാക്കട്ടെ." ഭരതന്റെ പ്രാർത്ഥനകൾക്കു മൃദുമധുരമായ ഒരു പ്രതിശബ്ദം ത്രിവേണിയിൽ കേൾക്കപ്പെട്ടു. "വത്സാ! ഭരതാ! നിന്റെ പ്രവൃത്തികൾ പരിശുദ്ധങ്ങളാകുന്നു. രാമപാദങ്ങളിൽ നിനക്കുള്ള ഭക്തിയുടെ ആഴത്തിന് അളവില്ല. നീ അകാരണമായിട്ടത്രേ മനസ്സിനെ ദുഃഖിപ്പിക്കുന്നത്. രാമചന്ദ്രനു നിന്നോളം പ്രിയപ്പെട്ട ഒരുജീവി വേറെ, ലോകത്തിൽ ഇല്ല".

സ്പൃഹണീയമായ ഈ അനുകൂലശബ്ദം ഭരതനെ സന്തോഷപുളകിതനാക്കി. "ഭരതൻ ധന്യനാണ് ധന്യനാണ്" എന്നുള്ള സ്തുതിവാക്യം ആകാശത്തിൽ മുഴങ്ങി. ദേവന്മാർ അനർഗ്ഗളമായി പുഷ്പവൃഷ്ടി പൊഴിച്ചു. പ്രയാഗയുടെ പുണ്യതീർത്ഥത്തിൽ അധിവസിക്കുന്ന നിത്യസുഖികളായ വാനപ്രസ്ഥന്മാർ, ബ്രഹ്മചാരികൾ, ഗൃഹസ്ഥന്മാർ, സന്യാസിമാർ, ഇവരെല്ലാം ഭരതന്റെ മനോഗുണത്തെയും ഭക്തിശുദ്ധിയേയും ഉച്ചത്തിൽ പ്രശംസിച്ചു. അവിടെ അടുത്തുതന്നെ ഭക്തശിരോമണിയായ ഭരദ്വാജന്റെ പുണ്യാശ്രമം സ്ഥിതിചെയ്തിരുന്നു. രാമസ്തുതിവാദശബ്ദങ്ങൾ കാതുകളിൽ അമൃതു തളിക്കുന്നതുപോലെ ആ ആശ്രമത്തിന്റെ അന്തർഭാഗത്തുനിന്നും നിരന്തരമായി പുറപ്പെട്ടുകൊണ്ടിരുന്നു. അതുകേട്ടു സന്തുഷ്ടനായ ഭരതൻ അതിനുള്ളിലേക്കു കടന്നുചെന്നു. മഹർഷി തന്റെ പാദങ്ങളിൽ സാഷ്ടാംഗപ്രണാമം ചെയ്ത ഭരതനെ മൂർത്തീഭവിച്ച ഭാഗ്യോദയംപോലെ കരുതി സ്നേഹപൂർവം പിടിച്ചെഴുനേല്പിച്ച് ആശീർവാദങ്ങൾ വർഷിച്ചു. അനന്തരം ഗാഢഗാഢമാശ്ലേഷിച്ചു സമീപത്തിൽ പിടിച്ചിരുത്തി. പ്രണാമപുരസ്സരം ആസനത്തെ സ്വീകരിച്ചു ഭരതൻ കുറഞ്ഞൊന്നു ലജ്ജിതമായ മുഖഭാവത്തോടുകൂടി അഭിഷേകവിഘ്നസംബന്ധമായി മഹർഷി വല്ലതും ചോദിച്ചേക്കുമോ എന്നുള്ള ശങ്കയോടും സങ്കടത്തോടും കൂടിയിരുന്നു. ഭരതന്റെ സങ്കോചവും വിഷമതയും നോക്കി മഹർഷി പറഞ്ഞു:- "വത്സാ! വസ്തുതകളെല്ലാം ഞാൻ കേട്ടറിഞ്ഞിരിക്കുന്നു. വിധിബലത്തെ നമുക്കു ലംഘിക്കാവതല്ല. മാതാവ് ഈവിധം ആപത്തുകൾ വരുത്തിവച്ചല്ലോ എന്നു വിചാരിച്ചു നീ വ്യസനിക്കരുത്. സുശീലയായ കൈകേയി ആ സംഗതിയിൽ അപരാധിനിയല്ല. ദേവന്മാരുടെ പ്രാർത്ഥനാനുസരിച്ചു സരസ്വതി ആ രാജ്ഞിയുടെ ബുദ്ധിയെ ഭേദിപ്പിച്ചതാണ്, അതാണു കാരണം.

ഏതായാലും ജ്യേഷ്ഠനിരിക്കെ, രാജ്യഭാരം കൈയേൽക്കുന്നതു നിനക്ക് അയശസ്കരമാണെന്നു നീ വിചാരിച്ചിരിക്കും. എന്നാൽ ആ കാര്യത്തിൽ മാർഗ്ഗദർശകമായി നമുക്കുള്ള പ്രമാണങ്ങൾ വേദങ്ങളും ധർമ്മശാസ്ത്രങ്ങളുമാകുന്നു. അവയെ ജനങ്ങൾ ബഹുമാ

നിക്കുന്നതുവരെ നിന്റെ പ്രവൃത്തി ഒരിക്കലും അപലപനീയമായി വരികയില്ല. എന്തെന്നാൽ പിതാവു തന്റെ കിരീടം ഏതു പുത്രനു കൊടുക്കുന്നുവോ അവൻ ഗുണദോഷചിന്തചെയ്യാതെ അതിനെ സ്വീകരിക്കണമെന്നുള്ളതു വേദത്തിലും ലോകത്തിലും ഒരുപോലെ സമ്മതിക്കപ്പെട്ടിട്ടുള്ളതാണു്. സത്യവ്രതനായ രാജശേഖരൻ രാജ്യത്തെ അതിന്റെ സുഖധർമ്മാദിഭാരങ്ങളോടുകൂടെ നിന്നിൽ സമർപ്പിക്കാൻ നിശ്ചയിച്ചു. അതിനെ ഒരുപ്രകാരത്തിലും നിഷേധിക്കാൻ നിനക്കു ധർമ്മമില്ല. എന്നാൽ രാമന്റെ വനഗമനം സർവ്വലോകങ്ങൾക്കും അനർത്ഥകരമായ ഒരനിഷ്ടസംഭവമാണെന്നുള്ളതിൽ വാദമില്ല. വിധിബലത്താൽ വശീകൃതയായ കൈകേയി ബുദ്ധിഭേദിച്ചു് ഈ മഹാ അനർത്ഥത്തിനു ഹേതുഭൂതയായി എങ്കിലും ഇപ്പോൾ പശ്ചാത്തപിക്കുന്നുണ്ടു്. നീ ഇതിൽ അല്പം പോലും അപരാധിയല്ല. നീ അധമനെന്നോ അസാധുവെന്നോ ആരും പറകയില്ല. ഗുരുവിന്റെയും പുരജനങ്ങളുടെയും അഭിമതം അനുസരിച്ചു നീ സിംഹാസനത്തെ സ്വീകരിക്കേണ്ടതുതന്നെയാണു്. അതുനിമിത്തം നിനക്കു് ദോഷം സംഭവിക്കാനില്ല. നീ രാജ്യത്തെ രക്ഷിക്കുന്നു എന്നു കേൾക്കുമ്പോൾ രാമചന്ദ്രനും സന്തോഷിക്കതന്നെ ചെയ്യും. എന്നാൽ നിന്റെ ഇപ്പോഴത്തെ അഭിമതം സർവ്വോൽകൃഷ്ടമാണു്. അതിൽനിന്നും നിന്റെ വിവേകത്തിന്റെ മാഹാത്മ്യം വെളിപ്പെടുന്നു. രാമപാദഭക്തിതന്നെയാണു് ലോകത്തിൽ സകല സുമംഗളങ്ങൾക്കും നിദാനം. വത്സാ! നിന്റെ ധനവും ജീവനും പ്രാണങ്ങളും രാമഭക്തി ഒന്നുതന്നെയാണെന്നു കാണുന്നു. നിന്നെപ്പോലെ ഭൂരിഭാഗ്യനിധിയായി ഏതൊരു മനുഷ്യൻ ജീവിക്കുന്നു? എന്നാൽ നീ ഈ പ്രകാരം ആചാരവാനായി ഭവിച്ചതിൽ അത്ഭുതത്തിനു് കാരണമില്ല. ദശരഥന്റെ പുത്രനാണല്ലോ? രാമന്റെ അനുജനും അല്ലേ. കുമാര! നിന്നിലുള്ളതുപോലെ പ്രീതി രഘുപതിക്കു മററാരിലും ഇല്ലതന്നെ. ലക്ഷ്മണനും ദേവിയായ സീതയ്ക്കും അപ്രകാരം തന്നെയാണു്. പ്രയാഗത്തിൽ കുളിക്കാൻ വന്നപ്പോൾ ഇവിടെ അവർ കഴിച്ചുകൂട്ടിയ രാത്രി മുഴുവൻ നിന്നെ പ്രശംസിച്ചുകൊണ്ടേ ഇരുന്നു. നിന്നെപ്പോലെ പ്രീതിഭാജനമായ ഒരു വസ്തുവോ ആളോ അവക്കു് ലോകത്തിലില്ലെന്നുള്ള രഹസ്യം അപ്പോൾ എനിക്കറിവാൻ ഇടയായി; നരകവാസിയായ ഒരുവനു് സ്വർഗ്ഗീയസുഖം അനുഭവപ്പെടുമ്പോൾ എത്രമാത്രം പ്രീതി ജനിക്കുമോ അത്രയുമായിരിക്കും രാമചന്ദ്രനു് നിന്റെ സാന്നിദ്ധ്യത്തിൽ ഉണ്ടാകുന്ന പ്രീതി. [illegible], ഭക്തജനങ്ങളേ കുടുംബത്തോടെ പാലിക്കുക ശീലമായ രഘുപതിയുടെ ആ സ്നേഹവിശേഷത്തെക്കുറിച്ചു അത്ഭുതപ്പെ

ട്ടവാനില്ല. എന്നാൽ നിനക്ക് അങ്ങോട്ടുള്ള സ്നേഹാതിശയത്തെ പ്രശംസിക്കതന്നെ വേണം. മാതൃപ്രാർത്ഥനകളെയും ഗുരുനിയോഗത്തെയും അനുസരിച്ചില്ലെന്നുള്ളതു് നിനക്ക് ഒരപയശസ്സായി കരുതേണ്ടതാണെങ്കിലും സത്യത്തിൽ ഞങ്ങൾക്കെല്ലാവക്കും അതൊരു പാഠമായി. ആ സംരംഭം രാമഭക്തിരസത്തിൻെറ ഒരു പുതിയ പ്രവാഹത്തെ ഇദംപ്രഥമമായി ഉത്ഭവിപ്പിക്കുന്ന ഒരു സംഭവമാണ്. വത്സാ! നിൻെറ യശസ്സ് കളങ്കത്തോടുകൂടാത്ത ഒരു പുതിയ ചന്ദ്രബിംബമാണ്. അതിൽ ഊറിഉയരുന്ന അമൃതത്താൽ ഉല്ലസിക്കുന്ന കുമുദങ്ങളും ചകോരങ്ങളും രാമഭക്തന്മാരാണ്. അതിന് ഉദയാസ്തമയങ്ങളോ ക്ഷയമോ ഇല്ല. അതു ദിവസംപ്രതി അഭിവൃദ്ധിയെ പ്രാപിച്ചുകൊണ്ടിരിക്കുന്നു. രാമസൂൎയ്യൻെറ പ്രതാപകിരണങ്ങളാൽ പരിപുഷ്ടപ്രഭമായ ആ ചന്ദ്രബിംബം രാപ്പകൽ ഒരുപോലെ ത്രൈലോക്യവാസികളുടെ ഹൃദയൌഷധികളെ പരിപോഷിപ്പിക്കുന്നു. സൂൎയ്യതുല്യനായ രഘുപതിയുടെ യശഃകിരണങ്ങളുടെ മദ്ധ്യത്തിലും അതിൻെറ പ്രഭ അല്പംപോലും കുറയുന്നില്ല. കൈകേയിയുടെ കുടിലതന്ത്രങ്ങളാകുന്ന ഗ്രഹണം അതിനെ ബാധിക്കുന്നതുമില്ല. രാമഭക്തിപീയൂഷം ഒഴുകിക്കൊണ്ടിരിക്കുന്ന ആ ബിംബത്തിന് * ഗുരുവിനെ ധിക്കരിച്ച ദോഷം കളങ്കം വരുത്തിവയ്ക്കാതെ, നിർമ്മലതയെ വർദ്ധിപ്പിക്കയാണു ചെയ്തതു്. നിന്നിൽ നിറഞ്ഞു കവിഞ്ഞ രാമഭക്തിയാകുന്ന അമൃതത്തെ ലോകവാസികൾക്കെല്ലാം സുലഭമാകുമാറു് സൎവ്വത്ര വിതരണം ചെയ്തു. ഭഗീരഥൻ എന്ന സൂൎയ്യവംശരാജാവു് ആകാശഗംഗയെ തപഃശക്തിയാൽ ഭൂമിയിൽ കൊണ്ടുവന്നു. ആ പുണ്യപുരുഷൻെറ പ്രയത്നം സകലസമൃദ്ധികൾക്കും ഹേതുഭൂതമായി, ദശരഥൻ തദധികമായി ലോകശ്രേയസ്സുകളെ വൎദ്ധിപ്പിച്ചു. അദ്ദേഹത്തിൻെറ ഗുണഗണങ്ങളെ വൎണ്ണിക്കുക മനുഷ്യസാദ്ധ്യമല്ല. കിംബഹുനാ, അദ്ദേഹത്തിനു തുല്യനായി ലോകത്തിലാരുംതന്നെയില്ല. ആ മഹാത്മാവിൻെറ പുണ്യത്തിൻെറയും ഭക്തിയുടേയും പ്രഭാവത്താൽ

---

* ചന്ദ്രനു കളങ്കം വരാനുള്ള കാരണത്തെക്കുറിച്ചു ഒരൈതിഹ്യമുണ്ടു്. അതിനെയാണ് ഇവിടെ സൂചിപ്പിച്ചതു്. ദേവഗുരുവായ ബൃഹസ്പതി ഒരിക്കൽ സ്നാനാദ്യനുഷ്ഠാനങ്ങൾക്കായി നദിയിൽപോയിരുന്നപ്പോൾ താര എന്നു പേരായ അദ്ദേഹത്തിൻെറ പത്നിയെ ചന്ദ്രൻ വശീകരിച്ചുവെന്നും മടങ്ങിവന്നപ്പോൾ ഭാൎയ്യയുടെ സമീപത്തിരിക്കുന്ന ചന്ദ്രനെക്കണ്ടു് അദ്ദേഹം കോപിഷ്ഠനായി എത്തിപ്പിടിക്കാനായി അടുത്തപ്പോൾ ചന്ദ്രൻ തപ്പിപ്പിഴയ്ക്കാൻ ഭാവിക്കവെ ബൃഹസ്പതി തൻെറ കയ്യിലുണ്ടായിരുന്ന ഈറൻവസ്ത്രം ചുരുട്ടി ചന്ദ്രനെഎറിഞ്ഞു എന്നും ആ ഏറുകൊണ്ടഅടയാളമാണു ചന്ദ്രനിൽ ഇപ്പോൾ നാം കാണുന്ന കളങ്കമെന്നും ഒരു ഐതിഹ്യമുണ്ടു്. എന്നാൽ ഭരതൻ ഗുരുവിനെ ധിക്കരിച്ചതിൻെറ ഫലമായി രാമഭക്തനെന്നുള്ള യശസ്സു അദ്ദേഹത്തിനു വർദ്ധിക്കയാണല്ലോ ചെയ്തതു്.

സാക്ഷാൽ പരമശിവൻപോലും ഹൃദയത്തിൽവെച്ച് ആരാധിച്ചുവരുന്ന മായാമാനുഷനായ രാമചന്ദ്രൻ പുത്രനായി അവതരിച്ചു. ഇപ്രകാരം ആത്മസുകൃതത്തെ അദ്ദേഹംസവ്വലോകത്തിനും കരുണാനിധിയുമായ ഒരു ധമ്മരക്ഷകനാക്കി അവതരിപ്പിച്ചു. ലോകത്തെഅനുഗ്രഹിച്ച ആ രാജഷിയുടെ മാഹാത്മ്യം വണ്ണിക്കാൻ ആക്കുസാധിക്കും. ഹേ! ഭരതകുമാര! നിന്റെ യശശ്ചന്ദ്രനിൽ മൃഗത്തിന്റെ സ്ഥാനത്തു രാമഭക്തിയാകുന്ന മുദ്ര വിളങ്ങുന്നു. വൃഥാ വ്യസനിക്കാതെ സ്വസ്ഥമനസ്സായി ഭവിക്കുക. ചിന്താരത്നം കയ്യിൽ വച്ചുകൊണ്ട് നീ ദാരിദ്ര്യത്തെ ഭയപ്പെടുന്നു. കുമാരാ! ഞാൻ ഒരു സംഗതിപറയുന്നു. അതു കളവുമല്ല. തപശ്ചര്യയെ വിധിപ്രകാരം അനുഷ്ഠിച്ചുകൊണ്ടു് വനത്തിൽ വസിക്കുന്ന മുനിയായ എനിക്കു് സീതാരാമന്മാരുടെ ദശനം ലഭിച്ചപ്പോൾ സവ്വസാധനകളും ഫലിച്ചു. എന്നാൽ ആ ഫലത്തിന്റെയും ഫലമാണു നിന്റെ ദശനമെന്നു പറയേണ്ടിയിരിക്കുന്നു. അതു നിമിത്തം ഞാനും പ്രയാഗതീത്ഥവും അനുഗൃഹീതരായി. വത്സാ! നിന്നെ ഞാൻ അനുമോദിക്കുന്നു. ലോകോത്തരമായ യശസ്സിനെ നീ സമ്പാദിച്ചിരിക്കുന്നു.”

ഇത്രയും പറഞ്ഞിട്ടു മഹർഷി പ്രേമാധീനനായി സ്ഥിതിചെയ്തു. സഭ്യന്മാക്കും മുനിവചനം അമൃതായമാനമായിരുന്നു. ദേവന്മാർ “സാധു സാധു” ശബ്ദം ഉച്ചരിച്ചു പൂമഴപെയ്തു. ജയജയശബ്ദം ആകാശത്തിലും പ്രയാഗതീത്ഥത്തിലും മുഴങ്ങിക്കൊണ്ടിരുന്നു. ഈവിധം ധന്യവാദങ്ങൾ ഭരതനെ സന്തോഷപരവശനാക്കി. അനന്തരം സീതാരാമചരണപല്ലവങ്ങളെ ധ്യാനിച്ചു പുളകപല്ലവിതനായി നേത്രപത്മങ്ങളിൽബാഷ്പധാരതൂകിക്കൊണ്ടു് മുനിമനസ്സിനെവണങ്ങിഗദ്ഗദസ്വരത്തിൽപറഞ്ഞു. “ഈ പുണ്യതീത്ഥക്കരയിൽ പൂതചരിതരായ മഹഷിമാരുടെ സഭയിൽ സത്യത്തെ ലംഘിച്ചു് ഒരക്ഷരം ഉച്ചരിച്ചുകൂടാത്തതാണു്. അതിലേക്കു് പ്രത്യക്ഷം ശപഥമോ ഉറപ്പുവാക്കോ പറയേണ്ട ആവശ്യമില്ല. ഇവിടെവ്യാജം പറയാൻഞാൻഒരുങ്ങുന്നുഎങ്കിൽ എന്നെപ്പോലെ പാപിയൊരാളില്ല. നിങ്ങൾ എല്ലാവരും സവ്വജ്ഞന്മാരാണു്. അതുകൊണ്ടു് ഞാൻ മനസ്സുതുറന്നു് പറയുന്നു. എന്റെ പ്രഭുവായ രഘുരാജൻ സവ്വാന്തര്യാമിയാണല്ലോ. മനഃസാക്ഷി അനുസരിച്ചാണോ എന്റെ നിവേദനം എന്നുള്ളതു് നിങ്ങൾക്കും എന്റെ പ്രഭുവിനും അറിയാവുന്നതുതന്നെ. അമ്മ വിചാരഹീനമായി ചെയ്ത അപരാധത്തെക്കുറിച്ചു എനിക്കു ദുഃഖമില്ല. ഞാൻ അധമനാണെന്നു് ലോകം പഴിച്ചേക്കുമെന്നുള്ള ഭയവും ഇല്ല. എന്നാൽ എന്റെ പരലോകഗതിക്കു് ഭംഗംവന്നേക്കുമെന്നുള്ള ശങ്കയുണ്ടോ? അതുമില്ല. സൽകൃത്യങ്ങളെക്കൊണ്ടും സ

ദ്യശസ്സുകൊണ്ടും, സർവ്വലോകവിഖ്യാതനായിരുന്ന എന്റെ അച്ഛൻ, രാമലക്ഷ്മണന്മാരെപ്പോലെയുള്ള ധന്യപുത്രന്മാരോടുകൂടിയ ആ പുണ്യപുരുഷൻ, രാമവിരഹം സംഭവിച്ചപ്പോൾ ക്ഷണഭംഗുരമായ ശരീരത്തെ ഉപേക്ഷിച്ചു. ആ ഭാഗ്യശാലി, മരിച്ചുപോയതിനെക്കുറിച്ചും ഞാൻ ഖേദിക്കുന്നില്ല. അദ്ദേഹത്തെക്കുറിച്ച് ദീർഘമായി വിലപിക്കേണ്ട കാര്യമില്ല. എന്നാൽ, രാമലക്ഷ്മണന്മാരും സീതയും കാലിൽ ചെരിപ്പുപോലുമില്ലാതെ ജടയും വൽക്കലവും ധരിച്ച് കാട്ടിൽ അലഞ്ഞുതിരിയുന്നത്—മാന്തോലുമുടുത്ത് ഫലമൂലാശികളായി കാററും വെയിലുമേററ് മഴയും നനഞ്ഞ് രാത്രിതോറും വല്ല പുല്ലോ ഇലയോ കൊണ്ടുണ്ടാക്കിട്ടുള്ള കിടക്കകളിൽ വൃക്ഷച്ചുവട്ടിലെങ്ങാനും കിടന്നു കഴിച്ചുകൂട്ടാൻ ഇടയായത്—ഓർക്കുംതോറും എന്റെ ഹൃദയം ഉരുകിക്ഷയിക്കുന്നു. ഭക്ഷണത്തിന് എനിക്കു രുചിതോന്നുന്നില്ല. രാത്രികാലങ്ങളിൽ നിദ്രയും എനിക്കുണ്ടാകുന്നില്ല. ഈ മഹാവ്യാധിക്കാണിപ്പോൾ മരുന്നില്ലാതെ വന്നിരിക്കുന്നത്. ഞാൻ വളരെ ക്കെ ചിന്തിച്ചുനോക്കിട്ടും ഒരു പരിഹാരവും കാണുന്നില്ല. സകല ആപത്തുകൾക്കും മൂലഹേതുവായ എന്റെ അമ്മയുടെ ദുർബ്ബുദ്ധിയാകുന്ന കൊല്ലൻ എന്റെ അഭ്യുദയോദ്ദേശമാകുന്ന ഇരുമ്പുകോടാലി തീർത്ത് കലഹമാകുന്ന ദുഷ്ടതരുവെന്ന ധാതാൽ അതിന് പിടിയുണ്ടാക്കി രാമബഹിഷ്കരണവരമാകുന്ന ഭയങ്കരശസ്ത്രംകൊണ്ട് മൂർത്തിക്കുന്ന ശക്തിപ്പെടുത്തിയശേഷം, നിർദ്ദയമായി ആ ദുഷ്ട എന്റെ കണ്ഠത്തെ ലക്ഷ്യമാക്കി പ്രയോഗിച്ച് വിസ്തൃതമായ സാഗരത്തിൽ എന്നെ തള്ളിക്കളഞ്ഞു. ഈ ദുഃഖങ്ങളെല്ലാം അവസാനിക്കണമെങ്കിൽ രാമചന്ദ്രൻ തിരിയെ അയോദ്ധ്യയിൽവന്നു താമസിക്കണം. മറെറാരു പരിഹാരമാർഗ്ഗവും ഞാൻ കാണുന്നില്ല.” മഹർഷിമാർ ഭരതന്റെ ധർമ്മനിഷ്ഠയെ ഐകകണ്ഠ്യേന പ്രശംസിച്ചു “വത്സാ! രാമപാദങ്ങളെ ദർശിക്കാൻ സമയം എത്തുമ്പോൾ നിന്റെ സകലസങ്കടങ്ങളും അസ്തമിക്കും. വൃഥാ വിലപിക്കാതിരിക്കൂ” എന്നു ഭരദ്വാജൻ പറഞ്ഞു പിന്നെയും തുടർന്നുപറകയാണ്. “പ്രിയകുമാരാ! ഇന്നൊരു നി എന്റെ ആതിഥ്യം സ്വീകരിച്ചു ഇവിടെ താമസിക്കണമെന്ന് എനിക്കപേക്ഷയുണ്ട്. യഥാശക്തി കന്ദഫലമൂലങ്ങളാൽ നിങ്ങളെ സൽക്കരിക്കണമെന്ന് ഞാൻ ആഗ്രഹിക്കുന്നു.”

മുനിയുടെ സൽക്കാരവാക്കുകൾ ഭരതന് തീരെ പ്രിയമായിരുന്നില്ല. ഭക്ഷണം, നിദ്രമുതലായ സുഖഭോഗങ്ങളെല്ലാം ആ രാമഭക്തൻ വെറുത്തിരുന്നു എങ്കിലും മുനിയുടെ അപേക്ഷയെ നിരസിക്കുന്നത് ശരിയല്ലെന്നുകരുതി വിനീതസ്വരത്തിൽ പറഞ്ഞു. “പ്ര-

ഭോ! നിന്തിരുവടിയുടെ നിയോഗത്തെ അനുസരിക്കേണ്ടതു് അസ്മാദൃശന്മാരുടെ പരമധർമ്മമാണു്. അതുകൊണ്ടു് ദുഃഖഭൂയിഷ്ഠമായ ഈ ഘട്ടത്തിലും ഞാൻ ആ മഹാനുഗ്രഹത്തെ ശിരസാവഹിക്കുന്നു." ഉടനെ മഹർഷി, ഭൃത്യന്മാരെവിളിച്ചു് രാജകുമാരനെയും അനുയായികളെയും സൽക്കരിക്കുന്നതിനുചിതമായവിധത്തിൽ വിശിഷ്ടങ്ങളായ ഫലമൂലങ്ങൾ സംഭരിക്കുന്നതിനു് നിയോഗിച്ചയച്ചു. എന്നിട്ടു് വിചാരിക്കയാണു്. "ഞാൻ പൂജ്യനായ ഒരു അതിഥിയെ പരിവാരസമേതം സൽകരിക്കേണ്ടിയിരിക്കുന്നു. രാമഭക്തനായ ഈ രാജകുമാരനെ ദൈവനിർവിശേഷമായിത്തന്നെ പൂജിക്കുന്നതു എൻെറ കർത്തവ്യമാണു്. അതിലേക്കു ഭൃത്യന്മാരാൽ ആനയിക്കപ്പെടുന്ന വന്യഫലമൂലങ്ങൾമാത്രം മതിയാകുമെന്നു തോന്നുന്നില്ല. എല്ലാവർക്കും സുഖസൌകര്യത്തിനുവേണ്ട ആസനശയനാദികളും ഈ പർണ്ണശാലയിൽ ഇല്ല. ഈ വിചാരത്തോടുകൂടി അദ്ദേഹം അണിമാദ്യഷ്ടസിദ്ധികളെ ധ്യാനിച്ചു. മുനിയുടെ തപഃപ്രഭാവത്താൽ അവർ എട്ടുപേരും തൽക്ഷണംതന്നെ ഹാജരായി തൊഴുതുകൊണ്ടു് "സ്വാമിൻ! എന്തൊരു കല്പനയാണു ഞങ്ങൾ നിറവേറേണ്ടതെന്നു വിനയപൂർവം ചോദിച്ചു. മുനിപറഞ്ഞു:-"ദേവികളെ! ഭരതശത്രുഘ്നന്മാരും അനുയായികളും രാമവിയോഗത്താൽ ദുഃഖിതരായി വനയാത്രചെയ്തുതളർന്നു വന്നിരിക്കുന്നു. അവരെ യഥായോഗ്യം സൽക്കരിച്ചു അവരുടെ ശ്രമത്തെ തീർക്കുന്നതിനു വേണ്ടതു നിങ്ങൾചെയ്യണം" സിദ്ധികൾക്കു മുനിനിയോഗം ഒരനുഗ്രഹമായിത്തോന്നി. "രാമസോദരൻ അനുപമനായ ഒരതിഥിതന്നെയാണു്" എന്നു അന്യോന്യംമന്ത്രിച്ചു, മുനിപാദങ്ങളെ ചുംബിച്ചുകൊണ്ടു "രാജസമാജം സംതൃപ്തമാകത്തക്കവിധത്തിൽ വേണ്ടതെല്ലാം ഞങ്ങൾ ഇവിടെ തയ്യാർചെയ്യുന്നുണ്ടു്", എന്നുണർത്തിച്ചു. ഉത്തരക്ഷണത്തിൽ മനോഹരങ്ങളായ ഭവനങ്ങൾ പർണ്ണശാലയുടെ പരിസരപ്രദേശങ്ങളിൽ നിർമ്മിച്ചുകഴിഞ്ഞു. അവയുടെ ശില്പവൈചിത്ര്യവും അലംകാരധാടിയും ദേവസദനങ്ങളെപ്പോലും നാണിപ്പിക്കത്തക്കവണ്ണമിരുന്നു. അവയിൽ ഒരുക്കപ്പെട്ട സുഖഭോഗപദാർത്ഥങ്ങൾ സ്വർഗ്ഗവാസികളെപ്പോലും വിസ്മയിപ്പിച്ചു. നല്ലപോലെ ഉടുത്തൊരുങ്ങിയവരും ചൊടിപ്പുള്ളവരുമായ സുന്ദരദാസന്മാരും ദാസിമാരും ഓരോ ഭവനത്തിലും ഉണ്ടായി. എല്ലാ ഒരുക്കുകളും ഒരു നിമിഷനേരത്തിനകം കഴിഞ്ഞു. അനന്തരംമുനിയുടെ ആജ്ഞയനുസരിച്ചു രാജസമാജം സുന്ദരങ്ങളും സുഖദങ്ങളുമായ ആ ഭവനങ്ങളിൽ അവരവരുടെ ഇഷ്ടംപോലെ ഓരോന്നിൽ സ്ഥലംപിടിച്ചു. മുറികളുടെരമ്യതയും സാധനസാമഗ്രികളുടെ വിശിഷ്ടതയും കണ്ടിട്ടു സ്വർഗ്ഗസദനംപോലും അതിനോടു തുല്യമല്ലെന്നു അവർക്കു തോ

ന്നി. ഒടുവിൽ ഭരതനും രാജ്ഞിമാരും അവൎക്കായി പ്രത്യേകം നിൎമ്മിക്കപ്പെട്ടതും ബ്രഹ്മദേവനെപ്പോലും അതിശയിപ്പിക്കത്തക്ക ശില്പവിധാനങ്ങളോടുകൂടിയതുമായ മണിഭവനത്തിൽ പ്രവേശിച്ചു. മുനിയുടെ പ്രഭാവത്താൽ അവിടെ പ്രകാശിച്ച മണിമന്ദിരങ്ങളുടെ മഹിമ കണ്ടപ്പോൾ ലോകപാലന്മാരുടെ ലോകങ്ങൾ എത്ര തുച്ഛങ്ങൾ! എന്നു് ഭരതൻ വിചാരിച്ചു. അശനാസനസ്നാനാദികൾക്കു ഒരുക്കപ്പെട്ടിരുന്ന സുഖസാമഗ്രികൾ വിഷയവിരക്തന്മാരായ മുനിമാരെപ്പോലും ആകൎഷിക്കത്തക്കതായിരുന്നു. ആസനങ്ങൾ, ശയനങ്ങൾ, വസനങ്ങൾ, വിതാനങ്ങൾ, വിശിഷ്ടങ്ങളായ വിവിധവിഹംഗമൃഗങ്ങളാൽ ശോഭനങ്ങളായ സുഗന്ധപുഷ്പങ്ങളും അമൃതതുല്യഫലങ്ങളും നിൎമ്മലജലാശയങ്ങളും നിറഞ്ഞ പൂങ്കാവുകൾ, വിവിധരീതിയിൽ തയാറാക്കപ്പെട്ടിരുന്ന സ്വാദിഷ്ഠങ്ങളായ ഭക്ഷ്യഭോജ്യങ്ങൾ, ഇവയുടെ രമ്യത കണ്ടിട്ടു് ലൌകികങ്ങളായ സമ്പൽപ്രൌഢികളെ എല്ലാവരും മനസാ നിന്ദിച്ചു. തങ്ങളും ബ്രഹ്മജ്ഞാനികളായിരുന്നെങ്കിലോ എന്നവർ ആശിച്ചു. ഓരോരുത്തരുടേയും അഭിമതമനുസരിച്ചു് ഓരോ കാമധേനുവും ഓരോ കല്പവൃക്ഷവുംഉണ്ടായിരുന്നു എന്നുതന്നെ പറയാം. ഇന്ദ്രനും ശചിയും ഈ ഭൂതലസ്വൎഗ്ഗം കണ്ടു് അസൂയപ്പെട്ടുപോയി. വസന്തഋതു അതിന്റെ സമൃദ്ധിയോടുകൂടി അവിടെ വിളങ്ങി. സുഗന്ധിയും മൃദുവുമായ ശീതവായു വീശിക്കൊണ്ടിരുന്നു. പുരുഷാൎത്ഥങ്ങൾ നാലും ഹസ്താമലകംപോലെ വിധേയമായി കാണപ്പെട്ടു. പൂമാലകൾ, സുഗന്ധദ്രവ്യങ്ങൾ, സുന്ദരതരുണികളുടെ നടനങ്ങൾ, എന്നുവേണ്ടാ എല്ലാവിധത്തിലുമുള്ള സുഖസൌകൎയ്യങ്ങൾ കാണികളെ വിസ്മയാനന്ദഭരിതരാക്കിച്ചെയ്തു. അഭിമതങ്ങളായ സുഖാനുഭോഗങ്ങളോടുകൂടി ഭരതാനുയായികളായ ജനങ്ങൾ എല്ലാം അന്നത്തെ രാത്രി അവിടെ സുഖമായി കഴിച്ചുകൂട്ടി. എന്നാൽ ഭരതനുമാത്രം ഉള്ളിൽ സന്തോഷം ഉണ്ടായില്ല. സുഖസാമഗ്രികളാകുന്ന * ചക്രവാകിയോടുകൂടി മുനിനിയോഗത്താൽ ആശ്രമപഞ്ജരത്തിൽ രാത്രിമുഴുവൻബന്ധനത്തിൽ അകപ്പെട്ട ഒരു ചക്രവാകത്തെപ്പോലെ ആ കുമാരൻവിഷാദിച്ചുകഴിച്ചു. പിറേറദിവസം പ്രഭാതത്തിൽ എല്ലാവരും പ്രയാഗത്തിൽ കുളിച്ചു

* ചക്രവാകവും അതിന്റെ പിടയുംതമ്മിൽ രാത്രിയിൽ വേർപെട്ടിരിക്കുമെന്നാണു വിശ്വസിക്കപ്പെടുന്നതു്. ഒരുപക്ഷേ ഈ ജാതിയിലുള്ള ആൺപെൺപക്ഷികളെ ആരെങ്കിലും പരീക്ഷാൎത്ഥമായി ഒരു കൂട്ടിൽ അടച്ചാൽതന്നെയും രാത്രിയിൽ അവതമ്മിൽ പരിഭവിച്ചതുപോലെ പുറംതിരിഞ്ഞിരുന്നു ദുഃഖിക്കയല്ലാതെ പ്രഭാതമാകുന്നതുവരെ യാതൊരുവിധമായ ഇണക്കവും പ്രദൎശിപ്പിക്കയില്ലത്രേ അതുപോലെ മുനിനിയോഗത്താൽ സുഖഭോഗവസ്തുക്കളുടെ മദ്ധ്യത്തിൽ ഭരതൻ ആ രാത്രി കഴിക്കേണ്ടിവന്നു എങ്കിലും താൻ ദീക്ഷിച്ചിരുന്ന വ്രതത്തിലുള്ള നിഷ്ഠകൊണ്ടു് അവ അനുഭവിക്കാൻ നിവൃത്തിയില്ലാതെയായി എന്നുസാരം.

നിത്യനിയമങ്ങളും അനുഷ്ഠിച്ചുകൊണ്ടുമുനിയെ വണങ്ങിയാത്രവഴങ്ങി പുറപ്പെട്ടു. ചിത്രകൂടത്തിലേക്കുള്ള മാർഗ്ഗം നിർദ്ദേശിക്കുന്നതിനു ചില ശിഷ്യന്മാരെക്കൂടി മുനി അയച്ചുകൊടുക്കുകയുണ്ടായി. പുരജനങ്ങളെയും ഗുരുജനങ്ങളെയും പുരസ്കരിച്ചു ഗുഹന്റെ കയ്യുംപിടിച്ചു പാദചാരേണ പുറപ്പെട്ട പുണ്യപുരുഷനായ ഭരതനെക്കണ്ടാൽസ്നേഹംതന്നെ മൂർത്തീഭവിച്ചു സഞ്ചരിക്കയാണോ എന്നുതോന്നിപ്പോകും. പാദരക്ഷയോ ആതപത്രമോ ഇല്ലാതെ തന്റെ വ്രതത്തേയും ധർമ്മത്തേയും നിഷ്കർഷിച്ചു യാത്രചെയ്യുമ്പോൾ രാമാദികളുടെ ചിത്രകൂടയാത്രയെസംബന്ധിച്ച സംഭവങ്ങൾ പറവാൻ ഗുഹനോടാവശ്യപ്പെട്ടു. അവൻ അത് ഓരോന്നോരോന്നായി ശാന്തവും മധുരവുമായ വാക്കുകളാൽ വിവരിച്ചുതുടങ്ങി. രാമചന്ദ്രൻ മാർഗ്ഗമദ്ധ്യത്തിൽ വിശ്രമിച്ച ഒരു വൃക്ഷമൂലത്തെ ഗുഹൻ കാണിച്ചുകൊടുത്തപ്പോൾ ഭരതനുണ്ടായ അനുരാഗം ഹൃദയത്തിനു വഹിക്കത്തക്കതല്ലായിരുന്നു. ഭക്തിപൂർവ്വം ആ പാവനസ്ഥാനത്തെ വന്ദിച്ച് ആനന്ദബാഷ്പംതൂകി പൂജിച്ചുനിൽക്കവേ, ഭരതന്റെ ശിരസ്സിൽ ആകാശത്തുനിന്നും പൂക്കൾവന്നുപതിച്ചു. മാർഗ്ഗം മൃദുവും സുസഞ്ചരവുമായിവിളങ്ങി. മേഘങ്ങൾ ആകാശത്തിൽപരവി സൂര്യരശ്മി തലയിലേൽക്കാതെ മറയായിനിന്നു. സഞ്ചാരശ്രമത്തെ പരിഹരിക്കത്തക്കവണ്ണം ശീതളനായ മന്ദവായു മോഹനഗന്ധം പരത്തി വീശിക്കൊണ്ടിരുന്നു. എന്നാൽ രാമചന്ദ്രൻ അതുവഴി യാത്രചെയ്ത അവസരത്തിൽ പ്രാകൃതികങ്ങളായ ഈ സഹായങ്ങളൊന്നും ലഭിച്ചിരുന്നില്ലെന്നുള്ളതു സ്മരണീയമാണ്. രാമനെ ദർശിച്ചതോ രാമനാൽ ദർശിക്കപ്പെട്ടതോ ആയ സകല ചരാചരങ്ങളും പരമപദത്തിന് അധികാരികളായിത്തീർന്നു. എന്നാൽ ഇപ്പോൾ ഭരതദർശനം അവരെ സംസാരസാഗരത്തിന്റെമറുകരയിൽ വളരെദ്ദൂരംകടത്തിവിട്ടു. ഭരതനെസംബന്ധിച്ച് ഇതൊരത്ഭുതമാണെന്നു വിചാരിക്കാനില്ല. എന്തെന്നാൽ ആ കുമാരൻ എപ്പോഴും രാമചന്ദ്രന്റെ ഹൃദയപീഠത്തിൽ നിവസിക്കുകയാണ്. രാമന്റെതിരുനാമം ഒരിക്കലുച്ചരിച്ചാൽ അവൻ സംസാരസമുദ്രത്തെ കടക്കുന്നു. മററുള്ളവരെ നടത്താൻ ശക്തനായി തീരുകയുംചെയ്യുന്നു. ഭരതൻ രാമന്റെ പ്രിയനും ഇളയ അനുജനുമാണ്. ഭരതനുള്ള പൂജ്യത രാമഭക്തിയിൽ ഉൽപാദിച്ചതാണെന്നുള്ളതും സർവ്വവിദിതമാണ്. എന്നാൽ, രാമചന്ദ്രൻ സഞ്ചരിച്ചപ്പോൾമാർഗ്ഗംമംഗലപ്രദമാകാതിരിക്കാൻകാരണമെന്ത്? എന്നിങ്ങനെ സിദ്ധന്മാരും മുനിമാരും സാധുക്കളും യുക്തിവാദകോലാഹലം മുഴക്കി ഭരതനെ നോക്കി ആനന്ദിച്ചു. ഭരതന്റെ പ്രഭാവംനോക്കി ദേവേന്ദ്രൻ ഭയപ്പെട്ടു. "നോക്കുക! ലോകത്തിൽ എല്ലാക്കാര്യങ്ങളും ശുഭന്മാർക്ക് ശോഭനമായും അശുഭന്മാർക്ക് അശോഭനമായും ഭവിക്കുമത്രേ"

എന്നു പറഞ്ഞുകൊണ്ട് ഗുരുവായ ബൃഹസ്പതിയെ നോക്കി 'നാഥ! രാമഭരതന്മാരുടെ സമാഗമത്തെ വിഘ്നപ്പെടുത്താൻ നാംഇപ്പോൾ മൌനം ദീക്ഷിക്കുന്നതു ശരിയാണോ? രാമൻ പ്രശാന്തനും കരുണാനിധിയുമാണ്. ഭരതനോ ഭക്തശിരോമണിയുമാണ്. അവർ തമ്മിൽ കണ്ടുമുട്ടിയാൽ നമ്മുടെ ഉപായം വിഘ്നപ്പെട്ടേക്കുമെന്നു ഞാൻ ഭയപ്പെടുന്നു. അതുകൊണ്ട് അതിനിടയാകാതെ നാം ജാഗ്രതയോടേ ഏതെങ്കിലും ഒരു പുതിയ കൌശലം പ്രയോഗിക്കേണ്ടതല്ലയോ? എന്നു ചോദിച്ചു.

ആയിരം കണ്ണുണ്ടായിട്ടും ഇതു കണ്ടുകാണാൻ പാടില്ലാതെ അഭിപ്രായപ്പെട്ടല്ലോ എന്നാശ്ചര്യത്തോടെ, ദേവേന്ദ്രനെനോക്കി ബൃഹസ്പതി ചിരിച്ചു. "ഹേ! പുരന്ദരാ! കൌശലങ്ങൾ ഒന്നും ആരംഭിക്കാതിരിക്കുന്നതാണു നന്ന്. എല്ലാം വിഫലമായിത്തന്നെ പര്യവസാനിക്കും. വെറുതേ എടുത്തു ചാടി ആപത്തുവലിച്ചു വയ്ക്കാമെന്നല്ലാതെ ഉദ്ദേശസാദ്ധ്യമുണ്ടാവാൻ പ്രയാസമാണ്. മായാപതിയായ രാമന്റെ ഭക്തന്മാരോട് മായാപ്രയോഗത്തിന്നു തുനിഞ്ഞാൽ തുനിയുന്നവനാണാപത്തു പറ്റുന്നതു്; ഒരിക്കൽ സരസ്വതിയെ പ്രേരിപ്പിച്ചുവയ്ക്കുന്ന സംഗതിയിൽ ഞാൻകൂടി ഉൾപ്പെട്ടതു്, അതു രാമനും അഭിമതമാണെന്നു അറികകൊണ്ടാണ്. ഇനി ഇപ്പോൾ ഗൂഢതന്ത്രങ്ങൾക്കൊരുങ്ങിയാൽ ആപത്താകുമെന്നുള്ളതിന്നു രണ്ടു പക്ഷമില്ല. ഹേ! സുരേശ! ഇനിയെങ്കിലും താങ്കൾ ഒരു സംഗതി അറിഞ്ഞിരിക്കണം. രാമചന്ദ്രനോടു നേരിട്ടുദ്രോഹം ചെയ്താലും അദ്ദേഹം ക്ഷമിക്കും. എന്നാൽ തന്റെ ഭക്തന്മാരെ ദ്രോഹിക്കുന്നവരെ അദ്ദേഹം കോപാഗ്നിയിൽ ഭസ്മമാക്കാതെ അടങ്ങുകയില്ല. ഇതാണ് ആ പരമാത്മസ്വരൂപന്റെ സ്വഭാവം; ഇതിനെ ഉദാഹരിക്കുന്ന എത്ര എത്ര കഥകൾ വേദങ്ങളിലും പുരാണങ്ങളിലും നാം കാണുന്നു. രാമചന്ദ്രന്റെ ഈ സ്വഭാവരഹസ്യം ദുർവ്വാസാവ് നല്ലപോലെ അനുഭവിച്ചറിഞ്ഞിട്ടുണ്ട്. താങ്കളുടെ നിർബ്ബന്ധം കൊണ്ടല്ലേ ആ സാധുമഹർഷി * അംബരീഷന്റെ വിഷ്ണുവ്രതം മുടക്കാൻ ചാടിപ്പുറപ്പെട്ടതു്. ഫലം എങ്ങനെയായി

* അംബരീഷൻ അയോദ്ധ്യയിലെ ഒരു രാജാവായിരുന്നു. വിഷ്ണുവ്രതമായ ഏകാദശി മുടങ്ങാതെ അനുഷ്ഠിച്ചു വരവേ ഇന്ദ്രന്റെ പ്രേരണയാൽ ഒരിക്കൽ ദുർവ്വാസാവ് ആ വ്രതം മുടക്കാനായി അവിടെ ചെന്നു. നിസ്സാരമായ ഒരു കാരണത്താൽ അദ്ദേഹം കോപാക്രാന്തനായി രാജാവിനെ ശപിച്ചു. രാജാവു ബോധരഹിതനായി നിലത്തു വീണുപോയി. ഉടനെ ഭക്തരക്ഷണത്തിനായി വിഷ്ണുവിനാൽ അയയ്ക്കപ്പെട്ട സുദർശനചക്രം മുനിയെ സംഹരിക്കാനായി അടുത്തു. മുനി സ്വർല്ലോകം, സത്യലോകം, കൈലാസം വൈകുണ്ഠം ഈ നാലു സ്ഥലത്തും പോയി അഭയം പ്രാപിച്ചു. ശക്തിയില്ലെന്നു എല്ലാദേവന്മാരും ഒഴിഞ്ഞു പറകയാൽ തിരിച്ചു അയോദ്ധ്യയിൽത്തന്നെവന്നു അംബരീഷന്റെ കാൽക്കൽ വീഴുകയും അദ്ദേഹം മാപ്പുകൊടുത്തപ്പോൾ ചക്രം മറയുകയും ചെയ്തു.

എന്ന് ഓർത്തുനോക്കുക. താൻ രാമൻെറയും രാമൻ തൻെറയും നാ
മം ജപിക്കത്തക്ക പുണ്യോൽക്കർഷമുള്ളവനായി ഭരതനെപ്പോ
ലെ ലോകത്തിൽ ആരുണ്ട്? ഹേ ദേവരാജ! താങ്കൾക്കു ഈ ലോക
ത്തിൽ അസുഖവും പരലോകത്തിൽ നരകവും ദിവസംപ്രതി ദുഃഖ
വർദ്ധനയും ഉണ്ടാകാതിരിക്കണമെങ്കിൽ രാമഭക്തന്മാരെ ആരെയും
ദ്രോഹിക്കണമെന്നു വിചാരിക്കരുത് എൻെറ ഉപദേശത്തെ ശ്ര
ദ്ധിച്ചു കേൾക്കുക! രാമനു ഭക്തന്മാരിലുള്ള വാത്സല്യം അപാര
മാകുന്നു. ഭക്തന്മാരെ സ്നേഹിക്കുന്നവരെ അദ്ദേഹം സ്നേഹിക്കുക
യും ദ്വേഷിക്കുന്നവരെ കഠിനമായി ദ്വേഷിക്കുകയും ചെയ്യും. അ
ദ്ദേഹം സമഭാവനനായി രാഗദ്വേഷങ്ങളൊ പാപപുണ്യങ്ങളൊ, ഗു
ണദോഷങ്ങളോ സംബന്ധിക്കാതെ സ്ഥിതിചെയ്യുന്നു എങ്കിലും ക
ർമ്മാധീനമാക്കി വിശ്വത്തെ സൃഷ്ടിച്ചിരിക്കുന്നു ഹൃദയത്തി
ലെ ഭക്തിയുടെയും അഭക്തിയുടെയും നിലയനുസരിച്ച് അദ്ദേ
ഹം സമനായും വിഷമനായും വിഹരിച്ചുവരുന്നു. സ്വത്വത്തിൽ
ആ പരമാത്മസ്വരൂപൻ അഗുണനും അരൂപനും അമാനുഷനും
അസാദ്ധ്യനുമാണെങ്കിലും ഭക്തവാത്സല്യത്തിനധീനനായിട്ട് സഗു
ണാവസ്ഥയെ പ്രാപിച്ചു അവതാരമെടുത്തിരിക്കുന്നു. സേവകന്മാ
രുടെ അഭീഷ്ടത്തെ സാധിച്ചുകൊടുക്കുന്നതിൽ താൻ എപ്പോഴും ഉ
ത്സുകനാണെന്നുള്ളതിന് വേദങ്ങളും പുരാണങ്ങളും ദേവമുനിവൃന്ദ
ങ്ങളും സാക്ഷ്യം വഹിക്കുന്നില്ലേ. ഈ വസ്തുതകൾ ഓർത്തുനോക്കി കു
ടിലവിചാരങ്ങളിൽനിന്നു നിവർത്തിച്ചു ഭരതപാദങ്ങളെ പ്രീതിപൂ
ർവ്വം സ്മരിച്ചുകൊള്ളുക. രാമഭക്തന്മാർ പരഹിതനിരതന്മാരാണ്.
അവർ അന്യദുഃഖം കണ്ടാൽ ദുഃഖിക്കും. അവരുടെ ഹൃദയം എപ്പോ
ഴും ദയാപൂർണ്ണമായിരിക്കും: അതിനാൽ ഹേ! ദേവേന്ദ്ര! ഭക്തശി
രോമണിയായ ഭരതനെ താങ്കൾ ശങ്കിക്കേണ്ട ആവശ്യമില്ല. ഭഗ
വാൻ സത്യസംഗരനും ദേവപ്രിയങ്കരനുമാകുന്നു. ഭരതൻ അദ്ദേ
ഹത്തിൻെറ ആജ്ഞാകിങ്കരനുമാണ്. സ്വാർത്ഥബുദ്ധിയാൽ വ്യാ
മോഹിതനാകകൊണ്ടത്രെ താങ്കൾ ദുഃഖിക്കുന്നത്! അതു ഭരത
ൻെറ ദോഷമല്ല."

ഗുരുവിൻെറ ഉപദേശങ്ങളാൽ ദേവേന്ദ്രനു വിവേകം ഉണ്ടാ
യി മനസ്സ് സ്വസ്ഥമായി ഉല്ലസിച്ചു. ഭരതഗുണങ്ങളെ വാഴ്ത്തി
ക്കൊണ്ട് അദ്ദേഹം പുഷ്പവൃഷ്ടിതൂകി. ഭരതനാകട്ടെ, ഏതാദൃശമാ
യ ദേവന്മാരുടെ അഭിനന്ദനത്തിനും തപോധനാദിസാധുക്കളുടെ
സ്തുതിവാദത്തിനും പാത്രീഭൂതനായി തൻെറ മാർഗ്ഗത്തെത്തുടർന്നു
കൊണ്ടിരുന്നു. നിരന്തരമായി ഹൃദയത്തിൽ ധ്യാനിക്കപ്പെട്ടിരുന്ന രാ
മചന്ദ്രൻെറ തിരുനാമങ്ങൾ അപ്പഴപ്പോൾ ഭരതൻ ഉച്ചരിച്ചത്
അന്തർഭാഗത്തിൽ നിറഞ്ഞുകവിയുന്ന ഭക്തിരസത്തിൻെറ കുമിള

കൾപോലെ തോന്നപ്പെട്ടു. നാമോച്ചാരണശബ്ദത്തിന്റെ മധുരിമയാൽ ശിലകളും വൃക്ഷങ്ങൾകൂടിയും അലിഞ്ഞുപോയി. പുരജനങ്ങളും തങ്ങളുടെ പ്രേമഭാരത്തെ വഹിക്കാൻ ശക്തന്മാരല്ലാതെ ഭവിച്ചു. ഏകദേശം പകുതിവഴിപിന്നിട്ടപ്പോൾ അവർ യമുനാതീരത്തിൽ വന്നുചേൎന്നു. ആ പുണ്യനദിയിലെ നീലച്ഛായമായ ജലം കണ്ടിട്ട് ഭരതന്റെ കണ്ണുകളിൽ അശ്രുക്കൾ നിറഞ്ഞു. രഘുരാജന്റെ വൎണ്ണച്ഛായയുള്ള ആ നദിയെ പരിജനങ്ങളോടുകൂടി നിരീക്ഷിച്ച ഭരതൻ വിരഹദുഃഖസമുദ്രത്തിൽ മുങ്ങിക്കുഴങ്ങിയെന്നേ പറയേണ്ടു—അനന്തരം ഒരുവിധത്തിൽ വിവേകത്തോണിയിൽ തപ്പിപ്പിടിച്ചുകയറി. അന്നത്തെ രാത്രി എല്ലാവരും അവിടത്തന്നെ പാളയമടിച്ചു താമസിച്ചുകൊള്ളാൻ ഭരതൻ അനുവദിച്ചു. പ്രഭാതത്തിലെ യാത്രയ്ക്കായി ഗുഹൻ അന്നേദിവസം രാത്രിതന്നെ അനവധിതോണികൾ അവിടെ വരുത്താൻ കല്പനകൊടുത്തു. എല്ലാക്കടവുകളിൽനിന്നും തോണികൾ സംഖ്യയില്ലാതെ വന്നുചേരുകയാൽ എല്ലാവൎക്കും ഒരേസമയംതന്നെ മറുകരകടക്കാൻ സാധിച്ചു. ഉററബന്ധുവായ ഗുഹൻചെയ്ത ആ ഉപകാരത്തേക്കുറിച്ച് ഭരതൻ അഭിനന്ദിക്കയും സ്നാനാദ്യനുഷ്ഠാനങ്ങൾ നിൎവ്വഹിച്ചശേഷം എല്ലാവരുമായി പ്രയാണമാരംഭിക്കുകയും ചെയ്തു. മുമ്പിൽ പത്നീസമേതനായ വസിഷ്ഠൻ രഥാരൂഢനായി എഴുന്നള്ളി. പുറകേ റാണിമാരും പരിവാരവും അതിന്റെ പുറകിലായി ഭൂഷണവേഷാഡംബരങ്ങളൊന്നുമില്ലാതെ കാൽനടയായി ഭരതശത്രുഘ്നന്മാർ ബന്ധുവായ ഗുഹനോടും ഭൃത്യന്മാരോടും മന്ത്രിപുത്രന്മാരോടും ചേൎന്ന് സീതാരാമപദപത്മങ്ങളേ സ്മരിച്ചുകൊണ്ടും യാത്രയായി. രഘുപതി വിശ്രമിച്ച സ്ഥാനങ്ങളെ ഗുഹൻ കാണിച്ചുകൊടുത്താൽ ഉടനേ ഭരതൻ പ്രേമപൂൎവ്വം നമസ്കരിക്കയായി. വൎത്തമാനംകേട്ട് വഴിയരികിൽ താമസക്കാരായ ജനങ്ങൾ സ്നേഹപൂൎവ്വം ഭരതനെ വന്നു കണ്ടു വണങ്ങുകയും ആ പുണ്യപുരുഷന്റെ ദൎശനത്താൽ തങ്ങൾക്കു ജന്മസാഫല്യം സിദ്ധിച്ചു എന്നാശംസിക്കയുംചെയ്തു. അതിൽ ഒരുത്തി കൌതുകത്തോടെ മറെറാരുത്തിയെനോക്കി പറകയാണു്. "സഖി! ഇവർ രാമലക്ഷ്മണന്മാരല്ലേ? വയസ്സും വപുസ്സും വൎണ്ണവും രൂപവും നോക്കിയതിൽ അല്പംപോലും വ്യത്യാസംകാണുന്നില്ലല്ലോ? സ്നേഹപൂൎവ്വമായ സ്വഭാവവും അതേരീതിയിൽ കാണുന്നു. വേഷത്തിന് വ്യത്യാസമുണ്ടെന്നും സീതകൂടിയില്ലെന്നുമേ ഭേദമുള്ളു. മുമ്പേ ഒരു ചതുരംഗസൈന്യം പോകുന്നു എന്നുള്ള വ്യത്യാസവും കാണുന്നുണ്ടു്. ഏതായാലും മുഖത്ത് ഒരു സന്തോഷഭാവം കാണുന്നില്ല. മനസ്സിലേതോ വലുതായ ദുഃഖം കുടികൊണ്ടിരിക്കുന്നു. സഖി! ഈ വ്യത്യാസങ്ങൾ എന്നെ സംശയിപ്പിക്കുന്നു." ഈ അഭിപ്രായം കേട്ടു

നിന്ന സ്ത്രീകളെല്ലാം "ശരിതന്നെ നിൻെറ സാമർത്ഥ്യം അന്യാദൃശമായിരിക്കുന്നു" എന്ന് അവളുടെ അനുമാനത്തെ അഭിനന്ദിച്ചു. ഉടനെ സകലചരിത്രങ്ങളും അറിഞ്ഞവളായി അക്കൂട്ടത്തിൽ ഉണ്ടായിരുന്ന ഒരുത്തി ഹൃദയംഗമമായ വിധത്തിൽ രാമൻെറ രാജ്യഭ്രംശത്തിന് ഹേതുവായ സംഭവങ്ങളെല്ലാം. അവരെ പറഞ്ഞു കേൾപ്പിച്ചു. അനന്തരം ഭരതൻെറ ഭ്രാതൃസ്നേഹത്തെയും ധർമ്മനിഷ്ഠയേയും പ്രശംസിച്ചുതുടങ്ങി. സഖിമാരേ! ഇതാ ഈ രാജകുമാരനെ നോക്കുവിൻ! പിതൃദത്തമായ കിരീടത്തെ സ്വീകരിക്കാതെ വ്രതം ദീക്ഷിച്ചു ഫലമൂലങ്ങൾമാത്രം ഭക്ഷിച്ചുകൊണ്ടു് കാൽനടയായി ജ്യേഷ്ഠനെക്കാണ്മാൻ പോകയാണ്. അദ്ദേഹത്തെ ഏതു വിധത്തിലെങ്കിലും സമ്മതിപ്പിച്ചു കൂട്ടിക്കൊണ്ടുപോയി സിംഹാസനസ്ഥനാക്കണമെന്നാണുദ്ദേശിക്കുന്നതു്. ഇക്കാലത്തു ഇത്ര ധർമ്മനിഷ്ഠയുള്ള ഒരു പുരുഷൻ വേറെയാരുണ്ടു്? ഈ മഹാപുരുഷൻെറ ഭക്തിയും ആചാരങ്ങളും പറകയോ കേൾക്കയൊ ചെയ്താൽ പാപങ്ങളും ദുഃഖങ്ങളുമെല്ലാം നശിക്കും. സഖിമാരേ! ഇതിൻെറ രഹസ്യം ഇത്രേയുള്ളൂ. ഈ കുമാരൻ രാമൻെറ അനുജനാണ്: ആ സ്ഥിതിക്കു് അദ്ദേഹത്തോടു സദൃശനായല്ലാതെ ഇരിക്കുന്നതെങ്ങനേ? രാമാനുജനായ ഈ ധന്യനെക്കാൺകകൊണ്ടു് സത്യത്തിൽ നാമെല്ലാം സ്ത്രീകളിൽവച്ചു പുണ്യവതികളായിഭവിച്ചു്" ഈ പ്രശംസകൾ കേട്ടും ഭരതൻെറ കരുണമായ സ്ഥിതികണ്ടും സമീപത്തുനിന്നവർ "കൈകേയിയെപ്പോലെയുള്ള ഒരമ്മയിൽ ജനിക്കേണ്ടമകനല്ല ഭരതൻ" എന്നു ഉച്ചത്തിൽ പറഞ്ഞു. ഒരുത്തിപറകയാണ്, റാണിയെ എന്തിന്നു് കുററം പറയണം? ദൈവം നമ്മിൽ കരുണചെയ്കയാൽ ഈ സംഭവങ്ങൾക്കു കാരണമാകുന്നതാണ്. നമ്മൾ ആരു്? വേദത്താലും ലോകത്താലും തിരസ്കരിക്കപ്പെട്ട ഹീനജാതിസ്ത്രീകൾ, മലിനസാധനങ്ങൾ ഭക്ഷിക്കശീലമായവർ, കുടിലുംകെട്ടി ഗ്രാമങ്ങളിൽ കിടക്കുന്നവർ, പൂർവ്വപുണ്യപരിപാകത്താൽ മാത്രം ലഭിക്കാവുന്ന ഈ ദർശനം നമുക്കു് സിദ്ധിച്ചതു് അത്ഭുതം അല്ലേ." ഇങ്ങനെ ഭരതനെക്കുറിച്ചുള്ള ധന്യവാദകോലാഹലങ്ങൾ എല്ലാനഗരങ്ങളിലും ഗ്രാമങ്ങളിലും മുഴങ്ങിക്കൊണ്ടിരുന്നു. മരുഭൂമിയിൽ വസിക്കുന്നവർക്കു സ്വർഗ്ഗസ്ഥമായ കല്പകവൃക്ഷം സമീപത്തു ലഭിച്ചാലെങ്ങനെയോ അതുപോലെയുള്ള സന്തോഷം അവർക്കുതോന്നി. ലങ്കാനിവാസികൾക്കു പ്രയാഗതീർത്ഥത്തിൽ സ്നാനംചെയ്യുവാനുള്ള ഭാഗ്യം ലഭിച്ചതുപോലെയാണു ഭരതദർശനഭാഗ്യത്തെ പരിസരവാസികൾ പരിഗണിച്ചതു്.

ഭരതനാകട്ടെ തൻെറയും ശ്രീരാമചന്ദ്രൻെറയുംഗുണഗണങ്ങളെ- ഇപ്രകാരം കീർത്തിക്കുന്നതുകേട്ടു രാമസ്മൃതിയോടുകൂടി യാത്രാരംഭ

യ്യുകൊണ്ടിരുന്നു. പുണ്യതീർത്ഥങ്ങളോ, പുണ്യാശ്രമങ്ങളോ, ദേവാലയങ്ങളോ കണ്ടാൽ കുളിച്ചുവന്ദിച്ച്, സീതാരാമപാദഭക്തി തനിക്കു ദൃഢമായി ഉണ്ടാകണേ എന്നു പ്രാർത്ഥനകഴിക്കാതെ മുമ്പോട്ടു പോയില്ല. വഴിയിൽ വല്ല കിരാതനെയൊ കോലനെയോ മലവേടനെയോ ബ്രഹ്മചാരിയേയോ വാനപ്രസ്ഥനെയോ സന്യാസിയെയോ ആരെക്കണ്ടാലും വന്ദനംചെയ്തു രാമലക്ഷ്മണന്മാരും സീതയും വസിക്കുന്നതെവിടെയാണെന്നു ചോദിച്ചുകൊണ്ടിരുന്നു. അവർ ഓരോരുത്തരും തങ്ങൾ അറിഞ്ഞപോലെ രാമചരിത്രത്തെ പറകയും ഭരതദർശനത്താൽ കണ്ണുകളെ തൃപ്തിക്കയുംചെയ്തു. “ഞാൻ രാമാദികളെക്കണ്ടു” എന്നാരെങ്കിലും പറഞ്ഞാൽ അവരെ ഭരതൻ രാമലക്ഷ്മണന്മാരെപ്പോലെകരുതി പൂജിച്ചു. ഇപ്രകാരം പലരോടുംചോദിച്ചു ചോദിച്ചു രാമന്റെ വനവാസചരിത്രം മുഴുവൻ ഭരതന് അറിയാനിടയായി. അന്ന് ആദിത്യാസ്തമയം അടുത്തപ്പോൾ ജലസാന്നിദ്ധ്യമുള്ള ഒരുദിക്കുനോക്കി പാളയമടിച്ചു താമസിക്കയും പ്രഭാതത്തിൽ സോൽക്കണ്ഠം യാത്ര തുടരുകയുംചെയ്തു. ഭരതനെപ്പോലെ തന്നെ അനുയായികളിൽ ഓരോരുത്തൎക്കും രാമദൎശനത്തിലുള്ള ഉൽക്കണ്ഠ അത്യധികമായിത്തീൎന്നു. അന്നത്തെ യാത്ര ആരംഭിച്ചപ്പോൾ എല്ലാവൎക്കും മംഗലശകുനങ്ങൾ ഉണ്ടായി, ശുഭത്തെ സൂചിപ്പിക്കുമാറു കണ്ണും തോളും തുടിച്ചു. രാമദൎശനം ഇന്നുതന്നെ ലഭിക്കും. ദുഃഖങ്ങളെല്ലാം അവസാനിക്കുകയും ചെയ്യുമെന്ന ഭരതനും അനുയായികളും സന്തോഷിച്ചു. പ്രേമമദ്യത്താൽ മത്തന്മാരായി അവർ സാക്ഷാൽ മദ്യപന്മാരെപ്പോലെ ഓരോ ഗോഷ്ടികൾ കാണിക്കാൻതുടങ്ങി. കാലുകൾ ഊന്നിയാൽ ഉറയ്ക്കാതെയും അംഗങ്ങൾ ശിഥിലങ്ങളായും തീൎന്നു. വാക്കുകൾ വിഫലങ്ങളും അസ്പഷ്ടവൎണ്ണങ്ങളുമായി. ഇതിനിടയ്ക്കു മാൎഗ്ഗനിൎദ്ദേശകൻ സഹജസുന്ദരമായ ചിത്രകൂടഗിരിരത്നത്തെ ചൂണ്ടിക്കാണിച്ചിട്ട് അതിന്റെ താഴ്വരയിലുള്ള പുണ്യനദിയുടെ തീരത്തിലാണ് ആൎയ്യസഹോദരന്മാരും ദേവിയും ആശ്രമംകെട്ടി താമസിക്കുന്നതെന്നു പറഞ്ഞു. പൎവ്വതത്തെ ദൎശിച്ചമാത്രയിൽ എല്ലാവരും

“ജാനകീപ്രാണനാഥായ രാമചന്ദ്രായമംഗളം”

എന്നുച്ചത്തിൽ ഉച്ചരിച്ചുകൊണ്ട് ആ ദിക്കുനോക്കി നമസ്കരിച്ചു. രാമൻ അയോദ്ധ്യയിലേക്കു തിരിച്ചുവന്നതുപോലെയുള്ള സന്തോഷം അവൎക്കെല്ലാവൎക്കും ഉദിച്ചു. ഭരതന്റെ അപ്പോഴത്തെ പ്രേമപ്രകാരത്തെ വൎണ്ണിക്കാവതല്ല. എനിക്കെന്നല്ല കവികളിൽ ആൎക്കും തന്നെ അതിനെ ഉള്ളപ്രകാരം പറഞ്ഞറിയിക്കാൻ സാദ്ധ്യമല്ല. അഹംഭാവമമതാദികളോടുകൂടിയവനു മോക്ഷപദം പ്രാപ്യസീമ

കൾക്ക് അറങ്ങേപ്പുറം സ്ഥിതിചെയ്യുന്നതുപോലെ കവികളുടെ വാഗ്ദ്ധാടിയെ കവിഞ്ഞതാണ് അതിന്റെനില. രാമദശ്നോൽസുകമായ ആനന്ദഭാരത്താൽ യാത്രക്കാരുടെ സഞ്ചാരഗതി മന്ദിച്ചുതുടങ്ങി. അന്നു വൈകുന്നതുവരെ നടന്നിട്ടും രണ്ടു ക്രോശംവഴിമാത്രമേ പിന്നിടാൻ അവക്ക് സാധിച്ചുള്ളു. സ്ഥലവും ജലവും എണ്ണിഎണ്ണി മന്ദംമന്ദം നടന്നുനടന്നു രാത്രിയായപ്പോൾ ഒരുടിക്കിൽ പാളയമടിച്ചു. പിറേറദിവസം പ്രഭാതത്തിൽതന്നെ അത്യാസന്നമായിരിക്കുന്ന രാമദശ്നോത്സവത്തിൽ ഭരത്യാസക്തന്മാരായി യാത്രയാരംഭിക്കുകയും ആയി.

അന്നേദിവസം ചിത്രകൂടത്തിൽ രാമചന്ദ്രൻ പതിവുപോലെ അന്ത്യയാമത്തിൽ ഉണന്നെഴുന്നേററപ്പോൾ സീതാദേവി തനിക്ക് അഭൂതപൂൎവ്വമായുണ്ടായ ഒരു സ്വപ്നത്തെക്കുറിച്ചു പറഞ്ഞു. "പ്രഭോ! ഭരതൻ ഒരുജനസംഘത്തോടുകൂടി ഭഗവാന്റെ വിയോഗത്താൽ ദുഃഖിതനായി വനത്തിലേക്കു വന്നുവെന്നും സഹചാരികളുമെല്ലാം ദുഃഖിതന്മാരും ദീനന്മാരുമായി കാണപ്പെട്ടു എന്നും രാജ്ഞിമാർ വല്ലാതായ അവസ്ഥാന്തരത്തെ പ്രാപിച്ചിരിക്കുന്നുവെന്നും ഞാൻ കാണുകയുണ്ടായി."

ഈ സ്വപ്നവൃത്താന്തം രഘുപതിയുടെ ഹൃദയത്തെ ചഞ്ചലിതമാക്കിത്തീൎത്തു. ശോകവിമോചനനായ അദ്ദേഹത്തിന്റെ മിഴികളിൽ അശ്രുക്കൾ നിറഞ്ഞൊഴുകി. "ലക്ഷ്മണാ! സീതയുടെ ഈ സ്വപ്നം ശുഭസൂചകമല്ല. സങ്കടകരമായഎന്തോ അനിഷ്ടസംഭവം നാം കേൾക്കാൻപോകുന്നു എന്നാണു തോന്നുന്നതു". ഇങ്ങനെ അരുളിച്ചെയ്തശേഷം അനുജനുമായി നദിയിൽ സ്നാനത്തിനു പുറപ്പെട്ടു. സ്നാനാനന്തരം പുരാരിപൂജയും സാധുപൂജയും നടത്തി ദേവമുനിവൃന്ദങ്ങളെ പ്രാൎത്ഥിച്ചുകൊണ്ടു വടക്കേദിക്കിലേക്കുതന്നെ നോക്കിനോക്കിയിരുന്നു. അല്പസമയത്തിനകം സുഘനമായ ഒരു ധൂളിപടലം ആകാശത്തിൽ ഉയരുന്നതും പക്ഷികളും മൃഗങ്ങളും പരിഭ്രമിച്ചു പാഞ്ഞുപോകുന്നതും കാണായി. കുറഞ്ഞൊന്നു ശങ്കാകുലനായി ഉടനെ തിരിച്ച് ആശ്രമത്തിലെത്തി കാരണമറിവാനായി വെളിയിൽ തന്നെ നോക്കിനിൽക്കുമ്പോൾ സമീപവാസികളായ കോലകിരാതന്മാർ ഉഴറിവന്നു വസ്തുതകളെല്ലാം ഉണൎത്തിച്ചു. ചിരകാലവിരഹിതരായ തന്റെ കുടുംബാംഗങ്ങൾ വരുന്നു എന്നുള്ള വൎത്തമാനം ഭഗവാനു കാതുകളിൽ അമൃതു തളിച്ചതുപോലെ സുഖകരമായിരുന്നു. ശരീരം പുളകിതമാകയും ശരൽക്കാലപത്മംപോലെ നയനങ്ങൾ പ്രസന്നങ്ങളായി സ്നേഹജലത്തെ വഹിക്കയും ചെയ്തു. സൎവ്വജ്ഞനായ ഭഗവാൻ ക്ഷണേനഭാവഭേദത്തെ പ്രകടിപ്പിച്ചു ഭരതന്റെ ആഗമനോദ്ദേശ്യം എന്തായിരിക്കും എന്ന് സംശയി

ച്ചുതുടങ്ങി. ഉടനെ ഒരുവൻ അവിടെ ഓടി എത്തി ഭരതനോടൊന്നിച്ചു ആയുധപാണികളായ അനവധി ഭടന്മാരുമുണ്ടെന്നു പറകയുണ്ടായി. ആ വർത്തമാനവും രാമചന്ദ്രൻെറ ശങ്കയെ വർദ്ധിപ്പിക്കാൻ കാരണമായിത്തീൎന്നു. പിതാവിൻെറ നിയോഗം ഒരു ഭാഗത്തും ഭ്രാതാവിനെക്കുറിച്ചുള്ള സ്നേഹാതിശയം മറുഭാഗത്തും അദ്ദേഹത്തിൻെറ ഹൃദയത്തെ ആകർഷിച്ചുകൊണ്ടിരുന്നു. ഭരതൻെറ സ്വഭാവത്തെക്കുറിച്ചു ചിന്തിച്ചുവെങ്കിലും ഉറപ്പായ ഒരു മനസ്സമാധാനം ഉണ്ടായില്ല ഭരതൻ നല്ലവനും ബുദ്ധിമാനുമാണെന്നു എല്ലാവരും പറയുന്നുണ്ടല്ലോ. എന്ന വിചാരത്താൽ ഒടുവിൽ മനസ്സിനെ സ്വസ്ഥമാക്കിയിരുന്നു. രാമചന്ദ്രൻെറ ഈ സങ്കടാവസ്ഥ ലക്ഷ്മണൻ മനസ്സിലാക്കി സന്ദർഭത്തിനനുഗുണമായ വാക്കുകളെപ്പറഞ്ഞു: "സ്വാമിൻ! ഞാൻ ഇങ്ങോട്ടു ചോദിക്കാതെയാണ് ചിലതൊക്കെ ഉണർത്തിക്കാൻ പോകുന്നതു്. ഭൃത്യന്മാരുടെ ഈദൃശസംരംഭത്തിന് ധൃഷ്ടത എന്നാണ് പറയേണ്ടതു്. എന്നാൽ ചിലപ്പോൾ ഇതു് ധൃഷ്ടതയല്ലെന്നും കാലോചിതമായ ഭക്തിപ്രകടനത്തിൻെറ ഒരു മുദ്രയാണെന്നും വരാം. സ്വാമിൻ! നിന്തിരുവടി സർവ്വജ്ഞശിരോമണിയാണ്. ഞാൻ കേവലം ഒരു സേവകൻ. എന്തോ തോന്നിയതിനെപ്പറയുന്നു എന്ന് തിരുമനസ്സിൽ ക്ഷമയുണ്ടാകണം. അങ്ങു സരളഹൃദയനും ശീലസ്നേഹനിധിയുമായി വിളങ്ങുന്നു. എല്ലാവരേയും ഒരുപോലെ സ്നേഹിക്കയും വിശ്വസിക്കയും ചെയ്യുന്നു. എല്ലാവരും തന്നേപ്പോലെ ഗുണവാന്മാരാണെന്നു അങ്ങു വിശ്വസിക്കുന്നു. ലോകത്തിൽ സാധാരണ ആളുകൾ പ്രഭുത്വം ലഭിക്കുമ്പോൾ ഗുണദോഷചിന്തയും ഈശ്വരവിചാരവുമില്ലാതെ ഭ്രാന്തന്മാരെപ്പോലെ പ്രവർത്തിച്ചുതുടങ്ങും. വന്ദിക്കേണ്ടവരെ നിന്ദിക്കാനോ വിശ്വസിച്ചവരെ വഞ്ചിക്കാനോ യാതൊന്നിനും അവർ മടിക്കയില്ല. ഭരതൻ നീതിരതനും സാധുവും സമർത്ഥനും ആണ്. ജ്യേഷ്ഠനെക്കുറിച്ച് വലിയ ബഹുമാനവും ഭക്തിയുമായിരുന്നു എന്നുള്ളതും പ്രസിദ്ധമാണ്. എന്നാൽ ഇപ്പോൾ തനിക്ക് രാജത്വം ലഭിക്കകൊണ്ടു് ധർമ്മവും മര്യാദയും ലംഘിക്കുന്നു. കുടിലനായ ഒരു സഹോദരനായിട്ടു്, തക്കംനോക്കി രാമൻ ഏകാകിയായി വനത്തിൽ വസിക്കയാണെന്നു കരുതി ആരുടെയോ ദുരുപദേശപ്രകാരം പ്രബലസൈന്യത്തോടും ഒരുങ്ങിക്കൊണ്ടു് തൻെറ രാജത്വത്തെ മേൽക്കാലം സുരക്ഷിതമാക്കിവെയ്ക്കാൻ നിശ്ചയിച്ചു വന്നിരിക്കയാണ്. ദുർബുദ്ധികളായ ആ സഹോദരന്മാർ രണ്ടുപേരുംകൂടി ചില ദുർമ്മന്ത്രികളുമായി ആലോചനകൾ നടത്തിയതിൻെറ ഫലമാണ് ഈ വരവെന്നു തോന്നുന്നു. യാതൊരു ദുരുദ്ദേശവുമില്ലാതെ ജ്യേഷ്ഠനെക്കാണ്മാനായിമാത്രം ഉള്ള പുറപ്പാടാണെങ്കിൽ ചതുരംഗസൈന്യ

ത്തിന്റെ ആവശ്യം എന്തു്? അഥവാ ഭരതനെ ഇതിൽ കുററംപറവാനെന്തിരിക്കുന്നു. 'രാജത്വം കിട്ടുമ്പോൾ മതിമറന്നുപോകുന്നതു് ലോകസ്വഭാവംതന്നെയാണു്.

(1) നക്ഷത്രരാജൻ സ്വന്തം ഗുരുവിന്റെ ഭാൎയ്യയെ അപഹരിച്ചു (2) നഹുഷൻ ബ്രാഹ്മണരെക്കൊണ്ടു പല്ലക്കെടുപ്പിച്ചു. വേദങ്ങളെയും ധൎമ്മശാസ്ത്രങ്ങളെയും നിഷേധിച്ചവനായ (3) വേനനെപ്പോലെ അധമകൃത്യങ്ങൾ ചെയ്തവരാരും ഇല്ല. അതുപോലെതന്നെ (4) കാൎത്തവീൎയ്യാൎജ്ജുനൻ (5) ത്രിശംകു (6) ദേ

---

1) ചന്ദ്രൻ രാജത്വമുണ്ടെന്നുള്ള അഹംകാരത്താൽ തന്റെ ഗുരുവിനെ അപമാനിച്ചു ഗുരുപത്നിയെ സ്വീകരിച്ചകഥ മുൻപുപ്രസ്താവിച്ചിട്ടുണ്ടു്. അതിന്റെ ശിക്ഷയായിട്ടാണു ചന്ദ്രനു എന്നേക്കുമായി ഒരു കളങ്കം മുഖത്തേപ്പെട്ടിട്ടുള്ളതു്.

2) നഹുഷൻ. പ്രയാഗത്തിനു എതിരെ ഗംഗാനദീതീരത്തിലുള്ള പ്രതിഷ്ഠാനപുരിയിൽ വാണിരുന്ന പുരൂരവസ്സിന്റെ മകന്റെ മകനായിരുന്നു. ഒരിക്കൽ ദേവേന്ദ്രൻ വൃത്രാസുരനെ കൊല്ലുകകൊണ്ടുണ്ടായ ബ്രഹ്മഹത്യയെ ഭയപ്പെട്ടു സിംഹാസനം ഉപേക്ഷിച്ചു നടന്നകാലത്തു കുറച്ചുനാൾ നഹുഷനു ഇന്ദ്രപദം ലഭിച്ചു. ഇതുകൊണ്ടു തൃപ്തിപ്പെടാതെ അയാൾ ഇന്ദ്രാണിയെ പത്നിയായിവേണമെന്നുകൂടി ശാഠ്യംതുടങ്ങി. മുനിമാരെക്കൊണ്ടു പല്ലക്കെടുപ്പിച്ചു അതിൽകയറിച്ചെന്നാൽ താൻ പത്നിയായിരിക്കാമെന്നുഇന്ദ്രാണിസമ്മതിച്ചു. അതിലേക്കു രാജാവിന്റെ അപേക്ഷയനുസരിച്ചു പല്ലക്കുചുമക്കാമെന്നു സപ്തൎഷികൾ അനുവദിക്കയും അപ്രകാരം പല്ലക്കിലേറിപ്പോകുമ്പോൾ കാമാന്ധനായ ആ രാജാവു ഗതിവേഗംപോരാഞ്ഞു മുനിമാരെ ശാസിക്കാനും അധിക്ഷേപിക്കാനും ഒരുമ്പെടുകയും അവൎക്കു കോപം സഹിക്കാതായപ്പോൾ അവർ രാജാവിനെ ശപിച്ചു ഒരു സൎപ്പമാക്കിത്തീൎക്കുകയുംചെയ്തു.

3) വേനൻ. അംഗപുത്രനായ വേനനെ രാജാവായിപ്പട്ടംകെട്ടിയ ഉടനെ ഒന്നാമതായി അവൻ ചെയ്തതു യാഗഹോമാദികളെല്ലാംഅടിച്ചുമൂടുക്കുക ബ്രാഹ്മണദാനങ്ങൾ തടുക്കുക, ഈശ്വരപൂജകൾ വിരോധിക്കുക മുതലായവ ആയിരുന്നു. മൂന്നുലോകങ്ങൾക്കും ഈശ്വരൻ താൻതന്നെയെന്നും മററാരെയും ആരും പൂജിച്ചുപോകരുതെന്നും അവൻ കല്പിച്ചു. ഈ സംരംഭംആപൽകരമാണെന്നും അതിൽനിന്നു വിരമിക്കണമെന്നും മഹൎഷിമാർ അവനോടുപദേശിച്ചു. അധികാരപ്രമത്തതനിമിത്തം ആ ഉപദേശങ്ങളൊന്നും അവന്റെ കാതിൽ കടന്നില്ല. കഴിയുന്നവിധമെല്ലാം അവർ ശ്രമംചെയ്തിട്ടും കേൾക്കാതെ നീചവും നിഷ്ഠുരവുമായ കൎമ്മങ്ങളെത്തന്നെ അവനാചരിക്കുന്നതുകണ്ടു മുനിമാർ കോപിച്ചു മന്ത്രപൂതമായ യോഗദണ്ഡിനാൽ അവനെ താഡിച്ചുവധിച്ചു.

4) കാൎത്തവീൎയ്യാൎജ്ജുനൻ. കാൎത്തവീൎയ്യൻ അതിശക്തനായ ഒരു രാജാവായിരുന്നു. ദത്താത്രേയനോടു അദ്ദേഹം പല വരങ്ങളും അപേക്ഷിച്ചു വാങ്ങിക്കയുണ്ടായി. അതിൽ ഒന്നു തനിക്കു ആയിരം കൈകൾ ഉണ്ടാകണമെന്നുള്ളതായിരുന്നു. അങ്ങനെ കൈകൾ ലഭിച്ചതുമുതൽ സഹസ്രബാഹു എന്നുകൂടി അദ്ദേഹത്തിനുപേരുണ്ടായി. അക്കാലത്തൊരിക്കൽ ജമദഗ്നിമഹൎഷി തന്റെ പൎണ്ണശാലയിൽ ക്ഷണിച്ചുവരുത്തി അദ്ദേഹത്തെ സൽക്കരിച്ചു. ഈ സൽക്കാരത്തിനു കൃതജ്ഞതപ്രകടിപ്പിക്കേണ്ടതിനുപകരം മുനിയുടെ ഹോമധേനുവിനെ രാജാവു കെട്ടികൊണ്ടുപോകയാണു് ചെയ്തതു്. ആ സമയത്തു ജമദഗ്നിയുടെ മകൻ പരശുരാമൻ വെളിയിൽപോയിരുന്നു. തിരിച്ചുവന്നു വിവരമറിഞ്ഞപ്പോൾനേരെ കാൎത്തവീൎയ്യനോടു യുദ്ധത്തിനായി പുറപ്പെട്ടു. യുദ്ധത്തിൽ പരശുരാമൻ കാൎത്തവീൎയ്യന്റെ കൈകൾ ആയിരവും മുറിച്ചു് ശക്തനായ ആ രാജാവിനെ നിഗ്രഹിക്കയുംചെയ്തു. ഈ വിരോധം തീൎക്കാൻ കാൎത്തവീൎയ്യന്റെ പുത്രന്മാർ പരശുരാമനില്ലാത്ത അവസരം നോക്കി ജമദഗ്നിയുടെ ആശ്രമത്തിൽകടന്നു അദ്ദേഹത്തെ നിഗ്രഹിച്ചു. വൃത്താന്തം പരശുരാമനറിഞ്ഞപ്പോൾ കോപതാപങ്ങൾ സഹിക്കവഹിയാതെ ക്ഷത്രിയന്മാരെ ഇരുപത്തൊന്നുപ്രാവശ്യം താൻ നിഗ്രഹിക്കുന്നുണ്ടെന്നും അവരുടെ ചോരവെള്ളത്തിൽകുളിച്ചുപി

വേന്ദ്രൻ ഇവരുമെല്ലാം രാജത്വലഹരി പിടിച്ച് വേണ്ടാസനങ്ങളിൽ ചാടി നാണക്കേടനുഭവിച്ചവരാണ്. ഭരതന്റെ ഈ ഉപായം തനിക്ക് അജാതശത്രുവായി എന്നേയ്ക്കും ഏകഛത്രാധിപത്യം വഹിക്കണമെന്നുള്ള അഭിപ്രായത്തിന്റെ സന്താനമാണ്. എന്നാൽ ഈ വിഷയത്തിൽ ഭരതനു ഒരു തെററു പററിപ്പോയി. ഭഗവാൻ രാമചന്ദ്രൻ ശത്രുമിത്രഭേദമില്ലാത്ത സമഭാവനനും പ്രശാന്തനുമാണെങ്കിലും അദ്ദേഹത്തെക്കുറിച്ചു സ്നേഹമുള്ളവരാരെങ്കിലും കണ്ടേക്കുമെന്ന് ആ മൂഢബുദ്ധി വിചാരിച്ചില്ല. സമരഭൂമിയിൽ രാമചന്ദ്രന്റെ സരോഷമായ മുഖം കാണുമ്പോൾ തക്ക പ്രതികാരത്തോടുകൂടി ഇന്നുതന്നെ അയ്യാൾക്കിതനുഭവപ്പെടുന്നതാണ്." ഇങ്ങനെ ഗജ്ജിച്ചിട്ട് ലക്ഷ്മണൻ നീതിചിന്ത ചെയ്യാതെ രോമാഞ്ചപുഷ്പങ്ങൾ അണിഞ്ഞ ഒരു വീരരസവൃക്ഷംപോലെ നിലകൊണ്ടു. ജ്യേഷ്ഠനെ വണങ്ങി പാദരജസ്സുകളും ശിരസ്സിലണിഞ്ഞു് സത്യസന്ധവും സഹജവും ആയ ക്രോധത്തോടെ വീണ്ടും പറഞ്ഞു:—"പ്രഭോ! എന്റെ സംരംഭം അനുചിതമാണെന്നു തിരുമനസ്സിൽ തോന്നരുതേ. ഭരതന്റെ ഉപചാരങ്ങൾ എന്റെ ഹൃദയത്തെ കഠിനമായി വ്രണപ്പെടുത്തിയിരിക്കുന്നു. എന്റെ പ്രഭുസ

ത്തർപ്പണം കഴിക്കുന്നുണ്ടെന്നും ഘോരമായ ഒരു സത്യംചെയ്തു. പിൽക്കാലം ആ സത്യത്തെ ശരിക്കു നിറവേററാതെയും ഇരുന്നില്ല.

5) ഇന്ദ്രൻ. സ്വർല്ലോകേശനായ ഇന്ദ്രൻ ഗൗതമപത്നിയായ അഹല്യയുടെ രൂപംകണ്ടു മോഹിച്ചു മുനിവേഷംധരിച്ചു ആശ്രമത്തിൽ പ്രവേശിച്ച കഥ സുപ്രസിദ്ധമാകയാൽ വിസ്തരിക്കുന്നില്ല.

6) ത്രിശംകു. ത്രിശംകു അയോദ്ധ്യയിലെ ഒരു രാജാവായിരുന്നു. അദ്ദേഹം ഐശ്വര്യപ്രമത്തനായി ഉടലോടെ സ്വർഗ്ഗത്തുപോകുന്നതിനു പര്യാപ്തമായ ഒരു മഹായാഗം ചെയ്യണമെന്നുനിശ്ചയിച്ചു. ആ യാഗം നടത്തികൊടുക്കണമെന്ന് കുലപുരോഹിതനായ വസിഷ്ഠനോടു അപേക്ഷിച്ചു. അനാശാസ്യമായ ആ അപേക്ഷയെ വസിഷ്ഠൻ നിരസിക്കയാണു ചെയ്തതു്. പിന്നീട് വസിഷ്ഠപുത്രന്മാരുടെ അടുക്കൽപോയി രാജാവു ആ അപേക്ഷയെ അറിയിച്ചപ്പോൾ അതു തങ്ങളെയും പിതാവിനെയും തമ്മിൽകലഹിപ്പിക്കാനുള്ള തന്ത്രമാണെന്നു കരുതി അദ്ദേഹത്തെ ഒരു ചണ്ഡാളനായിപ്പോകട്ടെ എന്നുശപിച്ചു. ഈ ഹീനാവസ്ഥയെ പ്രാപിച്ചിരുന്നപ്പോൾ അദ്ദേഹം വസിഷ്ഠന്റെ പശുവിനെക്കൊന്നു. രാജ്യമലം, കപടതന്ത്രം, ഗോവധം ഈ മൂന്നുപാപങ്ങളും അദ്ദേഹത്തിന്റെ നെററിയിൽനിന്നു മൂന്നുകൊമ്പുകളായി കിളിച്ചു എന്നുപറയപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു. പിന്നീടു ത്രിശംകു വിശ്വാമിത്രനെപ്പോയി ശരണംപ്രാപിക്കയും അദ്ദേഹം യാഗംനടത്തിക്കൊടുക്കാമെന്നു കയ്യേല്ക്കുകയും ചെയ്തു. യാഗമാരംഭിച്ചതിൽ ഹവിർഭാഗം സ്വീകരിപ്പാൻ ദേവന്മാർവന്നില്ല. അതിനാൽ കുപിതനായ വിശ്വാമിത്രൻ തന്റെ തപശ്ശക്തികൊണ്ടു പുതുതായി ഒരുസ്വർഗ്ഗവും അതിൽ ദേവന്മാരെയും നിർമ്മിച്ചു് അവൎക്കായി ഹവിർഭാഗം കൊടുക്കുകയും ചെയ്തു. യാഗാവസാനത്തിൽ അദ്ദേഹം ത്രിശംകുവിനെ സ്വർഗ്ഗത്തിലേക്കു ആരോഹിപ്പിച്ചു. എന്നാൽ ദേവന്മാർ അദ്ദേഹത്തെ സ്വീകരിക്കാതെ ഭൂമിയിലേക്കു തള്ളിക്കളകയാണു ചെയ്തതു്. താഴോട്ടുവരാതെ വിശ്വാമിത്രൻ മന്ത്രംപ്രയോഗിച്ചിരുന്നതിനാൽ ത്രിശംകു അന്തരാളത്തിൽ നിലയായി. ഇന്നും ത്രിശംകുവെന്ന നാമത്തിൽ ദക്ഷിണധ്രുവത്തിൽ കാണപ്പെടുന്ന നക്ഷത്രം ഈ രാജാവാണെന്നാണു പറയപ്പെടുന്നതു്. അദ്ദേഹത്തിന്റെ തുപ്പൽ ഒലിച്ചു ഭൂമിയിൽവീണു കമ്മനാശാനദി ഉണ്ടായി എന്നുപറയുന്നുണ്ടു്.

മീപത്തിലും വില്ല് കൈത്തലത്തിലും ഇരിക്കുമ്പോൾ എത്രകാലം ഞാൻ അടങ്ങിയിരിക്കാനാണ്. ജാതിയിരും ഞാൻ ക്ഷത്രിയനല്ലേ? ജന്മം രഘുവംശത്തിലല്ലേ? രാമന്റെ അനുജനാണെന്നു ലോകങ്ങളിലെല്ലാം അറിയപ്പെട്ടിട്ടില്ലേ? അതും ഇരിക്കട്ടെ. ഭൂമിയിലെ പൊടി എത്ര നിസ്സാരമായ ഒന്നാണെങ്കിലും അതിനെ കട്ടക്കെച്ചവിട്ടിയാൽ പൊങ്ങി തലയിൽ കയറാതെ അടങ്ങുന്നുണ്ടോ? അതിന്റെ ഭാവം താൻ നിസ്സാരനാണെങ്കിലും ദുസ്സഹമായ ധിക്കാരത്തിനു സർവാത്മനാ പ്രതികാരം ചെയ്യാതെ നിവൃത്തിയില്ല എന്നാണല്ലേ?" ഇപ്രകാരം തന്റെ ഉജ്ജ്വലമായ ആരംഭത്തിനു് അനുവാദം കിട്ടണമെന്നു സാഞ്ജലിഹസ്തനായി പ്രാർത്ഥിച്ചു നിലകൊണ്ട ലക്ഷ്മണൻ തലയിൽ ജടാമകുടവും അരയിൽ ആവനാഴിയും കൈയിൽ ശരചാപങ്ങളും ധരിച്ചുണർന്നെഴുന്നേററുവന്ന വീരരസം പോലെ കാണപ്പെട്ടു. രോഷം സഹിക്കാതെ വീണ്ടും പറഞ്ഞുതുടങ്ങി. "രാമസേവകനെന്നുള്ള യശസ്സിനെ ഇന്നു ഞാൻ പ്രതിഷ്ഠിക്കുന്നതാണ്; യുദ്ധത്തിൽ ഭരതനെ ഒരു നല്ല പാഠം പഠിപ്പിക്കാതെ അടങ്ങുകില്ലതന്നെ. രാമചന്ദ്രനെ അനാദരിച്ചതിന്റെ ഫലമായി ഭ്രാതാക്കന്മാർ രണ്ടുപേരും യുദ്ധക്കളത്തിൽ ദീർഘനിദ്രയെ പ്രാപിക്കും. സൈന്യത്തെ സന്നദ്ധമാക്കിക്കൊണ്ടു പോന്നതും ഒരുവിധത്തിൽ ഉപകാരമാണെന്നു പറയാം; എന്തെന്നാൽ എന്റെ കോപാനലനെ പൂർണ്ണമായി പ്രകടിപ്പിച്ചു തൃപ്തിക്കാൻ ദുർബലന്മാരായ ആ കുമാരന്മാർ മാത്രം മതിയാകയില്ല. ക്രുദ്ധനായ മൃഗരാജൻ ഗജയൂഥത്തെ പിളർക്കുന്നതുപോലെ, അഥവാ, രാജാളി ഊക്കരിൽ പക്ഷികളെ റാഞ്ചുന്നതുപോലെ ഭരതശത്രുഘ്നന്മാരെയും സംഘത്തെയും നിഷ്പ്രയാസം ഞാൻ സംഹരിക്കുന്നതായിരിക്കും; ഒരുപക്ഷേ പരമശിവൻതന്നെ അവർക്കു സഹായമായി മുതിർന്നുവന്നാലും അദ്ദേഹത്തെയും പോരിൽ പിന്തിരിക്കുമെന്നു ഇതാ രാമനാമത്തിൽ ഞാൻ ശപഥം ചെയ്യുന്നു"

ലക്ഷ്മണന്റെ രോഷാഗ്നിജ്വാലാകുലമായ ഈ ശപഥം കേട്ടു ദിക്പാലന്മാർപോലും ഭയപ്പെട്ടു നടുങ്ങിപ്പോയി. ലക്ഷ്മണന്റെ വീരവാദങ്ങളെ അനുമോദിച്ചു് ആകാശത്തിൽ അശരീരിശബ്ദം മുഴങ്ങി. "വത്സാ! നിന്റെ ബാഹുബലവും പ്രഭാവവും ശരിക്കു് അറിവാനും പറവാനും ആർക്കും സാധിക്കുന്നതല്ല. എന്നാൽ ഏതു പ്രവൃത്തിയും ഉചിതമായാലും അനുചിതമായാലും നല്ലപോലെ ആലോചിച്ചുവേണം അനുഷ്ഠിക്കാനെന്നുള്ളതു് സർവസമ്മതമായ ഒരു നീതിയാണ്. വിചാരഹീനമായി പ്രവർത്തിച്ചിട്ടു് ഒടുവിൽ പശ്ചാത്തപിക്കുന്നവർ ബോധികളല്ലെന്നാണു വേദവിധി".

ആകാശവാക്കുകൾ കേട്ടു ലക്ഷ്മണൻ കുറഞ്ഞൊന്നു ലജ്ജി

തനായിന്നില്ലം, രാമചന്ദ്രൻ ദേവിയെ മെല്ലെ കടാക്ഷിച്ചിട്ടു കു മാരനെ അഭിസംബോധനം ചെയ്തു പറഞ്ഞു:—"സഹോദര! നീ ഇവിടെ ഉപന്യസിച്ചതു് നീതിപരമായ ഒരു തത്വമാണു്. അധികാരപ്രമത്തതയും, ഐശ്വൎയ്യമദവുംപോലെ മനുഷ്യരെ നീചകൃത്യങ്ങളിൽ പ്രവൎത്തിപ്പിക്കുന്നതായി മററു യാതൊന്നുമില്ല. അവയുടെ കാററേററാൽ മതി. ബുദ്ധിഭ്രമം താനെ ഉണ്ടായിക്കഴിയും. തത്വജ്ഞാനമാൎഗ്ഗത്തിൽ ശിക്ഷകഴിച്ചിട്ടില്ലാത്ത ഏതൊരു രാജാവിനേയും രാജ്യമദം ഭ്രാന്തുപിടിപ്പിക്കും. എന്നാൽ ലക്ഷ്മണ! നീ ഒരു കാൎയ്യം മനസ്സിലാക്കുക. ഭരതനെപ്പോലെ ശീലഗുണനിധിയായി ഒരു പുരുഷനെ ഈശ്വരസൃഷ്ടിയിൽ ഞാൻ കണ്ടിട്ടും കേട്ടിട്ടും ഇല്ല. ഒരുപക്ഷേ, അവനെ ബ്രഹ്മാവിൻെറയോ. വിഷ്ണുവിൻെറയോ, പരമശിവൻെറയോ സിംഹാസനത്തിൽ അധിരോഹിപ്പിച്ചാലും രാജമദം അവനെ ഭ്രമിപ്പിക്കയില്ല. എന്തു! നാലഞ്ചുതുള്ളി മോരുവീഴ്ത്തിയാൽ പാലാഴി ഉറഞ്ഞു തൈരാകുമോ? മദ്ധ്യാഹ്നസൂൎയ്യൻ നിഷ്പ്രഭനായി ഭവിക്കാം; നിൎമ്മലമായ അന്തരിക്ഷം മേഘമാലയിൽ ലയിച്ചടങ്ങി എന്നും വരാം. അഗസ്ത്യമഹൎഷി കററുകാൽ കുളമ്പു വെള്ളത്തിൽ മുങ്ങി മരിച്ചേക്കാം. ഭൂമിദേവി സഹജമായ തൻെറ ക്ഷമയെ വിസ്മരിച്ചേക്കാം. കൊതുകിൻെറ ശ്വാസം മഹാമേരുപൎവ്വതത്തെ പറപ്പിച്ചേക്കാം. എന്നിരുന്നാലും സഹോദര! നൃപമദം ഭരതനെസ്പൎശിക്കപോലുമുണ്ടാകില്ല. ലക്ഷ്മണ! ഞാൻ നിൻെറ നാമത്തിലും പിതൃനാമത്തിലും സത്യം ചെയ്യുന്നു; ഭരതനെപ്പോലെ പരിശുദ്ധനായ ഒരു സഹോദരൻ ലോകത്തിലില്ല. ബ്രഹ്മദേവൻ ലോകത്തെ സൃഷ്ടിച്ചിട്ടുള്ളതു് ദോഷമയമായ ജലവും ഗുണമയമായ ക്ഷീരവും കൂട്ടിച്ചേൎത്തിട്ടാണു്. ജനനം മുതൽക്കേ അതിൽനിന്നും ദോഷജലത്തെ തള്ളി ഗുണക്ഷീരത്തെ വേൎതിരിച്ചെടുത്തു ആസ്വദിച്ചുകൊണ്ടിരിക്കുന്ന സൂൎയ്യവംശസരസ്സിലെ അരയന്നമാണു ഭരതൻ. വിശിഷ്ടമായ ഈ പ്രഭാവംകൊണ്ടു് അവൻെറ നിൎമ്മലമായ യശശ്ചന്ദ്രിക ദിഗന്തങ്ങളിൽ വീശിവിളങ്ങുന്നു."

ഇപ്രകാരം രഘുരാജൻ ഭരതൻെറ സ്വഭാവഗുണങ്ങളെ വൎണ്ണിച്ചപ്പോൾ അദ്ദേഹത്തിൻെറ ഹൃദയം സ്നേഹസമുദ്രത്തിൽ മുഴുകിമൂൎഛിച്ചു. ഭരതനെ കുറിച്ചുള്ള ഭഗവാൻെറ ഭക്തവാത്സല്യം കണ്ടും ധന്യവാദങ്ങൾ കേട്ടും ദേവന്മാർ ആഹ്ലാദശബ്ദം മുഴക്കി; "പ്രഭുവിനെപ്പോലെ കരുണാനിധി ആരു്" എന്നു് ഉൽഘോഷിച്ചു "ഭരതൻ ഭൂമിയിൽ ജനിച്ചില്ലായിരുന്നു എങ്കിൽ സകല ധൎമ്മധുരന്ധരനായ ഒരു പുരുഷനെ എവിടെ കാണാൻ കഴിയും. അവൻെറ ഗുണകീൎത്തനം ഏതൊരുകവിക്കാണു് സുഗമമാകുക! ഹേ! രഘുനായക! അവയെ ശരിക്കറിയുന്നതിനു് നിന്തിരു

വടിക്കല്ലാതെ സാധിക്കയില്ല" ദേവവാണികൾകേട്ട്, രാമചന്ദ്രനും ദേവിയും സന്തോഷിച്ചു, ലക്ഷ്മണനും അനല്പമായ ആനന്ദം ഉദിക്കാതിരുന്നില്ല. ഭരതനാകട്ടെ, ആശ്രമപരിസരത്തിലെത്തിയ അനുയായികളുമായി മന്ദാകിനിയിലിറങ്ങി കുളികഴിച്ചതിൻെറ ശേഷം ജനങ്ങളെ എല്ലാം അവിടെത്തന്നെ നിറുത്തിയിട്ട് ഗുരുവിൻെറയും, മാതാക്കന്മാരുടെയും, മന്ത്രിയുടെയും, അനുജ്ഞവാങ്ങി സഹോദരനോടും, സഖാവായ ഗുഹനോടുംകൂടി ആശ്രമംനോക്കി നടന്നു. മാതാവിൻെറ ദുഷ്പ്രവൃത്തിയോൎക്കുന്തോറും ലജ്ജയും, മടിയും അതുനിമിത്തം പല ദുശ്ശങ്കകളും മനസ്സിൽ കടന്നുകൂടുകയുണ്ടായി. ദൈവമെ! ഹതനായ എൻെറ പേരു കേൾക്കുമ്പോൾ എന്നെ ദർശിക്കാൻ തന്നെ മനസ്സില്ലാതെ ദേവിയും, ഭഗവാനും ആശ്രമത്തിൽനിന്നും ഇറങ്ങി വല്ലദിക്കിലുംപൊയ്ക്കളയുമോ! മാതാവിൻെറ സഹാപരാധിയാണെന്നു എന്നെ ശങ്കിക്കുന്നപക്ഷം എന്നോട് എത്രതന്നെ ദ്രോഹംചെയ്താലും അതു അധികമായിപ്പോകുമോ? അഥവാ, അദ്ദേഹം എൻെറ പാപവും, അപരാധവും ക്ഷമിച്ച് സദയം എന്നെ ഒരു ബന്ധുവായിക്കരുതി സ്വീകരിച്ചേക്കുമോ? മലിനഹൃദയനാണെന്നു കരുതി എന്നെ ഉപേക്ഷിച്ചാലും, സേവകനെന്നു കരുതി സ്വീകരിച്ചാലും രാമപാദങ്ങളല്ലാതെ എനിക്കു മററുശരണമില്ല. അദ്ദേഹം സുസ്വാമിയാണ്. ദോഷം അദ്ദേഹത്തിൻെറ സേവകന്മാരിലായിരിക്കുമത്രേ. ചാതകവും, മത്സ്യവും തങ്ങളുടെ സ്നേഹനിഷ്ഠയിൽ നിപുണങ്ങളാണെന്നു ലോകത്തിൽ പ്രസിദ്ധിയുണ്ട്. മേഘത്തിൻെറ കരുണയില്ലായ്കയും, ഉപദ്രവങ്ങളും സഹിച്ച് ക്ഷമയോടെ സേവാവൃത്തിയെ അവ അനുഷ്ഠിച്ചുപോരുന്നുണ്ടല്ലോ." ഈവിധം വിചാരപരമ്പരകളോടുകൂടി ഭരതൻ മന്ദമന്ദം നടന്ന്, ആശ്രമത്തെ സമീപിക്കുന്തോറും അയാളുടെ അവയവങ്ങൾ സങ്കോചത്താലും, സ്നേഹത്താലും ശിഥിലങ്ങളായി ഭവിച്ചു. മാതാവിൻെറ അപരാധത്തെക്കുറിച്ചുള്ള സ്മരണ പുറകോട്ടും രാമപദങ്ങളിലൂന്നിയ ഭക്ത്യതിശയം മുമ്പോട്ടും ഭരതനെ തള്ളിക്കൊണ്ടിരുന്നു. രാമചന്ദ്രൻെറ സ്വഭാവവിശേഷത്തെക്കുറിച്ചു ചിന്തിക്കുമ്പോൾ പാദങ്ങൾ വേഗത്തിൽ മുന്നോട്ടു ചലിച്ചുതുടങ്ങും. കൈകേയിയുടെ മകനാണെന്നുള്ള ഓർമ്മ ഉടനെ ആ ചിന്തയെ മൂടി, പുറകോട്ടുതള്ളാനുംആരംഭിക്കും. ആകെപ്പാടേ അയാളുടെ ഗതി ഒഴുക്കിലകപ്പെട്ട നീർവണ്ടിൻേറതുപോലെയായി. ഭരതൻെറ അന്തസ്താപവും സ്നേഹോൽക്കർഷവും കണ്ട ഗുഹൻ ശൂന്യമനസ്സായി വിഷമിച്ചു ആ സമയത്ത് ഓരോ ശുഭശകുനങ്ങൾ കാൺകയാൽ ഗുഹൻ അവയുടെ ഗുണദോഷചിന്തനംചെയ്ത്, ഒടുവിൽ ഇങ്ങനെപറഞ്ഞു. "ദുഃഖമെല്ലാം ഇപ്പോൾ അസ്തമിച്ചു സന്തോഷ

ത്തിന്റെ സംഗതിയാകും; എന്നാൽ അവസാനം ദുഃഖത്തിൽത്തന്നെ പരിണമിക്കുമെന്നുമാണ് ശകുനഫലം കാണുന്നതു്." സ്നേഹിതന്റെ പ്രവചനം സത്യമായിത്തന്നെ ഇരിക്കുമെന്നുവിശ്വസിച്ചു മെല്ലെമെല്ലെ ഭരതൻ ആശ്രമത്തെ ലക്ഷ്യമാക്കി നടന്നുപോയി; പ്രാന്തപ്രദേശങ്ങളിലെ വനങ്ങളുടെയും ശൈലങ്ങളുടെയുംരമണീയതകണ്ടപ്പോൾ ക്ഷുധാർത്തനു മൃഷ്ടാന്നംലഭിച്ചതുപോലെയുള്ള ആനന്ദംഭരതനുണ്ടായി. 'ഈതിഭീതി' അരാജകത്വം, താപത്രയം, ദാരിദ്ര്യം ഇത്യാദിയാൽകഷ്ടപ്പെടുന്ന ഒരു നാട്ടുകാരൻ സുഭിക്ഷമുള്ളതും സുരാജകവുമായ ഒരു രാജ്യത്തിൽ കുടിയേറിപ്പാർത്താൽഉണ്ടാകുന്ന സന്തോഷമുണ്ടായി. ആ കാനനമാകട്ടെ, സുരക്ഷിതമായഒരുസമൃദ്ധരാജ്യം പോലെ പരിഭ്രാജിച്ചു വിവേകനാമരാജാവു്, വൈരാഗ്യമെന്ന മന്ത്രി, മനോഹരപ്പൂങ്കാവുകളായ കൃഷിസ്ഥലങ്ങൾ, യമനിയമങ്ങളാകുന്ന ഭടന്മാർ, പവിത്രതനാമരാജധാനി, ശാന്തിയും ജ്ഞാനബുദ്ധിയുമാകുന്ന രണ്ടു രാജമഹിഷികൾ, ഇങ്ങനെ സകലാംഗസമ്പന്നമായി കാണപ്പെട്ടു. വിശേഷിച്ചും ആ കാനനരാജൻ രാമചന്ദ്രന്റെ സാമന്തനായി യാതൊരുഭയവും മനഃപീഡയുമില്ലാതെ സുഖിച്ചിരുന്നു. വിവേകരാജൻ മായാമോഹമഹീപാലനെ കീഴടക്കി രാജധാനിയെ അകണ്ടകമാക്കി ഭരിച്ചുവന്നു. സന്തോഷവും സൗഖ്യവും സമൃദ്ധിയും അവിടെ കളിയാടിക്കൊണ്ടിരുന്നു. വനങ്ങളിലുള്ള മുനിമാരുടെ ആശ്രമങ്ങളും കന്ദരങ്ങളും രാജാവിന്റെ പുരങ്ങളും നഗരങ്ങളും ഗ്രാമങ്ങളുമായിരുന്നു. വിചിത്രതരങ്ങളായ വിവിധമൃഗങ്ങളും വിഹംഗങ്ങളും പ്രജാസമാജമായി വിളങ്ങി. ആനയും, സിംഹവും, കടുവായും, പന്നിയും, കരടിയും, പോത്തും, മുയലും, ചെന്നായും ഇങ്ങനെ ജാതിവിരോധികളായ മൃഗസമൂഹങ്ങൾ കാണികൾക്കു് അത്ഭുതംതോന്നുമാറു സ്നേഹഭാവത്തിൽ കൂടിക്കലർന്നു അണി നിരന്ന ചതുരംഗസേനപോലെ സഞ്ചരിച്ചുകൊണ്ടിരുന്നു. മലയുറവുകളുടെ ധ്വനിയും മത്തഗജങ്ങളുടെ അലർച്ചയും പെരുമ്പറനാദം പോലെ മുഴങ്ങി. ചക്രവാകങ്ങൾ, ചകോരങ്ങൾ, ചാതകങ്ങൾ, ശുകങ്ങൾ, പികങ്ങൾ, തുടങ്ങിയുള്ള പക്ഷിവിശേഷങ്ങളുടെ കളനാദകോലാഹലവും, മുദിതമരാളമൃദുനാദങ്ങളും ഭ്രമരനിരയുടെ മഞ്ജുഗുഞ്ജനങ്ങളും നിരന്തരമായി ആ വനാന്തരിക്ഷത്തെ ഗീതമാധുരിയാൽ ചമൽക്കരിച്ചു. മയിലുകൾ രാജാവിന്റെ വിനോദോത്സവത്തെ രസികമാക്കുമാറു നൃത്തംചെയ്തു. വൃക്ഷങ്ങൾ, ലതകൾ, തൃണങ്ങൾ, മുതലായവ പുഷ്പഫലസമൃദ്ധങ്ങളായി മംഗലമൂലമായ മന്ത്രിസഭയിലെ അംഗങ്ങളായി ശോഭിച്ചു. ഭരതനു രാമചന്ദ്രന്റെ പുണ്യഗിരിരത്നം കണ്ടപ്പോൾ തപഃഫലം കൈവരികകൊണ്ടു് അനുഷ്ഠാനങ്ങളിൽ നിന്നും വിരമിച്ചു നിർവാണ

നായ താപസൻെറ മനഃസുഖം പോലെയുള്ള സുഖം അനുഭവപ്പെട്ടു. ഉടനെ തൻെറ ഉത്തമസഖൻ ഒരു ഉന്നതസ്ഥാനത്തെ ആരോഹിച്ചുനിന്നു കൈചൂണ്ടി ഭരതനെ നോക്കിപ്പറഞ്ഞു: "അതാ! ശാഖകളെ വിസ്താരത്തിൽ വീശി നില്ക്കുന്ന ആ കടമ്പും, ഞാവലും തേന്മാവും, പച്ചിലമരവും നോക്കുക! അതിൻെറ മദ്ധ്യത്തിലായി, ദർശനത്താൽ മനസ്സിനെ സുഖിപ്പിക്കുന്നതും, വിശാലവും മനോഹരവും നീലിമയേറി ഞെരുങ്ങിയ ഇലച്ചില്ലുകൾ നിറഞ്ഞതും ചുമന്ന കായ്കൾ തൂങ്ങുന്നതും എല്ലാ ഋതുക്കളിലും ഒരുപോലെ സുഖകരമായ തണലിനെ വീശുന്നതുമായ ഒരു വലിയവടവൃക്ഷം സകലമോഹനവസ്തുക്കളും ഒരുമിച്ചു ചേർത്തു ബ്രഹ്മാവിനാൽ സൃഷ്ടിക്കപ്പെട്ടതോ എന്നു തോന്നുമാറു നില്ക്കുന്നതും നോക്കുക! ആ വടവൃക്ഷത്തിൻെറ ചുവട്ടിൽ, മന്ദാകിനീനദിയുടെ തീരത്തിൽ, ആണ്, രാമചന്ദ്രൻെറ പർണ്ണകുടീരം വിളങ്ങുന്നതു്. തൃക്കൈകളാൽതന്നെ നട്ടുപിടിപ്പിച്ച മനോഹരങ്ങളായ പല തുളസിച്ചെടികൾ പരിമളം വീശിക്കൊണ്ടു് അതിൻെറ ചുററാകെ നില്പുണ്ടു്. സീതയും ലക്ഷ്മണനും അവരവരുടെ വകയായി നട്ടുപിടിപ്പിച്ചിട്ടുള്ള തുളസികളും ഇടയ്ക്കിടെ കാണാം. ദേവിതന്നെ തൻെറ പാണിപത്മത്താൽ ആ വടവൃക്ഷത്തിൻെറ ഛായയിൽ ശോഭനമായ ഒരു വേദിയെ നിർമ്മിച്ചിട്ടുണ്ടു്. അവിടെ വിജ്ഞാനിയായ ഭഗവാൻ ദേവീസമേതനായി മുനിജനമദ്ധ്യത്തിൽ എഴുന്നള്ളിയിരുന്നു് വേദങ്ങളും ശാസ്ത്രങ്ങളും പുരാണേതിഹാസങ്ങളും വായിക്കുന്നതു കേട്ടുരസിക്കുക പതിവാണു്."

ഈ നിവേദനം കാതുകുളുർക്കെ കേട്ടു് ആനന്ദബാഷ്പധാര വർഷിച്ചുവർഷിച്ചു് ഭരതൻ ശത്രുഘ്നനും ആയി ഭക്തിരസത്തിൽ മുങ്ങി മുൻപോട്ടൊഴുകിപ്പോയി. അവിടവിടെയായി രാമൻെറ തൃക്കാലടികൾ പതിഞ്ഞിരിക്കുന്നതു കണ്ടപ്പോൾ ദരിദ്രൻ ചിന്താമണി കിട്ടിയതുപോലെയുള്ള ആഹ്ലാദത്തോടെ കമഴ്ന്നുവീണു ആ പൊടികൾ കോരിവാരി തലയിലും നെഞ്ചിലും, കണ്ണുകളിലും, അണച്ചു. ഭഗവാനെ പ്രത്യക്ഷത്തിൽ കണ്ടതുപോലെയുള്ള നിർവൃതിയും ആശ്വാസവും അപ്പോൾ അവർ അനുഭവിച്ചു. ഭരതൻെറ പ്രേമപാരവശ്യം ദർശിച്ചു് പക്ഷിമൃഗാദികൾ, സവിശേഷം വൃക്ഷലതാദികൾപോലും കരുണരസത്തിൽ മുഴുകിപ്പോയി. അതിനിടയ്ക്കു മാർഗ്ഗനിർദ്ദേശകനു അത്യന്തമായ ആഹ്ലാദതള്ളൽനിമിത്തം ആശ്രമത്തിലേയ്ക്കുള്ള നേർവഴി തെററിപ്പോയി. കണ്ടുനിന്നു് ദേവന്മാർ പൂമഴതൂകി അതു ശരിയ്ക്കു നിർദ്ദേശിച്ചുകൊടുക്കയുണ്ടായി. യോഗിമുനിവൃന്ദങ്ങൾ അതു നോക്കി ആശ്ചര്യാനുരാഗങ്ങളാൽ വിവശന്മാരായി ഭരതനെ പ്രശംസിച്ചുകൊണ്ടു് "അഹോ അജ്ഞനെന്നു വി

ജ്ഞനാക്കാനും വിജ്ഞനെ അജ്ഞനാക്കാനും ശക്തിയുള്ള ഭരതകു
മാരനെപ്പോലെ ലോകത്തിൽ മററാരുള്ളു" എന്നു് ഉദ്ഘോഷിച്ചു.
കൃപാനിധിയായ ഭഗവാൻ ഭരതൻെറ മനഃപയോധിയെ വിരഹമന്ദ
രത്താൽ മഥിച്ചുതെളിച്ചു് പരിശുദ്ധപ്രേമരൂപമായ അമൃതത്തെ
ഉദ്ധരിച്ചുകഴിഞ്ഞു. ഭരതാദികൾ നടന്നടുക്കുന്നതു നിബിഡിതമാ
യ വനത്തിൻെറ മറവുനിമിത്തം ലക്ഷ്മണൻ കണ്ടില്ല. സക
ല സുമംഗളസദനമായ പ്രഭുവിൻെറപാവനാശ്രമദർശനത്താൽ കണ്ണു
കളെ തൃപ്തിച്ചുകൊണ്ടു് ഭരതൻ ആശ്രമണാങ്കണത്തിൽകടന്നപ്പോൾ
മോക്ഷപദം ലഭിച്ച തപോധനൻെറഎന്നപോലെ ഭരതൻെറ ഹൃ
ദയം സകല ദുഃഖങ്ങളിൽനിന്നും നിവൎത്തിതമായി നിൎവ്വാണമടഞ്ഞ
പോലെ രമിച്ചു. അവിടെ മുനിവേഷംധരിച്ച ചാപബാണതൂണീ
രങ്ങളോടുകൂടിനിന്നു ഭക്തിപൂൎവ്വം ജ്യേഷ്ഠനോടു സംഭാഷണംചെയ്യു
ന്ന ലക്ഷ്മണനെ ഭരതൻകണ്ടു. സമീപസ്ഥമായ വേദികയുടെ അരി
കിൽ സാധുമുനി സമാജമദ്ധ്യത്തിൽ മുനിവേഷംധരിച്ചു കൊടുവെ
യിലേററു കറഞ്ഞൊന്നു കറുത്ത ശരീരത്തോടുകൂടിയ രാമനെയും സീ
തയേയും കാമദേവൻ താപസവേഷത്തിൽ രതിയോടുകൂടിയിരിക്കു
ന്നതുപോലെ കണ്ടു. സകല ദുരിതങ്ങളെയും ദുഃഖങ്ങളെയും കടാ
ക്ഷമാത്രത്താൽ നിഹനിക്കാൻ ശക്തനായ ആ മഹാപ്രഭു കരപ
ത്മങ്ങളിൽ വില്ലും അമ്പും ധരിച്ചിരുന്നു. സീതാരാമന്മാരുടെ സാ
ന്നിദ്ധ്യത്തോടുകൂടിയ ആ മുനിമണ്ഡലം ഭക്തിയും സച്ചിദാനന്ദവും
ആവിൎഭവിച്ചിരിക്കുന്ന ജ്ഞാനസഭപോലെ ശോഭിച്ചു. ആശ്രമ
ത്തിൽ കടന്നുകയറിയ ഉടനെ ഭരതശത്രുഘ്നന്മാരും ഗുഹനും, ഹൎഷ
വും ശോകവും, സുഖവും ദുഃഖവുമെല്ലാം മറന്നു് ആത്മനിൎല്ലീനമന
സ്സുകളായി ഭവിച്ചു. "നാഥാ പാഹി പാഹി" എന്നു് ഉച്ചത്തിൽ
ഉച്ചരിച്ചുകൊണ്ടു ഭരതൻ മുറിച്ചിട്ട വൃക്ഷംപോലെ ഭൂമിയിൽ തൊ
ഴുതുവീണു. പ്രേമപൂൎണ്ണമായ ശബ്ദംകേട്ടു പ്രത്യഭിജ്ഞയുണ്ടായ ല
ക്ഷ്മണൻ അതു ഭരതനാണെന്നു മനസ്സിലാക്കി സ്നേഹാൎദ്രനായി വ
ണങ്ങി. ഉള്ളിൽ തിങ്ങിവന്ന ഭ്രാതൃസ്നേഹത്തിൻെറ ബാഹ്യവികാ
രങ്ങളെ പ്രകടിപ്പിക്കാനോ, പ്രകടിപ്പിക്കാതെ അടക്കാനോ, കഴിവി
ല്ലാതെ കുഴങ്ങി. രാമചന്ദ്രനിലുള്ള ആദരാതിശയത്താൽ ആശ്ലേ
ഷചുംബനാദിവിക്രിയകളിൽ പ്രവൎത്തിക്കാനോ, അവയിൽനിന്നു
നിവൎത്തിക്കാനോ, ആളല്ലാതെയായി. അപ്പോഴത്തെ ലക്ഷ്മണ
ൻെറ മനസ്സിൻെറ അവസ്ഥ എങ്ങനെ വൎണ്ണിക്കാം! പ്രവൎത്തിക്ക
യോ നിവൎത്തിക്കയോ വേണ്ടതെന്നിങ്ങനെ ഡോളായമാനമായ ഹൃ
ദയത്തെ പ്രഭുവിനെ മാനിച്ചു്, നിവൎത്തിക്കതന്നെ വേണമെന്നു സ
മാശ്വസിപ്പിച്ചു. എങ്കിലും ആകാശത്തിൽ വളരെദൂരം പൊങ്ങിയ
പട്ടത്തെ വലിച്ചുതാഴ്ത്താൻ പരിശ്രമിക്കുന്ന ബാലനെപ്പോലെ ആ

സാധു വിഷമിക്കേണ്ടിവന്നു. എന്നിട്ട് അഭിവാദനപൂർവം പ്രഭുവിനെനോക്കി "ഭഗവാനെ! ഭരതനാണു കാൽക്കൽ പ്രണമിക്കുന്നതു്" എന്നുണർത്തിച്ചു. കേട്ടമാത്രയിൽ ഭഗവാൻ പ്രേമസംഭ്രാന്തനായി കുതിച്ചെഴുനേററ സംരംഭത്തിനിടയിൽ വസ്ത്രം ഒരുഭാഗത്തും ശരചാപങ്ങൾ അന്യഭാഗത്തുംവീണു. ഒന്നിനും ശക്തനല്ലാത്തവിധത്തിൽ സ്നേഹപരവശനായിത്തീർന്നു എങ്കിലും ആ കൃപാനിധി ഭരതനെ പിടിച്ചെഴുനേല്പിച്ചു മാറിൽ ചേർത്തണച്ചു. അത്യുജ്ജ്വലമായ ആ സഹോദരന്മാരുടെ സ്നേഹപ്രഭാവസമ്മേളനം കണ്ടവരെല്ലാം കരളഴിഞ്ഞു കഥമറന്നുനിന്നു; ആ പ്രേമപ്രകാരം വർണ്ണിക്ക എന്നാൽ പ്രയാസമാണു്. അന്യോന്യസ്നേഹഭാരത്തിന്റെ ശക്തിയാൽ ആ സഹോദരന്മാർ സ്ഥലകാലങ്ങളും അറിവും ബുദ്ധിയും എല്ലാംമറന്നു. ഈ ദൃശമായ പ്രേമസമുദ്രത്തെ ഒരുകവി ഏതുവിധത്തിൽ അളന്നു കണക്കാക്കും? ഏതൊരു ഛായപിടിച്ചു് അതിനെ മനസ്സിലാക്കും? മാതിരി കണ്ടുകൂടിയെങ്കിലല്ലേ വാക്കുകൊണ്ടു അതിനെ വർണ്ണിക്കാൻ കഴികയുള്ളൂ. താളമുണ്ടെങ്കിലല്ലാതെ ആടിയൊപ്പിക്കാൻ സാധിക്കുമോ? ഭരതരാമന്മാരുടെ പ്രേമസമുദ്രത്തിന്റെ ആഴമളക്കാൻ ത്രിമൂർത്തികളാൽതന്നെയും സാധിക്കയില്ല. പിന്നെ ഞാൻ അതെങ്ങനെ സാധിക്കാനാണു്. വീണയിൽ കമ്പികൾക്കുപകരം പുൽക്കൊടി വലിച്ചുകെട്ടിയാൽ സംഗീതം കേൾക്കുമോ? ആ കപ്പാടെ ഈ സമാഗമംകണ്ടു ദേവന്മാർ വല്ലാതെ പരിഭ്രമിച്ചു. അവരുടെ കപടതന്ത്രം ഫലപ്പെടാതെ പോയേക്കുമോഎന്നു സംശയിച്ചു. എന്നാൽ ബൃഹസ്പതി ഉപദേശം നൽകിയപ്പോൾ അവർക്കു വിവേകമുണ്ടായി, സഹോദരന്മാരെ അനുമോദിച്ചു പുഷ്പവൃഷ്ടിപൊഴിച്ചു സന്തോഷിച്ചു. രാമചന്ദ്രൻ പണിപ്പെട്ടു ഭരതനെ വിട്ടകന്നതിന്റെശേഷം വിനീതനായി അരികിൽ വന്ദിച്ചുനിന്ന ശത്രുഘ്നനെ ഗാഢഗാഢം തഴുകിയണച്ചു. വിനീതനും ഭക്തനുമായ ഗുഹനെയും സഹോദരനിർവിശേഷം ആ ദയാനിധി ആശ്ലേഷിക്കാതിരുന്നില്ല. ലക്ഷ്മണൻ ഭരതനെയും, ശത്രുഘ്നൻ ലക്ഷ്മണനെയും യഥാവിധി വണങ്ങിനിന്നു; ഗുഹനെക്കുറിച്ചുള്ള ആദരാതിശയത്തെ സസ്നേഹമായ പരിരംഭണത്താൽ ലക്ഷ്മണനും പ്രകാശിപ്പിക്കയുണ്ടായി. അനന്തരം ഭരതശത്രുഘ്നന്മാർ അവിടെ സന്നിഹിതരായ മഹർഷിമാരെ വണങ്ങിവീണു അഭിമതമായ അവരുടെ ആശീർവാദത്തെ പരിഗ്രഹിച്ചു; അനന്തരം സീതയുടെ കാൽപ്പൊടികൾ വാരിശിരസ്സിലണിഞ്ഞുകൊണ്ടു മാതൃനിർവിശേഷമായ ഭക്തിയോടുകൂടി ആ ദേവിയെ പലവുരു നമസ്കരിച്ചു; ആ ദയാവതി അവരെ പിടിച്ചെഴുനേല്പിച്ചു് തൃക്കൈകൾകൊണ്ടുതന്നെ പിടിച്ചിരുത്താൻ ശ്രമിച്ചു. ആക്ഷണത്തിൽ സ്നേഹമഗ്നയായ ദേവി തന്നെത്തന്നെ മറന്നപോ

യി. ദേവിയുടെ മനസ്സലിഞ്ഞുള്ള ഈ ഉപചാരങ്ങൾ ഭരതന്റെ ശങ്കകളെ സവിശേഷം ദൂരീകരിച്ചു. അയാളുടെ ദുഃഖങ്ങളും ക്ലേശങ്ങളും നിശ്ശേഷം നീങ്ങി. ആരും അന്യോന്യം ഒന്നും പറകയോ ചോദിക്കയോ ഉണ്ടായില്ല. മനസ്സും ഭാഷണശക്തിയും പ്രേമഭാരത്തിന്റെ അടിയിൽ അകപ്പെട്ടുപോയി.

കൂടിക്കാഴ്ചയിൽ ഊറി ഉയർന്ന പ്രേമവെള്ളത്തിന്റെ കുത്തൊഴുക്കു ഒട്ടടങ്ങി എന്നു കണ്ടു മുക്കുവപ്രമാണി പതുക്കെ മുന്നോട്ടുവന്നു ഭഗവൽപാദങ്ങളിൽ വണങ്ങി "പ്രഭോ! തിരുവടിയുടെ വിയോഗദുഃഖത്താൽ ആർത്തരായ അമ്മമാരും വസിഷ്ഠമഹർഷിയും പൌരജനങ്ങളും സേവകന്മാരും സേനാപതികളും മന്ത്രിമാരും എല്ലാവരും കാണ്മാനായി വന്നിട്ടുണ്ടു്" എന്നുണർത്തിച്ചു. ഗുരു എഴുന്നള്ളി എന്ന വർത്തമാനം കേട്ടക്ഷണത്തിൽ ശീലനിധിയായ ഭഗവാൻ ബദ്ധപ്പെട്ടെഴുന്നേററു സീതയെ ശത്രുഘ്നനെ ഭരമേല്പിച്ചിട്ടു ലക്ഷ്മണനുമായി പുറപ്പെട്ടുചെന്നു മന്ദാകിനീതീരത്തിൽ വിശ്രമിക്കുന്ന സാക്ഷാൽ ബ്രഹ്മപുത്രനായ വസിഷ്ഠനെക്കണ്ടു് രഘുപതി സാനുജനായി സാഷ്ടാംഗപ്രണാമംചെയ്തു. മഹർഷി എഴുന്നള്ളിവന്നു അവരെ പിടിച്ചെഴുന്നേല്പിച്ചു് സ്നേഹപൂർവം തഴുകി അണച്ചു കുശലംചോദിച്ചു. അനുഗതനായ ഗുഹൻ മഹർഷിയെ പുരോഭാഗത്തുകണ്ടു് തന്റെ കുലനാമങ്ങളെ ഉച്ചരിച്ചുകൊണ്ടു് ഒട്ടകലത്തിൽ ദണ്ഡനമസ്കാരംചെയ്തു. നീചജാതീയനെങ്കിലും രാമഭക്തനാകയാൽ മഹർഷി അവനെ അടുത്തു്, തറയിൽ തട്ടിത്തൂകിയ ഭക്തിരസത്തെ എന്നപോലെ കോരിവാരിയെടുത്തു് ഉപചരിക്കയുണ്ടായി; രാമഭക്തി സകല മംഗലങ്ങൾക്കും നിദാനമാണെന്നുള്ളതിൽ വാദമുണ്ടോ? ബ്രാഹ്മണോത്തമനായ വസിഷ്ഠൻ നിഷാദനെ തഴുകി ഉപചരിച്ചകഥ നോക്കി ദേവകൾ ധന്യവാദംമുഴക്കി പൂമഴതൂകി. "നിഷാദനെപ്പോലെ അപകൃഷ്ടനായും വസിഷ്ഠമഹർഷിയെപ്പോലെ ഉൽകൃഷ്ടനായും ലോകത്തിൽ ആരുമില്ല. എന്നിട്ടും ആ മഹർഷിശ്രേഷ്ഠൻ അവനെ ലക്ഷ്മണനേക്കാൾ പ്രധാനനായിക്കരുതി ആശ്ലേഷിച്ചുവല്ലോ. സീതാപതിഭജനത്തിന്റെ പരിപാകമായ ഫലം അത്യുച്ചം പരിശുദ്ധമായ പ്രഭാവത്തെ വഹിക്കുന്നു.

കരുണാകരനും ജ്ഞാനനിധിയുമായ രഘുപതി പുരവാസികളെ ദുഃഖിതരായിക്കണ്ടിട്ടു് ആശാസ്യമായ വിധത്തിൽ അവരുടെ അഭിലാഷത്തെ പ്രദാനംചെയ്തു. ഒരു ക്ഷണനേരംകൊണ്ടു താനും അനുജനും ഓരോ പൌരനേയും ആശ്ലേഷിച്ചു് അവനവന്റെ ക്ലേശദുഃഖങ്ങളെ ഒന്നാകെ ശമിപ്പിച്ചു. രാമചന്ദ്രൻ ഈ മഹാകൃത്യംചെയ്തതിൽ ആശ്ചര്യപ്പെടാനെന്തുള്ളു? ആകാശത്തിൽ സ്ഥിതിചെയ്യുന്ന സൂര്യൻ ഒരേസമയത്തുതന്നെ ഭൂമിയിലുള്ള സകല ജലാശയങ്ങ

ളിലും പ്രതിഫലിക്കുന്നില്ലേ? അതുപോലെ സർവ്വവ്യാപിയായ ഭഗവാൻെറ ചരിതങ്ങളെ നമ്മൾ പ്രശംസിക്ക മാത്രമേ ചെയ്യേണ്ടതുള്ളു.

രഘുപതിയുടെ പ്രേമഭാജനമായി, നിഴൽപോലെ അനുഗമിക്കുന്ന നിഷാദപതിയുടെ ഭാഗ്യോദയത്തെ പുരവാസികൾ പുകഴ്ത്തി, എല്ലാവരും സന്തോഷപൂർവ്വം അവനെ ആലിംഗനം ചെയ്തു. അനന്തരം ഭഗവാൻ ദുഃഖിതകളായിരിക്കുന്ന ജനനിമാരേ മഞ്ഞുമൂടിയ പൂവല്ലികൾപോലെ നിഷ്പ്രഭകളായി കണ്ടിട്ട് ആദ്യമായി കൈകേയിയുടെ സമീപത്തെത്തി കാൽക്കൽവീണു നമസ്കരിച്ചു. അവളുടെ മനസ്സലിയത്തക്കവണ്ണമുള്ള സരളസ്വഭാവവും ഭക്തിയും പ്രദർശിപ്പിച്ചു, സകല അനുഭവങ്ങളും കാലകർമ്മവിധികൾക്ക് അനുകൂലമാണെന്നും മററും ഓരോ സമാധാനങ്ങൾ പറഞ്ഞു ആശ്വസിപ്പിച്ചു. അനന്തരം കൈകേയിയുടെ സമീപത്തിലിരുന്ന മററു രാജ്ഞിമാരെ വണങ്ങി, "അമ്മമാരേ! ഈ ലോകം ദൈവഗതിക്കനുകൂലമാകയാൽ ഒന്നിനും ആരിലും കുററം ആരോപിച്ചുകൂടാത്തതാണ്. ഓരോരോ സുഖദുഃഖങ്ങൾക്കു കർത്താവെന്നും ഭോക്താവെന്നും മനുഷ്യർ അഭിമാനിക്കുന്നതു് അജ്ഞതയുടെ വിലാസം മാത്രമാകുന്നു." ഇത്യാദി സാന്ത്വനവചനങ്ങൾ കൈകേയിയുടെ മനോജാഡ്യത്തെ പരിഹരിക്കാനായിത്തന്നെ പറകയും ചെയ്തു. അതിൽപിന്നെ സഹോദരന്മാർ ഭക്തിപുരസ്സരം അരുന്ധതീദേവിയെ വന്ദിച്ചു യഥാവിധി പൂജിച്ചു. ആ സ്വാധ്വിയെ അനുഗമിച്ച ബ്രാഹ്മണപുരന്ധ്രികളെയും ഗംഗാഗൗരികളെപ്പോലെ കരുതി സംഭാവിച്ചു. എല്ലാവരും ഹൃദയപൂർവ്വമായ ആശിസ്സുകളാൽ രാജകുമാരന്മാരെ അനുഗ്രഹിക്കുകയും ചെയ്തു. മാതാവാണെങ്കിലും തന്നെക്കുറിച്ചു വിശേഷഭക്തിയോടുകൂടിയ സുമിത്രയെ രാമചന്ദ്രൻ ഒരിക്കൽകൂടി സന്ദർശിക്കയുണ്ടായി. പാദപത്മങ്ങളേ ഗ്രഹിച്ചുകൊണ്ട് ആ ദേവിയുടെ ആഗ്ലേഷത്തിനു പാത്രീഭവിച്ചപ്പോൾ ഭഗവാനുണ്ടായ ആനന്ദം നിധിയെന്നു നിധി കിട്ടിയാലെന്നപോലെ വാചാമഗോചരമായിരുന്നു. പിന്നീടു സഹോദരന്മാർ കൗസല്യയുടെ കാൽപൂക്കളിൽ നമസ്കരിച്ചു്, ആ ദേവിയുടെ ആനന്ദബാഷ്പധാരയിൽ ആപാദചൂഡം നീരാടി. ഇങ്ങനെയുള്ള സന്ദർഭങ്ങളിൽ അമ്മമാൎക്കും പുത്രന്മാൎക്കും ഉണ്ടാകാവുന്ന സന്തോഷസന്താപങ്ങളുടെ സമ്മേളനപ്രകാരങ്ങൾ കവിതയിൽ കാണിച്ചെഴുതാൻ കാവ്യകർത്താക്കൾക്കു സാധിക്കുന്നതല്ല. പഞ്ചസാര ഒരു ഊമനു്, രുചിക്കാൻ കൊടുത്തിട്ട് അതിൻെറ രസം എങ്ങനെ ഇരിക്കുന്നു എന്നവനോടു ചോദിച്ചാൽ കിട്ടുന്ന മറുപടി എന്തായിരിക്കും? അതിൽകൂടുതലൊന്നും ഈദൃശമനഃസ്ഥിതികളെക്കുറിച്ചു ചോദിച്ചാൽ ഒരു കവിയ്ക്കും പറയാൻസാധിക്കുകയില്ല.

കൂടിക്കാഴ്ചകളുടെ രസപ്രവാഹം ഈ നിലയിൽ ഒഴുകിഒഴിയാറായതിൽ പിന്നെ ഭഗവാൻ വസിഷ്ഠമുനിയെ വണങ്ങി ആശ്രമത്തിലേക്കു എഴുന്നള്ളാമെന്നു ക്ഷണിച്ചു. അദ്ദേഹം ബ്രാഹ്മണരേയും മന്ത്രിമാരേയും പൌരന്മാരിൽ പ്രധാനന്മാരായ ഏതാനും ആളുകളേയുംകൂട്ടി മന്ദാകിനി കടന്നു രാമചന്ദ്രന്റെ ആശ്രമം നോക്കി നടന്നു. ഈ മഹാസമാജത്തിന്റെ ആഗമനം പ്രതീക്ഷിച്ച് സീതാദേവി ഉടജദ്വാരത്തിൽ തന്നെ നിൽക്കുകയായിരുന്നു. മുമ്പിലെഴുന്നള്ളി ചെല്ലുന്ന വസിഷ്ഠഭഗവാനേയും പത്നിയേയും കണ്ടമാത്രയിൽ ദേവി ഭക്തിപൂർവ്വം അവരുടെ പാദപത്മങ്ങളിൽ തൊഴുതു വീഴുകയും മുനിദമ്പതിമാർ ഇഷ്ടവചനങ്ങളാൽ ദേവിയെ ആശീർവദിച്ചു അനുഗ്രഹിക്കുകയും ഉണ്ടായി. അനന്തരം തുല്യഭക്തിയോടുകൂടി ബ്രാഹ്മണസ്ത്രീകളേയും സീത നമസ്കാരാദരപൂർവ്വം ഉപചരിച്ച് അവരുടെ ആശിസ്സുകളേയും സന്തോഷപൂർവ്വം പരിഗ്രഹിച്ചു. രാജ്ഞിമാർ സീതയെ ഒരു നോക്കുകണ്ടപ്പോൾ ഉള്ളിൽകൂടി ഒരു മിന്നൽപാഞ്ഞതു പോലെ അവർ നടുങ്ങി, വീണ്ടും നോക്കാൻ ശക്തരാകാതെ കണ്ണുകളെ അടച്ചു. "ഹാ! ലോകൈകസുകുമാരിയായ ഈ ഓമന, വനചരന്റെ കൂട്ടിൽ അകപ്പെട്ടു കിടക്കുന്ന മരാളി പോലെ അലംകോലപ്പെട്ടു പോയല്ലോ. ദൈവമേ എന്തൊരു കടുംകൈയാണ് പ്രവർത്തിച്ചത്" എന്നു വിലപിക്കയും ഈ വിധമുള്ള ദൈവവിധി ആ രാജകുമാരിയനുഭവിക്കേണ്ടിയിരുന്നതിനെ ഓർത്തു വേദനപ്പെടുകയും ചെയ്തു. സീതയാകട്ടെ, തന്റെ അന്തസ്താപത്തെ ഉള്ളിൽ അടക്കി നീലനളിനലോചനങ്ങളിൽ കണ്ണുനീർ വാർത്തു വാർത്തു ചെന്ന് ശ്വശ്രൂപാദങ്ങളിൽ വണങ്ങിവീണു. ആ അവസരത്തിൽ കരുണാസൂചകമായി ഭൂമിദേവി ധൂമത്തെ ഉദ്വമിക്കയുണ്ടായി. ശ്വശ്രൂപാദങ്ങളെ വീണ്ടുംവീണ്ടും ചുംബിച്ചിട്ടു സീത അനുരാഗാതിശയത്തോടെ അവരെ ആശ്ലേഷം ചെയ്തു. അമ്മമാർ, ഹൃദയത്തിൽ തിങ്ങിനിറഞ്ഞ പ്രേമഭാരം വാഗ്രൂപത്തിൽ വെളിയിൽ പ്രകാശിപ്പിച്ചതുപോലെ "ഭദ്രേ! നീ ദീർഘകാലം സൌഭാഗ്യവതിയായി ഭർത്തൃപാദത്തിൽ പരിലസിക്കട്ടെ" എന്നാശീർവദിച്ചു. റാണിമാരും സീതയും സ്നേഹവിവശകളായി അന്യോന്യസമ്മേളനകുതൂഹലത്തിൽ മുഴുകിയിരുന്ന ഈ അവസരത്തിൽ, വസിഷ്ഠൻ എല്ലാവരേയും ഒരോരോ സ്ഥാനങ്ങളിൽ ഇരുത്തി, സദസ്സു നിശബ്ദമാകട്ടെ എന്നാജ്ഞാപിച്ചു. അനന്തരം പ്രപഞ്ചത്തിന്റെ നശ്വരതയെ ഉപന്യസിച്ച് സ്വർഗ്ഗീയസുഖങ്ങളേയും കുറഞ്ഞൊന്നു വർണ്ണിച്ചതിന്റെ ശേഷം രാജാവു പരലോകപ്രാപ്തനായ വസ്തുത സഭയിൽ പ്രസ്താവിച്ചു കേട്ടമാത്രയിൽ രാമചന്ദ്രന്റെ ഹൃദയം ഇടിത്തീവീണതുപോലെ ദഹിച്ചുപോയി. വിശേഷിച്ചും തന്നെക്കുറിച്ചുള്ള സ്നേഹമാണ് മരണകാരണമെന്നുകൂടി ഓർത്തപ്പോൾ ആ

മഹാപുരുഷൻ ധീരധീരനെങ്കിലും അത്യന്തം വികലഹൃദയനായി. ലക്ഷ്മണനും സീതയും വജ്രപാതം ഏററതുപോലെ നിലവിളികൂട്ടി. റാണിമാരും പരിജനങ്ങളും ആകെ കൂട്ടനിലവിളിതുടങ്ങി. രാജാവു അപ്പോഴാണു മരിച്ചതെന്നു തോന്നത്തക്കവണ്ണം സംഘത്തിലാകമാനം വിലാപശബ്ദം മുഴങ്ങിക്കൊണ്ടിരുന്നു. മഹർഷി ജ്ഞാനമയങ്ങളായ വാക്കുകളാൽ രാമചന്ദ്രനെ സമാധാനപ്പെടുത്തി, പുരജനങ്ങളുമായി പുണ്യനദിയിൽ ഇറങ്ങി സ്നാനം ചെയ്യാൻ കല്പിച്ചു. അന്നേദിവസം ഭഗവാൻ പച്ചവെള്ളംപോലും കുടിക്കാതെതന്നെ ഉപവാസം അനുഷ്ഠിച്ചു. മററുള്ളവർ ഭക്ഷണം കഴിക്കുന്നതിനു വിരോധമില്ലെന്നു മഹർഷി അനുവദിച്ചെങ്കിലും എല്ലാവരും രാമചന്ദ്രനെ അനുകരിച്ചു ഉപവസിക്കയാണുചെയ്തതു്. പിറേറദിവസം മഹർഷിയുടെ കല്പനപ്രകാരം രഘുപതി ശ്രദ്ധാഭക്തി പുരസ്സരം പിതാവിനെ ഉദ്ദേശിച്ചു ചെയ്യേണ്ടതായ ചരമക്രിയകളെ വിധിപ്രകാരം അനുഷ്ഠിച്ചു. അജ്ഞാനാന്ധകാരത്തിനു സൂര്യനും പാപതൂലപാവകനും സ്മരണമാത്രത്താൽ സർവമംഗലങ്ങളേയും നൽകുന്ന പരമാത്മസ്വരൂപനുമായ ഭഗവാൻ ഇപ്രകാരം പിതൃതർപ്പണംചെയ്തു വിശുദ്ധനായി * ഗംഗയിൽ മുങ്ങിയവൻ പരിശുദ്ധിക്കായി മററുതീർത്ഥങ്ങളും ആടുന്നതുപോലെയാണു് ഭഗവാൻ പിതൃതർപ്പണം ആചരിച്ചു വിശുദ്ധനായതെന്നത്രേ ബോധികൾ പറഞ്ഞിരിക്കുന്നതു; ഇപ്രകാരം ദുഃഖം ആചരിച്ചുകൊണ്ടു് രണ്ടുദിവസംമുഴുവൻ എല്ലാവരും അവിടെ താമസിച്ചു. മൂന്നാംദിവസം ഭഗവാൻ വസിഷ്ഠനെ നോക്കിപ്പറഞ്ഞു:—“നാഥ! കാട്ടുകായ്കളും പച്ചവെള്ളവും ആഹരിച്ചുതന്നെ ഈ ജനങ്ങളെല്ലാം കിടന്നു കഷ്ടപ്പെടുന്നു. ഭരതനെയും അനുജനെയും മന്ത്രിയേയും അമ്മമാരെയും കാണുമ്പോൾ എനിക്കു ഒരുനിമിഷം ഒരുയുഗംപോലെ തോന്നിപ്പോകുന്നു. നിന്തിരുവടി അവരെ എല്ലാവരേയുംകൂട്ടി രാജധാനിയിലേക്കു മടങ്ങണമെന്നു് ഞാൻ അപേക്ഷിക്കുന്നു. പിതാവു് സ്വർഗ്ഗസ്ഥനായി. നിങ്ങളെല്ലാം ഇങ്ങോട്ടു പോരികയുമായി. അയോദ്ധ്യ അനാഥസ്ഥിതിയിൽ കിടക്കയൊണല്ലോ. വിഭോ! ഞാൻ എന്റെ അഭിപ്രായത്തെ ഇങ്ങനെ തിരുമനസ്സറിയിക്കുന്നു. അതിൽ അനർഹമായ സ്വാതന്ത്ര്യം ഞാൻ പ്രദർശിപ്പിച്ചു എന്നു തോന്നുന്നുവെങ്കിൽ ക്ഷമിച്ചു് യുക്തമെന്നു തോന്നുന്നതിനെ ചെയ്യണം.”

---

* സർവതീർത്ഥങ്ങളും ഗംഗയിലന്തർഭവിച്ചിരിക്കകൊണ്ടു് ഗംഗാസ്നാനംചെയ്യുന്നവൻ മററു തീർത്ഥങ്ങളാടേണ്ട ആവശ്യമില്ല. അന്യതീർത്ഥാടനംകൊണ്ടു് കൂടുതൽ ശുദ്ധി ലഭിക്കാനുമില്ല. അതുപോലെ നിത്യശുദ്ധനായിരിക്കുന്ന ഭഗവാനു സ്നാനകർമ്മാദികളാൽ ശുദ്ധിവരുത്തേണ്ട ആവശ്യമില്ല. ശുദ്ധിവരാനുമില്ല എന്നുസാരം.

മഹർഷിപറഞ്ഞു:—"ഹേ! ധർമ്മസേതുവും കരുണാനിധിയുമായ രാമചന്ദ്ര! നീ ഇങ്ങനെതന്നെ പറയേണ്ടതാണ്. എന്നാൽ ജനങ്ങൾ ശ്രാന്തന്മാരായി ഭവിച്ചിരിക്കുന്നു. രണ്ടുദിവസംകൂടി ഇവിടെ താമസിച്ചു നിന്റെ ദർശനസുഖമനുഭവിക്കട്ടേയെന്നാണ് എന്റെ പക്ഷം."

ആദ്യമായി രാമചന്ദ്രന്റെ വാക്കുകൾ കേട്ടപ്പോൾ സമുദ്രമദ്ധ്യത്തിൽ വഴിതെററിയ കപ്പൽക്കാരെപ്പോലെ ഭയവിഹ്വലന്മാരായിവിഷമിച്ചിരുന്ന പുരജനങ്ങൾ മംഗളകരമായ മുനിവചനത്താൽ കാററു അനുകൂലമായിവീശി കപ്പൽ നേർവഴിക്കുവന്നതുപോലെ ആശ്വസ്തരായി ഭവിച്ചു. ദർശനമാത്രത്താലെ സകലപാപങ്ങളേയും നശിപ്പിക്കുന്ന ആപുണ്യനദിയിൽ എല്ലാവരും ത്രിസന്ധ്യസ്നാനംആചരിച്ച് രാപ്പകൽ മംഗലമൂർത്തിയായ രഘുപതിയുടെപൂമേനിനോക്കിനോക്കി കണ്ണുകളെ തർപ്പിച്ചുസുഖിച്ചു. തുടരെത്തുടരെ ആ പരമാത്മാവിനെ നമസ്കരിച്ചും ധ്യാനിച്ചും ആനന്ദിക്കുകയും ചെയ്തു. പിന്നീട് എല്ലാവരുമായി ദോഷരഹിതവും ഗുണബഹുലവുമായ ചിത്രകൂടപർവതത്തെയും അതിലെ വനങ്ങളേയും കാണ്മാനായി പുറപ്പെട്ടു. അമൃതതുല്യമായ ജലം നിറഞ്ഞൊഴുകുന്ന അരുവികൾ, കായികമോ മാനസികമോ ആയ സകല താപങ്ങളെയും ശമിപ്പിക്കുമാറു ശീതളവും സുഗന്ധിയുമായി വീശുന്ന മന്ദവായു, മധുരങ്ങളും മോഹനങ്ങളുമായ ഫലപ്രസൂനപല്ലവങ്ങളാൽ ശോഭിക്കുന്ന പലമാതിരി വൃക്ഷലതാദികൾ, സുന്ദരശിലകൾ, ശീതളഛായാതലങ്ങൾ, താമരപ്പൂക്കൾ നിറഞ്ഞ പൊയ്കകൾ, ജലപക്ഷികളുടെകൂജനങ്ങൾ, ഭൃംഗമാലയുടെമഞ്ജുഗുഞ്ജനങ്ങൾ, ജാതിവൈരം വെടിഞ്ഞുകളിച്ചുനടക്കുന്ന വനമൃഗങ്ങൾ, വിചിത്രവർണ്ണങ്ങളും മധുരനാദങ്ങളുമായ പക്ഷിവിശേഷങ്ങൾ ഇവയാൽ പ്രകൃതികോമളമായ് പരിലസിക്കുന്ന ആ വനത്തിന്റെ മഹിമവിലാസം കണ്ണുകൾക്കു കർപ്പൂരത്തിരിപോലെയിരുന്നു! അയോദ്ധ്യാവാസികൾ വനദർശനത്തിനായി വന്നിരിക്കുന്നവിവരം അറിഞ്ഞുകോലന്മാരും കിരാതന്മാരും ഭില്ലന്മാരും സുധാമധുരമായ മധുവും കന്ദഫലമൂലങ്ങളും അങ്കുരങ്ങളും ഇലകുമ്പിളുകളിൽ നിറച്ചുകൊണ്ടുവന്ന് ആദരപൂർവം അവർക്കു സൽക്കരിച്ചു. ഓരോന്നിന്റെയും സ്വഭാവവും, ഭേദവും ഗുണവും, നാമവും, പ്രത്യേകം പറഞ്ഞ് ഓരോരുത്തർക്കും വേറേവേറെ പകുത്തു വച്ചുകൊടുത്തു. ജനങ്ങൾ പ്രീതിപൂർവം അവയെ പരിഗ്രഹിച്ചു തക്കതായ വില നിശ്ചയിച്ചുകൊടുക്കാൻതുടങ്ങിയതുകണ്ട്, വനചാരന്മാർ, രാമചന്ദ്രനുവേണ്ടി തങ്ങൾ ആ വില സ്വീകരിക്കയില്ലെന്നു അറിയിച്ചു. എന്നിട്ടു സ്നേഹമധുരമായ മൃദുസ്വരത്തിൽ പറകയുമാണ്. "ഏതൊരുവസ്തുവും സ്നേ

ഹപൂർവ്വം നൽകപ്പെട്ടതാണെന്നറിഞ്ഞാൽ അതിനെ സാധുക്കൾ സ്വീകരിക്കുന്നു. നിങ്ങൾ പുണ്യാത്മാക്കളാണ്, ഞങ്ങളോ പാപാത്മാക്കളായ നിഷാദന്മാർ. രാമപ്രസാദത്താൽ നിങ്ങളുടെ ദർശനം ഇപ്പോൾ ഞങ്ങൾക്കു ലഭിക്കാൻ ഇടയായതാണ്. മരുഭൂമിയിൽ ഗംഗാപ്രവാഹംപോലെ അതു ഞങ്ങൾക്കു ദുഷ്പ്രാപമായ ഒരനുഗ്രഹമാകുന്നു. രാമചന്ദ്രൻ കൃപാലുവും നിഷാദവർഗ്ഗരക്ഷകനും ആണെന്നു പ്രസിദ്ധംതന്നെ. പരിജനങ്ങളും പ്രജകളും രാജാവിനെ അനുസരിച്ചുതന്നെ ഇരിക്കേണ്ടതാണ്. ഈ വസ്തുത ഓർത്തുനോക്കി സങ്കോചത്തെ ത്യജിച്ചു് ഞങ്ങളുടെ സ്നേഹത്തെ ഗ്രഹിച്ചു് സ്നേഹപൂർവ്വം ഞങ്ങളോടു വർത്തിക്കുവിൻ! ഈ ഫലമൂലങ്ങളും പൂക്കളും സ്വീകരിച്ചു ഞങ്ങളെ കൃതാർത്ഥരാക്കുവിൻ. നിങ്ങളുടെ സേവായോഗ്യമായ ഭാഗ്യം ഞങ്ങൾക്കില്ലെങ്കിലും ഞങ്ങളുടെ പ്രിയപ്പെട്ട അതിഥികളായിട്ടാണ് നിങ്ങൾ വനത്തിൽ വന്നിരിക്കുന്നതു്. മഹാജനങ്ങളെ! നിങ്ങൾക്കു ഞങ്ങൾ എന്താണു തരിക. വിറകും ഉണക്കപ്പുല്ലുമൊക്കെയായിരിക്കും ഒരു കിരാതന്റെ സൽക്കാരസാമഗ്രികൾ. അവന്റെ സേവനമോ? വസ്ത്രങ്ങളും ആഭരണങ്ങളും മററുംമോഷ്ടിച്ചെടുത്തു കൊണ്ടു് ഓടിക്കളയാതിരിക്കുന്നെങ്കിൽ അതുതന്നെ. ഞങ്ങൾ ഒരുതരം നികൃഷ്ടജീവികളാണ്, പ്രാണിഹിംസ ചെയ്ക ശീലമായവരും കുടിലന്മാരും ദുർമ്മാർഗ്ഗത്തിൽ ചരിക്കുന്നവരും ദുർമ്മനസ്സുകളും ദുഷ്കുലത്തിൽ ജനിച്ചവരുമാണ്. രാപ്പകൽ പാപകർമ്മങ്ങളാണു ഞങ്ങൾ അനുഷ്ഠിക്കുന്നതു്. ഉണ്ണാനും ഉടുക്കാനും ഞങ്ങൾക്കു ഗതിയില്ല. രഘുപതിയുടെ ദർശനപ്രഭാവത്താലല്ലാതെ ധർമ്മബുദ്ധി ഞങ്ങൾക്കു സ്വപ്നത്തിൽപോലും ഉണ്ടാകാൻ അവകാശമില്ല. ആ തിരുമേനിയുടെ പാദപത്മങ്ങൾ ദർശിക്കാൻ ഞങ്ങൾക്കു ഭാഗ്യം എത്തുകകൊണ്ടു് ദുസ്സഹങ്ങളായ ദുഃഖങ്ങളും ദുർഭരങ്ങളായ പാപങ്ങളും ഞങ്ങളിൽനിന്നകന്നു.

വനചരന്മാരുടെ ഈ വിജ്ഞാപനം കേട്ട പുരവാസികൾ മനസ്സഴിഞ്ഞു്, അവരുടെ ഭാഗ്യോദയത്തെ മുക്തകണ്ഠം പ്രശംസിച്ചു. വാക്കിലും ഭാവത്തിലും അതിശയിതമായ സീതാരാമപാദഭക്തി അവരിൽ പ്രകടിതമായി കാണുകകൊണ്ടു്, എല്ലാവരും ബഹുമാനപൂർണ്ണമായ സ്നേഹവചനങ്ങളാൽ അവരെ അഭിസംബോധനം ചെയ്തു. കോലന്മാരുടെയും ഭില്ലന്മാരുടെയും പ്രേമവാക്ക് ക്ഷീരധിയിൽ ലയിച്ചുകിടന്ന ഭക്തിരസമയമായ പീയൂഷത്തെക്കുറിച്ചോർത്തപ്പോൾ തങ്ങളുടെ ഭക്തി എത്രയോ തുച്ഛമെന്നു് പുരവാസികൾ ലജ്ജിച്ചുപോയി. രഘുവംശമണിയുടെ കരുണയുണ്ടെങ്കിൽ നിറയേ ഇരുമ്പുകട്ടികൾ കയററിയ തോണിയും വെള്ളത്തിൽ താഴുകയില്ല, എന്നു തുളസി പറയുന്നു.

കാട്ടിൽ അവിടവിടെയായി ചുററിസ്സഞ്ചരിച്ചുകൊണ്ടിരുന്ന പുരജനങ്ങൾക്ക്, പുതുമഴവീഴുമ്പോൾ മയിലിനും തവളയ്ക്കും എന്നപോലെ ദിവസംതോറും സന്തോഷം വർദ്ധിച്ചുവന്നു. പ്രീതിഭാരപരതന്ത്രരായ അവർക്കു ദിവസങ്ങൾ നിമിഷങ്ങൾ പോലെകഴിഞ്ഞുകൂടി; സീതാദേവിയാകട്ടെ, തനിക്കു എത്ര അമ്മായിയമ്മമാരുണ്ടോ അത്രയും രൂപമെടുത്ത് അവരെയെല്ലാവരെയും ഒരേസമയത്തു പരിചരിച്ചുകൊണ്ടിരുന്നു. ഈ രഹസ്യം രാമചന്ദ്രനല്ലാതെ മററാർക്കും അറിവാൻ കഴിഞ്ഞില്ല. സീത സാക്ഷാൽ മഹാമായയും രഘുപതി മായാപതിയും ആണല്ലോ. തന്റെ പരിചരണത്താൽ സകലമാതാക്കന്മാരെയും സീതവശീകരിച്ച് അവരുടെ ഉപദേശവും അനുഗ്രഹവും വാങ്ങി; പതിദേവതയായ സീതയേയും സരളസ്വഭാവന്മാരായ സഹോദരന്മാരെയുംകണ്ടു്, കുടിലയായ കൈകേയി കഠിനമായി പശ്ചാത്തപിച്ചു. എന്നിട്ടു അവൾ മനസ്സിൽ പ്രാർത്ഥിക്കയാണ് "ദൈവമേ എനിക്കുരക്ഷാമാർഗ്ഗം ഇല്ലയോ? എന്നെമൃത്യുവിനു ഇരയാക്കാൻ നിന്തിരുവടി മടിക്കുന്നുവോ? രാമവിമുഖന്മാർക്കു നരകത്തിൽപോലും സ്ഥലംകിട്ടുകയില്ലെന്നു വേദങ്ങളും ലോകങ്ങളും ഘോഷിക്കുന്നു. കവികളും അപ്രകാരംതന്നെ ഗാനംചെയ്യുന്നു. അതെത്രയോ പരമാർത്ഥം" ഇങ്ങനെഭാഗ്യഹീനയായ ആ റാണിചിന്താഗ്നിയിൽ ദഹിച്ചുദഹിച്ചിരുന്നു. "രാമൻ അയോദ്ധ്യയിലേക്കു തിരിച്ചുവരുമോ" എന്നുള്ളചോദ്യം എല്ലാവരുടെയും ഹൃദയത്തിൽ മുഴങ്ങിക്കൊണ്ടിരുന്നു.

ഭരതന്റെ മനഃസ്ഥിതി തീരെ സമാധാനമില്ലാത്തതായി; രാപ്പകൽ ഊണോ ഉറക്കമോ ഇല്ലാതെ വെള്ളം വററാറായ അല്പമായ ചെളിക്കെട്ടിൽ കഷ്ടിച്ചു ജീവസന്ധാരണംചെയ്യുന്ന ഒരുമത്സ്യത്തെപ്പോലെ അയാൾസങ്കടപ്പെട്ടു. "ഹാ! വിധേ! കൊയ്ത്തുസമീപിച്ചനെൽപാടത്തുകൽമഴകനക്കെ പെയ്യുന്നതുപോലെ എന്റെ ദുഷ്കാലമാണ് മാതൃരൂപത്തിൽ ആവിർഭവിച്ച് എനിക്കു ദോഷംചെയ്തത്. രാമചന്ദ്രനെ കിരീടംധരിപ്പിക്കാനുള്ള ഉപായം എന്ത്? എന്റെ നോട്ടത്തിൽ ഒന്നും കാണുന്നില്ല. ഗുരുനാഥൻ ആജ്ഞാപിച്ചാൽ അദ്ദേഹം അനുസരിക്കാതിരിക്കയില്ല: പക്ഷേ, രാമചന്ദ്രന്റെ അഭിമതം അനുസരിച്ചല്ലാതെ മഹർഷി കല്പിക്കയില്ല. സ്വന്തം മാതാവിന്റെ അപേക്ഷയുണ്ടായാൽ രാമചന്ദ്രൻ മടങ്ങിവന്നേക്കാം. എന്നാൽ കൌസല്യാദേവി ഒന്നിലും നിർബന്ധിക്കു ശീലമുള്ളവരല്ല. എനിക്കെന്തൊരു പ്രാധാന്യമുള്ളു? ഞാൻ അദ്ദേഹത്തിന്റെ സേവകൻ മാത്രം. പോരെങ്കൽ ദുഷ്കാലംപടിച്ച ഒരു ദൈവവിരോധി. അദ്ദേഹത്തെ ഞാൻ മറുക്കുന്നതുമഹാപാപമായിരിക്കും. യജമാനനോടു സേവകനുള്ളകടപ്പാടു് കൈലാസപർവ്വ

തത്തെക്കാൾ ഭാരമേറിയതാണെന്നു പറയപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു." ഇപ്രകാരം ഭരതൻ രാത്രി മുഴുവനും ഓരോരോ ചിന്തയിൽ മുഴുക്കികഴിച്ചു. ഒന്നിലും മനസ്സുറപ്പിക്കാൻ സാധിച്ചില്ല. പുലച്ചയ്ക്കു കുളിച്ചു ജ്യേഷ്ഠന്റെ പാദവന്ദനവും ചെയ്തിരിക്കുമ്പോൾ മഹർഷി ആളയച്ചതനുസരിച്ച്, ക്ഷണേന പുറപ്പെട്ടുചെന്നു. പ്രണാമവിധിഅനുഷ്ഠിച്ചതിന്റെശേഷം, ഗുരുവിന്റെ നിയോഗപ്രകാരം ആസനത്തിൽ ഉപവേശിക്കയുംചെയ്തു. ഉടനെ ബ്രാഹ്മണരും പൌരപ്രധാനന്മാരും മന്ത്രിമാരും സഭയിൽ സന്നിഹിതരായി. മഹർഷി എല്ലാവരെയും അഭിസംബോധനംചെയ്ത് സമയോചിതമായ വിധത്തിൽ പറഞ്ഞു. "മാന്യസദസ്യരെ! വിജ്ഞാനിയായ ഭരതകുമാര! നിങ്ങൾ ശ്രദ്ധിച്ചുകേൾക്കുവിൻ! ധർമ്മധുരീണനും ഭാനുകുലഭാനുവും സത്യസിന്ധുവും സർവ്വബന്ധുവും വേദസേതുവും ആത്മവശനും ഭഗവാനും ആയ രാമരാജൻ ധർമ്മരക്ഷണത്തിനായി ലോകത്തിൽ അവതാരം എടുത്ത പുരുഷനാണ്. ഗുരുവിന്റെയും മാതാപിതാക്കളുടേയും വാക്കുകളെ അനുസരിക്കുന്ന ധർമ്മശീലനാണ്. ദുഷ്ടനാശനനും ദേവഹിതകാരിയുമാണ്. നീതിയിലാകട്ടെ പ്രീതിയിലാകട്ടെ ഈ ലോകത്തേയൊ പരലോകത്തേയൊ സംബന്ധിച്ച മറേറതെങ്കിലും കാര്യത്തിലാകട്ടെ ശരി ഏതാണെന്നറിയുന്നതിനു രാമനോടുപമിക്കാൻ മററാരുമില്ല. ബ്രഹ്മവിഷ്ണുമഹേശ്വരന്മാരും, ആദിത്യചന്ദ്രന്മാരും, ദിക്പാലന്മാരും മായയും, ജീവനും, കർമ്മവും, കലികാലവും, പാതാളത്തിലും ഭൂമിയിലുമുള്ള സർവ്വരാജാക്കന്മാരും എന്നുവേണ്ടാ എല്ലാപ്രഭുശക്തികളും, യോഗസിദ്ധികളും വേദശാസ്ത്രങ്ങളും ഹേ! മാന്യജനങ്ങളെ! നിങ്ങൾ നല്ലപോലെ വിചാരിച്ചുനോക്കുവിൻ—എല്ലാം രാമചന്ദ്രന്റെ കല്പനക്കീഴിലാകുന്നു. രാമന്റെ പ്രീതിയേയുംനിയോഗത്തേയും നമ്മൾ ചെയ്യുന്നു എങ്കിൽ അതു നമുക്കു എല്ലാവർക്കും ശ്രേയസ്സായിരിക്കും. ജ്ഞാനികളെ! നിങ്ങളെല്ലാവരും നാം ഇനി ഇപ്പോൾ ഇവിടെ ചെയ്യേണ്ടതെന്താണെന്നു ആലോചിച്ചു തീരുമാനിക്കുവിൻ. രാമന്റെ അഭിഷേകം സർവ്വഥാ മംഗലപ്രദവും മോദഹേതുവും സുഖദവും ആയിരിക്കും. എന്നാൽ രാമനെ അയോദ്ധ്യയിലേക്കു തിരിച്ചു കൊണ്ടുപോകുന്നതിനു മാർഗ്ഗം എന്തെന്ന്, നിങ്ങൾ നല്ലപോലെ ചിന്തിച്ചുനോക്കി ഒരു തീരുമാനം ചെയ്താൽ അതനുസരിച്ചു നമുക്കു പ്രവർത്തിക്കാവുന്നതാണ്."

വസിഷ്ഠന്റെ നീതിനിഷ്ഠവും, പരമാർത്ഥവും ജ്ഞാനഗർഭവും ആയ വാക്കുകൾ ഭക്തിപൂർവ്വം എല്ലാവരും ശ്രദ്ധിച്ചുകേട്ടു. ഉത്തരം പറവാൻ ആർക്കും ശക്തിയുണ്ടായില്ല. ഒടുവിൽ ഭരതൻ അധോമുഖനായി കൈകൾകൂപ്പി എഴുനേററുനിന്നു പറഞ്ഞു:—"സൂര്യവംശ

ത്തിൽ ഒന്നിനൊന്നു മികച്ച രാജശ്രേഷ്ഠന്മാർ വളരെപ്പേർ ഉണ്ടായി. അവർക്കെല്ലാവർക്കും ജന്മഹേതു മാതാപിതാക്കളെങ്കിലും ശുഭാശുഭാനുഭവങ്ങൾ ദൈവദത്തങ്ങളുമായിരുന്നു. ഗുരോ! അങ്ങേ അനുഗ്രഹംകൊണ്ടാണു അവരെല്ലാവരും ദുഃഖദശകളെ അതിക്രമിച്ച് സകലസൌഭാഗ്യങ്ങളുമടഞ്ഞതെന്നുള്ളതു സർവ്വവിദിതമാണ്. അവരുടെ വിധിയുടെ ഗതി നിന്തിരുവടി ഏതു വിധത്തിൽ നിർണ്ണയിച്ചോ ആ വിധത്തിലായിരുന്നു. ആർക്കും അതു മാററാൻ ശക്തിയുണ്ടായില്ല. അതാണ്ടു, അങ്ങേ ആജ്ഞയനുസരിച്ചായിരുന്നു സമ്പത്തിലും ആപത്തിലും അവർ ജീവിതത്തെനയിച്ചതു്. എന്നിട്ടുംബാലനായ എന്നോടു് ഗുണദോഷം പറവാൻ നിന്തിരുവടി ആജ്ഞാപിക്കുന്നു. എൻെറ ഭാഗ്യക്കേടെത്രയുണ്ടാണെന്നേ പറവാനുള്ളു."

ഭരതൻെറ സ്നേഹമയങ്ങളായ ഈവചനങ്ങളാൽ മുനിയുടെ ഹൃദയം അനുരാഗപരവശമായി;അദ്ദേഹം പറഞ്ഞു. "വത്സാ!നീപറയുന്നതു പരമാർത്ഥം! എന്നാൽ അതെല്ലാം രാമൻെറ കൃപാകടാക്ഷമാണെന്നു വേണംപറവാൻ. രാമവിമുഖന്മാർക്കു സ്വപ്നത്തിൽ പോലും സുഖസിദ്ധിയുണ്ടാകയില്ല. വത്സ! ഈ ആപത്തുകളെ പരിഹരിക്കാൻ തക്ക ഒരുമാർഗ്ഗം എനിക്കുതോന്നുന്നുണ്ട്. അതിനെ തുറന്നു പറവാൻ കുറച്ചൊരുസങ്കോചവും ഇല്ലെന്നില്ല. മുഴുവൻ പൊയ്പ്പോകുമെന്നു കാണുമ്പോൾ പകുതികളഞ്ഞും പകുതിയെ രക്ഷിക്കാമെങ്കിൽ അങ്ങനെ ചെയ്യുന്നതാണു ഉത്തമധർമ്മം. നിങ്ങൾ രണ്ടു സഹോദരന്മാരും വനത്തിൽ താമസിക്കാമെന്നു സമ്മതിക്കുന്നപക്ഷം രാമലക്ഷ്മണന്മാരും സീതയും നാട്ടിലേക്കുപോകാൻ ഞാൻ നിയോഗിക്കാമെന്നു വിചാരിക്കുന്നു' അപ്രതീക്ഷിതമായ ഈ ശുഭവാചകം ഭരതശത്രുഘ്നന്മാരെ ഹർഷപുളകിതന്മാരാക്കി, ഇടയ്ക്കു സംഭവിച്ച ആപത്തുകളെല്ലാം അവർ മറന്നുകഴിഞ്ഞു. ദശരഥരാജൻ ജീവിച്ചുവന്നതുപോലെയും രാമചന്ദ്രൻെറ അഭിഷേകം നിറവേറിയതുപോലെയും ഉള്ള പ്രസാദവും ഉത്സാഹവും അവർക്കുണ്ടായി. ജനങ്ങളുടെ ഹൃദയത്തിൽ ഭൂരിഭാഗം സന്തോഷവും അല്പാംശം സന്താപവും നടമാടി. രാജ്ഞിമാർക്കു ഈ നിവേദനത്താൽ മോദവും ഖേദവും തുല്യമായി പ്രവഹിച്ചു. ആശ്വസിക്കാൻഅല്പംപോലും അവസരം ലഭിച്ചില്ല. ഉടനേ ഭരതൻ പറഞ്ഞു. 'മഹർഷിയുടെകല്പന സർവ്വോത്തമമായ ഒന്നാണ്—ലോകോത്തരമായി ഞാൻ അഭിലഷിച്ചതേതോ അതിനെ അദ്ദേഹം സാധിച്ചുതന്നിരിക്കുന്നു. ആജീവനാന്തം ഞാൻ വനത്തിൽതന്നെ താമസിച്ചുകൊള്ളാം. അതേക്കാൾ പ്രിയതരമായി എനിക്കു യാതൊന്നും തന്നെയില്ല. അന്തര്യാമികളായ സീതയ്ക്കും രാമനും എൻെറ മനഃസ്ഥിതി ഞാൻ അറിയിക്കാതെ അറിയാം. നിങ്ങൾ എ

ല്ലാവരും വിജ്ഞന്മാരും വിശേഷജ്ഞന്മാരുമാണ്. ഗുരൊ! അങ്ങു ഹൃദയപൂർവമാണു ഈ അഭിപ്രായം പ്രസ്താവിച്ചതെങ്കിൽ ക്ഷണത്തിൽ അതിനെ നിറവേററാൻ കരുണയുണ്ടാകണം" ഈ വാക്കുകൾ ശ്രവിച്ച സദസ്യന്മാരും മഹർഷിയും അല്പ സമയത്തേക്കു തങ്ങളെത്തന്നെ മറന്നുപോയി. ഭരതൻെറ മഹിമാതിശയം ഒരു ജലാശയം പോലെയും മുനിയുടെ തീരുമാനം ആ ജലാശയത്തെ കടക്കാൻ പല പ്രകാരത്തിൽ ശ്രമിച്ചിട്ടും കപ്പലോ തോണിയോ കിട്ടാതെ കരയ്ക്കുനിന്നു വിഷമിക്കുന്ന ഒരു സ്ത്രീയെപ്പോലെയും ആയി; രാമഭക്തനായ കുമാരൻെറ ശ്രേഷ്ഠത്വം വർണ്ണിക്കാൻ ആൎക്കു സാധിക്കും. മഹാസമുദ്രം ഒരു ചെറിയ പൊയ്കത്തടത്തിൽ അടങ്ങുമോ? ഭരതനെ മനസാ ബഹുമാനിച്ചുകൊണ്ടു വസിഷ്ഠൻ സദസ്യന്മാരുമായി രാമസവിധത്തെപ്രാപിച്ചു. യഥാവിധി ആചാരോപചാരങ്ങൾ നിർവഹിച്ച്, എല്ലാവരും ഇരുന്നതിനു ശേഷം മഹർഷി സ്ഥലകാലങ്ങൾക്കു അനുയോജ്യമായ വിധത്തിൽ ഇങ്ങനെപ്രസ്താവിച്ചു. "ഹെ! സർവ്വജ്ഞനും ധർമ്മനീതി, ജ്ഞാനനിധിയുമായ രാമചന്ദ്ര! നീ എല്ലാ ജീവജാലങ്ങളുടെയും ഹൃദയത്തിൽ സന്നിധാനം ചെയ്തു, അവരുടെ ആഗ്രഹങ്ങളേയും അഭിപ്രായങ്ങളേയും അറിയുന്നു. അതിനാൽ ഈ അവസരത്തിൽ നിൻെറ പ്രജകൾക്കും മാതാക്കന്മാൎക്കും ഭരതനും ഹിതമായ വിധത്തിൽ പ്രവൎത്തിക്കേണ്ടതെന്താണെന്നു നിശ്ചയിച്ചു പറയുക. ദുഃഖിതന്മാൎക്കു ഗുണദോഷജ്ഞാനമില്ല. ആവശ്യക്കാൎക്കു ഔചിത്യബോധവും ഇല്ല. അതുകൊണ്ടു ഈ വിഷയത്തിൽ നിർദ്ദാക്ഷിണ്യമായ ഒരു തീരുമാനം ഉണ്ടാക്കുന്നതിനു ഞങ്ങൾ ശക്തന്മാരല്ലാതെ തീൎന്നിരിക്കുന്നു.

രാമചന്ദ്രൻ പറഞ്ഞു:—"നാഥാ! പരിഹാരം, തിരുവടികളുടെ കരഗതമാണു്. അങ്ങേ ആജ്ഞകളെ അനുസരിക്കുന്നതുതന്നെ ഞങ്ങൾക്കു ശ്രേയസ്കരം. ആജ്ഞാപിച്ചുകൊൾകേവേണ്ടൂ. എന്തുതന്നെയായിരുന്നാലും സന്തോഷപൂർവ്വം ധാൎമ്മികമായവിധത്തിൽ ഞാൻ അനുസരിച്ചുകൊള്ളാമെന്നു ഇതാ പ്രതിജ്ഞചെയ്യുന്നു. എന്നെത്തുടൎന്നുതന്നെ മററുള്ളവരുമെല്ലാം അവരവൎക്കു കിട്ടുന്ന കല്പനയെ ഉടനേ നിറവേററുന്നതായിരിക്കും."

മഹർഷി "രാമ! നിൻെറ വാക്കുകൾ പരമാൎത്ഥമത്രെ എന്നാൽ ഭരതൻെറ സ്നേഹാതിശയം അതിരുകവിഞ്ഞിരിക്കുന്നു. അതുകൊണ്ടു് എൻെറ തീരുമാനത്തിൻെറ ന്യായം ഭരതൻെറ ഭക്തിയാൽ ആക്രമിക്കപ്പെട്ടുപോയി എന്നു പറയാതെ നിവൃത്തിയില്ല. ഭരതനു ഹിതമായതിനെത്തന്നെ ചെയ്യണമെന്നാണ് ദൈവസാക്ഷികമായ എൻെറ അഭിപ്രായം. ഹേ രാമ! സദയം, ഭരതൻെറ

പ്രാർത്ഥനകളെ ചെവിക്കൊൾക. എന്നിട്ടു വേണ്ടപോലെ വിചാരിച്ചുനോക്കി രാജധർമ്മത്തേയും വേദവിധിയേയും തുലനംചെയ്തു, അഭിജ്ഞന്മാരും, ആചാരവാന്മാരും ആയ സജ്ജനങ്ങളുടെ അഭിപ്രായം അനുസരിച്ചു വേണ്ടതു ചെയ്യുക."

ഗുരു ഭരതനെക്കുറിച്ചു പ്രകടിപ്പിച്ച വാത്സല്യം രാമചന്ദ്രൻെറ ആനന്ദത്തെ അതിശയിപ്പിച്ചു. എന്തെന്നാൽ ഭരതൻ ധർമ്മധുരന്ധരനും മനസാ വാചാ കർമ്മണാ തൻെറ പാദസേവകനും ആണെന്ന് അദ്ദേഹം അറിഞ്ഞിരുന്നു. എന്നിട്ടു, ഗുരുനിയോഗമനുസരിച്ച് മഞ്ജുളവും മൃദുസ്വരവും മംഗലമൂലവുംആയ മറുപടി പറഞ്ഞു. "വിഭോ! ഭരതനെപ്പോലെ ഒരു സഹോദരൻ ഇതുവരെ ലോകത്തിലുണ്ടായിട്ടില്ലെന്ന് നിന്തിരുവടിയുടെ നാമത്തിലും പിതൃനാമത്തിലും ഞാൻ ശപഥംചെയ്യാം. ഗുരുപാദപത്മങ്ങളെ സ്നേഹിക്കുന്നവർ അനുഗ്രഹീതന്മാരാണെന്ന് ലോകവും വേദവും ഒരുപോലെ ശബ്ദിക്കുന്നു. എന്നാൽ ഗുരുവായ നിന്തിരുവടിയുടെ സ്നേഹത്തിനു പാത്രീഭൂതനായ, ശിഷ്യൻ ഭരതൻെറ ഭാഗ്യോദയത്തെക്കുറിച്ചു ഓർക്കുമ്പോൾ അത്ഭുതമുണ്ടാകുന്നു. ഭരതനെ—എൻെറ ഇളയ സഹോദരനെ—നോക്കുമ്പോൾ അവനെ അടുക്കൽ നിറുത്തിക്കൊണ്ടു മുഖസ്തുതി ചെയ്യേണ്ടിവന്നതിനെക്കുറിച്ചു സങ്കോചം തോന്നുന്നു. അവൻ എന്തുപറയുന്നോ അതിനെ തന്നെയാണ് നമ്മൾ ചെയ്യേണ്ടതു്." ഇങ്ങനെ പറഞ്ഞിട്ടു രാമചന്ദ്രൻ മൗനം ദീക്ഷിച്ചു. മഹർഷി ഭരതനെ അരികിൽ വിളിച്ചുപറഞ്ഞു. "കുമാര! ശങ്കകളെല്ലാം ദൂരീകരിച്ച് നിൻെറ മനോഭിലാഷത്തെ കരുണാനിധിയായ ജ്യേഷ്ഠനോടു തുറന്നുപറയുക." മുനിയുടെ നിയോഗം കേട്ടും രാമചന്ദ്രൻെറ അനുമതി മുമ്പിൽതന്നെ ലഭിച്ചിരുന്നതു് ഓർത്തും ഗുരുവിൻെറയും പ്രഭുവിൻെറയും ഉദാരബുദ്ധിയെക്കുറിച്ചു ഭരതൻ സംതൃപ്തനായി. എന്നാൽ എല്ലാ ഭാരവും തൻെറ തലയിൽ ചുമത്തപ്പെട്ടിരിക്കുന്നതിൻെറ ഗൗരവം സ്മൃതിപഥത്തിൽ വരികയാൽ ഒന്നും പറയാൻ ശക്തനാകാതെ ചിന്തയിൽ മുഴുകി പുളകിതനായി ആനന്ദബാഷ്പം തൂകിത്തൂകിനിന്നു. എനിക്കു വേണ്ടിയതെല്ലാം മുനിനാഥൻ അരുളിച്ചെയ്തുകഴിഞ്ഞു. അതിൽ കൂടുതലായി യാതൊന്നും പറവാൻ എനിക്കില്ല. എൻെറ പ്രഭുവിൻെറ കരുണസ്വഭാവവും മുമ്പേതന്നെ ഞാൻ അറിഞ്ഞിരിക്കയാണ്. അപരാധികളോടുപോലും അദ്ദേഹം ഒരിക്കലും അനിഷ്ടം ഭാവിക്കയില്ല. എന്നെക്കുറിച്ച് വിശേഷിച്ചും കരുണയും സ്നേഹവും അദ്ദേഹത്തിനുണ്ടു്. കളിയിൽപോലും നീരസമായി എന്നെ ഒരു നോക്കുകൂടി അദ്ദേഹം ഇതുവരെ ചെയ്തിട്ടില്ല. ബാല്യംമുതല്ക്കേ അദ്ദേഹത്തെ വിട്ടുപിരിഞ്ഞു് ഞാൻ ഇരുന്നിട്ടില്ല. എപ്പോ

ഴെങ്കിലും ഒരിക്കൽ എനിക്കു മനോഭംഗത്തിന്ന് അദ്ദേഹം ഇട വരുത്തീട്ടുമില്ല. പ്രഭുവിന്റെ കരുണാരീതി ഞാൻ പലപ്പോഴും കണ്ടിട്ടുണ്ട്. കളികളിൽതന്നെ ഞാൻ തോല്ക്കുമെന്നു കണ്ടാൽ എന്നെ ജയിപ്പിക്കാൻ അദ്ദേഹം പിൻമാറിക്കളക പതിവായിരുന്നു. ആ തിരുമേനിയുടെ മുമ്പാകെ എന്തെങ്കിലും ഒന്നു പറവാൻ സ്നേഹവും സങ്കോചവും എന്നെ അനുവദിക്കുന്നില്ല. പ്രേമപിപാസാപൂർണ്ണങ്ങളായ എന്റെ നേത്രങ്ങൾ ഇന്നേദിവസംവരെ അദ്ദേഹത്തിന്റെ ദർശനത്തിൽ തൃപ്തിപ്പെട്ടിട്ടില്ല. ദൈവം എന്റെ ഈദൃശമായ സ്നേഹം സഹിക്കാതെ നിർദ്ദയമായ ഒരു വിഘ്നം മാതാവുമുഖേന മദ്ധ്യേ വലിച്ചിട്ടു. ഇങ്ങനെ പറയുന്നതുകൊണ്ട് ഞാൻ എനിക്കു ബഹുമതിയുണ്ടാക്കുകയല്ല. സ്വന്തമായ നല്ല മതിപ്പുകൊണ്ട് ആരെങ്കിലും നന്നായ്‌വരുന്നുണ്ടോ? അമ്മ ദുഷ്ടയാണെന്നും ഞാൻ സാധുവൃത്തനും സത്യവാനുമാണെന്നും മനസ്സിൽ വിചാരിക്കുന്നതുതന്നെ മഹാ കഷ്ടമാണ്. കൂവരകിന്റെ തണ്ടുകളിൽ നെല്ലുവിളയുമോ? കുളത്തിലെ നത്തക്കൊയിൽമുത്തു വിളയുമോ? ഈ ആപൽസംഭവത്തിൽ ദോഷമോ അപരാധമോ അല്പംപോലും മററുള്ളവരെ സംബന്ധിക്കയില്ല. അതു അഗാധമായ സമുദ്രംപോലെയുള്ള എന്റെ ഭാഗ്യക്കേടെന്നേ പറവാനുള്ളൂ. സത്യത്തിൽ ഞാൻ അപരാധം പ്രവൎത്തിച്ചിട്ടില്ലെന്ന ബോദ്ധ്യത്താൽ അമ്മയെ കുററപ്പെടുത്തുന്നു. എന്റെ മനോഭംഗത്തെക്കുറിച്ചു ഹൃദയത്തെ പരിശോധിക്കുന്നു. എന്നാൽ എല്ലാ വിഷയത്തിലും എനിക്കു തോൽവിയാണ് പററിയിരിക്കുന്നതു്. ഒരു സംഗതിയിൽമാത്രം വാസ്തവത്തിൽ എനിക്കു ഭാഗ്യമുണ്ടെന്നു പറയാം. വസിഷ്ഠനെ ഗുരുവായും സീതാരാമന്മാരെ യജമാനരായും കിട്ടുകകൊണ്ട് അവസാനത്തിൽ എല്ലാം ശുഭമായിത്തന്നെ ഭവിക്കും. ബഹുമാനപ്പെട്ട ഈ സഭയുടെയും എന്റെ ഗുരുനാഥന്റെയും പ്രഭുവിന്റെയും മുമ്പാകെ ഈ പുണ്യസ്ഥലത്തുവച്ച് മനോഗതങ്ങളെ ഞാൻ യഥാർത്ഥമായി തുറന്നുപറയുന്നു. എന്റെ ഭക്തി സ്വാഭാവികമോ കൃത്രിമമോ എന്നും വാക്കുകൾ വ്യാജമോ സത്യമോ എന്നും മഹർഷിക്കും രഘുപതിക്കും അറിയാവുന്നതാണ്. അപാരമായ പുത്രസ്നേഹംകൊണ്ടുള്ള രാജാവിന്റെ മരണവും എന്റെ മാതാവിന്റെ കുടിലത്വവും എല്ലാവൎക്കും അറിയാവുന്നതാണ്. രാജ്ഞിമാരുടെ ദുഃഖാവസ്ഥ അവരുടെ നേരെ നോക്കാൻതന്നെ സഹിക്കാത്തവണ്ണം അത്ര ദയനീയമാണ്. പൌരസ്ത്രീപുരുഷന്മാരും ദുസ്സഹദുഃഖത്തിൽ മുഴുകിയിരിക്കുന്നു. ഈ ആപത്തുകൾക്കെല്ലാം കാരണഭൂതൻ ഞാനാണ്. സർവ്വവും ഞാൻ കേൾക്കയും അറികയും ചെയ്യുന്നുവെങ്കിലും ദുഃഖം ഇനിയും സഹിക്കാൻ ഞാൻ

ശക്തനായിത്തീൎന്നിരിക്കുന്നു. രഘുപതി ദേവിയോടും ലക്ഷ്മണനോടുംകൂടി മുനിവേഷംധരിച്ച് പാദരക്ഷയില്ലാതെ വെറും കാലായിനടന്നു കാട്ടിലേക്കുപോയി എന്നുള്ള വൎത്തമാനം കേട്ടപ്പോൾ എനിക്കുണ്ടായ സങ്കടത്തിൽനിന്നു ഞാൻ മരിക്കാതെ രക്ഷപ്പെട്ടതെങ്ങനെ എന്നുള്ളതിനു ശങ്കരൻതന്നെ സാക്ഷി, അതിൽപ്പിന്നെ നിഷാദൻെറ ഭക്ത്യതിശയം കണ്ടപ്പോൾ എൻെറഹൃദയംതകരാഞ്ഞതോൎത്താൽ അതു വജ്റത്തേക്കാൾ കഠിനമാണെന്നുതന്നെ പറയണം. ഇപ്പോൾ ഞാനിവിടെ വന്നെത്തി പ്രത്യക്ഷത്തിലെല്ലാം കാണ്മാനും സംഗതിയായി. നിശ്ചയമായും ഹതനായ എൻെറ ജീവാത്മാവ് ഈ ജന്മത്തിൽ സഹിക്കാൻ കഴിയുന്നതെല്ലാം സഹിച്ചുകഴിഞ്ഞു. വഴിയരികിലുള്ള സൎപ്പങ്ങളും തേളുകളുംതന്നെ സീതാരാമന്മാരെ കാണുമ്പോൾ അവയുടെ വിഷമവിഷവും താമസസ്വഭാവവും മറന്നു സ്നേഹഭാവം പ്രകടിപ്പിച്ചു. എന്നാൽ കൈകേയിക്കു ആ പുണ്യാത്മാക്കൾ ശത്രുക്കളായിട്ടാണു ഭവിച്ചതു്. അങ്ങനെയുള്ളവളുടെ മകനെ ദൈവം എങ്ങനെ രക്ഷിക്കാനാണു്. അഥവാ മററാരിലാണു് അദ്ദേഹം ദുസ്സഹമായ ദുഃഖം നിക്ഷേപിക്കേണ്ടതു്.

ആൎത്തിയും, പ്രീതിയും, വിനയവും, ഇടകലൎന്ന ഭരതൻെറ ദയനീയങ്ങളായ വാക്കുകൾ കേട്ട് സഭാവാസികൾ മഞ്ഞുള്ളിടങ്ങളിലെ താമരക്കൂട്ടംപോലെ ശോകതാപമഗ്നന്മാരായി; ജ്ഞാനിയായ മഹൎഷി ഭരതനെ ആശ്വസിപ്പിക്കാൻ പല പുരാണകഥകളേയും ഉദാഹരിക്കയുണ്ടായി. അനന്തരം സൂൎയ്യവംശകൈരവവനചന്ദ്രൻ രാമൻ ഉചിതമായ വിധത്തിൽ ഇങ്ങനെ ഉപദേശിച്ചു. "സഹോദര! നീ മനസ്സിനെ വൃഥാ ഖേദിപ്പിക്കരുതു്, ജീവൻെറ അനുഭവം ദൈവത്താധീനമാണെന്നറിയുക. എൻെറ അഭിപ്രായത്തിൽ മൂന്നു ലോകത്തും പുണ്യശ്ലോകന്മാരെന്നു കീൎത്തി സമ്പാദിച്ചിട്ടുള്ളവരും ഇനിമേൽ സമ്പാദിക്കാനിരിക്കുന്നവരും ആയ യോഗ്യപുരുഷന്മാരാരും നിനക്കു സമമാകയില്ല. നിന്നെ അല്പമെങ്കിലും അവമതിക്കുന്ന ഏതൊരുത്തനും ഈ ലോകത്തിൽ സുഖവും പരലോകത്തിൽ ഗതിയും ലഭിക്കയുമില്ല. ദൈവവിധി അനുസരിച്ചുള്ള ഈ സംഭവങ്ങൾക്കെല്ലാം കാരണഭൂത, നിൻെറ മാതാവാണെന്നു പറയുന്നവർ തത്വബോധമോ മതബോധമോ ലേശംപോലും ഇല്ലാത്തവരാണു്. നിൻെറ നാമസ്മരണത്താൽ തന്നെ പാപപ്രപഞ്ചങ്ങൾ നീങ്ങി അമംഗലഭാരങ്ങളെല്ലാം നശിച്ചു ഈ ലോകത്തിൽ സ്പൃഹണീയമായ നിൎമ്മലയശസ്സും പരലോകത്തിൽ അനശ്വരമായ സുഖവും ലഭിക്കും.

പരമശിവൻ സാക്ഷി; ഞാൻ പരമാൎത്ഥത്തെ തുറന്നുപറയു.

ന്നു. ഭരതകുമാരാ! നിന്റെ ഏകാശ്രയത്തിൽ തന്നെ ലോകം നിലനില്ക്കുന്നു. വത്സ! അൎത്ഥമില്ലാത്ത കൃത്യങ്ങളൊന്നും നീ ആരംഭിക്കരുതു്. വൈരവും പ്രേമവും മറയ്ക്കപ്പെടാവുന്നവയല്ല. പക്ഷികളും മൃഗങ്ങളും മുനിമാരുടെ സമീപത്തിൽനിൎഭയമായി സഞ്ചരിക്കുന്നു. ലുബ്ധകനെ കാണുമ്പോൾ അവ ജീവനുംകൊണ്ടോടിയൊളിക്കുന്നു. അവയെ ഇണക്കാൻ അവൻ കഴിയുന്ന ശ്രമംചെയ്താലും ഫലപ്പെടുന്നില്ല. ഇങ്ങനെ ശത്രുമിത്രങ്ങളെ തിരിച്ചറിയാൻ പക്ഷിമൃഗാദികൾക്കുപോലും കഴിവുള്ള സ്ഥിതിക്കു ദൈവവിശ്വാസവും വിശേഷബുദ്ധിയുമുള്ള മനുഷ്യനു് അതു് എത്രമേൽ സുഗമമായിരിക്കും. സഹോദരാ! നിന്നെ ശരിവരെ എനിക്കറിയാം. നിന്റെ മനസ്സിനു്, അസമഞ്ജസമായി തീരാവുന്ന സംഗതി ഞാൻ എങ്ങനെയാണു ചെയ്യുന്നതു്. രാജാവു സത്യരക്ഷണത്തിനായി എന്നെ ഉപേക്ഷിച്ചു. സ്നേഹവ്രതത്തെ സംരക്ഷിക്കാമാറു ജീവനേയും ത്യജിച്ചു. അദ്ദേഹത്തിന്റെ വാക്കു ഞാൻ ലംഘിക്കയാണെങ്കിൽ എന്റെ ഹൃദയം ദുഃഖത്താൽ ദഹിച്ചുപോകും. എന്നാൽ നിന്നെപ്പററിയുള്ള ആദരം അതേക്കാൾ അധികമായും ഇരിക്കുന്നു. ഗുരുനാഥൻ ഭരദ്വാജത്തിന്റെ നിയോഗം എനിക്കു തരികയും ഉണ്ടായിട്ടുണ്ടു്. ചുരുക്കിപ്പറകയാണെങ്കിൽ നീ എന്തുപറയുന്നുവോ അതിനെ ചെയ്വാൻ ഞാൻ ഒരുക്കമാണു്. മനസ്സിനെ സ്വാസ്ഥമാക്കുക. വിഷാദം എല്ലാം കളഞ്ഞു് അഭിപ്രായം തുറന്നു പറയുക. സംശയമില്ലാതെ അതു ഞാൻ അനുഷ്ഠിക്കുന്നതാണു്". സത്യസിന്ധുവായ രഘുപതിയുടെ അരുളപ്പാടുകൾ സദസ്യന്മാരെ സന്തോഷിപ്പിച്ചു.

ഇന്ദ്രനും ദേവന്മാരും ആകെപ്പാടെ വിഷമിച്ചു. കാൎയ്യങ്ങൾ കെട്ടുപോയേക്കുമെന്നു ഭയപ്പെടാൻ തുടങ്ങി. അവർ സഭകൂടി ആലോചന നടത്തി; പക്ഷേ, ഫലം ഒന്നും ഉണ്ടായില്ല. രക്ഷയ്ക്കായി മനസാ അവരെല്ലാവരും രാമദേവനെത്തന്നെ പ്രാൎത്ഥിച്ചുകൊണ്ടിരുന്നു. നേർപെട്ടു രാമസമീപത്തിൽപോയി സങ്കടമുണൎത്തിക്കാമെന്നാണെങ്കിൽ അതിലേക്കു രാവണനിലുള്ള ഭയംകൊണ്ടു് നിവൃത്തിയില്ലായിരുന്നു. വീണ്ടും വീണ്ടും അവഗാഢമായി അവർ ആലോചിച്ചു; അവർ 'രാമൻ ഭക്തവരനായ ഭരതന്റെ ഭക്തിയാൽ വശീകൃതനായി ഭവിച്ചിരിക്കുന്നു" എന്നു അന്യോന്യം മന്ത്രിച്ചു. അംബരീഷന്റെയും ദുൎവ്വാസസ്സിന്റെയും കഥയുടെ സ്മരണ അവരെ അത്യന്തം വിഷണ്ണന്മാരാക്കി. പണ്ടു് ഹിരണ്യകശിപുവിൽനിന്നും തങ്ങൾക്കുണ്ടായ ഉപദ്രവം പ്രഹ്ളാദൻ നരസിംഹമൂൎത്തിയെ അവതരിപ്പിച്ചതുകൊണ്ടാണു് ശമിച്ചതെന്നുള്ള ഓൎമ്മയും അവൎക്കുണ്ടായി. ഈ രണ്ടു സംഭവങ്ങളിൽ നിന്നും ഭഗവാൻ ഭക്തന്മാ

രോടാരെങ്കിലും ചെയ്യുന്ന അപകാരത്തെ സഹിക്കയില്ലെന്നും ഭക്തന്മാരുടെ അഭീഷ്ടങ്ങളെ സാധിച്ചുകൊടുക്കുമെന്നും അവർ തീരുമാനിച്ചു. അവർതലയ്ക്കിട്ടലച്ചുകൊണ്ട് അന്യോന്യം മന്ത്രിക്കയാണ്. "ഇനി നമുക്ക ആശയ്ക്കു ഒരുവക ഭരതസേവനമേയുള്ളു. വേറൊരുപായവും ആലോചിക്കാനില്ല. സേവകന്മാരെ സേവിക്കുന്നതു്, തന്നെ സ്നേഹിക്കുന്നതുപോലെ അദ്ദേഹം വിചാരിക്കും. നമ്മൾ എല്ലാവരും ഭക്തിപൂർവ്വം ഭരതനെ സേവിക്കതന്നെ വേണം; ആ കുമാരൻ രാമനെ വശീകരിച്ച് അഭീഷ്ടസിദ്ധി വരുത്തിത്തരും".

ദേവന്മാരുടെ ഈ ഉപായം ആചാര്യനായ ബൃഹസ്പതിക്കുബോധിച്ചു; അദ്ദേഹം പറഞ്ഞു:—"വളരെ നല്ലമാർഗ്ഗംതന്നെ. നിങ്ങൾ മഹാഭാഗ്യവാന്മാർ. ഭരതപാദഭക്തിയത്രേ ലോകത്തിൽ സകല മംഗളങ്ങൾക്കും നിദാനം. സീതാപതിയുടെ ഭക്തന്മാരെയുദ്ദേശിച്ചു ചെയ്യുന്ന സേവ ആയിരം കാമധേനുക്കൾക്കു സദൃശമാണ്. നിങ്ങൾ ഇപ്പോൾ ഭക്തിപൂർവ്വം ഭരതനെ സേവിക്കാൻ നിശ്ചയിച്ചിരിക്കുന്നു. ഇനി അല്പംപോലും ദുഃഖിക്കേണ്ട ആവശ്യമില്ല. ദൈവം ഒരുവഴി തെളിച്ചുതന്നു. ഹേ! ദേവരാജ! ഭരതന്റെ പ്രഭാവം നോക്കൂ! അവൻ രാമചന്ദ്രനെ ലഘുവായി വശീകരിച്ചിരിക്കുന്നു. മനസ്സിന്റെ ചാപല്യങ്ങളെല്ലാം ത്യജിച്ചു് ഭരതൻ രാമന്റെ നിഴലാണെന്നു ധരിച്ചു സമാധാനപ്പെടുക."

സർവ്വഹൃദയസാക്ഷിയായ ഭഗവാൻ രാമചന്ദ്രൻ ദേവലോകത്തു നടന്ന ഈ ആശംകകളും ഉപായചിന്തനങ്ങളും എല്ലാം ഗ്രഹിച്ചിട്ടു് കുറഞ്ഞൊന്നു അസ്വസ്ഥനായിഭവിച്ചു. ഭരതനാകട്ടെ എല്ലാ ഭാരങ്ങളും തന്റെ തലയിൽ വന്നിരിക്കുന്നതോർത്തു് അനേകം പ്രകാരത്തിൽ ആലോചനകൾ മനസാ നടത്തിക്കൊണ്ടിരുന്നു. വളരെനേരം ഗുണദോഷചിന്തനം ചെയ്തതിന്റെ ഫലമായി രാമനെ അനുസരിക്കുന്നതാണ് തനിക്കു ശ്രേയസ്സിനു മാർഗ്ഗമെന്നു തീരുമാനിച്ചു. "അദ്ദേഹം എന്നെ തൃപ്തിപ്പെടുത്താൻ വേണ്ടി തന്റെ ശപഥത്തെ ലംഘിക്കാമെന്നു നിശ്ചയിച്ചു. ഇതിൽനിന്നും എന്നെക്കുറിച്ചുള്ള സ്നേഹാദരങ്ങൾ സ്വല്പമല്ല എന്നു തെളിയുന്നു. സീതാപതി സർവ്വഥാ എനിക്കു അമിതമായ അനുഗ്രഹത്തെ ചെയ്തിരിക്കുന്നു."

ഈ വിചാരങ്ങളോടേ നമസ്കരിച്ചു കരകമലങ്ങളെ മുകുളിതങ്ങളാക്കി നിന്നു പറകയാണ്:—"സർവ്വലോകാന്തര്യാമിയും സ്വാമിയുമായ കൃപാനിധേ! എനിക്കു നിന്തിരുവടിയോടുണർത്തിക്കാൻ എന്തിരിക്കുന്നു. അഥവാ അന്യന്മാർക്കു എന്നെ സംബന്ധിച്ചു പറവാൻ എന്തിരിക്കുന്നു. ഗുരുനാഥൻ എന്നിൽ പ്രസാദിച്ചു. എന്റെ പ്രഭു അനുകൂലനായും ഭവിച്ചു. കേവലം മനഃകല്പിതങ്ങ

ളായ എൻെറ വ്യഥകളെല്ലാം അസ്തമിച്ചു. അപമാനം സംഭവിക്കുമെന്നു എനിക്കു ഭയമുണ്ടായിരുന്നു. എന്നാൽ ആ ഭയം അനാസ്പദമായിരുന്നു എന്നു പ്രത്യക്ഷമായി. ദിഗ്ദൎശനയന്ത്രത്തിൻെറ സൂചികാം തെററിക്കകൊണ്ടു് ഒരാൾക്കു ദിഗ്ഭ്രമം ഉണ്ടാകുന്നെങ്കിൽ അതു് ആദിത്യൻെറ കുററമാകുമോ? എൻെറ ഭാഗ്യക്കേടും അമ്മയുടെ കുടിലതപവും വിധിയുടെ വിഷമഗതിയും കാലത്തിൻെറ കാഠിന്യവും ഒന്നുചേൎന്നു എന്നെ വഞ്ചിച്ചതാണു്. എന്നാൽ ആത്തരക്ഷകനായ ഭഗവാൻ തൻെറ ധൎമ്മത്തെ പാലിക്കതന്നെ ചെയ്തു. ഇതദ്ദേഹത്തിനു പുതുതായ ഒരു രിതി അല്ല. ലോകത്താലും വേദത്താലും അറിയപ്പെട്ടിട്ടുള്ള ഒരു പരമാൎത്ഥം തന്നെയാണു്. ലോകം ദോഷസഹിതമാണു്; പ്രഭു മാത്രമേ ഗുണവാനായി ഭവിക്കുന്നുള്ളു. സ്വന്ത ഗുണത്താലൊഴികെ മററാരുടെ ഗുണത്താലാണു് അദ്ദേഹം ഗുണവാനായിരിക്കുന്നതു്. പ്രഭോ! അങ്ങേ സ്വഭാവം കല്പവൃക്ഷത്തിനു തുല്യം. അതാരോടും പ്രത്യേകിച്ചു സുമുഖമോ വിമുഖമോ അല്ല. സമീപത്തിലെത്തിയതിൻെറ നിഴൽ സകല ദുഃഖങ്ങളേയും ശമിപ്പിക്കുന്നതാണെന്നറിയുന്നവൻ ഉത്തമനായാലും അധമനായാലും സമ്പന്നനായാലും ദരിദ്രനായാലും ഇഷ്ടംപോലെ തൻെറ അഭിമതത്തെ ചോദിച്ചുവാങ്ങിക്കൊള്ളുന്നു. എൻെറ ഗുരുവിൻേറയും സ്വാമിയുടേയും സ്നേഹം ഇപ്പോൾ എനിക്കറിയാറായി. സകല ദുഃഖങ്ങളിൽനിന്നും ഞാൻ വിമുക്തനായി. മനസ്സിലെ സന്ദേഹങ്ങളും അസ്തമിച്ചുകഴിഞ്ഞു. അല്ലയോ കരുണാകര! അങ്ങേ സേവകനു ഹിതമായതിനെ ചെയ്യേണമേ! എന്നാൽ അതു എൻെറ പ്രഭുവിൻെറ ആത്മാവിനു അഹിതമാകാതെയും ഇരിക്കണമേ! ഏതൊരു സേവകനാണോ പ്രഭുവിനു അഹിതത്തെ ചെയ്തിട്ടു് തനിക്കു ഹിതമായതിനെ ആഗ്രഹിക്കുന്നതു് അവൻ ദുൎമ്മതിയായ അധമനാണു്. ഒരു സേവകൻെറ ധൎമ്മം തൻെറ സ്വാമിയേ സൎവ്വപ്രകാരേണയും സുഖിപ്പിക്കുന്നതിനു വേണ്ടവിധത്തിൽ ശുശ്രൂഷിക്കയും ലോഭത്തെ മനസ്സിൽ നിന്നു് ഒഴിക്കയും ആകുന്നു. സ്വാമി അയോദ്ധ്യയിലേക്കു തിരിച്ചെഴുന്നെള്ളുകയാണെങ്കിൽ എല്ലാവരും ലബ്ധ്വാൎത്ഥന്മാരായി ഭവിക്കുന്നതാണു്. എന്നാൽ അദ്ദേഹത്തിൻെറ നിയോഗങ്ങളനുഷ്ഠിക്കുന്നതു് സഹസ്രഗുണം ഫലപ്രദമായിക്കും. ഈ ലോകത്തിൽ പരമമായ ശ്രേയസ്സിനേയും പരലോകത്തിൽ സകല സുകൃതങ്ങളുടെ ഫലത്തേയും ചെയ്യുന്നതും മോക്ഷത്തിന്നു് ഒരലംകാരമായിട്ടു് തീരുന്നതുമാണു്. നാഥാ! അങ്ങു എൻെറ ഈ ഏകമായ പ്രാൎത്ഥനയെ ശ്രദ്ധിച്ചു് അതിൽ പിന്നെ ഉചിതമെന്നു തോന്നുന്നതിനെ ചെയ്യണമേ! ഞാൻ അഭിഷേകത്തിനുവേണ്ട സംഭാരങ്ങളെല്ലാം കൊണ്ടുവ

രുവിച്ചിട്ടുണ്ട്. യുക്തമെന്നു തോന്നുന്നപക്ഷം അവയെ സഫലീകരിക്കാൻ കരുണയുണ്ടാകണമേ! എന്നെയും ഈ അനുജനേയും കാട്ടിലാക്കി നിന്തിരുവടി അയോദ്ധ്യാവാസികൾക്കു അവരുടെ രാജാവിനെ തിരിയെക്കൊടുക്കണമെ! അതിനു വിസമ്മതിക്കയാണെങ്കിൽ ലക്ഷ്മണനേയും ശത്രുഘ്നനേയും രാജ്യത്തേക്കു മടക്കി അയച്ചു എന്നെക്കൂടി ഇവിടെ താമസിപ്പിക്കണമേ! അതുമല്ലെങ്കിൽ ലക്ഷ്മണനും ശത്രുഘ്നനും ഞാനും വനത്തിൽ താമസിക്കുന്നതിനും നിന്തിരുവടി ദേവിയോടുകൂടി രാജ്യത്തേക്കെഴുന്നള്ളുന്നതിനും നിശ്ചയിക്കണമെ! ഹേ! കരുണാസാഗര! ഇതിൽ അങ്ങേക്കിഷ്ടമെന്നു തോന്നുന്നതേതോ അതിനെ അനുഷ്ഠിക്കുക. നിന്തിരുവടി നീതിശാസ്ത്രബോധവും ധർമ്മവിചാരവും ഇല്ലാത്ത എന്നിൽ സകല ഭാരങ്ങളും സമർപ്പിച്ചു. ഞാൻ ലോകഹിതത്തെ ആസ്പദമാക്കിയാണ് ഓരോ അഭിപ്രായങ്ങളെ പുറപ്പെടുവിക്കുന്നത്- എന്നാൽ ദുഃഖാർത്തനായ ഒരു മനുഷ്യന് കാര്യകാരണബോധമുണ്ടായിരിക്കാൻ ഇടയില്ലതന്നെ. സ്വാമി കല്പനകേട്ടാൽ മറുത്തുപറയുന്ന ഭൃത്യനെ ലജ്ജപോലും നോക്കാൻ ലജ്ജിക്കും. ഈ അപരാധത്തെ ചെയ്യുന്നവനാണു ഞാൻ എന്നല്ല ദുർഗ്ഗുണങ്ങൾക്കു ഒരു ദുരന്തസിന്ധുവുമാണ്. എന്നിട്ടും എൻെറ സ്വാമികൃപാതിരേകത്താൽ എന്നെ സാധുവെന്നു പുകഴ്ത്തുന്നു. ഇനിയും എൻെറ അപേക്ഷ ഹേ കൃപാലോ! അങ്ങേത്തിരുവുള്ളത്തിൽ അല്പംപോലും അസുഖമുണ്ടാകാത്ത ഏതെങ്കിലും ഉപായമുണ്ടെങ്കിൽ അതിനെത്തന്നെ ചെയ്യണമെന്നാണ്. ഇതു സത്യമാണെന്നുള്ളതിലേക്കു അങ്ങേ തൃപ്പാദങ്ങളെ പ്രമാണമാക്കി ഞാൻ ശപഥംചെയ്യുന്നു. ലോകമംഗളകരമായ ഉപായം ഒന്നുമാത്രം ഞാൻ കാണുന്നു. സ്വാമി പ്രസന്നഹൃദയനായി നിശ്ശങ്കം ഞങ്ങളിൽ ഓരോരുത്തൎക്കും ഉചിതമായ കല്പനകളെ നൽകുന്നതായാൽ ഉടൻ അതിനെ ഭക്തിപൂൎവ്വം അനുഷ്ഠിക്കാവുന്നതാണ്; ഈ സങ്കടങ്ങളും വിഷമതകളുമെല്ലാം അപ്പോൾ അവസാനിക്കയുംചെയ്യും"

പരിശുദ്ധമായ ഭരതൻെറ ഈ അഭിപ്രായം കേട്ടു ദേവന്മാർ സന്തോഷിച്ചു. കുമാരൻെറ ഗുണബുദ്ധിയേ പ്രശംസിച്ചുകൊണ്ടു പുഷ്പങ്ങൾ വാരിവർഷിച്ചു. അയോദ്ധ്യാജനങ്ങളുടെ ഹൃദയം സന്ദേഹചഞ്ചലിതമായി. താപസന്മാരും വനവാസികളും അത്യന്തം സന്തുഷ്ടന്മാരായി. രാമഭദ്രൻ അസ്വസ്ഥൻ എന്നപോലെ മൗനം ദീക്ഷിച്ചു. അതുകണ്ടപ്പോൾ സഭാവാസികൾക്കു കുണ്ഠിതമുണ്ടായി. ഈ അവസരത്തിൽ ജനകരാജൻെറ ചില ദൂതന്മാർ അവിടെ വന്നുചേൎന്നതായി അറികയാൽ വസിഷ്ഠൻ ഉടനേ അവരെ സഭയിൽ ഹാജരാക്കാൻ കല്പനകൊടുത്തു. അവർ വന്നു വിനീത

രായി നമസ്കരിച്ചശേഷം ഉൾക്കണ്ഠയോടെ രാമചന്ദ്രനെ നോക്കി; അദ്ദേഹത്തിൻെറ വേഷംകണ്ടിട്ട് അവൎക്ക് അളവററദുഃഖമുണ്ടായി. മഹർഷി അവരെനോക്കി 'ഹേ ദൂതന്മാരെ!വിദേഹരാജനു കുശലമല്ലേ?എന്നു ചോദ്യംചെയ്തു. ഉത്തമന്മാരായ ദൂതന്മാർ ദുഃഖഭാവത്തോടേ ശിരസ്സുകൾ നമിച്ചുകൈകൾകൂപ്പികൊണ്ട് "സ്വാമിൻ നിന്തിരുവടിയുടെ ദയാപൂൎണ്ണമായ പ്രശ്നം സകലകുശലത്തേയും ചെയ്യുന്നു. നാഥാ! മററു പ്രകാരത്തിലാണെങ്കിൽ കോസലരാജനോടൊന്നിച്ചു തന്നെ കുശലവും കഴിഞ്ഞുപോയി എന്നു പറയണം. ആ പ്രഭുവിൻെറ മരണത്താൽ ലോകം മുഴുവൻ—വിശേഷിച്ചു അയോദ്ധ്യയും മിഥിലയും—അനാഥമായി ഭവിച്ചു. ജനകനും ജനങ്ങളും കോസലേശൻെറ മരണവൃത്താന്തം കേട്ടമാത്രയിൽ ദുഃഖാധിക്യത്താൽ അന്ധന്മാരായിപ്പോയി. ആ സമയത്തു * വിദേഹനെകാണാൻ സംഗതി ആയവരെല്ലാം അദ്ദേഹത്തിൻെറ നാമം അന്വൎത്ഥം തന്നെ എന്നു വിചാരിച്ചു പോയി. റാണിയുടെ കുടിലപ്രബന്ധം കേട്ടപ്പോൾ ഫണാരത്നം പോയ സൎപ്പത്തെപ്പോലെ അദ്ദേഹംവിവശനായി. ഭരതനുരാജ്യം! രാമനുവനവാസം! ഹാ! ഈ വൎത്തമാനം ജനകൻെറ കരൾകാമ്പിനെ ദഹിപ്പിച്ചു. ഈ അവസരത്തിൽ എന്താണുചെയ്യേണ്ടതെന്ന് ആലോചിച്ചു പറവാൻപണ്ഡിതസമാജത്തോടും മന്ത്രിസഭയോടും അദ്ദേഹം ആവശ്യപ്പെട്ടു. രാമൻ വനത്തിൽ പോയാലുണ്ടാകാവുന്ന അയോദ്ധ്യയുടെ അവസ്ഥയും പോകാത്തപക്ഷം വന്നുകൂടാവുന്ന വിപ്ലവവും വിചാരിച്ച് ആരും ഒരു മറുപടിയും പറഞ്ഞില്ല. പിന്നീട് രാജേശ്വരൻ തന്നെ അതിനുവേണ്ട ആലോചനകൾ നടത്തി സമൎത്ഥന്മാരായ നാലു ചാരന്മാരെ വിളിച്ച് ഭരതൻെറ സ്ഥിതിഗതികൾ അയോദ്ധ്യയിൽ പോയി ഗൂഢമായി അറിഞ്ഞുവരാൻ ശട്ടംകെട്ടി അയച്ചു. തങ്ങളെ മററുള്ളവർ അറിയാതിരിക്കത്തക്കവണ്ണം ചാരന്മാർ അയോദ്ധ്യയിൽ എത്തി, ഭരതൻെറ വ്യസനഭാവവും നിശ്ചയങ്ങളുമെല്ലാം കണ്ടും കേട്ടും മനസ്സിലാക്കി. ആ കുമാരൻ ചിത്രകൂടത്തിലേക്ക് പരിവാരസമേതം പുറപ്പെട്ടസമയം തന്നെ മിഥിലയിലേക്ക് അവർ മടങ്ങിപ്പോകയുംചെയ്തു. അവിടെ തങ്ങളാൽ കഴിയുംവണ്ണം കുമാരൻെറ വാക്കുകളും പ്രവൃത്തികളുമെല്ലാം ജനകരാജനെ ധരിപ്പിച്ചു. ഈ നിവേദനത്താൽ രാജാവും, മന്ത്രിമാരും, പുരോഹിതനും, പൌരന്മാരും, സ്നേഹശോകവിഹ്വലന്മാരായിഭവിച്ചു. മനസ്സിനെ കുറഞ്ഞൊന്ന് ആശ്വസിപ്പിച്ചിട്ട് ഭരതൻെറ സ്വഭാവഗു

---

* വിദേഹൻ എന്ന വാക്കിന് ദേഹത്തോടു കൂടാത്തവൻ എന്നൎത്ഥം ദുഃഖാധിക്യത്താൽ ദേഹമില്ലാത്തവനെപ്പോലെ—അതായത്—മരിച്ചവനെപ്പോലെ—തേജസ്സും, ചേഷ്ടയുമില്ലാത്തവനായി എന്നു സാരം

ണത്തെ പ്രശംസിച്ചുകൊണ്ട് ജനകരാജൻ, കൊട്ടാരവും ഭണ്ഡാരവും, നഗരവും, സൂക്ഷിച്ചുകൊള്ളുന്നതിന് ഭടന്മാരെയും സേനാനികളേയും ഏല്പിച്ചശേഷം വനയാത്രയ്ക്കുള്ള ആരംഭമായി. ആന, കുതിര, തേരു, പല്ലക്ക്, മുതലായവ രണ്ടുനാഴികകൊണ്ടു ഒരുക്കിച്ചുകഴിഞ്ഞു. ഉടൻതന്നെ യാത്രപുറപ്പെട്ടു വഴിയിൽ ഒരു ദിക്കിലും താമസിക്കാതെ ഇന്നു പ്രഭാതത്തിൽ പ്രയാഗത്തിലെത്തി കുളിച്ചു. അവരെല്ലാവരും യമുനാതീരത്തിൽ വന്നു നദീതരണത്തിനു ഭാവിക്കവേ വൃത്താന്തമറിയിക്കാനായി മുൽക്കൂട്ടി ഞങ്ങളെ ഇങ്ങോട്ടയച്ചതാണ്." ഇങ്ങനെ ഉണർത്തിച്ച് തൊഴുതുനിന്ന ദൂതന്മാരെ വസിഷ്ഠമഹർഷി യഥായോഗ്യം ഉപചരിച്ച് ജനകരാജനു സ്വാഗതം പറഞ്ഞിട്ട് ആറേഴുകിരാതന്മാരേയും അകമ്പടിയായി അയച്ചുകൊടുത്തു.

ജനകൻെറ ആഗമനവൃത്താന്തം അയോദ്ധ്യാവാസികൾക്കു കാതുകളിൽ അമൃത് തളിച്ചതുപോലെ തോന്നി. എന്നാൽ രഘുപതിക്കു മനസ്സിനു കുറച്ചൊരസ്വാസ്ഥ്യം ഉണ്ടായി, ദേവേന്ദ്രൻ ശങ്കാകുലനായി വ്യസനിച്ചു കുടിലയായ കൈകേയി പശ്ചാത്താപത്തിൽ മുഴുകി. "എനിക്കാരോടാണു സംസാരിക്കാൻ മുഖം ഉള്ളതു്. ഹാഹാ! ആരെയാണ് എനിക്കു കുററപ്പെടുത്താവുന്നതു്. എന്നോരോ ദുഃഖവിചാരങ്ങൾക്കധീനയായി ഭവിച്ചു. ഒന്നോ രണ്ടോ ദിവസംകൂടി രാമസന്നിധിയിൽ കഴിച്ചുകൂട്ടാൻ ജനകാഗമനം തങ്ങൾക്കു സൗകര്യം നൽകിയതുകൊണ്ടു ജനങ്ങൾക്കു സന്തോഷം വൎദ്ധിച്ചു. പിറേറദിവസം പ്രഭാതത്തിൽ എല്ലാവരും കുളിച്ചു നിത്യനിയമങ്ങളെല്ലാം നിൎവ്വഹിച്ചതിനുശേഷം ഗണപതിയേയും ഗൗരിയേയും പുരാരിയേയും സൂൎയ്യനാരായണനേയും പൂജിച്ചു. അനന്തരം രാമപാദങ്ങളെ വണങ്ങിക്കൊണ്ടു് പുരുഷന്മാർ കൂപ്പുകൈകളും സ്ത്രീകൾ ഉത്തരീയാഞ്ചലങ്ങളും ഉയൎത്തിപ്പിടിച്ച് ഇങ്ങനെ പ്രാൎത്ഥിച്ചു. "രാമചന്ദ്രൻ ഞങ്ങടെ രാജാവായും ജാനകിരാജ്ഞിയായും സുഖനിധാനമായ അയോദ്ധ്യാനഗരം ഞങ്ങളുടെ രാജധാനിയായും ഭവിച്ച്, സമരസമാകുംവണ്ണം രാജകീയസ്ഥാനങ്ങളെല്ലാം വീണ്ടും ജനനിബിഡമായിതീരുന്നതിനും യുവരാജാവായി ഭരതനെ പട്ടംകെട്ടുന്നതിനും ഞങ്ങൾക്കു സംഗതിയാകണമേ! പ്രഭോ! അമൃതായമാനമായ ഈ അനുഗ്രഹത്താൽ ഞങ്ങളെ സുഖിപ്പിക്കണമേ ലോകങ്ങൾക്കു അവരുടെ ജീവിതഫലം നൾകണമേ! രാമചന്ദ്രൻ ഗുരുവിൻെറയും മന്ത്രിസഭയുടേയും സഹോദരന്മാരുടേയും സഹകരണത്തോടുകൂടി രാജ്യഭാരം ചെയ്യണമേ തന്തിരുവടി രാജാവായിരിക്കുന്നതു കണ്ടുകൊണ്ടുതന്നെ ഞങ്ങൾക്കു മരിക്കണമേ" ഇതായിരുന്നു പൊതുജനങ്ങളുടെ പ്രാൎത്ഥന. പുരജനങ്ങളുടെ ഭക്തിരസ

നിഷ്പന്ദിയായ ഈ പ്രാൎത്ഥനകേട്ട ജ്ഞാനികളായ മുനികൾ തങ്ങളുടെ തപശ്ചൎയ്യകളെ അവമതിച്ചു. ജനങ്ങൾ പ്രാൎത്ഥനകഴിഞ്ഞുചെന്ന് രോമാഞ്ചകഞ്ചുകിതരായി രാമചന്ദ്രന്റെ പാദപത്മങ്ങളെ രണ്ടാമതും വന്ദിച്ചു. ഉത്തമാധമമദ്ധ്യമഭേദേന എല്ലാത്തരത്തിലുമുള്ള ആ ജനങ്ങളിൽ ഓരോ സ്ത്രീയും പുരുഷനും തന്റെ അധിദൈവതമായി രഘുപതിയെ വിചാരിച്ചു. അവരെ എല്ലാവരേയും ഭഗവാൻ യഥായഥം സൽക്കാരവാക്കുകളാലും കരുണാകടാക്ഷത്താലും സമ്മാനിക്കുകയും ചെയ്തു. രഘുപതിയുടെ അക്ഷയമായ ഗുണഗണത്തിന്റെ സ്മരണ ജനങ്ങളുടെ ഹൃദയങ്ങളിൽ തിങ്ങിവിങ്ങി പ്രശംസാരൂപേണ വെളിയിൽ പുറപ്പെട്ടുകൊണ്ടിരുന്നു. "ശൈശവം മുതല്ക്കുതന്നെ രഘുപതി നീതിനിഷ്ഠയും സ്നേഹവും ഉള്ളവരെ രക്ഷിക്ക ശീലമുള്ളവനാണ്. സൌമുഖ്യം സുഖകരമായ നോട്ടം സരളസ്വഭാവം ഇവയോടുകൂടിയ ആ ഭഗവാൻ ശീലത്തിനും ഔദാൎയ്യത്തിനും നിദാനമാണ്." ഇപ്രകാരം അനുരാഗവിവശന്മാരായി ഉച്ചരിച്ചശേഷം "രാമൻ സ്വകീയന്മാരെന്നു പരിഗണിച്ചിരിക്കുന്ന നമ്മേപ്പോലെ പുണ്യോല്ക്കൎഷമുള്ളവർ ലോകത്തിൽ മററാരുണ്ട്." എന്നിങ്ങനെ തങ്ങളുടെ ഭാഗ്യോദയത്തെ കൊണ്ടാടി.

ഇപ്രകാരം എല്ലാവരും സ്നേഹരസപ്രവാഹത്തിൽ മുഴുകി ഒഴുകിക്കൊണ്ടിരിക്കേ മൈഥിലരാജൻ വന്നിരിക്കുന്നു എന്നറിവുകിട്ടി. ഉടൻതന്നെ സൂൎയ്യകുലകമലസൂൎയ്യനായ രഘുപതി ബദ്ധപ്പെട്ടെഴുനേററ് ഭ്രാതാക്കന്മാർ, സചിവന്മാർ, ഗുരു, പുരജനങ്ങൾ, ഇവരോടൊരുമിച്ചു ജനകനേ സൽക്കരിക്കാനായി പ്രത്യുദ്ഗമിച്ചു. ചിത്രകൂടപൎവ്വതത്തെ ദൎശിച്ചമാത്രയിൽ ജനകൻ തേരിൽനിന്നും താഴത്തിറങ്ങി നമസ്കരിച്ചു. രാമദൎശനലാലസയുടെ തള്ളൽനിമിത്തം ആഗതസംഘക്കാർ ദുൎഘടമായ വഴിയാത്രയിലുള്ള ക്ലേശം ലേശംപോലുമറിഞ്ഞില്ല. അവരുടെ ഹൃദയം രാമനിലും സീതയിലും എത്തിച്ചേൎന്നു വിഹരിച്ചുകൊണ്ടിരുന്നു. അതുവഴി മനസ്സു ദേഹത്തിൽനിന്നും വിട്ടുപോരികയാൽ ശാരീരമായ സുഖദുഃഖങ്ങളെ അവർ അറിയാഞ്ഞതിൽ അത്ഭുതപ്പെടാനില്ല. ജനകനും പരിവാരങ്ങളും പ്രേമമദമത്തന്മാരായിവന്നുവന്നു രാമാദികളെ അഭിമുഖമായി സന്ധിച്ചു. ഉടനെ ആദരാനുരാഗസമ്മിളിതമായ മനഃസ്ഥിതിയോടെ പരസ്പരോപചാരങ്ങൾ ചെയ്കയായി. ജനകൻ ഭക്തിപൂൎവ്വംമുനിജനത്തെ നമസ്കരിച്ചുനില്ക്കെ രാമചന്ദ്രൻ മിഥിലയിൽനിന്നും ആഗമിച്ച മഹൎഷിമാരെ വിധിപ്രകാരം പൂജിച്ചതിന്റെശേഷം ഭ്രാതൃസമേതനായി ജനകനെ വണങ്ങി, ഉചിതമായവിധത്തിൽ പരിവാരസമേതം ആശ്ര

മത്തിലേക്കു കൂട്ടിക്കൊണ്ടുപോയി. രാഘവാശ്രമത്തിലേക്കുള്ള അവരുടെയാത്രകണ്ടാൽ നിർമ്മലജലം നിറഞ്ഞ് കരുണരസസരിത്ത് ശാന്തരസസമുദ്രത്തിലേയ്ക്കൊഴുകുകയാണോ എന്നുതോന്നും. ആ കരുണസരിത്ത് എങ്ങനെയുള്ളത്? ജ്ഞാനവൈരാഗ്യങ്ങളാകുന്ന കരകൾ കവിഞ്ഞു സന്താപവാഗ്രൂപമായ ഉപനദിയാൽ പോഷിപ്പിക്കപ്പെട്ടു തീരസ്ഥധൈര്യവൃക്ഷങ്ങളെ അടിയോടെ പുഴക്കിമറിക്കുന്ന നെടുവീർപ്പുകളും പരിദേവനങ്ങളുമാകുന്ന കാററും തിരയുംമൂടി അത്യുഗ്രമാംവണ്ണം വിഷമവിഷാദപ്രവാഹത്തോടും ഭയസംഭ്രമരൂപത്തിലുള്ള ഉള്ളൊഴുക്കോടും നീർച്ചുഴിയോടും മുനിജനങ്ങളാകുന്ന കടത്തുകാർ നയിക്കുന്ന ജ്ഞാനത്തോണികളോടും കൂടിയതും ദുസ്തരവുമായിരുന്നു. വനചരന്മാരായ കോലകിരാതന്മാർ മറുകരകടക്കാൻ കാത്തിരുന്നു വിഷമിക്കുന്ന വഴിയാത്രക്കാരെപ്പോലെ കാണപ്പെട്ടു. സംഘത്തിന്റെ ആഗമനത്തോടുകൂടി ആ പുണ്യാശ്രമം നദീപ്രവാഹം ഊക്കോടേ ഒഴുകിച്ചെന്നു സമ്മേളിക്കുന്ന സമുദ്രഭാഗംപോലെ ആകുലമായിതീർന്നു. രണ്ടു രാജസമാജങ്ങളും ദുഃഖാന്ധമായ മനഃസ്ഥിതിനിമിത്തം ബുദ്ധിയും ധൈര്യവും ലജ്ജയും മറന്നു ദശരഥരാജന്റെ രൂപഗുണശീലാദികളെ വർണ്ണിച്ചു വർണ്ണിച്ച് ദുഃഖസമുദ്രാന്തർഭാഗത്തിൽ ആഴത്തിൽ അകപ്പെട്ടതുപോലെ വിഷമിച്ചു.

ഈവിധത്തിൽ അഗാധമായ മനോദുഃഖത്തിൽ മുഴുകി മൂർഛിച്ചവരായ ജനങ്ങൾ സ്ത്രീകളും പുരുഷന്മാരും ഒരുപോലെ— "അഹോ! കഷ്ടം! ക്രൂരവിധി എന്തൊരാപത്താണ് വലിച്ചുവച്ചത്" എന്നിങ്ങനെ കോപനിന്ദാകുലരായി വിളിച്ചുപറഞ്ഞു. ജനകന്റെ അവസ്ഥാന്തരത്തെ സുരന്മാർ സിദ്ധന്മാർ താപസന്മാർ യോഗികൾ മുനിമാർ തുടങ്ങിയ എല്ലാവരും സൂക്ഷിച്ചു നോക്കിക്കണ്ടു. അദ്ദേഹത്തിന്റെ സ്നേഹപ്രവാഹം ആർക്കും മറുകരകടക്കാൻ പാടില്ലാത്ത വിസ്തൃതമായ ഒരു നദിപോലെയായിരുന്നു എന്നു തുളസി പറയുന്നു. പൗരമുഖ്യന്മാരും മുനിമാരും ദുഃഖശാന്തിക്കായി പല ഉപദേശങ്ങളും ചെയ്കയുണ്ടായി. അനന്തരം വസിഷ്ഠൻ വിദേഹനെനോക്കിപ്പറഞ്ഞു. "ഹേ! രാജേന്ദ്രാ! ധൈര്യത്തെ അവലംബിച്ചാലും അങ്ങേ ജ്ഞാനസൂര്യൻ സംസാരാന്ധകാരത്തെ നിശ്ശേഷം നശിപ്പിക്കുന്നു. അങ്ങേടെ വാഗ്രശ്മികളാൽ മുനികമലങ്ങൾ വികസിക്കുന്നു. പ്രഭോ! താദൃശനായ താങ്കളെ മമതാമോഹം ബാധിക്കുന്നതെങ്ങനെ? ഈ പ്രഭാവം സീതാരാമന്മാരിലുള്ള അമിതമായ സ്നേഹത്തിന്റെ അത്ഭുതഫലമാണെന്നു ഞാൻ വിചാരിക്കുന്നു. വിഷയികൾ, ഭക്തന്മാർ, സിദ്ധന്മാർ എന്നു മൂന്നുവിധത്തിലാണ് അധികാരികളായ ജനങ്ങളെ വേദം പ്ര

രിഗണിച്ചിരിക്കുന്നതു്. ഭക്തന്മാരിൽ പ്രഥമഗണനീയന്മാർ യഥാ ത്ഥമായ രാമസ്നേഹമധുവോലുന്ന മനഃപത്മത്തോടുകൂടിയവരാണ്. ജ്ഞാനത്തോടുകൂടാതെയുള്ള രാമപ്രേമം അമരക്കാരനില്ലാത്ത തോണിപോലെ തികവില്ലാത്തതാണ്."

മഹഷി ഇപ്രകാരം അരുളിച്ചെയ്തു വിരമിച്ചതിൽപിന്നെ ജനങ്ങൾ എല്ലാവരും രാമഘട്ടത്തിൽ ഇറങ്ങി കുളിച്ചു. സ്ത്രീയാകട്ടെ പുരുഷനാകട്ടെ യാതൊരുത്തരും മനസ്സിൽ തിങ്ങിവിങ്ങിയ ദുഃഖഭാരത്താൽ പകൽമുഴവൻ പച്ചവെള്ളംപോലും കുടിച്ചില്ല. പശുപക്ഷ്യാദികൾതന്നെ ഭക്ഷണംവെടിഞ്ഞു കുണ്ഠങ്ങളായി സ്ഥിതിചെയ്തുനോക്കുമ്പോൾ പ്രിയപ്പെട്ട പരിജനങ്ങൾ അപ്രകാരംചെയ്തതിൽ അത്ഭുതപ്പെടാനെന്തിരിക്കുന്നു?

പ്രഭാതത്തിൽ ജനകരാജനും രഘുരാജനും പരിജനങ്ങളോടുകൂടി നീരാടിയശേഷം ദുഃഖിതമനസ്കരായി കൃശശരീരരായി വടവൃക്ഷച്ചുവട്ടിൽ പോയിരുന്നു. അയോദ്ധ്യയിൽനിന്നും മിഥിലയിൽ നിന്നും വന്ന ബ്രാഹ്മണരും സൂര്യ്യകുലപുരോഹിതൻ വസിഷ്ഠനും ജീവന്മുക്തനായ ജനകാചാര്യ്യൻ ശതാനന്ദനും ധർമ്മനയവൈരാഗ്യവിവേകസഹിതങ്ങളായ പലപല നല്ല ഉപദേശങ്ങളാൽ സഭാവാസികളെ ആശ്വസിപ്പിക്കാൻ ശ്രമിച്ചു. അനന്തരം വിശ്വാമിത്രൻ ഓരോരോ പുരാണകഥകൾ പറഞ്ഞുകേൾപ്പിച്ചു. ഇങ്ങനെ വളരെ നേരം കഴിഞ്ഞു; ഉടനേ രഘുപതി വിശ്വാമിത്രനെ വണങ്ങി "സ്വാമിൻ ജനങ്ങൾ എല്ലാവരും ഇന്നലെ മുതൽക്കേ പച്ചവെള്ളംപോലും കുടിക്കാതെ ഉപവസിക്കയാണ്" എന്നുണർത്തിച്ചു. മഹർഷി പറഞ്ഞു "ഭക്ഷണസംഗതി രാമൻ ഉൽബോധിപ്പിച്ചതു തക്ക സമയത്താണ്. ഇപ്പോൾ രണ്ടരയാമം പകൽ കഴിഞ്ഞിരിക്കുന്നു. ഇനി അല്പംപോലും അമാന്തിക്കാതെ രാമൻെറ കാലോചിതമായ ഭക്ഷണസൽക്കാരത്തിൽ എല്ലാവരും പങ്കുകൊള്ളട്ടെ." മഹർഷിയുടെ ഇംഗിതം മനസ്സിലാക്കിയ ജനകരാജൻ പ്രഭോ! * ഞങ്ങൾ ഇവിടെ ഭക്ഷണം കഴിക്കുന്നതു വിഹിതമല്ലല്ലോ എന്നുണർത്തിച്ചു; രാജവാക്യം ഉചിതമാണെന്നു എല്ലാവരും സമ്മതിച്ചു. അദ്ദേഹത്തിൻെറ അനുജ്ഞ വാങ്ങിക്കൊണ്ടു നദിയിലേക്കു പോകുകയും ചെയ്തു.

ഇതിന്നിടയ്ക്കു വനചരന്മാർ വിശിഷ്ടങ്ങളായ വിവിധഫലപുഷ്പങ്ങളും കന്ദങ്ങളും കൂടകളിൽനിറച്ച്, ആവശ്യത്തിൽ കവിഞ്ഞവിധം അവിടെ ഹാജരാക്കി. രാമപ്രഭാവത്താൽ ചിത്രകൂടപ

---

* പുത്രിയുടെ ഭർത്താവിൻെറ ഗൃഹത്തിൽ ഭക്ഷണം കഴിക്കുന്നതു ശരിയല്ലെന്നുള്ള അക്കാലത്തെ നടപ്പനുസരിച്ചാണു ജനകൻ ഈ വാക്കു പറഞ്ഞതു്.

വ്തം സവ്കാമദമായി ഭവിച്ചു. അതിൽ ദൃഷ്ടിപതിപ്പിച്ചാൽത്തന്നെ സകല വിഷാദങ്ങളുമകന്നുപോകുമായിരുന്നു. ആനന്ദത്താലും അനുരാഗത്താലും പ്രസന്നങ്ങളെന്നപോലെ പൊയ്കകളും നദികളും ചോലകളും പ്രശോഭിച്ചു. വൃക്ഷലതാദികൾ പുഷ്പഫലപൂൎണ്ണങ്ങളായി കാണപ്പെട്ടു. പക്ഷികളും മൃഗങ്ങളും കൎണ്ണാനന്ദകരമായ ശബ്ദത്തെ പുറപ്പെടുവിച്ചു. കിംബഹുനാ, ആവനഭൂവിലെ സുഖാനന്ദസാമഗ്രികൾ അമിതങ്ങളായിരുന്നു. മന്ദവും ശീതളവും സുഗന്ധിയുമായ വായു സവ്സുഖദമാകുംവണ്ണം വീശിക്കൊണ്ടിരുന്നു. ആകപ്പാടേ അവിടത്തെ പ്രകൃതിയുടെ കോമളിമ ജനകനെ സല്ക്കരിക്കുന്നതിന് ഭൂമിദേവിതന്നെ ഒരുങ്ങിയതുപോലെ വൎണ്ണനാസരണിക്കതീതമായിരുന്നു. പൗരജനങ്ങൾ എല്ലാവരും സ്നാനമാചരിച്ചു രാമന്റേയും ജനകന്റേയും മുനിയുടെയും അനുജ്ഞവാങ്ങി വനഭംഗികൾ കണ്ടു രസിച്ചുകൊണ്ട് അവിടവിടെ സ്ഥലംപിടിച്ചു. ഉത്തരക്ഷണത്തിൽ വിവിധജാതിയിലുള്ള അമൃതമധുരങ്ങളായ ഫലമൂലപുഷ്പങ്ങളും ദലങ്ങളും പാത്രങ്ങളിൽ നിറച്ചു രാമഭദ്രൻ ഓരോരുത്തൎക്കും കൊടുത്തയച്ചു. ജനങ്ങൾ സന്തുഷ്ടിയോടെ പിതൃക്കളേയും ദേവന്മാരെയും അതിഥികളേയും പൂജിച്ചശേഷം ഹിതമായ വിധത്തിൽ ഭക്ഷിച്ചു തൃപ്തന്മാരായി. ഈവിധത്തിൽ നാലുദിവസം എല്ലാവരും അവിടെ താമസിച്ചു രാമദർശനസുഖം അനുഭവിച്ചു. രണ്ടു കൂട്ടരുടേയും അതായതു്, മൈഥിലന്മാരുടെയും അയോദ്ധ്യാവാസികളുടേയും, ഉള്ളിലെ വിചാരം ഇപ്രകാരം ആയിരുന്നു. സീതയേയും രാമനേയും കൂടാതെ നാം നാട്ടിൽ പോയതുകൊണ്ടു ഫലമില്ല. കാട്ടിലായാലും അവരോടൊരുമിച്ചു താമസിക്കുന്നതു കോടികോടി സ്വൎഗ്ഗസുഖങ്ങൾക്കു സമമായിരിക്കും. ഗൃഹവാസത്തെകാംക്ഷിച്ചു രാമലക്ഷ്മണന്മാരെയും സീതയേയും ഉപേക്ഷിക്കുന്നവൻ ഭാഗ്യഹീനനാണ്. പുണ്യനദിയായ മന്ദാകിനിയിൽ ത്രിസന്ധ്യത്തിലും സ്നാനംചെയ്തു രാമദർശനസുഖവും അനുഭവിച്ചുകൊണ്ടു് രാമഗിരിയിലും വനസ്ഥലികളിലുള്ള പുണ്യാശ്രമങ്ങളിലും ചുററിനടന്നു്, അമൃതസമങ്ങളായ ഫലമൂലങ്ങളും ഭക്ഷിച്ചു പതിന്നാലുസംവത്സരം ഒരു നിമിഷംപോലെ കഴിഞ്ഞുകൂട്ടമാറു സമയംപോകുന്നതറിയാതവണ്ണം സംതൃപ്തിയോടെ രാമനോടൊരുമിച്ചു കാട്ടിൽ വസിക്കുന്നതുതന്നെ നമുക്കു് അങ്ങേ അററത്തെ ഭാഗ്യം. എന്നാൽ ഈവിധമായ ഭാഗ്യോദയത്തിനു നമ്മൾ അർഹന്മാരല്ലതന്നെ. "ആഹാ! അതിന് കൂടിയ ഭാഗ്യം മറെറന്തുള്ളു" എന്നു് എല്ലാവരും ഉച്ചത്തിൽ വിളിച്ചു. അത്ര മഹത്തരമായിരുന്നു രണ്ടു സംഘത്തിലുമുള്ളവൎക്കു രാമചന്ദ്രനേക്കുറിച്ചുള്ള ഭക്തി. ഇപ്രകാരം എല്ലാവരും അവരുടെ മനോരഥങ്ങളെ പ്രേമപൂൎണ്ണങ്ങളായ മധുരവാക്കുകളാൽ ശ്രോ

താക്കളുടെ മനസ്സിനെ അപഹരിക്കത്തക്കവിധത്തിൽ പ്രസ്താവിച്ചുകൊണ്ടിരിക്കേ സീതയുടെ അമ്മ രാമമാതാക്കളുടെ സമീപത്തിലേക്കു സംഭാഷണസൗകര്യം അറിവാനായി ഒരു ദാസിയേപ്പറഞ്ഞയച്ചു. സമയം തന്നെയെന്നറികയാൽ ആ ദേവി ദാസിമാരോടൊരുമിച്ചു എഴുന്നള്ളിവരികയും കൌസല്യ സ്ഥലകാലങ്ങൾക്കുചിതമായ സൽക്കാരംചെയ്തു, അവരെ ഇരുത്തുകയും ചെയ്തു. രണ്ടു സംഘത്തിലും അപ്പോൾ ഉണ്ടായ ആദരവും അനുരാഗവും ഉഗ്രമായ വജ്റത്തെപ്പോലും അലിയിക്കത്തക്കവണ്ണം അത്യന്തരസമായിരുന്നു. പുളകശിഥിലമായ ശരീരവും ബാഷ്പാകുലങ്ങളായ നേത്രങ്ങളും വഹിച്ച ആ സമാജാംഗങ്ങൾ ദുഃഖനിമഗ്നരായി കാൽനഖങ്ങളാൽ ഭൂമിയെ ലേഖനംചെയ്തുകൊണ്ട് സീതാരാമന്മാരിലുള്ള പ്രേമം മൂത്തീഭവിച്ചു വിളങ്ങുന്നവരോ അഥവാ കരുണരസം പല രൂപത്തിൽ പ്രകാശിച്ചവരോ എന്നു തോന്നുമാറു സ്ഥിതിചെയ്തു. എന്നിട്ടു സീതയുടെ മാതാവു പറകയാണ്. "വിധാതാവിന്റെ ബുദ്ധി പകച്ചുപോയി ഏററവും ലഘുവായ പാൽപ്പത മുറിക്കാൻ ഇടിവാളാണല്ലോ ഉപയോഗിച്ചതു്. അമൃതിനെക്കുറിച്ചു നമ്മൾ കേൾക്കുന്നു എന്നാൽ വിഷം മാത്രമേ കാണാൻ കിട്ടുന്നുള്ളു. ദൈവത്തിൻെറ എല്ലാ പ്രവൃത്തികളും കഠിനങ്ങളാണ്. കാകം, മൂങ്ങാ, കൊററി മുതലായ പക്ഷികളെ എവിടെയും കാണാം. എന്നാൽ അരയന്നങ്ങൾ ആൎക്കും എത്തിച്ചേരാൻ കഴിവില്ലാത്ത മാനസസരസ്സിലാണ് വസിക്കുന്നതു്.

ഈ നിവേദനത്തെ അനുസന്ധിച്ചു സുമിത്ര ദുഃഖാകുലയായി പ്പറഞ്ഞു. ദൈവത്തിൻെറ ചേഷ്ടിതം വിപരീതവും വിചിത്രവുമാണ്. അദ്ദേഹം സൃഷ്ടിച്ചു വളത്തി രക്ഷിച്ചിട്ടു് ഒടുവിൽ നശിപ്പിക്കുന്നു. അദ്ദേഹത്തിൻെറ ലക്ഷ്യമെല്ലാം ബാലലീലപോലെ അൎത്ഥഹീനമായിരിക്കുന്നു. കൌസല്യ ഈ അഭിപ്രായത്തെ അനുശാസിച്ചു പറഞ്ഞു. ഒന്നും ആരുടേയും കുററമല്ല. സുഖദുഃഖങ്ങളും ലാഭനഷ്ടങ്ങളും കൎമ്മവശങ്ങളത്രെ. കർമ്മഗതി ആൎക്കും അവഗാഹിക്കാവതല്ല. ദൈവത്തിനുമാത്രമേ അറിയാവൂ. അദ്ദേഹം ഓരോ പ്രവൃത്തിക്കും അതതിനനുസരിച്ചവിധത്തിൽ ശുഭാശുഭങ്ങളെ നല്കുന്നു. ഉദയത്തിനൊ സ്ഥിതിക്കൊ ലയത്തിനൊ അഥവാ അമൃതത്തിനൊ വിഷത്തിനൊ എല്ലാററിനും ദൈവശക്തി അധിനായകമായി വിളങ്ങുന്നു. ഹേ! ദേവി! ദുഃഖത്തിനിടംകൊടുക്കുന്നതജ്ഞാനമാണ്. ദൈവഗതി ഞാൻ പറഞ്ഞതുപോലെ അചലവും അനാദിയുമായി സ്ഥിതിചെയ്യുന്നു. രാജേശ്വരൻെറ ജീവിതത്തേയൊ മരണത്തേയൊ കുറിച്ചുള്ള പ്രശ്നംതന്നെ ചിന്തിക്കുക(?) സത്യത്തിൽ അദ്ദേഹത്തിനതു് ഒരു നഷ്ടമോ ലാഭമോ ആയിരുന്നു എന്നാ

നോക്കുക. വിദേഹപത്നി ഈ വാക്കുകൾകേട്ട് "ഉത്തമോത്തമ സ്ത്രീരത്നമേ! അയോദ്ധ്യാരാജപരിഗ്രഹമേ! ഭവതിയുടെ രമ്യവചനങ്ങൾ എത്ര പരമാർത്ഥങ്ങൾ. രാമലക്ഷ്മണന്മാരും സീതയും വനത്തിൽതന്നെ വസിക്കുന്നതായാൽ ഒടുവിൽ എല്ലാം ശരിയായിവരും ദോഷം വരികയില്ല" എന്നു പ്രസ്താവിച്ചു. ഉടനേ ദുഃഖിതയായ കൌസല്യ പറകയാണു്—"ദേവി! എന്നാലും ഭരതന്റെ അവസ്ഥയോർത്തിട്ടു് എനിക്കു സഹിക്കുന്നില്ല. ഈശപ്രസാദത്താലും ഭവതിയുടെ അനുഗ്രഹത്താലും എന്റെ മകനും പത്നിയും ഗംഗാജലംപോലെ നിർമ്മലരാണു്. ഇതുവരെ ഞാൻ രാമനാമത്തിൽ ശപഥം ചെയ്തിട്ടില്ല. എങ്കിലും ഇപ്പോൾ പറയുന്നതു സത്യമാണെന്നുള്ളതിലേക്കു് അവനെ സാക്ഷീകരിക്കാം. ഭരതന്റെ ശീലം ഗുണം വിനയം ഭ്രാതൃസ്നേഹം ഭക്തി വിശ്വാസം മനഃശ്ശുദ്ധി ഇവയുടെ മാഹാത്മ്യത്തെ വർണ്ണിക്കാൻ സാക്ഷാൽ ശാരദാദേവിക്കുപോലും സാദ്ധ്യമല്ല. സമുദ്രത്തിലെ വെള്ളം ഒരു കക്കയോട്ടികൊണ്ടു കോരിവറ്റിക്കാൻ സാധിക്കുമോ? ഭരതൻ വംശദീപമായ ഒരു പുരുഷരത്നമാണെന്നു ഞാൻ എപ്പോഴും അറിഞ്ഞിരിക്കയാണു്. രാജാവു പലപ്പോഴും അതെന്നോടു പറഞ്ഞിട്ടുണ്ടു്. സ്വർണ്ണത്തിന്റെ മാററു് ഉരകല്ലിൽ അറിയാം. രത്നത്തിന്റെ വില പരീക്ഷണക്കണ്ണാടികൊണ്ടറിയാം. അതുപോലെ ഒരു മനുഷ്യന്റെ സ്വഭാവം സമ്പത്തിലാണു പരീക്ഷിക്കേണ്ടതു്. ഞാൻ ഈ അവസരത്തിൽ ഇപ്രകാരം പുത്രപ്രശംസ ചെയ്യുന്നതു ശരിയല്ലായിരിക്കാം. എന്നാൽ ദുഃഖവും സ്നേഹവും തുല്യശക്തിയോടെ എന്റെ വിവേകത്തെ നശിപ്പിച്ചതുകൊണ്ടു പറഞ്ഞുപോയതാണു്." കൌസല്യയുടെ മുഖത്തുനിന്നും ഗംഗാജലംപോലെ പരിശുദ്ധങ്ങളായ ഈ വാക്കുകൾകേട്ടു രാജ്ഞിമാരെല്ലാവരും സ്നേഹപരവശകളായി.

കൌസല്യ തുടൎന്നുപറഞ്ഞു. "മിഥിലേശ്വരി! എന്റെ വാക്കുകൾ ശ്രദ്ധിച്ചു മൈയ്യുപ്പെടുക. ഹേ! വിവേകനിധിയായ ജനകരാജന്റെ സഹധർമ്മിണി! ഭവതിയെ ഉപദേശിക്കാൻ തക്ക സാമർത്ഥ്യം ആൎക്കുണ്ടു്? എന്നാലും അജ്ഞയായ ഞാൻ ഓരോ ആഗ്രഹങ്ങൾ അറിയിക്കയാണു്. ഹേ ദേവി! ഭവതി തക്കതായ ഒരവസരംനോക്കി രാജേശ്വരനോടു് ഒരു സംഗതി സ്വന്തനിലയിൽ ഉണർത്തിക്കണം. അതായതു ലക്ഷ്മണനെ പിരിച്ചയച്ചിട്ടു രാമനോടൊന്നിച്ചു വനവാസത്തിനു ഭരതനെ നിയമിക്കാൻ പറയണം. രാജേശ്വരൻ ഈ അഭിപ്രായം സ്വീകരിക്കുന്ന പക്ഷം ഉടനെ അതിലേക്കു തക്കതായ ഉപായങ്ങൾ ഞാൻ ആലോചിച്ചു പ്രവൎത്തിച്ചുകൊള്ളാവുന്നതാണു്. ഭരതന്റെ സങ്കടവസ്ഥയെക്കുറിച്ചു എനിക്കു വലുതായ വ്യസനം തോന്നുന്നു. അവൻ ജ്യേഷ്ഠനോടു ചേർപെട്ടു ജീവിച്ചിരിക്കുമോ എ

ന്നു സംശയമാണ്. അത്രമാത്രം അതിരു കവിഞ്ഞതാണ് അവ
ൻെറ സ്നേഹം.”

കൗസല്യയുടെ ഉദാരസ്വഭാവം കണ്ടും സരളവാക്കുകൾ കേട്ടും
എല്ലാവരും കരുണരസത്തിൽ നിമഗ്നരായി ഭവിച്ചു. ജയജയശ
ബ്ദകോലാഹലത്തോടെ ആകാശത്തിൽനിന്നും പുഷ്പവൃഷ്ടി പതിച്ചു
സിദ്ധന്മാരും യോഗികളും മുനിമാരും സ്നേഹശിഥിലന്മാരായി, റാ
ണിമാരെല്ലാവരും വിശപ്പുകൊണ്ടുള്ള ക്ഷീണംഅറിയാതെ ആ സം
ഭാഷണത്തിൽ ശ്രദ്ധപതിപ്പിച്ച് ഇരുന്നുപോയി. ഒടുവിൽ സുമിത്ര
കുറഞ്ഞൊന്നു ഉൽബുദ്ധയായിട്ടു“ദേവി!സമയം അതിക്രമിക്കുന്നു. ആ
ദിത്യാസ്തമയത്തിനു ശേഷം രണ്ടുയാമം കഴിഞ്ഞിരിക്കുന്നു” എന്നു
ണർത്തിച്ചു. കൗസല്യ ഉടനെ വിദേഹറാണിയെ നോക്കി “എ
ന്നാൽ ഇനി കൂടാരത്തിലേക്കു തിരിച്ചെഴുന്നള്ളുക സമയം അധിക
മായല്ലോ. ദേവി! പരമാൎത്ഥത്തിൽ ഞങ്ങളുടെ ആശ്രയ
മെല്ലാം ദൈവത്തിലും മിഥിലേശനിലും ആണു സ്ഥിതിചെയ്യുന്ന
തെന്ന സംഗതി വിസ്മരിക്കരുതെ” എന്നു പറഞ്ഞു. കൗസല്യയുടെ
സ്നേഹപ്രകാശംകണ്ടും വിനീതവചനങ്ങൾ കേട്ടും ജനകേശ്വരി
അവരുടെ പാവനപാദങ്ങൾ ഗ്രഹിച്ചുകൊണ്ടു പറഞ്ഞു. “ദേവി!
ഭവതിയിൽ ഇത്രമാത്രം വിനയവും മനഃശുദ്ധിയും പ്രകാശിക്കുന്ന
തിൽ അത്ഭുതമില്ല. ദശരഥൻെറ പത്നിയും രാമചന്ദ്രൻെറ ജനയി
ത്രിയുമല്ലേ. മഹാമനസ്കരായ പ്രഭുക്കന്മാർ അവരെ ആശ്രയിക്കുന്നെ
ഹീനന്മാൎക്കും ഉന്നതസ്ഥാനം നൽകുന്നു. ഉജ്വലമായ അഗ്നി മലി
നധൂമത്തെ ശിരസാവഹിക്കുന്നു. ഉഗ്രപൎവ്വതങ്ങൾ തൃണങ്ങളെ ചു
മന്നുകൊണ്ടു നിൽക്കുന്നു, ജനകരാജൻ മനസാവാചാകർമ്മണാ
നിങ്ങളുടെ സേവകനാകുന്നു. നിങ്ങളുടെ നിത്യസഹായികൾ മ
ഹാദേവനും ഭവാനിയുമാണ്. ഈ നിലയിൽ നിങ്ങൾക്കൊരു സ
ഹായം ചെയ്വാൻ ഭൂമിയിലാരാണു ശക്തരാകുന്നത്. ജഗൽജ്യോ
തിർമ്മാലിയായ സൂൎയ്യനെ വിളക്കുന്നതിനു വിളക്കോ പന്തമോ മ
തിയാകുമോ? വനത്തിൽ വസിച്ചു ദേവകാൎയ്യം സാധിച്ചതിനു ശേ
ഷം രാമചന്ദ്രൻ അയോദ്ധ്യയിൽ അപ്രതിഹതമായ അധികാര
ത്തെ നടത്തും. അവൻെറ ഭുജബലപ്രതാപത്താൽ ദേവന്മാരും
നാഗന്മാരും നരന്മാരും അവരവരുടെ സ്ഥാനങ്ങളിൽ സുഖമായിവ
സിക്കും. ഇതെല്ലാം യാജ്ഞവൽക്യമഹർഷി പ്രവചിച്ചിട്ടുള്ള വാ
സ്തവങ്ങളാണ്. ദേവി! മുനിഭാഷിതം ഒരിക്കലും അസത്യമായി ഭ
വിക്കയില്ല.

ഇങ്ങനെ നിവേദിപ്പിച്ചശേഷം സ്നേഹപൂൎവ്വം കാൽക്കൽവീ
ണുവണങ്ങി, സീതയെ തന്നോടൊന്നിച്ചയക്കണമെന്ന് കൗസല്യ
യോടപേക്ഷിച്ചു. അപേക്ഷ അനുവദിക്കപ്പെട്ടകയാൽ സീത, മാ

താവോടൊന്നിച്ച് അവരുടെ കൂടാരത്തിലേക്കുപോയി. അവിടെ തന്റെ പഴയ പരിജനങ്ങളെ അവരവൎക്കുചിതമായവിധത്തിൽ സീത ആശ്ലേഷിച്ചു. അവളുടെ താപസവേഷം കണ്ടപ്പോൾ അവരെല്ലാവരും അത്യന്തം സങ്കടപ്പെട്ടു. ജനകൻ രാമനോടുംവസിഷ്ഠനോടും അനുജ്ഞവാങ്ങിക്കൊണ്ട് മകളെ കാണ്മാനായി ക്ഷണേന കൂടാരത്തിലേക്കുതിരിച്ചുവന്നു. ചിരവിരഹിതയും പ്രേമജീവന്റെ വിശുദ്ധീകരണാതിഥിയുമായ തന്റെ പ്രിയപുത്രിയെ അദ്ദേഹം മൂൎദ്ധാവിൽ ചുംബിച്ചു, മാറിലണച്ചാശ്ലേഷിച്ചു. ഈ അവസരത്തിൽ അദ്ദേഹത്തിന്റെ ഹൃദയത്തിൽ അനുരാഗസമുദ്രപ്രളയമുണ്ടായി. അതിനിടയിൽ തന്റെ ആത്മാവു സീതാസ്നേഹമാകുന്ന വടവൃക്ഷത്തെ വഹിക്കുന്നപ്രയാഗംപോലെ ഭവിച്ചു. രാമഭക്തി ആ വടാഗ്രത്തിൽ സ്ഥിതിചെയ്യുന്ന ശിശുവിന്റെ സ്ഥാനംവഹിച്ചു. അദ്ദേഹത്തിന്റെ വ്യാകുലമായ ഇന്ദ്രിയശക്തി മുങ്ങിച്ചാകാൻ തുടങ്ങുന്ന * ചിരംജീവിമഹൎഷിയുടെ സ്ഥാനത്തിൻ ആ ശിശുവിന്റെ സഹായം അപേക്ഷിച്ചു. സീതാരാമന്മാരെക്കുറിച്ചു വിദേഹന്റെ ഉള്ളിൽ ഊറിഉയൎന്ന സ്നേഹപ്രവാഹം മനസ്സിനെ വളരെ ആഴത്തിൽ മുക്കി മയക്കിക്കളഞ്ഞു. മാതാപിതാക്കളുടെ സ്നേഹപാരവശ്യം കണ്ടു് സഹിക്കവെയ്യാതെ സീത വിഷമിച്ചു. എങ്കിലും തൽക്കാലസ്ഥിതിയും സ്വധൎമ്മവും വിചാരിച്ചു ആ സാദ്ധ്വി ധൈൎയ്യത്തെ അവലംബിച്ചുനിന്നു. മകളുടെ താപസമായ വേഷവിശേഷം ജനകനു പരിതോഷവും പ്രേമവും വൎദ്ധിപ്പിച്ചു. “മകളേ! നീ സ്വന്തകുലത്തേയും ഭൎത്തൃകുലത്തേയും പവിത്രമാക്കിച്ചെയ്തു. ഉജ്ജ്വലമായ നിന്റെ യശസ്സിനെ സൎവ്വലോകങ്ങളും പ്രശംസിക്കുന്നു. ധവളമായ നിന്റെ യശഃപ്രവാഹം പരിശുദ്ധമായ ഗംഗാപ്രവാഹത്തേയുമതിശയിച്ച് കോടികോടി ബ്രഹ്മാണ്ഡങ്ങളെ വ്യാപിച്ചിരിക്കുന്നു. ഗംഗയ്ക്കു് ഹരിദ്വാരം, പ്രയാഗം സാഗരം ഇങ്ങനെ മൂന്നു പുണ്യസ്ഥാനങ്ങളേ ഭൂമിയിൽ ഉള്ളു. എന്നാൽ നിന്നാൽ സ്ഥാപിതങ്ങളായ സാധുസമാജങ്ങൾ ലോകത്തിൽ അസംഖ്യങ്ങളാണ്” സത്യവും പ്രിയവുമായ പിതാവിന്റെ പ്രശംസകേട്ടു സീതയ്ക്കുസങ്കോചമുണ്ടായി. മാതാപിതാക്കൾ പിന്നെയും മകളെ ഉരസ്സിലണച്ചു് ആശ്ലേഷിച്ചിട്ടു അനൎഘങ്ങളായ ആശിസ്സുകൾ വൎഷിച്ചു.

---

* ഒരിക്കൽ മാൎക്കണ്ഡേയൻ ശ്രീനാരായണനോടു് അദ്ദേഹത്തിന്റെ മായാശക്തിയുടെ ഒരു ദൃഷ്ടാന്തം കാണിക്കണമെന്നാവശ്യപ്പെട്ടുകയാൽ ഭഗവാൻ ലോകം മുഴുവൻ പ്രളയജലത്തിൽ മുക്കിയതായും അന്നു് പ്രയാഗത്തിലെ അക്ഷയവടംമാത്രം അതിന്റെമേലെഅററത്തെ കൊമ്പു് വെള്ളത്തിനുമീതേ ഉയൎത്തിനിന്നുതായും മാൎക്കണ്ഡേയൻ ആ പെരുവെള്ളത്തിൽ മുങ്ങിച്ചാകാൻ തുടങ്ങുമ്പോൾ ശിശു തന്റെ കൈകൾ നീട്ടി അയാളെ രക്ഷിച്ചതായും പുരാണകഥയുണ്ടു്. ആ കഥയാണ് മേൽസൂചിപ്പിച്ചതു്. ചിരംജീവി എന്നുപറഞ്ഞതു് മാൎക്കണ്ഡേയനെയാണ്.

ഹിതങ്ങളെ ഉപദേശിക്കയുംചെയ്തു. സീതയ്ക്കു് ലജ്ജയും സ്നേഹവും ഹൃദയത്തിൽ തിങ്ങിവിങ്ങുകയാൽ വാക്കുപുറപ്പെട്ടില്ല. വിശേഷിച്ചും രാത്രി അവിടെ കഴിച്ചുകൂട്ടുന്നതു് ശരിയല്ലെന്നുള്ളവിചാരംമനസ്സിനെ വിഷമിപ്പിച്ചുകൊണ്ടിരുന്നു. ഈ അന്തർഗതത്തെ മാതാവു മനസ്സിലാക്കി അവളുടെ ധർമ്മനിഷ്ഠയെ മാനിച്ചുകൊണ്ടു ഗൂഢമായി ആ വസ്തുത രാജാവിനെ ധരിപ്പിച്ചു. അവർ രണ്ടുപേരും സ്നേഹപ്രവാഹത്തെ ആശ്ലേഷരൂപത്തിൽ അഭിഷേചിച്ച് മകളെ യാത്രവഴങ്ങിയയ്ക്കുകയുംചെയ്തു. അനന്തരം ആ അവസരം യോഗ്യമാണെന്നുതോന്നുകയാൽ കൗസല്യനിർദ്ദേശിച്ചിരുന്നപ്രകാരം ജനകപത്നി ഭരതന്റെ കഥ ജനകനെ ധരിപ്പിയ്ക്കുകയുണ്ടായി. സുഗന്ധമുള്ള സ്വർണ്ണംപോലെ അഥവാ അമൃതവർഷിയായ നിലാവെളിച്ചംപോലെ—ശോഭനമായ ഭരതചരിത്രംകേട്ടു രാജാവിന്റെ നേത്രങ്ങളിൽ അശ്രുക്കൾ കവിഞ്ഞു. ശരീരത്തിൽ രോമാഞ്ചംനിറഞ്ഞു. എന്നിട്ടു മുദിതഹൃദയനായി ഭരതയശസ്സിനെ വർണ്ണിച്ചുപറഞ്ഞു. ഹേ സുമുഖി! സാവധാനമായി ശ്രവിച്ചാലും, ഭരതചരിതം സംസാരത്തെ നശിപ്പിക്കുന്ന ഒന്നാണു്. ഞാനും യഥാമതിധർമ്മശാസ്ത്രവും രാജനയങ്ങളും ബ്രഹ്മവിചാരവും അഭ്യസിച്ചവനാണെങ്കിലും ഭരതന്റെ മഹിമവിചാരിച്ചാൽ അവന്റെ നിഴലിടാൻ പോലും എനിക്കു് യോഗ്യതയില്ലെന്നു സമ്മതിച്ചേതീരു. ബ്രഹ്മാവു്, ഗണപതി, ആദിശേഷൻ, ശിവൻ, ശാരദ, കവിശ്രേഷ്ഠന്മാർ, ജ്ഞാനനിധികളായ താപസന്മാർ ഇവരെല്ലാവരും ഭരതന്റെ ചരിതവും, കീർത്തിയും, വിനയവും, ധർമ്മവും, ശീലവും, ഗുണവും വിമലവിഭൂതിയും ശ്രവിക്കയോ ചിന്തിക്കയോ ചെയ്യുമ്പോൾ ആശ്ചര്യാനന്ദപരവശന്മാരായിത്തീരുന്നു. ഭരതചരിതത്തിനു ഗംഗാനദിയേപ്പോലെ അമൃതിനേയുംഅതിശയിച്ചു ഒരുരുചിയും ശുദ്ധിയും ഉണ്ടു്. നിരവധി ഗുണനിധിയും നിരുപമപൌരുഷനുമായ ഭരതനുസമം ഭരതനേയുള്ളു. മഹാമേരുവിനെ മറേറതിനോടാണുപമിക്കുക? ഉപമാനമന്വേഷിക്കുന്ന കവികളുടെ ബുദ്ധിസങ്കോചിക്കയല്ലാതെ വിജയിക്കയില്ല. ഹേ! വരാരോഹിണി! ആ കുമാരനെ വർണ്ണിക്കാൻ ആരംഭിക്കുന്നതു മത്സ്യങ്ങൾ കരയ്ക്കുജീവിക്കാൻ തുടങ്ങുന്നതുപോലെയാണു്. രാമൻ ഭരതന്റെ അമിതമഹിമകൾ അറിവാൻ കഴിയുമെങ്കിലും പറവാൻ അവനും ആളാകുകയില്ല. ലക്ഷ്മണനെ തിരിച്ചയച്ചിട്ടു് ഭരതനെക്കൂടി കാട്ടിലാക്കിയാൽ അതെല്ലാംകൊണ്ടും നന്നുതന്നെയെന്നു് എല്ലാവരും സമ്മതിക്കും. ഭരതനു രാമനെക്കുറിച്ചുള്ള പ്രീതിക്കും പ്രതീതിക്കും അളവില്ലതന്നെ. ഭരതൻ സ്നേഹത്തിന്റെയും മമതയുടേയും പരിപൂർണ്ണമൂർത്തിയാണു്. രാമൻ സമഭാവനനായ ഒരു പ്രഭുവുമാകുന്നു. ഈ ലോകത്തിലോ

സ്വർഗ്ഗലോകത്തിലോളമുള്ള സുഖങ്ങളെക്കുറിച്ചു ഭരതന് സ്വപ്ന ത്തിൽപോലും വിചാരമില്ല. രാമപാദസ്നേഹംതന്നെ അവന്റെ സാധനസിദ്ധി; ഇതാണ് ഭരതന്റെമനഃസ്ഥിതി എന്നു ഞാൻ വി ചാരിക്കുന്നു. രാമന്റെ കല്പനയെലംഘിച്ചു ഭരതൻ ഒരുചുവടു പോലും വെയ്ക്കയില്ല. അതുകൊണ്ട് നീ സ്നേഹവശയായി ദുഃഖത്തി ന്നു പാത്രീഭവിക്കരുതു്" ഈ വാക്കുകൾ പറഞ്ഞപ്പോൾ രാജാവു് ദീർഘമായി ഒന്നുവീർത്തു. ഇപ്രകാരം രാജദമ്പതികൾ രാമന്റേ യും ഭരതന്റേയും ഗുണങ്ങളെ കീർത്തിച്ചുകീർത്തിച്ചിരിക്കേ രാ ത്രി നിമിഷംപോലെ കഴിഞ്ഞുകൂടി. പ്രഭാതത്തിൽ രണ്ടുരാജസ മാജങ്ങളും ഉണർന്നു കുളിച്ചു ദേവപൂജമുതലായ പ്രാതർ നിയമങ്ങൾ ആചരിച്ചു. രഘുരാജനും സ്നാനാനന്തരം ഗുരുസമീപത്തിലെത്തി പാദപ്രണാമം ചെയ്തു. "നാഥ! ഭരതനും പുരജനങ്ങളും മാതാക്ക ന്മാരും കുറച്ചുനാളായി വനവാസദുഃഖം അനുഭവിക്കുന്നു. മിഥിലേ ശനും പരിവാരവും ഇദംപ്രഥമമായി മനഃക്ലേശങ്ങളെസഹിച്ചു ബു ദ്ധിമുട്ടുന്നു. അതുകൊണ്ട് ഉചിതമെന്നു തോന്നുന്നതിനെ തിരുവടി സദയം ആലോചിച്ചുപ്രവർത്തിക്കണമെന്നപേക്ഷിക്കുന്നു. എല്ലാവരുടേയും ഹിതം അങ്ങേയ്ക്കധീനമാണു"എന്നുണർത്തിച്ചിട്ടു രഘുപതി അത്യന്തം സങ്കോചത്തോടെ നിന്നു. രാമന്റെ സൽ സ്വഭാവം കണ്ടു പുളകഭൂഷിതനായ മഹർഷി പറകയാണു, "ഹേ രാമചന്ദ്രാ! രണ്ടു രാജസമാജങ്ങൾക്കും നിന്നോടു വേർപെട്ടാൽ സ കലസുഖങ്ങളും നരകസദൃശമായിരിക്കും. നീ അവരുടെ പ്രാണങ്ങളു ടെ പ്രാണനും ജീവന്റെ ജീവനും സുഖങ്ങളുടെസുഖവും ആകുന്നു. ഗൃഹ്യസുഖങ്ങളേ ഓർത്തു് നിന്നെ വേർപെട്ടുപോകുന്നവൻ. ദുർവ്വി ധിക്കധീനനായിഭവിക്കും. ഹേ വത്സാ! രാമപാദപത്മങ്ങളിൽ മന സ്സുനാട്ടാത്തവന്റെ സുഖവും ധർമ്മവുംഎല്ലാംഹതപ്രായമാണു്. രാ മഭക്തി പ്രധാനമല്ലാത്ത ഭക്തികുഭക്തിയും യോഗംകുയോഗവും ജ്ഞാനംഅജ്ഞാനവും ആകുന്നു. നിന്റെ സാന്നിദ്ധ്യമത്രേ മനു ഷ്യരേ സുഖികളാക്കുന്നതു്. നിന്നെ വേർപെട്ടിരിക്കുന്നവർ ദുഃഖി കളായും തീരുന്നു. എല്ലാവരുടേയും ഹൃദയഗതി നിനക്കറിയാവു ന്നതാണു്. നിന്റെ നിയോഗങ്ങൾ എല്ലാവരേയും ഭരിക്കുന്നു. സ ദ്ഗതികളും കൃപാലുവായ നിനക്കു പ്രത്യക്ഷമാകുന്നു. വത്സാ! നീ ഇനി ആശ്രമത്തിലേക്കു മടങ്ങിപ്പോകുക."

മുനിയുടെ ഹൃദയം സ്നേഹശിഥിലമായി; രാമചന്ദ്രൻ വണങ്ങി വാങ്ങിപ്പോയ ഉടനെ മഹർഷി ജനകസമീപത്തിൽ ചെന്നു രാമ ന്റെ വാക്കുകളെല്ലാം അവന്റെ ശീലസ്നേഹസ്വഭാവങ്ങളെ വ ർണ്ണിച്ചുകൊണ്ടു്, പറഞ്ഞുകേൾപ്പിച്ചു. "പ്രഭോ! രാജൻ! ഇനി ധ ർമ്മവിരുദ്ധമാകാത്തവിധത്തിൽ എല്ലാവർക്കും ഹിതമായതിനെ

താംകൾ ആലോചിച്ചു പ്രവൎത്തിക്കുക. അങ്ങു ജ്ഞാനികളിൽവച്ചു് ജ്ഞാനിയും ധൎമ്മധീരനും ആണു്. ഈ ദുൎഘടഘട്ടത്തിൽ വേണ്ടതറിഞ്ഞു പ്രവൎത്തിക്കുവാൻ സമൎത്ഥനായി അങ്ങല്ലാതെ മററാരുമില്ല. വസിഷ്ഠൻെറ വാക്കുകൾ കേട്ടും അദ്ദേഹത്തിൻെറ അവസ്ഥകണ്ടും ജനകൻ ജ്ഞാനവൈരാഗ്യാദികളെല്ലാം ക്ഷണനേരത്തേക്കു വിസ്മരിച്ചുപോയി. സ്നേഹശിഥിലമായ ഹൃദയത്തോടെ അദ്ദേഹം വിചാരിക്കയാണു്. "ഞാൻ ഇവിടെ വരികതന്നെ വേണ്ടിയില്ലായിരുന്നു. ദശരഥൻ രാമനെ വനവാസത്തിനു നിയോഗിച്ചയച്ചു; എന്നാൽ പുത്രസ്നേഹത്തിൻെറ ഒരുത്തമസാക്ഷ്യം അദ്ദേഹം തന്നത്താൻ പ്രകടിപ്പിക്കുകയും ചെയ്തു. ഞാനിപ്പോൾ അവനെ ഒരു വനത്തിൽനിന്നും മറെറാരുവനത്തിലേക്കു യാത്രയാക്കീട്ടു വിവേകിയെന്ന അഭിമാനാതിശയത്തോടേ സന്തുഷ്ടനായി മടങ്ങുകയും ആണു്." ഏവംവിധം ചിന്താകുലനായ ജനകൻ താപസന്മാരുടേയും മുനിമാരുടേയും ബ്രാഹ്മണരുടേയും സന്തസ്താപം കണ്ടപ്പോൾ അത്യന്തം പ്രേമപരവശനായി. എന്നിട്ടു കാലത്തിൻെറ സ്ഥിതിഗതികളെ ഓൎത്തുനോക്കി, പരിവാരസമേതം ഭരതകുമാരനെ കാണ്മാൻ പുറപ്പെട്ടു. ഭരതൻ അദ്ദേഹത്തെ ദൎശിച്ചമാത്രയിൽ ഭക്തിപൂൎവം എതിരേററു പൂജിച്ചു് അവിടെ ലഭിക്കാവുന്നതിൽ ഏററവും ഉത്തമമായ ആസനം നൾകിഇരുത്തി. ഉടനെ ജനകരാജൻ പറകയാണു്. "പുത്രാ! ഭരത! നിനക്കു രാമചന്ദ്രൻെറ സ്വഭാവം നല്ലവണ്ണം അറിയാം. അവൻ സത്യവ്രതനും ധൎമ്മരതനും ആണു്. ശീലസ്നേഹനിധിയാകകൊണ്ടു് ആവലാതിപറയാതെ ദുഃഖങ്ങൾ സഹിക്കയാണു്. ഇനി നിനക്കു വല്ല കല്പനകളും അതുസംബന്ധമായി ഉണ്ടെങ്കിൽ മടിക്കാതെ പറയുക. രാജവചനങ്ങൾകേട്ടു ഭരതനു ശരീരമെങ്ങും രോമാഞ്ചമുണ്ടായി. നേത്രങ്ങളിൽ അശ്രുവിന്ദുക്കൾ നിറഞ്ഞു. എന്നിട്ടു ധൈൎയ്യപൂൎവം മനസ്സിനെ നിയന്ത്രിച്ചു പറഞ്ഞു. "പ്രഭോ! ഞാൻ പിതാവിനെപ്പോലെ അങ്ങേ സ്നേഹിക്കയും മാനിക്കയും ചെയ്യുന്നു. കുലഗുരുവിനെപ്പോലെ ഭക്തിപൂൎവം പൂജിക്കുന്നു. എനിക്കു് അച്ഛനും അമ്മയും ഇല്ല. വിശ്വാമിത്രപ്രഭൃതികളായ മഹൎഷിമാരും സചിവസമാജവും ഇവിടെ ഉണ്ടു്. നിന്തിരുവടിയും ജ്ഞാനനിധിയാണു്. ഞാൻ അങ്ങേ വിധേയനായ പുത്രനും ദാസനുമാണു് ഈ നിലയിൽ എന്നെക്കരുതി ഉചിതമായ ഉപദേശം നൾകണമെന്നപേക്ഷിക്കുന്നു. ഈ മാന്യസദസ്സിലും പുണ്യസ്ഥലത്തുംവച്ചു് അങ്ങ് എന്നോടു ചോദിക്കുന്നു. മ്ലാനമനസ്സും വിവേകശൂന്യനുമായിത്തീൎന്നിരിക്കുന്ന ഞാൻ അതിലേക്കുത്തരം പറയേണ്ടതുമാണു്. എൻെറ ചെറിയവദനത്തിൽനിന്നും വലിയവാ

ക്കുകൾ പുറപ്പെട്ടതാതെങ്ങനെ? പിതാവേ! ക്ഷമിക്കണം. വിധി എനിക്കു വിപരീതമാണ്. സേവാധർമ്മം ദുഷ്കരമാണെന്നു വേദശാസ്ത്രങ്ങളും പുരാണങ്ങളും ഘോഷിക്കുന്നു. ലോകരും ആ പരമാർത്ഥം അറിയുന്നു. തന്നിഷ്ടം നോക്കുന്നവൻെറ സ്വാമിസേവനം ധർമ്മ്യമായിരിക്കയില്ല: കിംബഹുനാ, ബധിരനും അന്ധനുമായ ഇവന് അന്തർഗതമായ പ്രേമത്തെ പ്രകടിപ്പിക്കാൻ ശക്തിയില്ല: അതുകൊണ്ടു രാമചന്ദ്രൻെറ അഭിലാഷം ചോദിച്ച് അതിനെ നിറവേററണ്ടതാണ്. അദ്ദേഹം ധർമ്മവ്രതനാണ്. ഞാൻ പരാധീനനായ ഒരു ദാസൻ. എല്ലാവർക്കും സമ്മതവും ഹിതവുമായതിനെ ചോദിച്ചറിഞ്ഞ് അങ്ങുതന്നെ പ്രവൃത്തിക്കുക. എന്നാൽ അവരുടെ പ്രേമത്തെ വിസ്മരിക്കയുമരുത്" ഭരതൻെറ വാക്കുകൾ കേട്ടു സ്വഭാവഗുണത്തെ ഓർത്തും രാജാവും സദസ്യരും ധന്യവാദങ്ങൾ മുഴക്കി. കുമാരൻെറ വാക്ക് സുഗമമെങ്കിലും അഗമവും, മൃദുവും മഞ്ജുളവും എന്നാൽ കഠോരവും അർത്ഥബഹുലമെങ്കിലും അല്പാക്ഷരവും കണ്ണാടിയിൽ കാണുന്ന മുഖത്തിൻെറ പ്രതിബിംബം കൈകൊണ്ടുപിടിക്കാൻ സാധിക്കാത്തതുപോലെ അത്യത്ഭുതഭാവവൈശിഷ്ട്യത്തോടുകൂടിയതുമായിരുന്നു. അനന്തരം രാജാവും ഭരതനും വസിഷ്ഠനും സാധുസമാജവുമായി വിബുധകുമുദചന്ദ്രനായ രാമചന്ദ്രൻെറ സമീപത്തെ പ്രാപിച്ചു. ഈ വർത്തമാനം കേട്ടപ്പോൾ ജനങ്ങൾ എല്ലാവരും പുതുവെള്ളത്തിൽ അകപ്പെട്ട മത്സ്യങ്ങളെപ്പോലെ സന്തോഷസംഭ്രമാകുലന്മാരായി ഭവിച്ചു. ദേവന്മാർ ആദ്യമായി വസിഷ്ഠൻെറ മനഃസ്ഥിതിയും ജനകൻെറ സ്നേഹവിശേഷവും ഭരതൻെറ രാമഭക്തിയും നോക്കി ദുഃഖിതന്മാരായി സ്വാർത്ഥബുദ്ധിയാൽ നിരാശരായി ഭവിച്ചു. രാമൻെറ പ്രേമഭാരം കാണുകയാൽ സ്വർഗ്ഗൗകസ്സുകൾക്കു വിശേഷിച്ചും ആശങ്കയും ആധിയും വർദ്ധിച്ചു. ഇന്ദ്രൻ വിവർണ്ണവദനനായി വിളിച്ചു പറകയാണ്. "രാമൻ സ്നേഹസങ്കോചവശനായി ഭവിച്ചിരിക്കുന്നു. ഏതെങ്കിലും ഒരുപായം കണ്ടുപിടിക്കുന്നതിന് നമ്മൾ സഭകൂടി ആലോചിക്കേണ്ടതാണ്. അന്യഥാ ആപൽശങ്കയ്ക്കവകാശമുണ്ട്" ഉടനെ ദേവന്മാർ ശാരദയെ ധ്യാനിച്ചു സ്തുതിച്ചു. "ദേവി! ശരണാഗതരായ ഈ ദേവന്മാരെ രക്ഷിച്ചാലും! ഭവതിയുടെ മായാശക്തിയെ പ്രയോഗിച്ചു ഭരതൻെറബുദ്ധിയെ ഭ്രമിപ്പിച്ചാലും! ഏതൊരു വ്യാജതന്ത്രമുപയോഗിച്ചെങ്കിലും ഈ വിബുധസംഘത്തെ പാലിച്ചാലും!" ഈ സ്തോത്രങ്ങൾ ചെവിക്കൊണ്ട ദേവിസരസ്വതിദേവന്മാരുടെ നിന്ദ്യമായ സ്വാർത്ഥത്തെ മനസ്സിലാക്കി പ്രത്യക്ഷം എഴുന്നള്ളിനിന്നു പറഞ്ഞു. "നിങ്ങൾ ഭരതൻെറ ബുദ്ധിയെ ഭ്രമിപ്പിക്കണമെന്നു എന്നോട്ട അപേക്ഷിക്കുന്നു. ആയിരം കണ്ണുണ്ടായി

ട്ടും മുമ്പിലിരിക്കുന്ന മഹാമേരുവെ കാണാൻ നിങ്ങൾക്കു കഴിയുന്നില്ല. ബ്രഹ്മവിഷ്ണുമഹേശന്മാരുടെ മായ മഹാശക്തയാണ്. ആ മായയ്ക്കും ഭരതന്റെ ബുദ്ധിയിൽ പ്രവേശിക്കാൻ സാധിക്കയില്ല. ആ ബുദ്ധിയെ ഭ്രമിപ്പിക്കണമെന്നാണല്ലോ നിങ്ങൾ എന്നോടു പറയുന്നതു്. ചന്ദ്രബിംബത്തെ അപഹരിക്കാൻ ചന്ദ്രികമതിയാകുമോ? ഭരതന്റെ ഹൃദയം സീതാരാമന്മാരുടെ മണിഭവനമാണ്. ആദിത്യപ്രകാശത്തെ ആക്രമിക്കാൻ അന്ധകാരത്തിനു കഴിയുമോ?" ഇത്രമാത്രം അരുളിച്ചെയ്തിട്ടു ശാരദാദേവി സത്യലോകത്തെക്കു പൊയ്ക്കളഞ്ഞു. ദേവന്മാർ രാത്രിയുടെ ആഗമനത്തിൽ ചക്രവാകികൾ എന്നപോലെ നിരാശരന്മാരായി ഭവിച്ചു. സ്വാർത്ഥപരന്മാരായ അവർ മലിനമനോവൃത്തിയോടെ കുമന്ത്രകൂടാരത്താൽ ഭയം, ഭ്രമം, അരതി, ദുഃഖം എന്നീ പ്രബലമായകളെ നിർമ്മിച്ചു. ഇന്ദ്രൻ ഈ ദുരവസ്ഥയ്ക്കു് അധീനനായതു് ജയവും അപജയവും എല്ലാം ഭരതനിലാണ് സ്ഥിതിചെയ്യുന്നതെന്നുള്ള വിചാരത്താലായിരുന്നു.

ജനകൻ രാമചന്ദ്രനെ സമീപിച്ചു. രഘുകുലദീപമായ അദ്ദേഹം അവരെ എല്ലാവരേയും സമ്മാനപൂർവ്വം സ്വീകരിക്കയുംചെയ്തു. ഉടനെ വസിഷ്ഠൻ കാലത്തിനും, സദസ്സിനും, ധർമ്മത്തിനുമനുകൂലമായ വിധത്തിൽ ജനകഭരതസംവാദവും ഭരതന്റെ നിർബന്ധവാക്കുകളും സംഗ്രഹിച്ചറിയിച്ചിട്ട് തുടർന്നുപറഞ്ഞു വത്സാ! രാമചന്ദ്രാ! നീ ഏതൊന്നു കല്പിക്കുന്നുവോ അതിനെ എല്ലാവരും അനുസരിക്കും ഇത്രയുമേ എനിക്കു പറവാനുള്ളൂ.

രഘുനാഥൻ സാഞ്ജലിഹസ്തനായി സത്യവും സരളവും മൃദുവുമായ വാക്കുകളാൽ ഇതിനു മറുപടിപറഞ്ഞു. നാഥാ! നിന്തിരുവടിയുടേയും മിഥിലേശന്റേയും മുമ്പാകെ എനിക്കഭിപ്രായം പറവാൻ അർഹതയില്ല. ഏതൊരാജ്ഞയാണോ നിങ്ങൾ എന്നിൽ സമർപ്പിക്കുന്നതു അതിനെ ശിരസാവഹിച്ചു അനുഷ്ഠിക്കുന്നതിന് ഞാൻ സദാസന്നദ്ധനാണെന്നു ഇതാ അങ്ങേടെ നാമത്തിൽ ശപഥം ചെയ്യുന്നു.

മുനിയും ജനകനും സഭ്യന്മാരും ഈ സത്യവചനംകേട്ടു ഇതികർത്തവ്യതാമൂഢന്മാരായിനിന്നുപോയി. ഒന്നും മറുപടിപറവാനില്ലാതെ വിഷമിച്ചു. എന്നിട്ടു നിരാശ്രയഭാവത്തിൽ എല്ലാവരും ഭരതന്റെ മുഖത്തേക്കുനോക്കി. സദസ്യന്മാരുടെ വിഷാദാവസ്ഥ മനസ്സിലാക്കിയ ഭരതൻ രാമസഹോദരനാകയാൽ പെട്ടെന്നു തന്റെ ആന്തരമായ വിഷാദത്തേയും വൈവശ്യത്തേയും ബലാൽക്കാരേണ നിയന്ത്രിച്ചു. എന്നിട്ടു സമയത്തിന്റെ അനൗചിത്യമാലോചി

ച്ച് അഗസ്ത്യൻ വിന്ധ്യപർവ്വതത്തെ അമർത്തിയപോലെ ഹൃദയത്തിൽ നിർഗ്ഗളിച്ചുവന്ന സ്നേഹപ്രവാഹത്തെ ഒതുക്കി. കുമാരൻെറ ബുദ്ധിയാകുന്ന ഭൂമിയെ ദുഃഖഹിരണ്യാക്ഷൻ അപഹരിച്ചു ആഴത്തിൽ മുക്കിത്താഴ്ത്തിയിരുന്നു. എന്നാൽ ക്ഷണനേരം അവൻെറ വിമലഗുണഗണങ്ങളാകുന്ന ജഗദ്യോനിയിൽനിന്നും വിവേകവരാഹമൂർത്തിയവതരിച്ച് അതിനെ ഉദ്ധരിക്കയുണ്ടായി. ഉടനെ കൈകൾ കൂപ്പി ശ്രീരാമനേയും രാജാവിനേയും ഗുരുവിനേയും സാധുസമാജത്തേയും വണങ്ങി. "മഹാത്മാക്കളേ ഞാൻ ഇപ്പോൾ അനുചിതമായി പ്രവർത്തിച്ച് മുഖവദനത്തിൽ നിന്നും കഠോരവചനങ്ങൾ ഉച്ചരിക്കയാണെങ്കിൽ നിങ്ങൾ എനിക്കു മാപ്പുതരണം" എന്നു പറഞ്ഞു. ഈ അവസരത്തിൽ അവൻ ദയാവതിയായ ശാരദയേ ധ്യാനിച്ചു. തൽഫലമായി മാനസത്തിൽനിന്നു പുറപ്പെട്ടുവന്ന വാങ്മരാളി വിനയം- വിവേകം, ധർമ്മം, നയം, എന്ന ചതുർവ്വർണ്ണങ്ങളാൽ വിശിഷ്ടയായി മുഖപങ്കജത്തിൽ വിളങ്ങി സദസ്യന്മാർ സ്നേഹശിഥിലന്മാരായി ഭവിച്ചിരിക്കുന്നവസ്ഥത വിവേകദൃഷ്ടിയാൽ കണ്ടറിഞ്ഞ ഭരതൻ ശിരഃപ്രണാമപൂരസ്സരം സീതാരാമപാദാരവിന്ദങ്ങളെ മനസ്സിൽ ധ്യാനിച്ചുകൊണ്ടു പറഞ്ഞു. "എൻെറ പ്രഭു അല്ലാതെ ഈ ലോകത്തിൽ എനിക്കാരുമില്ല. അച്ഛനും ബന്ധുവും ഗുരുവും സ്വാമിയും അദ്ദേഹംതന്നെ അദ്ദേഹം നിത്യപൂജ്യൻ: എൻെറ പരമഹിതകാരി: അന്തര്യാമി. സകരുണനായ ഉപകർത്താവ്: ശീലനിധി: പ്രണതപാലൻ: സർവ്വജ്ഞൻ: ജ്ഞാനനിലയം: സമർത്ഥൻ: ശരണാഗതഹിതകാരി: ഗുണഗ്രാഹകൻ: അഘത്തേയും അവഗുണത്തേയും ഹരിക്കുന്നവൻ. ഈശ്വരതുല്യനായ ദേവൻ. എൻെറ രക്ഷകൻ. ഞാനോ അത്യന്തം അധമനായ ഒരു സേവകൻ. ഞാൻ മോഹവശനായി പ്രഭുവിൻേറയും പിതാവിൻേറയും കല്പനയേ അവഗണിച്ചു ഒരു വലിയ ജനസംഘത്തേയും നയിച്ചുകൊണ്ട് ഇവിടെ പുറപ്പെട്ടുവന്നു. ലോകത്തിൽ സത്തുകളും അസത്തുകളും ഉണ്ട്. ശ്രേഷ്ഠന്മാരും നീചന്മാരും ഉണ്ട്. അമൃതും അമരപദവും ഉണ്ട്. വിഷവും മൃത്യുവും ഉണ്ട്. എന്നാൽ രാമദേവൻെറ കല്പനയെ മനസ്സുകൊണ്ടുപോലും നിരാകരിക്കുന്ന ഒരുത്തനെ ഞാൻ ഒരിടത്തും ഒരവസ്ഥയിലും കണ്ടിട്ടും കേട്ടിട്ടും ഇല്ല. എന്നിട്ടും ദുഷ്ടനായ ഞാൻ ആ കല്പനയേ ലംഘിച്ചു. എന്നാൽ എൻെറ പ്രഭു സ്വതഃസിദ്ധമായ ദയാശീലത്താൽ അതിനെ ഒരു സേവാവൃത്തിയായി പരിഗണിച്ചതേയുള്ളു. മാത്രമല്ല, തനിക്കുള്ള നന്മകൊണ്ട് അദ്ദേഹം എന്നെയും നല്ലവനാക്കി. അതിനാൽ എൻെറ ദൂഷണമെല്ലാം ഭൂഷണമായിത്തീർന്നു എൻെറ യശസ്സ ദിഗന്തങ്ങളിൽ നടമാടുകയും ചെയ്തിരിക്കുന്നു." അല്ലയോ പ്രഭോ! അങ്ങുടെ രീതിയും വാക്സര

ല്യവും കരുണയും സൎവ്വലോകവിദിതമാണ്. നിഗമങ്ങളും ആഗമങ്ങളും അവരയെ ഗാനംചെയ്യുന്നു. ക്രൂരൻ, കുടിലൻ, ഖലൻ, കുമതി, കളങ്കവാൻ, നീചൻ, ദുർവൃത്തൻ, നാസ്തികൻ, അവിവേകിതുടങ്ങി സജ്ജനവൎജ്ജ്യന്മാരായ ആളുകൾ ആരായാലും നിന്തിരുവടിയെ ശരണംപ്രാപിച്ച് ഒരിക്കൽ നമസ്കരിച്ചുവെന്നു കേൾക്കുന്നമാത്രയിൽ അവരെ അങ്ങ് തൻെറ സ്നേഹിതന്മാരാക്കിച്ചെയ്യുന്നു. ദോഷങ്ങളെ നിന്തിരുവടി കാണുന്നുവെങ്കിലും അവയിൽ അപ്രിയം വിചാരിക്കയില്ല. ഗുണത്തിൻെറ ലേശമെങ്കിലും കേട്ടാൽ ഉടനേ അതു സാധുസഭയിൽ പ്രസ്താവിക്കാതിരിക്കയുമില്ല. സേവകന്മാരിൽ ഇത്രത്തോളം കരുണാമൃതം വർഷിക്കുന്ന ഒരു സ്വാമി മററാരുണ്ട്. തൻെറ ഉദാരപ്രവൃത്തികളേ സ്വപ്നേപി വിചാരിക്കാതെയും സേവകന്മാരുടെ അല്പമായ ദുഃഖത്തെപ്പോലും സഹിക്കാതെയും എല്ലാ വിഷയത്തിലും ഇത്ര പരിപൂൎണ്ണപൌരുഷമുള്ള ഒരു യജമാനനെ മററെവിടെ കിട്ടും? അദ്ദേഹമാണ് എൻെറ അധിനായകനായ പ്രഭു; മററാരുമല്ല. ഈ വസ്തുത ഞാൻ കൈകരംഉയൎത്തി ശപഥപൂൎവ്വം പ്രസ്താവിക്കുന്നു. മൃഗങ്ങൾ ഓരോവിധത്തിൽ ആടുകയും പൈങ്കിളികൾ പാടുകയും ചെയ്യുന്നു. എന്നാൽ ആ ജന്തുക്കളുടെ സാമർത്ഥ്യമെല്ലാം അവയെ പഠിപ്പിക്കുന്ന നടൻെറയൊ പാഠകൻെറയോ ശിക്ഷയെ അനുസരിച്ചിരിക്കുമത്രേ. അതുപോലെ, സ്വാമിസേവകനായ എൻെറ തെററുകളെ ശിക്ഷിച്ചു സമ്മാനിതനാക്കി സാധുലോകത്തിൻെറ അഗ്രഭാഗത്തിൽ പ്രതിഷ്ഠിച്ചു. കൃപാനിധിയായ അവിടുന്നല്ലാതെ നമ്മൾ അറിഞ്ഞും അറിയാതെയും നമ്മുടെ സുചരിതത്തെ രക്ഷിക്കാൻ ആരുള്ളു. ഭോ! രാജൻ! ദുഃഖത്താലോ സ്നേഹത്താലോ, അല്ല, ബാലിശമായഅവിവേകത്താലോ ആകട്ടെ ഞാൻ അവിടുത്തെ ആജ്ഞയെ ലംഘിച്ചു. ഇവിടെ വന്നപ്പോൾ കൃപാലുവായ അങ്ങ് അതിനെ ഗുണഭാഗത്തിലെടുത്തു എന്നെ ഒരു ബന്ധുവായി സ്വീകരിച്ചു. മംഗലനിലയനമായ അങ്ങേടെ പാദപത്മം ദർശിച്ച് അങ്ങേയ്ക്കു സഹജമായ ദയാശീലം അറികകൊണ്ട് ഈ മഹാസമാജത്തെ എൻെറ ഭാഗ്യോദയത്തിൻെറ ഒരു ചിഹ്നമായും പാപത്തെ എൻെറ പ്രഭുവിൻെറ കരുണയുടെ ഒരു * സാക്ഷ്യമായും ഞാൻ വിചാരിക്കുന്നു എന്തെന്നാൽ, ഉദാരമായ അദ്ദേഹത്തിൻെറ അനുഗ്രഹംകൊണ്ട് എനിക്കു പരിപൂൎണ്ണമായ സംതൃപ്തി ലഭിച്ചിരിക്കുന്നു. ഇതിൽനിന്നും അദ്ദേഹത്തിൻെറ കരുണ ലോകോത്തരമാണെന്നു സ്പഷ്ടമാണ്. ത

---

* ഈ വാക്യത്തിൻെറ അർത്ഥം, എൻെറ പാപം എത്രയ്ക്കധികമോ അത്രയ്ക്കു അതിനെ ക്ഷമിക്കുന്ന പ്രഭുവിൻെറ കരുണ വലുതായിരിക്കുമെന്നും സമാജം എത്ര വലുതായിരിക്കുമോ അത്രയ്ക്കു ആ കരുണയ്ക്കു സാക്ഷികൾ ഉണ്ടായിരിക്കുമെന്നുമാണ്.

ന്റെ സൽസ്വഭാവത്താൽ അദ്ദേഹം എന്റെ ഭാവശുദ്ധിയെ പ്ര ഖ്യാപനംചെയ്തു. ഞാൻ സ്വാമിയുടെമുമ്പാകെ ഈമഹാസദസ്സിൽ, അനാദരമായി, വിനയത്തോടുകൂടിയോ കൂടാതെയോ അതതു സന്ദ ർഭം അനുസരിച്ചു സംസാരിക്കാൻ മുതിർന്നതു ക്ഷമിക്കാൻ പാടില്ലാ ത്ത ഒരു ധൃഷ്ടത ആണ്. എന്നാൽ അല്ലയോ നാഥ! ഞാൻ ദുഃഖാ ർത്തനാണെന്നറിഞ്ഞു് അതിനെക്കുറിച്ച് എനിക്കു മാപ്പുതരണമേ! ഒരു വാസ്തവസ്നേഹിതനോടോ ജ്ഞാനിയോടോ ഒരു സുസ്വാമിയോടോ ക്രമത്തിലധികം പറയുന്നതു് വലുതായ ഒരു തെറ്റാണ്. "ഹേ, ദേവ! സദയം വേണ്ട ആജ്ഞകൾ നൽകി എന്റെ സങ്കടം തീ ർത്തനുഗ്രഹിക്കേണമേ! സത്യത്തിന്റേയും സുകൃതസുഖങ്ങളുടേയും പരമനിധാനമായ പ്രഭുപദപത്മപരാഗങ്ങളെ സാക്ഷിയാക്കി ഞാൻ സത്യംചെയ്യുന്നു; സത്യവാചകം ഇതാണ്. സ്വപ്നത്തിലും ജാഗ്രത്തിലും സുഷുപ്തിയിലും സ്വാർത്ഥബുദ്ധിയോ വഞ്ചനമോ ഇല്ലാ തെ ഈ ലോകത്തേയോ പരലോകത്തേയോ സംബന്ധിച്ച മററു പ്രയോജനങ്ങളേ ഉദ്ദേശിക്കാതെ, സഹജസ്നേഹത്തോടുകൂടി എന്റെ പ്രഭുവിനെ സ്നേഹിക്കണം എന്നത്രേ ഞാൻ എപ്പോഴും ആഗ്രഹി ക്കുന്നതു്. സ്വാമിസേവനത്തിൽ ആജ്ഞാനുസരണംപോലെ മ റെറാരു കർത്തവ്യമില്ല. അല്ലയോ പ്രഭോ! അങ്ങേ ദാസനെ അചി രേണ ആജ്ഞാദാനം ചെയ്തനുഗ്രഹിക്കേണമേ" ഇപ്രകാരം ഉ ണർത്തിച്ചു് പ്രേമവൈവശ്യത്താൽ രോമാഞ്ചകഞ്ചുകിതനായി നി ന്നു. കണ്ണുകളിൽ ആനന്ദബാഷ്പം നിറഞ്ഞു. വ്യാകുലത ഉള്ളിൽ കൊള്ളാതെ പരതന്ത്രനായി പ്രഭുവിന്റെ പദകമലങ്ങളെ ഗ്രഹി ച്ചു. സ്നേഹപ്രവാഹത്താൽ ഹൃദയസ്പൃക്കായ ആ രംഗത്തിന്റെ അവസ്ഥ പറഞ്ഞറിയാക്കാവതല്ല. ദയാനിധി അവനെ മധുരവാ ക്കുകളാൽ സമ്മാനിച്ചു കൈപിടിച്ചു സമീപത്തിൽ ഇരുത്തി. ഭ രതന്റെ പ്രാർത്ഥന കേട്ടും സ്വഭാവഗുണം കണ്ടും രഘുരാജനും സ ദസ്യരും സ്നേഹശിഥിലന്മാരായി ഭവിച്ചിരുന്നു. വിദേഹപ്രഭൃതിക ളായ എല്ലാവരും ഭരതന്റെ ഭ്രാതൃഭക്തിയേയും മഹിമയേയും മന സാ പ്രശംസിച്ചു. ദേവന്മാരും മനോമലിനതയോടുകൂടിയാണെ ങ്കിലും ഭരതനെപ്പുകഴ്ത്തിപ്പൂമഴതൂകി. രാമചന്ദ്രന്റെ അഭിലാഷ ത്തെത്തന്നെ അനുസരിക്കാൻ ഭരതൻ ദൃഢനിശ്ചയനായി നിൽക്കു ന്നു എന്ന വർത്തമാനം അറിഞ്ഞ ഓരോരുത്തരും നിദാഘാഗമനത്തി ങ്കൽ താമരപ്പൂവെന്നപോലെ അത്യന്തം ദുഃഖിച്ചു എന്നു തുളസീപ റയുന്നു. രണ്ടു സംഘത്തിലുമുള്ള സ്ത്രീപുരുഷന്മാർ ദുഃഖിതന്മാരും ദീനമനോവൃത്തികളുമായി ഭവിച്ചിരിക്കുന്നതുകണ്ടു് മലിനമനസ്സായ ഇന്ദ്രൻ സ്വന്തസുഖത്തെ ആഗ്രഹിച്ചു് മരിച്ചവരെ പിന്നെയുംകൊ ല്ലുകയോ എന്നു തോന്നത്തക്കവണ്ണമുള്ള ഒരു നീചകൃത്യം ചെയ്തിട്ടു്

തന്റെ സ്വന്തസുഖത്തെ സമ്പാദിക്കാൻ ആഗ്രഹിച്ചു. ദേവന്മാരുടെ രാജാവെങ്കിലും ഇന്ദ്രൻ കപടത്തിനും വഞ്ചനത്തിനും പ്രസിദ്ധനായിരുന്നു; അന്യൻ നശിക്കണമെന്നും തനിക്കു് ഉയരണമെന്നും ഉള്ളതായിരുന്നു അയാളുടെ ആദർശം. ഇന്ദ്രന്റെ രീതി മിക്കവാറും ഒരു കാകന്റേതുപോലെയായിരുന്നു. കള്ളവും മലിനതയും, ആരെയും വിശ്വാസമില്ലായ്കയും അയാൾക്കുണ്ടായിരുന്നു. ആദ്യമായിത്തന്നെ ഒരു ദുരുദ്ദേശ്യത്തെ രൂപപ്പെടുത്തി കപടങ്ങൾ വർദ്ധിപ്പിച്ചിട്ടു് അയാൾ എല്ലാവരുടേയും തലയിൽ മായാശക്തി ആവേശിപ്പിച്ചു. അതുനിമിത്തം എല്ലാവർക്കും ബുദ്ധി ഭ്രമിച്ചു വശായി. രാമനെ വേർപെട്ടുപോകയില്ലെന്നുള്ള നിലയിൽ അത്ര അധികമായ സ്നേഹം അദ്ദേഹത്തെക്കുറിച്ചു ജനങ്ങൾക്കുണ്ടായിരുന്നു. ഇന്ദ്രന്റെ മായാപ്രയോഗത്തിനുശേഷം അവർക്കെല്ലാം ബുദ്ധി പകച്ചു. മനസ്സിൽ സ്ഥിരമായ ഒരു നിശ്ചയവും ഉണ്ടായിരുന്നില്ല. ഒരിക്കൽ കാട്ടിൽതന്നെ ഇരിക്കണമെന്നു തോന്നും. അടുത്ത നിമിഷത്തിൽ വീട്ടിൽ പോയാൽകൊള്ളാമെന്നു ആഗ്രഹമുദിക്കും, ആകപ്പാടെ അവരുടെ വിചാരഗതി കടലിൽ ചെന്നുവീഴുന്ന പുഴവെള്ളമെന്നപോലെ രണ്ടു വഴിക്കു വിഭക്തമായി. ഇങ്ങനെ മനസ്സുഴലുകകൊണ്ടു് ഒരിടത്തും അവർക്കു സുഖംതോന്നിയില്ല. ആരുംതന്നെ തന്റെ രഹസ്യവിചാരം അന്യനോടു പറഞ്ഞില്ല. ജനങ്ങളുടേ ഈ അമ്പരപ്പു നോക്കി രഘുനാഥൻ മന്ദസ്മിതം തൂകിക്കൊണ്ടു് ഇന്ദ്രന്റെ രീതികൾ ഒരു ശ്വാവിന്റേതുപോലെ നീചങ്ങളാണെന്നു പറഞ്ഞു. ഭരതൻ, ജനകൻ, മുനിഗണങ്ങൾ, മന്ത്രിമാർ, സച്ചേതസ്സുകളായ സാധുക്കൾ ഇവരെയൊഴിച്ചു മററെല്ലാവരിലും അവരവരുടെ താരതമ്യംപോലെ ഇന്ദ്രന്റെ മായാശക്തി പ്രവൎത്തിച്ചു. ജനങ്ങൾ എല്ലാവരും തന്നെക്കുറിച്ചുള്ള പ്രേമാതിശയത്താലും ഇന്ദ്രന്റെ മായാപ്രയോഗത്താലും വിവശരായും സദസ്യരും, രാജാവും, ഗുരുവും, ബ്രാഹ്മണരും, മന്ത്രിമാരും, ഭരതഭക്തിയാകുന്ന യന്ത്രത്തിൽ ഹൃദയങ്ങളെ നിക്ഷേപിച്ചവരായും ചിത്രത്തിൽ എഴുതപ്പെട്ടവരെപ്പോലെ നിശ്ചലന്മാരായിത്തന്നെ നോക്കിക്കൊണ്ടു യന്ത്രസഹായത്താൽ പ്രതിമകളേക്കൊണ്ടു സംസാരിപ്പിച്ചാൽ എങ്ങനെയോ അതുപോലെ അർത്ഥബോധമില്ലാതെ ഓരോന്നു പുലമ്പിക്കൊണ്ടിരിക്കുന്നതു കരുണാനിധിയായ രഘുരാജൻ കണ്ടു. ഭരതന്റെ ഭക്തിയേയും നിത്യവിനയത്തേയുംകുറിച്ചുള്ള വർണ്ണന, കേൾക്കാൻ സുഖകരമാണെങ്കിലും പറവാൻ വിഷമമമാണു്. ആ കുമാരന്റെ ഭക്തിവിശേഷത്തിൽ ഒരംശംമാത്രം കണ്ടപ്പോൾ മുനിമാരും മിഥിലേശനും പ്രേമമഗ്നരായി ഭവിച്ച കഥ ആലോചിച്ചാൽ അല്പജ്ഞനായ ഈ തുളസി അതിന്റെ മഹിമയെ എങ്ങനെ വർണ്ണി

ക്കാനാണ്. സോൽക്കണ്ഠമായ എൻെറ അഭിലാഷം ഏതാണ്ടു നിറവേറുന്നതുതന്നെ ഭക്തിപ്രഭാവം ഒന്നു മാത്രംകൊണ്ടാണ്. ഞാൻ അല്പൻ. കൈയേററിരിക്കുന്ന വിഷയത്തിൻെറ അപാരമായ മാഹാത്മ്യം എനിക്കു നല്ലപോലെ അറിയുകയും ചെയ്യാം. മററു കവികളുടെ മുമ്പാകെ ഞാൻ ലജ്ജിതനായി കഴങ്ങിപ്പോകുന്നു. ആര്യഭരതൻെറ ഗുണഗണങ്ങളെക്കുറിച്ചുള്ള വാസ്തവപ്രേമത്തെ വാക്കുകളാൽ വെളിപ്പെടുത്താൻ ശക്തിപ്പെടാതെ ഈ അവസരത്തിൽ എൻെറ ബുദ്ധിയുടെ ഗതി മിക്കവാറും ബാലവചനം പോലെ അസ്പഷ്ടവും ശിഥിലാർത്ഥവും ആയിപ്പോകുന്നു. ഭരതൻെറ നിർമ്മലമായ യശസ്സ് ഭക്തജനഹൃദയമാകുന്ന സ്വച്ഛനഭസ്സിൽ മറവോടുകൂടാതെ വിളങ്ങുന്ന ചന്ദ്രനാണ്. എൻെറധൃഷ്ടബുദ്ധി അതിനെ നിരന്തരമായി സൂക്ഷിച്ചുനോക്കിക്കൊണ്ടിരിക്കുന്ന ചിറകു മുളയ്ക്കാത്ത ശിശു ചകോരിയുമാണ്. ഭരതൻെറ ഭാവശുദ്ധി വേദങ്ങൾക്കുപോലും സുഗമമല്ലാത്തതാണ്. ഹേ! കവിശ്രേഷ്ഠന്മാരേ! എൻെറ ലഘുബുദ്ധിയുടെ ചാപല്യത്തെ നിങ്ങൾ ക്ഷമിക്കണമേ. ഭരതൻെറ ഗുണഗണങ്ങൾ കേൾക്കുകയോ വർണ്ണിക്കുകയോ ചെയ്യുന്നവരിൽ സീതാരാമപദഭക്തി ഉണ്ടാകാത്തവൻ ആര്? ഭരതനെ പ്രേമപൂർവ്വം സ്മരിക്കയും അതോടുകൂടി രാമനിൽ ഭക്തിയുന്നാൻ പ്രയാസമാണെന്നു കാണുകയും ചെയ്യുന്നവരെപ്പോലെ രാക്ഷസന്മാർ മററാരുമില്ല. ജനങ്ങളെല്ലാവരും അകപ്പെട്ടിരിക്കുന്ന അവസ്ഥ നോക്കി, അവർ തങ്കൽ ഭക്തിയുള്ളവരാണെന്നു അറിഞ്ഞിരിക്കുകകൊണ്ടു ധർമ്മധുരീണനും ധീരനും നയജ്ഞനും സത്യസ്നേഹശീലസുഖനിലയവുമായ ദയാനിധി, രാമചന്ദ്രൻ, ദേശകാലങ്ങളും സന്ദർഭവും സദസ്സിൻെറ സ്ഥിതിയുമാലോചിച്ചു. എന്നിട്ടു നീതിപ്രീതിപാലകനായ അവിടുന്നു സരളവും സാരപൂർണ്ണവും പരിണാമഹിതവുമായ വിധത്തിൽ കാതുകളിൽ അമൃതു തൂകുന്നതുപോലെ മധുരമായി പറഞ്ഞു:—“വത്സാ! ഭരതാ! നീ ധർമ്മധുരീണനും ലോകവേദവിധികളിൽ പരമപ്രവീണനുമാണ്. മനോവാക്കർമ്മങ്ങളുടെ വിശുദ്ധിയിൽ ഹേ! സഹോദര! നിനക്കു തുല്യം നീയേയുള്ളു. ഈ മഹാസദസ്സിൽ, കഷ്ടകരമായ ഈ അവസരത്തിൽ, എൻെറ ഇളയ സഹോദരൻെറ ഗുണഗണങ്ങളെല്ലാം ഞാൻ എങ്ങനെ വർണ്ണിക്കേണ്ടു. സഹോദര! നിനക്കു സൂര്യവംശത്തിലെ നടപ്പും സത്യസന്ധനായ പിതാവിൻെറ യശസ്സും സ്നേഹപ്രകാരവും അറിയാവുന്നതാണ്. കാലത്തിൻേറയും ഈ സമാജത്തിൻേറയും സ്ഥിതിയും ഈ ഗുരുജനങ്ങളോടു നാം പ്രദർശിപ്പിക്കേണ്ട ആദരത്തിൻെറ നിലയും ശത്രുമിത്രഉദാസീനനിലയിലുള്ള എല്ലാമനുഷ്യരുടേയും ഗൂഢമായ അഭിപ്രായഗതിയും നിനക്കറി

യാം. അതുപോലെ എന്റെയും നിന്റെയും സർവ്വോൽകൃഷ്ടമായ ഉദ്ദേശ്യത്തിന്റെ മർമ്മവും പരമഹിതമായ ധർമ്മത്തിന്റെ ആവശ്യങ്ങളും അറിയാം. എനിക്കു നിന്നിൽ പൂർണ്ണമായ മനസ്സാക്ഷി ഉണ്ട്. എന്നാലും അവസരത്തിനനുഗുണമായി പറയുന്നതാണ്. അയോദ്ധ്യ പിതാവോടു വേർപെട്ട ആ അവസരത്തിൽ എന്റെ വാക്കുകൾ നേർനിലയ്ക്കു പാലിക്കപ്പെട്ടതു ഗുരുവിന്റെ അനുഗ്രഹം ഒന്നുമാത്രംകൊണ്ടാണ്. അല്ലെങ്കിൽ പ്രജകളും പരിജനങ്ങളും ഞാൻതന്നെയും പരിതാപകരമായ സ്ഥിതിയിൽ അകപ്പെട്ടുപോയേനെ. സൂര്യൻ അകാലത്തിൽ അസ്തമിക്കയാണെങ്കിൽ ലോകം മുഴുവൻ സംഭ്രാന്തമായി ഭവിക്കുമെന്നുള്ളതിനു സംശയമുണ്ടോ? അതുപോലെ ഒരു അവസ്ഥയാണു ദുർവ്വിധിവരുത്തിവച്ചതു്. എന്നാൽ ഗുരുവും മിഥിലരാജനും അതിനെ കഴിയുന്നതു പരിഹരിച്ചിരിക്കുന്നു. നമ്മുടെ ധർമ്മവും രാജ്യവും ധനവും ഭവനവും മാനവും യശസ്സും രാജത്വവും എല്ലാം ഗുരുപ്രഭാവത്താലത്രേ രക്ഷിതമായതു്. ഒടുവിൽ എല്ലാം ശുഭമായി തന്നെ ഭവിക്കയും ചെയ്യും. നിന്റെയും എന്റെയും അനുചരന്മാരും കൊട്ടാരവും കാടും ഇപ്പോൾ രക്ഷിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്നതും ഗുരുപ്രസാദത്താലാണ്. മാതാവിന്റേയോ പിതാവിന്റേയോ ഗുരുവിന്റേയോ സ്വാമിയുടേയോ നിയോഗം ധർമ്മധരണിയെ വഹിക്കുന്ന ആദിശേഷനാണ്. അനുജാ! നീ അതിനെ അനുസരിക്കൂ. ഞാനും അതിനെ അനുസരിക്കാൻ സമ്മതിക്കൂ. സൂര്യവംശത്തെ രക്ഷിക്കൂ. ഗുരുഭൃത്യന്മാരുടെ ആജ്ഞയെ അനുസരിക്കുന്നതാണു സകല സിദ്ധികൾക്കും ഏകസാധനം. യശസ്സും മോക്ഷവും സമ്പത്തും സമ്മേളിച്ചുള്ള ഒരു ത്രിവേണിയാണതു്. ഈ തത്വം വിചാരിച്ചുനോക്കി രാജ്യഭാരസങ്കടത്തെ നീ സഹിച്ചു്, പ്രജകളെയും പരിജനങ്ങളെയും സുഖിപ്പിക്കേണ്ടതാണ്. ഞാൻ എന്റെ ദുഃഖങ്ങളെയെല്ലാം നിങ്ങൾക്കു പകുത്തു തന്നിരിക്കുന്നു. എന്നാൽ ഏററവും സങ്കടകരമായ ഭാരം നിന്നിൽതന്നെയാണു സമർപ്പിച്ചിരിക്കുന്നതു്. ഇങ്ങനെ കഠിനമായി ഞാൻ സംസാരിക്കുന്നു എങ്കിലും നിന്റെ മൃദുസ്വഭാവം എനിക്കറിയാം. കാലസ്ഥിതി വിപരീതമായി എന്നല്ലാതെ ഞാൻ ഇതിൽ കുററക്കാരനല്ല. അശനിപാതത്തെ തടുക്കാൻ ഹസ്തതലങ്ങളെ ഉപയോഗിക്കുന്നതുപോലെ ആപത്തു വന്നുകൂടിയപ്പോൾ ഒരു സഹോദരനെ ആയുധമാക്കി അതിനെ നിവാരണം ചെയ്തിരിക്കുന്നു. ഒരു സ്വാമി, ശിരസ്സുപോലെയും സേവകൻ കൈ, കാൽ, കണ്ണു മുതലായ അവയവംപോലെയും ആകുന്നു.

ഈവിധമായ സ്നേഹത്തെ വർണ്ണിക്കാൻ ഏതൊരു മഹാകവിക്കും സാധിക്കയില്ല, എന്നു തുളസി പറയുന്നു. പ്രേമാംബുധിയിലെ

അമൃതുപോലെ രാമചന്ദ്രൻ അരുളിച്ചെയ്ത വാക്കുകൾ കേട്ട സദസ്യന്മാരെല്ലാവരും സ്നേഹസമാധിയിൽ ലയിച്ചു. ശാരദപോലും അവരുടെ അവസ്ഥനോക്കി നിശ്ശബ്ദയായി നിലച്ചു. സ്വാമികൃപയാൽ ഭരതൻ ദുഃഖങ്ങളും ദോഷങ്ങളും അകന്നു പരമസന്തുഷ്ടനായി; മനസ്സാന്തിയാൽ മുഖം പ്രസന്നമായി. ഊമയ്ക്കു വാക്ശക്തി കിട്ടിയതുപോലെ പ്രേമപുരസ്സരം ശിരഃപ്രണാമം ചെയ്തു സാഞ്ജലിഹസ്തനായിപ്പറഞ്ഞു. പ്രഭോ! തിരുവടിയെ അനുഗമിച്ചതുപോലെയുള്ള സുഖം ഇപ്പോൾ എനിക്കു സിദ്ധമായി. ലോകത്തിൽ ജന്മം എടുത്തതിന്റെ ഫലവും ലഭിക്കയുണ്ടായി. കൃപാനിധേ! തിരുവടി ഏതൊന്നാജ്ഞാപിക്കുന്നോ അതിനെ ഞാൻ ശിരസാ വഹിച്ച് അനുസരിച്ചുകൊള്ളാം. എന്നാൽ വനവാസകാലാവധിവരെ വിയോഗദുഃഖത്തെ സഹിക്കുന്നതിന് ഏതൊ ഒരവലംബം എനിക്കു തരണം. അങ്ങേ രാജ്യാഭിഷേകത്തിനായി ഗുരുവിന്റെ ആജ്ഞ അനുസരിച്ച് അനവധി പുണ്യതീർത്ഥങ്ങളിലെ ജലങ്ങൾ ഇവിടെ കൊണ്ടുവന്നിട്ടുണ്ട്. അവയെ സംബന്ധിച്ച തിരുവടിയുടെ നിശ്ചയമെന്താണെന്നും അരുളിച്ചെയ്യണം. വിശേഷിച്ചും അഭിനവമായ ഒരാഗ്രഹം എന്റെ ഹൃദയത്തിൽ അങ്കുരിച്ചിരിക്കുന്നു ഭയംകൊണ്ടും സങ്കോചംകൊണ്ടും തുറന്നുപറവാൻ മടിയും ഉണ്ട്.

"സഹോദരാ! അഭിലാഷം പറഞ്ഞോളു. ധർമ്മ്യമായല്ലാതെ ഒരിക്കലും നിന്റെ ഹൃദയം വ്യാപരിക്കയില്ലെന്നെനിക്കറിയാം" ഇങ്ങനെ രാമാനുജ്ഞ ലഭിച്ച ഉടനെ ഭരതൻ സ്നേഹമധുരമായി ഉണർത്തിച്ചു. "സ്വാമിൻ ചിത്രകൂടപർവതത്തെ ഒന്നു ചുററിനടന്നുനോക്കാൻ എനിക്കു കൌതുകം തോന്നുന്നു. മുന്യാശ്രമങ്ങളും തീർത്ഥങ്ങളും വനങ്ങളും അതിലധിവസിക്കുന്ന നാനാജാതി പക്ഷികളും മൃഗങ്ങളും പൊയ്കകളും നദികളും ജലപാതങ്ങളും കൊടുമുടികളും വിശേഷ്യ, സ്വാമിയുടെ കാലടികൾ പതിഞ്ഞ ഭൂഭാഗങ്ങളും മനോമോദകരങ്ങളായിരിക്കും.

ഭരതന്റെ അഭിലാഷത്തെ അനുമോദിച്ച ഭഗവാൻ പറഞ്ഞു: "ശരി. അതു വേണ്ടതുതന്നെ. അത്രിയുടെ അനുവാദം വാങ്ങി കാനനത്തിൽ നിർഭയമായി സഞ്ചരിച്ചുകൊള്ളാം. വനം ഇത്ര മംഗളപ്രദവും പരിശുദ്ധവും രമണീയവുമായി ഭവിച്ചിരിക്കുന്നതു മുനിപ്രസാദംകൊണ്ടാണ്. അഭിഷേകത്തിനായി ആനയിച്ചിട്ടുള്ള തീർത്ഥജലം നിക്ഷേപിക്കുന്നതിനു യോഗ്യമായ സ്ഥലം മഹർഷി നിശ്ചയിച്ചു തരികയും ചെയ്യും." ഭരതൻ സ്വാമികല്പനയെ ശിരസാ വഹിച്ചു സന്തുഷ്ടനായിച്ചെന്ന് അത്രിമഹർഷിയുടെ പാദപത്മങ്ങളിൽ നമസ്കരിച്ചു. സ്വാർത്ഥപരന്മാരായ ദേവന്മാർ സകലശുഭാസ്പദമായ രാമഭരതസംവാദം കേട്ട രാജകുടുംബത്തെ ഒന്നാകെ

പ്രശംസിച്ചുകൊണ്ടു പുഷ്പവൃഷ്ടി തൂകി 'ഭരതനു മംഗളം ഭവിക്കട്ടെ! രാമൻ വിജയിയായിഭവിക്കട്ടെ!' എന്നാശംസിച്ചു. ജനകനും വസിഷ്ഠനും മററു സഭാംഗങ്ങളും ഭരതൻെറ അഭിലാഷത്തെ അനുമോദിച്ചു. "സേവകൻെറയും സ്വാമിയുടേയും സ്വഭാവം ഒരുപോലെ ശോഭനവും അവരുടെ നീതിനിഷ്ഠയും പ്രേമവും പാവനപാവനവും ആണ്" എന്നു പുളകപല്ലവിതനായി ജനകൻ പ്രശംസിച്ചു. സചിവന്മാരും സദസ്യന്മാരും ഇപ്രകാരം തന്നെ രാമഭരതന്മാരെ പ്പുകഴ്ത്തിക്കൊണ്ടിരുന്നു. രാമഭരതസംവാദം കേട്ടു രണ്ടു സംഘത്തിലുമുള്ള ആളുകൾക്കു സന്തോഷവും സന്താപവും സമ്മിശ്രമായി; രാമമാതാവും തുല്യദുഃഖസുഖമനസ്കയായി അതുമൂലമുണ്ടാകാവുന്ന ഗുണത്തേയും ദോഷത്തേയും റാണിമാരുമായിപ്പറഞ്ഞുകൊണ്ടിരുന്നു. ചിലരെല്ലാം രാമനെ സ്തുതിച്ചു. മററുചിലർ ഭരതൻെറ സ്വഭാവഗുണത്തെ പ്രശംസിച്ചു.

ഭരതൻ രാമനിയോഗമനുസരിച്ചുചെന്ന് അത്രിയെ നമസ്കരിച്ചുടനെ അദ്ദേഹം അനുപമവും അമലവും പാവനവുമായ ആ തീർത്ഥജലം പർവ്വതപരിസരത്തിലുള്ള രമ്യമായ ഒരു കൂപത്തിൽനിക്ഷേപിക്കുവാൻ കല്പിച്ചു. ഉടനെ തീർത്ഥജലകുംഭങ്ങളെല്ലാം ഭരതൻ വരുത്തി, അനുജനും അത്രിയും സാധുക്കളുമായി പുറപ്പെട്ട് അഗാധമായ ആ കൂപത്തെ പ്രാപിച്ചു. തീർത്ഥജലം അതിൽ നിക്ഷേപിച്ചുകഴിഞ്ഞയുടനെ മുദിതനായ അത്രി പ്രേമസരസമാകുംവണ്ണം ഭരതനെനോക്കി "വത്സാ! ഇതു അനാദിസിദ്ധമായ ഒരു പുണ്യസ്ഥലമാണ്. കാലംകൊണ്ടു ഇതിൻെറ മഹിമ മൂടിമറഞ്ഞുകിടന്നിരുന്നു. ഞാൻ ഇവിടെ ആശ്രമംകെട്ടി താമസമാക്കിയതിൽപിന്നെ എൻെറ പരിജനങ്ങൾ ആ സ്ഥലത്തിൻെറ രമ്യത നോക്കി സ്വച്ഛജലസമ്പാദനത്തിനായി അവിടെ ഒരു കിണറുകുഴിച്ചു. ദൈവയോഗത്താൽ അതു ലോകോപകാരമായിത്തീരുകയും അഗമമായ ധർമ്മചിന്ത അതുവഴി സുഗമമായിഭവിക്കുകയുംചെയ്തു. അനവധി പരിശുദ്ധതീർത്ഥങ്ങൾ സമ്മേളിച്ച പരിമിതപരിമാണമായ ഈ ജലാശയത്തെ മേൽക്കാലം ഭരതകൂപം എന്നു ലോകങ്ങൾ അഭിധാനംചെയ്യുന്നതാണ്. സഭക്തികം അതിൽ മജ്ജനംചെയ്യുന്ന ജീവി മനസാവാചാ കർമ്മണാ വിശുദ്ധനായി ഭവിക്കും" എന്നരുളിച്ചെയ്തു.

അനന്തരം എല്ലാവരുമായി രഘുനാഥൻെറ സമീപത്തിലെത്തി പ്രസ്തുത ജലാശയത്തിൻെറ മഹിമാതിശയത്തെ അറിയിച്ചു. അത്രി, പുണ്യതീർത്ഥപ്രഭാവങ്ങളെ വർണ്ണിച്ചു ആദ്ദേഹത്തെ കേൾപ്പിച്ചുകൊണ്ടിരുന്നു. ധർമ്മതത്വങ്ങളും ഇതിഹാസങ്ങളും പറഞ്ഞുരസിച്ച് എല്ലാവരുമായി രാത്രികഴിച്ചുകൂട്ടി. പ്രഭാതത്തിൽ

നിത്യനിയമങ്ങളനുഷ്ഠിച്ചശേഷം ഭരതശത്രുഘ്നന്മാർ അത്രിയുടേയും രഘുപതിയുടേയും അനുജ്ഞവാങ്ങി പരിവാരസമേതം വനദർശനത്തിനായി പുറപ്പെട്ടു. രാജകുമാരന്മാരുടെ നഗ്നങ്ങളായ മൃദുകോമളപാദങ്ങൾ ഉറന്നുമ്പോൾ വേദനയുണ്ടായേക്കുമെന്നുള്ള ഭയത്താൽ ഭൂമിദേവി കാനനഭാഗത്തിലുള്ള മാർഗ്ഗങ്ങൾ കല്ല്, മുള്ള്, മൂർച്ചയുള്ള പുല്ല്, കുണ്ട്, കുഴി, ഇവയെല്ലാംമാററി സുഖസഞ്ചാരങ്ങളാക്കിച്ചെയ്തു. ശീതളവും സുഗന്ധിയുമായ മന്ദവായു വീശി യാത്രക്കാരെ സുഖിപ്പിച്ചു. ദേവന്മാർ കല്പകപ്പൂക്കുലകൾ വാരിവർഷിച്ചു. സൂര്യരശ്മിയുടെ ചൂടേൽക്കാത്തവിധത്തിൽ മേഘമാല ആകാശത്തിൽ പരവി നിഴൽവീശി സഞ്ചരിച്ചു. വൃക്ഷങ്ങൾ പുഷ്പഫലപൂർണ്ണങ്ങളായിപരിലസിച്ചു. മാർഗ്ഗങ്ങളിൽ പരവധാനി വിരിച്ചതുപോലെ മൃദുസ്പർശങ്ങളായ ഇളംപുല്ലുകൾ ഇടതൂർന്നുനിറഞ്ഞിരുന്നു. രാമപ്രിയന്മാരാണെന്നറിഞ്ഞിട്ടു ആ വനയാത്രക്കാരെ മാനുകൾ സരളങ്ങളായ നോട്ടങ്ങളാലും പക്ഷികൾ മധുരഗാനങ്ങളാലും ഹൃദയപൂർവം ഉപചരിച്ചു. അവിചാരിതമായിത്തന്നെ രാമനാമത്തെ ഒരിക്കൽ ഉച്ചരിക്കുന്ന പ്രാകൃതന്മാർക്കുപോലും പരമസിദ്ധി സുലഭമായിരിക്കെ രാമചന്ദ്രന്റെ പ്രാണപ്രിയനായ ഭരതനെ സംബന്ധിച്ച്, ഇതൊരത്ഭുതമോ? ഭരതൻ ഈവിധത്തിൽ ആ കാടകംമുഴുവൻ ചുററിസ്സഞ്ചരിച്ചു. അവന്റെ ധർമ്മനിഷ്ഠയും ഭക്തിവിശേഷവുംകണ്ടു മുനിമാർക്കുപോലും സങ്കോചമുണ്ടായി. വനഭൂമിയിൽ സർവ്വവും ദിവ്യദിവ്യമായിത്തന്നെ കാണപ്പെട്ടകയാൽ ഭരതൻ മനോഹരങ്ങളും വിചിത്രങ്ങളും പവിത്രങ്ങളുമായ പുണ്യജലാശയങ്ങൾ, ഭൂഭാഗങ്ങൾ, ഖഗമൃഗങ്ങൾ, വൃക്ഷതൃണവിശേഷങ്ങൾ, പൂങ്കാവുകൾ മുതലായവയെപ്പററി ചോദിക്കുകയും മഹർഷി ഓരോന്നിന്റേയുംപേരും ഗുണവും പ്രഭാവവും ആഗമചരിത്രവുമെല്ലാം പ്രീതിപൂർവം ധരിപ്പിക്കുകയുംചെയ്തു. ഒരിടത്തിറങ്ങിക്കുളിച്ചും മറെറാരിടത്തു നമസ്കരിച്ചും ഒരുവനഭംഗിനോക്കിരസിച്ചും മുനിയുടെ നിർദ്ദേശമനുസരിച്ചു ഒരു സ്ഥലത്തുവിശ്രമിച്ചും ഭരതകുമാരൻ സീതാസഹിതന്മാരായരാമലക്ഷ്മണന്മാരെത്തന്നെ മനസ്സിൽ ധ്യാനിച്ച് സമയം കഴിച്ചു. കുമാരന്റെ സ്വഭാവത്തിന്റേയും ഗുണത്തിന്റേയും സ്വാമിസേവനത്തിന്റേയും വൈശിഷ്ട്യം കണ്ടിട്ട് വനദേവതകൾ പ്രസാദിച്ച് ആശിസ്സുകൾ നൽകി അനുഗ്രഹിച്ചു. പകലിന്റെ മൂന്നാമത്തെയാമം പകുതികഴിഞ്ഞപ്പോൾ പ്രഭുപാദദർശനത്തിനായി അവർ മടങ്ങിപ്പോയി.

ഇങ്ങനെ ഓരോപുണ്യസ്ഥലങ്ങളും തീർത്ഥങ്ങളും ചുററിനോക്കിനോക്കി ദിവസം അഞ്ചുകഴിഞ്ഞു. ഹരിഹരന്മാരുടെ യശസ്സിനെ ഗാനംചെയ്തുതന്നെ വിശ്രമാവസരങ്ങളെ നയിച്ചുവന്നു. ആ

റാംദിവസം പ്രഭാതനിയമങ്ങൾ കഴിഞ്ഞതിൻെറശേഷം ജനകനും
ബ്രാഹ്മണരും ഭരതാദികളും പൗരസംഘങ്ങളുമെല്ലാം സഭക്കൂടി. യാ
ത്രയ്ക്കു് അതൊരു ശുഭദിവസമാണെന്നു രാമചന്ദ്രൻ അറിഞ്ഞിരു
ന്നുവെങ്കിലും തുറന്നുപറവാൻ സംശയിച്ചു. അദ്ദേഹം ഗുരുവിനേ
യും ജനകനേയും ഭരതനേയുംനോക്കി സദസ്യന്മാരിലും കണ്ണോടി
ച്ചിട്ടു് അല്പം സങ്കോചിച്ചിട്ടെന്നപോലെ ഭൂമിയിൽ ദൃഷ്ടിപതിപ്പി
ച്ചുനിന്നു. രാമനെപ്പോലെ ഭക്തവത്സലനായ ഒരു സ്വാമി ലോക
ത്തിൽ ജനിച്ചിട്ടില്ലെന്നുള്ള വിചാരത്തോടെ കാണികൾ അദ്ദേഹ
ത്തിൻെറ ഔദാര്യത്തെ പ്രശംസിച്ചു. അഭിജ്ഞനായ ഭരതൻ ജ്യേ
ഷ്ഠൻെറ ഇംഗിതം മനസ്സിലാക്കി എഴുന്നേററു മനസ്സിൽ തിങ്ങിവി
ങ്ങിയ ഭക്തിപ്രവാഹത്തെ പണിപ്പെട്ടു നിയന്ത്രിച്ചുകൊണ്ടു സ്നേ
ഹാദരപുരസ്സരം ശിരഃപ്രണാമത്തോടുക്കൂടികൈകൾക്കൂപ്പിപ്പറഞ്ഞു:-
“എൻെറ പ്രഭു സകലഅഭീഷ്ടങ്ങളും എനിക്കു നല്കിയിരിക്കുന്നു.
അദ്ദേഹം സകലവിധ ദുഃഖങ്ങളും എനിക്കുവേണ്ടിസഹിച്ചു. ദുസ്സ
ഹങ്ങളായ ക്ലേശങ്ങളെ ശീലിച്ചു. പ്രഭോ! ഇനി അയോദ്ധ്യയിൽ
തിരിച്ചുപോയി സേവിക്കുന്നതിനുള്ള രാജകീയകല്പന ഈ ദാസനു
തിരുവടിതരണം. കൃപാനിധേ! ഇനി അതുസംബന്ധമായി
എനിക്കു പറവാനുള്ളതു് പതിനാലു സംവത്സരങ്ങളുടെ അവസാ
നത്തിൽ എനിക്കു് ഈ തൃപ്പാദങ്ങളെ വീണ്ടും സന്ദർശിക്കത്തക്കവ
ണ്ണം സ്മരണയ്ക്കായി ഒരുപായംക്കൂടി കല്പിക്കണമെന്നുള്ളതാണു്. അ
ങ്ങേടെ പ്രജകളും ബന്ധുക്കളും പരിജനങ്ങളും വിശ്രുദ്ധന്മാരാണു്.
സ്നേഹപാശത്താൽ അങ്ങയോടു ബന്ധപ്പെട്ടവരുമാണു്. തിരുവ
ടിയുടെ ആജ്ഞയിൻകീഴിലുണ്ടാകുന്ന സകലവിധമായ ജീവിതദുഃഖ
ങ്ങളും സ്വർഗ്ഗസുഖങ്ങൾക്കു സമമാണു്. പ്രഭുവിനോടു് കൂടാത്ത
പരമപദലാഭവും നിരർത്ഥകമായേ ഭവിക്കൂ. സേവകന്മാരുടെ അ
ഭിരുചിയും ആഗ്രഹവും സ്വഭാവവും എല്ലാം സർവ്വജ്ഞനായ എ
ൻെറ പ്രഭുവിനു് അറിയാവുന്നതാണു്. പ്രണതപാലനായ അവി
ടുന്നു് നമ്മുടെ രക്ഷകനായിരിക്കും ഈ ലോകത്തും പരലോക
ത്തും നമുക്കു ഐശ്വര്യത്തേയും ആത്മഗതിയേയും സമ്പാദിച്ചു
തരികയും ചെയ്യും ഈ സംഗതിയിൽ എനിക്കു ശരിയായ മനഃ
സാക്ഷിയുണ്ടു് ആ മനഃസാക്ഷിയെ ഭഗ്നമാക്കുന്ന ദുഃഖലേശംപോ
ലും എൻെറ ഹൃദയത്തെ സ്പർശിക്കുന്നില്ല. എൻെറ ആർത്തിയും
പ്രഭുവിൻെറ ക്ഷമാശീലവും സമ്മേളിക്കകൊണ്ടത്രേ ധൃഷ്ടമായ ഈ
വിശ്വാസത്തിനു ഞാൻ പാത്രീഭവിച്ചതു്. പ്രഭോ! ദാസൻെറ
ഈ വലുതായ അപരാധത്തെ ക്ഷമിച്ചു് അനന്തരകരണീയത്തെ
നിർദ്ദേശിക്കാൻ മടിക്കരുതേ!”

കാരം ഭരതൻ, അരയന്നം വെള്ളത്തിൽനിന്നും പാലി

നെ വേർതിരിച്ചെടുക്കുന്നതുപോലെ ദോഷഭാവങ്ങളെത്തള്ളി ഗു ണാംശങ്ങളെ ഉദ്ധരിച്ച് പ്രാത്ഥിച്ചതുകേട്ട് സഭ്യന്മാർ മുക്ത കണ്ഠം പ്രശംസിച്ചു. വ്യാജഹീനവും ദീനവുമായ ഈ നിവേദന ത്താൽ മനസ്സലിഞ്ഞു് ദീനബന്ധുവും അഭിജ്ഞനുമായ ഭഗവാൻ ദേശകാലങ്ങൾക്കും അവസരത്തിനും ഉചിതമായ വിധത്തിൽ പറ ഞ്ഞു:—"സഹോദരാ! വീട്ടിലായാലും കാട്ടിലായാലും നിന്നെക്കുറി ച്ചും എന്നെക്കുറിച്ചും ജനങ്ങളെക്കുറിച്ചും ഗുരുവിനും രാജാവിനും പ്രത്യേകദൃഷ്ടിയുണ്ട്. വസിഷ്ഠനോ ജനകനോ നിർദ്ദേശിക്കുന്ന കാ ര്യത്തിൽ എനിക്കോ നിനക്കോ ക്ലേശത്തിന്റെ കഥ സ്വപ്നം കാ ണാൻ പോലും അവകാശമില്ല. വിശേഷിച്ചും നമുക്കു രണ്ടുപേ ക്കും സ്വാത്ഥത്തിനും യശസ്സിനും ധർമ്മത്തിനും മോക്ഷത്തിനും ഉ പകരിക്കുന്ന പരമമായ പുരുഷാർത്ഥം പിതൃനിയോഗത്തെ പാ ലിക്കുക എന്നുള്ളതാണ്. രാജനന്മതന്നെ ലോകനന്മയെന്നുള്ളതു് വേദത്താലും ലോകത്താലും സമ്മതിക്കപ്പെട്ട ഒരു പരമാർത്ഥമാ ണ്. ഗുരുവിന്റെയോ പിതാവിന്റെയോ മാതാവിന്റെയോ സ്വാമിയുടെയോ ആജ്ഞയെ പാലിക്കുന്നവൻ ജീവിതയാത്രയിൽ കാലിടറിവീഴാതെ സുഖമായി സഞ്ചരിക്കുന്നു. ഈവസ്തുത ഓർമ്മ യിൽ വച്ച് മനസ്സിലെ ദുഃഖങ്ങളെല്ലാം ഉപേക്ഷിച്ച് തിരിച്ചുപോ യി നിശ്ചിതകാലംവരെ അയോദ്ധ്യയെ നീ രക്ഷിക്കുക. രാജ്യത്തി ന്റേയും ഭണ്ഡാരത്തിന്റേയും ജനങ്ങളുടേയും പരിവാരങ്ങളുടേയും ഭാരങ്ങൾ ഗുരുവിന്റെ പാദരജസ്സുകളോളം ഭാരമുള്ളവയല്ല. നീ ആ ഗുരുവിനെ വണങ്ങി, അദ്ദേഹത്തിന്റേയും നിന്റെ മാതാവി ന്റേയും മന്ത്രിയുടേയും ആജ്ഞകളെ ശിരസാവഹിച്ച് രാജ്യത്തേ യും പ്രജകളേയും രാജധാനിയേയും രക്ഷിക്കുക."

ഒരു അധിപതിയുടെകൃത്യം ശരീരത്തിലുള്ള ഓരോഅംഗത്തേ യും ശരിക്കു വച്ചു രക്ഷിക്കുകയും പോഷിപ്പിക്കുകയും ചെയ്യുന്ന അ ന്നപാനങ്ങളെ ഉൾക്കൊള്ളുന്ന വായുടേതുപോലെയാണ്. ഏററ വും നിഗൂഢമായ അഭിപ്രായങ്ങൾ അന്തർഭവിച്ചിരിക്കുന്നതുപോ ലെ ഒരു രാജാവിന്റെ ധർമ്മത്തിൽ ഉൾപ്പെടാത്ത സംഗതികൾ ഇല്ല' എന്നു തുളസി പറയുന്നു.

രാമൻ അനുജനെ പലപ്രകാരത്തിലും ആശ്വസിപ്പിക്കാൻ ശ്രമിച്ചു. എന്നാൽ എന്തൊരു സ്മാരകമാണു തനിക്കു തന്നയയ്ക്കാ നിരിക്കുന്നതെന്നറിയായ്കകൊണ്ടു ഭരതന്റെ മനസ്സ് സന്തോഷി ക്കുയോ പ്രശാന്തമാകുകയോ ചെയ്തില്ല. ഗുരുവും മന്ത്രിയും ജനസം ഘവുമെല്ലാം ഭരതനെപ്പോലെ അസ്വസ്ഥഹൃദയന്മാരായിത്തന്നെ സ്ഥിതി ചെയ്തു. ഭരതന്റെ സങ്കടം കണ്ടു സങ്കോചത്താലും സ്നേ ഹത്താലും വിവശനായ രഘുപതി മനസ്സലിവോടെ തന്റെ മെതി

യടികൾ പാദങ്ങളിൽനിന്നും കഴററിക്കൊടുക്കുകയും ഭരതൻ അവയെ ഭക്തിപൂർവ്വം ശിരസ്സിൽ വയ്ക്കുകയും ചെയ്തു. അവ കൃപാനിധിയുടെ പാദുകകൾ മാത്രമായിരുന്നില്ല. പ്രജകളുടെ ജീവന്റെ ഇരട്ടപെററ രക്ഷകന്മാരും ഭരതന്റെ സ്നേഹരത്നത്തെ നിക്ഷേപിക്കുന്ന സംപുടങ്ങളും ജന്മം എടുത്ത ജീവി ലഭിക്കാനായി യത്നിക്കുന്ന പരിശുദ്ധമന്ത്രത്തിലെ രണ്ടക്ഷരങ്ങളും കുലത്തെ രക്ഷിക്കുന്ന കവാടങ്ങളും, കുശലകർമ്മങ്ങൾക്കുള്ള കരങ്ങളും, സേവയുടേയും ധർമ്മത്തിന്റേയും വിമലനയനങ്ങളുമായിരുന്നു. ഈ സ്മാരകലാഭത്താൽ ഭരതനു സീതാരാമന്മാരുടെ സാന്നിദ്ധ്യം ലഭിച്ചതുപോലെയുള്ള സന്തോഷമുണ്ടായി. പാദപ്രണാമം ചെയ്തു യാത്രയ്ക്കനുവാദം ചോദിച്ചപ്പോൾ അനുജനെ രാമൻ മാറിൽ ചേർത്താശ്ലേഷിച്ചു കുടിലനായ ഇന്ദ്രൻ ഈ ദുഃഖാവസരത്തിൽ ജനങ്ങളുടെ ഹൃദയത്തെ മായാശക്തിയാൽ വിവശമാക്കിച്ചെയ്തു. ഈ ചതിപ്രയോഗം എല്ലാവൎക്കും ഗുണകരമായിട്ടാണു പരിണമിച്ചതു്. എന്തെന്നാൽ, അവരുടെ ജീവന്റെ ജീവൻ വനവാസം എളുപ്പത്തിൽ കഴിഞ്ഞുകൂട്ടുമെന്നുള്ള പ്രത്യാശയായി ഭവിച്ചു. അതല്ലെങ്കിൽ സീതാരാമന്മാരുടെ വേർപാടു് അവരെ മരിപ്പിക്കുന്ന ഒരു മഹാവ്യാധിയായി പൎയ്യവസാനിച്ചേനെ. രാമന്റെ കരുണയാൽ ഈ ദുരവസ്ഥ നീങ്ങാനും ശത്രുത പ്രവൎത്തിച്ച ദേവന്മാർ സേവകന്മാരായ ബന്ധുക്കളായി തീരാനും ഇടയായി. രാമൻ വാചാമഗോചരമായ സ്നേഹപ്രവാഹത്തോടെ ഭരതനെ ഭുജവല്ലികളാൽ തഴുകിയണച്ചു. മനസ്സും വപുസ്സും വചസ്സും സ്നേഹപ്രവാഹത്താൽ ആർദ്രമായി ഭവിച്ചു. ധൈൎയ്യധുരന്ധരനായ രഘുപതി അധീരനായി നേത്രപത്മങ്ങളിൽ അശ്രുധാര വൎഷിച്ചു നിന്നു. ദേവസമാജം ഭഗവാന്റെ ദയനീയാവസ്ഥകണ്ടു സങ്കടപ്പെട്ടുപോയി. താമരയിലയിലെ നീർത്തുള്ളിപോലെ ലോകവ്യവഹാരങ്ങളിൽ സംബന്ധിക്കാതവണ്ണവും ബ്രഹ്മാവിനാൽ സൃഷ്ടിക്കപ്പെട്ടവരും ജ്ഞാനാഗ്നിയിൽ മനഃസ്വൎണ്ണത്തെ വിശുദ്ധീകരിച്ചിരിക്കുന്നവരുമായ മുനിമാരും ഗുരുജനങ്ങളും ധീരധീരനായ ജനകനും രാമഭരതന്മാരുടെ അപാരമായ അന്യോന്യപ്രേമഭാരത്തിന്റെ പ്രകാരം കണ്ടിട്ടു മനസ്സും വാക്കും വപുസ്സും കരുണരസത്തിൽ മുഴുകി വിവേകശൂന്യന്മാരായി ഭവിച്ചു. വസിഷ്ഠനും ജനകനും സ്നേഹസ്തബ്ധരായതു നോക്കിയാൽ പ്രാകൃതന്മാരുടെ അവസ്ഥയെക്കുറിച്ചു പറവാനുണ്ടോ? രാമഭരതവിയോഗരംഗം ഒരു കവി വൎണ്ണിക്കാൻ തുടങ്ങിയാൽ അവനെ മൂഢനെന്നോ സാഹസികനെന്നോ ജനങ്ങൾ പഴിക്കും. വാഗ്ദേവിപോലും ആ രംഗത്തിലെ സ്നേഹപ്രകാരത്തെ സ്മരിച്ചാൽ ലജ്ജിച്ചു നാവു പൊങ്ങാതെ മിഴിച്ചു നിന്നുപോകും.

ഭരതനെ ആശ്ലേഷിച്ചു കഴിഞ്ഞതിൽ പിന്നെ രഘുപതി സന്തോഷപൂൎവ്വം ശത്രുഘ്നനെ മാറിൽ അണച്ചു തഴുകി. സേവകന്മാരും സചിവന്മാരും ഭരതന്റെ മനോഗതം മനസ്സിലാക്കി പ്രയാണാൎത്ഥം അവരവരുടെ ജോലികൾ ആരംഭിച്ചു. പുറപ്പെടാനുള്ള ഒരുക്കങ്ങളായപ്പോൾ രാമചന്ദ്രനോടു വേർപെട്ടു പോകേണ്ടിയിരിക്കുന്നു എന്നുള്ള വൎത്തമാനം അറിഞ്ഞു രണ്ടു സംഘത്തിലുമുള്ള ആളുകൾ അത്യന്തം ദുഃഖിച്ചു. ഭരതശത്രുഘ്നന്മാർ സ്വാമിയുടെ പാദപത്മങ്ങളെ ആരാധിച്ച്, അനുജ്ഞ വാങ്ങിക്കൊണ്ടു മുനിമാരെയുംതാപസന്മാരെയും വനദേവതകളെയും വണങ്ങി വീണ്ടും വീണ്ടും അവരെ ആദരിച്ചശേഷം യാത്രയ്ക്കൊരുക്കമായി. ലക്ഷ്മണനേയും ഉചിതമായ വിധത്തിൽ രണ്ടുപേരും ഉപചരിച്ചു. അനന്തരം സീതാദേവിയെ വന്ദിച്ചു ആ ദേവിയുടെ കാൽപ്പൊടികൾ വാരി ശിരസ്സിലണിഞ്ഞു. സകല മംഗലങ്ങൾക്കും നിദാനമായ അവരുടെ സ്നേഹാശീർവാദത്തെ പരിഗ്രഹിക്കുകയും ചെയ്തു.

രാമലക്ഷ്മണന്മാർ സ്നേഹോദാരമായ ധന്യവാദത്തെ വൎഷിച്ചു ചെന്നു ജനകന്റെ കാൽക്കൽ വീണു. പ്രഭോ! അങ്ങ ദയാവശനായി അനവധി ക്ലേശങ്ങൾ സഹിച്ചു പരിവാരസമേതം ഈ കാനനത്തിലേക്കു പുറപ്പെട്ടു വന്നുവല്ലോ; ഇനിയിപ്പോൾ ഹൃദയപൂൎവ്വം ഞങ്ങളെ അനുഗ്രഹിച്ചിട്ടു രാജധാനിയിലേക്കു മടങ്ങിയെഴുന്നള്ളുക എന്നപേക്ഷിച്ചു. രാജാവു തന്റെ മനഃക്ഷോഭത്തെ പണിപ്പെട്ടടക്കിക്കൊണ്ടു ഗൽഗദസ്വരത്തിൽ ആശീൎവദിച്ചശേഷം യാത്രയ്ക്കു വട്ടംകൂട്ടി. സഹോദരന്മാർ, അതിൽപിന്നെ മുനിമാരെയും ബ്രാഹ്മണരെയും സാധുക്കളെയും ഹരിഹരന്മാരെപ്പോലെ ഭാവിച്ചു വണങ്ങി അനുജ്ഞ വാങ്ങി; എന്നിട്ട് വിദേഹറാണിയെ തൊഴുതു് അവരുടെ അനുഗ്രഹവും വാങ്ങി മടങ്ങിപ്പോന്നു. പിന്നീടു വിശ്വാമിത്രനേയും വാമദേവനേയും,ജാബാലിയേയും വിധിപ്രകാരംപൂജിച്ചനുവാദംവാങ്ങിച്ചു. അതുപോലെ പരിജനങ്ങളേയും പുരജനങ്ങളേയും ഉത്തമസചിവന്മാരെയും ഉചിതോപചാരങ്ങളാൽ സമ്മാനിച്ചു പിരിച്ചയച്ചു. കരുണാനിധിയായ ഭഗവാൻ ഇപ്രകാരം ഉത്തമാധമമദ്ധ്യമഭേദമെന്നിയുള്ള സകല സ്ത്രീപുരുഷന്മാരേയും ബഹുമാനപൂൎവ്വം അയോദ്ധ്യയിലേക്കു യാത്രപറഞ്ഞു. ഒടുവിൽ മാതാക്കന്മാരോടു യാത്ര പറവാനായി ചെന്നു. ആദ്യമായി ഭരതമാതാവിന്റെ പാദങ്ങളെ സ്നേഹപൂൎവ്വം ചുംബിച്ചു നമസ്കരിച്ചിട്ടു ധന്യവാക്കുകളാൽ അവരുടെ സങ്കോചത്തെയും ദുഃഖത്തെയും നശിപ്പിച്ച് അവിടെ ഒരുക്കിനിറുത്തിയിരുന്ന പല്ലക്കിൽ ആരോഹിപ്പിച്ചു. സീതയാകട്ടെ, തന്റെ പ്രാണനാഥന്റെ പ്രേമത്താൽ ശുദ്ധീകരിക്കപ്പെട്ടവളായി. മാതാപിതാക്കളെ വണങ്ങി പരിജനങ്ങളേയും ഉപചരി

ച്ചു യാത്രവഴങ്ങി തിരിച്ചുപോന്നു. പിന്നീട്ട പോയി തന്റെ ശ്വ ശ്രൂക്കളായ റാണിമാരെ നമസ്കരിച്ചു. അവരുടെ സമാശ്ലേഷസു ഖമനുഭവിക്കവേ സീതയുടെ ഹൃദയപുടത്തിൽ ഊറിയുയന്ന പ്രേമ പ്രവാഹത്തിന്റെ പ്രകാരത്തെ ഏതൊരു കവിക്കും വൎണ്ണിക്കാവ തല്ല. അമ്മമാരുടെ ഉപദേശങ്ങളെ സശ്രദ്ധം സ്വീകരിച്ചും അഭി മതങ്ങളായ അനുഗ്രഹങ്ങളെ അവരിൽ നിന്നു ലഭിച്ചും സ്നേഹരസ ത്തിന്റെ തള്ളൽ തടുക്കാൻ കഴിവില്ലാതെ വിഷമിച്ചും ആ കുമാരി നിന്നു. രാമചന്ദ്രൻ ആ അവസരത്തിൽ സാന്ത്വനവചനങ്ങളാൽ മാതാക്കളെ ആശ്വസിപ്പിച്ച് അനുജനുമായി അവരെ കൈപിടി ച്ചു നടത്തിക്കൊണ്ടുപോയി അലംകൃതങ്ങളായ പല്ലക്കുകളിൽ ആ രോഹിപ്പിച്ചു. ആനകൾ, കുതിരകൾ, തേരുകൾ മുതലായ രാജകീ യവാഹനങ്ങൾ എല്ലാം തയാറായികഴിഞ്ഞ ഉടനെ രാജാവും ഭരത നും സംഘസമേതം പ്രയാണമാരംഭിച്ചു. എല്ലാവരുടേയും ഹൃദയ ത്തിൽ രാമസീതാലക്ഷ്മണരൂപങ്ങൾ തന്നെ നിഴലിച്ചുകൊണ്ടിരു ന്നു. മററു ബാഹ്യവിഷയങ്ങളിൽ ഒരുത്തരുടേയും മനസ്സു പ്രവൎത്തി ച്ചില്ല. ആന കുതിര മുതലായ മൃഗങ്ങൾപോലും മുമ്പോട്ടു പോ കാൻ മനസ്സില്ലാതെ രാമധ്യാനൈകതാനങ്ങളായി ഭവിച്ചു. പുറം തിരിഞ്ഞു തിരിഞ്ഞു രാമാദികളെ നോക്കിനോക്കി നിന്ന ആ ജന്തു ക്കളെ മുന്നോട്ടു നടത്തുന്നതിന് അവരുടെ നേതാക്കന്മാർ വലുതാ യ ശ്രമം ചെയ്യേണ്ടിവന്നു.

ദേവിയും ഭഗവാനും അനുജനും ഗുരുവിന്റെയും ഗുരുപത്നിയു ടേയും പാദങ്ങൾ ചുംബിച്ച് അനുവാദവും അനുഗ്രഹവും വാങ്ങി സന്തോഷാശ്ചൎയ്യപരതന്ത്രരായി മടങ്ങിവന്നു പൎണ്ണശാലയെ പ്രാ പിച്ചു. വിരഹവിഷാദലോലനായ നിഷാദപതിയേയും ഭഗവാൻ ധന്യവാദങ്ങളാൽ സമ്മതിച്ചു സാദരം പിരിച്ചയയ്ക്കയുണ്ടായി. കോലന്മാർ കിരാതന്മാർ ഭില്ലന്മാർ തുടങ്ങിയ കാട്ടുജാതികൾ ഭഗവ ദനുജ്ഞ വാങ്ങി പിരിഞ്ഞുപോയിട്ടും പല പരിവൃത്തി തിരിച്ചുവന്നു ഭഗവൽപാദങ്ങളെ ചുംബിക്കുകയും അപ്പഴപ്പോൾ യാത്രപറഞ്ഞിട്ടു വീണ്ടും വരികയും പോകയും വളരെ നേരത്തേക്കു ചെയ്തുകൊണ്ടിരു ന്നു. ഒടുവിൽ എല്ലാവരും പിരിഞ്ഞുകഴിഞ്ഞപ്പോൾ രാമാദികൾ ക്കു ബന്ധുവിയോഗസന്താപം ഉണ്ടായി. ഭഗവാനും ദേവിയും വട വൃക്ഷത്തണലിൽ എഴുന്നള്ളിയിരുന്നു. ഭക്തനായ ഭരതന്റെ വി യോഗമായിരുന്നു ഭഗവാന്ന് അത്യധികം ദുസ്സഹമായിത്തീൎന്ന ത്. പുണ്യശീലനായ സഹോദരന്റെ പ്രകൃഷ്ടസ്നേഹത്തേയും വിശിഷ്ടസ്വഭാവത്തേയും പററി അദ്ദേഹം ഭാൎയ്യയോടും അനുജ നോടും മനസ്സലിഞ്ഞു പ്രശംസിച്ചു പറഞ്ഞു. ഭരതന്റെ പ്ര തിയും പ്രതീതിയും വാക്കിലും മനസ്സിലും പ്രവൃത്തിയിലും ഒരു

പോലെ സ്ഥിതിചെയ്യുന്നുണ്ടെന്നു ഭഗവാൻ തന്റെ തിരുമുഖം കൊണ്ടു മുക്തകണ്ഠം പ്രഖ്യാപനംചെയ്തു. ഈ അവസരത്തിൽ പക്ഷികളും മൃഗങ്ങളും മത്സ്യങ്ങളും എന്നുവേണ്ടാ ചിത്രകൂടത്തിൽ നിവസിക്കുന്ന സകല ചരാചരങ്ങളും ദുഃഖിക്കയുണ്ടായി. ഭഗവാന്റെ അവസ്ഥാന്തരംകണ്ടു ദേവന്മാർ ആകാശത്തിൽ ആവിർഭവിച്ചു പുഷ്പവൃഷ്ടിതൂകിക്കൊണ്ടു താന്താങ്ങളുടെ കർത്തവ്യാനുഷ്ഠാനവിധങ്ങളെ നിവേദിപ്പിച്ചു വിനീതരായിനിന്നു. ഭഗവാൻ അവരെ മാനിച്ചു രാജഭാവത്തിൽ വന്ദനംചെയ്കയും അവർ സന്തുഷ്ടരായി ദുഃഖലേശംപോലും മനസ്സിലില്ലാതെ മടങ്ങിപ്പോകയും ചെയ്തു. സീതാലക്ഷ്മണസമേതനായ പ്രഭു ആ പർണ്ണശാലയിൽ ഭക്തിജ്ഞാന വൈരാഗ്യങ്ങളും അവതാരമെടുത്താവിർഭവിച്ചിരിക്കുന്നതുപോലെവിളങ്ങി. വസിഷ്ഠൻ, ബ്രാഹ്മണർ, വിശ്വാമിത്രൻ, ഭരതൻ, ജനകൻ തുടങ്ങി അയോദ്ധ്യാഭിമുഖമായി യാത്രചെയ്ത സംഘക്കാർ എല്ലാവരും രാമവിരഹദുഃഖത്താൽ വിഹ്വലന്മാരായി രാമഗുണങ്ങളെത്തന്നെ ചിന്തിച്ചു ചിന്തിച്ച് ആരും ആരോടും ഒന്നുംപറയാതെ മൗനികളായി പൊയ്ക്കൊണ്ടിരുന്നു. യമുനാനദികടന്നു നടന്നു ഗുഹന്റെ സഹായത്താൽ നിർബാധമായി ഗംഗാനദിയും തരിച്ചു സേയിനദിയുടെ തീരത്തിൽഎത്തി അചിരേണ ആ ചെറുനദിയും കടന്നുപോയി ഗോമതീനദിയിൽ കുളിച്ചു നാലാംദിവസം അയോദ്ധ്യയിൽചെന്നുചേർന്നു. നാലുദിവസം ജനകരാജൻ അവിടെ താമസിച്ചു. അതിനകം രാജ്യഭരണസംബന്ധമായ ഏർപ്പാടുകളെല്ലാംചെയ്തു ഭരണഭാരത്തെ മന്ത്രിമാരിലും ഗുരുവിലും ഭരതങ്കലും സമർപ്പിച്ചശേഷം പരിവാരസമേതം മിഥിലയിലേക്കു മടങ്ങി. ജനങ്ങൾ എല്ലാവരും വസിഷ്ഠന്റെ നിർദ്ദേശങ്ങളനുസരിച്ച് ഒരുവിധത്തിൽ മനസ്സിനെ സ്വസ്ഥമാക്കിക്കൊണ്ടു രാമരാജധാനിയിൽ വസിച്ചു. അലങ്കാരങ്ങളൊ ആഡംബരങ്ങളൊ യാതൊരുത്തരും സ്വീകരിച്ചില്ല. വനവാസകാലാവധി എന്നുതീരും എന്നുതീരും എന്നായിരുന്നു എല്ലാവരുടേയും പ്രതീക്ഷ. രാമൻ രാജധാനിയിലേക്കു തിരിച്ചുവന്നുകാണണമെന്നുള്ള പ്രാർത്ഥനയോടും അതിലേക്കു ദൈവാനുഗ്രഹമുണ്ടാകാൻ വ്രതോപവാസങ്ങൾ അനുഷ്ഠിച്ചും ദിവസങ്ങൾ കഴിച്ചു; ഭരതൻ രാജ്യകാര്യങ്ങൾ നടത്താൻ മന്ത്രിമാരെയും വിശ്വസ്തന്മാരും സമർത്ഥന്മാരും ആയ മററുദ്യോഗസ്ഥന്മാരെയും ഏൾപ്പെടുത്തി. അവർ ഓരോരുത്തരും തന്റെ തന്റെ കൃത്യം ശരിക്കു നിർവഹിക്കുന്നായി രാജാവിനേയും ബോധപ്പെടുത്തി. വിധവകളായ തന്റെമാതാക്കളുടെ അന്തഃപുരകാര്യങ്ങൾ വിചാരിക്കാൻ ശത്രുഘ്നനെത്തന്നെ ചുമതലപ്പെടുത്തി. അനന്തരം ബ്രാഹ്മണോത്തമന്മാരെ വന്ദിച്ചു കൈകൾകൂപ്പിനിന്നു വിനീതസ്വരത്തിൽ "ഹേ! ഭൂദേവന്മ

രെ! നിങ്ങൾ സങ്കോചിക്കാതെ ഉൽകൃഷ്ടമോ അപകൃഷ്ടമോ മഹത്തരമോ ലഘുതരമോ ആയ എല്ലാക്കാൎയ്യങ്ങളിലും വേണ്ട കല്പനകൾ അപ്പഴപ്പോൾ നൽകണമേ!" എന്നു പ്രാൎത്ഥിച്ചു. പിന്നീട്ടു കൊട്ടാരത്തിലും പട്ടണത്തിലും ഉള്ള ആളുകളെ വിളിച്ചുകൂട്ടി സമാധാനവാക്കുകൾ പറഞ്ഞു് അവരുടെ രാമവിയോഗദുഃഖത്തെയാററി സുഖവാസസ്ഥാനങ്ങൾ ഏൎപ്പെടുത്തിക്കൊടുത്തു. എന്നിട്ടു് അനുജനുമായി ഗുരുഭവനത്തിൽ ചെന്നു വണങ്ങി 'വിഭോ! നിന്തിരുവടിയുടെ അനുവാദം വാങ്ങീട്ടു ഞാൻ തപശ്ചൎയ്യയോടുകൂടിയ ജീവിതത്തെ നയിക്കാമെന്നു വിചാരിക്കുന്നു" എന്നറിയിച്ചു. മഹൎഷിക്കു് ഈ വാക്കുകൾ കേട്ടപ്പോൾ പ്രേമരോമാഞ്ചമുണ്ടായി. "വത്സാ! നീ ചിന്തിക്കുന്നതും പറയുന്നതും ചെയ്യുന്നതുമെല്ലാം ധൎമ്മാനുസൃതമായിത്തന്നെയിരിക്കും" എന്നരുളിച്ചെയ്തു.

ഗുൎവ്വനുജ്ഞയും അനുഗ്രഹവുംവാങ്ങി തിരിച്ചുവന്നായുടനെ സമൎത്ഥനായ ഒരു ജ്യൌതിഷികനെവരുത്തി ഒരു ശുഭദിവസം നോക്കിച്ചു് രാമപാദുകകളെ ഭക്തിപൂൎവ്വം സിംഹാസനത്തിന്മേൽ പ്രതിഷ്ഠിച്ചു. രാമമാതാവിനേയും ഗുരുവിനേയുംവണങ്ങി, പ്രഭുവിന്റെ പാദപീഠികകളുടെഅനുജ്ഞയുംവാങ്ങി ധൎമ്മധുരന്ധരനായകുമാരൻ നന്ദിഗ്രാമത്തിൽവന്നു ഒരു പൎണ്ണശാലകെട്ടി തപോവ്രതത്തോടും അവിടെ താമസിച്ചു. ജടയും വൽക്കലവും ധരിച്ചു. ശയനത്തിനായി ഭൂഗൎഭത്തിൽ ഒരു കുശാസ്തരണം സജ്ജീകരിച്ചു. അശനം, വസനം, ആസനം, വ്രതം, നിയമം ഇതിലെല്ലാം കഠിനമായ ഋഷിധൎമ്മത്തെത്തന്നെ പ്രേമപൂൎവ്വം അംഗീകരിച്ചു. ഭൂഷണവസനഭോഗാദിസുഖങ്ങളെ മനസാ വാചാ കൎമ്മണാ തൃണവൽക്കരിച്ചു് പരിത്യജിച്ചു. അയോദ്ധ്യ ഇന്ദ്രന്റെ അസൂയയ്ക്കുപോലും പാത്രീഭവിക്കത്തക്ക ഒരു വിശിഷ്ടപട്ടണം.അതിലെ ധനപുഷ്ടി സാക്ഷാൽ ധനദനേയും ലജ്ജിപ്പിക്കത്തക്കതു്. എന്നിട്ടും ഭരതൻ ചമ്പകപ്പൂങ്കാവിലെ ചഞ്ചരീകംപോലെ സകല വിരക്തനായി അതിൽ വസിച്ചു. രാമചന്ദ്രനിൽ അനുരാഗത്തോടുകൂടിയ ഒരു ഭാഗ്യശാലി ധനലക്ഷ്മിയുടെ വിലാസങ്ങളെ എച്ചിൽപോലെ കരുതി ദൂരെ ത്യജിക്കുന്നു. രാമന്റെപ്രേമഭാജനമായ ഭരതനു ഈ മനഃസ്ഥിതിയുണ്ടായതു് ഒരുവലിയകാൎയ്യമല്ല കേവലം തിൎയ്യക്കുകളിൽപോലും വിശിഷ്ടങ്ങളായ ഗുണങ്ങൾ നിലനിന്നുവരുന്നതു നാം കാണുന്നില്ലേ. ചക്രവാകവുംഅരയന്നവും, ഒന്നു സഹനശക്തിക്കും മററതു വിവേകത്തിനും മാതൃകകളായി ഇരിക്കുന്നുണ്ടല്ലോ; ഭരതന്റെ ശരീരം ദിവസംപ്രതി ശോഷിച്ചു, എന്നാൽ തേജസ്സും ബലവും ക്ഷയിച്ചില്ല. മുഖപ്രസാദത്തിനും യാതൊരു കുറവും ഉണ്ടായില്ല. നിത്യവും നവ നവ

മായി വൎദ്ധിച്ചുവന്ന രാമപ്രേമത്താൽ അവൻെറ ധൎമ്മനിഷ്ഠ വൎദ്ധി
ക്കുകയും മനസ്സു പരിശുദ്ധമാകുകയും ചെയ്തു. ശരൽക്കാലത്തിൽ
വെള്ളം വററിക്കുറയുമ്പോൾ പുഴവഞ്ചികൾ തലയുയൎത്തി പുഷ്പിക്കു
ന്നതും താമരപ്പൂക്കൾ സ്വച്ഛമായി വികസിക്കുന്നതും ഏകദേശം ഇ
തിനോടുപമിക്കാം. ഭരതൻെറ ശമം, ദമം, സംയമം, നിയമം,
ഉപാസനം, ഇവ ഹൃദയാകാശത്തിലെ നക്ഷത്രങ്ങളും വിശ്വാസം
ധ്രുവനക്ഷത്രവും വനവാസകാലാവധിയുടെ സ്മരണ, പൂൎണ്ണചന്ദ്രനും
പ്രഭുവിൻെറ പാദസ്മരണം പ്രകാശമാനമായ ദേവവീഥിയും രാമങ്ക
ലുള്ള അകളങ്കമായ സ്നേഹം അചലനും അദോഷനുമായി നക്ഷത്ര
മാലാമദ്ധ്യത്തിൽ സ്വച്ഛപ്രകാശം വീശി നിൽക്കുന്ന പൂൎണ്ണചന്ദ്രനു
മാണെന്നു പറയാം. ഭരതൻെറ രീതിയും ജ്ഞാനവും' പ്രവൃത്തി
യും, ഭക്തിയും, വിരതിയും ഗുണങ്ങളുടെ വിമല വിഭൂതിയും ശരിക്കു
വൎണ്ണിക്കാനുള്ള 'വാഗ്ധാടി കവികുല കൂടസ്ഥന്മാൎക്കു പോലും ലഭ്യമ
ല്ല. ശേഷനും ഗണേശനും വാഗ്ദേവിയും അതിലേക്കു ആളാക[illegible]
ല്ല. പ്രഭുവിൻെറ പാദുകകളെ നിത്യം പൂജിക്കുന്തോറും പ്രീതിഭ
രം ഹൃദയത്തിൽ കൊള്ളാതെ കവിഞ്ഞു. കുമാരൻ പലപ്പോഴും
പുളകപല്ലവിതനായി ഹൃദയത്തിൽ സീതാരാമദ്ധ്യാനത്തോടും നാ
വിന്മേൽ അവരുടെ തിരുനാമമന്ത്രത്തോടും നയനങ്ങളിൽ ബാഷ്പ
ധാരയോടും കൂടി രാജ്യകാൎയ്യങ്ങളെ ഇടവിടാതെ ആ പാദുകകളിൽ
തന്നെ സമൎപ്പിച്ചുവന്നു. രാമലക്ഷ്മണന്മാരും സീതയും സന്ന്യസി
ച്ചു വനത്തിലാണല്ലോ വസിച്ചതു്. എന്നാൽ ഭരതൻ ഭവനത്തിൽ
താമസിച്ചു സധൈൎയ്യം തപശ്ചൎയ്യകളെ അനുഷ്ഠിച്ചു. ഈ വസ്തുത
നിൎദ്ദാക്ഷിണ്യമായി ആലോചിച്ചുനോക്കിയവർ എല്ലാം എല്ലാവി
ധത്തിലും സ്തുത്യൎഹൻ ഭരതൻ തന്നെയെന്നഭിപ്രായപ്പെട്ടു. അവ
ൻെറ വ്രതത്തിൻേറയും നിയമത്തിൻേറയും നിഷ്ഠയേക്കുറിച്ചു കേട്ട
താപസന്മാർ ലജ്ജിച്ചു. സാക്ഷാൽ വസിഷ്ഠൻപോലും കുറഞ്ഞൊ
ന്നു സങ്കോചിച്ചു എന്നു പറയാം. ഭരതൻെറ ജീവിതരീതി പരമ
പാവനവും മധുരവും മഞ്ജുവും മൃദുവും മംഗലകരവുമായിരുന്നു.
അതു കഠിനമായ കലികലുഷക്ലേശങ്ങൾക്കു നാശകവും മായാമോ
ഹക്രൂരിരുളിന്നു സൂൎയ്യബിംബവും പാപപുഞ്ജകുഞ്ജരങ്ങൾക്കു സിം
ഹവും, സകലവിധ സന്താപങ്ങൾക്കും ശമനൗഷധവും സുജനരഞ്ജ
കവും ഭവഭാരഭഞ്ജകവും രാമസ്നേഹചന്ദ്രൻ തൂകുന്ന അമൃതസാരവു
മാണു്. സീതാരാമന്മാരിലൂന്നിയ ഭക്തിപീയൂഷം ഉള്ളിൽ നിറഞ്ഞ
പുണ്യപുരുഷനായ ഭരതൻ ഭൂമിയിൽ അവതരിച്ചില്ലായിരുന്നുവെങ്കി
ൽ മുനിമാനസങ്ങൾക്കും അഗമ്യമായ വിധത്തിൽ യമനിയമാദിക
ളും വിഷമവ്രതങ്ങളും ആരാചരിക്കുമായിരുന്നു! പുണ്യകഥാവ്യാ
ജേന നമ്മുടെ ചുട്ടദുഃഖങ്ങളും ദാരിദ്ര്യങ്ങളും ദുഃഖവും പാപവും ആര

പഹരിക്കുമായിരുന്നു! തുളസിയേപ്പോലെ നിരാലംബനായ ഏ
ത്തൊരു ശഠൻ ഭഗവാനായ രാമചന്ദ്രനെ കലികാലത്തിൽ നിങ്ങളു
ടെ മുമ്പിൽ അവതരിപ്പിക്കുമായിരുന്നു!

നിയമേന ഭരതചരിതത്തെ ഭക്തിപൂർവ്വം കേൾക്കുന്നവരെല്ല
വരും നിസ്സംശയമായി സീതാരാമപദഭക്തരായും സംസാരര
ങ്ങളിൽ വിരക്തരായും ഭവിക്കുമെന്നു തുളസിപറയുന്നു.

അയോദ്ധ്യാകാണ്ഡം സമാപ്തം.